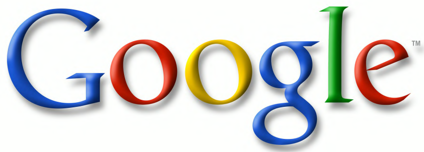

A NÉPFAJOK MAGYARORSZÁGON

IRTA

BALOGH PÁL

MELLÉKLETEK:

KÉT SZÍNEZETT TÁBLA, HÉT TÉRKÉP
ÉS TIZENHÁROM VÁZLAT

BUDAPEST
KIADJA A M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERIUM
1902

BEVEZETŐ.

E dolgozattal — és mellékleteivel — hű képet nyujtunk a magyar közönségnek hazánk *nyelvterületi* tagozatáról, s a *fajnépekről,* melyek az ország földrajzában tényezők és közéletében részesek. Bemutatjuk e földet népességének *poliglott* összetételében, ahogy ma a hegy és vizrajzi hálózat szálai közt, s a közigazgatási területek joghatárain belül a *nyelvhatárok* elvonulnak.

A kép megrajzolásánál mértékadónk és irányzónk a XIX. század utolsó *népszámlálási* eredménye volt. Megszerkesztettük azt a népek *saját bevallása* alapján, hogy a *tényleges állapotot* tegyük láthatóvá.

Nem álltunk meg a nagy földdarabok: országrészek, megyék és megyejárások fajnépességének sommázatánál. Mert nem az *összegezett* embertömegekre kivántunk rámutatni, a miket a statisztikai munkákból mindenki ismerhet, — hanem a *népek elhelyezkedésének országos szinterére,* hol *életmozgalmaik is hullámzanak.*

Megfigyeltünk e czélból minden emberlakta pontot az ország területén, leszállva a legkisebb egységig, a meddig a számlálás terjedt: a *községig,* összehasonlítottuk a lakóhelyeket, mert azokban ismerhetni meg a népeket.

Városaik és falvaik fekvése rávall az éghajlatra, mely alatt élnek, — a talajra s a föld termékeire, amik eltartják; községeik népbősége és mérete megélhetési viszonyaikat, városi vagy falusi jellege közmívelődésük eszközeit jellemzi. Községekből itélhető meg, milyen a népesség tagozata vidékenkint és országszerte, — mekkora és meddig terjed egy-egy fajnép számbeli túlsúlya. A nyelvterületek ott fekszenek, hol a községeket egy-egy fajnép lakja túlnyomólag, — s a mely községeknél két szomszéd fajnép számbeli túlsúlya véget ér, a nyelvhatárok köztük ott vonulnak el.

Ime az okok, a miért néprajzi állapotainkat a *községi tipus* alapján vettük vizsgálat alá, s a képet róluk e vizsgálat eredménye szerint rajzoltuk meg. A kis falvakat, a mik a havasok közt elzárkózva fekszenek, épp úgy meg kellett látnunk, mint a nyilt rónaföld nagy községeit, vagy a városok tornyait, palotasorait és gyárkéményeit a kulturális és forgalmi góczpontokon. A több ezer helységre terjedő *nagy nyelvvidékek* mellett nem kicsinyelhettünk egyes község-csoportokat vagy magános helységeket, a mik más fajnépek közepett *külön nyelvmedencékben,* vagy *szigetek* gyanánt helyezkedtek el: a néprajzi tagozat lényeges alkatrészei

közé tartoznak ezek is. Nem mellőztük a *többségben* levő fajnépek oldalán sehol azokat, melyek *kisebbségben* vannak, akár gyengén és átfutólag érintik, akár ingadozóvá teszik súlyukkal a falvak és városok etnikai mérlegét. Számon tartottuk a *monoglott* községeket, melyek talaján más fajnép alig mutatkozik, s figyeltünk az átmeneti alakulásra a *poliglott* községek csoportjában, ha elszórtan, ha rajokban jelentek meg bennük a más népek, itt kisebb, ott nagyobb tömeggé fejlődve ki. Mindezek a fajtörténet hullámzó jelenségei.

Vannak hullámok, amiknek mély a medrük, mert *évszázak* mosták. E *régi történetfolyás* felé is vetettünk néhány pillantást. Megkérdeztük a messzi időket, mi részük volt a mai állapot kialakulásában, s mit tudnak a rázkodtatások, válságok felől, amik ez alakulást előidézték, kisérték vagy követték.

Megkérdeztük a *régi statisztikától*, milyennek találta ez országot egy *korábbi nemzedék*, s megjelöltük mindama pontokat, a hol rajta a természet és az élet ereje *azóta változtatott:* hol a nyelvhatárok *eltolódtak*, területrészek *átolvadtak* vagy *kicserélődtek*, nyelvszigetek *keletkeztek* vagy *eltüntek*. Csupa oly jelenség, a mik nemcsak a fajtörténet, hanem az ország érdeke s a *nemzet egyeteme* szempontjából is szükséges, hogy *közismertek* legyenek.

A községi tipus volt a *kulcs*, melylyel a fajnépekre vonatkozó adatkincs fiókjait megnyitottuk. E kincseket a régi statisztika a földrajzi könyvek és lexikonok köteteiben rejtegette, — napjaink statisztikája szétosztotta a helységnévtár betűsoros fiókjaiba. Mi onnan előkutattuk, innen összeszedtük, s a *földabroszon* értékesítettük; mondhatnók: a térképre rávetítettük, hogy az összetartozó részletek ott találkozzanak, s az eredményt mindenki leolvashassa.

Ebből az anyagból dolgoztuk ki — számadatok és térkép segítségével — *fajnépességi viszonyaink monografiáját* egész Magyarországra vonatkozólag. A térképeket e dolgozathoz csatoltuk, — a tanulságokról a szövegben adunk számot.

Hogy az anyag teljes legyen, kiegészítettük azt a *fajtörténet mai jelenségeivel*, a mennyiben ezek az országos közélet tükréből a megyecsoportok és *nyelvvidékek szerint* megállapithatók. Felhasználtuk a *statisztikai évkönyvek* adatait az 1891—97. évekről, hogy tanulságaikat ily módon a *fajnépekre alkalmazzuk*, és róluk a *mérleget* az egész vonalon felállíthassuk.

E mérlegek megmutatják, mennyi súllyal járulnak a fajnépek a nemzet egyensúlyához, mennyi képességgel és erővel az egyetemes nemzeti feladatokhoz, mennyi munkával és áldozattal a közterhek viseléséhez, — s viszont hogyan részesednek élet- és egészség, javak és kulturák dolgában a nemzet közállapotából.

Dolgozatunk tehát *két főrészre* oszlik. Az első a *térviszonyokat*, a másik az *erőviszonyokat*, — amaz a fajnépek *nyelvterületét* a községekig lemenőleg, emez *egyéniségüket* a közfeladatok minden területén, —

ott a *földrajzi* alakulást s ennek *történeti* előzményeit, itt a *közgazdasági* fejlődést s ennek *néprajzi* tényezőit vizsgálja.

Felelősségünk érzetében, melylyel e munka *anyagáért* és feldolgozási *módszereért* tartozunk, — számot adunk mindkettőről.

* * *

A *fajnépesség térképét* és *geografiáját* az 1892. évi helységnévtárban megjelent népszámlálási adatok szerint szerkesztettük és irtuk meg. De előbb az egész anyagot e czélra *alkalmassá* kellett tennünk, mert eredeti *nyers* alakjában nem volt az.

A helységnévtári adatok *betűsoros* rendjének épp oly kevéssé vehettük hasznát, mint a népesség *abszolut számainak*, ahogy ezeket a névtár közölte. A betűsorban szétszakadt a helységek területi összefüggése, az abszolut számok tömegében pedig elveszett a fajnépek közt a néprajzi kapcsolat. Feladatunkhoz képest azt is, ezt is *helyre kellett állítanunk*.

Ennek két módját látuk: ha néprajzi térképet szerkesztünk a helység-statisztika segítségével, vagy néprajzi földleírást ebből és a térképek alapján. Czélunknak egyik is, másik is, a *kettő együtt* legjobban megfelelt. Mi az *utóbbit* választottuk, — de valóban sok akadály leküzdése után.

A népességi adatokat a térképre rövid úton átvezetni és ott a fajnépek képét közel 13 ezer község területén, több mint 100 ezer számpéldával ábrázolni merő lehetetlen volt. Sem a térképnek befogadó, sem a számoknak ábrázoló képessége nem terjed idáig, s ha terjedne is, gondolkodásunk és emlékezetünk nem követhetné.

A czélhoz minket hosszú út vezetett el. Át kellett térnünk a statisztika abszolut számairól *a viszony-számok rendszerére*, hogy amazok százezerféle változatát *elkerülhessük*.

Kiszámítottuk helységenkint az egyes *fajnépek* (s felekezetek) *százalékát*, s ezt tettük az abszolut számok helyébe, — közös osztójuk: a *népesség lélekszáma* helyére pedig a helység *méretjelét* (kaliber) állítottuk keret gyanánt. Ez eljárással megállapíthattuk nemcsak azt, hogyan aránylanak egymáshoz a fajnépek helységről helységre, hanem azt is: milyen keretben. A keretjel mondta meg az arányszámok *értékét*. Mert más a jelentősége pl. 10% magyarnak 500 és más 50.000 lélek közt: ott csak 50, itt 5000 lelket ér.

A *helységek* keretméreteit úgy állítottuk fel, ahogy a földgazdaság a *birtok testekkel* teszi. Vannak kis, közép és nagybirtokok; — mi megkülönböztettünk *kis*, *közép*, *nagy* és *legnagyobb méretű községeket*, több fokozatban, mindannyit külön *mértékjellel* kitüntetve.

Kisméretűeknek vettük az 500 lélek alatt s az 500—1000 lélek közt járó helységeket, *két* fokozatban, — jelük: α és β:

Középméretűeknek az 1000—5000 lélek közt maradókat, *négy* fokozatban. — jelük: a, b, c. és d.

Nagyméretűeknek az 5—7000, a 7—9000 s a 9—10,000 lélekre terjedőket, *három* fokozatban, jelük: 𝔄, 𝔅. és 𝔈;

Legnagyobb méretűeknek a 10—90.000 lélekig emelkedőket *nyolcz* fokozatban, jelük: A, B, C, D, E, F, G, H.

Fölöttük áll *tetőfokozat* gyanánt, ma már 700.000 lelket meghaladó lakossággal, a székes *főváros*, — jele: Z.

E keretek közt a *százalék-szám* pontosan megmondja, hogy a fajnépek (s a felekezetek) hol vannak *többségben*, hol *kisebbségben*, — a *méretjel* pedig, hogy a százalék-erőnek mi az *értéke*.

Ahol semmi kisebbség nem mutatkozik, ott az egész százaléklétrát s a helység egész keretét természetesen egy fajnép (vagy felekezet) tölti be. Ezek az ország *egyajkú* (monoglott), és *egyfelekezetű* községei, szemben a *kevert* népességűekkel, a miknek %-okban hullámzó *többsége* és *kisebbsége* van.

A számításnál 1% pontossággal dolgoztunk, mellőzve a törtszámokat[1]. E szerint egyajakúaknak (felekezetűeknek) azokat a helységeket vettük, melyek faji (felekezeti) kisebbsége az *1%-on alul marad.*

Ámde Magyarországon a legtöbb helységben 2—7 anyanyelv, 2—9 vallás szerint oszlik meg a nép, s *ennyiféle tagozat áttekintése a százaléklétra 100 fokán majd oly nehéz,* mint az abszolut számok 100.000 változatában. Ezért kénytelenek voltunk a *viszonyszámok anyagát is összevonni.* Láttunk rá példát a statisztikai térképek grafikus ábráin, melyek a százalék-hullámokat 5—20% összevonásával mutatják be.

Mi összevontunk 10—10 százalékot: a 100 fokú létrát *tiz egyenlő részre* osztottuk, s így az arányok közt lehető változások eseteit *tizedrésznyire szállítottuk le.* Az összes változatok helyett a *tipikus* példákat és azok *ismétlődő eseteit* (analogiáit) kaptuk meg ez úton.

A számrendszer helyébe a *tipusok rendszere* lépett, és aritmetikai alapon a következő elvek szerint épült fel:

1. Az 1—9% *gyenge* és *súlytalan* kisebbségek tipusa az *első* lépcsőre került, — jelük: I°.

2. A 10—19%-ig fejlett és a 20—29%-ig emelkedett *jelentékeny* kisebbség-tipusnak a *második*, illetve *harmadik* lépcső jutott, — jelük II° és III°.

3. A 30—39% s a 40—50% erejű *súlyos* minoritás a *negyedik*, illetve az *ötödik* lépcsőn foglalt helyet, — jelük IV°, és V°.

4. A kisebbségek arányában a velük szemközt álló *többség*-arány is adva van: mert ami a kisebbség százalék erejét 100%-ra kiegészíti, az a többség ereje.

5. Ha két vagy több minorítás áll a II-V-ik lépcső-fokon, ez azt jelenti, hogy a *többség csak viszonylagos* (relativ); viszont ha több minorítás közül csak az egyik áll magasabb lépcsőn, ez azt teszi, hogy a többi minorítás gyenge, vagy szórványos (sporadikus).

A népesség arányának e tipusai, kapcsolatban a helységkeretek és méretek tipusaival, elég világos képet adtak úgy a fajnépekről, mint a felekezetekről. Ime egy példa:

Szatmármegye keleti sarkában: a Kapnikvölgyben fekszik *Kapnikbánya* és *Alsó-Kapnik*. A helységnévtár róluk a következő adatokat közli:

	lélek-szám	ma-gyar	né-met	tót	ro-mán	orosz	egyébb ny.	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.
Kapnikbánya . .	2881	1.552	39	11	1.236	—	43	1.474	1.290	17	30	70
Alsó-Kapnik . .	724	140	6	2	575	1	—	132	580	1	8	3
Százalékokban (törtszámok nélkül) ez így fejezhető ki:												
Kapnikbánya . .	—	53	1	—	42	—	1	51	44	—	1	2
Alsó-Kapnik . .	—	19	—	—	79	—	—	18	78	—	1	—

[1] A dolgozat *általános* részében a *megyejárások* népességét hasonlítjuk össze, százalék erejük szerint. Itt a számítást 1/4% pontosságig terjesztettük ki.

Ha a *tipusok* szerint való *minősítés* módszerét alkalmazzuk rájuk, megállapithatjuk, hogy Kapnikbánya a *középméretű* helységek második: *b.* csoportjához, — Alsó Kapnik a *kisméretűek* magasabb: β. csoportjához tartozik; a *többség* Kapnikbányán magyar és római katholikus, — Alsó-Kapnikon román és görög katholikus; végre a *fajkisebbség* Kapnikbányán V° súlylyal román, szórványosan egyéb nyelvű (czigány) és német. — Alsó-Kapnikon II° súlylyal magyar, — s a *felekezeti kisebbség* Kapnikbányán V° súlylyal g. kath., szórványosan izraelita és ev. református. — Alsó-Kapnikon II° súllyal r. kath.. szórványosan ev. református. A két példából nemcsak a népesség *aritmetikai tagozata*, hanem a *faji* s a *felekezeti élet összefüggése* is kitűnik. Kapcsoljuk ezekhez a *régi statisztika* ide vonatkozó tanulságait, — s foglaljuk össze az eredményt saját módszerünk szerint:

A helység neve	mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta népessége	Félszáz év előtt fajtöbbsége volt
Kapnikbánya	b	magyar	V° r.	c. n.	r. kath.	V° g.	i. e.	nőtt	magyar
Alsó-Kapnik	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° r.	e.		azóta lett

A *félszáz év előtti* állapotról az adatokat két forrásból meritettük: a *régi Magyarországra* vonatkozólag *Fényes* Elek földrajzának, s a *régi Erdélyre* vonatkozólag *Lenk* Ignácz altábornagy földrajzi lexikonjának köteteiből. Az ő idejükben rendszeres statisztika nem létezett.[1] Fényes a lelkészi anyakönyvek alapján csak a felekezeti népességet, Lenk a katonai törzskönyvek alapján csak a fegyverben álló népességet mutathatta ki számszerűleg; a fajnépekről mindketten általánosságban nyilatkoznak: Fényes a lelkészek, Lenk a sorozó bizottságok *becslése* szerint. Följegyzéseik ránk nézve mégis hasznosak voltak, mert azok alapján itélhettük meg vajjon változott-e azóta a fajnépesség, nőtt-e avagy fogyott a nép. A két szerző tekintélye előtt, méltán hajoltunk meg, mert mindketten lelkiismeretesen dolgoztak és nagy munkájukkal hálás emlékezetet hagytak hátra.

* * *

A statisztikai anyag e műveletek folytán átalakult: eltűntek belőle az abszolut számokon kívül a viszonyszámok is. A lélekszámok helyére az *összevont számarányok* és *értékjelzőik* léptek, a mennyiségek példái átváltoztak a *minősített esetek* példáivá, valamennyi községre nézve, az egész vonalon.

A minősitett példák tömege fölött megkönnyebbült az áttekintés, s (alkalmas röviditéssel) minden példát a *térképre is* rávezethettünk. Ámde ezt még nem tekinthettük megoldásnak. Hogy az adatokat a térképről *leolvasni*, összehasonlítni és csoportosan tárgyalni lehessen, — szükséges volt a csoport-példákat *élesen kiemelnünk a topografián*. Vannak megyék, hol a helységek száma a 600-at, s járások, hogy a 100-at meghaladja. Ezekre egyenkint vagy csoportonkint csak úgy mutathattunk rá, ha előbb megjelöltük, hogy a megye s a járás *mely részében*, a *térfelület hullámai közt hol* fekszenek. E czélból a térkép *hegy és vizrajzát* az egész országra

[1] Mindkét mű a 30-as években indult meg s a 40-es években ért befejezést.

kiterjedőleg elemeznünk kellett, hogy a *lakott részeket*, hova a községek épültek, a *térszin hajlásait kisérő határvonalakkal* megjelölhessük. E vonalhálózat a hegy- és vizrajzi hálózattal párhuzamosan ágazza be a járásokat s megyéket, végig az országos területen. Megmondja az egyes községekről vagy községcsoportokról, hogy fajnépeikkel, felekezeteikkel melyik folyamvölgyben, milyen hegyek közt, mekkora hegysikon vagy meddig terjedő rónaságon fekszenek — és milyen a közeli és távoli környezetük. Ily körülményes részletek teszik a térképen a népszámlálási anyagot beszédessé, olvashatóvá, s a nyelvhatárokat a statisztika segítségével megvonhatóvá, úgy a térszin tagozataiban, mint a közigazgatási határhálózat között.

E műveletről minden általános fejtegetésnél meggyőzőbben szólhatunk, ha *példában* mutatjuk be.

A könnyebb példák egyikét idézzük, hol aránylag kis területen és egyszerű topografián kevés községgel, de több fajnéppel van dolgunk.

Ilyen eset a következő:

Esztergom megye *duna-jobb-parti* részén, az esztergomi járásban 26 helység feküdt tíz év előtt. A *helységnévtár* ezekről a következő *népszámlálási* adatokat tartalmazta:

Helység neve	polgári *népessége*	anyanyelvre								felekezetre						
		magyar	német	tót	oláh	horvát	szerb	vend	egyébb ny.	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	egyébb ker.	izr.
Bajna . . .	2.348	2.312	28	1	—	—	—	—	7	2.274	—	—	5	23	—	46
Bajót . . .	1.240	1.201	15	20	—	—	—	—	4	1.211	—	—	1	6	—	22
Csév . . .	1.363	81	50	1.231	—	—	—	—	1	1.331	—	—	—	—	—	32
Csolnok . .	1.309	65	1.152	89	—	—	—	—	3	1.299	—	—	—	1	—	9
Dág . . .	711	51	283	375	—	—	—	—	2	700	—	—	1	1	—	9
Dorog . .	1.363	185	1.102	65	1	—	—	—	10	1.345	1	—	17	—	—	—
Dömös . .	1.260	1.225	21	9	—	—	—	—	5	1.014	—	—	1	218	—	32
Epöl . . .	697	617	45	34	—	—	—	—	1	659	—	—	—	13	—	20
Kesztölcz .	1.573	133	23	1.408	—	—	1	—	8	1.541	—	—	4	1	—	27
Kirva . . .	631	38	583	10	—	—	—	—	—	626	—	—	—	1	—	4
Lábatlan .	1.377	1.269	92	8	—	—	—	—	8	761	—	—	—	559	—	57
Leányvár .	693	9	682	1	—	—	—	—	1	690	—	—	—	—	—	3
Mogyorós .	651	104	125	422	—	—	—	—	—	630	—	—	—	5	—	16
Nagy-Sáp .	1.591	1.581	8	2	—	—	—	—	—	511	—	—	6	1.041	—	33
Nyerg.-Ujf. .	2.486	1.444	890	47	—	5	1	—	81	2.363	3	1	21	10	—	70
Pil.-Marót .	1.857	1.829	20	8	—	—	—	—	—	1.243	—	—	—	576	—	38
Piszke . .	952	626	308	2	—	—	—	—	16	859	—	—	1	21	—	71
Sárisáp . .	1 330	319	93	909	—	—	—	—	9	1.267	—	—	—	19	—	44
Süttő . . .	2.117	449	1.571	22	1	—	—	1	73	1.982	1	—	10	60	—	64
Szt-György-mező . .	2.698	2.530	84	63	—	—	1	1	19	2.623	1	1	5	30	—	38
Szt-Lélek .	347	32	5	310	—	—	—	—	—	340	—	—	—	1	—	6
Szt-Tamás .	2.544	2.664	130	110	—	1	—	—	39	2.118	—	—	14	56	1	355
Tát . . .	937	292	639	6	—	—	—	—	—	911	—	—	—	9	—	17
Tokod . .	1.827	1.388	330	91	—	—	—	—	18	1.773	—	—	3	11	—	40
Úny . . .	516	494	13	9	—	—	—	—	—	245	—	—	—	254	—	17
Viziváros .	1.158	956	111	79	2	2	—	—	8	1.108	7	—	4	20	—	19

Azóta közülük 3 *helység Esztergom várossal egyesült*; u. m. Viziváros, Szt-Györgymező és Szt-Tamás; adataikat tehát mi is egyesítettük Esztergom városéval. Az eredmény:

Esztergom .	15.749	14.486	680	418	2	21	8	1	133	14.424	9	19	114	261	2	920

Átváltoztatva az abszolut számokat százalékszámokká, s kiegészítve az anyagot a Fényes Elek földrajzi munkájában talált anyaggal, — a következő képet kapjuk:

Helység neve	Lélekszám 10 év előtt	A népesség százaléka anyanyelvre: magyar	német	tót	egyéb ny.	felekezetre: r. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izrael.	A lélek-szám félszáz évvel előbb	Fajtöbbség félszáz évvel előbb
Bajna	2.348	98	1	—	—	96	—	—	1	1.744	magyar
Bajót	1.240	96	1	1	—	97	—	—	1	884	magyar
Csév	1.363	5	3	90	—	92	—	—	2	1.055	tót
Csolnok	1.309	4	88	6	—	99	—	—	—	1.090	német
Dág	711	7	39	52	—	98	—	—	1	532	tót
Dorog	1.363	13	80	4	—	98	1	—	—	620	német
Dömös	1.260	97	1	—	—	80	—	16	2	1.102	magyar
Epöl	697	86	6	4	—	94	—	2	2	620	*tót*
Esztergom	15.749	91	4	2	—	91	—	1	5	8.608[1]	magyar
Kesztölcz	1.573	8	1	89	—	97	—	—	1	1.140	tót
Kirva	631	6	92	1	—	99	—	—	—	483	német
Lábatlan	1.377	92	6	—	—	55	—	40	4	1.092	magyar
Leányvár	693	1	98	—	—	99	—	—	—	580	német
Mogyorós	651	15	19	64	—	96	—	—	2	500	tót
Nagy-Sáp	1.591	99	—	—	—	32	—	65	2	1.083	magyar
Nyerges-Újfalu	2.468	58	36	1	3	95	—	—	2	1.473	magyar
Pilis-Marót	1.857	98	1	—	—	66	—	31	2	1.738	magyar
Piszke	952	65	32	—	1	90	—	2	7	464	magyar
Sári-Sáp	1.330	23	6	68	—	95	—	1	3	923	tót
Süttő	2.117	21	74	1	3	93	—	2	3	1.079	*tót*
Szent-Lélek	347	9	1	89	—	92	—	—	1	324	tót
Táth	937	31	68	—	—	97	—	—	1	864	német
Tokod	1.827	75	18	4	—	97	—	—	2	940	magyar
Úny	516	95	2	1	—	47	—	49	3	614	magyar

E 24 helység a *térképen* két *térszakasz közt oszlik meg*: 10 fekszik a *Duna völgyben*, 14 a *Vértesek közt.*

Alkalmazznk rájuk a leírt módszert: jelöljük meg a helységek keret-mértékét. vonjuk össze a százalékos példákat tipikus eseteikhez képest, s hasonlítsuk össze a talált állapotot a félszáz év előttivel. A kép így foȝ kibontakozni a *két térszakaszon:*

A helység neve	mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség félszáz év óta	a fajtöbbség volt félszáz év előtt
A Duna-völgyben:									
:*Süttő*	b	*német*	III° m.	e. t.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	*tót*
:*Piszke*	β	magyar	IV° n.	e.	r. kath.	I° i.	e.	»	magyar
:*Lábatlan*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
:*Nyerges-Újfalu*	b	magyar	IV° n.	e. t.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
{ Mogyorós	β	*tót*	II° n. II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	tót
{ •Táth	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
:*Tokod*	a	magyar	II° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:•Esztergom	A	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	magyar
:*Pilis-Marót*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar
:*Dömös*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	i.	»	magyar

[1] Az újabban hozzácsatolt három külváros *egykori* népszámának betudásával.

A helység neve	mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség Félszáz év óta	a fajtöbbség volt Félszáz év előtt
A Vértesek közt:									
:*Bajóth*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Nagy-Sáp*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	magyar
:*Bajna*	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:*Sári-Sáp*	a	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	tót
{ Epöl	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	*tót*
{ Kirva	β	*német*	I° m.	t.	r. kath.	—	—	»	német
{ •Ung	β	magyar	I° n.	t.	*ev. ref.*	V° r	i.	*fogyott*	magyar
{ Dágh	β	*tót*	IV° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
{ •Csolnok	a	*német*	I° t.	m.	r. kath.	—	—	»	német
{ •Dorog	a	*német*	II° m.	t.	r. kath.	I° a	—	»	német
{ Leányvár	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
{ Csév	a	*tót*	I° n.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
{ •Kesztölcz	a	*tót*	I° n.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
{ Szent-Lélek	α	*tót*	I° n.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót

A községek e két táblázaton földrajzi fekvésük sorában következnek: a dunavölgyiek a vizfolyás irányához képest, a vérteshegybeliek a tatai ágazattól a pilisi ágig terjedőleg. Látható rajtuk *közigazgatási jellegük*: a város •.•, nagyközség : körjegyzőség kapcsoló jellel és székhelye • jegygyel van kifejezve; áttekinthető egy pillantással a fajnépek s a felekezeti népesség tagozata, egymáshoz való aránya. Megállapithatni, hogy a Dunavölgyben a nagy-, a Vértesek közt a kisközségek vannak túlnyomó számmal; hogy a völgyet általán magyar elem tartja megszállva, mig a hegyek közt németek, tótok és magyarok vegyesen élnek, — hogy a falvak népessége a völgyben nagyobb, mint a hegyek közt, de átlag közepes (a népesebbje is csak a. és b. méretű, 1—3000 lélekkel), de félszáz év óta valamennyi nőtt, egy kivétellel, hol a népesség fogyott; — hogy a magyar és német elem közt (fajkisebbségeik mutatják) sűrű az érintkezés s keveredés, míg a tót községek zárkozottabbak, de a tótság itt mégis tért veszít. A *vidéket környező egyéb területekkel* kapcsolatban megállapíthatni azt is, honnan jön, s merre vonul a magyar nyelvhatár, merre a svábságé, mely a Vértesben medencze-szerűleg fekszik, — s hogy a határokon belül mely fajnépek községei feküsznek fajrokonoktól elszigetelve.

Épp így vizsgálható meg a *közeli és távoli környék* a talajnak a néphez s a népeknek egymáshoz való vonatkozásaiban. Az Esztergomvidék Vérteseiről áttérhetünk a komárommegyei, Pestmegyében a pilisi, majd a fejérmegyei Vértesek közé, — a Dunavölgyben Esztergomból felmehetünk Pozsony s le Krassószörény felé, ott Dévényig, itt Orsováig: a helységeket és fajnépeiket tartva mindenütt szem előtt.

Ez az a módszer melyet *egész Magyarországra*, minden vidéken, valamennyi megyében és az összes községekre alkalmaztunk. Így állítottuk a magyar közönség elé *hazánk fajnépességi viszonyainak* és *nyelvhatárainak* képét a közigazgatási határok, s a hegy- és vizrajzi vonalak hálózata közt. Leírni e képet szintén a politikai megyék és topografiai tagozatok keretében fogjuk. A megyei tagozat mellőzésével vagy szétszaggatásával tárgyalni a nyelvterületi viszonyokat *nem akartuk*; ez jogilag helytelen és érthetőségre is nehézkes eljárás lett volna. Módszerünkkel a *népszámlálási eredményeket a térképre pontosan*

vezettük át. A statisztika számpéldái szolgáltatták e művelethez a reális alapot, s arányszámaik az eszközt, melylyel megállapíthattuk a tipikus eseteket azonos példáikkal helységenkint, térszakaszok szerint; az eredményt végül összefoglalhattuk megyénkint, országtájankint, sőt *országosan is.*

A legkisebb részletig egységes és összefüggő képet nyujtunk az ország közállapotáról: hogyan illeszkednek a helységek közigazgatásunk szervezetébe, — népbőségükkel a népesség egyetemébe, — fajtöbbség és fajkisebbség dolgában a nyelvterületi tagozatba, — s e tagozattal a térszin alakulásaiba.

Az egész kombinácio hatvanhárom megye, 413 megyejárás, 12.686 helység területén több száz térszakaszra és 100.000-nél több számpéldára alkalmazva, nem csekély munkába került. Valóban fárasztó utakon jártunk, úttörő nyomok és előzmény nélkül. Talán ki is merült volna erőnk, ha a czél nem lelkesít.

A nehézségekkel való küzdelem, s a megoldáshoz való előkészület több éven át tartott. Ez idő alatt kellett az óriási anyagot rendezni, a módszert rajta kipróbálni, a számításokat végezni, forrásmunkákat, térképeket tanulmányozni és az országot ismételve beutazni. Szerencsénkre voltak buzgó társaink, kikkel a munka technikai részének gondját és terheit megoszthattuk. Lelkes és kitartó támogatásuknak sokat köszönhetünk. Kiemeljük a dolgozathoz mellékelt térképek és grafikonok rajzolójának: *Proff* Kocsárd Sándor bárónak közreműködését, ki ez ábrákat szándékainkhoz, a dolgozat módszeréhez híven és művész kézzel dolgozta ki.

Így jött létre *Magyarország fajnépességi földrajzának* ez első kisérlete.

* * *

A dolgozat *második* része csak vázlatosan készült el, s *függelék* gyanánt csatlakozik az elsőhöz.

Nyers anyagában a *statisztikai évkönyvek* adat-kincsét használtuk föl. Kibányásztuk belőlük a magyar *demografia* anyagát, hogy a tanulságokat a *fajnépekre* alkalmazzuk.

A *statisztika* ugyanez anyagból a *jogi népesség* képét megyék és országrészek szerint mutatja be. Országrészeknek nevezi több megye csoportosításával a *folyamvidékeket*: a Duna jobb és balpartját, a Tisza jobb- és balpartját, a Duna-Tisza-közt, a Tisza-Maros-szöget, s befejezi a sort az erdélyi részekkel. E csoportosítás egészben és nagyban megfelel az ország régi történeti tagozatának, s annak a módszernek, melyet a statisztikai tudomány másutt is alkalmaz, midőn a népességet a közigazgatási tagozat nagyobb kereteiben: történeti tartományonkint, vagy a világtájak szerint vizsgálja. Kár, hogy e módszer *a fajnépeket a sommázott népességben eltünteti.*

Mi arra törekedtünk, hogy a magyar demografia világosságát a *fajnépek felé terjeszszük*, s egyéniségüket a közállapot tükreiben láthatóvá tegyük.

Ámde a czélt csak megközelítni tudtuk, elérni nem. Leküzdhetetlen akadály volt az anyag maga, melyet a statisztika nem *a fajok nyelvi*, hanem a megyék *jogi* területéről gyűjtött s foglalt össze, — poliglott megyéinkben tehát az adatok a *fajnépességre* nehezen vonatkoztathatók.

Más adatokat gyűjteni nem állt módunkban. Be kellett érnünk vele, ha a demografiai anyagot *ama fajnépek* közt oszthatjuk meg, melyeknek az *ország egyes részeiben számszerű túlsúlya* s így a közállapotból *legtöbb aktiv* vagy *passziv része* van.

Ennek megfelelőleg csoportosítottuk az ország megyéit, hogy belőlük folyamvidékek helyett *nyelvvidékeket* szerkeszszünk, hol a poliglott népességből a túlsúlyban levő fajnép *egyénisége leginkább kidomborodik*.

A *székely* magyart Csik, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda, — a *palócz*-magyart Borsod, Heves, Abauj, Gömör, Nógrád, Hont és Esztergom, — a *túl-a-dunai* magyart Győr, Sopron, Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Veszprém, Fejér és Komárom, az *alföldi* magyart Pest, Bács, Csongrád, Csanád, Békés, Jász, Hajdú, Szabolcs, Bihar és Szatmár megyék, — s a *magyar egyéniséget* e *31 megye* közös tükrében vizsgáltuk, mert a lakosságból e területen *6,174.413 lélek magyar*, s csak 2,434.117 lélek más ajkú.

A *tót* fajnép vizsgálatára Pozsony, Nyitra, Bars, Turócz, Trencsén, Árva, Liptó, Zólyom, Szepes, Sáros és Zemplén, — a *román* fajnép vizsgálatára Beszterczé-Naszód, Szolnok-Doboka, Szilágy, Kolozs, Torda-Aranyos, Kisküküllő, Alsó-Fehér, Fogaras, Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes és Arad megyék közös tükre bizonyult alkalmasnak. Amott *11 megye* területén *1,375.677 lélek tót*, s csak 718.502 lélek más ajkú: emitt *13 megye* területén *1,894.392 lélek román*, s csak 982.063 lélek más ajkú.

E csoportosításnál a *fajtöbbség* volt általán a mértékadónk, melyre tekintettel voltunk még gyenge *relativ* többség esetében is: így *Hont* megyében, hol a lakosság 123 ezer, s ebből a magyar elem csak 58000, a tót 56000, s a német közel 8000 lélek, — vagy *Temesben*, hol 437 ezer lélek közül a román csak 161 ezer, a német 160 ezer, a szerb 62, s a magyar 37 ezer.

Két megyére nézve azonban *el kellett tekintenünk a fajtöbbségtől*. Az egyik megye *Brassó*, mely tényleges fajtöbbsége szerint (86 ezer lélek közül 31 ezer román, 27 ezer szász, 21 ezer magyar ajkú), a román nyelvvidék körébe lett volna kapcsolandó. De minthogy a románság e területen szétszóródott, a szászság pedig tömör (a román községek száma csak 3, a szász községeké pedig — 24 közül — 12) s a megye tükrében inkább a szász nép egyénisége domborodik ki, mint a románé, — ezért hagytuk ki Brassót a román nyelvvidékhez sorolt megyék csoportjából. A másik megye *Zemplén*, mely tényleges fajtöbbsége szerint (299 ezer lélek közül 141 ezer a magyar, 107 ezer a tót, 31 ezer az orosz, 15 ezer a német ajkú stb), a magyar nyelvvidék körébe lett volna kapcsolandó. De minthogy a magyar elem e területből csak a Bodrog-közt és mellékét szállta meg túlsúllyal, a tót elem pedig a megye nagy részén el van terjedve, sőt az eltótosodó orosz negyed felé is folyvást terjeszkedik (a magyar községek száma 125, a tót községeké 248, orosz községeké pedig 95), s a megye tükrében inkább érvényesül a szláv, túlsúlylyal a tót, mint a magyar egyéniség, — azért soroltuk Zemplént a tót, s nem a magyar nyelvvidékek csoportjába.

A *német* fajnép ország szerte sok részre van tagolva, Közel 2 milliónyi lélekszámából 1 milliónál több jut a magyar, 800 ezernél több a tót, román, orosz és szerb nyelvvidékre. Egyénisége csak 3 megye területén lép előtérbe: ezek Brassó, Nagy-küküllő és Moson. Mosonban abszolut, Nagy-Küküllőben relativ többsége, Brassóban nagyobb tömörsége van. De a három terület nem foglalható közös nyelvvidékbe,

mert Mosont nagy távolság választja el Brassótól és Nagyküküllőtől, s ott is, itt is *más néptörzs* él: ott a *sváb*, itt a *szász*. Mi e két egyéniséget külön vizsgáljuk: *Moson* megye tükrében a *svábot*, hol 85050 lélek közül *54.129 német*, 31321 más ajkú, — *Brassó* és *Nagyküküllő* közös tükrében az erdélyi *szászt*, melynek lélekszáma ott 87 ezer, 84 ezer románnal, 61 ezer magyarral s 9 ezer czigánnyal szemközt.

Az *orosz* fajnép *relativ* többsége északkeleten 4 megyére terjed: ezek Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros. A lélekszám e területen 658.444, ebből *283.032 orosz*, 175 ezer magyar, 80 ezer német, 74 ezer román és 41 ezer tót. A kisebbségben levő népekkel szemben az orosz faj egyénisége a négy megye közös tükréből eléggé kiemelkedik

Nem így a *szerb* fajnépé, melynek csak Torontálban van *gyenge túlsúlya*. A lélekszám ott 588.750, — ebből *186.231 szerb*, szemközt 184 ezer némettel, 98 ezer magyarral, 87 ezer románnal, 14 ezer tóttal stb. Az ország egyéb vidékein a szerb nép a többi fajnépek sokaságában eltünik. Torontál, hol miudenütt vannak szerbek, az egyetlen megye, melynek tükrében a szerb egyéniség körvonalai meg-megjelennek. Ezért vizsgáljuk mi szerb nyelvvidék gyanánt Torontál megyét.

A demografia egész adat-kincsét e keretek szerint osztottuk fel; de ezzel *az egész anyag teljes átsommázása vele járt.* Az adatok és számtételek százezrei vonultak el szemünk előtt, — azokból alkottuk meg a képet a nemzet közállapotáról *nyelvvidékek és fajtöbbségek szerint*, az összes népességre és 1000 *lélekre* való vonatkozásaiban.

E kép felöleli az összes kérdéseket, amikkel a demografia foglalkozik.

Szól a népek *életviszonyairól.* Összehasonlítja háztartási életüket, családi állapotukat. Figyel költöző és vándor rajaikra, követi a rajzás földrajzi irányát a közel szomszédságba és nagyobb meszszeségek felé, Mérlegeli a népek termékenységének, élettartamuk és halandóságuk arányát, — osztályrészüket a betegségekből s a testi-lelki fogyatkozásokból, — ifjú férfi-nemzedékük rátermettségét a katonamérték alatt.

Rámutat az eltartott népességre, s a keresőkre, kiket a tartás gondja terhel, kereseti ágak, foglalkozások és vidékek szerint, figyelemmel az állandó fizetést, biztos jövedelmet húzókra, a testi erejük után munkabéres, napszámos vagy cselédsorsban élőkre, sőt a koldusokra és rabokra is. Nagy vonásokban bemutatja a termőföld, az erdők, az állatgazdaság, iparos termelés állapotát, a tőke erejét, forgandóságát, s a takarékosság eredményeit az egyes vidékeken.

Kiemeli végül ama jelenségeket, amik a vallásos életre az egyházszervezetek, a társas életre az egyesületek, a közműveltség állására a kulturintézetek keretében s az erkölcsi állapotokra a büntetőjog mértéke alatt világosságot deríthetnek.

Módszeres eljárásunk nem háríthatta el a feladat minden akadályát de részben áthidalta vagy kikerülte azokat.

* * *

A dolgozat egész szerkezetével a demografia alapján áll, de törekveseivel túlterjeszkedik annak szokott határain, midőn a népszámlálási anyagot a földrajzra, a statisztikai megfigyelések anyagát pedig a néprajzra

alkalmazza ; áthajol a demografia talajáról egy más ismeretkör: az ethnografia felé. Egyik csak a *mennyiségekkel*, másik csak a *minőségekkel* foglalkozik, — amaz a *dolgokat*, emez az egyéni *sajátságokat* vizsgálja.

De ha van is köztük lényeges különbség, ellentét nincs, sőt léteznek közös kapcsaik, amikkel egymásra vannak utalva. *Sajátságok* nélkül a dolgok, s *dolgok* nélkül a sajátságok gyakran sem ott, sem itt nem vizsgálhatók.

Mi e munka keretében megkiséreltük a két szempontot egyesíteni: számokkal minősítve s mennyiségeiben egyénítve *népességünk anyagának fajnépekre osztható részeit.*

Az így átalakított anyag nem tartozik szorosan sem a demografiai, sem az ethnografia köréhez, hanem a *kettő közt* foglal helyet.

A tért, melyet ott elfoglal, s a kört, melyet betölt, mi *etnikának* nevezzük e dolgozatban. A *fajnépek* tér- és erőviszonyainak vizsgálatát sem a demografia, sem az ethnografia fogalma nem fejezi ki. Jobb szót az etnikánál nem találtunk.

Valaha a pogány népeket nevezte etnikus népeknek az egyháztörténelem, később a népek erkölcsi rajzát hivta etnikának a bölcselet. Napjainkban, midőn a faji öntudatosság történelmi szerepre vágyódik mindenütt, ez öntudat körét az etnika szó födi be. Az utolsó görög háború alatt a panhellén propaganda nemzeti bizottsága «*etniké* hetairia» néven nevezte magát. Ily példák után indultunk, midőn a faji életet, erőt, képződményeket, elváltozásokat, s a róluk szóló adatokat az etnika világához tartozóknak, vagyis etnikaiaknak neveztük.

Lesznek talán, kik az adatok hitelességét a forrás: a statisztika megnevezése után is, melyből merítettünk, kétségbe vonják. Az ilyenek általán minden statisztika megbizhatóságán kételkednek.

Tartozunk nekik két megjegyzéssel.

A mi a *magyar* statisztikát illeti, ez alig pár évtizede, hogy létezik, s máris óriási érdemei vannak. Működése kiterjed mindarra, a mit tőle a tudomány Európában s az élet gyakorlati szükséglete itthon megkiván. Tekintélyét ott, érdemeit itt valóban impozáns munkássággal szerezte. S hogy mily pontosan dolgozik, arról mi is tanuskodunk, mert népszámlálási adatait a régi statisztika segítségével az utolsó tételig ellenőrizhettük.

Általán szólva *minden* statisztikáról, annyit érőnek tarthatjuk e fiatal tudományt, mint az empiria bármely más tudományát, mely a tapasztalati életet vizsgálja az ő örök hullámmozgásában. Megfigyeléseiknek vannak hézagaik, olykor a tévedések is óhatatlanok. Mert az élet gazdagabb, mint az emberi megfigyelő képesség és emlékezni tudás.

A tudás s az élet gyakran kénytelen leszámolni egymással: emez nem tűri, hogy a tudás őt egyoldalúan kösse vagy korlátozza, — amaz sem tartozik vele, hogy befogadjon az élettől minden másodperczet és minden porszemet. Ha vannak hézagok a tudásban, vannak tökéletlen-

ségek az életben is, mely gyakran gyengíti kivételekkel saját szabályait, s rendtartásában gyakran épp oly szeszélyes, amily elhatározók a következetlenségei.

* * *

Dolgozatunk anyagát a statisztikai tudomány az *életből merítette*; s mi azt az *élet számára* dolgoztuk fel.

Nyelvterületi viszonyaink rajza a *mult hagyatékát* leltározza, fajnépességünk erőmérlegei a *jelen állapotról* szólnak. Ezeket közöljük mi a közönséggel, első sorban a cselekvés embereivel, kik a *jövőnek* dolgozhatnak.

A miben esetleg tévedtünk, az elfogulatlan birálat helyre fogja igazítni. Az egész munkáról nyugodtan vallhatjuk, hogy megfelel a tényeknek; mert főtörekvésünk volt, hogy *igazat* írjunk, szépítés nélkül és leplezetlenül.

Nincs e könyvnek egy lapja sem, melyről közömbösség szól a közönyösöknek; sőt nincs egyetlen sor, mely a népességből ne ezrek érdekeit érintené. De mi nem vittünk a munkába részrehajló felfogást vagy egyéni érzületet. A részrehajlástól megóvott a számok hajlíthatatlan természete, az érzelmeket pedig elzárta munkánktól a mennyiségek hideg légköre.

Helyettünk a számadatok beszélnek, akár a közélet érzékeny pontjaira, feszült ellentéteire kellett rámutatnunk, akár beteg szerveket, nyilt és fájó sebeket kellett érintenünk. A dolgozat egy objektiv tükör munkáját végzi: minden benyomást hiven visszaad, de maga azok érintésétől tiszta s nekik hideg marad.

Lesznek egyesek, kik közállapotainknak ily közszemlére kiállítását talán czélszerűtlennek tartják, — mások ismét, kik ugyane képet tán *frisebb anyagból* kivánnák látni, mint a milyen a 90-es évek adatkincse.

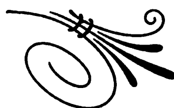
Az *opportunitási* aggodalmakban nem osztozunk. Ez anyag, más elrendezésben bár, tényleg *évek óta a közönség szeme előtt fekszik;* mi nem tettünk egyebet, csak összeraktuk, egységes képpé szerveztük mozaikdarabjait. Ha nem volt inopportunus amaz, akkor emez sem az. Sőt épp a czélszerűségi szempont szól dolgozatunk mellett, mely áttekinthető képet nyújtva az egész anyagról, nemcsak a tiszta látást segíti elő, hanem *fegyver* gyanánt is szolgál mindazok ellen, kik közállapotainkról *hamis képeket* s *hamis mérlegeket* szerkesztettek, hogy azokkal a külföld hiszékenységét félrevezessék. Elég, ha bizonyos néprajzi térképekre és statisztikákra utalunk, a mik némelyek ábrándjai szerint szerkesztvék a tájékozatlanok megtévesztésére vagy ellenséges törekvések zsoldjában.

A mi az *aktualitást* illeti, e kifogással leszámoltunk, mikor most öt éve a dolgozatba belefogtunk. A statisztikai adatok aktuális számai mindig rövid életűek, s számtételeikben csak a *perczre* vonatkozhatnak, melyben felvétettek. Feldolgozásuknál maradandó értéket nekik nem a végösszegek, hanem azoknak egymáshoz való *aránya* s a *viszonyszámok*

adnak. Amazokon az első 24 óra is változtat, emezek lassú elváltozásához évek kellenek. Dolgozatunk főleg a viszonyszámokon épült, úgy földrajzi, mint néprajzi részében. Közviszonyaink képe ezért lényegileg ma is olyan, aminőnek mi a 90-es évek adatai alapján találtuk. S az új népszámlálás eredményei, ha megjelennek, e dolgozatot nem antikválhatják, sőt az anyag *összemérése* szempontjából *aktualitását növelik*.

Felfogásunkat mindezekről a legilletékesb körök elé terjesztettük annak idején és szándékunk e döntő tényezők helyeslésével, támogatásával valósult. Kötelességünk most megköszönni a *törvényhozásnak* s a *vallás és közoktatásügyi minister* úrnak, hogy e munka létrejöttét lehetővé tették, — az orsz. statisztikai hivatal igazgatóságának s a magyar néprajzi társaság választmányának, hogy munkánkban erkölcsileg támogattak.

Mily sikerrel oldottuk meg a feladatot, az elfogulatlan birálat fogja eldönteni. Lehetnek benne hiányok, gyarlóságok, melyeket mentsen ki a nagy anyagtömeggel, a töretlen úttal s az új módszerrel való küzködés. Vajha azok, kik majdan utánunk jönnek s az általunk kezdett munkát folytatni fogják, teljesebb sikerrel, fényes eredményekkel rajzolhatnák meg képét a jövő *Magyarország fejlődésének*.

A történeti talaj.

Mikor a magyar nemzet a millennium határjeléhez megérkezett, üdvözlő és biráló hangok köszöntötték világszerte. A birálatok érdekesen szóltak, egyik-másik elég szigorúan ítélt.[1]

E véleménysorban a legszélsőbb felfogás csodálkozni látszott azon, hogy Magyarország *sokajkú* népességgel ezer éven át *nemzeti* állam maradt. A népesség állandó poliglott jellegét úgy értelmezte, hogy a magyar fajban nem nagy a beolvasztó erő, a többi népfajok sem eléggé hozzáolvadók, a magyar etnikai életből tehát éppen az hiányzik, a mi Európa legtöbb államában életfeltétel.

Magyarország azonban mégis megélt; nemzeti jellegét sok fajelemből álló népessége daczára megtartotta s a világrész legrégibb államai sorában ma övé az első helyek egyike. Mindezekre a biráló nem talált magyarázatot, rajtuk csak csodálkozni tudott.

Mi nem csodálni, hanem vizsgálni kivánjuk e tényeket. Megkeressük okát, a miért Magyarország — sokajkú népességgel — nemzeti állam tudott maradni mindenha: úgy a törzs-szerkezet, mint a rendiség s a népképviseleti rendszer idejében.

Megnézzük e végből a kettős kérdést közelről: miért nem követte az *etnikai fejlődés* Magyarországon is a *történeti élet* nyomait, miként más államokban? s miért, hogy a magyar királyság mégis *túlélhette* világrészünk *minden régi államalakulását*?

I.

A középkori térképből, mely a magyarok eljövetelekor Európát ábrázoltai egyedül Magyarország határvonalai tartották meg napjainkig régi természetes alakjukkal régi jogerejüket.

A többi Európára alig lehet ma már ráismerni.

Hogy őseink a Duna-völgyet elfoglalták, túl a Lajtán egész a Rajnáig, a mai *Ausztria* és *Németország* helyén a keleti frank birodalom feküdt, az utolsó Karolingek jogara alatt. Túl a Morva vizén azok a rommaradványok hevertek, a miket Árpád a Szvatopluk Nagy-Morvaországából meghagyott. *A csehek* földjén a 12 törzs még lazán függött össze s a

[1] V. ö. a külföldi sajtó nyilatkozatait, főleg az angol, olasz, franczia és orosz szemleirodalom czikkeit 1896 május—szeptember hónapokban.

frank uralkodók oltalmát kereste. Politikai nemzetté egyesülésük később történt, de a magyar csapatok beütései siettették e szervezkedés.

Lengyelországban a törzsek szövetségéből az első Piasztok uralma alakított államot, alig 50 évvel a magyar honfoglalás előtt.

A *szarmata rónán*, a mai Oroszországban, a norman eredetű skandináv varégek uralkodtak, sok apró szláv törzs fölött.

A *Balkán-félszigeten* a bizanczi császárság másodvirágzását élte. A görög hegemoniának meghódoltak a dél-szláv jövevény-népek: a szerb, s a horvák törzsek nagyrésze, a szlavizált altai bolgárok s a félig szlavizált vlahok vagy románok.

Itália darabokban feküdt: a római császári koronát Arnulf frank király, a lombard vaskoronát friauli Berengár viselte; Velencze akkor függetlenítette magát Bizancz hatalma alól; Romagnában a pápa uralkodott; Toskána önálló grófság, Nápoly görög gyarmat, Sziczilia arab tartomány volt.

A *pyrenaei félsziget* véres harczterén a gót eredetű kiskirályságok s az arab kalifátus változó szerencsével vívták az ország birtoklásáért hétszáz éves háborújokat. Ibériából csak aztán lehetett Spanyolország.

Túl a Rajnán, a mai *Francziaország* helyén, a nyugati frank birodalom Karoling királyai uralkodtak; kezükben széthullott Nagy Károly gall hagyatéka: külön szakadt a breton, a burgundi, a baszk s a pyrenaei hegyláncz körül a gót örökrész; míg északon a normannok foglalták el a nevükről hivott Normandiát.

A *brit* szigeteken bevégződött az ó-gaél és kelta-brit őslakosság összeolvadása Hengist és Horsa angeln-saxo népével, de nemzetté fejlődni nem volt idejük: a dán hódítás korszaka már közeledett.

A *skandinav félsziget* száz évek óta a törzsek háborúságától forrongott s csak lassan bontakoztak ki a svéd, norvég és dán királyság első körvonalai, hogy ujra eltünjenek.

Ebből az Európából nem maradt kő kövön! Államai mind elváltoztak, népei is nagyrészt átalakultak.

A *keleti frank* királyok a szász dinasztia óta német királyoknak nevezik magukat s a germán törzsek rendjei fölveszik a közös német nevet. Ezzel megindul a *német* nemzeti élet. De száz évekig tart a küzdelem, míg politikai szervezkedését befejezheti.

A *nyugati frank* királyság a IX. században távol áll még attól, hogy franczia államnak legyen tekinthető. A Merovingok korábbi száz évei épp oly kevéssé számítanak a franczia történelemhez, a hogy nem volt igazi franczia élet a Karolingek alatt sem. Nemzeti közszellem csak a Kapeting királyok alatt kezdett ébredezni. A frank, burgundi, gót breton, norman és baszk törzsek összeforrása az Anglia ellen viselt száz éves háborúság közepett vált teljessé.

Itália északi részében sokáig a német, délre a norman hegemonia vezet; mindkettőt megviselik a ghibellin és guelf pártok harczai. E földrengések talajában fogan meg s éri első virágzását az *olasz* nem-

zeti öntudatlosság, s vele az örökszép olasz renaissance. De a nemzet csak a nagy olasz mesterek tiszteletében s a szépnek kultuszában lehet egységes; további ötszáz évnek kell eltelni, hogy az állami egységet is megépíthesse.

Britanniában a dán képződmény lerakodását gyorsan követte a norman elemé. Hódító Vilmos népe fegyveres kézzel nyomta el a régebbi etnikai rétegeket. A norman nemesek frank birtokaikról észak-franczia nyelvjárást hoztak magukkal, s angol birtokaikon a frank kultura felsőbbségével tetézték saját túlsúlyukat. Csak a XV. században, a rózsák harczai alatt, tüntek el a pártok közt a fajellentétek. Akkor született meg a versengő Lancaster és York czímerek árnyékában az *angol* nemzet.

A *skandináv* királyságok csaknem minden negyedik száz évben változtatták közjogi alakjokat és területhatáraikat. A dán-norvég uniót felváltotta a svéd-dán unió, ezt követte a kalmári hármas unió, utána visszatért a dán-norvég unió, s befejezte a sort a svéd-norvég unió.

Rurik *varég* birodalmát a tatárfutás pusztította el. Harmadfél évszázados mongol rabságban olvadt össze a letört norman-varég elem addigi szláv alattvalóival, s e vegyületből lett a szlávság hegemon nemzete: az *orosz*.

A *Balkán-félsziget* képe a középkor végeig szintén átváltozott. Bizancz gyenge császárjainak szemeláttára egymásután szervezkedtek nemzetté a délszláv alattvalók. Megalakult a horvát, a bosnyák, a szerb nemzet. Amazok a magyar királysággal egyesültek; az utóbbi czári birodalmat alkotott, melynek határa a fekete hegyektől a Márvány-tengerig leért. A bolgár-vlah birodalomból a vlah nép átköltözött a Dunán s két vajdaságban települt meg a magyar korona oltalma alatt. A bolgár elem elhatalmasodott a Haemus mélyében; kánja czárnak nevezte magát. Mindez állami képződményeket azonban eltiporta a *török* hódítás. A Rigómezőn elvérzett a szerb, Drinápolynál a bolgár hatalom, végre megdűlt Bizancz s II. Mohamed a Zsófia-kupolára a félholdat tűzte fel.

Elenyészett az a két királyság is, melyhez Magyarországot annyi kötelék fűzte s melytől annyi ellentét választotta el: *Cseh-* és *Lengyelország*. A fehérhegyi csata óta a cseh közjog csupán a cseh nemzet öntudatában él. A lengyel oligarhák választó királysága a benső feloszlás csiráit szedte magába, s ez megkezdte művét Lengyelország első felosztásán, bevégezte a harmadikon.

Mennyi rom, mennyi düledék a középkori Európából mindenütt. Az omladékokra az új-kor tette rá kezét s felhasználta építő-anyag gyanánt.

* * *

De más volt a történetfolyás Magyarországon. A mi hazánk ezer év alatt lényegében nem változott sem földrajzilag, sem történelmileg, sem etnikailag.

A magyar országos *terület* ma is ugyanazon természetes határok közt fekszik, a melyeket Árpád szeme ezer év előtt a honfoglalók fegy-

vereinek megjelölt. Későbbi hódítások messze túl terjesztették e határokon nagy királyaink hatalmát; az így szerzett tartományok aztán odavesztek a gyenge utódok kezén. De a Kárpátok hegyfala alatt s a négy folyam közt a *föld* mindig a magyaré maradt.

Magyar föld volt ez ama zordon időkben is, mikor a nemzet három uralkodónak volt alávetve és a harczok zivatarjai három darabba szedték szét az ország területét. Habsburgi királyaink alkotmányosan megkoronáztatták magukat; Erdély fejedelmeit Erdély törvényes rendjei iktatták be székükbe; a török-foglalta területet pedig a basák csak katonailag igazgatták: a magyar törvény és jogszolgáltatás ott a török világban sem szünetelt. S mikor a vihar elvonult, az állam területi épsége a régi természetes határok közt úgyszólván magától alakult ki újra.

Nem változott az ország lényegesen *történelmileg* sem, mert a mi történelmi élet e földön ezer év óta létezik, abban az *alany* mindig s kizárólag a magyar nemzet volt. A többi fajok, az egyes rendek, egész dinasztiák s a nagy egyéniségek csak részt kérhetnek maguknak történetünkből, ha közreműködtek benne. A nagy egésznek minden dicsősége és gyásza a magyar nemzetet illeti meg jogos erkölcsi tulajdon gyanánt.

S ha voltak törekvések vagy kisérletek e történelem folytonosságának megszakítására, hogy az ország közéletének egy ideig más alanyai is lehessenek: azok mindegyike megtört, ezeké meghiúsult a nemzeti ellentállás hatalmán. S a hibát a nemzet akaratereje és királyainak bölcsesége mindig helyre tudta igazítani.

Változatlan maradt lényegében *etnikai* életünk is.

A népek nagy törvénye nem tűrt ugyan kivételt, s a változó idők nyomot hagytak a magyar népfajon, éreztették erejüket az itt élő többi népfajokkal. Mégis csak külső nyomok, a lényeget nem érintők ezek.

A hogy a fiúból férfi lesz és fiaiban folytatódik lénye, úgy alakult ki és fejlődött át a magyar etnosz a százévek érintésétől. De a mit az idő csaknem Európa-szerte végbevitt, — hogy a régi fajok egymással elvegyülvén, egymásban el is tünjenek, s erőkincsük, szellemviláguk egy-egy új vegyülék-népre szálljon örökrész gyanánt: Magyarország etnikai közéletében *ezer év azt nem tudta végbevinni.*

Nem ugyanaz többé a *magyar* faj, a mi a honfoglaláskor volt. Sok rokon elem beléje olvadt azóta, más népfajokból nem csekély hányad hozzá hasonult. Mindez szükségkép változtatott a magyar etnikán.

Belé olvadtak: a paláczföldön megtelepedett kabarok; az alföldre telepített jászok és kúnok; túl a Dunán s az alsó Dunánál az avar maradványok: szerte a hazában a bessenyők, bolgárok, a török, örmény és izmaelita spórák, a miket a százévek ide szórtak s itt feledtek.

Hozzá hasonult sok indigena a nyugati fajokból. Köztünk élnek napjainkban is; jut belőlük minden társadalmi osztályra.

Főrendűink, nemességünk névsorában csaknem annyi az idegen névszó, mint a magyar. A polgári elem, főleg városainkban, szinte túl-

nyomólag idegen. S nehéz időkben a nemzeti ügy mégis bennük látta legerősebb oszlopainak egyikét. Közülök való hány történeti alak, mennyi nagy név viselője előtt hajol meg ma a magyar kegyelet.

Az alsó néposztály egyszerűbb viszonyai közt a hozzánk hasonult kis exisztencziáknak százezreivel találkozhatunk. Nincs magyar község, hová az élet rendező keze bőven ne vitt volna más ajaku jövevény elemeket; származásukra már csak a nevük emlékeztet, etnikai természetük átalakult, s anyanyelvük régóta a magyar.

Fajunkból valóban nem hiányzik a kellő beolvasztó erő.

Asszimiláló képességei mellett nemcsak ez eleven személyi példák tanuskodnak, hanem a magyar néprajz egész tárgyvilága is; ott tömegben van a megmagyarosodott indigena. Van a nyelvkincsünkben, jelmez- és szertárunkban; van költészetünkben és zenénkben; van az összes idegen mintákban, melyekről tanultunk.

A magyar nyelv nem az többé, a mely valaha Árpád sátraiban, szent István templomaiban, Könyves Kálmán gyűlésein vagy Kun László tivornyáin felhangzott. A magyar díszruha és fegyverzet sem az ma, a mit eleink Vajk keresztelésén, I. Lajos koronázásán, I. Mátyás lakodalmán vagy II. Lajos temetésén viseltek.

Turáni eredetű nyelvünket finn-ugor és török-tatár összetétel gyanánt Felső-Ázsia síkságairól hoztuk; de Európában lerakódtak s lassan feloldódtak benne az aria-eredetű idegen szavak ezrei, a nyugati szomszéd népekkel való érintkezésünk közepett. Tőlük vettük a kifejezéseket mind, amik az európai élet fogalmi világához tartoztak s nekünk rájuk nem volt szavunk. Viszont sok régi magyar szó feledésbe ment, mert csak az ázsiai élet világa tarthatta volna fenn a fogalmat, a mit valaha jelentettek.

Sokat ellestünk Ázsiában a perzsa és török előkelők, Európában a german lovagok s a szláv zsupánok pompájából, fegyverzetéből. A körülöttünk uralkodó formák változása meglátszott a magyar nagyúr és kurta nemes, a katona és várjobbágy, a városi polgár s a mezei munkás változó jelmezképein. Sokat elfogadtunk a más népek háztartásából, terített asztaláról, külső gazdasága köréből, sokat átvettünk intézményeikből is. Mintákat láttunk szemünk előtt a frank rendi szervezettől a latin szertartásokig, az olasz városi berendezéstől a szláv falusi életig; Róma és Velencze épp úgy voltak tanítóink, miként Aachen és Prága, Kiev és Bizancz.

Mindez mégsem változtatta el a magyar etnikai élet igaz természetét. Mert a mit a magyar így felvett, föl is dolgozta; nem ő hasonult ahhoz, hanem azt alkalmazta magára: nem kapott tőle új lényeget, inkább a saját lényével töltötte meg azt.

Kebelébe fogadta az indigena családokat s azok magyarokká lettek Ajakára vette az elfogadott idegen szókat, de magyar ütemet és dallamosságot adott nekik. Az idegen jelmezt a saját testére szabta, ízlése szerint változtatta. Idegen szerszámon a maga igényét kereste s az idegen

fegyveren saját fortélyát tanulta ki. Igy alakította át az idegen intézményeket is magyar felfogással, hogy azokat észjárásának s véralkatának tetszőkké tegye.

Nemzeti karakterünk és szellemünk törzsökös vonásai változatlanul megmaradtak ősi tisztaságukban és erejükben. Láthatók azok a magyar etnika területén mindenütt: a kemenesalja s a göcse népétől a palócz földig, a Tiszahát népétől a székelyföldig. Tájnépességünknek van megannyi tájszólása, tájviselete, tájszokása; de azért igazi magyar fajta mindannyi.

Ma is itt él köztünk az a tipikus magyar arcz, melyet a középkor derekán a velenczei kőfaragó, a Palazzo Ducale oszlopsora számára, egyéb fajtipusokkal, diszítménynek lemintázott. Ázsia turáni népein ma is látható a magyar népjelmeznek nem egy példánya, ősfoglalkozásaik körében a magyar szerszámok nem egy darabja, a miket elődeink onnan hoztak ide, s utódaik maig megtartottak két világrészben.

Megértjük azt a középkori magyar nyelvet, melyen a XIII. században a halotti beszéd készült. Értjük a névszavakat, melyekről régi királyaink rendeletei és régi krónikásaink elbeszélései emlékeznek.

Fajunk szelleme szól hozzánk a régi magyar törvények betűjéből; összes intézményeink történetéből; komoly erkölcsünk és szilaj hibáink összhangjából. Ez nyilatkozik meg nekünk a magyar ősi mondák és regék szavával, a magyar élcz vidám bölcseségével, a magyar dal és táncz ritmusaival.

S ez a szellem mindig ilyen volt. Szavát minden időkben megértette, becsét százévek mulva is felismeri a magyar lélek fogékonysága. Ez a *magyar géniusz*. Ő hatotta át nemzetünk életét; ő tartotta fenn ezeréves európai történetének annyi viszontagságában. És fentartotta e nemzeti államot a nélkül, hogy a magyar faj hatalma a más ajkú népesség etnikai életén valaha erőszakkal változtatott volna.

Egy bizanczi császár kiirtotta a keleti gótokat az appennini félszigetről. A nyugoti gótok kipusztították a mórokat a pyrenaei félszigetről. Spanyol királyok Németalföldön a protestáns hollandiak ellen, angol királyok Irlandban a katholikus kelták ellen irtóháborúkat viseltek. Az európai kulturállamok Amerika összes benszülött népfajait fegyverhatalommal pusztították el. A fehér fajok összeolvadását világrészünkben is többnyire nyers erő vagy intézmények nyomása mozdította elő.

Magyarország ezeréves történelmi multja ezt a módszert nem ismeri.

A magyar jog a más-ajkú népekből kiváló egyének számára nyitva tartotta a nemesi rendbe emeltetés útjait; kiváltságokkal biztosította a polgári jövevényeket és vendégeket; a közrendű jobbágyok és szolgák közt pedig nem tett különbséget, ha magyarok, ha más ajkúak voltak.

Etnikai életükhöz a magyar uralom nem nyúlt. Nem feltünő tehát az a konzervativ vonás, mely más ajkú honfitársaink etnikai képét is az egész vonalon jellemzi.

A magyar felvidék *tót* lakossága bizonynyal nem ugyanaz többé, a mi a honfoglalás idejében volt. Az akkori ó-szlovén rétegre észak slovák népfaja telepedett rá. E képződményt időközben nyugaton cseh, keleten orosz és lengyel mázzal vonta be a szomszéd szláv rétegekkel való érintkezés. De a tótság ez átalakulása a *szláv kontinuitás* jegyében ment végbe s a nép faji jellegén lényeges változást nem idézett elő.

A szepesi és királyföldi *szászok*, a délvidék s a Túladuna *svábjai*, Sopronban és Vasban a *hienczek* etnikailag ma is ugyanazok, a mik az első adománylevél idején voltak, melynek erejével az országban megtelepedhettek vagy bírt földjüket megtarthatták.

A *horvátság* a török háborúk óta közelebb tolta hozzánk a tengermellékről saját országos és nyelvi határát: megszállta az egykori Szlavóniát, meg a Muraközt s a Drávamellék nagy részét. De 800 éven belül ez rajta a leglényegesebb változás.

Északon az *orosz,* délen a *szerb* tipus alig változott azóta, hogy nagy Lajos az oroszt, I. Lipót a szerbet Magyarországba bebocsátotta.

Keletre és délkeletre a *román* faj feltünően megszaporodott, értelmisége jelentékeny fejlődést ért el, amaz kétszáz, emez alig száz év műve. Ellenben a köznép morál-etnikája ma is olyan, a minő az utolsó Árpád-királyok idejében volt, kik az első vlah karavánokat letelepítették.

A régi Magyarország néprajzi térképe e példákkal még nem teljes: egyes fajok a középkor végeig eltüntek róla. Néhányukról tudjuk, hogy beolvadtak a magyar fajba. A többieknek nyoma veszett teljesen.

Eltünt a bolgárság a Duna és Tisza közt, el Glad és Gyelu népe, miután Árpád földjüket vette. A vlahokról, kiket a névtelen jegyző Tuhutum vezérrel Esküllőnél alkudozni látott, a többi krónikások 300 éven belül mit sem tudnak, négy vezér és 12 király uralma alatt. Nyoma veszett annak a népnek is, mely a régi Szlavóniát lakta, mielőtt a horvátok nyelvhatárukat a Muráig eltolták.

De az eltünt fajok helyére s a régiek gyarapítására az újabb százévek másokat hoztak: svábot, tótot, szerbet, macedo-bolgárt, románt, örményt, csehet, olaszt, lengyelt, görögöt, vendet, czigányt.

Mondhatjuk tehát, hogy a magyar állam etnikai életében — nagyban és egészben — ma is olyan a statusquo, a milyen ezer év előtt volt.

II.

S most itt állunk a főkérdés előtt. Hogyan tudott a poliglott népességű Magyarország egy évezredet túlélni nemzeti állam gyanánt? Mi a magyarázata ez állandóságnak a legmozgalmasb világrész szivében?

A magyar állam életfeltételei voltak-e állandóbbak, vagy a magyar faj volt életfeladatához állhatatosabban ragaszkodó? A szerencse kedvezett neki az életfeltételek kihasználásában, vagy életereje volt oly nagy, hogy a balszerencse ellenére is kiharczolhatta ezeket?

A felelet nem könnyű. S ha más népekre is kiterjesztjük a kérdést, felelni annál nehezebb.

Más népekben is bennük élt a vágy, hogy nemzetek gyanánt történelmi életet élhessenek s fenmaradásuk biztosítékairól maguk gondoskodhassanak. De abból a sok száz népfajból, a miket a népvándorlás zivatara Európába sodort, vajmi kevésnek engedték meg a világesemények, hogy e vágyuk teljesedhessék. A legtöbbjük elveszett vagy átalakult a világrész rázkódtatásaiban.

Nyugaton és délre a latin s germán eredetű mai népek ez átalakító korszak gyermekei. A világesemények kohójában forrtak össze egykori alkatrészeik; úgy lett belőlük sok régi elemből új nemzet.

Etnikájuk ősi tisztaságában főleg azok a fajok maradtak meg, melyek Európa északi periferiáin a világrész zivataraiból a legkevesebbet kapták: a skandináv népek. Fenmaradtak nagyrészt azok is, melyek a nagy viharok után már csillapodott talajra érkeztek s Európa keletén egész nyelvcsaládjukkal telepedtek le: a szláv népek.

De tekintsünk bárhova, nincs e népek közt egy is, mely fentarthatta volna a középkor óta napjainkig azt az államot, a mit megtelepedésekor alkotott, s megmaradt volna állandóan történeti alanynak, mely saját sorsáról rendelkezik.

Vagy az egyház hatalma szegte szárnyát akaratuknak, vagy a világi hatalmak verték azt békókba.

Csak az újkor kivirradtával mozdult meg a vágyódás bennük, hogy jogokkal bírjanak és szabadon élhessenek. Az elnyomott fajérzés, a keresztény talajban megczivilizálódva, nemzeti öntudatosság gyanánt ébredt fel ekkor és visszakövetelte jogait az egyháztól, visszaharczolta az államtól Európa-szerte.

A magyar a szlávoknál is később érkezett. Közibe ékelte magát a latin, germán és szláv rétegeknek. Egyedül jött, rokonok nem segítették; kelet és nyugot zivatarai egyaránt verték. S mint államalkotó nemzet, mint történeti alany, ezer éven át szünet nélkül mégis fenmaradt.

Nem vett rajta erőt a nyugati egyház fékező hatalma, nem fért hozzá a keleti egyház laza fegyelme. Nem bontotta meg egységében a frank hűbér-rendszer, s nem rontotta meg erkölcsében a bizanczi szellem. A nyugati renaissance nem ittasította öntudatát új reményekkel s a keleti decadance nem töltötte el azt kétségbeeséssel. A nyugati nemzetek ébredése őt ébren, a keletiek aléltsága harczban találta; helyt állt a német császárság, helyben maradt a szultánok túlsúlyával szemközt. Itt helyreállítá az államterület épségét, ott megvédte az alkotmány teljességét.

Nemzeti öntudat vezérlé, mikor hazát keresett és államot alapított; nem is hagyta el többé ezer éven át: ott volt minden szándékában, küzdelmében, válságai és harczai közepett.

Így élte végig a millenniumot!

Olykor megsegítette a szerencse kedvezése, s az európai viszonyok az ő javára alakultak; de volt része elég szerencsétlenségben

mikor mindenek elhagyták, s csak a saját ereje, erkölcse és tehetsége mentette ki.

E történetfolyás felel a kérdésre, hogy miért *lehetett* s miért *kellett* Magyarországnak a többi Európánál nagyobb állandóságban megmaradnia.

* * *

A magyar nemzet Európába a legszerencsésebb időben érkezett.

Elmultak már a zord évszázadok, mikor a népvándorlás zivatarai közt odaveszett népfajokkal neki is el kellett volna pusztulnia. Nem ragyogott már a keresztény romantika első fénykora sem, mikor a megmaradt népek faji öntudatával az övét is álomba ringatták volna az egyetemes egyház karjai.

Hatszáz évnél tovább tartott a nomád milliók harczának ítéletideje. A római császárság nem tudta azt megállítani, a római egyház is csak keserves küzdelem után.

Amazt megdöntötte a népáradat s romjait ellepte a barbár salak. Az egyház sokáig hiába küzd, hogy a romokkal a népeket is megmentse. A térítő szerzetesek vértanukkal gazdagítják az eget, a megtért népek örök rettegésben élnek, mert zsenge kulturájukat az újabb néphullámzás sodra mindennap megsemmisítheti.

Csak az V. század végén csillapodik az ár, szünik el az özön A megmaradt népek kimerülten rogynak össze, s az egyház irgalma szedi fel őket, hogy vigasztaló kebelén halálfélelmeiket kipihenhessék. A törzsfők áhítattal hajtanak fejet a keresztvíz alatt, mely minden népet testvériségbe kapcsol s lelki felelősségre minden embert egyenlővé tesz.

A népfajok sorsa ekkor egyetemes történetbe olvad össze s törvényt az egyház ír elő egyetemleg neki. A faj-elv helyére az egyéniség elvét állítja, a fajerkölcsöt a keresztény morállal váltja fel, a törzsek arisztokrácziája helyett a személyes érdemnek ad előjogokat, s mindezt körül bástyázza feudalis intézményekkel.

Mi sors éri a magyart, ha Európába e közben érkezik? Akár ama zivatar hozza, akár ebben az olvadásban merül el: nyomtalanul el kellett volna enyésznie, a hogy elenyésztek nálánál nagyobb erejű fajok és nemzetek.

A kheruszkok története az övé is, ha Arminiuszszal jön; a gótoké, ha Alarikkal vagy Klodviggal érkezik; elpusztul a vandalokkal, ha Stilihot, a hunnokkal, ha Etelét követi, s az avarokkal semmisül meg, ha Balambérhez csatlakozik. Letörték volna a fajkatasztrófák, melyeknek a teuton őserő, a szkandináv szívósság, a hunn király óriási egyénisége s egy négyszázéves avar közélet nem bírt ellentállani.

Más sorsot szánt a magyarnak a végzet. Mialatt Európa a vándornépek temetője, s a megmaradt fajok ispotálya volt: messze Ázsiában a magyar faj akkor *született.*

A keleti népek nyugotnak húzódó áradatja őt is kimozdította az altai őshazából, a hol a turáni népcsaládban név és történet nélkül úgy élt addig, mint a bölcsőbeli alvó gyermek.

Homályosság fedi ezt az időszakot. A néprajz s a nyelvtudomány annyit gyanítanak, hogy a magyar töredék a finn-ugor törzsek közösségéből különszakadt s a rokon török-tatár népek közé, a perzsa etnika határszélére sodortatott.

E viszontagság közben kellett benne a külön faji öntudatnak megébrednie; mert a mit a finn-ugor korszakból hozott, s a török-tatár korszakban talált, lelke összekapcsolta. S mikor az *így kialakult magyar tipus* a nagy turáni rétegzettől végkép megvált, egyesítve érezte magában a turáni népcsalád minden jelentékeny tulajdonságát: megfontolt és szivós volt, mint északi vérei, vállalkozó és merész volt, mint a déli rokonok.

A hogy nem találta helyét a finn-ugor kötelékben, úgy tépte ki magát a török-tatár közösségből is. Ha megmarad ott, ma talán a lappok, vogulok és csuvaszok közt élne árnyékéletet. Ha megmarad itt, ma tán a Kaukázus cserkeszei, Anatolia turkománjai, Turkesztán kirgizei, vagy Nyugot-Szibéria tatárjai és kozákjai közt lenne észrevétlen helye.

Nem maradt meg köztük: mert a mennyire hasonlított hozzájuk, szintúgy különbözött is tőlük. Saját lábán akart járni, a maga szárnyán kivánt repülni.

Vallásos fogalmai eltértek az északi rokonok fétis-tiszteletétől, el a perzsák tűzimádásától, s nem egyeztek a déli rokonok közt, sem a Mithra-kultuszszal, sem az izlammal. A magyar, mint ázsiai nomád nép, az egyistenben hitt s önmagát tartotta az egy magyar Isten választott népének.

A mily monotheista volt, úgy hajolt az egynejűségen alapuló család egyszerű és tiszta erkölcséhez. S a hogy meg volt a saját hite és a saját tűzhelye — megalkotta saját nyelvét is finn-ugor és török-tatár elemekből, amazok nyugodt formáival, emezek tüzes szineivel. A magyar egyéniséget ez a nyelv fejezte ki neki.

E javakkal indult a történeti élet viszontagságaiba.

Mikor lassan nyugatnak vonul s az Ural mellékén, Európa küszöbén, helyét a történeti népek közt elfoglalja, már nemcsak a faji öntudat, hanem a *nemzeti egyéniség* jellemvonásai is mutatkoznak életén s cselekedetein.

Ezek közt alapvető vonás: a *függetlenség* leküzdhetetlen vágya s a hajlíthatatlan *önálló akarat*, melynek *saját céljai* vannak.

A legtöbb vándornép egymást vonzó fajrokonok, vagy egymáshoz kötözött szövetségesek társaságában nyomult Európába, helyet törni magának, hogy itt megélhessen. A magyar a létkérdés minden koczkázatával vállán, minden veszedelmével feje fölött, megindult egymaga. S vállalkozni mert arra, hogy egyedül is megél.

Amazokra romlást hozott, hogy sokan és egyszerre jöttek, mert nem tudtak egymástól megélni. Ellentett érdekeik szétzilálták, leszerelték, elpusztították őket, vagy faji erejükkel önbizalmukat, önbizalmukkal élethivatásuk fonalát sokára elvesztették.

A magyarnak az volt a megmentője, hogy akkor jött, mikor már egyedül is jöhetett, s hogy oly viszonyokat talált, melyek közt tovább szőhette történetének soha el nem ejtendő fonalát.

* * *

Országot keresett, hogy benne államot alkosson. A saját képére akarta alkotni, olyan állammá, melyben együtt van a nemzet fenmaradásának minden feltétele.

Hazát akart, mely neki otthona és vára legyen, lakhatóan és védhetően berendezve. Kivánt bele természeti javakat s határain természetes erősségeket; mert azok által lehetett gazdaggá, ezek tehették mindenektől függetlenné. Úr akart lenni a saját területén: az uralkodást nemcsak hivatásának érezve, hanem életérdekének is. Tudnia kellett, hogy *saját* czéljainak csak addig élhet, a míg uralkodik; idegen uralom alatt rövid élet várt volna reá: csekély népszámával s alávetettségben megszüntek volna életczéljai.

Neki való alkalmas országot igyekezett találni s két világrészben kereste azt. Államalakítási kisérletei gyorsan váltják fel egymást. Néhány nemzedék életsora alatt négyszer változtat hazát, s ebből két kisérlet hat évre esik. Felhagy velük, mihelyt meggyőződik, hogy oly földön települt meg, melyet tartani nehezebb, mintsem érdemes. Odahagyja egymás után az Ural-melléket, Lebediát, Atelközt, miként elhagyta finn-ugor és töröktatár rokonait: jókor belátja mindenütt, hogy *a hol nincs jövője, ott nem szabad maradnia.*

Krónikásaink szerint mindenünnen erősebb vetélytársak verték ki: az Ural-mellékről a kozár, Lebediából a bessenyő, Atelközből ez s a bolgár; a mi azt teszi, hogy alig öt emberöltőn belül három katasztrófa érte.

Három ily katasztrófa nagyobb nemzetre is halálthozó lett volna. A magyar nemzet pedig e csapások után kezdi meg ezeréves európai életét. Ekkor szövetkezik a hét törzs felbonthatatlan örök kötéssel; ekkor szervezkednek azok monarchikus elv szerint az Árpádok vezérlete alatt, kötik a vérszerződést s indulnak elfoglalni Pannoniát. Lett-e volna ehhez a magyarnak ereje, ha az odahagyott területről mindannyiszor egy-egy döntő csata szerencsétlen folyása sepri el?

Bizonyos, hogy odahagyta a három területet; valószinű, hogy erős ellenségnek engedett mindannyiszor, vesztett csaták, de nem a döntő katasztrófák után. Kiürítette, mind három országot, jobb hazát keresve, mert ott nem voltak elég védhető határok, sem elég bő segélyforrások. Visszavonult az erős ellenségek elől, melyek szomszédságában csak elszigetelt és zaklatott jövő várhatott reá. Hiányát érezte a barátságos szomszédoknak, a kikkel szövetkezhessék, s hiányoztak neki oly apró hódolt népek is, melyek földet művelnek, állatot tenyésztenek, országot élelmeznek, mialatt a magyar ellenséggel harczol és őket oltalmazza. Visszavonult, mert mindhárom hazában gyengének és elhagyatottnak kellett magát éreznie.

A tapasztalás ez iskolájában forrtak ki szándékai s érlelődött meg elhatározása, hogy oly hazát keres, hol egymást ellensúlyozó erős szomszédnemzetek közt és egyensúlyban tartható apró népek fölött *hegemóniát* gyakorolhat.

A *hegemónia az alapeszme*, mely azontúl *európai pályáján vezérli.*

De hol keresse a neki való hazát? A magyar törzsek e kérdésben már Lebedia elhagyása után meghasonlottak. Egy részük visszafordult kelet felé, mert a Kaukázus körül vélték azt megtalálni. Csak hét törzs s a hozzájuk csatlakozott kabar töredék indult bellebb nyugotnak, a Kárpátok alá, hogy előbb Atelközben keresse, majd a kikémlelt szomszéd Pannoniában ismerje föl azt.

Pannonia volt a magyar hegemonia kifejtésére alkalmas birodalom: a magyar törzsek azt túlsúlylyal megszállhatták a nélkül, hogy a benszülött apró népek ellentállása az államegységre, olvadékony elemeik a magyar faj etnikai épségére veszedelmesek lehetnének. Ez volt az igéretföld, hol a magyar gyökeret verhetett s biztosságban érezhette attól magát, hogy nem fog sem történelmileg elpusztulni egy széthulló államban, sem etnikailag megsemmisülni a más fajokkal elvegyülésben.

Eleink, a hagyomány szerint, Attila hagyatékát keresték az új hazában. Szerencséjök, hogy jókor rátaláltak. Ha tőle keletnek maradnak, a besenyők s a kúnok sorsa vár reájok; ha messzebb nyugot felé húzódnak, a szláv poroszok és vendek sorsa éri őket utól; s ha később érkeznek, a többi megkésett népekhez hasonlóan, zárt ajtók fogadják őket is.

A legjobbkor érkeztek. A morva uralom már lehervadt, az apró fejedelemségek még nem virágoztak; a frank császár nem volt eléggé benn, a bizanczi császár nem volt elég közel. A honfoglalás aránylag könnyen végbe mehetett.

Birtokba vették e dús földet, erős határaival, parlag kincseivel, hódoló apró népeivel, ellentett szomszédságával. Letelepítették a törzseket az ország rónaságán, milyenhez e lovas nemzet már ázsiai bölcsője óta szokva volt. Megszállták az ország belterületét, a periferiákon meghagyták a hódolt többi népeket. Kormányzati és katonai szempontok egyaránt javalták ez elhelyezkedést.

Nem kormányoztak kemény kézzel. Türelmes felsőbbségüket a hódolt fajok könnyen eltűrhették. Új uraik alatt nem lett rosszabbá a dolguk. Nem nyúltak azok a vallásukhoz; nem fogták őket szittya szokásokra. Tovább művelhették a földet, őrizhettek nyájat és gulyát; jobbágyadójuk fejében a magyar fegyver oltalmazta őket, s ügybajaikban a magyar hatóság tett igazságot közöttük.

Kegyelettel néztek föl a magyar harczosra, mikor az idegen ellenséget fenyíteni indult. Hozzászoktak lassan, hogy a magyarok győzelmeiben saját dicsőségüket, a harcztéren elesett magyarokban saját halottjaikat lássák. Így olvadt össze történetük a magyar nemzeti történelemmel, a nélkül, hogy etnikai életük a magyar etnosz tisztaságát s a magyar faj túlsúlya az ő fajéletük nyugalmát valaha megzavarta volna.

A honfoglalás a nemzet sorsát az új hazában megpecsételte. E pecsétet megtörni akaró támadások csak *kívülről* jöhettek. A vezérek politikája ezért minden figyelmet kifelé irányított, hogy Európát mentül gyakrabban átfürkészsze, a benne lappangó erőket megfélemlítse s a rejtett ellenséges szándékokat kiismerje. Ez volt a kalandozások korszaka.

Hetven év alatt húsz portyázó hadivállalatban száguld végig a magyar lovasság Európán, az Atlanti-oczeán és a Bosporus közt. Jár a Hanza-városok körül s a pyrenaei hegyek alatt, a türingi erdőkben s a svájczi Alpokban, beúsztat a velenczei lagunákba s megrengeti Bizancz érczkapuját.

Nem voltak ezek háborúk, nem is a vajda vezette. De tudott róluk, vagy éppen ő rendelte meg. A harczias törzseket foglalkoztatni kellett; a fiatal nemzedék a veszély keresésében nevelődött, bátorságát és becsvágyát tüzelték vele, nehogy a vére elpetyhüdjék. Az ázsiai nomád népek e hagyományához őseink az új hazában is ragaszkodtak. De a főczél mégis az ismeretlen új világrész kikutatása volt. A portya-vezérek minden sarcznál és fogolynál becsesebb zsákmányt hoztak a vajda sátorába haza, mikor politikai értesüléseket adhattak át neki.

S a mit a magyar ösztön Európában három vezér és két nemzedék idején át ily kitartóan keres, azt megtalálja végre Riadenál s a Lech-mezőn.

Ekkor szemközt látja magát a sejtett külső veszedelemmel. Fegyverbe állt a keresztény nyugat, hogy letörje vagy kiirtsa Európából a pogány magyar jövevényt, miként letörte a pogány szászt s kiirtotta a pogány avart alig száz évvel hamarabb. Ott Nagy Károly, itt Konrád császár vont kardot, végét vetni egy vakmerő fajnak s benne Európa állandó rémületének, ha meg nem hajlítható a keresztény kánon fegyelme alatt s a hűbéri lex békóiban.

A magyar felfogta helyzetét. Megértette, hogy sorsa komoly fordulathoz ért, melytől a léte vagy nem léte függ. S eltökélte, hogy *belép a keresztény világ közösségébe*, fölveszi a keresztvizet, de *nem viseli a hűbériség békóit.*

* * *

A német csatamezők tanulságai előbb arra bírták Geiza vezért, hogy a nyugoti ellenség túlsúlyával szemben az ellensúlyt a keleti egyháznál keresse. Udvarában a görög barátok szives fogadtatásra találnak; ő és hitvese: Sarolt, az orthodoxiától kapják a keresztvizet.

Fiuk: István, a nyugati egyházhoz csatlakozik.

Ez elhatározás theologiai okait az országban megjelent benczés papoktól tanulhatta. A politikai okokat államférfiúi érzéke látta meg. Kész volt belépni amaz erősek társaságába, mint a nemzet vezére, de nem alárendeltségben, hanem velük egyenlő fél gyanánt.

Nem azt kereste ő, hogy egy idegen naprendszerbe kapcsolt bolygócsillagnak fogadtassék be a magyar, kit eddig nomád üstökösnek néztek, hanem, hogy külön naprendszert alkothasson, melynek a többi testvérnapok közt saját útjai és kisérő bolygói lehetnek. Ehhez kellett az egyház áldását s a többi keresztény államok testvéri jobbját megszereznie.

Az időpont alkalmas volt és István nagy egyénisége vállalkozhatott rá. Száz évvel előbb az egyház meg nem engedte volna, hogy a kereszténységben egy külön magyar állam keletkezhessék.

A fajkülönbségeket az egyetemes egyház addig nem ápolni, hanem eloszlatni kivánta, hogy a fajellentéteket megszüntethesse. Az egy akol és egy pásztor volt az ideálja. s a római imperiumot igyekezett keresztény szellemben megújítani. Nemzetek és fajok csak anyag és eszköz lettek volna e világhatalom kezében, melynek erkölcsi erőt a pápaság tekintélye, anyagi hatalmat az imperator ereje ad, kit a pápa koronáz meg és fiává fogad.

A pápaság és császárság dualizmusa azonban nem sokkal éli túl III. Leo és Nagy Károly korát. A verduni egyezmény három részre bontja a nagy karolingi birodalmat s az egyház, mely eddig egységes történetbe foglalta össze a népfajok életét, most kénytelen engedményeket tenni a törzsek politikai szervezetének, miután mindeneket átfogó ölelésével és mindeneket nivelláló áldásával nem bírta azt megsemmisíteni.

Megengedi, hogy a fajok törzseikkel keresztény államéletbe egyesüljenek, s megelégszik a külön királyságok e naprendszerei közt a középponti nap irányadó rangjával, mely körforgásukat előírja s bolygóik melegítése, világítása dolgában nekik parancsoló és tiltó utasításokat ad.

Ő határozza meg a naprendszerek számát. Felségjogokat engedélyez és megtagad; koronákat adományoz és visszavesz. Benedikcziója az együvétartozást erősíti nap és bolygói, bolygók és holdjaik közt; anatémája felold minden köteléket és kapcsot holdak, bolygók és napjaik között.

Mint egyetemes egyházi hierarchia, jelen van mindenütt, a világi előkelőknek részint mellé, részint fölibe rendelve. S a hol a világi rendek nem vetkezhetik le fajbeli eredetük mázát teljesen, ott az egyházi rend az, mely őket a kereszténység egyetemes mázával vonja be.

Képviselete ott ül minden állami és hadi tanácsban, mint a királyok kanczellárja és hadvezére; ott ül a törvényhozásban és birószéken, pecséttel és pallossal a kezében. Egyetemes tudása az autokraták tekintélyét, minden tehetségnek nyitva álló lépcsőzete a demokráczia eszményét testesíti meg, épp oly vonzón, mint félelmesen.

István a XI. század ez egyházához folyamodott, hogy a magyar nemzet helyét a keresztény Európában biztosítsa. S nagy eredményt ért el. Rómában ünnep volt a pogány magyarság megtérése; a pápa apostolt látott a térítő magyar vezérben; a többi hatalmaknak nem volt tiltó akaratuk, sem gátló erejük hozzá, hogy István történeti gondolatának ellent mondjanak. Szent Szilveszter a pápai trónon, szent Henrik a császári trónon, bizalommal látták az apostoli magyar vezért a magyar királyi trónon; e három rokonszellem megértette egymást. Hazánk Mária külön országának neveztetett, koronája a csorbíthatatlan szuverénitás erejével s oly kiváltságokkal ruháztatott fel, a minőkkel sem a német császárok, sem a frank királyok nem bírtak azelőtt.

Szent Venczel Csehországban már előbb nevezi királynak magát, de koronát csak utóda kap, százötven évvel később s nem a pápától, hanem a német hűbérúrtól: Barbarossa Frigyes császártól; kapja oly feltétel alatt,

hogy a cseh király császári vazallus, német választófejedelem, elsőrendű bolygó legyen a német császárság naprendszerében: neki a hűbériség békóit viselni kellett.

I. István a szent koronát feltétlenül kapta, s a magyar királyság csak keresztény formával ruházta fel a független magyar nemzeti államot.

Bevonult a nyugoti egyház fényes hierarchiája; de egyetemes hivatása mellett történetünkben a nemzeti feladatokat szolgálta. Bevonultak a keresztény nyugot lovagjai, hogy a magyar királynak felajánlják kardjukat; de a magyar történeti levegő itt marasztá, s a magyar nemesség beolvasztá őket. Bevonultak a nyugoti intézmények. Koronázási szertartásunk, épp úgy másolata a császár-koronázás aacheni mintájának, a hogy vármegyéink a frank grófságoknak és szabad városaink a német birodalmi városoknak. De az alkotmány a királyságban sem változtatott a nemzet ősi közjogainak lényegén.

A magyar nemesek épp úgy tagjai a szent koronának, a hogy a nemzetségek a nemzet egyetemének voltak alkotó részei. A magyar vármegyék egymás kapcsolatából nem hullottak szét különálló feudális tartományokká, s a hűbér a magyar jogban soha nem verhetett gyökeret. Nyugat keresztény rendiségéből a magyar államban nemzeti intézmény lett, mely ajtait ugyan nyitva tartá a más ajkúak előtt is, de azokat csak legkiválóbb egyéneikben, érdemeik jutalmául, mondhatnók: cseppenkint bocsátotta be.

S a hogy a magyar alkotmány nem vettetett alá más alkotmányoknak, s a magyar vitézi rend nem volt kénytelen idegen felsőbbséget tűrni maga felett: szent koronánk is a magyar szuverénitás szemmellátható szimbolumává lett.

Római eredetű felső pántjai emberemlékezet óta összeforrasztvák a bizanczi eredetű diadémmal, melyet I. Gejza szerzett Dukasz Mihály görög császártól. Nem tudjuk az évet, nem a király nevét, a ki alatt ez a forrasztás történt. De értjük a benne kifejezett gondolatot: hogy e koronának a király fején közjogi erőt nem Bizancz, nem is Róma adott, hanem a nemzet hódolata; a magyar monarchia e korona erejével független kelet, független nyugat hatalmaitól; s a magyar király nem hajol meg, csak az Isten előtt, kinek jelét, hajlott kereszt alakjában, ott viseli a koronaabroncsok tetején.

I. Istvánnak korszakos cselekedete volt, hogy így vezette át a nemzetet a keresztény eszmekörbe; a nemzettől is korszakos elhatározás volt, hogy csaknem minden ellentmondás nélkül követte vezérét és odahagyta a pogány eszmekört.

S az esemény végbement rázkódtatás nélkül.

Gyula pártütése Erdélyben, Kupa lázadása Somogyban, elszigetelt és fáradt mozgalmak, a miket a nemzet egyeteme nem támogat. Az utolsó pogány hullámokat, a palócz Vata vezetése alatt, a nemzeti elkeseredés mozgatja, mikor a két ellenkirály közül Péter eladja magát a német

császárnak hűbéres gyanánt, s Aba Sámuel elveszti a ménfői csatát, melyben a szent korona függetlenségeért foly a magyarok vére. De megszűnik a mozgalom, hogy I. Endre és Béla herczeg kardja, meg a pápa közbenjárása, III. Henrik császárt hódoltató terveiben megállítják Ezzel elenyésznek a pogány hagyományok végkép a magyar emlékezetből.

Szinte jogosult a kérdés, vajjon a ragaszkodásnak ez a teljes hiánya, e feltűnő közöny az ősvallás és az ősalkotmány iránt, nem vallott-e az akkori magyarság gondolkodásában és erkölcseiben demoralizált állapotra? Hisz oly csodálatos, hogy az ősidőkből nem egy babona, nem egy tréfás szokás, nem egy kuruzsló szer fenn tudott maradni, ellenben az ősalkotmányról alig pár szóban emlékeznek krónikásaink, s az ősvallásból ennyit sem őrzött meg a szájhagyomány. Nem volt-e ez a nemzet degenerálódásának aggasztó jele?

Nyugodtan felelhetjük, hogy: nem volt. A pogány magyarság és keresztyén magyarság közt az ellentét nem oly gyökeres, hogy eleink csupán eltompult érzékekkel vagy csak mély és fájó sebek árán léphettek volna át egyik eszmekörből a másikba.

A nemzet jókor megismerte az egyház tanításait, intézményeit és szertartásait ama száz év alatt, hogy az új hazában keresztény népek közt élt. Method érsek megfordult Árpád sátorában, Piligrim püspök járt Gejza udvarában.

A második nemzedék már össze tudta hasonlítani Krisztus evangéliumát a táltosok runáival, a miseáldozat miszteriumát a véráldozat miszticzizmusával, a biblia elbeszéléseit az Arimanról és Urdungról szóló mondákkal. A harmadik nemzedék csupán amazokat tanulta; a negyedik nemzedék emezekre többé alig emlékezett: mert az új tanítások inkább vonzották, s azokba könnyű volt bele nyugodnia.

A keresztény theologia rendezettebb fogalmakat vitt a monoteisztikus magyar gondolkodásba. A keresztény családi és lovagerkölcs tökéletesb formákat adott a magyar családi és vitézi érzésnek. A keresztény frankoktól átvett vár-rendszerrel szervezettebbé vált a magyar országos kormányzat és honvédelem. A király főhatalma pedig fényesebbé tette a vezérek alatt kifejlett magyar monarchiát.

A keresztény szellem ereje az ősi erkölcs hagyományos erejét nem lankaszthatta meg; a magyar történet ősforrásai tovább buzogtak a keresztény elvek szerint szabályozott mederben, s a keresztény magyarság csak tudatosb európai folytatása volt a pogány magyarság ösztönös ázsiai életének.

* * *

Négyszáz éven át uralkodnak az Árpádház szuverén tagjai. Alattuk Magyarország elsőrendű hatalommá lesz, belső erővel és külső tekintélylyel felruházva. Megteremtik e hatalom naprendszerét, biztos szemmel és biztos kézzel irányozzák annak útjait; van rá gondjuk, hogy vonzásával más bolygókat kötve tartsanak, de rendszerével más napok veszedelmes vonzásába ne jussanak.

Természetes szövetségeseinket épp úgy meglátják, a hogy ismerik természetes ellenségeinket, s amazokkal emezeket fékezik. Bizanczot közbetolt tartományokkal tartják távol, a távol dinasztiákat házasságokkal hozzák közelebb. Keleti politikájuk hódító, nyugoti politikájuk védő jellegű. A szkizmatikus német császárokkal szemben a pápákat támogatják, de saját függetlenségüket a szentszékkel szemben is megvédelmezik.

A magyar vért csak magyar érdekért ontják. Ott lengenek hadi lobogóik Halicstól a Morvamezőig, Adriától a Fekete-tengerig mindenütt, mikor a nemzeti becsület kivánja. De kimaradnak erős királyaink valamennyien a keresztes háborúk ideális történetéből, mert azzal magyar érdeket nem mozdíthattak elő. Csak a gyenge II. Endre hajt a pápa unszolására, mert fél az interdiktumtól, s viszi hadát Palesztinába, hogy a Táborhegy meddő ostromával s a jeruzsálemi király értelmetlen czímével palástolja gyengeségét, bár utóbb sem sikerült neki azt a rendek elől az arany bulla mögé elrejteni.

Belső politikájukban az a törekvésük, hogy erős és gazdag államot hagyhassanak utódaikra. El is látják az országot a civilizáció alapvető intézményeivel.

A *földet* előbb csak a bennszülött szlávok művelték; az Árpádok alatt megtanulta a földmunkát a magyar szolganép is, s megalakult a birtokosság mellett az őserejű parasztosztály, ez a televényréteg a magyar etnikában. A jobbágytörvény nem tett különbséget közte és szláv tanítója közt; de azért nem kellett félteni, hogy a magyar paraszt elszlávosodjék: vigyázott rá a földesúr, még inkább maga a nép. Ebben mindenha benne élt a rátartó arisztokrata vonás: büszke volt a magyarságára, és a világ legkülönb népének tartotta magát.

Az első százévekben magyar *városi* élet sem létezett. A magyar nem tudott várost építeni, védett falai közt elzárkozni, csöndes szorgalommal ipart űzni, árúkkal kereskedni s a polgári hasznon gyarapodni. Az Árpád-királyok alatt megjelentek az országban a német kézművesek, a bizanczi műiparosok, az olasz művészek, izmaelita és görög tőzsérek, velenczei és genuai kereskedők. Kialakult az idegen elemből az ország polgárrendje, melyet a királyi jogar külön kiváltságokkal oltalmazott.

A jövevény vendégek felkarolása hagyományos az Árpádházi uralkodóknál. Nemcsak a vendégszerető keleti vér ösztöne, — nemcsak a keresztény felfogás, — hanem a politikai érzék is sugallta nekik, hogy megbecsüljék, el ne riaszszák az idegent, kinek a fejlődő magyar közélet, az ő fejletlen czivilizácziójával, még sok hasznát veheti.

Így kell értelmezni szent István sokszor felpanaszolt intelmét, egyetlen fiához, hogy törékeny az olyan ország, hol csak egy nyelv élhet meg, s melyet minden más nép kerül. Nemcsak ő, valamennyi utóda szivesen nyitotta meg az ország kapuit, fogadta udvaránál, ha idegen jelentkezett.

A megtelepült jövevény, szabadalmakkal körülbástyázva, magyar alattvalónak érezte magát s a magyar közélethez alkalmazkodott.

Igy tettek a német vendégek a bányavárosokban, az erdélyi szászok a királyföldön s a királyi szabad városok többi vendégei. A kik máskép tettek, és államot az államban próbáltak alkotni, azokat az Árpád-királyok kikergették innen, a hogy II. Endre a barczaságból kiűzte a német lovagrendet, s később a vegyesházbeli királyok kiűzték a felvidékről a cseh zsebrákokat.

Az állami konszolidáczió az Árpádkorban annyira előhaladt, hogy kibírt egy élet-halál-válságot, milyen a tatárjárás. Elvonult e veszedelem rólunk; s a hogy erős szervezetek szoktak egy nagy betegség után, megüdülve újult ki Magyarország; menekült népei visszatértek, más jövevényekkel gyarapodtak; a városok szebben, a várak erősebben épültek föl, — s a mi a nagy egészet egyensúlyban tartotta, ismét a magyar nemzet volt.

Aszszimiláló erejével ekkor magyarosította meg a vele rokon besenyő és jász-kun népeket; sok elemet fölvett magába úgy a bennszülött szlávokból, mint a nyugoti jövevényekből. Az ország egész népességét azonban nem olvasztotta be. A másajkúak irányában nemcsak türelmesnek, hanem óvatosnak is kellett lennie.

Láthatott példákat az erőszakos vérkeverésnek, s a mohó véreresztésnek politikailag kétes, etnikailag veszedelmes következései felől. Megítélhette, hogy a magyar fajerőt a más népfajok nagy tömegeivel való vegyülés nem gyarapítaná: mert vagy el fogna tűnni azokban, a hogy eltűnt a gót, a longobard, a norman a nekik alávetett népekben, — vagy elvegyülve, elváltoznék velük együtt, s létre hozna egy új keverékfajt, a hogy a franczia, az angol, spanyol, és messze Ázsiában a — magyar is (finn-ugor és török-tatár elemekből) így keletkezett. Életösztöne sugallhatta neki, hogy vérség dolgában konzervativ maradjon, s az elfajzástól óvakodjék, mert ez a nemzet etnikai megsemmisülését jelentené.

A minek a legnagyobb olvasztó ereje lett volna: *nemzeti kulturával* a magyar akkor nem birt, — sőt maga volt ráutalva az idegen kulturára. De ezt nem bánta, a míg övé a politikai hatalom, s a fegyveres erő.

Katonás-nemzet, politikai nemzet hivatását érezte magában, mely a hódító akarat felsőbbségével uralkodik. Az ipari és szépmesterségek űzését, a tudományt és művészetet idegenre hagyta. Beérte azzal, ha ő a megrendelő és fogyasztó. Azt hitte, övé az idegen kultura, mikor az neki dolgozik.

Még *nemzeti nyelvünk* művelésének sem látni e korszakban nyomát. Irott nyelvemlék csak egy van. A csekély számú többi kódex későbbről való; irodalmi értékük azoknak sincs.

Az egész középkori Magyarországon a konyha-latinság látszik betölteni a nemzet szelleméletét. Latinul írvák a királyi rendeletek s a diplomák, összes évkönyveink és krónikáink, latin a pecsétek körirata s a sírkövek felirata. Mintha ez ország hatszáz éven át nem is a magyarok hazája volna.

Nem maradt fenn egyetlen magyar szó nemzeti királyaink ajakáról. Ha nem jegyezték volna fel a krónikások, hogy Aba Sámuel magyarul

tolmácsoltatta Csanádon Gellért püspök dorgáló latin szavait s Hunyadi János magyarul tette le az ország szine előtt a kormányzói esküt, kétséges lenne tán az is, vajjon az Árpádok, az Anjouk és Hunyadiak az ősi nyelven tudtak-e! A királyi jegyzők művei, s a királyi könyvtárak kódexei számára, Anonymus krónikájától a korvinákig, mintha magyar nyelv nem is léteznék.

Pedig a nemzet mindig ragaszkodott e nyelvhez. A magyar lélek természetét, gondolkodásának átlátszóságát és melegét, képes beszédének fordulatait és szineit neki csak ez a nyelv tudta kifejezni. Százezrek ajakán élt a nemzet nyelve, midőn az ország fórumán a latin műveltség uralkodott.

Magyar nyelv nélkül nem boldogulhattak itt sem az egyházi férfiak, sem a világi hatóságok, az egész középkoron át; mert nem nélkülözhették azt egy napig is. A barát nem papolhatott híveinek, a hadnagy nem parancsolhatott vitézeinek; a királybiró nem hallgathatott ki vádlottat és tanút, a király hirnöke hiába hordta körül a véres kardot veszedelem hirével, a királyi adószedő hiába kereste a kincstár követeléseit, ha nem tudott magyarul.

A latinitás, melylyel a római egyház egykor minden népet közös kulturában akart egyesítni, az irónádak, hártyafoliók és pergamenek nyelve maradt mindenütt. Magyarországon sem terjeszkedhetett a templomok oltárai mellől s a kolostorok czelláiból a megyei kuriáknál, az országgyűlési sátraknál s a királyi kanczelláriánál tovább. Holt szelleme nem talált otthonra sem a családi tűzhely körül, sem a népélet világában.

Eleink a középkorban is csak magyarul tudtak vigadni vagy keseregni. Haragja villámát a férfiindulat ezen a nyelven szórta; hódolata virágát legény a lánynak csak magyarul ajánlta; dalos kedvében lány, legény magyarul énekelt; az anyák kicsinyeiket igy beczézték, gőgicsélni erre tanították. Ez volt a nemzet anyanyelve, s nyelvében élt a nemzet mindig.

Oly kevés emléke a középkorból nem azért maradt, mintha már a veszendő, dekadens nyelvek közé tartozott volna; hanem mert nem bírt kulturával, nem volt irodalma.

Magyar ember a betűhöz akkor nem igen tudott, papjai csak az egyház nyelvén tanultak írni. Alig akadt köztük néhány úttörő, ki ez ázsiai nyelv stílusának, helyesírásának elveit vizsgálja, formáit próbálgassa. Kisérletezésük is egyoldalú s bátortalan volt; lefordítottak néhány legendát, elmélkedést, egyházi éneket latinból, tiszteletreméltó vesződséggel, de gyenge eredménynyel. Magyar eredeti mű tőlük nem telt.

Nyugaton a nagy kulturnemzetek evoluczióját e századok alatt az irodalom indítja meg. Kasztiliában megszületik a Cid-eposz, Normandiában a Roland-eposz; s amaz a spanyol, emez a franczia nemzeti nyelvnek nagyobb hódító erőt ád, mint katholikus Ferdinánd későbbi hatalma, s a Valois-k minden dicsősége. A németek már a XII. században bírják a

Niebelung-éneket, Firenze a XIII-ikban megkoszoruzhatja a Divina Comediát, s e művek két nemzet öntudatosságát nagyobbra nevelik. mint akár a Hohenstaufok és Luxemburgok, akár a Borgiák és Mediciek története.

Hazánkban a XIII-ik század végéig egy magyar kéziratról tudunk: a halotti beszédről Ez írásműtől a nemzet öntudatosságot, nyelve hódító erőt valóban nem kaphatott. Voltak talán egyéb árpádkori írások is, a mik elvesztek sorsviszontagságaink, elhamvadtak a tatárdúlás lángjai közt Hisz oly valószinűtlen, hogy apostoli István, a papnak nevelt Könyves Kálmán, a bizanczi udvarban nevelt III. Béla alatt ne lettek volna író magisterek, s a másoló barát keze alatt ne termett volna néhány diszes magyar kódex. De sokat csak a nyelvtörténet veszített bennük. Irodalmi értékre aligha multák felül a Königsbergben talált anjoukori Máriaének s a Pannónia megvételéről szóló XVI. századbeli krónikás ének gyarló verseit.

A középkori magyar nyelv költészete nem az íróasztalnál termett s nem az írás útján terjedt. Termett, mint a népdal, nem tudni hol; terjedt mint a vadvirág, nem tudni hogyan. Jöhetett messze időkből hagyományosan, mint a folyamok moraja; lehetett a percz rögtönzése, mint a madár-dal. Hozták a vándor lantolók, hegedősök, kobzos igriczek és regölők; bejárták az országot, s kastély, kunyhó, tanya, sátor eltelt énekükkel. Ők voltak az ősi magyar mondavilág megőrzői; az új nemzedék tőlük tanulta történetét Attilának, Csaba királyfinak, emlékezetét a magyar őshazának, a hét vezérnek, honfoglalásnak. A kolostor-litteratura nem tudott velük versenyezni.

Irodalmi szükségletei a magyarnak sokáig nem voltak. Gyönyörködött a poezisben, a mit az élő szó ősereje, lirai mélysége, szárnyalása, dallama kifejez, s a történeti emlékekben, a miket a hagyomány eposzi formákba öntött és szájról-szájra ád.

Hogy a nyelv kiművelése és irodalma a nemzet politikai súlyát fokozhatja, sőt jön idő, mikor fenmaradását is csak a saját kulturája által lesz képes biztosítni, ezt a középkori magyarság el se hitte volna, oly erősnek, hadi szerencséjében oly biztosnak érezte magát.

Mohács után, a megpróbáltatások századévei alatt, a szenvedések iskolájában megtanulta az ivadék ezt is. Akkor felszabadította magát az idegen kulturák békóiból, kiművelte nyelvét, értékesítette alkotó tehetségét a nemzeti munka minden területén, s visszaszerezte mindazt, a mit a hadi szerencse elmultával s a politikai katasztrófák súlya alatt már-már elveszített.

Ez újjászületés válságai kisérik át az új koron. A kultura jegyében felépíti másodszor Magyarországot. S fentartja a honszerzés óta bírt helyét Európában, mint államalkotó nemzet, az új idők nemzeti államai közt.

Vessünk egy pillantást e történetfolyás felé.

* *
*

Az Árpádok államának bizonynyal az lett volna a legméltóbb záróköve, ha az európai Magyarország megépítése után sikerül nekik a keletre elszakadt magyar törzseket a Dunavölgybe vezérelni, s a nemzet két testvérágát itt újra, örökre egyesítni.

IV. Béla álmodozott erről. Föl is kerestette a keleti ág nyomdokait. A misszióval megbízott Julian barát túl a Kaspi-tengeren és az Uralvidéken, baskir, tatár és bolgár népek közt, rá is talált az ázsiai Nagy Magyarországra.

Ha a testvérek akkor egyesülhetnek, s a nemzet, erőben megsokasodva, hatalmát Európa keletén kiterjesztheti! Be más irányt vett volna a magyar történet!... De ez álom maradt. A népvándorlás utolsó hullámcsapása, a mongol hadjárat, örökre véget vetett neki. Az ázsiai Magyarország elpusztult, a testvértörzseket az «arany horda» kiirtotta. S az európai Magyarországról elvégeztetett, hogy örök elszigeteltségben, rokontalanul, maga erejéből kell tovább boldogulnia.

A XIII. század végén bealkonyul az Árpádkorszak is. A fejedelmi törzsből, mely a nemzetet négyszáz évig vezérelte, az életforrás mindinkább elapad. Utolsó hajtásai súlytalanok, meddők s rövid életűek. III. Endre sírfödele alatt lezáródik a magyar történelem *patriarchalis* korszaka.

A királyság s a nemzet sorsának intézését ekkor a vitézi rend, a fegyveres erő, a *nemesség* veszi kezébe.

Némely történetíró az Árpád-epochában a nemzet serdülő korát, a rendi önkormányzatban nagykorúságának kezdetét festi, mely tele van a vérmes és könnyelmű, merész és tapasztalatlan ifjúkor legszélsőbb végleteivel. Indul a vegyes házak alatt, s zárul Mohácsnál. Fényre, dicsőségre gyorsan következnek abban a gyászos és nyomorú fordulatok: Nagy Lajos után Kis Károlylyal, Zsigmond után Alberttel, Hunyadi János után posthumus Lászlóval, Korvin Mátyás után dobzse Lászlóval. A történetírás egyik iskolája ki is mondja sujtó ítéletét a rendiségre, hogy nem állt feladata magaslatán, messze eltévedt az Árpádok hagyományaitól, s a mit azok négyszáz évig szereztek, a magyar állam erejét, a rendek kétszáz év alatt eltékozolták vagy fölélték.

Az újabb kritikai iskola nem dolgozik ilyen sötét szinekkel, s a magyar nemesi rendnek igazságot szolgáltat. Meglátja a rendek történetében, hogy az ősök törekvését, politikájuk vezéreszméit s nemzeti irányát folytatni igyekeztek, viszontagságos küzdelemben a változó viszonyokkal, olykor szerencsésen, majd szerencsétlenül, de mindig következetesen: a *magyar hegemonia* hagyományos történeti *gondolatát* tartva szem előtt.

Az Árpádok patriarchális egyeduralma s a rendek választó királysága közt nem hiányzik *az eszmei kapcsolat.*

A főhatalomra Árpádot is a hadakozó nemzet bizalma emelte. A vezéri lándsát, majd a királyi koronát, az Árpád-ház tagjai sem tekinthették személyes vagy családi tulajdonuknak. A monarchia e házban soha nem volt tisztán örökletes, nem volt öröklési rend sem. A vérszerződés a di-

nasztiának biztosította a főhatalmat, de a trón betöltésénél a nemzetnek mindig maradt szava. A király az uralkodó családból az utódot megjelölhette, de a nemzet nem tartozott azt elfogadni. Trónba helyezte azt a várományost, a kinek rátermettségében leginkább megbízott, — mellőzte, a kihez nem bízott, — s meg is fosztotta a tróntól, a kiben csalódott. Pétert kétszer űzte el, szintúgy Salamont. Tar László menekült fiait a rendek hívták vissza az országba; a gyenge Endre helyébe daliás Bélát is ők ültették. I. Gejzának a rendek tiltották meg, hogy a koronáról Salamon javára lemondjon s I. Lászlót ők kérték fel, hogy bátyja halála után megkoronáztassa magát. Ott voltak a trónkövetelő herczegek, az idősb és ifjabb király körül, tényezők gyanánt vitáikban s megbékülésükben.

De a dinasztiához való hűségük négyszáz éven át rendületlen maradt. Nem szakadtak el az Árpád-háztól akkor sem, mikor az férfi-sarjaiban kihalt. A rendek választó királysága kezdettől fogva nem egyéb, mint az Árpádok férfiágáról *a nőágra való áttérés.* A cseh Venczel és a bajor Ottó IV. Béla unokái; Róbert Károly V. István lányának, Mária szicziliai királynénak unokája. Csaknem a középkor végeig ragaszkodtak a rendek a hagyományhoz, hogy a magyar trónon csak a honfoglaló vezér ivadéka ülhet.

E mellett nem lankadt törekvésük, hogy a hazahivott fejedelmi ivadék a királyságban gyökeret verjen s új nemzeti dinasztiát alapíthasson. A megválasztott királynak szavát vették, hogy állandóan az országban fog lakni, itt tartja udvarát, ide kapcsolja a külfölddel való összeköttetéseit; magyar szóra, magyar szokásokra fogták őt, az idegen befolyást pedig elzárták tőle, s intő, sőt büntető hatalmat gyakoroltak rajta, ha idegen tanácsára hallgatott.

A cseh Prsemisl s a bajor Wittelsbach nem fogadja szavukat: Venczelt s Ottót ezért lemondatják, házukból több királyt nem is választanak. Róbert Károly családostul megmagyarosodik, s a rendek ragaszkodása az Anjou-házhoz a végsőig állhatatos.

I. Károly után megkoronázzák fiát: Lajost; Lajosnak nincs fia, királylyá teszik tehát a lányát: Máriát, unokaöcscsét: durazzoi Károlyt, s Mária férjét: Zsigmondot; Zsigmondnak sincs fia, de a rendek trónra ültetik vejét: Albertet, majd Lajos másik lányának, Hedvig lengyel királynénak fiát: Jagelló Ulászlót, végül Albert posthumus fiát: V. Lászlót.

A rendi politika másfélszáz évig Árpád-ivadékot keres, kipróbálja valamennyit, végigjárja értük a családfa minden oldalágát, az egész genealogiát, hogy megtalálja, a mit az ország az Árpádokban veszített: egy nemzeti dinasztia állandóságának s tekintélyének államfentartó erejét.

Ez a remény nem vált be: sem az Anjoukkal, sem a luxemburgival, nem a két Habsburggal, sem a három Jagelloval, sőt Hunyadi Mátyással sem. A vegyes házak kora azért vegyes, mert hiányoznak a fiörökösök az egész vonalon: Lajos után, Zsigmond után, László után s Mátyás után, nem említve I. Ulászlót és II. Lajost, kik fiatalon, csatatéren véreztek el.

Nagy szerencsétlenség volt ez a magyar nemzeti államra. De a rendek valóban mindent megtettek, hogy elhárítsák róla.

Állandó dinasztia hiányában, erős intézmények által próbálták a választó királyságot konzervativ erővel felruházni. Kiépítették e kétszáz év alatt alatt a *rendi alkotmányt*, hasonlóan Európa többi rendi alkotmányaihoz, koruk szellemében, — de az *Árpád-királyok tradicziói alapján*, az ő művük folytatása gyanánt.

A főhatalmat az Árpádok patriarchálisan gyakorolták, de nem önkényesen. Monarchiájuk korlátozott egyeduralom volt mindenha; mögöttük ott állt a fegyveres nemzeti erő részint támaszul, részint fékezőnek. Politikai jogai a magyarnak mindig voltak, a mióta mint politikai nemzet létezik. Az angol alkotmányosság első kezdete a magnacharta, s csak hat évvel előzi meg a magyar aranybullát. De emez nem új jogokat csikar ki, miként amaz János királytól, hanem ősi kiváltságokat erősít meg, a miket már kétszáz évvel előbb szent István király engedményezett. E kiváltságok részint közjogiak, részint politikaiak voltak: kiterjedtek a kormányzatra, a hadviselésre, a szolgáltatásokra, s a főhatalom önkényével szemben a jogos ellentállás fegyverét adták a nemzet hadakozó rendjének kezébe.

Ily ősi alapon épült fel a rendi alkotmány erős várrá, a királyi hatalom nagyobb korlátozásával, a rendi kiváltságok nagyobb tágításával. Változó dinasztiák alatt az állam súlypontját a királyság állandó szilárd talapzatára: a nemesi rendre kellett áthelyezni. Abban megvolt az ellentálló erő, hogy az idegenből hivott királyok a beléjük oltott idegen hajlamokkal, a beléjük nevelt idegen eszmékkel s irányokkal a magyar államélet benső egyensúlyát meg ne ingathassák.

A patriarchalis Árpád-kori alkotmánynak ez átépítése szerves rendi alkotmánynyá, legnagyobb politikai cselekedete volt, s legmaradandóbb történeti műve lett a magyar nemességnek. Hogy Magyarország e századok viszontagságai közt szét nem hullott, s a későbbi nagy viharokban el nem enyészett, — közjogaink épségét, hagyományaink fenmaradását s a nemzet jövendőjét ennek az alkotmánynak köszönhetjük.

A magyar nemesi rendről valóban nem mondhatja az igazságos utókor, hogy a gyermekszobából jött s a könnyelmű fiatalság ledér és préda korát élte, mikor ily művet alkotott.

Erős vára volt az a rendiségnek, de ez hatalmasan is tudta azt védelmezni. Nem bocsátotta be oda az idegen szellemet, mint a cseh rendek tették; maga nem vonult ki belőle a főhatalom csábítására vagy parancsára, mint a spanyol és franczia rendek tették, — nem is robbantotta szét benső meghasonlásban, liberum vetovel, mint a lengyel rendek tették a saját alkotmányukkal.

De ez erősség, mint minden várépület, csak a benső védelem sikerét biztosíthatta, s mint minden alkotmány, csak az ország benső egyensúlyát tarthatta fenn. Állandó európai pozicziót a királyságnak változó dinasztiák alatt a rendi szervezet sem adni, sem biztosítni nem tudott.

Magyarország hatalmi állása Európában, súlya az államok családjában, az Árpád-kor után csaknem minden választott királylyal mássá lett. Ezeknek voltak öröklött országaik, házassággal szerzett, vagy idegen rendek bizalmából bírt egyéb koronáik, kívül a magyar királyságon. Személyükkel a *personál-unio* rendszere, halálukkal annak állhatatlansága tette épp oly hullámzókká Magyarország nemzetközi érdekeit, mint ideiglenesekké politikai összeköttetéseit és hatalmi eszközeit.

Az Árpádok monarchiája magyar birodalom; a mit ők szereztek, a magyar korona szerzeménye, a mit elvesztettek, a magyar korona vesztesége volt. A vegyes házak monarchiájában csak a birodalom magva, s a hatalom súlypontja magyar, — a periferiákat nem köti egyéb e hatalomhoz, mint a király személye és egyénisége. Más király alatt más egyéni jelleget kap a birodalom is.

Nagy Lajos birodalma más határokkal bír, mint akár az atyjáé, akár a leányáé. Zsigmond birodalma nem hasonlít Lajoséhoz, sem Mátyásé Zsigmondéhoz, s valamennyitől különbözik úgy az első Habsburgoké, mint az utolsó Jagellóké.

E hullámzó történet-folyásban minden konszolidáczió lehetetlen; kétszáz éven át csak a rendi alkotmány szikla-szilárd, — semmi egyébnek nincs állandósága.

De a rendek nem veszik nagyra az ebben rejlő veszedelmet. Azt hiszik, hogy az államhajóval mindig a hullámhegyeken fognak maradni, s mindig elkerülhetik a hullámvölgyek örvénylő mélységeit. Ha érzik is, hogy a nemzet bajba jutott, bíznak hozzá, hogy majd lendületbe jön és kiragadja a bajból önmagát. A legjobb szellemű hadseregek önérzete, becsvágya s offenziv ereje lángol bennük; szomjúhozzák a sikert, dicsőséget s csodákat tudnak végbevinni, a hányszor megtalálják a nekik való vezért, ki éppúgy számíthat a seregre, mint a sereg ő reá.

Lángeszű királyok alatt a magyar nemzet híre beragyogja e korszakban Európát. A nemesi hadak az ilyen géniuszt hévvel követik minden vállalatba: le Nápolyba vagy Drinápolyba, föl Prágába vagy Krakóba, el Bécsbe egész Aachenig. Elemükben érzik magukat, ha választott királyaik a magyar hegemoniát nagy birodalmakra terjesztik ki, s a nemzet hatalmi befolyásának súlyát, vagy fegyverének erejét Európa minden nagy kérdésében érvényre emelik.

A magyar Anjouk monarchiája a XIV. században az első keresztény nagyhatalom. Befejezi északon a pogány poroszok és litvánok megtérítését, a Balkán-félszigeten megtöri a patarén felekezet hódító erejét, Németországban megállítja a kelyhesek mozgalmát, vezeti a konstanczi zsinatot, s máglyára küldi a husszita vezérekben a reformáczió első indítóit. A Hunyadiak korában Magyarország Európa védő bástyája az izlam világuralma ellen, mely letiporván a görög császárságot, letörte volna a német császárságot is, ha Magyarország nem állja a legharcziasabb szultánok útját: Hunyadi János kezétől még Bizancz is remél, Mátyásétól már Stambul is remeg.

Róbert Károly és Lajos alatt a visegrádi udvar a lovagerkölcs mintaiskolájává lesz Európa számára; Zsigmond s főleg Mátyás alatt a budavári udvar gyűjtő tükre a korai renaissance összes fénysugarainak.

De az ily vezérlő géniuszok után árnyékkirályok jönnek, megkoronázásuk nem országos öröm, csak egy párt diadala; alattuk hír, dicsőség elszáll, s minden elborul. A büszke rendek csalódott becsvágyukkal komoran húzódnak meg az alkotmány sánczai mögött, szűkre fogják a gyenge uralkodó hatalmát, kinek meddő lelkétől elfordul a szerencse is

Az elégületlenség általános, s a kárbaveszett máért kesereg. De a holnaptól nem tart, a meddig öntudatában a magyar hegemon erők túlsúlyát érzi. A közelgő katasztrófát senki sem látja; a rendiség lenéz minden külső ellent és kicsinyel minden veszedelmet. Hatszázéves szerencse volt ez elhittség nevelője, mely hozzászoktatott a gondolathoz, hogy a magyar állam ereje minden viszontagságon kifog.

Ötven évvel a merseburgi csata után megépült szent István erős királysága; ötven évvel a tatárjárás s a mohi csata után jött az Anjouk daliás kora; ötven évvel a várnai csata után már fenragyogott Mátyás hatalmas birodalma. Ezért nem bántják a rendiséget halálsejtelmek a mohácsi csata előestéjén sem.

De Mohács után háromszázötven évig nem virrad ki többé. A középkori magyar királyság széthull, s a nagy bukás a nemzet politikai hatalmát romok alá temeti. Tenger véren, tenger szenvedésen át kell a történeti Magyarországot újra felépíteni.

Némely történetíró e katasztrófa okát a magyar hegemon erők elgyengülésében látja. Alélt királyi hatalom, meghasonlott rendek pártos szenvedélyei, elvilágiasodott egyházi férfiak tekintélyvesztése, gyenge királyok alatt elhatalmasodott zsarnok oligarchák, — rettegő polgári rend, mely féltett javaival a városok bástyái mögé zárkózik, sanyargatott nép, melynek forradalma úgy tör ki, mint egy beteg államszervezetben a feloszlási láz: íme a kép, melyet e korról, s annak következéseiről, a história magyarázói sötét felfogással, sötét szinekkel lefestenek.

De egy lényeges elem hiányzik a képről: a nagy magyar dráma *európai háttere*. Pedig e dráma lefolyásának valódi okait abban a háttérben kell keresni.

A mely állambetegségek Magyarország szerveit dúlták, azoktól senyvedt akkor az egész világrész; Európa ragályozta meg velük a magyar államot. Ott ádázabb volt a küzdelem a közhatalomért trón és rendek, dinasztiák és pártjaik között. A renaissance pompája és érzékisége mindenütt elvilágiasította a hierarchiát, kiédesgetve azt transzczendentális életfelfogásából s aszketa erkölcsének szigorú fegyelméből még az egyházi államban is. A zsarnok oligarchák künn rettegettebb várakat emeltek maguknak, s kegyetlenebbül sanyargatták a népet, mint nálunk akár a trencséni Csákok, Németujváriak és Amadék, akár a Garák, Cilleiek és Ujlakiak. Kívülről jött hozzánk a sok nemesi czímer- és zászlódíszszel, a pánczélozott és sodronyos ruhákkal, ciliciumokkal és amuletekkel a

várkastélyok pallosjoga, úri széke, kínzó kamarája, falaik közt a rejtett folyosók, termeikben a titkos fiókok rendszere, a jus primae noctis s a bravo-intézmény. Odakünn kegyetlenebb volt a jobbágyok sorsa, melynek kizsarolásából, verítékéből és könyeiből kellett mindannak kikerülni, a mit a skót hegyektől a lengyel rónaságig a stájer alpoktól a Rajna torkolatáig, a Közép-tengertől az Atlanti-oczeánig a fejedelmi udvarok fényűzése, a főuri paloták és nemesi kuriák gyönyörei vagy szeszélyei megkivántak. Bizonyság az a sok parasztforradalom, a mi a XV. és XVI. században Európán végig viharzott; azokból csak egy hozzánk vetődött hullám a Dózsa-féle pórlázadás.

Miért kellett volna e válságos időknek a magyar államot eltemetni, mialatt Európa a középkort temette el bennük, s maga — az újkor küszöbéhez jutva — ebben újjászületett?!

A mohácsi csata elvesztése nem ok, nem is magyarázat. Elveszett a mohi csata is 285 évvel előbb, s e csapás jobban lesujtotta az országot, még se zúzta szét.

Van elég hasonlóság a két katasztrófa közt.

IV. Béla hadai csak oly későn gyülekeznek, mint II. Lajosé, s oly elbizottak, miként ezek. Európából a magyar ügynek csak oly kevés segítség jut a mohi pusztán, mint a mohácsi síkon, — sem a pápa, sem német császár nem támogatják, bár közös az ellen s félelmes az ereje ott is, itt is egyaránt. A vitézi rendek 1241-ben épp oly vitézül harczolnak és esnek el, mint 1526-ban a nemesi bandériumok. Tomori érsek épp oly hős vezér, mint Ugrin püspök. S II. Lajosnak csak a tragikuma teljesebb, mint IV. Béláé.

A katasztrófa multával sem ott, sem itt nincs csillapodás. Pártok háborúsága dúlja az országot úgy Batu, mint Szolimán seregeinek kivonulása után. Ellenkirályok állanak szemközt egymással: egyfelől IV. Béla és V. István, fiú az apja ellenében, másfelől Zápolya János és Habsburg Ferdinánd. S e benső sebek mindkét esetben külső fegyvertől is vérzenek: ott Babenberg Frigyes osztrák herczeg s Prsemisl Ottokár cseh király foglalják el az ország egy-egy részét, — itt Ferdinánd törekszik idegen haddal az egészre rátenni hódító kezét. Hogy a hasonlóság teljes legyen, úgy a mohi, mint a mohácsi győzők — mongol és török — új hadjáratot kezdenek csakhamar, s Magyarországot már a XIII. század végén az a sors fenyegeti, a mi a XVI. század derekán rajta bekövetkezik.

De míg amott az Árpád-kor utolsó évtizedei megoldják a válságot: az ország hamar megüdül, kiver minden ellenséget, megdönti Ottokár csehmorva birodalmát és Habsburg Rudolfnak háza későbbi hatalmához az alapokat lerakni a morva-mezei csatában próféta-szemmel segít; — addig emitt a vegyes házak korát a Habsburg-királyoké követi s az állam széthullását nem akadályozhatja meg, később sem szerezheti vissza a régi dicsőséget. A nemzet a sír szélére jut; az eltemettetéstől csak saját életereje óvja meg.

Mi idézte elő e sors-fordulatot?

Bizonynyal nem a magyar lélek mélyén, vagy a magyar trón magasságában beállt változás! Nem a nemzet elgyöngülése, mert akkor elpusztult volna. Nem a dinasztia szertelen hatalmi túlsúlya, mert úgy az ország nem hullott volna szét.

A korszakos válság okai világtörténetiek; meg kellett változni a magyar történet folyásának, mert körülötte az egész világrész átalakult.

A XIII. század Európájában a *középkor* fáradt szelleme nemzeti közéletünk négyszázéves gyökérszálait a mohi csata után sem volt képes többé megingatnik.

A XVI. század Európája fölött az *újkor* bontotta ki szárnyát, hogy lázas szellemével átjárjon s az utolsó porszemig átalakítson mindent. Meg kellett rendülnie Mohács után e viharokban a nyugat és kelet közé épült magyar királyságnak is.

Jöttek ekkor a nemzetre pillanatok, mintha keletről, a honnét jött, Ázsia nyujtaná érte újra kezét, hogy török uralom alatt a turáni népcsaládban eltemettessék — és jöttek pillanatok, mintha nyugatról, a hol függetlenül élt, Európa vonná ki újra fegyverét reá, hogy német uralom alatt az aria népcsaládba olvasztassék.

A mohácsi vész hátterében, az újkor e forrongó Európája állt.

* * *

Nyugaton és keleten a világrész csaknem egyszerre érezte, hogy új korszak veszi a történelemben kezdetét.

Ott egy neptunikus áradat élő vizekkel borított el mindent; itt egy plutonikus áramlat halálos lávafolyókkal temetett be mindent. Onnan a vízár, innen a tűzár érkezését várhatta Magyarország, hogy összecsapjanak államélete fölött.

Nyugaton a renaissance, az új világrészek fölfedezése s a nagy reformáczió harczai a középkort megsemmisítik.

Vége az egyetemes keresztény ideálok álomvilágának. Feloszlóban a bűvös kör, hol középpont és sugárvető az egyetemes egyház volt; — ott tartotta fogva a népfajok öntudatát, hogy tekintélylyel és művészettel egymáshoz kapcsolja, s fájdalom nélkül összeolvaszsza őket. Másfél ezer évig voltak az igézete alatt, de ez alchimia nem tudta felidézni az aranykort, mely az emberiséget egységessé tehetné.

Most megébred a nemzetekké fejlett nyugati népek öntudatában véralkatuk, ösztöneik, vágyaik s érdekeik minden ellentéte.

A *renaissance*ban a latin népek ünneplik újjászületésüket. A humanista tudományok felsőbbségével elhomályosítják a szkolasztikát, az antik művészetek formaszépségéivel meghódítják az aszkezist is s az egyház velük ünnepli az antik Róma régi dicsőségét, velük gyönyörködik a renaissance élveiben: latin egyháznak érzi ő is önmagát.

De ez visszahat a germán népek öntudatára. Az egyház elvilágiasodása fellázítja őket. Nem tűrik tovább, hogy rajtuk a latin szellem, erkölcs és nyelv kánoni hatalommal uralkodhassék. Megindul a *protestáns* hitújítás; elvei a hitélet önkormányzatát, s a lelkiismereti szabadságot hir-

detik; harczai megrendítik Európát. A reformáczió jegyében elszakadnak Rómától az északi népek, a hogy az orthodoxia jegyében már előbb elszakadtak a keletiek.

Ezzel összeomlik a középkor, s vele dűlnek a középkor politikai intézményei, melyek az egyetemes kereszténység számára alkottattak. Széthull a feudális államszerkezet, hűbéres tartományaival, bandériális hadaival, rendi parlamentjeivel, birodalmi gyűléseivel. S nem bizonyos, hogy ez általános bomlás hol áll meg: a felekezeti szenvedelmek mely kormányformában lelik megnyugvásukat, s mely államhatárok közt egyensúlyukat. Csak itt-ott mutatkoznak jelek, hogy a vezetést az egyházi omnipotenczia kezéből az állami plenipotenczia fogja átvenni: örökletes egyeduralmakkal, állandó hadseregekkel, Isten kegyelméből való szuverének alatt, kiknek nem kell az egyház kenete, sem alkotmányos koronázás, — udvaruk hatalma felülmulja a rendiségét, hermelin palástjok uszálya befödi a jobbágy nép millióit. Ez irányzat szerint a középkor egyházi abszolutizmusa után az újkor államformája a világi abszolutizmus lesz.

A magyar nemzet valóban aggódva nézhet nyugat felé.

Keleten a világhelyzet még vigasztalanabb. A Balkán-félsziget és Kis-Ázsia a keresztény államok nagy temetőjévé lett. Az izlam letiporta valamenynyit. Templomtornyaikon a félhold azt jelenti, hogy a középkor ott is véget ért.

Vége a versengésnek a bizanci és nikeai császárok, a bolgár és szerb czárok, ökuméni és örmény patriárchák, albán és hellén herczegek közt. Nem kell többé vitatkozni arról, hogy melyik egyház orthodoxabb, melyik biblia hitelesebb, s a szentháromság lényegéhez az i betű hozzá tartozik-e.

S a keleti keresztény népek?

Az ottomán hatalom politikai önállóságukkal műveltségüket is meg fogja semmisíteni. Mert mindent fölöslegesnek és elpusztítandónak ítél, a mit nem Allah alkotott s nem Mohamed rendelt. A hova keze ér, ott a kultura utolsó fűszála kivész.

Európa szivébe azért akar behatolni, hogy az izlam alá hajtson ott is mindent. De előbb Magyarországgal kell végeznie, melytől már elszedte a Balkán-tartományokat. Politikája s hadi műveletei egy korszakon át e királyság meghajlítására törekszenek.

A nemzet valóban nyugtalanul nézhet kelet felé is.

Íme a második nagy sorsforduló, mióta Európában él.

Az első az volt, mikor a középkori világfölfogással állt szemközt, s keresztényé kellett lennie, hogy államot alkothasson. A második most következik, mikor az újkor világfejlődése áll vele szemközt, s neki fenn kell tartania államát, hogy mint nemzet megmaradhasson.

Akkor első szent királya vezette, most saját ösztönére van utalva, s a haza megmentésének útjai közt a választás most nehezebb, mint akkor volt. A középkori világfelfogással mindenkép békét köthetett, akár a keleti, akár a nyugati egyházhoz csatlakozik: az újkori világfejlődéssel mindenkép összeütközik, mert sem keleten, sem nyugaton nincs hova csatlakoznia; az újkor forrongó Európájában békét sehol nem talál.

E világhelyzetben *királyválasztással* határoz *saját sorsáról*. S a rendek tudják, hogy választásuk Magyarország sorsát dönti el.

A dilemma nehéz, véleményük nem egyez, útjuk kettéágazik. S ez pecsétli meg a királyság végzetét, nem személyében a két választott király.

Mindkét jelölt egyéniségéből egyaránt hiányzottak úgy a hatalmasan vonzó tulajdonságok, mint az elhatározóan döntő képességek. Egy őszinte Habsburg-párti sem mondhatta, hogy Magyarországot csak Ferdinánd képes megoltalmazni, s egy igaz Zápolya-párti sem hihette, hogy egyedül János bírja azt megmenteni.

A rendek érzik, hogy zászlaik alatt most nem két királyválasztó párt alakult meg, milyenek mindig voltak s a királytétel után feloszlottak, hanem két *történelmi párt* keletkezett, ellentett elvi iránynyal és politikai gondolkodással, a milyenekre a nemzetnek eddig nem volt szükksége, de ezentúl többé nem lehet el nélkülök.

Magyarország világhelyzete felől a *kurucz* és *labancz* felfogás itt veszi kezdetét. Ez első gyökérszálakból sarjadzik ki mindaz, a mit ezután a nemzet végez és cselekszik.

Az idő azóta kiengesztelte ellentéteiket: két összehajló testvértölgyet nevelt belőlük a magyar talajban, melyek egymást támogatva és fékezve ágazzák be a magyar történelmi levegőt, s élő gallyaikkal, hulló levelükkel a magyar földet óvják nyár heve, tél fagya ellen egyaránt.

De első kialakulásuk benső meghasonlást jelentett az országra közeledő világveszedelmek közepett.

Az *első labanczságot* Ferdinánd táborába a keleti hullámok ellen való védekezés ösztöne vezérli. Mert a nyugatiakat tartja a kisebb veszedelemnek, a mely ellen a magyar *alkotmány bástyái* is elég védelmet nyujtanak. Megválasztják Habsburg Ferdinándot, miként megkoronázták egykor házából I. Albertet és V. Lászlót, nem öröklési igényeik alapján, hanem szabad akaratból, a magyar királyi genealogiák útmutatása és egy régi hagyomány tanácsa szerint, mely a Habsburgokat az Árpádok rokonának ismeri el.

Választásuk csak folytatása annak a magyar politikának, melyet a nemzet a *personál-uniók* hullámzó rendszerével már kétszáz éven át követett, hogy közös uralkodó alatt szövetséges országokkal födje nyugati homlokzatát, s erős alapot kapjon egy erőteljes politika folytatásához a keleti homlokzaton.

De hogy ez alap Európa nagy válságai miatt mily *kétessé* lett és segélyforrásai a reformáczió zivatarában mennyire elapadtak, azt meglátni nem hágy nekik időt a keleti veszedelem gondja. Az ellenpárton János lobogójában a nemzet *elszigeteltségének* jelvényét, mögötte a török vazall-uralmat, — a magyar hódoltságot látják közeledni.

Az *első kuruczság* János táborába azért gyülekezik, hogy a nyugoti hullámok ellen védekezzék. Mert a keletieket tartja kisebb veszedelemnek, a mely ellen a magyar *honvédelem ereje* és diplomácziájának művészete

elég ellentállást igér. Trónra ültetik Zápolya Jánost, a magyar oligarchát, miként megkoronázták Hunyadi Mátyást, a magyar kormányzó és főkapitány fiát, hogy az országnak nehéz helyzetében *nemzeti* királya legyen.

E választással csak azt a hagyományos magyar politikát folytatják, mely hatszáz évig lehetővé tette, hogy az ország a hullámzó európai áramlatok sodrától *függetlenül* fennmaradhasson. A nemzeti élet folytatásának vágya ez bennük, melyben nem változhat el a szellem, miként Európáé, középkoriból viharos átmenettel újkoriba.

A magyar szellem hajlítatlanul s megtöretlen akarja járni a változó korszakokat a saját útjain. A középkorból csak anynyit vett át, a mennyit a nemzeti érdek elfogadhatott, — az újkorból is csak annyit fogad el, a mennyit a nemzeti érdek megkiván. Nem érdekli a távol világrészek fölfedezése, a hogy nem izgatták a keresztesháborúk. Türelmesen hallgatja a theologiai vitákat a reformáczió alatt, a mily fogékony volt Mátyás korában a renaissance iránt. Nem idegenkedik a protestáns szabadságoktól, a hogy megkedvelte a rendi autonomiákat. De az ősi államalkotmányhoz rendületlen a ragaszkodása, — abból merített erőt a feudalizmus szelleme ellen, az lesz erőssége az abszolutizmus ellen.

Hogy e kurucz politika saját *elszigeteltségét* s a kelet felől közelgő lávafolyamot meglássa, arra neki nem hagynak időt a nyugati vízáradat gondjai. Az ellenpárton és Ferdinánd lobogójában a legitimitás *hódoltató* jelvényét, mögötte a császári helytartóságot, s a német teljhatalmat látja Magyarország felé közeledni.

S e két tábor *egyaránt a haza nevében*, a törvény értelmében s a magyar hagyományok szellemében folytatja ellentett politikáját. Nincs egy komoly lépésük, melyre ne volna történeti példa, s törvényes alap.

Ferdinánd és János épp oly törvényes ellenjelöltek, a milyen Mátyás fia és Dobzse László volt azelőtt; épp oly törvényes ellenkirályok, a milyenek voltak I. Ulászló és V. László, Mária és Kis Károly, Venczel és Róbert Károly. Hogy Ferdinánd V. Károlyhoz, János II. Szolimánhoz fordulhasson támogatásért, épp úgy megengedhették nekik pártjaik, miként megengedték az elődök az Árpádok trónviszályakor, hogy a párt jelöltje a Henrikek, Boleszlavok és Manuelek segítségét igénybe vehesse. Sőt van előzmény a főhatalom s az ország megosztására is, a mit János és Ferdinánd közt a nagyváradi béke kimond: így osztották meg ideiglen a főhatalmat s a területet idősb és ifjabb király, koronás király s királyi herczeg egymás közt az Endrék, Salamonok és Bélák alatt.

De bizonyos, hogy mindez nem az ország boldog napjaiban történt így. A rendiség két pártja hatszáz év történetéből a legszerencsétlenebb példákat válogatta össze, hogy húsz év alatt azokat a legválságosb helyzetben egymás után megismételje, folytatva a meghasonlást az ellenségeskedésig s ezt a különválásig. A katasztrófa kimaradhatatlan volt.

Megjött a lávaár keletről, meg a vízáradat nyugatról. A királyság összeomlott, három darabba hulltak romjai.

De a haza veszedelme a nemzetet újra egységessé tette. A katasztrófában megtalálta önmagát; a válság megnövelte erejét, megnyitotta lelki szemeit. S fölvette a nagy harczot, és legyőzte a balsorsot: *a lávával megállította a vizet, a vízzel eloltotta a tüzet.*

* *
*

Százötven évig tart, míg mindezt végbe viheti.

A királyság ez idő át csak a huszonegy északnyugati megyéből kap követet a pozsonyi országgyűlésre. A keleti megyék rendjei választófejedelemséggé alakulnak Erdélyben. A többi Magyarországot ottoman vilajetekbe darabolják a basák. Kanizsától Budavárig, Egertől Nagyváradig félhold csillog az ősi tornyokon.

S a dolgok folyása más-más világot akar teremteni a három országdarabon.

A *királyi rendek* Ferdinánd utódait koronázzák meg, letétetik velük az alkotmányos hitet; de a nyugaton dúló felekezeti harczok minden csatája, a tridenti zsinat minden anatemája, a bécsi udvarban a condottieri tábornokok minden vállalata s a jezsuiták minden sugallata egy-egy rázkódtató hullámot vet a csonka királyság csonka alkotmányossága felé.

Az *erdélyi rendek* magyar főúri házakat tesznek váltakozva fejedelmi dinasztiákká, hogy mindannyit el is ejtsék sorra; mert a kelet hullámzó viszonyai közt lehetetlen a politikai konszolidáczió e magyar szigeten, mely a török porta, a katholikus liga s a protestáns unio minden hatalmi tényével számolni, szándékaikat eltalálni kénytelen, hogy azokhoz alkalmazkodhassék.

A *török hódoltság* területén szünetel a politikai közélet. Kiürültek a püspökvárak, üresek a vármegyeházak. Azokba a basák, ezekbe a spahik vonultak. Csak a szivek telvék keserűséggel s indulattal, de reménységgel is, hogy akár Pozsonyból, akár Gyulafehárvárról megjön a fölszabadulás.

S a nemzetet a három területen egy gondolat, egy érzés hatja át, az ősök szellemének erélyességével és hevével: el van tökélve, hogy helyreállítja a haza területi épségét, megvédi az alkotmány teljességét, s szembeszáll minden akadálylyal.

A mily hatalmasak voltak az ősök hatszáz éven át az offenzivában, oly nagyok akarnak most lenni az utók négyszáz éven át a defenzivában.

Százötven év története ebből egy nagy hősköltemény erejével s varázsával bír, melyben a cselekvő vezérek, a harczoló vitézek, az elvérző martirok csak epizódalakok, mert a hős maga az egységes nemzet.

Sziget elestétől Buda megvételéig, Bécs első ostromától a második mohácsi csatáig, Martinuzzi meggyilkolásától Zrinyi és Frangepan fejvételéig, hat török és hat kurucz háború viharai közt, három területre, öt felekezetre tagolva, egy czélért küzd a magyar nemzeti szellem.

Ez izzó levegőben héroszok támadnak, a kiket erkölcsük az antik világ hősei mellé emel, bár emlékük Szigetvár és Kőszeg, Drégely és Eger, Szolnok és Temesvár falait szentelte meg. Államférfiak, hadvezérek szület-

nek, méltók minden idők szabadságszerető népeinek tiszteletére, akár dicső békekötés alá írták nevüket, akár hóhérbárd alatt ontották vérüket: a bécsi és pozsonyi, a linczi és nikolsburgi traktátusok épp úgy fognak róluk örökre beszélni, mint a bécsújhelyi és eperjesi vérbiróság vesztőhelyei.

A magyar renaissance alakul ki ekkor, az ősök dicső multja támad fel újra a széttagolt Magyarország e hős korában; Erdély is ekkor éli aranykorát.

Három táborban harczol a nemzet a közös politikai ideálért. Veri a császárt a szultán fegyverével, hogy még jobban verhesse a szultánt a császár fegyverével. Pozsonyon át a katholikus Európával ápolja összeköttetését, hogy a magyar királylyá koronázott császárt a regnum Marianum felszabadítására buzdíttassa; Gyulafehérváron át a protestáns Európával keresi a szövetséget, hogy a magyar királyt az ősi alkotmány és szabadságok megtartására szoríthassa. S minden siker, minden eredmény nem egy párt, hanem az egész nemzet tényének vétetik. A királyi hadak diadal-útját, bár egy kurucz sem vett légyen abban részt, Gyulafehérvár is ünnepli. Az erdélyi fejedelmek békeföltételeit, bár egy labancz sem húzta ki mellettük fegyverét, Pozsony is beczikkelyezi.

S e harczokban az ország másajkú népfajai mind ott vannak a küzdő magyar oldalán. A török csatatereken vele vérzenek a tengermelléki horvátok, a szlavoniai illirek, a szerémségi szerbek s a szörénységi románok. A kurucz csataterekre Bocskayt, Bethlent, a Tökölyieket s a Rákócziakat tótok, ruthének, bánya-városi szászok mindenüvé híven követik. A magyar szabadság-zászlókat a felvidék tizenhárom megyéje látja mindenha legelőbb kibontatni és legtovább lobogni. A kiket hatszáz éves hagyomány ereje a magyar hegemoniával összeforrasztott, azokat a megpróbáltatások százévei nem tántoríthatták tőle el.

Európában a népek egymást pusztítják a káték és liturgiák összeférhetetlensége miatt. Magyarországon ugyanakkor fajok és felekezetek a történeti állam és alkotmány védelmében kezet fognak.

Ott összetörik a középkori német birodalom, megsemmisül Csehország, Németalföld függetlensége, feloszlik a skandináv unio, Anglia a nagy forradalmat vívja, Francziaországra rásetétül a hugonotta-írtás s a Bertalan-éj, Spanyolországot és Itáliát az inkvizicziό borzalmai fojtogatják.

Itt helyreáll a történeti államterület épsége, eltünnek tornyainkról a félholdak és minden templomban, minden nyelven, minden szertartással hálafohász száll az egek felé. Nincs párt, mely ne a politikai konszolidáczió útjait keresné s a feladat lényegében a magyar államférfiak mind egyetértenek.

A rendek álláspontja az, hogy szakítani kell a változó dinasztiák rendszerével, s a *personál-uniót kell állandósítani* a Habsburg-ház örökös tartományaival, szigorúan kikötve a magyar királyság közjogi függetlenségének, s történeti egyéniségének épségben megmaradását.

Az eszmék erről régóta forrtak. A két korona kettős naprendszerének dualizmusával már Martinuzzi György foglalkozik, Báthory István

visszatér rá, Bocskai és Bethlen formulázni próbálják, Illésházi állását veszti miatta, Zrinyi és Frangepán életüket áldozzák érte. De a gondolat megvalósulását csak kétszáz évvel később éri meg egy szerencsésebb nemzedék.

Az újkor derekán alig negyven év alatt két magyar diéta tett egy-egy korszakos lépést ebben az irányban: az 1687-iki országgyűlés kimondta a korona örökletességét I. Lipót fiutódai javára, s az 1723-iki alaptörvények kiterjesztették ezt az ő nőutódaikra is.

Állandó dinasztiát s alatta nyugodt alkotmányos magyar államéletet akartak e törvények az országnak biztosítani. Amazt meg is kapta, de emezt csak sok nemzedék küzdelme és szenvedése után harczolhatta ki.

Nem a nemzet dinasztikus érzésén, nem is a dinasztiának a nemzethez való indulatján mult, hogy egymás megértése hamarább következzék el. A XVII. század végétől a XIX. század derekáig egy egész világ állt akadálynak közéjük.

A vallásháborúk elmultával, a mik a népeket Európa-szerte kimerítették, alkotmányos életre lenn az erő és képesség, fenn az akarat és hajlam általán hiányzott. A középkori alkotmány-gépezetek a sok viharban megromlottak, vagy megálltak. S a nép nem bánta, ha az uralkodók a rossz gépeket mind megállítják.

A franczia napkirály már a XVII. század alkonyán kimondta, hogy «az állam én vagyok», s a többi szuverének utána mondták vagy gondolták, az Escurialtól a Buckingham-palotáig, a Burgtól a Kremlig, az egész vonalon. A közhatalmat az udvarok vették át a rendiségtől mindenütt.

Kialakult a *rokoko-világ*. A mi a középkorban az egyház volt, azzá lett a rokoko-ban az udvar. Ott a dogmák és kánonok, itt az etikett és stíl törvényei uralkodtak abszolut hatalommal. A középkor egyházi ideáljai és fékei nem válthatták meg a világot a lelki összhang és egyensúly hiányától, — a rokoko sem érhetett el többet annál, hogy azt a hiányt művészileg elkendőzte a tekintély és modor tetszetősségeivel. Csupa szimmetria és stilizálás az ő világa. A fák lombjait épp úgy megvonalozza, a hogy a közjogokat megnyesi; ízlést akar vinni a természetbe is, esztétikai fegyelmet a közéletbe is. A westfáli békében megszerkeszti az európai egyensúlyt, s első megteremtője az európai konczertnek.

Ezzel a világgal minden alkotmányosság összeférhetetlen volt. A spanyol felség épp úgy elbocsátotta a korteseket és juntákat, a hogy a franczia felség feloszlatta a tartományi kamarákat. A brit felség épp oly kevéssé kedvelte a londoni és dublini parlamentet, mint a dán felség a kopenhágai és christianai országgyűlést, vagy az osztrák felség a Stände-k gyülekezetét s az orosz felség a kormányzóságok zemstvoit. E felfogásban egy húron pendül az egész rokoko-világ: Bécs és Potsdam azt tartja róla, a mit Versailles és Windsor, Róma azt, a mit Szt-Pétervár

Hogy az alkotmányos gépek a hatalomhoz a nép erejét vezetik föl, s a népekhez a hatalom gondjait vezetik le, — hogy a hatalomnak szük-

sége van a népek erejére, s a népeknek joguk van a hatalom gondjaihoz: erről a XVIII. században csak a encziklopedisták elmélkednek s a szalonok vitatkoznak. A vihar, mely elnémít minden vitát, s összetör minden hatalmat, a legújabb korral tör ki, hogy megindítsa a forradalmak éráját.

De a magyar közjogi harczok története nem indul a többi Európa nyomán. A hogy nem hatott a nemzetre átalakítólag az újkor, szintoly változatlan hagyta a legújabb kor is. Nem szüntette be alkotmányos küzdelmeit a XVIII. században; nem kellett azoknak forradalmi hévvel kitörni a XIX-ikben. Sokszor nyult fegyverhez, de ezt mindig a magyar korona hűségében, az ősi alkotmány elvei alapján tette, szemközt az újkori legitimitás idegen elvének törvénytelen felsőbbségével.

Rákóczi Ferencz szabadságharcza lényegre ugyanaz, a mi Bocskaié és Bethlené; a bécsi és linzi béke nem mond ki egyebet, mint a szatmári paczifikáczió; 1848—49 sem más, mint 1703—11.

A magyar rendiség mindig kész volt a koronás királylyal alkotmányos egyetértésben élni. Soha nem kérdezte, hogy rokoko-e, barokk-e, vagy ampir-e annak a különös világnak neve, mely a nemzetet királyától elválasztja, — úgy is tudta, hogy bécsi udvarnak hívják.

Ez udvar intézte szuverén teljes hatalommal az osztrák ház világpolitikáját. Itt intéztettek el a politikai vonatkozású magyar ügyek is. Az uralkodók az országot alig ismerték; annyit láttak belőle, a mennyit a koronázó Pozsony városában, s a pozsonyvidéki vadászterületen láthattak. Gödöllőig csak Mária-Terézia, Erdélybe csak II. József jutott el. Egyebekben az udvari értesülésekre voltak utalva.

Sok szerencsétlenségnek lett ez okozójává. Mert az udvar az uralkodókat gyakran vezette félre; az alkotmánysértések, váltakozva alkotmányfelfüggesztésekkel, egymást érték, s mindez a nemzetet élet-halál-harczokra kényszerítette; az alkotmány halála a nemzet életét is megsemmisítheté.

Abszolutisztikus hajlamok a Habsburg-királyokból bizonynyal nem hiányoztak. Hatalmi öntudatuk nem lehetett kisebb, mint a Bourbonoké, Stuartoké, Romanovoké és Hohenzollerneké. Ők sem tűrték szivesebben az alkotmányos fékeket, mint ezek. Ők is a gondviseléstől népek fölé rendelt felsőbb lényeknek érezték magukat, a kik a világrész sorsát igazgatják, s ehhez szükségük van erős birodalomra, hajlékony népekre, a hatalom teljességére. De mint magyar királyok, mindig készek voltak, hitlevelük alapján, a megtörtént alkotmánysértéseket orvosolni, ha meggyőződtek, hogy rendelkezésük törvénytelen volt, s az orvoslás a nemzetet megnyugtatja. Kétszáz éven át a közjogi harczokat mindig az udvar provokálja s az uralkodó csillapítja meg. A rokoko világ nem igen mutathat fel hasonló példákat a Lajosok, Jakabok, Györgyök vagy Frigyesek történetében.

Annál határtalanabb volt a bécsi udvar gyűlölete a magyar nemzet és alkotmányos szabadságai iránt. A nemzetben nem látott többet 20—30 ezer nemes család egyeteménél; az alkotmányt sem tartotta egyéb-

nek a nemesi privilegiumok gyűjteményénél. A magyar önkormányzatról az volt a véleménye, hogy csak úgy hagyható meg, ha a birodalmi ügyeket nem érinti, mert azok a korona prerogativáihoz s az udvar kiváltságaihoz tartoznak. Magyarországot pedig akként minősítette, hogy csak egy török hódoltságból rekonstruált tartomány jelentőségével bír, mely elpusztult területén, lefogyott népességével, szegény és műveletlen állapotában államéletet saját erejéből nem képes fentartani, s más jövő nem várhat reá, mint előbb-utóbb a beolvadás abba a nagy császári birodalomba, melynek a Rajna torkolattól a Dunatorkolatig az északi s a Közép-tenger közt kiépítése már el van határozva.

Arról a megoldásról, a mire a magyar rendek törekedtek, hogy *kettős birodalom* szerveztessék, melynek nagyhatalmi érdekei fölött keletre a magyar, nyugatra a német erő őrködik szövetségesen, de belső ügyeikben egymástól függetlenül, — az udvar hallani sem akart.

A legalis államforma Magyarország s az örökös tartományok közt ugyan personal-unio volt, de a hatalom összes intézkedései azt jelentették, hogy e történeti királyság *beolvasztásához* már hozzáfogott.

Alig negyven év alatt kétszer ragad a rendiség fegyvert, hogy e műveletet megállítsa. Előbb a kuruczok, majd a labanczok állnak a nemzet élére, s két világtörténeti cselekedetben nyilatkozik meg zászlaik alatt a magyarok régi hegemon ereje.

Rákóczi táborában százezer kurucz tíz évig harczol az alkotmányos szabadságokért, s a spanyol öröködési háborúban megrendítik a monarchiát. Pálffi táborában más százezer inzurgens négy országgal hadakozik Mária Terézia király jogaiért, s az osztrák örökösödési háborúban egész Európa ellen megvédik a dinasztiát. Mindkét cselekedet a magyar álláspontot fejezi ki: egyazon gondolatot, — csak más módon. Amaz a nemzet követeléseit hajtja be az osztrák udvaron, emez a nemzet tartozását rója le a magyar trónnak. Ott nem lázadás, itt nem alázat, a mit Magyarország művel, hanem a nemzet lelkének két erőteljes megnyilatkozása, hogy független történeti életét folytatni s uralkodóját magához kapcsolni el van tökélve.

De az erkölcsi győzelmen kívül egyéb eredményre még sokáig kell várnia. A kuruczok elbujdosnak, az inzurgensek elszélednek, a rendiség reményei sem így, sem úgy nem teljesülhetnek. A birodalmi eszme sokkal kecsegtetőbb, s a magyar állameszme sokkal nagyobb ellentétben áll vele, semhogy az udvar s a rendek politikája megbékülhetnének.

A közjogi harcz egyenetlen fegyverekkel tovább foly. Az udvar részén van a hatalom, a rendek részén van a jog, s a két álláspont közt óriási mélység tátong. Mária Terézia megpróbálta betakarni, II. Lipót áthidalni, de a német birodalmi s a magyar történeti eszmekör összeférhetetlenségén minden kisérlet megtörött.

E küzdelem aztán visszahatott az *ország többi népeinek* öntudatára is Érezték, hogy a hegemóniában, mely őket hétszáz évig vezette s oltalmazta, változás készül. Egy részük megmaradt a történeti jog

hagyományos hívének, a más részük, más hitre térve, a politikai hatalommal tartott, — a többi várt vagy ingadozott.

A magyar államtalaj ez ingásait az udvari politika sietett a birodalmi eszme javára értékesíteni. Magyarország megsemmisítésére a fegyveres erőt nem tartotta elegendőnek, ha előbb benne az *etnikai talaj gyökeresen át nem alakul.*

Ily talajjavításra az udvari hivatalok a török világ után, végig a XVIII. században, meg nem szűntek törekedni.

Az udvari kamara a neo-acquista commissiokkal idegen kegyenczek kezére juttatta a magyar ősi birtok jelentékeny hányadát. Telepítő ügynökei a Rajnáig jártak, hogy az inséges svábok százezreit a Bakony, a Dunavölgy s a Bánság felé irányítsák. Az udvari hadi tanács a nemzet védő erejét: a banderialis hadakat nem vette igénybe; a városokba és várakba idegen zsoldos csapatokat rakott, idegen vezérlet alatt, — a magyar ezredeket kivezényelte német és olasz ég alá, s az egész határőrvidéket kikapcsolta a magyar kormányszékek alól, hogy a horvát, szerb, román és székely gránic ezredterületeit etnografiai alapon határolhassa körül. Az udvari titkos tanács kieszközölte az orthodoxia számára az egyházi önkormányzat engedélyezését, a románságot a szerb hierarchia alá helyezve, de a római szentszék engedelmével megnyitotta előtte a katholikus egyházat is, hogy abba román oltárnyelvvel és keleti szertartással beléphessen. Az udvari kanczellária föltárta az ország határkapuit, hogy külföldről mentül nagyobb tömegben áramolhasson be a jövevény népesség. Ellenben a magyar közéletet kémrendszerrel hálózta körül s katonai karhatalommal őriztette. S a mit a megfélemlítés el nem ért, azt elvégezték a főbenjáró pörök, meg a kufsteini és spielbergi vártömlöczök.

A rendiség az alkotmány sánczai mögé vonul. A megyékből tiltakozások szállnak a diéták felé, a diétából sérelmi feliratok szállnak a trón felé, de vigasztaló válasz ritkán érkezik. A kuruczuk utódai a vidéken szervezik az ellenzéket, a labanczok utódai az aula tanácstermeiben vívják az aulikus kormányzat ellen parket-csatáikat. De az udvar legfeljebb a módszeren enyhít, a rendszeren nem változtat többé.

Udvarképes magyar hazafiak az udvari köröktől azt a feleletet kapják, hogy a nemzet lejátszotta történeti szerepét, népek élén hegemoniát többé nem gyakorolhat, mert nyolczszáz éven át csak nyers őserejével élt, de *magyar kulturát teremteni* nem tudott: ezért fogja most az osztrák ház alatt a német kultura megsemmisíteni. Még az aula mérsékelt elemei is odanyilatkoznak, hogy nemzeti kulturát a bécsi udvar nem képes adni a magyarnak, mert ahhoz nem tud, — de német műveltséget szivesen ád; a szláv poroszok így lettek németekké, s értékes faji erkölcsük most a germán történelemben érvényesül: a turáni magyar barbár lelki kincseinek szintén nagyobb értéke lesz, ha azokkal a német szellemvilágba lép.

E felfogást hallhatta Magyarország csakhamar a trón magasságából is. Mária Terézia még puha kézzel könnyíti a nehéz utat, melyen a magyar

arisztokráczia egy része a nemzetről elfeledkezés lejtőjére indul. II. József már kemény kézzel, erőszakosan germanizál, s egy tollvonással beszünteti a magyar alkotmányos életet.

Nagy volt e megpróbáltatás. De a magyar rendek feladatuk magaslatán álltak. *Egyik kezükkel védelmezték az ősi alkotmányt, másik kezükkel teremtettek nemzeti kulturát.*

Védő harczuk az alkotmány sánczai közt a csodával határos. Vissza tudtak utasítani minden támadást és megtartották a nemzet számára a tisztes ódon várépületet. Ők voltak a kontinensen már az utolsó rendiség, mely az ősi szabadságokért a küzdelmet még nem adta fel. A nemes lengyel konföderáczió feldarabolása s a nemes velenczei signoria köztársaságának föloszlatása csak erősítette fogadalmukat, hogy ők a végsőig kitartanak.

A mily keményen néztek II. József alatt az abszolutizmus szemébe, épp oly rendületlenül állták meg helyüket a forradalmi zivatarok rázkódtatásai közt. Hozzájuk is elhallatszott a «Marseillaise» lángoló dala, nekik is küldött a korz óriás lázító kiáltványt, — de a mi Európa minden nemzetét mámorossá tette, s a ki Európa minden trónját megrendítette: a magyar nemeseket alkotmányos álláspontjukról — sem az, sem ez — nem bírta eltántorítani. I. Ferencztől sem kívántak ők többet, mint II. Józseftől; az ország közjogait követelték Wagram után is, miként elődeik Sz. Gothárd után és utódaik Sadova után.

De az alkotmányban csak az állam testi szerveit védhették meg a a német abszolut uralom ellen. A nemzet lelki tehetségeit *magyar kulturával* kellett megvédeniök a hatalmas német műveltség prepotencziája ellen. S alig száz év alatt végbevitték ezt a csodát is.

Nem indultak töretlen utakon. A magyar kultura a renaissance s a reformáczió kettős jegyében már száz évekkel előbb kialakult. Első virágzását az erdélyi fejedelmek alatt érte meg, hol az akadémikus tudományoktól az ötvösművészetig, a magánlevelek műprózájától az encziklopediákig mindenben a nemzeti géniusz ereje lüktetett. A Királyhágón innen már a XVII. században rétori szárnyakat ád a magyar igének Pázmán Péter ajaka, — és Zrinyi hárfája éposi méretekben s távlatokban állítja a magyar lélek elé nemzeti történelmét a Zrinyiász verseivel.

A háborús száz évek rázkódtatásai, a sok vérvesztés, s a még több csalódás megállították e zsenge kulturát, de nem törölhették el a magyarság lelkéről annak első irányító vonalait.

Ezeken a nyomokon haladt most a magyar rendiség előre, hogy megvédhesse a nemzet politikai álláspontját a kultura fegyvereivel is, a honnét a hatalom nem tudta politikai fegyvereivel őt kimozdítani.

A küzdelem élén a felség magyar testőrei járnak. Tőlük, a bécsi udvarból, indul ki Magyarország szellemi revindikácziójának gondolata. A Bessenyeiek, Barcsaiak, Bárócziak és Kisfaludiak kezdik a művet, a mit a megyékben a Kazincziak és Berzsenyiek, a Csokonaiak és Katonák, a Kölcseiek és Vörösmartiak, Erdélyben a Telekiek és Orcziak folytatnak. Az egész

magyar értelmiség velük van. Hazafiúi érdemmé lesz az írás, hazafias kötelességgé az olvasás. Armalista nemesek, banderiális hadvezetők, országzászlósok ivadékai lesznek a toll, a lant mestereivé, s az ősök pánczélos alakjai a kastélyok és kuriák faláról csodálkozva hallgatják az unokák tudományos vitatkozásait. A szülői ház szeretetéből kényesen nevelt úri hölgyeket, fényes jövőnek indult ifjakat szent rajongásuk világgá menni késztet, hogy vándorbottal kezükben, álnév alatt, megteremtsék a magyar színművészetet. Az alkotásnak addig nem ismert vágyát és ihletét gerjeszti föl a közszellem e csodálatos kor kiválasztottjaiban. Addig nem sejtett tehetségek bontják ki szárnyaikat, éreztetik erejüket. S mindez a nemzeti öntudatosságot és ellentálló erőt növeli az egész vonalon.

E munka hevében megszűnik minden felekezeti ellentét: a magyar kulturáért együtt dolgozik szerzetes tanító-rend s protestáns kollégium. Kiegyenlítődnek a fajellentétek is: német és szláv szülők ivadékai állanak a magyar nyelv és tudás leglelkesebb művelői közé. Lehullanak az osztálykorlátok; a nemzeti kultura nem a rendeké, hanem az egész nemzeté, — az úri osztály gazdagon szórja a népnek, a mi igaz gyöngyöt termelt, s a nép is fejedelmileg fizet: Petőfit adja érte.

De ez evoluczió hullámai csakhamar átcsapnak a magyar kultura területéről a közjogi kérdések felé s ott óhatatlan volt az összeütközés a bécsi udvarral, melyet a nemzet szelleméletének váratlan szárnybontása csak meglepett s zavarba hozott: az első offenziv lépés közjogi téren végső leszámolásra ingerelheté.

A konzervativ hazafiak ettől akarják megóvni a nemzetet. Maga *Széchenyi* István, a korszak vezérlő lelke, ki harmincz év alatt egymaga többet dolgozott és alkotott a magyarság jövőjének, mint a többi nemzedékek 300 éven át, — most jóslatot mond a közel ezer éves országról, hogy *nem volt, de lesz*, ha dolgozik, s távol tartja magát az alkotmányjogi és a kormányrendszerek fölött Európaszerte viharzó vitáktól, a mik mindenütt polgárháborúkra vezettek, és Magyarországot meg fognák semmisíteni.

Széchenyi gondolatokkal termékenyíti meg a nemzete lelkét, czélokat tűz ki eléje, foglalkoztatja, dolgoztatja, nehogy ráérjen ama külső áramlatokra figyelni, s beléjük sodortassék, mielőtt megerősödött. A nemzet sokáig nem is ejt ügyet a külső világ forrongásai felé: jobban érdekli őt a szent szövetségnél az akadémia megalapítása; a júliusi forradalomnál az első dunai gőzhajó; az angol parlamenti reformnál a lánczhíd alapkőtétele, s a görög és lengyel szabadságharczoknál a Vaskapu- és Tiszaszabályozás.

De alig terjed el a hír, hogy a februári forradalom áramlata Bécsbe ért, s már megdöntötte a dikaszteriális rendszert, megfutamította az udvar politikusait, és népképviseleti alapon felelős miniszteriumot állított Ausztria fölé: e fordulat Magyaroszágon rögtön megteremti a követelő közvéleményt, hogy az ódon kiváltságokra épített magyar rendi állam hasonlóan átalakíttassék modern jogállammá, melyet Ausztriához csak a pragmatika szankczió csatol.

A nemzet elérkezik a *harmadik sorsforduló* elé; Széchenyi szelleme megtörik a harcz és katasztrófa előérzetétől. A vezérzászlót ekkor a másik vezérlő szellem: *Kossuth* Lajos ragadja kezébe, s megindítja a történet nagy hajtó kerekeit.

Hasztalan a magyar doktrinärek aggodalma, hogy Ausztria poliglott népei közt a népképviselet nem fog beválni, s a parlamentarizmus az államnak etnikai elemeire széthullását eredményezheti. Hasztalan a magyar konzervativok intelme, hogy történetünkben eddig minden alkotmányreformhoz régi erős nemzeti intézmények szolgáltatták az alapot: az ősi törzsszerkezetből lett királyi várszerkezetben nemzeti alap a nemzet dinasztiája volt, — a dinasztia egyeduralmából lett választó királyságban nemzeti alap a nemzet rendisége volt. Ellenben a rendi államból leendő parlamentáris államnak mi fog adni nemzeti alapot, s mi fogja fentartani a magyar hegemoniát — poliglott népesség közepett?

A közvélemény azt felelte mindezekre, hogy alap a *magyar népesség egyeteme* lesz, mely az országban legszámosabb, legrégibb, legvagyonosb és legműveltebb. Ez fogja fentartani a parlamenti alkotmányt, benne a többség-elv és túlsúly alapján a magyar hegemoniát, s bármely ellenség támadjon reá, megvédi erejével mindkettőt.

A koczka ezzel elvettetett. A legbátrabb konzervativok sem tudtak többé a rendi alkotmány tarthatóságához bízni; a legmegfontoltabb liberálisok sem mertek többé a parlamenti alkotmány állhatatlanságától félni.

A magyar rendiség a nagy hivatást, melyet még az Árpád királyoktól vett át, befejezettnek tekintheté. S miként 600 évvel előbb saját előjogaihoz a nemzet létét kötötte, mert nem kételkedett azokban, úgy nem ragaszkodott most többé hozzájuk egy perczig is, mert nem hihetett többé bennük. Kivonult az ősi alkotmány tisztes ódon bástyafalai közül, a miket félezer évnél tovább híven megvédett, s átadta a magyar ősi közjogok várépületének kulcsát a jogos tulajdonosnak: a nemzet egyetemének, átadta vele összes kiváltságait. Maga a nádor eszközölte ki V. Ferdinándtól a királyi szentesítést.

De jött a harcz, s a nemzetnek, mint minden nagy küzdelmét, elszigetelten kellett azt végig vívnia. A reakczió egész Európában győzött a forradalmak fölött: az udvar is diadalmasan vonult Olmüczből vissza Bécsbe, s eltörölve úgy Ausztriában, mint Magyarországon a szentesített 1848-iki törvényeket, V. Ferdinánd lemondása után, serdülő unokaöcscsének császári teljhatalma alatt, végrehajtotta a nagy osztrák imperiummal való kisérletet.

Az egész világ a küzdelemre figyelt, mely erre megindult. Európa és Amerika nemzetei részvéttel követték a magyar hadjárat hullámzását. Még a barbárnak tartott török is emberségesen oltalmazta meg a hozzá menekült magyar emigránsokat. És eljött a katasztrófa, de abból nem jutott öröm sehova és senkinek. A legyőzött Magyarországra nagy szenvedések, a győzőkre nagy csalódások vártak.

Csalódtak első sorban azok a népek, melyek sok száz évi közös történetünk daczára a magyar állameszme ellen vonták ki fegyverüket. Csalódott az a szomszéd nagyhatalom is, mely a nemzet ellentálló erejét megtörni segített. Legnagyobb csalódás az ifjú uralkodót érte, midőn őseinek régi eszményében: a birodalmi egységben és abszolut uralomban nem találhatta meg sem az erős nagyhatalmi állás, sem a nyugodt belső fejlődés szilárd alapjait. A csalódások tükrében meg kellett látnia a császári udvar 400 éves törekvéseinek minden tévedését, — a nemzet pedig a szenvedések tükrében megláthatta saját 400 éves küzdelmeinek igazolását.

A gondviselés úgy rendelte, hogy ez vezessen megértésre, közeledésre, kiegyezésre a dinasztia s a nemzet közt. A nagy triaszból a harmadik géniusz állt ekkor a magyar ügy élére: *Deák* Ferencz, és bevégezte a nagy békeművet, melyet Széchenyi és Kossuth kezdtek, más utakon. A két korona dualizmusában megtalálhatta végre a nemzet, a mit Mohács óta hasztalan keresett: a nyugodt belső fejlődésnek s a nyugodt európai pozicziónak hathatós biztosítékait.

Az uralkodó megbízott «az ősi erényben», végkép elejtette az imperialis eszme hagyományos fonalát, s ő lett Magyarországon a legalkotmányosabb király; neki adatott, hogy átvezethesse a nemzetet a magyar államélet millenniumának szent határjelén.

E történetfolyás íme megmondhatja, miért volt Magyarország, sok ajkú népességgel, nemzeti állam ezer év során, s miért élhette túl e szervezetben a középkori Európának minden többi államát. Megmondja e történet, hogy tíz évszázad alatt egy vezérlő elv vonult benne végig: a *magyar hegemonia* gondolata. Ezért küzdött, e szerint élt a nemzet, — ezt követte korszakról korszakra, s a változó viszonyokhoz képest, alkotmányból alkotmányba, de mindig következetesen, s mindig ugyanezt.

A magyar hegemonia benne volt a törzsszerkezet etnikájában mint természeti erő, a keresztény királyság várrendszerében mint szuverén tekintély, a rendiség arisztokratikus intézményében mint kiváltságos előjog, benne van a népképviseleti alkotmányban is, mint a többség és túlsúly törvényes joga.

Magyarország mindig poliglott ország és mindig magyar állam volt, mert a magyar etnika túlsúlya tartotta fenn az egyensúlyt, magyar vezetés tartotta fenn az összhangot a sok többi kisebb nép között.

S ez mindig így lesz, a míg Magyarország áll, s a magyar nemzet él. Az élethullámok változtathatnak, folyvást módosítanak is, az etnikai közállapotokon. De államélet ez ország területén csak addig lesz, míg magyar hegemon erők élnek benne, s szervezetéből a magyar lélek el nem költözik.

Milyen a magyar etnika túlsúlya ma, s mely része van az egyensúlyban a többi népek etnikájának, — ezt fogja a jelen dolgozat vizsgálni további lapjain.

ELSŐ RÉSZ

A NÉPFAJOK A MAGYAR FÖLDABROSZON.

Az etnikai talaj.

Magyarország etnikai képét apró mozaik-darabokból fogjuk összerakni. A kép alapja a földabrosz, anyaga pedig a népek, melyeknek az országban *saját* anyanyelvük van. A politika nemzetiség nevet adott nekik; de a néptudomány fajokat lát bennük, s tömegeik elrendezésében, számerejük hullámzásában a fajélet jelenségeit figyeli meg.

E népek számadatai lesznek a térképre vezetendők, a hogy a statisztika azokat utoljára számba vette. Azok alapján kell megszerkesztenünk Magyarország néprajzi földabroszát a nyelvterületekkel, ezek pontos határvonalaival, s a bennök fekvő nyelvszigetekkel.

Igaz, hogy az utolsó népszámlálás óta tíz év telt le, s az adatok abszolut számai már régen elévültek. De mi nem a lélekszámokat fogjuk a térképen felhasználni, hanem a *számarányokat.* Az abszolut számok úgyis csak perczig élnek, mert a népmozgalmak minden percze új számokat teremt; a *számarányok* ellenben hosszúéletűek: moshatják évtizedek, alig változnak el.

A népfajok *országos* aránya 1880. és 1890. évek közt ennyiben változott

magyar	volt	46%,	lett	48%
tót	»	13 »,	»	12 »
horvát és				
szerb együtt	»	4 »,	« külön	1 »
				3 »
román	»	17 »,	maradt	17 »
német	»	13 »,	»	13 »
orosz	»	2 »,	»	2 »

egyéb apró nép
(vend olasz,
bolgár, cseh,
czigány) együtt volt 1%, maradt 1%
törtszámaik
törmeléke » 4 „, lett 3 »

Az országrészek és vármegyék népeinek arányában szintén csekély az ingadozás. A legnagyobb hullám 6%, s a legtöbb hullám csak törtszámerejű. Az 1890-ki számlálás anyagát ehez képest ma is használhatjuk.

* * *

Első faladatunk *áttekintést* szerezni az ország etnikai élete fölött egy általános tájékoztató képet a *területekről,* hol a népfajok elhelyezkedtek és egymással érintkeznek.

Homályos e kép, ha az *országrészekre* vonatkozó statisztikai adatokat csoportosítjuk. Nyers körvonalukban ugyan így is kialakul a *felvidéki* tót és orosz, a *délvidéki* román, német és szerb elem, láthatókká lesznek az *erdélyrészi* románok, magyarok és szászok stb., — de a népesség

egyes külön tagozatai összefolynak: a beszterczevidéki szász beleolvad a barczaságiba, s a Küküllő- vagy Szebenvidékibe, — a székelyföldi magyarokhoz hozzá keverednek a Mezőség, a Kalotavidék, a Szamos és középső Marosvölgy magyarjai stb. Ezt a módszert tehát mellőzni fogjuk.

Tisztább az áttekintés, ha a *vármegyék* népességét hasonlítjuk össze etnikailag. A nyelvterületi viszonyokról elég világos fogalmat adnak az északi megyék kompakt tót, a délkeleti megyék kompakt román, az alföldi s a túl a dunai megyék kompakt magyar tömegei. De poliglott vármegyékben, milyen a tót-német-orosz lakosságú Szepes, a tót-magyar-orosz Zemplén, az orosz-román-magyar Máramaros stb., hol az etnikai elemek a megyevidékeken szétosztva, s nem sommásan laknak, — sommás eljárással épp a nyelvterületi viszonyok képét homályosítanók el. Azért mellőznünk kell ezt a módszert is.

Feladatunkkal a realis valósághoz minden esetre közelebb járunk, ha az ország etnikáját a *413 vármegyei járás* keretében vizsgáljuk. E keretek a térképhez simulnak: látni engedik a topografia elmosódott körvonalait, a nagy hegyek fekvését, a nagy folyamok irányát, s kibontakozik az etnikai arányok összefüggéséből olyan mozaikkép, a minőt kerestünk. Megjelennek a nyelvterületek körvonalai, bár határaik nem egészen szabatosak; megjelen a legtöbb nyelvsziget is, bár számuk és fekvésük nem pontos; kialakulnak a népfajok nagy tömegei egymás mellett, részeik egymással összekapcsolva, apró törmelékeik szétszórva, százalékarányaik emelkedése vagy csökkenése szerint.

Ezt ábrázolja a mellékelt *szines* grafikon. (L. a térképcsomag I. mellékletét.) [1]

Az ábráról leolvashatni, hogyan válik külön, fajsúlya szerint, a tizenhatodfél milliónyi népesség, s hogyan helyezte azt el az országban a száz évek fejlődése. A fajképletek úgy feküsznek itt az etnikai talajban, mint a földréteg képletei a földtalajban. Látni rajtuk nyomait annak a két hatalmas erőnek, mely a rétegeket építette s folyvást tovább építi, hol egymással összehangzón, hol küzdelemben: művét a természetnek, mely a nyelvterületeket alkotja, s művét a történelemnek, mely azokat szabályozza.

Vizsgáljuk most e képletekben az egyes népfajok számerejét s egymáshoz való arányát.

[1] E rajz az ország megyejárásait *négyszögek* rendszerébe foglalva s a járásokban élő népfajok *százalék arányait* szinekkel ábrázolja. A négyszögű idom *száz egyenlő részre* könnyen volt osztható, s a *százalék* arányok ábrázolására a legalkalmasabbnak hizonyult. A négyszögek egyenlők, s nem tüntetik ki a megyejárások területi különbségeit, mert czéljuk a népviszonyok föltárása, s nem a térviszonyoké is: az ábra nem térkép, csak grafikon. A mi topografiai motivum rajta látható, azok közbeállítását a rajz szabatossága és könnyebb áttekintése tette szükségessé. A rendes térképet nem használhattuk. A grafikon négyszögei a térkép közigazgatási határvonalai közt nem fértek volna el, részint ezek szabálytalan alakja, részint különböző méretei miatt: a kisebb járásokba kisebb négyszöget kellett volna rajzolnunk, s ebben az etnikai arányok minuciái elvesztek volna. Dolgozatunk céljainak a grafikon jelen alakjában teljesen megfelel.

I.

A *magyar* elemnek [1] ebben az országban erőre, terjedtségre és tömörségre egyaránt feltétlen túlsúlya van a többi összes elemek fölött. Nagy tömegei két egyenlőtlen medencét alkotnak. A kisebbik az ország keleti határán fekszik: a székelyföldön. A nagyobbik délnyugat-északkeleti fekvésben, Soprontól Biharig, Beregtől Zaláig betölti az ország középső harmadát.

A kettő közt erős szigetképződmények tartják a kapcsolatot annak jeléül, hogy valaha összefügghettek egymással, de a történet keze ezt az összefüggést meglazította. A kisebb képletek szerte ágaznak tőlük minden irányban, az országhatárokig: erejük egyre gyengébb, de sehol el nem apad.

A nagyobbik medencze túlélte ezer év történeti viszontagságait. Magyarország fenmaradása nem egyszer függött e rétegzet szívós ellentállásától. Körülötte minden átalakult Európában a középkor óta; a magyar királyság fenmaradt, mert ez a réteg volt az ő rendületlen talapzata.

Harmincz megyére szól a kiterjedése, hatását más harmincz megye etnikája érezi. Népessége 151 megyejárásban túlnyomóan magyar, s 128 járásban a magyarság 70—100%. S ez erőteljes képződmények szorosan egymáshoz zárkóznak benne, csaknem egyenletesen, egységes épület gyanánt, melyet csak itt-ott tesz nyomottá az arányszámok ingadozása.

Legtömörebb e képződmény (100% magyarral) Borsodmegyében *Mezőkövesd* és *Mező-Csáth*, Jász-Nagy-Kunmegyében *Jászberény* vidékén.

E csúcspontoktól 99—93% lejtéssel terjed tovább a képlet a Felvidék, az Alföld s a Dunántúl 71 járásában, s betölti a Mátraságtól a Felső-Sajóig, a Tiszaháttól le a Marosig, az Avastól a Közép-Dunáig s a Csallóköztől a Dráváig Magyarország legnagyobb földdarabját. A felvidéki s az alföldi szakasz közt nem szakad meg az egyenletes összefüggés sehol; de köztük s a Dunántúl közt a rétegzet hullámai azt többszörösen megtörik.

Ha a Jászságot az Alföldhöz, Borsodot a Felvidékhez számítjuk, a legerősebb magyar elem túl a Dunán 27, az Alföldön 25, a Felvidéken 22 járás közt oszlik meg.[2]

Ez elosztódás a három országtáj közt elég egyenletes. Hogy a Dunántúl jár elől, s az Alföld mögötte marad, nem csodálható. Régibb

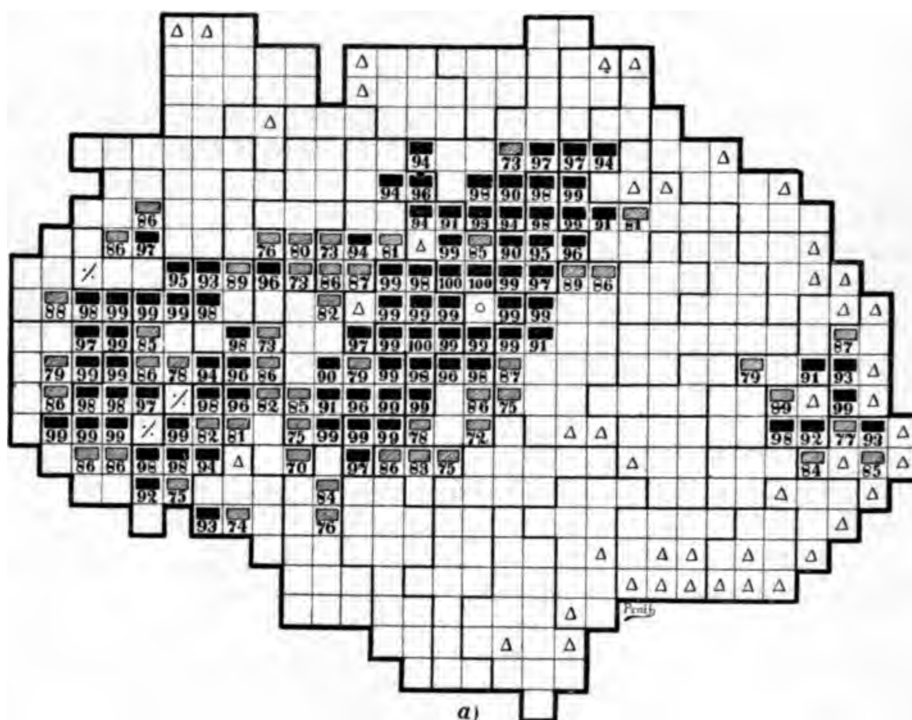
[1] L. «A magyar elem» czímű *A)* mellékletet e kötet *függelékei* közt. A számjegyek a magyar népesség százalékait, a törtszámok ezeknek töredékeit jelentik. E számozott grafikon számjegyei megegyeznek a szinezett grafikonon ábrázolt arány-méretekkel.

[2] Összemérve százaléklépcsőnkint e három csoportot, a következő eredményeket kapjuk:

100% a magyar	Túl-a-Dunán —,	az Alföldön 1,	a Felvidéken 2 járásban
99 » » »	» 10	» 15	» 5 »
98 » » »	» 8	» 4	» 2 »
97 » » »	» 2	» 2	» 4 »
96 » » »	» 2	» 2	» 2 »
95 » » »	» 1	» 1	» — »
94 » » »	» 2	» —	» 6 »
93 » » »	» 2	» —	» 1 »
Összesen . . .	Túl-a-Dunán 27,	az Alföldön 25,	a Felvidéken 22 járásban.

történeti időkben is a magyar népesség súlypontja tényleg Túl-a-Dunára, Pannoniára esett. Szent István ott állította fel a legtöbb püspökséget, oda rendelte Nagy Lajos az első egyetemet, ott volt a koronázó székváros, a hol a korona is őriztetett. A török világban e súlypont megoszlott a dunántúl s a felvidék közt. Az Alföld a fejlődésben ekkor elmaradt; régi etnikájából a török hódoltság kiforgatta, népességét elpusztította; felújítása alig kétszáz év, felvirágzása a legújabb idők műve; délvidékén a magyar réteg ma is csak lassan fejlődik a másajku telepes népek közt.[1]

* * *

a)

[1] A *magyarság* 99—93% számerővel a következő megyék és járások közt oszlik meg:

Túl-a-Dunán			*A Felvidéken.*			*Az Alföldön.*		
Megyék.	Járások.	%	Megyék.	Járások.	%	Megyék.	Járások.	%
Sopron	csornai	99	*Heves*	pétervásári	99	*Bihar*	tordai	99
	kapuvári	98		gyöngyösi	99		derecskei	99
Győr	téti	99		hevesi	99	*Szabolcs*	alsó-dadai	99
	győr-szigeti	95		tisza-füredi	99		tiszai	98
	peéri	99		egri	98		kis-várdai	98
Veszprém	enyingi	94		hatvani	97		nagy-kállói	97
Komárom	csallóközi	93	*Borsod*	sajó-szt-pé-			bogdáni	95
	gesztesi	98		teri	99		nyirbátori	96
Fejér	sz.-fejérvári	98		ózdi	94	*Csongrád*	csongrádi	99
	sárbogárdi	96	*Ab.-Torna*	gőnczi	98		dorozsmai	97
Tolna	tamási	96		tornai	94		szentesi	99
Baranya	szt-lőrinczi	93		szikszói	93	*Hajdu*	nádudvari	99
Somogy	lengyeltóti	99	*Gömör*	torna-aljai	96		balmaz-ujvárosi	99

Folytassuk a magyar talaj vizsgálatát az arányszámok *hullámzó lejtői* felé. (L. a szövegben *a)* ábrát,)

93% alatt a rétegzet clveszti egyenletességét, lépcsőzetessé, szakadozottá lesz. Lépcsői kétfélék: közbensők, ha a rétegzet bemélyedéseibe, horpadásaiba szálnak, —és külsök, ha a periferiákra küldik gyengén hajló vagy meredek fokaikat, gyengülő számaránynyal, más nyelvterület felé.

A Királyhágón innen fekvő magyar rétegzetben három nagyobb s három kisebb bemélyedés van. A nagyobbak mély katlanhoz hasonlók, a isebbek gyenge horpadás vagy éles szakadék jellegével bírnak.

b)

Túl-a-Dunán.

Megyék.	Járások.	%
Somogy	tabi	98
	csurgói	98
	marczali	98
	kaposvári	94
Zala	z.-szt-gróti	99
	novai	99
	pacsai	99
	keszthelyi	99
	z.-egerszegi	98
	sümegi	98
	tapolczai	97
Vas	kis-czelli	99
	vasvári	99
	sárvári	97

Felvidéken.

Megyék.	Járások.	%
Gömör	rimaszécsi	94
Zemplén	bodrogközi	97
	szerencsi	94
Nógrád	szécsényi	94
Esztergom	párkányi	96
Pozsony	alsó-csallóközi	97
Bereg	mező-kászonyi	97
	beregszászi	94

Az Alföldön.

Megyék.	Járások.	%
Szatmár	máté-szalkai	99
	fehér-gyarmati	99
Békés	szeghalmi	98
	gyomai	96
Jász	jász-felső	99
	nagy-kun-felső	99
	» közép	98
	» alsó	99
Pcst	kecskeméti felső	99
	» alsó	99
	kis-kun alsó	99

A fenn közölt *a) ábrán* a 70—100% arányokat tettük szemlélhetőkké. A 70—89% közt halvány, 90—100% közt setét árnyalat fejezi ki az arányok hullámzását.

A három katlanszerű bemélyedés a veszprém-fejér-komárommegyei, a pestvidéki s a tolna-baranyai képletben fordul elő. Fekvésük nemcsak szomszédos, hanem egymásba közlekedő. Bennük szakad meg az összefüggés a túl-a-dunai s az alföldi magyar rétegszakaszok közt.

A *veszprém-fejér-komárommegyei* mélyedésben a Bakony s a Vértes magyar talaja süpped meg. Körülötte 99—94%-on áll a balaton-vidéki, a kis-alföldi, a Dunamelléki, a sármezei s a mezőföldi kemény magyarság. A katlanba levivő lépcsők: Devecser (86%), Pápa (85%), Veszprém (78%), Zircz (69%), Moór, (58%); legmélyebb az esés Tatán (56%). Itt van a katlan feneke. Tatán túl Bicske (73%) felé a magyar talaj kissé emelkedik, hogy Esztergom (67%) mögött újra leszálljon egy még mélyebb esésű katlanba: a pestvidékibe.

A *pestvidék* e mélyedését a dunamelléki, mátrasági, kis-kúnsági és sárvidéki magyarság 99—86% magas rétegben veszi körül. A lejtők onnan három felől szállnak alá a mély pilisi katlanba: ú. m. Váczról (82%) Szobbon (73%) és Esztergomon (67%)-át, — Tápió-Bicskéről (79%) Gödöllőn (78%) és Budapesten (66%-)át,[1] — Soltról (85%) Csepelen (55%-át); a három lejtő aztán összehull a pilisi alsó (29%) s a pilisi felső (26%), járásban. E katlan feneke itt van.

A Solti (85%) s a duna-földvári (82%) magas lépcsők átvezetnek innét a harmadik mélyedésbe: a *tolna-baranyaiba*, mely e képződmények közt a legnagyobb, legmélyebb, és etnikai jelentőségre is a legnevezetesebb. Nyugaton Tolnában Tamásitól Dombovárig, Somogyban Tabtól Kaposvárig, Baranyában Szt-Lőrincztől Siklósig 96—74% magas rétegzet emelkedik fölötte. De lehull a magyar talaj Simontornyánál 49, Bonyhádnál 17%-ra, — s míg a mecseki hegyháton 48%-ig, Pécs körül 66%-ig fölszáll, addig a Duna-Dráva-szögben tovább süpped Baranyavárt 33, Mohácsnál 29, Pécsváradon 23%-ra. Feltünő, hogy míg nyugat felé e medenczét a túl-a-dunai magyar réteg magas falai úgyszólva elzárják, keletnek a mélyedés nyitva áll a bács-megyei kisebb magyar képződmények felé melyek a kis-kúnsági réteghez Bács-Almásnál 63%-kal csatlakoznak, s aztán Baján, Zomboron, Apatinon át 51, 29 és 23% lépcsőkben ereszkednek az alsódunai öblözetek szerb és sváb képződményei közé. Csak hátrább, a nagy Alföld magyar rétegének csongrádi falából szögell ki Bács-Topolyánál egy 76%, Zentánál egy 84% magas sarokképlet; régen elszakadt társai ezek a Túl-a-Duna magyar rétegéből kiszögellő 74% magas siklósi, és 93% magas szt-lőrinczi sarok képleteknek.

Minden jel azt bizonyítja, hogy Baranya és Bácska közt e képletek valaha összefüggő egészet képeztek, s a dunántúli magyar réteg az alföldi réteggel szorosan összezárkózott a Dunavölgyön át. Erre vall a két rétegzetnek közelsége, a magyar elemnek a megsüppedt közbenső tagban ma

[1] A grafikonokról Budapest hiányzik; népességét a váczi alsó járás (Gödöllő) népességével egyesítettük (68%-ra). E grafikonok a járások etnikai viszonyainak kimutatására szorítkoznak; a városok népességét is csak ebben a keretben mutathatják ki, minden város népét ahhoz a járáshoz számítván, mely természetes szomszédja neki

is jelentékeny számereje. De erre vall főleg a történeti tény, hogy a török világ e területet kipusztította, az utána következett német világ pedig az egykori magyar talajt más ajkú etnikai elemekkel népesítette be. Így kellett a magyar talajnak az egész vidéken megsüppednie, s az egykori etnikai építményben a magyar rétegfalnak beomlania.

Ugyanily telepítő műveletek alakították át a népesség etnikáját a Bakonyban, a Vértességben, a pilisi s a solti területen. Itt a sváb és tót, ott a szerb és sváb elemek tömegei ékelődtek az Alföld és Túl-a-Duna magyarsága közé.

Van ennek már több 200 évinél, de a rétegzet ma is magán hordja ama válságos idők emléknyomait.

* *
*

Kisebb bemélyedések a magyar rétegzetben: a somogy-igali, a borsod-miskolczi, s éles szakadékával a szarvas—békés-csabai. Érintsük meg most ezeket.

Somogymegyében az igali járás magyar talaja 98—90% erejű magyar környezet közepett 82%-ra csökken. E kisebb arányú süppedés közelfekvő oka a nagyméretű szomszéd talajbeomlásban keresendő. A Tolnába irányított német telepesek egy része a bonyhádi völgységből átszivárgott Dombováron át Somogymegye területére, s részint Igal, részint az országhatárra dűlő Szigetvár területén telepedett meg, mindenütt 10—20% közt, Dombovárt 81, Szigetvárnál 75%-ra bontván le a magyar réteg falát.

Hasonló története van *Borsodmegyében* 93—100% magyar környezet közepett a 85%-ra süppedt miskolczi magyar talajnak. Ott is jövevény telepesek alatt ingott meg a réteg; a különbség az, hogy a telepesek nem a közel szomszédságból szivárogtak át, hanem messzebb földről költözködve rajzottak erre s néhány rajuk Miskolcz vidékén megmaradt. E költöző nép Szepes, Sáros, Ung és Zemplén megyék tótságából, s ruthénségéből való.

A szükség már századok óta vándoroltatja elemeiket az országban, hogy a felvidék nehéz viszonyaiból jobb életfeltételek közé meneküljenek. Számos önálló községet, számtalan kisebb gyarmatot alkottak az idegen etnikai rétegzetek közt. Szigeteikre ráakadunk a felső s az alsó Tisza-völgyben, az Avas s a Királyhágó alatt, a Ferencz-csatorna mellett s a Rézhegység tövében. Az utolsó évek gazdasági válságai miatt már nem az Alföldre költöznek, hanem Amerikába.

Ily költöző népességek, anyarétegüktől elszakadva, gyakran elváltoznak etnikailag, mert a rájuk váró új viszonyok közt nem tudják megtalálni faji fenmaradásukhoz a létfeltételeket. A viszonyok kedvezése mellett is nagy szívósság kell hozzá, hogy életerejük fölvehesse a küzdelmet az idegen talajban s ők ott gyökeret verjenek.

Érdekes példa erre *Békés-megyében* Szarvas és Csaba körül a magyar rétegen esett mélyebb szakadás. A tiszántúli magyarság ereje ott 98—72% közt hullámzik, de Szarvasnál leszáll 68, Csabánál meg éppen 28%-ra.

Hasonló talajingások az Alföld dél-keleti szakaszán, a szerb és román etnikai élet hatása alatt nem szokatlanok. Előfordul nem egyszer a magyar réteg határán Bács és Torontál, Arad és Bihar megyékben.

De a szarvasi és békés-csabai magyarságban a hézagot nem a szomszéd szerb vagy román etnika hatása okozta, hanem a messze földről oda telepített *tótok* szívós életereje. Haruckern Ferencz báró főispán, ki Békésmegyét a XVIII. században felújította, a tótok mellett szerbet is, románt is befogadott telepeire, de íme: a szerbek elenyésztek onnan, a románok közelebb húzódtak saját nyelvterületükhöz, Békés-Gyula felé, — a tót azonban gyökeret vert s akkori gyarmata ma is virágzik Békés-Csabán.

* * *

Attérünk a magyar réteg *külső* lejtőinek vizsgálatára, melyek e képződmény testéből végső tagok gyanánt ágaznak szét, s kapcsolódnak a többi fajrétegek testébe. (L. a szövegben a *b)* ábrát.)[1]

A külső lejtők vagy lépcsőzetesen, itt-ott hullámzatosan, és eltérő erővel szállnak alá, vagy hirtelenül meredek s minden átmenet nélkül való az esésük.

Példák a hirtelen esésre: Vasmegyében a szomszédos Szombathely s Németujvár közt 79—1%; Hontban a szomszédos Ipolyság és Korpona közt 80—9%; Csanádban Makó, Nagylak s Torontálban a velük szomszédos Perjámos közt 86—31—2%.

Példák a lépcsőzetes lejtőkre: Nógrádban Szirák, Fülek és Losoncz közt 87—81—42%; Szatmárban Mátészalka, Csenger, Sz.-Németi, Erdőd Szinérváralja és Nagy-Somkút közt 99—91—81—28—20—12%; Kolozsmegyében Kolozsvár, Mócs, Mezőörményes és Teke közt 55—23—14—12%.

Hirtelen esik a magyarság számaránya, ha a magyar elem térrajzi (topografiai) vagy népességi (etnikai) okoknál fogva nem terjedhet tovább, mert hatalmas bérczek vagy kemény fajrétegek állják útját. Az első esetben a topografiai akadályon megtörik a népfajok kölcsönhatása, nem érvényesül viszonylagos súlyuk egymáson s érintkeznink csak mély esésű vékony erek, gyenge csatornaszálak útján lehetséges. A második esetben egyenlő keménységű s ellentett természetű fajelemek kemény rétegei állnak szemközt egymással, minden engedékenység és befogadó képesség nélkül, a fajaverzió ellentállását érezve és éreztetve.

A térrajzi akadályra jó példa Abaujmegye tornai járása, s a vele szomszédos gölniczbányai járás Szepesmegyében. Köztük fekszik a szomolnoki havas, s elzárja a szomszéd etnikai rétegeket egymás érintésétől A tornai járásban él 94% magyar, a gölniczbányaiban nem több, mint

[1] A fenn közölt *b)* ábra koczkáiban a 70—100% magas magyar réteget árnyékvonalak jelzik. A koczkák számai a 69—0% mély réteg hullámzását fejezik ki. A számok 1% pontosságúak, a törtszámok mellőzvék. A hol 0% állt, ott 1-nél kisebb % (tört) értendő alatta, melynek értékét megtalálja az olvasó a szines grafikonon, s a «magyar elem» czímű *A)* mellékleten.

2% magyar; a gölniczi járásra esik 43% német, 38% tót és 13% orosz, a tornaira jut 4% tót, $^3/_4$% német és 0·$_0$ orosz.

A népesség természetében rejlő ellentálló erő és kizárólagosság eseteivel gyakran találkozhatunk az etnika területén. Van rá elég példa tótok és oroszok, oroszok és románok, németek s izraeliták, vendek és horvátok közt. Magyar példának hadd idézzük a muramelléki rétegzetek ellentállását. A kanizsa—letenyei s a csáktornya—perlaki járások szomszédosak egymáshoz Zalában; hegység nincs, csak a Mura vize folyik köztük Ennek kanizsa—letenyei balpartjára esik 86—86%, a csáktornya—perlaki jobbpartra esik 3—5% magyar; viszont a jobbparton él 93 és 97% a balparton van 9 és 12% horvát.

Lépcsőzetes lejtők ott támadnak, hol a rétegek engedékenyen érintkeznek, vagy a hol a gyengébb fél kénytelen engedni az erősebb fél túlsúlyának. Egyes példák helyett végig tekintünk most az összes lejtőkön, melyek által a magyar elem délnyugatra a délszlávok, nyugat felé a németség, északnak az északi szlávság, keletre a románság, délkeletre szlávok, germánok és románok elemeivel érintkezik.

* *
*

A dunántúli *délszláv* sarokképletről említettük már, hogy a kemény horvát talaj a Muraközben a magyar elem iránt éppen nem engedékeny. Túl a Dráván, Szlavonia magasságában, a puha szerb talaj a magyarság számára már hozzáférhetőbb. De e dolgozat programmja Horvát- és Szlavonországok etnikai életére nem terjeszkedik ki.

Vas és Zala megyék déli sarkában a kisded *vend* képződmény foglal helyet. Zömével a muraszombati járást egészen betölti; szárnyai átérnek a szt.-gotthardi s az alsó-lendvai járásba.

Muraszombat területére a magyar rétegből csak gyenge törmelék jut. A vendek ott összezsúfolva, 116 helységben szoronganak. Ez a tömörség keménynyé teszi a rétegzetet s csekély befogadó képességet enged neki. A magyar elem ezért a szomszéd Nováról Muraszombatig hatalmas túlsúlyát mintha elvesztette volna: hirtelen eséssel csökken le 99%-ról 9%-ra. Ellenben a két szárnyon a magyar réteg már lépcsőzetesen, száll a muraszombati mélység felé; lépcsői Vasban: Vasvár, Körmend, Szt.-Gotthard, Muraszombat, — arányszámai: 99—86—23—9%; lépcsői Zalában: Letenye, Alsó-Lendva, Muraszombat arányszámai: 86—50—9%.

Megjegyzendő, hogy a vendség az alsó-lendvai lépcsőn 46% erővel bir, a szt.-gotthardin pedig 17%-ra legyengül. Szt.-Gotthardnál 58% túlsúlylyal már német elemek lépnek föl: a hienczek.

* *
*

A *német* képződmény a vasmegyei Mura-Rábaköztől egész a pozsonyi Dunáig ér, s az országhatár mentén lerakodva, kemény bástyafalat alkot.

Vannak e rétegben hienczek, stájerek, Ausztrián át ide származott

bajorok, württembergiek, svábok, vegyesen horvát ültetvényesekkel (Wasser-Kravat).

A Vas, Sopron, Moson és Pozsony megyék nyugati szelvényein szétterjedő e németség úgy áll az országhatáron, mint beszögellése ama nagy német rétegnek, mely Stajer-Mark és Ost-Mark felől ezer év óta érintkezik és surlódik a magyar réteggel.

Voltak idők, hogy ez elem a stájer Mura s az osztrák Lajta mellékétől a Rába vonalig előre nyomult. A Csallóköz nyugoti szélét s a Fertővidékét ma is megszállva tartja, s jelentékeny városokban, milyen Pozsony, Sopron és Kőszeg, erős többséggel bír. De a rábasági kis Alföldön a magyar elem volt az erősebb, — a német ott engedett, felszívódott, elenyészett, s zömét a határhegyek felé vonta vissza: a Lajta-hegységbe, a Rozália-hegylánczba, a Kőhegy és a pinka-melléki magaslatok körzetébe Odáig a magyarság nem követte: az etnikai határ a két réteg közt a hegyi s a sikföldi topografia határával találkozik.

Érintkezésük az egész vonalon fennáll zavartalanul. A német réteg ma sem mindenütt kemény. Ellentállása a mosoni rónán s a soproni tág völgységekben, valamint a városokban észrevehetően engedékeny a magyar etnikai befolyások iránt.

Legmerevebb ott, hol a legtöbb tért vesztette vagy a hol az osztrák, határterület német etnikája befolyásolja: Vasmegye németujvári és felsőeőri, Sopronmegye felső-pulyai, nagy- és kismartoni járásaiban. Ezt a velük szomszédos magyar réteg hirtelen eltörődéséből is meg lehet állapítani.

Szombathelyen a magyarság aránya 79%, s a szomszéd Felső-Eőrön már csak 12%, Németujváron pedig 1%. Csepregen a magyar réteg magassága 88%, s a szomszéd Felső-Pulyán ez lefokozódik 6, bellebb Kis- és Nagy-Marton körül 4 és 2%-ra.

Puhább a német képződmény a *városok* felé, hol a magyar etnika térfoglalását a magyar kultura is segít előmozdítni. Vasmegyében Sárvár, Szombathely, Kőszeg és Felső-Eőr közt a magyar lejtőképlet esése: 97—79—29—12%. Sopronmegyében Kapuvár, Csepreg, Sopron és Kis-Marton közt a magyar képlet lejtése: 98—88—25—4%.

Engedékeny a német réteg a mosoni rónán is, a Rába, Kis-Duna s Lajta közt, hol a Győrtől — Magyar-Óváron s Rajkán át — Nezsiderig szálló magyar lépcsők haladványa ez: 95—46—12—8%, — s a pozsonyi rónán, hol a Felső- és Alsó-Csallóközből Galántán át Szempczig s Pozsonyig ereszkedő magyar lejtők számsora: 97—86—86—18—18%. Ott és itt csak idő kérdése, hogy a róna földre lenyomult német elem a kisalföldi magyar réteghez, mely nálánál erősebb, hozzá hasonuljon; így történt a kis Alföld egyéb szakaszain is.

* *
*

Forduljunk most ama lejtők felé, melyek a magyar réteg magas pontjairól az *északi* szlávok: a *tótok* és *oroszok* nyelvterületére ereszkednek

E hatalmas vonalon, mely a pozsonyi Kis Kárpátoktól a máramarosi havasokig ér, a magyar lépcsőzet előbb lassan, lépvést lejtő, s aztán gyors, szinte meglepő esésű. Az országrész térszini rajza (topografia) olyan, hogy benne a szláv réteggel a magyar rétegnek előbb könnyű, aztán igen nehéz, szinte lehetetlen érintkeznie. A topografia hatása az etnikára itt szemmel látható.

A magyar elem súlypontja a kis és nagy Alföld rónaságán, a szláv elemé a Kárpátok hegyvilágában nyugszik. Amaz csak a széles völgységeken át képes ide behatolni. A hol a magyar képződmények felé völgyöblözet nyílik, ott tetemes magyar lépcsők is vannak. A hol a völgyek megszűkülnek vagy bezárulnak, ott a magyar rétegből is sekély, vékony erek válnak ki, hogy a szláv képződményt bejárják

E jelenség ismétlődik a felvidék völgyrendszereiben, a Morvavölgytől a Garamvölgyig, az Ipolyvölgytől a Bodrogvölgyig, a Laborczvölgytől a Vissóvölgyig mindenütt.

Az egész területen a népfajok viszonosságát országrészenkint csak a térszín változásai módosítják. Az *Ipolyvölgytől nyugatra* eső zárkózott topografiában a magyar réteg terjedése nehezebb, s a tótok nagy és kompakt tömegével a szláv réteg ellensúlya feltétlenül érvényre jut. A *Bodrogvölgytől keletre* nyiltabb a topografia, a magyar réteg is könyebben terjedhet benne, s a kevésbbé kompakt tót és orosz elemek ellensúlya kevésbé hathatós. Végre az *Ipoly s a Bodrog közt* a magyar etnikai élet Nógrád, Gömör, Abauj-Torna és Zemplén hegyvilágába messze benyomulhat, mert az Osztrovszki-, a Veporhegység, az alacsony Tátra, a szomolnoki havas s a Hegyalja hosszú bérczfaláig a magyar réteg túlsúlyát nem gyengíti semmi akadály, a szláv ellensúly ereje pedig Liptó és Ung közt épp e bérczfalakon törik meg.

A *nyugati* völgyek rendszerében a magyar lépcsőzet mély esésű számai a szláv túlsúly erejére vallanak.

A *Morvavölgy* mentén a magyar lépcsőfokok Pozsonytól Malaczkáig 18%-ról 1%-ra esnek. A *Dudvág* vonalán a magyar képződmény Galanta és Nagy-Szombat közt 86%-ról 8%-ig, s innen Pöstyénig 1%-ra csökken.

A *Vágvölgy* torkolata körül, Komárom és Vágsélye közt, a magyar etnikai erő még tetemes: 93% és 65%, de Galgócznál lehull 5%-ra. Vág-Ujhelytől Vág-Beszterczéig, Zsolnától Liptó-Ujvárig 5–½% közt ingadozik. Ehhez képest a Vág rendszeréhez tartozó oldalvölgyekben: a Bittse Miava, Kisucza, a Turócz, a Fekete- és Fehér-Árva folyása mentén ugyanez a sors éri a gyenge magyar képleteket. Messze elszakadva tápláló forrásuktól, az anyarétegtől, 3—½%-ra kénytelenek leapadni.

A *Nyitra-* és *Zsitvavölgyben* mintha enyhülne kissé a szláv réteg nyomása, s a nagy és kis Fátra közt a topografia mintha visszanyomná azt. Udvardnál a magyar képződmény ereje 89%, Érsekujvárnál 51, Verebélynél 46, Nyitránál 38%, — csak föllebb, Nagy-Tapolcsánynál esik 4, Oszlánynál 2, Privigyénél 1%-ig.

A *Garamvölgyben* a szláv túlsúly nyomása ismét erősebb. Párkány

körül a magyar elem 96, Léva körül 76%-on áll; Báthnál lecsökken 20, az aranyos-maróthi járásban 8, Garam Szt-Keresztnél 2%-ra. A zólyomi völgyszakaszban kissé megduzzad, Zólyom és Beszterczebánya körül 6—6%-ig, de Breznóbányánál megint lelohad 2%-ra. Ehhez képest a szalatnai oldalvölgyben sem tehet ki többet 1%-nál.

Más a helyzet a *keleti* völgyek rendszerében. Itt a szláv réteg gyengébb, a magyar képződményeken a nagy alföldi képletek túlsúlya érvényesül; lépcsőzetük hullámzó s csak az országhatár közelében esik tetemesen.

A *Bodrog-Latorcza* mentén a magyar réteg a sátoralja-ujhelyi, királyhelmeczi, mező-kászonyi, munkácsi és szolyvai járások vonalán így hullámzik: 73—97—97—21—5%.

A *Laborcz* és *Ung* mentén a magyar talaj lépcsőzetes hullámai a kaposi, ungvári, nagy-mihályi, szobránczi és n.-bereznai járások közt: 68—32—18—4—2%.

A *Felső-Tiszavölgy* rendszerében, Szatmártól Máramaros határáig, Fehér-Gyarmat, Beregszász, Ugocsa-Ardó, N.-Szőllős, Técső, Huszt, M.-Sziget, N.-Bocskó, Suhatag és Visső közt a lépcsők lejtése ez: 99—94—49—27—26—10—32—13—8—4%.

Ismét más a helyzet a *felvidék közbenső* szakaszán. Itt a magyar réteg az Ipoly és Hernád vidék hegyei közt, az észak felé födött, délre nyitott területen kemény, erőteljes, sehol sem lankadó.

Az *Ipolyvölgybe* épült magyar lépcsők hullámlejtése Szobb Ipolyság, N.-Csalomja, B.-Gyarmat, Szécsény és Losoncz közt: 73—80—66—73 - 94—42%. A *Sajóvölgyben* a magyar képletek Miskolcz, Szendrő, Tornaalja, Rimaszécs és Rozsnyó közt így hullámzanak: 85—91—94—96—94—47%. A *Hernádvölgynek* a szepes-abauji hegybástyáktól délre eső nyilt szakaszában Szerencs, Göncz, Cserehát és Kassa közt a magyar talajhullámok ezek: 94—98—64—37%.

Csak a topografia egyes elzárt *szögleteiben* esik nagyot a magyar réteg arány száma: Ipolyság fölött Korponán 80%-ról 9%-ra, Losoncz fölött Gácsnál 42%-ről 4%-ra, Rimaszécs fölött Nagy-Rőczén 94%-ról 7%-ra és Rimaszombaton 28%-ra. A hernádvölgyi erős magyar képződmények is lecsökkennek, mihelyt a Hernád felső folyását a szomolnoki havason túl: Gölniczbányánál, Iglón s a magas Tátra alatt beérik; lépcsőfokaik ott: 4—3—2%.

Ehhez képest gyenge a magyar etnika ereje Sáros megye zárkózott topografiáján is: a Tárcza-völgyben Siroka és Tárcza közt a lejtés ez: 10—9—2%, — a Tapolyvölgyben pedig Gálszécs és Bártfa közt ez: 10—9—1—1%.

A magyar elem ez egész vonalon változó szerencsével küzd a térszini akadályok ellen. Két szakaszon: északra és északkeletre helyt álló sikerei vannak a szláv rétegek nyomásával szemközt. De kedvezőtlen a helyzete északnyugat felől, hol a tót elem túlsúlyát a topografia is támogatja. E túlsúly talán nem volt mindig ily tetemes: vannak rá adatok, hogy a magyar réteg Pozsony és Bars megyék közt, a Vág, Nyitra és

Garam völgyekben valaha messze ki volt építve. Kőrösy József[1] nagybecsű tanulmányai valószinűvé teszik, hogy a magyar nyelvterület a XVIII. században az egész dunabalparti kis Alföldet N.-Szombatig, a Vágvölgyet Galgóczig, a Nyitravölgyet Assakürtig, a Zsitvavölgyet Aranyos-Maróthig s a Garamvölgyet Szt-Keresztig magában foglalta. E képződmények azonban, úgy látszik, kevés ellentállást fejtettek ki: a tót etnika áramlatai letörték s tova sodorták azokat délirányba: a Dunavölgy felé.

* * *

Hallottunk e tárgyban hangokat, melyek a tényállást így foglalják össze: a *felvidék eltótosodott.*

E véleményt ily terjedelemben nem tehetjük magunkévá.

Magyar etnikai élet északon, a felvidék legzárkozottabb részében, a Kárpátok havasai közt sohasem volt: a magas hegyek s a magyar természet alig fértek valaha össze. A Tátra, Fátra, s a nyugoti Beszkidek havas világát már a honfoglalás szlávnak találta, az is maradt. Erről tehát nem mondhatni, hogy eltótosodott. Nem tótosodtak el a felvidék délnek és keletnek hajló nyiltabb térszakaszai, tág völgységei sem, az Ipoly, Sajó, Hernád középső és alsó folyása mentén, a Bodrogközben s a Tiszaháton. Ez a rétegszakasz ma is túlnyomólag magyar, még pedig erős, terjedni tudó java magyar. Ha vannak a talaján elvétve veszteségek, azokkal szemben vannak jelentékeny nyereségek.

Csak a délnyugati szakaszra lehet rábizonyítni, hogy a magyar etnikai élet Nagy-Szombat és Vágujhely, Aranyos-Maróth és Báth között *tért veszített.* De ott sem a magyar réteg eltótosodása folytán tolódott el a hajdani nyelvhatár, hanem azért, mert a magyarság, a történelmi fejlemények s a változott megélhetési viszonyok hatása alatt, e területet lassankint *ott hagyta* s másüvé költözött.

Ez átköltözés már akkor megindulhatott, hogy a felső Dunavölgy a török uralom alól felszabadult, s a gyér népességű *Csallóköz*, meg a dunamelléki *kis Alföld* olcsó jószágot, jobb és pihent talajt kinált a felvidéki magyarságnak.

Még nagyobb arányokat kellett hogy öltsön a költözködés, mikor a *nagy Alföld is felszabadult* a basák alól, s parlag kincseinek vonzását a felvidék és Erdély magyarsága egyaránt megérezte. Másfelől, hogy lezajlottak nyugaton a nagy hitujítás zivatarai, s a westfáli békekötés után megindult az ellenreformáczió mozgalma: a cseh-morva protestánsok a nyomás elől tömegesen Magyarországba bujdostak, s e *szláv emigráczió* főleg a mi *felvidékünket lepte el.*

Két súlyos ok mozgatta tehát meg a magyar képződményeket a felvidék délnyugati szakaszán: egy vonzódás délkeletre, kecsegtetőbb viszonyok közé, s egy fizikai nyomás taszító ereje, mely az úgyis meglazult magyar képződményeket a Duna s az Alföld felé tolta el.

[1] L. dr. Kőrösy Józseftől a «Felvidék eltótosodása» czimű forrásmunkát. Megjelent füzetekben Grillnél, Budapesten, 1898 és 1899.

Az Alföldön nem lehet többé rájuk akadnunk: összeolvadtak a más népességgel. De a Dunához tolódott magyar elemre rá vélünk ismerni a két csallóközi s a galántai járás feltűnő képződményein, — azok kiemelkednek ott egész környezetükből. Kelet-déli szomszédságukban Rajkától Győrig a magyarság 8—12—46—95%, nyugat-északi szomszédságukban Pozsonytól Nagy-Szombatig és Galgócztól Vágsellyéig 18—8—5—65%, ellenben Galántán és a felső Csallóközben 86—86%, az alsó Csallóközben 97%-ot tesz ki. E félszigetszerű magas képletek bizonynyal nem a moson—győri oldal felől torlódtak így fel. Semmi valószinűség nincs benne, hogy ez erős magyar elemet a hanság svábjai szorították volna a Csallóközbe. Ellenben a pozsony-nyitrai oldalon építőanyagnak ott volt a felvidéki magyarság, indító erőnek pedig ott volt a nagy szláv áradat nyomása.

Mekkora erővel jött ez ár és meddig terjedt, — csak hatásaikból tudjuk megítélni.

A hova a *cseh-morva* hatás Trencséntől Zólyomig, Pozsonytól Nógrádig elhatott, mindenütt a saját etnikai mázával vonta be a tót rétegzetet, s megkülönböztette ezt a többi tótságtól nyelvjárásra, viseletre, szokásokra, sőt — vérvegyülés folytán — véralkat dolgában is. A népességet pedig fenn a hegyek közt úgy elszaporítottta, hogy többé el sem fért a régi lakóhelyein. Ily kényszerűségek súlya alatt tódult a felvidéki tótság a visszavonuló magyarság nyomába, követve ezt át a Dunán, s le az Alföldre.

Az áramlat ereje mintegy 100 régi magyar községet átalakított etnikailag. Nem túlságos áldozat a harmadfélszáz éves történeti időhöz s a nehéz viszonyokhoz képest, a miket e bontó erő a magyar rétegzet megbolygatására felhasználhatott. Így is jóformán csak a terület esett áldozatul, mert a magyar elemek a tér szinéről időközben elvonultak. A mi a régi magyar birtokosokból helyben maradt, többnyire ma is megvan maradékaikban. A mi a szlávság hullámai közt elmerült, csak a legszegényebb, földhöz ragadt jobbágy-elem lehetett, mely kénytelen volt a helyzettel megalkudni, hozzá alkalmazkodni.

* *
*

Vizsgáljuk meg végül ama lejtőket, melyek a magyar réteg *keleti* és *délkeleti* homlokzatán, ott a román és szász, itt a román, szerb és sváb elemmel érintkeznek.

A magyar lejtők alakja más ott, más itt; mintha mindkét irányban más viszonyok közt, más elvek szerint kellett volna kialakulnia.

Délkelet felé a pestmegyei, csongrád-csanádi s békés—bihari rónaság szélén a magyar képlet megdűledezik. Arad, Temes és Krassó-Szörény megyékben a román-német, Torontálban s Bácsban a szerb-német tömegek látható súlylyal nehezednek rá. Túlsúlyuk a Maros, Tisza és Duna közé zárt sík területen majd oly tetemes, mint a krassói érczhegység vagy az aradi és bihari bérczek zárkózott völgyeiben. S a különbséget nem

a topografia különbözősége okozta, hanem az etnikai erők eltérő enerzsiája.[1]

A meddig a román etnika terjed, a magyar lépcsők mindenütt nyomottak s már az alföldi rétegfal alatt hirtelen lesüppedők. A szerb etnika hatáskörében a magyar lépcsőzet lejtése élénk és hullámzatos. Látszik, hogy a románság egyenletesebben a szerbség szaggatottan helyezkedett el; amaz nyugodtan tartja, emez nyugtalanul keresi az egyensúlyt.

A krassó—temesi és arad—bihari román oldalon a magyar lépcsők üteme fáradt, erőtlen; a bács—torontáli szerb oldalon az ütemben van erélyesség és tudatosság. Ott Boros Jenőtől az alsó Dunán Moldováig a magyar képlet gyenge hullámai ezek: 14—4—1—2—3—1—0—0—1%; itt Kiskun-Halastól Ujvidékig erőteljes hullámai ilyenek: 99—57—84—76—50—15—23%.

E *két eltérő* enerzsia folytán a lépcsők nemcsak délirányban esnek a magyar rétegtesttől távozólag, hanem keletnek is, a román rétegtesthez közeledőleg. Megkell azonban jegyeznünk hogy a közbenső torontál—temesi tagozatban a magyar képződmény lépcsőit egy harmadik enerzsia is

[1] A *délvidéki* terület magyar képleteinek hullámzását járásonkint százalékszámokban, s a járások neveivel mutatjuk be itt. Az alföld tetemes magyar képleteit (50—99%) vastag számok jelzik.

						Berettyo-Ujfalu	Cséffa	M.-Cséke	Belényes
(Nagy-Alföld)						**87**	**56**	3	15
					Békés	N.-Szalonta	Tenke	Vaskoh	Topánfalu
					86	**75**	27	2	$0{\cdot}_{2}$
K. Kun-Halas	Csongrád	Szentes	Orosháza	B.-Csaba	B.-Gyula	Kis-Jenő	Béél	[Bihar-Havas]	
99	**99**	**99**	**78**	28	**72**	35	4		
Bács-Almás	Szeged	Ma·ó	Kovácsháza	Battonya	Elek	Ternova	Boros-Jenő	Boros-Sebes	N.-Halmágy
57	**97**	**86**	**88**	**75**	26	6	14	7	1
Zenta	Török-Kanizsa	Német-Szt-Mikl.	Nagylak	Pécska	Arad	Világos	Radna	Körösbánya	Brád
84	49	18	31	49	44	18	4	4·1	2
Topolya	Török-Becse	Zsombolya	Perjámos	Uj-Arad	Lippa	Maros	M.-Illye	Déva	Szászváros
76	28	20	2	5	4	2	1	14	8
Ó-Becse	N.-Becskerek	N.-Kikinda	Csenej	Vinga	Békás	Bega	Facset	Vajda-Hunyad	
50	12	19	20	9	5	8	2	9	
Kula	Zsablya	Pérodény	Csákova	Temesvár	Buziás	Lugos	Temes	Hátszeg	Puj
15	12	8	7	14	13	7	3	4	3
Ujvidék	Titel	Módos	Bánlak	Detta	Bogsán	Resicza	Karánsebes		Petrozsény
23	12	14	17	15	3	2	1	[Retyezát.]	14
(Alsó-		Antalfalva	Alibunár	Versec	Oravicza	—	Teregova		
		11	1	5	2		$0{\cdot}_{3}$		
		Duna-	Pancsova	Kub	Fehértempl.	Jám	Bozovics	Orsova	
			7	7	2	1	$0._{1}$	5	
				völgy)			Moldova		
							1		

segít lefokozni, a sváb és bolgár telepeseké. Így kapunk a csanádmegyei Kovácsháza s a torontáli Kubin közt ilyen lépcsősort: 83—31—2—20—7—17—1—7%, az aradmegyei Pécska s a temesi Fehértemplom közt pedig ilyet: 49—5—9—14—15—5—7%.

Ez országrészben a magyar réteg sorsa évszázadokra eldült, mert a nagy alföldi képződményt más etnikai rétegek, bár különböző erélyű, de egyirányú túlsúlya egyoldalúan letörte.

Régi történeti följegyzések szerint a tetőzött magyar réteg a mohácsi vész előtt ez etnikai tartomány legnagyobb részére kiterjedt. A bíborban született görög császár a honfoglalást is úgy adja elő, hogy a hét vezér ez országba az alsó Duna felől nyomult s a délvidéket szállta meg legelsőbben.

Annak az erős magyar életnek, mely az Árpád-királyok s a vegyes házak uralma alatt itt fejlődött, ma már alig van nyoma.

A leroskadt rétegzet lépcsősoraiban itt-ott feltorlódó hullámok bizonynyal nem a régi történeti képlet maradványai. Az egyetlen valószinű maradvány Aradmegyéből az alsó Marosvölgyben Hunyadon át huzódik a középső Maroshoz, hogy fölkeresse az erdélyrészi magyar képződményekkel való csatlakozást. Ott van Arad 44, Világos 18, Radna 4, Déva 14, Szászváros 8, Alvincz 14, Magyar-Igen 7, Nagy-Enyed 25, Maros-Ujvár 30% magyarral. E maradványok arra vallanak, hogy a nagy *alföldi* s az *erdélyrészi* magyar rétegzet valaha a *Maros-vonalon át összefüggött* egymással.

A többi emeltebb lépcsőt ujabbkori képződménynek kell tartanunk, a mik az alföldi nagy rétegtestből kiválván, idáig ereszkedtek és lerakodtak. Igazolja felfogásunkat e lépcsők mai jelentősége a közigazgatásban és közforgalomban (Nagy-Kikinda 28, Temesvár 14, Buziás 13, Lugos 7, Orsova 5% magyarral), — de megerősíti a történelem is, midőn e területen a *régi* magyar etnikai életnek elenyésztéről beszél.

Az egykori temesi grófság s a szörényi bánság a magyar-török háborúknak állandó csatatere volt több száz éven át. Ezt a területet birta a török a hódoltság ideje alatt legtovább. A visszafoglalás harczai itt válták irtóháborúkká mindkét fél számára. S mikor a török kivonult innen, az egykori virágzó tartományok helyén kietlen puszta területet, a régi magyar etnikai élet helyén néptelen földet hagyott hátra.

A népességet a rendelkező hatalom idegen etnikai elemekkel igyekezett felújítni. Egymást érték a nagyarányú telepítő mozgalmak: I. Lipót alatt a szerbek, III. Károly és Mária Therézia alatt a svábok, elzászi francziák, II. József alatt a csehek és bolgárok ezrei telepedtek le. A románság mindannyinál hamarabb érkezett, a török háborúk már itt találták, — de meglepő terjeszkedését a XVIII. századra eső nagyarányú beáramlás tette lehetővé. A terület nagy része akkor kikapcsoltatott az államkormányzat hatalmából s az alkotmány oltalma alól, s végvidéki jelleget, határőri szervezetet, katonai kormányzatot kapott.

A magyar elem sok vérvesztés, sok jószágvesztés után elköltözött innen. Csak a legújabb idők eseményei, főleg a határőrvidék polgária-

sítása, tették neki lehetővé a tömegesebb visszatérést. De hogy régi helyét csak részben is visszafoglalhassa, ahhoz hosszú és szerencsés fejlődésre van szüksége.

* * *

Egészen más a magyar képződmények alakja és jellege a *keleti* arczvonalon, a hogy az alföldről Erdélybe átterjednek.

Nem roskadnak meg, mint északnyugaton a tót, vagy délkeleten a román-német etnika egyoldalú nyomása alatt. Lépcsőik nem egyforma ütemben, nem is egy irányban ereszkednek a rájuk nehezedő idegen réteg mélyébe, mint a hogy északkeleten a tót-orosz, dél felé a szerb-német képződmények közé azokat élénk lejtéssel alászállni láttuk.

Az erdélyi képletben a magyar réteg lépcsői az alföldi képződmények fejlett számarányaihoz képest lehanyatlanak, de tovább keletnek a székely képződmény magasabb számarányaihoz lassan felemelkednek. A két magaslat legrövidebb összekötő vonalán, átlós irányban, a lépcsők hullámvonalat írnak le, — esésük nem mély, hágójuk nem meredek.[1]

[1] Az *ország keletén* a magyar etnikai élet képét járásonkint a következő százalék számok fejezik ki. Az alföldi s a székely képlet magassági számait, valamint az átlós kapcsoló vonalba eső magassági számokat vastag jegyekkel jelezzük.

	Fehér-Gyarm.	*Csenger*	*Szatmár-N.*	Szinér-Váralja	N.-Somkut	N.-Bánya	Suhatag	Izavölgy			
	99	**91**	**81**	20	12	37	8	1			
	Nyirbátor	*N.-Károly*	Erdőd	Szilágy-Cseh	N.-Ilonda	M. Lápos	Naszód	Radna			
	96	**67**	28	28	3	11	4	4			
Nagy-Kálló	*Székely-hid*	*Ér-Mihályfalva*	*Tasnád*	*Zilah*	Zsibó	Deés	Betlen	Jád			
97	**89**	**86**	**46**	**43**	14	26	20	1			
Derecske	*Szalárd*	*Margita*	*Szilágy-Somlyó*	Kraszna	Csáki-Gorbó	Szamos-Ujvár	Kékes	Besztercze	Felső-Régen		
99	**62**	**47**	**49**	21	3	27	26	9	25		
Berettyó-Ujfalu	*Nagy-Várad*	Élesd	*Bánffy-Hunyad*	Almás	*Kolozsvár*	Mócs	Mező-Örményes	Teke	Alsó-Régen	*Gyergyó-Szt.-Miklós*	Gyergyó Tölgyes-
91	**68**	13	**29**	16	**55**	23	14	12	36	**87**	**34**
Cséffa	Magyar-Cséke	Belényes	*Gyalu*	*Nádas*	*Torda*	Maros-Ludas	*Alsó-Maros*	*Felső-Maros*	*Nyárád-Szereda*	*Felcsik*	—
56	3	15	**38**	**49**	**48**	25	**79**	**51**	**91**	**93**	
Tenke	Vaskoh	Topánfalu	Alsó-Jára	Toroczkó	*Felvincz*	*Radnót*	*Dicső-Szt-Márton*	*Székely-Udvarh.*	—	*Kászon-Alcsik*	—
27	**2**	0·2	16	22	**35**	**26**	**44**	**89**		**99**	
Beél	—	—	Abrudbánya	N.-Enyed	Maros-Ujvár	Hosszuaszó	Erzsébetváros	*Székely-Keresztur*	*Homoród*	*Sepsi Szt-György*	*Kézdi-Vásárhely*
4			10	25	30	11	24	**98**	**92**	**77**	**93**
Boros-Jenő	Boros-Sebes	N.-Halmágy	—	M.-Igen	Balázsfalva	Berethalom	Szeresd	Kőhalom	*Miklósvár*	—	*Kovászna*
14	7	1		7	9	3	10	23	**84**		**85**
Radna	Kőrösbánya	Brád	Algyógy	Alvincz	Kisenyed	Szt-Ágota	N.-Sink	—	Alsó-Barcaság	*Hétfalu*	—
4	**2**	**4**	**2**	14	9	6	7		17	55	
Maros-Illye	Déva	Szászváros	Szászváros	Szerdahely	N.-Szeben	Ujegyház	Fogaras	Sárkány	Felső-Barcaság	—	-
1	14	8	1	0·2	5	1	10	**2**	24		
Facset	Vajda-Hunyad	—	Szelistye			Árpás		Törcsvár			
2	9		0·3			2		2			
Temes	Hátszeg	Puj									
3	4	3									
Karánsebes	—	Petrozsény									
1		14									
Teregova	—										
0·3											
Bozovics	Orsova										
0.1	5										
Moldova											
1											

E számsor hézagaiba a járások lakott részeit különválasztó lakatlan hegyvidékek esnek: Beél és Abrudbánya közt a Bihar havas, Hátszeg és Orsova közt a Retyezát s a Godjan, — Szárkó, Vajda-Hunyad és Szelistye közt a Kudsiri havas, Nagy-Halmágy és Magyar-Igen közt az erdélyi érczhegység, Kőhalom és Sárkány közt a Persányi havas, Nyárád-Szereda és Homoród közt a Hargita, Kovászna és a Hétfalu közt a Bodzahavas, Gyergyó-Tölgyes és Kézdi-Vásárhely közt a Csiki havas.

De mély az ereszkedő s meredek a kapaszkodó mindenütt, hol a lépcsőzet, az átlós vonaltól elhajlik. Mentül nagyobb az elhajlás, annál nagyobb a lépcsők esése; legnagyobb észak felé a szolnok-doboka—beszterczе-naszódi, s délre a krassó—szörényi és hunyad—fogarasi periferián.

E laza és omlatag épület csak romja az egykori Erdély magyar rétegzetének. Látni való, hogy két oldalt, északon és délen, egy-egy súlyos nyomás érte, melyek folytán két felől megrogyott, középen meghajolt, s csak két sarkán maradt a régi tetőszinen, a régi erőben.

A románság nagy tömegei változtatták el így a régi Erdély etnikai képét Láttuk már délkeleten e nép-elemet erős túlysúlylyal megjelenni s az alföld szegélyéig előnyomulni. Most látjuk újra, a mint kétfelől az erdélyi magyar rétegre ránehezedik, lépcsőit nyomja, elárasztja, sőt hullámai összecsapnak több ponton a középső átlós vonalon is.

A régi Erdély magyar rétegzete valaha nem ily dülékenynek épült; így el nem bírta volna ezer év történeti rázkódtatásait.

Olyan etnikája volt ama régi Erdélynek, a milyen volt első politikai és honvédelmi szervezete.

A külső védelmi vonalon a székelység őrizte az ország kapuit kelet felé. Az északi és déli szárnyon a szászok telepíttettek határőröknek, a beszterczei grófságba s a királyföldre; a Barczaság és Fogaras felett pár évig a német lovagrendnek kellett őrködnie. A belső védelmi vonalat Erdély szivében a magyarság tartotta megszállva, ott feküdtek az erdélyi magyar vármegyék.

Árpád-királyaink azért hívtak idegenből határőröket a székelyek mellé, mert ezek nem voltak elegendő számmal, a magyar csapatok pedig a benső védelmi vonalon nem voltak nélkülözhetők; s német csapatokat hívtak, mert alkalmasabb elemet sem a hazában, sem a szomszédságban nem találtak. Ha a román nép akkor itt él, bizonynyal azt állítják fegyverbe, a hogy később, mikor már itt volt, Fogaras s a Szörénység védelmében alkalmazták is a románokat.

A történeti kritika megállapította, hogy e nép a régi Erdélyben a XIII. század elején jelent meg először. II. Endre az első király, ki rendeleteiben róluk megemlékezik. Első csoportjaik az ő idejében érkeztek meg Erdély határszélére Kunországból. Ő jelölte ki nekik Fogaras és Brassó körül az első telepedő helyet. Igy indult meg a románok beáramlása, s eltartott 600 esztendeig. Az első 400 év alatt lassú volt a folyása, az utolsó 200 évben tetemesekké nőttek az arányai.

Az árpádkori vlàh pásztor nép a tatárdúlás után megszállta az elpusztult Kunországot, urának elismerte a magyar királyt s új hazáját Havasalföldön Ungro-Vlahiának nevezte. Ezek utódai a mai románok. Egyes karavánjaik át-átlépték az erdélyi határt, s a ki közülök nyájával egyszer-másszor kitelelt Erdélyben, nem igen kivánkozott többé vissza Havasalföldre. Ők voltak itt az első román telepesek.

IV. Béla óta Zsigmondig a királyi erdőbirtokokon kaptak telket s jogosítványokat, de csak szétszórva, apró csoportokban telepíttettek le,

egy-egy kenéz alatt. A legnépesebb telepükre sem jutott több 60—70 családnál. A királyi dekretumok szerint az ország keleti felében Fogarastól Máramarosig, Beszterczétől Ugocsáig, a Szörénységtől Biharig mindenütt akadt néhány telepük; még sem volt számuk oly nagy, hogy politikai súlya lehetett volna.

Leghamarabb a Szörénységben és Fogarasban tömörültek, hol aztán határőri és várőrségi szolgálatot vállaltak. De a kenéznek, a ki élükön állt, csakis katonai rangja volt, közjogi hivatala nem, egyiknek a szörényi bán, másiknak a fogarasi kapitány parancsolt. A többi kenézek a várispánoknak engedelmeskedtek.

Kétszáz év mult el s a vlah nép még mindig oly súlytalan volt, hogy politikai küzdelmei is csak agrár-szocziális jelleggel bírtak; ezért szó sem lehetett róla, hogy Erdély három nemzetének közjogi kiváltságaiban részesüljön.

A török háborúk korszakában kezd számra nagyobb mértékben növekedni. A veszedelem félelme, a harczi pálya izgalma s a zsákmány ingere évről évre több menekülőt, több hivatásos harczost költöztetett az országba. De elmulik újabb 200 viharos év, s a románság az erdélyi fejedelmek alatt sem tesz ki többet 25%-ánál Erdély egykorú népességének. Verancsics írja, hogy annyi már az oláh, mint a három nemes nemzet egyenkint. Mintegy száz évvel később Vasilie Lupu moldvai vajda azt jelentette a szultánnak, hogy az erdélyi népesség (a partium területén lakó néppel együtt) már több, mint egy harmadáig román. Lehetett tehát akkor vagy 35% erőben, s a magyarok, székelyek és szászok ereje még mindig közel kétszeres túlysúlyban volt felettük. Ma ugyane földdarabon a népesség nagyobbik fele román, — a magyarok, szászok és egyebek csak kisebbik felét teszik a lakosságnak.

Erdély arany korában a magyar etnikai réteg szükségkép egyenletesen feküdt a Tiszaháttól a székelyföldig s onnan az alsó Marosig. Kiterjedett az egész mezőségre, a két Küküllő közére, a középső Marosvölgyre Hunyadig s a Szamosvidékre a Szilágysággal az Érmellékig s a Felső-Tiszáig. Csakis ily hatalmas magyar réteg talaja adhatott erőt Erdély nagy fejedelmeinek, hogy koruk nehéz viszonyai közt erőteljes magyar politikát folytathassanak. Ma mindezen körvonalak elmosódtak, s csak egy-egy nyelvsziget emlékeztet, hogy az egykorú magyar nyelvterület valaha meddig ért.

Az erdélyi magyarságot a XVIII. század sorvasztó közszelleme törte meg, akkor lett az etnikai rétegzet is a Királyhágón túl eltöredötté.

Egy rész e népességből a háborúkban pusztult el; más rész a pestisjárványoknak esett áldozatul. Egy harmadik töredék elköltözött Erdélyből a magyar alföldre, mikor az a török uralom alól felszabadult. A megmaradt zöm kimerülten és elfájusva tűrte a mostoha időket, melyek alatt egy idegen eszmekörben mozgó kormányrendszer a magyar nemzeti törekvéseket elnyomta, az állami feladatoknak pedig megfelelni nem tudott.

Erre az időre esik a románság tömeges beözönlése. Nem mult év,

hogy a muntánok, czinczárok, illiro-vlahok és moldovánok ezerével ne jöttek volna a szomszéd vajdaságokból keresztény nagyhatalom oltalmát keresni. Jöttek, mert túl a havasokon zaklatott volt az életük a Fanariota fejedelmek s a török szuzerénitás alatt. Jöttek, mert a határszorosokat erre felé nyitva találták; a gubernium eltűrte, a hadparancsnokság szivesen látta érkezésüket. A bellicum két határőrezred-területet hasított ki Naszód és Fogaras vidékén nekik. A jezsuitaság feltárta előttük a római egyház kapuit, hogy azokon orthodox szertartással és román oltárnyelvvel bevonulhassanak Az erdélyi országgyűlések pedig száz éven át a partium-föld hovatartózandósága felett vitatkoztak a pozsonyi országgyűléssel. Észre se vették, hogy az etnikai talaj meginog alattuk.[1]

E történetfolyásra vall rá a magyar rétegzet mai alakja Erdélyben. A régebben támadt román képleteken tovább építkeztek a beáramlott újabb elemek. Előbb az északi és déli halárszélt, s a gyéren lakott havasi völgyeket töltötték be az Érczhegységben, az aranyosi és gyalui havasban, a Meszesben, az ilosvai és Lápos hegysorban, meg az Avasban. Úgy terjedtek aztán lépvést a tág folyamvölgyek mentén, a magyar etnikai talajban tovább. Mindenütt lépcsőzetes nyomok mutatják a magyar rétegen, hogy a román etnikai élet mily erővel jött, s honnét érkezett.

A magyar lépcsők lejtői az alföldet és székelyföldet összekapcsoló vonaltól az északi, déli és délnyugoti határhoz ereszkednek le. A román áramlatoknak tehát e határvidékek felől, kívülről kellett érkezniök.

Az *északi* áramlat belépő állomásainak a magyar lépcsők útmutatása Radna és Jád vidékét jelölik meg, Bukovina és Moldva felé.

A románság e határpontoktól kiindulva szélesen terjedt el Magyarország északkeletén. Benyomult Máramarosba, a Suhatagon át a Lápos vidékre. Követte a Felső-Szamos folyását, szétterjedt a mezőségen s becsapott a székelyföldre is. Követte a Középső-Szamos folyását, és végső állomásait az ecsedi láp körül érte el. Az ugocsa-szatmári románok, s részben a szilágyságiak és bihariak is, valószinűleg Beregen át, Bukovinából érkeztek, még a vegyes házbeli királyok alatt.

A magyar lépcsők a mezőségen át *Tordától* Jádig így szállnak le: 43—25—23—14—12—9—1%, *Marosvásárhelyről* pedig így: 79—51—12—9—1%; a középső Szamosvölgyön át *Kolozsvárról*, Szamos-Ujváron át, Jádig ez a lejtésük: 55—27—26—9—1%; az Érmellékről *Margitán*, Tasnádon, Zilahon és Deésen át Jádig ez: 86—46—43—14—26—20—1%; végre Szatmár-Németitől Nagy-Bányán, a Suhatagon és a Izavölgyön át Radnáig ilyen: 81—20—12—37—8—1—4%.

Ez egész területen — ha eltekintünk a jád-beszterczei és tekei szász

[1] A román történeti élet kialakulását legbehatóbban s avatott biráló elmével dr. *Jancsó* Benedek tárgyalja: «A román nemzetiségi törekvések története» czímű nagy művében.

telepektől — csak a régi magyar réteg állt a román elem terjeszkedő útjába. A szász képződményt a románság Besztercze körül lefokozta, a magyar képletek fölött pedig lassan és messzire elterjedt ama tetőpontokig, a melyeket az alföldön, a székelyföldön és Erdély szivében már nem bírt lefokozni: az átlós vonalig.

A *déli* áramlat Szeben, Fogaras és Brassó megyéken át Havasalföld felől érkezett, de feltünő egyenetlenül terjedt szét. Brassó területén csak a Hétfalunál tette ingadozóvá az etnikai talajt; a Barczaságban gyenge gyarmatképződményeket alkotott; Fogarast egészen ellepte; Nagy-Küküllőből csak a Fogarassal szomszédos déli szakaszon érvényesült ereje; az északin már lankadt, s Udvarhely magasságában teljesen elenyészett. Szebenmegyében túlysúlylyal törte le a szász képződményt, Alsó-Fehérben s Torda-Aranyosban a magyar réteget; de ereje csökken a gyalui, lankad a nádasmenti térszinen Kolozsban, gyengül a marosujvár-tordai mezőségben, Kisküllő nyugati szakaszán, s keleten Erzsébetváros és Dicső-Szt-Márton felé.

A magyar lépcsők lejtése *Székely-Keresztúr* magasságából Brassóig ilyen: 92—84—17—24%; *Dicső-Szt-Mártontól* Kőhalmon és Fogarason át Törcsvárig ilyen: 44—24—23—10—7—10—2 - 2%; Radnóttól Berethalmon át Árpásig ilyen: 26—11—3—6—1% (itt az alacsony lépcsők a román és szász réteg egyesült súlya alatt csökkennek le így); Tordától Balázsfalván át így lejtenek: 43—35—30—9—9—5%; Nádasmentétől Nagy-Enyeden át Szerdahelyig így: 49—22—25—7—14—0.2%, végre Gyalutól Abrudbányán s Algyógyon át Szelistyéig így: 38—16—10—2—1—0.3%.

A *délnyugati* áramlat Hunyad és Krassó-Szörény megyéken át a Duna—Olt közétől, vagy Kis-Oláhország (Oltinea) felől érkezett. Etnikai akadályt sehol nem, legföllebb topografiait talált. Feltétlen és szabad volt a terjeszkedése a Retyezát és a Bihar havas közt, a szörényi s az erdélyi Érczhegység völgyeiben, a temesi s az aradi róna szivéig. A gyenge magyar képződmények ez egész területen csak laza kapcsolatot tarthattak fenn az alföld és Erdély erősebb magyar képleteivel. Az újabban keletkezett Petrozsény, s az államvasutak piskii telepével meggyarapodott Déva 14—14% magyarsága, tovább Temesben Buziás, Temesvár s Detta 13—14—15% magyarral, s Aradmegyében Boros-Jenő 14% magyarral, szinte kimagasló kivételek abból a nyomott egyhangúságból, mely az alvidék ez alacsony magyar rétegzetén végig vonul.

A lépcsők Puj és Nagy-Halmágy, Hátszeg és Boros-Sebes, Moldova és Radna közt általán 8—0.1% közt hullámzanak, sőt Bihar délkeleti sarkában, az alföld erőteljes magyar képletei alatt is Magyar-Cséke, Beél és Vaskoh területén 2—4%-ig esnek. E mélységből Tenkén és Cséffán át 27—56% lépcsőkben emelkedik a képlet az alföldi réteg magassági számaihoz, — s Élesden, Belényesen és Margitán át 13—15—47% lépcsőkben feléri az Erdélybe hajló átlós vonal szinét, mely az Alföld s a Székelyföld közt töredezett összeköttetést tart fenn.

Vessünk egy pillantást ez *átlósvonalra.* Magassági számai Bihar-Derecskétől Kolozsvárig s innét Kászon-Alcsikig így következnek:

Bihar-Derecske	Szalárd	Margitta	Szilágy-Somlyó	Bánffy-Hunyad	Gyalu	Nádas-Mente	Kolozsvár	Torda	Fel-vincz	Rad-nót	Dicső-Szt-Márton	Felső-Maros	Nyárád-Szereda	Kászon-Alcsik
99	62	47	49	29	38	49	55	43	35	26	44	51	91	99

Egy hullámvonal ez, mely Derecskétől Bánffy-Hunyadig esik, Gyalutól Kolozsvárig emelkedik, Tordától Radnótig újra esik s innét Kászon-Alcsikig újra emelkedik. A két esés oka az, hogy a román elemek e karzatig felhatolván, annak falait két felől megdöntötték. Szalárd és Kolozsvár közt az anyag, úgy látszik, keményebb volt, mint Kolozsvár és Felső-Maros közt: ott az omlott rész Margitánál 47%-ig és Bánffy-Hunyadnál 29%-ra sülyed, — itt a süppedés Dicső-Szt-Mártonnál 44%, Radnótnál 26%.

A románság, e képletek tanusága szerint, Erdély szivébe az északi, déli és délnyugati határ felől áramlott be. Jött volna *keletről is,* de ott a *székelység elzárta az útját.* Több száz év óta tartó csodálatos küzdelme ez a székely etnikának. Mai állásáról a székely réteg arányszámai adnak tájékoztató képet.

Legtömörebb a székelység Kászon-Alcsikban: 99%; ott nincsen is román elem. De megjelennek a román nyomok Felcsik és Kézdi-Vásárhely 93—93%-ra leszállt magyar képletében; láthatók Gyergyó-Szt-Miklós 87% és Kovászna 85%-ra csökkent magyar lépcsőjén; nagy erővel lépnek fel a Hétfalu 55%-ra nyomott, s Gyergyó-Tölgyes 34%-ra letört csángó telepein, vagyis a moldva—romániai határ egész vonala mentén.

A székelység e határrétege háttal az erős udvarhelyi és a tetemes maros—tordai székely zömre támaszkodik. Az udvarhelyi képződmények magassági számai: 98—92—89%, Maros-Tordában a legtetemesbek 97—79%.

Háromszék miklósvári és sepsi-szt-györgyi szakaszán a 84 és 77%-ra csökkenő lépcsők már a déli román áramlat érintését érezik. Maros-Torda felső-marosi és két régeni szakaszán az 51—36—25%-ra lehulló lépcsők az északi román áramlat súlya alatt roskadtak meg.

Az egész román nyelvterület etnikai berendezése Magyarországon arról tanuskodik, a mit a történetírás is bizonyít, hogy a román elem sokkal a magyar honfoglalás után áramlott be az or[illegible] Bukovina, Havasalföld és Oltinea felől. Az erdélyrészi [illegible] mai alakja szintén arra vall, hogy a székelység s [illegible] közt az összeköttetést később támadt román [illegible] ták meg.

A román autohtonitásról szóló elméletet sem a történelem, sem a demografia nem igazolja. Erdély területén román életnek a XIII-ik század előtt nincs semmi történelmi nyoma. Az erdélyi népesség elhelyezkedése pedig egyenesen kizárja a föltevést, hogy az ősréteg valaha román lehetett volna.

A *magyar* etnika országszerte tömör és összezárkózó mindenütt; a részek egymásba kapcsolódnak, hogy szorosan összefüggő erős egészet alkossanak. Így zárkozik a túl-a-dunai magyarság a Dunavölgyön át a felvidékihez, a felvidéki magyarság a Mátra, a Bükk s a Hegyalja vonala mentén az alföldihez, az alföldi magyarság pedig a Kiskúnság s a Sárrét közt a túl-a-dunaihoz. (L. fenn a számozott *a*) grafikont.) Így kellett ennek lennie Erdély talaján is, s hogy így volt, bizonyítja a sok magyar nyelvsziget, a mi a Szamos és Maros folyása mentén, a magyar etnika térvesztései daczára, napjainkig fenmaradt. E régi magyar szigetek bizonynyal nem egy még régibb román talajban születtek, hanem a később érkezett román áramlatok szigetelhették azokat így el. Ily szigeteink az alföld s a felvidék területén csak ott találhatók, hol a régi magyar képződmények későbbi jövevénynépek tömegével érintkeznek: a túl-a-dunai német, a bácska—bánáti szerb-német medenczékben, s az ugocsa—máramarosi ruthén képletek közt. Minden egyebütt a magyar etnika egységesen és egyenletesen fejlődött ezer éven át.

Hasonló egyöntetűség példáját látjuk a *tótság* ezeréves fejlődésében. Ennek csak külső jellege változik az utolsó száz évek során, — benső lényege a cseh-morva és lengyel áramlatok hatása alatt, s az orosz elem megérkezése után sem változhatott meg. A tót etnika a szláv kontinuitás jegyében fejlődött tovább. Erőteljes képződményei Trencséntől Liptóig, Pozsonytól Nógrádig szorosan összefüggenek, és egy súlyponton nyugszanak, miként a magyar réteg képletei. (L. alább a *c*) grafikont.)

A később érkezett *jövevénynépek* darabokra szaggatottan, több súlypont szerint elosztva helyezkedtek el, a hol helyet kaptak vagy szoríthattak maguknak. Fejlődésük is ehhez képest egyenetlen, arányaik mindenütt ingadozók. Ilyen a németség, az oroszság, a szerbség etnikai képe hazánkban, s ezekhez tartozik a *románság*.

Ha volna alapja a római kontinuitásról szóló elméletnek, akkor Magyarország keletén ma épp oly egységesen fejlődött, egy súlyponton felépült román rétegzetet kellene látnunk, a milyet a szláv kontinuitás a tót felvidéken alkotott. Hisz a szláv réteg ott alig tizenkét évszázados multról beszél, a román réteg pedig itt közel kétezer éves multra hivatkozik.

A román képződmények közt azonban nincs egységes összefüggés, súlypontjukkal tízfelé is elosztvák. (L alább a számozott *e*) grafikont.) Legnagyobb képződményeik fekvése excentrikus, három irányban az ország[illegible]ra támas[illegible] a középpont felé egyre csökkenő súlyerővel köze[illegible] csak [illegible]ranyosi Topánfalva, az aradi Nagy-Halmágy, a [illegible]brád [illegible] Vaskoh vidékén emelkednek, hol az Érczhegység, [illegible]os-m[illegible] Bihar-Havas zárt hegyvilága a mócz és muntán [illegible] exc[illegible]ést biztosított. E négy erőteljes román képlet nem

gyengítheti meg a többi 170 képződmény tanuságtételét, melyek azt bizonyítják, hogy a románság különböző irányból, különböző időben kívülről érkezett az országba, s etnikai fejlődése különböző maradt.

Azt a román ősréteget, mely Erdély keleti részén a székelység túlsulya alatt elpusztul, de keményen ellentáll az északi s déli szász periferián, Erdély szivében pedig a legingadozóbban változtatja természetét a magyar képletek körül, — ezt az autohton képződményt a mesék világának kell átengednünk.

* *
*

Foglaljuk össze az eredményeket. A *magyarság* a megyejárásokban országrészek szerint súlyerőre így oszlik meg:

a magyar elem tesz	túl a Dunán	a felvidéken a Tiszáig	az alföldön az egész Tiszántúllal	az erdélyi részekben	összesen	
70—100%-ot	45	35	48	12	140	megye járásban
50— 69% »	6	7	10	3	26	»
20— 49% »	9	9	23	27	68	»
0·1— 19% »	11	65	60	43	179	»
összesen	71	116	141	85	413	megye járásban

E szerint a magyar réteg az ország valamennyi járásába szétágazott. Nem hiányzik sem a felvidéki Kárpátokból és Beszkidekből, sem Erdély havasai, vagy túl a Tiszán Máramaros és Krassó-Szörény hegybástyái alól. Terjedtségben az ország összes népfajait messze meghaladja, a mi egy hegemonfajnál nem is lehet másképp.

De a magyar képletek közt elég nagy a hullámzás. Vannak kis és középméretű, s vannak nagy és legnagyobb méretű képződmények. Az előbbiek jóval felülmulják az utóbbiakat: emezek 166, amazok 247 járásra terjednek ki.[1]

A *kisméretű* ($^1/_3$—20%) képződmények száma feltűnő sok: 179. Ott fordulnak elő, a hol a magyarság a más fajok kemény rétegzeteibe nehezen hatol s nehezen terjed tovább.

Legkisebbek a *spóra*-képletek ($^1/_4$—$^3/_4$%). Ilyen van 13: a Felvidéken 8, Erdélyben 3, az Alföldön (az egész tiszántúli részszel) 2.

[1] A *magyar* etnikai erő megoszlása, a százalékszámok 10—10%-os haladványa szerint részletezve, országrészenkint a következő:

	túl a Dunán	a felvidéken a Tiszáig	az Alföldön az egész Tiszántúllal	az erdélyi részekben	összesen	
100% a magyarság	—	2	1	—	3	járásban
90— 99% »	28	22	30	6	86	»
80— 89% »	11	7	10	4	32	»
70— 79% »	6	4	7	2	19	»
60— 69% »	3	5	5		13	»
50— 59% »	3	2	5	3	13	»
40— 49% »	3	3	5	6	17	»
30— 39% »	1	3	4	5	13	»
20— 29% »	5	3	14	16	38	»
10— 19% »	3	5	20	14	42	»
1— 9% »	8	52	38	26	124	»
0·1—0·3% »	—	8	2	3	13	»

Az 1—9% *gyenge* és a 10—19% fejlettebb képletek viszonya egymáshoz országrészenkint csodálatosan változó. Erdélyben esik 14 fejlett képletre 26 gyenge, az Alföldön 20 fejlettre 38 gyenge, túl a Dunán 3 fejlettre 8 gyenge, a Felvidéken 5 fejlettre 52 gyenge képződmény. A magyar etnika, e szerint, a tót felvidéken áll a leggyengébbül.

A *középméretű* (21—50%) képletek a magyar rétegzetben fölötte gyéren fordulnak elő: számuk 68. Ezeket átmeneti lépcsőknek tekinthetjük a kis méret s a nagy méret közt. Vagy a fejlődés ereje emeli a kisméretű képletet idáig, vagy a visszafejlődés reakcziója folytán hanyatlik a nagyméretű képlet ide. Mindkét irányú mozgalmat a más etnikai elemekkel való surlódás idézi elő, attól lesznek az ily hullámok.

Ha országrészek szerint csoportosítjuk e képleteket: Erdélyre 27, az Alföldre 23, a Felvidékre s Dunántúlra pedig csak 9—9 jut belőlük. Az utóbbi két szakaszon, Magyarország nyugati felében, a magyar etnikai élet tehát megállapodott, sőt a stagnáczió egy neme állt be. Az előbbi két szakaszon, Magyarország keleti felében, az etnikai élet erősen hullámzik hullámai az Alföldön élénkek, az erdélyi részekben a legelevenebbek. Fejlődést vagy hanyatlást jelentenek-e itt a hullámok, — az új népszámlálás fogja megmondani.

A *nagy* és *legnagyobb méretű* képletek (50—100%) vetik a döntő súlyt az etnikai élet mérlegébe.

E képletek száma a magyar rétegben nem annyi, hogy a magyar faj tényleges túlsúlyát kifejezhetnék: mindössze 166 járásra terjednek ki, s ez azt teszi, hogy 247 járásban a magyar elem kisebbségben van. Viszonylagos többségig csak tíz további esetben vitte: a többi népfaj — e szerint — összesen 238 járásban, a magyar faj 176 járásban gyakorolja a maga túlsúlyát.

De lényegesen változik az arány, ha a túlsúlyt nem a terjedtség, hanem a *tömörség* számaival mérjük, a hogy azt mérni kell:

90—100 %	a tömörsége	89	magyar	képletnek;
80— 90 »	»	33	»	»
70— 80 »	»	18	»	»
50— 70 »	»	26	»	»

Legtömörebb (70—100%) a magyarság 140 járásban, a többi népfaj tömörsége csak 126 járásban ilyen; a 140 magyar képlettel 62 román, 47 tót, 7 orosz, 6 német, 2 horvát, 1 szerb s 1 vend képlet áll szemközt.

A magyar etnika túlsúlya az országban tehát kétségtelen. A tömör magyar képletek akkora erőt fejtenek ki, hogy a gyenge képződmények legtöbbjét túlsúlylyal volnának képesek felruházni, ha erejük fölöslegét megosztanák arányosan köztük.

Az élet azonban nem alkuszik így; a magyar etnika természete is olyan, hogy inkább húzódik össze nagy tömörséggel kisebb területen, — semhogy betöltse az országot, más népek közé vegyülve, de mindenütt csak viszonos túlsúlylyal.

A magyar rétegzet a tömörülés s a fajvédelem elvén épült fel. Jelen-

tőséget a kompakt magyar tömegek adnak neki, melyekből csak kisebb-nagyobb elágazások járják át országszerte a többi népek minden képletét.

A többi népfajoknak az ország némely részében nincs nyoma: a románság 235, a tótság 211, a németség 32, az oroszság 356, a szerbség 351 járásból hiányzik. A magyar nem hiányzik sehonnét.

Úgy épült fel rétegzetével a többi fajok közt, mint valamennyinek összetartója, s vezére abban az ezer éves szervezetben, a minek *magyar állam* a neve.

II.

Térjünk most át a *többi népfajok* képződményeinek vizsgálatára. A magyar réteg elemzésénél volt alkalmunk valamennyiükkel találkozni: súlyerejük lenyomata látható volt a magyar képződményeken. Láttuk ábrájuk negativ lemezét; tekintsük meg most a positiv lemezt.

* * *

A *németség*[1] hazánkban a magyar faj után a legelterjedtebb. Magyar van minden vidéken; német is van csaknem mindenütt.

Túl a Dunán nem hiányzik egy megyejárásból sem. Csak az Alföld 13, a Felvidék 5, Erdély 14, összesen az ország 32 megyejárásában nincs egyetlen német sem.

Kiterjedt 381 járásra. Rétegzete még sem elsőrendű. Mert a tömörebb német képződmények egymással vagy lazán, vagy sehogy sem függenek össze. Az apró képletek száma szertelen: 249, s a súlyosabb képleteké (10%-tól fölfelé) csak 132. Ezek is sokféle elemből állanak; van köztök ausztriai német, hiencz, szász, türringi, rajnavidéki, westfali sváb, van elnémetesedett elzászi franczia is. Ide kell számítani a felvidéki zsidóság nagyrészét, mely a népszámláláskor német ajkúnak vallotta magát.

Egységes nyelvterületet Magyarországon a németség nem alkot, csak kisebb-nagyobb nyelvmedenczéket, s bennük kisebb-nagyobb sziget-csoportokat.

Ilyen csoport van tizenegy: 1. a lajtavidéki (Moson), 2. a rábasági (Sopron, Vas), 3. a bakonyi (Veszprém), 4. a vértességi (Fejér, Komárom, Esztergom és Pest), 5. a mecsekvidéki (Tolna, Baranya), 6. a délvidéki (Bács, Torontál, Temes, Arad, Krassó-Szörény), 7. a királyföldi (Szeben, Nagy-Küküllő, Brassó), 8. a szamosmelléki (Besztercze, Kolozs), 9. a krasznamelléki (Szatmár), 10. a tátrasági (Szepes) és 11. a fátrasági (Turócz Nyitra és Bars).

A Dunántúlra 5 csoport jut belőlük,[2] míg az Alföldre, Erdélyre s

[1] L. a «Német-Orosz-Szerb Elemek» czímű számozott grafikont a függelékek közt a *B)* mellékleten. Minden koczkán alul vannak a szerb, fenn jobbra az orosz, balra a német elem arányszámai %-ban kifejezve. A térképcsomag szines grafikonját (I) szintén figyelembe ajánljuk.

[2] Ide kell számítanunk Pestmegye két pilisi, s Esztergommegye esztergomi járását is, mert a Vértességhez tartoznak, s tényleg Túl a Dunán feküsznek.

a Felsővidékre csak kettő-kettő. E szerint a hazai német etnika *súlypontja Túl a Dunán* nyugszik. Ott van a legtöbb német helység is: számuk országszerte 1114, — Túl a Dunán 575. A német réteg legerősebb képletei a Délvidéken 60—61%, Erdélyben 50—51%, a Felvidéken 43 és 60%-ra fejlődtek, ellenben Túl a Dunán felérik a 80—88%-ot.

Ez egyenetlen fejlődés arra vall, hogy az ország német szigetképződményei különböző időben, túlnyomólag *telepítés* folytán keletkeztek. De feltűnő, hogy nem a legrégibb telepek a legfejlettebbek.

Legsúlyosabb a vas—soproni és a moson—pozsonyi határképlet. Magassági számai Német-Ujvártól Kőszegig: 58, 75, 83 és 55%, Felső-Pulyától Kis-Martonig 55, 88, 65 és 67%, Magyar-Óvártól Pozsonyig 50, 80, 65 és 42%. De ezek nagyrészt nem telepek, hanem ős-képződmények, melyek valaha a frank birodalomhoz tartoztak s népességük emberemlékezet óta német volt.

A telepek közt legrégibb a *királyföldi* s a *felvidéki* német képződmény: ezeket *Árpád*-királyaink alkották. Ellenben a *Bácska*, a *Bánát*, a *Pestvidék*, *Tolna-Baranya* és a *Bakony-Vértes* vidék telepes németsége többnyire újkori eredetű s a törökvilág után a *Habsburg*-korszakban keletkezett.

De mily különbség van e telepek fejlettsége közt.

Az árpádkori német telepek viszonyszámai *Erdélyben*:

a *Küküllőségben*		a *Barczaságban*		*Szeben* vidékén	41%
Segesvárt	51%	Alvidék	45%	Új-Egyház »	30 »
Szt-Ágotánál	50 »	Felvidék	40 »	*Besztercze* »	39 »
Berethalomnál	42 »			*Jád* »	37 »
Nagy-Sinken	41 »			*Teke* »	28 »
Erzsébetvároson	34 »				

Az árpádkori német képződmények viszonyszámai a *Felvidéken*:

a *Tátraságban.*		a *Fátraságban.*	
Késmárki járás	60%	Mossóc-zniói járás	36%
Gölnicz-bányai »	43 »	Privigyei »	32 »
Poprádi »	26 »	Körmöczbányai »	30 »
Iglói »	21 »	Oszlányi »	25 »

Az alig *kétszáz* éves habsburgkori sváb telepek viszonyszámai:

Tolna-Baranyában.		*Pestvidéken.*	
Simontornyai járás	50%	Vaáli járás	21%
Bonyhádi »	**81** »	Alsó-pilisi »	**68** »
Hegyháti »	51 »	Felső-pilisi »	**53** »
Pécsváradi »	**71** »	Alsó-váczi »	22 »
Mohácsi »	45 »	Csepeli »	37 »
Baranyavári »	39 »		

Bácsban.		*Torontálban.*		*Temesben.*	
Bajai járás	29%,	N.-szt-miklósi j.	39%	Lippai járás	33%
Zombori »	37 »	Zsombolyai »	62 »	Uj-aradi »	59 »
Apatini »	50 »	Perjámosi »	61 »	Vingai »	44 »
Hódsági »	53 »	Cseneji »	61 »	Temesvári »	53 »
Kulai »	58 »	N.-becskereki »	35 »	Csákovári »	31 »
N.-palánkai »	58 »	Módosi »	41 »	Dettai »	35 »
Ujvidéki »	26 »	Bánlaki »	37 »	Verseczi »	37 »

A régi szász képződmények Erdélyben s a Felvidéken messze elmaradtak az újkori sváb telepek mögött. Csak a késmárki, segesvári s a szt-ágotai képletben van némi (50—60%) túlsúlya a német elemnek. Többi képletei e két országrészben eltörpültek, a mire elég érthető magyarázat, hogy idegen etnikába befalazva és a többi németségtől elszigetelten kellett fejlődniök.

Az erdélyi szász népességet a román, a felvidéki német elemeket a tót etnika veszi túlsúlylyal körül. Erdélyben a szamosmelléki s a volt királyföldi szászokat, a Felvidéken a tátra- és fátraalji németséget a vármegyéknek egész sora szigeteli egymástól el. Azoknak a túl-a-dunai, emezeknek az alföldi svábokkal nincs semmi kapcsolatjuk. Ez elhagyatottság hervaszthatta meg képleteiket.

A Habsburg-korszakban keletkezett német telepek nincsenek így megszaggatva. A délvidéki sváb medencze bácska—bánáti szakaszai közt egységes az összefüggés; a tolna—baranyai sváb medencze a Délvidékihez hozzázárkózik; van kapcsolat kettőjük, s a pestvidéki sváb medencze közt is, mely viszont a Vértesen át tartja a bakonyi sváb medenczével a kapcsolatot.

Látszik, hogy az I. Leopold és II. József kora közt lefolyt száz év alatt a német etnikát akarták rendszeres telepítés által tíz megyében meghonosítani. Művük máig elég épségesen fenmaradt.

Torontál és Temes északi részén ma is virágzanak az első telepek. A volt határőrvidéki terület felé a német elem azóta terjedt el, de inkább a szerb talajban, mely elég puha, mint a román etnika talaján, mely sokkal keményebb.

Virágzók a sváb telepek a *középső Dunavölgyben* is, melyet a folyam mindkét partján, Bácskától föl Budapestig tervszerűleg népesítettek be németséggel a törökök elvonulása után. A *balparton* a dél-bácskai képletek igen erőteljesek; csak Apatintól fölfelé, a Soltvidéken át Csepelig gyengülnek, mert a kiskunsági magyar réteg fejlődése megállította a németséget, sőt Kalocsa körül elvágta összeköttetését is. A *jobbparti* sváb telepek Baranyavár és Simontornya közt szintén nagy erőben vannak; de Duna-Földvár és Adony magasságában legyengülnek, s kapcsolatjuk a Vértes felé szakadozik; a sármezei s a balatonmelléki magyar rétegben ez a német etnika tovább nem fejlődhetett.

Elég erősen áll helyt a svábság a *Vértesek közt*, s tartja összeköttetését a bakonyi medenczével. A két pilisi képlet keleten, s a moóri képlet

nyugaton nagy tömörségre vallanak: amazok ereje 68 és 58%, emezé 41%. A közbeeső lépcsők: Esztergom 14, Tata 28, Vaál 21% elég erőben maradtak, — ezeket a magyarság sem Komárom, sem Fejérmegye felől nem tudta elenyésztetni.

Érdekes a *bakonyi sváb medencze.* Ott a telepítők — úgy látszik — arra törekedtek, hogy *helyreállítsák az összes sváb telepek etnikai összefüggését Ausztria felé:* a bácska—bánáti telepítvényektől a vas—soproni határképletekig. Ha a német elem a Dunántúl szivében: a Bakonyban gyökeret vert volna, s átterjedt volna a Rába s a Balaton vidékén, akkor ma *a német etnika uralkodnék ez egész germanizált területen,* a Lajta s az Al-Duna vidéke közt. De a kis-alföldi, s a balatonmelléki magyarság talajában a sváb elem nem bírt terjedni, s a bakonyi német medencze elszigeteltségben maradt. Ezért oly sekély a medre ma is: Devecsernél 13, Pápán 14, Veszprémben 21, Zirczen 26%. A német etnika ez izoláltság folytán a Bakonyban tért veszít, ereje mindinkább kimerül.

Hasonló kimerültség jelei mutatkoznak a *tolna—baranyai* képleteknek Somogygyal és Fejérrel szomszédos csoportjaiban: Pécs 22, Dombovár 18, Siklós 14, Igal 16, Szt-Lőrincz 6, Tamási 3% németségén meglátszik, hogy a Dráva- és Balatonmellék, meg a Mezőföld magyar rétegének túlsúlyát mennyire érzi.

Gyenge német spórák vannak a Túl-a-Duna s a Felvidék legtöbb képletében, de amazoknak nincs fejlődő képességük, emezek pedig túlnyomólag a *galicziai izraeliták beáramlása folytán* keletkeztek, kik a népszámláláskor németeknek vallották magukat. Zemplén és Máramaros közt az erősebb (10—28%) német képletek is többnyire ilyen eredetűek.

Nincs a németségnek semmi talaja a középső Sajó-vidéken, a borsodi rónán, a jászságban, a bihari síkon, az erdélyi Érczhegység körül és a mezőségen, a gyalui havas vidékén, a Nyárád-vidéken, a gyergyóságban s a felső Olt folyása mentén.

* * *

A *tótság*[16] zömével a nyugoti és keleti Beszkidek, a Fátra s a Tátra völgyrendszerében helyezkedett el. Szétágazásai lenyúlnak a felső Dunavölgyig, s követik a felső Tisza mellékfolyóinak útját. Külön szigetségeket is alkot, messze a tót nyelvhatártól: a Vértességben, a Pest-vidéken, a Bácskában, a bihari s a békési rónán.

Gyenge ($^1/_3$—9%) képletei szétszórvák túl a Dunán 10, a Felvidéken 25 az Alföldön 64, az erdélyi részeken 7 járás közt. Középméretű (10—40%) tót képletek jutnak: 2 dunántúli, 18 felvidéki, 8 alföldi járásra, — Erdélyben nem jut egyre sem. Erőteljes (41—97%) tót képlet van a Felvidék 67, s az alföld 1 járásában túl a Dunán, s Erdélyben nincs egy sem. Hiányzik a tót elem Erdély 78, az Alföld 68, a Dunántúl 59, s a Felvidék 6 járá-

[16] L. «A tót és román elemek» czímű számozott grafikont a *C)* mellékleten. A négyszögek, a megyejárásokat, bennük a felső számok a tót, az alsók a román népesség százalékát jelentik $^1/_4$% pontossággal L. a térképcsomagban az I. sz. szines grafikont is.

sából. Előfordul országosan 202. nincs jelen 211 járásban. Erős képződményeinek száma 68. s elég kedvezőn aránylik a gyenge képződmények számához. 106-hoz. — a középméretűeké 29. a mi az arányszámok mérsékelt hullámzását jelenti.

Súlypontjával a Felvidéken nyugszik. Onnét bontakoznak ki a tót nyelvterület körvonalai Trencsén és Ung, Pozsony és Abauj-Torna megyék közt. Határa északon összeér az országos határral. délre: Pozsonytól Beregig a magyar nyelvhatár fut vele párhuzamosan. Területrészei a nagy egészszel elég egységesen függnek össze: csak a Fátraságban épültek

c)

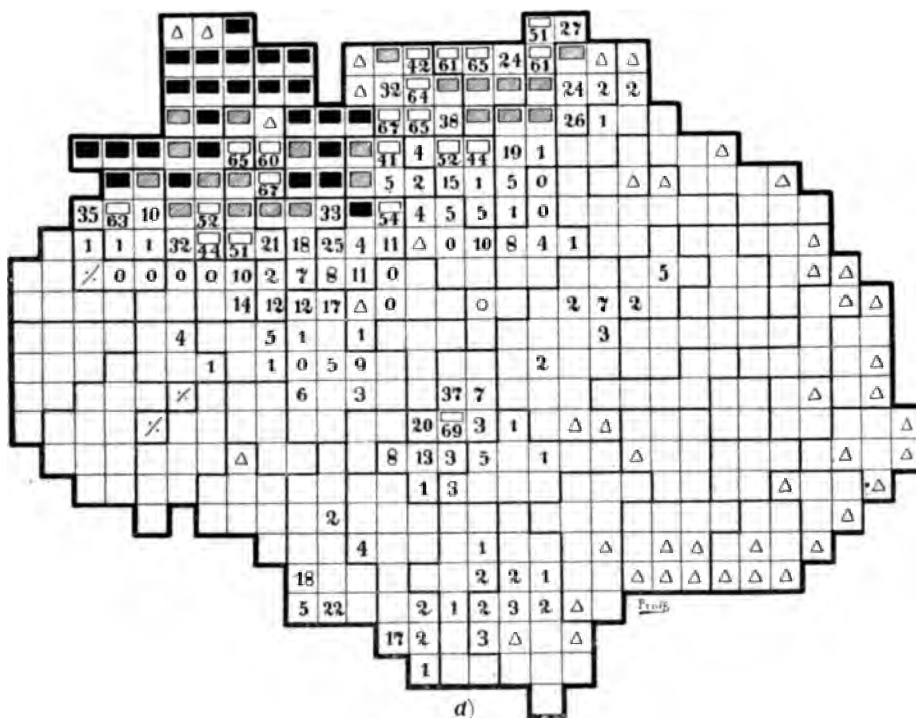
a tót talajba jelentékeny német szigetek, s a Tátraság és keleti Beszkidek vonalán lazult meg a tót réteg szoros összefüggése. mert szász és orosz nyelvmedenczék szaggatják meg azt. (L. fenn a *c)* ábrát.)

E közbeékelt medenczék az erős (70—98%) tót képződményeket két csoportra osztják. A nagyobbik csoport nyugatnak fekszik: kiterjed 11 vármegyében 38 megyejárásra; képletei szorosan zárkozók, feltűnően egyenletesek, — arányszámaik hullámzása még a fátrasági német telepek körül is mérsékelt. A kisebbik csoport keletre esik; képleteivel négy vármegyében csak 11 megyejárást tölt be, s ezek szétzilálvák, arányszámaik minden irányban ingadoznak a környező idegen etnika súlya alatt.

A két csoportot kisebb tót képződmények kötik össze. Valaha szorosabb lehetett köztük e kapcsolat, midőn a kivándorlási mozgalom még nem ütött nagy réseket a tótságban, s azokat más etnikai elemek nem

siethettek betölteni. A két csoport közt e rések — főleg Szepes és Sáros megyék területén jelentékenyek.

A *nyugati* csoportban a kivándorlási mozgalom a népfajok arányát kevésbbé befolyásolja; ha gyérül is ott a tót nép, nem a másajkúak előnyére gyérül. Fenn Trencsén, Árva, Liptó s Zólyom megyék, alább Pozsony, Nyitra, Bars, és Hont nagy részén, az erőteljes tót talajban csak gyenge ($^1/_2$—9%) német, magyar és cseh-morva spórák fordulnak elő. A szórványos német elem többnyire galicziai izraelita jövevényekből kerül: a csekély magyar elemet a birtokos osztály egy része s a köztisztviselők

d)

szolgáltatják: a cseh-morva elem (a statisztika az egyéb nyelvek rovatába sorolja) Ausztria szomszédos tartományaiból szivárog át e területre, hol az etnikai és nyelvi rokonság folytán könnyen terjed s könnyen meg is marad.

Ez elemek gyenge nyomása kissé hullámzóvá teszi az átlag 95—97% erejű tót réteg képleteit. A hullámvölgyek mélységre Árvában csak 93, Liptóban 92, Trencsénben 87, Zólyomban 88, Nyitrában 85%-ig szállnak alá.

A Fátraság *német* telepei körül az arányszámok esése mélyebb, de ott sem tetemes: *Bars* megyében Oszlánynál 72, Garam-Beszterczénél 67%, — *Nyitra*megyében Privigyénél 65%, *Turócz*megyében T.-Szt-Mártonnál 89, Mossóc-Zniónál 60%. (L. fenn a *d)* ábrát.)

A magyar nyelvhatár felé a tót réteg egyetlenné lesz. Mentül közelebb érik azt a tót képletek, annál észrevehetőbb rajtuk annak hatása:

tömörségükből már a Vág, Nyitra, Garam, és Ipoly folyók alsó völgyszakaszaiban engednek, — a Duna-völgy körül pedig egészen elgyengül erejük.

A Tót arányok a Kis-Kárpátok s a Vág-vonal közt a Dunáig:

Malaczka	91%	N.-Szom.	81%	Galgócz .	86%	Nyitra .	52%
Szempcz	63%	Galanta .	10%	Vág-Séllye	32%	Érsekujvár	44%
F.-Csallóköz	1%	A.-Csallóköz	1%	Csilizköz .	0%	Komárom	0%

a Zsitva-vonal s az Ipoly közt a Dunáig:

Aranyos-Marót .	88%	Báth	76%	Korpona . . .	86%
Verebély . . .	51%	Léva	21%	Ipolyság . .	18%
Udvard . . .	10%	Párkány . . .	2%	Szobb	7%

az Ipoly-vonal s a Mátraság közt Pest-vidékig:

Gács	94%	Losoncz	54%
N.-Csátonya	33%	Fülek	11%
B.-Gyarmat	25%	Szécsény	4%
Nógrád	8%	Szirák	11%

A Duna felől a kisalföldi magyarság, a Mátra felől a palóczság nehezedik súlyával a tót képletekre. E súly azonban nem egyenletes: Pozsony, Nyitra és Bars megyék déli tagozatain nem is elég hathatós: itt a tótság közel a Duna-vonalhoz, Szempczen 63, Vág-Séllyén 32, Verebélyen 51, Érsekujvárt 44% erőben maradt.

A *keleti csoportban* a legerősebb tót képletek Zemplén középső járásaira esnek: Varannón 83, Gálszécsen 80%-kal. Ezekhez csatlakozik, elég szoros összefüggéssel, Zemplénben a nagy-mihályi (73%), Ungban a szobránczi (78%), Sárosban a sirokai (79%), a tapolyi (77%) s az alsó-tárczai (79%), végre Szepesben a szepesváraljai (78%) tótság. Annál lazábban függ velük össze Gömörben a nagyrőcei (89%) és rimaszombati (70%), Szepesben a szepesófalusi (78%) s a szepes-szombati (67%) tót képlet. Amazok Dobsinától Tornáig 41—4% esésű, emezek Késmárk, Lőcse és Gölniczbánya közt 32—64—38% lejtésű lépcsőkön tartják fenn egymás közt s a keleti csoport felé a kapcsolataikat, melyet a gömöri magyar rétegzet s a szepesi német medencze egyaránt megszaggattak.

E talajban az *orosz* etnika északon a szepes-zempléni országhatár, s keleten a beregi megyehatár mentén lép fel. A gács-magyar határszorosok felől beáramlott orosz elem *a tót réteget hullámzóvá* teszi. Lejtése Szepes-Ó-falu, Lubló, Felső-Tárcza, Bártfa, Makovicza, Szinna, Homonna, Sztropko és Szobrancz közt ilyen:

78—42—61—65—24—61—51—27—78%.

A mély esésű lublói (42), makoviczai (24) és sztropkói (27) képlet erős ruthén elemek (35—63—65%) jelenlétére vall, s ezek csak a galicziai orosz etnikából szivároghattak ide. Bereg felé a tót etnika arányszámai gyors ütemben csökkennek; a lépcsők esése: Varannó, Ungvár, Nagy-

Berezna és Szolyva közt 83—24—2—2%, — Gálszécs, Nagy-Mihály, Kapos, Munkács és a beregi felvidék közt 80—73—26—1—0%, mely vonalon az oroszság nagy tömeget képez s annak a tótság felett föltétlen túlsúlya van.

Épp ily gyorsan esnek a tót lépcsők a magyar rétegzet felé is. Lejtésük Rima-Szombat és Tornaalja közt 70—5—2%, Losoncz és Szikszó közt 54—4—5—5%, Kassa és Sajó-Szt-Péter közt 52—15—5—0%, Gálszécs és Szerencs közt 80—19—5—1%.

A tótság szigetképződményeiből fölemlítendő a vértesi, a pestvidéki, az alsó Dunai s a békés-csanádi csoport. Számerejük a Vértesben Tatánál 14, Esztergomnál 12%, a Pest-vidéken felső Pilisnél 12, Vácznál 17%, az alsó Dunánál Hódságon 18, Ujvidéken 22, Német-Palánkán 17%, Békésben Csabán 69, Szarvason 37, Orosházán 20, végre Csanádban Mező-Kovácsházán 13%.

Nincs semmi tót elem: túl a Dunán Győr, Vas, Zala, Somogy és Baranya megyékben, az Alföldön Hajdu, Jász és Csongrád megyékben, — az erdélyi részeken úgyszólva sehol sincs, gyenge spórák csak Hunyad Kolozs és Szilágy területén mutatkoznak.

Mikor jött a tótság az országba, s mikor ért befejezést a slovák elem összeolvadása a honfoglaláskori ó-szlovén elemmel, — nem tudhatjuk. A kérdés a szaktudomány előtt sincs még teljesen föltárva, ezért dönteni sem lehetett még benne. Minket e messze előzmény nem is érdekel.

A tót képletek tömörségéről, összefüggéséről, s nagy földdarabra szétterjedő egyenletes arányairól az a benyomásunk, hogy a tót etnika kialakulása nem sokkal késhetett a felföldi német telepesek megérkezése után, s feltétlenül *megelőzte az anjou-kori orosz jövevényeket.*

A szepes—ungi orosz medenczék és szigetségek fekvése, s ugyanott a tót tömegek hullámzó arányai azt bizonyítják, hogy az orosz elem ékelte magát a tót talajba, s nem egy korábbi orosz réteg hullott szét a tót tömeg súlya alatt. Erre vall, hogy orosz medenczék csak a tót periferiákon, az országhatár felé, határkapuk közelében vannak, a honnét az orosz elem beáramlott. Ilyen a lublói medencze Szepesben, mögötte a Gácsországba vezető Poprád-völgygyel; ilyen a makoviczai medencze Sárosban, mögötte a duklai s a velicskai szorosokkal; ilyen a szinnai medencze Zemplénben, mögötte a két ruskai hágóval, végre ilyen a bereznai medencze Ungban, mögötte az uzsoki hágóval; — szorosok és hágók valamennyien Gácsországba vezetnek.

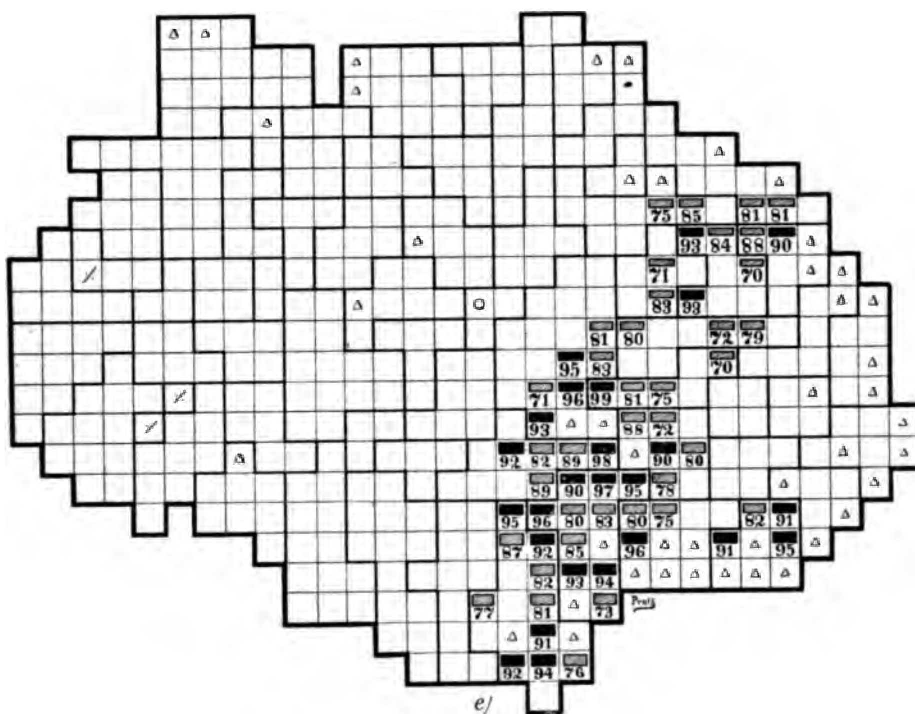
Ha az orosz képződmények nem egy későbbi beáramlás, hanem egy korábbi megalakulás művei volnának, a miket aztán a tótság ereje választott el egymástól, akkor ily elszigetelt orosz medenczéket nemcsak a határkapuk közelében, a periferiákon, hanem Szepes és Ung közt egyebütt is kellene találnunk, a hol ma erős tót képletek vannak. De ily orosz medenczék nem találhatók; sőt a tót falukban még orosz kisebbségek is csak gyéren fordulnak elő.

A XIV. században beáramlott oroszság viszonylag csekélyebb erővel majd úgy megszaggatta e vonalon a tót réteget, a hogy a XIII—XVIII.

századokban beáramlott románság nagyobb számerővel megzilálta Erdélyben a székely-magyar rétegzetet. Az alföldi s a székelyföldi magyar medenczék laza kapcsolatjához eléggé hasonlít a keleti és nyugati tót medenczék közt való laza kapcsolat. S e hasonlóság csak megélénkül az által, hogy a régebbi népnek a jövevény elemmel való etnikai küzdelméhez ott is, itt is régi szász elem adja az asszisztenciát, s ott is, itt is a küzdés egyik eredménye nagy kivándorlási mozgalom lett.

* * *

A *románság*[1] tagozata és elrendezése Magyarországon a jövevény

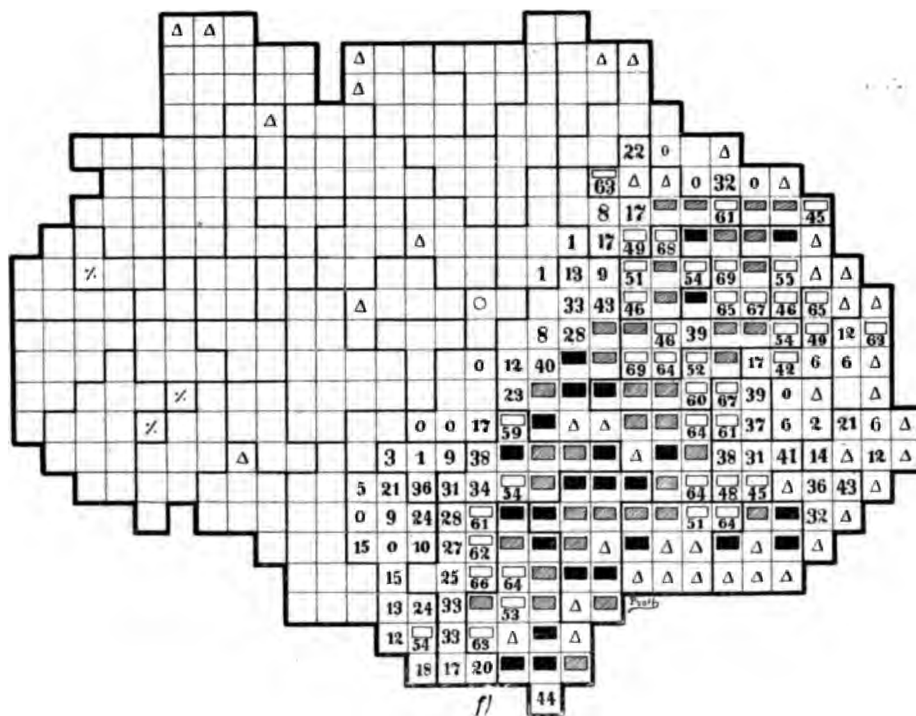

német, orosz, szerb népekéhez hasonlít, a magyar és tót etnikától pedig különbözik. Mert a román elem arányszámai csaknem mindenütt egyenetlenek, magas hullámhegyek közt mély hullámvölgyeket képezők; a tömör képződmények legtöbbje messze szét van szórva egymástól, s többnyire excentrikus fekvésben, az országhatárra támaszkodik.

A legerősebb képletek (90—99%) összesen 25 járásra terjednek ki, de nem összefüggőleg, hanem tíz darabba és ugyanannyi súlypont közt elosztva. Ezekből Erdély *déli* határvidékére esik öt, az *északira* két külön darab, az Érczhegység s a Meszes közt a *királyhágó bércz-világára* három külön képződmény.

[1] L. a «Tót és román elemek» czímű számozott grafikont a C. függeléken.

Külön hullámhegyeket alkot: *délre* a törcsvár-sárkányi (95 és 91%) s az árpási (91%) románság Fogarasban. — a szelistyei (96%) Szebenben, a puj-hátszegi (93 és 94%) Hunyadban, s a bozovics—jád—tergovai (94, 92 és 91%) Krassó-Szörényben. Külön fekszik egymástól: *északra* a radnai (90%) román képlet Beszlercze-Naszódban s a nagyilonda—csákigorbói (93—93%) Szolnok-Dobokában. Messze elmaradnak ez északi képződményektől és lazán függnek össze a délvidékiekkel: Krassó-Szörényben a facset—marosi (92 és 95%), Hunyadban a maros-illye—brád—kőrösbánya—algyógyi (96, 90, 97 és 95%), Alsó-Fejérben a magyarigeni (90%) s Arad megyében a nagy-halmágyi (98%) román képletek.

Végre ezekkel össze nem függő külön csoportot formálnak a Bihar-hegység közül a magyar-cséke—vaskoh—beéli (95, 96, 93%), s Arad megyében a ternovai (93%) román képződmények, sőt különállónak tekinthetni Torda-Aranyosban a topánfalvi móczságot is (99%), a román képletek e legtömörebbikét.

E széttagolt etnikai csoportok mindegyike zárt hegyi topografiában alakult ki: a fogaras—szebeniek a délvidéki havasok alatt, a hunyadiak a Retyezát alatt s az erdélyi érczhegységben, — a krassó-szörényiek a krassói érczhegységben, az arad—bihariak a Bihar havas körül, a torda-aranyosiak az aranyosi hegységben, a szolnok-dobokaiak az ilosvai hegyek közt, s a besztercze-naszódiak a radnai havasban.

Látszik, hogy a románság száz évek előtt, mikor az ország területén

először megjelent, előszeretettel kereste fel, nomád pásztornép természetével egyezőn, a magas hegyvilágot, s ott fészkelte meg magát legszivesebben, a hol arányszámai ma is a legerősebbek.

De szintúgy látszik, *honnan* érkeztek rajai, *merre* vették terjeszkedési irányukat, s ezek *hol értek össze* az ország belsejében. A fogaras—szeben—hunyadi képletek *Havasalföldet*, a krassó-szörényiek az Olt-jobbparti *kis Oláhországot* s a beszterce-naszód–szolnok-dobokaiak *Moldvát* és *Bukovinát* vallják eredetük helyének. Amazok az alsó- és Középső-Maroson át az erdélyi érczhegységben s a Bihar-havasban, — emezek a Meszes s a gyalui havas hegyvilágában terjeszkedtek. *Bihar*, *Kolozs*, *Torda-Aranyos* és *Kis-Küküllő* megyékre esnek a királyhágó mindkét oldalán a három beáramlási irány gyanitható *találkozópontjai*.

Ha végigtekintünk az összes román képződményeken, egész elrendezésük, arányszámaik valamennyi haladványa csak megerősíti a főképletek tanuságtételét, hogy a román elemnek e három irányból *kívülről* kellett érkeznie. Úgy az északi, mint a déli áramlat útvonalát azok a számsorok gyanittatják, melyek mindegyike a periferiák felől indul, az ország belseje felé csökken, s csak a találkozópontok mentén növekszik újra. A hol a román áramlatok nem találkozhattak össze, ott arányszámaik az elenyészésig le is csökkennek.

Csökkenők a román arányszámok a *székely* s a *szász* föld belseje felé. Lejtésük megfigyelhető e példákon:

Maros-Torda m.:		*Csik megye:*		*Háromszék m.:*	
Felső-régeni j. . .	65%	Gyergyó-tölgyesi j.	64%	Kézdi-vásárhelyi j.	6%
Alsó-régeni j. . .	49 »	» sz.-miklósi j.	12 »	Orbói j.	12 »
Nyárád-szeredai j.	6 »	Felcsiki j. . . .	6 »	Sepsi-szt-györgyi .	21 »
Udvarhely m.:		Kászon-alcsiki j. .	0.0 »	*Brassó megye:*	
Székely-udvarh. j.	0.2%			Hétfalusi j. . . .	43%

N.-Küküllő m.:		*N.-Küküllő m.:*		*Udvarhely m.:*		*Udvarhely m.:*	
Berethalmi j.	38%	Segesvári j..	31%	Sz.-keresztúri j.	6%	Homorodi j.	2%
Szt-ágotai j.	48 »	N.-sinki j. .	45 »	*N.-Küküllő m.:*		*Háromszék m.:*	
Szeben m.:		*Fogaras m.:*		Kőhalmi j. .	41%	Miklósvári j.	14%
Uj-egyházi j.	64%	Fogarasi j. .	82%	*Fogaras m.:*		*Brassó m.:*	
Fogaras m.:				Sárkányi j. .	91%	Al.-barczasági	36%
Árpási j.. .	91%			Törcsvári j.	95 »	Felső- »	32 »

Mentől beljebb hatolnak a román elemek akár a székely, akár a szász rétegzetbe, annál alább hanyatlanak arányaik. E szabályszerűen ismétlődő jelenségnek egyetlen kivételes példáját Brassó megye két barczasági járásában látjuk, hol a határszéli felső járás románsága gyengébb 32%) a beljebb fekvő alsó járásinál (36%), mert a román áramlat amott 40% szász és 25% magyar elembe ütközött (főleg a határszéli Brassó városban), míg emitt 45% szász és csak 12% magyar állta útját.

Épp ily csökkenők a román számsorok mindenütt, hol a román (népesség *nyugat felé*, az *alföldre* terjeszkedett, a Tisza-vonalig. *Német,*

magyar és *szerb* képződmények közt járó arányszámaikról a következő haladványok tájékoztatnak. A felső Tisza-völgytől a *Sebes-Körös-völgyig* Máramaros, Ugocsa, Alsó-Bereg, Szatmár, Szilágy, Szabolcs és Felső-Bihar 40 megyejárásában:

	Mező-Kászón —	Beregsz. —	N.-Szőllős 22	Huszt —	Taraczköz —	[Felső-Tisza]			
Tiszai j. —	Feh.-Gyarm. —	Fek.-Ardó 68		[Avas]	Técső 0·3	M.-Sziget 82	Tiszavölgy 0·2		
Kisvárda —	Mátészalka —	Csenger 8	Szatm.-Ném. 17	Szinér-Vár. 75	N.-Somkút 85	N.-Bánya 61	Sugatag 81	Izavölgy 81	Vissóvölgy 45
Bogdán —	Nyirbátor 1·2	N.-Károly 17	Endrőd 49	Szilágy-Cseh 68		←————			
N.-Kálló 1	Székelyhid 18	Ér-Mihályf. 9	Tasnád 51	Zilah 54	Zsibó 83				
Derecske —	Szalárd 33	Margita 43	Szil.-Somlyó 46	Kraszna 71					
Beretty.-Ujf. 8	Nagyv. 28	Élesd 81							
	[Sebes-Körös]								

S a Sebes-Kőrös-völgytől az *Alsó-Dunáig* Csanád, Békés, Alsó-Bihar, Arad, Torontál, Temes és Krassó-Szörény 68 megyejárásában:

			Gyoma —	Szeghalom 0·2	T.-Keresztes 12	Céffa 40	M.-Céke 71	Belényes 96
			Szarvas —	Békés —	N.-Szalonta 23	Tenke 71	Vaskoh 96	
		Orosháza 0·1	B.-Csaba 0·2	B.-Gyula 17	Kis-Jenő 59	Beél 93	[Bihar-havas]	
	Makó 8	Kovácsháza 1	Battonya 9	Elek 38	Ternova 92	Boros-Jenő 82	B.-Sebes 89	N.-Halmágy 98
T.-Kanizsa 5	N.-Szt-Mikl. 21	Nagylak 86	Pécska 31	Arad 34	Világos 54	Radna 89	←————	
T.-Becse 0·2	N.-Kikinda 1	Perjámos 24	Uj-Arad 28	Lippa 61	Maros 95			
N.-Becsk. 15	Zsombolya 9	Csenej 10	Vinga 27	Rékás 62	Bega 87	Facset 92		
	Párdány 15	Csákovár 57	Temesvár 25	Buzias 66	Lugos 64	Gavosdia 82		
	Modos 13	Bánlak 24	Detta 33	Bogsán 77	Resicza 53	Karánsebes 81		
	Antalfalva 12	Alibunar 54	Versecz 33	Oravicza 63	[Ércz hegys.]	Teregova 91		
		Pancsova 18	Kubin 17	Fehértempl. 20	Jám 92	Bozovics 94	Orsova 76	
						Moldova 44		
		[Alsó-Duna]						

E 108 román képlet, a Felső-Tisza s az Alsó-Duna közt, *kelet-nyugoti* irányban *csökkenő* haladványsorokat mutat.

A román elem ez egész vonalon feltünőleg az alföldi róna felé törekszik, de terjedése arányában fogy az ereje, a mit eléggé bizonyít, hogy az arányszámok soraiban az esések csaknem mindenütt azonos ütemmel bírnak.

De van 13 kivételes eset a 108 közt, hol a szabályszerű lejtőkön egy-egy kiemelkedő lépcső megállítja vagy feltartóztatja az arányok általános hanyatlását. Ilyen csomópontok a román etnikában: a máramarosi Sziget, az ugocsai F.-Ardó, a szatmármegyei N.-Somkút, a

bihari Székelyhid, az aradmegyei Ternova, a csanádi Nagy-Lak és Makó, a torontáli Nagy-Becskerek és Alibunár, a temesmegyei Csákovár és Buziás, s a krassó-szörényi Bogsán és Bozovics.[1] (A fent közölt két táblázatban e csomópontok arányszámait vastag számjegyek emelik ki.)

Bizonynyal *helyi* okok is hozzájárultak e kivételes példák előidézéséhez: a csomópontok mindegyikén puhább az etnikai talaj, mint a szomszéd pontokon. Nagy-Somkúton pl. a magyarság csak 12%, míg a szomszéd Nagybányán 37%, Szinérváralján pedig 20%, — ezért kell, hogy a n.-somkúti románság erősebb legyen a nagybányainál és szinérváraljainál. Hasonló helyi okok tették hullámzóvá a román etnikát Székelyhid, Makó, Nagylak magyar, Nagy-Becskerek, Csákovár, Buziás és Bogsán német, Alibunár szerb és Bozovics telepes cseh *környezetében* (Moldován és Orsován). A keletről nyugatnak tartó román elem erejéből e csomópontokon az alkalmas talaj többet kötött le, s a környező területre kevesebb jutott belőle.

De van e csomópontok keletkezésének *általánosabb* oka is.

Ha vizsgálat alá veszszük a királyhágóninneni és túli összes román képletek lépcsősorait, észre kell vennünk, hogy azok nemcsak az alföld felé alkotnak lejtőket, hanem az *országhatárokról:* északkeletről délnyugat felé, délkeletről északnyugat felé s délről észak felé, az ország equatoriális középvonala irányában is. Száz évek óta fejlődik és terjed a periferiákról beáramlott román etnikai élet e három irányban, kitartóan és következetesen küldve előre a kisebb hullámokat az utánuk következő nagyobb tömegekből. A hol *az áramlatok összeérnek,* ott a hullámok többnyire összecsapnak és megduzzadnak. A hullám-lejtők lépcsői közt ekkép keletkeztek csomópontok úgy az alföldi, mint az erdélyi területen.

Hogy láthatóvá tegyük az erdélyi román képletek összefüggését, teljesség okáért ide kapcsoljuk Krassó-Szörény, Arad. Bihar, Szabolcs, Szatmár és Máramaros megyéknek a királyhágóntúli területhez közel eső megyejárásait is. Ellenben mellőzni fogjuk a Székelyföld egyrészét, s a Szászföldből a Barczaságot, hol a román etnika — mint ezt fent

[1] E tizenhárom képlet etnikai összetétele a következő:

megye	járás	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	egyéb
Máramaros	Sziget	32 1/2	19 1/4	—	32	15 1/2	—	—	3/4
Ugocsa	F.-Ardó	49	5	—	23	22 3/4	—	—	1/4
Szatmár	N.-Somkut	12	3/4	—	85 3/4	—	—	—	1 1/2
Bihar	Székelyhid	89 1/2	1/2	1/2	9 1/4	—	—	—	1/4
Arad	Ternova	6	1 1/4	—	92	—	—	—	3/4
Csanád	Nagylak	31 1/2	1 1/2	28 3/4	36 1/2	1/2	1	—	1/4
	Makó	86	3/4	8 1/2	3	—	1 1/2	—	1/4
Torontál	N.-Becskerek	12 1/2	35	4 1/2	15 1/4	—	30 1/4	3/4	1 3/4
	Alibunár	1 3/4	3 1/4	2 1/2	54	—	37 3/4	—	3/4
Temes	Buziás	13 4/4	17	2	66 1/2	—	—	—	3/4
	Csákovár	7 1/4	31 1/4	—	57 3/4	—	3	—	3/4
Krassó	Bogsán	3 3/4	12	2 3/4	77 3/4	—	3/4	—	3
	Bosovics	1/4	—	—	94 1/4	—	—	—	4 1/2

már kimutattuk — úgyis gyengén áll. Az itt következő táblázatban fölvett 114 megyejárás *román* népességének százalékarányai *északról dél felé* és *délről észak felé* így hullámzanak:

Kis-Várda	Máté-Szalka	Csenger	Szatm.-Ném.	Szinér-Vár.	N.-Somkút	N.-Bánya	Sugatag	Izavölgy	
—	—	8	17	**75**	85	61	81	81	
Nyir-Bogdány	Nyirbátor	N.-Károly	Erdőd	Szilágy-Cseh	N. Ilonda	M.-Lápos	Naszód	Radna	
—	1.2	**17**	49	**68**	**98**	**84**	**88**	**90**	
Nagy-Kálló	Székelyhíd	Ér-Mihályfalva	Tasnád	Zilah	Zsibó	Deés	Betlen	Jád	
1	13	9	**51**	54	83	69	70	55	
Derecske	Szalárd	Margita	Szilágy-Somlyó	Kraszna	Csáki-Gorbó	Szamosujvár	Kékes	Beszter-cze	J.-Régen
—	33	43	46	**71**	**98**	65	67	46	65
Berettyó-Ujfalu	Nagyvárad	Élesd	Almás	Nádas	Kolozsvár	Mócs	Mező Örményes	Teke	Sz.-Régen
8	28	81	**80**	46	39	**72**	**79**	**54**	49
Cséffa	M.-Cséke	Belényes	Bánffy-Hunyad	Gyalu	Torda	Maros-Ludas	Alsó-Maros	Felső-Maros	Nyárád-sziget
40	95	83	69	64	52	70	17	42	6
Tenke	Vaskoh	Topánfalu	Alsó-Jára	Toroczkó	Felvincz	Radnót	Dicső-Szt-Márton	Székely-Udv.	[Hargita-hegység]
71	**96**	**99**	81	**75**	60	67	39	0.2	
Beél	[Bihar -	havas]	Verespatak	N.-Enyed	Marosujvár	Hosszúaszó	Erzsébetváros	Sz.-Keresztur	
98			88	72	64	61	37	6	
Boros-Jenő	Boros-Sebes	N.-Halmágy	[Erdélyi érczhegys.]	M.-Igen	Balázsfalu	Berethalom	Segesvár	Kőhalom	
82	89	**98**		**90**	**80**	38	31	41	
Radna	Vörösbánya	Brád	Algyógy	Alvincz	Kis-Enyed	Szt-Ágota	N. Sink	[Perzsági havas]	
89	**90**	97	**95**	64	78	48	45		
Maros-Illye	Déva	Szász-város	Szász-Sebes	Szerdahely	N.-Szeben	Újegyház	Fogaras	Sárkány	
96	80	83	80	**75**	51	64	**82**	91	
Facset	Vajda-Hunyad	[Kudsiri havas]	Szelistye	[Szebeni	havas]	Árpás	[Fogarasi havasok]	Törcsvár	
92	85		**96**			91		**95**	
Gavosdia	Hátszeg	Puj							
82	**98**	**94**							
Karánsebes	[Retyezát]	Petrozsény							
81		73							
Teregova	[Godjan Sarko]								
91									
Bozovics	Orsova								
94	76								
Moldova									
44									

E hullámzó számsorokban a hullámhegyeket *vastag* számjegyekkel jeleztük, hogy szembetűnőbbek legyenek.

Dolgozatunk kereteit és programmját nem terjeszthetjük ki a magyarországi román etnika egész kialakulásának történetére, s ennek úgy historiai, mint néprajzi és nyelvi anyagára. Ez a romanisták feladata. Mi e helyen csupán az okviszonyokról szólhatunk, melyekben a románság hullámzó arányszámai a legtöbb valószinűség szerint egymáshoz állanak. Az arányszámok e kérdésben elég beszédesek.

Megkülönböztetjük a *délvidéki* román képleteket az *északiaktól.* A *déli csúcsképletek:* Bozovics, Hátszeg, Puj, Szelistye, Szerdahely, Árpás, Fogaras és Törcsvár közt, 75—96$^0/_0$ románnal, az országhatár mentén húzódnak el, s a délvidéki román etnika *külső hullámvonalát* alkotják, egy magasságban a szomszéd kis oláhországi és havasalföldi román medenczékkel. E medenczékből kellett a hullámoknak érkezniök, a melyek aztán Krassó-Szörény és Hunyad megyéken át Aradig, Szebenmegyén át Alsó-Fehérig, Fogarason át Nagy-Küküllőig tovább terjeszkedtek csökkenő

erővel, lépcsőzetesen. De arányos elterjedésüknek kétfelől más-más akadály állta útját. Nagy-Küküllőnél a szász etnikai réteg keménysége, Aradnál és Hunyad északi felében az erdélyi érczhegység s a Bihar-havas ellentállása. E kettős akadálytól a román elem megtorlódott, áramlatai összefolytak, arányai pedig megnövekedtek, s kialakult a délvidéki román etnika *belső hullámvonala*, melynek legmagasabb pontjait mi Alsó-Ferér és Torda-Aranyos megyék közt Balázsfalva (80%), Magyar-Igen (90%), Verespatak (88%) és Toroczkó (75%). — Bihar, Arad és Hunyad megyék közt pedig Beél (93%), Ternova (92%), Maros-Illye (96%), Kőrösbánya (90%), Nagy-Halmágy (98%) s Algyógy (95%) román arányszámaiban látjuk megjelölve.

Az *északi csúcsképletek:* Tasnád, Szinér-Váralja, Nagy-Ilonda, Magyar-Lápos, Naszód és Radna közt 17—93% románnal, az északvidéki román etnika *külső hullámvonalát* alkotják, de az országhatárt csak Radnánál (Beszterce-Naszód szélén) s Izavölgyénél (Máramaros szélén) érintik, egy magasságban a szomszéd moldvai és bukovinai román medenczékkel. E medenczékből, északkelet felől, tehát csak azok a román hullámok érkezhettek, melyek Máramaroson át Szatmár, Beszterce-Naszódon át Szolnok-Doboka és Kolozs keleti részeire terjednek ki. Az Ugocsát, felső Bihart, a Szilágyságot, Szatmár és Kolozs nyugoti részeit betöltő román hullámoknak messzebb *északnyugatról* kellett érkezniök. Régi följegyzések tudnak is róla, hogy a bukovinai medenczéből valaha erős román hullámok áramlottak a *vereczkei szoroson át Beregbe*, Szabolcs felé, de a ruthének s a tiszaháti magyarok idővel kiszorították onnan. A Tisza-jobbpart nem vált be alkalmasnak a románság számára, ezért kiürítette lassan azt a vidéket, bevette magát az Avasba, a Meszesbe, a Láposba s a Réz-hegységbe, — úgy terjeszkedett tovább az Érmellék, a középső Szamosvidék, — majd a másik áramlattal egyesülten, részint a gyalui és tordai havasok, részint a Mezőség felé. Itt is topografiai és és etnikai akadályok állták az arányos elterjedés útját, — a román elem itt is megtorlódott, áramlatai összefolytak, arányai meg-megnövekedtek, s kialakult az északvidéki román etnika *benső hullámvonala*, melynek legmagasabb pontjait mi Szilágy és Szolnok-Doboka megyék közt Tasnád (51%), Kraszna (71%) és Csáki-Gorbó (93%), végre Kolozs megye nyugoti és keleti járásai közt Almás (80%), Mócs (72%), Mező-Örményes (74%) és Teke (54%) román arányszámaiban látjuk megjelölve.

A hullámhegyek e négy vonala közé az erdélyi részeken a *hullámvölgyek* három sora esik, gyengülő román képletekkel. A közbenső sorban kell keresni azt az aequatorialis vonalat, hol az északi és déli áramlat a Királyhágón túl beérte egymást, de odáig nem jutott, hogy képleteit ott is erőteljesen kidomboríthassa. E vonalat mi egyfelől Bánffy-Hunyad, Nádas, Gyalu, másfelől Torda, Felvincz és Radnót közt a 69, 46, 64 és 52, 60, 67% román arányokban véljük látni. Ellenben a Bihar-havas alatt: Margitától Élesdig s Belényestől Vaskohig a tetemes román képletek (Margita 13, Élesd 81, Belényes 83, M.-Csike 95%) azt a benyomást

teszik, hogy ott a román etnikai erők, részint Szatmár, részint Arad, részint Kolozs felől közrehatottak, hogy e góczpontokat megalkossák.

Az előadott demografiai bizonyítékok nemcsak meg nem erősítik a római eredetről szóló elméletet, sőt nagy mértékben valószinűtlenné teszik, hogy e szétszórt és bevégezetlen román etnikai alakulás egy ős lakosság műve volna. Hisz épp a románok egyik etnikai sajátsága, hogy szeretnek összetartani, s kerülik az elszórtságot. Román spóra-képlet ($^1/_4$—$^3/_4$%) mindössze 13 van: ú. m. Erdélyben 1, az alföldön 9, s a felvidéken 1 és Túl-a-Dunán 2. Ellenben a tót spórák száma 64 megyejárásra terjed. Gyenge (1—9%) román képlet is csak 17 van: ú. m. Erdélyben 5, az Alföldön 12, a többi országtájakon egy sincs. Ellenben a gyenge tót képletek száma 64.

Hasonlítsuk össze a két népfaj tömörebb képződményeit is országrészek szerint és országosan:

%	Románok: Túl-a-Dunán	Felvidéken a Tiszáig	Alföldön az egész Tiszántúllal	Erdélyben	Összesen	Tótok: Túl-a-Dunán	Felvidéken a Tiszáig	Alföldön az egész Tiszántúllal	Erdélyben	Összesen	
10—30	—	—	21	5	**26**	2	13	6	—	**21**	járásban
30—50	—	—	13	16	**29**	—	10	2	—	**12**	»
50—70	—	—	11	20	**31**	—	15	1	—	**16**	»
70—90	—	—	15	22	**37**	—	22	—	—	**22**	»
90—100	—	—	10	15	**25**	—	25	—	—	**25**	»
Összesen:	—	—	70	78	**148**	2	85	9	—	**96**	»
+1/8—10%	2	1	21	6	**80**	10	25	64	7	**106**	»
Összesen:	2	1	91	84	**178**	12	110	73	7	**202**	»

A románság általán csak a Tisza-vonalig terjeszkedik. Két túl-a-dunai sporadikus képlete Tolnamegye szegszárdi és Somogymegye barcsi járásában fordult elő. Egyetlen felvidéki spora-képlete Trencsénm. illavai járására esik.

Jelen van a román elem az ország 178 járásában; hiányzik Tul-a-Dunán 69, a felvidéken 115, az Alföldön 50, Erdélyben 1 (Kászon-Alcsik) járásból, összesen az ország 236 járásából. A tót elemről láttuk fenn, hogy az ország 202 járására terjed ki, s csak 211 járásból hiányzik.

* * *

A jövevény *orosz* és *szerb* elemek képletei[1] épp oly szaggatottak, épp oly határszéli fekvésűek s az ország belseje felé épp úgy elgyengülők, mint a román képletek.

Az *orosz etnika* abban is hasonlít a románhoz. hogy szintén több irányból áramlott az országba, s áramlatai szintén összeértek több ponton.

Képleteinek sora Szepes és Zemplén megyék közt:

Szepes megye:				*Sáros megye*:			
Szepes-ó-falusi j.	14%	Lublói j. . .	35%	F.-tárczai j. .	29%	Székcsői j.. .	23%
Késmárki j. .	2 »	Lőcsei j. . .	7 »	Váraljai j. . .	3 »	Sinokai j. . .	1 »
Szepes-szomb. j.	— »	Iglói j. . . .	9 »	—		A.-táriczaj . .	0·1 »
				Gölniczi j. .	13 »		

[1] L. a «Német, orosz és szerb elemek» czimű számozott grafikont a B. függeléken.

Sáros megye:

Makoviczija j. 63%

továbbá Ung és Máramaros közt:

Zemplén megye:

Sztropkói j. 23%
Varannói j. . 1 »
Szinnai j. . 65 »
Homonnai j. 32 »

Gálszécsi j. . 2%
S.-a.-ujhelyi j. — »
Szerencsi j. 2 »

Ung megye:

N.-bereznai j. 88%
Ungvári j. . 83 »
Szobránczi j. 4 »
Kaposi j. . 0·2 »

Bereg megye:

Szolyvai j. . 76%
Felvidéki j. 84 »
Munkácsi j. 59 »
Tiszaháti j. 4 »
M.-kászonyi j. 1 »

Máramaros megye:

Ökörmezei j. 83%
Huszti j. . 75 »
Taraczközi j. 75 »
Técsői j. . 57 »
M.-szigeti j. 15 »

Tiszavölgyi j. 72%
Sugatagi j. . 22 »
Vissói j. . . 12 »
Izavölgyi j. . — »

Ugocsa megye:

N.-szőllősi j. . 23%
F.-ardói j. . . — »

A határszéli járásokban legerősebbek az orosz képletek: Sáros és Máramaros közt Makovicza (63), Szinna (65), N.-Berezna (88), Szolyva (76), Ökörmező (83), Taraczköz (75) megannyi csúcspontok. Gyengülnek a határképletek nyugatra, hol a tót etnika nyomását érezik: Székcső (23), F.-Tárcza (29), Lubló (35), Szepes-Ó-Falu (14) területén. — s keletre, hol a román etnikával kell megküzdeniük: Sugatag (22), Vissó (22) területén. Az orosz etnika csomópontjai, hol a szepes—sárosi, a bereg-máramarosi áramlatok összetalálkoznak: egyfelől Gölnicz (13%) és Igló (9%), — másfelől Bereg-Felvidék (84%), Munkács (59%) és N.-Szőllős (23%), keleten erőteljes, nyugaton bágyadtabb hullámzásba hozva az etnikai talajt. Az ország belseje felé e hullámok gyorsan elsimulnak s aztán elenyésznek. Csak itt-ott mutatkozik még néhány orosz spora Szatmár, Bihar, Szabolcs és Csanád megyékben. Messzebb elvetődött orosz hullám csak Bács megye déli részén van: Kulán 17%, és Zsablyán 3% oroszszal.

Az *összes orosz* képletek országrészenként így oszlanak meg:

	Túl-a-Dunán	Felvidéken a Tiszáig	Alföldön az egész Tiszántúllal	Erdélyben	Összesen	
40—100%	—	—	—	—	—	járásban
70—90 »	—	3	4	—	7	»
50—70 »	—	3	1	—	4	»
30—50 »	—	3	—	—	3	»
10—30 »	—	6	5	—	11	»
1—10 »	—	11	2	—	13	»
1/4—3/4 »	—	3	6	—	9	»
Összesen:	—	29	18	—	47	járásban
Hiányzik:	71	87	123	85	366	járásból.

A *szerb* elem jövevény-jellege nemcsak a szerb képződmények határszéli fekvésén látható, hanem szétszórt tagozatán is. A délvidékről jött, részint szlavónián át, részint a szerbiai délszláv medenczéből, —

de még egységesen összefüggő nyelvterületet sem tudott alkotni. Képletei egymástól feltűnően elkülönözve alakultak ki, s a szerb elemet telepes nép jellegével ruházzák fel.

A délnyugati képleteknek Szlavónia magasságában délről északra ilyen a hullámzásuk:

Baranya megye:				*Bács megye:*			
Pécs	0·2%	Pécsvárad	1%	Baja	18%	Bács-Almás	30%
Siklós	6 »	Mohács	11 »	Zombor	32 »	Zenta	14 »
		Baranyavár	15 »	Apatin	26 »	Topolya	8 »
				Hodság	20 »	Ó-Becse	43 »
				N.-Palánka	31 »	Kula	8 »
						Ujvidék	26 »

E vonalon a kulai, hódsági és apatini járások erős német, s a zenta—topolyai erős magyar elem fokozta le a szerb etnika egykori arányait. Viszonylagos erőben maradt a szerbség Ó-Becsén, bár itt is 54% magyar áll vele szemben és Bács-Almáson (Szabadka várost beletudva), bár itt a magyar elem túlsúlya 57%. Apró szerb képződmények akadnak még Tolna, Fejér s Pest megyében: Bonyhádnál 3, D.-Adonynál 6, a pilisi felső járásban 6, a pesti alsó járásban 5, s a solti közép járásban 7% erővel, — de ezek a hajdan Egerig elterjedt szerb etnikának utolsó maradványai.

A délkeleti képletek Szerbia magasságában délről észak felé ekkép hullámzanak:

Torontál m.:		*Torontál m.:*		*Torontál m.:*		*Temes m.:*	
Török-Kanizsa	37%	N.-Szt-Miklós	6%	Perjámos	10%	Ó-Arad	5%
Török-Becse	66 »	Zsombolya	7 »	Csenej	15 »	Vinga	10 »
N.-Becskerek	30 »	N.-Kikinda	54 »	*Temes m.:*		Temesvár	3 »
Bács m.:		Párdány	35 »	Csákovár	3%		
Zsablya	76%	Modos	25 »	*Torontál m.:*		Detta	6%
Titel	69 »	Antalfalva	52 »	Bánlak	15%	Versecz	21 »
				Alibunár	31 »	Kubin	48 »
				Pancsova	34 »	Fehértempl.	52 »

Temes m.:		*Krassó m.:*	
Lippa	0·1%	Bogsán	0·3%
Rékás	13 »	Oravicza	0·1 »
Buziás	— »	Jám	2 »
		Moldova	39 »

A szerb etnika csúcspontjai e vonalon: Zsablya, Török-Becse, N.-Kikinda, Antalfalva, Fehértemplom és Kubin. Az egykori szerb góczpontokról, milyenek voltak: Versecz, Temesvár, Pancsova, N.-Becskerek — már csak romok maradtak fenn.

A düledező képletek északon a magyar, délre a német, keletre a román etnika túlsúlyát érezik.

Az *összes szerb* arányszámok országrészenként így oszlanak meg:

	Túl-a-Dunán	Felvidéken a Tiszáig	Alföldön az egész Tiszántúllal	Erdélyben	Összesen	
90—100%	—	—	—	—	—	járásban
70—90 »	—	—	1	—	1	»
50—70 »	—	—	5	—	5	»
30—50 »	—	—	11	—	11	»
10—30 »	2	—	12	—	14	»
1—10 »	4	—	19	—	23	»
¼—¾ »	3	—	5	—	8	»
Összesen:	9	—	53	—	62	járásban.
Hiányzik:	62	116	88	85	351	járásból.

Szólnunk kell végül röviden ama harmadrendű népfajokról is, melyek az anyaország területén kis földdarabot tartanak megszállva, vagy sok vármegyében spórákra vannak szétszórva. Amazokhoz számítandók a horvátok, vendek, bolgárok és csehek, emezekhez főleg a czigányok.

A *horvátság* súlypontja Magyarországon a Muraközben, Horvát-Szlavonországok szomszédságában van. A zala—csáktornyai járás horvát eleme 92%, a zala—perlaki járásé 96%-ot tesz. Végig a Dráva vonalon is mindenütt vannak kisebb horvát képletek; Zalában: Letenyén 12, N.-Kanizsa körül 9; Somogyban: Barcson 22, Nagy-Atádon és Szigetvárt 5—5; Baranyában: Baranyavárt és Mohácson 12—12, Siklóson 4, Pécsett 7%. Külön csoportot képeznek Vas, Sopron és Moson megyék ültetvényes horvát telepei (Wasser-Kravat): Németujvárt 22, Kőszegen 13, Szombathely körül 7%; továbbá Felső-Pulyán 38, Kis-Márton körül 27, Sopron, N.-Márton és Csepreg körül 8—8%, végre Rajkán 20, Nezsideren 10, Magyaróvárt 3%, sőt Pozsonymegye pozsonyi járásában is van belőlük 1·3%. Szlavoniából a horvát elem földmunkásnak Torontálban N.-Becskerekig, sőt Csenejig eljutott, s öt járásban 2—4%-ot ér. Mint bányamunkás Resiczán 11%-át teszi családostul a népességnek. Jelen van összesen 40 járásban, hiányzik 373-ból.

A *vendség* mindössze hat megyejárásra terjed: Vasmegyében Muraszombaton 84, Szt-Gotthardon 17, Zalamegyében A.-Lendván 46, Somogymegyében Nagy-Atádon 1% erővel. Van belőle két kisebb spóra még Pécsett és Nógrádban Fülek körül, — valószinűleg ott is, itt is a kőszénüzem szolgálatában. Hiányzik a vend elem 407 járásból.

A *bolgárság*-nak a temesmegyei Vingán (járás és város bolgár népe együtt 9%), s a torontálmegyei Német-Szt-Miklóson (14½%). A *cseh* elem egyes krassó-szörényi és temesi telepes községekben található tömegesen, arányszámai járásonkint nem érik túl az 1—2%-ot.

Úgy a bolgárt és csehet, mint az olaszt és czigányt a statisztika az »egyéb nyelvek« csoportjában sommásan mutatja ki. Ehhez képest mi is csak sommás képet nyujthatunk ez elemek országrészek szerint való tagozatairól.

E szerint «egyéb nyelvű» népesség van:

	Túl-a-Dunán	Felvidéken	Alföldön	Erdélyben	Összesen	
90—100 %	—	—	—	—	—	járásban
70— 90 »	—	—	—	—	—	»
50— 70 »	—	—	—	—	—	»
30— 50 »	—	—	—	—	—	»
10— 30 »	—	—	1	—	1	»
1— 10 »	8	41	43	67	159	»
$^1/_3$— $^3/_4$ »	46	63	74	17	200	»
Összesen:	54	104	118	84	360	járásban
Hiányzik:	17	12	23	1	53	járásból.

Miután az egyéb nyelvű népességből (mintegy 170 ezer lélekből) a többség (92 ezer lélek) *czigány,* — elmondhatjuk, hogy a magyarországi czigány etnika súlypontja Erdélyben van, elég jelentékeny a terjedtsége az Alföldön is (az egész Tiszántúlt ide értve), míg az ország nyugati részeiben csökken a jelentősége, legjelentéktelenebb Túl-a-Dunán.

* *
*

S most állítsuk fel a mérleget az ország 413 megyejárásában élő összes népfajokról úgy tömörségük, mint terjedtségük szempontjából.

Elterjedtség dolgában a magyarországi népfajok a megyejárások közt *országrészenkint* így oszlanak meg:

Van	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	vend	egyébb elem	
Túl-a-Dunán	71	71	12	2	—	9	28	5	54	járásban
A *Felvidéken* a Tiszáig	116	111	110	1	29	—	1	1	104	»
Az *Alföldön* az egész Tiszántúllal	141	128	73	91	28	53	39	—	118	»
Erdélyben	85	71	7	84	—	—	1	—	84	»
összesen	413	381	202	178	57	62	69	6	360	»
Hiányzik										
Túl-a-Dunán	—	—	59	69	71	62	43	66	17	járásban,
A *Felvidéken* a Tiszáig	—	5	6	115	87	116	115	115	12	»
Az *Alföldön* az egész Tiszántúllal	—	13	68	50	113	88	102	141	23	»
Erdélyben	—	14	78	1	85	85	84	85	1	»
összesen	—	32	211	235	356	351	344	407	53	»

Tömörség dolgában a járásonkint *túlsúlylyal bíró* (többségben levő) népfajok fölött a következő számsorok adnak tájékozást:

abszolut túlsúlya van a

	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	vend	elemnek	összesen	
100 % erejéig	8	—	—	—	—	—	—	—	»	3	járásban
99 » »	31	—	—	1	—	—	—	—	»	32	»
98 » »	15	—	—	1	—	—	—	—	»	16	»
97 » »	8	—	3	1	—	—	—	—	»	12	»
96 » »	7	—	3	3	—	—	1	—	»	14	»
95 » »	2	—	4	4	—	—	—	—	»	10	»
94 » »	8	—	3	2	—	—	—	—	»	13	»
93 » »	4	—	2	4	—	—	—	—	»	10	»
92 » »	3	—	2	3	—	—	1	—	»	9	»
91 » »	5	—	4	3	—	—	—	—	»	12	»
90 » »	3	—	4	3	—	—	—	—	»	10	»
70—89 » »	51	6	22	37	7	1	—	1	»	125	»
50—69 » »	26	23	16	82	4	5	—	—	»	106	»
összesen	166	29	63	94	11	6	2	1	»	372	járásban

Az ország 413 járásából a többi 41-ben az etnikai *túlsúly* csak *viszonylagos* (relativ), és pedig):[1]

	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	vend	összesen	
40—49% erejéig	9	7	1	8	—	1	—	—	26	járásban
30—39 » »	1	8	—	3	1	1	—	—	14	»
20—29 » »	—	—	—	—	—	1	—	—	1	»
összesen	10	15	1	11	1	3	—	—	41	«

[1] A *viszonylagos* (relativ) többségek e 41 esete a következő:

megyében	*járásban*	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	vend	egyébb	
Pozsony	posonyi	18	42¾	35	—	—	—	1¾	—	2½	%
Gömör	rozsnyói	47¾	10	41¼	—	—	—	—	—	1	»
Szepes	lublói	1	20	42½	—	35	—	—	—	1½	»
	gölniczi	2¾	43¾	38¾	—	13¼	—	—	—	1½	»
Ung	ungvári	32	9½	24¼	—	33¾	—	—	—	½	»
Ugocsa	f.-ardói	49	5	—	23	22¾	—	—	—	¼	»
Máramaros	m.-szigeti	32½	19¼	—	32	15½	—	—	—	¾	»
	vissói	4¾	28	—	45	22¼	—	—	—	—	»
Baranya	mohácsi	29¾	45¾	—	—	—	11¾	12	—	¾	»
	baranyavári	33	39	—	—	—	15	12½	—	½	»
Bács	zombori	29¾	37	—	—	—	32¾	—	—	½	»
	ujvidéki	23½	26¼	22¾	—	—	26½	½	—	½	»
Torontál	t.-kanizsai	49½	7¼	½	5	—	37½	—	—	½	»
	n.-szt-miklósi	18½	39¼	—	21¾	—	6¼	—	—	14¼	»
	n.-becskereki	12½	35	4½	15¼	—	30¼	¾	—	1¾	»
	párdányi	20¾	27¾	—	15¼	—	35¾	—	—	½	»
	módosi	14	41	—	13	—	25	4¼	—	2¾	»
	bánlaki	17½	37	2¼	24½	-	15¼	—	—	3½	»
	pancsovai	7¼	34½	1½	18¾	—	34	2½	—	1½	»
Temes	vingai	9	44¼	½	27	—	10	—	—	9¼	»
	dettai	15¾	35	1¾	32¾	—	6¾	—	—	7	»
	verseczi	5½	37¼	—	33	—	21¾	—	—	2½	»
	fehértemplomi	2	24½	—	20¾	—	48¼	—	—	4½	»
K.-Szörény	moldovai	1	5¾	—	44¾	—	34	—	—	9½	»
Arad	pécskai	49¾	11½	3¾	31¼	¾	1	—	—	2	»
	aradi	44¼	18	¾	34	—	2	—	—	1	»
	elcki	26¾	29¾	5	38	—	—	—	—	½	»
Csanád	nagylaki	31½	1½	28¾	36½	½	1	—	—	¼	»
Bihar	margitai	47¼	1½	7¼	43	—	—	—	—	1	»
Szatmár	erdődi	28¾	21	—	49	—	—	—	—	1¼	»
Szilágy	szil.-somlyói	49¼	¾	2½	46¾	—	—	—	—	¾	»
B.-Naszód	bessenyői	9¼	39½	—	46½	—	—	—	—	4¾	»
Kolozs	nádasmenti	49½	½	—	46¼	—	—	—	—	3¾	»
Kis-Küküllő	d.-szt-mártoni	44	9½	—	39½	—	—	—	—	7	»
	erzsébetvárosi	24¾	34½	—	37	—	—	—	—	3¾	»
M.-Torda	alsó-régeni	36	10	—	49¼	—	—	—		4¾	»
N.-Küküllő	nagy-sinki	7	41¼	—	45¼	—	—	—	—	6½	»
	szt-ágotai	3	42¾	—	48½	—	—	—	—	5¾	»
	kőhalmi	23	29	—	41	—	—	—	—	7	»
Brassó	alvidéki	17	45	—	36	—	—	—	—	2	»
	felvidéki	24½	40½	½	32½	—	—	—	—	2	»

A *kisebb* tömörségű többi képletek (minoritások) így oszlanak meg a népfajok közt országosan:

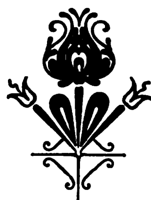
a kisebbség)	magyar	német	tót	román	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb	
30—49%-erejéig	20	13	11	18	2	9	1	1	—	járásban
20—29 » »	80	74	21	26	10	13	2	1	1	»
1—9 » »	124	166	64	17	13	23	20	2	159	»
¼—¾ » »	13	83	42	12	9	8	7	1	200	»
összesen	237	336	138	73	33	54	30	5	360	»

A *mérleg* tehát így áll:

	terjedtségre:			*tömörségre:*				*túlsúlyra:*	
	jelen van,	hiányzik,		90—100%	70—90%	50—70%	erővel bír,	többségben van,	
a magyar elem	413	—	járásban	89	51	26	járásban	176	járásban
a német »	381	32	»	—	6	23	»	44	»
a tót »	202	211	»	25	22	16	»	64	»
a román »	178	235	»	25	37	32	»	105	»
az orosz »	57	356	»	—	7	4	»	12	»
a szerb »	62	351	»	—	1	5	»	9	»
a horvát »	69	344	»	2	—	—	»	2	»
a vend »	6	407	»	—	1	—	»	1	»
egyéb apró nép »	360	53	»	—	—	—	»	—	»

Végig vizsgáltuk ily módon az ország népességét a megyejárásokban a népfajok számaránya alapján. Az arányokat az 1890-ki népszámlálás eredményeiből magunk számítottuk ki. A lefolyt tíz év lényeges változásokat ez arányokon alig idézett elő, legföllebb az árnyalatokon módosított. Magyarország népfajainak képe egészben és nagyban ma is olyan, a minőnek e fejezetben vázlatosan megrajzoltuk.

Most hozzá rajzoljuk ez etnikai képhez Magyarország *felekezeti* viszonyainak vázlatát.

A népfajok és felekezetek.[1]

Az etnikai élet s a hitélet közt nincs szoros kapcsolat. Egy faj sem köti magát egyetlen valláshoz, egy vallás sem korlátozza magát egyetlen népfajhoz.

De kétségtelen, hogy a történeti élet irányzólag hatott a fajokra vallás dolgában s a felekezetekre népfajok dolgában. A mely népeknek közös történetük volt, többnyire közös a hitéletük is; s a hol a hitélet különböző, ott az etnikai élet is eltérő viszonyok szerint fejlődött.

Bizonynyal nem a véletlen műve Európában, hogy a délvidék latin népei a római egyházhoz, észak germán népei a protestantismushoz és kelet szláv népei az orthodoxia felé hajolnak. Az sem véletlenség, hogy az irlandi kelták fenntartották katholikus jellegüket, megvédendő az angol protestánsokkal szemben faji jellegüket, s hogy a szláv lengyelek a katholiczizmus által védik a maguk lengyelségét az orosz orthodoxok és a porosz protestánsok közt. Így védekeznek a finn protestánsok s a kaukázusi mohamedánok az orosz egyház ellenében és így versenyeznek Németország bajor, württembergi, rajnamelléki katholikusai az észak-német protestáns egyházakkal szemben.

Magyarországon a hitélet 1891-ig hét nagyobb és öt kisebb felekezet közt oszlott meg. Számarányra fölötte különböznek egymástól.

Száz lélekre esett országos átlagban:

római kath.	50·84	ágostai ev.	6·94	izraelita	4·18
görög »	9·61	ev. ref.	12.83	egyéb	0·07
keleti görög	15.17	unitárius	0·36		lélek

«Egyéb» felekezetek közé kell számítni az örmény katholikusok, keleti örmények, baptisták, szombatosok és nazarenusok apró spóráit, a miket százalékokban ki sem lehet fejezni.

Felekezeti viszonyaink e kialakulása csak nagy vonásokban egyezik etnikai viszonyainkkal. De az utolsó négyszáz év története mindkettőre nagy befolyást gyakorolt.

[1] L. a «*Magyarország felekezeti viszonyai*» czímű szinezett grafikont a térképcsomag II. mellékletén.

A *vallásterületek* határai közt, a hogy azok vázlatosan a térképen megrajzolhatók, föl lehet ismerni a korszakos események nyomát, a mik a mohácsi vésztől a karlóczai békéig, Buda megvételétől a parlamenti kormányzat kezdetéig lezajlottak.

Az ország *nyugati* felerészén a túlsúly a *római kath.* egyházé. A határvonal Sáros, Abauj, Borsod, Jász, Békés, Arad. Temes és Krassó-Szörény megyéken át húzódik el. A mi föld e vonaltól keletre esik, ott a túlsúly más egyházak közt oszlott meg. A határvonaltól nyugatra: Trencsén és Sáros, Pozsony és Borsod, Vas és Jász, Zala és Temes megyék közt, úgy a felvidéki *tót*, mint a palóczföldi és túl-a-dunai *magyar*, vagy a délvidéki *sváb* és *sokácz* (kath. szerb) területen nagy többsegben a r. katholikusok vannak; csak itt-ott mutatkoznak kisebb-nagyobb protestáns és orthodox szigetek, valamint izraelita spórák a katholikusság e tengerében.

A történelmi fejleményeknek ily alakulás felel meg. E területen a római egyház hatása s a bécsi udvar hatalmi eszközeinek befolyása volt mértékadó már a török hódoltság alatt is. Az ellenreformáczió itt dolgozott a legtöbb erővel: a két *magyar* protestáns egyház csak a XVIII. század végén érvényesülhetett szabadon; a német reformáczióval egyidőben lett felvidéki *szász* protestantizmus, s a cseh-morva emigráczióval egyidőben keletkezett felvidéki *tót* protestantizmus, csak egyes zárt területeken fejlődhetett nyugodtan. Az árpádkori eredetű r. kath. püspökségek: az esztergomi és kalocsai, a váczi és egri, a sz.-fejérvári és pécsi, a veszprémi, győri és nyitrai mellé a Habsburg-korszak új püspöki székeket állított fel: Szombathelyen, Beszterczebányán, Rozsnyón, Szepeshelyen és Kassán, — s e 14 diöcezis hatalmas erkölcsi és anyaga ereje nemcsak fentartotta, hanem föl is fokozta a római egyház túlsúlyát az egész területen.

Az ország *keleti* felerészén a felekezetek öt súlypont szerint oszlanak meg: északkeleten, *oroszok* és *románok* közt, a *görög katholikus,* — délre *szerbek* és *románok* közt, a *keleti görög* egyház hívei túlnyomók, — keletre a többség 3 csiki, 1 udvarhelyi s 1 háromszéki megyejárásban, *székelyek* közt, *római katholikus*, — délkeletre 2 brassómegyei és 2 nagyküküllői járásban *szászok* és *csángók* közt *ágostai evangélikus*, — végre a középvonalon: a *magyar* Tiszamelléken s a *székely* Maros-melléken *evang. református*. Csak itt-ott mutatkoznak más felekezetek szigetei és spórái az uralkodó egyházak híveinek tengerében, — legnagyobbak az erdélyi *magyar unitárius* egyház szigetei.

S ez alakulás szintén megfelel a történeti fejleményeknek. Az ország keleti fele a XVI—XVII. században külön magyar fejedelemség volt; határai Bethlen Gábor idején a bihari hajduföldig s az abauji palóczföldig elértek. E területen a református vallás tekintetett uralkodó vallásnak; — önkormányzati alkotmánynyal bírtak a r. kath., az ágostai s az unitárius egyházak is, — a többi felekezeteknek pedig a vallásgyakorlat szabadságai jutottak. Mikor Erdély visszakapcsoltatott a magyar

korona országai közé, s a rendek 150 évig vitatkoztak arról, hogy mely részek (partium) tartoznak szorosan az anyaországhoz, — a bécsi aula egyházpolitikai téren igyekezett a népesség belső viszonyait átalakítni. Befejezte az óhitű *oroszok*, s erélyesen megindította az óhitű *románok* katholizálását, addigi liturgiájok és oltárnyelvük fentartásával. E politika alapította meg orosz nyelvterületen az ungvári és eperjesi, román nyelvterületen a balázsfalvi és nagyváradi, majd a lugosi és szamosujvári püspökségeket, Balázsfalva metropoliája alatt. A keleti egyház román hívei kétszázötven évig a szerb hierarchia hatósága alatt álltak s az udvar csak N.-Szebenben tűrte meg az egyetlen szkizmatikus román vladikát; de 1850 után felállíttatott az aradi és karánsebesi román püspökség is N.-Szeben metropoliája alatt. Az erdélyi *szászok* már a reformáczió elején fölvették németországi fajrokonaik protestáns vallását. A békési *tótok*, kik szintén az ágostai hitet vallják, az alföldre abból a tótságból települtek át, melynek valószinű eredete a cseh-morva protestáns világba nyúl vissza. A *szerbek* nagy többsége — hat orthodox püspök alatt megmaradt a keleti egyházban. A *magyarság* ez országrészeken túlnyomólag ma is református; csak kisebb töredékei tartoznak más felekezetekhez. Az orosz eredetű [1] magyar hajduk ma is görög katholikusok. A megmagyarosodott örmények ma is örmény katholikusok. A megmagyarosodott románok és szerbek közt van elég, a ki ma is a keleti görög egyház híve. A brassói székelyek a barczaság szász területén az ágostai egyházhoz csatlakoztak. Elég jelentékeny a magyar unitáriusság Udvarhely, Háromszék, Kis-Küküllő és Torda-Aranyos egyes vidékein. A latin szertartású katholikusok száma csak Gyergyó-Szt-Miklós, Felcsik, Kászon-Alcsik, Sz.-Udvarhely és Kézdi-Vásárhely vidékén túlnyomó; gyenge az arányuk úgy az Árpád-korban keletkezett gyulafehérvári és nagyváradi, mint a Habsburg-korban lett szatmári diöcezis területén; erősebb Temesvár, Vinga, Új-Arad és Battonya körül a csanádi egyházmegyében, mely szintén árpádkori eredetű. Négyszáz éves történetfolyás alakította így a felekezeti viszonyokat a poliglott népesség közt.

A hitélet ez *általános* jellemzése után bemutatjuk az összes felekezetek számarányát, megyék és megyejárások szerint. A százalékot itt is az 1890-iki népszámlálás eredményeiből magunk számítottuk ki.

I.

Első sorban a *tót* felvidék *északi* homlokzatán, amaz *öt* megye felé fordulunk, hol a tótság legtömörebb, s más etnikai elem feltűnő csekély számban fordul elő. A *felekezetek* számarányai, szemben a *népfajok* arányszámaival itt következnek. (A magyar elemet mellőztük, mert arányai mindenütt $^1/_4$—$5^0/_0$ közt maradó csekélységek.)

[1] L. Hunfalvy Pál ethnographiá-ját.

Száz lélekre esik:

		tót	német	r. kath.	g. kath.	ágost.	reform.	egyéb kereszt.	izr.
Trencsén m.									
zsolnai	járás	92½	5	93¾	—	1¼	—	—	5
bittsei	»	96	3	94¾	—	¼	—	—	5
csaczai	»	97½	1¾	97¾	—	—	—	—	2¼
kisucza-ujh.	»	97¼	2¼	97¾	—	—	—	—	2¼
vág-beszterczei	»	95¼	3¼	92¼	—	3¾	—	—	4
illavai	»	91½	4	94	½	½	½	—	4½
puchoi	»	95	3½	76½	—	17¾	—	—	5¾
trencséni	»	87¼	6½	65½	—	26¼	—	—	8¼
báni	»	91	6¼	72½	—	21¾	—	—	5¾
Árva m.									
námesztoi	járás	93¼	3¾	50	—	44¾	—	—	5¼
trsztenai	»	97¼	1½	97¾	—	—	—	—	2¼
vári	»	95½	2½	96	—	¾	—	—	3¼
kubini	»	93¼	3¾	50	—	44¾	—	—	5¼
Turócz m.									
mosócz-zniói	járás	60¾	36¼	60	—	37½	—	—	2½
t.-szt-mártoni	»	89	6½	25¾	—	68	—	—	6¼
Liptó m.									
rózsahegyi	járás	94¼	3	92¾	—	4	—	—	3¼
l.-szt-miklósi	»	92	4¼	38¼	—	56	—	—	5¾
l.-ujvári	»	95¾	2¼	19¾	—	77½	—	½	2¼
Zólyom m.									
beszt.-bányai	járás	88½	5	55¾	—	41	—	¼	3
zólyomi	»	90½	2¾	37	—	60	—	½	2½
breznóbányai	»	94½	2	83¾	—	14¾	—	—	1½
n.-szalatnai	»	96¾	1¼	76	—	22¾	—	—	1¼

Ez öt megye 22 járásában az etnikai élet a hitélettel elég jól összemérhető, mert bennük csaknem minden tért a *tót elem* foglal el. Egyetlen kivétel *Turócz* megye *mosócz-zniói* járása, hol a tót többség mellett erős (36¼%) német kisebbség áll. A felekezeti arányok e járásban *látszólag* arra vallanak, mintha a *r. kath.* többség *tót* ajkú, az erős (37½%) *ág. evang.* kisebbség pedig túlnyomólag *német* ajakú volna. De ez csak látszat. Mosócz-Znió vidékén a valóság az, hogy az *ág. evang.* hívek nagy része s a *r. kath.* hívek kisebb fele *tót*, míg a *német* eleve túlnyomólag *r. kath.*[1] Hasonló a *tótság* megosztása r. kath. és ág. ev. nép közt a többi 21 járás nagy részében.

Jelentékeny *ág. ev. tót* gyarmatok vannak: Turócz-Szt-Márton körül. Árva és Zólyom megyék nyugati, s Liptó megye keleti szakaszán, amott

[1] Az arányszámok ily látszólagos találkozása könynyen tévedésbe ejthetne, — de mi pontosan megvizsgáljuk az arányszámok mellett a népszámlálás *abszolut* számait is, hogy a népfajok és felekezetek kölcsönös viszonyát megállapíthassuk. A *mosócz-znióí* protestánsokat *tótoknak* kell tartanunk, mert a népszámlálási eredmények szerint (Ált. jelentés 261. lap) Turócz megye 37 ezer főnyi tót lakosából 25 ezer lélek ág. ev. vallású, 10 ezer főnyi német lakosából pedig esak 659 lélek ág. ev. vallású. Minthogy pedig a mossócz-znióí járásra (l. Helységnévtár 1892. évf.) közel 9000 ág. ev. jut, ezek túlnyomólag csak *tótok* lehetnek.

Námesztó és A.-Kubin, Beszterczebánya és Zólyom, emitt L.-Szt-Miklós és L.-Ujvár vidékén. Kisebb ág. ev. tót telepek vannak Trencsén megye pucho-trencsén-báni, s Zólyommegye breznóbánya—n.-szalatnai járásaiban *Egyebütt a tótság r. katholikus*, legnagyobb túlsúllyal Trencsén megye északi, Árva és Zólyom megyék keleti részén, s Liptó megye nyugati harmadán.

A *német elem* csak Mosócz-Znió körül jelentékeny, s itt *r. kath.* felekezetű. A többi apró német képletek — Trencsén és Zólyom közt — feltűnően *hasonlítanak* az *izraelita* képletekhez. E jelenség *Nyitrától Besztercze-Naszódig mindenütt ismétlődik* annak jeléül, hogy a galicziai eredetű *jövevény zsidókkal* van dolgunk, kik ez egész vonalon *németeknek vallották* a népszámláláskor magukat.

* * *

Áttérünk a *tót* felvidék *nyugati* homlokzatán ama *három* megyére, hol a legtöbb felső járásban a *tót* elem, s a legtöbb alsó járásban a *magyar* elem van túlsúlyban; kisebb-nagyobb *német* gyarmat és telep csak elszórtan fordul elő köztük. Ehhez képest a tót-magyar-német *etnika* arányszámait fogjuk összemérni a *felekezetek* számarányaival.

Száz lélekre esik:

Bars megye		tót	német	magyar	r. kath.	ág. evang.	ev. reform.	izr.
oszlányi	j.	72¾	25¼	2	95	1	—	3½
g.-sz.-kereszti	»	67	30	2½	94¾	3¾	—	1½
a.-maróti	»	88	3	8½	96	½	¼	3¼
verebélyi	»	51½	2	46½	82½	2½	4¼	3¾
lévai	»	21¾	1½	76½	60¾	1¼	33	5
Nyitra megye								
szakolczai	j.	90½	7¼	1¼	86½	7¼	—	6¼
miavai	»	96	3	½	7	89½	—	3¼
szeniczei	»	90½	7	1¾	58¼	35½	—	6¼
vágujhelyi	»	87¼	9	3¼	57½	32½	—	10
zsámbokréti	»	90½	4¾	4½	92½	2½	—	5
privigyei	»	65	32¾	1¾	97½	—	—	2½
pöstyéni	»	91	6¾	1¾	92¼	1¾	—	6
n.-tapolcsányi	»	85¾	9¼	4½	87¾	2¾	¼	9¼
galgóczi	»	86	8	5¼	87	4¾	½	7¼
nyitrai	»	52¾	9	38	87¼	2	—	10¾
vágsellyei	»	32½	1½	65½	76¼	—	19½	4¼
érsekujvári	»	44¾	3¾	51	90¾	½	1¼	7½
Pozsony megye								
malaczkai	j.	91¼	6¼	1¼	95	1	—	4
n.-szombati	»	81½	10	8	91	1½	—	7½
pozsonyi	»	35	42¾	18	81½	10	¾	7¼
szempczi	»	63¼	18	18	66½	26¾	1¼	5¼
galántai	»	10¾	2¾	86	81½	8½	4½	5½
felső-csallóközi	»	1½	11	86¼	88	4½	2¾	4¾
alsó-csallóközi	»	1	1	97	78	1	11½	9½

E *három* megye 24 járásában a felekezeti s az etnikai élet hullámzóbb. Még sem nehéz meglátni fajok és felekezetek közt az azonos arányszámokat.

A *tótság* e vidéken többnyire *r. kath.* De vannak az erős tót elem közt erős *ág. evang.* elemek is: Nyitra megyében Miava, Szenice és Vágujhely, Pozsony megyében Pozsony és Szempcz vidékén.

A *németség* középméretű arányai Nyitrában Privigye, Barsban Oszlány és G.-Szt-Kereszt körül túlnyomólag *r. kath.* jellegűek; de Pozsony megye pozsonyi és szempczi járásaiban a német hányad egy része *ág. ev.* vallású. A kisebb német képletek, főkép Nyitra északi járásaiban, az *izraelita* képletekhez hasonlítanak.

A *magyarság* az egész területen túlnyomólag *r. kath.* De vannak kisebb *ág. ev.* magyar telepek Pozsony megye egy részén. A kis alföldi *ev. reformátusság* (különösen Léva, Vágsellye vidékén s az alsó Csallóközben) csaknem kizárólag magyar. Az *izraelita* elem, *mihelyt a magyar nyelvterület felé közeledik,* elveszti német jellegét *s a magyar etnikával egyesül.* E jelenséget tapasztaljuk *Pozsony és Szatmár megyék közt* az egész vonalon.

* * *

A *tót* felvidékkel a *keleti* homlokzat három megyéjében végezünk. Szepes és Sáros területén a *tótság* közé *német* szigetek s *orosz* medenczék ékelődtek; Zemplén déli vidékén az erős tót és orosz képződmények a nagy alföldi erős *magyar* rétegzettel összeérnek. E négy etnikai elemet fogjuk a felekezeti arányok szempontjából összehasonlítani.

Száz lélekre esik:

Szepes megye		tót	német	magyar	orosz	róm. kath.	gör. kath.	ág. ev.	ev. ref.	e. ker.	izr.
szepes-ó-falusi	j.	78½	4	¼	14¾	81	14½	¾	—	—	3¾
lublói	»	42½	20	1	35	54¾	38½	3½	—	—	3¼
késmárki	»	32¼	60½	3¼	2½	47½	3½	42	½	—	6½
lőcsei	»	64½	18¾	7¼	7½	71	13	11	—	½	4½
sz.-szombati	»	67½	27¾	2¼	—	59¾	—	37	—	½	2¾
iglói	»	65	20	4½	9	72	11	13	½	—	3½
sz.-váraljai	»	78½	12¾	3¾	3¾	88½	5½	7	—	—	4
gölniczi	»	38¾	48¾	2¾	13¼	58¾	19	20½	—	—	1¾
Sáros megye											
f.-tárczai	j.	61½	5½	2¼	29¾	52	40½	2	—	—	5½
székcsői	»	65¼	7¾	1¾	23½	51	31½	9¼	—	—	8¼
makoviczai	»	24¼	8¾	½	63¼	17	78¼	—	—	—	9¾
tapolyi	»	77	6¼	1¾	11¾	48¾	23	21	—	—	7¼
a.-tárczai	»	79½	8¼	10¼	1¾	66¼	10¼	16	½	—	7
sirokai	»	79	9	9	1¾	78½	11	7½	¼	—	7¾
Zemplén megye											
sztropkói	j.	61	10½	1¾	23¾	30¾	56¾	—	—	—	12½
homonnai	»	51¾	9	4¾	32¼	48	40½	—	¾	¼	10½
szinnai	»	27	5	1¾	65¼	23	71	—	—	¼	5¾
varannói	»	83	6	6¼	1¾	49	30¾	12½	—	—	7¾
gálszécsi	»	80¼	5½	11½	2	39	44¼	1½	8	—	7¼
nagy-mihályi	»	73½	7	18¼	—	38¾	33	5¼	13½	—	9½
s.-a.-ujhelyi	»	19¼	6¼	73¾	—	33¾	26	1	24	—	15¼
k.-helmeczi	»	1	1½	97¼	—	23¾	18	—	49¾	—	8½
tokaji	»	5½	1	90½	2½	40¾	14	1¼	28	—	16
szerencsi	»	1	3	94	—	45½	6	2½	37	—	9

A három megye 24 járásában legfeltűnőbb jelenség a fajbeli *oroszok*, s az *orosz* hitűek (g. kath.) számaránya közt a nagy eltérés, mely Szepesófalu körül ugyan alig $^{1}/_{4}\%$, de Lőcse és Gölniczbánya vidékén már 6—6%, Székcső körül 8, a tapolyi járásban 12, Sztropkó vidékén 33 Varanno vidékén meg éppen 29%, — sőt Zemplén megye déli felében: Gálszécstől le Szerencsig orosz *ajkú* egyátalán nincs, vagy csak nagyon gyéren találkozik, ellenben az orosz *hitűek* százaléka 6—44%. A mi azt teszi, hogy Szepes, Sáros és Zemplén megyékben *orosz liturgia* szerint nemcsak oroszok imádkoznak, hanem *tótok és magyarok is.* A népszámlálási adatokból megállapíthatjuk, hogy e három megye területén kerekszámban $3^{1}/_{2}$ százezer tót ajakú és $1^{1}/_{2}$ százezer magyar ajkú közül orosz hiten él *60 ezer tót és 20 ezer magyar.* Kérdés: vajjon a tótság és magyarság vette-e föl itt az orosz hitet, avagy az orosz eredetű elem olvadt be, vallása megtartásával, 80 ezer lélek erejéig, részint a tótságba, részint a magyarságba? Tény, hogy a hol az orosz hitűek nagy tömegben élnek, ott etnikájuk is túlnyomólag orosz, — és tény, hogy úgy a tótság, mint a magyarság körében orosz vallás csak oly területeken fordul elő, a hova az orosz nép vándor áramlatai eljuthattak. Sem az északi, sem a nyugati tótok közt, — sem a kis alföldi, sem a túl-a-dunai magyarok közt nincsenek ($^{1}/_{4}\%$-ot tevő) görög katholikusok sehol. A hajduság keleti szertartású magyar katholikusairól tekintélyes ethnografusok állítják, hogy a felvidék orosz medenczéiből áramlottak le a magyar alföldre. A mi véleményünk is az, hogy a görög kath. vallásterületeknek a tót és magyar nyelvterületekre átterjedésében etnikai jelenséget kell látnunk: *nyomát a hazai orosz nép terjeszkedésének* és jelét annak, hogy gyenge telepei *a tót talajban eltótosodtak, a magyar talajban* pedig *megmagyarosodtak.*

A *tótok* Szepestől Zemplénig túlnyomólag *római* katholikusok, kisebb töredékeik *ágostai* evangelikusok és *görög* katholikusok.

A *németség* Szepesben túlsúllyal *ág.* evangelikus, Sárosban és Zemplénben többnyire *izraelita.*

A *magyar elem* Szepes és Sáros területén egyenletesen oszlik meg *r. katholikusok* és *ág.* evangelikusok közt. De Zemplénben, az alföldi nagy magyar képletek szélén, túlnyomó az ev. *reformátusok* száma, — csak kisebb töredékek jutnak *római* és *görög* katholikusokra, *ág.* evangelikusokra és *izraelitákra.*

* * *

A tót felvidék mellett két megyében a *tisza-jobbparti orosz* felvidék terül el. Megkülönböztetjük ezt a *tisza-balparti* orosz felvidéktől, melyet Magyarország keleti etnikájához kellett számítanunk, szemben a tisza-jobbpartival, mely Magyarország nyugoti etnikájához számítandó: amott már a *román* elem *lép fel*, emitt a *tót* elem lassan *eltünik.*

Ung és Bereg területén négy etnikai elem fordul elő: északnyugatra a tótság, északkeletre az oroszság, délre a magyarság, s köztük elszórtan a németség. Ehhez képest fogjuk a négy elem etnikáját felekezeti arányszámaikkal összemérni.

Száz lélekre esik:

Ung megye		orosz	tót	magyar	német	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	izr.
szobránczi	j.	4 3/4	78 3/4	4 1/2	10 1/4	29 1/2	48 3/4	—	3/4	9 1/2	11 1/2
n.-bereznai	»	88	2 1/2	2	7	4 1/2	88 1/2	—	—	—	7
ungvári	»	33 3/4	24 1/4	32	9 1/2	23	49 1/4	—	1/2	10 3/4	16 1/2
kaposi	»	1/2	26 1/2	68 3/4	3 1/2	31	24	—	—	35 1/4	9 3/4
Bereg megye											
szolyvai	j.	76	2	5	16 1/4	5 1/2	78 1/2	—	—	1/2	15 1/2
felvidéki	»	84 1/4	—	3 1/4	11 3/4	2	83 3/4	1 1/2	—	1/2	12 1/4
munkácsi	»	59 1/2	1	21	18	12 3/4	61	—	1	9 1/4	16
m.-kászonyi	»	1 1/4	—	97 3/4	1/2	7 3/4	4 1/2	—	—	78 1/4	9 1/2
beregszászi	»	3	—	94 1/2	2	12 3/4	13 1/2	—	—	61 1/2	12 1/4

E két megye 9 járásában az *orosz etnika* s az *orosz vallás* arányszámai közt nagyobb eltérést a szobránczi, ungvári, kaposi és beregszászi járások területén látunk. A szobránczi járásban az orosz hitűek aránya 48%, a fajbeli oroszoké csak 4%, — a különbözet túlnyomólag *eltótosodott* oroszokra esik. Ungvár és Kapos vidékén a 16—23 1/2% különbség *eltótosodott* és *megmagyarosodott* oroszok közt oszlik meg, — míg Bereg alvidékén nincsenek fajbeli oroszok, mert a ruthén elem *teljesen megmagyarosodott.*

A *tót* elem az egész területen túlnyomóag *r. katholikus*, a *magyar* elem túlnyomólag *ev. református*, a *németség* pedig túlnyomólag *izraelita*, — csak a magyar nyelvterületen lehet észrevenni, hogy a zsidó elem beolvad a magyar etnikába.

* *
*

Vessünk végre néhány pillantást a *magyar felvidék* hét *palócz* megyéje felé. Két csoportot különböztetünk meg bennük: a *nyugotit*, hol a magyar többségekkel szemben mindenütt vannak jelentékeny *tót* képződmények, — s a *keletit*, hol a *magyar* túlsúly mindenütt teljes és végleges.

A *nyugati* csoportban (melyhez az északi palócz nyelvjárást beszélő Gömör, s a túl-a-dunai nyelvjáráshoz átmenetet képező Esztergom népe is hozzászámítandó volt) a *magyar*, *tót* és *német* etnikát a felekezetek arányszámaival fogjuk összemérni.

Száz lélekre esik:

Gömör megye		magyar	tót	német	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	egyéb ker.	izr.
nagy-rőczei	j.	7 1/4	89 3/4	1 1/2	44 1/2	11 1/4	42 1/2	1/2	—	1 1/4
rozsnyói	»	47 3/4	41 1/4	10	41 3/4	—	51 1/4	1 1/4	3 1/2	2 1/4
rimaszombati	»	28	70 1/4	1	35 3/4	—	54	7	1/4	3
rimaszécsi	»	94	5	—	54	—	9	34 3/4	—	2 1/4
tornaaljai	»	96 3/4	2 [illegible]/4	1/4	38 1/4	—	12 3/4	44 1/2	—	4 1/2
Nógrád megye										
gácsi	j.	4 1/2	94 1/4	1/2	37 1/4	—	61 1/2	—	—	1 1/4
losonczi	»	42 1/2	54 1/4	1 1/2	50 1/2	—	42 1/4	1 1/2	—	5 3/4
b.-gyarmati	»	73	25 3/4	3/4	67 1/2	—	23 1/4	1/2	—	8 3/4
szécsényi	»	94 1/4	4 3/4	—	87 3/4	—	8 1/4	1/4	—	3 3/4
füleki	»	81 1/4	11 1/2	4 1/2	88 1/2	—	7	3/4	1/4	3 1/2
nógrádi	»	86 3/4	8 1/2	4 1/2	75 1/4	—	12 3/4	9 1/4	—	2 [illegible]/4
sziráki	»	87	11 1/2	1/2	77	—	18 3/4	1/2	—	3 3/4

Hont megye									
korponai j.	9 1/4	86 1/4	3 3/4	69	—	29	—	—	2
báthi »	20 3/4	76 3/4	1 3/4	48 3/4	—	39 1/4	9 3/4	—	2 1/4
ipolysági »	80	18 1/2	1	78 3/4	—	16 1/4	3/4	—	4 1/4
n.-csalomjai »	66	33	1/2	69 3/4	—	27 1/2	—	—	2 3/4
szobbi »	73 1/2	7	19	73 3/4	—	4 /2	19 1/2	—	2 1/2
Esztergom megye									
esztergomi j.	67 1/2	12	19 1/2	89	—	1/2	7	—	3 1/2
párkányi »	96 1/2	2 3/4	1/2	76 3/4	—	1 1/4	18	—	4

E négy megye 19 járásában a *magyar* elem átlag *római katholikus*; de vannak erős *ág. ev.* gyarmatai Hont és Nógrád, gyengébbek Gömör és Esztergom megyék területén, — vannak jelentékeny *ev. ref.* telepei is Tornaalja és Rimaszécs körül, gyengébbek a párkányi, szobbi, esztergomi, báthi és nógrádi járásokban, — végre csekély *izraelita* hányad szintén esik e magyarságból a legtöbb járásra. A *tót* elem csaknem egyenlően oszlik meg a *római* és *ág. ev.* egyházak közt: amannak túlsúlya Hont s Nógrád megyékben, emezé Gömörben nyugszik. *Orosz* ajkú e területen nincs. De van Gömör megye nagyrőcei járásában 11 1/4% *orosz vallásu?* nagyrészt *tót anyanyelvü*. Ez a nép is nyilván északról költözött az ország belseje felé, s egy rész belőle a tót nyelvterületen, hova Gömör m. nagyrőcei és r.-szombati járásai is számítandók (89 és 70% tóttal), eltótosodott. A *német* elem többnyire *r. katholikus*; csak Rozsnyó vidékén jut nagyobb hányad az *ág. ev.* egyházra, s az északi járásokban kisebb hányad az *izraelita* felekezetre.

A *keleti* csoportban (melyhez Heves palóczai és matyói, Borsod és Abauj-Torna barkói tartoznak), a *magyar* etnika mellett még mindig tekintetbe kell vennünk a *tót* és *német* elemeket.

Száz lélekre esik:

Abauj-Torna m.	magyar	tót	német	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.
kassai j.	37 1/2	52	8 1/4	78	7 1/4	4 3/4	6 1/2	8 1/2
füzéri »	52 1/2	44 3/4	1 3/4	44 3/4	11	7 1/4	31 1/2	5 1/2
csereháti »	64 3/2	15 3/4	18 3/4	72 3/4	8 1/4	2	13 1/4	2 3/4
tornai »	94 1/2	4 3/4	3/4	46 1/4	8 1/2	1/2	40	4 3/4
szikszói »	93 1/2	5 1/2	1/2	38	16	3 1/4	35 1/2	7 1/4
gönczi »	98 1/4	1	1/2	48	9	2	29	12
Borsod megye								
szendrői j.	91 1/2	5 1/2	2	38 3/4	16 1/4	4 1/4	35 3/4	5
s.-szent-péteri »	99	1/2	3/4	29	1/2	1	64	5 1/2
ózdi »	94	4 1/2	1 1/2	87	—	2 3/4	7 1/4	3
miskolczi »	85 1/2	10 3/4	3 1/4	46	6	4	34	10
m.-kövesdi »	100	—	—	72 1/2	—	—	24 1/4	3 1/2
mezőcsáthi »	100	—	—	33 1/4	5 1/2	—	56 1/4	5
Heves megye								
pétervásári j.	99	1/2	—	97 1/2	—	—	—	2 1/2
hatvani »	97 1/4	1 3/4	1/2	98	—	1	1	5
egri »	98	1/4	1 1/2	92 3/4	—	1/4	1 1/2	5 1/2
gyöngyösi »	99 1/4	1/4	1/2	93 1/2	—	1/4	3/4	5 1/2
hevesi »	99 1/4	1/4	1/4	86 1/2	—	—	9 3/4	3 3/4
tisza-füredi »	99	—	1/4	50	—	—	45 1/2	4 1/2

Beértük a Répcze-völgy felső nyílásánál s a Répcze-Gyöngyösközben a vas-soproni határt. Túlnan a Gyöngyös-vidék hullámvonalai és falutornyai Vas megyébe fognak szólítani.

E két szélső területen a községek hervatagok, s alig emlékeztet bennük valami arra az erőre, melyet a soproni hegyektől a Vulka-völgy aljáig s a Lajta-hegység és Fertő-vidék közt, annyi német képződményen, helységméreten láthattunk. Mintha a soproni hienczek ereje itt kimerülőben volna vagy elhúzódnának innen, fel a hegyek közé.

A felső répcze-völgyi falvak népe feltűnőleg *fogy* az egész vonalon. Félszáz év alatt 20 helység közül hétben csökkent meg a lakosság, s néhány eset szinte ijesztő: Alsó-László és Micske csaknem *felét vesztették el* egykori népszámuknak; Német-Zsidány ma negyedrésznyivel kisebb, mint a század derekán volt. A mi szaporodást látunk, nem lényeges. Locsmánd, e vidék egyetlen nagyközsége, mindössze 30 lélekkel nőtt ötven év óta. Az egy Pervány kétszerezte meg népét, s ez egy is *horvát* falu. A horvátság e térszakaszon erősebb a németnél, s annak rovására tért is hódít: Franko a Répcze-völgyben, Peresznye a Répcze-Gyöngyösközben, nemrég német falvak voltak s már *elhorvátosodtak;* Peresznyén ma *több a magyar* (II°), mint a német (I°).

A német nyelvhatár e térszakaszon Csáva, Micske, Locsmánd, Klastrom és Kéthely községeket érinti.

A megyeszerte látott községi példákból Sopron *három fajnépét* immár összehasonlíthatjuk egymással.

A magyar községek száma 120, a német községeké 85. A magyarok a megye rónás vidékén, a németek a hegyvidéken alkotnak *egységes* nyelvi területet. *Amaz* a Rábától a bárándi halmok magasságáig ér, s kiterjed a Rába-közre, a Répcze-Ikva-köz magaslatára, kétoldalt a Répcze s az Ikva felső nyílásáig. *Emez* magában foglalja a két völgység felső szakaszait, s mögöttük az egész bérczvilágot, mely a Fertő-melléktől a Lajta-völgyig, a bárándi halmoktól a Rozália-hegységig ér. Egyfelől 118 *magyar* község épült elég sűrűn egymás mellett, csak a Rába-völgy árvizes területén, a Hanság ingoványai közt s az Ikva-Répcze-köznek a Siópataktól átszelt szakaszán hagyva nagyobb hézagokat. Másfelől 85 *német* község szétszórtabban fekszik, mert a bérczek nagy erdőterületeikkel külön szakítják egymástól a helységcsoportokat.

A magyar vidéken *csupa magyar* községek vannak; az *egyetlen horvát nyelvsziget* a Fertőségben, a magyar terület szélén keletkezett: Hidegség. A *német* vidék ellenben tele van szórva más ajkú szigetségekkel: *két magyar sziget* a Csáva-völgyben fekszik, *harmincz horvát sziget* a megye észak- és délnyugoti szakaszain. A *horvát* szigetek *négy* csoportra oszthatók. *Egyik* csoport a bárándi halmoktól szétterjed a Répcze-, Csáva-völgyéig s a soproni hegyaljáig 12 helységgel; *másik* csoport a felső Ikvától a Lajta-hegységig ér 14 helységgel; a *harmadik* csoport a lanzséri

hegyek alatt 2 helységből s a *negyedik* a Répcze-Gyöngyösközben 3 helységből áll.

A *magyar* és *német* községi képződmények *népbőségre* nem igen különböznek egymástól. *Kisméretű* faluja a magyarságnak van 77, a németségé 47, — ez a legnagyobb eltérés a két népfaj elosztódásában, a mit feltűnővé tesz az 500 léleknél kisebb faluk (α) száma: ilyen van 40 magyar s csak 18 német. A *magyarság* tehát *inkább el van aprózódva*, mint a németség. A *horvát* telepek közül 18 maradt kisméretűnek, s ezekből csak kettő jelentéktelen (α).

A *nagyobb méretű* képződmények aránya kiegyenlíti ez eltérést. Ilyen *magyar* helység van 43, köztük kettő 5—7 ezer lakossal (a): Csorna és Kapuvár; nagy *német* helység van 38, köztük egy 20—30 ezer lakossal (B): Sopron; a legnagyobb *horvát* helység népszáma csak 2—3000 lélek (b) ez: Szarvkő.[1]

A községek *közigazgatási* jellege élénken megvilágítja a községalkotó fajnépek viszonyait.

Magyar város a megyében egy sincs. *Német város* van három: Sopron, Kis-Márton és Ruszt, — de a két utóbbi csak gyenge középméretű (b) törpe város, országszerte a legkisebbek közül való.

Magyar nagyközség van 10, köztük kettő (Csorna és Kapuvár) nagyméretű (a). *Német nagyközség* van 11, köztük egy (Alsó-Kismarton-hegy) kisméretű (β). *Horvát nagyközség* van 1 (Szarvkő), s ez középméretű.

A *magyar kisközségek* száma 110; ezekből 2—5 falu 28, 6—7 falu 3 körjegyzőségbe van összekapcsolva. A *német kisközségek* száma 71, a *horvát kisközségeké* 30; amazokból 2—5 falu 21, emezekből 3—4 falu 3 körjegyzőséget alkot.

Ez adatok szerint a megye községei a három fajnép területén átlag jómódúak, mert megbírják a költséges városi, nagyközségi szervezetet, s kevésszámú (2—5) falu jegyzőt tarthat magának. Csak a magyar terület egy része: a Répcze-völgy csepregi szakaszán szegényebb, — itt három körjegyzőség 6—7 faluból áll.

Ötven év óta a megye népessége a városok és faluk átlagában nőtt. A 236 község közül a lakók 205-ben szaporodtak s csak *31-ben fogytak le.* A veszteség főleg a Rába- és Répcevölgyet, meg a Rába-köznek ezekkel határos széleit érte, — de vannak szórványos példák a Gyöngyös-Répczeközre, a hegyek közt, s a Lajta-völgyben is. Megfogyott a népe összesen 18 magyar, 12 német s 1 horvát falunak, — a miben egyaránt tényezők a gyakori árvizek, s a kivándorlási áramlat.

A megye *magyar* helységeinek háromnegyede (120 közt 75) *monoglott*, s ez a tipus *betölti a soproni sík föld* nagy részét. A *tiszta német*

[1] Méret szerint

a 120 magyar helység:			a 85 német helység:			a 31 horvát helység:	
2 A	3 c	37 β	1 B	1 c	29 β	1 b	16 β
	2 b	46 α		5 b	18 α	12 a	2 α
	36 a			31 a			

faluk száma csak 21, s ezek főleg a *hegyvidékek zárt területén*, ennek egyes sarkaiban fordulnak elő. Van 2 *tiszta horvát* község is, melyek a bárándi sziget-csoportban, 12 horvát helység közt, maradtak meg ilyennek.

A *más ajkú* elem szórványosan (I°) 42 magyar, 57 német, 17 horvát községre terjed ki. E spórák a német községekben többnyire magyarok, a magyar és horvát községekben pedig németek. Régente a magyarság az Ikva- és Répcze-völgyekben, s a két folyam közti domboson német falvakat, a németség pedig a hegyektől a Fertőig elszigetelt horvát helységeket olvasztott magába. Ma *erősebb fajminoritások* 3 magyar, 7 német s 12 horvát helységben mutatkoznak. Németek közt a magyar, horvátok közt a német elem terjed.

Figyelemre méltó erővel (III°) lép fel a *magyarság* a német Sopronban, kisebb erővel (II°) a német Kis-Martonban, Kis-Marton-Váralján, Alsó- és Felső-Kis-Martonhegyen, Lajta-Ujfalun, s a horvát Hidegségen, Undon és Perványon.

Hatalmas *német* kisebbségek találhatók a horvát Lakfalván (V°), Oszlopon és Ottaván (IV°); jelentékeny a német kisebbség (III°) a horvát Darufalván, Büdöskúton, — gyengébb (II°) a horvát Völgyfalun, Szarvkőn, Czinfalván, Császárfalván, s a magyar Felső-Pulyán, meg Eszterházán.

Erőteljes *horvát* fajminoritása van a német Siklósnak (V°), jelentékeny (III°) a magyar Homoknak.

A magyarság terjeszkedési útja Sopronon át Kis-Marton környékére, s a felső Répcze-völgyön át a csávavölgyi két magyar szigethez vezet. A németség a horvát szigetvilágban 9 újabb pontot törekszik elhódítani.

A soproni községek *hitéletéről* a következő sommázatok adnak tájékozást. A 120 *magyar* községből 105-nek r. kath., 15-nek ág. ev. a felekezeti majoritása. A 85 *német* község közül 70-ben a többség r. kath., 13-ban ág. ev., 2-ben izraelita. Végre a 31 *horvát* község mindegyike csaknem kizárólag r. kath. Van tehát összesen 206 község *r. kath.* többséggel, s vele szemközt erőteljes (IV—V°) ág. ev. kisebbség 15 magyar, 6 német helységben, — jelentékeny súlylyal (III°) 8 magyar, 1 német helységben, — kisebb súlylyal 7 magyar, 3 német helységben. Van összesen 28 község *ág. ev.* majoritással, melylyel szemben a r. kath. erős (IV—V°) minoritás 8 magyar, 5 német, — jelentékeny súlyú (III°) 5 magyar, 3 német, kisebb súlyú (II°) 2 magyar, 4 német helységre terjed.

Ev. reformatusok Sopron megyében nincsenek. Az ág. ev. egyház súlypontja Vas megyében van, de erős a protestantismus Sopronban is; innen terjedt át a mosoni svábságba, s Győr megye Sopronnal határos részeire.

Most átlépjük a megyehatárt a Répcze-vonalnál, s megvizsgáljuk Vas megye fajnépességi viszonyait.

Vas megye.

Az ország legnagyobb megyéi közül való; községszámra pedig első az összes megyék közt. Ekkora föld a régi Németországban külön herczegségnek, a régi Francziaországban külön tartománynak, s a mai Balkán félszigeten külön országnak számíthatna.

A természet erdős hegyekkel, vízzel, völgyekkel, rónasággal egyaránt megáldotta. Itt folytatódnak a Stajer-Alpoknak Sopronban látott leágazásai: a Gyöngyös-, a Pinka- s a Muramellék hegyeivel. Itt terjed tovább a magaslatok alatt a kis alföldi róna a Rába-völgy mentén délnyugotnak, délkeletre pedig a kemenesi magas síkság a Göcse felé. Onnan ereszkedik le a Kemenesalja; keleti határában két kihült vulkán kúpja tornyosodik fel a pusztaság közepeti: a Kis-Somlyó, s a Ság-hegy.

Négy fajnép lakja e területet: kelet-délkeleti nagyobb felén (542.612 k. hold) 288 községben a *magyarság* (kerekszám 196.000 lélek), északnyugoti harmadán (253.314 k. hold), 175 helységben a *németség* (kerekszám 127.000 lélek), délnyugoti sarkában (104.427 k. hold), 118 községben a *vendség* (kerekszám 50.000 lélek), végre a magyar és német nyelvterület közt elszórva (50.088 k. hold területen) 38 helységben az ültetvényes horvát nép (kerekszám 18.000 lélek).[1] Van a megye területén összesen 619 helység, 950.441 k. holdnyi földön elosztva 390.000 lélek.

E népek elhelyezkedése fölött az áttekintést a térszín tagozatai adják meg.

A megyei topografia átfogó vonala a Rába, mely a térszínt két részre osztja. *Balra a Rábától* a Gyöngyös- és Pinka-mellék hegyei a stájer határig húzódnak. Alattuk kigyózik a Répcze felső folyamszakasza, mellékén a Gyöngyös-Répcze-közzel. E hegyvidékből ágaznak le a Rábához a mellékfolyók és völgyeik: a Gyöngyös-, Perint-, a Pinka-, a Strém- s a Lapincs-patakok völgységei. *Jobbra a Rábától* partmentében a Kemenesalja vonul el, háttérben a Ság- és Kis-Somlyó-vidékkel, meszszebb délre a Kemenes-háttal, alatta a Kerka-völgygyel, melyet a Rábságtól a Kerka-Lendva-köz: a megye egykori őrkerülete, s a Rába-Lendva-közi magaslatok választanak el. A vízválasztó déli lejtője már a Lendva- és Mura-völgyekhez ereszkedik, melyek a Kerkával csaknem párhuzamos úton bocsátják a három folyó vizét nyugotnak. Zalamegye felé.

E térszinen helyezkedtek el nagy és zárkozó tömegükkel Vas vármegye községalkotó fajnépei. A *magyarság* megszállva tartja a Répczemelléket, a Kis-Somlyó vidékét, a Kemenesalját, Kemeneshátat a Kerka-Lendva-köz szivéig, — az egész Rába-völgyet Szt-Gotthardig, — balra a Rábától a Perint-völgyet Rohonczig, s a Gyöngyös-völgyet Kőszegig. A *németek* vagy *hienczek* zöme a Gyöngyös- és Pinkamelléki hegyek közt

[1] A községlakosság e kerek-számaiba nemcsak a fajtöbbségek, hanem a kisebbségek is beleértendők.

él, de ágazataival betölti a Pinka-, Strém- és Lappincs-völgyeket, be a Rába- és Lenva-völgyek felső nyilását is. Balra a Rábától, fel a hegyvidékig, feküsznek szerte a *horvát* telepek csoportjai. Túl-a-Rábán és Kerkán, a Muráig tartó dombvidék jelöli a *vendség* honát.

E térszakaszokon fogjuk a községeket csoportonkint megtekinteni.

A Répcze-völgy (15 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség volt ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sárvári járás:									
Csanig	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	magyar
•Répczelak	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
Niczk	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Vámos-Család	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Urai-Ujfalu	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Szent-Ivánfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Iván-Egerszeg	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	»
Kem.-Egerszeg	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Zsedény	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	V° a.	i.	nőtt	»
•Hegyfalu	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Pósfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Guor	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Répcze-Sz.-Gy.	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Felső-Szelestye	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Szelestye	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»

A Répcze-Gyöngyös-köz (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség volt ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szombathelyi j.:									
Meszlény	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	magyar
•Acsád	β	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	»
Köveskut	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Salfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Felső-Szilvágy	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Alsó-Szilvágy	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Vát	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Surány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Bőd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vép	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A répczemelléki *magaslatok*, a mik a Répcze és Gyöngyös között vízválasztóul szolgálnak, Meszlénytől Vépig messze átnyúlnak Vasmegyébe is. E talajhullámokon túl a térszín lelapul, a Répcze Guornál határfolyóvá lesz Sopron és Vas megyék közt, s völgysége a Rába-völgy melé simulva, vele párhuzamos vonalban, fordul északkeletnek. E völgyszakaszban, s fenn a magaslatok lépcsőin 25 helység fekszik csoportosan.

Lenn a *völgyben:* Csanigtól fel Guorig és Szelestyéig, fönn a halmokon: Véptől le Meszlényig ugyanoly viszonyokat látunk, a minőkre a *soproni Répczevidéken* és mellékén, Csepreg és Czirák, Peresznye és Német-Zsidány közt akadtunk.

A népesség — miként ott — színmagyar; német fajkisebbségek csak csekély számmal, itt-ott mutatkoznak, mely elszóródott, súlytalan spórák csak a hegyvidéki hienc területről, a felső Répczevölgyből valók, s főleg sopronmegyeiek lehetnek. A községek azonban — miként a Csepregvidék földjén láttuk — általán kicsinyek, csekély népességűek s nem módosak Nincs köztük egy nagyközség sem. A 25 falunak csak ketteje középméretű (Vép és Répczelak); a többi 23 kicsiny, köztük 12 egészen apró (α) és szegény falu: az acsádi körjegyzőség 7, a hegyfalusi 9 községből áll.

Ötven év előtt a viszonyok — mint azt régi statisztika bizonyítja — még kezdetlegesebbek voltak, s a fejlődés azóta sokkalta lendületesbbé lett itt, mint a sopronmegyei oldalon. Nemcsak több falu népszáma nőtt és kevesebb falué fogyott, mint túlnan (ott 4, itt csak 2 község mérlege paszsziv), — de a szaporodás is jóval jelentékenyebb. Amott csupán Csepreg s a három Bükk községé volt tetemes; míg emitt a vízválasztónál Acsád, Felső-Szilvágy, Vát, Köveskút és Surány megkétszerezték, lenn a völgyben Guor és Iván-Egerszeg megháromszorozták akkori népszámukat.

Hasonló a két szomszédos megyevidék hitélete is. A falvak, miként ott, túlnyomólag r. kath. többséggel és számos esetben erős ág. ev. kisebbséggel bírnak. Protestáns többsége a terület vas- és sopronmegyei szakaszán egyaránt 5—5 községnek van.

Most leszállunk a vízválasztón át a széles *Gyöngyös-völgybe,* s bejárjuk azt *vízfolyás ellenében,* a rónás alsó folyamszakasztól *Szombathelyig,* innen a dombos felső folyamszakaszig s a *kőszegi hegyekig.* A magyar nyelvterület itt messze fölhajlik a német magaslatok felé, jóval messzebb, mint a soproni Répczeségben; csak a Kőhegy sziklái és erdői vetnek határt neki. Az öblözet mély és széles, — átterjed a Gyöngyösön a Perint völgybe, innen a Perint-Pinka-közbe; de a Pinka-vonalnál aztán hirtelen véget ér.

Ott a vasmegyei németek laknak.

A Gyöngyös-völgy (43 magyar, 1 német s 1 horvát községgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsú lyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sárvári járás:									
Bögöt	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Csénye	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Megyehid	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Peczöl	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kenéz	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Füztü	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Darázs-Porpácz	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Pór-Porpácz	α	magyer	—	—	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szombathelyi j.									
Bárdos	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Csempesz-Kopács	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Szécsény	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lipárd	β	magyar	—		r. kath.	I° i.	—	»	»
Bozai	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szent-Lőrincz-Táplánfa	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Kajd	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Dömötöri	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	e.	»	»
Tana	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Sz.-Ker.-Péteri-Borotszeg	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zarkaháza-Bodonfa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szent-Király	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Uj-Perint	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hermán	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szőllős	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zanat	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kámon	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Herény-Senyefa	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
∵ **Szombathely**	**A**	magyar	I° n.	h. e.	r. kath.	II° i.	a. e.	»	»
Német-Gencs	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Apáti	α	magyar	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
•Söpte	β	magyar	I° n.	h.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kisasszonyfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
N.-Asszonyfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kőszegi járás:									
Perenye	β	magyar	I° n.	h.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Seregélyháza	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ludad	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy és Kis-Paty	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Pöse	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Pöse	α	magyar	I° n.	h.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Nagy-Csömöte	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Kis-Csömöte	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Lukácsháza	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Puszta-Csó	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Nemes-Csó	α	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
Tömörd	β	*horvát*	IV° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	»	horvát
∵ **Kőszeg**	**B**	*német*	V° m.	h. e.	r. kath.	III° a	i.	»	német

A völgység a sárvári rónás szakaszon a kis alföld jellegével bír; föllebb, Szombathely felé, dombossá lesz, keskenynyé húzódik, de mélységre megnő; Kőszeg alatt ismét kitágul, szélei a Répcze s a Perint mellékét egyaránt érik, — csak a város területén, a kőszegi hegyek közelében, szűkül végkép össze.

Két város- s 43 falu fekszik a völgy szelid hullámai közt.

A fajnép szinmagyar, a községek is többnyire *tiszta magyarok*. Az alsó völgyszakaszokon Szombathelyig alig mutatkozik néhány német és horvát spóra. A súlytalan *hiencz kisebbségek* rajai csak *Kőszeg körül jelennek meg;* a közel hegyi nép küldi azokat oda. Van egy *horvát* sziget is: *Tömörd*, mely a szomszéd soproni Répczemellék (Répcze-Gyöngyös-köz) *horvát szigetcsoportjához* számítható. Maga *Kőszeg* már kívül esik a magyar nyelvterületen, fajtöbbsége *német;* itt kezdődik a vasmegyei hiencz-világ s mélyen benyúl a hegyek közé. A magyar etnikai élet hatása azonban a város és környék fajkisebbségein látható. Kőszegen a magyarság a mult népszámláláskor már V°, Tömördön IV° erejű volt. A magyar elem e hódító erejét bizonynyal nem a Gyöngyvölgy sok apró falujától kapta, hanem a hatalmas kulturális *középponttól,* melyet a vidék Szombathelyben bír; a nemzeti szellem onnan sugárzik föl a kőszegi hegyekig. *Szombathely* gyorsan, s szinte példátlan arányban emelkedett: 50 év előtt nem volt 4000 lakosa sem, ma több van 12 ezernél, s ezt virágzó iparának, gyárainak, a vasutaknak s a kultura többi intézményeinek köszönheti. A népszám a völgységben szintén mindenütt megszaporodott; a két Porpács és Zanat kivételes példák, hol megfogyott.

Tekintsünk szét a környék bérczei közt is.

A Gyöngyös-melléki hegyek (5 magyar, 23 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kőszegi járás:									
•Szerdahely	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Doroszló	α	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
Czák	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	*fogyott*	*német*
Velem	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Bozsok	β	*magyar*	I° h.	n.	r. kath.	—	—	*fogyott*	*horvát*
Langeck üveghuta	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Szalónak	α	német	I° e.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Felső-Szénégető	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Szénégető	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Hosszúszeg	α	német	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Léka	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Hámor és tó	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Rőt	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Rendek	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Német-Gyirót	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Salamonfalva	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Lantosfalva	α	német	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Kupfalva	α	német	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Pörgölin	β	német	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kőpatak	α	német	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Létér	α	német	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vörösvágás	α	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	német
Edeháza	β	német	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
Háromsátor	α	német	—	—	*ág. ev.*	—	—	»	»
*Borostyánkő	a	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Gyöngyösfő	α	német	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
Mencsér	α	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Vágod	β	német	II° e.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»

A Pinkamelléki magaslatok (30 német, 11 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
Felső-Őri-járás:									
:*Pinkafő*	b	német	I° m.	h.	r. kath.	III a.	i.	nőtt	német
Rődön	a	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Árokszállás	β	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Lapincs-Újtelep	α	német	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	e.	*fogyott*	»
Rákosd	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Rétfalu	β	német	I° e.	m	*ág. ev.*	III° r.	—	»	»
Buglocz	α	német	I° e.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
Dombhát	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Szépúr	α	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Fehérpatak	α	német	—	—	*ág ev.*	I° r.	—	nőtt	»
Határfő	α	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Hamvard	β	német	I° e.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Borhegy	α	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	II° r.	e.	*fogyott*	»
Villámos	β	német	I° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	e.	nőtt	»
*Felső-Lő	a	német	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	»	»
Máriafalva	α	német	I° m.	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	»
Gyimótfalva	α	német	I° m.	h. e.	*ág. ev.*	V° r.	—	»	»
Sóshegy	α	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	II° r.	e.	»	»
Tarcsa	β	német	I° m.	h.	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Lő	β	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	III° r.	e.	nőtt	»
Őri-Szt-Márton	α	német	I° m.	h	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Dumoly	α	német	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	»
*Város-Szalónak	a	német	I° m.	h.	*ág. ev.*	V° r.	—	*fogyott*	»
Bánya	α	német	I° m.	e.	*ág. ev.*	V° r.	—	nőtt	»
Grodnó	α	német	I° m.	—	r. kath.	V° a.	—	azóta lett	
Újtelep-Szalónak	β	német	II° e.	—	r. kath	—	—	nőtt	»
Ó-Szalónak	β	német	I° m.	—	r. kath.	III° a.	i.	azóta lett	
Kéthely	β	német	I° m.	h.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Gáborfalva	β	német	I° e.	h. m.	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Kőszegi-járás:									
Füsthegy-Sirokány	α	*horvát*	I° n.	m.	r. kath.	—	—	*fogyott*	*német*
Barátmajor	α	*horvát*	I° e.	m. n.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Podgoria	α	*horvát*	III° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Rumpód	α	*horvát*	III° n.	e.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Kulcsárfalu	α	*horvát*	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
*Bándol	α	*horvát*	II° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Polanicz	α	*horvát*	I° n.	m.	r kath.	—	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsulyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Ó-Hodász	α	*horvát*	II° e.	n.	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
*Város-Hodász	β	német	I° m.	h.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Szabar	α	*horvát*	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Inczéd	β	*horvát*	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Csajta	β	*horvát*	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»

A dunántúli országrész legnagyobb hegyrendszeréből, mely az osztrák határ mentén, a Dunától a Muráig terjed s a Lajta-hegysoron kezdődve a Lendva-melléki hegyláncznál végződik, Vasmegye északnyugati sarkán, Kőszeg mögött vetődnek föl a legmagasb hullámok. Ott emelkedik, a stájer Alpok folytatása gyanánt, a *borostyánkői bércz-sor*, melynek fenyves erdőktől borított kúpjai: a Vöröshegy (796 m.), a Gerinczhegy (808 m.) s a Kőhalom (829 m.). Ezekhez csatlakozik, a vágódi nyergen innen, a *Kőhegység* hatalmas gerincze, Kőszegnél az Ó-ház kúpjával (609 m.), a Szarvaskővel (862 m.), s az Irottkővel (883 m.), ez utóbbinak csúcsa a legmagasabb pont túl a Dunán. Kisebb nyúlványai e bércznek északon a Gyöngyös, délre a Pinka, keleten a Perint-patak mellékéig ágaznak le. Az egész hegyvidék térszinét 69 helység népesíti be.

A *felső térszakaszt*, hol a nagy hegyek emelkednek, s lejtőikkel északkeletre a Gyöngyös felé dőlnek, megkülönböztetjük a halmos *alsó szakasztól*, melynek lankái a Perint és Pinka völgységeihez szállnak alá. Ama vadregényes vidék elzárkózott hegyei közé 28, eme halmos táj nyiltabb térszinére 41 helység esik. De szembetűnő, hogy a két csoport népviszonyai egymástól mennyire különböznek.

A *gyöngyösmelléki* hegyek közt, a Holtkő gerinczénél *véget ér a magyar s kezdődik a hiencz nyelvterület*. Öt magyar község épült a hegygerincz keleti lejtőjére, ezek a megye magyarságából az utolsó őrszemek északnyugat felé. Apró község mind az öt; háromnak közülük meg is fogyott a népszáma ötven év alatt, — ezek: Czák, Doroszló és Bozsok. De a magyarság tért hódított bennük: félszáz éve Czák *német*, Bozsok *horvát* község volt; ma mindkettő magyar, — Czákon németet, Bozsokon horvátot alig találni többé; mögöttük Szerdahely és Velem meg éppen *tiszta* magyar faluk.

Benn a *Kőhegység* mélyében s a *borostyánkői* bérczek közt a fenyves erdők rengetegje 23 *hiencz falut* rejt el, szinte hozzáférhetetlenül. Apró *hegyi falu* valamennyi; a két legnagyobb: Léka és Borostyánkő alig haladja túl az 1000 lelket. Nincs e tájon egy nagyközség sem. A kisközségek szegényesek: 7—9 faluból kapcsolvák össze köreik. A nép alig 12 faluban szaporodott kissé, *11 faluban fogyott,* ezek közül néhány (pl. Salamonfalva és Német-Gyirót) elvesztett régi lélekszámából *egy harmadot.* E zárt vidékre más fajnép nem igen jön, ezért maradt a 23 hiencz faluból 14 *tiszta* németnek; a gyér horvát, magyar és czigány spórák a térszakasz bensejében nem, csak a szélein mutatkoznak.

Alant, a *Pinka-mellék* 41 falvában, szabadabb és egészségesebb a fejlődés. Ott sok életrevalóság jeleivel találkozunk, akár Pinkafő és Város-Szalónak vidékén a *29 hencz* falut, akár Város-Hódász körül a *11 horvát* telepet s *1 német* gyarmatot nézzük. Pinkafő nagyközségnek 3000-nél több lakosa van; Rögön, Város-Szalónak és Felső-Lő közel járnak a 2—2000, más 11 hiencz falu az 1—1000 lélekhez. Ötven év óta a népszám 24 német s 9 horvát faluban nőtt, s csak 6 német, 2 horvát faluban apadt. A horvát falvak ketteje: Füsthegy-Sirokány és Barátmajor félszáz éve még *német* telep volt, de a szomszédos horvát szigetek közt *elhorvátosodtak*. A hienczség viszont elhódította e közben Város-Hódászt, melynek fajtöbbsége addig horvát volt s újabban már német, a horvátság kiköltözött belőle. Monoglott községek a Pinkamelléken alig vannak. A térszin legmélyén csak hét falu maradt meg *tiszta* németnek, — azok túl esnek a más ajkú népek forgalmi vonalán; a külső vonal periferiáin annál több magyar, horvát és czigány spórát láthatunk; sőt van egy jelentékenyebb (II°) *magyar* telep is, mely Felső-Lőn képződött.

Vallásra a hiencz nép benn a Kőhegységben s lenn Város-Szalónak táján *r. kath.;* ellenben künn, az osztrák határ körül, s fenn Pinkafő, Borostyánkő és Felső-Lő hegyei közt túlnyomólag *ág. evangelikus*. A magyar nyelvhatárt jelző helységekben, s a horvát szigeteken is, a hivek túlsúlya a *római* egyházé, ott csak a doroszlói magyarok tartoznak az *ágostai* egyházhoz. Az *izraeliták* e vidék legtöbb helységéből hiányzanak; számuk általán csekély, spóráik is (I°) feltűnően gyérek.

A Kőhegységben, közel az Irottkőhöz, ered a *Perint-patak*, s a gyöngyös-pinkaközi dombvidéken át, saját völgyében siet délkeletnek *magyar faiuk* közt a Rábaság felé. A völgy a Gyöngyös-mellékhez számít s annak erős magyar öblözetét egészíti ki. Túl a Perint-vonalon *magyar talaj nem terjed tovább*, — a Pinka, Strém és Lapincs völgyeket már a hienczség tölti be s falvai leérnek a Rábaságig.

A Perint-völgy (1 német, 2 horvát, 20 magyar községgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség vol ötven év előtt
Kőszegi járás:									
‡*Rohoncz*	c	*német*	I° m.	h.	r. kath.	III° a.	II° i.	*fogyott*	német
Szombathelyi jár.									
Bucsu	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Kis-Nárda	α	*horvát*	I° n.	m	r. kath.	—	—	»	horvát
Nagy-Nárda	α	*horvát*	I° m.	n. t.	r. kath.	—	--	»	horvát
Dozmat	α	magyar	I° n.	h.	r. kath.	—	—	»	magyar
•Torony	α	magyar	I° n.	h.	r. kath.	—	—	»	»
Sé	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Olad	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ondód	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Nárai	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Jaák	b	magyar	I° n.	--	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Balogfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Nagy-Unyom	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Kis-Unyom	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Sorok-Ujfalu	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Vasvári járás:									
Sorki-Kápolna	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	»	»
Sorki-Polány	α	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	a.	»	»
•Szent-Léránt	α	magyar	I° h.	n.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Gyanó-Geregy	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Sorki-Tótfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»
Kolta	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Sorki-Kisfalud	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Geregye	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»

A Perint-Pinka-köz (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Körmendi járás:									
Nemes-Hollós	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	nőtt	magyar
Rempe-Hollós	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a. i.	»	»
Kis-Sároslak	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	a.	»	»
Radócz-Kisújf.	α	magyar	—	—	r. kath	III° e.	a.	»	»
Puszta-Radócz	α	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	a. i.	»	»
•Egyház.-Radócz	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	»	»
Nagy-Kölked	α	magyar	I° h.	n.	r. kath.	I° e.	—	nőtt	*horvát*
Kis-Kölked	α	magyar	I° h.	n.	r. kath.	IV° e.	a. i.	*fogyott*	magyar
Harasztifalu	α	magyar	IV h.	—	r. kath.	—	—	nőtt	*horvát*

A Perint-völgy felső sarkában, a Kőhegység alatt, a *német s magyar nyelvterület határai összeérnek*, a horvát telepek nagy szigetcsoportjából is átterjed oda két apró sziget.

Rohoncz nagyközség ma a hienczek erős *határvára* a Gyöngyös- és Pinka-vidék közt. A Gyöngyös-völgyben *Kőszeg is* ily határvár volt, de a benyomuló magyarság maholnap elhódítja azt. *Rohoncz még sokáig német marad;* régi népe ugyan 50 év óta megfogyott, de a magyar kisebbség jelentéktelen aránya (I°) nem változott s a vidék sem törekedett azt erősbíteni. Ily gyönge magyar spórák vannak a felső völgyszakasz két apró *horvát* telepén: *Nagy-* és *Kis-Nárdán* is. Az a *29 magyar falu*, melynek őrvonala a Perint folyását a vasvári Rábaságba követi, csekély népszámával csak *lassan fejlődhet*. Köztük *Jaáknak* van némi jelentősége: a népszám ott a 2000 lelket meghaladja, — nagyközséggé lenni mégsem tudott. A többi kisközségek többnyire aprók (α) és nem módosak (8 - 9 faluból állnak a köreik). Félszáz év alatt mégis mindannyi *nőtt*. Sz.-Léránt, Gyanó, Kolta, Olad, Sé s Balogfa *megkétszerezte*, Öndód majdnem *megháromszorozta* népességét; csak Kis-Kölked, a Perint-Pinka-közben, fogyott kissé meg. E nép *intenzive fejlődik*, mit szaporasága s nagyszámú monoglott községe bizonyít; azokban a *más ajkú elem csak Dozmatig jut* el, alább elmarad, vagy a magyarságba olvad. Hogy a népnek olvasztó

ereje van, elég bizonyságok a Perint-Pinka-közben *Nagy-Kölked* és *Harasztifalu*, melyek félszáz éve *horvát* szigetek voltak s mindkettő megmagyarosodott; Harasztifalun a *horvát kisebbseg* ma IV° erejű.

Vallásra e vidék túlnyomólag r. kath., Koltán és Puszta-Radóczon a hívek többsége ág. ev. Lenn a vasvári járásban *mutatkoznak az ev. ref. felekezetnek első nyomai.* A körmendi járásban az erős kisebbség többfelé, Egyházas-Radóczon a többség is kálvinista.

A magyar nyelvhatárt e völgység *északi* sarkában Bucsú és Dozmát faluk, *nyugatra* a Pinka-vonal felé: Nárai, Jaák, Egyházas-Radócz, Nagy-Kölked és Harasztifalu községek jelölik.

Most átlépünk e határon, hogy a *Pinka-völgy német világát* megtekinthessük, végigjárva a völgységen, alsó nyílásától föl a felsőig.

A Pinka-völgy (3 magyar, 9 horvát 35 német, helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Körmendi-járás.									
Német-Büks	α	német	II° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Lovaszad	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Karácsfa	α	német	I° h.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
*Pinka-Mindszent	β	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
Német-Sároslak	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Kertes	β	német	I° h.	m.	r. kath.	—	—	»	»
Szombathelyi j.									
Szent-Péterfa	a	*horvát*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Kolom	α	német	I° h.	m.	r. kath.	—	—	»	német
Tótfalu	α	német	I° h.	m.	r. kath.	—	—	»	*horvát*
*Monyorókerék	β	német	I° m.	h.	r. kath.	I° i.	—	»	*horvát*
Alsó-Beled	α	német	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Felső-Beled	α	német	I° m.	h.	r. kath.	I° e.	—	nőtt	»
Abdalócz	α	német	III° h	m. e.	r. kath.	—	—	»	*horvát*
Szent-Katalin	α	*horvát*	III° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	horvát
Pokolfalu	α	*horvát*	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Pornó	β	német	I° m.	h.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Német-Lő	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Horvát-Lő	α	*horvát*	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	horvát
Cséke	β	német	—	--	r. kath.	—	—	»	német
*Német-Keresztes	α	német	I° h.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Magyar-Keresztes	α	német	I° h.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Alsó-Csatár	α	*horvát*	II° e.	n.	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Felső-Csatár	β	*horvát*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csém	β	*horvát*	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Felső-Eőri járás.									
Óvár	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Újfalu	α	német	II° m.	—	r. kath.	—	--	»	*horvát*
Sámfalva	β	német	I° m.	-	r. kath.	V° a.	—	»	német
Velege	β	német	I° e.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Kis-Német-Szt-Mihály	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Nagy-Német-Szt-Mihály	b	német	I° m.	h.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Mérem	α	*horvát*	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	-	»	horvát
Pőszőny	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Gyepű-Füzes	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Sárosszék	α	német	—	--	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Pinka-Miske	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
N.-Harasztos	α	német	—	--	r. kath.	—	—	»	*horvát*
Jobbágyi-Új-falu	β	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Dobra	α	német	I° h.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
K.-Harasztos	α	német	—	—	r. kath.	II° a.	—	nőtt	*horvát*
Kis-Cziklin	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Őri-Sziget	α	*magyar*	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	e.	»	*német*
•Vörösvár	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Jobbágyi	a	német	II° m.	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Őrállás	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Őr	a	*magyar*	I° n.	--	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Oláh-Cziklin	α	*horvát*	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	*német*
Német-Cziklin	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»

A völgyet kétfelől magaslatok szegik be: a pinkamelléki s a szomszéd német-újvári hegyek hullámai egyaránt lenyúlnak idáig. Emezek csupán *vízválasztók* a Strém, Lapincs és Pinka patakok közt; amazok nemcsak a Perint és Gyöngyös vizét zárják el a Pinkától, hanem a *vidék két fajnépét:* a magyarok és hienczek tömegeit is *egymástól.*

Valaha a két nép a *Pinka-vonalnál összeért.* A török világban a magyarság elhuzódott onnan s nem is tért vissza többé tömegesen. A völgyet telepes horvátokkal a hienczek szállták meg.

Ma csupán ***három magyar sziget*** van e vonalon: az alsó völgynyilásban *Pinka-Mindszent* a Rábaság szélén, a felső völgynyílásban pedig *Őri-Sziget* és *Alsó-Őr.* Ott van negyediknek mögöttük *Felső-Őr* is, de ennek határát már a Strém-patak mossa s ezért a Strém-völgyhöz számítandó.

A régi magyarságnak elszigetelt maradványai ezek. Láttunk hasonlókat a soproni hegyek alatt, a Csáva-völgyben is: Felső- és Közép-Pulyát. A Pinka-völgy magyar szigetei szintúgy megállják helyüket, mint amazok, a németség tömege közepette; sőt *Őri-Sziget* (miként a Csáva-völgyben Közép-Pulya) magyar fajtöbbségét a németekkel szemben az *utolsó 50 éa alatt állította helyre.* Két más falut a magyarok e völgyben

elvesztettek azóta: *Magyar-Keresztes* — mint neve mutatja — hajdan magyar volt, ma *német*, — *Szt-Péterfa* most 50 éve is magyar volt, s ma – *horvát*. Ez utóbbi falu közel szomszédságában (a Perint-Pinka-köz szélén) a magyarság elvette a horvátoktól Nagy-Kölkedet és Harasztifalut (l. fenn), de viszont odaadta a Pinka-völgyben Szt.-Péterfát nekik. A fajnépek ily kicserélődésére számos példát fogunk látni az ország egyéb részein.

Más az eset a völgy felső szakaszán, *Oláh-Cziklinnel*. E kis faluban valaha isztriai román parasztok lehettek az első telepesek: telepük utóbb németté lett, az utolsó 50 év alatt pedig a pinkamelléki horvátok hódították el. Így horvátosodott el azóta a német Pokolfalu is a középső szakaszon. Szerte a völgyben ma *9 horvát falu* fekszik szétszórtan. A közel multban *az egész középső völgyszakasz a horvátságé volt*, — de *7 faluból a hienczek csaknem teljesen kiszorították*. Az egy Abdalóczon maradt III°-nyi kisebbség az egykori horvát többségből.

A *hienczfaluk* száma a Pinka-vonalon ma 35. Népe nem módos, a községek általán kicsinyek: 7—9, falu fog össze, hogy jegyzőt tarthasson. A legnépesebb faluk a felső völgyszakaszon vannak: Vörösvár és Jobbágyi 1000, Nagy-Német-Szt.-Mihály 2000 lelket meghaladó lakossággal. De szorgalma és szívóssága erőssé teszi e népet, mely 50 év alatt a legtöbb faluban *nőtt*, a völgységben jelentékenyen terjeszkedett, s a horvát faluk nagy csoportját germanizálta meg. A *német nyelvhatár* ma a *Perint*-vonal felé: Óvár, Magyar-Keresztes, Német-Lő, Pornó, a két Beled és Monyorókerék, — a *Rábaság* felé: N.-Sároslak, Karácsfa, Lovaszad és Német-Büks faluk közt vonul el.

Hasonló viszonyokat találunk a hienczektől lakott szomszéd térszakaszokban: a *Strém-völgyben* s a németújvári hegyek közt, hátrább a *Strém-Lapincs-közben*, végre az ország szélén, a *Lapincs-patak* körül. Forduljunk most ezek felé.

A Strém-völgy és vidéke (1 magyar, 36 német, 9 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Felső-Őri járás									
Lipótfalva	β	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	V° r.	—	nőtt	német
Kiczléd	α	német	I° e.	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Bükösd	a	német	II° e.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
•Alhó	a	német	I° e.	m.	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
:*Felső-Őr*	c	*magyar*	II° n.	e.	*ev. ref.*	IV° r.	III°a. i.	»	magyar
Farkasfalva	a	német	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	német
•Komját	a	német	I° e.	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
Lödös	a	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Németújvári jár.									
Vörthegy	β	német	—	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
•Stinácz	a	*horvát*	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Vághegy	α	német	IV° h.	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Barátfalu	β	német	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Neudohegy	β	német	—	—	r. kath.	—	—	azóta lett	

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ó-Bér	a	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	nincs adatunk	
•Szent-Elek	b	német	IV° h.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Burgóhegy	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Baksafalva	a	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ujhegy	a	*horvát*	III° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	horvát
Pinkócz	β	*horvát*	I° m	n.	r. kath.	—	—	»	»
Egyházas-Füzes	β	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Hovárdos	α	*horvát*	III° n.	m.	r. kath.	—	–	»	horvát
Rábort	β	német	I° m.	--	r. kath.	I° a.	—	»	német
•P.-Szt.-Mihály	a	német	I° m.	h.	r. kath.	I° i.	a.	»	*horvát*
Salafa	α	német	II° h.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*horvát*
Gánocs	α	német	I° h.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	*horvát*
Punicz	β	német	IV° h.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	*horvát*
Német-Csencs	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	német
Békafalu	α	német	I° h.	—	r. kath.	I° a.	—	»	*horvát*
Tobaj	β	német	I° h.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Nyulfalu	α	*horvát*	I° n.	e.	r. kath.	—	—	azóta lett	
•Németujvár	b	német	II° m.	h.	r. kath.	II° i.	a.	nőtt	német
Szt.-Miklós	α	német	I° e.	m. h.	r. kath.	—	—	»	»
Kolozsvár	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Kis-Medves	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Borosgödör	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	német
Nagy-Medves	β	*horvát*	V° n.	—	r. kath.	—	—	»	*német*
Sándorhegy	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Horvát-Hásos	α	*horvát*	II n.	m.	r. kath.	—	-	»	horvát
Német-Hásos	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	német
Lipócz	α	*horvát*	III° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	horvát
Orbánfalu	α	német	I° h	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
•Strém	β	német	I° m.	--	r. kath.	-	—	»	*horvát*
Szombatfa	α	német	I° h.	--	r. kath.	—	—	»	*horvát*
Szentkút	α	német	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	német
Zsámánd	β	*horvát*	IV° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Ném.-Kis-Medv.	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A Strém-Lapincs-köz (8 német, 5 horvát helységgel):

Németújvári járás.

Sirovnicza	β	*horvát*	II° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	*német*
Tarod-Csencs	α	német	III° h.	m.	r. kath.	—	—	»	*horvát*
Horvát-Csencs	α	*horvát*	I° n.	--	r. kath.	—	—	»	»
Őzgödör	β	*horvát*	II° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	*német*
Sóskút	β	*horvát*	IV° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Német-Szt-Grót	a	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Bánya	α	német	I° h.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*horvát*
Újtelep	a	német	I° e.	—	r. kath.	V° a.	—	nőtt	német
Nád	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Vaskút	α	*horvát*	III° n.	–	r. kath.	—	—	»	horvát
Újlak	β	német	I° h.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	német
•Kukmér	a	német	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Hárspatak	β	német	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»

A Lapincs-völgy és melléke (19 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt-Gotthardi j.									
Nádkút	β	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
Német-Hideg-kút	a	német	I° e.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
•Radafalva	a	német	—	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
Dobrafalva	β	német	I° e.	—	r. kath.	I° a.	—	»	*horvát*
Kis-Körtvélyes	a	német	I° e.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	német
•Körtvélyes	β	német	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	»	»
Királyfalva	a	német	I° e.	m.	r. kath.	V° a.	—	»	»
Patafalva	β	német	—	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Pócsfalu	α	német	I° v?	—	r. kath.	—	—	»	»
Horvátfalu	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Olaszfalu	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Németlak	α	német	I° m.	v.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagyfalva	a	német	I° m.	v.	r. kath.	—	—	»	»
Budafalva	β	német	I° v.	m.	r. kath.	—	—	•	»
Rába-Keresztur	a	német	I° m.	e.	r. kath.	III° a.	—	»	»
•Rába-Füzes	a	német	I° e.	m.	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Jakabháza	α	német	III° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Alsó-Rönök	β	német	I° m.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	*magyar*
Felső-Rönök	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német

A *Strém* fönn ered a Pinka-melléken, közel Felső-Őrhöz s szűk völgymederben hegyi patak gyanánt siet tova a németújvári bérczek lánczolatja alatt. Német-Újvárnál a völgy kiszélesedik és Strém falun túl a Rábaság szelid térszinéhez simul.

Felső-Őr e völgyben az egyetlen *magyar sziget. Kis-Medves*, mely a Rábaság szélén nemrég szintén *magyar volt*, ma tiszta német.

A *9 horvát* telepből 4 fenn a hegyek között, 5 a völgyben és mellékén fekszik. *Más hét falut* a horvátok e vonalon *50 év óta vesztettek el.* Ezekbe szintén a *hiencz elem nyomult:* ú. m. a völgységben Galafa, Gánocs, Békafalu, Strém és Szombatfa, a hegyek közt Puszta-Szt.-Mihály és Punicz falukba. Horváttá viszont csak egy hiencz falu lett: Nagy-Medves, hol a régi németségből ma is V°-nyi kisebbség maradt, a többi átköltözött Nemes Kis-Medvesre, a mit a magyar elem hagyott oda teljesen. Szt.-Elek és Vágfalu etnikai mérlege ma még ingadozik: a többség német s a horvát kisebbség IV—IV° erejű.

Hátrább, a *Strém-Lapincs-köz* magaslatain, a magyar elemnek már alig láthatni nyomát. A 13 helység közt van 5 horvát telep, s ezek *hármát*, ú. m. Őzgödört, Stirovniczát és Sóskutot a telepes horvátok a *németségtől hódították el.* Viszont a horvátok számára odaveszett *két* falu: Tarod-Csencset és Bányát a *hienczek szállták meg.* E térszinen tehát a horvát elem némi előnyben maradt: többet nyert, mintsem

veszített. A fajnépesség e hullámzása az exponált községek II—IV° erejű fajkisebbségein látható napjainkban is.

A hullámok a stájer határ közelében, a *Lapincs-völgy mellékén*, megszűnnek. A hienczek ott beolvasztották úgy a horvát (Dobrafalva), mint a magyar (Alsó-Rönök) szigetet, a mi 50 év előtt még létezett. A horvátság e vidékről elszéledt, a magyar maradványok pedig — úgy látszik — Jakabházára költöztek (III°) kisebbségnek.

A *hiencz* falvak száma a Lapincstól a Strémig 63, amik a völgyeket elég sűrűn népesítik be. A községek közül 18 messze meghaladja, más 18 megközelíti az 1000 lelket. A Strém-Lapincsköz két faluját kivéve, a községek e vidéken mind nőttek. Legnagyobbat nőtt 50 év alatt a Lapincs-völgyben Dobrafalva (168 lélekről 774-ig), a Strémvölgyben Baksafalva (740-ről 1385-ig), Szt.-Elek (1828-ról 2958-ig) és Puszta-Szt.-Mihály (660-ról 1062-ig).

A *német nyelvterület* leér a Rábaságig. A határközségeket a Rábavölgy tárgyalásánál alább fogjuk megjelölni.

A *hitélet* ez egész területen túlnyomólag *r. kath.* A magyar *Felső-Őrön* a többség *ev. ref.*; a Strém- és Lapincs-vidéknek *a stájer határral érintkező* szakaszán 8 hiencz faluban a többség *protestáns*. Az *izraelitáknak* csak Német-Ujvárt van jelentékeny (II°) telepük, egyebütt csekély számúak s a legtöbb faluból hiányzanak.

Elérkeztünk a *Rábasághoz*. S végig megyünk rajta, kiindulva onnan, hol a folyam átlépi az ország határát, lehatolva odáig, a hol elhagyja a vármegyei határt.

A Rába-völgy (67 magyar, 11 német, 7 vend, 2 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt.-Gotthardi jár.									
Ér-Csenye	a	német	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Kristyán	a	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó és F.-Raks	a	német	I° v.	m.	r. kath.	—	—	»	»
•Gyanafalva	b	német	I° m.	v.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Velike	β	német	I° v.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Grics	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Tótlak	β	német	—	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
Felső-Sztrázsa	β	német	—	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
•Rába-Szt-Márt.	β	német	I° v.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Döbör	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Farkusdifalva	a	*német*	I° v.	m.	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Szölnök	β	*vend*	IV n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	vend
Permise	α	*vend*	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Őrfalu	α	*vend*	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Istvánfalu	β	*vend*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Balázsfalu	α	*vend*	I° e.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Szakonyfalu	β	*vend*	I° e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Farkasfa	α	magyar	I° v.	n.	r. kath.	—	—	»	magyar
Zsidó	α	magyar	IV° n.	v.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tótfalu	β	*vend*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Szt-Gotthard*	a	*magyar*	V° n.	v. t.	r. kath.	I° i.	a. e.	nőtt	*német*
Kéthely	α	magyar	I° n.	v.	r kath.	I° a.	—	»	magyar
Kisfalud	α	magyar	I° v.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Talapatka	α	magyar	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Háromház	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Csörötnek	β	magyar	I° n.	v.	r. kath.	—	—	»	»
Rába-Szt.-Mih.	β	magyar	II° n.	t.	r. kath.	I° a.	i.	»	*horvát*
Magyarlak	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Rátót	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Gosztony	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
Rába-Gyarmat	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Körmendi járás.									
Csákány	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Rába-Doroszló	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Taródfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kemesmál	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	»
Vasulla	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Berkifalu	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
•Horvát-Nádalla	β	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	—	—	»	horvát
Magyar »	α	magyar	I° n.	h.	r. kath.	—	—	»	magyar
Felső-Berkifalu	α	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	—	—	»	*magyar*
:*Körmend*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»
Német-Szecsőd	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»
Egyházas-Terestyén-Szecsőd	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	a. u.	»	»
•Molna-Szecsőd	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i. a.	»	»
Egyházas-Hollós	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	a.	»	»
Hidas-Hollós	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	»	»
Vasvári járás.									
:Rába-hidvég	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Molnári	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Szt-Tamás	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
Püspöki	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.	»	»
Nagy-Mákfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Kis-Mákfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Vasvár	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Újlak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kám	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szemenye	β	magyar	—	—	r. kath	I° i.	a.	»	»
Egervölgye	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
Gutaháza	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Töttös	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
N. és Kis-Zsenye	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	—	azóta lett	
•Rum	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség volt ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sárvári járás.									
Gyertyámos	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Beicz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nyögér	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Sótony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Balozsa-Medgyes	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Rába-Kovácsi	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Ikervár	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tizenhárom város	α	magyar	—	—	r. kath	I° a.	—	»	»
•Vármellék	a	magyar	I° n	—	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Péntekfalu	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Rába-Sömjén	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Sár	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•*Sárvár*	b	magyar	I° n.	-	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Rába-Bogyoszló	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Alsó-Paty	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Felső-Paty	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Ölbő	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Jákfa	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Rába-Kövesd	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Trestyénfa	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Kisczelli járás.									
•Osztfi-Asszonyfa	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Csönge	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Kenyéri	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Kecskéd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szt-Miklósfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Pápócz	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	»

A Rábaság — völgy és melléke — a stájer határtól a győri Dunáig közel 230,000 k. hold földön terül el, a mit 117 helység (és számos puszta) mintegy 90 ezer lélekkel népesít be.

Győr és Körmend közt e vidéknek lapályos jellege van, s a kisalföldhöz tartozik; föllebb a stájer határszélig erdős hegyvonalak huzódnak rajta át, — megannyi hullám a rába-lendvaközi s a németújvári bérczsorokból.

A vasmegyei Rábaságra 150,000 k. hold terület, s 60 ezer lélekkel 87 község esik. A községek közül 67-nek magyar, 11-nek német, 7-nek vend, 2-nek horvát a fajtöbbsége.

A magyar elem tömegei a *sík* föld régi magyar talaját borítják el. Csak *13 magyar község épült* a gotthardi szakasz lejtőire, ék gyanánt a *hiencz és vend nyelvterület határai közé*. A *magyar* helységek átlag

kicsinyek. A legnépesebb: Körmend alig 6000 lakossal bir s ez a Rábavölgy főhelye. A járási székhelyek közül e vonalon alig haladják túl: Vasvár a 3000, Sárvár a 2000, Szt.-Gotthard az 1000 lelket. A 67 magyar helység közül 55 ennél is kisebb (27 falu ötszáz lélek alatt marad, 28 falu fölmegy 5—900 lélekig). De félszáz év óta *mindannyi nőtt*, s nehányuk *meglepő* arányban: Vasvár 700 lélekről 3200-ra, Sárvár 1300-ról 2500-ra, Körmend 2000-ről 5300-ra, Ikervár 800-ról 1600-ra, Ölbő 500-ról 1100-ra. A kisebbek közül Rába-Szt.-Mihály, Rum, Csákány, Rába-Kovácsi, Tizenháromváros *megkétszerezte*, Molnári, Rába-Szt.-Márton, Zsidó s a két Zsenye csaknem *megháromszorozta* lélekszámát.

Gyengébb a fejlődésük a *hiencz* és *vend* községeknek; Felső-Sztrázsa német, Istvánfalu vend telep félszáz év óta *meg is fogyott*.

Érdekes a fajnépek mozgalma Szt.-Gotthard körül, hol nyelvhatáraik találkoznak. Északnyugati irányban huzódik el a *hiencz*, délnyugatnak a *vend* nyelvhatár s köztük fekszik a *szt-gotthardi ék*, melylyel a Rábaság magyar vidéke véget ér.

A *vend határfaluk* itt: Alsó-Szölnök, Szakonyfalu, Balázsfalu, Istvánfalu és Őrfalu; a *német határfaluk*: Felső-Sztrázsa, Rába Szt.-Márton, Farkasdifalva (a lapincsmelléki szakaszt is számítva), Badafalva, Nagyfalva, Németlak, Rábafüzes, Jakabháza, Alsó-Rönök és Felső-Rönök. A *magyar ék szélén* egyfelől Szent-Gotthard, Kéthely, Magyarlak, Rátót, Gasztony fekszik, — tovább északkeletnek Taródfa, Vasalla s Magyar Nádalla a német területtel szemben, másfelől Zsidó, Kisfalud, Talapatka és Farkasfa a vend területtel szemben.

E magyar éknek hódító ereje van mindkét irányban. Félszáz év előtt *Szt.-Gotthard német helység volt*, ma magyar, de a német elemből erős (V°) kisebbség maradt; *Rába Szt.-Mihály* ugyanakkor *horvát helység volt*, — ezt is a magyar elem foglalta el, — a horvátok eltüntek onnét, helyükbe gyenge (II°) hiencz elem költözött.

Vendek és hienczek e vidéken elég merevül állnak szemben egymással. A hiencz falukban vend, a vend falukban hiencz csak szórványosan fordul elő. Nagyobb aránynyal a két fajnép csak Alsó-Szölnökön van jelen: ott a többség ma vend, a IV°-nyi kisebbség pedig német. Fenn a Lapincs, Strém és Pinka vidékén a hienczek tömegei közt szintén alig találtunk néhány vend spórát; épp ily kevés német spórára fogunk alább akadni, túl a Felső-Rábán, a Kerka-, Lendva- és Mura-vidék vend tömegei közt. A *fajaverzió* ily kölcsönös jele e szomszéd népeken bizonynyal feltünő.

Nyugodtabb az etnikai élet a középső Rába-vonalnál, Körmend alatt, hol kizárólag magyar elemet látunk mindenütt. Ami kevés német vagy horvát elem a század derekáig e vidéken volt, nagyrészt beolvadt, némely faluban egy szálig. Ilyen *Egervölgye* (Vasvári járás), melyet a régi statisztika még *németnek* talált, s ma tiszta magyar. Csak a Pinka és Strém torkolata közelében, a magyar nyelvhatár szélén, maradt *két kis horvát sziget:* Horvát-Nádalla és Felső-Berkifalu. Az utóbbiban, mely 50 év előtt

szintén *magyar falu volt*, a horvátság *túlsúlyra azóta jutott*. A fajkisebbség ma mindkét szigeten III°-nyi magyar, s ha ez megnő, a két sziget beolvadása csak időkérdés leend.

Körmend körül a magyar falukban *német és horvát spórák* még sűrűn mutatkoznak, Vasvár és Sárvár körül azonban *ezek is elmaradnak:* onnan kezdve a sopron—győri határig a községek népe *tiszta magyar*. A monoglott magyar községek tipusa általán az egész kisalföldi magyar medenczében uralkodik: Mosonmegyében találtunk 7, Győrmegyében 68, Sopronban 75 tiszta magyar helységet; *Vasban* van megyeszerte *190 ilyen*, ezekből a Rábaságra esik 40, a Répcze, Gyöngyös és Perint vidékére 66, a Kemenes és Kis-Somlyó vidékére 78, a Kerkavidékre 6. A sok monoglott magyar helység azt jelenti, hogy más fajnép azokba elhatolni, vagy bennük gyökeret verni nem tud.

A *hitélet* a Rábaság magyar, hiencz, vend és horvát helységeiben általán r. kath. Körmend körül fellép a kálvinistaság; Vasvártól Kis-Czell vidékéig pedig, főleg Sárvár és Ostfi-Asszonyfa közt, az ág. ev. felekezet. Az izraeliták a Rába-vonalon sporadikusan fordulnak elő, nagyobb számmal (II—II°) csak Körmenden és Sárvárott.

A Rábasághoz szorosan zárkozik a Kis-Somlyó és Kemenes-vidék színmagyar területe.

A Kis-Somlyó és Sághegy körül (16 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kisczelli járás.									
Kócs	β	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	nőtt	magyar
•Boba	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Pálfa-Mártonfa	β	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	i.	»	»
‡*Jánosháza*	c	magyar	—	—	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Karakó	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
F.-Nemes-Keresztur	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Keléd	α	magyar	I° n.	—	r. kath	II° a.	i.	»	»
Duka	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Kis-Somlyó	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Borgáta	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Egyházas-Hetye	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i	»	»
Nagy-Kőcsk	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Kőcsk	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	—	»	»
Kemenes-Kápolna	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	»
Alsó-Mesteri	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r	i.	»	»
•Felső-Mesteri	α	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»

A Kemenesalja (51 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kisczelli járás.									
Várkesző	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Egyházas-Kesző	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kemenes-Szent-Péter	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Magyar-Gencs	a	magyar	—	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Kemenes-Hőgyész	a	magyar	—	—	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Szergény	β	magyar	—	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Pór-Magasi	α	magyar	—	—	ág. ev.	IV° r.	e. i.	»	»
•Nemes-Magasi	a	magyar	—	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
•Vönöczk	a	magyar	—	—	ág. ev.	V° r.	i.	»	»
Kemenes-Sömjén	β	magyar	—	—	ág. ev.	II. r.	i.	»	»
Kemenes-Szent-Márton	α	magyar	—	—	ág. ev.	V° r.	e. i	»	»
Merse-Belső-Vat	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	»
•Pór- és Nemes-Dömölk	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	»
Kemenes-Mihályfa	a	magyar	—	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Tokorcs-Uj-Mihályfa	α	magyar	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Simonyi	a	magyar	—	—	ág. ev.	IV° r. II° i.	—	»	»
:*Kisczell*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a. II° i.	—	»	»
•Alsó-Ság	b	magyar	—	—	r. kath.	V° a	i.	»	»
Izsákfa	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Sárvári járás.									
Nagy-Sitke	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Kis-Sitke	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Gércze-Teskánd	a	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	i.	»	»
Miske	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Felső- és Alsó-Káld	a	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Vasvári járás.									
Hosszúfalu	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Hosszú-Pereszteg	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Bögöte	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Csipkerek	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csehi-Mindszent	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Csehi	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Széplak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kisbér	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Baltavár	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Nagy Tilaj	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	népesség a fajtöbbség volt ötven év óta	előtt
•Felső-Oczkó	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Alsó-Oczkó	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kozmafa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Olaszka	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pácsony	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Boldogasszonyfa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Egervár	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Dénesfa-Lakhegy	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gősfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Győrvár	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hégyhát Péterfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*német*
•Andrásfa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
F.- és Alsó-Telekes	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Sárfi-Mizdó	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Karátföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Pető Mihályfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gerse	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Kemenes-hát (25 magyar helységgel):

Körmendi járás.

Dörösķe	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a. i.	nőtt	magyar
Döbörhegy	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Halastó	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Szarvas-Kend	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	»
Nagy Mizdó	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Hegyhát-Sál	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hegyhát-Hodász	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	»
Darabos hegy	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Nádasd	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	e.	nőtt	»
Katafa	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.	»	»
Halogy	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
Iváncz	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Hegyhát Szt-Márton	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
•Hegyh.-Morácz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a	i.	»	»
Szőcze	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»
Magyarosd	α	magyar	I° n	—	*ág. ev.*	II° r	i.	»	»
Viszák	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
Szt-Jakab	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
Szaknyér	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° a.	r.	»	»
Jánosfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Pankasz	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a i.	»	»
Szatta	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	—	»	»
•Nagy-Rákos	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
Kis-Rákos	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	a. i.	»	»
Ispáng	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	—	—	»	»

A kisalföldi róna a Kemenes-vidékkel zárul. Mögötte Veszprémben s Zalában már a Bakony körvonalai bontakoznak ki, s az emeltebb Kemeneshát a göcsei hegyekben birja természetes folytatását a Szala-völgy

s a Balaton-mellék felé. A vulkanikus erők e rónára két magános hegykúpot építettek Kis-Czell körül: a Sághegyet és Kis-Somlyót; hátrább Devecser felé a Nagy-Somlyó hármas kúpja, s a Bakony felől a sümegi bérczek a környék legmagasb pontjai. Odáig, s fel a Kemeneshátig, közel 160,000 k. hold területen, televény szántóföldekkel, rétek- és erdőségekkel 92 falu körképét szegélyezi a szemhatár.

A falvak nem nagyok, népességük együtt alig 40,000 lélek. Nagy község csak 2 van köztük: *Kis-Czell* és *Jánosháza.* Kis-Czellt e vidéken góczpont jelentőségével ruházták fel a vasutak és hivatalok; a *legnépesb hely azonban Jánosháza:* közel 4000 lakosa kétszerte mulja felül Kis-Czellét. Van még 12 falu közel 2000 lélekkel, míg 41 falu 1000 lélek alatt, 36 pedig 500 lélek alatt marad. De félszáz év óta e helységek *csaknem mind nőttek.* A kis-czelli síkon csak Nagy- és Kis-Köcsk, a Kemenesháton Sárki-Mizdo s a vasvári hegyháton Hegyhát-Péterfa lélekszáma *fogyott.* Ellenben Jánosházán a népesség 1900-ról 3500 lélekig, Kis-Czellen 500-ról 1500-ig, Kenyeri 300-ról 700-ig, Ivángz 400-ról 860-ig, Kis-Rákos 160-ról 450-re növekedett, és Szarvaskend, Döbörhegy, Nádasd, Halogy, Szent-Jakab, Kis-Litke, Várkesző, Nagy-Tilaj, Széplak megkétszerezték lélekszámukat. A *Kemenesalja magyar népe tehát erőteljesen fejlődik.*

Kilenczvenkét község közül csak a kemeneshátiakban mutatkoznak, közel Gotthard vidékéhez, a német spórák rajai. Lenn a síkon a falvak népe túlnyomólag *tiszta magyar.*

Vallásra e nép Kis-Czell vidékén 17 községben ág. ev., Körmend vidékén 6 községben ev. ref., 2-ben ág. ev.; a többi 67-ben róm. kath. Izraelita spórák vannak csaknem mindenütt.

A Kemeneshát nyugatnak dűlő lejtője alatt a Kerka-völgy fekszik. Mögötte a lendvamelléki hegysor bérczfalai emelkednek. Oldalt a Lendva-Kerka-köz dombvidékével zárul a szemhatár.

E szakaszok keleti harmada a magyar, nyugoti két harmada a vend nyelvterülethez tartozik.

A Kerka-völgy (13 magyar, 10 vend helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt.-Gotthardi j.									
Kondorfa	a	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	a.	nőtt	magyar
Szalafő	β	magyar	—	--	*ev. ref.*	I° r.	—	»	»
•Őri-Szt-Péter	a	magyar	I° e.	n.	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Kerkás-Kápolna	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	a.	»	»
Szomoróc	α	magyar	I° v.	—	ev. ref.	II° a.	r.	»	»
•Kercza	α	magyar	I° v.	—	ev. ref.	II° r.	a.	»	»
Domokosfa	β	magyar	I° v.	—	*ág. ev.*	II° e.	r.	»	»
Bajánháza	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	a. i.	»	»
A. és f. Senyeház	α	magyar	I° v.	n.	ev. ref.	II° r.	a i.	»	»
Dávidház	α	magyar	I° v.	—	ev. ref.	I° r.	a.	*fogyott*	»
Kotormány	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° a.	r. i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kapornak	α	magyar	I° e.	—	*ág. ev.*	IV° e.	r. i.	nőtt	magyar
•Hodos	α	*magyar*	I° e.	n.	ág. ev.	I° r.	e	»	»
Sál	a	*vend*	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	—	»	vend
Nagy-Dolincz	α	vend	I° m.	n.	*r. kath.*	—	—	»	»
Kis-Dolincz	α	vend	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
Bűdincz	α	vend	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	vend
Ritkaháza	α	vend	II° n.	m.	r. kath.	—	—	»	»
•Felső-Szőlnők	a	vend	I° n.	m.	r. kath.	—	—	»	»
Szt.-Mátyás	α	vend	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Magasfok	β	vend	—	—	r. kath.	I° a.	—	telep volt	
Kerkafő	β	vend	I° n.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	vend
Marokrét	β	vend	I° n.	m.	r. kath.	—	—	»	»

A Kerka-Lendva-köz (10 magyar, 10 vend helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mura-Szombati j.									
Szerdahely	α	magyar	I° v.	—	*ev. ref.*	III a.	r.	nőtt	magyar
Szombatfa	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° a.	r. i.	»	»
Gődőrháza	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Velemér	α	magyar	I° v.	—	ev. ref.	I° a.	r.	»	»
Kisfalu	α	magyar	II° v.	—	*ág. ev.*	I° e.	r.	»	*vend*
Csekefa	α	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° a.	r.	»	magyar
Tótlak	β	magyar	V° v.	—	*ág. ev.*	III° r.	e.	»	*vend*
•Prosznyákfa	α	*magyar*	II° e.	n.	ág. ev.	III° r.	e. i.	»	magyar
Gerőház	α	*vend*	II° m.	n.	ág. ev.	—	—	»	vend
Berkeháza	α	vend	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Jánosfa	α	vend	II° m.	n.	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Urdomb	β	vend	III m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Szt-Benedek	α	vend	—	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Kislak	α	*magyar*	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	*vend*
Andorhegy	α	*magyar*	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	*vend*
Szt-Bibor	β	vend	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
•Mártonhely	α	vend	I° m.	—	ág. ev.	IV° r.	—	»	»
Zsidahegy	β	vend	II° m.	n.	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Tót-Morácz	β	vend	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Mezővár	β	vend	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	—	»	»

A Lendva-melléki hegyek (29 vend helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Muraszombati jár.									
Benedek	α	vend	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	vend
Kőkényes	α	vend	—	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Kosárház	α	vend	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Őrfalu	α	vend	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	—	»	»
Mátyásdomb	α	vend	I° n.	m.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Gesztenyés	β	vend	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Uriszék	α	vend	—	—	ág. ev	I° r.	—	»	»
Rátkalak	α	vend	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
•Tót-Keresztúr	β	vend	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Petőfa	α	vend	—	—	ág. ev.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
*Péterhegy	α	vend	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	vend
Ottóháza	α	vend	—	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Andorháza	α	vend	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Szabadhegy	α	vend	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Sándorvölgy	α	vend	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Lakháza	α	vend	—	—	ág ev.	—	—	»	»
Gyanafa	α	vend	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Nádorfa	α	vend	I° m	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Borháza	α	vend	I° n.	—	*r. kath.*	V° a.	—	»	»
Kuzma	α	vend	III° n.	e.	r. kath.	IV° a.	—	»	»
Völgyköz	β	vend	II° n.	e.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Felső-Csalogány	β	vend	I° n.	—	ág. ev.	V° r.	—	»	»
Alsó-Csalogány	β	vend	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	—	»	»
Vidorlak	β	vend	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Motolyád	α	vend	—	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
*Felső-Lendva	β	vend	II° n.	m.	r. kath.	II° a.	—	»	»
Vend Kovácsi	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Radófalva	α	vend	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Vas-Korpád	α	vend	I° m.	—	r. kath.	II° a.	—	»	»

A Kerka-völgy s a Kerka-Lendva-köz 23 *magyar helysége* úgy tekinthető, mint a kisalföldi magyar medenczének a *délszláv nyelvterület felé eső mai végvidéke.* Határőrvidék volt ez a régi történeti időkben is; akkor katonai szervezettel bírt: «Őrkerület» nevet viselt s külön kapitányság alatt állt (hasonlón a felső-őrihez Vasban, a locsmándvidékihez Sopronban, a kővárvidékihez Szatmárban s a fogarasihoz Erdélyben). Vasmegye alsó őrkerülete valaha a *Kemenesháttól le a Kerkavonalig* ért és 18 magyar helységből állt. Ezek ma is megvannak; sőt a Kerka-Lendva-közben több falu csatlakozott hozzájuk, a miket a magyar őrség népe a *szomszéd vendektől azóta hódított el.* Közülük négy: ú. m. Andorhegy, Kislak, Tótlak és Kisfalu félszáz éve még *vend falu volt*, de megmagyarosodtak. Tótlakon a vend kisebbség máig V°, Kisfalun II° erejű maradt. De a magyar elem kezd a Kerka-Lendva-közben beljebb is terjeszkedni: a lendvamelléki hegyek alatt a magyar fajkisebbség Úrdombon III°, Jánosfán és Zsidahegyen II—II°. Fönn a hegyek közt fekvő vend falukba már csak apró magyar spórák hatolnak. Túl a hegységen, a felső Lendva-völgybe hajló lejtőkön, hol a vend és hiencz nyelvhatár összeér: Kuzma (III°), Völgyköz és Felső-Lendva (II—II°) német kisebbsége a szomszéd Rábamellék hiencz fajnépétől való.

A népesség e három térszakaszon mindenütt növekvőben van. Csak az egy Dávidházáról mutatható ki, hogy lélekszáma 50 év óta kissé megapadt. A magyar falvak közt Bajánháza, Kerkás-Kápolna és Kondorfa megkétszerezte, Gödörháza, Domokosfa, Kislak megháromszorozta, Kapornak megötszörözte, — a vend falvak közt Szt.-Mátyás, Szent-Benedek, Úrdomb, Mezővár, Andorháza, Lakháza, Szabadhegy, Gyanafa,

Tót-Keresztúr, Mátyásdomb, Petőfa, Őrfalu megkétszerezte, Szt.-Bibor megháromszorozta, Jánosfa megnégyszerezte félszáz év előtti lélekszámát.

Régebben e helységek nagyrészt apró telepek, házcsoportok voltak, így maradtak a népszaporodás daczára máig apró faluknak. Még legnépesebbek a Kerka-völgyben a magyar őrkerület régi községei: három meghaladja, három megközelíti az 1000 lelket, a többi 17 magyar falu 500 lélek alatt marad. A vend községek közt e vidéken Alsó-Szölnök a legnagyobb (alig másfélezer lélek); 14 faluban a lélekszám felülmulja, 35-ben nem éri föl az 500 lelket. Az egész vidéken nincs egy nagyközség sem, a jegyzői körök ellenben nagyok: a legtöbb magyar s valamennyi vend körjegyzőség 6—12 faluból van összekapcsolva, a mi a nép szegénységére vall.

A régi őrvidék *magyar* helységeiben a nép vallása többnyire *kálvinista*, szintúgy a Kerka-Lendva-közben ts. Domokosfán, Kapornakon, Kisfaluban, Tótlakon és Prosznyákfán *ág. ev.*, Kondorfán *r. kath.* A *vend* hegyi falukban a hitélet *ág. ev.*, a Lendva-völgy felé dülő nyugati s a Kerka-völgybe hajló keleti lejtőn pedig *r. kath.*

A *magyar nyelvhatár* a Kemenesháttól a *Lendva-völgyig* Kondorfa, Szalafő, Hodos, Kapornak, Domokosfa, Szomoróczı, Szerdahely, Prosznyákfa, Tótlak, Kislak, Andorhegy és Csekefa mentén, a *vend nyelvhatár* ezzel szemben *keletre* Zsidahegy, Szt.-Bibor, Szt-Benedek, Úrdomb, Berkeháza, Jánosfa, Tót-Keresztúr, Pető, Sál, Nagy-Dolincz és Budincz faluk vonalán, végül a hiencz vidékkel szemközt *nyugatra* Ritkaházától Szt-Mátyásig s innen Kuzmáig huzódik el.

A Lendvavölgy (10 német, 51 vend helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt-Gotthardi j.									
Malomgödör	β	*német*	—	—	*ág. ev.*	III° r.	—	nőtt	német
Liba	α	német	I° v.	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
•Vasdobra	β	német	I° v.	—	*r. kath.*	V° a.	—	»	»
Békató	α	német	—	—	r. kath.	IV° a.	—	»	»
Tauka	α	német	I° v.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Bónisfalva	α	német	I° v.	—	*r. kath.*	I° a.	—	azóta lett	
Kalch	α	*német*	I° v.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
Muraszombati j.									
Hegyszoros	β	*vend*	III° n.	—	r. kath.	IV° a.	—	nőtt	vend
Seregháza	β	vend	IV° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
•Víz-Lendva	β	vend	II° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Dióslak	α	*vend*	II° n	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Gedőudvar	α	*német*	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	német
Határfalva	α	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Mária-Havas	α	*német*	I° e.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Szarvaslak	α	*vend*	II° n.	m.	r. kath.	—	—	»	vend
Vas-Vecsés	β	vend	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Perestó	β	vend	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Görhegy	β	vend	IIIº n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	vend
Rétállás	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Királyfa	α	vend	Iº e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Királyszék	α	vend	Iº e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Károlyfa	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Dombalja	α	vend	Iº n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Borostyán	α	vend	—	—	r. kath.	Vº a.	—	*fogyott*	»
Jegenyés	α	vend	Iº n.	—	r. kath.	Iº a.	—	nőtt	»
•Vas-Hidegkút	α	vend	Iº n.	m. e.	r. kath.	Iº a.	i.	»	»
Szécsényfalva	α	vend	Iº n.	—	r. kath.	IIIº a.	—	»	»
Kölcsvölgye	α	vend	Iº m.	—	*r. kath.*	Vº a.	i.	»	»
Pálhegy	α	vend	—	—	*ág. ev.*	IIIº r.	—	»	»
Tiborfa	β	vend	Iº e.	—	ág. ev.	IVº r.	—	»	»
Búzahely	α	vend	—	—	ág. ev.	IIº r.	—	azóta lett	
•Bodóhegy	β	vend	Iº m.	n.	ág. ev.	Iº r.	—	nőtt	vend
Zoltánháza	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	II r.	i.	azóta lett	
Pálmafa	α	vend	—	—	ág. ev.	—	—	nőtt	vend
Sűrűháza	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	Iº r.	—	»	»
Musznya	α	vend	IIº m.	—	ág. ev.	Iº r.	—	»	»
Szt-Sebestyén	β	vend	Iº n.	m.	*r. kath.*	Vº a.	i.	»	»
Vaslak	α	vend	—	—	*ág. ev.*	Iº r.	—	»	»
Völgyes	α	vend	Iº m.	n.	ág. ev.	Iº r.	i.	»	»
Bokrács	α	vend	Iº n.	m.	ag. ev.	IIIº r.	—	»	»
Salamon	α	vend	—	—	ág. ev.	IIIº r.	—	»	»
Ladomér	α	vend	—	—	ág. ev.	Iº r.	—	»	»
Vas-Nyíres	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	Iº r.	—	»	»
Halmosfő	α	vend	—	—	ág. ev.	IIIº r.	—	»	»
•Battyánd	α	vend	Iº m.	n.	ág. ev.	Iº r.	i.	»	»
Rónafő	α	vend	—	—	ág. ev.	—	—	»	»
Markusháza	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	IIIº r.	—	»	»
Vaspolony	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	Iº r.	i.	»	»
Nemesd	α	vend	Iº m.	—	ág. ev.	IIº r.	—	»	»
Halmos	α	vend	—	—	ág. ev.	Vº r.	—	»	»
Kis-Szombat	α	vend	Iº n.	—	ág. ev.	IIIº r.	—	»	»
Falud	α	vend	—	—	ág. ev.	IVº r.	—	»	»
Lukácsfa	α	vend	Iº n.	—	*r. kath.*	Iº a.	i.	»	»
Málnás	α	vend	—	—	r. kath.	IVº a.	—	»	»
Tölgyes	α	vend	Iº m.	—	r. kath.	IIIº a.	—	»	»
•Mura-Szombat	b	vend	IIIºm. IIºn.	—	r. kath.	IIº a.	i.	»	»
Battyánfalva	β	vend	Iº n.	m.	r. kath.	Iº e.	—	»	»
Korong	β	vend	Iº m.	n.	r. kath.	Iº a.	—	»	»
Csermely	α	vend	Iº m.	—	r. kath.	IIIº a.	i.	»	»
Mura-Szentes	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Barkócz	β	vend	Iº m.	—	r. kath.	Iº i.	e.	»	»

A Muravölgy (11 vend helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Muraszombati j.									
Véghely	α	vend	I° e.	—	r. kath.	I° a	—	nőtt	vend
Borhida	α	vend	I° e.	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Kőhida	α	vend	I° n.	m.	r. kath.	III° a.	i.	»	.
Birószék	α	vend	—	—	r. kath.	IV° a.	—	»	»
Mura-Petrócz	α	vend	I° m.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Ferenczfalva	α	vend	I° m.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Ivánfalva	α	vend	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Csendlak	α	vend	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Szécsenykút	β	vend	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Várhely	α	vend	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Murafüzes	α	vend	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A vendség zöme a Murá balpartján s a Lendva vidékén települt meg, a horvát-lakta Muraközzel szemközt.

A Lendva-völgy felső nyilásában 10 német falu fekszik, az alsó szakaszokon s a Muravölgyben 62 vend falu sürű csoportjai következnek. E 62 helységből 56 egészen apró (α), a legtöbb köztük 1—200 lélekből áll, sőt ennél is kisebb; csak 16 falu közelíti meg az 1000 lelket, a főhely: Muraszombat nagyközség meghaladja a 2000-et.

Ötven év óta ez apró képződmények mind nőttek, helyükön azelőtt csak szétszórt csepp házcsoportok állhattak, a mik községi szervezetüket utóbb kapták. Szegény falucska valamennyi: 7—13 falu tesz ki egy-egy körjegyzőséget. Saját háztartása csak Muraszombatnak van.

A vend nép e térszakaszon a legzárkozottabb. A német elemből csupán a 10 hiencz falu szomszédságában: Seregházán, Vízlendván, Hegyszorosban, Dióslakon és Győrhegyen fordul elő II—IV°-nyi erősebb fajkisebbség. Alább a két völgyben csak elszórtan találhatni kevés magyart s németet. Az egyetlen nagyobb magyar telep (III°) Muraszombatban van. A monoglott vend községek száma e völgységekben 17, fenn a hegyek közt 12, a Kerka-vidéken 11 s a Felső-Rábánál 1, odáig nem igen hatol el sem a magyar, sem a hiencz.

Sokkal kisebb és szegényebb nép a vend, semhogy hódítani, terjeszkedni tudna. Összezárkozva, zsúfoltan él a Mura és Felső-Rába közti hegyekben s az a nyilvánvaló törekvése, hogy kisded nyelvterületének határai közt fenmaradhasson. Védekezni jól tud, bizonyság rá kevert községeinek csekély száma. A Kerka-vonalon, hol a magyarsággal érintkezik, puhul és tért veszít. A hienczekkel szemben csak a Lendva-völgy felső szakaszán engedékeny, egyebütt merev és kizárólagos. Legfeltünőbb, hogy *horvát elemet éppen nem fogad be községeibe*, és pedig nemcsak Vasban, hanem *Zalában sem*, hol a horvátsággal szomszédosan érintkezik. E jelenségre lesz alkalmunk még visszatérni.

A lendvavölgyi *hienczek* vallás dolgában a r. kath. és ág. ev. egy-

házak közt egyenlően oszlanak meg; a *vendek* a völgy felső és alsó szakaszán a r. kath., míg a középső szakaszon (bodóhegyi és battyándi körjegyzőség) túlsúlylyal az ág. ev. egyház hivei. A muravölgyi vendség 11 falujában a majoritás mindenütt r. kath., az erős kisebbség ellenben ág. evang.

A *német nyelvhatár* a felső Lendva-völgyben Taka, Bónisfalva, Gerőudvar, Határfalva és Máriahavas hiencz falukat, a *vend nyelvhatár* pedig ugyanott Szarvaslak, Vasvecsés, Dióslak és Hegyszoros községeket érinti.

Az előadottak szerint *Vasban* három fajnépnek van *saját* nyelvterülete. A *hienczek* a gyöngyösmelléki és németújvári hegyek közt, két szárnyukkal a Felső-Rábáig s a Felső-Lendváig 175 helységben, — a *vendek* a Mura és Lendva vidékén, két szárnyukkal a Felső-Rába mellékén s a Kerka körül 118 helységben laknak. Saját nyelvterületén túl sem a hiencz, sem a vend nem igen terjeszkedik, más nép talaján *nyelvszigetet egyikük sem alkot.* A *magyarság* tömege a megye rónás keleti felét 285 helységgel építette be, s úgy a Gyöngymellék, mint a felső Rábavölgy s a Kerkavidék felé észrevehetőleg *előre nyomul.* Van a Strém s a Pinka völgyek egyes szakaszain *négy magyar sziget* is, a mik keményen helyt állanak a környező német tömegek közt.

A megyebeli *horvátok* 38 községe *négy szigetcsoportot* képez: 1. a pinkamellékit, mely a legnagyobb, 13 faluból áll, a mik összezárkoznak és mind erőteljesek; 2. a Pinka és Strém völgyekben fekvőt, mely csoporthoz 17 falu tartozik, de ezek szétszórvák, laza a kapcsolatjuk egymáshoz, erejük kimerülőben van: felszivja a német környezet, mely e vidéken 50 év alatt mintegy *20 horvát községet olvasztott magába*; 3. a Strém-Lapincs-közben és 4. a körmendi Rába-völgyben is akad egy-egy kisebb horvát községcsoport, amaz helyt áll, emez már olvadoz.

A magyar elem *városi* középpontja Szombathely. A német elem Kőszeget tekinti magáénak, de újabban a magyarság foglal benne tért. Magyar *nagyközség* van megyeszerte 6, német 1, horvát és vend egy sincs.

A *kisközségek* 91 körbe kapcsolvák: 36 kör ad 2—5 módos, 48 kör 6—10 nem módos, 7 kör 11—13 szegény falut; nagyrészt *magyar* falukból áll 26 jómódú, 28 nem módos és 2 szegény, — *németekből* áll 9 jómódú, 15 nem módos és 2 szegény, — *vend* falukból van összekapcsolva 10 nem módos és 3 szegény, végre *horvát* falukból 1 módos s 1 nem módos körjegyzőség. A *legszegényebb* faluk a Gyöngyös-mellék magyar és hiencz talaján, meg a felső Lendva-vidék vend talaján feküsznek.

Méretre a fajnépek helységei így állanak egymáshoz:

	magyar	német	horvát	vend	
Van legnagyobb méretű (A)	1	—	—	—	helység
nagy méretű (𝔄—𝔅)	1	1	—	—	»
közép méretű (a—c)	34	35	3	3	»
kis méretű (β)	103	58	12	31	»
legkisebb méretű (α)	149	81	23	84	»
Összesen:	288,	175,	38,	118	helység

A népes *magyar* városi és mezővárosi jellegű községek közül kiemelkednek: Szombathely (*A*), Körmend (*a*), Vasvár, Felső-Őr, Jánosháza (3*c*), Sárvár, Jaák, Vép és Alsó-Ság (4b), a kisebb képződmények közül (*a*) Szt.-Gotthard, Ikervár, Ostfi-Asszonyfa, Répczelak, Rába-Hidvég, Őri-Szent-Péter, Kemenes-Mihályfa, a mik mind *egy-egy vidéknek* kisebb-nagyobb jelentőségű *góczpontjai*. Ilyenek a *németség* számára: Kőszeg (*B*), Rohoncz (*c*), Németújvár, Pinkafő, Szent-Elek, Gyanafalva és Nagy-Német-Szt.-Mihály (5*b*), — a *vendség* számára Muraszombat (*b*). Egyéb góczpontja sem a németnek, sem a horvátnak, sem a vendnek nincs az ő népesebb (*a*) falvaiban.

Az *apró faluk* (*α*) száma az összes fajnépek területén feltűnő nagy, a magyar és hiencz helységek fele, a horvátok és vendek falvainak két harmada ilyen. De míg a német helységek közül a hetedrésznek (27), s a horvátok közül csaknem a tizedrésznek (4) *megfogyott a népessége* 50 év alatt, addig a magyar helységek közül csak a 22-edrésze (13), a vend helységek közül ennél is kisebb töredéke (2) apadt le. Legnagyobb számban és aránynyal a magyar községi képződmények gyarapodtak az egész vonalon.

Vasmegyében a fajnépek általán nem igen *keverednek* más népekkel. Erős (IV—V°) *fajkisebbség* 4 magyar, 4 német, 4 horvát s 2 vend, kisebb súlyú (II—III°) 3 magyar, 12 német, 19 horvát, 15 vend, végre súlytalan (I°) kisebbség 91 magyar, 102 német, 15 horvát és 66 vend községben fordul elő

Erős a másajkú elem a *magyar* Szt.-Gotthardon (V° némettel), Zsidón (IV° németlel), Tótlakon (V° venddel) és Harasztifalun (IV° horváttal); továbbá a *német* Szt.-Gotthardon (V° magyarral), Szt.-Eleken, Vághegyen, Puniczon (IV—IV° horváttal), — a *horvát* Sóskúton, Zsámándon, Nagy-Medvesen (IV—IV° németlel) és Tömördön (IV° magyarral), végre a *vend* Alsó-Szölnökön és Seregházán (IV—IV°) németlel. *Kisebb súlyú* minoritást képez a *magyar* elem 5 német, 5 horvát, 5 vend községben, — a *német* elem 2 magyar, 10 horvát s 9 vend községben, végre a *horvát* elem 4 német községben. A magyarság tehát a német és vend, a németség a horvát és vend talaj felé terjeszkedik. A horvátság a három elem közt szemlátomást veszíti a tért. *Monoglott* községe van a *magyarnak megyeszerte 190*, a németnek csak 57, a vendnek 35, — a horvátnak *egy sincs.*

A fajnépek *hitéleti* viszonyairól a következő adatokat közölhetjük:

A *magyar* községek három negyedében (225) a hivek többsége *r. kath.*; egy negyedében (73) a két protestáns egyház osztozik rajtuk: 50 községben az *ág. ev.*, 23-ban az *ev. ref.* egyházé a túlsúly; emezek leginkább Vasvár és Körmend vidékén, a Rábaságban s az Őrvidéken, Felső-Őr és Őri Szt.-Péter körül, amazok főleg a Répcze, Kis-Somlyó, az Alsó-Kemenes s az Alsó-Rába vidékére, Sopronmegye tőszomszédságában fordulnak elő. A *német* községek négy ötöde (137) *r. kath.*, alig egy ötöde (38) *ág. ev.* felekezetű, — ez utóbbiak zöme a Stiriával határos hegyekben fekszik. A *vend* faluk nagyobb fele (65) *r. kath.*, kisebb fele (53) a lendvamelléki hegyek közt *protestáns*. A *horvát* falukban a *r. kath.* vallás kizárólagos.

Ezekben számot adtunk Vasmegye fajnépeiről.

———

Bejártuk az egész Rábavonalat, a Dunától a Muráig. Túl-a-Duna négy nyugati megyéje fölött immár áttekinthetünk. A kép, mely felénk tárul, nagy vonásokban a következő:

A terület nagyobb felét (1005 községből 511-et) a *magyarság* tartja megszállva. A magyar községek közül hat német talajon *elszigetelten* fekszik: ú. m. a mosoni Hanságban egy (Puszta-Somorja), a soproni Csávavölgyben kettő (Felső- és Közép-Pulya) s a vasmegyei Pinka és Strém völgyek fejénél három (Felső-Őr, Alsó-Őr, Őri-Sziget). A többi 505 magyar helység a Duna s a Kerka közt egyik legszebb részét teszi a *kisalföldi magyar nyelvterületnek*. Csak a német nyelvhatárral érintkező szélein találunk *hét* másajkú községet: *három német* szigetet a mosoni szigetközben (Kálnok és Magyar-Kimle), s a győri tóközben (Sövényháza), — *négy horvát* szigetet a mosoni Duna-melléken (Horvát-Kimle), az Ikvavölgyben Sopron alatt (Hidegség), s a körmendvidéki Rábaságban (Felső-Berkifalu és Horvát-Nádalla).

A *németség* (mosoni sváb és sopron-vasmegyei hiencz) két szárnyával Mosonban a Rábcza-mellékig, Vasban a Felső-Lendváig ér, zömével pedig betölti az egész hegyvidéket a Duna s a Rába, a Lajta s a Lapincs közt. Összesen 295 német helység zárkozik össze e területen, csak Sövényháza van a győri tóközben és Kálnok az elnémetesedett Magyar-Kimlével van a mosoni szigetségben elszigetelve. Ez erős német elem közepett *74 horvát telepet* találtunk, a mik kisebb-nagyobb csoportokat képeznek s nehéz küzdelmet folytatnak fennmaradásukért. Öt *horvát sziget* esik a mosoni sváb Duna-mellékre, 3 a Lajta-mellékre; Sopronmegye területén 3 jut a Lajta-hegységre, 7 a Vulka-, 3 az Ikva-völgyre, 2 a lanzséri hegyek közé s 15 a bárándi magaslatoktól le a Csáva és a Répcze mellékeig; végre Vasmegyében 16 horvát falut láttunk a Pinka-melléken, más 14-et a Strém- és Pinka-völgyben, 6-ot a Strém-Lapincs-közben.

A *vendség* 118 vasmegyei falujával a megye délnyugati sarkában huzódott meg. Más fajnép a vendek közt nem alkotott nyelvszigetet, a vendek sem alkottak ilyet más fajnépek közt. Egyes etnografusok szerint Sopron megyében is volna a vendségből, de ennek ellentmond a népszámlálási statisztika. E népfaj Vasból — mint alább látni fogjuk — a Lendva- és Kerka-vidéknek csak zalai folytatása felé terjeszkedett s nyelvhatára a magyarság és horvátság szélén véget ér.

A Rába-vonal négy fajnépe közt jellemző különbséget látunk, ha helységméreteiket s a fajkisebbségeket összehasonlítjuk.

	Az	**511** magyar,	298 német,	**118** vend,	78 horvát	helység közül:
apró falu	(α):	214 magyar,	103 német.	84 vend,	25 horvát;	
fejlettebb	(β):	175 magyar,	92 német,	31 vend,	33 horvát;	
népes falu	(**a**):	97 magyar,	78 német,	2 vend,	17 horvát;	
»	(**b**):	11 magyar,	19 német,	1 vend,	3 horvát;	
»	(**c**):	8 magyar,	3 német,	— vend,	— horvát;	
»	(**d**):	1 magyar,	1 német,	— vend,	— horvát;	
nagyméretű	(𝔄):	3 magyar,	— német.	— vend,	— horvát;	
»	(𝔅):	— magyar,	1 német,	— vend,	— horvát;	
»	(ℭ):	— magyar,	— német,	— vend,	— horvát;	
legn. méret	(A):	1 magyar,	— német,	— vend,	— horvát	
»	(B):	1 magyar,	1 német,	— vend,	— horvát;	

A *német* és *horvát* községeknek alig harmada, a *vend* községeknek közel két harmada, a *magyar* községeknek pedig kisebb fele *apró falu.* Ez a tipus magyar és vend vidéken egyaránt pusztákból, kisebb házcsoportokból nőtte ki magát alig 200 év alatt. Fejlődésük lassú volt, főleg a vend faluké, melyek közt van máig elég olyan, a hol a lélekszám kevéssel mulja felül a 100 lelket, sőt ezen is alul maradt; de átlag *a legtöbb magyar és vend falu nőtt,* magyar vidéken csak itt-ott (az árvizektől zaklatott alsó Rábaságban, a Répczeségben, a Sokoró körül, meg a Gyöngyös mellékén) mutatkoznak veszteségek az utolsó 50 év mérlege szerint. Az apró német és horvát faluk kevesebb száma azt jelenti, hogy e népek 200 év óta új községeket már *nem igen tudtak alkotni*, és ez a kisméretű tipus hervadó régi községeikből lett, mely állításunkat a fejlettebb (β) tipus elosztása, egyfelől 103 német s 25 horvát, másfelől 175 magyar és 31 vend község közt, csak megerősiti.

Középméretű (a—d) községek dolgában a magyar képződmények száma több, mint a német képződményeké s ötszörte mulják felül a horvát és vend képződményeket. Csak a *b*) tipusnál (2—3000 lélek) több a német helység, mint a magyar. A 19 német képződményhez itt két rendezett tanácsú város (Kismarton és Ruszt) s 9 mosoni mezőváros tartozik.

Nagy és *legnagyobb* méretű községek dolgában a magyar csoportnak Csorna és Kapuvár *(2𝔄)*, Szombathely *(A)* és Győr *(B)*, — a német csoportnak Kőszeg *(𝔅)* és Sopron *(B)* a csúcspontjai. A két utóbbit a magyar kisebbségek máris erősen megszállva tartják.

A *fajkisebbségek* ereje a négy megye 1005 helységében a következő:

		Az **511** magyar,	**298** német,	**118** vend és	**78** horvát helység közül
egyajkú:		340 magyar,	78 német,	35 vend és	2 horvát helység;
a kisebbség					
súlytalan	(I°)	159 magyar,	180 német,	66 vend és	33 horvát helységben
gyenge	(II—III°)	8 magyar,	31 német,	15 vend és	34 horvát helységben
súlyos	(IV—V°)	4 magyar,	9 német,	2 vend és	9 horvát helységben.

A *tiszta magyar* helységek a Kis-Alföld e részén közel *háromszorosát* teszik a *tiszta német, vend* és *horvát* faluknak összevéve. Ott feküsznek a magyar kisalföldi rónán, nyilt térszinen, de más fajnépekből még apró rajok sem szóródnak közéjük. A tiszta *német* és *vend* falu tipusa leginkább a hegyvidéken, mély folyamvölgyekben, más fajnépektől elzárkozó térszakaszokon fordul elő. A mosoni rónán tiszta német falu egy sincs. A *horvát* szigetképződmények lassú enyésztésre vall, hogy köztük csak 2 falu akad, mely a monoglott jelleget megtartotta.

Súlytalan (I°) kisebbség gyanánt (harmadrendű apró példákat nem számítva), a *magyar* elem 111 német, 34 vend s 7 horvát községben, a *német* elem 131 magyar, 25 vend és 25 horvát községben, a *vend* elem 9 magyar s 14 német községben (horvátban egyszer sem), a *horvát* elem 10 magyar s 21 német községben (vendben egyszer sem) fordul elő. A német spórák tehát sűrűbben fordulnak elő a magyar és horvát, mint

a magyar spórák a német és horvát községekben; ellenben a vend falukban több a magyar spóra, mint a német, s úgy a vend, mint a horvát spórák egymás községeit kerülni látszanak.

Kisebb súlyú (II—III°) *magyar* minoritást 23 német, 8 horvát és 6 vend, *németet* kisebbséget 4 magyar, 24 horvát, 9 vend, *horvátot* 2 magyar, 4 német, végre *vendet* 1 magyar helységben találunk. Látható, hogy a magyarság, a német és vend, a németség pedig a horvát képződmények közt terjeszkedik.[1]

Súlyos (IV—V°) kisebbséggel 9—9 német és horvát, 4 magyar s 2 vend község van megterhelve, ú. m. a *magyar* Szt-Gotthardon és Zsidón V és IV° némettel, Tótlakon V° venddel, Harasztifalun IV° horváttal Vasmegyében, továbbá az *elnémetesedett* Magyar-Óvárt és Magyar-Kimlén (IV—IV° magyarral), — a *fajnémet községek* közt a mosonmegyei Gátán (V° horváttal), — a győrmegyei Sövényházán (IV° magyarral), — a sopronmegyei Siklóson (V° magyarral), — a vasmegyei Kőszegen (V° magyarral), Szt-Eleken, Véghegyen és Puniczon (IV—IV° horváttal); a *horvát helységek* közt a mosonmegyei Köpcsényben és Lajta-Ujfalun (V—V° némettel), a sopronmegyei Ottaván, Oszlopon és Lakfalván (IV—IV° és V° némettel), a vasmegyei Tömördön (IV° magyarral), Sóskúton, Zsámándon és Nagy-Medvesen (IV—IV° és V° némettel); végre a *vend* helységek közt a vasmegyei Alsó-Szölnökön és Seregházán (IV—IV° némettel).

Fajminoritással *súlyosan* megterhelt községek nagyobb fele a *horvát* nyelvszigetekre esik, — kisebb fele a magyar-német, német-vend és vend-magyar *nyelvhatár vonalán* van szétosztva; *a szigetek felé inkább a német*, a nyelvhatárok felé inkább a *magyar elem terjeszkedik.*

Hitélet dolgában álljanak itt a következő adatok:

Római katholikus a nép többsége 802 helységben (1005 között). A róm. kath. helységek közül Moson megyére esik 58, Győr megyére 73, Sopronra 206, Vasra 465. E vallásnak tehát nagy túlsúlya van az egész területen. A magyar helységek közt 416, a németek közt 243, a vendek közt 65, s a horvát helységekből valamennyi a római egyházhoz tartozik.

De vannak e *katholikus talajban* nagyszámú és erőteljes *protestáns szigetek* is, a mik a túl-a-dunai megyék többi protestáns szigeteivel lánczolatosan függenek össze.

Ág. evangélikus a hívek többsége 172, *ev. református* 29 helységben. Az *ág. evang.* egyház Vasban és Sopronban bírja legtöbb szigetét; amott 131-et, emitt 28-at. A *soproni* csoporthoz Mosonban 2, Győr megyében 11 protestáns sziget csatlakozik; a *vasmegyei* csoport kisebb fele az osztrák-stájer határszélen, hienczek és vendek hegyei közt a soproni protestánsokkal, — nagyobb fele a magyar Kisalföldön a veszpémi és zalai protestáns szigetekkel tartja a kapcsolatot. Az *ev. református* egyháznak Sopron és

[1] «Egyéb nyelvű» népek czíme alatt a helységstatisztika az olasz és cseh-morva munkásokat, meg a czigányságot 54 községben súlytalan, 6 községben kisebb súlyú minoritás gyanánt tünteti fel.

Moson területén nincs talaja; Győr megyében 6, Vas megyében 23 sziget az övé, — amazok a komáromvidéki (csallóközi és gesztesi), emezek a zalai (tapolczavidéki és göcsei) kálvinistaságra támaszkodnak. A 172 *ág. evang.* községből 66 magyar, 53 német és 53 vend; a 29 *ev. ref.* helység mind magyar.

Az *izraeliták* 2 sopronmegyei német községben bírják a majoritást.

A súlyosabb (IV—V⁰) és kisebb súlyú (II—III⁰) *felekezeti minoritások* a többségekkel szemben így állanak:

A felekezeti *kisebbség*		IV—V⁰ súlyú				II—III⁰ súlyú				
		r. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	r. kath.	ág ev.	ev. ref	izr.	községekben
r. kath.	többségre	*	55	7	—	*	76	9	1	»
ág. ev.		73	*	2		74	*	3	—	»
ev. ref.		5	1	*	—	13	1	*	—	»
izr.		1	—	—	*	11	—	—	*	»
		magyar	német	horvát	vend	magyar	német	horvát	vend	
r. kath.	fajtöbbségre	37	16	—	9	35	32	—	19	»
ág. ev.		39	23	—	13	50	16	—	11	»
ev. ref.		6	—	—	—	14	—	—	—	»
izr.		—	1	—	—	7	4	—	—	»

Ez adatokból megállapíthatjuk, hogy a négy megye *r. kath.* elemeinek erős abszolut többsége, protestáns elemeinek pedig relativ többsége *magyar*. A *protestáns* elem többször és nagyobb súlylyal lép föl *kisebbség* gyanánt *r. kath.* községekben, mint viszont, s jóval többször a *magyar*, mint más népfaj területén; erős *izraelita* kisebbségek kizárólag *r. kath.* talajban, — s nagyobb számmal mutatkoznak *német*, mint *magyar* területen.

A *súlytalan* (I⁰) kisebbségeket itt nem vettük figyelembe.

A *magyar faj* mai nyelvterületét a török háborúk zivatarai s a német világ nyomása daczára meg tudta e vidéken menteni. Valaha kiterjedt a mosoni Fertőségig, Vasban a Pinka-völgy mélyeig, s az egész Kerkamellékre; a viharos száz évek alatt a magyarság e tér *egy részét elvesztette*, s csak újabb időben volt képes *másik részét visszaszerezni*. Előnyomulása Moson és Sopron mélye felé lassú, Vasban a felső Gyöngyös, Felső-Rába és a Kerka vidéke felé jelentékenyebb.

A *hiencz* határképletekhez, melyek 1000 évet meghaladó időre: a régi frank birodalom emlékeire tekintenek vissza, — a török háborúk után telepes *svábok* csatlakoztak, kik *a német nyelvterületet a Rábáig s a Dunáig* kiterjesztették.

Erre a korszakra esik az ültetvényes *horvátok* megjelenése is a Duna s a Strém vidéke közt. Illetékes szakírók szerint e nép *bosnyák* eredetű, s a *Wasser-Kravat* nevet azért kapta, mert a «b» betűt «w»-nek s a «bosnier» szót «wassner»-nek ejtette ki. Első letelepítőik a török világban a Nádasdy és Esterházy grófok voltak a sopronmegyei latifundiumokon.

A telepek nagy száma (ma van 78, de száz év előtt 120-nál is több lehetett), s három megyében nagy kiterjedése azt jelenti, hogy a telepítésben az *egész* moson-sopron-vasmegyei *nagybirtokosság részt vett*. Szorgalmas és békés elemet kapott, mely e vidékre a Száván át török fegy-

verek és békók elől ezrivel menekült. Mekkora futás volt az, látszik abból, hogy a menekülők egy része a Dunáig meg sem állt, sőt átkelt annak balpartjára is: *Pozsony mögött* van ma az *utolsó horvát telep*, ott láthatók még két *elnémetesedett horvát gyarmat* maradványai. A horvát szigetek gyanítható sorsa, hogy — fekvésük szerint — *német* vagy *magyar területen lassan-lassan elenyészszenek*.

Fontosabb ennél a vasmegyei *vendség* kialakulásának kérdése. Tekintélyes szakírók állítják, hogy a vend-szlovén elem már a frank birodalom fennállásakor bírta mai területét, s így a hienczekkel egy időben településhetett meg. De ennek ellent mond két körülmény: 1. a vend faluk kivétel nélkül *aprók*, nagyobb képződmény (3000 lelket meghaladó) egy sincs köztük, a mi 1000 évet meghaladó multra emlékeztetne; 2. a vend nép ma *két csoportra* van osztva, — nagyobb fele (70.000 lélek) nagy zsúfoltsággal Vas és Zala megyék délnyugati sarkában, kisebb fele (30.000 lélek) szétszórtan *Horvát-Szlavon* országokban, túl a Dráván lakik, — a mi arra vall, hogy valaha e nép *osztatlanul, egységesen túl a Dráván élhetett*, honnét nagyobb részét a török háborúk zavarták el.

Mi ahhoz a hipothézishez hajlunk, hogy *a vend nép volt a régi Szlavonia*, a később lett Kroáczia, *egykori lakossága*, s az ő régi hazájok volt az a tartomány, melynek a magyar közjog és igazgatás nyelve (a Szlavonia szóból lefordított) *Tótország* nevet, a szlovén népnek pedig szlavon, magyarul *tót* nevet adott.

E tételt a következő tények támogatják:

1. Régi földrajzi és statisztikai munkák a vend népet magyarul következetesen *tót*-nak, Fényes Elek dolgozatai Vas megye muraszombati járását *«tótsági* kerület»-nek, szlovén lakosságát *«vindus tót»*-nak nevezik, megkülönböztetve azt az Ausztriából beszármazott s germanizált *«vindus német»*-ektől.

2. Vas, Zala és Somogy megyék régi helységei közt, melyekben tót (slovák) elem sohasem, de vend annál bizonyosabban lakhatott, mert ma is lakik, — sok helység nevéhez máig *«Tót» jelzőt* függesztett a közigazgatás. Ilyen Vas megyében: *Tót*falu és *Tót*lak a Rábánál, *Tót*lak a Kerka mögött, *Tót*-Keresztúr a lendvamelléki hegyek közt, Kerka-*Tót*falu az alsó Kerka-völgyben, *Tót*falu a Dráva mellett, *Tót*-Szerdahely és *Tót*-Szt.-Márton a Mura mellett Zalában, *Tót*-Ujfalu a Dráva mellett, *Tót*-Keresztúr az Almás-völgyben Somogyban. A vasmegyei «tót» falukban *vendek* laknak ma is, míg a zala-somogyi «tót» faluk lakossága ma horvát vagy német. A tót név ez egész vidéken csak a «vindus-tótok»-ra, vagyis a vendekre vonatkozhatott; elszóródott egykori falvaik mind ott feküsznek a *volt Szlavonia* tőszomszédságában, vagy közvetetlen határán.

3. Ez elszóródott «tót» faluk, a mikből a vend elem kipusztult, s a megmaradt 147 vend község (Vasban 118, Zalában 29), mely a Mura, Kerka és Rába közt alig 130 ezer k. hold területen összezsúfoltan fekszik, — egy *menekült nép* benyomását teszi, melyet a töröktől nyomott *horvát nép tolt el egykori helyéből.*

4. A *népek eltolódását* szükségkép követte az *országrészeké*. Így lett a régi Szlavoniába nyomult horvátok nyomában az *újkori Horvátország*, s így kaphatta a Szerémség három régi magyar megyéje, a miket a magyar elem kiürített, a régi Szlavonia emlékének fentartására a *Tótország* nevet.

5. Ha az országrészek fölcserélését a népek eltolódása nem előzte volna meg, akkor érthetetlen a megtörtént csere, s *nyilt kérdés* marad: hova lett a régi magyarság, mely a Szerémföldön élt, mikor az még nem volt «Tótország», s *mely nép lakta a régi Tótországot*, mikor az *még nem lett «Horvátország»-gá?*

Mi megérintettük e kérdéseket, s most bucsút veszünk a Rába-vonaltól. Feladatunk, hogy megvizsgáljuk a Túl a Duna délvidékén, a *Dráva-vonalon* fekvő három megyét.

II. A déli megyecsoport.

Zala, Somogy és Baranya megyékhez fordulunk. Ott fekszenek csoportosan a Duna s a Kemenes vidéke, a Dráva, a Mecsek-hegység meg a Bakony közt. Közös alapjuk a *Dráva vonala*, mely összeesik az országos határral.

A három megyének 3,089.631 k. holdnyi a területe, mely be van építve 1247 helységgel, hol az 1891-iki népszámlálás 1,053.819 lelket talált. A községek *fajnépe* akkor így oszlott meg többség és kisebbségek szerint:

A 911 **magyar** helységben (2,408.446 k. h. területen) volt[1]

Megye területén	A helység-szám	*A fajnépek lélekszáma* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Zala . .	432	288 740	105	179	2.736	1	12	1.322	560	543	294.198
Somogy.	273	284.077	314	239	6.648	1	6	905	630	565	293 385
Baranya	206	150.634	—	538	22.671	3	4.557	3.717	497	2.657	185.274
együtt:		**723.451**	419	956	32.055	5	4 575	5.944	1 687	3.765	772.857
A 153 német helységben (377.836 k. h. területen) volt											
Zala . .	5	1 067	—	1	2.418	—	—	746	—	2	4.234
Somogy.	21	5.840	9	19	12.989	1	1	190	3	121	19.173
Baranya	127	14.360	—	74	86.720	1	8.547	2 373	10	427	112.512
együtt:		21.267	9	94	**102.127**	2	8 548	3.309	13	550	135 919
A 4 szerb helységben (15.341 k. h. területen) volt											
Baranya	4	348	—	—	553	—	**2.489**	76	—	266	3.732

[1] Összesen a három megyében, ú. m:

	A helység-szám	*A fajnépek lélekszáma* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Zalában	581	296.145	108	258	6.355	1	12	79.737	21.380	703	404.699
Baranyában	358	168 376	—	617	112.896	4	16.246	20.129	507	3510	322.285
Somogyban	308	294.242	411	261	19.721	2	7	10.829	635	727	326.835
együtt:	1.247	758.763	519	1.136	138.972	7	16.265	110 695	22 522	4 940	1,053 819

A 150 **horvát** helységben (254.238 k. h. területen) volt

A megye területén	A helység szám	*A fajnépek lelekszáma* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Zala . .	115	5.777	3	58	989	—	—	77.638	124	152	84.741
Somogy	14	4.325	88	3	84	—	—	9.734	2	41	14.277
Baranya	21	3.034	—	5	2.952	—	653	13.963	—	160	20 767
együtt:		13.136	91	66	4 025	—	653	**101.335**	126	353	119.785

A 29 **vend** helységben (33.770 k. h. területen) volt

Zala . .	29	561	—	20	212	—	—	31	**20.696**	6	21.526

Községalkotó nép több van a Dráva, mint a Rába vonalán. A *délszláv népek* egész sorát látjuk e térszinen megjelenni: a vendekhez és horvátokhoz sokáczok és óhitű *szerbek* csatlakoznak. A telepes *sváb elem* is tömegesen lép föl. A távol lakó tót, orosz és román népekből szintén mutatkoznak egyes *sporadikus* nyomok. De a *magyar* elem hatalmas túlsúlylyal bír a többi fajnépek fölött: a magyar községek száma és népessége a más ajkú helységek számának és lakóinak háromszorosát, — a magyar nyelvterület pedig közel négyszeresét teszi a más fajnépek területének. Vizsgáljuk e viszonyokat a három megyében, a hogy a Dráva mentén egyenkint kialakultak.

Zala megye.

Nagy kiterjedés, anyagi javak bősége, s kemény fajnépek dolgában Zala megye méltó testvére Vasnak. Természeti szépségekben felül is mulja ezt a Bakony regényes kiágazásaival, s alattuk a magyar tenger: a Balaton tükrével.

A megye *északi* fele hegyvidék. Ott húzódik el a bakonysági s a nagy-balatonmelléki hegyek kettős lánczolata, melyhez túl a Zala-völgyön a Kis-Balaton-mellék s a Göcse magaslatai csatlakoznak. *Déli* felében a megye térszine halmos, s csak a Kis-Balaton körül, a Mura mellékén, meg a Mura-köz egy részén simul le lapályos térfelületté.

Mindkét vidéket *a folyók és völgyek rendszere* tagolja részekre. A *déli* vidéken e rendszer egységes: alapja a *Dráva,* ebbe torkol a *Mura,* a Murába fut a *Lendva*, a Lendvába a *Kerka*, a Kerkába pedig a *Berek*-patak s a *Valiczka.* Völgységeik egymás mellett feküsznek, — csak itt-ott választja szét azokat néhány szélesebb térszakasz vízválasztó gyanánt: ilyen a *stájer határhalmok* egy csoportja a Mura és Dráva közt, a *göcsei hegyvidék* a Kerka, Berek és Zala völgyek közt, — ilyen a *Lendva-Kerka-köz.* Az *északi* vidéken a vizek szétfolynak: a Marczal és Kígyós-patak Vas és Veszprém közt a Rábába, a Zala-folyó pedig mellékpatakjaival a Kis-Balatonba ömlik. De műszaki eszközökkel ide is kiterjesztették a megye vízrendszerét: a *Zala-patakot* egy kisebb csatorna összeköti a *Valiczkával*, s a *nagy csatorna* Pacsán és Kanizsán át a *Murával.*

A megye 581 helysége a völgyeket sűrűn népesíti be: 115 *horvát* falu

a Mura-közben s a Dráva és Mura mellékén, — 29 *vend* falu a Mura, Lendva s a Kerka vidékén fekszik; 432 *magyar* helység egy tömeget képez s betölti a Murától a Marczalig, a Lendvától a Balaton-főig és a Bakony-mélyig a megye négy-ötödrészét. E három fajnép területére öt kis *német* nyelvsziget épült.

Mindezt térszakaszonkint fogjuk átvizsgálni.

Kezdjük a *Mura-közön*, melyet három részre osztottunk: a Dráva-völgyi, a Mura-völgyi, s a közbül eső halmos tájra a stájer határszélen. A három tagon *csupa horvát helységek* vannak: benn a Mura-közben 106, túl a Dráván 1 (Légrád). Az *egész Mura-köz* tisztára horvát; népe a Drávántúli földről: Horvát-Szlavonországból terjedt át ide s a két folyam közé eső félszigetnek, mely valaha szlavon és magyar talaj volt, az utolsó száz években horvát *etnikai jelleget adott*. Nagy tényező volt ebben 1849 után az abszolut korszak, mely a Mura-közt Zalától elvette s a horvát koronaországhoz csatolta.

Lássuk e három térszakaszt egyenkint.

A muraközi határhegyek (28 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csáktornyai járás.									
Murafüred	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Rácz-Kanizsa	α	horvát	1° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Ligetfalva	α	horvát	1° m.	—	r. kath.	1° i.	—	»	»
IV-ik hegyker.	β	horvát	1° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Stridó	α	horvát	1° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Magyaróት	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Határőr	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
I-ső hegyker.	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
II-ik hegyker.	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
III-ik hegyker.	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Erzsébetlak	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Gáborvölgy	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Végfalva	α	horvát	1° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Murafüred	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Mártonhalom	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Turzóvölgy	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Királylak	α	horvát	1° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Zala-Bárdos	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hétvezér	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Felső-Domboru	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
IX-ik hegyker.	β	horvát	1° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•F.-Mihályfalva	α	horvát	1° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Delejes	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Károlyszeg	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
V-ik hegyker.	a	horvát	—	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Gyümölcshegy	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Gyümölcsfalva	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
A.-Mihályfalva	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Nyiresfalva	α	horvát	1° m.	v.	r. kath.	—	—	nőtt	horvát

A Dráva-völgy (42 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csáktornyai járás. (Muraköz).									
Cseresnyés	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Dráva-Óhid	α	horvát	I° m.	n.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Miksavár	α	horvát	I° v.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Dráva-Magyaród	α	horvát	I° t.	—	r. kath.	—	—	»	»
Édeskút	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagyfalu	β	horvát	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Tótfalu	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Zrinyifalva	α	horvát	I° l.	n. m.	r. kath.	—	—	»	»
:*Dráva-Vásárhely*	b	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Csáktornya*	d	horvát	III° m.	n. v.	r. kath.	II° i.	a	»	»
•Dráva-Csány	β	horvát	I° m.	e. n.	r. kath.	—	—	»	»
Szászkő	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Nyírvölgy	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Dráva-Szt-Mihály	α	horvát	I° c.	n. m.	r. kath.	—	—	»	»
Zala-Ujvár	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Felső-Pusztafa	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Jánosfalu	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Szt.-Ilona	α	horvát	I° m.	n.	r. kath.	I° i	—	nőtt	»
Vidafalva	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Dráva-Szt.-Iván	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Őrség	a	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Belicza	a	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Perlaki járás (Muraköz).									
Vullaria	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szoboticza	β	horvát	I° m.	—	r. kath	—	—	»	»
Palovecz	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Derzsimovecz	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Strelecz	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Jurcsevecz	α	horvát	I° m	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
N. és Kis-Stefan.	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Podbieszt	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Orchovicza	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Benkovecz	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ottok	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Perlak*	c	horvát	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Oporovecz	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Draskovecz	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csukovecz	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hemusevecz	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
A.-Mihalovecz	a	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szt Mária	a	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Alsó-Domború*	c	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kanizsai járás (Dráván túl)									
:*Légrád*	b	horvát	V° m.	n.	r. kath.	II° a.	i. e.	nőtt	*magyar*

A Mura-völgy (37 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csáktornyai járás (Muraköz).									
Lapány	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	--	nőtt	horvát
Mura-Nyirád	α	horvát	—	--	r. kath.	—	—	»	»
Ormós	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hétház	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Majorlak	α	horvát	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Györgyike	α	horvát	—	—	r. kath	—	—	azóta lett	
Békásd	α	horvát	I° v.	m.	r. kath	I° i.	—	nőtt	horvát
•M.-Szt-Márton	α	horvát	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
VI-ik hegyker.	β	horvát	--	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
•M.-Szerdahely	a	horvát	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	horvát
VII-ik hegyk.	a	horvát	I° m.	n.	r. kath.	—	--	azóta lett	
VIII-ik hegyk.	β	horvát	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	horvát
Réthát	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	--	nőtt	horvát
Bányavár	β	horvát	I° n.	--	r. kath.	—	--	»	»
•Mura-Siklós	α	horvát	I° m.	v.	r. kath.	—	--	»	»
Mura-Szt-Ker.	β	horvát	I° t.	n.	r. kath.	—	—	»	»
F.-Királyfalva	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Zsedény	α	horvát	I° v.	--	r. kath.	—	—	»	»
Kristóffalva	α	horvát	I° v.	m	r. kath.	—	—	»	»
Mikófa-Ferenczf.	α	horvát	I° m.	—	r. hath.	—	—	»	»
•Bottornya	a	horvát	I° m.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Mura-Szilvágy	α	horvát	I° m.	v.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Perlaki járás (Muraköz).									
Novakovecz	a	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	--	nőtt	horvát
•Dekanovecz	β	horvát	I° m.	--	r. kath.	—	—	»	»
Domasinecz	a	horvát	I° m	—	r. kath.	—	—	»	»
T.-Dvoricse	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Hrastyán	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Palinovecz	β	horvát	I° m.	--	r. kath.	—	—	»	»
Hodosán	a	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
A.-Pusztakovecz	α	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
T.-Szt-György	α	horvát	I° m.	--	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csehovecz	β	horvát	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Dráva-Egyház	a	horvát	I° m.	--	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Mura-Király	a	horvát	I° m.	--	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Mura-Csány*	c	horvát	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kotor*	c	horvát	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Mura-Vid*	b	horvát	-	--	r. kath.	—	—	»	»

A *Mura-köz* 107 községéből egy darab horvát élet beszél hozzánk. A főhely *Csáktornya*, a Dráva-völgy mellékén, 4—5000 lélekkel (*d* tipus). Népes *nagyközségek* még: Mura-Csány és Kotor a Mura-völgyben, Perlak és Alsó-Domború a Dráva-völgyben (*c*), Dráva-Vásárhely és Mura-Vid e

két folyam közt, vegre túl a Dráván Légrád (*b*). E 8 nagyközségen kívül 99 *kisközség* fekszik a Mura-közben, úgyszólva egymás hátán. Túlnyomólag apró faluk, a mik apró telepekből s házcsoportokból alig 100 év alatt keletkeztek. E *házcsoportok* ma is csupán külső mázát bírják a községi szervezetnek; kilencz községnek neve sincs: ezeket *I—IX. hegykerületnek* hívják s számos házcsoport van bennük összekapçsolva nagy területen. Túl a Dráván a társországban is így csoportosíttattak a szétszórt háztömbök és telepek közös elüljáró és közös falunév alatt *adóközségekké*. Ott a lélekszámuk nem ritkán 6—8000; a Mura-köz legtöbb faluja 500 lélek alatt marad (61 *α*), alig a negyedrész közelíti meg az 1000 lelket (25 *β*), s alig a nyolczadrész haladja azt túl (13 *a*). Az apró faluk a *halmos* csáktornyai, a népesebbek a *sík* perlaki járásra esnek, amazok inkább a Dráva, emezek inkább a Mura völgye felé. A halmos térszakaszon található a legtöbb (28) *tiszta horvát* helység; *más fajnépekből* az egész Mura-közben főleg *spórákra* akadunk, de ezek — kevés kivétellel — *mind magyarok*. Csak Légrádon (túl a Dráván: a zala-somogyi s a horvát-szlavon határszélen) van erőteljes (V°) és Csáktornyán jelentékeny (III°) *magyar kisebbség*. Légrád 50 év előtt *magyar* mezőváros volt: ezt a *horvátság elhódította* azóta.

Ha átlépünk a *Mura balpartjára* s a folyam völgyét *vízfolyás ellenében*, föl a zala-vasmegyei határig, bejárjuk, — a partvidék két szakaszán *három fajnéppel* találkozunk, ezek: a magyar, horvát s a vend.

A Mura-völgy és melléke (18 magyar, 15 vend és 5 horvát = 38 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség vol ötven év előtt
Letenyei járás:									
Tótszerdahely	a	*horvát*	V° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	horvát
Molnári	β	horvát	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Erdősfa	β	horvát	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
•Tót-Szt-Márton	β	horvát	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Petri-Vente	α	horvát	IV° m.	e.	r. kath.	I° e.	—	»	»
•Becsehely	a	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Pola	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Egyeduta	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Letenye	a	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Bécz	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zajk	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Rátka	α	magyar	I° h.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
A.-Szemenye	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•F.-Szemenye	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Csernecz	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Csörnyeföld	β	magyar	—	—	r. kath.		—	nőtt	magyar
Szent-Margita	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Csehi	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység [illegible]	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a [illegible] ötven év óta	a [illegible] ötven év előtt
Alsó lendvai j.:									
A.-Lendvalakos	α	magyar	I° v.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
F.-Lendvalakos	β	magyar	I° v.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Gyertyámos	β	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kót	α	magyar	I° h.	v.	r. kath.	—	—	»	»
Kapcza	β	magyar	II° v.	h.	r. kath.		—	azóta lett	
Hoticza	β	*vend*	I° h.	—	r. kath.	—	—	nőtt	vend
Zsizsekszer	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Bisztricze	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Közép-Bisztr.	α	vend	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Felső-Bisztricze	β	vend	-	—	r. kath.	—	—	»	»
•Cserencsócz	a	vend	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tüskeszer	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Mellincz	β	vend	I° n.	m.	r. kath.	—	—	»	»
Adriancz	a	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Izsakócz	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Deklezsin	β	vend	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Bellatincz	a	vend	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Bratoncz	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Lippahócz	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Granicsa	β	vend	I° n.	m.	r. kath.	—	—	»	»

A Mura-balpart *alsó* szakaszán, a letenyei hegyek alatt, 5 *horvát* falu mélyed kisebb öblözet gyanánt a magyar nyelvterületbe (más 3 horvát falu kiszélesíti a nagy csatornáig azt, Nagy-Kanizsa alatt, — ezekre később fogunk visszatérni, a csatorna-völgy leírásánál).

A letenyei hegység tövében, s a Mura mellett, föl a Lendva-torkolatig, *magyar községek* állnak sort. Mögöttük terül el Zala megye legérdekesb nyelv-vidéke a Kerka, Valiczka és Zala folyók közt: ez a *Göcse.* A délszláv népek nyelvhatárával szemben a magyar nyelvhatár őre és védője a tősgyökeres és szívós erejű *göcsei nép.* Őrszemeinek vonalát ott látjuk a *Mura-balpart 14 határközségében;* a felső folyamszakaszon 5 magyar falu *éket* formál a *horvát és vend nyelvhatár között.*

A *vend* medencze itt terjeszkedik át Vas megyéből Zalába a Mura-vonal mentén. De községeik a horvát talajt csak egy ponton érintik: a vend Hoticza és Alsó-Bisztricze faluknak csak Mura-Füred a horvát szomszédosa.

Hogy a három fajnépet összehasonlíthassuk, ki kell e térszínt tágítanunk, egyfelől a *Lendva-völgy* s a *Lendva-Kerka-köz* felé, hol a többi *vend* képződmények láthatók, másfelől a *Göcse déli* tészakaszaira: a *Kerka, Valiczka* és *Berek* vizek mellékeig, mert ebben a keretben a magyarság viszonyairól is helyes fogalmat nyerhetünk.

A Göcse *északi* részére később fogunk visszatérni. Itt a déli tagozatról lesz szó, melynek vizei a Murába folynak, s népei a szomszéd muraközi néppel közvetetlen érintkezhetnek.

A Lendva-völgy (7 magyar, 13 vend = 20 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-lendvai j.									
•Bagonya	β	vend	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	magyar
Bakónak	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Filóc	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	vend
Strelec	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zala-Iváncz	α	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Renkócz	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Turnisa	a	vend	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lippa	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zorkóháza	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Gumilica	β	vend	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Brezovicza	α	vend	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Palina	β	vend	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagy-Palina	a	*vend*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Alsó-Lendva*	b	magyar	II°h.	n. v.	r. kath.	II° i.	a. e.	»	magyar
Hidvég	α	magyar	I° n	—	r. kath.	—	—	»	»
Bánuta	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Hosszúfalu	a	magyar	IV° h.	n.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Csente	β	magyar	I° v.	h.	r. kath	I° a.	—	»	»
Völgyfalú	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	»
Petesháza	β	magyar	I° h	n.	r kath.	—	—	»	»

A Lendva-Kerka-köz (22 magyar, 1 vend = 23 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-Lendvai j.									
Dobraföld	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	a.	nőtt	magyar
Felső Szt-Erzsébet	α	magyar	I° v.	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	»	»
Marokföld	α	magyar	I° t.	v.	*ev. ref.*	II° r.	a.	*fogyott*	»
•Szt-Györgyvölgy	a	magyar	I° v.	—	*ev. ref*	II° r.	a. i.	nőtt	»
Szécsi Szt-László	α	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
Nemesnép	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	»	»
Kebele	β	*vend*	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	*magyar*
Jósécz	α	magyar	II° v.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Dobronak	a	magyar	I° v.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Bödeháza	α	magyar	I° v.	—	r. kath.	—	—	»	»
Zsitkóc	α	magyar	II° v.	—	r. kath.	II° a.	—	azóta lett	
Gaborjaháza	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Kámaháza	α	magyar	I° v.	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Göntérháza	α	magyar	I° v.	—	r. kath.	—	—	»	»
Radamos	β	magyar	I° v.	—	r. kath.	—	—	»	»
Dédes	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Rédics	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Külső-Sárd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Belső-Sárd	α	magyar	—	—	r. kath	I° e.	—	»	»
Szíjártóháza	α	magyar	I° h.	—	r. kath	—	—	»	»
Szombatfa	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	»
Resznek	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Jakabfa	β	magyar	I° v.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»

A Kerka-völgy (36 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-lendvai járás.									
Ramocsa	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a.	*fogyott*	magyar
Kerka-Péntekfalu	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	nőtt	»
Kerka-Németfalu	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Kerka-Kutas	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Kerka-Szent-Erzsébet	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Kerka-Ujfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i	nőtt	»
•Csesztreg	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Puszta-Kozma-dombja	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Kerka-Kálóczfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a	i.	»	»
Pórszombat	β	magyar	I° e.	r. n.	r. kath.	I° e.	—	»	»
Czup	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
•Baksa és Győrfa	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»
Barabás	β	magyar	—	—	r. kath	I° i.	—	»	»
Boglád	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Lenti-Kápolna	β	magyar	I° n.	—	r. kath	I° e.	—	»	»
Novai járás.									
Kerka-Szent-Mihályfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Bárhely	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Mumor	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	nőtt	»
•Lenti	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lenti-Szombathely	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Gosztola	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Máhomfa	α	magyar	I° v.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Letenyei járás.									
Bördőcze	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	magyar
Iklod	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kerka-Teskánd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kerka-Tótfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szécsi-Sziget	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tormaföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Lakos	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kutfej	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Lovászi	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Pincze	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lendva-Ujfalu	α	magyar	I° h.	n.	r kath.	I° a.	i.	»	»
•Kerka-Szent-Miklós	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dobri	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	*horvát*
Kerka-Szent-Király	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar

A Berek-völgy (17 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsulyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Novai járás:									
Vakola	α	magyar	I° n.	e.	r. kath.	–	—	nőtt	magyar
Baktüttös	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Tárn-Oroklán	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Szent-Kozma-Dombja	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Hencse	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Tófej	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Puszta-Ederics	α	magyar	—	—	r. kath.	II°a.	i.	»	»
Náprádfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Gutorföld	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ortaháza	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pördeföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dömeföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Páka	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csömödér	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Sziget	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Zebeczke	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hernyék	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	—	—	»	»

A Valiczka-völgy (27 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsulyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Letenyei járás:									
Kányavár	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Marócz	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Lasztonya	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
•Szent-Adorján	α	magyar	I° h.	v.	r. kath.	—	—	»	»
Erdőhát	α	magyar	—	—	r. kath.	–	—	»	»
Lespe	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Keretye	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Várföld	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Bánok-Szent-György	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Báza	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Borsfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Tolmács	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vakonya	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Oltárcz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bucsuta	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szent-Liszló	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•P.-Magyaród	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szt-Péterföld	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Zalaegerszegi j.:									
P.-Szt-László	β	magyar	—	—	r. kath.	V°a.	i.	nőtt	magyar
•Söjtör	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Bakk	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Sárhida	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Boczföld	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csatár	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Botfa	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Besenyő	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Csács-Bozsok	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A *három fajnép* viszonylagos erejét és fejlőképességét a déli *Göcse* 127 magyar, a *Mura-vidék* 112 horvát s a *Mura-Kerka-köz* 29 vend községére vonatkozó adatokból megállapíthatjuk.

A *magyar* községek ez egész vidéken nem nagyok, nem is jelentékenyek. *Saját háztartása* az egy Alsó-Lendvának van; ez és Söjtör a *legnépesebb* helyek (mindkettő *b* tipusú). Nincs több 14 magyar falunál, hol a népszám meghaladja az 1000 lelket (*a* tipus). A többi 111 kis falunak alig harmada fejlett (34 *β*), nagyobb kétharmada fejletlen (77 *α*).

De e zsenge képződmények *erőt* fejeznek ki. Félszáz év előtt sokkal kisebbek voltak; 100 év előtt nagy részük telep vagy puszta lehetett. 122 község azóta nőtt meg; harmadrészük megkétszerezte, tizedrészük megháromszorozta lélekszámát; sőt van néhány magyar falu, hol a népesség 200—800%-kal szaporodott. Ilyen: Lenti-Kápolna (265-ről 700-ra), Dobri (200-ról 670-re), Kerka-Péntekfalu (26-ról 229-re, Hosszúfalu (183-ról 1108-ra emelkedve). Csak 5 magyar helység népe fogyott.

A Mura-köz *horvát* falui — mint láttuk — fejlettebbek, s az apró, elmaradt képződmények száma kevesebb, bár találunk köztük elég példát, hogy a szervezett község alig 60—80 lélekből áll ma is. A horvát faluk átlag mind nőttek, csak 3-ról tudjuk, hogy félszáz év óta megfogyott. Csáktornya, Nyírvölgy, Bányavár megháromszorozta, Dráva-Szt-Mihály meghatszorozta, Lapány meghétszerezte (74-ről 507-re emelve) létszámát. Elég nagy a népbősége a zalai 29 *vend* falunak is; méreteik: 5 *a*, 17 *β*. 7 *a*, — s 50 év óta ez mind nőtt, — Bellatincz, Adriancz, Mellincz megkétszerezték lélekszámukat.

Szaporaság és terjedés dolgában mégse tud a göcsei magyarral versenyezni sem a horvát, sem a vend. Félszáz év alatt 100%-nyi szaporodást a magyar helységek harmada, a horvát helységeknek alig ötödrésze, a vend helységeknek csak nyolczadrésze ért el. A horvát elem túl a Dráván, a vend a zala-vasmegyei határon 1—1 községet hódított: amaz Légrádot, emez Kebelét. A magyar a Kerka-melléken magába olvasztotta a *horvát* Dobri falut, s a *vend* eredetű Zsitkóczot és Jóséczet. A magyar kisebbség a mura-balparti *horvát* képződmények közt Petri-Ventén és Molnáriban IV—IV°, Tót-Szt-Mártonban VI°, Tót-Szerdahelyt V°, a jobbparton Csáktornyán III°, Légrádon V°; — a *vend* faluk közt Deklazsinban III°, Bellatinczban II° erejű. Míg a magyar helységekben jelentékeny *vend* minoritás éppen nem, *horvát* pedig csak a Lendva-völgyben fordul elő: Hosszúfalun IV°, Alsó-Lendván II° erejű.

A magyar elem a göcsei délvidéken terjeszkedik s a nyelvhatárt a Muráig törekszik eltolni, úgy a letenyei horvát öblözet, mint a mura-kerkavidéki vend képződmények felé.

A *magyar-horvát* nyelvhatár ma egyfelől a *magyar* Becsehely, Egyeduta, Letenye, Rátka, Kis-Csernye, Kerka-Szt-Király, Kerka-Ujfalu, Petesháza, Alsó-Lendvalakos, Gyertyámos és Kót. másfelől a *horvát* Lapény, Ormós, Hétház, Mura-Szerdahely, Mura-Szt-Kereszt, Mikófa, Novakovecz, Dekanovecz, Hodosán, Mura-Csány, Tót-Szerdahely, Tót-Szt-Márton, Petri-Vente és Erdőske faluknál húzódik el.

A *magyar-vend* nyelvhatár mai vonalát egyrészt a *magyar* Kót, Kapcza, Felső-Lendvalakos, Bánuta, Radamos, Kámaháza, Dobronak, Jósécz, Jakabfa, Nemesnép és Szécsi-Szt-László, — másrészről a *vend* Bakónak, Kebele, Filócz, Strelecz, Renkócz, Turnisa, Zorkóháza, Brezovicza, Palina, Zsizsekszer és Hoticza faluk jelzik.

A Drávától a Valiczkáig terjedő vidéken az egész horvátság, a zalai összes vendek s a magyar Göcse déli része a *római egyház* követője. Csak a Kerka körül, *tőszomszédságban* a vasmegyei *őrkerület kálvinista falvainak*, van *8 ev. ref. magyar falu* egymás mellett. A két szomszédnépet szoros kötelékek kapcsolták száz évek óta egymáshoz: bajtársak voltak a határőri szolgálatban, egy hitet vallottak, összeházasodtak. Bizonynyal érdekes, hogy hajdan Zalában a lenti vár körül, miként Vasban a felső-őri s az alsó-őrvidéki kapitány alatt, a határvédő szolgálatot kálvinista vitézek, magyar hugonották látták el.

Most a *göcse északi* része felé fordulunk. Megtekintjük a *novai hegyeket,* melyek vízválasztók a Kerka és két mellékfolyója (a Berek s a Valiczka), meg a Zala-folyó közt, — leszállunk a Zala-völgybe is, hogy a folyót elkisérjük útján torkolatáig: a Kis-Balatonig.

A göcsei hegyvidék (35 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Novai járás.									
Csertalakos	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Mikefa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Karácsonyfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nova	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bollahida	α	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	e. i.	»	»
Majosfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szilvágy	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Vadamos	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Petri-Keresztur	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
Iborfia	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a.	»	»
Liczkó	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ormándlak	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Gellénháza	α	magyar	—	—	r. kath.	--	—	»	»
Kökényes-Mindszent	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	»
Rám	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	nőtt	»
Parasza	α	magyar	—	—	*er. ref.*	III° r.	a.	azóta lett	
Vargaszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	—	nőtt	»
Keresztszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	[illegible]	»	»
Gerótszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a.	*fogyott*	»
Vőrősszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Nagy-Lengyel	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Rózsásszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bazita	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Dőbréte	α	magyar	—	--	r. kath.	—	—	»	»
Dobronhegy	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Győrfiszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	a.	nőtt	magyar
Barabásszeg	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	azóta lett	
Gombaszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Pálfiszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a	nőtt	magyar
Pajzsszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	»
Kis-Lengyel	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e	—	nőtt	»
Kustánszeg	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	»
Milej-Egyházszeg	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
•Csonka-Hegyhát	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i. a.	azóta lett	
Zala-Németfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	»	»

A Zala-völgy és környéke (80 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Z.-egerszegi járás.									
P.-Szt-Péter	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	a.	nőtt	magyar
Fernekág	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Csöde	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	—	*fogyott*	magyar
•Zala-Lövő	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	a. e.	nőtt	»
Zalapataka	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Budafa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Zala-Mindszent	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
Keménfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Salomvár	β	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Cséb	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Háshágy	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Vaspőr	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Egyh.-Ozmánbükk	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	azóta lett	
Hagyáros	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Szent-Pál	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Bőrönd	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Felső-Bagod	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Alsó-Bagod	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Z. Szt-György	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
Bonczodföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
Kávás	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Bőde	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Boldogfa	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Apátfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Andráshida	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Teskánd	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hottó	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Vorhota	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szt-Erzsébeth.	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szt-Mihályfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ebergény	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Zala-Egerszeg	𝔅	magyar	I° n.	e.	r. kath.	II° i.	a. e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Neszele	α	magyar	—	—	r. kalh.	—	—	*fogyott*	magyar
Gébárt	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Ságod	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Kaszaháza	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Kis-Kutas	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagy-Kutas	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Páli	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagy-Páli	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Zala-Szt-Iván	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Porva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pető-Henye	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ördög-Henye	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e	i.	»	»
Szt-Lőrincz	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alibánfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Nemes-Apáti	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Vöczkönd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lukafa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kemend-Ollár	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Gyürüs	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zala-Istvánd	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
•Szepetk	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Pókafa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zala-Szt-Gróti jár.									
Dötk	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Pákod	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Zalabér	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Batyk	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Véged	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Tekenye	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Belső és K.Türje	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Zala-Szt-Grót*	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Szt-Grót polg. v.	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Tüske-Szt-Péter	α	magyar	—	—	r, kath.	I° a.	e. i.	nőtt	»
•Alsó- és f.-Aranyod	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Csáford	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	»
Udvarnok	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Zala-Koppány	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kallós	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	-	*fogyott*	»
Bezeréd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Barátsziget	α	magyar	--	—	r. kath.	—	—	»	»
Almás	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kehida	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zala-Németfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Zala-Csány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pacsai járás.									
Bókaháza	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hosszufalu	α	magyar	—	—	r, kath.	I° i.	—	»	»
•Zala-Apáti	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Esztergály	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Szabar*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

Mentül távolabb esnek a göcsei községek a Murától és Lendvától, annál ritkábban fordul elő bennük horvát, vend vagy vindus-német elem. Súlytalan spóráikkal a Kerka-vonalon túl már alig találkozunk. A magyar falu a Göcsében, miként a Rábaságban, többnyire *tiszta magyar;* más fajnép nem ver benne gyökeret, hanem tovább áll vagy beolvad. A göcsei hegyek közt, s végig a nagy Zala-völgyön 126 magyar helység közül 103 monoglott.

Zala-Egerszeg a góczpontja e vidéknek s székhelye a vármegyének. A kisebb magyar városok közül való (𝔅 tipus), mely a kereskedelem fővonalainak hálózatából kimaradt, s lassú fejlődéséhez az erőt csak önmagának s a környező helyi népességnek köszöni. Környezetéből magasan kiemelkedik, mert csupa apró falu veszi messze földig körül. A göcsei népnek egyik felötlő sajátsága, a miben más vidékek magyar fajtájától különbözik, hogy *nem szereti a nagy községeket,* inkább lakik kevesedmagával sok kis telepen szétosztva. Nemcsak a göcsei hegyek közt feküsznek egymás hátán túltengő számmal a csepp magyar falvak, — ez a tipus uralkodik a Göcse laposabb délvidékén is. Nova fölött: a nagy-lengyeli körjegyzőségben 18 ilyen falut, a csonka-hegyhátiban és a felső-bagodiban 10-et—10-et látunk összekapcsolva: van köztük több olyan falu is, hol a népesség alig 60—70 lélek. Csak a Göcsétől keletre, a Zala-völgy szent-gróti szakaszán változik a kép: ott a községek kevesebb számúak s népesebbek. A helységméretek a göcsei területen: 2 *a*, 13 *β* és 73 *α*; a Göcsétől keletre: 2 *b*, 8 *a*, 8 *β*, 8 *α*.

Nagyközségekkel majd csak a Balaton körül s a somogyi határszélen találkozunk. A megye legnépesb helysége és egyetlen valódi városa: *Nagy-Kanizsa* szintén határszéli fekvésű. Ily képződményekre a Göcsében — úgy látszik — nem alkalmas a talaj: hiányzik hozzá a városi elem s a városias szellem. Azonfelül a Göcse *északi* része, miként az egész felső Zala, kezd a népességéből veszíteni. A lakosság az utolsó 50 év alatt a faluk átlagában ugyan nőtt, de több mint tizedrészükben (15 falu) fogyott, s ezek nagyobb fele a Zala-völgy mellékére esik.

Vallásra e nép túlnyomólag *római katholikus.* Valaha a Göcse hegyei közt a *kálvinistaság* is erős volt; ma az ev. ref. községek száma ott 5, — más 12-ben az egykori kálvinista többség III—V° erejű *kisebbségre* olvadt le. A vidék egyetlen *ág. evang.* faluja: Zala-Istvánd, a Göcse szélén fekszik, közel a vasmegyei határhoz.

Zala-Szt-Grót körül a Bakony s a Nagy- és Kis-Balaton-mellék hegyeit már közelről érjük. Az utóbbiak szeliden hullámzó lánczolatát a Bakony tetemesb bércz-sorától a Zala-völgy választja el. A Bakony északnyugati nyulványai viszont vízválasztók a Balatonba folyó Zala s a Rába felé tartó Marczal és Kigyós patakok közt.

Mi széttekintünk a Marczal vidékén, bejárjuk a Bakony és Nagy-Balaton-mellék bérczeit, onnét leereszkedünk a tó-mellékre, az Eger, Tapolcza, Lesencze és Gyöngyös völgyek hullámai közé.

A Marczal-völgy és melléke (24 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többség	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sümegi járás.									
Nagy-Görbő	α	magyar	—	—	r kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Döbröcze	α	magyar	—	—	r kath.	—	—	»	»
Ó-Híd	β	magyar	I° n	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Mihályfa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Szalapa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kis-Vásárhely	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Gógánfa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dabroncz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Hetyefő	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zala-Erdőd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Győmörő	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Ükk	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Megyer	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Rigács	β	magyar	—	—	r. kath	V° a.	i e.	»	»
Megyes	α	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	i. e.	*maradt*	»
Hosztót	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i	nőtt	»
Szegvár	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
•Galsa	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Sárosd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Káptalanfa	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bodorfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a	i.	»	»
Hany	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Kajánföld	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	*fogyott*	»
Gyepű	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A zalai Bakony (37 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többség	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zala-Szt-Gróti j.									
Kis-Görbő	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Vindornya-Szőllős	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Senye	α	magyar	—	—	r kath.	—	—	»	»
•Zala-Szt-László	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	»
Gyűlevész	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	-	»	»
A. és F.-Kustány	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	«	»
Keszthelyi járás.									
Köszvényes	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	»
Nemes-Boldog-asszonyfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	m.	»	»
•Alsó-Páhok	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Páhok	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szent-András	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Egregy	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Nemes-Bük	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Karmacs	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Köveskút	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Vindornyafok	α	magyar	—	—	r. kath.		—	»	»
•Zala-Szántó	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vindornyalak	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség *ötven év* óta	a fajiság volt *ötven év* előtt
:*Rezi*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Vallus	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Zsid	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Felső-Zsid	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Sümegi járás.									
•Bazsi	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Csehi	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Prága	β	megyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Sümeg*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
:*Csabrendek*	c	magyar	—	—	r. kath.	II° i.	—	»	»
•Nyirád	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Szőcz	α	*német*	III° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Tapolczai járás.									
•Talián-Dörögd	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	nőtt	magyar
Pula	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	német
Vigánt	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	magyar
Petend	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Kapolcs	a	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	i. e.	*fogyott*	»
•Monostor-Apáti	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Hegyesd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	fogyott	»
•Diszel	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a. e.	nőtt	»
Sáska	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Haláp	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»

A **nagy-balaton-melléki hegység** (18 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség *ötven év* óta	a fajiság volt *ötven év* előtt
Tapolczai járás.									
Mindszent-Kálla	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Kékkut	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Salföld	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Köves-Kálla	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i. m.	»	»
Szent-Békálla	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Balaton-Henye	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
Monoszló	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i. m.	*fogyott*	»
Zánka	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° a.	r. i.	nőtt	»
Tagyon	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	*fogyott*	»
•Szt-Antalfa	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r. III° a.	i.	nőtt	»
Szt-Jakabfa	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Csicsó	β	*német*	V° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Ó-Budavár	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	a.	*fogyott*	*német*
Felső-Dörgicse	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	nőtt	magyar
Alsó- »		magyar	—	—	r. kath.	V° a.	e. i.	»	»
Kis- »		magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	»	»
Balaton-Kis-Szöllős	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Pécsely	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	*fogyott*	»
•Nemes-Pécsely	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	nőtt	»
Vászoly	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	e. i.	*fogyott*	»

A Balaton-mellék (47 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
•Felső-Örs	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	V°e.	i.	nőtt	magyar
Alsó-Örs	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Lovas	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	nőtt	»
Paloznak	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
•Csopak	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	—	»	»
Arács	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Balaton-Kővesd	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
:*Balaton-Füred*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	nőtt	»
Tihany	β	magyar	—	—	r. kath	II° e.	i.	»	»
Aszófő	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
•Örvényes	α	magyar	II° n.	e.	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	»
Bal.-Udvari	α	magyar	I° e.	n.	*ev. ref.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
Akali	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	*fogyott*	»
Szepezd	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	nőtt	»
Rendes	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
•Kővágó-Örs	b	magyar	—	—	r. kath.	IV°a. II°i.	e. m.	»	»
Káptalan-Tóti	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Badacs.-Tomaj	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Gulács	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	m. a.	»	»
Kis-Apáti	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Gyulakeszi	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:Tapolcza	a	magyar	—	—	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Lesence-Istvánd	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Les.-Tomáj	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i	a.	»	»
Les.-Németfalu	β	magyar	I° i.	—	r. kath.	—	—	»	»
Raposka	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hegymagas	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Tördemicz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szigliget	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nemes-Vita	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bal.-Ederics	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Keszthelyi járás.									
Meszes-Györök	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
•Vonyarcz-Vash.	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	azóta	lett
Gyenes-Diák	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	azóta	lett
Cserszeg-Tom.	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	azóta	lett
•Keszth.-polgv.	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	magyar
:*Keszthely*	𝔅	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Szentgyörgyvár	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Sármellék	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Égenföld	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zalavár	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kanizsai járás.									
B.-Magyaród	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Kis-Komárom	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Komárváros	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Garaboncz	β	magyar	I° i.	—	r. kath.	—	—	»	»
Karós	β	magyar	—	—	r. kath.	-	—	»	»
•Galambok	b	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»

A Marczal-mellék sík térszínét félkörben szegik be a *veszprémi nagy Bakonynak* Devecser felé hajló, s a *Zalai kis Bakonynak* a Balaton hosszában feltornyosodó kúpjai. Amaz a Balaton-melléki hegyekig plató-szerűleg épült fel, melyet rengeteg bükkerdőség borít. Emez rendszer nélkül halmozza a kisebb-nagyobb bazalt-csúcsokat egymás mellé, egykor tűzhányó Vulkánok sorait, melyek kúpján a kráter maradványai itt-ott ma is láthatók. A legmagasabb csúcsok délnyugat-északkeleti irányban így következnek: Keszthely fölött a Rezi (427 m.); a Lesencze-völgy felett a Badacsony (438 m.); a gulácsi hegy (398 m.) és Csobáncz (376 m.); Sümeg fölött Tátika (413 m.), Tapolcza fölött a szent-györgyi hegy (415 m.), s az Agár-tető (513 m.); végre Balaton-Füred fölött a Nagy-Gella (419 m.). A kúpokat váromladékok koronázzák, — alattuk a Balaton tükre világít.

E *területen* 130 helység fekszik, — sűrűbben a Balaton-parton, szétszórtan a hegyek közt. A helységek legtöbbje régi képződmény, elég népesek, s néhányuk ma is jelentékeny.

Ha összehasonlítjuk a Bakony-Balaton-vidék lakott földjét a Göcse s a Mura-köz lakott földjével, a népességi viszonyokban nagy eltéréseket látunk.

A *Mura-köz* területe kerekszámban 140,000 k. hold, lakja mintegy 75,000 lélek, 107 községben (Légráddal); a *Göcse* területe 410,000 k. hold, lakja mintegy 140,000 lélek 276 községben; a Bakony-Balaton-vidék területe 305,000 k. hold, lakja 130,000 lélek, 130 községben. E szerint a Mura-melléken minden 1300 holdra, a göcsei földön minden 1500 holdra, a Bakony-Balaton-vidéken minden 2400 holdra jut egy-egy helység; s egy-egy helységre a Mura-melléken 700, a göcsei földön 500, a Bakony-Balaton-vidéken 1000 lélek jut. Az utóbbi vidéken tehát a népesség legkevésbbé sűrű, de viszonylag a legtömörebb, mert a helységek itt a legnépesebbek.

Mindössze 48 az apró (α) faluk száma; 47 a fejlettebbeké (β), 26 község lélekszáma meghaladja az 1—1000, 4 községé a 2—2000, 1 községé a 3000 lelket. Van e vidéknek 3 nagyméretű községe is: Sümeg, Tapolcza (2 𝔄) és Keszthely (𝔅). A közelmultban a viszonyok még kedvezőbbek voltak; de azóta e vidék hervadásnak indult. Maga a *főhely:* Keszthely, s külső városa: az uradalmi várostól különvált Polgárváros is, az 50 év előtti állapothoz képest népszámában *megfogyott* (Keszthely közel 1700 lélekkel!). Ezenkívül a Bakonyban 3, a *Balaton-melléken* 14 helységnek *csökkent* a népszáma. A szőllőrovar pusztításai fosztották meg itt az egykor jómódú szőllősgazdákat kenyerüktől, tették őket földönfutóvá.

A *fajnép* e vidék legtöbb községében *tiszta magyar.* Csak a *tapolczai* járásban vannak sűrűbben a szórványos *német* kisebbségek, a mik a *veszprémi Bakony sváb medenczéjéből* folynak idáig. E medencze széle átér Zalába; a veszprém-zalai határon 4 *sváb falu fekszik,* melyek fajnépe azonos a veszprémi Bakony svábjaival. Ezek közül *Pula* és *Szt-Jakabfa* régebbi képződmények, — ellenben *Csicsót* és *Szöszt*

a *svábok 50 év óta hódítanak el a magyarságtól*, átengedvén értük neki *Ó-Budavárt*, mely félszáz éve még német volt, s most magyar. Csicsón a magyarság ma is V°, Szőszön III°, Pulán II° erejű. Úgy látszik, hogy a költöző magyarok helyébe e vidéken a veszprémi svábok kezdenek áttelepedni. Kisebb rajaik már 50 éve mutatkoztak Tihany körül. (L. Fényes földrajzát.) Az újabb statisztika erről nem tud; be kell várnunkaz imént lefolyt népszámlálás részletező eredményeit.

A *felekezeti* élet túlnyomólag *r. kath.* A protestáns egyházak csak a tapolczai járásban vertek erős gyökeret: ott 13 helység *ev. ref.*, 2 *ág. evang.* felekezetű. Az *izraelitáknak* egyes népes pontokon vannak jelentékenyebb (II°) kisebbségeik: Keszthelyen, Tapolczán, Csabrendeken és Kővágó-Örsön. A *nazarénus* és *baptista* szektáknak (*m*) első nyomait e vidék négy falujában találtuk.

Körutunkat a *Kis-Balaton-mellék* hegysoránál s a *principális csatorna* nagy völgynyílásánál fejezzük be.

Magaslatok a Kis-Balaton-melléken (24 magyar községgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	a fajnépeinek többsége	a fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	a fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kanizsai járás.									
Szent-Jakab	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
•Sárszeg	α	magyar	—		r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	»
Nagy-Récse	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Kis-Récse	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csapi	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Bakónak	a	magyar	—	—	r kath.	—	—	»	»
Zala-Újlak	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zala-Merenye	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pacsai járás:									
Kis-Rada	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Rada	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Baksaháza	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kerecseny	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Orosztony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Eger-Arácsa	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Palkonya	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	5	»
Diós-Kál	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Horváti	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szent-Márton	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Igricze	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vörrű	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szent-Péterúr	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gétye	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nemesszer	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Rád	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Zala—Mura-csatorna melléke (40 magyar, 1 német, 3 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pacsai járás:									
Orbánosfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Padár	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Kapornak	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Tilaj	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Misefa	α	magyar	—	—	r. kath.	—		»	»
Bucsa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Hetés	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Bucsu-Szent-László	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Sándorháza	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szent-András	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	–	»	»
Pőlöske	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Z.-Szent-Mihály	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	azóta lett	
•Pacsa	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Pacsa-Tüttős	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Pötréte	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Rajk	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Alsó-Rajk	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Felső-Hahót	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Hahót	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kanizsai járás.									
Pölöskefő-Duzsmak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Zala-Szt-Balázs	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bőrzönce	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kaczorlak	β	magyar	—	–	r. kath.	—	—	»	»
Magy.-Szerdah.	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bocska	α	magyar	--	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kilimár	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Gelse	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gelsesziget	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ujudvar	β	magyar	—	—	r. kath.	—	–	»	»
Német-Szent-Miklós	α	magyar	–	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*német*
Fűzvölgy	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett.	
•Langvíz	α	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*német*
Korpavár	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	—	—	»	magyar
H.-Komárom	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
Obornak	α	magyar	-	-	r. kath.	—	—	*fogyott*	magyar
Eszteregnye	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Rigyácz	β	magyar	-	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
•Sormás	a	magyar	—	—	r. kath.	–	—	nőtt	magyar
.•.Nagy-Kanizsa	B	magyar	I° n.	h.e.	r. kath.	II° i.	e.a.	»	»
Palin	α	magyar	I° n.	h. t.	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Szepetnek	b	*német*	IV° h.	m.	r. kath.	III° a.	i.	»	*magyar*
Bajcsa	α	*horvát*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	horvát
Fityeház	β	*horvát*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
•Murakeresztúr-Kollátszeg	a	*horvát*	II° m.	n.	r. kath.	–	—	»	*magyar*

E két keskeny térszakasz a Zala-völgytől a somogyi határig s a Mura-közig leér. Szorosan egymás mellett s a megye északi és déli határa közt átlós vonal gyanánt feküsznek, mintegy ketté osztva a megyét: egyfelől a Bakonynyal és Balaton-vidékkel, másfelől a Göcsével s a Muraközzel. A miket a két ellentett oldalon láttunk, azok a jelenségek küzdeni látszanak egymással e közbenső átlós vonalon.

Látjuk egyfelől a sok zsenge, vagy félben maradt, *apró* falut (31 *α*), a miknek hasonmását Göcsében láttuk, s másfelől a *fejlett* képződmények nagy számát (21 *β*, 13 *a*, 1 *b*), milyenekkel a Zala-völgytől keletre találkoztunk. Látunk közbül egy kereskedő-*várost* rohamosan nőni és gyarapodni: *Nagy-Kanizsát*, mely 50 éve 6000 lelket se számított, s ma több mint háromszorosát bírja régi népszámának. Látjuk körülötte a lendületet, melylyel egyes községek fejlődnek: Kis- és Nagy-Récse, Szent-Jakab, Szent-András, Alsó-Rajk, Homok-Komárom megkétszerezték, Pölöske, Ujudvar, Bucsu csaknem megháromszorozták lélekszámukat. S látjuk a Balaton-vidéken látott hervadás jeleit is abban a hat községben, mely ugyanitt félszáz év alatt megfogyott.

Látjuk a magyar monoglott községek tömege közt a magyar fajnép *egyes hódításait:* a csatorna-völgyben három beolvasztott német telepes községet (Homok-Komárom, Langviz és Német-Szt-Miklós 50 év előtt még sváb faluk voltak); de látjuk a magyar faj *térvesztését* is a Mura-melléken, a csatorna-völgy végében: ott a *német* elem megszállta újabban *Szepetneket*, s a muraközi *horvátság* Bajcsán gyökeret vervén, *elhódította Mura-Keresztúrt* és *Fityeházát,* a mik félszáz éve magyar községek voltak. Ma csak Mura-Keresztúron van még II° magyar kisebbség. A horvát elem Szepetnek felé terjeszkedik s közel jár ahhoz, hogy elvegye a némettől (már is IV°-nyi ott a horvát kisebbség).

A *hitélet* e vidéken csaknem kizárólag *r. kath.* Csak Szepetneken van erősebb (III°) ág. ev. német kisebbség. Úgy látszik, a vidék egykori német telepei mind protestáns vallásúak voltak. Jelentékeny izraelita kisebbség (II°) van Bucsu-Szent-Lászlón és Nagy-Kanizsán. A magyar *nyelvhatár* ma Rigyácz, Sormás és Nagy-Kanizsa, — a horvát nyelvhatár Bajcsa, Fityeháza és Mura-Keresztúr községeknél vonul el.

Zala megye fajnépeiről nagy vonásokban ilyen képet adnak a községi adatok példái.

Van a megyében két *város:* Nagy-Kanizsa és Egerszeg, — mindkettő magyar; van 17 *nagyközség:* 9 magyar, 8 horvát; van 562 *kisközség*, melyek 106 *körbe* kapcsolvák; ezek közül 61 kör 2—5 faluból áll, s a falvak legtöbbje 50 körben magyar, 10-ben horvát, 1-ben német, — 40 kör 6—10 faluból áll, s a legtöbb falu 29 körben magyar, 7-ben horvát, 4-ben vend, — 2 kör 13—18 faluból áll, emezek magyar, amazok horvát faluk.

Ha a községméreteket a fajtöbbségek szerint csoportosítjuk, az eredmény ez:

A fajtöbbség				
magyar	horvát	vend	német	
1 B	—	—	—	méretű
1 𝔅	—	—	—	»
3 𝔄	—	—	—	»
—	1 d	—	—	»
1 c	4 c	—	—	»
8 b	3 b	—	1 b	»
60 a	15 a	5 a	—	»
121 β	31 β	17 β	2 β	»
237 α	61 α	7 α	2 α	»
= 432,	115,	29,	5	községben.

Apró faluk dolgában (α és β tipus) az összes fajnépek egyenlően állanak: községeik nagy része megyeszerte ilyen. Csak az a különbség, hogy a magyar és horvát faluk nagyobb fele a gyengébb (α) tipushoz, a vend és sváb községek nagyobb fele pedig a fejlettebb tipusokhoz (*β, a, b*) tartozik.

Népes nagy faluja (*c—d*) több van a zalai horvátnak, mint a magyarnak, — a magyar és horvát községeknek alig hetedrésze gyenge középméretű (*a—b*). Nagy és legnagyobb méretű községet csak a magyarság alkotott Zalában: Sümeg, Tapolcza, Keszthely (3 𝔄), Egerszeg (𝔅) és Nagy-Kanizsa (*B*) megannyi góczpontjai egy-egy vidéknek. Kanizsa a magyarságnak egykor már határvára volt a törökkel szemben, — most a viszonyok a magyar-horvát nyelvterület szélén ismét határvárrá tették. E város ereje és kulturája van hivatva gondoskodni, hogy a magyarság az alsó Muránál *tért ne veszítsen.*

Ma erős *magyar fajkisebbségek* (IV—V°) 4 horvát, 2 német helységben vannak, kisebb súlyúak (II—III°) 4 horvát, 2 vend, 2 német helységben. Viszont a *horvát* kisebbség súlyos 1 magyar s 1 német, — kisebb súlyú (II—III°) 1 magyar faluban. *Vend* minoritás csak kisebb súlylyal s 3 magyar községben fordul elő. A *tiszta-magyar* községek száma 338; *tiszta-horvát* község van 38, *tiszta-vend* van 16, *tiszta-német* község egy sincs.

A megye németsége, horvátsága és vendsége kizárólag, magyarsága nagyrészt *r. kath.* vallású. Az *ev. ref.* egyház 63, az *ág. evang.* egyház 3 magyar községben bírja a hívek majoritását. Nyolcz magyar s egy horvát községben jelentékeny (II°) az izraelita kisebbség.

A zalai magyar talaj, mint láttuk, szorosan hozzá zárkózik a vasmegyeihez: a Rábaság népe mellett fekszik a kemenes-vidéki s a göcsei, ezek mögött a bakonysági s a balatonsági nép. Kelet felé a somogyi magyarság csatlakozik hozzájuk. Vasban a magyar nyelvhatár a Kerkáig, Zalában a Muráig, Somogyban a Dráváig leér.

Ezt a földet fogjuk most megtekinteni.

———

Somogy megye.

A legnagyobb földdarab túl a Dunán s a legkeményebb fajta nép messze földön.

Területe 1.159,246 k. hold, melyet kevés folyóvíz s még kevesebb hegyhullám szaggat meg. Nagyrészt sík talaj, tele sűrű erdőségekkel, legelőkkel, gabnaföldekkel, ültetvényes kertekkel, a miket a Dráva-mocsaraktól hódított el a kultura.

Csak Tolna-Baranya felől ágazik le a Mecsek gerinczéből néhány harmadrendű hegysor, a mik keletről Szigetvár, Kaposvár, Igal és Tab vidékén át félköralakban húzódnak át a megye nyugati oldalára, a Balaton mellett Lengyeltóti és Marczali felé, — utolsó hullámaik Csurgó körül mosódnak el. Benn e félkörben fekszik a nagy somogyi mezőség, mely északon a Sióig, délen a Dráváig, nyugaton a Balaton-mellékig, keleten az Ormánságig ér. A Sió, Balaton, Dráva s a tolna-baranyai hegyek a megye természetes határai.

E térszín 308 helységgel van beépítve; 273-ban magyar, 21-ben német, 14-ben horvát nép lakik. A *magyarság* kiterjed a megye kilencztized részére, — csak a déli s a keleti széleken találkozunk a más ajkú népek községképződményeivel. A *német* falukból legtöbb a megye keleti részein, a *Zseliczben* épült. A somogyi sváb a tolna-baranyai telepes svábságból való; átterjesztette a mecsekhegyháti sváb medenczét Somogyba vagy külön szigeteket alkotott. A *horvát* faluk a Dráva-völgy kis részére korlátozvák s a szlavoniai horvátságra támaszkodnak.

A *Dráva-völgyet* fogjuk elsőben bejárni, mögötte a *csurgói magaslatokkal*, s ezek alatt a *Rinya-völgygyel*.

A Dráva-völgy (19 magyar, 11 horvát = 30 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csurgói járás.									
Őrtilos	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	puszta volt.	
•Zákány	a	magyar	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	a. e.	nőtt	*horvát*
•Gyékényes	b	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	magyar
Porrog-Szt-Kir.	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Nagy-Marton	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° a.	r.	»	»
•Alsók	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	a.	»	»
Szenta	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a.	»	»
Sarkad	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
:*Berzencze*	c	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Udvarhely	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	—	»	»
Nagyatádi járás.									
Bélavár	β	*horvát*	V° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	horvát
•Vízvár	a	*horvát*	V° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Heresznye	β	*horvát*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Barcsi járás.									
Szentes	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
:*Barcs*	d	magyar	III° n.	h. r. v	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»
Pálfalu	β	magyar	III° n.	—	r. kath.	II° e.	i. a.	azóta lett	
:*Darány*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	nőtt	magyar
•Kastélyos-Dombó	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	»	»
Gárdony	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Dráva-Tamási	β	magyar	I° r.	n.	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»
Potony	β	*horvát*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	*szerb*
Tót-Újfalu	β	*horvát*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	*szerb*
•Lakócsa	a	*horvát*	III° m.	e.	r. kath.	I° a.	e.	»	*szerb*
Szt-Borbás	α	*horvát*	IV° m.	r. n.	r. kath.	I° e.	—	azóta lett	
Dráva-Szt-Márt.	a	*horvát*	II° m.	r.	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	*szerb*
Szigetvári járás.									
•Drávafok	a	magyar	I° h.	—	*ev. ref.*	III° r.	—	nőtt	magyar
Markócza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	»	»
Dr.-Keresztúr	β	*horvát*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	*szerb*
Sztára	a	*horvát*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	*német*
Révfalu	α	*horvát*	V° m.	—	r. kath.	II° e.	—	»	*magyar*

A csurgói hegyek körül (19 magyar helységgel):

Csurgói járás.									
Belezna	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	*horvát*
•Surd	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	magyar
Porrog-Szt-Pál	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	e.	»	»
•Porrog	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	e.	»	»
Bükösd	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a	e. i.	»	»
Pátró	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r	i.	*fogyott*	»
Liszó	β	magyar	I° h.	—	r. kath.	III° a.	—	nőtt	»
•Horvát-Szt-Miklós	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Bogola-Sáncz	β	magyar	I° h	—	r. kath.	I° a.	—	azóta lett	
•Mihánd	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e. a.	nőtt	magyar
Path	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	e.	»	»
Inke	a	magyar	—	—	*ev ref.*	V° r.	a.	»	»
Sand	β	magyar	—		*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
P.-Szent-Péter	β	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Antalfalu	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e.	azóta lett	
•Iháros-Berény	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	V° a.	—	nőtt	magyar
Iháros	a	magyar	I° h.	v.	r. kath.	III° a.	—	»	»
Csicsó	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.	»	»
:*Csurgó*	c	magyar	I° e.	n.	r. kath.	III° e.	i. a.	»	»

A Rinya-völgy (22 magyar, 3 horvát = 25 helységgel):

Nagyatádi járás:									
•Felső-Segesd	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
Alsó-Segesd	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
Szob	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népének kisebbsége egyéb szórványos	a nepesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kutas	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
Beleg	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	—	»	»
Kis-Bajom	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
•Szabás	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
Nagy-Korpád	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Kónyi	α	magyar	I° v.	—	*ev. ref.*	IV° r.	a.i.	*fogyott*	»
Ötvös	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a.i.	nőtt	»
Bolhás	a	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	V° r.	—	»	»
Henész	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	*horvát*
•Nagy-Atád	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e.a.	»	*horvát*
Bodvica	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	*horvát*
Kivadár	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	azóta lett	
•Tarany	b	magyar	III° v.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	*horvát*
Háromfa-Agarév	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	*horvát*
•R.-Szent-Király	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar
Görgeteg	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Barcsi járás:									
Ujnép	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	nőtt	magyar
Arács	α	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	horvát
Bolhó	a	*horvát*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*
•Babócsa	b	*horvát*	V° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*
Komlósd	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Péterhida	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»

A somogyi Drávaság sík terület s ezt *két részre* osztja a *Rinya*, mely Barcsnál, a vonal közepén, ömlik kisded deltájával a *Drávába*. A felső folyamszakasz Légrádtól Barcsig, az alsó szakasz Barcstól Révfaluig terjed. A határszéli *horvát* faluk e két szakaszon s a Rinya-torkolat körül feküsznek, messze elszakadva a Muraköz horvátjaitól.

Valaha a horvátság a *felső* szakaszon volt *erősebb*, s egyenes összeköttetésben állt a muraközi horvátsággal. Légrád átellenében *Zákány*, Mura-Keresztúr átellenében *Belezna*, a megye szélén Nagy-Kanizsa átellenében *Horvát-Szt-Miklós* horvát helységek voltak 50 év előtt; a Rinya-völgy szivébe is egy széles *horvát ék* nyult be akkor: *Háromfa-Agarév, Tarany,*[1] *Bodvicza, Henész* és *Nagy-Atád* népessége túlsúlylyal horvát volt. Ezt az éket a somogyi magyarság azóta *megsemmisítette*, s a nyelvhatárt Légrád körül a Dráváig, Barcs fölött a völgyszegélyig letolta. A horvátság Zákánytól Nagy-Atádig *kiürített hét helységet*, visszavonult Bélavár és Péterhida közé a Dráváig, — itt kárpótolta magát térveszteségeiért a magyar Babocsa és Bolhó (a túlsó parton Légrád) megszállásával. Ma e szakaszon a *horvát telepek száma hat*, *melyeket* a Mura-

[1] *Tarany* községben a statisztika az utolsó népszámláláskor III° *vend* kisebbséget talált. Ez is bizonyítja, hogy a vendeket Szlavoniából a horvátok szorították ki. Csak onnan vetődhetett Taranyig ez a kis vend csapat, mely itt a horvátok elvonulása után is megmaradt.

köztől a *csurgó-berzenczei*, az alsó Dráva-szakasz horvát telepeitől a *barcsi* és *darányi magyarság elszigetel.* Izolált helyzetük következménye lesz, ha *lassan beolvadnak:* Bélavárt, Babócsán és Vízváron V—V°, Arácson és Bolhón III—III°, Heresznyén II° erejű a mai *magyar kisebbség.*

Az *alsó* folyamszakaszon, hol a Dráva Barcs és Darány alatt délkeletnek hajlik, ma *nyolcz horvát telepet* találunk, melyekben félszáz év előtt más fajnépek laktak: Potony, Tót-Ujfalu, Szt-Borbács, Dráva-Szt-Márton és Dráva-Keresztúr akkor *szerb* faluk voltak, Sztára *német,* Révfalu *magyar* helység volt. (Lakócsa azóta lett.) A horvát elemmel való szomszédság s a r. kath. hitélet e *szerb (sokácz) telepeket elhorvátosította.* (Van erre példa Zalában, a Muraközben is, hol Rácz-Kanizsa szerb telepből épp így horvátosodott el.) A kis Révfalu s a népes Sztára szintén a horvátság félszázados hódításai. De újabban a *magyar kisebbségek* itt is megnőttek: Révfalun V°, Szt-Borbácson IV°, Potonyban, Lakocsán, Dráva-Szt-Mártonban és Sztárán III—III°, Tót-Ujfalun és Dráva-Keresztúron II—II° erejű.

A *horvát nyelvhatár* a somogyi Drávaság és enyészni indult horvát községeknél véget ér. A *magyar nyelvhatár* Őrtilos, Zákány, Gyékényes, Udvarhely, Háromfa, Ujnép, Komlósd, Péterhida, Szentes, Barcs, Dráva-Tamási és Gárdony községeknél vonul el (melyekhez délkeleten a csatorna-völgyben Zádor és Magyar-Ujfalu, az Ormánság szélén Drávafok és Markócz somogyi, Iványi, Sósvertike és Zalata baranya-ormánsági faluk csatlakoznak).

A Dráva-völgy községeiben a magyar elemen kívül még a *svábok* terjeszkednek észrevehetőn: a magyar Barcson s Pálfalun III—III°, Szentesen II° az erejük (góczpontjuk *Szulok,* a somogyi mezőség legnagyobb sváb szigete). Érdekesek a barcsi Drávaságban a Rinya-völgyig szétterjedt *román spórák.* Dráva-Szt-Mártonban, Szt-Borbácson, Dráva-Tamásiban és Barcson (fel Bessenyőig a mezőségen) találunk belőlük néhány családnyit. Minthogy a baranyai Dráván a román képződmények kelet felé nem folytatódnak, valószinű, hogy a somogyi románok *nem a keleti* románságból, hanem a nyugatiból, az *isztriaiból* valók.

A népesség e vidéken általán nőtt; legnagyobbat Barcson: alig 1000-ről 4500 lélekre. Csak 3 magyar faluban: Pátrón, Komlósdon és Kónyin fogyott a népszám. A somogyi községek általán nagyobbak és népesebbek, mint akár a zalaiak, akár a vasmegyeiek vagy soproniak. A csurgói hegyek körül épp úgy, mint a Dráva és Rinya vidékén csoportosan találhatók a mezővárosi jellegű s az erős középméretű nagy faluk. *Barcs* a legnépesebb (*d* tipus); jelentékeny helyek: Csurgó, Berzencze, Nagy-Atád (3 *c*). — Gyékényes, Babócsa, Felső-Segesd és Tarany (4 *b*). A többi 66 faluból 25 meghaladja (*a*), 28 megközelíti (*β*) az 1000 lelket, s csak 13 marad 500 lélek alatt (*α*).

A *horvát* nép kizárólag *r. kath.* a somogyi Drávaságban is. A *magyarság* itt megoszlik három felekezet közt: Csurgó körül 18 község r. kath., 7 ág. evang., 3 ev. ref., — Nagy-Atád körül 12 r. kath., 10 ev. ref., — Barcs körül 5 ev. ref., 4 r. kath., — Szigetvár alatt 2 község ev.

ref. A két magyar protestáns egyháznak e határvidéken sok érdeme van a magyar nyelvhatár védelme és terjesztése dolgában.

Innen behatolunk a Somogyság mélyébe: a nagy *somogyi mezőségbe*, s megtekintjük a vele érintkező *Balaton-melléket* is.

A somogyi mezőség (75 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Barcsi járás.									
Visonta	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
Rinya-Újlak	β	magyar	I° h.	—	ev. ref.	III° r.	i.	nőtt	»
*Csokonya	a	magyar	—	—	*r. kath.*	I° i.	e.	»	»
Tarnócza	a	magyar	I° n.	r. h.	*r. kath.*	II° e.	i.	»	»
*Istvándi	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	»	»
Kis-Dobsza	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
Nagy-Dobsza	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	—	nőtt	»
Kálmáncsa	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
:*Szulok*	a	*német*	II° m.	e.	*r. kath.*	I° i.	e.	»	német
Homok-Szent-György	a	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	»	magyar
Nagyatádi járás.									
Bessenyő	β	magyar	I° r.	n.	*r. kath.*	IV° e.	—	»	»
Hoszszúfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
*Lábod	a	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	nőtt	»
Mike	a	magyar	I° n.	--	*r. kath.*	I° e.	i.	»	»
*Csököly	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	»	»
Gige	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»
Kis-Kovácsi	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	—	»	»
Kaposvári járás.									
:*Kadarkút*	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
Hencse	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	V° r.	i.	»	»
Visnye	β	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	»	»
*Hedrahely	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»
Szilvás-Szent-Márton	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Zselicz-Kisfalud	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	*fogyott*	»
Patcza	α	magyar	—	-	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	»
*Szenna	a	magyar	I° n.	—	ev ref.	IV° r.	i.	nőtt	»
:*Bárd-Szeraszló*	a	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	»	»
Kisasszonyd	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	—	*fogyott*	»
Jákó	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	nőtt	»
Kis-Korpád	β	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	III° e.	i.	»	»
*Szomajom	a	*német*	V° m.	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	»	*magyar*
:*Nagy-Bajom*	d	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	»	»
Juta	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
*Hetes	a	magyar	—	--	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
Várda	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a.	»	»
Magyar-Egres	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	»	»
Csombárd	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	—	»	»
Bodrog	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
*Csoknya	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	nőtt	magyar
Sárd	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Vracsik	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Marczali járás									
Simonyi	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
*Nemes-Vid	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vrászló	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
*Nemes-Déd	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i. a.	»	»
Vésse	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	»
*Bőhőnye	b	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Nemes-Kisfalud	α	magyar	—	—	*ev. ref*	III° r.	a. i.	*fogyott*	»
Szenyér	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Libicz-Kozma	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Fajsz	β	mágyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
*Puszta-Kovácsi	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Csőmend	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Boronka	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
*Nikla	a	mágyar	—	—	r. kath.	i° i.	a.	»	»
Lengyeltóti járás.									
*Tót-Szt-Pál	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*horvát*
Varjaskér	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
*Buzsák	b	mágyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Táska	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	*horvát*
Öreglak	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	*horvát*
*Somogyvár	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Pamuk	β	mágyar	I° r.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Vámos	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
Edde	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
Osztopán	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
*Jád	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Igali járás.									
Geszti	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e. a.	nőtt	magyar
*Mernye	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Aszaló	a	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	»
Somodor	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
*Magyar-Atád	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Patalom	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	*fogyott*	»
Zimány	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	»
Kazsok	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
*Büssü	a	mágyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
Fonó	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
*Gölle	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gyalán	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A somogyi **Balaton-mellék** (29 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Marczali járás:									
Főnyed	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	magyar
Tikos	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hollád	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vörs	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Balaton-Berény	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•B.-Szt-György	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bal.-Keresztúr	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Balaton-Újlak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kéthely	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lengyeltóti járás:									
Balaton-Csehi	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
Orda	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Szőllős-Györök	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Tót-Gyugy	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
Szőllős-Kislak	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Boglár	β	magyar	I° n.	h.	r. kath.	III° .i	c. a.	»	»
•Lelle	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
•Falu-Szemes	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Őszöd	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
Tabi járás:									
Teleki	β	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	nőtt	magyar
•Csepely	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	»	»
•Köttse	a	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	»	»
Szólád	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»
Szárszó	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
•Kőröshegy	a	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	»	»
Kereki	β	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	III° e.	i. a	*fogyott*	»
P.-Szemes	α	magyar	IV° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	nőtt	»
•Endréd	a	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	III° c.	i.	»	»
Zamárdi	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° i.	—	azóta lett	
:Kiliti	b	magyar	—	—	*r. kath.*	V° e.	i. a.	nőtt	»

A Dráva-mellék sík térszine meszsze behatol Somogy belsejébe, s végig fekszik rajta, egy szabálytalan kereszt alakjában, mely lábával a Drávaságot, két karjával Zalát és Tolnát érinti, s feje a Balaton-mellékig ér. Körülötte a megye halmos térszakaszai és hegyvonalai hullámzanak. Ez a somogyi mezőség.

A *magyar* talaj itt még keményebb, mint a Dráva mellett, s ilyen marad a Balaton-vidéken is. Abból a *104 magyar* helységből, melyek e két térszakaszon feküsznek, 77 *tiszta magyar*, 25-ben súlytalan német, horvát (isztriai), román és czigány elem (I°) mutatkozik szórványosan, csak Puszta-Szemesen (tabi járás) és Somodoron (igali járás) lép fel IV és II° súlylyal a Tolna-Baranyából áttelepülő svábság. Van *két sváb sziget*

is e talajban: *Szulok* nagyközség (*b* tipus), melyet régi telepesek alkottak Barcs fölött, — s *Szomajom* falu (*a* tipus), melyet Kaposvár mögött a svábok *50 év óta hódítottak el;* Szulokon a magyar kisebbség csak II°, Szomajomban még ma is V° erejű. Egyebütt 600,000 k. hold területen más fajnéppel nem, csupán magyarral találkozunk.

A *horvátságnak* (régebben a vendeknek) erre is voltak falui. Lengyeltóti körül Tót-Szt-Pálon, Táskán és Öreglakon félszáz év előtt a horvátoké volt a többség[1] Marcali mellett Horvátkúton egykor szintén horvát fajnép lakhatott; Lengyeltótiban hajdan bizonynyal szláv fajnép élt, s neve erre emlékeztet. Ma mindezek tiszta magyar faluk.

A községek ezen a vidéken egészségesen fejlődtek. Ötödrészük sem maradt aprónak (20 α). Harmadrészük 1000 lélek körül tart (36 β), népes kisközség (*a* tipus) van 43. Kiliti, Burzsák, Böhönye, Gölle és Szulok túlhaladja a 2000 lelket (5 *b*), Kéthely a 3000-et (*c*) Nagy-Bajom a 4000-et (*d*). A népesség 50 év alatt általán nőtt, s csak 10 községben fogyott. Negyedrésze a faluknak megkétszerezte, néhány megháromszorozta, egy megötszörözte lélekszámát: Tarnócza (210-ről 1163-ra).

A népesség tehát a községekben elég tömören lakik, de a községek e térszinen gyérebben feküsznek, mint a Dráva-melléken; sokköztük a hézag s nagyok a távolságok. Telepedésre a terület alkalmas volna, — a svábok tudtak is az alkalommal élni; magyar helység félszáz év óta az egész mezőségen egy sem, a Balaton-melléken — daczára az élénk fürdő-életnek — csak néhány villatelep keletkezett.

Vallásra a nép e vidéken a *r. kath.* és *ev. ref.* egyházak közt oszlik meg. A mezőségben 1, a Balaton mellékén is 1 falu népe ág. evang. felekezetű. A tabi, igali, kaposvári és barcsi szakaszokon csaknem annyi a kálvinista község, mint a r. kath.; a marczali és lengyeltóti szakaszokon viszont a r. kath. községek túlnyomók. A vidék legnagyobb *izraelita* telepe Bogláron van (III°).

A mezőség lapos földjét a háttérben halmok amfiteatralis sorai szegélyezik. Külön csoportot képeznek a *csurgói* és *marczali magaslatok.* Lánczolatosan függnek össze egymással: a *lengyeltóti,* a *tabi* s az *igali hegyek.* Legkiterjedtebb a *tabi hegysor,* — északon a *Sió-mellékig* ér, keletre a két Koppány-hegysorban folytatódik Tolna megye felé. Közte s az igali hegysor közt a *Koppány-völgy* fekszik, a hasonnevű patakkal, mely szintén Tolnába siet, hogy a Kapos-csatornát táplálja s együtt a Sióval egyesüljenek.

E térszakaszok közül a csurgói halmos tájat a Drávaság szélén már láttuk. Most a többi magaslatok felé fordulunk, hogy széttekintsünk *Felső-Somogy* helységei között.

[1] *Tót-Szt-Pál* régebbi lakói bizonynyal *vindus-tótok* voltak, vagyis vendek. Innen s a környékről a horvátokkal együtt elenyésztek. Alább Taranyon III°-nyi kisebbség a vendekből még megmaradt. (L. fenn.)

A marczali hegyek alatt (14 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsú lyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Marczali járás.									
Tapsony	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
•Szakácsi	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Felső-Zsitva	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Csákány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Szőke-Dencs	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
Sávoly	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Fehéregyháza	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Sámson	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Horvátkút	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Gomba	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
:*Marczali*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bize	α	*német*	V° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*magyar*
Kelevéz	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Gadány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Mesztegnyő	a	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A lengyeltóti hegyek alatt (6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsú lyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Lengyeltótii járás.									
•Látrány	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	nőtt	magyar
Visz	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	*fogyott*	»
Tur	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	»
•Lengyeltóti-Hács	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Kis-Berény	α	magyar	—		r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Gamás*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A tabi hegy alatt (15 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsú lyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tabi járás.									
Som	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	nőtt	magyar
•Nagy-Berény	a	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Nyim	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a.	»	»
•Ságvár	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
Megyer	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. a.	*fogyott*	»
•Bábony	β	magyar	I° r.	—	*ev. ref.*	III° e.	r. i.	nőtt	»
Torvaj	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
•Tab	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i. e.	»	»
Zala	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a. i.	»	»
•Bálványos	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Kápoly	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	»
Német-Egres	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Nágocs	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»
Zics	β	magyar	IV° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Karád*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A Sió-mellék (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tabi járás:									
Juth	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
•Ádánd	a	magyar	I° n.	--	r. kath.	IV° e.	i.a.	nőtt	»
Falu-Hidvég	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	a.	»	»
•Város-Hidvég	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
Szabadhegy	α	magyar	—	—	r. kath.	III °e.	i. a.	azóta lett	

A Koppány-völgy (5 magyar, 5 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Igali járás:									
Fiad	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
•Kisbár	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bonya	β	*német*	V° m.	e.	r. kath.	III° a.	e. i.	*fogyott*	*magyar*
Acsa	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Andocs	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szorosad	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Kára	α	*német*	IV. m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Miklósi	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
•Tör.-Koppány	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Döröcske	a	*német*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	német

Az igali hegyek alatt (6 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Igali járás:									
Gadács	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° r.	— i.	nőtt	magyar
•Szill	b	magyar	III° n.	—	r. kath.	III° a.	II° i. —	»	»
Ráksi	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	II° a.	— e. i.	»	»
•Igal	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— e. a.	»	»
Szt-Gáloskér	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	— a. i.	»	»
Ecsény	β	*német*	III° m.	—	*ev. ref.*	II° r.	— i. e.	»	»
•Mocsolád	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	— a. i.	»	»
Polány	β	magyar	III° n.	e.	r. kath.	III° a.	— e. i.	»	»

A somogyi felvidék hullámos talajára 59 helység épült: 51 magyar, *8 német.* E sváb szigetségeknek a Koppány-völgyben s az igali hegyek körül van a főcsoportja (7 falu), *Tolnával határosan.* Egy német képződmény: Bize, a mezőség nyugati szélére, a Marczali hegyek alá került. Ezt (miként Kaposvár mögött Szomajomot) a sváb elem a *magyarságtól hódította el.* Mindkettő, *más öttel,* a Koppányságban és Igal vidékén (ott Miklósi, Bonya, Szorosad, itt Ecsény és Gadács) *félszáz éve magyar faluk voltak.* A magyar nyelvterület érzékeny veszteségei ezek, melyeket az utolsó nemzedék életében szenvedett. A sváb szigetek körül jelentékeny *német minoritások* vannak a szomszéd magyar falukban: Szillen és Polányon III—III°, Mesztegnyőn II°, Zicsen (tabi járás, a Zichyek ősi földje) IV° erejű. Viszont a legtöbb sváb faluban *magyar minoritások* terhelik az etnikai mérleget: Bónyán és Bizén V—V°, Káran IV°, Ecsényen III°, Szorosadon II°. Látszik a magyar elemen, hogy a vesztett tért visszafoglalni törekszik, míg a sváb terjeszkedni akar.

A tolnai sváb épp oly szívósan és következetesen halad útján e czél felé Somogyban, mint a mosoni sváb a felső Duna-melléken, s a veszprémi sváb a Bakony zalai része felé. Mosonban a gyér magyarság alig állta eddig, — Zala keleti részén az elköltöző népesség könnyíti útját. A somogyi magyar fajnép kemény, tömören is lakik, s a népszám e tájon kevés (6) helységben fogy; de sok a benépesíthető terület a Drávaságban is, a mezőségben is, Felső-Somogyban is; a tolnai sváb tehát erre húzódik, hol kedvezőbb életviszonyokat remél. Mily tömör a népesség Somogy e halmos táján, megítélhető abból, hogy 62 helység közt csak 12 maradt 500 lélek alatt (*α*), 19 megközelíti az 1000 lelket (*β*), 2 a 2000-et (*a*), 4 a 3000-et (Tab, Szill, Igal, Gamás = 4 *b*) és 3 a 4000-et (Marczali, Lengyeltóti, Karád = 3 *c*). Ellenben a községek elég gyéren épültek a megye nagy részén: átlag egy község jut a halmos felvidék minden 3300, a Drávaság minden 3600, a mezőség minden 5600 k. holdjára. Legsűrűbben feküsznek a községi képződmények a megye *keletén*, a Zselicz vidékén: itt minden 2800 k. holdra esik egy-egy község. Mily különbség a muraközi horvát s a vasmegyei vend medencze népsűrűségéhez képest: a Muraközben minden 1300 k. holdra, a vend Lendva-melléken minden 750 k. holdra jut egy-egy falu. A hitélet Somogy felvidékén római kath.[1]

Forduljunk végül a megye *keleti része* felé, hol a tolna-baranyai hegyek nyúlványai a Zselicig érnek a Kapos vize Tolnába, az Álmás s a csatornázott Okor-patak Baranyába siet; a legtöbb sváb teleppel ott találkozunk.

A Kapos-völgy (18 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kaposvári j.:									
*Kaposmérő	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
Szent-Benedek	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	*fogyott*	»
Kapos-Újlak	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	nőtt	»
∵ **Kaposvár**	**A**	magyar	I° n.	e.	r. kath.	III° e.	I° i. a.	»	»
Szent-Jakab	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	— i.	»	»
*Toponár	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	— i. a.	»	»
Kapos-Füred	a	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° e.	— i.	»	»
Orczi	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	— i. a.	*fogyott*	»
Tuszár	β	magyar	—	—	r. kath.	—	— —	nőtt	»
Homok	α	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	— —	»	*magyar*
Báté	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— —	»	»
Mosdós	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— —	»	»
K.-Keresztúr	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— e.	»	»
*Nagy-Berki	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— —	»	»
Kis-Berki	α	magyar	III° n.	—	r. kath.	I° a.	— i.	»	»
Kercseliget	α	*német*	V° m.	—	r. kath.	—	— —	»	német
Igali járás:									
*Attala	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— —	nőtt	magyar
Pula	β	magyar	—	—	r. kath.	—	— —	»	»
Csoma	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	— —	»	»
Szabadi	β	magyar	V° n.	—	r. kath.	V° a.	— i.	»	»

A kaposmelléki hegyek közt (11 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kaposvári járás.									
Kis-Keresztúr	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
•Szent-Balázs	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
Sántos	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Cserénfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gyarmat	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hajmás	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	*német*
Zselicz-Kislak	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Zselicz-Szt-Pál	β	magyar	I° r.	—	r. kath.	—	—	»	»
Töröcske	β	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
•Simonfa	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Gálosfa	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
Bőszénfa	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

Az Almás-völgy és melléke (12 magyar, 6 német helységgel) :

Szigetvári járás.									
Bécz	a	magyar	II° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
Magyar-Lukafa	α	magyar	III° n.	—	r. kath.	IV° e.	—	»	»
•Nagy-Hárságy	a	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	magyar
Bold.-Asszonyfa	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
Almamellék	a	*német*	IV° m.	h.	r. kath.	I° e.	—	»	*szerb*
•Szent-László	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
•Mozsgó	β	magyar	I° n	—	r. kath.	I° e.	i.	»	*szerb*
Tót-Keresztur	α	*német*	IV° m.	—	r. kath.	III° e.	—	»	*magyar*
Zsibót	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	—	»	»
Csertő	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	*fogyott*	»
Szulimán	β	*német*	V° m	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	*magyar*
Hatvan	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	u. i.	*fogyott*	»
Viszló	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Apáti	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	*fogyott*	»
Poklosi	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Bazsal	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	nőtt	»
Pata	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
:*Szigetvár*	a	magyar	I° h.	n.	r. kath.	II° i.	e.	nőtt	»

Az Okor-csatorna és melléke (10 magyar helységgel):

Szigetvári járás.									
Magyar-Lad	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° u.	r. i.	nőtt	magyar
•Német-Lad	β	magyar	III° n.	—	*r. kath.*	II° e.	i.	»	»
Patosfa	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	i.	»	»
Merenye	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Tót-Szt-György	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Molvány	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i	nőtt	»
Nemeske	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Hobol	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i.	azóta lett	
Kis-Tamási	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	—	nőtt	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pettend	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	nőtt	magyar
•Gyöngyösmellék	β	magyar	--	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
Szörény	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
Zádor	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
Németújfalu	β	*német*	V° m.	—	*r. kath.*	II° e.	i.	»	német
Várad	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	—	»	magyar
Bürüs	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r	—	*fogyott*	»
Magyar-Újfalu	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Teklafalu	β	*német*	IV° m.	—	*r. kath.*	I° e.	—	azóta lett	
Endrőcz	β	magyar	II° n.	—	*r. kath.*	II° e.	i.	azóta lett	

Az igali és kaposvári hegyek közt szélesen terül el a mezőség keleti szárnya, mely Tolnáig ér. Ennek déli szegélyzete gyanánt, a kaposvári hegysor alatt, húzódik el a Kaposvölgy. Mögötte a magaslatok az egész vidéket bejárják föl a mecseki hegyhátig s le Szigetvárig. Ez a Zselicz. Hegyeiből ered az Almás s az Okor-patak, melyek Baranyában egymással egyesülve, Fekete-víz név alatt sietnek az Ormánságon át a Drávába.

69 helység van e területen: 58 magyar, 11 német. A Kapos-vidéken inkább tolnai, az Almás-vidéken baranyai sváb elem áramlik át a Mecseket környező nagy német medenczéből. S hogy az áramlás folytonos, mutatja a fajnépek arányának hullámzása számos helységben.

A *Kapos* vonalon ötven év előtt *Homok* magyar, *Gálosfa, Német-Lad* és *Hajmás* német faluk voltak: amaz *elnémetesedett* (bár a magyar kisebbség ma is III°-ú), — emezek *megmagyarosodtak*, német elem csak Német-Ladon (III°) maradt. A fajmagyarság tehát több tért nyer itt, mint veszít. Terjeszkedését bizonyítják a német Kercseligeten s Bőszénfán a IV—V. fok súlyú magyar minoritások. Erős sváb minoritása van viszont a magyar Szabadinak (V°) Magyar-Lukafának és Kis-Berkinek (III—III°), Simonfának és Bécznek (II—II°). Mindez a kaposvidéki fajnépek közt *élénk fluktuacziót* jelent.

Az *Almás* vonalon még nagyobb a hullámzás, de csak a sváb elem javára. Ötven év alatt itt *3 magyar* falut (Nagy-Hárságyot, Tót Keresztúrt — egykor vindus-tót telepet — és Szulimánt), *2 szerb* faluval (Alma-mellékkel és Mozsgóval) elhódította a svábság. E vidék *a megye leginkább sebhető pontja*, itt *fogy* legerősebben a nép (30 helység közül 11-ben), *innét vándorol ki a magyar elem* tömegesen *Szlavonia felé* (mely áramlat még fokozódik Baranyában, az Ormánság s a Karasicza vidékén).

Ezért esik a megye keleti részére a *legtöbb apró* falu (α): (69 közül 24 ilyen, és népesebb kisméretű (β): 31. Összesen 9 helység éri föl az 1000 lelket (*a*), egy a 2000-et (*b*): Toponár. Nagyközség e vidéken csak egy van: 5—6000 lakosával Szigetvár (𝔄 tipus). Legnagyobb felszívó erővel a megye székhelye: *Kaposvár* bír (*A* tipus), mely városi szervezetet csak újabb időben kapott s azóta a megyének kulturális középpontjává lett.

Az a *nagy sváb medencze*, melyet *Tolna-Baranyában* a XVIII. század telepítési mozgalmai hoztak létre, ma átnyúlik Somogyba zseliczi részére. A *német nyelvhatárt* itt Bőszénfa, Nagy-Hárságy, Szulimán és Tót-Keresztúr, — a *magyar nyelvhatárt* Hajmás, Gálosfa, Simonfa, Bécz, Magyar-Lukafa, Magyar-Lad, Német-Lad, Hatvan, Viszló, Csertő és Mozsgó helységek vonala jelzi.

Vallás dolgában a nép a Kaposvonalon túlsúlylyal r. kath., az Almás vonalon túlnyomólag ev. ref. Az utóbbi szakaszon a kálvinistaság kivándorlása a magyarságnak térveszteséget okozott.

———

Összegezzük Somogy megyére vonatkozó adatainkat.

A 273 *magyar* község együtt erőteljes magyar talajon nyugszik; egy falu sincs elszigetelve, valamennyi egységesen összefügg. A 14 *horvát* község két csoportra váltan húzódik meg a Dráva-völgyben, a szlavoniai horvát medencze átnyúló határszéle gyanánt. A 21 *német* helység közül *hét* a tolna-baranyai sváb *medenczéhez* tartozó *öblözetet* képez az Almás-melléken, — a többi 14 szétszórt *szigetségeket* alkot, megyeszerte: 2 szigettel a Kaposvölgyben, 2-vel az igali hegyek közt, 5-tel a Koppány-völgyben, 2-vel a csatorna-völgyben, s 3-mal a mezőség ugyanannyi részén.

Közigazgatási szervezetre van a megyében: 1 város, 13 nagyközség (az egy Szulok kivételével, mely német) valamennyi magyar; van 291 kisközség, melyek 83 körbe kapcsolvák, s ezek közül 72-ben 2—5 módosabb, 11-ben 6—7 kevésbbé módos falu alkot egy-egy kört. A *módos* faluk többsége *magyar* 67, német 2, horvát 3 körben, — a *nem módos* faluk mind magyarok.

Méret dolgában a fajnépek községei így állanak egymáshoz:

	Fajtöbbsége magyar	német	horvát	
A legnagyobb méretű	1 A	—	—	helységnek
A nagyméretű	1 𝔞	—	—	»
A középméretű	2 d	—	—	»
	7 c	—	—	»
	12 b	—	1 b	»
	88 a	6 a	5 a	»
A kisméretű	100 β	9 β	5 β	»
	62 α	6 α	3 α	»
=	273	21	14	»

Tiszta magyar helység van 232: tiszta *német* vagy *horvát* község *egy sincs*. *Magyar* helységek közül a *német* elem 3-nak ád IV—V° súlyos 15-nek II—III° kisebb súlyú minoritást. A *német* helységek közt a *magyar* elem 13-ban nagy, 5-ben kisebb súlylyal, a *horvát* helységek közt 5-ben nagy, 9-ben kisebb súlylyal lép föl.

A *felekezeti* népesség majoritása 179 magyar, 21 német, 14 horvát helységben *r. kath.* 84 magyar helységben *ev. ref.*, más 10-ben *ág. ev.*

Katholikus majoritások protestáns községekben, és viszont, gyakran fordulnak elő. Izraelita kisebbség van csaknem minden községben: a legtöbb Bogláron (III⁰), Barcson, Nagy-Atádon és Szigetváron (II—II⁰). Egy kis faluban (Hatvan) csekély *unitárius* spóra is fordul elő. Megyeszerte a legtöbb község 2—3 felekezetű.

Végezzük útunkat a Dráva-vonalon; átlépünk Baranyába.

Baranya megye.

Mint egy nagy félsziget, úgy fekszik a Duna és Dráva összefolyó vizei közt. Mindkét vonalon a partvidék sík föld, — nemrég még lápos, mocsaras talaj, melynek holt vizeibe a megye csatornái vezettek életet. Túl-a-Duna-vonalon a Mecsek keleti ága bontogatja regényes körvonalait, — messze ellátható főorma a Zengő-vár. A Drávavonal mögött a baranyavári és siklósi mészkúpok: a Tenkes s a Harsány emelkednek ki a környező lapályból, mely nyugatra egész Somogyig terjed, s a neve: Ormánság. Háttérben a Mecsek erdőtakarta bércztetői zárják el észak felé a szemhatárt.

E félsziget 897,777 k. holdnyi területén 206 magyar, 127 német, 22 horvát és 4 szerb község fekszik. Megtekintjük valamennyit, a hol tömegesen találhatók: a Dráva-völgyben, a Duna-völgyben, a siklósi hegyek körül, az ormánsági síkon, s a Karasica-völgyben, mely ezt a Dunától elválasztja, végre fenn a Mecsekben, a hegyalján, s a hegyhát Tolnába ereszkedő völgységeiben.

Más viszonyokat fogunk itt látni, mint akár, a Dráva —, akár a Rábavonal többi megyéiben. Ott a fajnépeket több száz éves történeti mult helyezte el egymásmellé s fejlődésük rég megtalálta a természetes irányt, a merre a fajok terjeszkedhetnek és a nyelvhatárokon igazíthatnak. Baranya régi történelme a török világ után lezáródott, s a XVIII. század új korszakot kezdett, *új fajnépeket* állítva a régi talajra. Ez a korszak a *tömeges telepítéseké*. S az új elemek, bár sok ezerével jöttek, s a telepes községeket százával építették oda, hol a hatalom helyet jelölt nekik, elhelyezkedésüket ma sem tekintik befejezettnek, s rajta folyvást változtatnak. Baranyában egyik fajnép sem él egy tagon, egységesen összefüggő nyelvterületen, hanem *több medenczébe* szétosztva, a mik hol tágulnak, hol szűkülnek, itt összeérnek, ott szétmállanak, hogy elaprózódva elenyészszenek. E medenczékben a kisebb szigetségek szemünk láttára keletkeznek vagy tűnnek el. Mindez az etnikai viszonyokat nemcsak változatossá, hanem *változékonynyá is*, s e mozgalmak képét elég bonyolulttá teszi.

Magyar és német medenczékkel, ezek egymásba nyíló öblözeteivel, körülöttünk horvát és szerb szigetekkel lesz e térszínen dolgunk, midőn most rajta megindulunk.

A Dráva-völgy (43 magyar, 6 r.é.net, 2 horvát, 3 szerb = 54 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a faj többség volt ötven év előtt
Szentlőrinczi j.									
Marócsa	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i	nőtt	magyar
Kákics	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° r.	—	»	»
•Bogdácsa	a	magyar	I° e.	n.	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
Selye	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	V° r.	i.	»	»
Iványi	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	—	»	»
Sósvertike	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
Zalata	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	m.	»	»
Piskó	β	magyar	—	—	ev. ref	II° r.	i.	»	»
Kemse	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	a. i.	»	»
Kis-Csány	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
•Oszró	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	m. i.	»	»
Nagy-Csány	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Siklósi járás.									
Besencze	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	magyar
Páprád	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	—	»	»
•Vaiszló	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i. m.	»	»
Sámod	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	m.	*fogyott*	»
Hidvég	α	magyar	-	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	»
Luzsok	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
Hirics	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
Vejti	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	—	»	»
Kis-Szt-Márton	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
Czun	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	»	»
Aderjás	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	»	»
Kóros	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»
Rád	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	—	»	»
Piski	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
•Kémes	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	»	»
Szaporcza	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	»	»
Tésenfa	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
Szerdahely	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r	—	*fogyott*	»
Csepely	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Kovácshida	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Cserhi	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Dráva-Palkonya	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Dráva-Szabolcs	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	»
Ipacsfa	α	magyar	I° n.	—	ev. ref	I° r.	a.	*fogyott*	»
Terehegy	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Harkány	β	magyar	I° n.	—	ev. ref	III° r.	i.	»	»
Gordisa	α	magyar	I° n.	e.	ev. ref.	II° r.	k.	»	»
Matty	β	magyar	—	—	ev. ref	I° r.	—	»	»
Dráva-Szent-Márton	β	*horvát*	II e.	n. m.	*r. kath.*	II° k.	—	»	*szerb*
Haraszti	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	magyar
Old	α	magyar	I° e.	h.	ev. ref.	I° r.	k. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
•Beremend	a	*német*	III° m.	sz. h.	*r. kath.*	II° k.	e. i. a.	nőtt	*szerb*
Kassánd	β	*szerb*	I° m.	n.	*r. kath.*	I° e.	—	»	»
Torjáncz	β	*szerb*	I° m.	n.	*r. kath.*	—	—	»	»
Petárda	a	*horvát*	IV° sz	m n.	*r. kath.*	I° k	e.	»	»
Új-Bezdán	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° m.	i.	azóta lett	
Baranyavári j.									
Bolmány	a	*szerb*	II° n.	m. h.	*kel. g.*	III° r.	a. c. i.	nőtt	szerb
•Kácsfalu	b	*német*	V° sz.	m.	*kel. g.*	III° r.–III° a	i.	»	*szerb*
Keskend	β	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—	»	német
Laskafalu	a	*német*	I° h.	m. sz.	*r. kath.*	I° g	k.	»	»
•Dárda	b	*német*	III° sz.	m. h.	*r. kath*	III° k.	i. a. e.	»	»
Kis-Dárda	α	*német*	I° h.	—	*r. kath.*	—	—	»	»

A túl-a-dunai nagy *magyar nyelvterület* Somogyból mélyen behajlik Baranyába, de túl az Ormánságon, széles *öblözetet* képezve, véget ér; ott fekszik előtte a *sváb medenczék legnagyobbika*, mely a *Drávától* a Duna mellett s a Mecseken át messze *Tolnába* nyúl át. A *Drávavölgy* 43 magyar faluja, az ormánsági öblözethez, s a 6 német falu a sváb medenczéhez tartozik, 2 horvát, 3 szerb sziget közéjök ékelődött.

A baranya-szt-lőrinczi és siklósi folyamszakasz partvidékét a magyar helységek szakadatlan sora tölti meg. E hosszú vonal kilencztizedrészén nincs egyetlen horvát képződmény, sőt a magyar falukban *egyetlen horvát spóra sincs.* A szlavoniai *horvátok csak a vonal végén mutatkoznak;* a Dráva a balpart mentében tehát magyar folyó.

Tiszta magyar községek ezek, *kálvinista* vallású kemény fajnép lakja valamennyit. Csak a lakosság kevés. A 3 legnagyobb falu nem sokkal több 1—1000 léleknél (*a*); s a legtöbb egészen apró (25 α); vannak közte alig 100 lélekre valók; s a fejlődés általán lankadt: hét község népe 50 év óta meg is *fogyott.* A faluk gyenge módjára vallanak a 7—8 községből összekapcsolt körjegyzőségek, s a nagyközségek teljes hiánya. A né pszapora, de java erejét *Szlavoniába* küldi, mert az Ormánság földje nem bír sem több embert, sem több községet fentartani.

Horvát sziget a baranyai Dráva-völgyben 50 év előtt még *egy se volt.* A régi statisztika itt annál több (8) *szerb szigetet* talált. De azok részben *eltüntek:* a katholikus sokáczok ma Dráva-Szt-Mártonban és Petárdán horvát ajkúaknak vallják magukat, Beremend és Kácsfalu egykori szerb többségét a *sváb* elem olvasztotta le. Kácsfalun a szerb kisebbség ma V°. Beremenden csak I°-nyi, — ide III° erejű *magyar* elem költözött. A *mai szerb faluk* ketteje sokácz (róm. kath.) egy orthodox-hitű szerb.

A *német faluk* csoportosan a baranyavári partszakaszon feküsznek, a Dráva s a Karasicza közt, mely utóbbinak egész völgységét — mint

alább látni fogjuk — a telepes svábok töltik be. A Dráva mellett a sváb faluk népesek (2 b, 2 a, 1 β, 1 α), s valamennyi növekvőben van.

Mielőtt a sváb medencze mélyét bejárnók, az *ormánsági magyar rónán* kell körültekintenünk.

Községei a somogyi határtól a Karasicza mellékeig itt következnek:

Az ormánsági róna (58 magyar, 1 német, 7 horvát = 66 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt-lőrinczi járás.									
Okorág	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	—	nőtt	magyar
Monos-Okor	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
Uj-Mindszent	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Gilvánfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Czinderi-Bogát	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	*fogyott*	»
Ozd	β	magyar	—	-	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kistelek	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Kisasszonyfa	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Hernádfa	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	»
•Magyar-Mecske	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	nőtt	»
Rónádfa	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Sumony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Denesháza	a	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Bánfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Katádfa	α	magyar	-	-	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Büdösfa	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
Botyka	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Beczefa	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Nyugot-Szent-Erzsébet	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	nőtt	»
Kis-Peterd	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	»	»
•Nagy-Peterd	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Cs.-Mindszent	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Szent-Lőrincz	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Kacsóta	β	magyar	I° h.	—	r. kath.	II° e.	k. i.	*fogyott*	»
Szent-Dienes	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Szent-Iván	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Szent-Gál	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
‡*Szabad-Szent-Király*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Bicsérd	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Nagy-Bicsérd	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Párdány	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zók	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bagota	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Velin	α	magyar	I° n.	sz.	r. kath.	I° k.	e. i.	nőtt	»
Varjas	α	magyar	-	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Rugasd	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Gerde	α	magyar	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Téseny	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
*Baksa	β	magyar	—	--	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Egerszeg	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
H.-Szt-Márton	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Babarcz-Szőllős	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Monyorosd	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Bodony	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Tengerin	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*maradt*	»
Kisdér	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	»
Pécsi járás:									
Garé	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	*fogyott*	magyar
Ocsárd	β	magyar	—	—	r. kath.	—	--	nőtt	»
Szőke	α	magyar	I° h.	—	r. kath.	I° e.	—	»	*szerb*
Bosta	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Szilvás	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»
Regenye	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Görcsöny	β	magyar	I° n.	-	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Gadány	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Arányos	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
*Pellérd	a	magyar	--	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Málom	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Keszű	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Gyód	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Kökény	β	*horvát*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
Udvard	β	*horvát*	II° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	*szerb*
Pogány	β	*horvát*	III° n.	m.	r. kath.	III° a.	e. i.	»	*szerb*
Szőkéd	β	*horvát*	IV° n.	m.	r. kath.	I° e.	i.	»	*szerb*
Németi	α	*horvát*	II° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	*szerb*
Szalánta	β	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	*szerb*
Áta	α	*horvát*	IV° n.	m.	r. kath.	III° a.	i.	»	*magyar*

Elsőrendű televényföld az ormánsági, s a magyar nép szeretett ott élni. Sűrűn beépítette 58 községgel, majd oly sűrűn, mint a göcsei nép a Zala mellékét s a horvátság a Muraközt. Átlag minden másfél ezer k. holdra 1—1 falu esik. De e helységek mind kicsinyek (34 α, 20 β, 4 a) s népszámuk erősen apad. A faluk szegények: 8–12 község fog össze, hogy jegyzőt és orvost tarthasson. Harmadrészükben (17 falu) fél-száz év óta fogyott a lakosság.

A *Szlavoniába kivándorlás* láza itt valóban sorvasztó láz volt. Előidézte a gazdasági válság, meg a sok kötött birtok, melyektől a nép nem tudott szerezni: az ormánföld tekintélyes része a pécsi káptalané, vagy Esterházy- és Draskovich-féle latifundium. A községek többnyire r. katholikusok; csak a somogyi kálvinistaság közelében (12 helység), meg a Dráva árterületén túlnyomó ma még az ev. református elem; de a r. kath. kisebbségek itt is jelentékenyek.

Az ormánföld magyar falvai nagyrészt tiszta magyar faluk. Horvát

spórák alig. német spórák csak a Mecsekség s a Karasicza-mellék sváb öblözetei közelében mutatkoznak bennük. De terjeszkedő és olvasztó erejét a megfogyott nép kezdi veszíteni. Egy *szerb* falut (Szőkét) 50 év óta megmagyarosított. Más *hat régi szerb falu* sokácz népe az ormánföld keleti végében. magyar és sváb terület közt ezalatt *horváttá* lett, — *egy magyar falu* (Áta) *is elhorvátosodott.* A Karasicza felől pedig a sváb elem terjed az ormán föld felé: a mai horvát szigeteken erősebb a német kisebbség. mint a magyar, — sőt *egy magyar falu* (Gyód) a horvát telepek mögött *sváb szigetté* változott.

Az Ormánság, s vele a magyar nyelvmedencze, a *siklósi hegyek* alatt ér véget. Vessünk egy pillantást e térszakasz felé.

A siklósi hegyek alatt (14 magyar, 5 német = 19 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Siklósi járás.									
Bisse	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° r.	i.	nőtt	magyar
Turony	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»
Szava	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° r.	k.	»	»
Viszló	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
Márfa	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
Csarnota	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Gyűd	γ	magyar	I° e.	—	ev. ref.	IV° r.	—	nőtt	»
‡*Siklós*	d	magyar	II° n.	e sz	*r. kath.*	III° e. II° i	k a.	»	»
Nagyfalu	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
Tapolcza	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	V° r.	—	»	»
•Nagy-Harsány	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Kis-Harsány	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	»	»
Nagy-Tótfalu	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	m	»	»
Kis-Tótfalu	α	magyar	III° n	—	ev. ref.	IV° r.	a.	*fogyott*	»
Vokány	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	német
Német-Palkonya	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Iván-Battyán	α	*német*	I° m.	h.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Jakabfalu	α	*német*	I° m	—	r. kath	—	—	»	»
Kövesd	α	*német*	I° m.	sz.	r. kath.	—	—	»	»

Valaha a magyar nép itt jómódú volt. *Siklós*, ez a régi történeti várhely, ma is népes góczpontja (*d* tipus) a vidéknek. Nem messze tőle, de más térszakaszon: a Karasicza mellett fekszik Villány, — de a róla nevezett borvidék hegysora végig vonul Siklós fölött 19 helység határán. A szőllőrovar ezt a népet is válságba döntötte. A faluk csak lassan tudnak fejlődni, közülök 4-nek megfogyott a lakója, — egyikük: *Viszló elvesztette* 50 év előtti *népszámának felét* (volt 1500, van benne alig 700 lélek). A szőllők felújítása talán megállította már ezt a pusztulást, mely a siklós-vidéki erőteljes magyar kálvinista népnek vándorbotot adott kezébe és Szlavoniába költözteti.

A hegységről áttekinthető nyugat felé az egész ormánföldi magyar róna. Az északkeleti lejtő alatt *sváb* faluk feküsznek, s kelet felől, végig a Karasicza-völgyön, egész a Dunáig mindenütt a telepes svábok községtornyai láthatók. A Tenkes és Harsány lábánál zárul a magyar s tárul a *sváb terület.*

Mi a sváb medenczébe fogunk most leszállni s végigmegyünk annak fenék-vonalán: a baranyai *Duna-völgyön*, vízfolyás ellenében.

A Dunavölgy (15 magyar, 17 német, 4 horvát = 36 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Baranyavári j.									
{ Eugenfalu	α	*német*	I° h.	m.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német
{ Kopács	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	m.	»	magyar
{ *Bellye	a	magyar	V° n.	sz.	r. kath.	V° e.	k i.	»	»
{ Darócz	β	magyar	I° n.	sz.	*ev. ref.*	II° r.	m. k.	»	»
{ Laskó	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	m i.	»	»
{ Albertfalu	a	*német*	II° m.	sz.	r. kath.	I° k.	e. i.	»	német
{ *Herczeg-Szőllős	b	magyar	III° sz.	h n.	r. kath.	III° k.	e. i m.	»	magyar
{ Kő	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	k. i.	»	»
:*Karancs*	a	magyar	V° n.	sz. h.	r. kath.	V° e.	k. m. i.	*fogyott*	»
{ Sepse	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	m.	nőtt	»
{ Csúza	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. m.	»	»
:*Vörösmart*	b	magyar	II° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
{ *Darázs	b	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	I° k.	—	»	*szerb*
{ Herczeg-Márok	a	*horvát*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	*szerb*
:*Kis-Kőszeg*	b	magyar	III° h.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
Mohácsi járás.									
:*Izsép*	a	*horvát*	II° m.	n.	r. kath.	I° e.	k.	»	*szerb*
{ *Dályok	a	*horvát*	I° n.	m.	r. kath.	I° k.	m.	»	*szerb*
{ Udvar	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
{ *Maiss	a	német	II° sz.	m.	r. kath.	II° k.	—	»	»
{ Nagy-Nyárád	a	német	III° m.	sz.	r. kath	I° c.	k.	»	»
{ Kölked	β	*magyar*	I° e.	n.	*ev. ref.*	I° r.	k.	»	magyar
{ *Lancsuk	b	német	II° m.	sz. h.	r. kath.	I° k.	i.	„	német
{ Babarcz	a	német	II° m.	—	r. kath.	II° e.	—	»	»
{ Kis-Nyárád	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Mohács*	A	*magyar*	II° sz.—II° n	h.	r. kath.	II° e.	i. k.	»	magyar
{ Szabar	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
{ Doboka	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	„
{ Rácz-Görcsöny	β	német	III° sz.	m. h.	r. kath.	III° k.	—	*fogyott*	»
{ *Somberek	b	német	II° sz.	m.	r. kath.	III° k.	—	*fogyott*	»
{ Bár	β	német	I° m.	sz.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	»
{ *Duna-Székcső	a	*magyar*	IV° n	sz.	r. kath.	II° k.	i.	»	magyar
Pécsváradi járás. (Dunamellék)									
{ *Borsok	a	német	I° m.	sz.	r. kath.	I° i.	—	»	német
{ Szebény	a	*magyar*	III° n.	—	r. kath.	I° k.	—	»	*német*
{ Szűr	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
{ *Himesháza	a	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
{ Püspök-Márok	β	német	III° h.	m.	r. kath.	—	—	»	»

A Duna-mellék a Karasicza- és Dráva-torkolat közt százéveken át ingoványos terület volt, részben ma is az. A vizeket az Albrecht-, ma Frigyes főherczegi hitbizomány szabályozta, s a fölszabadult terület *szélén* két *sváb* falut létesített: Eugenfalut a Dráva partján, Albertfalut a Duna-melléken. Egy harmadik, *szerb* faluja a hitbizománynak: Herczeg-szőllős már a század derekán megmagyarosodott, mert körülötte a vidék régi telepeiből 11 népes magyar helység fekszik. Ezt a *magyarságot* a XVIII. század telepítő actiója az ormánsági magyaroktól egészen elzárta *Ma külön medenczét* képez, melyet a svábság a Karasicza-mellék és Bácska felől egyaránt elszigetelve tart. Nyugatról a svábság Bélye és Karancs felé terjeszkedik: kisebbsége máig V—V°-ra nőtt.

A *medencze* csupa népes falukból áll (3 *b*, 6 *a*, 1 *β*, 1 *α*), közöttük három nagyközség. Karancs kivételével mindannyi nőtt, az utolsó félszázadban, s a legtöbb megmaradt tiszta, vagy csak súlytalan kisebbségekkel terhelt magyar falunak. Sőt tért is foglalt ez a nép: a *szerbségtől elhódította* Herczeg-Szőllősön kívül Kis-Kőszeget. Kis-Kőszeg a medencze északi szélén fekszik, *négy horvát* sziget szomszédságában, melyek 50 éve szintén szerb faluk voltak, azóta horvát ajkúaknak vallják magukat, de újabban a magyarság foglal bennük tért: Darázson, Herczeg-Mánokon és Izsépen II—III°-nyi a magyar kisebbség.

E kis medenczén túl, Udvardtól Somberekig, Maisstól Veméndig a Dunavölgy szélességében *15 sváb* falu közt szétszórtan *4 magyar* helység fekszik: Kölked, Mohács, Duna-Szekcső és Szebény. A négy közül Duna-Szekcső a tolna-baranyai határra dűl, s fekvésénél fogva a *tolnai magyar öblözethez* tartozik, mint annak végső pontja dél felé. A többi három helységet minden felől német elem veszi körül: ezek magyar szigetek. Köztük *Mohács* 16,000 lakosával maga többet számít, mint körülötte a 15 sváb falu, — mint forgalmi és kulturalis góczpont pedig nemcsak a magyarságnak, hanem az egész megyének Pécs után legjelentékenyebb helye. A második magyar sziget: *Kölked* a Duna Béda-ágánál épült kálvinista falu, mely a német elemet úgyszólva kizárta magából. A harmadik sziget: *Szebény* fenn a völgynyílás szélén, a Karacsicza közelében, alig félszáz éve lett. *Addig sváb falu volt.* Honnan került a magyar erő oda, a németség közé, hogy ezt a falut elhódítsa tőle? a Mecsek aljáról, vagy a hegyhátról? az ormánsági, a baranyavári vagy a tolnai medenczéből? — nem tudjuk megállapítani. Csak rámutatunk az érdekes példára, hogy egy magyar sziget ama német talajból szemeink előtt emelkedett ki, s a német többséget III°-nyi kisebbséggé változtatta 50 év alatt.

A *sváb* faluk a mohácsi Duna-szakasz környékén átlag középnagyságúak (2 b, 5 a, 6 *β*, 2 *α*) de fejlődésük lassú. Mint fajkisebbség csak Duna-Székcsőn jelentékeny a német elem (IV°-nyi), — Mohácson már elvesztette régi jelentőségét. Az a két *szerb* község, melyet a svábság 50 éve túlsúlylyal megszállt, azóta hervad a kezében: fogy bennük a nép.

Vallásra a Dunavölgy magyarsága a baranyavári medencze 8 falujában *r. kath.*, 7 falujában *ev. ref.*; Mohács vidékén 3 magyar helység

r. kath., 1 *ev. ref.* Németek és horvátok e tájékon a *római* egyház hívei A lassankint eltűnő szerbségnek a Duna-völgyben van pár *kel. gör.* (II—III°) telepe. Akad Baranyavár körül néhány *nazarénus* magyar telep is. Az *izraelitaság* csak szórványosan fordul elő mindenütt.

Erőteljesebb a *sváb* elem a Duna-völgy mögött, a tolnai határtól végig a *Karasicza-vonalon.*

A szegszárdi hegyek alatt (5 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeink: többsége	fajnépeink: kisebbségei: légsúlyosb	fajnépeink: kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pécsváradi j.									
Vemémd	b	német	II° sz.	m.	r. kath.	II° k.	—	nőtt	német
•Feked	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zsibrik	α	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Ófalu	β	német	I° m.	—	r. kath.	II a.	—	nőtt	»
•Hidas	b	német	I° m.	sz.	*ág. ev.*	II° e.	r.k.i.	»	*magyar*

A Karasicza-völgy (15 magyar, 44 német, 6 horvát, 1 szerb — 66 helységgel):

Pécsváradi j.									
Ó-Bánya	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
•Nádasd	b	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Varasd	α	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Rácz-Mecske	a	német	II° m.	sz	r. kath.	I° k.	e.i.	»	»
Pusztafalu	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Lovász-Hetény	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Fazekas-Boda	α	német	I° m.	—	r. kath	—	—	»	»
•Püspöklak	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Geresd	β	német	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Maráza	β	német	IV° m.	h.	r. kath.	II° a.	—	»	»
Katoly	β	*horvát*	V° n.	m.	r kath.	I° i.	—	»	*német*
Szellő	α	német	V° m.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
•Püspök-Sz.-Erzsébet	β	*magyar*	IV° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kékesd	β	*magyar*	III° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Szilágy	β	*magyar*	I° n	—	r. kath.	—	—	»	»
Pereked	α	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° c.	i.	*fogyott*	»
•Berkesd	a	*magyar*	III° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Ellend	β	*magyar*	III° n.	—	r. kath.	I° i	—	»	»
Kéménd	a	német	I° m.	h.	r. kath.	—	—	»	német
Hidor	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Monyoród	β	német	IV° h.	m.	r. kath.	—	—	»	»
Olaszi	β	német	IV° h.	m.	r. kath.	—	—	»	*szerb*
Nyomja	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
•Szederkény	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Pécsi j.									
Kis-Kozár	β	*magyar*	IV° n.	—	r. kath.	I° k.	—	»	magyar
Mislény	α	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Szemely	β	*horvát*	V° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*
Lothard	β	*magyar*	V° h.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
Birján	β	*horvát*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
•Egerág	β	*magyar*	III° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Herend	α	*magyar*	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosabb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többség	felekezeti kisebbségei: legsúlyosabb	egyéb szórványos	a község [illegible] [illegible] óta	[illegible] előtt
Magyar-Peterd	β	*magyar*	II° n.	h.	*ev. ref.*	V° r.	i.	nőtt	magyar
Gyula	α	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	II° e.	—	»	*német*
Belvárd	β	*magyar*	III° h.	n.	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
Devecser	α	német	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
*Rácz-Petre	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kassa	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i. k.	»	»
Nagy-Budmér	β	német	V° sz.	—	r. kath.	V° k.	i.		*szerb*
Kis-Budmér	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
Mohácsi járás.									
Liptód	β	német	III° h.	m.	r. kath.	III° k.	i.	*fogyott*	német
*Versend	a	német	III° h.	m.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Szajk	β	német	I° h.	m.	r. kath.	—	—	»	»
*Német-Boly	c	német	I° m.	sz.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bács-Töttös	a	német	III° sz.	h m.	r. kath.	III° k.	i. a.	»	*szerb*
Borjád	β	német	III° sz.	m.	*ág. ev.*	IV° k.	r. e. i.	»	*magyar*
Pócsa	α	német	IV° sz.	—	r. kath.	IV° k.	i.	»	*szerb*
Baranyavári j.									
Herczeg-Szt-Márton	α	német	III° sz.	h m.	r. kath.	III° k.	—	»	német
Virágos	α	német	I° m.	sz.	r. kath.	I° k.	i.	»	»
*Villány	b	német	II° m.	sz.	r. kath.	I° k.	i.	»	»
Német-Márok	β	német	I° m.	sz.	r. kath.	I° k.	—	»	»
*Magyar-Boly	a	német	III° sz.	m.	*ág. ev.*	IV° r.–III° k.	e. i.	»	»
Lapáncsa	β	német	II° m.	h.	r. kath.	—	—	»	»
Ilocska	β	német	IV° sz.	m. t.	r. kath.	IV° k.	i.	*fogyott*	*szerb*
*Lőcs	a	*horvát*	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Szent-István	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Monostor	a	német	III° sz.	m. b.	r. kath.	III° k.	i. e.	»	*szerb*
Benge	β	*horvát*	III° n.	m. sz.	r. kath.	I° k.	e. a.	»	*szerb*
*Baranyavár	b	*horvát*	III° n.	m. sz.	r. kath.	I° k.	a. g. i.	»	*szerb*
Iván-Dárda	β	német	I° sz.	—	*ág. ev.*	III° r.	k. e. i.	azóta lett	
Lipovicza	α	német	III° m.	sz. e.	r. kath.	III° k.	e. a.	puszta volt	
Lipova	a	német	IV° sz.	—	r. kath.	IV° k.	g. i.	nőtt	*szerb*
*Bezedek	β	német	III° sz.	m.	r. kath.	III° k.	i.	»	német
Sárok	α	*szerb*	IV° n.	m.	*kel. gör.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*szerb*
*Bán	b	német	III° sz.	m. e.	r. kath.	III° k.	—	nőtt	*szerb*
*Kisfalud	a	német	V° sz.	h. m.	r. kath.	V° k.	—	»	*szerb*
Bodola	a	*magyar*	III° h.	n.	r. kath.	I° m.	—	»	*német*

A *Karasicza* fenn ered a megye északkeleti sarkában, hol a Mecsek ormai a szegszárdi hegyekkel összeeérnek. Előbb délnyugotnak indul, mintha a Drávába akarna folyni, — de az ormánság szélén útját állják a villány-siklósi magaslatok; ezek alatt aztán keletnek fordul és Kis-Kőszegnél a Dunába szakad. A Karasicza-völgy hoszszú, széles sáv a Duna-völgy, a Mecsek, az ormánság s a Drávaság közt, mely 71 faluval van sűrűn beépítve: köztük 49 német, 15 magyar, 6 horvát, 1 szerb. A sváb falukat a telepítők rendszere úgy építtette egymás mellé, hogy társaikkal lenn a Duna-Dráva-melléken, fenn a mecseki hegyháton, s túl a szegszárdi

hegyeken Tolna szivéig, egységes *német nyelvmedenczét* alkossanak. E medencze alapja, s a tolna-baranyai határig átfogó vonala a *Karasicza-völgy.*

A sváb faluk itt fejlettebbek, mint az ormánság magyar falvai. Nagyközséggé ugyan, miként ott az egy Szabad-Szt-Király, itt is csak egy falu: Monostor szervezkedett, — a többi megmaradt kisközségnek; de a német falvak itt jobb módúak, népesebbek, méreteik nagyobbak (1 c, 3 b, 9 a, 19 β, 12 α)[1], s félszáz év óta átlag mind növekedtek, csak 3-nak népszáma fogyott.

A mi *magyar* falu (15) e vidéken van, az a völgy *nyugati* oldalán fekszik, mint a nyugat-baranyai *nagy magyar öblözetnek* az ormánságból s a Mecsek aljáról a kelet-baranyai *német-medenczébe* áthajló nyulványa. *Keleten* a Karasicza-völgy a duna-dráva-közi (Baranyavár) *magyar medenczét* is érinti: ott fekszik határközségnek a Karasicza partján, a Csuni-hegy alatt, Bodolya magyar falu. A magyar képződmények gyengék (méreteik: 2 a, 9 β, 4 α), lassan fejlődnek, — egyikük (Pereked) népszáma leapadt. Fejlettebb ezeknél az a 6 *horvát* képződmény is, melyek közül 3 az ormán mező, más 3 a Drávavölgy szélén képez szigetcsoportot (méreteik: 1 b, 1 a, 4 β).

Csak a *szerbség* haldoklik e térszinen. Ötven éve a mai horvát faluk fele (3), a német faluk közül 9, a magyar helységek közt 1 *szerb volt.* Régebben *még többre* rugott a szerb telepek száma: *Rácz*-Mecske a pécsváradi, *Rácz*-Petre a pécsi, *Rácz*-Töttös a mohácsi járásban már a század eleje óta *német* faluk. Csak a szétszórt szerb kisebbségekről lehet hozzávetőleg megállapítani, hogy *valaha a szerb elem e völgyben 15—20 falura*, az egész térszakasznak közel harmadára terjedhetett. A felekezeti népesség adatai is támogatják e hozzávetést: a Karasicza-vonal régi szerb telepesei csak kisebb számmal voltak r. kath. sokáczok, — nagyobb részük a *kel. görög* hitet vallotta, s felekezetéhez jobban ragaszkodott, mint fajához, mert ma is ahhoz tartozik, mikor már nyelvileg több felé horváttá, németté vagy magyarrá lett. A hol az orthodox vallású népesség aránya nagyobb, mint a szerbségé, ott mindenütt elhorvátosodott, elnémetesedett, vagy elmagyarosodott szerb elemmel van dolgunk. *Egy szerb sziget* maradt az egykori 15—20-ból: *Sárok* — ez is csepp falu (α) s népszáma fogy.

A többi fajnépek községeiben sok a másajkú elem, s nagy a keveredés. *Tiszta magyar* falu csak egy van: Herend, — *tiszta német* falu is csak egy: Varasd (Pécsvárad közelében). A többi magyar faluk mindegyikében találunk jelentékeny német, horvát, s a *német faluk legtöbbjében erős magyar-horvát kisebbségeket.* A svábság gyökerei itt távolról sem oly mélyek, elemei sem oly tömörek, mint a vas-soproni hienczeké, a mosoni svábоké. Látszik a medenczéjén, hogy amazoknál fiatalabb képződmény, melynek medre széles, de sekély, s határai folyvást változhatnak.

[1] Az ormánsági rónán a magyar faluk mérete,— mint láttuk — 4 a, 20 β és 34 α.

Most áttérünk a megye *északi* részére: a *Mecsek környékére* s a *Hegyhátra*, a nagy csatorna s a Bikal-patak völgyeivel. Ott a fajnépességi viszonyokban nehéz az eligazodás, mert a magyar és a német vidékek többszörösen *átszakítják egymást*, fejlődésük irányával *alakjuk* és *fekvésük épp most van elváltozóban.*

Könnyebb áttekintésre a *Mecsek körül* fekvő helységcsoportok közt megkülönböztetjük a keletiektől és északiaktól a nyugatiakat és délieket.

A Mecsek-hegyláncz körül.

I. **A hegyalja** (*nyugotról délnek* 22 magyar, 9 német, 2 horvát = 33 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szt-Lőrinczi j.									
Csebény	α	*német*	II° m.	e.	r. kath.	—	—	nőtt	német
Horvát-Hertelend	α	*német*	II° h	m.	r. kath.	—	—	azóta	lett
Ibafa	β	*német*	III° m.	h.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Goricza	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	azóta	lett
Korpád	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Gyürűfű	α	magyar	IV° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Megyefa	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bükösd	β	*német*	IV° m.	e. h.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dinynyeberki	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
•Helesfa	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Nagy-Váty	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Cserdi	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Boda	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Bakonya	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Pécsi járás:									
Töttös	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kővágó-Szöllős	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Cserkút	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Magyar-Ürögh	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Patacs	β	magyar	I° e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Német-Ürögh	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° e.	i. a.*	»	»
Szent-Kút	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	*német*
.·.**Pécs**	C	magyar	II° n.	e. t. h. v.	r. kath.	I° i.	a. e.	»	magyar
Árpád	β	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	német
Hasságy	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Magyar-Sóros	β	*horvát*	IV° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	*szerb*
Nagy-Kozár	β	*horvát*	IV° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	*magyar*
Püspök-Bogád	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Romonya	β	magyar	III° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Szabolcs	o	magyar	IV° n.	v. e.	r. kath.	—	—	»	»
Hird	β	*német*	V° m.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	*magyar*
•Somogy	a	magyar	I° n.	t. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Mártonfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vasas	a	magyar	III° n.	e. h.	r. kath	—	—	»	»

II. **A hegyhát** (*nyugotról keletnek* 11 magyar, 14 német = 25 helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Hegyháti járás:									
Gödre	a	*német*	II° m.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
•Jenő	β	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Palé	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Gyümölcsény	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Szent-György	β	*német*	V° m.	e.	r. kath.	I° e.	i.	»	német
Szágy	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° j.	—	»	»
Tormás	β	magyar	III° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Felső-Mindszent	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Godisa	α	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	*magyar*
Szatina	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Bakócza	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bisztricze	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kán	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Okorvölgy	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Hetvehely	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
•Abaliget	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Orfű	α	*német*	II° m.	e.	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Rákos	α	*német*	IV° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Tekeres	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*magyar*
Szt-Katalina	α	magyar	IV° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Karáczodfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Husztót	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kovaczéna	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szakál	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Bános	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

III. **A hegyhát** (*keletről északnak* 11 magyar, 7 német = 18 helységgel):

Pécsváradi járás:									
Nagy-Pall	β	magyar	V° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	*fogyott*	magyar
Várkony	β	magyar	II° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	—	nőtt	»
•Pécs-Várad	o	*német*	V° m.	sz.	r. kath.	III° e.	i.k.a.	»	*magyar*
Pécsi járás:									
Hosszú-Hetény	b	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Püspök-Szent-László	α	*német*	I° h.	m.	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Újbánya	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Hegyháti járás:									
•Mánfa	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Budafa	α	magyar	I° e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Komló	α	*német*	V° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Szopók	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Jánosi	α	*német*	II° m.	h.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Pölöske	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Battyán	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német

A járás és helység neve	A helység merete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a többség ötven év előtt
Magyar-Egregy	a	magyar	III° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Kárász	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Vékény	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Császta	β	magyar	III° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Szászvár	a	magyar	II° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»

Ide kapcsolandók a hegyhát *északkeleti* oldalán: a *Bikal-völgy* körül fekvő, és *északnyugati* lejtőjén: a nagy *Baranya-csatorna* mellett épült helységek is.

A Bikal-völgy és melléke (2 magyar, 12 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység merete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a többség ötven év előtt
Hegyháti járás.									
•Vaszar	β	német	IV° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	magyar
Tékes	β	*magyar*	I° e	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Nagy-Ág	β	német	III° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	*magyar*
Szalatnak	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Marócz	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	*magyar*
Tófű	α	német	—	—	*ág. ev.*	—	—	*fogyott*	német
•Rácz-Kozár	a	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Szárász	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Mekényes	a	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r	—	»	»
Nagy-Hajmás	a	német	III° m.	h.	r. kath.	V° a.	—	»	*szerb*
•Bikal	a	német	II° m.	h e.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	*szerb*
Kőblény	β	német	—	—	r. kath.	—	—	»	német
Mocsolád	β	*magyar*	II° n.	e.	r. kath.	—	—	»	magyar
‡*Mágocs*	c	német	III° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	német

A Baranya-csatorna és melléke (15 magyar, 7 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység merete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a többség ötven év előtt
Hegyháti járás.									
Barátúr	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Német-Szék	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Magyar-Szék	β	magyar	IV° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Kis-Hertelend	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Magyar-Hertelend	β	magyar	V° n.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Egyházbér	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Bodolya	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Liget	β	magyar	V° n.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Egerszeg	α	magyar	I° n.		r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Varga	β	magyar	I° n	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Oroszló	α	*német*	V° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	*magyar*
Kis Hajmás	α	magyar	IV° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Hőrnyék	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Sásd	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Vázsnok	α	magyar	—		r. kath.	I° e.	a. i.	azóta lett	
Tárrás	α	magyar	IV° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	magyar
•Vásáros-Dombó	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Mező	β	magyar	IV° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Jagónak	a	magyar	III° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gerényes	β	*német*	V° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	*magyar*
•Kapos-Szekcső	a	*német*	V° m.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	*magyar*
Csikos-Töttös	a	*német*	V° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	*magyar*

Az egész hegyvidéken, melynek csúcspontjai: a Jakabhegy (593 m.), a Mecsek (612 m.) s a Zengővár (682 m.), 112 helység fekszik: a Mecsek körül 76, a hegyhát Tolnába dűlő lejtőin 36; fajtöbbségre 61 magyar, 49 német, 2 horvát. A két *horvát* sziget ahhoz a csoporthoz számít, mely 7 faluval az Ormánság szélén, más 2-vel a Karasicza mellékén, s 2-vel itt, Pécs határában, a magyar és sváb területek közé épült.

A *magyar* és *német* helységek keresztül-kasul feküsznek egymás sorain, darabokra szaggatva egymás nyelvterületét: a magyar talaj három, a német két tetemesb tagra, s az is, ez is több szigetre oszlott.

A legnagyobb magyar tag (41 helység) az Ormán-róna fölött, a a Mecsek déli lejtőin húzódik el, s egy ágával átnyúl a Mecsek északi lejtői felé, hogy a Baranya-csatorna völgyén leereszkedve, a kapos-melléki magyarsághoz zárkózzék. *Közbeékelt sváb faluk* (Kis-Hertelend, Oroszló Godisa) ez *összeköttetést* a csatorna-völgyben *megszakították:* ma e völgy lejtőin 11 magyar helység *külön tagot*, egy falu a csatornába folyó Bikalpatak mellett (Mocsolád) külön szigetet képez. A *harmadik magyar tag* (5 helység) a hegyhát s a bonyhádi völgy szögletében (3 tolnai magyar faluval) teljesen *el van szigetelve*, — minden oldalon sváb helységek veszik azokat tömegesen körül.

A *nagy sváb medencze* a Karasicza-völgyből tovább terjed *észak és északnyugat felé:* be a tolnai hegységbe, át a Mecsek keleti szárnyán s a Zengővár mögött a hegyhátra, onnan le a Kapos-csatornáig. *Nyugatra* tőle, benn a Mecsek mélyén, egy *kisebb sváb medencze keletkezett*, mely délkeleti ágát a Mecsek *magyar helységei közé tolja*, a nyugatival *átnyúl Somogyba* a Zselicz felé, északkeleti ága a Baranya-csatornához, hajol, hol a magyar helységek közt *utat tört* magának a *nagy sváb medenczéig.* Így kapcsolódott össze a két medencze egymással.

Mindez szemünk láttára történt, alig száz év alatt. Most száz éve a kisebbik medencze még *nem létezett*, a nagy medencze sem ért túl a mecseki hegyháton. Az egész hegyvidéket túlnyomólag *magyarság* népesítette be; a *mai sváb faluk* nagyrészt mind *magyar faluk voltak;* közülök 18 az *utolsó ötven év alatt németesedett el*, ez meglátszik a tetemes (II—V°) magyar kisebbségeken. De a svábság mindegyre *tovább terjed*, — a magyar falukban növekednek a német kisebbségek, s tiszta magyar falu a hegyek közt alig van többé. Ez a tipus már csak a Mecsek déli lejtőin, a magyar Ormánság tőszomszédságában található nagyobb számmal, hol a magyar elem még erős, állandó, jómódú s érzi nagy hivatását: ott fejlődött hatalmas emporiummá a Túl-a-Duna legnagyobb városa: *Pécs (C).* Délkeleti határában már horvát és sváb szigetek vannak (Nagy-Kozár és Magyar-Soros előbb szerb, aztán *horvát* szigetekké lettek, Árpád és Hasságy már régebben *elnémetesedtek*). A mi pedig fenn a Mecsekben s a hegyháton történik, az a magyarságot *katasztrófával* fenyegeti: eltünhetnek e térszínről a még létező magyar faluk, s az *egész Mecsek sváb hegységgé lesz.*

A szenvedett térveszteséggel összefügg a *népszám fogyása* a magyar

helységekben: ötven év alatt 7 német s 14 magyar falu lakossága apadt le e vidéken, a többiben a fejlődés szintén csak bágyadt. Dívik a két-, sőt egy-gyermekrendszer, meg a magzatirtás. A nehéz megélhetési viszonyok s a jobb időkből megmaradt fényűzési igények: pucczos viselet, mulati élet — a miket egykor vidám könnyelműség tett vonzóvá — romlását okozták ennek a népnek. Most területet változtat, jószágot cserél, odahagyva szülőföldjét, hogy túl a Dráván keresse boldogulását. Így gyérül a mecsek-vidéki magyarság évről-évre s helyét elfoglalja az egyszerűbb igényű, takarékos, de alig-alig magyarosodó sváb.

Vallásra nézve a fajnépek Baranya északnyugati részében *r. katholikusok*. Csak északon a Baranya-csatorna s a Bikal-patak vidékén jelentékeny az *ág. evang.* sváb faluk száma.

A megye nyelvterületi viszonyai — az előadottak szerint — elég bonyolultak s a mai *nyelvhatárokat* pontosan megjelölni nem könnyű.

A 206 *magyar* helység közül 5 szétszórtan, — 12 a baranyavári medenczében 5 Tolna szélén, 12 a Baranya-csatorna körül csoportosan, 172 a nagy öblözetben fekszik, mely a Dráva-völgytől a Karasiczáig s az ormánsági rónán át föl a Mecsekbe ér.

A 127 *német* helység közül 4 szigetképződmény, 17 a kisebbik, 103 a nagyobbik medenczét, s 3 helység az összekötő hidat képezi e két medencze közt.

A 21 *horvát* szigetből 2 esik a Dráva, 3 a Karasicza alsó szakaszaira. 4 a Beda-Duna s a Karasicza közé, 1 a felső Karasicza-völgyre, 11 pedig szigetcsoportot alkot az Ormánföld, a Mecsek alja s a Karasicza közt.

A 3 *szerb* sziget a Dráva-völgyben s 1 a Karasicza-völgyben utolsó maradványa a megye egykori tetemes szerb képződményeinek.

A *magyar öblözetben* a határhelységek ma a *Dráva mellett:* Új-Bezdán, Old, Haraszti, a *siklósi hegyek körül:* Tapolcza, Nagy- és Kis-Harsány, Nagy- és Kis-Tótfalu, Bisse, — a *Karasicza-völgyben:* Herend, Belvárd, Gyula, Lothard, Kis-Kozár, Ellend, Berkesd, Kékesd, Nagy-Páll, Várkony, s a *Mecsek körül délre:* Hosszú-Petény, Vasas, Somogy, Szabolcs, Szentkút, Töttös, Megyefa és Gyűrűfű; *északra:* Budafa, Bános, Kovaczéna, Husztót, Szt-Katalina, Bisztricze, Bakócza, Tormás, Gyümölcsény, Szatina, Bodalya, Magyar-Szék, Magyar-Hertelend.

A három *kisebb* magyar medencze határközségei: a *Duna-Drávaszögben* Kopács, Béllye, Laskó, Karancs, Kő, Bolya, Kis-Kőszeg, — a *Baranya-csatorna körül* Hörnyék, Varga, Pölöske, Liget, Tarrás, Tékes, Vásáros-Dombó, Jagónak, Meződ, — s a *tolnai hegyek alatt* Vekény, Magyar-Egregy, Kárász, Szászvár.

A *nagy sváb medencze* szélein a nyelvi határvonal *keletnek:* Eugenfalu, Kis-Dárda, Dárda, Albertfalu, Keskend, Monostor, Bán, Kisfalud, Udvar, Nagy-Nyárád, Laucsuk, Bár, Somberek és Bozsok; *nyugatra:* Kácsfalu, Szent-István, Beremend, Lapácsa, Magyar-Boly, Villány, Kövesd, Német-Palkonya,

Vokány, Rácz-Petre, Devecser, Kassa, Borjád, Szederkény, Olaszi, Hidor, Kéménd, Sellő, Gorosa, Püspöklak, Fazekas-Boda, Pusztafalu, Varasd, Ó-Bánya, Pécsvárad, Püspök-Szent-László, Komló, Szopók, Jánosi, Battyán, Vaszar, Nagy-Ág, Gerényes, Kapos-Szekcső, Csikós-Töttös és Nagy-Hajmás közt húzódik el.

A *kisebbik sváb*-medencze határát Korpád, Goricza, Hetvehely, Abaliget, Orfü, Rákos, Tekeres, Okorvölgy, Kán, Csébény, Szágy, Szent-György, Gödre, Jenő és Pallér — ma német faluk — jelzik.

Ha összemérjük a helységeket fajnépeik többsége szerint, következő az eredmény:

	Van többségre				
	magyar	német	horvát	szerb	
méretre	1 C	—	—	—	helység
»	1 A	—	—	—	»
»	1 𝔞	—	—	—	»
»	1 d	—	—	—	»
»	1 c	3 c	—	—	»
»	4 b	9 b	2 b	—	»
»	22 a	25 a	5 a	1 a	»
»	80 β	43 β	12 β	2 β	»
»	95 α	47 α	2 α	1 α	»
Összesen	206	127	21	4	helység

Látszik, hogy a magyar csak 4 legnagyobb helységével (Pécs, Mohács, Duna-Szekcső és Siklós), meg apró, szegény falvainak tömegével szárnyalja magasan túl a németet. Népes, nagy faluk dolgában (*a*–*c* tipus) a sváb többre vitte, mint a magyar. Viszonylag elég erősek a horvát, sőt a még el nem pusztult szerb helységek is.

Közigazgatási szervezete e helységeknek:

van:	magyar	német	horvát	szerb
város	1	—	—	—
nagyközség	6	2	1	—
kisközség	199	125	20	4
összekapcsolva				
2–5 faluból	12	26	4	—
6–9 »	19	3	1	—
12–14 »	3	—	—	—

együtt 68 *körjegyzőségbe*.

Városi és nagyközségi szervezet megyeszerte kevés van. Aránylag legkevesebb jut belőlük a takarékos sváb elemre. De a körjegyzőségekből látható, hogy a legtöbb jómódú falu német, a magyar falvak többsége középsorsú, s a 25 legszegényebb falu szintén magyar. Szinte példátlan eset Duna-Szekcsőé, mely közel 6000 lakosával (𝔞 tipus) kisközség maradt.

A *tiszta magyar* faluk száma Baranyában távolról sem oly nagy, mint a többi megyékben Túl-a-Dunán: csak 86. *Tiszta sváb falu* nincs több 6-nál, monoglott horvát vagy szerb falu egy sincs. *Baranya* fekvésénél, térszini viszonyainál, fajnépeinek különös elhelyezkedésénél fogva

a poliglott helységek melegágyává lett. A fajkisebbségek sehol az országrészben nem oly számosak és súlyosak, mint itt. A baranyai községek e téren csak Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Bács és Torontál megyék kevert helységeivel, meg az erdélyiekkel hasonlíthatók össze.

A *magyar* községek negyedrésze, a *németek* és *szerbek* fele, a *horvátok* $^9/_{10}$-része meg van terhelve II—V° erejű kisebbséggel.

Súlyos (IV—V°) *magyar* kisebbség esik 15 német, 1 horvát, — kisebb súlyú (II—III°) 27 német, 8 horvát helységre; súlyos *német* kisebbsége van 15 magyar, 5 horvát, kisebb súlyú 27 magyar, 4 horvát helységnek; súlyos *szerb* kisebbséggel 6 német, 1 horvát, kisebb súlyúval 2 magyar, 12 német helység, — súlyos *horvát* kisebbséggel 1 magyar, 2 német, kisebb súlyúval 3 magyar, 4 német helység van megterhelve.

Az erők e megosztásában nemcsak arányosság, hanem itt ott teljes egyensúly van. De ez csak az utolsó nép-összeíráskor volt így, — azóta a viszonyok e kényes mérleget ismét megbillenthették a versengő fajnépek egyikének kárára.

A *hitélet* szempontjából megállapítjuk, hogy a *magyar* helységek közül 129 r. kath., 76 ev. ref., 1 ág. evang., — a *német* helységek közül 113 r. kath., 13 ág. evang. és 1 kel. gör. felekezetű (ez *Kácsfalu* a Drávavölgyben, hol az orthodox hitű *szerbek* és *magyarok* együtt felülmulják a német fajtöbbséget), — a *szerb* helységek közül 3 kel. görög, 2 r. kath., — s a horvát helységek mindannyija r. kath. felekezetű. De megállapíthatjuk azt is, hogy a protestáns és orthodox hitű faluk legtöbbjében vannak II—V° erejű r. kath. kisebbségek, míg a katholikus vallású faluknak alig negyedrészére esik ugyanily erejű protestáns vagy orthodox kisebbség.

S most tekintsünk végig a *Dráva-vonal három megyéjén*, összefoglalva tanulságaikat.

A három megyében csak *magyar városok* vannak (4). A *horvátnak* a Muraközben, s a Dráva mentén hiányzik a módja, a miből városi szervezetre telnék. A telepes *sváb* pedig nem város-alkotó nép, mint a sopronvasmegyei és pozsonyvidéki német, vagy a felvidéki s az erdélyi szász. Nincs is oly régen az országban, mint ezek, hogy városi elem fejlődhetett volna belőle.

A *nagyközségek* száma 39. Ezekből magyar 27, horvát 9, német csak 3. A magyar és horvát képződmények közt elég sok az ily félig város, félig falu; a legtöbbjük megannyi *góczpont* egy-egy vidéken. A *fajnémet* nem igen törekszik hasonló középpontokkal bírni. Egyik jellemző tulajdonsága, hogy községeiben az *uniformitást* kedveli. A hol a viszonyok neki kedvezők, ott *sok nagyközséget* épít egymás mellé. Láttunk erre példát a mosoni, fogunk látni a tolnai és délmagyarországi sváboknál. Igy tett a soproni és pozsonyi német, meg a szepesi és királyföldi szász a *városaival is*: Sopron körül megépítette Rusztot, Kis- és Nagy-Martont, — Pozsony körül Bazint, Modort, Szt-Györgyöt, Nagy-Szombatot,

— szepesi városainak száma 16 volt, az erdélyieké 9—10. A hol a viszonyok küzdelmessé teszik napjainkban az életet, ott a takarékos sváb megmarad a kisközség szerény keretei közt.

A *kisközségek* száma 1204: ú. m. magyar 880, német 150, horvát 141, vend 29, szerb 4. E faluk 257 körjegyzőségbe osztvák: a módosabb falukkal 178, nem módosakkal 170 körben, 5 körre a legszegényebb faluk esnek.

Ha e köröket a fajtöbbség mértéke alapján összemérjük, az eredmény ez:

		A fajtöbbség magyar	német	horvát	vend	
2—5	faluból összekapcsolt jegyzői körből	132	29	17	—	körben
6—10		58	4	8	4	
11—14		4	—	1	—	

A magyarságnak — e szerint — *viszonylag* nincs annyi *módos* faluja, mint a sváboknak, — nem módos és szegény magyar falu pedig jóval több van, mint akár horvát, akár sváb. A viszonyok tehát e vidéken a magyarságra kedvezőtlenebbül alakultak, mint a Rába-vonalon, s főleg a baranyai kivándorlás folytán alakultak így.

Hasonló a kép, ha a *községméreteket* hasonlítjuk öszsze fajtöbbségek szerint:

Méretre:		Fajtöbbségre magyar	német	horvát	vend	szerb
legnagyobb	(A—C tipus)	4	—	—	—	—
nagy	(A—B »)	6	—	—	—	—
középméretű	(d. »)	3	—	1	—	—
»	(c. »)	9	3	4	—	—
»	(b. »)	24	10	6	—	—
»	(a. »)	170	31	25	5	1
kisméretű	(β. »)	301	54	48	17	2
Összesen	(α. »)	394	55	66	7	1
		911	153	150	29	4

Nagy népbősége csak a *magyar* vidékek *góczpontjainak* van: ezek felé áramlik a periferiákról a munkát kereső tömeg. *Népes* falukból (a—c tipus), *viszonylag* többet találhatni a sváb, mint a magyar vidékeken: a sváb községekből közel a harmadrész (44), a magyar községekből a negyedrész (203) sincs ilyen. *Apró* faluk (α) dolgában még viszszásabb az arány: a sváb faluknak alig a harmada (55), a magyar faluknak közel a fele (394) ilyen. Látszik, hogy a magyar falukban stagnál a népesedés, sőt *fogy a nép*. Ide vágnak az ötven év óta szenvedett *térveszteségek* Zala északkeletén, Somogy délkeletén s Baranya szivében.

Még csodálni lehet, hogy a beteges állapot daczára a magyar faluk régi fajtisztaságukat s monoglott jellegüket tömegesen megtarthatták, míg a többi fajnépeknek egyajkú községük alig van. A *tiszta magyar* községek száma 616, tiszta horvát csak 38, tiszta vend 16, tiszta német 6, tiszta szerb község egy sincs. A poliglott községek közt *súlytalan* (I⁰) a

minoritás 226 magyar, 70 horvát, 59 sváb és 11 vend községben. *Súlyos* minoritással 20 magyar, 35 német, 16 horvát. 1 szerb, — *kisebb súlyúval* 49 magyar, 50 német, 25 horvát, 2 vend s 4 szerb helység van megterhelve.

A *viszonosság* e vidék fajnépei közt *minoritások* dolgában ilyen:

	a fajkisebbség. IV–V° súlylyal					II–III° súlylyal				
A fajtöbbség:	magyar	német	horvát	vend	szerb	magyar	német	horvát	vend	szerb
magyar	*	29	10	—	1	*	34	21	2	3
német	18	*	5	—	—	43	*	4	—	1
horvát	2	3	*	—	—	4	4	*	—	—
vend	—	—	—	*	—	—	—	—	*	—
szerb	—	3	1	—	*	2	12	—	—	*

E számok arra vallanak, hogy Túl a-Duna délvidékén a telepes *sváb* elem elhódított a közelmultban 23, kikezdett 35 más ajkú községet, s ezek *legtöbbje* (47) *magyar*. Kisebb súlylyal a svábság 50 más ajkú helységben, viszont más nép 48 sváb helységben lép fel. Itt is a magyar elem van leginkább (77 helységben) érdekelve.

Feltűnő, hogy a három *délszláv nép* egymás községeit úgyszólva kerüli. A katholikus szerbek már a közelmultban többnyire elhorvátosodtak s az orthodox szerb velük nem érintkezik. A horvát és vend — szomszédviszonyuk daczára — úgyszólván be sem bocsátja egymást a maga falvaiba, — ezért nem mutatkoznak ott, súlytalan kisebbségeik is csak gyéren. Láttuk e jelenséget már Vas megyében, az ottani horvát szigetek és vend terület talaján. Most látjuk újra az *averzio* jelét, melynek szükségkép történelmi előzménye volt. Minket csak megerősítnek az adatok abban a véleményünkben, hogy a *horvátság a vendeket régi szlavoniai hazájából kiszorította*, s ennek emléke maradt meg napjainkig a két nép kölcsönös idegenkedésében.

A *hitélet*, miként a Rába-vonalon, itt is túlnyomólag *r. kath.* Ez egyházhoz tartozik 1026 község (az 1247 közül): ú. m. 709 magyar, 136 német, 150 horvát, 29 vend és 2 szerb (*csak ez a két sokácz falu* nem vallja még magát *horvátnak*). A két protestáns egyház híve 188 *ev. ref.* és 30 *ág. ev.* község; amazok *mind magyarok*, emezek közül 14 magyar, 16 német. A 3 *orthodox* községről (2 szerb, 1 német) Baranyamegye tárgyalásakor szóltunk.

A felekezeti többségekkel szemben a *jelentékenyebb kisebbségek* így állanak:

A felekezeti kisebbség		IV–V° súlyú r. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	II–III° súlyú r. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.
r. kath.	többségre	*	13	6	27	*	6	89	1
kel. gör.	többségre	17	*	—	—	24	*	2	—
ág. ev.	többségre	46	—	*	—	34	2	*	—
ev. ref.	többségre	5	1	—	*	15	—	—	*
izr.	többségre	—	—	—	—	14	—	—	—

		magyar	német	horvát	vend	szerb	magyar	német	horvát	vend	szerb
r. kath.	fajtöbbségre	75	6	—	—	1	94	1	—	—	1
kel. gör.	fajtöbbségre	16	1	—	—	—	20	4	2	—	—
ág. ev.	fajtöbbségre	45	1	—	—	—	31	4	1	—	—
ev. ref.	fajtöbbségre	—	6	—	—	—	12	2	1	—	—
izr.	fajtöbbségre	—	—	—	—	—	13	—	1	—	—

Megállapíthatjuk a két táblázatból, hogy erős *r. kath.* kisebbség e vidéken jóval többször fordul elő *ev. ref.*, illetve magyar községekben, mint viszont; más felekezetek erős minoritásai pedig többször találhatók r. kath. községekben, mint viszont. A kalvinista magyar falukban a r. kath. kisebbségek *a terjedő sváb elem fajminoritásaival többnyire azonosak.* Protestáns kisebbség protestáns községekben ritkán fordul elő. Jelentékenyebb *izraelita* kisebbségek kizárólag r. kath., s leginkább magyar községekben vannak. Magyar községekre esik a 2—4 felekezetűség legtöbb esete.

Végül összefoglaljuk a *nyelvterületi* viszonyokra vonatkozó adatokat.

A *magyar* helységek tömege: 911-ből 877 *egy tagban* fekszik a göcsei hegyek s a Mecsek, a felső Mura s a Karasicza közt. E főtagtól 29 magyar falu *három* kisebb medenczére szétosztva, s 5 magyar sziget szerte Baranyában *külön szakíttatott.*

A *horvát* helységek a Muraközben (116) szintén *egy tagot* képeznek; a somogy-baranyai határképződmények is úgy feküsznek a Dráva-völgyben, mint a *szlavoniai horvátság* hozzánk átérő nyúlványai. Teljesen izolált horvát sziget csak a baranyai sváb és magyar medenczékben fordul elő (16). A 4 *szerb* helység is ugyanitt megannyi szigetképződmény A 29 zalai *vend* község a vasmegyei vend medenczéhez tartozó öblözetet képez.

A *svábság* zöme *két* medenczében helyezkedett el, melyek máris, s közösen hozzá zárkóztak a tolnai sváb nyelv-medenczéhez Egyikben a német községek száma 106, másikban (mely áthajlik a somogyi Zseliczbe) 24. Ezen kívül van a három megye területén 18 szétszórt sváb sziget.

Számot adván ezekben a Dráva-vonalon fekvő megyék fajnépességi viszonyairól, — fölkeressük a Balaton s a Duna-vonal közt a Túl-a Duna négy északi megyéjét.

III. Az északi megyék.

E csoport természetes határai: északon s keleten a Duna, nyugatra a kis alföldi róna, délre a Balaton, a Sió vize s a tolna-baranyai hegység. Csak északon húzódik a tényleges határ túl a természetes vonalon: ott Komárom megye két járásával a Csallóközben s a Vág és Zsitva alsó völgynyílásában, féltesttel a felvidéken fekszik.

A terület 2.500,470 k. hold; nagyobb a Rábaság négy megyéjének terjedelménél. De csak félannyi község: 502 helység fekszik rajta (ott 1005 helységet találtunk), s ezekben a mult számlálás 849,337 lelket (amott 850,810-et) állapított meg. Itt tehát *népesebb* helyekkel és *tömörebb* népességgel lesz dolgunk.

Akkor a községek fajnépei így állták egymáshoz:

Magyar helység volt (2,070.785 k. h. területen. 366 ú. m.:

Megye területén	A helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
		A fajnépek lélekszáma									
Tolna . .	65	158.491	263	192	12.165	1	377	36	6	312	171.843
Veszprém	141	170.582	26	1947	7.988	—	2	31	41	150	180.767
Fejér . . .	86	183 333	35	493	5.363	1	827	28	2	576	190.658
Komárom	74	134.477	23	1.920	3.019	4	1	10	3	633	140.090
együtt:		646.883	347	4.552	28.535	6	1.207	105	52	1.671	683.358

Tót helység volt (39.640 k. h. területen) 11, ú. m.:

Megye területén	A helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Fejér . . .	2	506	—	2.159	106	—	—	—	—	18	2 789
Komárom	9	1 838	—	7.804	364	—	—	2	—	22	10.030
együtt:		2.344	—	9.963	470	—	—	2	—	40	12.819

Német helység volt (378.826 k. h. területen) 124, ú. m.:

Megye területén	A helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Tolna . .	55	10.855	3	577	67.949	1	671	11	6	182	80.255
Veszprém	44	6.491	—	24	27.974	—	—	1	—	23	34 513
Fejér . . .	14	5.623	1	91	19.895	—	8	2	1	19	25.640
Komárom	11	1.015	—	67	8.289	—	—	—	2	11	9.384
együtt:		23.984	4	759	124.107	1	679	14	9	225	149.792

Szerb helység volt (11.795 k. h. területen) 1, ú. m.:

Megye területén	A helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Fejér . . .	1	1.198	—	181	713	—	1.268	1	—	7	3.368[1]

E vidéken a községalkotó népek sorából elmaradt a horvát, el a vend. Mindkét nép délnyugatról csak néhány gyenge rajt küldött idáig. A délszlávok közül csupán a *szerb* elemet látjuk kisebb csapatban föllépni: *egyetlen* községe Fejér megyében maradt fenn. De *magyar* helységek tömege s a *sváb* faluk tekintélyes száma közt egy *új elem* jelen meg, 11 szigetképződményt alkotva: a felvidékről ide szívárgott és megtelepült *tót*. Más fajnépekből mentül kevesebb mutatkozik. Jelentéktelen az isztriai románok száma, orosz alig van, aránylag a czigányság is kevés.

E fajnépeket 502 községben fogjuk vizsgálni a négy megye egymással szomszédos területén.

---

[1] Összesen a négy megyében, ú. m:

	A helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horv.	vend	egyéb ny.	összesen
		A fajnépek lélekszáma									
Tolnában	120	169.346	266	769	80.114	2	1.048	47	12	494	252 098
Veszprémben	185	177.073	26	1.971	35.962	—	2	32	41	173	215.280
Fejérben	103	190.660	36	2.924	26 077	1	2.103	31	3	620	222.455
Komáromban	94	137.330	23	9.791	11.672	4	1	12	5	666	159.504
=	502	674.409	351	15.455	153.825	7	3.154	122	61	1.953	849 337

Tolna megye.

Két felől egy-egy rónás, közbül egy bérczes térszakaszból van összetéve. A bérczek a Mecsek-lánczolat nyulványai; — alattuk képez széles öblözetet egyfelől a veszprémi mezőföldnek, másfelől a fehérmegyei sármezőnek Tolnába átterjedő folytatása. Az egész topografia átmeneti jellegű Felső-Somogy és Baranya hegyeiről Veszprém és Fejér megyék lapályos részeire. A két alakzat Tolnában találkozik. Ide ereszkedett két sor az igali s a tabi hegyekből: a Nagy-Koppány s a Kis-Koppány; ide ömlik a Kapos, meg a Koppánypatak. Ide szálltak le a Mecsekből a szegzárdi kisebb, s a bonyhád-simontornyai nagyobb lánczolat hullámai, melyek átlós vonalban szelik át Tolnát, a fejérmegyei határig. Két oldalt e magaslatok egy-egy széles öblözetben lapulnak el: Somogy felé a Kapos és Koppány völgyekben, Veszprém felé a Sió-völgyben, Fejér és Pest megyék felé a Sárréten, mely a Duna-völgyig ér.

A fajnépek elhelyezkedése a térszini viszonyokkal egyező. Fenn a magaslatok hoszszú átlós vonalán a sváb faluk feküsznek, — lenn a két öblözetben a magyar helységek: amazok a hegyhát svábjainak nyulványa, emezek a kapos-melléki, mezőföldi és sárréti magyarsággal függenek össze. Itt-ott néhány sváb sziget a magyar, s pár magyar sziget a sváb talajban, egészíti ki a képet, melylyel térszakaszonkint foglalkozunk most.

Kezdjük a *nagyobbik magyar öblözetnél*, a Duna s a hegyek közt, aztán bejárjuk a *sváb magaslatokat*; végül leereszkedünk a *kisebbik magyar öblözetbe,* a Kapos-völgy s a Sió-melléke között.

A Dunavölgy (14 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szegszárdi járás.									
:*Bála*	c	magyar	I° n.	r.	r. kath.	II° e..	i.	nőtt	magyar
:*Pilis*	ß	magyar	I° sz.	—	*ev. ref.*	III° r.	k.	azóta	lett
Decs	c	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i. k.	nőtt	magyar
:*Öcsény*	c	magyar	I° n.	r.	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	»
:*Mőzs*	a	*német*	III° t.	m.	r. kath.	—	—	»	*magyar*
:*Tolna*	𝔅	magyar	V° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
{Simonmajor	ß	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	a.	azóta	lett
{Szedres	ß	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	azóta	lett
Dunaföldvári j.									
:*Fadd*	𝔄	magyar	—	—	r kath.	III° e.	i. a.	nőtt	magyar
:*Gerjén*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	»	»
:*Duna-Sz-György*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
:*Paks*	A	magyar	III° n.	—	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
:*Duna-Kömlőd*	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
:*Madocsa*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	»	magyar
:*Bölcske*	d	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
:*Duna-Földvár*	A.	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»

A Sárköz (10 magyar, 4 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Dunaföldvári j.									
:*Német-Kér*	a	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
Tápé	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	a.	puszta volt	
:*Bikács*	a	*német*	II° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	e.	nőtt	német
:*Györköny*	b	*német*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	*magyar*
:*Nagy-Dorog*	b	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	a. m. i.	»	»
:*Kajdacs*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV r.	a. i. m.	»	»
:*Gindli család*	b	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a.	azóta lett	
Simontornyai j.									
:*Uzd-Borjád*	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° e.	r. m.	nőtt	magyar
:*Sár-Szt-Lőrincz*	b	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	»	»
:*Kölesd*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° a.	r. i.	»	»
:*Kis-Tormás*	a	*német*	I° m.	—	*ág. ev.*	—	—	»	német
:*Medina*	a	magyar	II° sz.	—	*ev. ref.*	II° r. II° k.	a. i.	»	magyar
Szegszárdi járás.									
:*Harcz*	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	a. i.	nőtt	magyar
:*Agárd*	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

Egyes elszigetelt sváb faluk e magyar öblözetben arra vallanak, hogy itt a telepes németség *terjeszkedni kezdett.* Két szigete (Bikács és Györköny) a Sárközben, más kettő (Mözs és Duna-Kömlőd) a Duna-völgyben épült. Sőt hódító ereje is volt: Mözs és Györköny *félszáz éve* még *magyar községek voltak*, — ma több bennük a tót (Mőzsön III°, a felvidékről áramló tótságnak ez a legszélsőbb telepe Túl a-Dunán), mint a magyar. Valaha a Duna tolnai szakaszán Paks is, miként a baranyai Mohács, tele volt némettel; e góczpontok azóta csaknem teljesen megmagyarosodtak. A svábság a Duna-völgyben nem verhetett erős gyökeret; a folyamhajózás s a vasút a magyar elemet erősíti, a csatornázott vizek kövérré öntözik földjét, — kenyeret adnak neki a dunai halak, újabb időben a selyemgubók is. Itt a magyarság erős és jómódú. Tanuskodnak népes községei, köztük kettő legnagyobb (*A*), két nagy (𝔅 és ℭ), négy erős középméretű (*d* és *c*). Nagyközség valamennyi (21), csak három telep maradt kisközségnek, de ezek félszáz éve keletkeztek, kettejük már is meghaladta az 500 lelket (*β*). E vidékről a nép nem költözik el; a községek kivétel nélkül mind nőttek: a Gindli-család nevű telep pusztából közel 3000 lélekig vitte. Ez és más öt község *tiszta magyar.* Vallásra e nép egyenlően oszlik meg a *r. kath.* s a *két protestáns* egyház közt. Csak Medinán van kevés *kel. görög* vallású, a kik a vidék egykori *szerb* telepeiből az utolsó maradvány, — a többi elpusztult.

Most megtekintjük a *svábság* zömét a tolnai magaslatokon.

A szegzárdi hegyek alatt (2 magyar, 13 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szegzárdi járás:									
:*Szegzárd*	A	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	II° e.	i. a.	nőtt	magyar
:*Alsó-Nána*	a	német	II° sz.	m	*ág. ev.*	II° k.	e. r.	»	német
:*Várdomb*	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	e.	«	»
:*Alsó-Nyék*	a	*magyar*	I° n.	e. sz.	*ev. ref.*	IV° r.	k. a.	»	magyar
:*Bátaszék*	𝔅	német	III° m.	sz.	r. kath.	I° k.	i. a.	»	német
Völgységi járás:									
:*Morágy*	b	német	I° m.	—	*ev. ref.*	I° a.	r. i.	nőtt	német
:*Apáti*	a	német	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	*fogyott*	»
Palatincza	α	német	—	—	r. kath.	I° a.	e.	*fogyott*	»
•Czikó	a	német	I° m.	e.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Mőcsény	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szálka	a	német	II° sz.	m.	r. kath.	II° k.	i.	*fogyott*	»
Grabócz	β	német	I° sz.	m.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	»
Ladomány	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Belácz	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Kokasd	a	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»

A bonyhádi völgy (4 magyar 12 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Völgységi járás:									
:*Dőri-Pallan*	a	*magyar*	III° n.	—	r. kath.	I° a.	e.	azóta lett	
:*Zomba*	b	német	V° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
•Kis-Dorog	a	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Tabód	α	német	IV° m.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	»
Varasd	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Nagy-Vejke	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Apar	β	német	I° m.	e.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Hant	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Majos*	a	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	»
:*Bonyhád*	𝔄	német	III° m.	—	r. kath.	IV°a. III°i.	e.	»	»
Börzsöny	α	német	II° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	e.	»	»
•Nagy-Mányok	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Kis-Mányok	β	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i. e.	»	»
:*Váralja*	a	*magyar*	V° n.	—	*ev. ref.*	IV° a.	r. i.	»	magyar
•Móza	β	*magyar*	V° n.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
Győre	β	*magyar*	IV° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	»

A tolnai hegyláncz (7 magyar, 22 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Völgységi járás:									
•Izménd	a	német	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	német
Mucsfa	β	német	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
Lengyel	β	német	II° m.	e.	*r. kath.*	—	—	»	»
•Kis-Vejke	β	német	V° m.	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	*magyar*
Závod	β	német	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	német
Kovácsi	α	német	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	»
:*Tevel*	b	német	I° m.	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Dombovári járás.									
•Mucsi	b	német	I° m.	—	*r. kath.*	I° i.	—	nőtt	német
Csibrák	β	*magyar*	V° n.	—	*r. kath.*	—	—	»	»
Simontorjai j.									
Duzs	β	német	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
:*Högyész*	c	német	III° m.	—	*r. kath.*	II° i.	a.	»	»
:*Murga*	β	német	I° m.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
:*Kély*	a	német	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
:*Felső-Nána*	a	német	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	e. i.	nőtt	»
:*Kalaznó*	a	német	I° m	t.	ág. ev.	I° r.	—	»	»
:*Diós-Berény*	a	német	II° m.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	*magyar*
:*Varsád*	a	német	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i. e.	nőtt	német
:*Szakadát*	a	német	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	»	»
:*Gyönk*	c	német	IV° m.	—	ág. ev.	IV°e.	r. i.	»	»
:*Szárazd*	β	német	I° m.	—	ág. ev.	I°r.	—	*fogyott*	»
:*Udvari*	a	nemet	IV° m.	—	ág. ev.	IV°r.	e. i.	nőtt	*magyar*
:*Hidegkúl*	β	német	I° m.	=	ág. ev.	I°r.	e.	»	német
:*Miszla*	a	*magyar*	I° n.	e.	*r. kath.*	IV°e.	a. i.	»	magyar
:*Nagy-Székely*	b	német	I° m	—	*ev. ref.*	I°r.	i. a.	»	német
:*Kis-Székely*	a	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	I°e.	i. a.	»	magyar
:*Görbő-Belecska*	a	*magyar*	IV° n.	—	*r. kath.*	IV°a.	i. e.	»	»
:*Némedi*	a	*magyar*	—	—	ág. ev.	III°e.	r m. i	»	»
:*Simontornya*	c	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	II°e.	i. á.	»	»
:*Pálfa*	a	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	IV°r.	a. i.	»	»

E térszinen a *magyar* községek (13) szétszórvák. *Kettő* a keleti homlokzaton a sárközi medencze szélén, a szegzárdi hegyek alatt (Alsó-Nyék és Szegzárd), — *egy* a bonyhádi völgy pitvarában (Dőri-Patlan), — ***három*** a déli homlokzaton a völgy mélyében fekszik, hozzá zárkózva a baranyai hegyhát ***más öt*** elszigetelt magyar falujához, a mikkel közös medenczét képeznek (Váralja, Móza és Györe). *Egy* falu nyugatra a Kapos-völgy felé hajol (Czibrák), — végül *hat falu* a tolnai hegylánc hosszú hullámvonalának északi lejtőjén csoportosul, összekapcsolva a sárréti magyar medenczét a Kapos-mellékivel (Miszla, Kis-Székely, Görbő-Belecska, Némedi, Pálfa és Simontornya).

A magyar helységek e négyfelé szóródott rajai közt *47 sváb falu* tömör sora zárkózik a baranyai hegyhát és Karasicza-vidék 75 sváb falujához; — együtt alkotják a Túl-a-Duna legnagyobb sváb medenczéjét. De a tolnai csoport lényegesen különbözik a baranyaitól. Ott kisméretű, de szaporodó és terjeszkedni tudó községekkel volt dolgunk. Itt a faluk népesebbek: Báttaszék lélekszáma 8000 körül tart, Bonyhádé 6000 körül, Högyész és Gyönk meghaladták, Mucsi, Nagy-Székely, Tevel, Zomba és Morágy megközelítették a 3 –3000 lelket. A többi faluk nagyobb fele szintén népes (*a* tipus); csak egy kis töredék (6) maradt aprónak (α). Van köztük 19 nagyközség, s a kisközségek mind módosak. A közelmultban

a sváb elem itt is szaporán terjedt, s hódított: ötven év alatt *elnémetesítette a magyar* Diós-Berényt, Udvarit és Kis-Vejtét. De *többé sem nem növekszik, sem nem terjeszkedik;* a szőllők, melyekből élt, elpusztultak, — s a sváb faluk megürülnek; harmadrészükben (47 közt 15 faluban) fogy a nép, s helyét — a tetemes kisebbségekből ítélve — a magyar elem foglalja el. A sváb innen — úgy látszik — *Baranya és Somogy felé költözködik.* A halmos vidék *magyar* falui ellenben nagy népbőségnek s gyarapodásnak örvendenek (csak a sváb faluk fogytak meg); a merre a svábság vonul, ott a magyar falukban erős a sváb kisebbség mindenütt, főleg a bonyhádi völgynek Baranya felé dűlő magyar szigetein; a honnan pedig a svábság elvonul: a tolnai hegysor hullámvonalában gyengék a sváb kisebbségek, sőt van néhány *tiszta magyar* falu is (ilyen Pálfa, s a sváb eredetű Némedi). Vallásra ez a svábság vegyesen ág. ev. és r. kath., a magyar elem e két egyház s a kálvinistaság közt oszlik meg. Érdekes kivételek: Nagy-Székely, Morágy *német* faluk, melyek vallásra *ev. reformátusok.*

Most leszállunk e halmos vidékről a kisebbik öblözetbe, a tolnai magyarságnak Somogygyal és Veszprémmel határos részéhez.

A Kapos-völgy (8 magyar, 1 német helységgel):

Dombovári j.								
:*Ó-Dombovár*	c	magyar I° n.	—	r. kath. II° i.	á.	nőtt	magyar
:*Döbrőköz*	c	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	»	»
:*Új-Dombovár*	c	magyar I° n.	- -	r. kath. I° i.	e.	azóta lett.	
:*Kurd*	a	*német* IV°m.	—	r. kath. I° i.	—	nőtt	német
:*Gyula-Jováncza*	c	magyar I° n.	—	r. kath. I° i.	—	»	magyar
Tamásii járás.							
:*Szakály*	a	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	nőtt	magyar
:*Regöly*	b	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	»	»
:*Majsa*	c	magyar —	—	r. kath. I°e.	i. á.	»	»
:*Pinczehely*	b	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	»	»

A Nagy-Koppány hegysor alatt (5 magyar helységgel):

Dombovári j.							
Nak	a	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	nőtt	magyar
Lápafő	β	magyar —	—	*ev. ref.* II° r.	i.	»	»
Várong	β	magyar —	—	r. kath. I° e	- -	»	»
:*Szakcs*	c	magyar —	—	r. kath. I° i.	—	»	»
:*Kocsola*	b	magyar V° n.	- -	r. kath. I° i.	—	»	»

A Koppány-völgy (5 magyar, 1 német helységgel):

Tamásii járás.									
:*Értény*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Szántó*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kónyi*	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Pári*	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
:*Szemcse-Csehi*	a	magyar	—	—	r. kath.	III°e.	a. i.	»	magyar
:*Tamási*	d	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»

A Kis-Koppány hegysor alatt (7 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népcinek többsége	felekezeti népcinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népcinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tamásii járás.:									
*Bedeg	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Tótkér	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	II r.	e.	*fogyott*	»
:*Kánya*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a.	nőtt	»
:*Tengőd*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
:*Felső-Ireg*	b	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. a.	nőtt	»
:*Nagy-Szokoly*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° a.	r. i.	»	»
:*Tót-Keszi*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A Sió-mellék (3 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népcinek többsége	felekezeti népcinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népcinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tamásii járás.:									
:*Ozora*	d	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Fürged	β	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	»	»
*Felső-Nyék	a	magyar	—	—	*ev.. ref.*	IV°r.	m.i.a.	»	»

Szaggatott területén a magyar elem szorosan összefog. *Sváb* sziget e talajban csak kettő keletkezhetett: Kurd a tolnai hegyláncz alatt és Pári a Koppány-völgyben. Kurd már magyarosodik (IV° magyarral), míg Pári sváb marad, sőt elnémetesíti a szomszéd Kocsolát (V° némettel). Egyebütt csak magyarság él e vidéken, sőt a faluk legtöbbje tiszta magyar. Valaha voltak itt *tót* szigetek is, *nevük* máig az: Tót-Kér, Tót-Keszi, — de ezek beolvadtak a magyar elembe teljesen.

A községek általán mind virágzanak. Népbőségük túltesz a felső-somogyi helységekén: Tamási és Ozora lélekszáma meghaladja a 4—4000, Ó-Dombóvár, Új-Dombóvár, Döbrököz, Szakcs, Majsa, Gyula-Jováncza lakossága a 3—3000 lelket; a többi falu is erős. A tipusok ezek: 6 *b*, 10 *a*, 3 *β*. Csak egy helység maradt aprónak (α): Tót-Kér, s ez egy, meg szomszédjában Tengőd (*a* Kis-Koppány vidékén) fogyott, — a többi 50 év óta mind nőtt. A 28 magyar község közül 22 tiszta magyar, 5-ben súlytalan a más ajkú kisebbség, csak 1-ben súlyos a német minoritás (Kocsolán).

Hitélete e vidéknek túlnyomólag r. kath., 5 község ev. ref. és 1 ág. evang. vallású, — a többi a római egyházat követi.

Tolna megyéről az adatok ezt a képet adják.

Városa a megyének egy sincs. Volnának népes és jómódú helységek, melyek a városi szervezetet megbírnák. Ilyen Szegzárd, Paks és Duna-Földvár (mindhárom *A* tipus); nem hiányzik belőlük a városi elem sem: az úri és az iparos-osztály. De a tolnai magyarok beérik a nagyközségi s a megyei autonomiával, — városi önkormányzat fényűzését nem óhajtják; versenyezni akarnak a svábbal nemcsak a kulturális haladás, hanem a *takarékosság* mezején is.

A *nagyközségek* száma 82: ú. m. 52 magyar és 32 német. Ez a tipus

uralkodó a megyében, a mi — a filloxerától szenvedett nagy csapás daczára — jólétet jelent megyeszerte. A *kisközségek* száma 38. Ezek közül 6 nagyközséghez csatoltatott (3 magyar, 3 német), — 32 falu pedig 13 jegyzői körbe van osztva: kettesével 7, hármasával 6 körbe: 5 környek magyar, 8-nak német a fajtöbbsége, — a faluk mind jómódúak.

A *helységméretek* — fajtöbbség szerint csoportositva — ezek:

méretre		*fajtöbbségre*	
		magyar	német
legnagyobb	(A. tipus)	3	—
nagyméretű	(𝔅. »)	—	1
»	(𝔄. »)	2	1
középméretű	(d. »)	3	—
»	(c. »)	10	2
»	(b. »)	12	6
»	(a. »)	21	23
kisméretű	(β. »)	12	15
»	(α. »)	2	7
	Összesen	65	55

A magyar községek tehát az összes nagyobb méretekben felülmulják a német községeket. Az utóbbiak száma csak a kisméretű tipusoknál kerül a magyar községek fölé. Nem kell kiemelni, hogy ez a sváb falukra nézve nem előny.

Tiszta magyar község van 33, tehát a magyar községek *nagyobb fele;* tiszta német község van 2, tehát kevesebb, mint a sváb faluk *huszadrésze.*

Poliglott községekben — nem számítva a súlytalan minoritásokat — az arány a két fajnép közt ez: súlyos *magyar* kisebbség esik 6, kisebb súlyú 10 sváb községre, — viszont súlyos *német* kisebbség esik 7, kisebb súlyú 2 magyar községre. *Egy* magyar s *két* sváb faluban van kisebb súlyú (II°) *szerb* minoritás is, — ezek a régi szerb telepek maradványai Tolna területén.

Vallási viszonyai a megyének ilyenek:

A *r. kath.* községek száma 78, köztük 44 magyar, 34 német; az *ág. ev.* községeké 23, köztük 4 magyar, 19 német; az *ev. ref.* községeké 19, köztük 17 magyar, 2 német. E *kálvinista német faluk* egyike Morágy, a szegzárdi hegyek alatt, másika Nagy-Székely a tolnai hegylánc végében, a Siómellék fölött. Mindkét példa történeti magyarázatra szorul. A községek erős harmadában a más hitű kisebbségek nagy számaránynyal vannak jelen. Négy községben *kel. gör.* hitű szerbeknek látszik nyoma: ezek kettejében tényleg vannak szerbek, de templomuk s papjuk nincs, — más kettejében van templom, s tán harangozó is lehet, de a hívek hiányzanak. A tolnai Duna-völgyben néhány kis baptista telep mintegy folytatása a baranyavár körül látott hasonló telepeknek; ez s a nazarenus felekezet nyilván a Duna mentén terjeszkedik. Az *izraeliták* e megye sok helységében alig mutatkoznak: három nagyobb telepük van: Bonyhád (III°), Ó-Dombovár és Högyész (II—II° kisebbséggel).

Ha hozzávetjük a tolnai viszonyok e vázlatát a baranyai viszonyokéhoz, a fajnépek eltolódásának érdekes képe elevenedik meg előttünk. A tolnai magyar medenczék duzzadnak, telnek — a baranyai magyar medenczék pedig ürülnek, — a tolnai svábság fogy, a baranyai svábság szaporodik. A tolnai magyar a táguló svábok, a tolnai sváb pedig a kivándorló baranyai magyarok helyét foglalja el.

Most vizsgáljuk meg a magyarság állapotát a szomszéd Veszprém megyében, a *bakonyi sváb medencze* körül.

Veszprém megye.

Ott fekszik Túl-a-Duna közepén. De sem természeti viszonyai, sem történeti és gazdasági fejlődése nem engedték, hogy ez országrész magyarságának erős középpontjává lehessen.

A megye szivében a *nagy bakonyi hegylánc* emelkedik, hatalmas várépület gyanánt, melynek külső sánczai keletre a Vértesig, délre a Balatonig, nyugatra a zalai Kis-Bakonyig, s a Rábaság széléhez, végre északon a kis alföldi rónáig leérnek. Csak e külső sánczok vannak a magyar fajnép kezében: a *belső várat* harmadfél száz év óta a *telepes svábok* tartják megszállva.

Napjainkig *44 sváb falu népesíti be* a nagy Bakonyság *bérczvilágát*, vadregényes hegykúpok, rengeteg erdőterületek közt. A *141 magyar helység* nagyrészt a Bakony *perifériáin* épült, s mintegy körülzárja azt, várvívó *öv gyanánt*. Csak egy községcsoport települt meg Fejér, Somogy és Tolna megyék közt, Veszprém megye délkeletre dűlő *sík nyulványán*: a Balaton- és Sió-melléken; ezt lakja a megye legkeményebb magyar fajnépe: a *mezőföldi.*

A *Bakony mélyéből* a kisebb vizek egész sora folyik szét a szélrózsa minden irányában, völgynyílásokat nyitva maguknak mindenütt. Nyugatra a *Rába* felé futnak: a Torna, Hajagos, Bittva, Tapolcza és Gerencze, mint a Marczal-patak mellékfolyói, mely ezeket fölveszi; oda siet saját útján a Kis-Bakonyér; — északon a *győri Dunaágba* torkol az a nagyobb patak, melynek Veszprémben Czuha, Győr-megyében Nagy-Bakonyér a neve; — *keletre küldi a Bakony* a Nagy- és Kis-Gája patakokat, meg a Séd vizét, a mik Fehér megyében a *Sárrét* közül előbb egymással, aztán a Sárvíz-csatornával, s végre Tolnában a *Sióval* egyesülnek, hogy a nagy Dunába torkoljanak.

E szétfolyó patakok völgységeit lakja a megye magyarságának zöme, s csak azokon át, mint megannyi várkapukon juthat a belső épületbe, hogy túlsúlylyal azt is megszállhassa. A három főbejárás: a séd-völgyi Veszprémig, a torna-völgyi Szt-Gálig, s a Czuha-völgyi be egész Zirczig ma az övé. De a szívós versengés nem szünt el a két fajnép közt e kapukért, sem a többi bejáratok körül.

Mi *Tolnából* indulunk ki; megtekintjük elsőben a külön fekvő

mezőföldi síkot. Aztán fölmegyünk a Balaton mellékén át a Bakony keleti főkapujához, végig a *Sédvölgyön*, s be a *Bakony-mélybe.* Majd kilépünk a nyugati főkapun s bejárjuk a Bakony körül a *kisebb völgységeket*: a Marczal mellékétől a Kis-és Nagy-Gája vidékeig.

A mezőföld (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Enyingi járás :									
:*Mező-Komárom*	a	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	a. i.	*fogyott*	magyar
:*Szilas-Balhás*	d	magyar	—	—	*r. kath.*	V°e.	i. a.	nőtt	»
:*Lajos-Komárom*	b	magyar	V° n.	t.	*ág. ev.*	III°r.	e. i.	»	*tól*
:*Dég*	c	magyar	—	—	*r. kath.*	IV°e.	a. i.	»	magyar
{•Sió-Maros	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	i.	»	»
{ Fok-Szabadi	a	magyar	—	—	ev. ref.	V°r.	—	»	»
{:*Enying*	c	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV°r.	i. á.	»	»
{ Bozsok	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III°e.	i.	»	»
:*Mező-Szt-György*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	i. a.	»	»
:*Lepsény*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	i.	»	»

A Balaton-mellék (8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Enyingi járás:									
:*Siófok*	b	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	II°i.	e. a.	nőtt	magyar
:*Balatonfő-Kajár*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II°r.	i.	»	»
{•Csajágh	a	magyar	—	—	ev. ref.	I°r.	i.	*fogyott*	»
{ Küngős	α	magyar	—	—	ev. ref.	II°r.	a. i.	nőtt	»
:*Kenese*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	i.	»	»
Veszprémi járás:									
{•Vörös-Berény	β	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	V°e.	i.	*fogyott*	magyar
{ Almádi	α	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	V°e	a.	azóta	lett
:*Sz-Kir.-Szabadja*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	i.	*fogyott*	magyar

A föld népe, mely e vidéknek a *mezőföld* nevet adta, hozzáérti a siómelléki rónához a halmos Balaton-melléket is. Mi megkülönböztetjük a két térszakaszt.

A mezőföldi *sík* terület a *nagy alföldi* képlethez tartozik. A veszprémi lapálytól a bihari rónáig terjedő végtelen pusztaság ez, melyet Enying és Nagy-Szalonta, a Sió s a Körös partja közt nagyobb talajhullám sehol meg nem szakít: sem a fejérmegyei Sárközben, sem a pesti Dunavölgyben, sem a Kunságban, sem a Hajduságban. A *halmos* Balaton-mellék ellenben lépcső a *Bakonyba*, mely a nagyalföldet a *kis-alföldtől választja el.*

Egy fajta kemény, nagyrészt kálvinista nép lakja a mezőföldet s Balaton-melléket. De községeik képén, népességi viszonyaikban eltéréseket állapíthatunk meg.

A *mezőföldi* síkság falvai tetemesebbek s népesebbek, mint a halmos *Balaton-mellékiek.* Ott a *nagyközségek* száma 7, itt 4, a kisközségeké ott

3, itt 4. A *helységméretek* ott: 1 *d*, 2 *c*, 1 *b*, 4 *a*, 2 *β*, — itt: 1 *b*, 4 *a* 1 *β*, 2 *α*. De a főkülönbség a két vidék közt az, hogy a mezőföldi síkon *növekszik* a gyarapodó népesség, — csak Mező-Komárom képez szomorú kivételt, de ez már a Balaton-mellék szélén fekszik, s ennek sorsában osztozik, a hol feltűnő a nép *fogyása*. Már a zalai Balaton-melléken láttuk ennek aggasztó jeleit.

Érdekes *Lajos-Komárom* példája. Ott a fajtöbbség félszáz éve *tót* volt, de megmagyarosodott. Jöttek azonban a *tótok helyére svábok*, nem a veszprémi Bakonyból, hanem nyilván Tolnából. (A veszprémi sváb r. kath., a tolnai nagyrészt *ág. ev.* — a lajos-komáromi pedig ilyen). Itt gyökeret vertek, súlyuk V°, s közel állanak ahhoz, hogy a fajtöbbség az övék legyen.

A nagy Bakonyság küszöbéhez érkeztünk; belépünk a keleti főkapun: a *Séd-völgybe*, hol a magyar szó Veszprém város körül Rátót és Szentgál községekig terjed.

A Séd-völgy és melléke (16 magyar, 5 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Veszprémi járás:									
:*Ősi*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	nőtt	magyar
:*Várpalota*	ɑ	magyar	I° n.	—	r. kath.	III°a.	II°c i.	*fogyott*	»
:*Öskü*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	V°a.	e.	nőtt	*tót*
:*Peremarton*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	*fogyott*	magyar
{ Kis-Kovácsi	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	u. i.	nőtt	»
{ •Berhida	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. a.	»	»
{ •Papkeszi	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	a.	»	»
{ Vilonya	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	u.	*fogyott*	»
{ Szent-István	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
{ •Litér	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
{ Soly	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a.	*fogyott*	»
{ •Hajmáskér	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	*fogyott*	»
{ •Rátót	a	magyar	V °n.	—	r. kath.	II e.	i.	nőtt	»
{ Kádárka	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	*fogyott*	»
•:•**Veszprém**	A	*magyar*	I° n.	t. e.	r. kath.	II° i.	e. a.	nőtt	»
{ Márkó	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	német
{ •Bánd	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	»
{ Herend	β	német	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Szent-Gál*	c	*magyar*	II° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	magyar
{ •Városlőd	b	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
{ Cschbánya	α	német	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A török világban idáig ért Túl-a-Dunán a budai basák hatalma. A *felső* völgyszakasz Veszprém várával kétszer is volt török kézen rövid ideig, de vitézül visszavétetett. Belebb, a Bakony mélyében másfél száz éven át dúlt a háborúság, — tanuskodnak róla a várdüledékek. A régi magyar lakosok kipusztultak, a német világ *sváb telepeseket hozott oda:*

Veszprém mögött Márkő, Bánd, Herend, Városlőd és Csehbánya az első telepek, melyekkel találkozunk.

A Séd-völgy *alsó* szakaszán a török világ után helyreállt a magyar élet, megújultak a régi magyar községek, de egykori fejlőképességüket nem tudták visszaszerezni. *Veszprém* város az utolsó 50 év alatt alig 10%-kal növelte lélekszámát; a vasutak megépülésekor a fővonalak más irányba vezettettek, s a megye székhelyéből nem lehetett forgalmi góczpont. Körülötte meg éppen hervadoznak a magyar községek: *nagyobb felük* félszáz év óta *vesztett népességéből;* köztük két nagyközség is: Várpalota és Peremarton. A *német* faluk ellenben a *felső* völgyszakaszon nőnek, egyikük: Bánd (101 lélekről 749-ig) meghétszerezte ez idő alatt lakosságát. Jelentékeny magyar kisebbségek csak egyes ipartelepeken: Herenden (IV°), Csehbányán és Márkőn (II—II°) vannak. Látszik, hogy e népnek munka kell. Régi erdőgazdálkodását már régen nem folytathatja, — az erdőségeket a rendetlen irtás és tűzvészek kipusztították, — Várpalotától Veszprémig a hegyek nagy része ma kopár, karszt-szerű sivatag, hol legeltetni sem lehet. A nép tehát költözik innen, a túl-a-dunai városokba, Budapestre, vagy messzebb az Alföldre.

Mutatkozik is a nép fogyásának jele a helységeken: új község e vidéken már régóta nem keletkezett, — a régiek mérete pedig (Veszprémmel, Várpalotával és Szent-Gállal: (1 *A*, 1 𝔞, 1 *c*, 1 *b* (német), 4 *a*, 7 *β* (ebből 3 német), 6 *α* (ebből 5 magyar). Csak *egyajkúság* dolgában tesznek túl a magyar faluk a németeken: *tiszta magyar* falu van 9, *tiszta német egy sincs. Öskü* — miként a mezőföldi Lajos-Komárom — 50 éve *tót* telep volt, de megmagyarosodott. A tót elem túl-a-dunai gyarmatai csak fölebb, Komárom megye területén maradtak meg; a bakonyságiak elpusztultak. Más fajnépekből a sváb vert erős gyökeret, s látszik a *rátóti* (V°) kisebbségen, hogy a Séd-völgy alsó, magyar szakasza felé terjeszkedik.

Vallásra a séd-völgyi svábság *r. kath.*, a magyarság nagyobb fele *szintén* az, kisebb fele pedig *ev. ref.*

A Bakonyság mélyében (10 magyar, 20 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zirczi járás: (északon).									
Lókut	a	német	IV° m.	—	r. kath.	—	--	nőtt	*magyar*
•Olaszfalu	a	német	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	*magyar*
:*Zircz*	b	*magyar*	V° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
Bakonybél	a	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Borzavár	β	*magyar*	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Porva	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Nagy-Esztergár	β	német	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás: (északnyugaton).									
Németbánya	α	német	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Farkasgyepű	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
•Jákó	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Iharkút	α	német	III° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Devecseri járás: (nyugaton).									
Pőlöske	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
•Noszlop	a	*magyar*	—	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	»	»
Német-Polány	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Magyar-Polány	a	német	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Gyepes	α	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kis-Lőd	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
Ajka-Rendek	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	*magyar*
Veszprémi járás: (délnyugaton).									
Úrkut	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
•Nagy-Vázsony	b	*magyar*	V° n.	—	r. kath.	I° a.	e. i.	*fogyott*	*német*
Leányfalu	α	*magyar*	—	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	nőtt	magyar
Vőrőstó	α	német	II° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
•Meneshely	β	*magyar*	—	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	nőtt	magyar
Magyar-Barnag	α	*magyar*	III° n.	—	*er. ref.*	III° r.	a i.	*fogyott*	»
Német-Barnag	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Kis-Hidegkút	α	német	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Nagy-Hidegkút	α	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Tót-Vázsony	b	német	V° m.	—	r. kath.	II° e.	i. a.	nőtt	»
•Vámos	a	*magyar*	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	magyar
Taisz	α	német	I° m.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	német

A Nagy-Bakony belsejéből kelet felé Veszprémnek a Séd, nyugat felé Devecsernek a Tarna vize foly. A két völgy átmetszi a Bakony derekát. Ez átlós vonaltól *délre* fekszik a *Bakony-mély* kisebbik darabja (veszprémi szakasz); csúcspontjai: az Űsti-hegy (532 m.) s a Kob-hegy (601 m), melyek az erdős bérczek hosszú sorát küldik át Zalába, a Balaton mögé: az ott a Kis-Bakonyság. Az átlós vonaltól *északra* és északnyugatra a Bakony-mély nagyobbik darabja fekszik (devecseri, pápai és zirczi szakasz), csupa vadon erdőség, és hatalmas oromzatok; csúcspontjaik: Veszprém fölött a Pápod s a Fekete-Hajag (646 és 648 m.). Zircz fölött a Somhegy (653 m.) Bakonybél fölött a Köröshegy (713 m.), — ez a legmagasabb pont az egész Bakonyban.

A *déli* tagon, Zala megye szélén, van öt magyar község, hét német faluval szemben. De e faluk népe, mint a kelet-zalaiaké — *rohamosan fogy*: ötven év óta három magyar, négy sváb faluban hanyatlott a lélekszám. Ennek daczára a *magyar szó terjed* e vidéken: Nagy-

Vázsony, mely félszáz éve német falu volt, ma fajtöbbségre magyar (a német kisebbség V°), Tót-Vázsonyban pedig, mely tót faluból lett németté, a magyar kisebbség már V° erejű. Ez a svábság költözik át innen Zalába, hol ma négy telepet bír Tapolcza mögött.

Az *északi* tagon, Zircz felé, más a kép. A magyar elem ugyan megszállta a Bakony zirczi kapuját, — erős gyökeret vert Bakonybélben és Borzaváron (ez utóbbi *tiszta* magyar község), — *elhódította magát Zirczet*, mely 50 éve sváb helység volt (ma a svábság itt V°), s terjed Nagy-Esztergáron IV°, Porván II° magyar kisebbséggel. De elvesztett *két magyar* helységet e közben: Sókutat és Olaszfalut, a mik (IV—IV° magyar kisebbség híjján) *elnémetesedtek*. Még kedvezőtlenebb a helyzet *nyugatnak*: Devecser és Pápa felé. Amott a svábság terjeszkedik: visszahódította Német-Polányt, mely 50 éve magyar falu volt, s germanizálta Magyar-Polányt, meg Ajka-Rendeket. Öt magyar helységből e szakaszon ma már csak kettő: Gyepes és Noszlop (az utóbbi tiszta magyar) maradt meg. Pápa mögött mind a négy bakonymélyi falu sváb, s a magyarság bennük csak lassan (II—III°-kal) terjeszkedik.

A *magyar* községek mérete az egész Bakony-mélyben: 2 *b*, 3 *a*, 2 *β*, 3 *α*, — a *német* községeké: 1 *b*, 6 *a*, 5 *β*, 8 *α*. *Vallásra a* bakonyi svábság r. kath. a magyarság megoszlik ez egyház, s a két protestáns egyház közt.

Most körüljárjuk a Bakonyság szegélyzetét, a kisebb völgyeket, a mik abból nyugat, észak s északkelet felé nyílnak.

A Torna-völgy (16 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Devecseri járás.									
•Ajka	b	magyar	II° n.	v.	r. kath.	III° a. II° e.	i.	nőtt	magyar
Tósok-Berénd	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	azóta lett	
Tósok	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	nőtt	magyar
Bódé	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
Kolontár	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Csékut	β	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	*fogyott*	»
Halimba	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Öcs	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	e. i.	*fogyott*	»
•Padrag	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a. i.	*fogyott*	»
Puszta-Miske	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	e.	nőtt	»
:*Devecser*	d	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»
•Tüskevár	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a. e.	»	»
Torna	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Torna-Pinkócz	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Kis-Berzseny	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Karakó-Ször-csök	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	»

A Marczal-láp és melléke (8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei		felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei		a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
			legsúlyosb	egyéb szórványos		legsúlyosb	egyéb szórványos		
Devecseri járás:									
Nagy-Kamond	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° i.	—	nőtt	magyar
Kis-Kamond	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e.	»	»
•Kerta	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° a.	e. i.	»	»
Kis-Pirit	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° a.	r. i.	»	»
Nagy-Pirit	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° a.	r. i.	»	»
•Csögle	a	magyar	—	—	ev. ref	I° i.	a. r.	»	»
Egeralja	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	a	»	»
Adorjánháza	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° a.	r. i.	»	»

A Nagy-Somlyó vidéke (11 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Devecseri járás:									
•Somlyó-Vásárhely	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
Kis-Jenő	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bor-Szőrcsők	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Oroszi	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Doba	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Szőllős	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	»	»
Alsó-Iszkász	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Közép-Iszkász	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a. e	nőtt	»
Felső-Iszkász	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Csőz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Szőllős	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	

A Hajagos-völgy (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Devecseri járás:									
Vecse	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	nőtt	magyar
Vid	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
•Nagy-Alásony	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	»	»
Daprony	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	»	»
Pápai járás:									
Pór-Szalók	α	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	nőtt	magyar
•Nemes-Szalók	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	II° e. i.	»	»
Külső-Vath	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	»
Gergelyi	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i. e.	»	»
Vinár	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»

A Bittva-völgy és melléke (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás:									
Salamon	β	magyar	—	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	magyar
•Dáku	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	á.	»	»
Héttornyú-lak	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	V° r.	a. i.	»	»
Borsos-Győr	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	a. i.	»	»
Dereske	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	a.	*fogyott*	»
Nyárád	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	a.	nőtt	»
•Mihályháza	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° a.	r. i.	»	»
Mezőlak	a	magyar	—	—	ev. ref	III° r.	a.	»	»
Békás	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III° a.	e.	»	»

A Bakony széle Pápa mögött (5 magyar, 4 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás:									
:*Ugod*	b	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
•Homok-Bödöge	a	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	IV°a. III°e.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Tevel	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	német
•Pápa-Kovácsi	β	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	III° e.	—	»	magyar
Nóráp	β	*magyar*	II° n.	—	r. kath.	III° e.	a.	»	»
Kup	a	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	a.	»	»
Kis-Ganna	α	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Döbrönte	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Nagy-Ganna	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»

A Tapolcza-völgy (7 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	légsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás:									
:*Tapolczafő*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II°a.	r. i.	nőtt	magyar
:*Adász-Tevel*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
•,•Pápa	A	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° i. II° e.	a.	nőtt	»
Acsád	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° a.	r. i.	»	»
•Alsó-Görzsöny	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	a. i.	»	»
Felső-Görzsöny	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	»	»
:*Marczaltő*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»

A Gerencze-völgy és melléke (7 magyar, 5 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	légsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás:									
:*Takácsi*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° a.	r.	*fogyott*	magyar
Gecse	β	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	e. i.	nőtt	»
•Vaszar	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Bakony-Ság	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Vanyola	a	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	e. i.	»	»
Nyőgér	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
•Csót	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° a	e i.	*fogyott*	magyar
Nagy-Gyimót	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° a.	e.	nőtt	»
Béb	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
Koppány	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szűcs	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Fenyőfő	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Kis-Bakonyér és melléke (9 magyar, 4 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	légsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pápai járás:									
•Pápa-Teszér	a	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
Bakony-Tamási	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Szent-Iván	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Nagy-Dém	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	magyar
:*Lovász-Patona*	b	magyar	—	—	r. kath.	V° a.	i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zirczi járás.									
Gicz	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.	nőtt	magyar
•Románd	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	német
Péterd	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Lázi	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	magyar
Sikátor	β	magyar	—	—	*ág. ev*	IV° r.	e. i.	»	»
•Varsány	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	»	»
Gyirót	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
•Bakony-Szent-László	a	magyar	III° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	magyar

A **Nagy-Bakonyér** (Czúha) **és melléke** (8 magyar, 3 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zirczi járás.									
Csesznek	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	i.	nőtt	magyar
Oszlop	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
•Bakony-Magyar-Szent-Király	β	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	• magyar
Bakony-Német-Szent-Király	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	német
:*Réde*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. á.	nőtt	magyar
Hánta	β	magyar	I° r.	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	»	»
Bakony-Német-Szombathely	α	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
•Bakony-Magyar-Szombathely	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	magyar
Bánk	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»
•Bársonyos	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Teleki	β	magyar	—	—	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»

A **Kis-Gája-völgy és melléke** (2 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zirzi járás.									
Ács-Teszér	a	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Aka	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° a.	-	»	*magyar*
Csatka	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Sur	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV° a.	i. e.	»	*tót*

A **Nagy-Gája-völgy és melléke** (6 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zirzi járás.									
•Dudar	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	*fogyott*	magyar
Csétény	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	nőtt	»
Bakony-Nána	a	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	német
Szápár	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	*fogyott*	*tót*
•Csernye	b	magyar	V° t.	—	*ág. ev.*	III° r.	i. e.	*fogyott*	magyar
Jásd	a	magyar	III° t.	n.	r. kath.	I° a.	e. i.	nőtt	*tót*
•Tés	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	»	magyar

A *Bakonyságból* a periferiák felé szétfolyó vizek *völgyrendszerében* 97 magyar, 19 német helységet találtunk.

72 *magyar* helység esik a nyugoti völgyekbe, melyek a Rábaság felé nyílnak, — 25 esik az északkeletiekre, melyek a győri Dunaág s a fejérmegyei Sárvíz felé öntik patakjaikat.

Ama nagyobbik csoportban a magyar képződmények sürűn érik egymást, s a népesség tömören összefog. A nagyközségek száma kevés, (5), de a kisközségek többnyire népesek s módosak. Természetes góczpontjuk a megye második *városa Pápa,* melyet az egész vidék, a Marczal s a Gerencze közt, a maga fővárosának tekint.

A népesség csak benn a hegyek közt, föleg Veszprém határában, a Torna-völgy mellékén s messzebb északnyugatra a Gerencze-völgyben *fogy érzékenyen*; egyebütt nő és gyarapszik csaknem mindenütt. A magyar helységméretek fejlőképességre vallanak (1 *A*, 1 *d*, 2 *b,* 18 *a*, 30 *β*, 20 *β*), — s a legtöbb helység (62) *tiszta magyar.* De ez a nép *szivesebben marad nyilt, sík* térszinen, *kívül a Bakony hegyein.* A mi belőle ott volt, *elvándorol, s falvai elnémetesednek.*

Az északkeleti völgyekre eső 25 *magyar* helységnek a róna földből nem jutott. Benn feküszik mind a Bakony nyúlványai közt, — s ezért szétszóródtan építvék. Itt már aránylag kevés faluban fogy a nép, a magyar elem megszokta hegyeit. A helységméretek elég jelentékenyek (2 *b*, 13 *a*, 8 *β*, 2 *α*). Apró magyar falu alig van. A tiszta magyar helységek száma 12. A környék svábjaiból többnyire spórák mutatkoznak; a legerősb német kisebbség. Bakony-Szt-Lászlón III°, Pápa-Teszéren és Csatkán II—II°. Ez a nép 50 év alatt az egy *Akát* vesztette el, de helyette *három tót falut* a két Gája-völgyben megmagyarosított: Szápárt, Jásdot és Surt; Szápárról a tót elem egy része átköltözött a szomszéd Csernyére, hol V° kisebbséget képez, — Jásdon megmaradt III°-nyi erőben, Surról eltünt csaknem teljesen.

A *sváb faluk* a Bakony periferiáin nem igen népesek (méreteik: 3 *a*, 10 *β*, 6 *α*). Egy részük hozzá zárkózik a többi német képződményekhez, s úgy hajol ki a bakonyi *sváb medenczéből*, mint ennek külső öblözete. De néhány falu künn fekszik a sík földön, magyar helységek közt, *szigetség* gyanánt: *egy* a Gerencze-völgyben (Nyögér), *három* a Kis-Bakonyér-völgyben, Győr megye határán, a Sokoró mögött (Románd, Gyirót és Péterd), — *kettő* a Nagy-Bakonyér-völgyben (Bakony-Német-Szombathely és Bakony-Német-Szt-Király), végre *kettő* a Kis-Gája-völgyben, Komárom megyéhez közel *Aka* és Ács-Teszér). *Tiszta német község nincs* a 19 közt egy sem. Ellenben a magyarság a sváb *szigeteken*, itt-ott a sváb medencze szélén is, erős minoritásokat képez (*Akán* IV°, Ács-Teszéren, Bakony-Nánán, Bakony-Német-Szombathelyen és Nagy-Tevelen III—III°, Bakony-Német-Szt-Királyon, Szt-Ivánon, Pápa-Teszéren, és Fenyőtő, Szűcs, Nyögér, Döbrönte sváb falukban II—II° erejűt). Annál feltünőbb, hogy a Sokoró mögé épült 3 sváb szigeten Varsány és Lovász-Patona közt — oly kevés a magyar. (I°).

Vallásra a Bakony-mellék sváb népe kizárólag r. kath., a magyar nép is túlnyomólag az, — Devecser vidékén a községek egy része ág. ev., — a Marczal, Tapolcza és Bittva vidékén a legtöbb község ev. ref.

Foglaljuk össze adatainkat Veszprém megye fajnépeiről.

A magyarság a megyében *két várost* alkotott: Veszprémet és Pápát, két külön vidéknek külön középpontjául. A 25 *nagyközség* mind magyar; néhányuk beválik kisebb vidéki góczpontnak: ilyen Zircz, Devecser, Várpalota, Enying. A svábságnak Veszprémben nincsenek kimagasló községei. Valaha Zirczet tekinthette ilyennek, de ezt a környező magyar fajnép s a hazafias, zirczi tanítórend megmagyarosították. A *kisközségek* 48 körjegyzőségbe kapcsolvák: 47 kör áll 2—5, egy kör áll 6 faluból; a fajtöbbség 38 körben magyar, 10-ben sváb. A német elem az egész vonalon nem látszik jelentékenynek.

Csekély súlya nyilvánvalóvá lesz, ha a *helységméreteket* fajtöbbség szerint összehasonlítjuk:

		fajtöbbségre magyar	német	
legnagyobb	(A tipus)	2	—	helység
nagy	(𝔄 „)	1	—	„
középméretű	(d „)	2	—	„
„	(c „)	3	—	„
„	(b „)	8	2	„
„	(a „)	46	9	„
kisméretű	(β „)	48	18	„
„	(α „)	31	15	„
	együtt	141	44	helység.

Erősen a magyar fajnép javára dönti a mérleget, ha egybevetjük a *fajkisebbségeket.*

Tiszta magyar helység van megyeszerte 88, *tiszta német* csak 1. *Súlytalan német* kisebbség van 38 magyar, s ugyanily *magyar* kisebbség 17 német községben. (A magyar faluk egyikébe isztriai *románok*, kettejébe vasmegyei vendek vetődtek.) A *jelentékenyebb* (II—V°) fajkisebbségek így állanak egymáshoz:

a fajkisebbség	IV—V°	II—III°		
magyar	6	20	német	helységben
német	4	6	magyar	„
tót	1	1	magyar	„

A magyar elem tehát nagyobb súlylyal és többször lép fel a sváb, mint a német elem magyar fajterületen.

Mindkét fajnépnél a *r. kath.* vallás túlnyomó: ú. m. 84 magyar s valamennyi sváb községben. Az *ev. ref.* vallást 41, az *ág. evangelikust* 16 magyar község követi. A három felekezet számos magyar falunak erős kisebbségeket ád. Jelentékeny *izraelita* kisebbségek 4 magyar helységben vannak: Pápán III°, Veszprémben, Siófokon és Telekiben (Zirczi járás Nagy-Bakonyér-völgy) II—II° erővel.

A bakonyi sváb se számos, se súlyos, se jelentékeny, — mégis fenn tudott maradni a túl-a-dunai magyarság közepett. A szétolvadástól megvédték hegybástyái, melyek közé a magyar nem szivesen költözik. De nemcsak, hogy helyt állt ez a maroknyi svábság, hanem *terjeszkedni is* bírt a nálánál erősebb magyar elem rovására. Az erőt ehhez középponti fekvése és összefüggő tömör tagozata adta, míg a magyarság fekvése a megyében a hegyek körül *excentrikus, szaggatott s egyenetlenül van megosztva.*

A sváb medenczében *35 község egy tagot* képez, mely körül kiterjedtek a hegyektől is védett nyelvhatárok. A *határvonal* északon Oszlop, Parva, Fenyőfő, Szűcs, — nyugatra Bél, Nagy-Tevel, Kis- és Nagy-Ganna, Pölösze, Magyar- és Német-Polány, meg Ajka-Rendek, — délre Város-Lőd, Úrkut, Német-Barnag és Nagy-Hidegkut, — keletre Fajsz, Markő, Lókut Olaszfalu és Bakony-Nána községeken át vonul, s Oszlopnál zárja a kört. Kilencz sváb falu a magyar nyelvterületen külön *szigetséget* képez; nyolczat fönn már megneveztünk — a kilenczedik: Vöröstó, a veszprém—zalai megyehatáron fekszik. Láttuk, hogy a svábság az utolsó félszáz év alatt nemcsak eltolta erre felé a magyar nyelvhatárt, hanem át is terjeszkedett Zalába: így keletkeztek ott, vagy svábosodtak el: Pula, Szőcz, Szt-Jakabfa és Csicsó. A magyar községek gyűrűje a bakonyi medencze körül, délnyugat felé, *engedett,* mert itt volt a leggyengébb.

A magyar nyelvhatár folytonossága *máig meg van erre szaggatva.* A veszprém—devecser—nagyvázsonyi háromszögben a magyar helységek szétszórtan épültek; kis csoportjaikat nemcsak a hegyi topografia zárta el egymástól, hanem a közbetolt sváb helységek is elszigetelve tartják. Velük szemközt a *magyar nyelvhatár a zalai Balaton-melléken vonul el:* Veszprémtől elhajlik Szt-Király-Szabadja felé, aztán zalai földre lép, Fel-Örs és Nagy-Pécsely közt ott is marad, — majd Magyar-Barnagnál és Nagy-Vázsonynál veszprémi, Vigántnál ismét zalai talajt érint, végre Öcs és Devecser közt végleg megmarad Veszprém megye területén.

E szaggatott déli vonalra a veszprémi és devecseri járásokból ma csak 4—4 magyar falu jutott; míg az északi vonalon 17, a keleti vonalon (a mezőfölddel) 42, a nyugati vonalon 74 magyar helység fekszik csoportosan. Látszik, hogy a magyar képződmények súlypontja a megyében egyenetlenül oszlott meg a keleti és nyugoti főcsoport közt, s hogy a megye, mint valamely ellipszis, két magyar góczponttal bír: az egyik Veszprém, a másik Pápa. A két város felszívó ereje, Veszprém körül a magyar községek népszámának fogyása, s Pápa körül a nagyrészt síkföldi nép ösztönös idegenkedése a hegyektől mind tényezők voltak, hogy a bakonyi sváb medencze a magyar Túl-a-Duna szivében megmaradjon, annak, a minek a telepítők 2—300 év előtt szánták.

A magyar életet a Bakonyba bevezetni még sokáig nehéz lesz. Azok a magyar szigetek, melyek ma a Bakony mélyében feküsznek:

Zircz, Borzavár, Bakonybél, Szt-Gál és Vámos csak kezdet a munkában, mely ezután több nemzedékre vár.

Most megtekintjük a fejér-komáromi magyar talajt, s e két megyében a Vértesség telepes sváb szigetségeit.

Fejér megye.

Hegyes északi része nemcsak térfelületre, hanem fajnépességre is különbözik a *rónaföldtől*, mely kelet felé a Dunáig, dél felé a nagy Sárközön át messze Tolnába átterjed, s a Sió mellékén a mezőfölddel összeér.

Északon a *Vértes* egyik fő-láncza húzódik át Fejér és Komárom megyék határán, míg a moóri völgyben útját nem állja a *Bakony*. Kisebb dombnyúlványai beágazzák az egész északi tagot, le a Duna-mellékig s a velencei tóig. E magaslatokon *14 sváb* s *1 tót* falu fekszik szétszórva egymástól, köztük erőteljes *magyar* községekkel. A megye déli alvidéke felé, — s lenn a *síkon* csupa *magyar fajnép* lakik, a vaáli völgytől a Sióig, a Sárréttől a Dunáig; csak a Duna-völgyben van *egy-egy* magára hagyatott *tót* és *szerb* sziget.

A fejérmegyei magyar helységek száma 86, élükön az Árpádkor fővárosával: Székes-*Fejérvárral*. A nép a legszebb magyar fajták egyike Túl-a-Dunán, mely tősgyökeres sajátságait régi erejével máig megtartotta.

E népre s vidékére térszakonkint vetünk egy-egy pillantást. Kiindulunk a Bakonyból; bejárjuk a rónaföldet, a Duna-völgyet, s utunkat a Vértességben, Komárom megye határán végezzük.

A Bakony keleti széle (3 magyar, 4 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Moóri járás.									
:*Bakony Sárkány*	β	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	német
:*Velog*	β	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	I° r.	e. i.	»	magyar
:*Csurgó*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	»	»
Balinka	β	*német*	III° m.	t.	r. kath.	I° a.	i.	»	német
Gut-Tamási	β	magyar	V° n.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	*német*
•Isztimér	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kuti	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	*fogyott*	»

A Bakonyság keleti szélén Fejér megye magyar talajára értünk. Három sváb falu: Balinka, Isztimér és Kuti fekszik ott, elszigetelve kétfelől úgy a bakonyi, mint a vértességi sváboktól; kettejük kezd magyarosodni (Balinka III°, Kuti II° magyarral). Csak egy negyedik sváb falu: Bakony-Sárkány maradt máig kapocsnak (Aka, Ács-Teszér és Ondód, meg Moór közt) a bakonyi és vértességi svábok számára; a magyar fajkisebbség már ott is III° erejű. Volt egy ötödik sváb falu is e

csoportban: Gut-Tamási, de ez 50 év óta megmagyarosodott (ma a németség ott V°). Csurgó a bakonyszéli nagyközségek legnépesebbike, tiszta magyar.

Vallásra a sváb faluk mind r. katholikusok. A három magyar faluból egy r. kath., egy ág. evang. s egy ev. ref.

A Bakonyból a rónaság felé fordulunk, mely túl a Sárrét ingoványain, s a velenczei-tó nádasán, beláthatatlan messzeségbe terjed, mint a tenger. Csakhogy itt aranykalász hullámzik mindenütt.

A Sárrét (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Székesfejérvári j.									
:*Inota*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	nőtt	magyar
:*Csór*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	a.	*fogyott*	»
:*Iszka Sz.-György*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	u.	nőtt	»
:*Moha*	β	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	—	*fogyott*	»
:Székes-Fejérvár	**B**	magyar	I° n.	c.	r. kath.	II° i.	e.a.k.	nőtt	»
Kis-Keszi	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	»	»
•Nádasd-Ladány	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	a. i.	»	»
Jenő	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Urhida	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
•Szent-Mihály	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	»	»

A velenczei tó melléke (6 magyar helységgel):

Székesfejérvári j.									
:*Pákozd*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	—	nőtt	magyar
:*Sukoró*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
:*Velencze*	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	»
:*Kápolnás-Nyék*	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i. a.	»	»
:*Gárdony*	b	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
:*Seregélyes*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»

A sárközi mezőség (29 magyar helységgel):

Adonyi járás.									
:*Rácz-Keresztúr*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	magyar
:*Szabolcs*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	»	»
:*Nagy-Perkáta*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kis-Perkáta*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
Székesfejérvári j.									
:*Aba*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	nőtt	magyar
:*Csősz*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Tácz*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Szabad-Battyán*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e	i.	»	»
:*Falu-Battyán*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	»	»
:*Füle*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
•*Polgárdi*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	u. i.	nőtt	»
:*Soponya*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
:*Nagy-Láng*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	—	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sárbogárdi j.									
:*Káloz*	d	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	magyar
:*Szt-Agota*	β	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	»	»
:*Sárkeresztur*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
{ •Sárosd	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i. a.	»	»
{ Szolgaegyháza	β	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	»	»
:*Nagy-Lók*	b	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i. a.	»	»
:*Herczegfalva*	𝔅	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Sárbogárd*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	»
:*Sár-Szt-Miklós*	b	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	a. i.	»	»
:*Alsó-Alap*	b	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i. a.	»	»
:*Alsó-Szt-Iván*	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	a.	»	»
{ Puszta-Egres	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	*fogyott*	»
{ •Sár-Egres	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	azóta lett	
:*Igar*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	—	nőtt	magyar
:*Czecze*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Vajta*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»

Sík térfelület, mint a kisalföldön a hansági és rábaközi, vagy a Drávamelléken a somogyi mezősége. De földje, termékenyebb, a mi meglátszik községeinek tetemesb méretein, s jólétre valló nagyközségi jellegén.

A községszám aránylag kicsiny: 45, szétosztva mintegy 380,000 k. hold területen, hol átlag minden 9000 holdra jut egy-egy helység. A sok kötött birtok nem engedte e vidék sűrűbb benépesítését. Annál tömörebb a lakosság tömege a virágzó helységekben.

Maga *Székes-Fejérvár* gyors fejlődésben mögötte maradt ugyan Szombathelynek, Sopronnak, Győrnek, Kaposvárnak és Nagy-Kanizsának, de messze túlhaladta Veszprémet, Pápát, Komáromot és Esztergomot. Városi középpontja és kulturális góczpontja nemcsak Fejér megyének, — vonzó erejét érzik Tolna, Veszprém, Komárom és Esztergom megyékben is.

Körülötte a Sárréten s messzebb délre a Sárközben van egy-két falu, melynek népessége ötven év alatt *fogyott*. A legtöbb faluban rohamosan növekszik a népszám: *megkétszereződött* Abán, Kápolnán, Nyéken, Gárdonyon, Sárosdon, Sárbogárdon, Sár-Szt-Miklóson, Rácz-Keresztúron, Nádasd-Ladányon, Szolgaegyházán, Táczon, Szabad- és Falu-Battyánon, meg Alsó-Alapon, — *háromszorosát* érte el Jenőn, Szt-Mihályon és Kálozon — *négyszeresét* Urhidán, Nagy-Lángon és Kálozon — *hatszorosát* Herczegfalván, — *nyolczszorosát* Kis-Perkátán és Szabolcson — *több mint tízszeresét* Nagy-Lókon (199 lélekről 2177-ig) félszáz év alatt.

E vidéknek csak 5 kisközsége — 38 nagyközségnek saját háztartása van. A méretek: 1 *B* (Székes-Fejérvár), 1 𝔅 (Herczegfalva), 3 *d*, 4 *c*, 7 *b*, 17 *a*, 12 β. Ötszáz lélek alatt maradó kis falu (α) egy sincs.

Más fajnép e földön nem igen telepszik meg. Csak 8 helységben látjuk a megyei felvidékről ide szállingózó svábok sporadikus nyomait.

Legtöbb német van Herczegfalván (II°). Harminczhét népes község egy tagban *tiszta magyar.*

Vallásra e nép a r. kath. és ev. ref. egyházak közt oszlik meg: 28 község r. kath., 18 kálvinista

A Duna-völgy (7 magyar, 1 szerb, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Adonyi járás.									
{ Kis-Apostag	α	*tót*	IV° m.	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	nőtt	tót
{ •Baracs	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	magyar
:*Duna-Pentele*	c	magyar	I° e.	sz.	r. kath.	I° i.	k. e.	»	»
:*Rácz-Almás*	c	magyar	I° sz.	—	r. kath.	I° i.	k. e. a.	»	»
:*Duna-Adony*	d	magyar	III° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Iváncsa*	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
:*Ercsi*	a	magyar	I° sz.	n.	r. kath.	II° e.	i.	»	*szerb*
:*Batta*	a	magyar	IV° sz.	—	r. kath.	IV° k.	e. i.	»	*szerb*
:*Érd*	c	*szerb*	IV° m.	n. t.	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»

A Duna-melléki magaslatokon (6 magyar, 2 német, 1 tót helységgel):

Vaáli járás:									
:*Tárnok*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	*tót*
:*Tordas*	a	magyar	I° t.	n.	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	»	magyar
:*Diósd*	β	*német*	I° m.	t.	r. kath.	—	—	»	német
{ •Sóskut	b	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	tót
{ Puszta-Zámor	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° e.	—	»	*tót*
{ Huldó	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	a.	*fogyott*	magyar
{ •Gyúró	a	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r. III° e.	i.	nőtt	»
{ •Ettyek	b	*német*	II° m.	t.	r. kath.	I° e.	i.	»	német
{ Bot	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	—	»	magyar

A Duna fejérmegyei partvidéke gyérebben van beépítve s megnépesítve, mint a tolnai vagy a pestmegyei. De a faluk nagyok, jelentékenyek s a dunai közlekedésnek élénk forgalmú kirakodó helyei. Valaha e vonalon, miként alább Baranyában, s fönn egész Komáromig, a *Duna kereskedelme szerb kézben volt.* Azóta a rácz faluknak egész sora *enyészett el a Duna-völgyből*, vagy változtatott nyelvet és hitet. A fejérmegyei folyamszakaszon Rácz-Almásnak a neve emlékeztet szerb eredetére; Ercsi, Batta lakossága 50 éve még *szerb volt*; ma Battán IV°-nyi, Ercsiben I°-nyi szerb kisebbséget találunk. Az *egyetlen szerb falu*, a mi e vidéken utolsónak megmaradt: *Érd*, de előbb-utóbb ez is magyarrá lesz; a magyar kisebbség ma már IV° erejű. Szintúgy el fog magyarosodni a Duna-völgy egyetlen *tót* faluja: Kis-Apostag, melyet a század első felében tutajosok alapíthattak; a magyar kisebbség ott is IV°.

A dunamelléki magaslatokon, melyek a Vértesből, a vaáli völgy alatt Érdig leágaznak, *hat magyar* falu közt *két sváb* és *egy tót* képződmény nyitja meg a *szigetek* sorát, a mikkel fönn az egész Vértesség be

van hintve. A tót Sóskút mellett Puszta-Zámor, sőt a népes Tárnok is *tót faluk voltak* félszáz év előtt, de csaknem teljesen beolvadtak. Sóskút szintén ezen az úton van. *Nem így a sváb faluk:* ezekben, kivált, ha csoportosan vannak, a magyar elem nehezen ver gyökeret, s a magyar szó is csak az iskolák útján, az új ivadékban fogan meg, — a hol vannak magyar iskolák.

Vallásra a nép a Duna-völgyben r. kath.; nemcsak a magyar elem, az érdi szerb is az (sokácz). Csak Battán vallja a szerb kisebbség kel. görög hitűnek magát. Kis-Apostag kevés tót népe ág. ev. felekezetű, — tehát a lutheránus tótságból, a Vág, Nyitra vagy a Garam és Ipoly felső vidékéről szakadhatott le ide. A magaslatokon a tótok és németek r. katholikusok, a magyaroknak csak a nagyobb fele az; két magyar helységben az ág. ev., egyben az ev. ref. hiveké a többség.

A Duna mellékén túl fekszik a kies vaáli völgy, mögötte húzódik el a Vértesek erdős szegélyzete, fölötte emelkednek a hegység gerinczes csúcsai. A három térszakaszon 33 helység fölött tekinthetünk végig.

A vaáli-völgy (10 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vaáli járás.									
⎰ Uj-Barok	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
⎱ •Felcsut	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	i.	»	magyar
:*Alcsut*	a	magyar	I° n.	e.	r. kath.	V° e	i. a.	»	»
:*Doboz*	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Tabajd*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Vaál*	c	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
:*Kajászó-Szent-Péter*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	*fogyott*	»
:*Martonvásár*	b	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	»
:*Baracska*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	*fogyott*	»
:*Pázmánd*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	*fogyott*	»
:*Veréb*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	—	*fogyott*	»

A Vértes széle Fejér megyében (5 magyar helységgel):

Sz.-fejérvári j.									
:*Lovas-Berény*	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	magyar
:*Nadap*	β	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	*német*
:*Pátka*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	nőtt	magyar
:*Zsámoly*	b	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Keresztes*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a i.	*fogyott*	»

A Vértes hegység, fejérmegyei szakasz (10 magyar, 7 német helységgel):

Moóri járás.									
:*Magyar-Almás*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	á.	*fogyott*	magyar
⎰ •Bodajk	b	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	á. i.	nőtt	»
⎱ Söréd	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Moór*	ε	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	i. á.	nőtt	*magyar*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Ondód*	b	*német*	II° m.	—	r. kath.	V° a.	i. e.	*fogyott*	német
:*Csókakő*	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
:*Csákberény*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	V° r.	—	*fogyott*	»
{•Gánt	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
{ Kozma	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Csákvár*	d	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
Vaáli járás.									
:*Acsa*	b	*német*	III° m.	—	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	magyar
:*Vértes-Boglár*	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
{ Bodmér	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	magyar
{•Szár	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	német
:*Csabdi*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV°e. II°a.	i.	»	magyar
:*Bicske*	𝔞	magyar	I° e.	n.	r. kath.	V° e.	i.	»	»
:*Mány*	b	magyar	III° n.	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»

A mily erőseknek láttuk a magyar községeket a megye rónás alvidékén, s a mily szaporának azokban a népet, — épp úgy csökkennek e hegyes térszinen a községméretek s fogy a magyar népszám a gyarapodó sváb faluk közt.

Félszáz év alatt e vidéken 25 magyar helységből 11, és 7 német helységből csak egy fogyott meg. Ehhez képest csökkentek a helységméretek is. A német faluk népbősége ma: 1 𝔠, 2 *b*, 2 *a*, 2 *β*, 1 *α*, — a magyar faluké: 1 𝔞, 1 *d*, 2 *c*, 6 *b*, 11 *a*, 2 *β*, 2 *α*. A magyar faluk méretei itt ötven éve tetemesebbek voltak. De a Vértes magyar népe nemcsak fogyott, tért is veszített. Nadapot ugyan megmagyarositotta, mely 50 éve német volt — cserében elvesztette azóta Acsát és *Moórt*; itt IV°-nyi, ott ma III° a magyar kisebbség.

Többször láttuk már ismétlődni ugyanazt a tünetet, hogy a túl-adunai magyar nem igen marad a hegyek közt, ha oda németség vette be magát: míg sík térszinen a németnél is erősebbnek, elemében levőnek érzi magát. Erről tanuskodnak a rábasági, somogyi és tolnai példák, — amarról a veszprémi Bakony, a baranyai Mecsek s a fejérmegyei Vértesség.

A Vértes svábjai csaknem egykorú telepesek a bakonyiakkal s a mecsekbeliekkel, — van fajrokonság is köztük, meg a Tata, Esztergom, Pilis, Buda és Pest köré telepített svábok közt, melyekkel közös nyelvmedenczét alkotnak. Egy a tájszólásuk s népviseletük, s a legtöbb népszokásuk.

Vallásra a megye felvidékén a magyar elem nagyobb felével r. kath., kisebb felével ev. ref.; a Vértesség svábjai mind r. katholikusok.

Ha az egész megyét nézzük, 3 kisebb fajnépe alig bírja meg az összehasonlítást a megyebeli magyarsággal.

Van Fejérben egy elsőrendű magyar *város*: Székes-Fejérvár; van 73 *nagyközség*: 66 magyar, 6 német, 1 szerb; van 36 ***kisközség***, 13 körbe 2—4 módos faluból összekapcsolva, — a fajtöbbség 11 körben magyar, 2-ben német.

A *helységméretek* ezek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	német	tót	szerb	
legnagyobb	(𝔇)	1	—	—	—	község
nagyméretű	(ℭ)	—	1	—	—	»
»	(𝔅)	1	—	—	—	»
»	(𝔄)	2	—	—	—	»
középméretű	(d)	5	—	—	—	»
»	(c)	8	—	—	1	»
»	(b)	13	3	1	—	»
»	(a)	34	3	—	—	»
kisméretű	(β)	17	6	—	—	»
»	(α)	5	1	1	—	»
Összesen		86_1	14_1	2_1	1	»

Tiszta magyar helység van 48, *más ajkú monoglott* község *egy sincs* a megyében.

A jelentékenyebb *fajkisebbségek* (II—V⁰) így állanak egymáshoz:

fajtöbbségre	*A fajkisebbség* súlya IV—V⁰ magyar	német	tót	szerb	II—III⁰ magyar	német	tót	szerb	
magyar	✱	1	1	1	✱	8	1	—	helységben
német	1	✱	—	—	4	✱	—	—	
tót	—	—	✱	—	1	—	✱	—	
szerb	1	—	—	✱	—	—	—	✱	

E szerint a megye német, tót és szerb helységeiben csak a magyar elemtől való minoritások vannak, s több ilyen helységben esik magyar minoritás, mint a hány magyar helységre jut más ajkú minoritás.

Hitélet dolgában a fajnépek és felekezetek viszonya ez:

A *magyar* helységek közül 53 r. kath. vallású, 30 helységben erős ev. ref., 1-ben ág. ev. kisebbséggel, — 30 magyar helység ev. ref. vallású valamennyiben erős r. kath. kisebbséggel, — 3 magyar helység ág. ev. vallású, 2-ben erős r. kath. kisebbséggel.

A német faluk mind r. katholikusok, s csak 1-ben van erős ág. ev. 1-ben ev. ref. kisebbség. A *tót* faluk egyike r. kath., másika ág. ev. Az egyetlen *szerb* falu r. kath. (sokácz).

Az *orthodoxiának* csak egy magyar helységben van jelentékenyebb (IV⁰) telepe, ott óhitű szerbek laknak. Az *izraelitaság* legnagyobb számmal (II⁰) Székes-Fejérvárt fordul elő, egyebütt csak szórványosan.

A fejérmegyei magyarság Túl-a-Duna keletén a fajnépek mérlegébe a döntő súlyt veti. Ez a magyar elem, közösen a mezőföldivel és somogyival, támasza, erőssége és védelme a magyar nyelvhatárnak, abban a

békés mérkőzésben, melyet a körülötte versengő fajnépek a tolnai hegyláncztól a Mecsek aljáig, a Bakonytól a pilisi Vértesekig harmadfél száz év óta a térért folytatnak. A szerbség kidőlt, a küzdelem megtörte, — a tótság a Vértesen innen csaknem minden tért elvesztett. A svábság erősen áll helyén hegyei közt: a Bakonyban, Vértesben, a hegyháton s a Mecsekben, — terjeszkedését a sík föld felé csak a sárvidéki és mezőföldi magyar fajta tudta Fejérben, Veszprémben és Tolnában megállítani.

Lássuk a fajnépek helyzetét a Vértes túlsó oldalán, mely Komárom megye területére dűl.

Komárom megye.

A Duna ketté osztja a megyét. A *déli tagon* a Vértesek legkiterjedtebb csoportja egyfelől a komárom—esztergomi Dunáig, másfelől Császár és Kisbér közt a Bakonyságig ér; alant az igmándi róna terül el, mögötte a kisalföld győri, csallóközi és vágvölgyi szakaszaival. Csak a messze háttérben látható a Kis-Kárpátokból néhány vonal, s a Bakonyság nyugati szélén kerül szem elé a monostor tornyával Pannonhalma. Az *északi tag* is sík terület, melyet a Zsitva, a Vág a Vágdunával s a nagy Duna, benn a Csallóközben a Csilizzel, szaggatnak meg többszörösen. E vizek a Csallóköz keleti foka körül folynak össze: köztük fekszik az erődök messze szétterjedő rendszerével az ország legnagyobb, ellenséges ostrom alatt még soha el nem esett vára: Komárom.

E térszinen 74 magyar, 11 német s 9 tót helységgel fogunk találkozni, hogy az egyes térszakaszok megtekintésére most a Vértes hegyein át megindulunk.

A Vértes-hegység komáromi szakasza (2 magyar, 8 német, 2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tatai járás:									
:*Oroszlán*	a	*tót*	II° m.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i. e.	nőtt	*magyar*
•Kecskéd	β	német	I° m.	t.	r. kath.	I° a.	i. e.	»	német
Vértes-Somlyó	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Gesztes	α	német	I° m.	t.	r. kath.	I° e.	a.	*fogyott*	»
•Felső-Galla	a	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Alsó-Galla	β	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	«
:*Tarján*	b	német	II° m.	—	r. kath.	II° e.	—	»	*magyar*
•Gyermely	a	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
Szomor	β	német	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
:*Héreg*	a	*magyar*	—	—	r. kath.	III° e.	—	»	magyar
Tolna	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
•Tardos	a	*tót*	II m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót

A Vértes széle Komárom megyében (9 magyar, 3 német, 2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tatai járás.									
:*Baj*	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*magyar*
Agostyán	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	*magyar*
D.-Szent-Miklós	α	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
:*Szomód*	a	magyar	IV° n.	e.	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
:*Naszály*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Tata*	ɑ	magyar	I° n.	t.	r. kath.	IV° e.	a.	»	»
:*Tóváros*	d	magyar	I° n.	t. c.	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»
:*Szőllős*	a	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*
:*Bánhida*	a	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° e.	—	»	*magyar*
:*Környe*	a	magyar	IV° n.	—	r. kath.	II° e.	i.	»	»
Gesztesi járás.									
:*Dad*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a.	*fogyott*	magyar
:*Kömlőd*	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	III° r.	a. i.	*fogyott*	»
:*Szák*	β	magyar	I° n.	t.	*á. ev.*	V° r.	é. i.	*fogyott*	»
:*Bokod*	a	magyar	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	II° e. i.	nőtt	*tót*

A Bakony széle Komárom megyében (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gesztesi járás.									
:*Császár*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	puszta volt.	
:*Kethely*	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	*fogyott*	magyar
:*Kisbér*	c	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a.	nőtt	»
:*Ászár*	a	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»

A Vértesség főcsoportja Pest megyében a *pilisi* csoport. Abból ágaznak szét nyugat felé, Fejér megye fölött a csákvári, Komárommegye fölött a tatai bükkös hegyek, ez utóbbiak csúcspontja Tata és Esztergom közt a Gerecse (402 m.). A nyugati lejtők alatt foly az Általér, — ez választja el a Vértest a Bakonytól.

Benn a Vértesben 11 sváb falu egymást éri a komárom megyei oldalon, s ezek közös nyelvmedenczét alkotnak a Vértes fejér- és esztergom megyei sváb falvaival. E medencze keleten a pilisi, nyugaton a bakonyi sváb medenczékig ér, — ott Szomor, itt Bakony-Sárkány sváb faluk tartják fenn a laza összeköttetést.

A század első felében e faluk egy része magyar volt. Tata körül Baj, Agostyán, Szőllős, Bánhida, Tarján és Oroszlán nagyközségekben a Fényes-féle statisztika még *magyar többséget talált*, s erős kálvinista lakosságot. Azóta a magyar elem onnét nyugotnak vonult; úgy látszik, az uradalmak telepítési politikája nem igen marasztotta azt régi falvaiban: Tarján, Baj, Agostyán *elsvábosodtak*, Szőllős, Bánhida és Oroszlán pedig *eltótosodtak*. Volt még egy tót falu e határban: Bokod, de az *megmagyarosodott*. A régebbi tót telepek közül Tardos maradt meg máig tótnak. Úgy a sváb, mint a tót faluk nagy részében a magyar szó

csak lassan és nehezen terjed. Tótot a sváb, svábot a tót nem bocsát be falvaiba, — de a magyar is csak gyéren telepszik meg köztük. Ellenben a magyar Szomódon és Környén IV—IV^0 a német kisebbség. A magyar helységek zöme a Vértes nyugati lejtői alatt, a Bakony szélén fekszik.

A főhely e vidéken Tata. Már is a legnagyobb méretű helységekhez tartoznék, ha egyesülne külvárosával: Tóvárossal. De a hagyomány itt is erősebb a czélszernél, mint a hogy Keszthely és Zala-Szt-Grót példáin láttuk: ott, miként itt, az *uradalmi város* mellett külön *polgárváros* keletkezett, s a két rész maig sem érzi az összetartozás szükségét, mert külön marasztják a tradiczióik; az ősiség alól felszabadultak, az ódon hagyományoktól nem tudnak szabadulni.

A helységek e vidéken többnyire népes nagyközségek. Méreteik: 1 𝔞, 1 *d*, 1 *c*, 2 *b*, 13 *a*, 9 *β*, 3 *α*, — a legkisebb három falu sváb. A népesség átlag lassan, de növekszik, — csak a Vértes nyugati lejtői alatt, s a Bakony szélén, tehát magyar (vallásra protestáns) vidéken mutatkoznak a nép elköltözésének s fogyásának aggasztó jelei.

Most végig tekintünk az igmándi rónán, s a Duna-völgy jobbparti, csallóközi, vágdunai és balparti szakaszain.

Az igmándi róna (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gesztesi járás.									
:*Ete*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I^0 r.	—	nőtt	magyar
:*Szend*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV^0a. II^0e.	i.	»	»
:*Kocs*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II^0 r.	i.	»	»
:*Csép*	β	magyar	—	—	r. kath.	V^0 e.	i.	*fogyott*	»
:*Tárkány*	b	magyar	—	—	r. kath.	III^0 e.	a. i.	nőtt	»
:*Nagy-Igmánd*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV^0 r.	i. a.	»	»
:*Kis-Igmánd*	β	magyar	—	—	r. kath.	V^0 e.	a. i.	*fogyott*	»
:*Mocsa*	c	magyar	—	—	r. kath.	IV^0 e.	i.	nőtt	»
:*Ács*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV^0 r.	i.	»	»
:*Bana*	b	magyar	I^0 n.	—	r. kath.	IV^0 e.	a. i.	»	»

A Duna-völgy (15 magyar helységgel):

Gesztesi járás.									
:*Új-Szőny*	a	magyar	I^0 n.	—	r. kath.	II^0 e.	i. a.	nőtt	magyar
:*Ó-Szőny*	b	magyar	I^0 n.	—	r. kath.	V^0 e.	i.	»	»
Tatai járás.									
:*Duna-Almás*	a	magyar	I^0 e.	n. t.	*ev. ref.*	IV^0 r.	i. a	»	»
:*Neszmély*	a	magyar	I^0 e.	n.	*ev. ref.*	III^0 r.	—	*fogyott*	»
Csallóközi járás.									
:*Csicsó*	a	magyar	—	—	r. kath.	V^0 e.	i.	nőtt	magyar
:*Füss*	β	magyar	—	—	r. kath.	I^0 e.	—	»	»
:*Kolos-Néma*	β	magyar	—	—	r. kath.	IV^0 e.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagy-Tany	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	nőtt	magyar
•Nagy-Keszi	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
Kis-Keszi	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	»
:*Aranyos*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
:*Duna-Újfalu*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	»
.•.Rév-Komárom	A	magyar	I° n.	t. e.	r. kath.	III° e. II° i.	a.	*fogyott*	»
Udvardi járás.									
:*Izsa*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	nőtt	»
:*Duna-Radvány*	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»

A Vág-Duna-völgy (6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csallóközi járás.									
:*Guta*	𝔅	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Keszegfalva*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Szimő*	b	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kamocsa*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	r.	»	»
Udvardi járás.									
:*Naszvad*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Martos*	a	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»

A mily kevés a tiszta magyar helység a Vértesek közt, oly általános ez a tipus a kisalföld komárom-vidéki szakaszain. Csak itt-ott mutatkozik néhány kisebb sváb, tót és czigány raj a községekben. Kisközség nincs több háromnál. Ezek a csallóközi partszélen feküsznek. A többi 27 falu nagyközség, s mind népesek. A legnépesebb Guta (𝔅 tipus), utána Ács (*d* tipus), Mocsa és Naszvad (*c* tipus), Kocs, Tárkány, Nagy-Igmánd, Bana, Ó-Szőny és Szimő (*b* tipus).

Valamennyiük élén *Rév-Komárom* város áll. De ez az egyetlen város Túl a-Dunán, mely a század dereka óta — sajnos — rohamosan hanyatlik. Akkor több volt a lélekszáma 17.000-nél, ma alig éri föl a 13.000-et, — népessége negyedrészét már elvesztette és most is egyre fogy. Várbástyái valóban elnyomták a város fejlődését, s a nagy helyőrség nem növelte a forgalmat, sem a vagyont nem szaporította. Újabban úgy pótolta a város azt, a mit lakosságban vesztett, hogy magába olvasztotta Új-Szőnyt. Ez s az új Duna-híd, meg a vasúti hálózat kiépülése tán lendítenek sorsán valamit.

A nagykiterjedésű latifundiumoktól e vidéken sem keletkezhetnek többé új községek, — a régiek pedig, úgy látszik, megteltek, több ember nem fér el azokban, vagy meg nem él. Ezért költözik a nép e vidék egy részéről: félszáz év alatt Csépen, Kis-Igmándon, Aranyoson és Neszmélyen megfogyott a lakosság.

Hitéletre megoszlik a *r. kath.* és *ev. ref.* egyházak közt. Jelentékeny *izraelita* kisebbség (II°) Rév-Komáromban van.

Szemlénket a megye fajnépei fölött a csallóközi, zsitva-völgyi térszakaszokon át ama lankás térségnél végeztük, mely a Zsitva s a Garam közt fekszik.

A Csiliz-völgy a Csallóközben (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csallókőzi járás.									
{ :*Nagy-Megyer*	c	magyar	—	—	r. kath.	IV° e. II°i.	—	nőtt	magyar
{ Izsáp	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
A belső Csallóköz (11 magyar helységgel):									
Csallóközi járás.									
:*Apácza-Szakállos*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	nőtt	magyar
:*Ekecs*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° c.	i.	»	»
{ Szilas	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	*fogyott*	»
{ Túri-Szakállas	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	i. a.	*fogyott*	»
{ •Lak	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	nőtt	»
{ •Bogya	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	»	»
{ Felső-Gellér	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
{ Alsó-Gellér	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
:*Nemes-Ócsa*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Megyeres*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Ekel*	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
A Zsitva-völgy (6 magyar, 1 tót helységgel):									
Udvardi járás.									
:*Hetény*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	azóta lett	
:*Ó-Gyalla*	b	magyar	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Imely*	a	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
{ •Bagota	a	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
{ Bajcs	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	—	—	»	»
{ :Udvard	d	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
{ :Baromlak	α	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
A Zsitva-Garam-köz (9 magyar, 4 tót helységgel):									
Udvardi járás.									
{ Csehi	β	*tót*	III° m.	—	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	magyar
{ •Kolta	a	magyar	III° t.	n.	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	*tót*
{ Szemere	β	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
{ Jászfalu	β	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Csúz*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	II° e.	i.	»	»
:*Für*	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Kürth*	b	magyar	—	—	r. kath	I° i.	—	»	»
:*Perbete*	c	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
{ *Uj-Gyalla*	β	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
{ :*SztPéter*	b	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar
:*Madar*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
{ •Marczelháza	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
{ Kurta-Keszi	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e.	*fogyott*	*tót*

A kisalföld jellegével bír ez a sík terület is. Csak északi hátterén vannak talajhullámok, — messzebb az Elő-Kárpátok egyes nyúlványai láthatók: a pozsonyi s a nyitrai hegyekkel.

A fajnépesség még nagy túlsúlylyal magyar, benn a Csallóközben nagyrészt tiszta magyar. De a Zsitva mentén s a Zsitva-Garam-közben megjelennek már az első felvidéki *tót faluk*, a magyar falvakban pedig mindegyre több és tömörebb a tót kisebbség.

A csallóközi magyarság falvait több tekintetben a győri Csiliz- s a győr-mosoni szigetköz magyar falvaira emlékeztetnek: ezek között is több a kisközség, mint a nagy, s több az apró falu (α), mint akár a népesebb kisméretű (β), akár a középméretű. A komáromi szigetség annyiban is hasonlít a győrmegyeihez, hogy a községek tekintélyes része ev. ref., csaknem valamennyi tiszta magyar, s a felvidéki tót elem a Vág-Dunán át idáig nem hatolhatott el. Sajnos, ez a magyarság sem oly szapora többé, mint volt: a községek egy része a csallóközi, s a zsitva-garamközi szakaszokon kezdi népszámát veszíteni; a többiek fejlődése lassú, — az egy Nemes-Ócsa kétszerezte meg lélekszámát 50 év alatt.

Az öt *tót* képződmény, melyet a felvidék nagy tótsága az alsó Zsitva-mellékre tolt alá, a magyar környezetben lassan megmagyarosodik. Így történt Koltával s Kurta-Keszivel, a mik félszáz éve tót faluk voltak; helyettük a kis Jászfalu tótosodott el magyar faluból. Ma e tót községek valamennyijében II—III°-nyi erős magyar kisebbség található.

A hitélet a Csallóközben túlnyomólag ev. ref., a Zsitva mellékén róm. kath.

— — — —

Komárom megye fajnépei közt a túlsúly, miként Fejérben, a magyar fajé.

Magyar a megye egyetlen *városa*, 62 *nagyközségéből* 57, — csak 2 német és 3 tót. A *kisközségek* 10 körbe kapcsolvák: egybe-egybe 2—4 jómódú falu; a fajtöbbség 6 körben magyar, 2-ben német, 2-ben tót.

A *helységméretek* így állanak egymáshoz:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	német	tót	
lagnagyobb	(A)	1	—	—	község
nagy	(𝔄—𝔅)	2	—	—	»
középméretű	(a—d)	48	2	4	»
kisméretű	(α—β)	23	9	5	»
	Összesen	74	11	9	község.

Tiszta magyar község van 48, — tiszta német és tót község egy sincs. Súlyos német minoritás van 2, kisebb súlyú tót minoritás más 2 magyar helységben, míg a magyar kisebbség (II—III°) 2 német és 9 tót faluban fordul elő.

Vallásra megyeszerte a *r. kath.* egyházé a túlsúly: 47 magyar, 11 német s 8 tót község a híve. Az *ev. ref.* egyház 25 magyar, az *ág. ev.* egyház 2 magyar s 1 tót községben bírja a hívek többségét. Erős fele-

kezeti minoritások a legtöbb községben vannak, s a 2—3 felekezetűség megyeszerte általános. Jelentékeny (II°) *izraelita* kisebbség van Rév-Komáromban, Tóvároson és Nagy-Megyeren (Csiliz-völgy a Csallóközben).

A megye 74 magyar hegysége *egy tagban* fekszik egymás mellett, s a Csallóközben a pozsonymegyei, a Zsitva mellékén a bars-, nyitra- és esztergommegyei, az igmándi mezőn s a Bakony szélén a győr-veszprémmegyei magyarsághoz zárkóznak. Csak a Vértesen át a fejérmegyei magyarokkal szakadt meg a kapcsolatjuk. Ott közbeékelődtek a sváb községek, melyek a fejérmegyei s az esztergom-vidéki svábsággal a Pilisig terjedő közös medenczét alkotnak.

A 9 tót képződményből 5 a bal-, 4 a jobbparton telepítés útján keletkezett. De belátható sorsuk az lesz, a mi a többi tót telepeké volt túl a Vértesen s benn a Bakonyban: beolvadnak a magyarságba.

A tót elem, a melyből e képződmények lettek, a felvidék magas hegyvilágában él; ott fogunk tömegeivel találkozni, a nagy tót nyelvterületen.

Foglaljuk össze a Túl-a-Duna *négy északi megyéjéről* előadottakat.

E terület a nagyközségek hazája. Az 502 helységnek, a mivel a négy megye be van építve, alig a fele (256) kisközség, a többi saját háztartással bíró nagyfalu, mezőváros vagy város.

Négy helységnek *városi* szervezete van: magyar mind a négy. A 242 *nagyközség* közül 200 magyar, 38 német, 3 tót, 1 szerb. A kisközségek 84 *körbe* kapcsolvák, — 83 kör 2—5 módosabb faluból áll; csak egy körre esik (Veszprém megyében) 6 falu. A fajtöbbség 60 körben magyar, 22-ben német, 2-ben tót.

E tipusoknak megfelelők a helységméretek: a nagy- és középkaliber többször fordul elő, mint a kicsiny.

		fajtöbbségre				
méretre		magyar	német	tót	szerb	
legnagyobb	(B. tipus)	1	—	—	—	helység
»	(A. »)	6	—	—	—	»
nagy	(ℭ. »)	—	1	—	—	»
»	(𝔅. »)	2	1	—	—	»
»	(𝔄. »)	6	1	—	—	»
középméretű	(d. »)	13	—	—	—	»
»	(c. »)	26	2	—	1	»
»	(b. »)	44	12	1	—	»
»	(a. »)	130	36	4	—	»
kisméretű	(β. »)	94	45	4	—	»
»	(α. »)	44	26	2	—	»
	Összesen	366	124	11	1	»

A magyar helységek legtöbbje 1—2000 lélek közt tart (130 *a*), a német és tót faluk legtöbbje az 500—1000 lélek közt (*β* tipus: 45 német, 4 tót). Az egyetlen szerb falu közel jár a 4000 lélekhez (*c*).

A 366 magyar községből 217 *tiszta magyar.* A 124 német helység közül csak 3 a *tiszta német.* Tiszta tót és tiszta szerb falu *egy sincs.* Ez

arányon némileg változtatnak a más ajkú spórák. Ily súlytalan fajkisebbség van 114 magyar és 66 német helységben.

Jelentékenyebb (II—V°) fajminoritás 102 helységre esik, ú. m.:

a fajkisebbség		IV—V°				II—III°				
		magyar	német	tót	szerb	magyar	német	tót	szerb	
magyar	többségre	*	13	1	1	*	40	10	—	helységben
német		14	*	—	—	14	*	—	—	
tót		1	—	*	—	4	—	*	—	
szerb		1	—	—	*	1	2	—	*	

Nagyobb súlylyal a magyar elem 15, kisebb súlylyal 50 más ajkú helységben fordul elő, míg a más ajkú elem magyar helységekben nagyobb súlylyal 16, kisebb súlylyal csak 19 esetben lép fel.

Súlyos *szerb* kisebbség többször található német, mint magyar helységben. A déli megyékben a régi szerb képződmények többnyire elhorvátosodtak. az északiakban elsvábosodtak; csak egy részük olvadt be a magyarságba.

Hitélet dolgában a népesség képe ez:

A helységek erős kétharmada túlsúlylyal *r. kath.*: 341, ú. m. 228 magyar, 103 német, 9 tót 1 szerb (sokácz) helység; gyengébb egyharmada a két *protestáns* egyház közt oszlik meg, ú. m. 113 magyar és 2 sváb (együtt 15) községben *ev. ref.*, — 25 magyar, 19 sváb és 2 tót (együtt 46) községben *ág. ev.*

Német, tót és szerb falukban az *egyfelekezetűség* túlnyomó. A legtöbb magyar faluban, s a sváb faluk egy részében *2, sőt 3 hitközség* is van. A jelentékenyebb felekezeti minoritások így állanak egymás mellett:

Felekezeti kisebbség		IV—V°			II—III°			
		r kath.	ev. ref.	ág. ev.	r. kath.	ev. ref.	ág. ev.	
r. kath.	többségre	*	41	16	*	54	12	helységben
kel. gör.		1	—	—	1	—	1	
ev. ref.		49	*	2	43	*	1	
ág. ev.		15	8	*	22	4	*	
izr.		—	—	—	10	—	—	

		magyar	német	tót	szerb	magyar	német	tót	szerb
r. kath.	fajtöbbségre	52	3	2	—	65	1	—	—
kel. gör.		1	—	—	—	—	2	—	—
ev. ref.		50	1	—	—	41	2	1	—
ág. ev.		21	2	—	—	26	—	—	—
izr.		—	—	—	—	9	1	—	—

E táblázatokból megállapíthatni, hogy a többfelekezetűség legtöbb példája (124 esetben erős, 141 esetben gyengébb minoritással) magyar községekben fordul elő, — a német példák száma csak 12, a tót példáké 3. Megállapítható az is, hogy katholikus helységekben több a súlyos protestáns, protestáns községekben pedig több a kisebb súlyú r. kath. minoritás példája, mint viszont.

Túl-a-Duna északi részén a *magyar* községek *egy tagban* feküsznek

ugyan, de összefüggésük több ponton szakadozott; *három sváb medencze* ékelődik a magyar nyelvterületbe, s megszaggatja azt: a hegyháti Tolnában, a bakonyi Veszprémben, s a vértességi Fejér-Komárom megyékben. Az elsőnek nincs kapcsolatja a két utóbbival, — köztük fekszik a Mezőföld s a Sárköz magyarsága. De a Bakony s a Vértes sváb faluk Veszprém és Fejér megyék határán át összeérnek, s úgyszólva kettős medenczét képeznek, mely nyugatra a Bakony széléig, keletre (Pilisen át) a Dunáig ér.

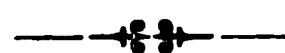
A nyelvhatárok ezért elég kuszáltak, úgy tolnai, mint a veszprémfejérmegyei, mint a komárom-veszprémi oldalon.

A Vértesség északi (Komárom m.) és déli (Fejér m.) lejtőin 21 sváb falu fekszik, szoros kapcsolatban a pilisi svábság (Esztergom és Pest megyék duna-jobbparti része), tömör képződményeivel; a bakonyi sváb medencze Veszprémben 37, a hegyháti Tolnában 48 sváb faluból áll. E medenczéket a szigetségek egész sora egészíti ki: van a Duna-völgyben 2, a sárközben 3, a Vértes alatt Fejér megyében 1, a tolnai hegyek alatt 2, a Bakony körül Fejér és Veszprém megyékben 10 sváb sziget, ezenkívül szerte szóródva Fejér és Komárom megyékben 7 tót, s 1 szerb sziget; végre 4 tót község félszigetszerű nyúlványt képez, mely az *északi* tótságból Nyitrán át hajol Komárom megyébe. Ilyen környezetben helyezkedett el e vidék 366 magyar helysége.

Három tagra van a magyarság itt szétszakítva. *Egyik tag* a Bakonytól s a Vértességtől északnyugatnak dűl, kiterjed a Nagy-Bakonyérig (Győr megye határában), s középpontja — körülötte 90 magyar helységgel — Rév-Komárom. A *másik tag* — a Bakonytól keletre s a Vértesektől délre — átfogja a mezőföldet, a Sárvidéket, s a tolnai hegyek alatt a hegyhátig ér, — középpontja, 199 magyar helység élén, Székes-Fejérvár. *A harmadik* tag 77 magyar helységgel nyugatra a Rábasághoz támaszkodik, s középpontja: Pápa.

Az északi csoportot a dél-keletivel, s a nyugatit a másik két csoporttal csak egyes kapcsoló pontok tartják, itt-ott fölötte lazán össze. E kapcsolat idővel szorosabb lehet, ha a Bakony periferiáin a sváb községek megmagyarosodnak; ellenben, ha ezek a köztük fekvő magyar helységeket germanisálják — a mire a közel multban voltak példák — akkor elszakadnak a három magyar vidék kapcsai, s a *nyelvterület egységét* köztük csak a győr-vasmegyei s a zala-somogyi szomszéd magyar vidékek fogják fentarthatni. Elég szomorú, hogy a közelmultban épp e kényes pontok körül voltak a magyarságnak érzékeny térveszteségei: a Bakony s Vértes szélein, — sőt jelenleg is ott apasztja a magyar néperőt a *kivándorlási* mozgalom. Mindezekben számot adtunk a Duna két karja s a Balaton közt fekvő négy túl-a-dunai megye fajnépességi viszonyairól.

Vessünk még egy bucsú pillantást az országrész 11 megyéje felé.

IV. Visszapillantás Túl-a-Dunára.

Elvonult előttünk az országrész 2754 helysége. Láttuk valamennyit *közigazgatási* tagozataik és *térszini* fekvésük szerint csoportosítva, láttuk egyenkint, bennük a *fajnépeket* s a *felekezeti* népességet. Ez adatkincsek segítségével, most megszerkeszthetjük a Dunántúl ***néprajzi térképét.***

A *magyar nyelvterület* az országrészből közel hatnyolczadot, kerek 5 millió katasztr. holdat foglal el. Egy tagban fekszik rajta *1741 magyar község.* Határai a Csallóköztől, s a Zsitva-toroktól a Muraközig, és Dráva-torokig, s a Rába-melléktől a középső Dunáig leérnek, szorosan hozzákapcsolódva Moson, és Komárom közt a *felvidéki*, Fejér és Tolna közt az *alföldi* magyarság nyelvterületéhez.

E tetemes földdarabot, széles szegélyzet gyanánt, kisebb-nagyobb nyelvmedenczék veszik három oldalt körül.

Nyugatra a mosoni svábok, s a sopron-vasmegyei hienczek egymásba olvadt medenczéje *296 német helységből*, — délnyugatra a kis *vend medencze 147 faluból* áll. *Délre* a muraközi s a drávamelléki ***horvátság*** 130 községet épített a magyar nyelvhatár s a horvát-szlavon országos határ közé. *Keleten* a tolna-baranyai telepes ***svábok kettős medenczét*** alkottak: a nagyobbik egy tagban 151, a kisebbik 26 helységből áll. Itt aprózódott szét *több darabba az egykori magyar terület;* máig fennmaradt részei *három medenczét* képeznek (*a baranyavárit* 11, a *hegyhátit* 12, s a *bonyhád-vidékit* 8 magyar helységből) a környező 177 tolna-baranyai, és 45 bácsmegyei telepes sváb falu közepett. Végre ***észak-keleten*** a Vértességben 21, a Bakonyban 37 sváb faluból álló ***kettős német medencze*** ékelődik a magyar nyelvterület szivébe, a veszprém-komárom- és fejér-esztergom-pestmegyei magyarság közé.[1] E tarka, változatos képet *174 szétszórt nyelvsziget* egészíti ki. Ilyen szigetet képviselt, a saját fajnépének tömegeitől izolálva: 16 magyar, 44 német, 98 horvát, 11 tót és 5 szerb helység. Valamennyi együtt adja az országrész 2754 községét.

A nyelvterületi viszonyokat ennyi-féle medencze, szigetcsoport és egyes sziget elég bonyodalmassá, s a határokat itt-ott kuszálttá teszi. Mindazonáltal megkisértjük a *nyelvhatárok lehető pontos megvonását* az adatok alapján, melyeket részletezve közöltünk.[2]

A nagy *magyar nyelvterület* szélén mi a mosoni szigetközből indulunk ki, hol a Túl-a-Duna s a felvidék magyar nyelvhatára a Csallóköz alatt összeér.

A *határvonal* a következő térszakaszokon húzódik át:

1. A *mosoni szigetközből* előbb visszahajol a *győri szigetközig*, megérintve Kiliti, Halászi, Dárno, Zselyi, és Hédervár községeket; aztán keresztül szeli a *Duna-Rábcza-közt* Mecsértől Lébényig, hogy a ***Hanság szélén***

[1] A politikai földrajz Esztergomot a felvidékhez, Pest megyét az Alföldhöz számítja; mi is kénytelenek vagyunk az esztergomi s a két pilisi járást, bár Túl-a-Dunán feküsznek, ez országrésztől elkülönítve, később tárgyalni.

[2] V. ö. a térképgyűjteményben a III/a. és III/c mellékletet.

nyugatnak forduljon sopronmegyei területre, Réti, Kapi, Bő-Sárkány, Acsalog, Osli és Veszkény községek felé. Ott beéri Kapuvárnál az *alsó Répczét*, tovább Szergényen túl az *Ikvát*, s onnan a megye szivébe: a *Fertőséghez* tart, — odáig Eszterháza, Sarród, Hegykő, Homok és Kis-Czenk az irány pontjai.

E vonalszakaszszal szemben a mosoni *német nyelvhatárt* a szigetköz felől Rajka, Hegyeshalom, Levél, Lucsony, Magyar-Óvár, Kálnok, Moson, s a Hanság felől Szt-János, Tarcsa, Tétény, Valla, Pomogy és Bánfalu helységek jelölik.

2. Közel a Fertőhöz, az *Ikva-völgy* mélyében, a *magyar* határvonal Nagy-Czenken túl nem hatol nyugotnak tovább, hanem visszafordul éles szögben Pereszteg és Lózs felé, hogy délirányba csapva, az *Ikva-Répczeközön* és a *felső Répcze-völgyön* át Vas megyébe siessen: ott Völcsej és Lédecz, itt Zsira, Gyüleviz, Káptalan Viss, Nemes-Viss és Csepreg a magyar határhelyek.

A *német vonal* e szakaszon (a közbeeső *horvát* szigetektől eltekintettünk) Boz, Harka, Küllő, Német-Keresztur, Haracsony, Doborján, Csáva, Locsmánd, Micske, Klastrom és Német-Zsidány falukat érinti.

3. *Vas megye* területén a *magyar* nyelvhatár ismét nyugatnak indul, behatolva mélyen a *Gyöngyös-vidékbe*, föl a Kőhegységig, Kőszeg alá: Meszlény, Puszta-Csó, Nemes-Csó, Doroszló, Czak, Velem és Bozsok magyar falukon át. De a *Kőhegység bérczfalai* alatt visszahátrál délkelet felé, le a *Perint-völgyön* s a *Perint-Pinkaközön* át a Rábáig. E visszahajló vonal Perenye, Bucsu, Torony, Dozmat, Nárai, Jaák, Egyházas-Radócz, Nagy-Kölyked és Harasztifalu helységeken húzódik.

A *német határképződmények* sora a Gyöngyös és Perint közt: Kőszeg, Rőt, Hámor és Tó, Langeck üveghuta, Rohoncz és Város-Hódász, lenn a Pinka-völgyben pedig: Óvár, Pöszöny, Német- és Magyar-Keresztes, Német-Lő, Tornó, Felső- és Alsó-Beled, Monyoró-Kerék, Német-Sároslak, Karácsfa és Lovaszad. (A horvát szigetektől, a mik a német s a magyar terület szélein feküsznek, itt is eltekintettünk.)

4. A *Rába-völgyben* a *magyar* nyelvhatár *hegyes ékvonalat* képez, mely két szárával egyfelől a hiencz, másfelől a vend terület közé ékelődik, s a csúcspontja Szt-Gotthard. Amott Magyar-Nádalla, Vasalla, Tarótfa, Gosztony, Rátót, Magyarlak, Kéthely és Gotthard, emitt — Gotthardtól délkeletre Zsidó, Farkasfa és Kondorfa a magyar határhelységek. Szt-Gotthard a forduló pont, hol a magyar vonal alapirányt és szomszédságot változtat: addig délnyugatnak tartott s *német népek* voltak az átellenesei, itt délkeletnek fordul s csupa *délszláv népeket* talál szemközt, le a Dráva-torkolatig.

Az *utolsó német* faluk, melyekkel a magyarság a Pinka, Strém és Lapincs torkolata körül találkozik: Német-Büks, Felső- és Alsó-Rönök, Jakabháza, Füzes, Németlak és Nagyfalva, az *első vend* faluk pedig, melyek a Felső-Rábánál útjába esnek: Tótfalu, Szakonyfalu, Balázsfalu, Istvánfalu és Orfalu.

Szt-Gotthardtól nyugatra *németek* és *vendek* már közvetetlenül érintkeznek. A *német* nyelvhatár Budafalvánál átlépi a Rábát, és a stájer tartomány felé húzódva átterjed a felső Lendváig: Gyanafalva, Farkasdifalva, Rába-Szt-Márton, Tótlak, Felső-Sztrázsa, Taka, Borisfalva, Kalch, Gedőudvar, Határfalva és Mária-Havas hiencz falukkal; a *vend* nyelvhatárt ugyanitt Perestó, Vasvecsés, Viz-Lendva, Szarvaslak, Dióslak, Seresháza, Hegyszoros, Kuzma, Szt-Mátyás, Felső-Szölnök, Rábaháza és Alsó-Szölnök vend faluk jelölik.

5. A *magyar* vonal a *Rábától* a Kerka-vidékhez, s innen a Murához fordul. Átszeli a felső *Kerka-völgyet* Szalafő, Hodos, Kapornak, Domokosfa, Szomorócz és Szerdahely községeknél, át a *Kerka-Lendva közt* Szombatfa, Prosznyákfa, Tótlak, Andorhegy, Kislak és Csekefa faluknál, melyek hegyes ékvonalban mélyednek a vend falvak közé. Csekefánál a magyar nyelvhatár *zalai területre* lép, és elhagyva a Kerka-melléket, lehajlik Szécsi-Szt-Lászlón, Nemesnépen és Jakabfán át a *Lendva-völgy* szélére; ez útján Josécz, Dobronak, Zsitkócz, Kámaháza, Radamos, Bánuta és Hosszúfalu a magyar határközségek.

Ezekkel szemben a *vend* határt a Felső-Kerkánál: Budincz, Kis- és Nagy-Dolincz, Marokrét és Sál, — a lendva-melléki hegyek alatt: Andorháza, Petőfa, Tót-Keresztur és Rátkalak, a Lendva-Kerka-köz körül Jánosfa, Berkeháza, Benedek, Úrdomb, Szt-Benedek, Bokrács, Ladomér, Szt-Bibor, Zsidahegy, Bakónak és Kebele, a zalai Lendva-völgyben: Bagonya, Zilócz, Strelecz, Renkócz, Turnisa, Zorkóháza, Brezovicza és Kis-Palina jelölik. A temérdek határközség nem fog át nagy területet, hanem többszörösen megtöredezett kusza vonalat ír le.

6. Az *Alsó-Lendva-vidék* s a *Mura* között a magyar határ egy keskeny nyulványnyal a *vend és horvát terület közé ékelődik*. Az ék egyik szára Alsó-Lendva, Felső-Lendvalakos, Kapcza és Kót helységekkel a *vend oldalra*, másik szára Kót, Gyertyámos, Alsó-Lendvalakos, és Petesháza falukkal a *horvát oldalra* esik. Az ék csúcspontja Kót. Itt elmarad a vendség a magyar határszélről, s fellép a horvátság.

Az utolsó *vend* határfaluk: Nagy-Palina, Zsizsek, Alsó-Bisztiсze és Hoticza, az első horvát határfaluk pedig: Mura-Füred, Lapány, Ormos, Hétház és Mura-Szerdahely. Vendek és horvátok csak Hoticza és Mura-Füred közt érintkezhetnek közvetetlenül.

7. A *Mura-völgyben* a Lendva-Kerka-torkolattól a letenyei hegyekig, a szélső magyar helységek: Kerka-Ujfalu, Dobri, Kerka-Szt-Király, Kis-Csernye, Felső- és Alsó-Szemenye, Rátka és Letenye. A letenyei hegyeknél a vonal behajol a *nagy-csatornavölgy* felé: itt Egyeduta, Becsehely, Sormás és Nagy-Kanizsa a magyar határhelységek. Csak Kanizsán túl, *somogyi területen*, tér vissza a nyelvhatár Horvát-Szt-Miklóson, Liszón és Beleznán át a Mura mellékére, hol aztán beéri a *Dráva vonalát*.

A *horvát* nyelvhatár a Muravonalon: Bányavár, Mura-Szt-Kereszt, Mikófa, Ferenczfalva, Novakovecz, Dekanovecz, Domasinecz, Hodosan

és Mura-Vid, a letenyei hegyek alatt: Tót-Szerdahely, Tót-Szt-Márton és Petri-Vente, a csatorna-völgyben Bajcsa, Zsiteház és Mura-Keresztur (Kollátszeggel), végre túl a Dráván Légrád községnél húzódik el.

8. A somogy-baranyai *Drávamellék* a magyar határhelyei a folyam medrét környékezik: *Somogyban* Őrtilos, Zákány, Gyékénes, Sarkad, Berzencze, Udvarhely, Háromfa, Ujnép, Csokonya, Komlosa, Péterhida, Szentes, Barcs, Pálfalu, Dráva-Tamási, Gárdony, Zádor, Magyar-Ujfalu, Endrőcz, Drávafok és Markócz, *Baranyában* Iványi, Sósvertike, Zalata, Piskó, Vejti, Kis-Szt-Márton, Czun, Tésenfa, Dráva-Palkonya, Gordisa, Matty, Haraszti, Old és Új-Bezdán.

E vonalon a megszaggatott *horvát* határ képződmények: *Somogyban* Bélavár, Vízvár, Heresznye, Balhó, Babocsa, alább Patony, Szt.-Borbás, Dráva-Szt.-Márton, Dráva-Keresztur, Sztára és Révfalu, végre *Baranyában* a második Dráva-Szt-Márton. A többi horvát falu e megyében megannyi sziget-képződmény.

9. A baranyai Drávaságból a magyar vonal Siklós alatt hirtelen *északnak* fordul, és töredezetten kigyózik az ormánság szélén, s a Karasicza-völgyben föl a Mecsek-vidékeig. A telepes tolna-baranyai *svábság nagy medenczéjének* hajlásai kisérik ez útján mindenüvé. Magyar határhelyek a *siklós-villányi hegyeken át:* Tapolcza, Nagy- és Kis-Hartyán, Nagy- és Kis-Tótfalu, Bisse, — a *Karasicza-völgyben:* Herend, Belvárd, Gyula, Magyar-Peterd, Egerág, Mislény, Kis-Kozár, Ellend, Berkesd, Püspök Szt-Erzsébet, Kékesd, fönn a *Mecsek szélén*, a Zengővár alatt: Nagy-Páll, Várkony és Hosszu-Petény.

A *sváb* nyelvhatárt a *Drávamelléken*: Kácsfalu, Szt-István, Beremend, — az *alsó Karasicza-völgyben:* Lapácsa, Magyar-Boly, Villány, — a *siklós-villányi hegyeken át:* Kövesd, Német-Palkonya, Vokány, — a *felső Karasicza-völgyben:* Kis-Budmér, Rácz-Petre, Devecser, Kassa, Borjád, Szederkény, Olaszi, Hidor, Hásságy, Keménd, Szellő, végre a *Mecsek szélén*, a Zengővár körül: Gorosa, Püspöklak, Fazekas-Boda, Lovas-Hetény, Pusztafalu, Varasd, Ó-Bánya, Püspök Szt-László jelölik.

10. A *Mecsek mögött* a magyar vonal nyugatra hajlik és összelapított keskeny ívbe görbül, mert három felől is nyomja a svábság, melynek nagyobb és kisebb medenczéje a hegyekben egyesül. A magyar ívvonal egyik szárát Budafa, Mánfa, Bános, Szakál, Kovaczéna, Husztót, Szent-Katalina. Bisztricze és Bakócza, másik szárát Tormás, Gyümölcsény, Szatina, Bodolya, Egyházbér, Magyar-Szék és Magyar-Hertelend faluk kettős sora képezi.

A *németség* a magyar nyelvterület e nyulványát három oldalról fogja át: *északkelet* felől Komló, Parátur, Német-Szék, Szopók, Jánosi és Kis-Hertelend, *északnyugat* felől Oroszló, Godisa, F.-Mindszent, Palé, Jenő, Szent-György, Szógy és Szebény, *dél felől* Horvát-Hertelend, Kán, Okorvölgy, Tekeres és Kákos sváb falukkal. Az északkeleti határhelységek a *nagyobbik*, az északnyugatiak és déliek a *kisebbik* sváb medenczéhez tartoznak, Godisa, Oroszló és Kis-Hertelend a kapcsolópontok köztük,

melyek a magyar nyelvterület e részétől a *hegyháti magyarságot* (12 falut) elszigetelik.

11. A *Mecsek mögül* a magyar vonal, miután észak felé a sváb faluk elzárták útját, e helység *déli* lejtői alá fordul, s onnan az Alsó-Somogyságba vissza *nyugatnak* tart. A nyelvhatár magyar helységei a Mecsek alatt: Vasas, Somogy, Szabolcs, Szent-Kút, Magyar-Ürögh, Töttös, Bakonya, Megyefa és Gyürüfű, — *somogyi* területen az *Almás-* és *Okor-csatorna* körül Mozsgó, Csertő, Viszló, Hatvan, Patosfa, Magyar- és Német-Lad, Magyar-Lukafa és Bécz, a *kapos melléki hegyek* közt Gálosfa, Hajmás, Kis-Keresztur és Kis-Berki, végre a *Kapos-völgyben* Nagyberki, Csorna és Pula. Bellebb Ó-Dombovárt a magyar határvonal *tolnai területre* ér.

A *német* határhelységek a *Mecsekben:* Orfű, Abaliget, Hetvehely, Goricza, Korpád, Ibaba, — a somogyi *Zsélicz szélén*: Szt-László, Szulimán, Nagy-Hárságy, Böszénfa, a baranyai *hegyháton* Gödre és Jenő, a *Kapos-völgyben* Kercseliget, végre a *Baranya-csatorna* körül Kapos-Szekcső, Csikós-Töttös és Mágocs. E szakaszon Jenő, Kercseliget és Kapos-Szekcső szintén kapcsolópontok a somogy-baranyai kisebbik s a tolna-baranyai nagyobbik sváb medencze közt. A *hegyháti magyarság* e zár alatt nyugat felé is el van szigetelve.

12. *Tolnában* a magyar nyelvhatár előbb a Kapos-völgy irányát követi: Ó-Dombóvár, Döbrököz, Szakály, Regöly és Majsa helységek útján, — majd átcsap Miszlánál a tolnai hegylánczon, s a sárréti csatornát a Dunáig kiséri: Sár-Szt-Lőrincz, Medina, Dőri-Patlan, Harcz, Agárd, Szegszárd, Őcsény, Decs, Pilis, Alsó-Nyék, Báta, végül Baranya szélén Duna-Szekcső az állomásai. A *túl a dunai* magyar nyelvterület határa a *nagy alföldi magyarságéval itt ér össze*, ezért *Duna-Szekcső* a magyar néprajzi térképen a közép Duna-vonalnak épp oly nevezetes pontja, mint *Kiliti* a felső dunainak, hol a *felvidék* magyar nyelvhatára találkozik a *dunántúlival.*

A *kettős sváb medencze* Tolna mélyében egy hosszú ékvonallal zárul, melynek csúcspontja Hidegkut, s nyugati szárán, a Kapos vize fölött, Nagy-Hajmás, Kurd, Mucsi, Duzs, Hőgyész, Diós-Berény, Szakadát, Szárazd, keleti szárán, a Siótól a Dunáig, Udvari, Gyönk, Tormás, Felső-Nána, Kéty, Zomba, Kokasd, Ladomány, Szálka, Alsó-Nána, Várdomb, Báttaszék, végre — Baranyába áthajolva — Bozsok, Somberek és Bár faluk feküsznek.

A Túl-a-Duna bonyolult nyelvterületi viszonyainak képe, azonban a nyelvhatárok vázlatos megjelölésével távolról sincs kimerítve. A magyar nyelvterület szivében ott fekszik még a Bakony-Vértes vidék *kettős sváb medenczéje:* a tolna-baranyai sváb nyelvhatárok mögött pedig ott van a *három kisebb magyar medencze*, egymástól elszigetelve: a duna-drávaszögi, a hegyháti s a bonyhádvidéki.

A *Duna-Dráva-szögben 11 magyar helységet* nyugat és észak felé a *német* elem Eugenfalu, Kis-Dárda, Dárda, Albertfalu, Keskend, Monostor, Bán, Kisfalud és Udvar falukkal izolált. A kisded *magyar* terület

határait Kopács, Déllye, Darócz, Laskó, Karancs, Kő, Sepse, Vörösmart és Kis-Kőszeg jelölik.

A *hegyháti* magyarság elszigetelt *11 faluját* a sváb Jánosi, Battyán, Vaszar, Nagy-Ág, Gerényes, Kapos-Szekcső, Kercseliget, Jenő, Felső-Mindszent, Godisa, Oroszló és Kis-Hertelend faluk zárják körül. E gyűrűben a magyar faluk közt exponált fekvéssel bír: Pölöske, Liget, Tarrós, Tékes, Jagónak, Meződ és Hörnyék.

A *bonyhádvidéki* magyarok a tolna-baranyai határon *8 helységben* húzódtak meg. A környező németség hullámai valamennyit érik, de leginkább Váralját, Mázát, Császtát, Győrét és Magyar-Egregyet. A környező német tömeg első sorában állnak: Ó- és Újbánya, Battyán, Szalatnak, Marócz, Izménd, Nagy- és Kis-Mányok, Hidas és Nádasd sváb faluk.

A *bakonyi sváb* medenczében a szélső községek töredezett kört írnak le. Az átfogható német nyelvhatár a Nagy-Gájától a Gerenczéig: Bakony-Nána, Nagy-Esztergár, Oszlop, Porva, Fenyőfő, Szűcs és Béb, — a Tapolczától a Tornáig: Nagy-Tevel, Kis- és Nagy-Gana, Pölöske, Német- és Magyar-Polány, Ajka-Rendek, — a Tornától a Kis-Bakonyon át a Sédig: Urkut, Német-Barnag, Német-Hidegkut, Fajsz és Markó, — a Sédtől a Nagy-Bakonyon át a Nagy-Gája-völgyig: Lókut és Olaszfalu községeken vezet át.

E medencze körül a *magyar* nyelvhatárt helységeink hosszú sora jelöli meg. A Nagy-Gája-völgyben: Tés, Jásd és Dudar, a Kis-Gája-völgyben: Sur és Csatka, — a Czuha-völgyben: Bakony-Magyar-Szent-Király és Csesznek, — a Kis-Bakonyér-völgyben: Bakony-Szt-László, Gicz, Bakony-Tamási, Pápa-Teszér és Lovász-Patona, — a Gerencze-völgyben: Vanyola, Csót, N.-Gyimót, — a Tapolcza-völgyben: Ugod, Bögöde, Tapolczafő, Pápa-Kovácsi és Kup, — a Bitva s a Torna közt: Salamon, Noszlop, Oroszi, Bor-Szörcsök, Gyepes, Ajka és Tósok-Berény, — a Kis-Bakonyon át a Sédig: Bódé, Öcs, Nagy-Vázsony, Magyar-Barnag, Balaton, Kis-Szőllős, Arács, Csopak, Lovas, Fel-Örs, Szt-Király-Szabadja és Veszprém, — végre a Sédtől a Nagy-Gája-völgyig: Rátót, Hajmáskér, Öskü, Várpalota és Tés a magyar határhelyek.

Az öv nem mindenütt egyformán erős; mögötte kelet, délnyugat, észak és északnyugat felé több ponton sváb szigetek feküsznek a magyarság közepett. Leggyengébb az övezet északkeletre: a *Kis-Gája vidékén*, hol a Bakony a Vértessel, s a *bakonyi svábok három szélső faluja a Vértesség sváb medenczéjével összeér.*

E faluk: *Ács-Teszér*, *Aka* és *Bakony-Sárkány.* Átellenükben fekszik a *Vértes szélén* a német Ondód és Moór, bellebb a *hegyek közt* szoros lánczolatban függnek össze ezekkel: Gánt, Vértes-Boglár, Kozma és Szár a *fejérmegyei*, Gesztes, Vértes-Somlyó, Kecskéd, Alsó-Galla, Tarján, Tolna, Baj, Agostyán, Duna-Szt-Miklós a *komárommegyei* Vértesben. A lánczolat aztán megszakítás nélkül tovább terjed Esztergom és Pest megyék területére: Tarján tőszomszédságában Szomor, mögötte Perbál, Zsámbék, tovább Fityek, Torbágy, Török-Bálint, Tétény, alább

Budapest körül Budafok, Buda-Örs, Budakesz, Hidegkut, Üröm, Békás-Megyer, Buda-Kalász, Szent-Endre, Bogdán, Nagy-Maros, föllebb Esztergom körül Táth, Dorog, Leányvár, Szolnok, Kirva megannyi német láncz-szemek, melyek csaknem az egész Vértest átövezik.[1]

A *magyar* nyelvhatár e medencze felé a Bakony *északkeleli* széléről: a Kis-Gája-völgyből *Csatka* és *Sur* magyar faluknál indul ki. Lánczszemei Komárom és Esztergom megyék felé: *Csatka*, Hánta, Kis-Bér, Császár, Bokod, Dad, Környe, Tata-Tóváros, Szomód, Duna-Almás, Neszmély, Piszke, Bajóth, Nagy-Sáp, Bajna, Epöl, Tokod, Esztergom, Dömös, Pilismarót és Szobb. Lánczszemei Fejér és Pest megyěk felé: *Sur*, Veleg, Csernye, Bodajk, Csókakő, Csákberény, Csákvár, Budmér, Csabdi, Gyermely, Pinnye, Tök, Mány, Bot, Bia, Puszta-Zámor, Tárnok és Batta. Fenn Szobbon, lenn Battán túl a *dunabalparti* magyar községek zárják be a kört a Vértesség német medenczéje mögött.

A bakonyi svábságnak tehát közel szomszédosa a vértesi svábság. A környező magyar elemből csak két kis falura való fekszik köztük a Kis-Gája-völgyben: *Csatka* és *Sur*, ha e kettő nem őrzi meg magyar jellegét, ma a német öv a Bakony nyugati szélétől a Vértes keleti széleig, s le a Csepeli szigetségig kiterjed.

Számítsuk e sokféle medenczéhez a Túl-a-Duna 174 nyelvszigetjét[2],

[1] L. a térképgyűjteményben a IV/a. és IX/a. mellékletet.

[2] A *nyelvszigetek* a következők:

a) **Magyar** szigetek: a mosoni *hanságban*. Puszta-Somorja, a *Csáva*-völgyben (Sopron m.) Felső-Pulya és Közép-Pulya, a *Pinka*-völgyben (Vas m.) Alsó-Őr, Őri-Sziget és Pinka-Mindszent, a *Strém*-völgyben (Vas m.) Felső-Őr, a baranyai *Duna-völgyben* Mohács és Kölked, a *Mecsekben* Szebény. a *Bikal*-völgyben (Baranya m.) Mocsolyád, a *Bakonyban* (Veszprém m.) Borzavár, Bakonybél, Zircz, Szent-Gál és Vámos.

b) **Német** szigetek: a mosoni *szigetközben* Magyar-Kimle, a győri *Tóközben* Sövényháza, a zalai *Bakonyban* Szőcz és Pula, a zalai *Balaton-melléken* Csicsó és Szt-Jakabfalva, a *Csatornavölgyben* (Zala m.) Szepetnek, a somogyi *mezőségben*, Bize, Szomajom és Szulok, a *Koppányvölgyben* Bónya, Szorosad, Döröcske, Kára, Miklósi (Somogy m.) és Pári (Tolna m.), az *igali hegyek* közt Somogy, Écsény és Gadács, a *Kapos*-völgyben (Somogy) Homok, az *Okor-csatorna* mellett (Somogy) Német-Újfalu és Tekfalu, az *Almás-völgyben* (Somogy) Tót-Keresztúr, a *Mecsek alatt* (Baranya), Bükösd, Árpád, Hird és Pécsvárad, az *Ormánságban* (Baranya) Gyód, a tolnai *Duna-völgyben* Mözs és Duna-Kömlőd, a *Sármezőn* (Tolna m.) Dorog, Bikács és Német-Kér, a *tolnai hegyek* alatt Nagy-Székely, a veszprémi *Kis-Bakonyban* Vöröstó, a *Gerencze*-völgyben (Veszprém m.) Nyögér, a *kis Bakonyér*-völgyben (Veszprém m.) Román, Gyirót és Peterd, a *nagy Bakonyér*-völgyben (Veszprém m.) Bakony-Német, Szt-Király és Bakony-Német-Szombathely, a *Bakony szélén* (Fejér m.) Balinka, Isztinár és Kuti, a *Vértes* alatt (Fejér m.) Acsa.

c) **Horvát** szigetek: a mosoni *Duna-völgyben* Köpcsény, Körtvélyes, Horvát-Járfalu, Csun, Bezenye és Horvát-Kimle, a mosoni *Lajtha-völgyben* Lajtha-Újfalu, Újfalu és Parndorf, a *Lajtha-hegységben* (Sopron m.) Szarvkő, Büdöskút, Völgyfalu, a *Vulka*-völgyben (Sopron m.) Oszlop, Darázsfalu, Vulka-Párdány, Czinfalva, Ottova Zárány, Darufalva, az *Ikva*-völgyben (Sopron m.) Kertes, Klimpa, Kópháza, Hidegség, a *soproni hegyek* alatt Lakfalva, a *lánzséri hegyek* alatt (Sopron m.) Borosd, Császárfalva, a *Csáva*-völgyben (Sopron m.) Alsó-Pulya, a *bárándi hegyek* közt (Sopron m.)

s fogalmat kaptunk a tarka néprajzi képről, melyet ez országrész napjainkban elénk tár. Ilyenek voltak a fajnépek területi viszonyai és nyelvhatárai a XIX. század utolsó éveiben!

Mi megjelöltük e határokat pontosan, hogy nyilvántarthatók legyenek a későbbi elváltozások. Mert a muló idő sokat változtat a fajnépek helyzetén.

E dolgozat csak az utolsó félszázad népmozgalmai felé vetett egy-egy pillantást, a mennyi régi hullám mozdult meg újra szemünk előtt. Láttuk a szerbség elenyésztét, a horvát szigetek egy részét eltűnőben, a sváb nyelvhatár lassú eltolódását, a magyar faj térveszteségeit s újabb szerzeményeit; láttuk a költöző népességet a lendületbe jött városokban s egyéb góczpontokban, meg a kiürülő falukban. Mennyi változás alig 50 év alatt!

Megfogyott a 11 megyében 340 község népe: ú. m. 238 magyar, 88 német, 10 horvát, 2 vend, és 1—1 tót, meg szerb községé. Körülbelül négyannyinak a népessége stagnál. Ime a kivándorlási mozgalmak hatása. Csak a községek kisebb fele fejlődik Túl-a-Dunán egészségesen.

Átalakult fajtöbbségében ugyanitt *211 község*, tehát közel tizedrésze az összes túl-a-dunai községeknek: ú. m. 76 *régi magyar* helységből 58 németté, 5 tóttá, 3 venddé, 10 horváttá lett, 38 *régi német* helységből 24 megmagyarosodott, 14 elhorvátosodott, 42 *régi horvát* helységből 15-öt a magyar, 27-et a német elem olvasztott be, 40 *régi szerb* helységből 21-ben ma a horvát, 13-ban a német, 6-ban a magyar fajé a túlsúly, végre 5 *vend* és 10 *tót* helység kizárólag magyarrá lett. Ötven év alatt tehát túl-a-dunai *magyarság* vesztett 76, nyert 60, a *németség* vesztett 38, nyert 98, a *horvátság* vesztett 42, nyert ugyanennyi hely-

Szabad-Báránd, Füles, Borisfalva, Malomháza, Likvánd, Horvát-Gyirót, a *Répcze*-völgyben (Sopron m.) Und, Pervány, Udvard, Frankó, a *Répcze-Gyöngyös-közben* (Sopron m.) Peresznye, Olmod, Horvát-Zsidány, a *Gyöngyös*-völgyben (Vas m.) Tömörd, a *Perint-völgyben* (Vas m.) Nagy-Várda és Várda, a *pinkamelléki hegyek* közt (Vas m.) Csajta, Ó-Hódász, Szabar, Inczéd, Polanicz, Bándol, Kulcsárfalu, Rumpód, Podgoria, Barátmajor és Füsthegy-Sorokány, a *Pinka*-völgyben (Vas m.) Oláh-Cziklin, Mérem, Csém, Felső-Csatár, Alsó-Csatár, Horvát-Lő, Szt-Katalin és Szt-Péterfa, a *Strém*-völgyben (Vas m.) Stinácz, Újhegy, Pinkócz, Hovárdos, Horvát-Hásos, Lipócz, Zsámánd, Nagy-Medves és Nyúlfalu, a *Strém-Lapincs-közben* (Vas m.) Horvát-Csenes' Sirovnicza, Vaskút. Őzgödör, Sóskút, a *Rába*-völgyben (Vas m.) Felső-Berkifalu és Horvát-Nádalla, az alsó *Dráva-völgyben* (Baranya m.) Petárda, a *Karasicza*-völgyben (Baranya m.) Benge, Baranyavár, Lócs, Birján, Szemely, és Katoly, az *Ormánságban* (Baranya m.) Áta, Szalánta, Németi, Szőkéd, Pogány, Udvard és Kökény, a *Mecsek alatt* Nagy-Kozár és Magyar-Sóros, a baranyai *Duna-völgyben* Darázs, Herczeg-Márok, Izsép és Dályok.

d) Szerb szigetek: az alsó *Dráva-völgyben* (Baranya m.) Torjáncz, Kassánd és Bolmány, a *Karasicza*-völgyben (Baranya m.) Sárok, a fejermegyei *Duna-völgyben* Érd.

e) Tót szigetek: a fejérmegyei *Duna-völgyben* s mellékén Kis-Apostag és Sóskút, a *Vértes alatt* (Komárom m.) Oroszlán, Bánhida, Szőllős és Tardos, a *Zsitva*-völgyben (Komárom m.) Baromlak, végre a *Zsitva-melléken* (Komárom m.) Új-Gyalla, Jászfalu, Szemere és Csehi. A 4 utóbbi a felvidéki tótságból lehajló nyulvány.

séget, a *vend* vesztett 5-öt, nyert 3-at, a *tót* vesztett 10-et, nyert 5-öt, a *szerb* vesztett, 40-et, s nem nyert egyet sem.

A magyarság főleg a városokban s egyéb vidéki góczpontokban keresett kárpótlást a veszteségekért, a miket a kis faluk világában (leginkább baranyai területen) kellett szenvednie. Azokat virágzásba hozta, s erős nemzeti kulturával ruházta fel.

Az idők nyomasztó válságaiból az összes fajnépeknek kijutott. A szocziális viszonyok átalakulása, a föld megcsökkent jövedelme, a sok kötött birtok s a sok rossz esztendő mobillá tették az alsó néposztály egy részét. Szerencsére vannak tájak, melyek kibírták a bajokat. Ilyen a Kemenes, a Göcse és Rábaság, a belső Somogy s az egész Sármező vidéke. Annál hervatagabb a Mecsek, a Balaton-mellék s a Bakony körül a népesség.

A jövő alakulásaival foglalkozni nem e dolgozat feladata. Mi megrajzoltuk a mai Dunántúl képét a statisztikai anyag alapján. Adatainkkal most a *Felvidék* ismertetéséhez fogunk.

A Felvidéken.

A kárpáti bérczvilág fajnepei közé lépünk; bejárjuk a völgyeket, a mik a magas hegységtől *nyugatra* a Duna s a kisalföld, *keletre* a Tisza s a nagyalföld felé ereszkednek.

A Morva határfolyótól a Tiszáig húsz megye, s 113 megyejárásban 4640 helység fekszik e területen.

Három csoportba osztjuk, miként a Dunántúllal tettük, ez országrész megyéit. De a csoportosításnál nemcsak a *földrajzi* fekvést veszszük figyelembe, hanem a *fajnépeket* is, melyek egy-egy nagy vidékre úgyszólva ráruházták a maguk jellegét, betöltve azt saját szellemükkel és népi sajátságaikkal. Ehhez képest szólni fogunk a *tót felvidékről*, a *palócz-földről* s a *tót-orosz felföldről.*

Tót felvidéknek nevezzük azt a nyolcz megyét, mely az ország északnyugati részén a Garam s a Morva közt a Vág-völgy rendszerében fekszik, ott él a hazai tótság zöme. E megyék: *Pozsony*, *Nyitra*, *Bars*, *Túrócz*, *Trencsén*, *Árva*, *Liptó* és *Zólyom*. A megyejárások száma 46, a helységeké 1782, — fajtöbbsége 247 helynek *magyar,* 33-nak *német*, 1501-nek *tót,* és 1 helységnek *horvát*. A megye-csoport térképén látni fogjuk, meddig terjed a kisalföldön a magyar elem a folyam-völgyekben a hegyek közé, s a tótság meddig terjeszkedett onnan le a rónaság felé.

Palócz-földnek hívjuk azt a hét megyét, a mik a Garam és Hernád közt a felvidék középső tagját képezik, kemény fajta magyar nép lakik ott, mely vidékenkint a palócz tájszólás változatai szerint beszél. E megyék: *Esztergom*, *Hont*, *Nógrád*, *Heves*, *Borsod*, *Gömör* és *Abauj-Torna*. Megyejárásaik száma 37, a helységeiké 1348, — fajtöbbség 912 helységben *magyar*, 16-ban *német*, 419-ben *tót*, és 1-ben *orosz*. A nyelvtudomány felosztotta e területet a keleti, északi és nyugati palócz dialektus szerint; a leíró néprajz külön tárgyalja az egyes palócz vidékeket, külön a barkó s a matyó fajtát. Mi csupán arra fogunk figyelni, hogy a magyar felvidék ez érdekes népei hogyan helyezkedtek el és fejlődtek az északi szlávok tőszomszédságában.

Végre *tót-orosz felföldnek* tekintjük az ország északkeleti részét, hol e két szláv faj él egymás mellett nagy tömegben, magyarok és németek pedig aránylag kisebb számmal. A terület magában fogjalja *Szepes, Sáros*, *Zemplén*, *Ung* és *Bereg* megyéket. De hogy teljes legyen a szláv felföld képe, hozzá kapcsoljuk a Tiszántúlról *Ugocsát* és *Máramarost* is; ezek útján a Tátrától a Tiszáig terjedő vidék 33 megyejárásához és 1510 helységéhez még 11 járást és 231 helységet csatolunk. A fajtöbbség ez 1741

helység közül 290-ben *magyar*, 60-ban *német*, 730-ban *tót*, 608-ban *orosz* és 53-ban *román*. Ez öt fajnép felé vet tájékoztató világosságot a hét északkeleti megye csoportképe.

A Pozsonytól Máramarosig terjedő *egész felvidéken* tehát 22 megyével, s 124 járásban 4871 községgel lesz dolgunk, ú. m. 1449 magyar, 109 német, 2650 tót, 609 orosz, 53 román s 1 horvát helységgel.

A *modern* viszonyok feltárásában napjaink statisztikája, az *előzmények* megjelölésében a régebbi statisztika ezúttal is támogatni fog.

I. A tót felvidék.

Magyarország ez északnyugati részén 4,344.548 k. holdnyi területen 1782 helység fekszik. Az utolsó népszámlálás 1,463.670 lelket talált bennük. A fajnépek akkor községek szerint így oszlottak meg:

Megye területén	A helységszám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
A 247 *magyar* helységben (508.088 k. hold területen) volt:											
Pozsony	150	100.170	3	3.282	2.049	—	2	10	5	918	106.439
Nyitra . .	40	50.867	2	5.924	1.274	6	1	6	—	264	58.344
Bars . . .	57	41.516	3	3.431	647	—	—	3	1	104	45.705
együtt:		192.553	8	12.637	3.970	6	3	19	6	1.286	210.488
Az 1.501 *tót* helységben (3,695.735 k. hold területen) volt:											
Pozsony .	137	8.394	6	136.759	16.056	2	7	23	10	1.391	162.648
Nyitra . .	388	18.569	4	282.306	22.613	11	7	29	2	1.952	325.493
Bars . . .	146	5.505	1	81.243	2.702	2	—	4	—	551	90.008
Turócz .	89	1.305	6	37.664	2.281	—	1	1	—	335	41.593
Trencsén	399	5.082	110	241.818	10.267	20	46	18	50	1.358	258.769
Árva . . .	97	773	—	81.600	1.918	1	2	2	—	524	84.820
Liptó . .	115	1.771	4	72.067	2.568	3	1	2	—	434	76.850
Zólyom .	130	4.549	23	103.648	3.268	5	3	4	—	913	112.413
együtt:		45.948	154	1,087.105	61.673	44	67	83	62	7.458	1,152.594
A 33 *német* helységben (136.434 k. hold területen volt·											
Pozsony .	11	11.211	19	9.345	36.569	16	27	219	7	1.752	60.165
Nyitra . .	9	62	—	581	12.006	—	—	—	—	73	12.722
Bars . . .	6	590	4	2.342	14.212	—	—	—	—	49	17.197
Turócz .	7	53	—	290	7.899	—	—	—	—	144	8.386
együtt:		11.916	23	12.558	71.686	16	27	219	7	2.018	98.470
Egy *horvát* helységben (4291 k. hold területen) volt:											
Pozsony .	1	124	—	355	229	—	—	1.272	—	138	2.118[1]

[1] Összesen a nyolcz megyében:

Pozsonyban	299	119.899	28	149.741	55.903	18	36	1.524	22	4.199	331 370
Nyitrában	437	69.498	6	288.811	35.893	17	8	35	2	2.289	396.559
Barsban	209	47.611	8	87.016	17.561	2	—	7	1	704	152.910
Turóczban	96	1.358	6	37.954	10.180	—	1	1	—	479	49.979
Trencsénben	399	5.082	110	241.818	10.267	20	46	18	50	1.358	258.769
Árvában	97	773	—	81.600	1.918	1	2	2	—	524	84.820
Liptóban	115	1.771	4	72.067	2.568	3	1	2	—	434	76.850
Zólyomban	130	4.549	23	103.648	3.268	5	3	4	—	913	112.413
=	1.782	250.541	185	1,062.655	137.558	66	97	1.593	75	10.900	1,463.670

Ez elemeket fogjuk fölkeresni a tót felvidék nyolcz megyéjében a Felső-Duna s a nyugati Kárpátok közt.

Pozsony megye.

Nagy rónaság ez, melyet az északi bérczekből lenyuló *Kis-Kárpátok* gránit és dolomit falai ketté osztanak. A kisebbik darab a *Morva-mező*, a nagyobbik a *Mátyus-föld*, melyhez délről a *csallóközi* síkság csatlakozik. Folyamok és patakok egész sora szaggatja meg e területet. Erre kanyarog észak felől a *Vág* s a *Dudvág* vize, — itt veszi a Vág a mátyus-földi útján magába a *Gidra*, *Bláva*, *Parna*, *Trnava*, és *Spácza* patakokat, itt torkol a *Morva* a Nagy-Dunába, az ország határán. Maga a *Duna* szétágazik, két ágával átfogja a Csallóközt, — egy harmadik ággal, Moson és Győr felé, a Szigetközt. Az egész kép a Túl-a-Dunán látott *kisalföldre* emlékeztet, melynek lapálya a Rábaságtól s a Fertőségtől idáig kiterjed.

Összesen 299 község fekszik e térszinen: 150 magyar képződmény a sík délkeleti oldalt, — 137 tót helység a megye északi és északnyugati részét foglalja el; 11 német s 1 horvát sziget közéjük épült csoportosan.

Elsőbben a délkeleti síkság felé: a *Csallóközhöz* fordulunk, mely nemcsak Magyarországon a *legnagyobb sziget*, — egész Közép-Európában nincs hozzá fogható. Kiterjedése mintegy 200 ezer k. hold, népessége közel 50.000 lélek, s ezek 116 helységben laknak. A helységek közül 27 a *Nagy-*, 32 a *Kis-Duna* mellett, 57 a sziget *mélyében* fekszik.

A Csallóköz (111 magyar, 5 német helységgel),
Nagy Dunaág felől

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-csallóközi j.									
:*Bős*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Baka	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
•Nádasd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Dercsika	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Bodak	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Felbár	β	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
Süly	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Felső-csallóközi j.									
•Vajka	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Keszölcsés	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Szarva	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Doborgur	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	»	»
Bácsfa	α	magyar	I° n.	-	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csölösztő	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	á.	»	»
Királyfia	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	á.	*fogyott*	»
•Tejfalu	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a.	*fogyott*	»
Nagy-Paka	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
Kis-Paka	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a	—	*fogyott*	»
Csukás-Paka	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Bucsúháza	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° c.	a.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
⁚Somorja	b	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° a.	e. i.	nőtt	magyar
Gutor	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szemet	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dénesd	α	*német*	III° m	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Torcs	α	*német*	II° m.	t.	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
•Misérd	β	*német*	II° m.	t.	*ág. ev.*	IV° r.	—	*fogyott*	»
Alsó-Csölle	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° a.	e.	nőtt	»
Felső-Csölle	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	magyar
A sziget mélyén									
F.-csallóközi járás									
Csákány	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	magyar
•Csütörtök	β	magyar	I° n.	t	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Béke	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Uszor	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Kislég	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Előpatony	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Maczháza	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tárnok	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Sárosfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Lég	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szász	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
A.-csallóközi járás									
Lögér-Patony	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
Benke-Patony	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	»
Csécsény-Patony	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Diósförge-Patony	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Bögöly-Patony	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	*fogyott*	»
•Szt Mihályfa	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Cséfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Budafa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	»
Kis-Budafa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Kis-Lucs	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ó-Gelle	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pósfa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Lucs	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Beketfa	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
•Egyházgelle	α	magyar	—	—	r. kath.	III° i.	—	»	»
Kisfalud	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Csentőfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Solymos Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*maradt*	»
•Királyfia-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Etre-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gönczöl-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Kulcsár-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Morócz-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sipos-Amadé-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Piszke-Karcsa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Egyház-Karcsa	α	magyar	—	-	r. kath.	I° i.	—	»	»
╬ dőhátLamazér-Karcsa	α	magyar	I° n	—	r. kath.	I° a.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
•Nagy-Abony	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	magyar
Hodos	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*D.-Szerdahely*	d	magyar	I° e.	n. t.	r. kath.	V° i.	a. e.	»	»
Balászfa	α	magyar	III° e.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Pódafa	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV e. II° i.	a.	»	»
Tőbőréte	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	a. i.	»	»
Nagy-Benéte	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	—	»	»
Csenkeszfa	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Albár	β	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	»
Mad	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	»
Lidér-Tejed	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Ollé-Tejed	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Nyék	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Várkony	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Padány	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Bőgellő	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
•Al-Istál	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Tőnye	α	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r. II° i.	—	»	»
Fel-Istál	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	»
A Kis-Dunaág felől:									
A.-Csallóközi j.									
•Alsó-Nyárasd	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
Felső-Nyárasd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vásárút	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vámosfalu	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kürt	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Udvarnok	α	magyar	II° e.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kis-Udvarnok	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Tőkés	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Sík-Abony	β	magyar	—	—	r. kath.	II° r.	i. a.	nőtt	»
Eperjes [1]	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
F.-Csallóközi j.									
Vajas-Vatta	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Bél-Vatta	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Tonkháza	α	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kis-Magyar	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Illésháza	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Újhely-Jóka	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Olgya	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Gomba	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Csenke	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Nagy-Magyar	a	magyar	II° e.	—	r. kath.	III° i.	a.	»	»
Alsó-Jányok	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Felső-Jányok	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
Bústelek	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	»

[1] *Eperjes* kisközség nem a szigetben, hanem a külső balparton fekszik, de közigazgatásilag a szigetséghez tartozik.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vők	α	magyar	I° n	t.	r. kath.	I° i.	a.	*nőtt*	magyar
Madarász	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Hideghét	α	magyar	II° n.	t. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Fél	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Hidas	a	*német*	I° m.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	német
Eberhard	β	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Verekenye	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	—	—	»	»
Szunyogdi	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Püspöki	a	magyar	I° n	e. t.	r. kath.	—	—	»	»

A két partvidék — a gyakori árvizek daczára, — majd oly sűrűn be van építve, mint a szigetség emeltebb belső tagja: ott a két szárnyra 59, itt a sziget mélyére 57 falu esik. A Nagy-Duna felé néznek a legnépesb helységek: Bős és Somorja (2 b.) a Kis-Duna felé fordul a sziget főhelye: Duna-Szerdahely (d. tipus). A két külső tagon az apró faluk száma nem sokkal mulja felül a fejlettebb képződmények számát: egyfelől 15, másfelől 18 kis falu (α) áll 10 és 13 nagyobb faluval szemben, — míg a sziget mélyén a nagyobb faluk száma csak 5, az apró faluké 50.

A *fajnép* a Csallóközben csaknem kizárólag *magyar*. Kisded falvai a török világ elmultával egymás hátán épültek, s a felvidékről ide költözött magyar elem azokat hamar benépesíté. A termékeny csallóközi Kanaán sokáig vonzott. De az új idők válságai megrontották e népet a földhöz való szeretetében; innen a kiürülő faluk ijesztő száma: ötven év alatt a pozsonyi Csallóköz 116 községének csaknem harmadában, *36 faluban fogyott meg a népszám*. Olyik falu közel jutott az elenyészéshez: ilyen Bústelek (nomen est omen), hol félszáz éve még 159 lélek volt, s az utolsó számlálás csak 44 lelket talált. Ellenben a szaporodás mindenütt oly jelentéktelen, hogy egyértelmű a stagnációval.

S csodálatos, hogy e hervatag magyar elem, mily keményen ellentáll más fajnépeknek, nehogy e szigetséget eláraszszák. A sziget mélyén a legtöbb község tiszta magyar. A Kis-Dunaág felől a tót nyelvterület szomszédságában néhány tót spóra mutatkozik, — a Nagy-Dunaág felől, a mosoni svábok átellenében, német sporák közt öt sváb falu épült, de ezek — a fajkisebbségekből ítélve — már magyarosodni kezdenek, — a hatodik: Eberhard, teljesen megmagyarosodott.

Vallásra e nép túlnyomólag róm. kath., csak a Csallóköz mélyén, Komárom közelében, van öt magyar kálvinista, s a felső csúcs körül egy német protestáns falu. Valaha a kálvinisták többen lehettek, hat faluban III—IV° erejű ma is az ev. ref. kisebbség. Jelentékeny izraelita kisebbségek vannak: Duna-Szerdahelyt V°, Nagy-Magyaron és Egyházgellén III—III°, Pódafán és Tejfalun II—II° erővel.

A pozsonyi Csallóköz sokban hasonlít a komáromi Csallóközhöz, a győri Csilizközhöz s a moson-győri szigetközhöz: nagyrészt tiszta magyar,

miként azok, — apró községeik vannak, mint azoknak, s épp oly csökkenő a nép ereje, annyiféle a felekezete, mint nekik.

Nem így a duna-völgyi népesség künn a partvidéken, úgy a *Nagy-Duna*, mint a *Kis-Duna* mentén.

A Duna-völgy (16 magyar, 4 német, 7 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pozsonyi járás.									
:*Dévény*	a	*német*	III° t.	m. e.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
•.•**Pozsony**	E	*német*	II° m.	II° t. e. h.	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»
Ligetfalu	β	*német*	I° t.	m. e.	r. kath.	III° a.	—	»	»
Főrév	β	*német*	I° m.	t.	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
Szőllős	a	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	tót
Papfa	α	*tót*	I° m.	e. n.	r. kath.	—	—	»	»
•Iványi	β	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
•Cseklész	a	*tót*	V° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Horvát-Gurab	β	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	tót
Német-Bél	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
•Magyar-Bél	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	»
Torony	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	»	*tót*
Dunaujfalu	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Zoncz	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*tót*
Sáp	α	magyar	III° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Hegysúr	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° e.	a. i.	»	»
Pénteksúr	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
Egyházfa	α	magyar	III° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Pap-Körmend	α	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•Királyfa	β	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Borsa	β	magyar	IV° t.	n.	r. kath.	I° e.	a. i.	*fogyott*	magyar
Jánosháza	α	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
F.-csallóközi j.									
:*Jóka*[1]	b	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° i.	e. a.	nőtt	magyar
Galantai járás.									
:*Nagy-Födémes*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Vezekény*	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Tallós*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	á.	»	»
:*Nádszeg*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

Szemben a Csallóközzel, a *Kis-Dunaág* balpartján, 22 község fekszik, — föllebb a *Nagy-Dunánál* 4, köztük az ország egykori fővárosa: *Pozsony*. A *magyar* elem a völgy nagyobb alsó felét tölti be, — kisebb felső felén a *német* elem a *tótsággal* osztozik, mely a Kis-Kárpátok alatt úgy a morva-mezei, mint a Mátyus-földi oldalon Pozsonynak tart.

A *magyar községek* a galántai partszakasz hosszában nagyok és erősek, — egyikük: Nádszeg, tiszta magyar. A pozsonyi partszakasz mentén

[1] *Jóka* nagyközség csak közigazgatásilag tartozik a Csallóközhöz, tényleg kívül fekszik a szigeten, a Duna balpartján.

fölfelé többnyire kicsinyek és jelentőség nélkül valók. Valaha több erejük lehetett: erre vall, hogy Pozsony alatt a magyarság Német-Bélt már régebben, a tót Toronyt és Zonczot az utolsó 50 év alatt megmagyarosította. De ugyanekkor elvesztette Cseklészt, mely eltótosodott. Mindeme községek a magyar és tót nyelvhatár mentén feküsznek, a Kis-Duna s a Kis-Kárpátok közt, hol a két fajnép versengő küzdelme a térért egyre foly. Igy szállta meg a tótság, a magyar községek közé ékelődve, Pap-Körmendet és Királyfát, már száz évvel ezelőtt; erős kisebbséggé növekedett azóta Borsán (IV^0), Sápon és Egyházfán (III—III^0), végre Jánosházán (II^0), mely úton elhatolhat a Csallóközig.

A telepes horvátok, kikkel Vas és Sopron területén találkoztunk, utolsó telepüket: *Horvát-Gurabot* itt a pozsonyi Duna-völgyben alkották, — de száz év óta ezt is elhóditotta a tótság; a *horvátok átköltöztek* a Kis-Kárpátok mögé: *Dévény-Ujfaluba*, látni fogjuk alább, hogy a tót áramlat elől ott sem térhettek ki. Ez áramlat beérte a pozsonyi Nagy-Dunát; Dévényben a tót kisebbség III^0, magában *Pozsonyban* II^0 erejű, s nem sokkal marad e város magyar kisebbsége mögött. A mi *fajnémet* e vidéken még van, immár utolsó maradványa az egykori erős németségnek, mely valaha a megye egész nyugati részén el volt terjedve s szabadalmakat bírt a törvényhatóság *valamennyi városában*. Ma csak *Pozsony* falai közt maradt meg a relativ többsége, s népességi mérlege évről-évre ingadozóbb: a németség folyvást veszíti a tért a város egyes részeiben s gyanítható sorsa ennek, hogy vagy megmagyarosodik, mint Sopron, Kőszeg és Szent-Gotthard, vagy pedig elmerül a szláv hullámok közt, mint körülötte Nagy-Szombattal, Pozsony-Szt-Györgygyel, Modorral és Basinnal történt.

A magyar nyelvhatárt a Csallóközön át a Dunavölgy széleig: Gutor, Szemel, Csukás-Paka, Uszor, Bike, Csötörtök, Felső-Csöke, Püspöki, Szunyogdi, Vereknye, Eberhard, Vök, Duna-Ujfalu, Magyar- és Német-Bél, Torony, Zoncz, Pénteksúr, Borsa, Jánosháza és N.-Födémes jelölik; a *tót* nyelvhatár a Duna-völgy szélén: Királyfa, Pap-Körmesd, Horvát-Gurab, Cseklész, Iványi és Papfa, — a *német* nyelvhatár a Duna-völgytől a Csallóközön át a mosoni határig: Dévény, Pozsony, Főrév, Ligetfalu, Alsó-Csöke, Misérd, Torcs és Dénesdi helységeknél vonul el.

Most átlépünk a szomszéd térszakaszra, a *Dudvág* s a *Vág* völgységeibe.

A Dudvág-völgy (13 magyar, 1 német, 16 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Galántai járás.									
Királyrév	β	magyar	—	—	r. kath.	I^0 i.	—	nőtt	magyar
:*Alsó-Szeli*	b	magyar	I^0 t.	—	*ág. ev.*	IV^0 r.	i. e.	»	»
:*Felső-Szeli*	c	magyar	—	—	*ág. ev.*	V^0 r	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbsége: legsúlyosb	kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbsége: legsúlyosb	kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nyék	β	magyar	I° t.	n	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Hidaskürt	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vízkelet	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Hegy	α	magyar	I° t.	n.	r. kath	I° i.	—	»	»
Kosut	a	magyar	II° t	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Taksony*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Galánta	b	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	IV° i.	a. e.	»	»
Hodi	α	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Nyebojsza	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Magyar-Diószeg	b	magyar	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
Német-Diószeg	β	*német*	IV° m.	t.	r. kath.	II° a.	i.	azóta lett	
Kis-Macséd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Barakony	α	*tót*	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	*magyar*
Gány	α	*tót*	II° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	a.	»	*magyar*
•Nagy-Macséd	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	azóta lett	
:*Puszta-Födémes*	a	*tót*	II° m.	n. e.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	*magyar*
Nagyszombati j.									
•Ábrahám	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Geszt	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Majtény	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Apaj	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
•Farkashida	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Keresztur	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Zavar	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i	—	»	»
Alsó-Lócz	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Lócz	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kis-Bresztován	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Bresztován	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Vág-völgy (6 magyar, 9 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbsége: legsúlyosb	kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbsége: legsúlyosb	kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Galántai járás.									
:*Zsigárd*	b	magyar	I° e.	n.	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
:*Pered*	c	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Deáki*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Tós-Nyárasd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•Kajár	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i	»	magyar
:*Vága*	b	*magyar*	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Vága-Szerdahely*	a	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Nagyszombati j.									
:*Szered*	a	tót	V° m. II° n.	—	r. kath.	III° i.	—	nőtt	*magyar*
Alsó-Csöpöny	α	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	tót
Közép-Csöpöny	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Csöpöny	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Valta-Sur	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nemes-Sur	α	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	—	telep volt	
•Nagy-Sur	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Varra-Sur	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

Mindkét folyó északról, Nyitrából, jön a megyébe: a Dudvág nem is hagyja el azt többé, a Vág *határfolyó* marad Pozsony és Nyitra közt. Egymás mellett haladnak déli irányban, a nélkül, hogy egyesülhetnének: a Dudvág pozsonyi területen Nádszeg alatt, a Vág komáromi területen Gutánál torkol a Kis-Dunába, mely innen kezdve Révkomáromig Vágduna nevet visel.

A két völgy alsó szakaszai — Galanta magasságában — a *magyar*, felső szakaszai északnak a *tót* nyelvterülethez tartoznak. Egyfelől a Dudvág mellékén 13, s a Vág mellékén 6 magyar helység, — másfelől a Dudvág vonalán 16, s a Vág vonalon 9 tót falu fekszik; a két csoport közé 1 német sziget szorult.

A *magyar* helységek népesek és jelentékenyek mindkét térszinen. Apró falu (α) csak 2 akad köztük, ellenben középméretű (a—c) van 11, s hét közülök nagyközség. Egyikük: *Vága* tiszta magyar, pedig a nyelvhatár épp fölötte húzódik el. Alább Tós-Nyárasd 50 éve még *tót* falu volt, — ezt a magyarság *azóta hódította el.*

A *tót* faluk mindkét völgységben átlag kicsinyek, nagyközség köztük egy sincs; méretre 12 egészen apró (α), — s csak 3 haladja túl az 1000 lelket. Az egyetlen nagyméretű tót község a pozsonyi *Vág-völgyben:* Szered (a) félszáz éve *magyar* mezőváros volt, — ezt, miként mellette Vága-Szerdahelyt (α), a tótság újabb időben szállta túlsúlylyal meg, így tolva el az egykori nyelvhatárt Gátáig. A magyar kisebbség Szereden ma V°, Vága-Szerdahelyen II° erejű.

Ennél is nagyobb határigazítást vitt végbe a tótság ugyanekkor a *Dudvág* vonalán: megszállta a nagyszombat-galántai járáshatáron *Puszta-Födémest*, mely nemrég még *magyar* helység volt, és alább — a két Macséd s Guta közt — áttörve a magyar vonalat, mögötte Gány, Barakony, Nyebojsza és Hodi falukból álló *tót szigetcsoportot* alkotott; — Barakony és Gány az utolsó 50 év óta tótosodtak el.

Bizonyos, hogy a szomszéd fajnépek e versengő küzdelmét nem az álló helyi, hanem a mobil költöző népesség mozgalmai okozták. A tótok a felvidék *északi részéről áramlottak le* dél felé, s mint Pozsony körül a Nagy-Dunáig, úgy igyekeztek a Dudvág- és Vág vonalán a Vág-Dunáig terjeszkedni. Ujabb időben a mozgalom — úgy látszik — más irányt vesz: a tót faluk lélekszáma e vidéken *fogy*, s a magyar kisebbségek súlya növekszik. Elég bizonyíték erre a tót-magyar határszélen fekvő kis német sziget: Német-Diószeg példája, mely 50 éve keletkezett, s tót elem alig van benne, ellenben a magyar kisebbség máris IV° erejű. A *magyar* nyelvhatár a két völgységben ma: Kossut, M.-Diószeg, Kis- és N.-Macséd és Gáta, — a *tót* nyelvhatár: P.-Födémes, Ábrahám, Geszt, Szered, és Vága-Szerdahely községeket érinti.

A pozsonymegyei *tótság zöme* az északi és északnyugati térszakaszokon él: az egykori Mátyus-földjén, a Kis-Kárpátok körül, s a Morvamezőn.

A Mátyus-földje (4 magyar, 37 tót helységgel):

A Blava, Spaca és Trnova patakok körül

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-szombati járás									
•Dejte	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Felső-Dombó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kátlócz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Dombó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Pagyerócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	-	*fogyott*	»
•Bohunicz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Jászlócz	β	tót	I° n	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Spacza	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Bogdány	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° .i	—	»	»
Selpőcz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•.•**Nagyszombat**	A	tót	III°n.	III°m. e.	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Kosolna	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Szárazpatak	β	tót	I° n.	m.	r. kath	I° i.	—	nőtt	»
Harangfalva	α	tót	I° n.	—	r. kath	I° i.	—	»	»
Borova (Fenyves)	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Rózsavölgy	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Fehéregyház	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Gerencsér*	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Modorfalva	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Szilincs	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Gidra-völgyben

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-szombati járás									
Gocznód	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
•Cziffer	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Pusztapát	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Tótújfalu	α	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Körtvélyes	α	tót	I°n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vedrőd	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	—	—	»	»
Páld	β	tót	I°n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A szempczi rónán

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szempczi járás									
Csataj	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	III° r.	i.	nőtt	tót
•Német-Gurab	a	*magyar*	IV° t.	n.	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	magyar
Réte	a	*magyar*	I° n.	t.	r. kath.	IV° e.	i. a.	*maradt*	»
:*Szempcz*	c	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	II° i.	a.	nőtt	tót
Boldogfa	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	III° e.	i.	nőtt	»
•Sárfő	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tót-Gurab	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Schweinbach	β	tót	—	—	r. kath.	IV° a.	—	»	»
•Igrám	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Kápolna	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Báhold	β	tót	I° n.	m	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	Fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kis-Senkvicza	α	tót	I° m.	–	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
•N.-Senkvicza	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Vistuk	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Kis-Kárpátok alatt (1 német, 39 tót helységgel):

Pozsonyi járás.									
‡*Récse*	b	tót	III° n.	m. e.	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	tót
Szempczi járás.									
•.•Szt-György	c	tót	IV° n.	m.	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	tót
Neustift	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Grinád	a	tót	V° n.	m.	r. kath.	V° a.	—	»	»
Limbach	β	*német*	I° t.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	*tót*
•.• Bazin	d	tót	IV° n.	m. e.	r. kath.	V° a.	i.	»	*német*
•Czajla	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	tót
Csukárd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Terling	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
•.•Modor	d	tót	II° n	m.	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	»
Dubova	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pila	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Cseszte	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
N.-szombati j.									
•Pudmericz	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Halmos	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Istvánfalu	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Hosszúfalu	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Ottóvölgy	a	tót	I° n.	c. m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Diós	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Felső-Diós	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Istvánlak	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bélaház	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Brimócz	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Alsó-Korompa	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Felső-Korompa	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nahács	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Nádas	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bikszárd	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szomolány	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Jánostelek	α	tót	II° n.	e.	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
Losoncz	β	tót	II° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Malaczkai j.									
Detrekő-Szt-Pét.	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Detrekő-Szt-Miklós	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Detrekő-Váralj.	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Széleskút	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
‡*Rohrbach*	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Konyha	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pernek	a	tót	I° n	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Almás	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Lozarnó	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Morva-mező (24 tót, 1 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pozsonyi járás.									
Hidegkut	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Lamács	β	tót	I° m.	—	r. kath.	-	—	»	»
•Dévény-Újfalu	b	*horvát*	II° t.	II°n. m e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Besztercze	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Mária-völgy	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Borostyánkő	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Mászt	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
:*Stomfa*	c	tót	III° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
:*Zohor*	b	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	nőtt	»
:*Magasfalu*	b	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Malaczkai járás.									
•Láb	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Detrekő-Csütörtök	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Magyarfalu	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Dimburg	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Jakabfalu	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Kiripolcz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Gajár*	c	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Malaczka*	d	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Lévárd	b	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° a.	—	»	»
Kis-Lévárd	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Závod*	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Szent-János*	b	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
:*Székelyfalu*	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
:*Búr-Sz.-György*	b	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Kukló*	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Morva-mellék (magas sík 5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Malaczkai járás.									
•Szent-István	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Miklóstelek	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Laksár-Újfalu*	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Búr-Sz.-Péter*	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Búr-Sz.-Miklós*	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Mátyus-föld dombvidéke, mely a Kis-Kárpátok bérczfalaiból ereszkedik le a Dudvág felé, — a hegységtől délkeletre elterülő szempczi-róna, s a délnyugatnak fekvő Morva-mező, fölötte a Bur-vidék magas síkjával: ezek a topografia benépesített részei, melyek közt a Kis-Kárpátok emelkednek. Csúcspontjaik: a 747 m. Ördöghegy s a 769 m. Smelch.

Százkilencz helység van e területen: ú. m. 104 tót, 1 német, s 4 magyar. Az utóbbiak a szempezi-róna szélén feküsznek, szorosan hozzásimulva a Duna-völgy magyar helységeihez, megannyi határpontok gyanánt. Egyikük: Német-Gurab a század elején még sváb falu volt, de megmagyarosodott. Itt említjük fel a környék *három Gurab* falujának különös esetét: a melyik közülük horvát volt, abból tót lett, — a melyik német volt, abból magyar lett, — csak a harmadik: Tót-Gurab maradt annak, a minek keletkezett.

A *tót helységek* közt nagy a különbség a Kis-Kárpátok két oldalán. A *morva-mezei* oldalon (malaczkai, részben pozsonyi járás) a képződmények többnyire népesek, erőteljesek, — elég számos a nagyközség (13) s nincs több egy apró falunál (*α*): Miklós-telek, ez is újabb időben lett. A jelentékeny középméretű faluk (18 a., 8 b., 2 c.) pedig egymást érik. Az egyetlen más ajkú sziget, mely e vidéken fekszik: a horvát Dévény-Ujfalu el fog merülni ebben a tótságban: a horvát elem itt félszáz év óta a fajnémet törzslakók fölé nőtt, de a tót elem utána nyomult, s már is túlszárnyalt a német, megközelítette a horvát elemet. Itt a tótságnak a szomszéd fajrokon morva nép az erős támasza. A *mátyusföldi* oldalon (pozsonyi, szempczi és nagy-szombati járás) a tót képződmények többnyire kicsinyek, gyengék, s hervatagok. A legtöbbjük egészen apró (25 *α*); a középméretűek száma ugyan nem csekély (19 a, 1 c, 2 d), sőt van egy tót város is, mely megüti a legnagyobb méretet (A); de ezeket *nem a tót alkotta*, hanem a *német elem*. Beáramlás útján tőle foglalta el a tótság Nagy-Szombat, Modor, Bazin városokat, Récse nagyközséget, s a népes faluk sorát, melyek egy részében a fajnémet kisebbség ma is erős. Bazin még 50 éve német város volt, azóta tótosodott el. Gyönge kárpótlás e térveszteségekért egy kis sziget: Limbach, melyet a német elem Bazin mellett visszafoglalt a tótságtól. De újabb időben a tót elem a Kis-Kárpátoktól keletre meggyöngült, s terjeszkedése fennakadt: bizonyság rá az a sok tót falu, melynek népszáma e vidéken *lefogyott*. Az így meghervadt községekből csak a nagyszombati járásra 20 esik. Az amerikai tót kivándorlás hagyta hátra e nyomokat, mélyebb nyomaival a tót felvidék belsejében fogunk találkozni.

A morva-mezei s a kis-kárpáti tótság *határfalvai* a Duna-völgy felé: Hidegkút, Lamács és Récse.

Pozsony megye fajnépeiről az egyetemes kép ez:

Van megyeszerte 6 *város*: ú. m. 1 német (Pozsony), 1 magyar (Somorja), s 4 tót (Nagy-Szombat, Modor, Pozsony-Szt-György és Bazin); van 35 *nagyközség*: ú. m. 15 magyar, 1 német és 19 tót. A *kisközségek* száma 284, melyek 70 *körjegyzőségbe* kapcsolvák; ezek közül 57 kör 2—5 módos faluból áll, s a fajtöbbség 16 körben magyar, 1-ben német, 40-ben tót, — 12 kört 6—10 nem módos falu alkot, s a fajtöbbség, vala-

mennyiben magyar, — végre 1 kör 11 szegény falura terjed, s ez egy kör is magyar. Ilyenné lett Pozsony területén az egykori csallóközi Kanaán.

A *helységméretek* a fajtöbbségekhez így viszonylanak:

Méretre		Fajtöbbségre magyar	német	tót	horvát	
legnagyobb	(E. tipus)	—	1	—	—	helység
»	(A. »	—	—	1	—	
nagyméretű	(a. »	—	—	1	—	
középméretű	(d. »	1	—	3	—	
»	(c. »	3	—	3	—	
»	(b. »	11	—	8	1	
»	(a. »	18	2	43	—	
kisméretű	(β. »	28	5	44	—	
»	(α. »	89	3	34	—	
	együtt:	150	11	137	1	

Látszik, hogy a magyar helységeknek csak a száma nagyobb, mint a más ajkuaké, — súlya kisebb, mert nagyobb fele jelentéktelen apró képződmény. Ezek nagyrészt összezsúfolva a Csallóközben feküsznek, — kívül a szigeten a magyar nyelvterület a Kis-Duna-völgyön, a szempczi-róna szegélyén, a Dudvág s a Vág alsó nyílásán túl nem terjed tovább. Míg a tótság betölti tömegeivel a megye felső kétharmadát.

Egyajkú község van 65; ezek közül magyar 59, tót 6. Tiszta német község megyeszerte *egy sincs*. Feltűnő a *tiszta tót* helységek aránytalanul *csekély* száma, — ezt annak tulajdoníthatni, hogy a legtöbb tót faluban *izraelita* spórák fordulnak elő, a mik fajra sémiek, de *nyelvre németek*. A galiciai jövevény zsidóság szórványos elemei idáig terjedtek, — a felső megyékben még sűrűbben fogunk velük találkozni.

Súlytalan (I⁰) kisebbség van: 79 magyar, 5 német, 105 tót, összesen 189 községben. A *poliglott* községek száma csak 45, — a *fajtöbbség* 9-ben magyar, 26-ban tót, 6-ban német, 1 községben horvát. A fajnépek tehát megyeszerte nem igen vegyülnek, — a kevert községek főleg a nyelvhatárokon fordulnak elő.

Kisebb súlyú *magyar* minoritás van 7 tót, 3 német, — nagyobb súlyú 3 tót, 1 német helységben; a *tótság* kisebb súlylyal 7 magyar, 1 német, s 1 horvát, — nagyobb súlylyal 2 magyar községben fordul elő, — kisebb súlylyal a *német* elem 1 magyar és 14 tót, nagyobb súlylyal 2 tót helységben lép fel. A fajnépek kölcsönös helyzete ma ilyen: a térért való küzdelemben a németség megyeszerte kidűl, s a horvátság nem tudott gyökeret verni, amaz tartalékerejét 4 összefüggő, s két elszigetelt községben tartogatja, — emez 1 szigetet alkotott. Csak a magyarság és tótság versenyez kitartóan tovább egymással, bár mindketten érzik az idők súlyát, sok községük apadó népszámában. Az utolsó félszáz év alatt *39 magyar* s *34 tót* helységben *fogyott a nép*.

A *hitéleti* viszonyokról kevés a megjegyezni valónk. A nép többsége 283 helységben *r. kath.* (közülük magyar 140, német 8, tót 134, horvát 1),

9 helységben *ág. ev.* (közülük 3—3 magyar, német és tót), végre 7 magyar helységben *ev. ref.* Valamennyi protestáns községben vannak jelentékeny r. kath. kisebbségek, — kálvinista kisebbség csak 16 magyar, ág. ev. minoritás 2 magyar, 4 német s 6 tót ajkú r. kath. községben fordul elő. Jelentékeny az izraelita kisebbség 6 magyar s 5 tót községben.

Jóval bonyodalmasb és bevégzetlenebb a fajnépek területhatárainak képe a szomszéd *Nyitrában*. A pozsonyi Morva-mezőn át ezt a megyét fogjuk most fölkeresni.

Nyitra megye.

Északi részeit magas hegyek borítják; hullámaik onnét ereszkednek lassan nyugat és dél felé, ho a térszín előbb dombos, aztán lapályra változik. A havasi s az alföldi jelleg két véglete így egyesül a megye területén; ezért csupa lépcsőzetből és átmenetből van az összetéve.

A bérczeket három elsőrendű völgység rendszere választja szét. Nyugaton a *Morva* terül el, melybe a Miava, s az ebbe torkoló Verbóczvölgy száll alá. Északkeletről délnek fordulva a *Nyitra-völgy* hasítja át a hegységet és rónaságot, — abba futnak össze fönn a hegyi térszinen a Handlova, Balanka és Radosna patakok alkotta oldalvölgyek, — míg lenn a nyitra-barsmegyei rónás határon a Zsitva kiséri a Nyitra vizet, hogy Komárom megye területén egyesüljön vele. Közbül fekszik a *Dudvág s a Vág kettős völgye*; amaz csakhamar átlép pozsonymegyei területre, emez határfolyó jellegét veszi föl a Nyitra és Pozsony megyék közt.

A völgyek és vizek e rendszerét a *hegylánczoké* egészíti ki. A Morva s a Vág közt a *Javorina* s a *brezovai* hegység ormai torlódtak össze, ezekből ágaznak le a Dunáig a Kis-Kárpátok. A Vág s a Nyitra közt az *Innovecz* hegyláncz a vízválasztó, mely föllebb a rajeczi havasokon át Trencsén felé a Strázsó csoportig és Turócz felé a Kis-Magúráig ér. Végre a Nyitra-völgytől keletre, Bars megye magasságában, a *Ptacsnik*, s a *Tribecs* ormai emelkednek határhegység gyanánt.

A megye *fajnépei* e térszinen 437 községben helyezkedtek el. Legtömörebben a *tótság*, mely az egész felső nyitrai bérczvilágot betölti 388 helységével, de egyes nyúlványok leérnek onnan a sík földre, a megye déli határáig. A 40 *magyar* helység nagyrészt a rónaságon fekszik, nehány fönn a Nyitra-Zsitva-köz magaslatain s a Nyitra-völgy felső szakaszain. A kilencz német sziget a megye északkeleti sarkát foglalja el.

Hogy megkönnyítsük e községek fölött az áttekintést, külön tárgyaljuk az egyes térszakaszokat: a Morva-mezőtől a Dudvágig terjedő északnyugati részt, — a Dudvág és Vág völgységeit, — a Nyitra s a Vág közt fekvő bérczvilágot, végre a Nyitra és a Zsitva vidékét Bars megye körül.

A Morva-mező (11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Szakolczai járás									
:*Kutti*	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
:*Broczkó*	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Egbell*	c	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kopcsány*	b	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° a.	i.	»	»
:*Holics*	ϑ	tót	II° n.	m	r. kath.	II° i.	á.	»	»
Tövisfalu	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Kis-Pritrsd	α	tót	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Mokriháj	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Vradist	β	tót	II° n.	—	r. kath.	III°a. II°i.	—	*fogyott*	»
Kató	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
:•*Szakolcza*	d	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»

A Morva-mellék (14 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Szakolczai járás									
•Péterfalu	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Lettnicz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Unin	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Radimo	β	tót	I° n.	e.	r. kath	I° i.	—	nőtt	»
Vleskován	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vidován	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lopasó	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Radasocz	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Czoborfalu	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Szt-Istvánfalu	α	tót	II°n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kis-Kovallo	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Chropo	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Vészka	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Oreszko	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Verbócz-völgy (12 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Szeniczi járás.									
:*Verbócz*	c	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	tót
Csasztkócz	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
•Szobotiszt	b	tót	II° n.	—	*ág. ev.*	III°r.	II° i. —	*fogyott*	»
Berencs-Váralja	a	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Kuno	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
•Szottina	β	tót	I° m.	—	r. kath	V° a.	i.	»	»
Rovenszko	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Roho	α	tót	I° n.	e.	r. kath	I° a.	i.	*fogyott*	»
:*Szenicz*	b	tót	II°n. II°m.	-	*ág. ev.*	V° r.	II°i. —	nőtt	»
•Csácso	a	tót	I°n.	m. e.	*ág. ev.*	III°r.	I°i. —	»	»
Ribek	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III a.	I° i. —	*fogyott*	»
Szmrdak	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	— —	nőtt	»

A Miava-völgy (15 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szeniczi járás.									
:*Sasvár*	b	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	tót
:*Csári*	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Sztrázsa	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Szmohinszko	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—		
:*Stepano*	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Kovallo	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i	a.		
•Doics	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Hluboka	a	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Pritrsd	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Oszuszko	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Jablonicz	a	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Hradist	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Miavai járás.									
Bukócz	β	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Turoluka	b	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
:*Miava*	c	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»

A brezovai hegyek körül (12 tót helységgel):

Miavai járás.									
:*Brezova*	a	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° i.	r.	*fogyott*	tót
Szeniczi járás.									
Sandorf	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Korlátkő	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rozbehi	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Pőstyéni járás.									
:*Jókő*	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sterusz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	—	*fogyott*	»
Kocsin	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Lancsár	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Lopaszó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Vittencz*	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Nizsna	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Radosócz	α	tót	I° n.	—	r. kath	I° i.	—	nőtt	»

A Jablonka-völgy (14 tót helységgel):

Miavai járás.									
Podkilada	β	tót	I° e.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	tót
•Krajna	b	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Kosztolna	b	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Vagyóc	a	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Visnyó	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Hrachovistye	β	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Vágújhelyi j.									
Császtkóc	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	tót
•Podola	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Koritno	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Ocskó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
{Osztro	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Krakován	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Sztrázsa	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Trebete	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Javorina-hegysor alatt (5 tót helységgel):

Vágújhelyi j.									
‡Ó-Tura	𝔞	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	tót
{Felső-Botfalu	**a**	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
Alsó-Botfalu	β	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
•Lubina	**b**	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
Hrussó	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»

Tót képződmények töltik be az egész tájékot. Nagy számuk (83 helység) s tetemes méreteik (köztük 4 nagy, 33 középméretű) arra vallanak, hogy erőteljesen fejlett régi fajnéppel van dolgunk, mely az élénkebb forgalmú útvonalak mentén népes helységek közt, sőt a nagy hegyek nehezen hozzáférhető platóin is jelentékeny góczpontokat alkotott. Ilyen Ó-Tura (𝔞. tipus) a Javorina hegységben, Brezova (𝔞. tipus) a hasonló nevű hegyek közt.

A legtöbb népes hely a *Morva-mezőn* s a széles Miava-völgyben fekszik. E két térszinen van egy régi városi képződmény: Szakolcza és 14 nagyközség. A főhely Miava, közel 10 ezer lakossal (ℭ, tipus); vele vetekszik a morvamezei Holics (𝔞. tipus), Szakolcza (*d.*) és Egbell (*c.*). A *hegyek felé* s az oldal völgyekben a kis falu tipusai túlnyomók (az egész vidéken 22 *β*, 24 *α*), — csak egyes pontok emelkednek ki közülük: a Verbócz-völgyben Verbócz (*c.*) és Szenicz (*b.*), a brezovai hegyek közt Jókő (*a.*), s a Javorina hegységben Lubina (*b.*). E bérczek már a magas hegység szinéig emelkednek: a Klenova-csúcs a brezovai csoportban, Jókő fölött 585 m., a Nagy-Javorina-csúcs Ó-Tura fölött 968 m. Köröskörül a vidék zárkózott, s a helységek a hegyi falu, népeik a hegyi nép jellegét viselik. Az új idők válságai e vidéket nagyon megviselték: *megfogyott a népszám 37 községben,* — a morva-melléken s a brezovai hegyek közt valamennyiben.

Más népfajból e térszinen csak apró rajok találhatók. Nagyobb *magyar* telep az egy Szeniczen (II°) van, — s a magyar spórák száma is *kevés.* Legtöbb ebben a tótságban a német, illetőleg *zsidó spóra,* a miről meggyőződhetünk, ha a németek s az izraeliták arányát egybevihetjük. A hol a német súlymérték I°-ról II°-ra emelkedik, ott az izraelita vallásuaké is ugyanily arányban nő: Holics, Szobotiszt, Szenicz és Sasvár az idevágó példák. E jelenség következetesen ismétlődik a községek német és izraelita rovatában, s a lélekszámok összes hullámzásaiban.

Vallásra a tótság megoszlik e tájon a *r. kath.* s az *ág. ev.* egyházak közt. A kath. községek száma 60, a protestáns községeké 23. Amazok főleg a Morva vidékén, a Miava-völgyben a brezovai hegyek közt, — emezek a Verbóc-völgyben, a Jablonka-völgyben s a Javorinában fordulnak elő. Úgy látszik, hogy a tót protestansok is, mint Túl-a-Dunán a hiencz és vend lutheránusok, a hegyek közt vonultak meg, mert az üldöztetések korszakában ott kevésbbé voltak szem előtt, s kevesebb zaklatásnak voltak kitéve.

A brezovai hegység átellenében az Innovec-csoport emelkedik, köztük kanyarog széles völgységével a *Vág* és testvére a *Dudvág*. Amazt a liptói Kárpátok inditották hosszú útjára a Dunához, — emez a brezovai hegyek közt ered, s a Vág oldalán halad, vele egy irányban, a nélkül, hogy egyesülhetnének. Mi leszállunk a kettős völgybe, s víz mentében járjuk végig a helységeket, a mik a két folyó partvidékén feküsznek: a Dudvág vonalát Verbótól a nyitra-pozsonyi, s a vágvonalat Vágújhelytől a nyitra-komáromi határig.

A Dudvág-völgy (20 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vágújhelyi j.									
Sipkó	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	tót
‡*Verbó*	d	tót	III° n. II° m.	—	r. kath.	IV° a. III° i.	—	nőtt	»
Pöstyéni járás.									
Koczuricz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Bori	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Rakovicz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Veszele	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*maradt*	»
Tyapkó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Dubován	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Dubován	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•N.-Kosztolány	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	—	»	»
Zákosztolány	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pecsenyéd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Petőfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Galgóczi járás.									
Madunic	β	tót	I° m	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Ratkócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Zsikócz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vörösvár	b	tót	III° m.	n. e.	r. kath.	I° e.	a. i.	»	»
Maniga	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Karkócz	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bucsány	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»

A Vágvölgy (9 magyar, 35 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vágújhelyi j.									
‡*Vágújhely*	𝔞	tót	III°n. II°m.	—	r. kath.	IV° i. II°a.	—	*fogyott*	tót
Komárno	α	tót	—	—	r kath.	—	—	*fogyott*	»
•Csejte	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Zsolnafalu	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Mosócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Szt-Kereszt	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Vieszka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Patvarócz	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Brunócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Vág-Szerdah.	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Pobedim	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bassócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pöstyéni j.									
Kis-Örvistye	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a	i.	nőtt	tót
Nagy-Örvistye	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
‡*Pöstyén*	d	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	»	»
Duczó	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Hubina	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Moraván	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
•Banka	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ratmócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szokolócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
‡*Drahócz*	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Galgóczi járás.									
Jalsó	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Káplat	α	tót	I° n	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szt-Péter	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
‡*Galgócz*	𝔅	tót	II° n.	m.	r. kath	II° i.	a.	»	»
•Új-Városka	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Beregszeg	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Felső-Zelle	β	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
•Szilád	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° a.	i. e.	*fogyott*	»
Alsó-Zelle	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
Vág-séllyei j.									
‡*Sempte*	a	tót	II° m.	n.	r. kath	I° i.	—	nőtt	*magyar*
•Patta	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Kőpösd	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
‡*Sopornya*	b	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hosszúfalu	a	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Vág-Vecse	a	magyar	II° t.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Tornócz	b	magyar	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Vág-Királyfa	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
‡*Vág-Séllye*	c	magyar	V° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Magyar-Soók	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i.	*fogyott*	»
Szelőcze	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
‡*Farkasd*	d	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
‡*Negyed*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»

A Vág-Nyitra-köz (3 magyar, 29 tót helységben):

A járás és helység neve	A helység méreto	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Érsekujvári j.									
Andód	β	*magyar*	I° t.	—	r. kath	–	—	nőtt	magyar
Tót-Megyer	b	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
:*Tardoskedd*	d	*magyar*	II° t.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Vág-Séllyei j.									
:*Mocsonok*	b	tót	III°m. n	e.	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Királyi	a	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Nyitrai j.									
:*Ürmény*	c	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*magyar*
:*Salgó*	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° a.	i.	»	*magyar*
•Csabaj	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	tót
Csápor	β	tót	I°n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Üreg	β	tót	I°n.	e. m.	r. kath	I° i.	—	»	»
•Nyitra-Ujlak	a	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Aba-Lehota	β	tót	I°n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Galgóczi j.									
Nagy-Báb	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Kis-Báb	β	tót	II° n	m.	r. kath.	II° i	—	»	»
Puszta-Kürt	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Románfalu	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Elecske	β	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Alsó-Récsény	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Felső-Récsény	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Kelecsény	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Ság	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Nemes-Kürt	β	tót	II° n.	m. e	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Salgócska	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Udvarnok	a	tót	I°n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Poszátka	α	tót	I° n	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bajmócska	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i	—	nőtt	»
Pásztó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	tót
Gellénfalu	α	tót	III° n.	—	r. kath.	III°i. II°a.	—	»	»
Alsó-Vásárd	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Merasicz	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Káp	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i	a.	»	»
•Lakács	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»

A Dudvág- s a Vágvonal a Vág-Nyitra-közzel e megyében a *tót* nyelvterülethez tartoznak. Csak az alsó Vágvidéken, Vágséllye és Érsekujvár közt, van *12 magyar helység*, a kisalföldi magyarságnak a Vágmedenczében legszélső képződményei. Itt a tótság meszszebb terjeszke-

dett, s a *magyarság több tért veszített*, mint a pozsonyi rónán. *Elvesztette* a Vág-parton *Semptét*, a Nyitramelléken *Ürményt* és *Salgót*, közbül *Mocsonokot*, — mind a négy népes nagyközség. Ürményen és Mocsonokon ma III^0, Semptén II^0, Salgón csak I^0 a magyar elem minoritása, holott 50 éve még többségben volt.[1] A tót minoritások oly erősek e vidéken, hogy továbbfejlődésük esetén a magyarság az *egész Alsó-Nyitrát elveszt-heti.* Vág-Séllyén ma V^0, Vág-Vecsén, Tornóczon, Tardoskedden és Királyiban II—II^0 a tót kisebbség, s csak az egy Negyed maradt Komárom m. határában tiszta magyar falunak. Föllebb északra a magyarságból csak itt-ott vannak népesebb telepek: Mocsonokon, Vágujhelyen és Vörösvárt (galgóczi járás) III—III^0. Nyitra-Ujlakon II^0 az erejük, — ellenben van elég tót falu, még a megye rónás déli részén is, hova *semmi magyar elem nem jutott.* Mennyire elgyengült ez a fajnép, kitetszik nemcsak abból, hogy *nyelvhatárát a tótság hátra tolta*, — hanem abból is, hogy a mai nyelvhatár mögött félig elszigetelt *Tót-Megyer* beolvasztását is alig merte megkisérleni: ma nem több itt a súlya III^0-nál.

De az új idők népmozgalmai, főleg a tót kivándorlás, valószinüleg változtatnak e képen. Jelei láthatók a megfogyott tót községek számán: ötven év alatt *20 tót falu vesztett* e vidéken népéből, s csak kettő gyarapodott kivételesen (Ratmócz a Vágvölgy pöstyéni szakaszán 116-ról 432 lélekre és Románfalu a Vág-Nyitra-közben 334-ről 776-ra), — a többiben általános a meddőség és pangás. A *nyelvhatár* ma a *tót* Sempte, Szoponya, Köpesd, Ürög, Mocsonok és Ürmény, másfelől a pozsonymegyei Vága felől a *magyar* Királyi, Hoszszúfalu, Vág-Vecse, Turnócz és Tardoskedd községeken vonul át. A *magyar* faluk legtöbbje népes nagyközség, s a méretek az *a—d* tipus közt váltakoznak. A *tót* helységek ketteje nagyméretű: Galgócz (𝔅) és Vágujhely (𝔄), 19 falu középméretű, 63 falu azonban kicsiny, s ezek közül 34 egészen apró (α). A kivándorlás folytán e méretek még alább fognak szállani.

Hitélete a Vágvidéknek *r. kath.* Csak a felső szakaszon a nagy hegyek alatt mutatkoznak tót protestáns *kisebbségek*, ugyanott van — Galgócz vidékén — egy protestáns tót falu. A magyar helységek ketteje, a komáromi kálvinistaság szomszédjában, ev. ref. vallású. A mi izraelita elem e vidéken van, az kevés kivétellel mind német. A hol a német arány nagy, vele növekszik az izraelita arány is: II—II^0 német s ugyanilyen izraelita kisebbség van Pöstyén, Galgócz, Salgó, Csabaj, Kis-Báb, Nemes-Kürt, Felső-Récsény s Káp községekben, — Gellénfalun III^0 a német, III^0 az izraelita.

A Vág-Nyitra-közből a nyitra-melléki hegyekhez fordulunk, s a kisebb völgyek felé, melyek a Nyitra-völgy rendszeréhez tartoznak. Ilyen az Innovecz hegységből eredő Radosnapatak, a Kis-Magurából eredő Balanka, s a Ptacsnik hegycsoportból eredő Handlova patakok völgysége:

[1] Mocsonok száz éve német falu volt, aztán megmagyarosodott, végül eltótosodott.

A Radosna-völgy és vidéke (1 német, 18 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a [illegible] ötven év óta	a [illegible] ötven év előtt
Nyitrai járás.									
Csabb	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	tót
Szill	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Aszszakürt	β	tót	I° t.	n. m.	r. kath.	V°a. II°i.	—	»	»
Suránka	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Újlacska	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
N.-Tapolcsányi j.									
Nagy-Szulány	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	tót
Kis-Szulány	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
K.-Vicsáp	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csermend	α	*német*	V° t.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Bodok	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Paczolaj	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Csitár	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Sarluska	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Felső-Behincz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Behincz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Nagy-Rippény	β	tót	III° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Nezsete	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Rippény	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Püspökfalu	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	e.	»	»

Az Innovecz hegycsoport körül (53 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a [illegible] ötven év óta	a [illegible] ötven év előtt
Galgóczi járás.									
Alsó-Attrak	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	tót
Felső-Vásárd	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Fornószeg	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Tőköld	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
•Felső-Attrak	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Tót-Diós	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Szvrbicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Tót-Soók	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Ardanócz	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	«
N.-Tapolcsányi j.									
Sziptencz-Újfalu	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	tót
Bzincz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Krtócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nyitra-Sárfő	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Radosna	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lipovnok	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Vezekény	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
•Nyitra-Bajna	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Bellesz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Nagy-Dovorán	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Dovorán	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Vitkócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kakasfalu	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Teszér	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Velusócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zavada	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Podhragy	α	tót	II° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Nemeske	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Prasicz	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Tordomeszticz	α	tót	I° n.	m.	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Onor	α	tót	I° n.	–	r. kath.	I° i.	–	nőtt	»
Szolcsánka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Bögyény	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kis-Bögyény	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Helbény	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Helbény	α	tót	I° n.	—	r. kath	I° a.	i.	»	»
•Koros	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i	a.	»	»
Vágújhelyi járás.									
Ó-Lehota	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót
Új-Lehota	β	tót	I° n.	c.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Nagy-Modró	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Modró	α	tót	I° n.	—	*ág ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
Luka	β	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
•Hradek	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	III° a	i.	nőtt	»
Huorka	β	tót	II° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Ny.-Zsámbokréti j.									
Zlatnik	β	tót	II° n.	m.	r. kath	I° i.	—	nőtt	tót
Kis-Vendég	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Pochaban	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Vendég	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Libichava	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Felső-Rédek	α	tót	—	—	r. kath.	II° a.	—	*fogyott*	»
Alsó-Rédek	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Lissó	α	tót	II° n. II° m.	-	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Chudo-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Nagy-Borcsány	α	tót	III° n.	—	r. kath.	III. i.	a.	*fogyott*	»

A Balanka-völgy (29 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Privigyei j.									
•Walaszka-Bella	c	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Csávoj	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Temes	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nevidzén	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lomnicza	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Dobrocsna	α	tót	–	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lestyén	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rudnó-Lehota	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szecs	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a	-	»	»
Dezsin	α	tót	-	—	r. kath.	—	—	»	»
•Nyitra-Rudnó	α	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	—	»	»
Krestyánfalu	α	tót	II° n.	–	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Kosztolnafalu	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Banka	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	--	*fogyott*	tót
Divék Jeskófalu	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Mácsó	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nyitra-Divék	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° i.	--	»	»
Verbény	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Divék-Ujfalu-Szomorfalu	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ny.-Zsámbokrétij.									
Nyitra-Szucsány	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	--	*fogyott*	tót
F.-Vesztenicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	--	*fogyott*	»
Alsó-Vesztenicz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Racsicz	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Dvornik	α	tót	—	--	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szkacsány-Hradistye	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szkacsány	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nedasócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Navajócz	α	tót	I° n.	--	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Nagy-Bélicz	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»

A Handlova-völgy (1 német, 11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Privigyei j.									
•Handlova	c	*német*	I° t.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Morovno	α	tót	I° n.	—	r. kath.	--	--	»	tót
Hradecz	α	tót	—	—	r. kath.	—	--	»	»
Jalovecz	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Rasztocsno	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bruszno	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Chrenócz	α	tót	I° n.	--	r. kath.	—	—	»	»
Lipnik	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	-	»	»
Kis-Csauza	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Csauza	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Lehotka	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagy-Lehotka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»

Középmagas mész- és dolomit-hegyek, a mik háttérben a Kis-Fátráig emelkednek, — rengeteg fenyveserdők, a mikből az Innovecz-csoportban a Jakubova-csúcs (909 m.), a Sztrazso-csoportban — Divék fölött — a Rokosz (1.010 m.), a Rajeczi havasok mélyén a Reván (1.205 m.) kúpja magaslik ki, — alant a Nyitrába torkoló mellékpatakok szűk völgynyílásainak sora, megrakva apró hegyi falukkal: ilyen képet látunk a Nyitravonal körül mindenütt, a míg a bérczekben tart. E vadregényes vidék lakható részein 2 német és 111 tót falu sűrűn éri egymást, — elfoglalva minden tért, mely településre alkalmas. Annál feltűnőbb a hanyatlásuk.

Nagyközséggé nem fejlődhetett a szűk területen egy is. A középméretű faluk száma szintén csekély: a német Handlova, s a tót Walaszka Bella (mindkettő *c.* tipus) a legnépesebbek. Kívülük még 3 tót falu ha-

ladja túl az 1000 lelket, a többi 107-ből 88 egészen apró (α), alig 1—200 lélek lakossággal. S e falvak legtöbbje hervadt, gyarapodni nem tudó, — a mi népe van, abból is sok elköltözik: 111 tót hegység közt *45-nek a lélekszáma fogyott meg* félszáz év alatt. S egyes példák szinte megdöbbentők: Vittenczen volt 2200, van 1600 lélek, Paczolaj elvesztette lakóinak felét, — Nagy-Borcsányról a felénél is több veszett el: volt 190, maradt 70.

Az a két német sziget, melyek egyike a Handlova-völgyben, másika a Radosna-völgyben fekszik, egy nagyobb *német szigetcsaládhoz* számítandó, mely Nyitrában Privigye, Barsban Körmöczbánya és Turóczban Sztubnya körül csoportosította tagjait. Más fajnépnek e hegyek közt a tóton kívül csak elszórt nyomai vannak. A magyar elem sok községből hiányzik, kisebb rajainak száma is csekély, — a legnagyobb magyar telep Liszón (Innovecz hegység, zsámbokréti járás) csak II° erejű. *Tiszta tót* falu még sincs több 13-nál, — mert nagyrészt *német ajkú izraelita elem* esik a többire. Jelentékenyebb izr. telepek: Nagy-Borcsány, Nyitra-Rudnó, Nagy-Rippény (III—III°), Nyitra-Bajna, Lisso és Vezekény (II—II°).

Vallásra e nép nagy túlsúlylyal r. kath. Csak 3 tót helység majoritása, s más háromban az erős kisebbség ág. ev. felekezetű. Izraelitaság van csaknem mindenütt.

Végül bejárjuk a *Nyitra-völgyet*, felső nyílásától (a *közbeeső barsoszlányi* völgyszakasz elhagyásával) a legalsóig, — lenn átlépünk a *Zsitva-völgybe*, s utunkat a barsmegyei határszélen, a *Zoborhegy körül* végezzük.

A Nyitra-völgy és melléke (9 magyar, 7 német, 92 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Privigyei járás.									
*Gaidel	a	*német*	I° t.	e.	r. kath.	—	—	nőtt	német
Majzel	α	*német*	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Tuzsina	b	*német*	I° t.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Chvojnicza	β	*német*	I° t.	—	r. kath.	—	—	»	»
Czach	β	*német*	I° t.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Szolka	α	*német*	I° t.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Német-Próna	b	*német*	I° t.	m.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kis-Próna	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Pollusz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Poruba	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Lazán	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
*Nedozser	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Brezán	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kanyánka	α	tót	I° n	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Felső-Sutócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Sutócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Dubnicza	α	lót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Neczpál	α	tót	I° n.	—	r. kath	I° i.	—	nőtt	»
*Bajmócz	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Koczur	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Apáti-Bajmócz	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:Privigye	b	tót	II°n. II° m.	—	r. kath.	II° i.	—	nőtt	tót
Kós	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Laszkár	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Lelócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nyitra-Novák	β	tót	V° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szebedrázs	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Czigel	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Lehota	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Keselőkő-Podhragy	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Lehota	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Lelócz	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

Alsó-Lelócz és Zsámbokrét közt a *Nyitra-völgyből egy nagy darab* (az oszlányvidéki) *Bars megye részére van kihasítva.* A nyitra-privigyei s a nyitra-zsámbokréti járást csak a Balunka-völgy egy keskeny földszalagja tartja össze. A Nyitra-völgy községei aztán így következnek:

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ny.-Zsámbokréti j.									
•Ny.-Zsámbokrét	β	*magyar*	V° t. II° n.	—	r. kath.	III° i.	a.	nőtt	*tót*
Livina	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Apáti-Livina	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rajcsány	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Nadlány	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a	»	»
Kis-Bélicz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
:Chinorán	a	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Ó-Széplak	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nedanócz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	-	»	»
Turcsánka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szádok	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kolos-Hradistye	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Kolos	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Tőkés-Ujfalu	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Janófalu	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kolos-Jeskófalu	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Krencs	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	V° a.	i.	»	»
Bácskafalu	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Práznócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Kis-Bossány	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Bossány	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
N.-Tapolcsányi j.									
:N.-Tapolcsány	d	tót	III°n. II°m.	—	r. kath.	IV° i.	—	nőtt	tót
•Tavarnok	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Nagy-Jácz	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Jácz	α	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	—	nőtt	»
Kis-Jácz	α	tót	—	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Nemcsicz	β	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Kuzmics	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Urmincz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Chrabor	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	tót
•Nyitra-Ludány	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Farkas-Dovorán	α	tót	I° m.	n	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Vámos-Ujfalú	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kamánfalu	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szolcsány	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Nyitra-Szerdah.	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Családka	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
•Kovarcz	β	tót	I° n.	m	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Szulócz	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Appony	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Bellincz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Nyitra-Pereszlény	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	»	»
Körtvélyes	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
Szomorfalu	α	tót	IV° m.	n. e.	r. kath.	II° i.	e.	nőtt	»
Lovászi	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nyitrai járás.									
Vicsáp-Apáti	a	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót
Nemes-Perk	α	tót	II° m	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Lajosfalu	α	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Nyitra-Egerszeg	a	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Csekej	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Andács	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Űzbég	a	tót	I° n.	m.	r. kath	I° i.	—	nőtt	»
Darázs	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Sarluska	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kajsza	α	tót	II° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
∴•Nyitra	A	tót	IV°m. II°n.	—	r. kath.	III° i.	a. e.	»	»
Tormos	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Könyök	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Molnos	β	tót	I° n.	m e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Emőke	a	tót	IV° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	*magyar*
F.-Köröskény	β	tót	III° m	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Alsó-Köröskény	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Nyitra-Ivánka	a	tót	III° m.	n.	r. kath.	II i.	a	nőtt	»
L.-Gergelyfalva	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagyfalu	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Berencs	β	*magyar*	I°t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Érsekújvári j.									
∶*Nagy-Kér*	a	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Kis-Kér	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
∶*Komjáth*	c	tót	II° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Malomszeg	β	tót	II° m.	—	r. kath.	I° i	—	»	»
•Egyh.-Nagyszeg	β	tót	I° m	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Várad	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
∶*Nagy-Surány*	d	tót	II°m. II°n.	—	r. kath.	II° i.	—	»	»
Kis-Keszi	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
∶*Bánkeszi*	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
∴•Érsekújvár	A	*magyar*	I° t.	n. e.	r. kath.	II° i.	a. e.	»	magyar

A Zsitva-völgy (1 magyar, 8 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Érsekújvári j.									
Zsitva-Födémes	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Özdög	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
*Csornok	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Alsó-Szőllős	α	tót	V° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*magyar*
Felső-Szőllős	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Kis-Mánya	β	*magyar*	II° t.	e.	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar
Gyarak	β	tót	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	«	tót
*Szt-Mihályur	α	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	e. a.	*fogyott*	»
Mártonfalu	α	tót	IV° m.	n.	r. kath.	I° i.	e	*fogyott*	»

A Nyitra-Zsitva-köz (8 magyar, 6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nyitrai járás.									
*Nagy-Czétény	a	*magyar*	I° t	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Vajk	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
Nemes-Pann	β	*magyar*	IV° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
Dicske	α	*magyar*	IV° t.	n.	r. kath.	I° i.	--	*fogyott*	»
Kis-Czétény	α	*magyar*	IV° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kálaz	β	*magyar*	III° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
*Nagy-Hind	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Kis-Hind	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*magyar*
Babindal	α	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*tót*
Család	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Csehi	β	*magyar*	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
*Lapás-Gyarmat	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Nagy-Lapás	α	tót	I° m	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Lapás	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	--	»	»

A Zoborhegy alatt (10 magyar, 4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nyitrai járás.									
Bodok	β	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	--	nőtt	magyar
*Pográny	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Geszte	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gerencsér	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	--	—	nőtt	»
Csitár	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kolon	β	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	--	»	»
Zsére	β	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	--	»	»
*Ghymes	a	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Ghymes-Kosztolány	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Menyhe	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Szalakusz	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*magyar*
Béd	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
*Alsó-Elefánt	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Felső-Elefánt	β	tót	I° m	n. e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»

A megye keleti szinterén három fajnéppel találkozunk.

A Felső-Nyitra-vidéken 7 *német telepes község* a völgy északi sarkát foglalja el. A főhely Német-Próna (b. tipus); népes helyek még: Tuzsina és Gaidel (2 a.). Ezek 4 kisebb társukkal, s a hozzájuk tartozó

Handlovával — mint fenn már említettük — azokból a *német telepekből* valók, melyek a *Kis-Fátra környékét* népesítik be. E német szigetek keményen ellentállnak a körülöttük hullámzó nagy tótságnak, s belőle csak gyenge spórákat fogadnak be.

Nyitra-Zsámbokréten, melynek 50 éve *tót* többsége volt, azóta a *magyar* elem jutott túlsúlyra, s a tót tengerből *kis magyar sziget gyanánt emelkedik ki*, de gyenge alapon: a község kisebb fele (V⁰) ma is tót, s körülötte messze földön alig van magyar elem. Szinte csodálatos, hogyan tudott e magános magyar sziget keletkezni s fennmaradni.

Csak messze *délre*, az *alsó Nyitravölgyben*, és *délkeletre* a Zobor-hegy alatt, a Nyitra-Zsitva-közben, s a Zsitva-völgyben *lép fel tömegesebben a magyarság*, a nélkül, hogy nyelvterületének egységét meg tudta volna tartani. A nyelvhatár fővonala, melyet a Vág-Nyitra-közben Tardoskeddig követtünk, innen lehátrál az Alsó-Nyitra-völgybe Andódon át Érsekujvárig, s Udvardnál *komárommegyei földet ér*. A mi magyar elem Nyitra dél-keleti részén 27 helységben él, azt a Vág-vidékről erre áramlott tót elem *négy-öt darabra osztotta*. Két község a magyar nyelvterület főtagjához tartozik. A *Zobor-hegy alatt* és a *középső Nyitra-völgyben*, Nyitra város közelében, *tizenkét* magyar falu[1] csoportosan el van ettől szigetelve s *külön medenczét* alkot. Más *12 falut* a Nyitra és Zsitva alsó szakaszán s a Zsitva-Nyitra-közben csak a barsmegyei magyarokhoz való csatlakozásuk függeszt a magyarság zömével össze. Végre 2 falu, Béd és Kis-Mánya, külön szigetet képez.

A *tótság terjeszkedése itt volt a legnagyobb*. Három völgyvonalon áramlott le az északi vidékekről erre: a Dudvág, a Vág s a Nyitra-völgyeken át, lassan a Dunához közeledve tömegeivel. A tót faluk számából s helyzetéből látható, mennyire megtorlódott az áttelepült tömeg a Vág, Nyitra és Zsitva alsó szakaszain. Nyomásával nemcsak erősen meghajlította a magyar nyelvhatár vonalát, hanem Tardoskedd és Kis-Kér, Bodok és Babindal közt *szét is tépte azt*. Igy alakult ki a *zobori magyar medencze*, s így ékelődött a *komjáti tót öböl* Nyitra és Komárom megyék magyarságának *zöme közé*.

Az eset hasonlít a baranya-hegyhátihoz, sőt jelentőségre felül is mulja azt, mert itt nagyobb tömeg nagyobb területen idézte elő. A nyelvhatár lassú eltolódása mintegy 200 év műve lehet, de a zobori medencze különszakadása, s a komjáti tót öböl kiszélesítése a *mai nemzedék szeme előtt* ment végbe. Ötven éve Kis-Hind és Szalakusz a zobori medencze két szélén, Alsó-Szőllős és Vajk a Komjáti öböl szélén s Nagy-Emőke Nyitra város alatt *magyar* faluk voltak, s *azóta tótosodtak el*, viszont Kálaz és Babindal, a nyitra-barsi megyehatáron, ugyanakkor még *tót* faluk voltak, s azóta *maggarosodtak meg*. Ez, sok más jel kapcsán, gyaníttatja, hogy a magyar faj térveszteségei Nyitra alvidékén nem véglegesek. Elég rámutatnunk a kivándorlási mozgalomra, mely e vidéket

[1] E csoporthoz tartozik Lédecz is, de ez már Bars megyében fekszik.

szintén megbolygatta egyensúlyában: a fenn kimutatott 7 német helység közül 3-nak, a 28 magyar helység közül 5-nek, s a 109 tót helység közül *31-nek fogyott meg a népszáma* félszáz év óta. Ily jelenség nem marad hatás nélkül a fajterületi viszonyok újabb alakulására.

A *magyar* helységeknek nemcsak a száma kevés, méretei is elég alacsonyak. Érsekujvár város 10—20,000 lakosával (A.) jelentékeny góczpont Nyitra alvidékén; a többi magyar képződménynek csekély súlya van (népbőségük: 5 a, 11 β, 11 α). A zobori medenczében a legnépesb helyek: Ghymes, Nyitra, Egerszeg és Vicsáp-Apáti, a komjáti tót öböl körül Nagy-Kér és Nagy-Czétény. Sokkal fejlettebbek e vidék *tót* községei: Nyitra városon (A.) kívül népes pontok: Nagy-Tapolcsány és Nagy-Surány (2 d.), Komját (c.), Privigye (b.); 9 falu meghaladja, 43 megközelíti az 1000 lelket, s csak 52 egészen apró (α). De e helységek egy részét a tótság áramlás útján foglalta el a magyartól, bizonyság a megmaradt erős magyar kisebbségek egész sora s a tót minoritásoké a magyar helyeken. Jelenleg a magyarság V°-ra tehető Nyitra-Novákon és Alsó-Szőllősön; IV—IV°-ra Nyitra városban, Nagy-Emőkén, Mártonfalun és Szomorfalun; III—III°-ra Nyitra-Ivánkán, Felső-Köröskényben és Szt-Mihály-Úron, II—II°-ra Privigyén, Nagy-Tapolcsányban és Lovaszi, Nemes-Perk, Alsó-Köröskény, Lüki, Gergelyfalva, Komját, Malomszeg, Nagy-Surány, Ődög, Gyarak, Vajk, Kis-Hind, Lapás-Gyarmat, Szalakusz falukban. Tetemesek viszont a tót minoritások a magyar Nemes-Paun, Dicske, Kálaz, Bodor, Pográny, Babindal, Kolon és Ghimes községekben. Ehhez járul a német ajkú zsidóság tömegesb jelenléte a Nyitra vidékén: Nagy-Tapolcsányban IV°, Nyitra városban, Nemes-Jáczon és Nyitra-Zsámbokréten III—III°, Privigyén, Rajcsán, Nyitra-Ivánkán, Nagy-Surányban, Kis-Jáczon, és Nyitra-Pereszlényen II—II° erővel. (Az érsekujvári zsidóság magyar ajkú.) Megállapíthatjuk tehát, hogy kevés vidéke van az országnak, mely községenkint annyira keveredett volna, mint Nyitra keleti része.

A *magyar* nyelvhatár fővonalát a Vág-Nyitra-közben a *tótság* Tardoskeddtől Érsekujvárig hajlította, hogy *Tardoskedd* és *Ürmény* közt *Komját,* Malomszeg, Nagyszeg, Nagysurány, Kis-Várad, Tót-Megyer Kis-Keszi és Bánkeszi vonalán át *komáromi területre hatoljon*, s betöltve a barsi Zsitva-völgyet is, onnan Vajk, Mártonfalu, Felső- és Alsó-Szőllős, végül Csornok falun át *kerüljön vissza Komjátra* és *Ürményre*. Ezek a *komjáti tót öböl* határai. A tót nyelvhatár *fővonala* Ürmény, Salgó, Lapás, Gergelyfalu, Nyitra-Ivánka, Alsó- és Felső-Köröskény, Nagy-Emőke, Lapás-Gyarmat, Nagy-Lapás, Család és Kis-Hind falukon át húzódik Barsba.

Közte s a komjáti tót öböl közt egy *keskeny magyar félsziget* nyúl át Barsból Nyitrába: a *verebélyi*, melynek határközségei a Zsitva és Nyitra közt: Nagy-Hind, Babindal, Kálaz, Csehi, Kis-Czétény, Gergelyfalva, Nagyfalu, Berencs, Kis-Kér, Nagy-Kér, Nagy-Czétény, Nemes Pan és Dicske.

Mögötte fekszik elkülönözve a *zobori magyar medencze*, melyet a tót faluk sorai, első sorban Kis-Hind, Család, Nagy- és Kis-Lapás, Tormos, Kajsza, Sarluska, Darázs, Csekej, Csab, Szill, Nemes-Perk, Lovászi, Szalakusz és Ghymes-Kosztolány vesznek körül.

Teljes képet e kuszált határviszonyokról majd csak a szomszéd megyék tárgyalása után, az összefoglaló fejezetben nyujthatunk.

Nyitra megyéről közölt adatainkat sietünk összegezni.

Van a megyében 3 *város:* egynek a fajtöbbsége magyar (Érsekujvár), kettőé tót (Nyitra és Szakolcza). A *nagyközségek* száma 38: közülük 5 magyar, 1 német, 32 tót. A 396 *kisközség* 82 körbe van kapcsolva. Nagy részük (59) 2—5 faluból áll, s a fajtöbbség 6 körben magyar, 1-ben német, 52-ben tót, ezek a módosabb faluk; kisebb része a köröknek (23) 6—10 faluból áll, s a fajtöbbség 1 körben német, a többiben tót, ezek a szegényebb faluk.

Népbősége a helységeknek fajcsoportonkint ilyen:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	német	tót
legnagyobb	(A tipus)	1	—	1
nagyméretű	(ℭ »)	—	—	1
»	(𝔅 »)	—	—	1
»	(𝔄 »)	—	—	4
középméretű	(d »)	2	—	5
»	(c »)	2	1	5
»	(b »)	2	2	14
»	(a »)	10	1	47
kisméretű	(β »)	12	2	112
»	(α »)	11	3	198
	együtt	40	9	388 helységben.

A fajnépek keveredettségére vall a *monoglott* községek *csekély* száma: *tiszta* magyar helység van 2, tiszta tót 34, tiszta német egy sincs. A községek egy részében a másajkú kisebbség csak sporadikus (I°): ily súlytalan minoritás van 19 magyar, 8 német és 285 tót községben. De elég sok a *súlyos kisebbséggel* terhelt község is. Ezekről a következő táblázat tájékoztat:

A fajtöbbség	*a fajkisebbség* IV—V° súlylyal magyar	német	tót	II—III° súlylyal magyar	német	tót	
magyar	*	—	5	*	—	14	helységben
német	--	*	1	—	*	—	
tót	6	—	*	31	32	*	

E szerint a magyarságnak a megyebeli német elemmel nincs, a tótságnak mindkettővel szoros az érintkezése. Többször fordul magyar kisebbség tót községekben elő, mint viszont, de német kisebbség csak-

nem annyi van ugyanott, mint magyar. Feltünők azok a tót helységek, hol a majoritás csak viszonylagos, s vele szemben két fajnép állított erős kisebbséget. Ilyen eset van megyeszerte hét, részint tót-magyar-*német*, részint tót-*német*-magyar lakossággal. De megjegyzendő, hogy a nyitramegyei német fajkisebbségek nem a fajnémetektől, hanem a németajkú *izraelitáktól* valók.

Hitélet dolgában Nyitra fajnépei így csoportosulnak:

Megyeszerte 406 község *r. kath.*, ezek közt 359 tót, 38 magyar, 9 német. Találtunk ezeken kívül 29 *ág. ev.* tót és 2 *ev. ref.* magyar községet. A protestáns községek mindegyikében erős a r. kath. kisebbség. A katholikus tótok közt 29 helységben van erős *ág. ev.* és *32-ben erős izraelita kisebbség*, viszont a katholikus magyarok közt 2 községben erős a kálvinista, s 3 községben az izraelita minoritás.

A *tót* nyelvterület a megye 388 tót községéből egy tagban alakult ki. A *német* nyelvterület 7 egybekapcsolt s 2 külön szigetből áll. A magyar nyelvterületről láttuk, hogy *darabokra mállott*: a 40 község közül csak 13 jut a főtagra, 12 a zobori medenczét, más 12 a főtagnak Bars megyéből Nyitrába visszahajló nyúlványát képezi, 3 helység pedig, ú. m. Nyitra-Zsámbokrét, Béd és Kis-Mánya el van társaitól szigetelve.

Hogyan jut Nyitra megyéből a magyar nyelvhatár fővonalát kerülő úton, Komárom megyén át Barsba, s miért hajol onnan vissza Nyitrába, ezt pontosan megvizsgálni *Bars megye* területén fogjuk.

Bars megye.

Sok a rokonvonás közte és Nyitra megye közt. Hasonlítnak a térrajzi viszonyaik, s ugyanazok a fajnépek lakják.

Az alvidék, miként Nyitrában, itt is a kisalföldhöz tartozó *rónaság*, melyet csak egyes dombhullámok barázdálnak. Majd halmossá lesz a táj, s a magaslatok lassan emelkednek. Mögöttük a *nagy Fátraság* bércz-sora bontakozik ki, három ágazatban: délnyugot felé, Bars és Nyitra megyék közt, a Ptacsnik-csoport s ennek nyugati nyulványa: a Tribecs-csoport, — észak-kelet felé, a zólyom-hontmegyei határ vonalán, a körmöcz-selmeczbányai kettős hegyláncz, — közbül, a Ptacsnik déli nyúlványa: az újbányai bércz-csoport.

Nagy hegyi folyók szelik át e hegyvidéket és végig hullámzanak a rónán észak-déli folyással. A *Nyitra vize* a Ptacsnik lejtői alatt halad el, s az oszlányi völgyszakaszon át csak megérinti Bars megyét. A *Zsitva* az újbányai hegységben ered, s délnyugotnak fordulva, határfolyóvá lesz Bars és Nyitra megyék közt. A körmöczi és selmeczi hegyeket a *Garam* metszi át s széles völgysége végig kanyarog a magaslatok alatt e rónaságon át az esztergomi Duna felé.

209 helység népesíti be e területet: 6 német, 57 magyar és 146 tót.

A német elem a magas hegységben, a bányavárosok körül, — a magyarság a rónán, s a halmos térszinen, — a tótság a két fajnép közt szétágazva minden irányban.

E népekre fogunk figyelni a térszín egyes összefüggő szakaszain.

A Nyitra-völgy (18 tót helységgel:

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Oszlányi járás.									
Nemes-Kosztolány	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	tót
Felső-Kamenecz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Alsó-Kamenecz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Nyitraszeg	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis (nemes) Bisztricsény	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	telep volt	
•Bisztricsény	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót
Cserenye	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Oszlány*	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Keresnye	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Kerésnye	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Simony	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Ugrócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Brogyány	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Pázsit	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Ugrócz	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felfalu	α	tót	II° n.	—	r. kath	I° i.	—	»	»
Radócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kalacsna	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Nyitra-Zsitva-köz (1 magyar, 11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Aranyos-marótij.									
Kis-Aranyos	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Mankócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gesztőcz	α	tót	I° e.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Velsicz	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szt-Márton	α	tót	I° m.	—	r. kath-	I° i.	—	»	»
•Nagy-Szelezsény	α	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° a.	i. e.	*fogyott*	»
Kis-Szelezsény	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Lédecz	β	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	magyar
Néver	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•Bélád	α	tót	II° m.	n. e.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Nagy-Herestény	α	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kis-Herestény	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Zsitva-völgy (4 magyar, 30 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Aranyosmaróti j.									
Kisülés	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
•Fenyő-Kosztolány	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Nagyülés	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ebedecz	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Maholány	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérvo	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szkiczó	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Keresztúr	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zsikva	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Lócz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
•Kis-Tapolczán	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zsitva-Kenéz	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Apáti	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
‡*Aranyos-Marót*	b	tót	IV° m.	n.	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»
Hizér	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	telep volt	
Hecse	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Taszár	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Malonya	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Falud	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szelepcsény	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Verebélyi j.									
Aha	β	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
•Verebély	b	*magyar*	IV° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Mellék	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•Zsitva-Gyarmat	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	*tót*
Nagy-Mánya	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Füss	a	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Valkház	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° e.	i.	*fogyott*	»
Szencse	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Belleg	α	tót	II° e.	m. n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Hull	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Rendve	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	»
•Ohaj	β	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*magyar*
•Bessenyő	a	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Kis-Lóth	α	tót	III° m.	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	tót
Nagy-Lóth	a	tót	III° m.	n.	r. kath.	II° e.	i.	»	»

A Zsitva-Garamköz (13 magyar, 19 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérvo	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Verebélyi j.									
Nagy-Fajkürt	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° e.	a. i.	*fogyott*	magyar
Kis-Fajkürt	α	*magyar*	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Cséke	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Fakó-Vezekény	β	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	e. i.	»	»
Baracska	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	magyar
•Alsó-Pél	β	tót	IV° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*
Felső-Pél	α	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Pozba	β	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
•Besse	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Lüle	α	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	II° e.	a.	*fogyott*	*tót*
Tőhöl	β	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	magyar
Setétkút	α	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	II° e.	—	*fogyott*	*tót*
Ény	α	*magyar*	III° t.	e.	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	*tót*
•Alsó-Győröd	α	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gyékényes	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Felső-Győröd	α	tót	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tild	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Csiffár	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Mohi	β	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Tajna	α	tót	V° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	tót
Sári	α	tót	II° m.	—	r kath.	I° e.	—	*fogyott*	»
Néved	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*német*
•Zsitva-Ujfalu	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Vörösvár	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
Kis-Vezekény	α	tót	I° m	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Vezekény	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Aranyosmaróti j.									
Uj-Pettend	α	tót	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Nemcsény	β	tót	II° m.	n. e	r. kath.	I° i.	a. e.	nőtt	»
Kis-Valkócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Valkócz	α	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Fekete-Kelecsény	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Perlep	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»

Északnyugaton a barsi terület bele könyököl Nyitramegye területébe, s a felső *Nyitravölgyből* — Privigye és Zsámbokrét közt — egy szakaszt magához ragad. Ez az oszlányi járás, melynek határvonalai a Ptacsnik hegység lejtőjén a Nyitráig ereszkednek, s átövezik a folyó mindkét partját. A tótság, mely itt 18 faluban él, azonos a felső nyitrai fajtával: ugyanaz a hegyi nép, — a faluk is ugyanoly aprók és szegényesek.

Alább, a Tribecs lejtői alatt, a *Nyitra—Zsitva-köz* halmos térszinén s a *Zsitva-völgy* széles teknőiben, a barsi tót elem épp úgy elszigeteli egymástól a *magyar* helységeket, s maga épp úgy átterjeszkedik Komárommegye területére, mint a nyitrai tótság. Zsitva-Gyarmat és Bessenyő magyar faluk Barsban csak úgy izolálvák, mint Zsámbokrét vagy Kis-Mánya Nyitrában. A bars—nyitrai megyehatár mentén fekvő *Lédecz* a zobori magyar *medenczével*, — *Aha* és *Verebély* községek a három darabba tört nyitrai magyar terület középső darabjával függ össze. Kis-Aranyos és Kis-Heresztény közt 11 tót falu a zobori magyarságot Barsmegye felől is körülzárja. Nagy-Mánya és Kis-Lóth közt pedig 10 tót falu az alsó Zsitva-vonalnál úgy fekszik, mint a komjáti *tót öblözetnek* Nyitrából Barsba áterjedő folytatása.

Csak a Zsitva-vonal *mögött*, a *Zsitva—Garam-közben* változik a kép. Itt a tótságot Komárom felé terjeszkedésében 13 magyar helység feltartóztatta. Hat *tót sziget* ugyan *közéjük ékelődött*: az alsó tagon Cséke, Fakó-Vezekény, Alsó-Pél, — a felső tagon pedig Gyékényes, Alsó- és Felső-Györöddel, mely utóbbiak meglazították a magyar helységek összeköttetését egymás közt és Verebélyen át a nyitrai középső taggal, — de *elszakítni a kapcsolatokat nem tudták*. A barsi magyarság az alsó

Zsitva-Garam—közben ellentállt a kettős nyomásnak, mely északon a Garam-vonal, s nyugaton a Nyitra-vonal felől egyszerre érte.

Egy pillantás a térképre[1] tájékoztat arról, a mi itt két megyében egyidejűleg történt. A barsi tótság épp úgy terjeszkedett északról délnyugatra, mint a nyitrai tótság délkeletre a magyar nyelvterület felé. Nyitrában a magyar községek szétszakadtak, Barsban a kapcsolatjuk csak meglazult. Ott Komját és Tardoskedd közt a széles öblözetet ásott a terjeszkedő tótság a Komárom felé eltolt magyar nyelvhatár, s a Nyitrában a megmaradt magyar községek közt; — emit (Barsban) két oldalról is mosták a talajt a tót hullámok: északon a Felső-Garam, nyugaton a Felső- és Alsó-Zsitva felől, — kevés hijja is, hogy össze nem csaptak fölötte, — de a barsi magyar községek megállították a kettős áradatot. A tótság ma a két megyének csak a felső vidékén alkot egységes nyelvterületet — a magyar alvidékbe benyuló *komjáti tót öblezet* a Zsitva-Garam-köz alatt: Nagy-Mánya és Kis-Lót közt *bezárul*, s fölötte a magyar hegységek *összefüggő lánczolatot képeznek* Verebélyen át a Garam völgytől a középső Nyitráig. Ezt a hosszú és keskeny magyar nyulványt neveztük mi *verebélyi félszigetnek*.

A válságot itt is, mint Nyitrában, száz évek készítették elő, s csak az utolsó évtizedek hárították el. Félszáz év előtt e kritikus területen Zsitva-Gyarmat, Nagy-Lüle, Setétkút és Ény *tót faluk voltak*, s a barsi magyarság *azóta olvasztotta be*, — elvesztve ugyanekkor Ohajt és Alsó-Pélt, a mik *azóta tótosodtak el*. A magyar elem tehát itt több tért nyert. mintsem veszitett. De hogy mekkora erővel kellett mérkőznie, megitélhető két község: Néved és Vörösvár sorsából, melyek 50 év előtt még sváb faluk voltak, s a tótság a Zsitva-vonal közepén, Verebélytől északkeletre, azóta foglalta el mindkettőt, — a svábok kivesztek belőlük, a mi német ott ma van, az németajkú zsidó.

A helységek, melyek e válságon átestek, sem tót, sem magyar részről nem nagyok. Legnépesb hely a magyar Verebély (*b.*) és Bessenyő (*a.*), — a többi 16 magyar falu kisméretű (8 *β*. és 8 *α*). A környék 78 tót helysége közt legnépesbek: Aranyos-Marót (*b.*), és Oszlány, Nagy-Lóth, Nagy-Ugrócz, Nagy-Mánya, Füss, Kis-Tapolcsán (6 *a.*), a többi apró (26 β, 45 α). Elmult a válság, de a hullámai megmaradtak. Tiszta magyar falu e vidéken csak 2 (Fajkürt és Mohi), tiszta tót falu csak 3 van. Annál több a poliglott helység. Eltekintve a német-ajkú izraelita spóráktól, a tót községekben legjelentékenyebbek a magyar s a magyar községekben a tót minoritások. Amazokból esik a tót Tajnára V°, Aranyos-Marótra, Alsó-Pélre s Felső-Györödre IV—IV°, Nagy-Szelezsény, Ohaj, Nagy- és Kis-Lóth, Alsó-Györöd és Uj-Pettend falukra III—III° *magyarság*, — emezekből van a magyar Verebélyen IV°, Ényen III°, Lédeczen, Setétkúton, Csiffáron, Nagy-Lülén, Baracskán és Zsitva-Gyar-

[1] L. a térképgyűjtemény IV a. és c. mellékletén Nyitra és Bars megyék rajzát.

maton II—II° tótság. (A II°-nyi magyar kisebbségeket a táblázatban megtalálja az olvasó).

Napjainkban a nyelvhatárok újabb eltolódása várható e vidéken nemcsak a poliglott helységek tetemes száma miatt, hanem a népesedési mozgalom hullámzásai következtében is. Ötven év óta a fejlődés negativ irányt vett: hat magyar és 21 tót község népe *lefogyott*, a többi helyek átlag stagnálnak, alig itt-ott mutatkozik némi lendület.

Hitéletre e vidék összes fajnépei túlnyomólag r. kath. vallásúak. A tót faluk közül egyedül Fakó-Vezekény többsége ág. ev., — a magyar falvak közt pedig 3 ev ref.

A *magyar nyelvhatár* fővonalát Nyitrában Érsekujvárnál hagytuk el. Onnan behajol Komárommegye területére, ott megérinti Udvardot, Csúzt s Kolthánát Barsmegyébe lép, hol Nagy- és Kis-Fajkürt, Pazba, Besze, Nagy-Lüle, Tőhöl és Ény a garamvölgyi magyarsághoz tartozó határközségek, — ez utóbbiakból a Garam—Zsitva-közben fordul vissza a nyelvhatár vonala Nyitramegye felé, s Mohi, Csiffár, Tild, Verebély és Aha faluk tartják fenn — Kis-Hinden és Dicskén át — 12 magyar község területével a félszigetszerű kapcsolatot.

A *tót nyelvhatár* Tót-Megyer és Bánkeszi alatt szintén érinti Komárommegyét (Baromlak, Jászfalu, Szemere és Csehi községeken át), aztán Barsmegyébe lép, hol Kis- és Nagy-Lóth, Belleg, Szencse, Füss és Mellék faluk mentében Vajknál beéri a komjáti tót öblözet nyitramegyei szélét, — aztán megkerüli a verebélyi magyar félszigetet, s Aha fölött, Kis-Hindtől kiindulva, Szelepcsény, Zsitva-Ujfalu, Sári, Néved, Uj-Péterd faluk vonalán át éri be a Garam-völgy vidékét.

Ezt a vidéket, ***bérczes*** felső és ***rónás*** alsó szakaszaival, fogjuk most befejezőleg megtekinteni.

A Ptacsnik hegycsoport körül (4 német, 7 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Oszlányi járás									
‡*Pálos-Nagymező*	b	*német*	I° t.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
G.-szt-kereszti j.									
Zsarnóca-kohó	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
•Hámor (Felső)	a	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Dóczi-fűrésze	a	*német*	I° t.	—	r. katk.	—	—	»	német
Erdő-Surány	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gyertyánfa-Élesmart	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Madarasalja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Uj-Gyarmat	a	*német*	I° t.	—	r. kath	I° i.	—	»	német
•János-Gyarmat	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Koszorús	a	tót	I° n.	—	r. kath	I° i	—	*fogyott*	tót
Mogyorómál	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*maradt*	»

A **körmöczbányai hegységben** (2 német, 5 tót községgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
G.-szt-kereszti j.									
:Körmöczbánya	C	*német*	II° t.	m. e.	r. kath.	II° a.	—	nőtt	német
Kaproncza	a	*német*	I° t.	—	r. kath.	—	—	»	»
Tormáskert	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	tót
Dallos	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Bartos	α	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Karvaly	α	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Ó-Körmöcske	α	tót	II° e.	n. m.	r. kath.	I° a.	—	»	»

A **selmeczbányai hegyek** alatt (7 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	előtt
G.-szt-kereszti j.									
Bars-Apáti	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Mocsár	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Bars-Szkleno	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Lenge	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Sekély	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Repistye	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Vihnye-Pszerény	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	»

A **Garam-völgy** (26 magyar, 44 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	előtt
G.-szt-kereszti j.									
Határ-Kelecsény	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Felső-Bessenyő	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	puszta volt	
Kiszelfalu	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Bezeréte	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Jallna	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Saskő-Váralja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	»
Ladomér	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Garam-Mindszent	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Garam-Szt-Kereszt	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Lutilla	β	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Lócsa	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Kelő	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Garam-Kürtös	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Majláth	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Felső-Tárnok	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Lócsa	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Alsó-Tárnok	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Apát-Hegyalja	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Geletnek	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Zsadány	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Felső-Zsadány	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Bükkösküt	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Szénásfalu	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Revistye-Váralja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Zsarnócza	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Hámor (Alsó-)	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Irtványos	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
Garamrév	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Rudnó	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Aranyos-maróti j									
•.•Ujbánya	d	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	tót
Magosmart	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Orovnicza	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Berzencze	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•G.-Szt-Benedek	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Peszér	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Csárad	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Németi	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
•Kovácsi	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lévai j.									
•Garam-Szőllős	a	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Csejkő	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Tolmács	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Koszmály	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Ó-Bars	a	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Garam-Kelecsény	β	*tót*	I° m.	e. n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Koszmály	β	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar
•Uj-Bars	a	magyar	II° t.	n.	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Marosfalva	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
Kis-Kálna	α	magyar	I° t.	e.	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
•Nagy-Kálna	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
Garam-Lők	a	magyar	I° t.	—	*ev. ref*	IV° r.	i.	»	»
Kis-Szecse	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	a.	»	»
•Nagy-Szecse	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Nagyod	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
Felső-Várad	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	nőtt	»
•Alsó-Várad	α	magyar	I° t.	e.	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
K.- és N.-Tőre	α	magyar	II° t.	n.	r. kath.	IV° e.	i. a.	»	»
F.- és A.-Veszele	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III°e.	II°i. a.	»	»
Zsemlér	α	magyar	III° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szt-György	a	magyar	III° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nemes-Oroszi	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	i.	»	»
Kis-Sáró	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	»	»
Nagy-Sáró	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
•Szódó	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
Garam-Mikola	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
•Zseliz	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
Garam-Vezekény	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref*	IV° r.	a. i.	»	»
Garam-Damásd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a	»	»
•Lekér	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Oroszka	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Csata	a	magyar	I° t.	--	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Garam-Szekincze-köz (3 magyar, 5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Lévai j.									
Solymos	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Garam-Apáti	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° e.	—	»	»
Garam-Ujfalu	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	á.	»	»
Garam-Keszi	β	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Dobó-Berekalja	β	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
∵**Léva**	𝔅	magyar	II^0 t.	n. e.	r. kath.	II^0 e.	i. a.	nőtt	magyar
{•Város-Ladány	a	magyar	I^0 t.	—	*ev. ref.*	III^0 r.	i. á.	»	»
{Ó-Vár	α	magyar	--	—	*ev. ref.*	I^0 r.	i.	»	»

A négy Sári-patak közt (10 magyar helységgel :

Lévai j.									
(Bajka	α	magyar	II^0 t.	n.	*ev. ref.*	IV^0 r.	i.	*fogyott*	magyar
•Nagy-Endréd	α	magyar	I^0 t.	—	r. kath.	II^0 e.	i.	*fogyott*	»
Derezslény	α	magyar	I^0 t.	—	r. kath.	III^0 e.	a. i.	*fogyott*	*tót*
Kis-Endréd	α	magyar	I^0 t.	n.	r. kath.	II^0 e.	a. i.	*fogyott*	magyar
Hölvény	α	magyar	I^0 t.	—	*ev. ref.*	II^0 r.	i.	nőtt	»
(Mező-Kis-Salló	α	magyar	I^0 t.	n.	r. kath.	III^0e. II^0i.	a.	»	»
⁝*Nagy-Salló*	b	magyar	I^0 t.	—	*ev. ref.*	IV^0r.	i.	»	»
{•Nagy-Málas	β	magyar	IV^0 t.	n.	r. kath.	I^0 e.	i.	»	»
{Nyír	α	magyar	I^0 t.	n.	r. kath.	I^0 e.	i.	»	»
{Ágó	α	magyar	I^0 t.	—	*ev. ref.*	II^0 r.	a. i.	»	»

A megye keleti része ez, hol fönn a Fátraságban, lenn a nagysallói síkon, végig a nagy Garam-völgyön, s át a Garam-Szekincze-közön Hontig, egyaránt kedvezőbb az etnikai élet fejlődése, mint nyugat vagy észak-nyugat felé.

A nagy Fátra nyúlványai hatalmas bástyákat emeltek e vidék fölé. Főbb oromzataik: a Laurin (1026 m.), a Goldbrunn (1266 m.), alább a Nagy-Innovecz (901 m.), keletre a Nagy-Zsdar (856 m.) s a Brezil (736 m.). E bástyák közt fekszik 19 tót s 5 német falu közt bányavárosaink egyik ékessége: a szintén német Körmöczbánya. Messze körülöttük mindenütt pusztulóban vannak a régi fajnémet telepek: a nép eltótosodik vagy elszéled; csak a fátraságiak maradtak nagyobb erőben, mint a népesebb, régibb és vagyonosb szepesiek. Körmöczbánya 50 év óta csaknem megkétszerezte lélekszámát, — a többi német telep növekvése lassú, mert idegen elemektől óvatosan elzárkóznak: azokból csak spórákat fogadnak be. Körmöczbányán II^0 erejű a bevándorolt tótság, — míg a többi bánya-városok a felvidéken mind eltótosodtak.

A Garam-völgy felső kétharmadán (és környékén) kizárólag *tót* fajnép lakik, — az alsó harmadon s a völgyet környező rónán a barsmegyei *magyarság* zöme él. A *tót* nyelvhatár — a Garam—Zsitva-köz szélén: Uj-Peterdnél kiindulva, a Garam-Szekincze közig Tolmács, Nagy-Koszmály, Ó-Bars, Garam-Kelecsény és Dobó-Berekalja, — a *magyar* nyelvhatár — ugyanott Mohiból kiindulva — Kis-Koszmály, Uj-Bars, Marosfalva, Kis-Szecse és Léva helységeken vonul át.

A helységméretek e vidéken általán nagyobbak, mint a megye többi részein. A német községeké: 1 ℭ., 1 b., 4 a., — ezek közt kis falu egy sincs. A magyar községek mérete: 1 𝔅., 2 b., 6 a., 12 β., 18 α, — a tót helységeké: 1 α., 8 a., 21 β., 35 α. Mindegyik fajnépnek megvannak a

saját góczpontjai: a németé Körmöczbánya, a magyaré Léva, Nagy-Salló és Zseliz, végre a tót népé Ujbánya. S e népek mintha itt jobb viszonyok közt, nagyobb egyensúlyban élnének, mint nyugati szomszédaik. Nagyközségük kevés van, de a körjegyzőségek átlag kicsinyek. A népesség nem oly keveredett, mint nyugat felé: a tiszta tót községek száma a hegyek közt 16, a tiszta magyar községeké a rónaságon 6. Más ajkú elemekből a legtöbb helyre csak súlytalan spórák jutottak; ezek közül magyar községekben túlnyomó a tót, tót községekben pedig a magyar elem (s nem a német ajkú izraelita, mint a Nyitra s főleg a Vág vonalán, — látszik, hogy a galicziai jövevény izraeliták az északi megyékből merre vették terjeszkedésük irányát). Súlyosabb *tót* kisebbség hat magyar helységben fordul elő: Nagy-Málason IV°, Szt-Györgyön és Zsemléren III—III°, Léván, Bajkán s Uj-Barson II—II°, — jelentékenyebb *magyar* kisebbség viszont csak két tót falunak jutott: ú. m. Belső-Besenyőnek és Garam-Újfalunak II—II° erejű. A fajtöbbség félszáz év óta az egész vidéken változatlan maradt, kivéve az egy Derezslényt, mely tót faluból meg magyarosodott. Nem is fognak a nyelvhatárok e vonalon egyhamar megváltozni, — mert sem a poliglott községek száma, sem a népükben megfogyottaké nem nagy: félszáz év alatt itt mindössze 7 tót s 6 magyar falu vesztett népességéből, — ez utóbbiak közt a legtöbb veszteség a nagy-sallói rónán a négy Sári-patak termékeny vidékére esik.

Vallás dolgában a németség és tótság kizárólag r. kath.; a magyar helységek közül 21 r. kath., 18 kálvinista, s a kisebbségeket tekintve, a legtöbb magyar helység két felekezetű. Jelentékenyebb izraelita kisebbség csak két magyar faluban van: Mező-Nagy-Sallón, és az egyesült Alsó- és Felső-Veszelén.

Bars megyéről közölt adatainkat a következőkben foglalhatjuk össze.

Van megyeszerte 3 *város*: 1 magyar (Léva), 1 német (Körmöczbánya), s 1 tót (Újbánya); van 4 *nagyközség*: 1 magyar, 1 német s 2 tót. A *kisközségek* száma 202, melyek 47 körbe kapcsolvák. Ezek közül 37 kör 2—5 jobb módú faluból áll, melyek fajtöbbsége 20 körben magyar, 17-ben tót, — 10 kör 6—7 nem módos faluból van összetéve, melyek fajtöbbsége 1 körben magyar, 9-ben tót.

A *helységméretek* ilyenek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	német	tót	
nagyméretű	(C)	—	1	—	helység.
»	(B)	1	—	—	
középméretű	(d)	—	—	1	
»	(c)	—	—	—	
»	(b)	3	1	1	
»	(a)	7	4	14	
kisméretű	(β)	20	—	·51	
»	(α)	26	—	79	
	együtt	57,	6,	146	

Tiszta magyar község van 8, tiszta tót 19, — tiszta német egy sincs. Súlytalan (I°) *magyar* kisebbség 51 tót, 1 német községben, ugyanilyen *német* kisebbség 41 tót s 1 magyar községben, *tót* minoritás pedig 34 magyar s 4 német községben fordul elő. A *súlyosabb* kisebbségek a fajtöbbségekhez így állanak:

	A fajkisebbség					
	IV—V° súlylyal			II—III° súlylyal		
fajtöbbségre	magyar	német	tót	magyar	német	tót
magyar	*	—	2	*	—	12
német	—	*	—	—	*	1
tót	4	—	*	18	3	*

Látszik, hogy a megyében általán kevés a poliglott helység; a magyar elem csak a tót, s a tót elem inkább a magyar községekben állított minoritásokat, mint a németekben, — végre a magyar elem minden súlylyal többször fordul elő tót községekben, mint viszont.

Felekezet szerint a fajnépek megyeszerte így csoportosulnak:

A *r. kath.* községek száma 185, ú. m. 34 magyar, 145 tót és 6 német, — ezeken kívül van a megyében egy tót *ág. ev.* és 23 magyar *kálvinista* község. A protestáns faluk csaknem mindegyikére esik jelentékeny r. kath. kisebbség, — a r. kath. helységek közül 18-ban van erős ev. ref., 2-ben ág. ev. s 4-ben izraelita kisebbség.

A barsi *magyarság* 3 községe el van szigetelve, — a többi 36 egy tagban fekszik a megye alsó vidékén, sőt egy félszigetszerű nyulványnyal a nagy magyar nyelvterülethez fűzi a nyitrai magyarságnak egy már-már külön szakított darabját is. A *tótság* a megyében, több tagból áll: 129 község a megye felvidékén adja a legnagyobb tagot; 6 község két tagban elszigetelve fekszik a Garam és Zsitva közt; végre 11 község az alsó Zsitva-melléken ékelte magát a magyar képződmények közé a komjáti öblözet gyanánt, — ez a tót elem valószinűleg a Nyitra-vidékről vagy a Vágvonalról való. A *német* telepek északon a Fátraság többi telepes németjeivel függnek lánczolatosan össze, — e szigetcsoportból egy részt már Privigye körül láttunk, más része itt van Körmöczbánya körül, — a harmadik csoporttal most fogunk találkozni, midőn Barsból átlépünk turóczi területre.

Turócz megye.

Magas sík, melyet minden felől elsőrendű hegyfalak zárnak körül: nyugatra a kis Fátra, keletre a nagy Fátra-csoport ormai. A köztük fekvő plató lapályán a Turócz-patak kanyarog dél-északi folyással. Ott beéri a Vág-völgyét, mely Turócz megye alsó sarkában áttör a Fátraságon, s a turóczi plato alatt ereszkedik Liptóból Trencsénbe át. A megye felső sarkában egy kisebb mélyedést a Turócz-patak vájt a bérczfalba, itt a rés Bars megye felé nyilik. E két pitvaron belül fekszik a plato tágas nagy udvara, északnyugaton a Veterna-Hola trachit-bástyáival, dél-keleten a magas Fátracsoport kúpjaival. A tetőpontok ott 1,110—1,477, itt

1.023—1415 m. közt hullámzanak. E bástyákon át Nyitrából és Zólyomból csak néhány hágó vezet le a nagy belső udvarba, a turóczi hegysíkra.

Kilenczvenhat helység tornya látható, mikor a magaslatokról e síkot áttekintjük: 89 tót és 7 német falu. Mi térszakaszonkint fogunk egy-egy pillantást vetni mindanyira.

A Turócz-völgy és melléke (7 német, 60 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a nepesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mossócz-znióij.									
Felső-Turcsek	β	*német*	II°t. II°e.	m.	*r. kath.*	I° a.	i.	nőtt	német
Alsó-Turcsek	β	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	I° i.	—	»	»
Szkleno	b	*német*	I° t.	—	*r. kath.*	I° a.	—	»	»
•Felső-Sztubnya	b	*német*	I° t.	m.	*r. kath.*	I° i.	a.	»	*tót*
Alsó-Sztubnya	β	tót	I° n.	m.e.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	tót
•Sztubnya-fürdő	α	tót	II°n. II°m.	e.	*r. kath.*	V° a.	i.	telep volt	
Háj	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	tót
Kisfalu	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
Divék	β	tót	I° n.	m.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Csremosno	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Dubova	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Nagy-Csepcsén	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Kis-Csepcsén	α	tót	II° m.	e.	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Bodorfalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Kevicz	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Dvorecz	α	tót	II° m.	—	ág. ev	III° r.	—	nőtt	»
Zorkócz	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Raksa	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Szt-Mihály	α	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	V° r.	i.	*fogyott*	»
•Mossócz	b	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
Borczfalu	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Jezernicz-Markovicz	a	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Bodófalu	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	IV° r.	—	*maradt*	»
Nagy-Szolócz	α	tót	I° n.	—	*r. kath*	II° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Szolócz	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	III° a.	—	nőtt	»
Nedozor	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
Balázsfalu	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Lászlófalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	V° r.	i.	*fogyott*	»
Ivankofalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Kelemenfalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»
Budics	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Jaszenova	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Rudno	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»
Ljesno	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
•Tót-Próna	a	tót	I° n.	m.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»
Hadviga	α	*német*	I° e.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	»	*tót*
Brjestya	α	*német*	I° t.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	*tót*
Polerjeka	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	II° a.	i.	*fogyott*	tót
Ábrahámfalu	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	V° a.	i.	*fogyott*	»
Andrásfalu	α	tót	—		*r. kath.*	II° a.	—	*fogyott*	»
Moskócz	α	tót	I° n.	—	*r. kath*	V° a.	i.	*fogyott*	»
Szt-György	α	tót	I° m.	n. e.	*r. kath.*	I° a.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vriczko	a	*német*	I° t.	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	*tót*
Lazon	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	tót
•Znió-Váralja	a	tót	I° n.	m.e.	*r. kath.*	I° a.	i.	*fogyott*	»
Szlovan	β	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	III° a.	—	*fogyott*	»
Lezsjacho	α	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	»
Valcsa	β	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° a.	i.	*fogyott*	»
T.-szt-mártoni j.									
Blatnicza	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	tót
Laszkár	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Károlyfalu	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	»
Folkusfalu	α	tót	III° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Bálintfalu	α	tót	—	—	ág. ev.	V° r.	—	*fogyott*	»
Deánfalu	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Kis-Rákó	α	tót	—	—	*r. kath.*	V° a.	—	puszta volt	
Nagy-Rákó	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	tót
•Pribócz	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Benicz	α	tót	—	—	*r. kath.*	III° a.	i.	»	»
Tarnó	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Trebosztó	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
•Neczpáll	a	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Gyulafalu	α	tot	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Bella	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Zsámbokrét	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	»
Kostyán	β	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II r.	i.	»	»
Szent-Péter	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	IV° a.	i.	*fogyott*	»
:*T.-Szt-Márton*	b	tót	II° n.	m.	ág. ev.	V°r. II°i.	—	nőtt	»

A *német* szigetek csoportosan feküsznek a völgy felső részében A legnagyobb csoport a sztubnyavidéki; négy faluból áll, s a körmöczbányai szigetséggel függ össze. Egy kisebb csoport a nyitra-privigyei német telepekkel tart a hágókon át kapcsolatot, Félszáz éve kevesebb volt a német falu erre: Felső- és Alsó-Sztubnya, Hadviga, Brjesztya és *Vriczko tót helységek voltak*, — ez a maroknyi németség mind az ötöt *azóta szállta túlsúlylyal meg*. Mely jelenségnek csak egy magyarázata van: a tótság tömeges költözése: az elvándorlók helyét 5 faluban a német elem így foglalhatta el.

A kivándorlás igen nagy. Félszáz év óta a környéken a *tót faluk fele* (60 közül 30) *fogyott meg* népességében. A lélekszám apadása itt-ott meglepő mérveket ölt: Neczpállon leapadt 1800-ról 1200-ra, Bellán 1900-ról 1090-re, Iváczkofalun 300-ról 150-re. S ezt nem ellensúlyozza némely ponton a virágzó fejlődés: Turócz-Szt-Márton, Divék és Dubova megkétszerezték, Zsámbokrét és Nedosor csaknem megháromszorozták lélekszámukat. A turócz-völgyi hegysík *tót* falvai ehhez képest csekély méretűek maradtak. A főhelyek: T.-Szt-Márton és Mossócz (2 b) nem érik fel a 3—3000 lelket; hét község meghaladja az 1000-et (a), más 8 megköze-

líti azt (*β*), a többi 43 falu apró (*α*), a hol legtöbb esetben nem lakik több 10—20 családnál. A *tiszta tót* községek száma csak 6. A szórványos más ajkú elem nagyrészt német, vagy német ajkú zsidó, de elég sürűn fordul elő a magyar elem is. Jelentékeny telepei vannak Folkusfalun (III°), továbbá Dvorecz, Kevicz, Kis-Csepcsén és Sztubnya-fürdő falukban (II—II°).

Vallásra ez a tótság túlnyomólag *ág. ev.*, a németség pedig *r. kath.* csak két német falunak van protestáns többsége, — 18 falué r. katholikus. Amazok germanizált tót faluk, hol a nép nyelvét elhagyta, de vallását megtartotta. Az izraeliták kevés helységből hiányzanak; legnépesb telepük T.-Szt-Mártonban van (II°).

A megye északi határvidékén, két térszakasz felé kell még fordulnunk.

A Nagy-Fátra alatt (Vág—Turócz-szög 13 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
T.-szt-mártoni j.									
Podhragy	β	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	tót
Sztavnicska	β	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Szklabinya-Váralja	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Szklabinya	β	tót	I° e.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Zábor	α	tót	I° e.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Felső-Jeszen	α	tót	I° n.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	»
Alsó-Jeszen	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Kálnok	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Felső-Kálnok	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Dolina	α	tót	II° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	--	*fogyott*	»
Ivánkaföld	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° i.	r.	telep volt	
Draskócz	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Deákfalu	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»

A Vág-völgy és környéke (16 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
T.-szt-mártoni j.									
Suttó	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	tót
Rattkó	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Krpellán	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Nolcsó	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Turán	α	tót	—	--	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Konszko	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
•Szucsán	a	tót	I° n.	m.	ág. ev.	IV° r. II° i.	—	»	»
Jahodnik	β	tót	—	—	ág. ev.	V° r.	i.	»	»
Tomcsán	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Kossut	α	tót	II° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	—	*fogyott*	„
Bisztricska	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Zaturcsa	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
Prekopa	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
•Ruttka	b	tót	III° n. II° m.	e.	*r. kath.*	IV° a. II° i.	—	»	»
Klicsin	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Lipósz	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	»	»

A Nagy-Fátra oldalán épült szegényes hegyi faluk, s a Vág völgy nyilásában virágzó helységek képe közt valóban nagy az ellentét. Fenn az elhagyatottság erőtlenné, a gyengeség hervadóvá tette a kezdetleges községi életet, — lenn az élénk forgalmú vasútvonalak, melyeknek Ruttka a góczpontja, életrevalóvá tették a helyi népességet is. Fenn oszlik, enyész a nép, — *csaknem minden falu lélekszáma apad.* Legmélyebbre sülyedt Szklabinya-Váralján: az ötven éve talált 728 lélek lefogyott 287-re. Míg lenn a Vág-völgyben két hanyatló falutól eltekintve — jelentékeny a fejlődés az egész turóczi szakaszon: Tomcsány és Jahodnik megkétszerezte, Lipócz megháromszorozta, Ruttka megnégyszerezte (764-ről 2933-ra emelkedett) lélekszámát. Az utóbbiból jelentékeny vasúti telep lett, hol már-már több a más ajkú jövevény, mint a tót törzslakosság; ez a község a környéken az egyetlen, hol a felekezeti többség r. kath., s az izraelita kisebbség II°-nyi. Egyebütt magyar is, német-zsidó elem is csak szórványosan fordul elő, s a hitélet mindenütt ág. ev.

Turócz megyéről közölt adatainkat röviden összefoglaljuk.

Városa a megyének *nincs. Nagyközsége* csak egy van: Turócz-Szt-Márton. A 95 kisközség 10 *körbe* van kapcsolva. Ezek közül öt kör 11—15 szegény, négy kör 6—9 nem módos faluból áll; jegyzőt és orvost csak egy körben képes 5 falu tartani, — ezek a legmódosabbak.

A *helységméretek* ezek:

méretre		*fajtöbbségre* tót	német	
középméretű	(b.)	3	2	helység
»	(a.)	7	1	
kisméretű	(β.)	15	2	
»	(α.)	64	2	
	együtt	89	7	

Tiszta tót község van összesen 11, tiszta német egy sincs. Súlytalan (I°) a más ajkú elem 69 tót, 6 német faluban: amott 18 esetben magyar, 46-ban német, 5-ben czigány, — emitt 7 esetben német, 1-ben czigány. Súlyos kisebbség Turócz helységeiben sehol nincs, — kisebb súlylyal (II—III°), a magyar elem 6, a német elem 3 tót faluban, végre a tót elem 1 német faluban fordul elő. Látszik, hogy a fajnépek itt nem igen keverednek többé.

Felekezeti élete a megyének túlnyomólag *ág. ev.* A protestáns tót községek száma 71, a r. kath. tót községeké csak 18. A hét német községből 5 r. kath., 2 ág. ev. A protestáns községek közül 18-ban súlyos, 40-ben kisebb súlyú r. kath., — a katholikus községek közül 7-ben súlyos, 6-ban kisebb súlyú ág. ev. minoritás fordul elő.

A német faluk szigetszerű képződmények, s a Fátraság többi német szigeteihez csatlakoznak. A tótság az egész megyére egy tagban terjed ki, s a felvidéki tót nyelvterület mélyéhez tartozik.

Most bejárjuk azt a négy megyét, hol községalkotó fajnép a *tóton kívül nincs.*

Trencsén megye.

Csupa hegyláncz, bércz-tetőzet és kúp az egész terület. A nyugati Kárpátok gerinczei összeérnek, s belőlük elsőrendű ormok emelkednek ki. Északról északnyugatra az Oszszus, Ladombora, a Beszkidek s a Tavornik hegysora vonul el, — kelet felől a Kis-Fátra lánczai kapcsolódnak egymásba: a rajeczi havasok, a Kis-Magura, a Strazso és délkeletre, Nyitra fölött az Innovecz csoport.

E bérczvilág közepett a völgyek sorai ágaznak szét, mint egy nagy várépületben az átjáró folyosók. A *Vág-völgy* végig vonul az egész épületen, északkeletről délnyugat felé. Ebbe torkol nyugaton a Bellavoda-, északon a Varinka- s a Kisucza-völgy, mely előbb a Bisztra-völgygyel egyesül. Az Innovecz s a Strázsó gerinczéből két kisebb völgység nyilik ellentett irányban: a Teplicska-pataké a Vág felé északnyugatnak, a Bebrava-pataké a Nyitra felé délnek ereszkedve. A bérczeken át hegyszorosok és hágók vezetnek részint a szomszéd megyékbe, részint túl az ország határán Morva és osztrák-sziléziai területre.

Lakható vidékein: a völgyteknőkben s a hegyek alatt, 399 tót helység fekszik, részint sürűn egymás mellett, részint a nagy hegységben szerte szórva. Népességi viszonyaikat térszakaszok szerint veszszük szemlélet alá, kezdve a legnagyobb szakaszon, mely a megye átlós vonalát adja: a Vág-völgyön.

A Vág-völgy és környéke (196 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Trencséni j.									
Vágujfalu	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Kossócz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Vieszka	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Rakolub	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Kálnicz	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III r.	i.	nőtt	»
•Beczkó	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	IV° a. II°i.	—	*fogyott*	»
Révfalu	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
Alsó-Szrnye	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
•Morva-Lieszko	c	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Bohuszlavicz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Csütörtök	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Haluzicz	α	tót	—	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	.
•Bozsácz	c	tót	I° n.	e.	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	»
Nem.-Podhragy	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
•Melcsicz	β	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i	*fogyott*	»
Kochanócz	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	›
Nemes-Lieszko	α	tót	I° m.	e. n.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*maradt*	»
Ivanócz	β	tót	I° n	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Kis-Zsámbokrét	α	tót	I° m.	e. n.	*ág. ev.*	IV° r. II°i.	—	*fogyott*	»
Adamócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Birócz	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	IV° a. II°i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Krivosztd-Bodovka	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i	*fogyott*	tót
Szelecz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Stankócz	β	tót	—	—	*ág ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
•Kis-Stankócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV°a. II°i	—	*fogyott*	»
Szedlicsna	α	tót	III n.	m. e.	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Rozvadz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Birócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Apáti	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Velecsicz	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
N.-Chocsolna	β	tót	I° n.	—	r. kath.	V° a.	i.	nőtt	»
Kis-Chocsolna	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Kosztolna	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Driethoma	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Zarjecs	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Bobrovnik	α	tót	IV° n.	--	r. kath.	IV° i.	—	*fogyott*	»
Turna	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Barát-Lehota	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Hamri	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Bella	α	tót	II°n. II°m.	—	r. kath.	III°a. II°i.	—	*fogyott*	»
Nozdrkócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Biszkupicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szoblaho	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kis-Kubra	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Kubra	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Apátfalu	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
•.•Trencsén	a	tót	IV° m.	n. e.	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
•Ribári	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Záblat	α	tót	I° m.	—	r. hath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kis-Záblat	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Hanzlikfalva	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	III°a. II°i.	—	*fogyott*	»
Zlatócz	α	tót	I° n.	e. m.	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	»
Zsabinecz	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Isztebnicz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Orecho	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*maradt*	»
Zsamarócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Szkala	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szkala-Ujfalu	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Hrabovka	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Ujezdo	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Alsó-Szúcs	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
:*Felső-Szúcs*	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Puchói j.									
Klucsó	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Liborcsa-Dvorecz	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
Nemsova	β	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	»
Zavada	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Szrnye	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Borcsicz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
•Bolesso	α	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	—	*fogyott*	tót
Pjecho	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kamencsán	α	tót	I° n.	e.	r kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szedmerócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szlavnicz-Vaszka	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Szvacsina-Podvázs	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bohunicz	β	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Krivoklat	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Oroszlánkő-Podhragy	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Mikusócz	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Vöröskő	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Tuchina	β	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Pruszka	a	tót	II° n.	—	r. kalh.	I° i.	—	»	»
Duló-Ujfalu	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kvassó	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lehota-Váralja	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—		
Zubák	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Felső-Breznicz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Lednicz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Breznicz	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Horócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Lednicz-Rovnye	α	tót	i° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Precsin-Lehota	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Huorka	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	—	»	»
Horenicz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—		
Medne	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Sztrazsenicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Hrabovka	α	tót	—	—	r. kath.	II° a.	—	*fogyott*	»
Vaszka-Bezdedo	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	»
Felső-Kocskócz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	»	»
•Pucho	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° i. III° a.	—	*fogyott*	»
Noszicz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nimnicz	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
Illavai járás.									
Prejtha	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Illiavka	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Klobusicz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	á.	*fogyott*	»
•Illava	b	tót	III°m	n.r.sz.	r. kath.	I° i.	e.k.g.a.	nőtt	»
•Kasza	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kasza-N.-Podhragy	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nozdrovics	α	tót	III° m.	n. e.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Tunezsicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lédecz	β	tót	I° n.	v.e.m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Podhorje	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Hlozsa	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Bellus	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Viszolaj	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szlopna	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Lieszko	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Lieszko	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szverepecz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Kocskócz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Vágbeszterczei j.									
Milocho	β	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
A.-Mostyenecz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
F.-Mostyenecz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Kvassó	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Vág-Besztercze	b	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Orlove	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	á.	»	»
Okrut	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	e.	*fogyott*	»
Upohlav	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Kis-Ugyics	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Ugyics	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Proszne	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sztupne	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Jeszenicz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Jeszenicz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Podvazs	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Sebestyénfalu	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Vág-Podhragy	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Vághéve	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Farkasd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Pelyvás	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Somfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Urbano	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Rassó	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Marsófalu	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
•Predmér	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Hradna	α	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Szulyó	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Jablonófalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Hrabova	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Alsó-Mélyesd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Mélyesd	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Peklina	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Pastina-Zavada	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Ovcsarszko	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hricsó-Váralja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Alsó-Hricsó	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bittse-Lehota	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Felső-Hricsó	α		n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Bittsei járás.									
Benyó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	tót
Miksafalva	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hvosznicz	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Styavnik	c	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hlinik	β	tót	I° n.	—	r. kath.	III° i.	—	nőtt	»
Kis-Bittse	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Bittse	b	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Nagy-Kotesso	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Kis-Kotesso	β	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	—	*fogyott*	»
Oblazo	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Rovne	c	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Szvedernik	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Zarjecs-Keblo	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Dlhepole	b	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zsolnai járás.									
:*Zsolna*	d	tót	III° n. II° m.	e.	r. kath.	II° i.	a.	nőtt	tót
Sztrázso	α	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Zavodje	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Banova	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bittsicze	α	tót	I° m.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Ljetava-Lucska	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Illove	α	tót	I° n.	—	r. kath	I° a.	i.	*fogyott*	»
Turo-Tridvori	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Porubka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Visnyo-Turo	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sztranyavi	α	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Roszina	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Trnove	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Moys-Lucska	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sztrecsno	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
•Várna	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Moys	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gbellan	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Teplicska	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	telep volt	
Zasztranje	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nedecz	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Sztrázsa	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Tizsina	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Krasznyán	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nezbud Lucska	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Bellavoda-völgy (12 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Puchoi járás.									
•Laaz	a	tót	—	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	tót
Dubkova	α	tót	—	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Vidrna	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Luki	β	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° i.	a.	*fogyott*	»
Lisza	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Zarjecs	β	tót	I° e.	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zbora	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° i.	r.	*fogyott*	tót
Mesztecsko	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	»
Mostyistye	α	tót	—	—	*ág. ev.*	—	—	»	»
Hosztina	α	tót	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
Ihristye	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° i.	r.	*fogyott*	»
•Dohnan	β	tót	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»

A Vág-völgyhöz hozzákapcsoltuk a *környéket*, főleg Trencsén és Pucho vidékén azokat a kis falukat, melyekből egy-egy körjegyzőség messze szétterjed a Vág-völgy, s a Lopenih és Luhov határhegyek közt. A mi apró mellék-völgy ezekből a Vág felé ágazik, azokat nem vehettük figyelembe, hacsak szét nem daraboljuk a körjegyzőségeket, melyek segélyével könnyebb az áttekintés e térszinen, mint nélkülük. Igy került 31 kör és 196 község a Vág-völgy keretei közé. Csak a *Bellavoda*-völgy 12 faluját emelhettük ki a többiek közül a Vágvonal puchói szakaszán.

Csupa *tót* helységek ezek. Van köztük egy város (Trencsén), s 2 nagyközség: Zsolna és Felső-Szűcs és 205 kisközség. *Népbősége* Trencsén városnak nagyméretű (a), más 18 helységé középméretű (1 d., 4 c., 6 b., 7 a.), a többi 189-é, kisméretű, melyek nagy része (138) egészen apró (*α*). E viszonyok bizonynyal kicsinyesek, s a nép hervadoz is bennük. Szegénységére vallanak az átlag 8—10 faluból álló jegyzői körök, — s főleg az *elnéptelenedő faluk roppant száma.* A trencséni Vág-vidéken 50 év óta *120 helység népszáma fogyott le* a 208 közül, — járásonkint: Illava és Pucho körül a községek kisebb, Bittse, Zsolna és Vág-Besztercze körül a *nagyobb fele*, *Trencsén körül több mint kétharmada.* Egyes faluk úgyszólva teljesen kiürültek: másfél-másfélszáz lélekből Bellán 88, Nozdrkóczon 39, Bobrovnikon 36 maradt meg, — Rakolubon volt 750, van 170, Rovnén volt 5600, s ma nincs 4000 lélek. Egyes pontokon szaporodott a nép, de csak kivételesen. Ilyen Zlatócz, Hrabovka, és Illava példája, melyek megkétszerezték népességüket, — ilyen Trencsén, mely 3300 lélekről 5100-ra, Ilovnicz, mely 150-ről 580-ra és Laáz, mely 405-ről 1660-ra nőtt.

Más fajnépekből a vágvidéki *tótság* oldalán sok németajkú zsidó, s kevés magyar elem található. *Tiszta tót* község van 36; — a faluk nagy részében sporadikus kisebbségeket látunk, melyek nagyobb fele *német-zsidó,* kisebb fele magyar. Vannak egyes községek, hol az izraeliták részben *tót* ajkuaknak vallják magukat, — itt a népesség zsidó hányada felülmulja a német hányadot. Nagyobb izraelita telepek vannak: Beczkón, Kis-Zsámbokréten, Kis-Biróczon, Kis-Stankóczon, Bellán, Hanzlikfalván, A.-Lieszkón, Vág-Beszterczén, Okruton, Benyón, N.-Bittsén Zsolnán és Várnán (II—II°), Nemes-Lis-Kotessón, Hliniken Puchon és Bolessón (III—III°).

Jelentékeny *magyar* kisebbség csak Trencsén városban (IV°) továbbá Illava és Nozdrovics helységben (III—III°) van. Illaván találunk román és

szerb spórákat is, — de ezek itt a fajnépek közt kivételes helyet foglalnak el: t. i. fegyházlakók.

Vallásra a vágvidéki tótság 180 helységben r. kath., 28-ban ág. ev.

Most a Vág-vidéktől *délkeletre* eső hegyek és völgynyílások térszínéhez fordulunk: a rajeczi havasok, a Kis-Magura, a Strazso s az Innovecz-csoport felé.

A rajeczi havasok alatt (40 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zsolnai j.									
*Facskó	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Trsztenna	α	tót	II° m.	—	r. kath.	II° a.	i. e.	nőtt	»
Frivald	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gyurcsina	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Suja	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Nagy-Cserna	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Kis-Cserna	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Jaszenova	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
*Klacsán	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
**Rajecz*	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
*Kő-Poruba	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kunyerad	α	tót	I° n.	m	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Kunfalva	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sztranszke	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Poluszje	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zbinyó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Pleban-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Babko	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Szvinna	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
*Ljetava	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Podhorje	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szunyog-Zavada	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Brezani	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Huorki	α	tót	II° n.	m.	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Bittarova	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Vágbeszterczei j.									
Vrch-Tepla	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Bodina	α	tót	I° n	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Zaszkalye	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kosztelecz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Podmanin	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Prazno	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
*Precsin	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Pocsano	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Zavada	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lednicz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kardos-Vaszka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*maradt*	»
*Domanizs	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Domanizs-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Szádecsne	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Cselko-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Kis-Magura és Strazso hegység alatt (32 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Illavai j.									
Podszkal	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Trsztye	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gyurgyove	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Briesztenne	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Pruzsina	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Majtény	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Csicsmán	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Zlyeho	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kaszsza-Rovne	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kopecz	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kaszsza-Kis-Podhragy	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Felső-Poruba	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Lieszkovecz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Dubnicz	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Kolacsin	α	tót	II° n.	e.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Kolacsin	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Baáni j.									
Cserno-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	II a.	i.	*fogyott*	»
Sipko	β	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
•Nagy-Szlatina	α	tót	I° n.	—	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Szlatina	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Kraszna	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Timorháza	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	»
Trebichava	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Zavada	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r	i.	»	»
Ksinna	a	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
Radissa	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
Omasztina	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Zsitna	α	tót	I° n.	e. m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
Zay-Podhragy	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
•Zay-Ugrócz	a	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	»
Latkócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° e.	a.	*fogyott*	»
Felső-Nasticz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	»

A Bebrava-völgy (28 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Baáni j.									
Bobot	β	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Bobot-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hornyán	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Luttó	α	tót	I° e.	—	*ág. ev.*	V° r.	—	*fogyott*	»
Podluzsány	β	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
Farkaska	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° e.	i.	*fogyott*	»
Dubnicska	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Prusz	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
•Dezser	β	tót	II° n.	m.	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeink: többsége	kisebbségei: légsúlyosb	kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei: legsúlyosb	kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Felső-Ozor	α	tót	II° n.	m.	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	tót
Alsó-Ozor	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Kis Chlivény	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
Dvorecz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Halacs	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	»
Nagy-Chlivény	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pecsenyéd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Borcsány	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Rongyos-Sztricze	α	tót	II° n.	—	r. kath.	III° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Nasticz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Biszkupicz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Baán	b	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	a.	nőtt	»
Mjezgócz	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Brezolub	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Pravoticz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Viszocsány	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Ribény	a	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Kis-Sztricze	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Nagy-Sztricze	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
A Teplicska-völgy (6 tót helységgel):									
Illavai j.									
Alsó-Poruba	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Missén	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Trencsén-Teplicz	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	a	*fogyott*	»
Dobra	α	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Trencsén-Tepla	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Prilesz	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Az Innovecz hegység körül (20 tót helységgel):									
Baáni j.									
Petri-Lehota	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Petyorka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bossán-Nepojrácz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Miticz	α	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Felső-Motesicz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Motesicz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rozsony-Nepojrácz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Rozsony-Miticz	α	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Kosztolna-Miticz	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Jasztrabje	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Gradna	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dubodjel	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Kis-Gradna	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Csuklász	α	tót	—	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Czimenna	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Alsó-Draskócz	α	tót	II° n.	m	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Felső-Draskócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Ruszkócz	α	tót	—	—	r. kath.	II° i.	á.	nőtt	»
Szvinna	α	tót	II° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	»	»
Kis-Neporácz	α	tót	IV° n.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»

Az Innovecz-csoporttól a rajeczi havasokig 1040—1400 m. magas hegybástyázat húzódik át e térszinen; a bérczek tövében, s a kisebb-nagyobb völgynyílásokban 126 tót helység népesíti azt be. Apró hegyi falu jellegét viseli a legtöbb, viszonyaik láthatólag szegényesek. Nagyközség csak 2 van: Rajecz és Baán. A kis falukból átlag 7—10 ád egy-egy kört, a községek tehát általában szegények. Ennek megfelelnek kicsinyes méreteik: csak a két nagyközség közelíti meg a 3000 lelket, 12 alatta marad 2000-nek, 15 nem tesz ki 1—1000, 97 pedig 5—500 lelket. *Nagyobb fele* a faluknak: szám szerint *69 fogyott* az utolsó félszáz év alatt, a többi stagnál, vagy gyarapodása jelentéktelen. Látszik, hogy a kivándorlási mozgalom mennyire megrendítette e nép egykori egyensúlyát.

A *tiszta tót* községek száma e hegyek közt 33, valamivel kevesebb, mint a Vágvidéken, de ott is, miként itt, a hozzáférhetlen hegyi faluk maradtak egyajkúaknak. Lenn a völgyekben a legtöbb tót helységre jut kevés más fajta, főleg zsidó elem. Magyar e vidéken csak sporadikusan fordul elő, sok községből az ily apró rajok is hiányzanak. A legnépesb magyar telep Prileszen (Teplicska-völgy) és Trsztennán van (rajeczi völgy).

A *hitélet* e hegyvidéken nagy túlsúlylyal *r. kath.* Az *ág. ev.* egyház hívei kisebb területre szorítkoznak: a Strázso hegysor körül (baáni j.) 8, a rajeczi havasban 1, a Bebrava-völgyben 4 község protestáns; ugyanott több r. kath. községben erős ág. ev. kisebbséggel találkozunk. Az *izraelitaság* a hegyek közt gyérebb és szórványosabb, mint az élénkebb forgalmú tág völgységekben. Amott sok községből hiányzik; nagyobb számmal Ruszkócz, Csuklász, Kis-Kolacsin, Baán és Trencsén-Teplicz falukban (II—II°) és Rongyos-Striczén (III°) fordul elő.

Áttérünk a Vágvidéktől *észak* és *észak-nyugat felé* eső hegyek és völgyek népességi viszonyaira.

A Javornik hegysor alatt (9 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vágbeszterczei j.									
Kliesztina	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Hlatne	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Alsó- és Felső-Mariko	c	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Papradno	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bronistye	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Bittsei járás.									
Szetyeho	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Psurnovecz	β	tót	—	—	r. kath.	—		»	»
•Petrovecz	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
‡*Kollarovecz*	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Kisucza-völgy (34 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Bittsei járás.									
:*Viszoka-Makó*	c	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Csaczai járás.									
Turzófalva	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	-	*fogyott*	tót
Olesna	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Podviszoka	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Sztasko	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Zakopcse	b	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Rakova	c	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Csácza	d	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Horelicz	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kisucza Ujhelyi j.									
Dunajo	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Ochodnicza	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lodno	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Lieszkovecz	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Povinna	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Budatin-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Radola	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Kisucza-Ujhely*	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Neszlusa	a	tót	—	—	r. kath	—	—	*fogyott*	»
Rudinszka	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Dubje	α	tót	—	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Rudina	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kis-Rudina	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Luki	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Nagy-Divina	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lalinek	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Divina	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Markofalva	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Oskerda	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Sznazsnicza	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Brodno	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Zadubje	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Vranje	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Budatin	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Chumecz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Beszkidek közt (4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta	előtt
Csaczai járás.									
Szkalite	b	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Cserne	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Szorcsinovecz	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Oscsadnicza*	c	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»

A Ladombora-hegység alatt (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kisucza-Ujhelyi j.									
•Felső-Vadicso	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Alsó-Vadicso	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Pazsite	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Lopusna	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Közép-Vadicso	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kotrzsina-Lucska	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Bisztra-völgy (8 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kisucza-Ujhelyi j.									
•Új-Besztercze	c	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Rjecsnicza	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Ó-Besztercze	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Radovszka	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Lutissa	β	tót	I° n.	—	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Klubina	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zboro	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Kraszno	b	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Varinka-völgy (4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Felső-Tizsina	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
•Tyernova	c	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Bella	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Liszicza	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A megye északi felvidéke volt mindenha leggyérebben benépesítve. Mert itt vannak a legnagyobb hegységek s a legmagasb csúcsok: a Beszkid-csoportból a Nagy-Polom (1067 m.), az Oszszus-hegységben a Racza (1267 m.) s a Fátraságban a Fátra-Kriván (1669 m.). E területnek ma is csak kis része lakható. Míg a Vágvidéken (a Bellavoda-völgygyel) 341,101 k. holdra 208, s a megye keleti bérczei közt 206,964 k. holdra 126 község esik, addig az északi bérczvilág 220,583 k. hold területén csak 65 helység van. Itt minden 3400 holdra, a Vágvidéken pedig minden 1640, s a keleti bérczek közt minden 1660 holdra jut egy-egy helység.

Annál tömörebb a felső vidék népessége, itt van a megye *legtöbb nagy és népes községe.* A kis faluk száma 38 (19 β és 19 α); a középméretűeké 26 (13 a., 6 b., 6 c., 1 d.). Sőt van egy nagyméretű helység: Turzófalva (Turzovka) a Kisucza-völgyben, mely népszámával (𝔅.) Trencsén városét is (𝔄.) messze túlhaladja.

E képződmények kettőt bizonyítnak: 1. a természeti viszonyok befolyását a népességre, s 2. azt, hogy *régi* fajnép lakja e vidéket. A tótságról öt vármegyében láttuk, hogy mennyire kedveli a kis falu tipusát (α), s a hegyekben többnyire ily apró csoportonkint telepedett le. A nagy bérczek közt kevés a településre alkalmas tér, ily pontokon a

tót is kénytelen nagy tömörséggel együtt maradni. Így fejlődött ki a népes *nagy faluk* egész sora a megye csaczai és bittsei járásaiban, jelentékeny méreteikből ítélve, régi fajnép régi fészke gyanánt, hosszú fejlődés eredményeül.

Az újabb idők megállították a fejlődést itt is: ötven év alatt 65 község közül *47-ben fogyott meg* a népesség, s csak 18-ban nőtt jelentéktelenül. Markófalu, Lalinek, Kis-Rudina, Dubje és Dunajo elvesztették lakóik felét, más öt hegység népszáma harmadát, Rjecsniczán 2000-ről leapadt 800-ra, Zakopcsén 3400-ról 2500-ra.

E zárt területen, mely más fajnépektől a legtávolabb, s a nagy forgalom körein kívül esik, a községek nagyobb fele (37) *tiszta tót*. Németajkú izraelita rajok 28, magyar spórák csak 5 községben találhatók. Jelentékenyebb (II°) zsidó telep van Nagy-Rudinán. Kis-Divinán és Markófalván.

Vallásra Trencsén egész északi része r. kath. Más felekezetekből — kivéve az izraelitákat — szórványos kisebbségek sincsenek.

A megye népességi viszonyairól álljanak itt a következő összefoglaló adatok.

Van a megyének 1 *városa* (Trencsén), 9 *nagyközsége* és 69 körbe kapcsolt 389 *kisközsége*, valamennyi tót. A körjegyzőségek közül 2—5 faluból áll 34, 6—9 faluból 29, végre 10—11 faluból áll 8 kör.

Méretekre a helységek így állanak:

van nagyméretű	(𝔅)	1	középméretű	(𝔡)	1	kisméretű	(β)	81
»	(𝔄)	1	»	(𝔠)	11	»	(α)	257
			»	(𝔟)	14			
			»	(𝔞)	33	*összesen* 399 helység.		

A *tiszta tót* helységek száma 115. A poliglott helységek közül a súlyos kisebbség 2-ben magyar, 1-ben német, a kisebb súlyú minoritás 5-ben magyar, 31-ben német (nagyrészt izraelita). A többi 245 helységben súlytalan kisebbségek (I°) vannak. Általán a más ajkú nép megyeszerte oly kevés, hogy a nyelvterületi viszonyokon a tótok tömeges kivándorlása sem változtathat; e mozgalom egész Trencsénre kiterjed: *félszáz év óta 236 helységben*, vagyis a megye helyiségeinek *közel kétharmadában* csökkent meg a népesség tetemesen.

Felekezeti élete a megyének 257 helységben *r. kath.*, 42-ben *ág. ev.* A protestáns helységekben erős r. kath. kisebbségek vannak, míg a katholikus helységek közül 41-ben ág. ev., 55-ben az izraelita kisebbség erős.

A megye *határszéli* fekvése bizonnyal megkönnyítette a népességnek a kivándorlást s a *bujtogató ügynököknek az agitácziót*. Látni fogjuk működésük eredményét a *többi határszéli megyékben* is legott.

Árva megye.

Északra s észak-nyugatra a Babia-Gura s az Oszszus havasai választják el Gácsországtól, délről a liptói Mészkőhegység, dél-nyugaton a Kis-Fátra szegélyezi, melyből egy hosszú nyúlvány a megye szivéig terjed: ez az árvai Magura. Csak kelet felé nyiltabb a térszín; ott a nagy hegyek közt egy tágas *katlan* képződött: a *jablonkai hegysík*, hol a Fekete-Árva a Babia-Gurából, a Fehér-Árva az Oszszusból, mellékpatakjaik a környék összes bérczeiből összefolynak, hogy a nagy Árva vadregényes völgységén át, számos zuhatagot képezve, keresztül törjék a mészhegyeket s a túrócz-árvai határnál a Vág vizébe ömöljenek. A jablonkai hegysíkot a magas Kárpátok keletről csak galicziai területen zárják el. E katlanból, s az azt környező havasokból néhány hágó lépcsőzete, s a nagy Árva-völgy meredek folyosója vezet ki.

A megye 97 helységéből legtöbb a nagy Árva-völgyben és környékén épült, kisebb csoportok a mellékvölgyek közt oszlanak meg. A hegysíkra jutott a legkevesebb: az a táj a köveeses talaj, a *bori mocsarak*, a sok átfutó patak s *az útak hiánya* miatt településre nem alkalmas.

Mi széttekintünk előbb a havasi faluk, a mellékvölgyek községei közt, s aztán a Nagy-Árva völgyén hatolunk át.

A Babia-Gura alatt (3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népcinek többsége	felekezeti népcinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népcinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Trsztenai j.									
Felső-Lipnicza	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Alsó-Lipnicza	b	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
Also-Zubnicza	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Fekete-Árva-völgy (13 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népcinek többsége	felekezeti népcinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népcinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Trsztenai j.									
Felső-Zubnicza	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i	—	nőtt	tót
Szárnya	α	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
•Podvilk	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Karkabuz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Bukovina-Podszkle	β	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Oravka	β	tót	—	—	r. kath	—	—	nőtt	»
Pekelnik	a	tót	I° n.	-	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Jablonka	c	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Chizsnye	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Hámri	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Oszada	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Usztye	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Trsztena	b	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Polhoranka-völgy (5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nameztói j.									
Polhora	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Szihelne	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rabesa	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Rabcsisze	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Zubrohlava	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Fehér-Árva-völgy és környéke (21 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nameztói járás.									
Erdődka	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Zakamene-Klin	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Novoty	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lomna	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Krusetnicza	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Breza	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Loczka	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Vaszilo	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Vanyorka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Hrustin	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Babin	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Tyapesso	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Jaszenicza	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Benediko	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	
•Mutne	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Veszele	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Klin	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Nameszto	a	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° i.	a.	nőtt	»
Vavrecska	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szlanicza	β	tót	I° e.	n	r. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Bobro	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

Az Oravicza-völgy (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Trsztenai járás.									
Szucsahora	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Hladovka	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Csimhova	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Vittanova	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Brezovicza	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Ljeszek	a	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A *Fekete-Árva* az 1725 m. magas Babin-Gura keléti lejtőin, a *Polhoranka* a nyugati lejtőn ered. Emez a *Fehér-Árvába* torkol, melynek forrásai az 1069 m. Osszus alatt fakadnak és vize a Fekete-Árvával Usztyénál egyesül. A liptói mészkőhegység, melynek csúcspontjai: az 1806 m. Szivi orom, s a 2176 m. Banikov, számos patakot küld még az Árvába, melyek közt legnagyobb a Turdossinál torkoló *Oravicza*. A táj ország-

szerte a legzordonabbak közül való, bércztetőit az év nagy részén át hó borítja. De a tótság itt viszonylag népes községeket alkotott. A nép közé sok lengyel elem vegyült a szomszéd Gácsországból, s részben ma is lengyelül beszél. A községek régiségére vallanak tetemes méreteik: 1 c., 2 b., 19 a., 17 β. és 9 α. Kisközség mind a 48, de alig ötödrészük a legkisebb méretűekből (α) való. Itt is, mint Trencsén északi részében, a kedvezőtlen térviszonyok nagyobb tömörségre szorították a tótságot. De a kivándorlás itt is, bár nem oly erősen, mint Trencsénben, meghervasztotta a községeket: 48 közül 21 *vesztett népességéből* félszáz év óta. A *tiszta tót* faluk száma 21, más fajnépektől lengyel (a statisztika az «egyéb nyelvű» rovatban sommázza) és izraelita-német elem található szórványosan, magyar spóra csak Trsztenán és Námeszton, melyek szolgabirósági székhelyek. A tótság e vidéken kizárólag r. kath. Más felekezetnek — az izraelitán kívül — nincs nyoma. Nagyobb izraelita telep van: Namesztón és Szlaniczán.

Az Árva-völgy és környéke (41 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vári j.									
Felső-Stepano	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Alsó-Stepano	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	—	*fogyott*	»
Medvedzse	α	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Turdossin	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Krasznahorka	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zabido	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Nemes-Dedina	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Nizsna	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Podbjel	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bjelipotok	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Habovka	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Zuberecz	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kriva	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dluha	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Paraszt-Dubova	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Chlebnice	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Felső-Lehota	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Lehota	β	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Árva-Váralja	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kubini j.									
Knyázsa	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Medzibrogy	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Mokragy	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Bezine	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zaszkal	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Medzi-Hradne	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Jaszenova	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° i.	r.	nőtt	»
Oláh-Dubova	β	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
:*Alsó-Kubin*	a	tót	II° m. II° n.	—	r. kath.	IV° a. III° i.	—	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-Biszterecz	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	V° r. II° i.	—	*fogyott*	tót
Kis-Biszterecz	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II° r. —	i.	*fogyott*	»
Benyo-Lehota	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r. —	i.	*fogyott*	»
Revisne	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	V° a. —	i.	*fogyott*	»
Isztebne	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II° r. —	i.	*fogyott*	»
Nagyfalu	a	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r. —	i.	*fogyott*	»
Geczel	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	V° r. —	i.	*fogyott*	»
Zabrezs	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r. —	i.	*fogyott*	»
Poruba	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° i. —	r.	*fogyott*	»
Zsasko	a	tót	—	—	ág. ev.	III° r. —	i.	*fogyott*	»
Kralovan	α	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	II° r. —	i.	nőtt	»
•Parnica	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r. —	i.	»	»
Zazriva	b	tót	—	—	r. kath.	I° a. —	i.	»	»

A Mészhegység alatt (8 tót helységgel):

Kubini járás.									
Malatina	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	á.	nőtt	tót
Oszádka	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Pokrivács	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Pribis	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Puczó	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Sznyace	α	tót	—	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lestin	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Felső-Kubin	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»

A nagy Árva-völgy az árvai Magura s a liptói Mészhegység közt kanyarog Túrócz megye felé. Keskeny nyílása fölött a bérczfalak a Magura felől meredekek és lakatlanok, a Mészhegység felől azonban több lakható zug akad; ezeken át vezet a legtöbb hágó is a liptói Vágvölgybe. E vidéken 49 tót község fekszik, közel egymáshoz. Nagyközségi jellege csak Alsó-Kubinnak van, mely a megye székhelye, de nem ez a legnépesebb a megyében, hanem Jablonka (c.) a Fekete-Árva felső folyásánál, a nagy Árva körül pedig Zazriva (b.) a pupovi hágó alatt; Alsó-Kubin népszáma nem éri föl a 2000 lelket (a).

A helységméretek a völgyben s a Mészhegységben: 1 b., 10 a.. 12 *β*., 26 *α*. Az apró faluk száma itt már sokkal nagyobb, mint fenn a hegységben. Oka is nyilvánvaló: itt a kivándorlás hullámai tetemesbek, mint amott. A 49 falu közül *29-ben fogyott le a népszám*. Nagyfalu, Zabrecs, Isztebne, Lestin és Szrnyacze elvesztették lakóik egyharmadát, Zsacsko elvesztette közel felét. Medzibrogy, Bezincz és Knyázsa pedig többet vesztett a felénél (Bezinczen volt 600, van 288; Knyázsán volt 574, van 269; Medzibrogyon volt 720, van 336 lélek), s mindez alig félszáz év alatt. *Tiszta tót* helység e vidéken csak 9 van. A többi 40 közül 2-ben nagyobb magyar telepet találtunk: Alsó-Kubinban és Árva-

Váralján (II—II°), a s itt-ott néhány magyar spórát. Egyéb más ajkú elem az Árva-völgy körül nincs más, mint németajkú izraelita és kevés lengyel.

Felekezetre a tótság 30 községben r. kath., a protestáns Túrócz és Liptó megyékkel határos 19 községben pedig ág. ev. Az utóbbiak legtöbbjében vannak erős katholikus kisebbségek. Erős protestáns kisebbség csak Alsó-Kubinban (IV°) és Alsó-Stepanon (II°) van. Tetemes az izraelita kisebbség Alsó-Kubinban (III°), Turdossinban és Nagy-Bisztereczen (II—II°). Alsó-Kubinban a r. kath. többség IV° (37%) protestánssal és III° (23%) izraelitával szemközt csak relativ (40%).

A népességi viszonyok *megyeszerte* ilyenek.

Városa a megyének nincs, nagyközsége is csak egy van. A 97 kisközség 17 körbe van kapcsolva, melyek közül 8 kör 2—5, 9 kör 6—9 faluból áll.

A *helységméretek* így állnak egymáshoz:

van középméretű	(c) 1,	kisméretű	(β) 29
»	(b) 3,	»	(α) 35
»	(a) 29,	*összesen*	97 helység.

A *tiszta tót* faluk száma 33; súlytalan kisebbség esik 60, kisebb súlyu (II—III°) 4 helységre, s a minoritás 2-ben magyar, 2-ben német.

Felekezetre 77 község r. kath., 20 község ág. ev., amazok közt 3-ban van erős protestáns, más 3-ban erős izraelita; emezek közt 11-ben erős r. kath. kisebbség fordul elő.

Az árvai tótság népe, miként a trencséni, jelentékenyen fogy. Félszáz éves mérlege 50 helységnek passziv. A nagy veszteségek főleg oly vidéket értek, mely a forgalmi utakhoz közelebb esik, s a kivándorlásra csábító ügynökök számára hozzáférhetőbb; ilyen a nagy Árvavölgy. Láttuk e jelenséget Nyitrától Árváig; látni fogjuk Liptótól Beregig.

Liptó megye.

Egy tágas völgynyilás a megye belsejében, melyen a Vág vize foly át keletről nyugatnak; körülötte Magyarország legmagasb bérczei: észak-keleten a nagy Tátraság, északon a liptói havasok s a mészkőhegység kettős gerincze, délre az alacsony Tátra lánczolatja, nyugaton a nagy és kis Fátra, amiken a Vág törtet át: ez Liptó megye képe nagy vonásokban.

A Vág — mint az Árva, s nagy vizeink közül a Tisza — két ágból foly össze, melyekhez a kisebb patakok egész sora csatlakozik, megannyi oldalvölgyeket képezve: ilyen a Tubna, a Béla, a Revucza s a Szucski-völgy. E folyamrendszer közös ágya a Vág, s anyamedre a liptói medencze, melyben 115 tót helység fekszik, nagyrészt sürűn egymás

mellett, csak egyes kisebb csoportok esnek a mellékvölgyek felső szakaszaira, a havasok tövébe, vagy mélyébe, hol közlekedő hágók vezetnek át a szomszéd Árva, Zólyom, Szepes és Gömör megyék felé.

E helységeket két csoportban vesszük szemlélet alá: külön szólunk a Vág-völgyiekről, külön az oldalvölgyek falvairól.

A Fekete-Vág-völgy (1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Liptó-újvári j.									
:*Teplicska*	a	tót	—	—	*r. kath.*	I° i.	—	nőtt	tót

A Fehér-Vág-völgy és melléke (3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Liptó-újvári j.									
Csorba	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	tót
•Vazsecz	b	ótt	I° n.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
:*Vichodna*	a	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»

A Vág-völgy (77 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Liptó-újvári j.									
Király-Lehota	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	tót
Dovallo	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Liptó-Újvár	β	tót	III° m. II° n.	—	*r. kath.*	III° a. II° i.	e.	nőtt	»
L.-szt-miklósi j.									
•Sztosháza—Okolicsno	β	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r. II° i.	—	nőtt	tót
Benedekfalu	α	tót	II° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	*maradt*	»
Vitalisfalu	α	tót	—	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Szent-András	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Jakabfalu	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Szeles-Poruba	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*maradt*	»
Hóra	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	V° r.	—	nőtt	»
Szmrecsány	β	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Konszka	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
Zsár	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Jálócz	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Kis-Bobrócz	α	tót	—	—	*r. kath.*	V° a.	i.	*fogyott*	»
Beharfalu	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	III° a.	i.		
•Pálfalu	α	tót	I° e.	—	*r. kath.*	III° a.	—	*fogyott*	»
Nagy-Bobrócz	a	tót	—	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
Nádasd	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	V° r.	i.	*fogyott*	»
Andrásfalu	β	tót	I° m	n.	ág. ev.	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Verbicz-Husták	β	tót	II° m. II° n.	e.	ág. ev.	III° r. II° i.	—	telep volt	
Szent-Miklós-Husták	α	tót	II° n.	m. e.	ág. ev.	III° r. II° i.	—	»	»
Alsó- és Felső-Rásztok	α	tót	I° n.	e.	ág. *ev.*	III° r.	i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Verbicz*	a	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
:*Liptó-Sz. Miklós*	a	tót	IV°n.	II°m. e.	*izr.*	III° a.	r.	nőtt	»
:*Tarnócz*	β	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Magyarfalu	α	tót	I° e.	m. n.	ág. ev.	II° r.	—	nőtt	»
Illano	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r	—	telep volt	
Német-Poruba	β	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
•Szt-Iván	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Plostyén	α	tót	—	—	ág. ev.	—	—	*fogyott*	»
Laziszko	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
Pasucsina-Lehota	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Szent-Kereszt	α	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Demenfalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Bodafalu	α	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Andaháza	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	IV° r.	—	*fogyott*	»
Benicz	α	tót	I° m.	—	*r. kath.*	V° a	i.	*fogyott*	»
Nagy-Palugya-Gálfalu	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Kis-Palugya	β	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r	i.	nőtt	»
Csemicz	α	tót	I° m.	—	ág ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Dechtár	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	»
Nagy-Olaszi	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III°r.	II°i. —	*fogyott*	»
Szakolcs	β	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
Körmős	α	tót	—	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Fiacsik	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Guótfalu	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
•Király-Lubella	β	tót	I° n.	—	*r. kath.*	II° a.	i.	*fogyott*	»
Nemes-Lubella	α	tót	I° m.	—	*r kath.*	II° a.	—	*fogyott*	»
Dubrava	β	tót	—	—	*r. kath.*	III° a.	—	*fogyott*	.
Kelecsény	α	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	i.	*fogyott*	»
Három-Malatin	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	V° a.	—	*fogyott*	»
:*Német-Lipcse*	b	tót	I° n.	m.	ág. ev.	V° r.	i.	*fogyott*	»
Rózsahegyi j.									
Verbo	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	tót
Patak	α	tót	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	»	»
Kelemenfalu	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Lucski	a	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Madocsán	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Turik	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Liptó-Tepla	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a	nőtt	»
Kis-Olaszi	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Besenyőfalu	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Szt-Mihály	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Ivacsnofalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Három-Szlecs	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Nagy-Selmecz	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Nemes Ludrova	α	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Selmecz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
:*Rózsahegy*	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Liszkófalu	a	tót	—	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	tót
Szent-Márton	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Likavka	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Hrboltó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Gombás	a	tót	I° m	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Sosó	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Komjátna	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Sztankovan	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A *Fekete-Vág* az Alacsony-Tátra liptó-gömöri ágából az 1943 méter magas Királyhegy tövében, — a *Fehér-Vág* a magas Tátrában, a 2496 m. magas Nagy-Kriván alatt a liptó-szepesi határon ered. Király-Lehotánál folynak össze, — ott kezdődik a nagy *Vág-medencze.*

Feltűnő, hogy odáig, a zárt hegyi topografiában elrejtve, csupa népes helységeket találunk (1 b, 4 a, 2 β), melyek ketteje virágzó nagyközség: Teplicska és Vichodna, — míg lenn, az élénk forgalmú tág medenczében hanyatló nép szomorú képe tárul elénk. Van ugyan néhány jelentékenyebb góczpontja itt a völgynek: a nagyméretig megnőtt Rózsahegy (a. tipus), a középméretű Német-Lipcse (b.), Verbicz és Liptó-Szt-Miklós (2 a), melyek a csekélyebb népszámú Tornóczczal (β) megannyi *nagyközségek;* de a többi kisközség méretei szegényesek (7 a., 17 β. és 46 α). Az egész völgységben *38 falu vesztett* népességéből, míg a két felső ágnál benn a hegyek közt minden helység nőtt. Legnagyobb az apadás Nemes-Ludrován: volt 931, van 159, — s az emelkedés Rózsahegyen: volt 2500, van 6900 lakója. Nyilván való példák ezek arra nézve, hogy egy forgalmas vidék sok hanyatló és sok apró községe közt okbeli összefüggés van; a kivándorló nép mögött összezsugorodtak a falvak, — s a kivándorlás ott vett nagy arányokat, hova az agitáczió keze a néphez *könnyen* hozzáfért. Alkalmas volt neki a talaj a tágas Vág-völgyben, ezért ott 38 falut hervasztott meg; nem volt alkalmas a Fehér- és Fekete-Vág *zárt* területén, a falvak ott növekedtek és erősekké fejlődtek.

A *tiszta tót* falvak száma e vidéken 26; a más ajakú súlytalan kisebbség részint magyar, részint német-zsidó. Jelentősebb magyar telep van Benedekfalun, Verbicz-Hustákon és Liptó-Szt-Miklóson (II—II°). Az utóbbi helységben az erős (IV°) német minoritás a *zsidóságtól* való, mely itt *lélekszámra többségben* van, de egy része tót ajkúnak, más része magyarnak vallja magát. Jelentékeny izraelita telepek vannak még Nemes-Ludrován, Verbicz-Hustákon, Szt-Miklós-Hustákon és Nagy-Olasziban. *Vallásra* a tót nép a völgység keleti kétharmadában (l. szt-miklósi és l. ujvári járás) túlnyomólag ág. ev., nyugati harmadában (rózsahegyi járás) róm. kath.

Vessünk egy pillantást a kisebb völgyek felé is.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
A Tubna-völgy (4 tót helységgel):									
Liptóújvári j.									
Király-Bocza	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	tót
Maluzsina	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	II° a.	i.	*fogyott*	»
Szt-Iván-Bocza	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° i.	r.	nőtt	»
•Kis-Poruba	a	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
A Béla-völgy (7 tót helységgel):									
Liptóújvári j.									
Pribilina	a	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
Vavriso	β	tót	—	—	ág. ev.	I° m.	—	nőtt	»
Jamnik	β	tót	—	—	ág. ev.	I° m.	—	»	»
•Szent-Péter	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° m.	—	»	»
Pottornya	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
•Hybbe	b	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Kokova	a	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
A Szucski-völgy (20 tót helységgel):									
Liptószt-miklósi j.									
Kis-Borove	β	tót	—	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	tót
Hutty	β	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
Nagy-Borove	β	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	i.	nőtt	»
•Kvacsány	α	tót	I° m.	e.	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	»
Hosszúrét	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	a.	*fogyott*	»
F.-Matyasócz	α	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	»
A.-Matyasócz	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	II° i.	a.	*fogyott*	»
Benyusháza	α	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	»
Proszék	α	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Szent-Anna	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Izsépfalu	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Bernicz	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Szielnicz	β	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Bukovina	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Jánosháza	α	tót	—	—	ág. ev.	IV° r.	—	*fogyott*	»
Párisháza	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	I° a.	i.	*fogyott*	»
Hlinik	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	nőtt	»
Bobrovnik	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Tvarozsna	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Szent-Mária	α	tót	I° e.	n.	ág. ev.	V° r.	i.	nőtt	»
A Revucza-völgy (3 tót helységgel):									
Rózsahegyi j.									
Luzsnya	b	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
Három-Revucza	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Oszada	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	»	»

A Tubna s a Revucza az Alacsony-Tátrában erednek, amaz az Ördög-lakodalma szorosnál indul, és Király-Lehota alatt torkol a Vágba — emez, a Sturcza-hágónál indul feléje, és Rózsahegynél egyesül vele. Völgységeik

egy-egy hosszú hegyszoros jellegével bírnak rengeteg fenyveserdők közepett. De a községek, a mik e zárt topographiában épültek, méretre elég nagyok (1 b., 3 a., 1 β., 2 α), — s közülük csak kettő (a két legkisebb) vesztett régi népszámából, a többi nőtt. Nem így a többi völgyekben.

A Béla-patak a Nagy-Tátrában, a Szucski-patak a mészkőhegységben ered, — amaz Liptó-Ujvárnál, emez Dechtarnál éri el a Vágot. Mindkét völgység a hegyek közt szűk és lakatlan, de a torkolat körül kiszélesedik és sok község népesíti be. Ezek tehát többnyire a Vágmedenczében, forgalmas vidéken feküsznek, — méreteik átlag mégis csekélyek (1 b., 2 a., 7 *b.*, 17 α), 27 közül csak tíz nőtt, *17-nek lakossága fogyott.* A jelenség ugyanaz, a mit a megye többi térszakaszain, s a szomszéd megyéken is megfigyelhettünk. Az apró faluk egyszersmind pusztuló községek, s ott éri pusztulás, hol virágzaniuk kellene: a nagy forgalom útjain, hol idegen ügynökök a kivándorlást irányozzák.

A *tiszta tót* községek száma e területen 10. Más fajnépekből csak spórák láthatók: itt-ott néhány magyar raj, — a legtöbb községben német ajkú izraelita. A legnépesb zsidó telep Alsó-Matasóczon van (II°).

Vallásra a rózsahegy-vidéki tót általán r. kath., a liptó-ujvári ág. ev., a liptó-szt-miklósi pedig a Vág-medenczében protestáns, fönn a hegyek közt r. kath. Érdekes, hogy a Béla-völgy 3 protestáns falujában tót baptisták is fordulnak elő, (m. betű alatt mutattuk ki a «más keresztény felekezetek» czíme alatt.)

Megyeszerte a népességi viszonyok képe ez.

Városa Liptónak nincs, — nagyközsége van 7. A 107 kisközség 17 kört képez, mint Árvában, — ezekből 2—5 község alkot 8, 6—10 község 6, 11—12 község 2 kört.

A helységméretek így állanak:

nagyméretű	(a)	helység	van	1	kisméretű	(β)	helység	van	27
középméretű	(b)	»	»	4	»	(α)	»	»	65
»	(a)	»	»	18	együtt				115

Tiszta tót helység van 36; súlytalan (I°) minoritás 72-re esik. Súlyos (IV°) a *német* kisebbség 1 helységben, — más 6-ban kisebb súlyú (II—III°), ú. m. 4-ben magyar, 2-ben német.

A *felekezeti* többség 38 helységben r. kath., 66-ban ág. ev., 1-ben izraelita. Erős r. kath. kisebbség van 47 protestáns községben, jelentékeny a protestáns kisebbség 15, s az izr. kisebbség 2 r. kath. községben. A megye egyetlen izraelita helységében is erős minoritást (III°) a protestáns elem képvisel. A baptistákról fenn már megemlékeztünk.

A liptói tótság nyelvterületén kis híjja, hogy egy *német sziget* nem keletkezett: Liptó-Szt-Miklós. Többsége ma zsidó, s csak azért maradt meg tót helységnek, mert a zsidóság egy része tót ajkú, s vele a fajbeli tót elem többséget képez. Ha ez az izraelita elem megmagyarosodik, L.-Szt-Miklósból magyar nyelvsziget lesz.

A tót felvidékkel a szomszéd zólyomi területen végezünk.

Zólyom megye.

A Kárpátok hegylánczai keresztül-kasul ágazzák a megyét. Északon, Liptó felől, az Alacsony-Tátra gerincze vonul el fölötte, — északnyugaton, Turócz magasságában, a Nagy-Tátra-csoport emelkedik. Nyugat és délnyugat felé a körmöcz-selmeczbányai hegység, keletre Nógrád felé az Osztroski-csoport, Gömör felé a Vepor-csoport, a megye szivében a Polana-csoport hullámai tornyosodnak.

E hegyrajzot az összefüggő völgyek rendszere egészíti ki, melynek a Garam-folyó szolgál alapul. Északkeletről délnek, innen ismét nyugatnak fordulva, «s» alakban szeli át a megyét. Felső hajlása közben a Sebesér s a Besztercze patak torkol beléje; alsó hajlásánál a három felől összefolyó Pelsőcz, Szalatna és Zolna folyók egyesülnek vele.

130 tót helység fekszik részint a tágas Garam-völgyben, részint az oldalvölgyekben, részint a hegyekben. Mi megtekintjük előbb a Garam-völgyieket, — aztán azokat, melyek a Garam jobb- és balpartjára hajló térszakaszokon képeznek kisebb-nagyobb csoportokat.

A Garam-völgy (49 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Breznobányai j									
Vaczok	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
•Beneslháza	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Bikás	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° a.	—		
•.•**Breznobánya**	c	tót	I° m.	n. e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
:*Olaszka*	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
•Alsó-Lehota	a	tót	I° e.	—	r. kath.	III° a.	—	»	»
Lopér	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Péteri	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Garam-Hídvég	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Jeczenye	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
G.-Sz.-Miklós	α	tót	III° m.	—	r. kath	-	—	*fogyott*	»
•Németfalva	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Rásztó	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Szt-András	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Borosznó	β	tót	I° e.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Mezőköz	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Beszt.-bányai j.									
:*Zólyom-Lipcse*	a	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	V° r.	i.	nőtt	»
Luczatő	β	tót	I° e.	n. m.	*r. kath.*	IV° a.	e.	»	»
•Lipcse-utcza	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	II° a.	—		
Sálfalva	α	tót	I° e.	—	*r. kath.*	V° a.	—	nőtt	»
•Szelcse	β	tót	—	—	*r. kath.*	I° a.	—	»	»
Zólyom-Németi	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Gönczölfalva	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Szénás	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Majorfalva	α	tót	I° n.	e.	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	felekezeti népének többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbsége legsúlyosb	kisebbsége egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
∴ **Besztercebánya**	𝔅	tót	III°m. II°n.	e.	*r. kath.*	IV°a. II°i.	—	nőtt	tót
•Radvány	a	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	V° r.	i.	»	»
Királyfalva	α	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	V° r.	i.	»	»
Malakó	α	tót	—	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Felső-Peresény	α	tót	—	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Alsó-Peresény	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—		
Illésfalva	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III°r.	g.i.e	*fogyott*	»
Keremese	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Petőfalva	α	tót	I° m.	--	*r. kath.*	V° a.	i.	*fogyott*	»
Rakolcz	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Farkasfalva	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	--	nőtt	»
•Badin	a	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	»	»
Garamszeg	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Zólyomi j.									
Szélnye	β	tót	—	—	*r. kath.*	I° i.	--	nőtt	»
Nagyrét	α	tót	I° e.	--	ág ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Számpor	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Hajnik	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»
Halászi	β	tót	I° m.	e	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
∴•**Zólyom**	𝔄	tót	III° m.	n. e.	*r. kath.*	IV° a.	—	»	»
Kovácsfalva	α	tót	I° m.	—	*r. kath,*	V° a	i.		
Tur	α	tót	—	—	*r. kath.*	IV° a	—	nőtt	»
Búcs	β	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	IV° r.	i.	»	»
Garam-Berzencze	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	III° r.	i.	»	»
Kecskés	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»

A Garam a szomszéd *Gömörben* ered, de Breznóbányánál lesz tutajozhatóvá; addig szűk *völgye* itt kitágul s a megye életforgalmának fővonalául szolgál. Három város, 2 nagyközség s a népes kisközségek egész sora fejlődött benne. Méreteik elég tetemesek: 1 𝔅., 1 𝔄., 1 c., 8 a., 12 *b.* és 26 *α*; sok ugyan az apró falu, de velük arányt tart a nagyobb helyek száma is. S a mi feltűnő, a völgy felső szakaszain alig látszik, az alsókon is gyéren mutatkozik a *kivándorlás* nyoma. A zólyomi Garamvonalon 13 helység népe fogyott meg 50 év óta, s csak két falué érzékenyebben: Garamszeg elvesztette lakóinak nagyobb felét, Petőfalva közel kétharmadát (volt 195, van 77 lakosa). A hervadó községekhez tartozik Breznóbánya város; Beszterczebánya lassan fejlődik. Ellenben Keremcse község megkétszerezte, Zólyom város csaknem megháromszorozta, Beneslháza falu meghatszorozta 50 év előtti lélekszámát (volt 341, van 1950).

Tiszta tót falu van a völgyben 12. A más ajkú spórák azonban túlnyomólag *magyarok.* A galicziai jövevény *izraeliták* útja a Vág-völgy, s nem a Garam-völgy; ide csak kisebb rajok vetődtek. Az egyetlen népes izraelita telep Beszterczebányán van (II°). A *magyar* spórák száma arra vall, hogy a zólyomi Garam-völgyön már érvényesül a szomszéd honti, barsi és gömöri magyarság hatása; vannak népes magyar telepek is e

vidéken: Beszterczebányán, Zólyomban. Garam-Szt-Miklóson (III—III°) és Lopéren (II°).

Vallás dolgában a garam-völgyi tótság megoszlik a r. kath. s az ág. ev. egyházak közt: a breznobányai szakaszon csak a főhelynek — Breznóbányának — a felekezeti többsége protestáns. — az egész vidék r. katholikus. — míg a beszterczebányai és zólyomi szakaszokon csak a két főhelyé a közvetlen környékié r. kath., a vidék protestáns.

Áttérünk a megye északnyugati hegyvidékére, s az ott fekvő kisebb völgységekre.

A Sebesér-völgy a Kis-Tátrában (4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Breznobányai j.									
Jarebo	α	tót	—	—	*ág. ev.*	V° r.	..	nőtt	tót
•Vámos	a	tót	I° e.	--	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Sebesér	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Felső-Lehota	a	tót	—	—	*ág. ev.*	V° r.	—	»	»

A Nagy-Fátra s a Kis-Tátra közt (10 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Beszterczebányai j.									
Hédel	β	tót	—	--	r. kath.	I° a.	--	nőtt	tót
•Mosód	β	tót	—	—	r. kath.	--	—	»	»
Perhát	β	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Padkócz	a	tót	—	--	r. kath.	—	—	»	»
Balázs	α	tót	—	·	r. kath.	—	- -	»	»
Kallós	α	tót	—	--	r. kath.	—		»	»
Dóval	β	tót	--	—	r. kath.	—	—	»	»
Motyók	β	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
•Ó-Hegy	b	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Úrvölgy	a	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»

A Besztercze-völgy (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Beszterczebányai j.									
Hermánd	β	tót	II° n.	e.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	tót
Olmányfalva	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Jakabfalva	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Szászfalu	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Élesd	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° a.	—	»	»
Rudló	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»

A körmöczi hegyek alatt (11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Beszterczebányai j.									
Kordéháza	α	tót	--	—	r. kath.	—	..	nőtt	tót
Récske	β	tót	—	—	r. kath.	II° a.	—	»	»
Tajó	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Pallos	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	*fogyott*	»
Szakbény	α	tót	I° e.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	nőtt	»
Királyka	α	tót	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
Jabriko	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zólyomi j.									
Kassa-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	III° a.	—	*fogyott*	tót
Vas-Berzencze	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
*Ternye	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Budás	α	tót	—	—	r. kath.	—	–	»	»

Az Alacsony-Tátrán át Zólyom és Liptó közt az «Ördög lakodalma» hágó vezet. Alatta a liptói oldalon a Tubna patak a Vágba, a zólyomi oldalon a Sebesér a Garamba siet. A Besztercze-patak a Nagy-Fátrából fakad. Fölötte emelkednek a Tátra-Fátra-köz falukkal beépített terászai. Alább a körmöczbányai hegység Zólyomba hajló lejtője ereszkedik a Garam vidék felé.

E térszínre 31 helység épült, melyek a zárt hegyi topografiában szépen fejlődnek. Kettejük nagyközség: Úrvölgy és Dóval. A méretekből ítélve (1 b., 3 a., 8 β. és 19 α), elég népesek a kisközségek is, 50 év alatt csak 4 falu népszáma fogyott kissé meg, a többié nőtt.

Tiszta tót a legtöbb falu (18): a többiben súlytalan magyar és német kisebbségek fordulnak elő, csak Hermándon van nagyobb német telep (II°), az odavaló papirgyár — úgy látszik — fajnémet munkásokat alkalmaz.

Vallásra a tótság a megye északi részén 24 helységben túlnyomólag r. kath., 7 helységben protestáns. Az izraelita spórák száma itt gyérül, nagyobb telep egy sincs.

Szemlénket a megye fölött a délkeleti oldalon fejezzük be.

A Vepor-hegységben (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Breznóbányai j.									
Kis-Garam	a	tót	I° n.	m. e.	*r. kath.*	I° a.	—	nőtt	tót
*Cserpatak	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szikla	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
*Fekete-Balog	d	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Erdőköz	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	a.	telep volt	
Mihálytelek	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»

A Polána-hegységben (5 tót helységgel):

Besztercze-bányai j.									
:*Libetbánya*	a	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	III° r.	i.	nőtt	tót
Sebő	a	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	–	»	»
Póráz	α	tót	I° n.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Pónik-kohó	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° a.	—	telep volt	
:*Pónik*	a	tót	I° e.	—	ág. ev.	II° r.	—	nőtt	»

A Zolna-völgy (12 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Beszt.-bányai j.									
Mócsa	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
•Felső-Micsinye	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Alsó-Micsinye	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Orócz	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Dubravicza	α	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Csécsény	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	»	»
Cserény	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r	—	*fogyott*	»
Becsó	α	tót	—	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Lukócza	α	tót	I° e.	n.	ág. ev.	III° r.	i.	nőtt	»
N.-szalatnai j.									
Horhát	a	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	tót
Zebedény	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Zolna	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»

A Szalatna-völgy (12 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	előtt
Nagy-szalatnai j.									
:*Herencsvölgy*	a	tót	I° n.	e	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
:*Miklósfalva*	a	tót	I° n.	—	r. kath	I° i.	—	»	»
:*Gyetva*	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Dobró-Ocsova	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° a.	i.		
•Ocsova	b	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	nőtt	»
Végles	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Nagy-Szalatna	b	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Kis-Szalatna	α	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
Zólyomi járás.									
Lakócza	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° i.	r.	*fogyott*	tót
Mogyoród	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Mátyásfalva	a	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Dobró-Királyi	α	tót	—	—	r. kath.	II° a.	—		

Az osztroski-hegységben (4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	előtt
Nagy-szalatnai j.									
Dombszög	β	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	tót
Hegyhát	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Végleshuta	β	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Kálnok	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»

A Pelsőcz-völgy (11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	előtt
Zólyomi járás.									
•Szász-Pelsőcz	β	tót	I° m.	n. e.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	tót
Bozók-Lehota	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
:*Tót-Pelsőcz*	c	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
Bábaszék	β	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
:*Dobronya*	a	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a nepessé ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Dobró-Váralja	α	tót	I° m.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	tót
Mihályi	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Dobó	α	tót	I° n.	—	*ág. év.*	II° r.	i.	»	»
Berezna	α	tót	I° e.	—	r. kath.	V° a.	i.	»	»
Baczur	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
•Osztroluka	α	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	II r.	—	nőtt	»

A Garam-völgy zólyomi szakaszában három felől érnek össze a nagyobb mellék-völgyek: délről ide foly a Pelsőcz, keletről a Szalatna, északkeletről a Zolna-patak a róluk nevezett völgyeken át. A Pelsőcz vize az Osztroski-hegységből jön, melynek csúcspontja az 1024 m. magas Javorja-kúp, a Szalatna a Vepor-hegységből, hol a legmagasb pont 1344 m., — a Zolna a megye szivében ered, az 1459 m. Polánacsúcs alatt.

Legkevésbbé népes a Zolna-völgy; 12 községéből csak Horhát haladja túl az 1000 lelket, — a többi mind apró falu (α). Épp e völgyben fogyott meg a lakosság a környékhez képest a legérzékenyebbül: 12 falu közt 7-*nek esökkent le a népszáma* 50 év alatt. — A többi térszakaszokon a helységméretek jelentékeny erőre vallanak: 2 a, 1 d., 1 c., 2 b., 8 a., 9 β, és 15 α, s e 38 helységből csak 4-ben *fogyott* a népesség. A nagyközségek száma hét. Kettejük: Gyetva és Herencs-völgy nagyméretű (a); mindkettő meghaladta az utolsó népszámláláskor Zólyom város, és megközelítette Beszterczebánya lélekszámát. Félszáz év előtt Herencs-völgynek csak 176 lakosa volt, s azóta nőtt meg 6000 lélekre. Hasonló lendületbe jött a Vepor-hegységben Fekete-Balog falu, 281 lélekről 4000-re emelkedve. Példának ezek tán kivételesek, de kettőt — a többi példák kapcsán — feltétlenül bizonyítnak: azt, hogy a kivándorlási mozgalom a magas hegyek zárt területén rejtőző falvakig nem igen hatolt fel, — s hogy a tótság lenn a völgyekben is tetemesen elszaporodott volna, ha ott meg nem tizedeli vagy negyedeli sorait a kivándorlás.

Tiszta tót falu a térszakaszokon csak 10 fordul elő. Annál több községre esnek magyar spórák, mert a magyar nyelvterület, a Hont és Nógrád vidéki, már nem esik messze ide.

Felekezet dolgában a megye e részén is megoszlik a tótság a r. kath. s az ág. ev. egyház közt: a r. kath. községek száma 19, az ág. ev. községeké 31; erős felekezeti minoritás jut számos községre, — csak izraeliták vannak e vidéken feltűnő kevesen.

Foglaljuk össze a megyéről elmondottakat.

A *városok* száma Zolyóm megyében 3: Beszterczebánya; Zólyom és Breznóbánya, — a *nagyközségeké* 13. A 114 *kisközség* 28 körbe van kapcsolva, melyek közül 2—5 faluból áll 23, 6—9 faluból 5 kör.

A *helységméretek* ilyenek:

nagyméretű (𝔅) 1,	középméretű (𝔡) 1,	középméretű (𝔞) 21,
» (𝔄) 3,	» (𝔠) 2,	kisméretű (β) 29,
	» (𝔟) 3,	» (α) 70 helység.

A *tiszta tót* községek száma 42, másajkú súlytalan minoritás 82 helységben van, a fajnépek tehát megyeszerte nem igen keverednek. Erősb minoritás csak 5 helységben fordul elő: 4-ben magyar, 1-ben német, s ezek súlya sem nagyobb II—III°-nál.

Vallásra a zólyomi tót nép 69 helységben *r. kath.*, 61-ben *ág. ev.* A felekezeti minoritások így viszonylanak: 51 protestáns községre esik erős katholikus kisebbség, 18 katholikus községre pedig erős protestáns kisebbség. Az izraelita minoritások megyeszerte jelentéktelenek, a legnagyobb Beszterczebányán II° erejű.

Zólyom megye — láthatólag — kívül esett a közelmultban a felvidék két nagy népmozgalmának hullámvonalain: nem érintette a galicziai zsidóság beáramlása, sem a tót bennszülöttek Amerikába kivándorlása. A két mozgalom közt okbeli összefüggés nincs, de a topografia szükségkép befolyással volt rájuk. Zólyom megye magas hegybástyái ugyan ki nem zárhatták e mozgalmakat, melyek körülöttük a Vág és a Nyitra vidékén hullámzanak, a nagyobb áradatot mégis feltartóztatták, nehogy átcsapjon a felső Garam-völgybe. Az új népszámlálási eredmények majd megmondják, nem törtek-e újabban be a hullámok s nem árasztották-e el Zólyomot is.

Nyolcz vármegyében láttuk a *tót felvidék* képét. Most számot adunk az egész területre nézve az eredményekről.

Összesen 1782 helység vonult el előttünk, s azokban négy községalkotó fajnéppel találkoztunk.

A *városok* száma 16: 3 magyar, 2 német s 11 tót; ez utóbbiak nagy részéről tudjuk, hogy a németség alkotta, s a tót elem újabb időben szállta túlsúlylyal meg. *Nagyközség* van 108: 21 magyar, 3 német s 84 tót. A kisközségek[1] 340 *körbe* kapcsolvák; a fajtöbbség 56 kör-

[1] A városhoz vagy nagyközséghez *csatolt* egyes kisközségekről nincs megjegyezni valónk. Az országos tabellákban sommázva adtuk számukat, s általános jellemzésüket (l. a 135—136. lapokon).

ben magyar, 3-ban német, 281-ben tót, melyek így viszonylanak egymáshoz:

2—5	faluból áll	228 kör,	fajtöbbségre	42 magyar,	2 német,	184 tót,
6—10	» »	93 »	»	12 »	1 »	80 »
11—14	» »	19 »	»	2 »	— »	17 »

A *helységméretek* a következők:

Méretre:		*Fajtöbbségre* magyar	tót	német	horvát
legnagyobb	(E. tipus)	—	—	1	—
»	(A. »)	1	2	—	—
nagyméretű	(C. »)	—	1	1	—
»	(B. »)	1	3	—	—
»	(A. »)	—	10	—	—
középméretű	(d. »)	3	11	—	—
»	(c. »)	5	22	1	—
»	(b. »)	16	50	5	1
»	(a. »)	35	212	8	—
kisméretű	(β. »)	60	388	9	—
»	(α. »)	126	802	8	—
együtt:		247	1501	33	1

A *monoglott* községek száma 365, közülük *tiszta magyar* 69, *tiszta tót* 296. Tiszta német vagy horvát község e vidéken *nincs.*

Súlytalan (I°) minoritás esik 133 magyar, 1019 tót és 24 német helységre. Ily szórványosan a *magyar* elem 233 tót és 5 német, a német elem 38 magyar és 715 tót községekben, viszont a tót elem 90 magyar s 17 német helységben fordul elő. «Egyéb nyelvű» (cseh-morva czigány) spórák vannak 5 magyar, 71 tót s 2 német helységben.

A *jelentékenyebb* minoritások viszonossága ilyen:

	a fajkisebbség. IV–V° súlylyal				II–III° súlylyal				
A fajtöbbség:	magyar	tót	német	egyéb ny.	magyar	tót	német	egyeb ny.	
magyar	*	9	—	—	*	33	1	2	helységben
tót	15	*	4	—	76	*	89	2	
német	1	1	*	-	—	3	*	—	
horvát	—	—	—	—	—	1	—	—	

A *felekezeti* viszonyok, szembeállítva az etnikai viszonyokkal, ilyenek:

A nyolcz megye 1782 községe közül 1448 r. kath., 301 ág. ev., 32 ev. ref., és 1 (Liptó-Szt-Miklós) izraelita. A *r. kath.* községek közt 1207 tót, 212 magyar, 28 német s 1 horvát ajakú; az *ág. ev.* községek közül 293 tót, 3 magyar, s 5 német, az *ev. ref.* községek mind magyarok, az egyetlen *zsidó* községnek tót a nyelvi jellege. A hitélet a legtöbb községben egy felekezetű, s a máshitűek vagy csekély számmal vannak jelen, vagy hiányzanak. Ilyen példa van 1168 r. kath., 78 ág. ev. és 4 ev. ref. községben.

A felekezetek *súlyosabb* kisebbségeikkel egymáshoz, s a fajtöbbségekhez így állanak:

A felekezeti többség	*A felekezeti kisebbség* IV–Ve súlylyal				II–IIIe súlylyal			
	r. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	r. kath.	ág. ev.	ev. ref	izr.
r. kath.	*	49	17	5	*	85	26	104
ág. ev.	74	*	—	—	149	*	—	—
ev. ref.	12	—	*	—	16	—	*	—
izr.	—	—	—	*	—	1	—	*

A felekezeti kisebbség	*Fajtöbségre* magyar	tót	német	horvát	magyar	tót	német	horvát
r. kath.	13	70	3	—	18	145	2	—
ág. ev.	—	48	1	—	2	78	4	1
ev. ref.	17	—	—	—	19	—	—	—
izr.	2	3	—	—	7	97	—	—

E táblázatok tükrében a tót felvidék nyolcz megyéjének viszonyait összefoglalva látjuk.

Az 1501 *tót* község betölti e vidék legnagyobb részét, s egységesen összefüggő nagy nyelvterületet alkot, melynek határai a Kárpátoktól a kis-alföldre, a Duna-völgy közeléig leérnek, s az egész vonalon mindenütt a magyar nyelvhatárral érintkeznek. Ez utóbbit az északról dél felé terjeszkedő tótság Pozsonyban hátranyomta, Nyitrában többszörösen átszakította, s csak Barsban gyengült az ereje; amott egy tág öblözetet vájt Komárom és Verebély felé a magyar nyelvterületbe, emitt elzárt egy kisebb magyar medenczét, s *hat* tót szigetet épített a barsi, 4-et a pozsonyi magyarság közé. A többi 1491 tót helység egymás mellett, egy tagban fekszik a Babia-Gura s a Felső-Duna, a Kis-Kárpátok s a Garam vonala közt.

Hogy a tót régi fajnép e vidéken, s multja a honalapítás ideje felé messze visszanyúl, tetemes községei bizonyítják. Nem a városok, melyeket a német elemtől újabban foglalt el, hanem a népes *nagyközségek*, a mik közül nagyméretű 14, középméretű 295, s a legnépesebbek benn feküsznek a Beszkidek, a Fátra, Magura és Polána hegysorai közt. Számuk ma sokkalta több lehetne, ha a kivándorlási mozgalom nem csökkentette volna meg e vidék népességét az összes megyékben. Hogy a tót faluk nagyobb fele (802) apró, ez áramlat okozta. Főleg Liptó, Turócz, Trencsén és Nyitra megyék területén hanyatlott sok falu népszáma, kevésbbé Pozsonyban, Árvában, Barsban és Zólyomban. Az áramlat útja a Vág s a Nyitra-vonal, bellebb a 90-es évek előtt nem terjedt, hol tart ma, az új népszámlálási eredmények fogják megmondani.

A *németség* e tót elem közepett csak romja annak az erős fajnépnek, mely Pozsonytól Körmöczbányáig százéveken át a felvidék városi elemét képviselte. Városai nagyrészt eltótosodtak, telepei szétszórvák. Két kisebb *nyelvmedencze* maradt meg belőlük: a *pozsonyi*, melynek 8 német telepje Túl-a-Dunán a moson-soproni németséggel függ össze, s a *fátrasági*, mely Nyitra-Zsámbokrét, Körmöczbánya és Stubnya körül

tart szorosabb kapcsolatban 19 német telepet. Ezeken kívül 6 német *sziget* fekszik szerte Pozsony, Nyitra, Bars és Turócz megyék területén.

A *magyarság* a felvidék déli szegélyét alkotja; a Csallóköz s a kis-alföld a fészke. Községeinek gyenge számából ítélve, szintén sok tért kellett a multban veszítnie. A magyar nyelvhatár itt 200 év óta folyvást szűkül. Valaha mélyen belenyúlt a Vág és Nyitra-völgybe, bizonyság rá a sok régi magyar helységnév, hegyek, patakok s dűlők magyar neve, hol ma a tót elem van túlsúlyban[1], valamint az a 13 magyar falu, a miket a Zobor-hegy körül s a Nyitra-völgy középső tagján a tótság elzárt a magyar nyelvterülettől. Térveszteségeket az utolsó 50 év alatt is szenvedett. Ezért függnek oly lazán össze a területrészei: 229 község egy tagban fekszik ugyan, de mély öblözeteket képezve Nyitrából Komárom, s Barsból Nyitra felé, 13 magyar faluból áll a zobori medencze, más 5 falu szétszóródott, külön szigetek gyanánt.

Az erős magyar képződmények száma aránylag több, mint az erős tót képződményeké. Emezek (309) alig ötödrészét teszik a tót, amazok (61) erős negyedrészét teszik a magyar községeknek. De a kis faluk tömege (126) arra vall, hogy e vidéken a magyar elem is költözőben van: a csallóközi falvak nagy részében érezhetően fogy a népesség.

A népesség a fajok közt az északi megyékben csekély, a déliekben, hol a nyelvhatárok vonulnak, erősebb. Tót helységekben többször fordul elő a német ajkú izraelita elem, mint a magyar (amaz II—V⁰ súlylyal 93, emez 91 helységben), míg magyar helységekben gyérebben van tót és német minoritás, mint viszont (ott a kettő együtt II—V⁰ súlylyal 45, itt a magyar egymaga 92 helységben).

A *felekezeti* példák kiegészítik e képet. Legtöbb tért a magyarság ott veszített, honnan a kálvinistaság elköltözött; a tót elemről pedig nyilvánvaló, hogy a Nyitrába, Turóczba és Liptóba beáramlott *cseh protestánsok* által gyarapodott. A katholikus ellenreformáczió nem kárpótolta a magyarságot térveszteségeiért, s csak a tót elemnek használt: a beszterczebányai püspökség és káptalan sokáig épp úgy éltek a szláv ideáknak, mint a t.-szt-mártoni, liptósztmiklósi és miavai presbiterium. Napjainkban a katholikus elem nagyobb erővel lép fel protestáns, mint a protestáns elem katholikus községekben. Feltűnő nagy az izraelitaság elterjedése is: egy városban övé a többség, más 5-ben erős, 104-ben jelentékeny kisebbséggel bír. Fenn csak 93 községben mutattunk ki tetemes zsidó minoritást, de ezek német ajkuak voltak; 16 községben az izraelita elem tót ajkunak vallja magát.

Most odahagyjuk a tót felvidéket, hogy fölkeressük és bejárjuk hét megyén át a magyar felvidék, a *palóczság* földjét.

[1] L. Kőrösy József id. munkájának 1—2 füzetét.

II. A palócz felvidék.

Nyugaton a Garamvonal, északon a szomolnok-kassai bérczek, kelet felől a Hernád, délre a Tisza és Duna völgysége határolják e földet körül.

Területe hét megyében 3.953,753 k. hold, hol a mult népszámlálás 1.221,118 lelket talált. A községek száma akkor 1.348 volt, melyekben a fajnépek[1] így oszlottak meg:

Megye területén	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
912 **magyar** községben (2,851.281 k. h. területen) volt 945.763 lélek ú. m.:											
Esztergom .	37	60.645	4	1.062	2.633	—	10	35	1	339	64.729
Hont	86	51.084	—	2.753	666	—	1	4	3	160	54.671
Nógrád . . .	174	142.673	5	8.589	2 713	4	9	13	393	1.638	156.037
Heves	117	230.450	13	1.079	1.568	6	9	32	7	621	233.785
Borsod . . .	169	201.880	39	5.424	3.073	72	3	27	—	582	211.100
Gömör . . .	155	87.418	3	3.025	806	3	1	3	1	511	91.771
Abauj-Torna	174	113.576	25	13.931	4.742	222	11	27	6	1.130	133.670
együtt:		887.726	89	35.863	16.201	307	44	141	411	4.981 =	945.763
419 **tót** községben (1,032.426 k. h. területen) volt 251.459 lélek, ú. m.:											
Esztergom .	7	822	—	5.177	579	—	1	—	—	20	6.599
Hont	98	6.279	53	53.743	1.818	7	12	5	4	476	62.397
Nógrád . . .	94	5.500	—	50.849	440	—	—	2	—	535	57.326
Borsod . . .	7	902	—	4.314	87	40	—	—	—	1	5.344
Gömör . . .	125	5.942	—	70.454	967	2	—	10	—	1.021	78.396
Abauj-Torna	88	5.693	—	34.045	1.067	27	—	—	—	565	41.397
együtt:		25.138	53	218.582	4.958	76	13	17	4	2.618 =	251.459
16 **német** községben (67.903 k. h. területen) volt 23.546 lélek, ú. m.:											
Esztergom .	6	1.038	2	193	5.729	—	—	—	1	87	7.050
Hont	3	792	—	33	5.118	—	—	1	—	11	5.955
Nógrád . . .	3	184	—	2	891	—	—	—	—	4	1.081
Gömör . . .	1	335	—	1.252	2.997	6	—	—	—	53	4.643
Abauj-Torna	3	257	—	264	4.201	—	—	—	—	95	4.817
együtt:		2.606	2	1.744	18 936	6	—	1	1	250 =	23.546
1 **orosz** községben:											
Borsod . . .	1	114	—	—	—	236	—	—	—	— =	350

[1] Összesen a hét megyében, ú. m:

	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horv.	vend	egyéb ny.	összesen
Esztergomban	50	62.505	6	6.432	8.941	—	11	35	2	446	78.378
Hontban	187	58.155	53	56.529	7.602	7	13	10	7	647	123.023
Nógrádban	271	148.357	5	59.440	4.044	4	9	15	393	2.177	214.444
Hevesben	117	230.450	13	1.079	1.568	6	9	32	7	621	233.785
Borsodban	177	202.896	39	9.738	3.160	348	3	27	—	583	216.794
Gömörben	281	93.695	3	74.731	4.770	11	1	13	1	1.585	174.810
Abauj-Tornában	265	119.526	25	48.240	10.010	249	11	27	6	1.790	179.884
	1.348	915.584	144	256.189	40.095	625	57	159	416	7.849 =	1,221.118

Községalkotó nép ez országrészben tehát négy van: a magyar, tót, német és orosz. Nem a nyelvjárások és leíró néprajz szempontjából fogjuk mi e népeket vidékenkint vizsgálni, hanem — a hogy eddig tettük — összehasonlítjuk *községeiket*, ezek népbőségét, bennük a fajnépek számerejét, — elhelyezkedésüket egymás mellett a térszinen, nyelvterületi viszonyaikkal s hitéletükkel megyénkint, — igénybe véve a régi statisztika adatkincsét, megtudandó, hogy a községek félszáz év óta nőttek vagy apadtak, s fajtöbbségüket megtartották-e vagy megváltoztatták.

Esztergom megye.

Féltesttel Túl-a-Dunán, féltesttel pedig a felvidéken fekszik, hasonlón a szomszéd Komárom megyéhez.

Jobbparti szakaszán a Vértesekből a pilisi s a tatai ág Pest és Komárom felől összeér. Középmagas ormaikat tölgy- és bükk-erdők fedik; a hegylánczok közt tág völgyek nyilnak a Vértesség belsejébe, melynek utolsó nyúlványait a Duna mossa. Ott emelkedik messze láthatólag, az egykori fellegvár helyén, régi bástyaromok közt a primási bazilika.

A Duna balpartján sík a terület; csak itt-ott szaggatja meg azt a zsitva-garam-közi halmok néhány hulláma: háttérben a barsi hegyek kéklenek. Onnét érkezik a Dunához a Garam vize, Esztergom és Hont közt határfolyó gyanánt.

Ötven helység fekszik e térszinen: 37 magyar, 7 tót s 6 német képződmény. Fekvésüket és összefüggésüket térszakaszonkint fogjuk megállapítni, a megye felvidéki és túl-a-dunai oldalán.

A Zsitva-Garam-köz (13 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Párkányi járás.									
:*Farnad*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	e. i.	nőtt	magyar
:*Kural*	β	*tót*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	tót
:*Kéty*	a	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	magyar
:*Barth*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Nagy-Ölyvéd*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	III° e.	i.	»	»
•Német-Szőlgyén	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Magy.-Szőlgyén	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kis-Ujfalu*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Bátorkeszi*	b	magyar	I° t.	e.	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
•Köbölkut	a	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	·
Sárkány	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Gyiva	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	·
Béla	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
•Libád	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Garam-völgy (6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei: egyéb szórványos	népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Párkányi járás.									
{ Kis-Bény	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
{ :*Nagy-Bény*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Keménd*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Köbld-Gyarmat*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ Kicsind	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ *Nána	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»

A Duna-völgy (13 magyar, 2 német, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei: egyéb szórványos	népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Párkányi járás.									
{ :*Duna-Mocs*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	nőtt	magyar
{ Karva	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Búcs*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Muzsla*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Ebed*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Párkány*	b	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° i.	e.	»	»
Esztergomi járás.									
:*Süttő*	b	*német*	III° m.	e. t.	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	*tót*
:*Piszke*	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	magyar
:*Lábatlan*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
:*Nyergés-Újfalu*	b	magyar	IV° n.	e. t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ Mogyorós	β	*tót*	II° n. II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	tót
{ *Táth	β	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
:*Tokod*	a	magyar	II° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
*:*Esztergom**	A	magyar	I° n.	t. e.	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»
:*Pilis-Marót*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
:*Dömös*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	i.	»	»

A megye *párkányi* járása a Duna-balpartra esik. A Zsitva-garamköz homokos halmai alatt ott kanyarog a Duna felé a Garam; egyesülő völgyeik hasonlítnak az alsó Zsitva, Nyitra és Vág kisalföldi jellegű völgységeihez. A 26 községi képződmény is azokra emlékeztet. Közülük 11 nagyközség, a faluk többnyire népesek (méreteik: 4 b., 12 a., 6 β. és 4 α.), s az egy Kural kivételével, mindannyi *magyar*, sőt köztük 17 *tiszta* magyar falu. A más ajkú kisebbségek mind súlytalan tót s német spórák. A vidék egyetlen *tót* szigete: Kural ahhoz a tót ***szigetcsoporthoz*** tartozik, mely a nyitrai tót áramlat útján, a szomszéd ***Bars megye*** magyar nyelvterületén s a párkányi határon túl keletkezett; a magyar kisebbség itt ma II° erejű. Vallásra e nép túlnyomólag r. kath., 4 községben ev. ref.; jelentékeny minoritások vannak mindkét felekezetből számos faluban, izraelita is van csaknem mindenütt (Párkányon a legtöbb: II°). Ily viszonyokat találtunk Pozsonytól le Párkányig a kisalföld egész dunamelléki vonalán, csak az a különbség, hogy föllebb a községek egy részében fogy a népesség, míg az esztergomi szakaszon vala-

mennyi falu 50 év óta tetemesen meggyarapodott: Párkány, Kőhíd-Gyarmat, Köbölkút, Béla, Nána, Kéty és Keménd megkétszerezték számukat, a tót Kural csaknem megháromszorozta a magáét: volt 264, van 624 lakosa.

Az *esztergomi* járás népe a *túl-a-dunai* szomszéd vidékek népéhez hasonló. Az esztergomi Duna-völgyben 7 magyar és 1 *tót* község közt 2 *sváb* falu fekszik, mindkettő elszigetelve. Utolsó nyulványok ezek a vértesség sváb medenczéjéből, melyek a Dunáig leérnek: Süttő és Táth. *Süttő* félszáz éve még *tót* falu volt, azóta *lett svábbá:* a tót elem eltűnt belőle, — magyar kisebbsége ma III° erejű. Fogy a tótság a maga kis szigetjén: Mogyoróson is, — többsége már csak relativ; magyar és sváb elem áramlik a községbe a környékről tömegesen, de eleddig a sváb látszik erősebbnek.

A dunaparti községek általán nagyok, népesek, csaknem valamenynyinek saját háztartása van. Csak 2 kisközség jut e völgyszakaszra, melyek egy körbe kapcsolvák, az egyik falu német (Táth), a másik tót (Mogyorós). A mai *Esztergom* pár év óta nőtte ki magát jelentékeny (10—20,000) lélekszámmal biró várossá az által, hogy három külső városával, a mik addig önálló nagyközségek voltak, közigazgatásilag egyesült.

A Vértes körül (5 magyar, 4 német, 5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Esztergomi j.									
:*Bajóth*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Nagy-Sáp*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Bajna*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Sárisáp*	a	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	e.	»	tót
Epöl	β	magyar	I° n	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	*tót*
Kirva	β	*német*	I° m.	t.	r. kath.	—	—	»	német
*Úny	β	magyar	I° n.	t.	*ev. ref.*	V° r.	i.	*fogyott*	magyar
Dágh	β	*tót*	IV° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
*Csolnok	a	*német*	I° t.	m.	r. kath	—	—	»	német
*Dorog	a	*német*	II° m.	t.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Leányvár	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Csér	a	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
*Kesztölcz	a	*tót*	I° m.	n.	r. kath	I° i.	—	»	»
Szent-Lélek	α	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Vértesség telepein, miként Fejér, Komárom és Pest megyében, Esztergomban is, három fajnép él egymás mellett. A tót telepek itt a leggyengébbek, s a magyar elem viszonylag a legerősb közöttük, a tót Epölt félszáz év alatt megmagyarosította; a tót Drághon, IV°, Sári-Sápon III° a magyar kisebbség. Mindhárom falu a Vértes szélén fekszik, magyar környezetben s Esztergom város kulturális hatása alatt. Bellebb, a hegyek közt, 3 tót és 4 sváb falu már kevésbbé hozzáférhető,

s nagyobb az ellentállásuk. Csak Dorogon van II• magyar elem, egyebütt súlytalan az ereje. A vértesi népek e vidéken többnyire r. kath. vallásuak: két magyar falu felekezeti többsége ev. ref.

A nyelvhatárokat Esztergom vidékére nézve a túl-a-dunai fejezet végén állapítottuk meg. Most összefoglaljuk a megyéről előadottakat.

Van a megyében 1 *város* és 26 *nagyközség*, az utóbbiak egyike német, ketteje tót, a többi magyar. A kisközségek 2—3 faluból álló 9 *körbe* kapcsolvák, melyek fajtöbbsége 4 körben magyar, 3-ban német, 2-ben tót.

A *helységméretek* így állanak egymáshoz:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	német	tót	
legnagyobb	(A típus)	1	—	—	helység
középméretű	(b »)	6	1	—	helység
»	(a »)	18	2	3	helység
kisméretű	(β »)	8	3	3	helység
nagy	(α »)	4	—	1	helység
	együtt	37	6	7	helység

Tiszta magyar helység van 15, tiszta német vagy tót helység egy sincs. *Súlytalan* kisebbségek találhatók 20 magyar, s 3—3 német és tót helységben. Súlyos német kisebbség van 1 magyar, súlyos magyar kisebbség 1—1 német és tót faluban; kisebb súlyú magyar minoritás esik 2 német s 3 tót, német minoritás pedig 1 magyar falura.

A *r. kath.* községek száma 44, ezek közül magyar 31, német 6, tót 7. A kálvinista magyar faluk száma 6. A német és tót falukban nincsenek erős felekezeti kisebbségek. A kálvinista magyar faluk mindegyikében jelentékeny a r. kath., 5 kath. magyar helységben erős a kálvinista, 1-ben az ág. ev. s 1-ben az izraelita kisebbség.

A megye 37 magyar helysége *egy tagban* fekszik, részint a komárom-nyitrai, részint a bars-honti magyarokkal határosan. A 6 német községből 4 a vértesi sváb medenczével függ össze, 2 (Süttő és Táth) a magyar területbe hullott szigetképződmény. A 7 tót falu megannyi szigetség, 6 a Vértesben fekszik csoportosan, 1 a megye felvidéki homlokzatánál.

Esztergom megyét úgy tekinthetjük, mint egy széles hidépületet a túl-a-dunai s a palóczföldi magyarság közt. Mi átmentünk a hid két oldalán, s most Hont megyén át a palócz terület mélyét fogjuk bejárni.

Hont megye.

A középső Kárpátoktól a Duna-völgyig leér. Területét három nagy hegyláncz ágazza be, melyek csomópontjai: Selmeczbánya mögött a Szitnya, Korpona fölött az Osztroski, végre Szobb fölött a börzsönyi hegység. Az utóbbit az Ipoly vize folyja, széles völgymederben, félkörben körül. A két előbbit a mellékfolyók egész sora szaggatja meg, s völgyeik

csaknem párhuzamosan vonulnak északról dél felé. Ilyen a Szitnya hegységben eredő Szekincze, s a Bor, — ilyen a selmeczi hegyeket az osztroski hegyláncztól elválasztó Korpona- és Selmecz-patak, — ilyen a hontnógrádi határon a Rieka-patak is. A Szekincze batárfolyóvá lesz Hont és Esztergom megyék közt s vizét a Garamba önti, — a többi az Ipolyvölgybe siet, s a Garam-Ipoly-köz bérczes vízválasztója alatt a Dunába torkol. Sík terület Hont megyében nincs; a *kis alföld a párkányi Garamszakasznál véget ér.* Az Ipoly le a torkolatig, hegyi folyó marad. Maga a Duna-völgy is összeszorul itt a börzsönyi hegység s a pilisi Vértesek között, — festői vidékéhez messze földön nincs fogható.

E térszínen 187 helység fekszik, fajtöbbségre 87 magyar, 97 tót és 3 német. A tót képződmények száma, területe és méretei felülmulják ugyan a magyar képződményekét, — de a legnagyobbakat a tótság nem maga alkotta, hanem a *német elemtől hódította el,* maga még erőben volt. Most ereje kimerülőben van, tért veszít, s helyét a magyar palócz-elem kezdi elfoglalni, mely eddig is megállította a tótok terjeszkedését az egész *palócz-földön,* ereje a Hernád s az Ipoly közt az Alsó-Garamig kiterjed. Ezért választottuk mi külön Hont megyét a *tót felvidéktől* s osztottuk — Esztergommal együtt — a *magyar felvidékhez,* a palócz-földhöz. A honti tótság ma a megye északi felét, a magyarság a délit tartja megszállva; itt fekszik 3 *sváb* falu is, szélső tagjai a vértesi sváb medenczéhez tartozó pestvidéki telepeknek.

A térszakaszokat — könnyebb áttekintés okából — három csoportba foglaltuk. Előbb megtekintjük azt a két völgyet Hont megye *nyugati* szélén, hol a tót s a magyar nyelvterület összeérnek: a Szekincze és Bor-völgy helységeit, — aztán bejárjuk az *északi* hegyvidék tót talaját, — végre a *délvidékhez* fordulunk, az Ipolyvonal, a börzsönyi hegyek s a Duna-völgy felé, hol magyar nép lakik tömegesen.

A Szekincze-völgy és melléke (16 magyar, 17 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Báti járás.									
⁑*Bakabánya*	c	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	V° r.	—	nőtt	tót
Bagonya	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i. e.	*fogyott*	»
•Felső-Almás	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i. e.	nőtt	»
Alsó-Almás	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Hont-Besenyőd	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Felső-Baka	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	e.	»	»
•Alsó-Baka	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
Derzsenye	α	tót	III° m.	n.	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Disznós	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° a.	e. i.	*fogyott*	»
•Báth	a	tót	II° m.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
Élesfalu	α	tót	I° e.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Felső-Zsember	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Alsó-Zsember	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	V° a.	i. e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Horhi	α	tót	III° m.	n.	*ág. ev.*	IV° r. II° e.	i.	*fogyott*	tót
Kis-Kereskény	α	tót	V° m.	—	r. kath.	III° a.	e.	*fogyott*	»
N.-Kereskény	α	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° a.	e. i.	nőtt	»
Csank	α	*tót*	II° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
•Varsány	α	*magyar*	IV° t.	—	r. kath.	II° e.	a. i.	*fogyott*	***magyar***
Kis-Kér	α	magyar	II° t.	—	r. kath.	III° a.	e.	nőtt	»
•Füzes-Gyarmat	a	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
F.-Fegyvernek	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	IV° e.	i. a.	»	»
A.-Fegyvernek	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Szobi járás.									
Kis-Peszek	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	a. i.	nőtt	magyar
Nagy-Peszek	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
•Tergenye	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
•Garam-Kis-Salló	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
Kis-Ölyved	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	*fogyott*	»
Zalaba	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	»
•Kis-Gyarmat	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Páld	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Leléd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bajta	β	magyar	I° t.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Garam-Kövesd	a	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»

A Bor-völgy (5 magyar, 4 tót helységgel):

Báti járás.									
Kálna-Borfő	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót
Tegzes-Borfő	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	IV° a.	i.	»	»
Nádas	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
•Dalmad	α	*tót*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	***magyar***
Bori	α	*magyar*	II° t.	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	magyar
Ipolysági járás.									
Szántó	α	magyar	V° t.	n.	r. kath.	III° a.	e. i.	nőtt	magyar
Magyarad	α	magyar	II° t.	—	r. kath.	II° a.	e. i.	»	***tót***
•Deménd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	*fogyott*	»
Százd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° a.	e. i.	nőtt	»

A Szekincze és két mellékvize: a Baka s az Almáska fönn erednek a Szitnya tövében; a Bor-patak alább, a kálna-borfői magaslatok alatt. A két fajnép, mely völgyeiket lakja, nyelvhatárát a Garam-völgyön s a Garam-Szekincze-közön át itt vezeti tovább kelet felé. *Magyar* határközségek — Lévától keletre — a Szekincze völgyben: Varsány és Kis-Kér, — a Bor-völgyben: Bori és Szántó. *Tót* határközségek a Szekincze-völgyben: Nagy-Kereskény és Csank, a Bor-völgybon Dalmad.

A községek átalán jelentőség nélkül valók. Egyetlen nagyközség a tót Bakabánya (c.), — ezen kívül kisebb góczpontok: a tót Báth, s a magyar Füzes-Gyarmat, meg Garam-Kövesd (3 a.). A többi falu kicsiny (a tót faluk mérete: 3 β, 15 α, — a magyar faluké: 9 β, 8 α). A kíván-

dorlási mozgalom kevésbbé érintette e vidéket: félszáz év óta 3 magyar, s 6 tót falu népszáma fogyott meg; a legtöbb helység nőtt, — köztük a magyar Garam-Kis-Salló s a tót Tegzes Borfő megkétszerezte lakosságát.

Más megyékből erre nem igen áramlanak a népek. Néhány német ajkú zsidó és pár czigány spórán kívül a községekben csak magyar és tót elemet látunk, melyről sok jel bizonyítja, hogy túlnyomólag helybeli. A zólyomi tótság a Garam-völgyön át Bars-felé, a fátrasági tót a Vág és Ipoly-völgyeken át Nyitra és Komárom felé terjeszkedett. Ott el is tolták a nyelvhatárt messze délre. A honti Szekincze-vidék két fajnépe a maga erejéből fejlődött, ezért lassu és egyenletes a fluktuacio nyelvterületük határvonalán. Ötven év alatt három kis tót falu: Magyarad, Deménd és Százd a Bor-völgyben megmagyarosodott, ugyanott egy kis magyar falu: Dalmad tóttá lett, — ebből állt félszáz év hullámzása. Adataink szerint a Bor-völgyben inkább a tót, a Szekincze-völgyben inkább a magyar elem terjed. Erős *magyar* kisebbségek vannak a tót Báthon, Csankon, Alsó-Zsemberen, Kálna-Borfőn és Disznóson (II—II°), Nagy-Kereskényben, Dalmadon és Derzsenyén (III—III°), Kis-Kereskényben (V°), — viszont erős *tót* kisebbségek esnek a magyar Kis-Kér, Garam-Kövesd, Bori és Magyarad falukra (II—II°), végül Szántóra (V°). E kevert községek a nyelvhatár közelében feküsznek, s láthatóvá teszik, hogy a Szekincze-vonalon a magyar elem észak felé, a Bor-vonalon a tótság délkelet felé terjeszkedik. Tiszta magyar község e vidéken van 6, tiszta tót falu egy sincs.

Vallásra a tót nép a két völgy 11 községében r. kath., 10-ben ág. ev.; míg a magyar nép 14 faluban r. kath., 6-ban ev. ref., 1-ben ág. ev. Erős felekezeti minorítások a legtöbb községben vannak, — izraelita kisebbségek csak szórványosan.

Áttérünk a megye *északi* részére.

A Szitnya hegység alatt (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Báti járás.									
Hegybánya	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—		
Magaslak	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	tót
•Gyekis	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° a.	—	»	»
•Bacsófalva	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
Bagyan	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	telep volt	
Kalászi	α	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	tót

A Selmecz-völgy és melléke (6 magyar, 32 tót helységgel):

Korponai járás.									
•.•Selmeczbánya	A	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	tót
Tópatak	β	tót	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szitnyakő	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Illés	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Szt-Antal	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Zsibritó	α	tót	I° e.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kormosó	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	tót
Királyfalu	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
*Berencsfalu	β	tót	I° m.	e.	*ág ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Béld	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Szitnya-Lehotka	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Devicse	α	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Rákócz	α	tót	II° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
*Németi	β	tót	I°n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Szebeléb	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Dőmeháza	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
*Ledény	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Darázsi	α	tót	I° m.	e.n.	*ág. ev.*	III° r.	i.	nőtt	»
Lisó	β	tót	I° m-	—	*ág. ev.*	II° r.	i. e.	»	»
Bácsfalu	α	tót	II° m.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	»	»
Felső-Sipék	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Sipék	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	nőtt	»
Ipolysági j.									
Ősöd	α	tót	IV° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	tót
Teszér	β	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	*magyar*
Udvarnok	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	tót
*Felső-Terény	α	tót	II° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	tót
Alsó-Terény	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Szúd	α	tót	IV° m.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	»
Egyház-Marót	α	tót	IV° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Apát-Marót	α	tót	III° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
Gyűgy	α	tót	IV° m.	n.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
*Eged	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
Felső-Szemeréd	β	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Mere	α	tót	III° m.	n.	*ág. ev.*	III r.	i.	»	tót
*Szalatnya	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	»	magyar
Horváti	α	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
Tompa	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Gyerk	β	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Korpona-völgy és környéke (4 magyar, 16 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Korponai j.									
•*Korpona	c	tót	I° m.	n.	r. kath.	IV° a.	i.	nőtt	tót
Csákócz	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Alsó-Legénd	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
*Bozók	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Felső-Alsók	α	.ót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Alsó-Alsók	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kecske-Varbók	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Unyad	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Felső-Bágyon	α	tót	I° m.	—	r. kath	I° i.	—	nőtt	»
Alsó-Bágyon	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
*Csábrág-Varbók	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Szelencz	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hont-Somos	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyob	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ipolysági járás.									
Méznevelő	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	tót
Felső-Rakoncza	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
•Alsó-Rakoncza	β	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Palást	a	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	magyar
Felső-Túr	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Közép-Túr	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
Kis-Túr	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Az Osztroski hegységben (2 magyar, 9 tót helységgel):									
Korponai járás.									
•Szénavár	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	tót
Felső-Legénd	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nemes-Varbók	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Lászlód	α	tót	—	—	r. kath	I° a.	i.	*fogyott*	»
Terpény	α	tót	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Litva	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Cséri	β	tót	I° e.	m. n.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
N.-Csalomjai j.									
Apafalva	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	tót
•Csáb	β	*magyar*	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar
Dacsó-Keszi	β	*magyar*	III° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Csall	β	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	tót
A Rieka-völgy (6 magyar, 10 tót helységgel):									
Korponai járás.									
•Felső-Dacs. lám	β	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° r.	—	*fogyott*	tót
Alsó-Dacsólám	α	tót	I° e.	m.	r. kath.	I° r.	--	*fogyott*	»
Szuhány	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
N.-Csalomjai j.									
Felső-Palojta	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° i.	—	nőtt	tót
Közép-Palojta	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	»
•Alsó-Palojta	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a	i.	*fogyott*	»
Bereklak	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Felső-Fehérkút	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Fehérkút	α	tót	I° m.	—	*ág ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Luka-Nényc	α	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
Házas-Nénye	α	*magyar*	I° t.	n.	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Ujfalu	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Apáti	α	*magyar*	I° t.	—	r, kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
•Bátorfalu	α	*magyar*	IV° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Erdőmeg	β	tót	IV° m.	—	*á. ev.*	V° r.	i.	»	tót
Szelestyén	α	*magyar*	—	—	*á. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	magyar

Az 1011 m. Szitnya s az 1041 m. Osztroski hegység közt két mély bevágás metszi át északról délre egyenközűleg a felhonti bérczeket: a Selmecz-völgy s a Korpona-völgy, — egy harmadik völgység a Rieka-

patakkal az Osztroski-csoport déli lejtőin ereszkedik Nógrád és Hont közt az Ipolyvidék felé.

18 magyar. 73 tót falu népesíti be e völgyeket, s fölöttük a hegységet. A tót faluk a felső, a magyar faluk a legalsó völgyszakaszokban vannak, hol a Selmecz és Korpona vize beéri az Ipolyt. Csak két magyar falu épült fenn, a magyar Ipoly mellék határában, az Osztroski hegység oldalán, s egy tót falu: Erdőmeg épült lenn az Alsó-Riekavölgyben, magyar faluk közt *szigetség* gyanánt.

A *tót* képződmények élén *Selmeczbánya* (A. tipus) és *Korpona* (c. tipus) bányavárosok állanak. Mindkettőt az árpádkori *német* «vendég»-ek alapították, — újabb időben a német elem elpusztult belőle, s helyét nagy túlsúlylyal a tótság foglalta el. Épp így vesztették el egykori alapítóikat az elenyészett *németségben* Hegybánya és Szt-Antal bányatelepek Selmecz körül (2 a.), — ezek is tót falukká lettek. A többi hegyi falvak mind kicsinyek (a tót falvak mérete: (1 a. 15 β. 53 α., a magyar falvaké: 1 a. 5 β, 12 α).

Tiszta magyar falu még itt is akad, a tót nyelvhatár közelében: 2, — a *tiszta tót* faluk száma 5. Annál több a poliglott község. Erős *magyar* elem van a tót Selmeczbányán, Rákóczon, Alsó- és Felső-Terényben, Bácsfalun, Csábrág-Varbókon, Felső-Fehérkutón, Csallon és Bereklakon (II—II°), továbbá Mere községben (III°), Erdőmegen, Ösödön, Szúdon, Apát-Maróton, Egyház-Maróton és Gyűgyön (IV—IV°); viszont erős *tót* kisebbséget látunk a magyar Eged, Felső-Szemeréd, Horváti s Luka-Sénye falvakban (II—II°), Dacsókeszin (III°), Bátorkeszin (IV°). A fajnépesség e hullámzása főleg a nyelvhatárok körül élénk. A mult század derekán egy magyar faluval több volt e vidéken: Udvarnok, azóta *eltótosodott*. De ez a magyar elem egyetlen térvesztesége félszáz év alatt. Újabb időben a magyarság főleg a Selmecz-völgy mélyében, terjeszkedni látszik; — s hogy a nyelvhatár változni fog e vonalon, azt a kivándorlási mozgalom is gyaníttatja, mely kimutathatólag *5 magyar* és *36 tót falunak apasztotta* meg népét a honti hegyek közt. Legnagyobb veszteség érte a magyar Gyűgyöt s a tót Terpényt és Alsókot: ezek elvesztették népességük felét.

Vallásra e vidék tót népe 34 községben r. kath., 36-ban ág. ev., — a magyar községek közül 1 protestáns, a többi r. kath. Erős felekezeti minorítások számos helyen vannak. Az izraeliták itt már gyéren vallják magukat németajkúaknak.

A *tót* nyelvhatár a Selmecz és Rieka-völgyek közt: Apát-Marót, Gyűgy, Mere, Alsó-Rakoncza, Csall, Cséri, Apafalva, Alsó-Fehérkút, és Bereklak, — a *magyar* nyelvhatár: Eged, Szalatnya, Palást, Dacsókeszi, Csáb, Luka-Sénye, és Bátorfalu községeken vonul át.

Forduljunk végül a megye délvidéke felé, a magyarság zöméhez, mely a regényes Ipoly völgyben, bérczes környékén a börzsönyi hegység körül, s a Duna-völgy honti szakaszán él. A nép nyelvjárása és kiejtése palóczföldre vall.

Az Ipoly-völgy és melléke (41 magyar, 1 német, 4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagycsalomjai j.									
Kővár	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	magyar
•Nagy-Csalomja	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Ipoly-Keszi	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Ipoly-Balog	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Haraszti	α	magyar	II° t.	n.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Csalomja	α	*tót*	IV° m.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*magyar*
Leszenye	α	magyar	III° t.	n.	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	magyar
•Terbegecz	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	*fogyott*	»
Gyűrki	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Kőkeszi	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Sirák	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Szelény	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Felső-Szelény	α	magyar	—	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	»
Magas-Majtény	β	*tót*	I° m.	e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót
F.-Ipolynyék	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	magyar
•A.-Ipolynyék	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Inám	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Ipoly-Födémes	α	magyar	I° t.	e.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Kelenye	α	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	a	nőtt	»
•Ipoly-Szécsényke	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Nagyfalu	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Ipolysági j.									
Ipoly-Vécze	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	magyar
•Drégely-Palánk	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hídvég	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Hont	β	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Tesmag	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Ipolyság*	c	magyar	I° t.	n.	r. kath.	II° i.	a. e.	»	»
Alsó-Szemeréd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Pereszlény	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Visk	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tésa	α	magyar	I° t.	n	r. kath.	I° i.	a. e.	»	»
Szobi j.									
Szete	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Lontó	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	»
•Ipoly-Szakállas	a	magyar	I° t.	e.	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
Perőcsény	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	»	»
•Vámos-Mikola	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
Bél	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	V° e.	i.	»	»
•Ipoly-Pásztó	a	magyar	—	—	*ev. ref*	III° r.	i. a.	»	»
Kis-Keszi	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Börzsöny	a	*német*	II° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	»	német
Tölgyes	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar
Letkés	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
•Szalka	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Ipoly-Domásd	β	*tót*	II° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•Mária-Nosztra	a	*tót*	IV° m.	n. r. e.	r. kath.	I° a.	k. g. i.	»	»
Kospallag	β	magyar	II° t.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	magyar

A börzsönyi hegyek körül (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szobi j.									
:*Szokolya*	a	magyar	II° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	magyar
Ipolysági j.									
•Kemencze	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	magyar
Bernecze	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Baráti	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Duna-völgy (2 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szobi j.									
Helemba	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Szob	b	magyar	II° t..	n. e.	r. kath.	I° i.	e.	»	*tót*
Zebegény	β	*német*	I° m.	t. e.	r. kath	I° i.	—	»	*magyar*
:*Nagy-Maros*	c	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	*magyar*

Az Ipoly tágas völgye Nógrádból nyílik Hontba át, s a börzsönyi hegyeket megkerülve, a Dunához hajol. Ez a megye legszebb és legnépesb földdarabja; 54 helység fekszik rajta: 47 magyar, 3 német, 4 tót.

Ama 47 községben él a honti *magyarság* zöme. Nagyközségeinek száma csekély (2). A községek átlag módosak, méreteik is elég tetemesek (1 c., 1 b., 9 a., 18 β. és 18 α); csak Nagy-Csalomja vidékén teng túl a sok apró falu, — ugyanott érezhetően fogy a nép: 50 év óta ez egy járásban 14, az egész Ipoly-vidéken a Dunáig *20 magyar falu népszáma csökkent.*

Más vidékeken ismét a szaporodás jelentékeny: Ipolyság 1397 lélekről 3247-re, Mária-Nosztra 600-ról 1500-ra, *Szobb* 405-ről 2038-ra nőtt. Az utóbbi 50 év előtt kis *tót falu volt*, s azóta csaknem teljesen *megmagyarosodott.* Viszont ez idő alatt Nagy-Marosból és Zebegényből, a mik *magyar* faluk voltak, *sváb község lett.* Ez idő szerint 3 *tót* s 3 *német* sziget van az Ipoly melléken a magyarság közepett; kettejükben IV—IV°, háromban (II—II° a magyar kisebbség. Viszont erős tót minoritás 6 magyar falura esik, részint ama szigetek, részint a nyelvhatárok körül; a német minoritások azonban csekélyek és gyérek. Egy községben román elem, s felekezeti népességében g. kath. és kel. gör. elem is fordul elő: ez *Mária-Nosztra.* A *hitélet* 3 magyar községben ev. ref., 1—1 német és tót községben ág. ev., — egyebütt r. kath.

A *magyar* nyelvhatár az Ipoly vonalon' Ipoly-Födémes, Felső-Ipoly-Nyék, Alsó- és Felső-Szelény, — a *tót* nyelvhatár Magas-Majtény községet érinti.

———

Hont megyéről adatainkat a következőkben foglaljuk össze.

Van a megyében 2 *város* (Selmeczbánya és Korpona): mindkettő tót; van 4 *nagyközség*: 2 magyar, 1 német (Nagy-Maros) s 1 tót. Nagy-

község maradt a megye székhelye: Ipolyság is. A 181 kisközség 44 *körbe* van kapcsolva; 36 kör áll 2—5, 8 kör 6—9 faluból, — amazok fajtöbbsége 23 körben magyar, 13-ban tót, — emezeké 2 körben magyar 6-ban tót.

A *helységméretek* így állanak egymáshoz:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	német	tót	
legnagyobb	(A)	—	—	1	helység
középméretű	(c)	1	1	2	
»	(b)	1	—	—	
»	(a)	12	1	5	
kisméretű	(β)	32	1	24	
»	(α)	40	—	66	
	együtt	86	3	98	

Tiszta magyar község van 29, *tiszta tót* 7, — tiszta német nincs. *Súlytalan* (I°) a magyar kisebbség 45 tót, 1 német faluban, — a tót kisebbség 33 magyar, s a német kisebbség 6 magyar, 9 német faluban.

A *poliglott* helységek fajnépeinek viszonossága megyeszerte ilyen:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	német	tót	II—III° magyar	német	tót	
magyar	*	—	3	*	2	13	helységben
német	—	*	—	2	*	—	
tót	8	—	*	22	—	*	

Vallásra a népesség 122 helységben *r. kath.*, köztük 75 helység magyar, 45 tót, 2 német, — 56 helységben *ág. ev.*, köztük 2 magyar, 53 tót, 1 német, — végre 9 helységben *ev. ref.*, ezek mind magyar faluk.

A felekezeti kisebbségek a többségekkel szemben így állanak:

A felekezeti többség	*A felekezeti kisebbség* IV—V° súlylyal r. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	II—III° súlylyal r. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.
r. kath.	*	7	3	—	*	17	2	3
ág. ev.	12	*	—	—	26	*	—	—
ev. ref.	3	—	*	—	4	—	*	—
A fajtöbbség								
magyar	4	2	3	—	5	13	2	3
tót	10	5	—	—	25	4	—	—
német	1	—	—	—	—	—	—	—

E táblázatok szerint erős magyar kisebbség kétannyi tót faluban van, mint tót kisebbség magyar faluban; r. kath. minoritás több protestáns helységben van, mint protestáns kisebbség. r. kath. helységben; a két protestáns egyház hívei együtt nem fordulnak elő egy helységben sem tömegesen; erős r. kath. kisebbségek főleg tót, — erős protestáns és zsidó kisebbségek többnyire magyar falvakban fordulnak elő.

Hont megye 3 *német* helységéből 2 (Nagy-Maros és Zebegény) kapcsoló lánczszem a vértesi s a pestvidéki sváb medenczék közt. A har-

madik német falu (Börzsöny) el van szigetelve. A honti *tót* elem a Zólyom-barsi s a nógrádi tótsághoz zárkozva, 94 helységével egy tagban fekszik, 4 faluja azonban szigetséget képez (ú. m. Erdőmeg, Kis-Csalomja, Mária-Nosztra és Ipoly-Domásd). A *magyarság* Hontban a bars-esztergomi s a nógrádi magyar nyelvterület közt 86 községgel egy osztatlan tagot képez, s nyelvi határvonala az Ipoly mellékén vonul át nyugatról keletre, Barstól Nógrádig.

Nógrád megye.

Középmagas hegységek fedik egész területét. Északnyugatról a Tátraságához tartozó Osztroski-csoport ágazik dél és kelet felé az Ipolyig, — keletről a Mátraság nyulványai: a Medves, a Karancs, Cserhát, Nagyszál s a börzsönyi hegyek terjeszkednek nyugatra a Dunáig. A két lánczolat közt az Ipoly-völgy húzódik szélesen át, — ebbe torkolnak két felől a mellékpatakok és völgyeik: északról a Losoncz, Tiszovnyik, Strazsina és Kürtös, délről a Zákos. Csak délkeleten válik külön tőlük két patak: a Guta, mely alább Pest megyében Galga nevet kap, s a Zagyva; mindkettő a Tiszába ömlik, a többi az Ipollyal a Dunába, — vízválasztó köztük a Cserhát.

E térszinen 271 helység fekszik: 171 magyar, 3 német és 94 tót, — a tótság zöme északon, az Ipolytól jobbra — a magyarságé dél felé az Ipolytól balra, — ott vannak a német szigetek is. Könnyebb áttekintés okából mi a térszakaszokat négy csoportba foglaljuk: Kiindulunk a Duna-völgyből, s bejárjuk az alsó-nógrádi bérczeket a Karancsig, — aztán leszállunk az Ipoly-völgybe, megtekintjük a tót Felső-Nógrádot, s utunkat a megye keleti szélén, a Zagyva-vonalnál zárjuk.

A Duna-völgy (1 német s 1 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nógrádi j.									
{ Kis-Maros	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	*magyar*
{ •Verőcze	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	magyar

A börzsönyi hegyek alatt (10 magyar, 1 tót helységgel):

Nógrádi j.									
{ Berkenye	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	*német*
{ •Nógrád	a	magyar		—	r. kath.	II° a.	i.	»	magyar
{ Tolmács	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
{ •Diós-Jenő	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	»
‡*Nagy-Oroszi*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Horpács	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar
•Borsos-Berinke	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Puszta-Berki	α	magyar	I° n.	--	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Bánk	β	*tót*	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	tót
•Rétság	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	magyar
Puszta-Szántó	α	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° a.	e.	*fogyott*	»

A Nagyszál-hegység körül (4 magyar, 2 német, 1 tót helységgel):

Nógrádi j.									
Szendehely	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
Puszta-Katalin	α	*német*	V° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Nőtincs	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i	a.	»	*tót*
Agárd	β	*tót*	IV° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i. e.	*fogyott*	tót
:*Kosd*	a	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	a.	nőtt	magyar
Rád	β	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
•Pencz	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	*tót*

A Délhegy és melléke (13 magyar helységgel):

Nógrádi j.									
Felső-Petény	β	magyar	IV° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*tót*
•Alsó-Petény	β	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
Keszeg	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	*tót*
Alsó-Sáp	α	magyar	IV° t.	n.	r. kath.	I° a.	i.	»	*tót*
•Felső-Sáp	α	magyar	III° t.	—	r. kath.	I° a.	i. e.	*fogyott*	*tót*
Nézsa	β	magyar	IV° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar
Legénd	β	magyar	V° t.	e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	*tót*
Alsó-Szécsénke	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	telep volt	
F.-Szécsénke	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Kis-Ecset	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	*tót*
Felső-Bodony	α	magyar	I° t.	—	r. kath	I° a.	i.	*fogyott*	*tót*
•Alsó-Bodony	α	magyar	V° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	*tót*
Szente	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar

A Zákos-völgy (6 magyar helységgel):

Nógrádi j.									
:*Romhány*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
•Tereske	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Felső-Szátok	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
B.-Gyarmati j.									
:Vadkert	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
Patak	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Dejtár	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»

A Galga-völgy (3 magyar, 1 tót helységgel):

Sziráki j.									
Becske	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	magyar
Kővesd	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	*tót*
•Nagy- és Kis-Berczel	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
Guta	β	*tót*	III° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	tót

A Galga-Zagyva-köz (4 tót, 8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	Fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sziráki j.									
Bér	β	*tót*	IV° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	tót
•Vanyarcz	a	*tót*	IV° m	—	*ág ev.*	II° r.	i.	»	»
Erdőkürt	β	*tót*	V° m	—	*ág. ev.*	V° r.	i. e.	»	magyar
•Kálló	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Erdő-Tarcsa	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Heréd	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Kökényes	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Héhalom	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Dengeleg	β	*tót*	IV° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	tót
•Palotás	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	magyar
Bágyon	α	magyar	I° t.	—	r. kath	III° a.	i.	*fogyott*	»
:*Szirák*	a	magyar	III° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	nőtt	*tót*

A Dobogó-hegy alatt (11 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	Fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sziráki j.									
:*Csécse*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
•Ecseg	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a	»	»
Kozárd	α	magyar	—	—	r kath.	I° a.	i.	*maradt*	»
Bokor	α	*tót*	III° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	tót
•Buják	a	magyar	I° t.	—	r. kath	I° a.	i.	nőtt	magyar
Szanda	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Terény	β	magyar	I° t	—	r. kath.	V° a.	i.	»	*tót*
Kutaszó	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*tót*
•Szent-Iván	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	magyar
Alsó-Told	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	—	*fogyott*	*tót*
Felső-Told	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	magyar
Garáb	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»

A Cserhát-helységben (17 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	Fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
B.-Gyarmati j.									
Herencsény	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
•Surány	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Halap	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
•Nándor	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Debercsény	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Mohora	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	»
•Marczal	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Iliny	α	magyar	I° t	—	r. kath.	I° .i	a.	*fogyott*	»
Csitár	β	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Szécsenyi j.									
•Varsány	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Rimócz	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Sipek	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hollókő	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
•Lócz	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Nagy-Gécz	β	magyar	I° e	t.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Megyer	a	magyar	I° e.	—	r. kath	I° a.	i.	*fogyott*	»
Luczin	β	*tót*	III° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	tót
Sós-Hartyán	β	magyar	—	—	r. kath	—	—	»	magyar

A Karancs-alja (19 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	a nepesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Széchenyi j.									
Kis-Hartyán	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	magyar
Ság-Ujfalu	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Etes	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Karancsság	a	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Szalmatercs	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Dolány	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° a.	—	*fogyott*	»
•Endrefalva	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Piliny	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i	»	»
Felfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Litke	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Tarnócz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Mihály-Gerge	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Kis-Gerge	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Lipta-Gerge	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
:*Karancs-Keszi*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Füleki j.									
Karancs-Berény	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
•Lapujtő	a	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»
Karancs-Apátfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Karancs-alja	β	magyar	I° t.	n	r. kath.	I° a.	i.	»	»

A Mátraság nyúlványai a Duna, Ipoly és Zagyva vidék közt betöltik Nógrád megye erős harmadát. E hegyhullámok közül kiemelkedik: a börzsönyi bérczek csúcspontja, a Csoványos (939 m.), s a Nagyszál (652 m.), amaz a honti, emez a pesti határon, mögöttük a Délhegy (433 m.), melynek északi lejtőjén a Zákospatak az Ipolyba, déli lejtőjén a Galga a Tisza-völgy felé siet, — tovább északkeletnek hosszú lánczolatban a Dobogó-hegy, a Cserhát s a Karancs (727 m).

Erős *magyar* fajta él e hegyek közt 92 faluban, — sorsosuk lett 3 német s 9 tót falu népe is. A völgynyílások elég sűrűn beépítvék az egész vonalon, csak a lakosság nem elég tömör többé, mióta a tömegesen *elköltözők* ritkítják sorait. A félszáz év előtti állapothoz képest *42 falu népszáma fogyott meg*, s ezekből 39 helység magyar. A hanyatlás itt-ott tetemes: Iliny elvesztette egykori lakosságának harmadát, Deberesény nagyobb felét, Felső-Szécsénke közel négy-ötödét (volt 475 lakosa, van 104). A helységméretek arra vallanak, hogy e községek nemrég még virágzásban voltak (2 b., 25 a., 42 β., 35 α), s csak az új idők gazdasági válságai hervasztották meg. Egyes faluk ma is virágzanak: Szanda és Karancsalja megkétszerezte, Mohova megháromszorozta lélekszámát. E vidék magyarságának erejét bizonyítja, hogy rövid idő alatt a *tót nyelvszigetek egész sorát olvasztotta be.* Félszáz év előtt *tót faluk voltak:* a Nagyszál körül Pencz és Nőtincs, a Délhegy körül Felső-Petény, Keszeg, Alsó- és Felső-Sáp, Legénd, Kis-Ecset, Felső- és Alsó-Bodony, a Galga-

völgyben Kövesd, a Galga-Zagyva-közben Szirák, a Dobogóhegy közül Terény, Kutaszó és Alsó-Told; e *15 helység* úgy *megmagyarosodott*, hogy a tót elemnek csak egy részükben maradt nagyobb nyoma (III—V°). A tótság itt is, mint Pozsonytól Hontig az egész vonalon, terjeszkedni igyekezett északról dél felé. Nyitrában és Barsban messze *eltolta a magyar nyelvhatárt*, Hontban már csak nagyobb *szigeteket* építhetett mögötte, *Nógrádban az ily képződmények egymás után felszívódnak*. Máig 9 maradt meg belőlük, de telvék magyar kisebbséggel, mely Bánkon II°, Guta, Bokor és Luczin falukban III°, Dengelegen, Vanyarcon, Béren és Agárdon IV°, Erdőkürtön V° erejű. Látszik mennyivel keményebb ellentálló ereje, és aszszimiláló képessége van a palócznak, mint a tót felvidéken a pozsony-nyitrai, Túl-a-Dunán a komárom-veszprémi s Baranyában az ormánsági és hegyháti magyarnak.

A nógrádi palócz a sváb fajjal is fölvette a versenyt: a börzsönyi hegyekben Berkenye német falu volt, s 50 év óta megmagyarosodott. Jelenleg a Nagyszál vidékén van még két német telep: Szendehely és Puszta-Katalin, — de amabban II°, emebben V° a magyar kisebbség. A harmadik sváb telepet: Kis-Marost a Dunaparton, mely 50 éve magyar falu volt, (a honti Nagy-Maroshoz és Zebegényhez hasonlón) a sváb elem hódította el.

Vallásra a népesség átlag r. kath. A tót faluk mind protestánsok, a magyar faluk közül 5 ág. ev. és 1 ev. ref.

Az Ipoly-völgy (44 magyar, 20 tót községgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
B.-Gyarmati j.									
Riba	α	magyar	II°t. II°e.	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	*tót*
Csesztve	β	magyar	III° t.	—	r. kath.	IV° a.	—	nőtt	*tót*
Bakó	α	magyar	II° t.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	magyar
•Szügy	β	*tót*	IV° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i. e.	*fogyott*	tót
Patvarcz	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	V° a.	—	nőtt	*tót*
:*B.-Gyarmat*	𝔅	magyar	I° t.	n.	r. kath.	III°i. II°a.	e.	»	*tót*
Trázs	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	magyar
•Hugyog	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Varbó	β	magyar	I° t.	e.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Kis- és Nagy-Kér	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Pető	α	magyar	I° t.	e.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Szécsény-Kovácsi	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	»
Szécsényi j.									
:*Szécsény*	c	magyar	I° e.	t.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	magyar
Pöstény	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	magyar
Halászi	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Alsó-Ludány	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
•Felső-Ludány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
•Csalár	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	magyar
Zobor	α	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° i.	—	*fogyott*	tót
Galábocs	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar
Bussa	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Kis-Zellő	α	*tót*	III° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	*fogyott*	tót
Nagy-Zellő	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	magyar
Szakál	β	magyar	–	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
•Rárós-Mulyad	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Losonczi j.									
Tőrincs	β	magyar	I° e.	t.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Vilke	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Jelsőcz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Panyi-Darócz	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Kolonda	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Mucsiny	α	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
Pilis	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Rapp	β	magyar	I° e.	t.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
•Mulyadka	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Terbeléd	β	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.	nőtt	»
Füleki j.									
•Fülek-Kelecsény	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Fülek-Kovácsi	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Perse	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
Bolgárom	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Korlát	α	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	i. e.	nőtt	»
Sávoly	α	magyar	I° t.	—	r kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Galsa	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Ipoly-Nyitra	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Losonczi j.									
Ipoly-Bolyk	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Nagy-Darócz	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Kis és Nagy-Keresztúr	α	magyar	I° t	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	»	»
Pincz	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Kálnó-Garáb	α	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	nőtt	tót
Kálnó	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Szinóbánya	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	V° a.	—	nőtt	»
Turicska	α	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	I° r.	i.	*maradt*	»
Mlágyó	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Berzencze	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	»	»
Zelene	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
•Poltár	β	tót	II° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Sós-Lehota	α	tót	I° e.	m.	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Cseh-Brezó	a	tót	I° m.	n. e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
•Uhorszka	β	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Ronya	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Bisztricska	α	tót	I° m.	n.	*ág. ev*	II° r.	i.	»	»
Ozdin	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Hradistya	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Korna	α	tót	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	i	nőtt	»
:*Málnapatak*	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° a.	—	»	»

Az Ipoly forrásai Gömörben vannak. Onnan indul hegyi patak gyanánt dél-nyugotnak, Nógrádon át Hont megyébe, torkolatához a Dunáig. Hontban az Ipoly végig magyar folyó, Nógrádban csak alsó kétharmadával az; felső harmada Málnapatak és Kálnó közt tót vidéken fut át. Part és környék az egész vonalon elég sűrűn be van építve: a felső tagra 17 tót az alsóra 44 magyar és 3 tót helység esik, az utóbbiak ketteje: Szügy és Zobor nyelv-sziget. De e faluk egy részéből ijesztő mértékben *fogy a nép:* a tót helységek közül 9-nek, a *magyar helységek közül 22-nek kevesebb ma a lakosa, mint volt félszáz év előtt.* Szerencsére az apadás nem általános, sőt egyes pontokon jelentékeny a szaporodás: Balassa-Gyarmat, Mucsiny, Cseh-Brezó és Szinóbánya megkétszerezte, Málnapatak csaknem megnégyszerezte lélekszámát.

A helységméretek ehez képest hullámzanak; a magyar helységek méretei: 1 𝔅., 1 c., 19 β, 23 α, a tót helységeké: 1 𝔄., 2 a., 5 β, 12 α. A völgy két ellenkező sarkán fekszik a két legnépesb hely: a magyar Balassa-Gyarmat, s a tót Málna-Patak. Amaz megyeszékhely, társadalmi és forgalmi góczpont, emez üveggyárak telepe felső Nógrád szélén; figyelemre méltó, hogy az *iparte̱lep nagyobb vonzást gyakorolt a népességre,* mint a megyei középpont: Málnapatak népszám dolgában csaknem utolérte Balassa-Gyarmatot, gyors lendületével fel is multa ezt a tótság közepett. Látszik e példán, hogy a nép költözését leghathatósabban az ipar állíthatja meg.

A völgy tót szakaszán magyar elem csaknem minden falura jut, de sehol sem nagy erővel; a legsúlyosb magyar kisebbség — Poltár községben — II° erejű. Ellenben a magyar völgyszakaszon a sporadikus tót kisebbségek gyérebbek, de vannak — korábbi áramlások folytán keletkezett — tót szigetek: Zobor a szécsényi, Szügy a b.-gyarmati járás területén. Félszáz éve *Balassa-Gyarmaton,* s körülötte *Riba, Csesztve, Patvarcz falukban is tót volt a fajtöbbség, a magyar túlsúly azóta állt helyre.* Csesztvén ma III°, Ribán és Patvarczon II—II°, B.-Gyarmaton I° a tót kisebbség. Látszik, hogy a tót áramlat a felső Ipoly-völgyből indult le délnek, s ott akart terjeszkedni, a magyar nyelvhatár mögött. A nógrádi magyar fajnép bebocsátotta, de aztán nagyrészt be is olvasztotta ezt a tót elemet: az Ipolytól délre 18, az *Ipoly-völgyben 4 tót helységet magyarosított meg* 50 év alatt. A megmaradt tót szigetek közül Szügyön ma IV°, s Kis-Zellőn, a magyar Ipoly-völgybe hajló e tót félszigeten III° a magyar kisebbség.

Vallás dolgában az ipolyvölgyi magyar helységek — két kivétellel — mind róm. katholikusok, a tót faluk pedig kivétel nélkül protestánsok. Az izraeliták a nógrádi Ipolyvölgyben, miként a hontiban, csak szórványosan fordulnak elő. Itt a rég meghonosodott zsidók laknak; a gácsországi jövevények terjeszkedő útja délnyugat felé a Vágvölgy.

A megyebeli tótság zöme az Ipolytól észak-nyugatra, az Osztroski-hegység völgynyílásaiban található. Forduljunk e kisebb völgységek felé.

A losonczi völgy és melléke (2 magyar, 19 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gácsi j.									
:*Divény-Oroszi*	a	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Bzova	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	telep volt	
Fűrész	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	IV° r.	e.	nőtt	tót
Buda-Lehota	a	tót	—	—	r. kath.	V° a.	—	»	»
•Divény	a	tót	II° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Kis-Tugár	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Rózsa-Lehota	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tosoncza	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Podrezsány	α	tót	II° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	»	»
Gergelyfalva	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Tamási	β	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	e.	*fogyott*	»
Losonczi j.									
Kolman-Lehota	β	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	tót
Dobrocs	a	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Vámosfalva	β	tót	—	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
•Lónyabánya	β	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Údornya	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Nagyfalu	α	tót	III° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	»
Videfalva	α	tót	II° m.	e.	*ág. ev.*	III° r.	e.	»	»
•Losoncz-Apátfalva	β	tót	V° m.	n. e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Miksi	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	magyar
:•Losoncz	ß	*magyar*	II° t.	n. e.	r. kath.	III° a.	i. e.	nőtt	»
A Hét-határhegy vidéke (6 tót helységgel):									
Gácsi j.									
Prága	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
Lupocs	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	nőtt	»
Gácsfalu	β	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	I° a.	—	»	»
•Gács	a	tót	II° m.	n. e.	*r. kath.*	II° a.	—	»	»
Gács-Lehota	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Maskova	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
A két Tiszovnyik-völgy (25 tót helységgel):									
Gácsi j.									
Ó-Huta	β	tót	—	—	*r. kath.*	—	—	telep volt	
•Felső-Tiszovnyik	a	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	nőtt	tót
Alsó-Tiszovnyik	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Veres	α	tót	I° e.	n.	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
:*Turopolya*	a	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Madacska	β	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
•Abelova	β	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Polichno	β	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Nedelistye	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	nőtt	»
Lentvora	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Sülye	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagy-Lam	β	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	tót
Priboj	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	»	»
Parocza	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	»	»
•Szenna	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Száraz-Brezo	α	tót	I° m.	e	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Borosznok	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	»
Felső-Sztregova	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
Nagy-Libercse	β	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
Tót-Hartyán	α	tót	III° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	nőtt	»
Závoda	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Tót-Kelecsény	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Tótfalu	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Kis-Libercse	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•Alsó-Sztnegova	α	tót	III°m.	e.n.	ág. ev.	IV° r.	i.	*fogyott*	»
A Sztrazsina-völgy (5 tót helységgel):									
B.-Gyarmati j.									
F.-Esztergály	β	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	tót
•A.-Esztergály	β	tót	I°m.	e.	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Szent-Péter	β	tót	II°m.	e.	ág. ev.	III° r.	—	nőtt	»
Szelcz	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Zsihlava	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	nőtt	»
A Kürtös-völgy (2 magyar, 9 tót helységgel):									
B.-Gyarmati j.									
‡*Lest*	β	tót	I° e.	m.n.	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	tót
•Kékkő	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Kürtös	β	tót	II°m.	e.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
Kis-Sztracsin	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I° i.	—	»	»
Kis-Kürtös	α	tót	IV°m.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Sztracsin	α	tót	II m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»
Ebeczk	α	tót	IV°m.	e.	r. kath.	III° a.	i.	»	***magyar***
Kis-Újfalu	α	tót	II° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	tót
Szklabonya	β	tót	II° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Óvár	β	*magyar*	—	—	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	magyar
•Zsély	β	*magyar*	II° t.	—	r. kath.	II° a.	—	*fogyott*	»

Az Osztroski hegységből északon erednek, s dél-keleti folyásúak a patakok mind, melyek völgynyílásaiban e 64 tót és 4 magyar helység épült. A Kürtös végig fut a nógrád-honti határon, fölveszi a Riekát, melylyel már Hontban találkoztunk. Mögöttük a vadregényes Strazsina-völgy egyesíti morajló patakját az összefolyó két Tiszovnyik-ággal; bellebb, a hét határhegyen túl, a losonczi-völgy tárja ki szépségeit, háttérben a Kriván-hágóval, fölötte a Kotmanova (746 m.), a Dobrócz (931 m.) messze távlatban a Pater (1119 m.) kúpjával. A két szélső völgység: a losonczi s a Kürtös a magyar nyelvterülethez leér, ott emelkedik a nyelvhatár védő erődje gyanánt *Losoncz* város. A benső völgyeket,

amik kiterjednek az egész gácsi megyejárásra, kizárólag tót faluk népesítik be. De csekély méretűek (8 a., 20 β., 36 α), s a fajnépességen meglátszik a közel magyar nyelvterület hatása. *Tiszta tót* falu van 11, a többi tót községre jelentékeny magyar minoritás esik csaknem mindenütt: Szklabonyán, Kis-Ujfalun, Nagy-Sztacsinon, Nagy-Kürtösön, Kis-Libercsén, Gácson, Videfalván, Podrezsányon és Divényben II—II°, Alsó-Sztregova, Tót-Hartyán és Nagyfalu községekben III—III°, Kis-Kürtösön és Ebecken IV—IV°, Losoncz-Apátfalván V° erővel; míg a határszéli magyar falvakban tót minoritás alig fordul elő, sőt egyikük — Óvár a Kürtös-völgyben — tiszta magyar. A nyelvi határon ez idő szerint nem a fajnépesség szaporodása, hanem *fogyása* fog mihamarabb változtatni: 50 év alatt *25 tót, 3 magyar helységben csökkent a népszám*, csak egyes pontokon mutatkoznak kedvezőbb jelenségek: Losoncz és Dobrocs megkétszerezte, Kolman-Lehota és Losoncz-Apátfalva megháromszorozta egykori lakosságát.

E vidéken a 4 magyar helység *r. kath.*, a 64 tót helység közül 14 *r. kath.*, 50 *ág. ev.* Az *izraelitaság* szórványos, nagyobb számaránynyal sehol nincs jelen, s számos faluból, főleg a hegyek közt, hiányzik.

A *tót* nyelvhatárt a völgyek szélességében a következő faluk jelzik: a Kürtös-völgyben Ebeczk, Szklabonya, Kis-Ujfalu, Nagy-Sztracsin, az alsó Ipoly-völgybe nyúlva Kis-Zellő, a Stazsina-völgyben Zihlava, a Tiszovnyik-völgyben Alsó-Sztregova, és Kis-Libercse, a Héthatár hegy alatt Maskova és Gács, a Losoncz-völgyben Tamási, Videfalva és Losoncz-Apátfalva, a felső Ipoly-völgyben Kálno, Kálno-Garáb, Berzencze, Zelencz és Poltár. Ezzel szemközt a *magyar* nyelvhatár a Kürtös-völgyben Zsély és Óvár, az Ipoly-völgyön végig Galábocs, Bussa, Nagy-Zellő, Bárós-Mulyad, Tőrincs, Vilke, Jelsőcz, a Losonczi-völgybe kihajolva Losoncz és Miksi, a felső Ipoly-völgyben Galsa, Ipoly-Nyitra, Ipoly-Bolyk, Pincz, Kis- és Nagy-Keresztur helységeken vonul át.

Végül Nógrád megye keleti szélét tekintjük meg, mely a hevesi palóczsággal határos.

A Medves-hegységben (15 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Füleki járás.									
:*Fülek*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath	I° i.	a e.	nőtt	magyar
Fülek-Püspöki	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Ragyolcz	β	magyar	I° n.	e. t.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Csákányháza	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Somos-Ujfalu	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a. e.	»	»
Somoskő	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Zagyva-Róna	c	magyar	III°t.	n.v.e.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Baglyas-Alja	a	magyar	IV°t. II°n.	v.	r. kath.	I° a.	i.	»	»
:*Salgó-Tarján*	ℭ	magyar	III°t. II°n.	e.v.	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ó-Bást	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Vecseklő	α	magyar	—	—	r. kath	I° a.	i.	nőtt	»
Hidegkút	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
*Csered	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Pogony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
Bárna	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»

A Zagyva-völgy (19 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Füleki járás.									
Mátra-Szele	β	magyar	I° t.	e. n.	r. kath.	I° i	a.	nőtt	magyar
Mátra-Novák	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	»	»
*Homok-Terenne	a	magyar	II° t.	n. e	r. kath	I° a.	i.	»	»
Kazár	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	—	—	»	»
Nemti	β	magyar	II° t.	n.	r. kath.	I° i	a. g.	»	»
Vizslás	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Andrásfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	»	»
F. és A.-Pálfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
*Kis-Terenne	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Szúpatak	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	»	»
Tót-Marokháza	α	magyar	—		r. kath.	I° a	i.	»	*tót*
Kis-Bárkány	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	magyar
Nagy-Bárkány	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Sámsonháza	β	*tót*	II° m.		*ág. ev.*	I° r.	i	»	tót
*Mátra-Verebély	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	i	»	magyar
Mátra-Szöllős	a	magyar		—	r. kath.	I° i.	a	*fogyott*	»
Sziráki járás.									
*Jobbágyi	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i	a.	nőtt	magyar
Szarvas-Gede	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
Zagyva-Szántó	β	magyar	-		r. kath.	I° i.	a.	»	»
*Lőrinczi	b	magyar	I° e	t. n.	r. kath.	I° i.	a. e.		»

A megye keleti része láthatólag a legnagyobb virágzásnak örvend. A Mátrából leágazó Medves-hegység, mely alatt a Gömörből érkező Zagyva folyik el, hogy határpatak legyen Nógrád és Heves közt, — a hegyekben a hatalmas erdőterületek, — a vögyben és mellékén a kalászos földek, a térszínt átszelő elsőrendű vasút, szerte a számos ipartelep, s a népes községek megadják a vidék vázlatos rajzához a körvonalakat. *Szinmagyar* fajnép él e vidéken, hasonló a szomszéd hevesihez, mely a felvidék legszebb fajtáiból való. Félszáz év előtt két *tót* falu is feküdt a 31 palócz község közt; azóta egyiket: Tót-Marokházát a palóczok megmagyarositották teljesen, nem maradt meg egykori tót jellegéből, csak a *neve*, a népe ma tiszta magyar; a másik falu: Sámsonháza ma is tót, de II° magyar kisebbség fejlődött benne. A községek méretei egészséges fejlődésre vallanak: (1 ℭ., 1 c., 2 b., 8 a., 14 β, 9 α); ennek megfelel, hogy a népesség feltűnő arányban szaporodik: csak öt falu

népe fogyott kissé 50 év alatt, ellenben Homok-Terenne, Kazár s Andrásfalva megkétszerezte, Zagyva-Róna és Boglyas-Alja megnégyszerezte egykori népszámát, Salgó-Tarján pedig tizenegyszeresét birja annak, a mije volt (808 lélekről 9478-ra szökkent). A rohamos emelkedést az elsőrendű ipartelepek idézték elő.

A *tiszta magyar* helységek száma e területen 16. Nagyobb tót kisebbség csak öt magyar községben fordul elő. A Salgó-Tarjánon és környékén mutatkozó (II°) német minoritások a gyári műhelyekben és bányákban alkalmazott munkásokból kerülnek elő.

Hitéletére a nép túlsúllyal *r. kath.* Csak 1 magyar, s 1 tót községben *ág. ev.* a felekezeti majoritás. Az *izraeliták* arányszáma sehol sem nagy. Itt-ott mutatkozik csekély kálvinista elem is.

A megyéről közlött adatokat ezek után összefoglalhatjuk.

Nógrádnak van egy *városa* (Losoncz), s 16 *nagyközsége*, az utóbbiak közül 12 magyar, 4 tót. A 254 kisközség 64 *kört* ád: 51-et 2—5, 13-at 6—8 faluból összekapcsolva; a fajtöbbség amott 42 körben magyar 9-ben tót, emitt 7 körben magyar, 6-ban tót.

A *helységméretek* így állanak egymás mellett.

méretre		*fajtöbbségre* magyar	tót	német
nagyméretű	(C.)	1	—	—
»	(B.)	2	—	-
»	(A.)	—	1	—
középméretű	(c.)	2	—	—
»	(b.)	4	—	—
»	(a)	32	11	—
kisméretű	(β.)	68	32	1
»	(α.)	65	50	2
	Együtt	174	94	3 helység

Tízezer lélekig emelkedő népessége a megyében egy községnek sincs. A legnépesb hely Salgó-Tarján (C), Balassa-Gyarmat és Losoncz utána következnek (2 B). A tót helységek élén Málna-Patak áll (A).

A *tiszta magyar* községek száma 79, a *tiszta tót* helységeké 13, tiszta német falu a megyében nincs.

Súlytalan (I°) magyar kisebbség esik 42 tót, ugyanily tót kisebbség 55 magyar falura; német spóra van 6 magyar, 2 tót, czigány spóra (egyébb nyelvű) pedig 14 magyar és 7 tót helységben.

A jelentékenyebb *fajkisebbségek* viszonossága ilyen:

	fajkisebbség IV—V°-nyi			II—III°-nyi			
fajtöbbségre	magyar	tót	német	magyar	tót	német	
magyar	*	6	—	*	13	1	helységben
tót	9	*	—	21	*	—	
német	1	—	*	2	—	*	

E szerint jelentékeny súllyal más ajkú elemek jóval gyérebben találhatók, mint a magyar elem másajkú községekben.

Vallásra a nép 184 helységben *r. kath.*, ezek közül 165 helység magyar, 16 tót, 3 német; 86 helységben *ág. ev.*, köztük 8 helység magyar, 78 tót; végre 1 magyar helységben *ev. ref.* Jelentékeny protestáns kisebbség esik 36 r. kath. és ugyanily kath. kisebbség esik 55 protestáns helységre. Nagyobb izraelita kisebbség (JII°) csak Balassa-Gyarmaton van.

A *magyar* községek (174) egy tagban feküsznek, szorosan hozzá zárkózva a honti s a hevesi magyar palóczsághoz; a *tót* községek közül csak 82 fekszik egy tagban, a honti s a zólyom-gömöri tótság közt, a többi 12 tót falu szigetképződmény a magyar nyelvhatár mögött; végre a 3 *német* község egyike a Duna-völgyben a pestvidéki sváb medenczéhez tartozik, a másik kettő a Nagy-Szál hegységbe szóródott sziget.

A felvidék eddig tárgyalt szakaszain a magyar elemet nyugatról kelet felé egyre gyarapodóban, a tótságot hanyatlóban láttuk: a pozsony-nyitrai gyenge magyar képződmények után az erősebb bars-hontiak következtek. Nógrádban a magyar túlsúly már feltétlen. Most a keleti palóczvidéket fogjuk megtekinteni, hol a felföld magyar területe az *alföldivel összeér,* s a népen is észrevehetni, hogy e háttér kemény magyar népességében mily hatalmas támaszt bír.

Heves megye.

Egyfelől a Kárpátok szélső ormai: a Mátra-csoport, s mögötte — Borsod-felé — a Bükk hegység; másfelől a nagy alföldi róna, melynek sík földje a bérczek lábáig ér; fenn 800—1000 méter közt hullámzó magaslatok, rengeteg őserdőkkel, széles völgynyílásokkal, lenn beláthatatlan távolban elterjedő lapályos pusztaság: ilyen Heves megye térfelülete.

A végletek közt alig van átmenet. A Kékes csúcs 1019 méter magas kupolája alatt a szintér hirtelen lelapul: Gyöngyösnél 170, Kápolnánál 123, Poroszlónál 92, Tisza-Fürednél 88 méternyire a tenger fölött. A megye határai, kibontakozván a bérczek közül, messze elszélednek a Tisza-völgy mélyében, a jászkún s a hajdu mezőség közt. Ott folyik át Heves alvidékén a több ágra szakadó, s velük újra egyesülő Tisza vize.

E medenczébe siet az a három főér, mely a megyét észak-déli irányban átszeli s a Mátraságon is keresztül tör: a Zagyva, az Eger, s a Tarna. A két első mintegy határfolyója Hevesnek: a Zagyva nyugat, az Eger kelet felől. De feltünő, hányszor hajlította el az utolsó megyerendezési törvény e természetes határtól a jogi határt: a Zagyva-völgy kétszer érint nógrádi, kétszer pesti, háromszor hevesi területet, az Eger-völgy négyszer húzódik át Borsod, ugyanannyiszor Heves megye egy-egy kisebb nyúlványán. Köztük foly a Tarna, s a megyét ketté osztja átlós vonal gyanánt.

117 helység fekszik e térszinen. Nagyobb felük a Mátra völgyeiben,

kisebb felük lenn a rónán épült. Tősgyökeres magyar nép, a palóczság egyik legszebb fajtája lakja valamennyit.

Mi térszakaszonkint fogjuk e községeket megtekinteni, három főcsoportban. Külön szólunk Heves megye nyugati tájékáról, mely Nódráddal szomszédos s a Zagyvavonaltól a Tarnáig terjed, — külön a Tarnavidékről, mely Heves közbenső része, — végre külön a keleti tájról, mely az Eger-vonalon Borsoddal, a Tisza-vonalon Jászkun és Hajdu megyékkel érintkezik.

A Zagyva-völgy (13 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pétervásári j.									
Nádujfalu	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
•Mátra-Mindszt.	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szuha	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° i.	--	»	»
Dorogháza	β	magyar	—	--	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Maczonka	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Nagy-Bátony	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hatvani járás.									
:*Tar*	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	a	*fogyott*	magyar
:*Hasznos*	a	magyar	III° t.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
:*Pásztó*	ɑ	magyar	—	--	r. kath.	II° i.	a. e.	»	»
Szent-Jakab	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szurdok-Püspöki	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Apcz*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•*Hatvan*	ɑ	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»

A Mátra-hát (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pétervásári j.									
Bodony	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Parád	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Balla	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Derecske	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Recsk	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Mátra-alja (17 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Egri járás.									
:*Felső-Nána*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Vécs*	a	magyar	—	—	r. kath	—	—	»	»
Gyöngyösi j.									
:*Domoszló*	a	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Markaz*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Vercsmart	α	magyar	-	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Saár	b	magyar	-	—	r. kath.	—	--	*fogyott*	»
•Visonta	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Halmaj	β	magyar	--	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Gyöngy.-Püspöki*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
.•.Gyöngyös	A	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a	»	»
:*Solymos*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Gyöngyös-Oroszi*	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Gyöngy-Tarján*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
:*Nagy-Rhéde*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Gyöngyös-Pata*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Szücsi*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hatvani járás.									
:*Rózsa-Sz.-Márt.*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar

A gyöngyös-hatvani mezőség (13 magyar helységgel)

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Hatvani járás.									
:*Ecséd*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Hort*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Csány*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Gyöngyösi járás.									
:*Atkár*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Vámos-Györk*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Adács*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Gyöngyös-Halász*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Karácsond*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
:*Visznek*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Nagy-Füged*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ Ludas	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ •Detk	a	magyar	—	—	r kath.	I° i.	—	»	»
{ Ugra	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A megye *észak-nyugati* része hegyes, erre dülnek a Mátra ormai, mögöttük a Mátraháttal. *Dél-nyugati* sarka ellenben a nagy-alföld jellegével bír, mely felé a Mátra alja, a Gyöngyös-völgy alja, s a Zagyva mellékfolyóival ereszkedik.

A térszin emeltebb szakaszain 35, a síkságon 13 helység épült. Fenn a kisközségek száma 17, lenn 3; a nagyközségeké ott 18 (1 várossal), itt 10. Fenn a tetemes méretű helyek közt van elég apró falu (1 A., 2 a., 7 b., 12 a., 12 β., 1 α.) míg lenn a népes nagy községek mellett a kis képződményeké elenyészően csekély (1 c., 4 b., 6 a., 2 β.). Fenn a Zagyva-vonalnak *Nógráddal szomszédos* szakaszán a *tót elemek* feltűnő tömören lépnek fel: Hasznoson III°, Szuhán II° erővel; lenn *tiszta magyar* fajnépességet látunk csaknem mindenütt. Fenn a hegyek közt 50 év óta minden ötödik helység népszáma *megfogyott,* míg lenn a rónán — egy falu kivételével (Gyöngyös-Halász) — valamennyi község *nőtt.*

Más megyékben is tapasztalhattunk ily jelenségeket, melyek azt bizonyítják, hogy a magyar faj igazi talaja, hol a legerősb gyökeret verte, és a hol fajtisztaságát leginkább megőrizhette: a rónaság. Láttuk ennek példáit a komárom-esztergomi, s a nyitra—barsmegyei kisalföldön, a fejérmegyei sármezőn s a veszprémmegyei mezőföldön. A palóczföldi megyék annyiban kivételek, hogy a magyar palócz a hegyek közt szin-

tén boldogul. Voltak erre is példáink Hontban, Nógrádban, s ime érdekes példa a nyugat-hevesi topografia, hol Gyöngyös virágzó várossá, Hatvan és Pásztó városi jellegű nagy községekké fejlődhettek a Mátraság hegyei daczára. De e kivételek csak megerősítik a szabályt, mely az összes megyékben érvényre jut, a miknek területe a Kárpátok hegyeiből az *alföldi rónáig* leér, hogy a hegyek közt többnyire sok községet, de csekély népességűt, fajra kevertet és hervatagot találhatni, míg a rónán kevesebb a helység, de népesebb, fajra tiszta és erőben gyarapodó. Szembe fog ez tűnni Borsodtól Beregig az egész Tisza-vonalon. A legközelebbi példát a Zagyva tőszomszédságában kapjuk, a vele párhuzamos *Tarna-vonalon.*

A Tarna-völgy (25 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pétervásári j.									
Isten mezeje	β	magyar	—	–	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Váraszó	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Erdő-Kövesd	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Ivád	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Pétervásár	a	magyar	–	—	r. kath.	I° i.	--	nőtt	»
Füzes	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szék	β	magyar	—	–	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Terpes	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szajla	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	–	»	»
:*Sirok*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	--	»	»
Egri j.									
Szent-Mária	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Verpelét	c	magyar	—		r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Fel-Debrő*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	–	»	»
:*Al-Debrő*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	--	*fogyott*	*német*
:*Tófalu*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Kápolna*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kompolt*	a	magyar	IV° n	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kaál*	c	magyar	—	—	r. kath	I° i	--	»	»
Hevesi j.									
:*Tarna-Bod*	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
:*Zsadány*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	–	»	»
:*Tarna-Méra*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	–	»	»
:*Boczonád*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Zaránk*	a	magyar	—	–	r. kath.	I° i.	–	»	»
:*Érk*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Tarna-Örs*	a	magyár	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A Tarna-Eger-köz (22 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Hevesi j.									
:*Heves*	B	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Pély*	b	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Tarna-Szent-Miklós	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vezekény	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Kömlő*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Átány*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Erdőtelek*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Egri járás.									
:*Kerecsend*	a	magyar	—	-	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
:*Deménd*	β	magyar	--	-	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
:*Eger-Szalók*	a	magyar	—	--	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Szólát*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	-	*fogyott*	»
Pétervásári j.									
:*Bakta*	a	magyar	—	--	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
•Bátor	β	magyar	—	—	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Aranyos	β	magyar	—	--	r. kath.	I° i	—	nőtt	»
Bocs	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Fedémes	α	magyar	—	--	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Szent-Erzsébet	β	magyar	--	--	r. kath	I° i.	—	nőtt	·
Szt-Domokos	β	magyar	—	—	r. kath.	-	—	»	»
:*Lelesz*	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bekölcse	β	magyar	—	—	r. kath	I° i.	-	»	»
Csehi	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	-	»	»
Szúcs	α	magyar	—	--	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Tarna-völgy, s a vele kapcsolatos tarna—egerközi térszakasz, Heves megye átfogó vonalában feküsznek. Mindkettő az északi határtól a déli határig egyenközűleg szeli át a megye bérczes és rónás területét. Bérczes szakaszaik egybevágnak a pétervásári, rónás szakaszaik az egri s a hevesi járás fekvésével. Ott a községszám 21, itt 26; ott a kisközségek száma 18, itt 2, s a nagyközségeké ott 3, itt 24. A hegyek közt a helységméretek jelentéktelenek (4 a., 12 β., 5 α.), a rónán tetemesek (1 B., 3 c., 4 b., 14 a., 3 β., 1 α.). Fenn az usolsó 50 év alatt minden harmadik, lenn alig a hetedik község népszáma fogyott meg.

Csak monoglott községek dolgában hasonlít a két térszin egymáshoz: a Tarna-völgy és melléke távol esik a tótságtól, s a tiszta magyar helységek száma a hegyek közt 20, a rónán 23. *Egyetlen poliglott* helysége e vidéknek (s a megyének): *Kompolt*, IV° német kisebbséggel. Honnan kerül ez a *német* elem ide, a palóczföld szivébe, elszigetelten többi fajrokonaitól? Csak hozzávetőleg állapíthatjuk meg. Félszáz év előtt föllebb, *Al-Debrőn* a lakósság túlnyomólag német volt, de onnan a svábság elpusztult, s úgy látszik, egy töredékével Kompoltra költözködött. Al-Debrő ma tiszta magyar falu, mely az egykori német elemet, sok valószínűség szerint, a szepes-abauji (gölniczi medencze) s nem a pestvidéki svábságból kapta. Bizonynyal onnan valók a borsodi, tokajhegyaljai és beregi német telepesek is.

Vessünk végül egy pillantást a megye keleti tájára.

Az Eger-völgy (14 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pétervásári j.									
:*Mikófalva*	β	magyar	–	—	r. kath.	I° i.	--	nőtt	magyar
Egri járás									
Szarvaskő	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
*Felnémet	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Felső-Tárkány*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—		
•.*Eger	B	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a.	»	»
:*Nagy-Tálya*	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Maklár*	b	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	nőtt	»
:*Füzes-Abony*	d	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Mező-Tárkány*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dormánd	β	magyar	–	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Besenyő*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tisza-Füredi j.									
:*Lőrinczfalva*	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	nőtt	magyar
:*Poroszló*	𝔄	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Sarud*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.		

Tisza-völgy (8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Hevesi járás									
:*Kis-Köre*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
Tisza-füredi j.									
:*Tisza-Nána*	d	magyar	—	–	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
:*Tisza-Szőllős*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Tisza-Örvény*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	„	»
:*Tisza-Füred*	𝔅	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Tisza-Igar*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Tisza-Örs*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Nagy-Iván*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A hegyi topografia Mikófalvától Maklárig, a rónaföld Füzes-Abonytól túl-a-Tiszán egész Nagy-Ivánig ér. A felső szakaszon *Eger* város (B) a maga hatalmas felszívó erejét egész környékével érezteti. Körülötte a gyenge méretű községek (2 a., 2 β., 1 α.) nem gyarapodnak, egyikük: Nagy-Tálya 50 év óta meg is fogyott.

Annál nagyobb a lendület az alsó szakaszon, hol tetemesek a községméretek (1 𝔅., 1 𝔄., 2 d., 8 b., 1 a., 2 β., 1 α.), s a legtöbb község jelentékenyen nőtt: Tisza-Füred, Füzes-Abony, Sarud, Tisza-Örvény és Kis-Köre megkétszerezték lélekszámukat.

Tiszta magyar község valamennyi, csak Egerben van csekély (I°) német, s Poroszlón ugyanannyi czigány kisebbség.

Vallásra a nép itt is, mint egyebütt megyeszerte, túlnyomólag r. kath. Csupán a tiszántúli részekben, a nagykunság és a hajduság közelében, lép fel jelentékeny erővel a kálvinista felekezet.

Hevesmegyéről közlött adataink röviden összefoglalhatók.

A megye 117 helysége közül: 2 város (Eger és Gyöngyös), 70 nagyközség; a kisközségek száma 45, s ezek 17 körbe kapcsolvák, 7 kör áll 2—2, 10 kör 3—3 faluból. (Egy falu nagyközséghez van csatolva). Az egész beosztás a nép jómódúságára vall.

A helységméretek megyeszerte jelentékenyek: legnagyobb méretű (B. és A.) helység van kettő, nagyméretű (𝔅. és 𝔄.) van öt; az erős középméretűek (d. és c.) száma 6, a gyengébbeké (b. és a.) 62, a kisméretűek közül 33 *β*. és 9 *α*.

Tiszta magyar 103 község; súlytalan (I°) minoritás van 11 helységben; a *tót* elem kisebb súllyal (II—III°) 2-szer, a *németség* nagyobb súllyal (IV°) 1-szer fordul elő.

A hevesi palócz nép *vallása* 112 helységben *r. kath.*, 5-ben *ev. ref.* Erősebb kálvinista kisebbség van 6 r. kath.; r, kath. kisebbség pedig 5 kálvinista községben. *Izraelita* van szórványosan csaknem minden faluban, nagyobb számmal (II°) Egerben, Gyöngyösön és Pásztón.

A felvidék fajnépei közt a hevesi palócz szinmagyarság dolgában azt a helyet foglalja el, a mit a *Győrmegyei magyar* Túl-a-Dunán. Más fajnép, miként ott, itt is csak elszórtan vagy elszigetelve fordul elő. A többi felvidéki és túl-a-dunai megyékben erre példa nincs sehol.

A Hevessel szomszédos Borsod, mint a Győrrel szomszédos Komárom megye területén, már többrendbeli községalkotó fajnép nyelvszigeteivel találkozunk.

Borsod megye.

A Mátra-csoport atellenében a Bükkhegység emelkedik, s betölti ágazataival Borsod nagy részét. Csak a délvidéki topografia rónás, s a Bükk lejtői alatt a Tiszáig ereszkedik. A Tisza-medencze Borsodban is, miként Hevesben, a nagy alföld jellegével bír, abból tornyosodik fel a *Bükk*, miként Hevesben a Mátra, csaknem átmenet nélkül, elsőrendű bérczcsoporttá. Főcsúcsai: a 963 m. Ördöghegy s a 883 m. Bálvány a jászkun és Hajdu rónán, a bodrogközi, sőt a bihari síkon is láthatók.

E hegycsoport déli lejtői alatt az Eger-patak, s a Bükkség néhány kisebb ere saját útján foly végig a *borsodi mezőn*, — a Tisza medre aztán fölveszi valamennyit. A megye többi vize, a mi túl a Bükk-tetőn ered, mind a Sajó-völgyben folyik össze. A *Sajó* Gömörből érkezik a megyébe; keresztül tör a Bükk hegységnek a Cserhátig terjedő nyulványain, s a vizek egész rendszerét kapcsolja magához: a Bükk mélyéből a Hangonyt, Csermelyt és a Szilvási patakot, Gömör felől a Szuhát, Abauj felől a Bodvát, alább a Hernádot; aztán dél-keletnek fordul, átlép zempléni területre, s ott torkol a Tiszába.

177 helység fekszik e változatos térszinen; nagy részük szétosztva a *folyam-völgyek* közt, kisebb részük megosztva a *Bükk mélye* s a

róna föld közt. A fajtöbbség 169 helységben *magyar*, s a hevesihez hasonló palócz fajtából való. Megkülönböztetésül az alvidéki palóczot *matyónak*, a felvidékit *barkónak* hívják. További 7 faluban a fajnép *tót*, 1 faluban *orosz*.

A térszakaszok tárgyalásánál a csoportos beosztást követjük. Elsőbben a megye *nyugati* részéről szólunk: a **Bükk-háton** és tetőn, meg a Bükkből szétágazó völgyekben épült községekről; innen áttérünk a megye *alvidékére:* a borsodi mezőségre, s a Tisza-völgyre; majd végig megyünk a *Sajó-völgyön* vízfolyás ellenében, s útunkat a megye *felvidékén:* a Bodva körül zárjuk.

Az Eger-völgy (13 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Egri járás.									
:*Négyes*	β	magyar	--	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Borsod-Ivánka*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Eger-Lövő*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Eger-Farmos*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Szemere*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
:*Szihalom*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Andornak	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i.	»	»
•Kis-Tálya	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Sajó-Szt-Péteri j.									
Monosbél	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
•Szt-Márton	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
:*Apátfalva*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Ozdi járás									
•Balaton	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
Nádasd	a	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	I° a.	i. e.	*fogyott*	»
A Hangony-völgy és környéke (9 magyar helységgel):									
Ozdi járás.									
•Domaháza	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Sikátor	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Disznósd	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Járdánháza	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
•Arló	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Csépány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
•Ózd	b	magyar	III° t.	n. e.	r. kath.	II° a.	e. i.	»	»
Bolyok	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Várkony*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»
A Csermely-völgy (7 magyar helységgel):									
Ozdi járás									
•Sáta	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
Nekézseny	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*maradt*	»
Csokva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Omány	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Lénárd-Darócz	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
•Csernely	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
Mogyorósd	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
A Szilvási völgy (9 magyar helységgel):									
Sajó-szt-péteri j.									
Szilvás	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	nőtt	magyar
Visnyó	β	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Malyinka	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Tardona	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
•Dédes	β	magyar	—	—	*ev ref.*	V° r.	i.	»	»
Tapolcsány	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
•Bán-Horvát	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Bánfalva	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Barcsa	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
A Bükk-hát (8 magyar helységgel):									
Sajó-szt-péteri j.									
Berente	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i. g.	nőtt	magyar
•Alacska	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	*fogyott*	»
•Kápolna	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	r.	*fogyott*	»
Lászlófalva	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Radistyán	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Kondó	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	nőtt	»
•Parasznya	β	magyar	I° n.	t. e.	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Varbó	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	nőtt	»
A Bükk-tető (2 magyar, 3 tót helységgel):									
Miskolczi j.									
:*Diósgyőr*	a	magyar	II° t.	n.	r. kath.	III° e.	a. i.	nőtt	magyar
•Alsó és Felső-Hámor	β	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° g.	e. i.	»	*német*
Ó-Huta	β	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Új-Huta	β	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Répás-Huta és Gyertyánvölgy	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	*tót*
A Bükk-alja (21 magyar helységgel):									
Miskolczi j.									
:*Kis-Győr*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	nőtt	magyar
:*Harsány*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
:*Aranyos*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. g.	»	»
Mezőcsáthi j.									
:*Emőd*	b	magyar	—	—	r. kath.	IV° c.	g. i.	nőtt	magyar
Egri járás									
:*Vatta*	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	i.	nőtt	magyar
:*Geszt*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
:*Sály*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kács	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	magyar
•Tibold-Darócz	a	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i.	nőtt	»
Felső-Ábrány	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°r. II°i.	—	»	»
•Alsó-Ábrány	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Mező-Nyárád	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
:*Tard*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Cserépváralja	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
:*Cserépfalu*	b	magyar		—	*ev. ref.*	I° r.	i.	nőtt	»
:*Zsércz*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Noszvaj*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
:*Bogács*	a	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	e	nőtt	»
:*Szomolya*	a	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Ostoros*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Novaj*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Bükkség *északi lejtőin:* a Hangony, Csermely, Szilvási völgyekben, s a kis Harka-völgy környékén, melyet mi Bükk-hátnak nevezünk, 33 község épült, fenn a *Bükk-tetőn* 5, lenn a *déli lejtőkön:* az Eger-völgyben, s a *Bükk alja* kisebb teknőiben 34.

Amazokon felismerhetni a *hegyi* topografia hatását. Két nagy község van köztük: Diós-Győr (C), ez a hatalmas ipartelep, mely napjainkban föllendülvén, lakosságát megkétszerezte, és Várkony (b), a Hangony-völgy torkolata mögött. A többi falu nagyrészt kicsiny és jelentéktelen (1 b., 4 a., 22 β., 9 α.); nehézkes a fejlődésük, s a községek erős harmadában (12) érezhetően *fogy* a nép. A Bükkháton mindep falu mérlege passziv. Csak Ozd fejlődött kivételes arányban: volt 50 év előtt 300, ma van 2300 lakosa!

Kedvezőbb a kép az alföldi róna felé hajló *nyilt* topografián, a Bükkség *déli* lejtőin. Itt a nagyközségek száma 22, a kisközségeké 12. A méretek is elég tetemesek (3 b., 15 a., 13 β., 3 α), de nagyobb lendület ereje nem nyilvánul bennük. A borsodi palóczság e róna földön nem gyarapszik többé úgy, mint hajdan: 7 *falu népe* 50 év óta *meg is fogyott.*

A *tiszta magyar* községek száma a hegyek közt 26, a hegység alatt egy ajaku minden falu. Alig itt-ott mutatkozik néhány német és tót spóra; csak Ózdon van III°, s Diós-Győrön II° erejű *tót* kisebbség. A Bükk-tető *3 tót faluja* a huták és hámorok népéből keletkezett. Egyikük (Alsó- és Felső-hámor) 50 éve *sváb falu volt;* a németek azóta elköltöztek onnét, nyomuk veszett, s helyüket *tót* elem foglalta el, mely azonban lassankint magyarrá lesz.

Vallásra a palócz nép a hegyek közt csaknem egyenlően oszlik meg a r. kath. és ev. ref. egyházak közt, az alvidéken, főleg az Eger-völgyben, többnyire r. kath.; a tótság a Bükk-tetőn kizárólag az.

A borsodi mezőség (14 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Egri járás									
:*Mező-Kövesd*	A	magyar	—	..	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Szent-István*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Kereszt.-Püsp.*	a	magyar	–	–	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Mező-Keresztes*	d	magyar	—	–	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Mező-csáthi j.									
:*Nagy-Mihály*	a	magyar	–	..	r. kath.	V° e.	i.	*fogyott*	magyar
:*Gelej*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref*	I° r.	i.	*fogyott*	»
:*Mező-Csáth*	a	magyar	--	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
:*Igriczi*	a	magyar	—	--	*ev. ref*	II° r.	i.	nőtt	»
*Hő-Papi	β	magyar	—	—	*ev. ref*	II° r.	i.	»	»
Hő-Szalonta	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. g.	*fogyott*	»
*Hő-Keresztúr	β	magyar	–	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	»
Szakáld	α	magyar	--	—	r. kath.	IV° g. II° e.	i.	nőtt	»
Hő-Bába	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. g.	*fogyott*	»
*Nemes-Bikk	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»

A Tisza-völgy (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mező-csáthi j.									
*Tisza-Palkonya	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i. g.	nőtt	magyar
Tisza-Oszlár	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
Tisza-Kürt	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	»
*Tisza-Tarján	a	magyar	–	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Tisza-Keszi*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Ároktő*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
:*Dorogma*	a	magyar		—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Tisza-Bábolna*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Egri járás									
:*Tisza-Valk*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	magyar

A borsodi Tisza-völgyben s ennek a Bükkig terjedő mezőségén *23 tiszta magyar* falu fekszik. Nagy részük (13) nagyközség, de méreteik nem vallanak egyenletes fejlődésre: Tetemes képződmények mellett, milyen Mező-Kövesd (10,000 lelket meghaladó) Mező-Csáth (5—7 ezer), Mező-Keresztes (4—5 ezer), Szent-István (3—4 ezer) és Tisza-Keszi (2—3000 főnyi lakossággal), ez alföldi jellegű térszinen feltűnő sok a kis falu (9 a., 5 β., 4 α.). Bizonyos, hogy ezek nem újabb időben keletkeztek, hanem népességük évtizedek óta stagnál, a népfölösleg belőlük máshová költözik: *10 falu népszáma megapadt.* Mező-Keresztesen volt 4900, van 4300. Tisza-Valkon volt 740, van alig 600 lélek; ellenben Mező-Kövesd és Tisza-Keszi megkétszerezték félszáz év előtti népességüket.

Hitélet dolgában 8 község a r. kath., 14 az ev. ref. egyház híve, 1 község pedig (Hő-Keresztúr) *g. kath.* Ime az *első* faluval, mely *orosz* szertartás szerint imádkozik, itt találkozunk a borsodi mezőségben.

Kürülötte 5 más faluban szintén mutatkoznak a g. kath. hívek nyomai: legnagyobb erővel (IV° kisebbség) Szakáldon. Jele, hogy közel járunk ahoz az országrészhez, hol az orosz hit s az orosz fajnép túlnyomó. Mentül közelebb jutunk oda, annál több ily «orosz» sziget kerül szemünk elé. S meg fogunk győződni róla, hogy e felekezeti szigetek *valaha mind nyelvszigetek* voltak, és hogy a görög katholikus magyarok legnagyobb részt *megmagyarosodott oroszoknak* tekinthetők.

Erről elég meggyőző bizonyítékot kapunk legott, midőn bejárjuk a *Sajó-völgy* vonalát.

A Hernád-völgy, a *Sajóba* torkolásnál (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Miskolczi járás.									
•Belső-Bőcs	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	magyar
Külső-Bőcs	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	r.	*fogyott*	»

A Sajó-völgy és környéke (39 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mezőcsáthi j.									
•Szederkény	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. g	nőtt	magyar
Sajó-Örös	β	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	II° e. i.	*fogyott*	»
Sajó-Szöged	β	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	V° r.	e. i.	nőtt	*orosz*
•Nagy-Csécs	β	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	i. e.	»	magyar
Poga	α	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	II° e. i. a.	»	»
Miskolczi járás.									
:Ónod	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i. g a.	*fogyott*	magyar
•Sajó-Lád	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	i. e.	nőtt	»
Sajó-Petri	β	magyar	—	—	*g. kath.*	V° r.	i. e.	»	*orosz*
Ládháza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
•Nyék	β	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV° r.	II° r. g.	nőtt	»
Mályi	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° e.	II° g. i.	*fogyott*	»
:*Görömböly*	a	magyar	IV° t.	—	*g. kath.*	III° r.	e. i.	nőtt	*orosz*
:*Csaba*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	II° i. g. a.	*fogyott*	magyar
•Szirma	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	g. i. a	nőtt	»
Kis-Tokaj	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	»	»
:*Alsó-Zsolcza*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	g. i.	»	»
:*Felső-Zsolcza*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV° g	e. i. a.	»	*orosz*
⁖•**Miskolcz**	**C**	magyar	I° n.	t. e.	r. kath.	IV° e.	II° i. a. k.	»	magyar
Besenyő	β	*tót*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
•Szirma-Besenyő	a	*tót*	III° m.	—	r. kath.	I° i.	e. g.	nőtt	»
•Sajó-Arnóth	β	magyar	IV° t	—	*ág. ev.*	III° r.	II° g. e. i.	»	*tót*
Sajó-Pálfalu	β	*tót*	II° m.	—	*g. kath.*	I° r	i. e. a.	*fogyott*	*orosz*
:*Sajó-Keresztur*	β	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
•Bábong	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Sajó-Ecseg	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. g.	nőtt	»
•Sajó-Vámos	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	II° g. i.	*fogyott*	»
Senye	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	II° g. i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év ó t a	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sajó-szt-péteri j.									
‡*Sajó-Szt-Péter*	c	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III°r.	II°i. g.a.	*fogyott*	magyar
•Sajó-Kazincz	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
F. és A. Bárcika	α	magyar	-	—	*ev. ref.*	III° r.	i. g. a.	*fogyott*	»
Sajó-Ivánka	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a. g.	nőtt	»
Vadna	β	magyar	-	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
Dubicsány	α	magyar	--	—	r. kath.	IV°e.	II°a. i.g.	*fogyott*	»
•Sajó-Galgócz	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. g.	nőtt	»
Szendrői járás									
‡*Sajó-Kaza*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV°e.	II°a. i.g.	nőtt	magyar
Ózdi járás									
•Velezd	β	magyar	—	--	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	nőtt	magyar
Mercse	α	magyar	—	--	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Uppony	α	magyar	I° n.	-	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Bota	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Czenter	α	magyar	I° t.	n.	r. kath.	II° e.	i.	»	»
Király	α	magyar	—	--	r. kath	I° e.	a.	*fogyott*	»
•Sajó-Németi	β	magyar	—	—	r kath.	I° e.	i.	nőtt	»

Már volt alkalmunk említni, hogy a megyerendezési törvény a megyehatárok megvonásánál nem nagyon vette figyelembe a természetes határokat. Négy darabra tépte a Zagyva-, három darabra az Eger-völgyet, ugyanígy tett a Hankony-völgygyel, és — mint fenn látható — a Hernád-völgygyel is ,melyből két községet minden szükség nélkül, s a geografia sérelmével kiszakított, hogy Borsodhoz csatolván, azokat a Sajó-völgygyel hamarabb egyesítse, mielőtt a Hernád a Sajóval egyesült volna.

Ettől eltekintve, 44 községről kell a borsodi *Sajó-vonalon* számot adnunk. A völgy közepén fekszik a megyei székhely: *Miskolcz* (C), melylyel a magyar felvidéken az elsőségért csak Kassa versenyezhet. Tőle délre, a nyilt alsó völgyszakaszon, le Szederkényig nagyobb és népesebb községeket találunk, mint fenn Sajó-Németiig, a zárkozottabb felső völgységben. Ott a nagyközségek száma 5, itt csak 2; lenn a helységméretek: 9 a., 8 β., 2 α., fenn 1 c., 4 a., 10 β., 9 α.; lenn a községeknek erős harmada, fenn a *fele veszlett a lélekszámából* ötven év alatt.

Tiszta magyar község van bőven mindkét szakaszon (az egész völgységben 25). Poliglott községek csak a völgy közepén, a miskolczi ipartelepek körül találhatók. Itt helyezkedett el 3 falu *tót* fajnépe is. Sajó-Pálfalu 50 éve még *orosz*, Sajó-Arnóth *tót* helység volt, de fajnépeik kicserélődtek, s emez megmagyarosodott, amaz eltótosodott. A régi statisztika Sajó-Szögeden, Sajó-Petrén, Felső-Zsolczán és Görömbölyön csupa *orosz* fajnépet talált, mely azóta *teljesen megmagyarosodott,* faji eredetére csak *g. kath. vallása* emlékeztet *mind a négy faluban.* Ime a bizonyíték, hogy az *orosz vallású magyarok* többnyire *megmagyarosodott ruthének.* Látni fogunk erre egyéb példákat is.

A **Bodva-melléki hegyek** közt (12 magyar, 1 tót, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szendrői járás									
Nyomár	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°r. II°g.	i.	nőtt	magyar
•Hangács	a	magyar	—	—	*ev ref.*	IV°r. II°g.	i.	»	»
Damak	α	magyar	--	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
Hegymeg	α	magyar	-	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	*fogyott*	»
•Lak	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	nőtt	»
Szakácsi	α	magyar	—	—	r. kath.	IV°e. II°g.	i.	*fogyott*	»
Irota	α	*orosz*	IV° m.	—	*g. kath.*	II° r.	e. i.	*fogyott*	orosz
•Abod	β	magyar	-	—	*g. kath.*	II° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Galvács	α	magyar	III° t.	·	r. kath.	IV° g.	e. i.	nőtt	magyar
Meszes	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	g. i.	»	»
Rakácza-Szend	β	magyar	I° t.	–	r. kath.	IV°g. III°e.	i.	»	»
•Rakácza	β	*tót*	III° m.	o.	*g. kath.*	III° r.	i. e.	»	*orosz*
Viszló	α	magyar	IV°t. III°o.	e.	*g. kath.*	III° r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Debréte	α	magyar	I° t.	—	*g' kath*	IV° r.	i.	*fogyott*	magyar

A **Bodva-völgy** (12 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szendrői járás									
Mártonyi	β	magyar	—	--	*ev. ref.*	III°r. II°g.	i.	nőtt	magyar
•Szalonna	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	g. i.	*fogyott*	»
:*Szendrő*	b	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i. g.	nőtt	»
Szendrő-Lád	β	magyar	—	–	r. kath.	V° e.	i. g.	»	»
Lád-Besenyő	α	magyar	I° n.	t.	*ev. ref.*	IV°r. III°g.	i.a.	*fogyott*	»
Balajt	β	magyar	—	·	*ev. ref.*	III° r.	g. i.	nőtt	»
•Borsod	α	magyar	—	—	*ev. ref*	II° r.	i.	*fogyott*	»
:*Edelény*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	II° e.	g. i. a.	nőtt	»
•Finke	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	g. i. a.	*fogyott*	»
Szirák	β	magyar	–	—	r. kath.	I° g.	e. i.	nőtt	»
Ziliz	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a	»	»
•Boldva	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	g. i. a.	»	»

A **Bodva-Szuha-köz** (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szendrői járás									
Alsó-Telekes	a	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	e. i.	nőtt	*tót*
Felső-Telekes	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	g. i. a.	»	*tót*
•Szuhogy	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	g. i.	»	magyar
Rudóbánya	a	magyar	III° n.	t.	r. kath.	III° e.	a. i. g.	»	»

A **Szuha-völgy** (8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szendrői járás									
F.-Kelecsény	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	a.	nőtt	magyar
Dövény	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	g. i. a.	»	»
Jákfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	IV°a. II°e.	g. i.	*fogyott*	*tót*
•Felső-Nyárád	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r	i. a. g.	nőtt	magyar
Kurityán	α	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV°a. II°e.	g. i.	»	*tót*
•Disznós-Horvát	a	magyar	I° n.	t.	*ev. ref.*	III° r.	a. i. g.	»	magyar
Szuha-Kálló	α	magyar	II° t.	n.	*g. kath.*	III° r.	i. e. a.	»	»
:*Mucsony*	a	magyar	IV° t.	—	*g. kath.*	I° r.	i. e.	»	*orosz*

Beértük a megye Abaujjal és Gömörrel határos felső vidékét. A térszín csupa hegyvölgy. A bodva-melléki bérczek az abauji Cserhátnak, a szuha-vidéki magaslatok a gömöri Torna-hegység folytatása. A nép, mely itt 36 községben lakik, rokon fajta a tornaaljai barkóval. Egy *tót* sziget a bodvamelléki hegyek közt (Rakácza), a szomszéd abauji tótság átszivárgása folytán keletkezhetett. Ugyanitt egy *orosz* sziget (Irota) a fajnépet messzebb északról a sárosi orosz medenczékből kapta.

Félszáz év előtt e vidéken több ily szigetség, s mindkét fajnép nagyobb erőben volt. Rakácza, Viszló, Mucsony és Abod *orosz faluk*, Kurityán, Jákfalva s a két Telekes község *tót faluk voltak*. Ma az orosz elem gyenge többséggel csak Irotán (IV° magyarral szemben) s gyenge kisebbséggel Viszlón (III° erővel) maradt meg; Rakáczán eltótosodott, egyebütt megmagyarosodott. Faji eredetére a *g. kath.* ritus emlékeztet Mucsonyban, Viszlón, Abodon és Rakáczán. Azt hisszük, helyesen következtetünk, midőn a debrétei és szuha-kállói g. kath. tiszta magyarságot s 8 más magyar falu g. kath *kisebbségét* régebben beolvadt ruthén eredetű népnek tartjuk. Szintúgy beolvadtak a magyarságba az alsó- és felsőtelekesi, jákfalvai és kurityáni *tótok is*, e falukban többé nincs nyomuk, Rakáczán már magyarosodni kezdenek; gyengülő maradványaik csak Mucsonyban és Viszlón (IV°), Galvácson (III°), és Szuha-Kállón (II°) találhatók.

A bodvavidéki palócznak e szerint jelentékeny az olvasztó ereje Kár, hogy ez a fajnép is érzi az idők terhét és gyengül a súly alatt, a mi meglátszik nemcsak községméretein (1 b., 6 a., 15 β., 16 α.), melyek közt az apró képződmények (31) túltengenek, hanem a hervadó faluk tetemes számán is (11), a mikben 50 év óta megfogyott a népesség.

Vallásra a bodvavidéki palócz nép nagyobb fele *ev. ref.*, kisebb fele *r. kath.*, orosz eredetű töredéke *g. kath.* (L. a táblázatban a *kisebbséget is:* Nyomár, Hangács, Hegymeg, Szakácsi, Galvács, Rakácza-Szend, Martonyi és Lád-Bessenyő községekben).

Foglaljuk össze a Borsodmegye fajnépeiről előadottakat.

Van a megyében 1 város (Miskolcz) és 48 nagyközség, tehát csaknem félannyi, mint Hevesben. A kisközségek száma 128, melyek 47 körbe kapcsolvák, körönkint 2—4 faluval: a fajtöbbség 45 körben magyar, 2-ben tót.

A helységek *méretei* ilyenek:

méretre		*fajtöbbségie* magyar	tót	orosz
legnagyobb	(C)	1	—	—
»	(A)	1	—	—
nagyméretű	(Θ)	2	—	—
középméretű	(d)	1	—	—
»	(c)	2	—	—
»	(b)	7	—	—
»	(a)	46	1	—
kisméretű	(β)	67	6	—
»	(α)	42	—	1
	együtt	167	.	1

Tiszta magyar község van 129. A tót és orosz faluk egyike sem monoglott. Súlytalan (I°) a másajkú minoritás 31 magyar s 2 tót helységben. Erős (IV—V°) *tót* minoritás van 4, gyengébb (II—III°) más 4 magyar faluban, Viszont 4 tót falura jut kisebb súlyu, 1 orosz falura erős *magyar* minoritás. Jelentékeny *német* kisebbség (III°) csak egy magyar helységben mutatkozik: Rudóbányán.

A *felekezeti* élet 90 községben túlsúllyal r. kath., 74-ben ev. ref., 11-ben g. kath., végre 1 faluban ág. ev. A r. kath. községek közül 85 magyar, 5 tót, — a g. kath. helységekből 9 magyar, 2 tót, 1 orosz, — a protestáns községek mind magyarok.

A r. kath. magyar helységek közt 26-ban van erős kálvinista, 8-ban g. kath., 3-ban ág. ev. kisebbség. Viszont erős r. kath. minoritás esik 55 kálvinista, 1 ág. ev. s 10 g. kath. helységre. Izraeliták csaknem minden községben vannak, nagyobb aránnyal (II°) csak mint harmadik felekezet: Miskolczon, Csabán, Nyéken és Felső-Ábrányon.

A megye 169 *magyar* helysége egy tagban fekszik a többi palócz megyék s a nagy-alföld magyar nyelvterülete közt, velük szorosan összezárkózva. A hét *tót* falu három szigetcsoportba oszlik: a bükkségi, a sajóvölgyi s a bodvavidéki csoportba. Ez utóbbitól nem messze esik a megye egyetlen *orosz* nyelvszigetje. Mindkét fajelemmel föllebb északon fogunk találkozni.

Most a Sajóvonal mentén átlépünk Gömör megye területére, az északi palóczok közé.

Gömör megye.

Felvidékét a Tátraság bérczei ágazzák be. Lankás alvidékén a térszin elsimul, s csak néhány szelid hullámot vet a heves-borsodi Mátraság felé.

Észak-nyugattól észak-keletig a havasok lánczolatja emelt neki három oldalról természetes határokat. Zólyom felől a Vepor, Liptó felől az Alacsony-Tátra hatalmas gerincze, Szepes felől a Szulova bástyázta körül. Felső-Magyarország legnagyobb folyói e hegységben erednek, s legtöbbjük Gömörből indul útjára, részint a Duna, részint a Tisza medenczéje felé, ú. m. a Garam, a Gölnicz, a Sajó s a Rima. A két első csakhamar odahagyja a megyét; a Garam nyugatra Zólyomba, a Gölnicz keletfelé Szepesbe tart. Csak a Rima s a Sajó fordul délnek, s mint két összehajló kar átfogják a gömöri terület nagy részét. Mielőtt egyesülnének, mellékpatakok és völgyek sora ereszkedik a két fővonalhoz, úgy a Tátrából, mint a Mátraságból: a Sajóba torkol a Csetnek, a Murány, a Kraszna-Horka s a Turócz, a Rimába ömlik a Gortva s a Balog vize. A két folyamrendszer aztán Borsod küszöbénél, Gömör pitvarában egyesül.

E térszinen 281 község épült: 155 magyar, 1 német, 125 tót. A magyarság az alvidéket, a tótság a felvidéket lakja. Nyelvterületeik

fölött az áttekintést megszerzendő, bejárjuk a két fővonalat: a Sajó mentén s a Rima mellett, majd széttekintvén a havasok közt, végig megyünk az Ipoly-melléktől a Tarna-aljáig az összes mellékvölgyeken, a mik a Rimához s a Sajóhoz hajlanak. Utunk az abauji határnál, a Torna-vidék alatt ér véget.

A Sajóvölgy (35 magyar, 14 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tornaaljai járás.									
:*Putnok*	o	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV°e. II°i.	a.	nőtt	magyar
Málé	β	*tót*	IV° m.	—	*r. kath.*	I° e.	i. a.	*fogyott*	*magyar*
Hét	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a.	*fogyott*	»
•Bánréve	α	magyar	I° t.	e.	*r. kath.*	III° e.	i. a.	nőtt	»
Lénártfala	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° r.	—	*fogyott*	»
Hanva	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a	*fogyott*	»
Abafala	β	magyar	—	—	*r. kath*	I° c.	i.	nőtt	»
•Szent-Király	α	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	»	»
Recske	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	i. a.	*fogyott*	»
Kövecses	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	—	nőtt	»
Sajó-Keszi	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	—	*fogyott*	»
Sajó-Lenke	α	magyar		--	ev. ref.	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
Királyi	α	magyar	—	—	*r. kath.*	V° e.	a i.	nőtt	»
•Méhi	β	magyar	—	—	*r. kath*	II° c.	i. a.	»	.
Runya	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a	*fogyott*	»
Baracza	α	magyar	—	--	*r. kath.*	I° e.	i.	*fogyott*	»
Füge	α	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	a. i.	*fogyott*	»
•Oldalfalu	α	magyar	--	—	ev. ref.	III°r. II°a.	i	nőtt	»
:*Tornalja*	a	magyar	I° n.	t.	ev. ref.	III°r. II°i.	a.	»	»
Sztránya	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III°a. II°e.	i.	»	»
•Sajó-Gömör	a	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	»	»
•Gömör-Panyit	β	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV°r. II°e.	i.	»	»
Beretke	α	magyar	—	—	*r. kath.*	IV°a. III°e.	i.	*fogyott*	»
Csoltó	α	magyar	—	—	*r. kath*	III°e. II°a.	i.	*fogyott*	»
Tiba	α	magyar	I° n.	t.	*ág. ev.*	III°r. II°e.	i.	nőtt	»
Melléte	α	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	V°a. II°e.	—	*fogyott*	»
Lekenye	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	III°e. II°r.	i.	*fogyott*	»
•Horka	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°r.	a. i.	nőtt	»
Rozsnyói járás.									
:*Pelsücz*	a	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	III°r. II°a.	i.	nőtt	magyar
Vígtelke	α	magyar	I° n	—	ev. ref.	I° r.	a. i.	*fogyott*	»
Szalócz	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	a.	nőtt	»
•Berzéte	a	magyar	I° t.	--	*r. kath.*	IV°e. II°a.	i.	*fogyott*	*tót*
Kőrös	α	magyar	I° t.	--	ev. ref.	III°a II°r.	—	*fogyott*	magyar
•:•Rozsnyó	d	magyar	I° t.	n. e.	*r. kath.*	IV°a. I°i.	e.	*fogyott*	»
Nadabula	α	magyar	II° t.	n.	*r. kath.*	IV° a.	i.	*fogyott*	*orosz*
Csucsom	α	*magyar*	I° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	—	nőtt	magyar
Henczlova	α	*tót*	—	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	tót
•Betlér	β	tót	III° m.	n.	ág. ev.	IV° r.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagy-Hnyilecz	β	tót	I° m.	—	*r. kath.*	—	—		
Kis-Vészverés	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	tót
•Nagy-Vészverés	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	III° r.	—	*fogyott*	»
Henczko	α	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Sajó	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	V° r.	i.	nőtt	»
Feketepatak	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Gócs	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Oláhpatak	β	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Berdárka	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Felső-Sajó	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Rédova	a	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»

A Sajó—Gölnicz-köz (1 német helységgel):

Rozsnyói járás.									
:*Dobsina*	d	*német*	III° t.	m. e.	ág. ev.	IV° r.	i. g. e.	*fogyott*	tót

A gömöri *Sajó-völgy* alsó kétharmada magyar, felső harmada tót. A *nyelvhatár* Rozsnyó fölött vonul el; irányát egyfelől a *magyar Nadabula és Csucsom*, másfelől *a tót Henczlova és Betlér* faluk jelölik.

A *tótság* az egész vonalon gyenge. Falvai kicsinyek (1 a., 7 *β*., 5 *α*.); nagyközsége egy sincs. Félszáz év előtt *Dobsina* mezővárosban (d.) a fajtöbbség *tót volt;* azóta a tót elem megfogyott, nagy része elköltözött; ma Dobsina *német* telep, fajnépe a szomszéd gölniczi szász medenczéből való. E medenczével szemben a *tót nyelvhatár* a felső Sajó mentén Rédova falu, Felső-Sajó, Oláhpatak, Gócs, Alsó-Sajó, Nagy-Vészverés, Kis-Vészverés s Betlér községeknél húzódik át.

Lenn a *magyar nyelvhatár* körül szintén vannak a tótságnak térveszteségei: *Rozsnyó és Berzéte.* Az előbbi a mult század elején, az utóbbi még 50 éve tót volt — amaz *teljesen megmagyarosodott*, Betlér ugyanily úton van (magyar kisebbsége ma III° erejű). A tót minoritás a környék magyar falvaiban csak szórványos. Legerősebb Nadabulán (II°), mely a közelmnltban *orosz* falu volt, s *mint ilyen olvadt be a magyarságba.* A tótok térvesztését a kivándorlási mozgalom eléggé megmagyarázza: a Sajó-völgy 14 tót faluja közül *10-nek a népszáma apadt le* 50 év alatt.

Gyengült e vonalon a *magyarság* is. Községeinek nagyobb fele hervadozó: 35 közül *19-ben fogyott meg a nép*, mely innen a nagyalföld felé húzódik. A hanyatlásból leginkább *Rozsnyó* városnak jutott ki, a felvidéki kulturélet e góczpontjának: volt 6100, van alig 4800 lakosa. A községméretek ehez képest a magyar völgyszakaszokon is megcsökkentek (1 d., 1 c., 3 a., 8 *β*., 21 *α*.), főleg az alvidéken: Putnok és Tornaalja közt; itt a faluk sűrűn érik egymást, de mind aprók, s erőtlenek. Egyikük (*Málé*, Putnok allatt a gömör-borsodi határon) az utolsó évtizedek során *eltótosodott.*

Vallásra a gömöri Sajó-völgy *magyar népe* 15 helységben r. kath., 4-ben ág. ev., 16-ban ev. ref.; a dobsinai *német* telepen a felekezeti többség ág. ev., a *tót* elem a völgy 3 falujában r. kath., 11-ben protestáns. Ilyen a kép a Sajónál, Gömör megye *keleti* fővonalán. Lássuk, milyen a Rima mentében, a *nyugati* fővonalon.

A Rima-völgy (19 magyar, 20 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rimaszécsi járás.									
•Velkenye	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	nőtt	magyar
Sajó-Püspöki	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	i.	*fogyott*	»
Csiz	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
•Rimaszécs	a	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV° e.	i. a.	nőtt	»
Mártonfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Dobócza	β	magyar	III° t.	—	*r. kath.*	I° e.	i.	*fogyott*	»
Simonyi	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	»
Dárnya	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
•Serke	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a.	nőtt	»
Feled	β	magyar	I° t.	—	ev ref.	V° r.	a. i.	»	»
Pálfala	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Bellény	α	magyar	—		ev. ref.	II° r.	a.	»	»
•Jánosi	a	magyar	II° e.	t.	ev. ref.	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
Szutor	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	i. a.	*fogyott*	»
Rimaszombati j.									
•.•**Rimaszombat**	a	magyar	I° t.	n. e.	*r. kath.*	IV° e. II° a.	i g.	*fogyott*	magyar
•Tamásfalva	β	magyar	II° t.	—	*r kath.*	IV° a.	e.	*fogyott*	*tót*
Zeherje	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	a.	*fogyott*	magyar
Cserencsény	α	*tót*	IV° m.	—	ág. ev.	II° r.	i. e.	nőtt	tót
Alsó-Pokorágy	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	»	magyar
Felső-Pokorágy	α	*tót*	I° m.	e.	ág. ev	I° r.	k.	*fogyott*	tót
Bakos-Törék	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Varbócz	α	tót	V° m.	—	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
•Ráhó	α	*magyar*	III° t.	e.	ág. ev.	III° r	—	*fogyott*	*tót*
Keczege	α	tót	V° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	nőtt	tót
Orlaj-Törék	α	tót	I° m.	--	ág. ev.	II° r.	i. e.	»	»
•Alsó-Szkálnok	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Tót-Hegymeg	α	tót	I° m.	--	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Felső-Szkálnok	α	tót	I° m.	e.	ág ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Rima-Zsaluzsány	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Priboj	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Rima-Lehota	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	—	nőtt	»
•Rimabánya'	β	tót	II° m.	—	ág. ev.	II° r.	i. e.	»	»
Rimócza	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Rima-Brezó	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	II° r.	e. i.	*fogyott*	»
Likér	β	tót	III° m.	n.e.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»
•Nyusztya	a	tót	II° m.	n.	ag. ev.	III° r.	i. e.	»	»
Hacsava	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	I° r.	e. i.	»	»
Fürész	β	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
:*Tiszolcz*	c	tót	I° m.	n. e.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	»

A Garam-fő (7 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Nagyrőczei járás.									
Vernár	β	tót	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	*orosz*
•Telgárt	a	tót	I° n.	--	*g. kath.*	I° r.	i. a.	nőtt	*orosz*
:*Sumjácz*	b	tót	I° m.	n. e.	*g. kath.*	IV° r.	a.	»	*orosz*
:*Pohorella*	b	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	»	tót
•Helpa	b	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	—	—	»	»
Zavadka	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
:*Polonka*	b	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° a.	—	»	»

Az Ipoly-fő (2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Rimaszombati j.									
Drabszko	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	telep volt	
•Forgácsfalva	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	tót

Az Ipoly—Rima-köz (6 magyar, 10 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Rimaszombati j.									
:*Klenócz*	d	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	I' r.	i.	nőtt	tót
:*Kokova*	c	tót	I° m.	n. e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	»
Antalfalva	β	tót	—	—	r. kath.	—		»	»
Gyubákó	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Valykó	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Szelecz	α	tót	III° m.	e.	*ág. ev.*	II° r	i.	*fogyott*	»
•Nagy-Szuka	α	tót	I° m.	e.	r kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Pongyelok	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	*fogyott*	»
Susány	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
Fazekas-Zsaluzsány	β	*tót*	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	*magyar*
•Osgyán	a	*magyar*	I° t.	—	r kath.	V° a.	i. e.	»	magyar
Magyar-Hegymeg	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
Rimaszécsi járás.									
Guszona	β	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e. i.	nőtt	magyar
•Dusa	α	magyar	I°.t.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	»	*tót*
Majom	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	II° r.	a. i.	»	magyar
Kis-Gömöri	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A Rima-völgyet s a mögötte elvonuló Ipoly-Rima-közi hegyvidéket az alsó térszakaszon *magyar*, a felsőn *tót* fajnép lakja. A nyelvhatárt köztük egyfelől a *tót* Susány, Fazekas-Zsaluzsány, Cserencsény és Felső-Pokorágy, más felől a *magyar* Osgyán, Hegymeg, Zeherje és Alsó-Pokorágy faluk jelzik. A választó vonal a megyei székhely közelében: Rimaszombat fölött húzódik el.

Bellebb, a nagy hegyek közt: a Vepor nyílásaiban, hol az Ipoly ered, s a Királyhegy alatt, hol a Garam forrásai buzognak, az egész vidék *tót*. Itt a zárkózott topografia nagy és népes községeket takar, melyekhez a külső világ mozgalmai és hullámcsapásai nem férhettek

még. Nem is vándorol el a lakosság innen, hanem gyarapszik és terjeszkedik. Jelentékeny tót helyekkel találkozunk a murányi hegysík körül, a Garam s a Rima kezdeteinél, az Ipoly-forrás fölött s az Ipoly-Rima-köz felső szakaszán. A nagyközségek egymást érik: Klenocz, Kukova, Tiszolcz, Polonka, Sumjácz és Pohorella csupa virágzó nagy telepek. A méretek tetemesek: 1 d., 2 c., 4 b., 4 a., 3 β. Ismétlődik a jelenség, melylyel már Nyitra, Trencsén, Árva, Liptó és Zólyom megyékben találkoztunk: a tót fajnép ott is a legzárkozottabb térszinen a legerősebb. A gömöri hegyek közt is ilyen; erejére vall, hogy az utolsó 50 év óta 3 *orosz* falu népét a felső Garam-völgyben *beolvasztotta:* ezek Sumjácz, Vernár és Tegárt.

Nem így Rima-völgy s az Ipoly-Rima-köz nyiltabb alsó szakaszán, a tót-magyar nyelvhatár körül. Itt a két fajnép helységei egyaránt hervadnak. A tót faluk közül 15-ben, a magyar faluk közül 12-ben fogyott meg a nép. A tót Rimócza elvesztette lakóinak felét, Varbócz és Alsó-Szkálnok a harmadát, a magyar Mártonfalu, Simonyi, Dabócza és Szutor közel az ötödét. Maga Rimaszombat, a megyei székhely, 7400 lélekről 5500-ra olvadt le!

E mozgalmakat a *nyelvhatárok* szükségkép megérzik; egyes pontokon az elváltozás máris észrevehető. Az Ipoly-Rima-közben a magyar elem beolvasztotta Dusát, mely 50 év előtt tót volt, de elvesztette Fazekas-Zsaluzsányt, mely azóta tótosodott el. A Rima-völgyben a tót nyelvhatár akkor Tamásfalváig. Rimaszombat e külvárosáig ért, — ezt a magyar elem beolvasztotta. Közben megszállta túlsúllyal a tót határ mögött *Ráhó* falut is, melyet a tótság mindinkább odahagy (volt 660, maradt 440 lakosa). Ráhó jelenleg magyar sziget. Így magyarosodik el körülötte Keczege és Varbócz, hol már V—V°-nyi, Cserencsény, hol IV°-nyi, Szelecz, hol III°-nyi és Rimabánya, hol II°-nyi a magyar kisebbség. Tót minoritás csak szórványosan található a vidék magyar falvaiban.

Vallásra a magyarság nagyobb fele ev. ref., kisebb fele megoszlik a r. kath. és ág. ev. egyházak közt. A tótok nagyrészt protestánsok, egy részük r. kath. A három eltótosodott orosz falu megmaradt görög katholikusnak.

Vessünk egy pillantást a mellékvölgyekre, melyek a Rima felé ereszkednek.

A Gortva-mellék (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rimaszécsi j.									
Sid	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	magyar
Béna	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i	—	*fogyott*	»
•Csoma	α	magyar	—	—	r. kath	I° i.	—	*fogyott*	»
Söreg	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	»

A Gortva-völgy (11 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rimaszécsi j.									
Tajti	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
Zabar	β	magyar	--	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
Egyházas-Bást	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	»
•Almágy	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a. e.	*fogyott*	»
Péterfala	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Dobfenék	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Ajnácskő	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	*fogyott*	»
Balogfala	β	magyar	—	—	r. kath	I° a.	—	nőtt	»
Kerekgede	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
•Vårgede	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	i. e.	»	»
Gortva-Kisfalud	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a.	»	»

A Hangony-völgy és melléke (10 magyar helységgel):

Rimaszécsi j.									
Détér	β	magyar	—	--	r. kath.	I° e.	—	*fogyott*	magyar
•Gesztete	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a. i	*fogyott*	»
Jeszte	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Hangony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	»
•Felső-Hangony	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
Szent-Simon	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Harmacz	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Susa	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
•Jéne	α	magyar	-	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Uraj	α	magyar	—	-	r. kath.	I° e.	—	»	»

A Balog-völgy (16 magyar, 4 tót helységgel):

Rimaszécsi j.									
Zádorháza	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	--	*fogyott*	magyar
Iványi	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Czakó	α	magyar	I° e.	—	ev. ref	V° r.	—	*fogyott*	»
•Radnót	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Ujfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a i.	nőtt	»
Zsíp	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Dulháza	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.	»	»
•Alsó-Bátka	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	a. i.	*fogyott*	»
Felső-Bátka	α	magyar	I° e.	t.	ev. ref.	V° r.	a. i.	nőtt	»
Rakottyás	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	»	»
Tamási	α	magyar	I° t.	e.	ev. ref.	I° r.	a.	*fogyott*	»
Uza-Panyit	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	a. i.	nőtt	»
Perjése	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	I° e.	r. i.	*fogyott*	»
Alsó-Balog	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	I° r.	a. i.	*fogyott*	»
•Felső-Balog	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i.	nőtt	»
Pádár	α	*magyar*	I° t.	e.	*ág. ev.*	I° r.	e. i.	*fogyott*	»
•Meleghegy	α	*tót*	II° m.	e.	ág. ev.	II° r.	e. i.	*fogyott*	tót
Derencsény	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Bugyikfala	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Gesztes	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»

A Rima—Túrócz-köz (18 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rimaszombati j.									
Pápocs	α	tót	I° m	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	tót
•Lukovistye	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Esztrény	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Kraszkó	α	tót	IV° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Babuluska	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Kiette	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Strizs	α	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Hrusso	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Szilistye	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Lipócz	α	tót	—	—	ág. ev.	—	—	nőtt	»
Dobrapatak	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Baradna	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Nagyrőczei járás.									
Ratkó-Sucha	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	tót
•Rónapatak	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Poprocs	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Polom	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	nőtt	»
Ratkó-Zdichava	α	tót	—	-	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Krokava	α	tót	I° e.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»

A *Gortva*-völgy és melléke a Mátraságból ágazik le a Rima felé; a *Hangony*-völgy a Bükkségből indul ki, áthajol gömöri, visszatér borsodi területre, hogy a Rima-torkolat alatt egyesüljön a Sajó-völgygyel. A *Balog*-patak északon ered, az 1117 m. magas Tersztye lábánál: a Rimával párhuzamosan foly dél felé, s Csíz alatt egyesül vele. A Balog-völgy fölötti hullámos hegyterület a *Rima-Túrócz-köz.*

E térszakaszok közül a Gortva és Hangony vidékét, s a Balog-völgy nagyrészét magyar, a Rima-Túrócz-köz hegyeit tót fajnép lakja. A nyelvhatár a Balog-völgyet Meleghegy *tót*, s Pádár *magyar* községnél metszi át.

Az egész vidék apró falukból áll. Nagyközség egy sincs, s a körjegyzőségek 6—7 falura terjednek ki, a mi annak jele, hogy nem módos a nép. A 41 magyar helység mérete; 1 a., 18 β. és 22 α., a 22 tót helységé: 1 β., 21 α. Sajnos, a népességi mérleg mindkét faj részén passziv: a magyar helységek kisebb fele (18), s a tót faluk legtöbbje (19) vesztett a népszámából. A magyar elem bizonyult az erősebbiknek. Tiszta magyar falu van 27, tiszta tót csak 2. Erős magyar kisebbség mutatkozik a rima-túrócz-közi Kraszkón (IV), s a nyelvhatárnál, a balogvölgyi Meleghegyfaluban (II°); erős tót kisebbség az egész vonalon egy magyar helységben sincs.

Vallásra a magyar elem a Gortva-vidéken r. kath., egyebütt túlnyomólag ev. ref.; a tótság e tájékon kizárólag ág. ev.

Most megtekintjük azokat a mellékvölgyeket, melyek a *Sajó felé* hajolnak.

A Turócz-völgy és melléke (15 magyar, 13 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagyrőczei járás.									
Fillér	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	tót
Turcsok	β	tót	I° n.	m.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Ratkó-Bisztre	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	r. g.	*fogyott*	»
Gerlicze	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Szirk	β	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	nőtt	»
Ploszkó	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i. e.	*fogyott*	»
:*Ratkó*	β	tót	II° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Répás	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Szásza	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Ratkó-Lehota	α	tót	II° m.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	»
Újvásár	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Borosznok	α	tót	II° m.	e.	ág. ev.	II° r.	i. e.	*fogyott*	»
•Ispánmező	α	tót	I° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	e. i.	*fogyott*	»
Tornaaljai járás.									
Visnyó	α	*magyar*	I° t.	—	ev. ref.	I° i.	r. a.	*fogyott*	magyar
•Felfalu	α	magyar	I° t.	e.	ev. ref.	III° r. II° a.	—	*maradt*	*tót*
Szkáros	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	tót
Alsófalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a.	*fogyott*	»
Rás	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	nőtt	»
Lőkősháza	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	II° e.	r. i.	*fogyott*	»
Otrokócs	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	a. i.	*fogyott*	»
Zsór	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
•Beje	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	a.	*fogyott*	»
•Felső-Valy-Bikszög	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
Gergelyfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a.	*fogyott*	»
Alsó-Vály	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	a. i.	*fogyott*	»
Mihályfalu	α	magyar	I° t.	e.	ev. ref.	III° r.	a. i. g.	*fogyott*	»
Felső-Kálosa	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a.	*fogyott*	»
Alsó-Kálosa	α	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»

A Turócz—Murány-köz (4 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
Nagyrőczei járás.									
Nandrás	α	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	tót
Rákos	α	tót	I° n.	m. e.	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
•Kövi	β	*tót*	I° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Tornaaljai járás.									
Deresk	a	*magyar*	—	—	*r. kath.*	I° a.	e.	nőtt	magyar
Levárt	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Sánkfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	e	*fogyott*	»
•Harkács	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	e.	*fogyott*	»

A Murány-völgy (4 magyar, 18 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
Nagyrőczei járás.									
•Murányalja	a	tót	I° m.	n. e.	*r. kath.*	I° a.	g. i.	*fogyott*	tót
Murány-Lehota	α	tót	I° e.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	»
Murány-Hosszúrét	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	IV° r.	i.	nőtt	*magyar*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Murány-Huta	α	tót	I° m.	n. e.	*r. kath.*	I° a.	—	*fogyott*	tót
Murány-Zdichava	β	tót	I° m.	e.	*r. kath.*	I° a.	–	nőtt	»
•Kis-Rőcze	α	tót	I° m.	e.	*r. kath.*	II° a.	—	»	»
Vizesrét	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
•.•**Nagy-Rőcze**	a	tót	II° m.	n.	ág. ev.	III° r.	e.g.i.	*fogyott*	»
Koprás	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Umrlha-Lehota	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Chizsnyo	β	tót	I° m.	e.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Mnisány	α	tót	I° e	m.	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Lubenyik	β	tót	II° m	n. e.	ág. ev.	IV° r.	i. e.	nőtt	»
•.•**Jolsva**	b	tót	V° m.	n. e.	ág. ev.	III°r	i.e.g.	*fogyott*	»
Jolsva-Tapolca	α	tót	I° e.	m.	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	»
Miglécz	α	tót	—	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Perlász	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Sűvéte	α	*tót*	II° m.	—	ág. ev	II° r.	—	*fogyott*	»
Tornaaljai járás									
Mikolcsány	α	*magyar*	I° t.	—	*ág. ev.*	V° e.	r. i.	*fogyott*	magyar
Nasztraj	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III°a.	r. i.	*fogyott*	»
•Gicze	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°r.	a. i.	*fogyott*	»
Licze	β	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	I° a.	e.	*fogyott*	»

A Csetnek-völgy (4 magyar, 11 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rozsnyói járás									
Páskaháza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	a. i.	nőtt	magyar
•Kun-Tapolcza	β	magyar	—	—	ág. ev.	III° r.	e. i.	*fogyott*	»
Roslozsnya	α	*magyar*	—	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	*tót*
Gacsalk	α	*tót*	II° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
:*Csetnek*	a	*magyar*	V° t.	n. e.	ág. ev.	IV° r.	i. e.	*fogyott*	*tót*
Ochtina	β	*tót*	I° m.	n. e.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Rochfalva	β	tót	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Nagy-Szlabos	β	tót	II° m.	n. e.	ág. ev.	II° r.	i. k.	nőtt	»
Fekete-Lehota	β	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	i.	»	»
Restér	α	tót	I° e.	m. n.	ág. ev.	I° r.	i.	»	»
•Geczelfalva	α	tót	I° e.	m.	ag. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Pétermány	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	—	*fogyott*	»
Kis-Szlabos	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Markuska	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hankova	α	tót	II° m.	—	ág. ev.	I° r.	i.	*fogyott*	»

A pelsőczi hegysík alatt (1 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rozsnyói járás									
Gencs	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	II° r.	—	*fogyott*	tót
Sebespatak	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	I° r.	e. i.	nőtt	»
•Rekenye-Ujfalu	α	tót	I° m.	—	ág. ev.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Rudna	α	*magyar*	I° t.	n.	*r. kath.*	IV°a. III°e.	i.	*fogyott*	magyar

Északnyugaton az Alacsony-Tátra átellenében, emelkedik az 1100—1300 méter magas murányi hegysík. Onnan szállnak a Turócz, a Murány s a Csetnek-völgyek párhuzamosan a Sajó-medencze felé. Csak Rozsnyóval szemközt állja két magas sík a lejtők útját: a pelsőci, s a cziliczei.

E térszínen is, mint a megye többi tájékán, a felső szakaszokat *tót*, az alsókat *magyar* elem tartja megszállva. A *nyelvhatárt* a Turócz-völgyben: a *tót* Ispánmező, Borosznok, Ujvásár, s a *magyar* Visnyó és Felfalu; a Turócz-Murány-közben a *tót* Kövi, s a *magyar* Deresk; a Murány-völgyben a *tót* Süvéte, Miglécz, s a *magyar* Mikolcsány; a Csetnek-völgyben a *tót* Gacsalk, Ochtina, Restér, s a *magyar* Roslozsnya és Csetnek, végre a pelsőczi hegysík alatt a *tót* Gencs, Rekenye-Ujfalu, Sebespatak, s a *magyar* Rudna községek jelölik.

Valaha e vidék gazdag, népes volt, s benne erőteljes élet lüktetett. Régi dicsőségéről emlékeznek a váromladékok, egykori jólétéről a fémbányák, hámorok és egyéb ipartelepek. Napjainkban az egész terület válságos helyzetbe jutott, melynek súlyát minden község, s mindkét fajnép egyaránt érezi. A 28 magyar helység közül csak 3-nak, a 48 tót helység közül csak 8-nak a lakossága nőtt félszáz év alatt, a többi *65-ben fogyott.* Két tót város a Murány-völgyben egyaránt hanyatlik: Nagy-Rőcze nem éri fel ma a 2000 lelket. Jolsva 4100 lélekről 2400-ra apadt le. Murány-Huta, Süvéte, Miglécz elvesztették lakóik harmadát, Umrla-Lehota nagyobb felét. A magyar helységek mérete: 2 a, 4 β, 22 α; a tót hegységeké: 1 b, 2 a, 13 β, 32 α.

Egy magyar sziget a Murány-völgy elején: Hosszurét beolvadt a tótságba, egy tót falu pedig: Felfalu a turócz-völgyi nyelvhatáron megmagyarosodott. Ezek az utolsó félszáz év elváltozásai. A közel jövőben a nyelvhatár a Murány-völgyben valószinűleg változni fog: Süvétén és Perlaszon II—II⁰, Jolván V⁰ a magyar kisebbség.

Nem sokkal örvendetesb a kép a gömör-abaúji határon fekvő Tornavidéken sem.

A Csermosnya-völgy (8 magyar, 2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rozsnyói járás.									
Uhorna	α	*tót*	I⁰ e	m.	r. kath.	I⁰ i.	—	*fogyott*	tót
Pacsa	β	*tót*	I⁰ m.	—	r. kath.	I⁰ a.	—	*fogyott*	»
•Kraszna-Horka-Váralja	β	magyar	I⁰ t.	—	r. kath.	I⁰ a.	e.	*fogyott*	magyar
Jólész	α	magyar	I⁰ t.	e.	r. kath.	III⁰a. II⁰e.	i.	nőtt	»
•Barka	α	magyar	I⁰ n.	—	r. kath.	IV⁰ e.	a.	*fogyott*	»
Lucska	ϰ	magyar	I⁰ n.	t.	r kath.	IV⁰ e.	i. a.	*fogyott*	»
Kovácsvágás	α	magyar	I⁰ t.	—	r. kath.	I⁰ i.	—	*fogyott*	»
Dernő	β	magyar	I⁰ n.	t. e.	r. kath.	I⁰ i.	—	*fogyott*	»
•Hárskút	β	magyar	I⁰ t.	—	r. kath.	I⁰ i.	a.	*fogyott*	»
Kraszna-Horka-Hosszúrét	β	magyar	—	—	r. kath.	I⁰ e.	—	*fogyott*	*tót*

A Cziliczei hegysík (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Rozsnyói járás									
•Czilicze	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	magyar
Borzova	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»

A Tornalja (9 magyar helységgel):

Tornaljai járás									
Pelsőcz-Ardó	α	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	II° r.	—	*fogyott*	*tót*
•Hosszúszó	β	magyar	II° t.	—	*ág. ev.*	I° r.	e. i.	nőtt	*tót*
Kecső	α	magyar	—	—	*r. kath*	V° a.	e. i	»	magyar
Aggtelek	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a. i.	*fogyott*	»
Trízs	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
Imola	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
Kánó	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	a.	nőtt	»
•Ragály	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	V° r.	i. a.	*fogyott*	»
Zubogy	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	»

A Szuha-völgy (7 magyar helységgel):

Tornaljai járás									
Hubo	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
Felső-Szuha	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r	i. a.	*fogyott*	»
•Zádorfala	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
Alsó-Szuha	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—	*fogyott*	»
Poszoba	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Napragy	β	magyar	--	—	ev ref.	II° r.	a. i.	»	»
•Kelemér	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a.	»	»

Torna-Abaujból keleten a Torna-hegység nyulványai érintik Gömört. Ezekből emelkedik ki a cziliczei hegysík, alatta a Csermosnya-völgygyel, mögötte a Borsodba hajló Szuha-völgygyel. Köztük fekszik a Tornaalja.

E térszint főleg *magyar* fajnép lakja, csak a Csermosnya-völgy északi peremén épült két kis tót falu: Uhorna és Pacsa. Ezek a tót nyelvterületből beékelődtek a gömöri magyarság s a szepesi szászság közé. A magyar nyelvhatár e vonalon Krasznahorka-Váralja, Dernő Kovácsvágás, Lucska és Barka faluknál húzódik el.

A községek mind kicsinyek. Méreteik 12 β, 16 α. A lakosság 28 falu közül *21-ben* fogyott, s ezek közt 19 falu magyar. Nemrég ez a magyarság erősebb volt: két tót szigetet a Tornaalján: Pelsőcz-Ardót és Hosszuszót, egyet a Csermosnya-völgyben: Hosszurétet, teljesen beolvasztotta. Ujabban a nép tömegesen költözik innen is az alföldi városokba, főleg Budapestre, melynek felszívó erejét a magyar felvidék idáig érezi.

Vallásra Gömör keleti vidéke az Abauj-tornai határon r. kath., a borsodi határ felé ev. ref.

Foglaljuk össze az előadottakat.

Találtunk Gömör megyében 5 *várost* (Rima-Szombat, Rozsnyó, Nagy-Rőcze, Jolsva és Dobsina), ketteje magyar, ketteje tót, egy német. A *nagyközségek* száma 11: köztük 4 magyar, 7 tót. A 265 kisközség 65 *körbe* van kapcsolva: 2—5 faluból áll 56, 6—7 faluból áll 9 kör; a fajtöbbség amazok közt 39 körben magyar, 17-ben tót, emezek közt 3-ban magyar, 6-ban tót.

A *helységméretek* fajtöbbségek szerint csoportosítva, ilyenek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	tót	német
nagyméretű	(d)	1	—	—
középméretű	(d)	1	1	1
»	(c)	1	2	—
»	(b)	—	5	—
»	(a)	10	7	—
kisméretű	(β)	50	30	—
»	(α)	92	80	—
	együtt	155,	125,	1

Látszik a túltengés apró faluk dolgában úgy a magyar, mint a tót népnél.

Tiszta magyar község van 88, tiszta tót csak 9. Súlytalan (I°) fajkisebbség van 60 magyar, 91 tót községben, magyar az ily minoritás 70 tót faluban, s tót a minoritás 40 magyar faluban.

A jelentékenyebb kisebbségek a fajtöbbségekhez így állanak:

	A fajkisebbség II—III° súlylyal				IV—V° súlylyal			
A fajtöbbség	magyar	tót	német	egyéb ny.	magyar	tót	német	egyéb ny.
magyar	*	5	—	1	*	1	—	—
tót	19	*	—	—	6	*	—	—
német	—	1	*	—	—	—	*	—

E táblázatból megállapíthatjuk, hogy a magyar elem 26 tót helységben, s a tót elem 7 magyar, 1 német helységben van tetemes súlylyal jelen.

A fajnépek *felekezet* szerint így oszlanak meg. A *r. kath.* községek száma megyeszerte 84, ezekből 62 magyar, 22 tót. Az *ev. ref.* községek száma 78, s ez mind magyar. Az *ág. ev.* községek száma 116, s ezekből 15 magyar, 1 német, 100 tót. Van a megyében 3 *g. kath.* község is, melyekben a fajnép eltótosodott orosz. Erős katholikus kisebbséget találtunk 112 protestáns községben, s erős protestáns minoritást 25 katholikus községben. *Izraeliták* megyeszerte csak gyéren, s szórványosan fordulnak elő; Gömör épp úgy mint Zólyom, Nógrád és Hont, kívül esik a Galicziából beáramlott lengyel zsidóság útvonalán.

A 155 *magyar* község a felvidék nógrád-hevesi és borsod-abauji magyar nyelvterülete közt egy tagban fekszik, azokhoz hozzá zárkózva; csak 1 magyar falu képez külön szigetet tót területen. A 125 *tót* köz-

ségből 1 magyar földön épült sziget gyanánt, a többi osztatlanul csatlakozik a nógrád-zólyomi s a liptó-szepesi tótsághoz. A megye egyetlen német község e(Dobsina) a gölniczi szász medenczéből hajlik át Gömörbe; a szepesi szász képződmények leírásánál lesz e medenczéről szó.

Most útunk a magyar felvidék északkeleti sarkához; Abauj-Torna megyébe vezet.

Abauj-Torna megye.

Két történeti megyéből van összetéve. Nyugaton fekszik a *tornai*, keleten az *abauji* terület. A természeti viszonyok élesen megkülönböztetik a kettőt ma is.

A *nyugati* táj bérczes, hegyei a Tátrasághoz, vizei a *Sajó* rendszeréhez tartoznak. Szepes felől a szomolnoki havasok, Gömör felől a tornai mészhegység magaslatai járják át térszínét; onnan a Bodva, innen a Torna-patak ered, a mik a mészhegy s a Cserhát közti katlanban egyesülnek, s a Bodva-völgyön át a borsodi Sajóba torkolnak.

A *keleti* táj ellenben hullámos dombvidék, melyet a Sárosból érkező Hernád völgye széles átfogó vonallal hasít át észak-déli irányban. E völgybe szállnak két felől a Cserehát s a tokaji hegyalja lejtői; ide ömlik Sárosból a Tárcza s az Ósva vize, itt foly össze a Cserehát legtöbb patakja, élükön a Mánta s a Gagy. Csak a tokaji hegyláncban eredt patakok fordulnak el a Hernádtól: a Ronyva s a Bozsva keletre, az Ond délnek indul zempléni területre, a Tisza-medencze felé.

174 magyar, 88 tót, és 3 német helység fekszik e térszínen. De a fajnépek egymáshoz való helyzete más a megye tornai, más az abauji oldalán. A magyarság e terület délnyugati kétharmadát, a tótság az északkeleti harmadot lakja, a német elem, az észak-nyugati határszélen huzódik meg. — Amaz Gömör, Borsod, és Alsó-Zemplén, emezek, Sáros és Felső-Zemplén magasságában. Ott a magyar nyelvterület felér a szomolnoki havasokig, itt a nyelvhatár tompa szögben visszahajol a tokaji hegyek felé. Ott a községekben kevés a másajkú elem, — itt a legtöbb falu népe kevert, s az etnikai elemek rajzása nagy hullámokat vet.

Mi e hullámzást, s a nyelvhatárok ingadozásait térszakaszonkint fogjuk megfigyelni. Kezdjük nyugaton, a tornai oldalon.

A Torna-völgy (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tornai járás.									
Görgő	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. a.	*fogyott*	magyar
*Almás	β	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	V° e.	i.	nőtt	»
Körtvélyes	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	»
Zabloncza	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	»

A Tornalja (6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tornai járás									
Egerszög	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	magyar
•Jósvafő	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	*fogyott*	»
Kápolna	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Teresztenye	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Szőllős-Ardó	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Szin-Petri	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	»

A Bodva-völgy (32 magyar, 2 tót, 3 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tornai járás									
Varbócz	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	magyar
Perkupa	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Dobódél	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i. g.	*fogyott*	»
•Szin	β	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
Szögliget	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° e.	i. a.	*fogyott*	»
Derenk	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Szilas	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	*fogyott*	»
Komjáti	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. g.	*fogyott*	»
Nádaska	α	magyar	—	—	r. kath.	II° e	i. g.	*fogyott*	»
Rákó	α	magyar	I° t.	—	r. kath	I° g.	e.	*fogyott*	»
Bodva-Lenke	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. g.	*fogyott*	»
•Szt-András	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	g. i.	*fogyott*	»
Barakony	α	magyar	II° t.	n.	*g kath.*	V° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Szt-Jakab	β	magyar	I° t.	—	r kath.	III° e.	II° g. a.		
Becskeháza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
Hidvég-Ardó	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	i. g.	nőtt	»
Horváti	α	magyar	II° t	—	*g. kath.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Bodva-Vendégi	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	V° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
Méhész	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Udvarnok	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	*fogyott*	»
Szádellő	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	*fogyott*	»
Torna-Ujfalu	β	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i. g.	*fogyott*	»
•Torna	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° i.	e. a.	*fogyott*	»
Áj	α	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	g.	*fogyott*	»
Falucska	β	*tót*	I° m.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Cserehàti járás									
•Somodi	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
Debrőd	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	g.	nőtt	»
:*Szepsi*	a	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	III° e.	i.a.g.	*fogyott*	»
Makrancz	β	magyar	IV° t.	—	r. kath.	I° i.	e. g.	*fogyott*	»
Bodolló	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	g.e.a.	*fogyott*	»
•Csécs	β	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	II° e.	i. g.	*fogyott*	»
Pány	β	*tót*	IV° m.	n.	r. kath.	II° i.	e. g.	*fogyott*	tót
•Jászó	a	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	I° i.	e. g.	*fogyott*	magyar
Jászó-Váralja	α	magyar	I° t.	n. e.	r. kath.	I° a.	g. e.	Jászóhoz	tartozott
:*Alsó-Meczenzéf*	b	*német*	I° m.	t. e.	r. kath.	I° a.	g.	*fogyott*	német
:*Felső-Meczenzéf*	a	*német*	II° t.	e. m.	r. kath.	I° g.	a.	*fogyott*	»
:*Stoósz*	a	*német*	I° m.	t. e.	r. kath.	III° a.	g.	*fogyott*	»

A *magyar* fajnép, mely a szomolnoki havasból Borsodba ereszkedő Budvavölgyben, s a Gömör-felé dűlő Torna alján 42 helységben él, a borsód-gömöri palóczczal rokon fajta. A helységek egy tagban feküsznek, s más fajnépekkel csak a havasok alatt érintkeznek: ott 3 német falu hajol át hozzájuk a szepes-gölniczi szász medenczéből, s két tót falu a kassavidéki tót nyelvterületről. Ez utóbbiak egyike: Falucska, el van szigetelve. Velük szemben a magyar nyelvhatár Áj, Jászó-Váralja, Jászó, Debrőd, Szepsi és Csécs helységeken vonul át.

A 42 *magyar* helység közel fele (20) monoglott; tót és német spórákat, 19 magyar faluban találtunk. Nagyobb *tót* minoritás főleg a nyelvhatár közelében fordul elő: Makranczon IV°, Horvátiban s Barakonyban II—II° erejű. Sajnos, hogy ez a magyar elem is, mint a gömöri, hervatag s népe fogy. A községek átlag kicsinyek, nagyközség csak egy van köztük: Szepsi. A méretek: 4 a, 13 β, 25 α. Az utolsó 50 év alatt 42 falu közül csak 3 emelkedett, *39-ben a népszám apadt*, és pedig megdöbbentő arányban: 30—50% erejéig. Körtvélyesen pl. (Torna-völgy) volt 860, maradt 430 lélek.

De ily csapásból a többi fajnépeknek is jutott. Érzékeny veszteségek érték a *három német* bányásztelepet a szepes-abauj-tornai határon, melyek nemrég népes virágzó nagyközségek voltak: a két Meczenzéf együtt 5200 lélekről lefogyott 3600-ra, Stoósz 1500-ról, 1060-ra. Szintúgy apadt a két *tót* falu népszáma is.

Valaha a megyarságnak itt, miként Borsodban, erős olvasztó képessége volt; két *orosz* nyelvszigetet az utolsó 50 év alatt magyarosított meg: Barakonyt és Horvátit a Felső-Bodva-völgyben. Falucska ngyanitt szintén *orosz* sziget volt, *g. kath.* vallását, miként Barakony és Horváti, máig megtartotta, — de fajnépe a magyar környezet daczára újabb időben *eltótosodott*. Látszik e példából mennyire elgyengült a magyar Bodvavidék ereje.

A *hitélet* r. kath. 23 magyar, 3 német s 1 tót, — ev. ref. 17 **magyar,** s gör. kath. 2 magyar, 1 tót faluban.

Lássuk a tótságot a szepesi határszél felé, a kassa-vidéki hegyek közt.

A szomolnok-kassai hegységben (9 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsú lyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kassai járás.									
Kassa-Hámor	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° a.	g. i.	nőtt	tót
•Kassa-Béla	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Opáka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Aranyidka	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Réka	β	tót	III° n.	m.	r. kath.	I° g.	a.	nőtt	»
Felső-Tőkés	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° e.	i.	»	»
•Hilyó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Tőkés	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Bukócz	α	tót	I° e.	m. n.	r. hath.	I° a.	i.	*fogyott*	»

A szomolnok-kassai hegyek alatt (12 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kassai járás.									
Miszlóka	a	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Baska	α	tót	I° c.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lőrinczke	α	tót	I° m	n.	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Polyi	β	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Kis-Ida	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hatkócz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Semse	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sacza	β	tót	II° m.	n. e.	r. kath.	I° a.	g. i.	*fogyott*	»
Buzinka	α	tót	V° m.	n.	r. kath.	II° e.	i. g. a.	*fogyott*	»
Tornai járás.									
Jászó-Mindszent	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
•Rudnok	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Jászó-Ujfalu	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

E vidék 21 tót községe közül csak a nagyobb ipartelepeken gyarapodott a népesség, hol bányák és hámorok kenyeret adnak neki: *17 községben megfogyott.* A legnagyobb veszteség Opákát érte: lélekszáma 466-ról leapadt 250-re. A hegyi faluk ehez képest kicsinyek; méreteik: 3 a, 8 β, 10 α. Tiszta tót falu csak 1 van, benn a hegyek mélyén: Alsó-Tőkés. A másajkú kisebbség a *szepesi* határ közelében többnyire *német*: Rékán III°, egyebütt I° erejű, — míg lenn a hegyek alatt, a Hernád s a Bodva völgyek felé, kizárólag *magyar*: Sacán és Jászó-Újfalun II—II°, Businkán, a nagyidai hegysík alatt V°, a Bodva partján fekvő Pány faluban, melyről már megemlékeztünk, IV° erővel. *Vallására* e vidék tót népe r. kath.

A *tót* nyelvhatárt a nagyidai hegysik átellenében Buzinka, a Bodvavonal felé Pány, Rudnok és Jászó-Mindszent faluk jelölik.

Ilyen a megye tornai oldala. Mielőtt az *abauji* oldal felé fordulnánk, megtekintjük a magaslatokat, melyek e két térszínt elválasztják: a nagyidai hegysíkot, s a Cserhátot.

A nagyidai hegysík (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: légsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kassai járás.									
:*Nagy-Ida*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	g. i.	nőtt	magyar
Csereháti járás.									
Szeszta	β	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	*fogyott*	magyar
Komarócz	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r. II° g.	i.	nőtt	»
Reste	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	g. i.	»	»
•Buzita	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	g. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Alsó-Láncz	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	V° r.	g. i.	nőtt	magyar
•Perény	a	magyar	I° t.	—	r. hath.	I° e.	i.	»	»
Hym	α	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	e. i.	*fogyott*	»
Felső-Láncz	α	magyar	I° t.	—	r. kath	V° e.	II° g. i.	nőtt	»

A Cserehát (20 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Tornai járás									
Zsarnó	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r	i.	*fogyott*	magyar
Péder	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. g.	*fogyott*	»
•Jánok	β	magyar	I° t.	-	r. kath.	II° e.	g.i.a.	*fogyott*	»
Kány	α	*tót*	IV° m.	—	*g. kath.*	II° r	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Perecse	α	magyar	IV° t.	—	*g. kath.*	II° r.	e.i.a.	*fogyott*	*orosz*
Keresztéte	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° g.	i. e.	nőtt	magyar
Pamlény	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	II° g. i.	»	»
Szászfa	β	magyar	—	• —	*ev. ref.*	III° r.	i. g.	*fogyott*	»
Krasznyik-Vajda	α	magyar	I° t.	e.	r. kath.	II° g.	e.i.a.	*fogyott*	»
•Gagybátor	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	g. i.		
Cserehàti járás									
Büttös	α	magyar	II° t.	—	*g. kath.*	IV° r.	III° e. i.	nőtt	magyar
Puszta-Radvány	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° g.	e. i.	»	»
•Szemere	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	g. i.	»	»
Litka	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	II° i. g.	*fogyott*	»
Fúló-Kércs	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. g.	*fogyott*	»
Fáj	α	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	e. i	nőtt	»
Csenyéte	α	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV. r.	II° g. i.	*fogyott*	»
Gagy-Vendégi	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° g.	II° e. i.	nőtt	»
Felső-Gagy	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° e.	II° g. i.	*fogyott*	»
Apáti	α	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Alsó-Gagy	α	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	II° r.	a. i	nőtt	*orosz*

A Mánta-völgy (8 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Szikszói járás									
Ujlak-Sztantiska	α	magyar	V° t.	—	*g. kath.*	III° r.	i.e.a.	*fogyott*	*tót*
Orosz-Gadna	α	*tót*	II° m.	—	*g. kath.*	I° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
•Felső-Vadász	β	magyar	III° t.	—	*g. kath.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Kupa	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	II° g. i.	*fogyott*	magyar
Tomor	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	III° g. i.	nőtt	»
Monaj	α	magyar	—	—	*g. kath.*	IV° r.	II° e. i.	»	»
•Homrogd	β	magyar	—	—	*g. kath.*	IV° r.	II° e. i.	*fogyott*	»
Jánosd	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	III° g. i.	nőtt	»
•Alsó-Vadász	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. g.	*fogyott*	»

A Gagy-völgy (14 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Szikszói járás									
Kéty	α	magyar	—	—	*g. kath.*	I° i.	r. e.	nőtt	*orosz*
•Bakta	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	g.a.i.	*fogyott*	magyar
Beret	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	II° g. i.a.	*fogyott*	»
Detek-Tenger	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	II° g. i.a.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szolnok	α	magyar	V° o.	—	*g. kath.*	I° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Nyésta	α	magyar	—	—	r. kath.	V° g.	a. i.	*fogyott*	magyar
•Selyeb	α	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	IV°e.	II°r. i.	nőtt	»
Sáp	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV°r.	II°a. i. g.	*fogyott*	»
Rásong	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a. g.	*fogyott*	»
Berencs	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	g. i.	nőtt	»
•Léh	α	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	g. i.	»	»
Felső-Kázsmárk	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	II° g. i. a.	*fogyott*	»
Alsó-Kázsmárk	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV°r.	II°a g. i	nőtt	»
Halmaj	α	magyar	—	—	r. katk.	II° e.	g. i.	»	»

A nagyidai hegysík s a Csereháti magaslatok vízválasztói a Bodva s a Hernád rendszeréhez tartozó patakoknak. A hegysíkon át Szeszta és Nagy-Ida községeknél vonul el a magyar nyelvhatár.

Mögötte 51 magyar és 2 tót falu fekszik a magaslatokon, s a Hernád felé ereszkedő oldalvölgyekben. Amazok fajnépe a borsodival rokon palóczfajta, emezeké *eltótosodott sárosi orosz.*

Az egész területen Sárosból erre áramlott *ruthénség* nyomait látjuk mindenütt. A régi statisztika *orosz fajnépet* talált nemcsak az eltótosodott Orosz-Gadnán s Kátyon, hanem a *megmagyarosodott* Kéty, Szolnok, Felső-Vadász, Apáti, Alsó-Gagy és Perecse községekben is. Valamennyi megtartotta napjainkig *g. kath.* hitét; sőt Szolnok faluban maradt jelentékeny számu orosz fajkisebbség (V°). Ujlak-Sztantiska mai többsége *magyar*, erős kisebbsége *tót* (V°), de a nép zöme *oroszul* imádkozik, e falu is eredetileg orosz volt, félszáz év előtt tóttá lett, s azóta magyarosodik.

Ily analogiák alapján orosz eredetűnek tarthatjuk a *többi* községek fajnépét, mely e vidéken magyar ajkú, és orosz hitet vall. Ilyenek Sélyeb, Homrogd, Monaj és Büttös magyar faluk, hol a g. kath. hivek vannak *többségben;* ilyen Keresztéte, Pamlény, Krasznyik-Vajda, Szemere, Fáj, Csenyéte, Felső-Gagy, Kupa, Tomor, Junosd, Beret, Nyésta és Detek-Tenger, hol a g. kath. *kisebbség* II—V° erejű.

Látszik mekkora orosz áramlat jött e vidékre Sáros felől, utolsó hullámai Borsodba beértek, — de a palócz földön nagy részt megmagyarosodott. Csak Kány, Orosz-Gadna és a Bodva-vonalon említett Falucska község lett tóttá, a mit úgy értelmezünk, hogy e falukba Sárosból előbb tiszta orosz nép jött, aztán olyan, mely már Sárosban eltótosodott. Lesz alkalmunk ott e tipussal találkozni.

A magyar nép olvasztó erejét újabb időben a tömeges elköltözés e vidéken is gyengíti. Csak a nagyidai hegysíkon nőtt a népszám észrevehetőleg, — egyebütt *23 faluban apadt.* A község-méretek ezért oly alacsonyak: 4 a, 10 β, 37 α. Nagy részük tiszta magyar falu, de hervadozó. Népük érzi az idők terhét, s mint a borsod-gömöri nép, ez is az alföldön keresi boldogulását.

A *hitélet* 16 magyar községben túlnyomólag r. kath., 11 magyar s 2 tót községben g. kath., 24 magyar községben ev. ref. A vidék legtöbb faluja 2—3 felekezet közt oszlik meg.

Most végigmegyünk a Hernád-völgyön, a szikszói völgyszakasztól vízfolyás ellenében a kassai szakaszig.

A Hernád-völgy (50 magyar, 23 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Szikszói járás (a Kis-Hernád és Bársonyos mentén).									
⁝*Onga*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i. a.	nőtt	magyar
⁝*Szikszó*	c	magyar	—	—	ev. ref.	III° r. II° i.	g. a.	»	»
⁝*Aszaló*	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	*fogyott*	»
Kis-Kinizs	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a. g.	nőtt	»
•Csobád	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e. II° g	i. a.	»	»
Ináncs	β	magyar	IV° t.	—	*r. kath.*	I° g.	i. e.	»	»
Hernád-Szent-András	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	k. i.	*fogyott*	»
Alsó-Fügöd	α	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e. II° a.	i. g.	nőtt	»
Felső-Fügöd	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	V° r.	i. a. g.	»	»
•Forró	a	magyar	V° t.	n.	*r. kath.*	I° i.	e. g.	*fogyott*	*tót*
Devecser	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	V° r.	g. a. i.	*fogyott*	magyar
Fancsal	α	magyar	—	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. g. i.	nőtt	*tót*
•Encs	β	magyar	—	—	*r. kath.*	II° i.	e. g.	»	magyar
Alsó-Méra	α	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	III° e.	i. g.	*fogyott*	»
Felső-Méra	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	IV° r.	i. g.	*fogyott*	»
Alsó-Szend	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
Felső-Szend	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° a. II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Szala	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g. a.	*fogyott*	»
Alsó-Novaj	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	*fogyott*	»
Idrány	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r. II° i.	g.	nőtt	»
Felső-Novaj	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	*fogyott*	»
•Garadna	β	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III° g.	i. e. a.	nőtt	»
•Hernád-Szölled	α	*tót*	V° m.	—	*g. kath.*	IV° r. II° i.	a.	*fogyott*	*orosz*
Hernád-Vécse	β	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III° g. II° a.	e. i.	*fogyott*	magyar
Hernád-Petri	α	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	II° g.	e. i.	*maradt*	»
Gönczi járás (a Szerencs-vonal mentén).									
Szent-István-Baksa	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i.	*fogyott*	magyar
Hernád-Kércs-Prépost	β	magyar	I° t.	e.	*r. kath.*	I° e.	i.	*fogyott*	»
•Felső-Dobsza	a	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i. g. a.	nőtt	»
Nagy-Kinizs	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i.	*fogyott*	»
Pere	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° g. II° e.	i.	*fogyott*	»
Hernád-Büd	α	magyar	-	—	ev. ref.	IV° r. II° a.	i. g.	nőtt	»
•Gibárt	α	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	V° e.	i. g.	»	»
Alsó-Czécze	α	magyar	—	-	*r. kath.*	IV° e. III° g.	i.	*fogyott*	»
Felső-Czécze	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	*fogyott*	»
Korlát	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r. II° i.	g. a.	*fogyott*	»
•Vizsoly	a	magyar	I° t.	n.	*r. kath.*	II° e.	g. i. a.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vilmány	β	magyar	—	—	*r. kath*	IV°e. II°i.	g.	nőtt	magyar
Vilmány-Kisfalu	α	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III°e. II°g.	i.	*fogyott*	»
Göncz-Ruszka	a	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III°e. II°i.	g.a.	*fogyott*	»
‡*Göncz*	c	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. g.	*fogyott*	»
Füzéri járás									
Zsujta	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.k.g.	*fogyott*	magyar
Abaujvár	β	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
Pányok	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
•Alsó-Kéked	α	*magyar*	I° t.	h.	r. kath.	II° e.	i. g.	nőtt	*tót*
Felső-Kéked	α	*tót*	II° m.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Nádasd	β	tót	V° m.	—	r. kath.	II° e.	i. g.	*fogyott*	»
Szkáros	α	tót	IV° m.	n.	r. kath.	II° e.	g. i.	*fogyott*	»
•Zsadány	β	tót	V° m.	n.	r. kath.	III°e. II°g.	i.	*fogyott*	*magyar*
Csány	β	tót	V° m.	n. e.	r. kath.	IV°e. II°i.	g.a.	nőtt	*magyar*
Kassai járás									
Szurdok	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
Hidas-Németi	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	III°e. II°i.	g a.	nőtt	»
Tornyos-Németi	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	g. i.	*fogyott*	»
Miglécz	α	magyar	II° t.	—	*ev. ref.*	IV°r. II°i	g.	*fogyott*	»
Kenyhecz	α	magyar	II° t.	n.	r. kath	II° g.	e. i.	*fogyott*	»
•Szina	a	*magyar*	II° t.	n. e.	r. kath.	III°e. II°g.	i.	*fogyott*	»
Bölzse	α	*tót*	II° m.	—	*g. kath.*	V° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Gönyü	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	III° g.	i. e.	*fogyott*	tót
Bocsárd	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	*orosz*
Szakaly	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	III° g.	i.	*fogyott*	tót
•Enyiczke	β	tót	III° m.	n.	r. kath.	I° a.	i. e	nőtt	»
Gecse	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° i.	g. e	*fogyott*	tót
Csontosfalu	α	tót	II° m.	—	r. kath.	I° g.	i.	nőtt	»
•Koksó-Mindszent	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	III° i.	g.	*fogyott*	»
Bernátfalva	α	tót	III°m. II°e.	n.	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	»
Koksó-Baksa	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Buzafalva	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° i.	g e.a.	*fogyott*	»
Zsebes	α	tót	III° m.	—	r. kath.	II° e.	a. i.	nőtt	»
Bárcza	a	tót	IV° m.	n.	r. kath.	II° g.	e.i.a.	»	»
•.•**Kassa**	B	*magyar*	IV°t. II°n.	e.	r. kath.	II° i.	a.g.e.	»	*német*
Szilvás-Apáti	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° g.	—	»	tót
•Kassa-Ujfalu	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° g.	i. e.	»	»
Tihany	a	tót	I° e.	m.	r. kath.	I° g.	—	»	»
Raás	α	tót	—	—	*ág. ev.*	III° e.	r. i.	nőtt	tót
Benyék	α	tót	—	—	r. kath.	III°a. II°e.	g.i.	*fogyott*	»

Az abauji dombos vidéket a Hernád-völgy metszi át. Alsó szakaszain a térszín ellapul s az alföldi róna jellegét veszi föl. Itt fekszik, a szikszói és gönczi járásokban, a legtöbb nagyközség (Göncz, Szikszó, Onga Aszaló), s a legtöbb népes falu. Méreteik: 2 c, 6 a, 14 β, 18 α. A felső szakaszokon, a füzéri s a kassai járásban, a völgy hullámosabb, Kassa fölött hegyek közé szoruló. Itt a legtöbb falu kicsiny. Méreteik: 5 a, 8 β, 20 α. Ezek közt emelkedett *Kassa* város (B) első rendű vidéki emporiummá.

A völgy alvidéke magyar, felvidéke tót. A *nyelvhatár* Kassától jó messze délre: a *magyar* Szina, Kenyhecz, Alsó-Kéked, s a *tót* Enyiczke, Bocsárd, Szakaly, Bölzse, Gönyü, Nádasd és Felső-Kéked faluknál huzódik el. Lenn a magyar alvidéken csak egy eltótosodott orosz nyelvsziget van: Hernád-Szőlled, mely már erősen magyarosodik (magyar kisebbsége V°). Maga *Kassa magyar nyelvsziget* a tótság közepett, s ezt a magyar elem az utolsó évtizedek alatt a német elemtől hóditotta el; ma Kassán erősebb faj minoritást képvisel a tót (IV°), mint a fajnémet (II°). E városnak nemcsak hatalmas felszivó, hanem szétsugárzó kulturereje is van: körülötte a tót faluk részint nőnek, részint magyarosodnak. Közte s a tót-magyar nyelvhatár közt ma az egész vonalon tetemes magyar kisebbségeket találunk. Ezért itt a közel jövőtől jelentékeny határigazítás várható a magyar nyelvterület javára.

Van is a magyarságnak pótolni valója e vidéken, mert a közel multban épp a nyelvhatárnál *tért veszített.* Ötven év előtt itt *Zsadány* és *Csány magyar faluk voltak*, Alsó-Kéked tót falu volt, — *emezt a magyar*, *amazokat a tót elem azóta szállta meg* túlsúlylyal. Lenn az alvidéken Fancsal és Forró tót faluk ugyanekkor *megmagyarosodtak*, de viszont a Hernád-völgy 3 orosz faluja: Hernád-Szőlled, Bölzse és Bocsárd *eltótosodott.*

Ma a határvonal ingadozik, s a népmozgalmak erejétől függ, hogy merre fog elhajlani. Az erős fajkisebbségek a magyarság terjeszkedésére vallanak, de a költöző népesség, a kiürülő falvak száma elsötétíti e képet: félszáz év alatt a Hernádvölgy 23 tót helysége közül *15-ben,* s 50 magyar helysége közül *32-ben fogyott a lélekszám.* A veszteségek serpenyőjét némileg ellensúlyozza a megmagyarosodott Kassa föllendülése, mely népszámát 50 év alatt erősen megkétszerezte, volt 12.600, van 28.800 lakosa.

A magyar helységek közt 26 r. kath. 23 ev. ref. s 1 ág. ev. vallású. A tót helységek közt 2 g. kath., 1 ág. ev., a többi r. kath.

Az abauji talaj keleti szélét kell még megtekintenünk, hol a nyelvterületi viszonyok a legkuszáltabbak, s a surlódó etnikai erők a legnagyobb hullámokat vetik.

A Tárcza-völgy (15 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kassai járás.									
Királynép	α	tót	I° m.	n. o. e.	r. kath	III° g.	II° a. e. i.	*fogyott*	tót
Haraszti	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	IV° r.	II° g. c. i.	*fogyott*	»
Vajkócz	α	tót	IV° m.	n.	*ev. ref.*	II° g.	a. r. i.	nőtt	»
•Rozgony	a	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	II° g.	e. i. a.	*fogyott*	»
Felső-Olcsvár	α	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	II° e.	g. a. i.	nőtt	»
Alsó-Olcsvár	α	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	II° g.	e. i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zboda	α	tót	I° m.	e.	r. kath	V° g.	e. i.	nőtt	*orosz*
Beszter	α	tót	V° m.	n.	r. kath.	V° e. II° g.	i.	»	tót
Lengyelfalva	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	e. i. a.	*fogyott*	»
•Széplak	a	tót	II° e.	m. n.	r. kath.	I° i.	g. e. a.	nőtt	»
Széplak-Apáti	α	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° g.	a. i.	azóta lett	
Füzéri járás.									
Felső-Hutka	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	IV° g.	i. e.	nőtt	tót
Alsó-Hutka	α	tót	V° m.	n.	r. kath.	V° e.	g. i.	»	*magyar*
Felső-Mistye	β	tót	II° m.	—	r kath.	I° e.	g. i.	»	tót
•Alsó-Mistye	a	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° g.	i. e.	»	»
Az Ósva-völgy (5 magyar, 14 tót helységgel):									
Füzéri járás.									
Rank-Füred	α	tót	II° m. II° n.	—	r. kath.	II° a.	i. g. e.	nőtt	német
•Rank	α	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	III° r.	i. g.	»	tót
Zsir	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	III° g. II° r.	—	*fogyott*	»
Bátyok	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	II° r.	g. i.	nőtt	»
Felső-Kemencze	α	tót	I° m.	—	*ág. ev*	I° r	i. g.	»	»
Csákány	α	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	II° r.	g. i. e.	»	»
Alsó-Kemencze	β	tót	III° m.	—	*ág. ev*	II° r.	e. g. i.	»	»
Nádaska	α	tót	I° m.	—	r. kath.	III° a.	g. i. e.	*fogyott*	»
Györgyi	α	tót	III° m.	—[1]	r. kath.	II° a.	e. g. i.	»	»
Kelecseny-Borda	α	tót	I° m.	—	*g. kath.*	III° r.	a. e. i.	*maradt*	*orosz*
Böd	β	*magyar*	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	a. i. g.	nőtt	magyar
•Pető-Szinye	β	*magyar*	V° t.	n.	r. kath.	III° g. II° e.	a. i.	»	*tót*
Győrke	β	*magyar*	IV° t.	n.	*ev. ref.*	III° r. II° g.	i. a.	»	magyar
Regete-Ruszka	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° e.	g. i.	»	tót
Ósva	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	II° e.	g. i.	*fogyott*	»
Felső-Csáj	α	*magyar*	III° t.	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	nőtt	magyar
Bologd	α	tót	III° m.	—	r. kath.	I° i.	g. e.	»	tót
Alsó-Csáj	α	tót	IV° m.	—	r. kath.	III° e. II° i.	g.	*fogyott*	*magyar*
Garbócz-Bogdány	α	*magyar*	IV° t.	n.	r. kath.	III° e. II° i.	g. k.	*fogyott*	»
A Ronyva-völgy (1 magyar, 6 tót helységgel):									
Füzéri járás.									
Kis-Saláncz	α	tót	IV° m.	—	r. kath.	IV° e.	g. i.	*fogyott*	tót
Rákos	α	tót	V° m.	n.	r. kath.	V° e. II° g.	i.	nőtt	tót
•Nagy-Szaláncz	β	*magyar*	II° t.	n.	*ev. ref.*	III° r.	g. i. a.	»	magyar
Újváros	β	tót	II° m.	--	*g. kath.*	IV° r.	i. e.	»	*orosz*
Kalsa	α	tót	II° m.	—	r. kath.	IV° g.	i. e.	»	*orosz*
Újszállás	α	tót	III° m.	—	r. kath.	II° g.	e.	*fogyott*	tót
Szaláncz-Huta	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
A Bozsva-Ronyva-köz (6 magyar, 1 tót helységgel):									
Füzéri járás									
Hollóháza	β	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° i.	g. e. a.	nőtt	tót
Pusztafalu	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	magyar
•Füzér	β	magyar	IV° t.	—	r. kath.	III° g. II° e.	i.	nőtt	»
Kajáta	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Komlós	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e. II° g.	i.	nőtt	»
Nyiri	β	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	III° r.	g. i.	*fogyott*	»
:*Telkibánya*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	g.	nőtt	»

A Bozsva-völgy (6 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Füzéri járás									
Sompataki nagy huta	α	*tót*	I° m.	—	r. kath.	I° g.	—	*fogyott*	tót
Sompataki kis-huta	α	*tót*	IV° m.	—	r. kath.	II° e.	g. a.	*fogyott*	»
Kovácsvágás-huta	α	magyar	IV° t.	—	r. kath.	I° g.	—	*fogyott*	*tót*
Kovácsvágás	β	magyar	I° n.	t.	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
•Pálháza	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	nőtt	»
Nagy-Bozsva	α	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	IV° r.	g. i.	*fogyott*	»
Kis-Bozsva	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° g.	II° e. i. a.	*fogyott*	»
Radvány	β	magyar	—	—	r. kath.	V° e.	g. i.	nőtt	»
Filkeháza	α	*tót*	IV° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	*orosz*

Az Ond-völgy (13 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gönczi járás.									
Hejcze	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a. i. g.	*fogyott*	magyar
•Fony	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	g. i.	*fogyott*	»
Regéczke	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° g.	e. i.	*fogyott*	»
Mogyoróska	α	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Árka	α	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	g. i.	*fogyott*	magyar
•Bodókő-Váralja	a	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	i. e.	*fogyott*	»
Bodókő-Ujfalu	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	II° g.	a. i.	*fogyott*	»
Baskó	3	magyar	—	—	*g. kath.*	II° r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Alpár	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	*fogyott*	magyar
Sima	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a. i. g.	nőtt	»
•Kér	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	g. i.	*fogyott*	»
Czekeháza	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	III° e.	g. i. a.	*fogyott*	»
:*Abauj-Szántó*	d	magyar	—	—	r. kath.	III° i.	e. a. g.	*fogyott*	»

E vidék felső tagozata északon Sáros megyével, az egész tag keleten Zemplénnel határos. Sárosból ereszkedik le a Tárcza s az Osva-völgy az abauji Hernádvonal felé. Zemplén felől a tokaji hegyláncz huzódik el a Hernád-völgy felett. E magaslatok délnyugoti lejtőin az Ond-patak, a keleti lejtőkön a Ronyva s a Bozsva folynak be Zemplénbe. Köztük emelkednek, Füzér és Telkibánya vidékén, a hegyalja csúcspontjai: a Nagy-Milicz (896 m.) s a Téres (841 m.) E *vízválasztónál ér össze a magyar s a tót nyelvhatár.* A magyarság 25 helységben a Bozsva-Ronyva-köztől délre, a tótság tőle északra 47 községben lakik. A nyelvhatár a *magyar* Pusztafalu és Füzér, s a tót Szalánczhuta és Hollóháza előtt vonul át. Túl a tót határon *6 magyar falu*: u. m. Nagy-Szalancz a Ronyva-völgyben, Garbócz-Bogdány, Felső-Csáj, Györke, Pető-Szinye és Böd az Osva-völgyben, — s innen a magyar határon 3 *tót falu*: u. m. Filkeháza s a két sompataki hutatelep (mindkettő egy-egy kisközség), külön *sziget-csoportot képez.*

A szigetképződmények, s az egész vidék legtöbb falujában a tetemes fajkisebbségek arra vallanak, hogy nemrég a nyelvhatár máskép feküdt,

s mai fekvésében erősen ingadozik. Az etnikai viszonyok átalakulása már hosszú idő óta tart. Félszáz éve sincs, hogy e magaslatokon a *tót* Kovácsvágás-Huta, Petőszinye, s az *orosz* Mogyoróska és Baskó *megmagyarosodtak*, a *magyar* Alsó-Hutka, Alsó-Csáj, a *német* Rank-Füred (Herlein), s az *orosz* Zboda, Kelecsény-Borda, Filkeháza, Kalsa és Ujváros pedig *eltótosodtak*. Így hullámzanak az erők ma is, a tót fajnép délnek, a magyar északnak törekszik. Szigeteiken látható, hogy a tót messzebb, s a magyar tömegesebben nyomult czélja felé, de aztán megállították egymást útjukon; az alakuló nyelvhatárok szétszakadtak és szigetségek keletkeztek. Ma a magyar kisebbségek II—V° erővel 21 tót faluban, fel Sáros megye határáig terjednek, az erős tót kisebbségek pedig 7 magyar faluban a nyelvhatárokra s egyes magyar szigetekre szorítkoznak. Ha e jelekből szabad következtetni, úgy e vidéken is a magyar nyelvterület gyarapodását remélhetjük a közel jövőben. Másrészt viszont itt sem maradtak el a költözési mozgalom megdöbbentő következményei: 50 *tót* község közül *15-ben*, 31 *magyar* község közül *19-ben* fogyott meg a nép lélekszáma félszáz év alatt.

Vallás dolgában a magyar helységek közt 17 r. kath., 12 ev. ref., 2 g. kath., a tót helységek közt 39 r. kath., 7 ág. ev., 3 g. kath. s 1 ev. ref., a mi azt teszi, hogy az eltótosodott orosz faluk ketteje az orosz vallást is letette, s hogy Vajkócz *tót* faluban a *kálvinista* többség egy része *eltótosodott magyarokból* áll.

Foglaljuk össze a megyéről előadottakat.

Van Abauj-Tornában 1 magyar *város* (Kassa), 8 magyar s 3 német *nagyközség*. A 253 kisközség 54 *körbe* van kapcsolva, melyek közül 37 kör 2—5, 17 kör 6—9 faluból áll; a fajtöbbség ott 28 körben magyar, 9-ben tót, itt 13 körben magyar, 4-ben tót.

A *helység méretek* a 3 fajnép községeiben ilyenek:

méretre	*fajtöbbségre* magyar	tót	német
legnagyobb (𝔅)	1	—	—
nagyméretű (ℭ—𝔄)	—	—	—
középméretű (d)	1	—	—
» (c)	2	—	—
» (b)	—	—	1
» (a)	19	9	2
kisméretű (β)	54	22	—
» (α)	97	57	—
együtt	174	88	3 helységben.

Tiszta magyar község van 90, tiszta tót 3, tiszta német egy sincs. Súlytalan (I°) fajkisebbség van 63 nagyar, 42 tót, 2 német helységben.

A jelentékenyebb minoritások a fajtöbbségekhez így állanak:

a fajtöbbség	*a fajkisebbség:* IV–V°					II–III°				
	magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.
magyar	*	11	—	1	—	*	9	—	—	—
tót	17	*	—	—	—	23	*	2	—	1
német	—	—	*	—	—	—	1	*	—	—

E táblázatokból kitünik, hogy az apró községi képződmények a nép költözése folytán mennyire túltengenek, s hogy a magyar elem tetemes népveszteségei daczára kétszer annyi tót községben foglal jelentékeny súlylyal helyet, mint a tót elem magyar községekben. Német kisebbség csak tót falukban fordul elő, orosz kisebbség pedig csak 1 magyar faluban, egyebütt vagy elmagyarosodott, vagy eltótosodott.

Vallásra a megyei népesség így oszlik meg községenkint: a felekezeti majoritás 159 községben *r. kath.*, köztük 84 község magyar, 72 tót, 3 német; 75 községben *ev. ref.*, köztük 74 magyar, 1 tót; 23 községben *g. kath.*, köztük 15 magyar, 8 tót, végre 8 községben *ág. ev.*, köztük 1 magyar, 7 tót. Jelentékeny a r. kath. *kisebbség* 75, az ev. ref. 63, a g. kath. 36, az ág. ev. 7, s az izraelita kisebbség 9 helységben. Az izraeliták többnyire szórványosan fordulnak elő, de megyeszerte magyar ajkúaknak vallják magukat, ez kitünik a német spórák csekély számából is. Legnagyobb az izraeliták száma Kassán, Buzafalván, Bernátfalván, Gecsén, Encsen, Tornán s Panyon (II—II°), Koksó-Mindszenten s Abauj-Szántón (III—III°).

A megyebeli *magyar elem* 167 községe egy tagban fekszik a gömörborsodi s a zempléni magyar vidékek közt; 6 magyar falu Telkibánya körül sziget-csoportot, 1 magyar város külön szigetet képez a tót nyelvterületen. A *tótság* 81 községgel osztatlanul összefügg, 7 faluja azonban szétszóródott, megannyi nyelvsziget gyanánt. Kapcsolatja a zempléni s a sárosi tótsággal szoros, a szepesivel lazább, a gömörivel teljesen megszakadt. A 3 *német* község a szepes-gölniczi szász medencze Torna-Abauj felé hajló nyulványának tekinthető.

Mielőtt Szepesbe s onnan a felvidék északkeleti részére áttérnénk, összegezni kivánjuk az adatokat, melyeket a palócz föld hét megyéjéről közöltünk. Így kapunk teljes áttekintést a látott részletek felett.

Városokban ez országtáj elég gazdag: számuk 13. Kevesebb, mint a tót felvidék városaié (16), de majd annyi, mint az egész Dunántúlé (14) Itt kilencz város magyar, egy német, három tót jellegű.

Nagyközség van 186: u. m. 167 magyar, 4 német, 15 tót. Ez a tipus Túl-a-Dunán gyakrabban fordul elő (354-szer), a tót felvidéken gyérebben (108-szor). Az 1149 *kisközség* (eltekintve a nagyközségekhez csatolt egyes faluktól) 300 *körbe* van kapcsolva. Köztük 253 kör 2—5, 47 kör 6—9

faluból áll; ott a fajtöbbség 198 körben magyar, 3-ban német, 52-ben tót; itt 25 körben magyar, 22-ben tót. Látszik, hogy a palócz faluk egy részében a nép a tót hegyi faluk népéhez hasonló viszonyok közt él.

Az országtáj 1348 helységének méretei ilyenek:

Méretre:		*Fajtöbbségre* magyar	tót	német	orosz	
legnagyobb	(C)	1	—	—	—	helység
»	(B)	2	—	—	—	
»	(A)	3	1	—	—	
nagyméretű	(𝔆)	1	—	—	—	
»	(𝔅)	4	—	—	—	
»	(𝔄)	6	1	—	—	
középméretű	(d)	5	1	1	—	
»	(c)	12	4	1	—	
»	(b)	41	5	2	—	
»	(a)	176	36	5	—	
kisméretű	(β)	312	117	5	—	
»	(α)	349	254	2	1	
együtt:		912	419	16	1	

A német faluknak csak kisebb fele, a magyar faluk erős kétharmada, a tót faluknak közel négy-ötöde kisméretű. Ez összefügg a költözési mozgalommal, mely a tótságot erősebben rázkódtatta meg, mint a magyarságot. Arról a rettenetes pusztulásról, mely községeiket érte, a fejezet végén fogunk számot adni, visszapillantva az egész felvidékre. A palócz földön a magyar faj túlsúlyát a többi népek fölött középméretű helységeinek száma (234 magyar, 55 másajkú), s nagyméretű képződményei (17 magyar, 2 másajkú) fejezik ki.

Tiszta magyar helység van ez országtájon 533 (a tót felvidéken csak 69 volt), a *tiszta tót* helységek száma 32 (a tót felvidéken volt 296), *tiszta német* és *orosz* helység egy sincs. *Súlytalan* fajminoritás 299 magyar, 250 tót, 6 német községben, szórványos *magyar* elem 193 tót s 5 német, szórványos *német* elem 54 magyar, 25 tót, és szórványos *tót* elem 212 magyar s 1 német helységben található. Czigány rajok 33 magyar s 32 tót faluban fordulnak elő.

A *jelentékenyebb fajminoritások* viszonossága ilyen:

	A fajkisebbség IV—V° súlylyal					II—III° súlylyal					
A fajtöbbség:	magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	magyar	tót	német	orosz	egyb ny.	
magyar	*	25	2	1	—	*	46	5	—	1	helységben
tót	41	*	—	—	—	23	*	2	—	1	
német	2	—	*	—	—	6	2	*	—	—	
orosz	1	—	—	*	—	—	—	—	*	—	

A *poliglott* helységek száma a palócz földön sokkal nagyobb, mint a tót felvidéken: itt 158, ott 117 volt; súlyos minoritás itt 72, ott 51, kisebb súlyu itt 86, ott 66 községben fordul elő. Főleg a *magyar s a tót elem* keveredik erősen, mert nyelvhatáraik az Esztergomtól Abauj-

Tornáig húzódó hosszú vonalon csaknem megszakítás nélkül érintkeznek. Tetemes magyar kisebbség van 71 tót, s tót kisebbség 66 magyar helységben. Német minoritást keveset találhatni, mert a német nyelvterületek e vidéktől messze esnek. Az orosz felszívódott a palócz talajban: orosz község csak 1 van, orosz kisebbség is csak 1 magyar faluban maradt. Hogy mennyi volt, erről a felekezeti statisztika adatai tájékoztatnak.

R. kath. község van e vidéken 795, ú. m.: 614 magyar, 167 tót, s 14 német; *ev. ref.* község van 248 ú. m.: 247 magyar, 1 tót; az *ág. ev.* községek száma 267 ú. m.: 27 magyar, 238 tót és 2 német: végre a *g. kath.* községeké 38, ú. m.: 24 magyar, 13 tót s 1 *orosz*. E szerint 37 orosz faluból kétharmad megmagyarosodott, egyharmad eltótosodott.

A súlyosabb *felekezeti kisebbségek*, ha egybevetjük azokat egyfelől a felekezeti, másfelől a fajtöbbségekkel, a következő képet tüntetik fel:

	A felekezeti kisebbség										
A felekezeti	IV–V° súlylyal					II–III° súlylyal					
többség	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	
r. kath.	*	12	27	52	2	*	28	56	60	17	helységben.
g. kath.	15	*	—	1	—	12	*	—	—	—	
ág. ev.	41	—	*	—	—	102	1	*	4	—	
ev. ref.	64	—	—	*	—	136	4	3	*	—	
A fajtöbbség											
magyar	87	9	19	48	2	142	21	45	53	12	
tót	31	3	8	5	—	107	12	13	11	5	
német	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	
orosz	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	

E táblázat adatai szerint a *két* (vagy több) *felekezetű* községek száma 637, ú. m.: 438 magyar, 195 tót, 3 német s 1 orosz. Erős *r. kath.* kisebbségek más felekezetű többségek mellett 380, *más felekezetű* minoritások r. kath. többség mellett 267 helységben találhatók, amazok közül 209, emezek közt 239 magyar. *G. kath.* kisebbséget találtunk 45 faluban, köztük *30 magyar s 15 tót*. Látszik, mily arányban magyarosodott és tótosodott e vidéken az egykor délnyugat felé terjeszkedett orosz fajnép. *Protestáns* kisebbség csak 7 protestáns faluban, kálvinista kisebbség 16 tót faluban fordul elő. Erős *izraelita* minoritás van 14 magyar s 5 tót községben.

A *palócz föld fajnépei* közül az *orosz elenyészőben van* teljesen. Ma csak egy nyelvszigetje áll fenn borsodi területen, ez is el fog tűnni előbb-utóbb. A *németség* 8 faluval a nógrádi, honti és esztergomi Dunavölgyben a *Vértesek sváb medenczéjéhez*, 4 helységgel a szepes-gölniczi *szász medenczéhez* tartozik, más 4 német falu szétszórt nyelvszigeteket képez. A *tótság* zöme a bars-honti s az abauj-zempléni határok közt 364 községgel *két tagból:* a nagyobbik tag Hont, Nógrád s Gömör megyék északi vidékén 283, a kisebbik tag Abauj északkeletén 81 községből áll; köztük fekszik a *magyar* Tornaalja, s a szepes-gölniczi *szász* medencze. A tót nyelvterület *egységét* mögöttük a zólyom-liptói s a szepes-sárosi

tót tömeg tartja fenn. A palócz megyék alsó vidékein *55 tót sziget* szóródott szerte. E szigetek száma valaha kétannyi volt, de nagyrészt megmagyarosodott, főleg Nógrádban. A palócz föld 904 magyar községe tömören fekszik, egymáshoz zárkózva. *Hat magyar falu* az abaúji tótságban szigetcsoportot, *két* magyar helység (Abaujban *Kassa* és *Gömörben* Rahó) egy-egy *nyelvszigetet* alkot.

Magyarország felvidékéről eddig szerzett benyomásainkat most az *északkeleti* megyékben sietünk kiegészíteni.

III. A tót-orosz felföld.

Magyarország ez északkeleti része — Szepestől Máramarosig — 3 849,654 k. hold területet foglal el, hol az utolsó számlálás 1741 községben 1.288,953 lelket talált.

A jogi népesség, *fajok* szerint csoportosítva, így oszlott meg akkor *községenkint*, saját összegezésünk szerint.

209 **magyar** helységben 1,358.179 k. hold területen volt:

Megye területén	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma									
		magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Szepes . . .	1	269	—	4	—	—	—	—	—	—	273
Zemplén . .	125	130.196	58	4.784	2.661	82	3	40	1	1.189	139.014
Ung	50	32.144	11	2.662	2.388	799	3	2	—	224	38.233
Bereg	71	71.227	34	133	4.376	4.097	—	4	2	270	80.143
Ugocsa . . .	31	26.992	749	39	1.669	3.760	—	—	—	65	33.274
Máramaros	12	24 504	2.184	45	3.395	3.733	4	7	—	166	34.038
együtt:		285.332	3.036	7.667	14.489	12.471	10	53	3	1.914	=324.975

53 **román** helységben 490.342 k. hold területen volt:

Ugocsa . . .	7	495	7.938	—	328	26	—	—	—	52	8.839
Máramaros	46	1.275	60.615	59	13.484	1.656	—	—	—	424	77.513
együtt:		1.770	68.553	59	13.812	1.682	—	—	—	476	= 86.352

730 **tót** helységben 1,412.517 k. hold területen volt:

Szepes . . .	164	2.954	2	85.158	9.880	703	1	10	—	1.816	100.524
Sáros	261	5.471	6	110.276	9.142	1.345	5	2	—	2.392	128.639
Zemplén . .	228	10.260	—	101.553	8.370	1.055	13	40	—	2.083	123.374
Ung	75	3.287	7	35.477	3.626	742	—	30	6	582	43.757
Bereg	2	34	—	493	48	153	—	—	—	2	730
együtt:		22.006	15	382.957	31.066	3.998	19	82	6	6.875	=397.024

60 **német** helységben 317.101 k. hold területen volt:

Szepes . . .	38	1.694	—	7.570	34.699	41	—	—	—	560	44.564
Sáros	2	87	—	278	653	—	—	—	—	2	1.020
Zemplén . .	3	189	—	23	1.866	—	—	—	—	2	2.080
Bereg	12	680	55	166	2.968	520	10	—	—	44	4.443
Máramaros	5	1.099	1.877	10	5.961	972	—	—	—	29	9.948
együtt:		3.749	1.932	8.047	46.147	1.533	10	—	—	637	= 62.055

608 **orosz** helységben 2,271.515 k. hold területen volt:[1]

	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma									
		magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horv.	vend	egyéb ny.	összesen
Szepes . . .	17	82	—	482	379	16.774	—	—	—	213	17.930
Sáros	119	150	—	1.777	2.016	33.674	—	2	—	743	38.362
Zemplén . .	95	543	16	1.117	2.614	29.899	—	1	—	539	34.729
Ung	85	1.751	76	1.896	4.304	44.980	—	1	—	249	53.257
Bereg	162	4.110	38	431	12.026	77.137	1	38	—	358	94.139
Ugocsa . . .	33	1.365	143	1	3.450	28.290	—	1	—	98	33.348
Máramaros	97	6.732	281	378	22.839	116.167	—	2	1	382	146.782
együtt:		14.733	554	6.082	47.628	846.921	1	45	1	2.582 =	418.547

E fajnépeket az egyes megyékben helységenkint, s a helységeket a térszín tagozatai szerint csoportosítva vesszük szemlélet alá. Figyelemmel leszünk ezuttal is a félszáz év előtti statisztika útmutatásaira, melyekből megtudhatni, hogy ez országtáj népességi állapotai s nyelvterületi viszonyai akkor milyenek voltak, és azóta mennyiben változtak. Az eddig vázolt országtájakon a honalapítás óta itt élt *autohton népek mellett* többnyire ujkori *telepes* népekkel volt dolgunk. Magyarország keleti részein *ezekhez két más tipus* csatlakozik: a *régi telepeseké*, kiknek helyét még nemzeti királyaink jelölték ki, s a *beáramlott* népeké, kiket az ország északkeleti s délkeleti szomszédságából a viszonyok ereje hozott, s kedvezése terjesztett százéveken át a hazában. Amazokhoz tartozik a *szepesi* s az *erdélyi szász*, emezekhez számítandó északkeleten az *orosz*, keleten a *román* nép. Az orosszal a tisza-jobbparti, a románnal a balparti területen fogunk találkozni. Tömeges elhelyezkedésük képe s terjeszkedésük irányvonalai tájékoztatnak róla, hogy *honnan jöttek*, merre irányozta őket a természet, s hol állította meg a történelem.

Lássuk a *tót-orosz felföld* megyéit egyenkint.

Szepes megye.

Minden oldalról havasok veszik lakott területét körül. Keleten, Sáros megyével határosan, a *Branyiszkó*-csoport és a *lőcse-lublói* bérczek sora, délkeletről délnyugat felé a *szomolnok-kassai* havasok, s a gömör-szepesi *érczhegység* bástyafala húzódik. Nyugatra hazánk legmagasb ormai emelkednek: a *magas Tátra 64 kupja*, élükön *öt óriással*, melyek a 2600 métert mind meghaladják. E havasokból ágazik ki északkeletnek a *szepesi*

[1] Összesen a hét megyében, ú. m:

	A helység szám	A fajnépek lélekszáma									
		magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Szepesben	220	4.999	2	93.214	44.958	17.518	1	10	—	2.589	163.291
Sárosban.	382	5.708	6	112.331	11.811	35.019	5	4	—	3.137	168.021
Zemplénben . . .	451	141.188	74	107.477	15.511	31.036	16	81	1	8.813	299.197
Ungban	210	37.182	94	40.035	10.318	46.521	3	33	6	1.055	135.247
Beregben	247	76.051	127	1.223	19.418	81.907	11	42	2	674	179.455
Ugocsában. . . .	71	28.852	8.830	40	5.447	32.076	—	1	—	215	75.461
Máramarosban .	160	33.610	64.957	492	45.679	122.528	4	9	1	1.001	268.281
	1.741	327.590	74.090	354.812	153.142	366.605	40	180	10	12.484=	1,288.953

Magura, s a vele összefüggő *Pienin* hegység, mely féltesttel Gácsországba fekszik át.

A magas Tátra s a lőcse-lublói havasok közt széles *hegysík* terül el. A *Poprád* vize folyik át rajta, az egyetlen folyó Magyarországon, mely nem a Duna vízrendszeréhez tartozik, hanem a Dunajeczczel egyesülve Gácsországban, a Visztula felé siet. Szepest délnyugat-északkeleti irányban szeli át és Sáros megyébe fordul, de onnan csakhamar visszahajol, s mielőtt az országot elhagyná, másodszor is megérinti a szepesi határt északkeleten. Följebb, északon, Gácsország szélén a lengyel *Dunajecz* folyó halad el a szepesi határ mellett. Délnyugatra, a szepes-liptói határon, a *Hernád* vize ered s széles völgynyílással választja el a branyiszkói s a szomolnoki havasokat egymástól. Az utóbbiak közt a *Gölnicz-patak* tör utat magának a Hernád felé, mellyel Szepes délkeleti határán egyesül.

E térszint 220 helység népesíti be: 1 magyar, 164 tót, 38 német és 17 orosz. A német és orosz elem medenczékre és szigetcsoportokra oszlik, a mik közt a tót nyelvterület többszörösen megszakad. Mi megtekintjük előbb a gölniczi német medenczét, aztán végig megyünk a tót Hernád-völgyön, egy-egy pillantást vetünk a Branyiszkó, a lőcse-lublói havas, a nagy Tátraság s a Magura hegyi népei felé, a Dunajecz-völgyre, s utunkat a Poprád-völgyben, a késmárki szász medenczén át az orosz medenczébe lépve, Sáros megye határánál végezzük.

A Gölnicz-völgy (7 német, 12 tót s 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gölniczbányai j.									
Opáka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Kojsó	a	*orosz*	I° t.	n. m.	*g. kath.*	I° a.	r. i.	nőtt	orosz
Kis-Folkmár	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	II° a.	—	»	tót
Nagy-Folkmár	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° a.	g.	»	»
•Jekelfalu	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	»
Margitfalu	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	nőtt	»
•.•**Gölniczbánya**	c	*német*	III° t.	m.	r. kath.	V° a.	g. i.	*fogyott*	*tót*
Prakfalu	β	tót	II° n.	m.	r. kath.	III° g.	a. e.	nőtt	*német*
Zakárfalu	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	tót
•N-Kunchfalu	a	tót	V° o.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	*orosz*
:*Szepes-Remete*	a	*német*	I° e.	t. .m	*ág. ev.*	IV° r.	i. g.	*fogyott*	német
:*Szomolnokhuta*	β	*német*	I° t.	m.	r. kath.	II° a.	i.	azóta lett	
:*Szomolnok*	b	*német*	I° t.	m.	r. kath.	I° a.	g. i.	*fogyott*	német
:*Szvedlér*	a	*német*	I° t.	m. e.	*ág. ev.*	III° r.	g.	*fogyott*	»
Óviz	α	*német*	IV° t. II° m.	—	r. kath.	I° g.	—	*fogyott*	»
Lassúpatak	α	tót	—	—	r. kath.	I° g.	—	nőtt	tót
Iglói járás.									
:*Merény*	b	*német*	III° t.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	g.	*fogyott*	német
Istvánfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Imrichfalu	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Sztraczena	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»

A Hégény-, Szulova-, Szkála-hegység s a szomolnoki havasok gerincze közt elzárkózva fekszik a szepesi szászság *kisebbik medenczéje*, mely itt 7 községből alakult; más 3 község — mint tudjuk — áthajol belőle Tornába. 1 (Dobsina) Gömörbe. A medencze délkeleti szélén egy *orosz* falu: Kojsó épült nyelvsziget gyanánt; 2 *tót* helység: Prakfalu és Nagy-Kunchfalu a medencze közepén el van szigetelve társaitól, melyek a medencze szegélyére, a hegyek közé szorultak. Félszáz éve *Prakfalu német. Nagy-Kunchfalu orosz helység volt.* de *eltótosodtak.* Ugyanakkor *Gölniczbányán tót volt a fajtöbbség.* de a vándorlási mozgalomban a tótok számbeli túlsúlyukat itt ép úgy elvesztették, mint a szomszéd Dobsinán, s a szász elem jutott többségre. A német helységek általán nagyok, népesek; egyikük városi képződmény, öt nagyközség. Méreteik: 1 c. 2 b, 2 a, 1 β, 1 α. Míg a tót faluk jelentőség nélkül valók; méreteik: 2 a, 4 β, 6 α. De a bányaipar hanyatlása óta, mely e fajnépeknek kenyeret ád, a népesség a tót telepeken stagnál, a német telepeken fogy. Maga Szomolnok 1800 léleknél többet vesztett: volt 4048, maradt 2220 lakosa. Valószínű, hogy e medencze körül a nyelvhatárok változni fognak. A *tót* határ-vonal nyugaton Straczena, Imrichfalu, Istvánfalu, keleten Zahárfalu, Margitfalu, Nagy-Folkmár és Opáka községeknél vonul el, északon a hernád-völgyi tót képződmények, a mikről alább lesz szó, zárják el a Gölnicz-vidék kis német medenczéjét.

Vallásra a gölniczi *német* elem 4 helységben r. kath., 3 ban ág. ev.; a *tótság* csak *Nagy-Kunchfalván g. kath.*, hol a fajnép eltótosodott orosz, egyebütt r. kath.

Most végig megyünk a felső *Hernád-völgyön*, vízfolyás ellenében, föl a magas Tátra alá, a Hernád-Poprád-közig.

A Hernád-völgy és környéke (43 tót, 4 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gölniczbányai j.									
Klukno	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	tót
Richno	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kalava	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hrisócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Szlovinka	β	*orosz*	I° t.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	orosz
Alsó-Szlovinka	β	*orosz*	I° t.	n. m.	*g. kath.*	I° r.	i. a.	*fogyott*	»
Szepesváraljai j.									
Krompach	a	tót	III° n.	m.	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	tót
Kolinfalu	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	—	—	nőtt	»
Vajkfalva	α	tót	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Szlatvin	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° a.	—	»	»
Olysavka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zsegra-Ujvár	α	tót	II° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Grancs-Petrócz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:Szepes-Olaszi	b	tót	III° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	*német*
Olczno	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Welbach	β	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Hinczócz-Torsztyán	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kattung	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•Körtvélyes	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Jamnik	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Vitfalu	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*maradt*	»
Iglói járás.									
Porács	a	*orosz*	I° t.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	i.	nőtt	orosz
Matejócz	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	tót
•Kotterbach	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° g.	a. i.	»	»
Zavadka	a	*orosz*	I° e.	—	*g. kath.*	I° r.	—	»	orosz
Bindt	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	tót
Kis-Hnyilecz	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Pálmafalu	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Dénesfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Odorin	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Haraszt	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Markus-Csépánfalu	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Teplicska	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Leszkovján	α	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
:Igló	A	tót	IV° n. II° m.	e.	r. kath.	II° a.	i. e. g.	»	*német*
•Szepes-Sümeg	a	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	I° a.	i.	»	tót
Arnótfalu	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Tamásfalu	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Létánfalu	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Káposztafalu	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	»
Viderník	α	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Bethlenfalu	α	tót	II° n. II° e.	m.	r. kath.	I° i.	a. g.	*fogyott*	»
Szepes-szombati j.									
Schavnik	β	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Szepes-Véghely	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	»
•Kubach	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kravján	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Vikartócz	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Hernád-Popràd-köz (9 tót helységgel):

Szepes-szombati j.									
Miklósfalu	α	tót	IV° e. II° n.	—	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	tót
Kissócz	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a. g.	*fogyott*	»
Filefalva	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	IV° a.	—	*fogyott*	»
Gánócz	α	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	III° a.	i.	nőtt	»
Hozelecz	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
Svábócz	α	tót	I° n.	e. m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	nőtt	»
Szent-András	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Horka	α	tót	I° n.	o.	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	»
Primfalu	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A Hernád forrásai a szepes-liptói határon, a Királyhegy tövében fakadnak, a hol a fekete Vág. Amaz nyugatnak, emez keletnek fordul. Széles völgynyílásában és mellékén 52 tót s 4 orosz helység fekszik; az utóbbiak a tótság s a gölniczi német medencze *közé* ékelődtek.

A *tót* helységek közt van két városi (Szepes-Olaszi és Igló) s 1 nagyközségi képződmény (Krompach); de ezek német telepek voltak, s csak a közelmultban tótosodtak el, a mi meglátszik jelentékeny német kisebbségeiken (Iglón IV°, Szepes-Olaszin s Krompachon III—III°). A többi 49 tót falu kicsiny és jelentéktelen; méreteik 8 a., 11 β., 30 α. Tiszta tót község nincs több köztük 4-nél; a legtöbb faluban német és czigány rajokra akadunk, — amazok nagyobb fele szász, kisebb fele németajkú zsidó. Figyelemre méltó a szász minoritás Szepes-Sümegen, Márkus-Csépánfalván, Zegra-Ujváron, Bethlenfalun és Kissóczon (II—II°); régente ezek is német telepek lehettek. Erős magyar kisebbség egyedül Iglón van (II°), s harmadik helyen áll a fajnépek sorában; egyebütt csak spórák mutatkoznak, sok helységből az is hiányzik. Még feltünőbb az *orosz elem* hiánya a völgy tót falvaiban, s az a csekély tót hányad (I—I°), a mi a völgy *4 orosz* szigetére esik: a gölniczi völgyszakaszon a két Szlovinka, az iglóin Porács és Zavadka, a körülöttük hullámzó tót tömegeknek csodálatosan ellent állanak. Kettejük népessége növekvőben is van, míg a tót faluk közel felében (24) fogy a nép, csak egyes pontok nőttek kivételesen. Íme két ellentétes példa: Szt-Andráson volt 149, maradt 61, Kis-Hnyileczen volt 218, van 883 lélek.

Vallásra a hernádvölgyi tótság r. kath., a hernád-poprádközi két helységben ág. ev.; a 4 orosz sziget g. kath., s nemcsak más fajnépből, de más felekezetből is csak kevés lelket fogad be.

A *tót nyelvhatárt* a *gölniczi német medencze* felé e vonalon Krompach, Olczno, Vitfalu, Matejócz, Ketterbach és Bindt, a *késmárki szász medencze* felé Filefalva, Gánócz és Hozelecz faluk jelölik.

Tekintsünk szét a keleti határ-hegyek közt.

A Branyiszkó-hegység körül (27 tót, 1 magyar, 2 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Szepesváraljai j.									
Göbölfalu	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Szepes-Szt-Pál	α	tót	—	—	r. kath.	I° g.	—	*fogyott*	»
Baldócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Szepeshely	α	tót	I°n. II°m.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Almás	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Lucska	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
•.•**Szepes-Váralja**	c	tót	III° n.	m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	*német*
Dubrava	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Harakocz	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Korotnok	α	tót	I° n.	m. h.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Beharócz	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Polyanócz •	α	*magyar*	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*tót*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pongráczfalu	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
•Mindszent	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
Felső-Szalók	β	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kolbach	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Lázonpatak	α	tót	II° o.	—	*g. kath.*	—	—	*fogyott*	»
Szepes-Szent-Lőrincz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° g.	i.	nőtt	»
Olsavicza	β	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
•Ragyócz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Lőcsei járás.									
Felső-Répás	α	tót	—	—	r. kath	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Alsó-Répás	β	tót	I° n.	e.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Toriszka	a	*orosz*	I° t.	n.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Zavada	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Roskocz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Dolyán-Koncsan	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	a. i.	nőtt	»
Kolcsó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Nemessán	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Görgő	β	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Domán	β	tót	I° n.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»

A lőcse-lublói hegyek körül (5 német, 18 tót, 2 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Lőcsei járás.									
•*•**Lőcse**	a	tót	IV° n. II° m.	e.	r. kath.	II° a.	i. g. e.	nőtt	*német*
Ulozsa	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Dvorecz	α	tót	IV° n.	—	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
Kis-Kunchfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hradiszko	α	tót	—	—	r. kath.	II° a.	—	nőtt	»
Kurimjan	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Illésfalu	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	III° a.	i.	»	»
•Csütörtökhely	β	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	a.	»	»
Darócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lengvárt	α	tót	II° e.	—	r. kath.	I° a.	—	nőtt	»
•Mahálfalu	α	tót	II° n.	e.	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	»
Jánosfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Csontfalu	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Pikfalu	α	tót	—	—	r. kath.	III° a.	—	*fogyott*	»
Ábrahámfalu	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° i.	á. g.	*fogyott*	»
Farkasfalu	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Lőkfalu	α	tót	III° n.	—	r. kath.	I° i.	a. g.	*fogyott*	»
:*Ruszkin*	β	*német*	II° t.	e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	német
Késmárki járás.									
:*Durand*	β	*német*	II° t.	m.	*ág. ev.*	III° r.	—	*fogyott*	német
:*Menhard*	β	*német*	II° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	»
•*•**Leibicz**	c	*német*	III° t.	e.	r. kath.	V° a.	g. i.	*fogyott*	»
Hodermark	β	*orosz*	I° t.	n.	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	orosz
Szent-György	α	tót	I° n.	—	r. kath.	V° a.	g. i.	*fogyott*	tót
•Holló-Lomnicz	β	*német*	I° t.	e. m.	*ág. ev.*	II° r.	i. g.	*fogyott*	német
Lublói járás.									
:*Szepes-Jakabfalu*	b	*orosz*	I° n.	e.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	orosz

A Branyiszkó-havas s a lőcse-lublói havasok összefüggő lánczolata Szepes és Sáros megyék közt húzódik el. Délnyugati lejtőik a Hernád, az északnyugatiak a Poprád vize felé ereszkednek. Csúcspontjuk: a Viszola-Hola 1,172 m. s a Smrekovicza 1,193 m.; a lőcse-lublói gerincz 1,107—1,284 m. közt hullámzik. A lejtőkön, a hegyszakadékokban, s lenn a bérczek lábánál 55 helység fekszik: 45 tót, 5 német, 4 orosz s 1 magyar.

Szepes megye *egyetlen magyar községe* (ha a népszámlálási statisztika ez egy pontban nem *téved*) e szerint *Polyanócz* volna a Branyiszkó hegy délkeleti lejtőjén. Hogyan keletkezhetett ez a kis magányos magyar sziget a szepesi havasok közt, a tótság szivében, messze fajrokonaitól, s hogy maradhatott meg tisztán, alig I° tót kisebbséget fogadva magába: ezt annál nehezebb értelmezni, mert a régi statisztika (a Fényes-féle) Polyanóczot *tót* falunak látta; itt tehát térfoglalásról van szó, melynek sem alanyát, sem eszközeit nem ismerjük. Másrészt ugyane helység 50 év alatt példátlanul *lehanyatlott:* volt 875, maradt 273 lakosa. (Valószinűnek tartjuk, hogy a népszámlálási anyagnak a helység-névtárban közlött adataival Polyanócznál tévedésből rovatcsere történt: a tótok magyar, a magyarok tót rovatba kerültek.)[1]

E vidék 4 *orosz* falujáról bizonyos, hogy fajnépét az alsó poprádvidéki orosz medenczéből kapta. Onnan valók a Hernád-völgy ruthénjei is. A branyiszkói s a lőcse-lublói telepek elég virágzók, egyikük: Szepes-Jakabfalu *nagyközség;* méreteik: 1 b, 1 a, 2 β. A fajnép bennük nagy ellentálló erőt fejt ki a környező tót elemmel szemben: tót kisebbség itt, s orosz kisebbség a tót falukban alig fordul elő. A *fajaverzio* tehát e vidéken kölcsönös. Két tót faluról látszik, hogy valaha orosz volt s eltótosodott: Alsó-Répás és Lázonpatak; g. kath. hitét mindkettő megtartotta, az utóbbiban van erős orosz kisebbség (II°) ma is. Az orosz községek ketteje: Szt-Jakabfalu és Hodermark úgy fekszik, mint a ***poprádi orosz medenczének Sárosból kihajló nyulványa;*** a másik kettő el van szigetelve.

A *német* helységek a nyugati lejtők alatt épültek, s a ***késmárki szász medenczéhez*** tartoznak. Egyikük: Leibicz az imént emelkedett a városok sorába, 3 nagyközség; méreteik azonban aránylag alacsonyak: 1 c, 4 β, mert népességük *fogy.* Leibicz *város* 2400 lélekről ugyan 3025-ig emelkedett, de *Menhard* nagyközség 1390-ről 769-re apadt le, s a többi faluk mindegyikében van 2—300 léleknyi veszteség. A német elem e vidéken ***hervadni*** látszik, s szemlátomást tért veszit. Két városát: Lőcsét és Szepes-Váralját 50 év óta vesztette el, ezekbe nagy tulsúlylyal a tótság áramlott; a szász kisebbség bennük ma IV és III°.

A *tót* községeket az utolsó évtizedek vándor áramlatai pusztítják; 55 helység közül félszáz év alatt *43-ban fogyott a nép!* A méretek ehhez

[1] Jelen dolgozat szerzője az országot beutazta, Szepesben is volt. de Polyanóczig nem jutott el, s ez ügyben személyes meggyőződést nem szerezhetett. Az új népszámlálás eredményei a kérdést bizonynyal tisztába hozzák.

képest alacsonyak: 1 a, 1 c, 9 β, 34 α! Lőcse város meggyarapodott vagy 1000 lélekkel; de a legtöbb falu elvesztette lakóinak hol a negyedét, hol a felét. Daróczon volt 500 lélek, maradt 351, Csontfalun volt 102, maradt 48! A tót helységek egy tagban feküsznek, csak az egy Szt-György van izolálva szász és orosz faluk között.

Vallásra a fajnépek élesen különböznek egymástól: a *tótság* — két eltótosodott orosz falu kivételével — r. kath.; a *németség* mindenütt ág. ev.; az orosz faluk g. kath. szertartással élnek.

A *tót nyelvhatár* a késmárki *szász medencze* felől Lokfalu, Kis-Kunchfalva, Dvorecz és Alsó-Répás faluknál huzódik el, azután Sáros megye területére hajlik át, kitérve a *poprád-melléki* orosz medencze képződményei elől.

A keleti határhegyektől a *nyugatiakhoz* fordulunk, a magas Tátra, a Magura lejtői s a Dunajecz-völgy felé.

A magas Tátra mögött (1 német, 5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
Késmárki járás									
Javorina	α	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	I° g.	i. a.	nőtt	tót
•Zsdjar	a	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
Landok	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Viborna	α	*német*	II° t.	c.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*tót*
•Tótfalu	β	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	*német*
Krigh	α	tót	I° n.	c.	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	tót

A szepesi Magura alatt (16 tót, 3 orosz helységgel):

Szepes-ófalusi j.									
Jurgó	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
Csarnagura	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	»	»
•Tripsz	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	—	—	»	»
Repiszko	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Oszturnya	a	*orosz*	I° t.	n.	*g. kath.*	I° r.	i.	nőtt	orosz
•Kaczvin	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
N.-Frankovágás	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
K.-Frankovágás	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
Mátyásfalu	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Hanuszfalu	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Jezerszko	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	»
Hági	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	—	*maradt*	»
Giboly	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Relyov	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Richwald	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Helyivágás	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Folyvark	α	*orosz*	I° n.	—	*g. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	orosz
•Nagy-Lipnik	β	*orosz*	I° t.	n. e. m.	*g. kath.*	I° r.	i. a.	*fogyott*	»
Lesznicz	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	tót

A Dunajecz–völgy (1 német, 13 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szepes-ófalusi j.									
Sub-Lechnicz	α	tót	V° n.	e. m.	r. kath.	IV° a.	i. g.	nőtt	tót
Lechnicz	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hafka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	*német*
*Szepes-Ófalu	a	tót	III°n. II°e.	m.	r. kath.	II° i.	a.	*fogyott*	tót
Ómajor	α	*német*	V° t.	e.	r. kath.	V° a.	i.	nőtt	*tót*
Kahlenberg	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*német*
*Nedecz	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	tót
Alsó-Lápos	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Lápos	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
Felső-Lápos	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Durstin	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
*Dunajecz-Krempach	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Uj-Béla	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Fridman	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	»	»

A nagy Tátra s a Magura köze, melyen át a Bélapatak siet a Poprádvölgybe le, s túl a Magurán, a nagy hegyektől a Dudajecz vizéig, egymást érik a faluk. Két szász, 3 orosz, 34 tót helység van egy szögletben, alig lakható területen összezsúfolva. A *szász* faluk elszigetelvék poprádvölgyi társaiktól: *Ó-Major* a Dunajecz partján, *Viborna* a Bélavölgy mélyében; az *orosz* faluk egyike: *Oszturnya* a Magura mögött szintén elzárt nyelvsziget, a mit a tótság vesz körül; a másik kettő: Nagy-Lipnik és Folyvárk az ország határán, közvetetlen összefügg a poprádi orosz medencze többi községeivel.

E hegyi falukban a felvidék szerencsétlensége: a kivándorlás szintén kárt tett. *Húsz* község népe *megfogyott*, de nem tetemesen. Erre a zordon, elhagyatott vidékre a mozgalom ügynökei kevésbé nyújtották ki kezüket — kevés is a látható nyoma. 17 községben szaporodott a nép, sőt egyes faluk föllendültek: Neveczen volt félszáz éve 960, ma van 1250; Csarnagurán volt 384, ma van 879 lélek.

A *tótság* erejére vall, hogy e közben 3 szász telepet elhóditott: Kahlenberget, Hafkát, s egy harmadik falut, melynek régi neve előttünk ismeretlen, ma Tótfalunak hivják. Ötven év előtt ezek fajtöbbsége *szász volt,* ma csak Tótfalun maradt II° német kisebbség. Viszont szászok mai két szigetjüket a tót fajnéptől vették el. Vibornán ma is II°, Ó-Majorban V° erejű a tót elem. Erős német kisebbség van még Szepes-Ófalun III°, s Javorinán II°, de ebből nagy hányad esik a németajkú izraelitákra, kik Galicziából a *Poprád-vonalon áramlottak* a Vág-vonal felé. Ott elég nyomukat láttuk, s *ezek itt kezdődnek.*

Csak az *orosz* fajnép áll erősen helyt Szepes e vidékén is. Három faluja a tótság számára csaknem hozzáférhetetlen maradt. Viszont a tót falukon is látszik, hogy nem igen fogadnak be ruthén elemet.

A tót hitélet e vidéken kizárólag r. kath., az orosz g. kath. Egyik szász faluban az ág. ev. híveké, másikban a r. katholikusoké a többség, ott erős katholikus, itt erős protestáns kisebbséggel szemközt.

A *nyelvhatárt* a késmárki *szász medencze* felé Tótfalu, Krigh, Relyov és Richwald, a poprádi *orosz medencze* felé Helyivágás, Sub-Lechnicz és Lechnicz *tót faluk* jelölik.

Tekintsük meg végül e két medenczét a *Poprád-völgy* vonalán.

A Poprád-völgy és környéke (24 német, 21 tót s 5 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szepesszombati j.									
Felső-Sunyava	β	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	tót
•Alsó-Sunyava	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Lucsivna	β	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	III° r.	i.	azóta lett	
•Batizfalu	β	tót	I° n.	e. m.	*ág. ev.*	III° r.	i. g.	*fogyott*	tót
Menguszfalu	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Stola	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Gerlachfalu	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	I° r.	—	*fogyott*	»
:*Teplicz*	a	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° a.	—	*fogyott*	»
•.•**Poprád**	a	*német*	IV° t.	m.	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	német
:*Strázsa*	α	*német*	IV° t.	m.	*ág. ev.*	III° r.	i	*fogyott*	»
:*Szepes-Szombat*	β	*német*	III° t. II° m.	—	*ág. ev.*	V° r.	i. e. g.	*fogyott*	»
:*Matheócz*	β	*német*	II° t.	m.	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
:*Felka*	a	*német*	III° t.	m. e.	*ág. ev.*	III° r.	i. e.	*fogyott*	»
•Nagy-Szalók	β	*német*	I° e.	m. t.	*ág. ev.*	II° r.	i.	*fogyott*	»
Mühlenbach	α	*német*	I° m.	—	*ág. ev.*	III° r.	—	*fogyott*	»
Alsó-Erdőfalva	β	*német*	I° e.	t.	*ág. ev.*	II° r.	i.	nőtt	»
Késmárki járás.									
Felső-Erdőfalu	β	*német*	I° t.	e.	*ág. ev.*	III° r.	i.	nőtt	német
Nagy-Lomnicz	a	*német*	I° t.	e. m.	*ág. ev.*	III° r.	i.	»	»
Izsákfalu	β	*német*	I° t.	—	*ág. ev.*	III° r.	m.	*maradt*	»
•Hunfalu	a	*német*	I° t.	e. m.	r. kath.	IV° a. II° i.	g.	*fogyott*	»
•.•**Késmárk**	d	*német*	III° t. II° m.	e.	r. kath.	IV° a. II° i.	g. e.	nőtt	»
Kis-Szalók	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Forberg	α	*német*	I° t.	e.	*ág. ev.*	II° r.	g.	*fogyott*	német
Rokusz	β	*német*	II° t.	e.	*ág. ev.*	III° r.	i.	nőtt	»
•Nagy-Őr	α	*német*	III° t.	—	r. kath.	III° a.	i.	»	*tót*
:*Szepes-Béla*	b	*német*	III° t.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	német
Keresztfalu	β	tót	I° e.	n.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	tót
•Busócz	β	*német*	I° t.	m.	*ág. ev.*	IV° r.	i.	*fogyott*	német
Maldur	β	*német*	—	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Topporcz	β	*német*	IV° t.	e. m.	*ág. ev.*	V° r.	i.	*fogyott*	»
Lublói járás.									
:*Podolin*	a	*német*	V° t.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	német
Kis-Lomnicz	β	*német*	I° t.	—	*ág. ev.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
•Alsó-Ruszbach	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Felső-Ruszbach	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Gynezda*	a	*német*	III° t.	m. o.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	német
:*Ó-Lubló*	b	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	g. a.	nőtt	*német*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kolacsko	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Uj-Lublo	a	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Hogbart	β	*német*	I° t.	o. e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	német
Szadek-Lublóvár	α	tót	II° e.	o.n.m.	r. kath.	I° g.	i. a.		
Forbász	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Laczkova	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kamjonka	a	*orosz*	I° t.	e. n.	*g. kath.*	I° r.	i.	»	orosz
•Jarembina	a	*orosz*	I° t.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Litmanova	β	*orosz*	I° n.	—	*g. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
:*Szepes-Szulin*	β	*orosz*	I° n.	—	*g. kath.*	I° i.	—	nőtt	»
Lubló-Krempach	α	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	»
Granaszto	α	tót	I° o.	e. n.	*g. kath.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Pilho	α	tót	—	—	r. kath.	I° g.	—	telep volt.	
•Mnisek	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	V° g.	i.	nőtt	tót

A Poprád vize a Tátra-Kriván alatt Liptó megyében ered, közel a Fehér-Vág forrásaihoz. Amaz nyugoti, a Poprád keleti irányt vesz, majd északkeletnek fordul, s előbb Sáros megyén át, majd a szepesi országos határ mellett elfolyva, odahagyja a magyar állam területét. Széles völgysége fölött egyfelől a Magas-Tátra, másfelől a lőcse-lublói havasok óriási kúpjai tornyosodnak 1107—2662 m. közt hullámzó magasságban. A völgy egy nagy *hegysík* jellegével bír, melyre 50 helység épült, (de bennük a fajnépek a nyelvhatárokat összebonyolították): a tótság el van darabolva, széttagolvák a szászok is, tót és szász elem közé oroszság ékelődött. Nem könnyű e kúsza kép felett áttekinteni. A völgy *felső* szakaszán, a liptó-szepesi határon *8 tót* falu, — alább, Poprád és Podolin közt *22 német* helység fekszik. Amazok a *tót nyelvterülethez* tartoznak, emezek a szepesség nagy *szász medenczéjét* alkotják, melynek középpontja *Késmárk*. E medenczében 2 *tót* helység: Kis-Szalók és Keresztfalu *el van szigetelve*. Az *alsó* völgyszakaszon 8 *tót* falu a szepesi *Magura tótságából* hajlik le nyúlvány gyanánt a *szász medencze*, s az alább következő *orosz képződmények közé*. Az utóbbiak *Lubló körül* csak 5 faluból állanak, de szorosan összefüggnek a sárosi Poprádvidék orosz falvaival, s együtt alkotják a *poprádi orosz medenczét*. Itt orosz és tót helységek *2 szász szigetet* fognak közre: Gnezdát és Hogbártot. Végre a völgység alsó szélén, az *országos határ közelében* 3 izolált *tót* falu fekszik az orosz medencze mögött: Granaszto, Pilho és Mnisek.

Áll tehát a poprádvölgyi *tótság* két tagból (8—8 községgel) s 5 szétszórt szigetből; a *szászság* egy tagból (22 helységgel) s 2 szigetből, végre az oroszság egy tagból (5 helységgel).

Legnépesebbek a *szász* községek; méreteik: 1 d, 1 b, 6 a, 12 β, 4 α. Van köztük 2 város képződmény: Késmárk és Poprád, s 6 nagyközség. Volt egy hetedik is: *Ó-Lubló*, de ez az utolsó évtizedekben eltótosodott.

A késmárki szász medenczén épúgy meglátszik a visszafejlődés, mint a gölniczin. Tót szigetek keletkeznek benne, s erős tót kisebbségek növekednek a legtöbb szász helységben: ilyen Podolin (V°), Poprád, Strázsa, Topporcz (IV—IV°), Gnezda, Szepes-Béla, Nagy-Őr, Késmárk, Jelka és Szepes-Szombat (III—III° tóttal). De a szász helységek legtöbbje lakóiból is veszít; ötven év alatt csak öt helység lakossága nőtt lényegtelenül, a *többi 19 fogyott.* Vannak arra valló jelek, hogy a szász elem egy része kezdi pénzzé tenni szepességi javait, *s visszaköltözik Németországba;* a nyolczszáz éves mult ereje, mely őt hazánkhoz kötötte, engedni kezd a gazdasági válság súlya alatt, mely az egész felvidékre kiterjed.

Az *orosz* medencze 5 faluja az alsó Poprád-völgyben elég erős; méreteik: 2 a, 2 β, 1 *α*. Egyikük: Szepes-Szulin *nagyközség.* A hatodik orosz falu, mely ötven év előtt e medenczét észak felé kiszélesítette: Granasztó azóta eltótosodott. Ma az orosz képződményekben tót minoritás alig van: a tót és orosz fajnép e vidéken egyaránt *fogy.*

Legnagyobbak a tótság veszteségei: 21 faluja közül *17-ben apadt* a népszám. Batizfalun volt 1400, maradt 900; Stólán volt 480, maradt 218 lélek. E szerint csökkentek a helységméretek is: 1 b, 2 a, 9 β, 9 *α* arányra az utolsó félszáz év alatt. Közben a tót elem vesztett egy falut: Nagy-Őrt, mely németté lett, s nyert egy-egy német és orosz falut (l. fenn), melyeknek ma tót fajtöbbségük van. Láttuk, hogy a szász medenczében a tót kisebbségek mily tetemesek. De e hullámzást nem a fajnépek versengő ereje, hanem egymáson túltevő gyengesége idézte elő. Beteg az etnikai élet itt, minden fajra kiterjedőleg, az egész vonalon.

Vallásra a poprádvölgyi szászság többnyire ág. ev., csak 5 helységben (köztük Késmárkon is) r. kath. a majoritás. A gölniczi medencze szász népénél az ellenkező eset áll: ott a katholikusok vannak többen, s a protestánsok kevesebben. A *tót* elem e vidéken r. kath., kivéve az eltótosodott Granasztot, mely g. kath. maradt. Az *orosz* faluk kizárólag gör. katholikusok. *Izraelita* van csaknem minden helységben; a legnagyobb telepek Hunfalun (III°), Késmárkon és Ó-Lublón (II—II°). A poprádvölgyi zsidóság nagyrészt Gácsországból való, s németajkúnak vallja magát.

A *tót nyelvhatár* a *felső* völgyszakaszon Gerlachfalu, Batizfalu, Lucsivna és Teplicz, az *alsó* szakaszon a szász medencze felé Alsó-Ruszbach és Kolacsko, az orosz medencze felé Laczkova és Szádek, — az *orosz nyelvhatár* ugyanitt Kamjonka, Jarembina és Lubló-Krempach falukon vonul át.

Összegezzük Szepesmegyére vonatkozó adatainkat.

Van e területen 8 *város:* 4 német (Késmárk, Gölniczbánya, Poprád, Leibicz), s 4 tót (Lőcse, Igló, Szepes-Váralja és Szepes-Olaszi); 20 *nagyközség:* 15 német, 3 tót, 2 orosz. A két tipus közt megtalálható a Szepesség 16 történelmi városa, a miket a szászok alapítottak. A kisközségek 45

körbe kapcsolvák: 34 kör 2—5 faluból áll, s a fajtöbbség 29 körben tót, 4-ben német, 1-ben orosz; 11 kör 6—9 faluból áll, s fajtöbbségük tót.

A helységek méretei ilyenek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	tót	német	orosz
nagyméretű	(𝔅)	—	1	—	—
»	(𝔄)	—	1	—	—
középméretű	(d)	—	—	1	—
»	(c)	—	1	2	—
»	(b)	—	2	3	1
»	(a)	—	17	8	7
kisméretű	(β)	—	50	17	7
»	(α)	1	92	7	2
együtt:		1	164	38	17

A legnépesb városok (Igló és Lőcse) nem érik fel a 9000 lelket: a kisméretű faluk ellenben túltengenek. A szász és orosz faluk közt a legtöbb 500 és 1000 lélek közt tart, a tót faluk legtöbbje 500 lélek alatt marad. Ennek megfelelnek a kivándorlási adatok, melyekre a fejezet végén fogunk visszatérni.

A megye fajnépei közt nagy a kevertség: *tiszta tót* falu 21 van, *monoglott szász* helység csak egy, orosz s magyar *egy sincs. Súlytalan* (I°) kisebbség jut 16 szász, 17 orosz és 113 tót falura; a minoritás 1 szász, 10 tót helységben *magyar*, 6 orosz s 77 tót helységben *német*; 1 magyar 12 szász s 10 orosz faluban *tót*, s 1 tót faluban *orosz*.

Az erősebb *fajkisebbségek* a fajtöbbségekhez így állanak:

a faj-többség	*a fajkisebbség* IV—V° magyar	tót	német	orosz	egyébb ny.	II—III° magyar	tót	német	orosz	egyébb ny.
magyar	*	—	—	—	—	*	—	—	—	—
tót	—	*	5	—	1	—	*	21	1	2
német	—	15	*	—	—	—	6	*	—	—
orosz	—	—	—	*	—	—	—	—	*	—

Az előadottakból kitünik, hogy Szepesben főleg a tót és német elem közt erős a surlódás, s hogy a tót minoritások többnyire súlyosak (IV—V° 15 szász községben), míg a német minoritások jóval gyengébbek (II—III° 21 tót községben). A német elem, — ha a spórákat is számbavesszük — 113 tót s 6 orosz helységre terjed ki; de ebből jelentékeny hányad a németajkú zsidóságot illeti. Magyar minoritás csak szórványosan fordul elő 11 helységben, a mi nem csodálható, mert Szepes megye századok óta messze kívül esik a magyar nyelvhatáron. Annál feltünőbb a két szomszédos szláv nép: orosz és tót közt a gyér érintkezés: 10 orosz faluban csak tót spórákat találhatunk, orosz kisebbség csak 2 tót faluban van; mintha *a két fajnép kerülné s kizárná egymást kölcsönösen*. A mi «*egyéb* nyelvű» kisebbség 3 tót falura tetemes súlylyal esik, azt mi főleg *lengyel* elemnek tartjuk, — a statisztika nem részletezi.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek: a *r. kath.* községek száma 167, (köztük 153 tót, 13 német, 1 magyar); az *ág. ev.* községeké 32, (köztük 25 német, 7 tót); a *gör. kath.* falvaké 21, (köztük 17 orosz, 4 tót). Erős r. kath. *kisebbség* 30 protestáns községben található, míg a r. kath. helységek közül 36-ban a protestáns, 3-ban a g. kath., 5-ben az izraelita kisebbség erős.

A megye fajnépei medenczékre és szigetekre oszlanak, keresztül-kasul húzódva egymás nyelvhatárán. Aránylag legtömörebben a *szászság* zárkozik össze a 27 község alkotta *késmárki*, s a 17 községből álló *gölniczi* medenczében, csak 4 szász falu van elszigetelve a Dunajecz- és Poprád-vonalon. A *tótság zöme* e két medencze közé ékelődve, Liptó és Sáros megyék tót területe közt, 112 községgel egy tagban fekszik; egy *kisebb tag* a Dunajecz és Poprád közt 42 faluból áll, s nyúlványaival leér a késmárki szász medencze és a poprádi orosz medencze közé; 9 tót falu szétszóródott *szigetség* gyanánt. A poprádi *orosz* medencze 9 helységből áll, s egyik nyúlványa a késmárkvidéki szászok s a lőcse-lublói tótok közé ereszkedik; 8 orosz falu megannyi szigetet képez a Gölnicz és Hernád völgyekben, s a Poprád és Dunajecz közt.

Az Árpád-kor törzsökös magyarsága, mely hajdan Szepesben élt, ma már csak néhány főuri kastély és uri ház fedele alatt él tovább. A tót s a telepes szász a megyének régi fajnépe. Az orosz legkésőbb jött e területre a Poprád-vonalon, *Sáros megye felől.* Nagyobb tömegeivel találkozni ott fogunk.

Sáros megye.

Hegységek hullámzanak egész területén; itt érnek össze az északkeleti s az északnyugati Kárpátok lánczai. A bérczeket minden oldalon szétágazó völgynyilások metszik át.

A *nyugati* térszint Szepes felől a *lőcse-lublói*, a *Branyiszkó*-havas, s ennek a Hernád-völgy felé hajló nyúlványa: a *Czerna-Hora* határolja; míg északról délre, Abauj-Tornáig, hosszú lánczolatban vonulnak el: a *Jávor*, Minczul, *Csergo,* s az eperjes—tokaji bérczek.

A lublói havast kelet-északnyugati folyással a *Poprád* vize, a Czerna-Horát kelet-dél felé hajolva a *Hernád* szakítja át. Mindkettő Sáros megyének csak egy-egy sarkában jelen meg, s hamar tovasietnek: a Poprád Gácsországba, a Hernád Abauj-Tornába. Az utóbbi fölveszi útközben Sáros megye nyugati bérczeinek összes folyóvizeit: a Branyiszko-havasból eredő *Tárcza* folyót s a *két Szvinka* patakot, — e kettő sárosi területen, a Tárcza Abaujban egyesül vele. A Hernád rendszeréhez tartozik a Jávor hegységben eredő *Szekcső,* s a sóvári hegyek patakja: az *Osva* is; amaz Eperjesnél, emez abauji területen torkol a Tárczába.

Az *északkeleti* térszinen, a Gács határ felé, a *sárosi Magura*, ettől keletre, Zemplén megye felé, a *makoviczai hegység*, s az erdős Kárpátok Zemplénből áthajló gerinczei emelkednek. Arra nyílik innen a legtöbb völgység, odatartanak az összes folyóvizek: a Magurából kiinduló *Tapoly*, a makoviczai hegyek főere: az *Ondova*, s ennek mellékpatakja: a Kamenecz. Alsó völgyszakaszaikkal Zemplén területén fogunk találkozni.

E két térszínre 261 tót, 119 orosz s 2 német helység épült. A tótság zöme a délnyugati, az oroszságé az északkeleti részeken van elterjedve.

Hogyan helyezkedett el a két fajnép egymás mellett, s hogy alakultak ki Sárosmegyében nyelvhatáraik, térszakaszonkint fogjuk megállapítani.

A Popràd-völgy és környéke '4 tót, 14 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a [illegible] ötven év óta	a [illegible] ötven év előtt
Felsőtárczai járás.									
Matiszova	β	orosz	I° e.	—	g. kath.	—	—	nőtt	orosz
°Kis-Lipnik	β	orosz	I° t.	n.	g. kath.	I° r.	i.	»	»
Sáros-Szulin	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Lagno	β	orosz	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Sztarina	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	--	»	»
Hajtuvka	α	orosz	II° t.	—	g. kath.	II° r.	i.	»	»
Uják	β	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
°Plavnicza	a	*tót*	I° n.	m.	*r. kath.*	I° a.	i. g.	«	tót
Gromos	β	orosz	IV° t.	e. n.	g. kath.	IV° r.	i.	»	orosz
Feketekút	a	orosz	III° t.	n.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
°Palocsa	a	*tót*	I° n.	—	*r. kath.*	II° g.	i.	nőtt	tót
Orló	β	orosz	I° t.	n.	g. kath.	I° r.	i.	»	orosz
Pusztamező	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Lubotin	β	*tót*	II° n.	m. e.	*r. kath.*	II° i.	g.	nőtt	tót
Jesztreb	a	*tót*	I° o.	n.	g. kath.	I° r.	i.	»	*orosz*
°Csircs	β	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	»	orosz
Oroszvolya	α	orosz	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Obrucsno	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»

A Kőhegység v. sárosi Magura alatt (4 tót, 11 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta	előtt
Székcsői járás.									
Livóhutta	α	orosz	II° t.	n. m.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	orosz
Livó	α	orosz	I° t.	n.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Venéczia	α	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
°Lukó	β	orosz	II° n.	t. m. e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Kruzslyó	α	orosz	I° n.	t. e.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Gerlacho	α	*tót*	II° n.	e.	g. kath.	I° i.	r. a.	*fogyott*	*orosz*
°Malyczó	β	*tót*	II° n.	o. e.	g. kath.	II° r. II° i.	i.	*fogyott*	*orosz*
Lenártó	β	*tót*	I° m.	—	*r. kath.*	III° g.	—	*fogyott*	tót
Sznakó	β	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Hrabszke	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Kuro	α	orosz	I° t.	e.	g. kath.	I° r.	i.	nőtt	orosz
•Gaboltó	β	*tót*	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Pitrova	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Fricska	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Czigelka	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»

A Jávor-hegység alatt (3 tót, 2 orosz helységgel):

Székcsői járás									
Krive	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Boglyárka	α	orosz	I° t.	n. e.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Richwald	β	*tót*	I° n.	—	*ág. ev.*	V° r.	g. i.	*fogyott*	tót
Hervarto	α	*tót*	I° n.	e.	*r. kath.*	I° i.	g.	*fogyott*	»
Krizse	α	*tót*	I° e.	n.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*

A Csergo-hegység alatt (16 tót, 2 orosz helységgel):

Székcsői járás									
Hradiszko	α	*orosz*	III° t.	n. m.	g. kath.	II° r.	a. i.	*fogyott*	orosz
Zavadka	α	*orosz*	I° e.	t.	g. kath.	—	—	*fogyott*	»
Gerált	α	tót	I° m.	o.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*]	*orosz*
Zsettek	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	tót
Ádámfölde	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	I° g.	i.	nőtt	»
Kis-Szilva	α	tót	I° e.	n.	*r. kath.*	I° i.	—	»	»
Nagy-Szilva	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
•Ternye	α	tót	I° n.	e. m.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	»
Szedikert	β	tót	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	»
Balpataka	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	II° g.	i.	»	»
Felsőtárczai j.									
Rátvaj	α	tót	—	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	tót
Gombosfalu	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	g.	*fogyott*	»
Szent-György	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	I° i.	g.	*fogyott*	»
Csipkés	α	tót	—	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	»
•Magyar-Jakabfalu	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	I° g.	a. i. e.	nőtt	»
Uszfalu	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
Tolcsemes	α	tót	II° n.	m.	*r. kath.*	II° i.	g.	*fogyott*	»
Bodonlaka	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	I° a.	g. i.	*fogyott*	»

A Poprád-völgyben és környékén 14 orosz falu, más 7 társuk a Jávor-hegység s a sárosi Magura kisebb völgynyílásaiban fekszik; ezek, s a Szepes-Szulin körül látott orosz képződmények alkotják a *poprád-vidéki orosz nyelvmedenczét*, melylyel a tótság délnyugaton a szepesi Poprád, délre a Tárcza vidéke, délkeleten a Székcső és Tapoly völgyek felől határos. A tót elem a közelmultban sok tért foglalt el itt, hogy az *oroszt az országhatár felé* vagy *azon is túl szorítsa*. Erre vallanak az ékek, a mikkel az orosz medenczébe benyomult: ilyen ék gyanánt hatoltak a Szepesség felől idáig Plavnicza és Palocsa, a Tárcza-völgy felől Jesztreb, a Tapoly felől Gerlacho, Malyczo és Lénarto tót faluk; az utóbbiak a

Magura 6 orosz faluját *elzárják* a *medenczétől*; közibük Gáboltó szorult *sziget* gyanánt. Hogy az orosz még a közelmultban is terjedtebb volt, s egykori nyelvhatára átért a Jávor hegységen a Csergo alá: a régi statisztika adatai bizonyítják. Félszáz éve Jesztreb, Gerlacho, Malyczo, a Jávor hegységben Krizse, a Csergo hegységben Gerált orosz faluk voltak, az orosz vallást maig megtartották s nyelvileg azóta tótosodtak el. A Csergo vidékén 2 *orosz* község: Zavadka és Hradiszto azóta szigetelődött el. Az utolsó évtizedek gazdasági válsága nem egyenlőn érte itt a két fajnépet; az orosz faluk a poprádi medenczében átlag gyarapodtak, körülötte a tót faluk pedig hervadnak; a vidék 30 orosz faluja közül 15 növekszik, 27 tót falu közül pedig a nép *22-ben fogy*. A tót helységek mérete: 3 a, 6 β, 18 α; az orosz helységeké 1 a, 9 β, 19 α.

Vallásra az orosz fajnép g. kath., — a tót 23 községben r. kath., 3-ban g. kath., 1-ben ág. ev. A mi német elem e vidéken van, az mind galicziai izraelita, melynek egyik főútja a Poprád-völgy felől vezet az ország belsejébe. Nagyobb állomáshelye, hol II—II° a német s az izraelita: Obrucsno, Orosz-Volga, Chircs, Lubotin, Veneczia, Tolcsemes és Luko.

A *nyelvhatár orosz* részről Matiszova, Hajtuvka, Uják, Lubotin, Feketekút, Pusztamező, Csircs, Livóhutta, Livó, Boglyarka, Krive és Kruzslyó falukon; *tót* részről Plavnicza, Palocsa, Jesztreb, Krizse, Hervarto, Richwald, Gerlacho, Malyczo és Lenarto községeken vonul át.

A két Szvinka-völgy és környéke (36 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sirokai járás.									
Mocsolya	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Jernye	β	tót	I°e.	n. m.	r. kath.	I° i.	g.	nőtt	»
Deléte	α	tót	—	—	*g. kath.*	IV° a.	—	»	»
•Berthót	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i. g.	*fogyott*	»
Sztanka-Hermány	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Hedri	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Istvánvágás	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	»	»
Lacsnó	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	II° r.	i.	»	*orosz*
Szinye-Lipócz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Singlér	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Frics	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Siroka	a	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Nagy-Vitéz	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Vitéz	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Hrabkó	β	tót	I°n.	m. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Szent-Kereszt	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	*fogyott*	»
Német-Jakabvágás	β	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	IV° r.	i. g.	nőtt	»
•Mochnya	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	II° a.	i.	»	»
Andrásvágás	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Szinye-Ujfalu	β.	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	tót
Lászka	α	tót	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	»
•Szinye	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	»
Zsebfalu	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a. g.	nőtt	»
Kis-Sáros	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° a.	g. i.	»	»
Kajáta	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Luzsánka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Buják	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° g.	a. i.	nőtt	*orosz*
Berki	β	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	g. i.	*fogyott*	tót
Bajor	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° g.	a. i.	*fogyott*	»
Berzenke	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III°a. II°g.	i	nőtt	»
Janó	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	»
Radács	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II°g.	a. i.	nőtt	»
•Sáros-Szt-Imre	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° g.	i.	*fogyott*	»
Szárazvölgy	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	IV°r. II°a.	i.	nőtt	»
Pillér-Peklén	α	tót	I° m.	o. n.	r. kath.	V°g.	i.	*fogyott*	*orosz*
Lubócz	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	V° r.	i. a.	*fogyott*	*orosz*

A Czerna-Hora-hegység alatt (5 tót, 1 orosz helységgel):

Sirokai járás									
Izsép	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	g. i.	nőtt	tót
Kvacsán	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	IV° r.	a. i.	*fogyott*	*orosz*
•Klembérk	α	tót	II° o.	n. m. e.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Szedlicze	β	tót	I° e.	—	*g. kath.*	IV° r.	—	*fogyott*	*orosz*
Miklósvágás	α	*orosz*	II° t.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Phönix-hutta	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	III° g.	—	telep volt	

A Hernád-völgy (13 tót helységgel):

Alsótárczai j.									
Ó-Ruzoin	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° g.	i. e.	nőtt	tót
Kis-Ladna	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	g. a.	»	»
Nagy-Ladna	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Kőszeg	α	tót	I° m.	n. e.	*ág ev.*	IV° r.	g. i.	nőtt	»
•Abos	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Somos-Ujfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	g. i.	nőtt	»
Licsért	α	tót	—	—	r. kath.	II° g.	a.	*fogyott*	»
Terebő	α	tót	I° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Szokoly	α	tót	I° e.	n. m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Kisfalu	α	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
•Szent-István	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Kavecsán	β	tót	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
Tapolcsán	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i.	»	»

A Branyiszko-hegység keleti lejtőjén a Nagy- s a Kis-Szvinka völgymélyedései szállnak a Hernád felé, mely a Czerna-Hora bérczfala alatt Szepesből jön a megyébe, s csakhamar Abaujba távozik. A vidék sűrűn be van építve 55 faluval, melyek nagyrészt apró hegyi faluk; méreteik:

1 a., 11 β., 43 α. A fajnépesség tót; csak egy *orosz* szigetet találunk az egész vidéken: ez Miklósvágás-telep a Czerna-Hora bányász-világában. Az aknák és huták kenyeret adnak e népnek, s a földhöz kötik, — ezért itt átlag csekélyebb a kivándorlás: csak a faluk kisebb felében (25) apadt a népesség, egyebütt *nőtt*; helyenkint tetemesen: *Sirokának* 50 év előtt csak 159 lakosa volt, s *lett 1038*.

A bánya-ipar az orosz népet is e vidékre vonzotta északkeletről, s jött tömegesen. Miklósvágás-telep körül Szeilicze, Klembirk, Kvacsán, Lubócz, Pillér-Peklén és Buják, bellebb a Branyiszkó-hegyben Latsno *orosz faluk* voltak, de a tótság közt *eltótosodtak* ötven év alatt. Ilyen volt régebben Deléte és Szárazvölgy, melyek g. kath. vallását máig megtartották; ellenben a pillér-pekléni orosz eredetű tótok többsége ezt is levetkezte, s r. katholikussá lett.

Vallásra a tót fajnép 4 községben ág. ev., egyebütt r. kath.

A Tárcza-völgy és melléke (1 német, 54 tót, 6 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység minősége	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajnépség volt ötven év előtt
Felsőtárczai járás.									
Balázsvágás	a	tót	V° o.	e. m.	*g. kath.*	I° r.	i.	nőtt	*orosz*
Stellbach	β	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° i.	r.	»	orosz
•Berzevicze	a	tót	II° n.	m. o. e.	r. kath.	II° i.	g. a.	*fogyott*	tót
Hamborg	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Alsó-Szalók	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Viszoka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g.	»	»
Bajorvágás	β	*orosz*	I° n.	e.	*g. kath.*	—	—	»	orosz
Schönvíz	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Olysó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	»
•Darócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Polom	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Tárcza	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Kijó	β	*orosz*	I° n.	t. e.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Tarkő	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g.	nőtt	tót
Harcsár-Lucska	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Kriván	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Décső	α	tót	—	—	*g. kath.*	V° r.	—	*fogyott*	»
•Dobó	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Roskovány	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»
:*Héthárs*	a	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	g. a.	nőtt	»
Vörösalma	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i.	»	»
•Olejnok	α	*orosz*	III° t.	n. e.	*g. kath.*	II° r.	i.	»	orosz
Hőnig	β	tót	V° o.	e.	*g. kath.*	I° r.	—	»	*orosz*
Litinye	β	tót	III° o.	n.	*g. kath.*	I° i.	r.	»	*orosz*
Jakorics	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Pécsújfalu	a	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	II° i.	g. a.	*fogyott*	tót
Jakab-Volya	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
•,•**Kis-Szeben**	b	tót	II° m.	n. e. o.	r. kath.	II° g.	a. i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Som	α	*orosz*	I° t.	e. n.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Usz-Salgó	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Rencsiso	α	*orosz*	II° t.	e. n.	*g. kath.*	II° r.	i.	*fogyott*	orosz
Usz-Peklén	α	tót	I° e.	n.m.o.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Orkuta	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	V° r.	g. i.	nőtt	»
*Nyárs-Ardó	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»
Sirokai járás.									
*Szent-Mihály	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	g.	nőtt	tót
Osztropatak	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	a. i.	*fogyott*	»
Megye	β	tót	I° e.	—	r. kath.	IV° a.	—	*fogyott*	»
Gergelylaka	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° a.	i. g.	nőtt	»
:*Nagy-Sáros*	b	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	»
*:*Eperjes**	A	tót	III° m. II° n.	o.	r. kath.	II° i.	a.g.e.	nőtt	»
Salgó	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»
Terjékfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Sósújfalu	β	tót	I° n.	—	*g. kath.*	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Sóbánya	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	I° g.	i. a.	telep volt	
*Tót-Sóvár	a	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	I° a.	g. i.	*fogyott*	tót
Német-Sóvár	α	*német*	III° t. III° m.	—	r. kath.	I° g.	a.	*fogyott*	német
Enyiczke	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	i. g.	*fogyott*	tót
Alsótárczai járás.									
Gulyvész	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	III° a. II° g.	i.	*fogyott*	tót
Aranybánya	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	—	azóta lett	
Kakasfalu	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° g.	a.	nőtt	»
*Harságh	α	tót	I° m.	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Kende	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° g.	a.	*fogyott*	»
Szent-Péter	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Mocsármány	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	IV° a.	i. g.	*fogyott*	»
Somos	a	tót	I° n.	e.	r. kath.	III° g.	i. a.	nőtt	»
*Lemes	β	tót	II° n.	m. e.	r. kath.	II° i.	a. g.	»	»
Bőki	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° g.	a.	*fogyott*	»
Jánocska	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»
Berettő	α	tót	I° m.	e. n.	r. kath.	II° g.	a. i.	nőtt	»
Senyék	α	tót	—	—	r. kath.	III° a. II° g.	—	*fogyott*	*orosz*
Budamér	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° a.	g. i.	*fogyott*	tót

A Tárcza-Ósva-köz (6 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsótárczai járás.									
Lápispatak	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° g.	a. i.	nőtt	tót
*Bogdány	β	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	III° a. II° g.	i.	»	»
Várgony	α	tót	I° e.	n.	*g. kath.*	III° r.	a. i.	*fogyott*	*orosz*
Boroszló	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Alsó-Mérk	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	II° a.	g. i.	nőtt	»
Felső-Mérk	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a. II° g.	i.	»	»

Az Ósva-völgy (15 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-tárczai j.									
Ábrány	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	IV° r.	a.i.	puszta volt	
Zsegnye	α	tót	I° e.	n. m.	ág. ev.	III° r.	g.i.	*fogyott*	tót
Erdőcske	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	IV°r. III°g.	i.	nőtt	»
•Tuhrina	α	tót	I° n.	—	ág. ev.	IV°r. II°g.	i.	»	»
Hűvész	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	III°a. II°g.	i-	»	»
Vörösvágás	β	tót	I° n.	e. m.	ág. ev.	IV° r.	g. i.	»	»
Ófalu	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	III° r.	g. i.	*fogyott*	»
Bunyita	α	tót	I° e.	n.	*r. kath.*	IV° a.	r. i.	nőtt	»
Patacskő	α	tót	II° e.	n.	ág. ev.	II° r.	g. i.	»	»
Keczer-Lipócz	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	II° r.	g. i.	»	»
•Keczer-Pekleny	α	tót	II° n.	m.	*r. kath.*	II° i.	a. g.	*fogyott*	»
Mudrócz	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Keczer-Kosztolán	α	tót	I° n.	m.	ág. ev.	I° i.	r. g.	*fogyott*	»
Bolyár	α	tót	I° m.	n.	ág. ev.	V° r.	g.i.	*fogyott*	»
Tizsite	α	tót	I° n.	m.	*g. kath.*	IV°a. III°r.	i.	*maradt*	»

A *Tárcza-völgyet* tekinthetjük Sáros megye fővonalának; ebbe torkol a legtöbb mellék-völgy, itt épültek a legnépesebb helységek, élükön két *város:* Eperjes (A) és Kis-Szeben (b).

A fajnépesség, mely *e völgyben*, s a vele párhuzamosan Abaujba nyíló *Ósva-völgy* vidékén él, túlnyomólag *tót.* Csak 1 *német* s 6 *orosz* falut található 75 tót helység közt. A vidék egyetlen *szász* telepe: *Német-Sóvár*, Eperjes alatt, a híres sárosi sótermelő és főző telepek közül való. Hajdan ez egész üzem német kézben volt, magát Eperjest is németek alapították. Az utolsó maradvány belőlük e szigetre szorult. Az *orosz* faluk a völgy *felső* szakaszán feküsznek, közel a poprádvidéki orosz medenczéhez; — kettőt a *nyelvhatár* vonala e medencze szélén megérint: ezek Bajorvágás és Kijó, — a másik négy ú. m.: Rencsiso, Som, Stellbach és Olejnok el van szigetelve. E szigetekig az oroszság a medenczéből terjedt el erre s tovább délnyugatra a szepesi Branyiszkó, a felső Hernád, s a Gölniczvölgy felé. Valaha nagyobb tömegben jött, bizonyság rá részint az a 7 falu, melyet a régi statisztika félszáz év előtt még *orosz ajkúnak talált*, részint az a 25, hol az orosz vallás hívei ma is vagy többségben, vagy erős kisebbségben vannak. Ez az oroszság lassankint *eltótosodott*, s mint ilyen terjeszkedett Abaúj és Szepes megyék felé; nyomukat megtaláltuk a gömöri hegyek közt is. Más fajnépekből a Tárcza és Osva vonalain kevés van. A megye csekély magyarsága főleg e vidéken tömörül: Eperjesen és Német-Sováron van belőle III—III°, Kis-Szebenben és Sóbányán II—II° erejű kisebbség. Az izraeliták németajkúaknak vallják magukat; nagyobb telepeik vannak Eperjesen, Olysón, Berzeviczén, Hétháron, Lemesen és Keczer-Peklenyen (II—II°).

Gácsországból érkezett rajaik számára a Tárcza-völgy éppúgy terjeszkedő útvonal délnek, mint a Poprád s a Vág nyugat felé.

A *tót* elem itt nem oly erőteljes többé, milyen még évtizedek előtt volt; egykori olvasztó erejéből is sokat elvesztett, — tömör sorai ritkulnak, falvai észrevehetően sorvadnak. A 75 tót helység közül *43-nak a népszáma fogyott* még ötöd-, negyed- vagy harmadrészeig; Harcsár-Lucska elvesztette lakóinak közel felét: volt 515, maradt 270. Ehez képest a népes helyek mellett túlteng a sok apró falu; a méretek: 1 A., 2 b., 7 a„ 22 *β.,* 43 *α*. *Vallásra* itt a tótság 56 helységben r. kath., 8-ban g. kath., 11-ben — főleg az Ósva vidékén — ág. ev.

A *tót nyelvhatárt* Balázsvágás, Schönvíz, Olyso, Tarkő és Harcsár-Lucska faluk jelölik.

Túl a Tárczavonalon két folyamvölgy huzódik el egymás mellett: a *Székcső* s a *Tapoly* vize. Amaz a Tárcza mellékfolyója, melybe Eperjesnél ömlik, — emez Zemplénbe siet, hol az Ondovával egyesül. Tekintsük meg a két völgy fajnépeit.

A Székcső-völgy és melléke (1 német, 33 tót, 2 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeinek többsége	Fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	Fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többségei	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sirokai járás									
*Sebes-Kellemes	β	*német*	III° t.	m.	*izr.*	III° r.	g. a.	azóta lett	
Kellemes	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	tót
Sebes-Váralja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	»
Felső-Sebes	β	tót	I° n.	—	r. kath.	III° g.	a. i.	nőtt	»
Alsó-Sebes	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	III° g. II° a.	i.	*fogyott*	»
Finta	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	a.	*fogyott*	»
Tapolyai járás									
*Kapi	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	g. a.	*fogyott*	tót
Kökény	α	tót	—	—	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	*orosz*
Kőrösfő	α	tót	I° n.	m.	*g. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Kapivágás	α	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	V° a.	g. i.	azóta lett	
Láda	α	tót	I° e.	—	*ág. ev.*	III° r.	g. i.	*fogyott*	tót
Kapi-Németfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° a.	i. g.	*fogyott*	»
Fulyán	α	*orosz*	IV° t.	m.	*g. kath.*	II° r.	—	*fogyott*	orosz
Alsó-Ásgut	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° g.	a.	nőtt	tót
Felső-Ásgut	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° g.	a. i.	»	„
Komlós	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Cselfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Nádfő	α	tót	II° e.	n.	r. kath.	I° g.	—	nőtt	»
Prócs	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
*Töltszék	β	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g. a.	nőtt	»
Székcsői járás									
Deméte	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Magyar-Raszlavicza	α	tót	II° e.	n. m.	r. kath.	II° a.	i. g.	*fogyott*	»
*Tót-Raszlavicza	β	tót	II° n.	—	r. kath.	II° i.	g. a.	nőtt	»
Buczló	α	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	i. g.	»	»
Ábrahámfalu	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Vanyiskócz	α	tót	I° e.	—	r. kath.	I° a.	g. i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyob	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ossiko	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Fricske	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Bartosfalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Hertnek	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Siba	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Trocsán	α	tót	I° e.	—	r. kath.	IV° g.	i.	nőtt	»
Bérczalja	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° a.	i. g.	*fogyott*	»
•Lófalu	β	tót	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	»
Resso	α	*orosz*	I° t.	—	*g kath.*	I° r.	—	*fogyott*	orosz
Klyusso	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	g.	nőtt	tót
A Székcső-Tapoly-köz (11 tót helységgel):									
Tapolyi j.									
Orsócz	α	tót	I° n.	—	*ág. ev.*	III° r.	II°g. i.	*fogyott*	tót
Kohány	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	IV° a	III°g i.	nőtt	»
•Kaproncza	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	a. e. g.	*fogyott*	»
Varjufalu	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	II° a.	i. g	*fogyott*	»
Lapos	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	V° a.	i. g.	*fogyott*	»
Pósfalu	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	III° a.	i. g.	*fogyott*	»
Bábafalu	α	tót	—	—	*ág. ev.*	II° r.	g i.	*fogyott*	»
•Komlós-Keresztes	α	tót	II° e.	n. m.	ág. ev.	V° r.	a g.	nőtt	»
Radvány	α	tót	I° e.	—	r. kath.	IV° a.	III°g. i.	*fogyott*	»
Kapi-Pálvágás	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV°a.	II°g. i.	*fogyott*	»
Keczer-Pálvágás	α	tót	II° n.	e.	r kath.	III°a.	II°g. i.	*fogyott*	»
A Tapoly völgy és környéke (40 tót, 16 orosz helységgel):									
Székcsői j.									
Tapno	α	tót	I° n.	e	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
•Sverzso	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° a.	i.	nőtt	»
Alsó-Tvarosze	β	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° i.	r.	»	orosz
Felső-Tvarosze	α	*orosz*	I° t.	n.	*g. kath.*	I° r.	i.	»	»
Aranypatak	β	tót	—	—	*ág. ev.*	III° r.	g. i.	*fogyott*	tót
Rokito	α	tót	I° e.	m.	r. kath.	IV° a.	i.	*fogyott*	»
••**Bártfa**	a	tót	III° n.	m. o.	r. kath.	III° i.	II°a. g.	nőtt	»
Sárpatak	β	tót	I° n.	—	r. kath.	V° a.	i.	*fogyott*	»
Hoszszúrét	β	tót	I° n.	e. o.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Andrejova	α	*orosz*	I° e	n.	*g. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	orosz
•Bártfa-Ujfalu	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Belovezsa	β	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Komarócz	α	tót	I° n.	e. m.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Lukavicza	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	II° g.	r. i.	nőtt	»
Felső-Volya	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	III°r.	g. i.	*fogyott*	»
Alsó-Volya	α	tót	—	—	*g. kath.*	IV°r.	II°a. i.	*fogyott*	»
Tapolyi j.									
Polyakócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Dubina	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
•Kurima	a	tót	IV° n.	e. m.	r. kath.	IV° i.	g.	*fogyott*	»
Kozsán	α	*orosz*	II° t.	n.	*g. kath.*	II° r.	i.	*fogyott*	orosz
Kucsin	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i. e.	*fogyott*	tót

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tapoly-Németfalu	α	tót	—	—	r. kath.	II° a.	g. i.	*fogyott*	tót
Hankócz	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	III° r.	g. i.	*fogyott*	»
Porubka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	V° a.	g. i.	*fogyott*	»
Herpej	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° a.	g. i.	*fogyott*	»
Stefuro	α	*orosz*	I° n.	e. t.	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Krucsó	α	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	IV°r. II°g.	i.	*fogyott*	tót
•Margonya	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Laszczó	α	tót	—	—	r. kath.	III° g	a. i.	nőtt	»
Szobos	α	*orosz*	I° t.	n. m.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Fiás	α	*orosz*	I° t.	n.	*g. kath.*	I° i.	a. r.	*fogyott*	»
Mátévágás	α	*orosz*	I° n.	t.	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	»
Nyirjes	α	tót	I° m.	n. e.	r. kath	I° a.	g. i	*fogyott*	tót
Kálnás	α	tót	I° e	n. m.	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Long	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	g.	*fogyott*	»
•Girált	β	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	IV°a. II°i.	g.	nőtt	»
Kobulnicza	α	*orosz*	I° t.	m.	*g. kath.*	I° r.	—	telep volt	
Micsák	α	tót	IV° o.	—	*g. kath.*	IV°a. III°r.	—	azóta lett	
Tapoly-Lucska	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	a. g.	*fogyott*	»
•Kükemező	α	tót	II° e.	n. m.	r. kath.	IV°a. II°g.	i.	*fogyott*	»
Dukafalu	α	tót	I° n.	—	r. kath.	III° a.	g. i.	*fogyott*	»
Zsálmány	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	II° g.	a.	*fogyott*	»
Karácsonmező	α	tót	I° m	—	r. kath.	III°a. II°i.	g.	*fogyott*	»
Vaspataka	α	tót	I° e.	n.	*ág. ev.*	III° r.	g. i.	nőtt	»
Orosz-Volya	α	*orosz*	—	—	*g. kath.*	—	—		
•Mátyáska	α	*orosz*	I° e.	t. n.	*g. kath.*	I° r.	i.		
Győrgyős	α	tót	I° n.	o. m. e.	*g. kath.*	II° r.	i.	telepek voltak	
Vavrincz	α	*orosz*	—	—	*g. kath.*	—	—		
Proszács	α	*orosz*	II° e.	—	*g. kath.*	I° r.	—		
Remenye	α	*orosz*	II° t.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	i.		
Vlacsa	α	*orosz*	V° t.	n.	*g. kath.*	III°a. II°r.	i.	nőtt	*tót*
Megyes	α	tót	—	—	*ág. ev.*	IV°r. II°g.	i.	»	»
•Hanuszfalu	a	tót	II° n.	e. m.	*ág. ev.*	IV°r. III°i	g.	*fogyott*	»
Tapoly-Hermány	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Tapoly-Bisztra	β	tót	I° e.	m. n.	r. kath.	III°a. II°i.	g.	*fogyott*	»
Pétervágás	α	tót	—	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	nőtt	»

Mindkét völgynyílás a megye középtagján húzódik át, a Székcső észak-déli, a Tapoly észak-délkeleti irányban: köztük egy keskeny földszalag marad, amit mi Székcső-Tapoly-köznek nevezünk. A három térszakasz sűrűn be van építve, nagyrészt apró hegyi falukkal. A helységek száma 103; a fajnépesség túlnyomólag *tót*. Más népekből *oroszt* és *németajkú izraelitát* találhatunk, *magyart* csak szórványosan.

A gácsországi jövevény *zsidók* főleg az utolsó évtizedekben szaporodtak fel, s részint a dunajecz-poprádi vonal felől, részint a Latorcza-völgyön át Zemplémből költöztek ide. Legnépesb telepeik a Tapoly körül: Kurima (IV°), Bártfa (III°), Girált, Karácsonymező, Tapoly, Bisztra, s a Székcső körül tót Raszlavicza (II—II°); de van Székcső völgy végén,

Eperjes tőszomszédságában egy *zsidó falu* is: *Sebes-Kellemes*, mely nemrég keletkezett, s lakóinak száma a 600 lelket már túlhaladja. Azelőtt Eperjeshez tartozó zsidó-negyed volt; mióta külön községgé szervezkedett, a megye néprajzi térképén *német ngelvszigetet* képvisel.

Orosz község a Székcső-völgyben 2, a Tapoly-völgyben 16 fekszik. Amazok fajnépe a sárosi Magura oroszságából költözött le ide, s a tótság közepett Resso és Polyán el van szigetelve, — emezek közül 14 falu a *Tapoly-völgy keleti oldalán*, a balparton épült, s népével az *Ondova-vidék orosz medenczéjéhez* tartozik, melyről alább lesz szó; csak 2 falu fekszik tőlük elkülönítve az északi völgy mellékén, a sárosi *Magura alatt*: Alsó- és F.-Tvarosze, — ezeket tót képződmények szakították külön. A Szekcső-vonalon a tót faj ereje 2 *orosz* községet (Kőrösfőt és Kökényt) teljesen *beolvasztott*, — ezek csupán keleti szertartású *vallásukat* tartották meg. Ellenben a Tapoly mentén, hol a nyelvhatár a két fajnép közt elvonul, az orosz faluk fenmaradtak, sőt egy *tót* faluban (Vlacsa) az orosz elem túlsúlyra jutott.

A *tót* nyelvhatárt a Tapoly mentén Sverzso, Aranypataka, Hosszúrét, Bártfa-Ujfalu, Komarócz, Polyakócz, Dubina, Kucsin, Porubka, Margonya, Laszczo, Nyirjes, Long, Girált, Tapoly-Lucska, Kobulnicza, Micsák, Gyöngyös, Megyes és Hanuszfalu, az *orosz* nyelvhatárt a Magura alatt Felső- és Alsó-Tvarosze, — a Tapoly mentén Andrejova, Belovezsa, Kocsán, Stefuro, Mátévágás, Fiás, Orosz-Volya, Kobulnicza, Mátyáska, Vavrincz, Vlacsa, Proszács és Remenye faluk jelölik.

E határon a közeljövőben korrekturák várhatók, a fajnépek változó erőviszonyai, főleg a tót kivándorlási mozgalom következtében: 84 tót, helység közül *61-nek népszáma fogyott*, míg a 18 orosz helység közül kilenczé nőtt (a telepekből lett orosz faluk mind nőttek). A tót helységek méretei: 1 α. (ez Bártfa városé); 2 a., 16 β., 65 α., — az orosz helységeké 1 β., 17 α.

Vallásra az orosz faluk népe r. kath., — a tót helységek a Székcső, s a Felső-Tapoly-völgyben r. katholikusok, — az Alsó-Tapoly vonalon többnyire protestánsok.

A Tapoly-Ondova-köz (3 tót, 3 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tapolyi járás.									
Valykócz	α	*orosz*	I° t.	n.	g. kath.	I° a.	i. r.	*fogyott*	orosz
Sapinyecz	α	*orosz*	I° n.	t	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Kerekrét	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	IV° g.	i.	*fogyott*	tót
Radoma	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° g.	i.	nőtt	»
•Scsavnyik	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Benedikócz	α	*orosz*	II° t.	n. e.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	orosz

A makoviczai hegyek körül (4 tót, 8 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tapolyi járás.									
•Sassova	α	tót	I° e.	m. n.	g. kath.	I° i..	r.	*fogyott*	*orosz*
Lipova	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Brezufka	α	*orosz*	V° t.	n. e.	g. kath.	V° r.	i.	*fogyott*	orosz
Hrabócz	α	tót	I° e.	n.	*r. kath.*	I° g.	i. a.	*fogyott*	tót
Hazslin	β	tót	I° e.	n.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	»
Ortutó	α	*orosz*	I° e.	t. n.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Makoviczai járás.									
Mlinorocz	α	*orosz*	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Rovno	β	*orosz*	III° e.	n. t.	g. kath.	III° r.	i.	nőtt	»
Hrabovcsik	α	*orosz*	I° n.	e. t.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Csernyina	β	*orosz*	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kurimka	α	*orosz*	I° t.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Csarno	β	*orosz*	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Kamenecz-völgy (4 tót, 2 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Makoviczai járás.									
•Zboro	b	tót	III° n.	m. e.	*r. kath.*	III° i.	g.	*fogyott*	tót
Sztebnik	α	tót	I° n.	e.	g. kath	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Sztebnikhuta	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	I° i.	g.	nőtt	tót
Komlosa	β	*orosz*	I° n.	—	g kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Bechero	β	*orosz*	I° t.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Regettő	α	tót	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*

Az Ondova-völgy (9 tót, 22 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Makoviczai járás.									
Ondavka	α	orosz	I° n.	--	g. kath	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Felső-Polyánka	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Váradka	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Alsó-Polyánka	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Jedlinka	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Smilno	β	*tót*	I° e.	—	*r. kath*	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Hutka	α	orosz	I° n.	--	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Niklova	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Felső-Mirosso	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Czigla	α	orosz	I° n.	t	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Rosztoka	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kecskócz	α	orosz	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Dubova	α	orosz	I° n.	e. t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Alsó-Mirosso	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	·	*fogyott*	»
•Felső-Orlich	α	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Alsó-Orlich	α	*tót*	II° n	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Jurkó-Volya	α	*tót*	II° e.	n.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Felső-Jedlova	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Alsó-Jedlova	α	orosz	I° n.	—	g kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Felső-Szvidnik	β	orosz	II° n.	m. t e.	g. kath.	II° i.	r	*fogyott*	»
Alsó-Szvidnik	α	orosz	II° e.	t. n. m.	g. kath	II° r	i	*fogyott*	»
Rákócz	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Mesztiszkó	α	*tót*	I° n.	e.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	tót

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mérgeska	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	orosz
Viszlava	α	*tót*	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
•Szorocsin	α	*tót*	II°e. II°n.	—	*r. kath.*	IV°g. II°i.	—	*fogyott*	tót
Potoka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Viskócz	α	*tót*	I° m.	n. e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	tót
Bányavölgy	α	*tót*	I° e.	n.	*r. kath.*	V° g.	i.	*fogyott*	»
Kruzsinyecz	α	orosz	II° t.	n.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	orosz
Tizsinyecz	α	*tót*	II° n.	—	*r. kath.*	II° g.	i.	*fogyott*	tót

Az ondovamelléki hegyekben (1 tót, 30 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	légsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Makoviczai járás.									
Gavranyecz	α	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	orosz
Dolhonya	α	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Vapenyik	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szvidnicska	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Belejocz	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kruzslova	α	orosz	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Kapisso	α	*tót*	I° n.	e.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Felső-Piszana	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Alsó-Piszana	α	orosz	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Dobroszlava	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
•Ladomér	β	orosz	IV° n.	e. m.	g. kath.	IV° i.	r.	*fogyott*	»
Vagrinyecz	α	orosz	—	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Semetkócz	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Olysavka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Krajnó-Csarnó	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Krajnó-Polyana	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Hunkócz	α	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Korejócz	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Medvedzse	α	orosz	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Krajnó-Porubka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Sarbo	α	orosz	IV° n.	t.	g. kath.	IV° i.	r.	*fogyott*	»
F.-Komarnik	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	nőtt	orosz
Krajnó-Bisztra	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Alsó-Komarnik	α	orosz	III°n. II°e.	t. m.	g. kath.	III°i. II°r.	—	nőtt	»
Prikra	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Bodruzsál	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Mirolya	α	orosz	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Kozsukócz	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szuha	α	orosz	I° t.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Pszttrina	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gribó	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

Sáros megye *északkeleti* része felé fordulunk, hol az *orosz elem tömegesebb*, mint a Poprád vidéken, ennek szepesi és sárosi területét összevéve. Egy tagban fekszik itt 64 orosz falu, csak egy szakadt elszigetelten tót faluk közé, többi társaitól külön: a Felső-Ondova-völgyben

Kruzsinyecz. Ez az *Ondova-vidéki orosz medencze,* melyet a poprádvidékitől a tótság nehány közbeeső képződménye zár el.

Látszik az orosz fajnép elhelyezkedésén, községeinek fekvésén, hogy északkeletről, a mai Gácsország ruthén részéből áramlott e vidékre, részint a Poprádvölgy nyilásán, részint az ondova-melléki Erdős-Kárpátokon át, a duklói szorosnál, letelepedve az ország határszéle mentén, hol a tótság helyet hagyott neki. Újabb száz évek alatt az orosz *délnyugat,* a tót *észak s kelet felé terjeszkedett.* Így bonyolódtak össze a két nép nyelvhatárai, s keletkeztek nyelvszigeteik. Az orosz szigetek nyugaton a Tapoly, Székcső és Tárcza-völgyein át a Branyiszkoig, a Hernádig s a gölniczi havasokig terjednek. Az orosz medenczékbe hatolt tót nyulványok egy részét a Poprád mellékén s a sárosi Magurában láttuk, a legtöbb nyulvány az Ondova-völgyig ér.

A Kamenicz-patak körül, mely az ország határán ered s Bártfánál a Tapolyba ömlik, négy faluban telepedett meg a Tapoly-vidéki tótság, föl az ország széleig terjeszkedve. *Ezek zárják el az Ondova-mellék orosz medenczéjét a poprádvidékitől* : ú. m. Regettő, Sztebnik, Sztebnik-Huta és Zboro. *Kettejük* (Sztebnik és Regettő) félszáz éve még *orosz falu volt,* s azóta tótosodott el. A sárosi orosz medencze addig egységes maradt, — *kettéválása napjainkban történt.* Így hatolt a tót elem két nyúlványnyal a Tapoly-völgyből a makoviczai hegyek orosz falvai közé: az egyik nyúlvány áll Hrabócz és Hazslin, a másik Sassova és Lipova falukból. A két utóbbi félszáz éve még *orosz falu volt,* de ezek is *eltótosodtak.* Ez történt a Tapoly-Ondova-közben is, hol 3 tót falu ékelődik ma egyfelől Benedikócz, másfelől Sapinyecz és Valykócz orosz faluk közé, ú. m. Kerekrét, Radoma és Scsavnyik; az utóbbinak egykori *orosz* fajnépe ma *tótajkúnak* vallja magát. E tót nyúlványok a hegység keleti oldalán az Ondova-völgybe átérnek; ott fekszik: Zboro mögött Szmilno, Hazslin mögött Jurko-Volya és Alsó-Orlich, végre Radoma mögött Tizsinyecz, Bányavölgy, Viskócz és Viszlava, a négy utóbbi a sáros-zempléni határra dűl s a szomszéd megye tótságához kapcsolódik. Viszlava és Jurko-Volya szintén *eltótosodott orosz faluk.*

Így veszi körül az ondova-vidéki orosz medenczét délnyugatról a sárosi, délkeletről a zempléni tótság. Csak 3 tót falu maradt benn a medenczében *elszigetelve:* Mesztiszko, Szorocsin és Kapisso, mindhárom orosz eredetű, s nincs száz éve, hogy e térszakaszokon tóttá lett.

Ma a *nyelvhatár tót* részről: Regettő, Stebnik-Huta, Stebnik, Zboro, Gmilno, Hazslin, Hrabócz, Sassova, Lipova, Gcsavnyik, Bányavölgy, Viskócz és Viszlava, — *orosz* részről Ondovka, Komlosa, Bechero, Jedlinka, Csarno, Kurimka, Felső-Orlich, Felső-Jedlova, Felső-Szvidnik, Csernyina, Brezufka, Orluto, Rovno, Mlinovosz, Benedikócz, Rákócz, Potoka, Mérgeska és Olysavka falukon vonul át.

A nyelvterületi viszonyok a Tapoly s az Ondova közt a legkuszáltabbak. Látni fogjuk e kép folytatását a két víz alsó folyásánál, *zempléni földön* is, hol a tót faluk orosz, az orosz faluk tót községek közé éke-

lődnek, s a nyelvhatárt hol erre, hol arra hajlítják. Látszik, hogy *e határ most van átalakulóban* ott is, Sárosban is. Hullámzását itt a népek dekadens irányú mozgalmai okozzák: úgy a tót, mint a ruthén lakosság *tömegesen költözik*. Sáros északkeletén 20 tót falu közül *18-nak*, 65 orosz falu közt *61-nek lélekszáma apadt ötven év óta*. Az elnéptelenedés ijesztő mérveket ölt; elég, ha néhány példát idézünk:

község	*lélekszáma* volt	maradt	*község*	*lélekszáma* volt	maradt	*község*	*lélekszáma* volt	maradt
Valykócz	317	161	Felső-Polyánka	708	211	Viszlava	342	167
Scsavnyik	318	157	Felső-Mirossó	1,160	780	Olysavka	560	232
Hazslin	1,003	815	Felső-Orlich	1,151	835	Kozsuhócz	175	86
Hrabovcsik	577	293	Mérgeska	260	123	Szuha	439	148

Ennek megfelelők a községméretek: a tót faluké 1 b., 2 β., 17 α, — az orosz faluké 7 β, 58 α. Valószinű, hogy az új népszámlálás e vidéken még szomorúbb viszonyokat derít ki, mert a kivándorlás itt évről-évre nő.

Vallásra az oroszság g. kath., a tótság átlag r. kath. Az izraeliták, kik azonosak e vidék németajkú elemeivel, Gácsországból tömegesen áramlanak erre át; jelentékenyebb telepeik: Ladomér és Sarló (IV—IV⁰), Zboró, Felső- és Alsó-Komarnyik (III—III⁰), Felső- és Alsó-Orlich, Felső-Szvidnik, Prikra, Mirolya, Krajno-Csarno, Dolhonya, Gavranyecz, Medvedzse és Hunkócz (II—II⁰).

Foglaljuk össze, a miket Sáros megye fajnépeiről előadtunk.

A megyének van 3 városa (Eperjes, Bártfa és Kis-Szeben), a fajnépek többsége mindháromban tót; van 2 nagyközsége, mindkettő tót. A kisközségek 59 körbe kapcsolvák; 16 kör áll 2—5, 43 kör 6—10 faluból, — ott a fajtöbbség 14 körben tót, 2-ben orosz, itt 34-ben tót, 9-ben orosz. A nagyközségek csekély száma, s a nem módos kis faluk tömege a megye szegénységére vall.

A helységméretek ilyenek:

Méretre		*Fajtöbbségre* tót	német	orosz	
legnagyobb	(A típus)	1	—	—	község
nagyméretű	(𝔄 »)	1	—	—	
középméretű	(b »)	3	—	—	
»	(a »)	13	—	1	
kisméretű	(β »)	58	1	21	
»	(α »)	185	1	97	
	együtt	261	2	119	

Az apró faluk túltengő száma a kivándorlási mozgalom pusztító erejéről fogalmat ád.

Tiszta tót köség van 14, *tiszta orosz* 11, tiszta német *egy sincs.* Súlytalan kisebbség (I⁰) jut 214 tót, 61 orosz községre; amott első helyen

áll a spórák közt a német-ajkú elem 136, a magyar 40, az orosz 1, s egyéb nyelvű (lengyel, czigány) 37 faluban, itt a német-ajkú 42, a tót 11, s egyéb nyelvű 8 faluban.

A *súlyosabb* kisebbségek viszonossága ilyen:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—Vo					II—IIIo					
	magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	
tót	—	*	1	3	—	2	*	19	2	7	helységben
német	—	—	*	—	—	—	2	*	—	—	
orosz	—	4	2	*	—	—	10	14	*	3	

A *magyar* e megyében nem községalkotó nép, — magyar kisebbség is csak gyéren fordul elő. Távol esik ide a magyar nyelvterület; a mi sziget egykor volt, elenyészett. Ma az egész magyarság lélekszáma megyeszerte alig 6—7 ezer, s ez szétszóródott. A *német* minoritások a *zsidóságtól* valók, mely elterjedés dolgában túltesz a sárosi oroszon. *Izraelita* a többség 1, a sporadikus kisebbség 178, a súlyosabb kisebbség 36, — összesen 214 helységben; *orosz* a többség 119, a sporadikus kisebbség 1, a súlyosabb kisebbség 5, — összesen 125 helységben. Feltünő, hogy az utolsó népszámlálás idején *tótok és oroszok* Sárosban, miként Szepesben, kerülni látszottak egymás községeit. Számottevő tót elem csak 16 orosz, orosz elem pedig csak 6 tót községben fordult elő, daczára közel szomszédságuknak. Ez az *averzio*, melynek jeleit szepesi területen is láttuk, főleg a ruthén elemben nyilvánul: mintha *az orosz faji öntudatosság most ébredezne* benne ily módon, a mai idők hatása alatt s a tótság eddigi térfoglalásainak *visszahatása* gyanánt.

A *felekezeti* viszonyok a megyében a következők. *R. kath.* helység van 193: ú. m. 191 tót, 1 német s 1 orosz; *g. kath.* helység van 156: ú. m. 38 tót és 118 orosz; az *ág. ev.* helységek száma 32 s ez mind tót; *zsidó* helység van 1, s ez németajkú. Erős *r. kath. kisebbséget* találtunk 28 g. kath., ugyanennyi protestáns s 1 zsidó községben; jelentékeny *g. kath. kisebbséget* 37 r. kath. és 1 ág. ev. helységben; *ág. ev. minoritást* 44 r. kath. s 5 g. kath. helységben, — végre erős *zsidó minoritást* 19 r. kath. s 28 g. kath. helységben. Látszik, hogy az izraelita elem tömegesebb az orosz vallású, mint a r. kath. falukban, s hogy az *eltótosodott orosz helységek számát* nem meríti ki az a 38 tót falu, hol a g. kath. hívek *többségben* vannak, — hozzájuk sorozandó más 38 falu is, hol erős *kisebbségben* vannak.

A fajnépek nyelvterületei megyeszerte átalakulóban vannak. A *tót* nép 253 helységgel egy tagban fekszik, — de számos nyúlványa mélyen beleékelődik az orosz elem közé. Két falu a szepesi tótságból hajol át a poprádvidéki orosz medenczébe; 6 tót falu el van szigetelve. Az *orosz* elem 2 nagyobb, 1 kisebb medenczére s 10 nyelvszigetre szakadt: a poprádvidéki medenczében fekszik 24, az ondova-mellékiben 77, s a Maguraiban 8 ruthén helység. A *német-ajkúak* 2 nyelvszigetet alkotnak.

Milyen irányt vesz a tót-orosz nyelvhatár tovább keletnek, a Beszkidek alatt, — és hogyan illeszkedik délkeleten a magyar nyelvterület határaihoz: látni fogjuk a szomszéd Zemplén megyében.

Zemplén megye.

Északi részei az erdős Kárpátok főgerinczéből: a *Beszkidekből* hosszú *hegynyúlványok* ereszkednek délirányba, a megye *rónás* alvidéke felé, mely a *Tisza medenczéjében* a szabolcsi nyirségig terjed. A leghosszabb nyúlvány Zemplén és Abauj határán, délnyugatnak vonul, s Tokajnál egy hatalmas hegykúpban végződik; ez az *eperjes—tokaji hegyláncz,* körülötte a világhírű aszút termő *Hegyalja* terül el.

A Beszkidek völgynyilásain át a hegyi erek nagyrésze a *Laborez* vizébe foly össze. Ez fönn ered a magyar—gácsországi határszélen ; átmetszi a magaslatokat, fölveszi északkeletről délnyugatnak futó ereket, köztük a *Jablunka* s a *Czirova-patakot*, — aztán kiérve a rónaságra, végig halad a zemplén—ungi határon, s előbb az *Ung* vizével, majd a *Latorczával* egyesül. Vele párhuzamosan foly át hegyek közt és rónán a Sárosban eredő *Ondova*, melybe Sztropkó felől az *Olyka*, Sáros felől a *Tapoly* vize ömlik: úgy egyesülnek a *Laborczczal*, majd a *Latorczával*, mely három megye folyóit magához kapcsolván, *Bodrog* nevet vesz föl, s Tokajnál a Tiszába torkol.

A Bodrog és Tisza közt egy sík félsziget fekszik: a *Bodrogköz.* Tokaj alatt a Tisza egy kis eret bocsát ki magából: a Taktát, melyet alább csakhamar visszaszív; az így támadó Tisza-sziget neve: Takta-köz. Szemben e két közzel az abauji és borsodi vizek ereszkednek a Tisza-medenczébe: a Ronyva a Bodroggal, az Ond a Taktával, a Hernád a Sajóval itt egyesül, s valamennyit a nagy Tiszaág veszi fel.

E térszínt 451 község népesíti be: 125 magyar, 228 tót, 95 orosz s 3 német község. Fekvésüket s nyelvterületi viszonyaikat térszakaszonkint fogjuk megállapítani.

A Hernád-völgy (9 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyeb szórványos	a népesség ötven év óta	a faj. többség volt ötven év előtt
Szerencsi járás									
:*Megyaszszó*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g. a.	nőtt	magyar
Kis-Dobsza	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Sóstófalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. a. g.	*fogyott*	»
•Csanálos	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° a.	r. i. g.	nőtt	»
:*Gesztely*	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. g. a.	»	»
:*Hernád-Németi*	b	magyar	—	—	ev. ref.	V° r.	i. g.	»	»
Hernád-Kak	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	V° r.	g. i. a	[illegible]	»
Berzék	β	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	»	»
:Sajó-Hidvég	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	*fogyott*	»

A Sajó-völgy (3 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szerencsi járás.									
Kőröm	β	magyar	—	—	*r. kath.*	II° g.	e. i.	nőtt	magyar
•Girincs	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° g.	i. e.	»	»
Kis-Csécs	α	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° g.	e. i.	*fogyott*	»

Az Ond-völgy (6 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szerencsi járás.									
Felső-Golop	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	i.	nőtt	magyar
Rátka	β	*német*	II° m.	—	*r. kath.*	I° i.	a.	»	német
•Ond	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°r. II°i.	g. a.	*fogyott*	magyar
:*Monok*	b	magyar	—	—	*r. kath.*	II° e.	i. g. a.	nőtt	»
:*Szerencs*	d	magyar	II° e.	t. n.	*r. kath.*	III°e. II°i.	g. a.	»	»
Lengyel-Bénye	a	magyar	—	—	*r. kath.*	IV°e. III°g.	i.	»	»
•Bekecs	a	magyar	I° n.	t.	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	»	»

A Bodrog-völgy (28 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Bodrogközi járás.									
Kis-Géres	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	nőtt	magyar
•Szentes	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kis-Ujlak	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°r. II°i.	g.	*fogyott*	»
Bodrog-Vécs	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	nőtt	»
Szomotor	α	magyar	—	—	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	»	»
Bodrog-Szerdahely	a	magyar	I° t.	n.	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	»	»
Bodrog-Szög	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	IV°r. III°g.	i.	*fogyott*	»
Felső-Bereczki	α	magyar	—	—	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	*fogyott*	»
Alsó-Bereczki	β	magyar	I° o.	t.	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	nőtt	»
Vajdácska	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	»	»
Luka	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
S.-a.-ujhelyi j.									
Csarnahó	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	r. i.	nőtt	magyar
Zemplén	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°g. II°i.	r.	*fogyott*	»
Nagy-Bári	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	nőtt	»
Kis-Bári	α	magyar	I° t.	n. e.	ev. ref.	II° g.	r. i.	*fogyott*	»
•Ladmócz	β	magyar	II° n.	t.	ev. ref.	II° i.	r. g.	nőtt	»
Szőllőske	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	*maradt*	»
:*Sárospatak*	a	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	IV°r. II°g.	i.	nőtt	»
Végardó	β	*tót*	III° m.	n.	*g. kath.*	III° r.	e. i.	»	*orosz*
Józseffalva	α	magyar	II° n.	t.	*r. kath.*	II° g.	e. i.	»	magyar
•Petroho (Bodrog-Halász)	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	*fogyott*	»
Tokaji járás.									
•Bodrog-Olaszi	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	nőtt	magyar
Bodrog-Zsadány	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III° e.	r. i.	*fogyott*	»
Bodrog-Sára	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
:*Vámos-Ujfalu*	β	r. kath.	—	—	ev. ref.	III°e. II°g.	i.	*fogyott*	»
:*Olasz-Liszka*	b	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV°e. II°i.	g.	*fogyott*	»
Szegilong	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	azóta lett	
•Bodrog-Kisfalud	a	magyar	—	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	nőtt	magyar
:*B.-Keresztur*	a	magyar	I° t.	n. e.	*r. kath.*	III°i. II°e.	g.	*fogyott*	»

A Karcsa-ér melléke (16 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Bodrogközi j.									
‡*Király-Helmecz*	b	magyar	I° n.	t.	ev. ref.	IV°r. III°i. II°g.	—	nőtt	magyar
•Perbenyik	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. III°r.	i.	»	»
Dámócz	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III°r.	i. e.	»	»
Lácza	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Céke	α	magyar	I° o.	—	*g. kath.*	III° e.	i. r.	»	»
Ricse	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	»	»
Paczin	a	magyar	I° n.	t.	ev. ref.	III°r. II°g.	ii	»	»
Karcsa	a	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
Karos	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Kis-Kövesd	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»
•Nagy-Kövesd	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	»	»
Őrös	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kis-Roszvány	α	magyar	—	—	ev. ref.	IV°r. II°g.	i.	»	»
Nagy-Roszvány	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Semjén	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Nagy-Géres	β	magyar	—	—	ev. ref.	II°r.	i. g. k.	*fogyott*	»

A Latorcza-völgy (16 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Bodrogközi j.									
Ág-Csernyő	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°r. II°i.	g.	nőtt	magyar
•Bély	β	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	III° r.	e. i.	»	»
Kis-Dobra	α	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	II° r.	i. e.	»	»
Bacska	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Battyán	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	III°g. II°e.	i.	»	»
Kaponya	α	magyar	—	—	r. kath.	III°e. II°g.	—	*fogyott*	»
•Lelesz	a	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	e. i.	nőtt	»
Lelesz-Polyán	β	magyar	—	—	*g. kath.*	IV°e. II°r.	i.	*fogyott*	»
Szolnocska	α	magyar	I° e.	n.	r. kath.	III°e. II°g.	i.	*fogyott*	»
Boly	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III° r.	e. i.	nőtt	»
Véke	β	magyar	I° t.	—	r. kath	II° g.	e. i.	*fogyott*	»
Szinyér	α	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	e. i.	*fogyott*	»
Zétény	β	magyar	I° n.	t.	r. kath.	III° g.	e. i.	nőtt	»
•Rad	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° i.	g. e.	*fogyott*	»
Szt-Márta	α	magyar	—	—	r. kath.	III°g. II°i.	e.	nőtt	»
Pálfölde	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	III II°r.°i.	g.		

A Tisza-völgy (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szerencsi járás.									
‡*Sajó-Kesznyéten*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
‡*Tisza-Lucz*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g. a.	nőtt	»
Tokaji járás									
‡*Tokaj*	d	magyar	I° t.	n.	*r. kath.*	III°e. II°i.	g. a.	nőtt	magyar
Bodrogközi j.									
Karád	b	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
Nagy-Czigánd	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Kis-Czigánd	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Leányvár	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	nőtt	magyar
*Agárd	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° g. II° r.	i.	»	»
Nagy-Tárkány	a	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	III° g. II° e.	i.	»	»
Kis-Tárkány	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r. II° i.	g.	»	»

A Takta-mellék (3 magyar helységgel):

Szerencsi járás.									
:*Mező-Zombor*	a	magyar	—	—	*r. kath.*	III° g. II° e.	i.	nőtt	magyar
:*Takta-Szada*	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. g.	»	»
:*Takta-Harkány*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»

A zempléni *magyarság* tömege a Tisza-medencze *róna-földjén* telepedett meg. A Latorczától a Sajóig érő terület az egész Bodrogközt átfogja. Kilencz folyónak van itt, a Tisza zempléni szakaszába nyiló torkolatja, — a tizedik a Bodrog-közből fakad ki s ömlik a Tiszába: a Karcsa-ér. E térszinre 91 *magyar*, 1 *német* és 1 *tót* helység épült.

A *magyar* helységek átlag nagyok, népesek, s a lakosság részint az alföldi magyar, részint a felföldi palócz tipushoz sok vonásban hasonlít. A nagyközségek száma 15, s ezek nagyobb fele a Tisza és Bodrog mellett épült. A helység-méretek: 1 𝔞 (Sárospatak), 2 d. (Szerencs és Tokaj), 7 b., 26 a., 31 β., 24 *α*. A népesség a helységek kétharmadában nőtt, harmadában fogyott. *Tiszta magyar* helység van 50. Más népekből csak szórványos tót, kevés német és czigány elem mutatkozik; Józseffalván és Ladmóczon a németség, Szerencsen a czigányság II—II° erejű. A ladmóczi németek a Bodrog-völgyben német-ajku izraeliták; egyebütt e vidék *zsidósága teljesen megmagyarosodott.*

Az egyetlen *német* sziget, mely e rónán található: Rátka, az Ondvölgyben, Szerencs mellett fekszik, közel az abauji határhoz; fajnépe, mint a hegyaljai német szigeteké, Kassa vidékéről való lehet, s már magyarosodik (a magyar-ajkúak számereje II°). Van 1 *tót* sziget is a Bodrog-völgyben, Sárospatak mellett: Végardó; ez félszáz év előtt *orosz* falu volt, felekezeti többsége ma is *g. kath.*, — azóta tóttá lett a *magyarság közepett.* Láttunk erre példákat Abaujban, s okát abban láttuk, hogy az ily falukba a *hegyek közt eltótosodott oroszok* költözködnek; ott Sáros, itt Zemplén északi részeiről. Valószinűleg ez az eset forog fenn *Végardón* is, hol az oroszoknak csak egy része olvadt be a magyarságba (III°). De a környéken számos falura mutathatunk, hol az egykori *orosz* fajnépesség, mely máig *orosz ritus* szerint imádkozik, egy szálig magyarrá lett: ilyen Bodrog-Szerdahely és Dámócz a Bodrog-közben, Bély, Boly, Kis-Dobra és Lelesz-Polyán a Latorcza-völgyben; még nagyobb az oly magyar faluk száma, hol a g. kath. felekezet erős kisebbséget képez (33). A lakosságból ez a hányad valószinűleg szintén orosz volt egykor. Az északkeletről

délfelé terjeszkedett ruthenséget — mint e példák mutatják — a magyar alföld nagyrészt asszimilálta.

A fajmagyarok *hitélete* 20 faluban, főleg az ungi s az abauji határ felé *r. kath.*, — egyebütt 70 helységben *ev. ref.*; *izraelita* van minden faluban, — legnagyobb aránynyal Bodrog-Keresztúron s Király-Helmeczen (III—III°) Tokajon, Szerencsen, Ondon, Zemplénben, Ladmóczon, Kis-Ujlakon, Kis-Tárkányon, Kis-Czigándon, Kis-Kövesden, Pálföldén, Szent-Márián, Radon s Ág-Csernyőn (II—II°).

Forduljunk a megye Délvidékétől a nyugoti tájakhoz: a tokaji s a gálszécsi *Hegyalja*, az Abaujból érkező *Ronyva*, s a Sárosból érkező *Tapoly* völgye felé. Amazt a Bodrogba torkolásig, emezt csak addig követhetjük, a míg közel nem ér az Ondovához, melylyel Garamnál egyesül.

A Tokaji Hegyalja (7 magyar, 2 német, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szerencsi járás.									
⁑*Mád*	c	magyar	—	—	r. kath.	III° i.	e. a. g.	*fogyott*	magyar
⁑*Tálya*	c	magyar	I° t.	e.	r. kath.	II° e.	i. a.	*fogyott*	»
Tokaji járás.									
⁑*Tarczal*	c	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r. II° i.	g.	nőtt	magyar
⁑*Erdő-Bénye*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e. II° i.	g. a.	*fogyott*	»
⁑*Tolcsva*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV° i. II° e.	g a.	*fogyott*	»
•Erdő-Horváti	a	magyar	I° h.	—	*ev. ref.*	IV° r. III° g.	i.	*fogyott*	»
Komlóska	β	*orosz*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Regéczi 3 huta	β	*tót*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	g.	azóta lett	
S.-a.-ujhelyi jár.									
•Trauczonfalva	β	*német*	I° m.	t.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
Makkos-Hotyka	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	III° r. II° g.	i.	*fogyott*	magyar
Károlyfalva	α	*német*	II° m.	t.	r. kath.	I° g.	e. i.	*fogyott*	német

A Ronyva-völgy (15 magyar, 13 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
S.-a.-ujhelyi jár.									
⁑*S.-Alja-Ujhely*	A	magyar	I° t.	n. e.	*r. kath.*	IV° i. II° g.	e. a.	nőtt	magyar
Borsi	β	magyar	I° t.	—	g. kath.	III° r. II° e.	i.	*fogyott*	»
Rudabányácska	β	*tót*	I° m.	—	g. kath.	II° r.	i.	nőtt	*orosz*
Hosszúláz	α	magyar	II° t.	—	*r. kath.*	III° e. II° g.	i.	»	*német*
Kis-Toronya	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° g. II° r.	i.	»	magyar
Nagy-Toronya	β	magyar	—	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*fogyott*	»
Csörgő	β	*tót*	IV° m.	—	g. kath.	III° r.	i. e.	nőtt	tót
Széphalom	α	*tót*	IV° m.	—	*r. kath.*	IV° g. II° i.	e.	»	*magyar*
•Mikóháza	β	magyar	III° t.	—	g. kath.	III° r. II° e	i.	»	*tót*
Alsó-Regmecz	α	*tót*	I° m.	n.	g. kath.	III° r.	i.	»	magyar
Felső-Regmecz	α	magyar	II° t.	—	*ev. ref.*	III r.	g. i.	»	»
Vitány	α	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° g.	e. i.	nőtt	*tót*
Vily	β	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	III° r. II° g.	i.	*fogyott*	magyar
Mátyásháza	α	magyar	I° t.	—	g. kath.	IV° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Legenye	α	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	III° r.	g. i.	*fogyott*	magyar
Mihályi	β	magyar	II° t.	—	*ev. ref.*	IV°r. III°g. II°i.	a.	*fogyott*	»
Kis-Kázmér	α	*tót*	IV° m.	n.	g. kath.	III°r. II°e.	a. i.	*fogyott*	*orosz*
•Nagy-Kázmér	β	*tót*	III° m.	—	*r. kath.*	IV° g.	e. a. i.	*fogyott*	tót
Biste	α	magyar	II° t.	n.	*ev. ref.*	IV°g. III°r.	i.	*fogyott*	magyar
Kolbásza	β	magyar	V° t.	—	g. kath.	III°e. II°r.	i.	nőtt	»
Lasztócz	β	magyar	III° t.	—	g. kath.	III°r. II°e.	i.	»	»
Gálszécsi járás.									
Kelecsény	α	*tót*	I° m.	—	g. kath.	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	*orosz*
Upor	α	tót	II° m.	n.	g. kath.	II° r.	e. i. a.	*fogyott*	*orosz*
Isztáncz	α	tót	I° m.	—	g. kath.	II° r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
•Magyar-Izsép	a	tót	II° m.	n.	g. kath.	IV°r.	e. i.	*fogyott*	magyar
Cselej	β	tót	II° n.	m.	g. kath.	IV° r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Kozma	β	tót	III° m.	n.	*r. kath.*	V° g.	i. a. e.	»	*orosz*
Szilvás-Ujfalu	β	tót	I° m.	—	*r. kath.*	IV° g.	e. i.	»	tót

A gálszécsi Hegyalja (11 tót, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gálszécsi járás.									
Egres	α	tót	II° m.	n. e.	*r. kath.*	III° e.	g. i. a.	nőtt	tót
Pelejte	β	tót	II° m.	n.	*r. kath.*	V° g.	i. e. a.	»	»
Kis-Ruszka	α	tót	III° m.	n.	g. kath.	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	*orosz*
Szécs-Keresztúr	a	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	V° g.	i.	nőtt	*orosz*
•Nagy-Azar	β	tót	II° m.	n. e.	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	*fogyott*	tót
Kis-Azar	β	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	V° g.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Kohány	β	tót	III° m.	—	g. kath.	III° r.	a. i. e.	nőtt	*orosz*
Zebegnyő	β	tót	I° m.	n. e.	g. kath.	II° r.	i.	»	*orosz*
•Gálszécs	c	tót	III°n. II°m.	e.	*r. kath.*	III° g.	i. e. a.	»	*orosz*
Tarnóka	α	tót	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Dargó	α	tót	I° n.	—	g. kath.	III° r.	e. i.	nőtt	*orosz*
Bacskó	β	*orosz*	III° t.	n. m. e.	g. kath.	IV° r.	i.	*fogyott*	*orosz*

A Tapoly-völgy (29 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Gálszécsi járás.									
Kerpelye	α	tót	I° n.	e.	g. kath.	V° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Sztankócz	α	tót	I° m.	—	g. kath.	IV° r.	—	nőtt	*orosz*
•Visnyó	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	I° g.	a. i. e.	»	tót
Parno	a	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	II° g.	i. e.	»	»
Bosnyicza	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	III°a. II°g.	i. e.	*fogyott*	»
Szécs-Polyánka	a	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	IV° g.	i.	nőtt	»
Czábócz	α	tót	V° o.	—	g. kath.	II° i.	r. a.	*fogyott*	*orosz*
Varannói járás.									
Szacsur	a	tót	I° n.	m. e.	g. kath.	V° r.	i. a.	*fogyott*	tót
Dávidvágás	β	tót	I° n.	m. e.	g. kath.	I° r.	i.	nőtt	*orosz*
Bánszka	β	tót	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Kő-Poruba	α	tót	I° n.	e. m.	g. kath.	V° r.	i. a.	*fogyott*	*orosz*
Vehécz	β	tót	II° e.	m. n.	*r. kath.*	III° g.	i.	nőtt	tót
•Varanno-Csemerje	a	tót	II° m.	e. n.	*r. kath.*	V° g.	i. a.	»	»
Juszko-Volya	α	tót	I° n.	m.	g. kath.	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Zámutó	β	tót	I° n.	e. m.	g. kath.	IV°r. II°a.	i.	nőtt	tót
Csáklyó	β	tót	I° n.	e. m.	*ág. ev.*	IV° r.	g. i.	»	»
Rudlyó	α	tót	I° n.	e.o.m.	g. kath.	II° r.	i. a.	*fogyott*	*orosz*
•Sókut	β	tót	II° n.	m. e.	*r. kath.*	IV°a. III°g. II°i.	–	nőtt	tót
Agyagos	β	tót	I° n.	—	g. kath.	IV°r. III°a.	i.	«	»
Aranyos-patak	α	tót	—	—	g. kath.	IV° a.	r.	*fogyott*	*orosz*
Fekete-patak	α	tót	I° n.	e.	*ág. ev.*	II° r.	g. i.	*fogyott*	tót
•Varannó	a	tót	IV°m. II°n.	—	*r. kath.*	III°i. II°g.	a.e.	nőtt	»
Magyar-Krucsó	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	II°g.	i. a.	*fogyott*	»
Komarócz	α	tót	I° n.	e.	g. kath.	IV°r. II°a.	i.	nőtt	»
Csicsóka	α	tót	I° m.	n	g. kath.	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Tót-Jesztreb	α	tót	II° n.	e.	g. kath.	III°r. II°i.	a.	nőtt	tót
Mernyik	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	III°g.	r. i.	*fogyott*	»
Tapoly-Izsép	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	III°r. II°g.	i.	nőtt	»
Mogyoróska	α	tót	II° e.	n. m.	*r. kath.*	II° g.	a.i.e.	»	»

Az eperjes—tokaji hegyek zempléni lejtőin 22 magyar, 54 tót, 3 német, 1 orosz helységet találunk. Legkevertebb a nép a tokaji Hegyalján: a ***magyaron*** kívül ***német***, ***tót***, ***orosz*** telepedett ott meg: a világhírű szőlőknek nagy volt a vonzó erejük. Valaha e tájon egy községalja ***horvát*** is élt: Erdő-Horvátin, ma csak egy kis raj (I°) maradt belőle.

A magyar helységek az egész hegyvidéken elég népesek. Méreteik: 1 A. (Sátoralja-Ujhely), 3 c., 2 b., 1 a., 8 β., 7 α: közülük 6 ***nagyközség***, — a megyei ***székhely***: ***S.-A.-Ujhely is az***. De a ***tiszta magyar*** helységek száma csak 3. ***Tót rajok*** mutatkoznak a legtöbb községben, itt-ott tetemes erővel: Mihályin, Bistén, Felső-Regmeczen, Hosszúlázon II—II°, Mikóházán III° a tót kisebbség. Látszik, hogy közel már ide a tót nyelvhatár. Erre vall a 7 ***tót sziget*** is, a mik 2 német, s 1 orosz szigettel e 22 magyar helység közé ékelték magukat. Egy részük talán megmagyarosodik: a ***tót*** Széphalmon, Kis-Kázméron és Csörgőn IV—IV°, Nagy-Kázméron III°, a ***német*** Károlyfalván II° a magyarság; a nagyobb rész azonban távol van attól, hogy beolvadjon: a ***német*** Tranczonfalván, az ***orosz*** Komlóskán a ***tót*** Rudabányácskán, Alsó-Regmeczen, s a regéczi 3 hutában nincs 10°/₀ a lakosságból, mely anyanyelvének vallaná a magyart.

A ***magyar nyelvterület*** a Ronyva-völgyben Kolbásza és Lasztócz községeknél ***véget ér***, s e határközségekben már tetemes (III és V^{d}-nyi) tót kisebbségek lépnek föl: míg a ***tót nyelvhatár*** mentén Kelecsényben és Isztánczon csak I—I°, Uporon II°, Kozmán III° a magyar kisebbség. Benn a tótság mélyén: a gálszécsi Hegyalján s a Tapoly-völgyben van itt-ott néhány nagyobb magyar telep: ilyen a varannói (IV°), a kis-ruszkai és kohányi (III—III°), a gálszécsi, nagy-azari, csemerjei (II—II°). Láttunk a két fajnép tömegei közt hasonló hullámzást a tokaji hegylánc tulsó oldalán, Abaujban is. A különbség az, hogy ott a tót nyelvterületen ***vérbeli*** tótok laknak, míg itt a ***mai tótság legnagyobb részt eltótosodott orosz***.

Fényes statisztikája e vidéken 22 tót, és *28 orosz falut talált.* Emezekből máig 2 maradt fenn, *26 falu tóttá lett,* — csak g. kath. vallásukat tartották meg, de Gálszécsen és Kozmán azzal is kisebbségben maradtak. Félszáz éve Széphalom (a Kazinczy Széphalma!) magyar község volt, a tótság azóta hódította el, miként régebben Magyar-Krucsót és Magyar-Izsépet. Látszik, hogy a tót elem *keleten épp oly erővel terjeszkedett a Tiszavonal, mint nyugaton a Felső-Duna vonala felé,* s nyomásával a ruthénséget megrendítette. Fenn a megye északi részén, s a szomszéd Ungban még több példát fogunk erről látni. Ott a tót elem az Ung vizéig nyomult.

Ez a nyomás napjainkban ellankadt: e vidékről költözik a faluk népe, s a laknsság fogy: tót is, magyar is, mióta a szőlőrovar elpusztította a Hegyalját. A hanyatlás főleg a tót helységek méretein vehető észre: 1 c., 7 a., 19 β., 27 α., s a *hervadó* tót faluk számán (21). A magyar helységek néhánya ugyan szépen fejlődik, de fele szintén hervad. A népmozgalomnak bizonynyal lesz befolyása a nyelvhatárokra. Hogy milyen eredménynyel, — az új népszámlálás adataiból fogjuk megtudni.

Tekintsünk végig az *Ondova-vonalon,* mely a megyét egész hosszában átmetszi.

A Ronyva—Ondova-köz (4 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
S.-a.-ujhelyi j.									
Kásó	α	tót	I° e.	m. e.	g. kath.	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Kiszte	α	tót	II° m.	—	g. kath.	III° e. II° r.	i.	nőtt	*orosz*
Gercsely	α	tót	IV° m.	n.	g. kath.	III° r. II° i.	e.	*fogyott*	*magyar*
•Velejte	β	tót	IV m.	n.	g. kath.	V° r.	i. e.	nőtt	tót

Az Ondova-völgy és melléke (4 magyar, 52 tót, 15 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
S.-a.-ujhelyi j.									
•Bodzás-Ujlak	a	*magyar*	IV° t.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	telep volt	
Barancs	α	tót	V° m.	n.	*r. kath.*	IV° g.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Garany	β	*magyar*	IV° t.	n.	*r. kath.*	IV° e II° g.	i.	*fogyott*	magyar
Gálszécsi járás									
Kazsu	α	*magyar*	V° t.	n.	g. kath.	III° r. II° e.	i.	*fogyott*	magyar
Hardicsa	a	*magyar*	IV° t.	n.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	*fogyott*	»
•Tőke-Terebes	d	tót	I° m.	n.	g. kath.	IV° r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Nagy-Ruszka	β	tót	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	i.	»	*orosz*
Miglész	α	tót	I° m.	e.	g. kath.	III° r. II° e.	i. a.	*fogyott*	*orosz*
•Vécse	a	tót	I° m.	n.	g. kath.	IV° r. II° e.	a. i.	nőtt	*orosz*
Gerenda	α	tót	I° n.	m.	g. kath.	IV° r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
Hoór	β	tót	I° m.	e.	*r. kath.*	III° e. II° g.	a. i.	nőtt	tót
Tussa-Ujfalu	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	IV° e. II° g.	a. i.	*fogyott*	»
Tussa	β	tót	I° n.	—	*ev. ref.*	V° r.	g a. i.	nőtt	»
Techna	β	tót	I° m.	--	g. kath.	IV° r.	i.	»	*orosz*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a mostanig ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagy-mihály j.									
Kácsánd	α	tót	I° n.	e. m	g. kath.	IV° r III° e.	i.	*fogyott*	tót
Falkus	β	tót	I° n.	m.	g. kath	II° r.	i. e a.	nőtt	*orosz*
Berettő	β	tót	I° m.	n.	*ág. ev.*	IV° e. II° r.	g. i.	nőtt	tót
Lask	α	tót	I° m.	—	g. kath.	III° r.	a. e. i.	*fogyott*	*orosz*
Lazony	β	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	IV° g. III° e	i. a.	nőtt	tót
•Bánócz	β	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	III° e. II° g	i. a.	*fogyott*	»
Vásárhely	a	tót	I° m.	n. e.	*ev. ref.*	III° r.	g. i. a.	nőtt	»
Varannói járás.									
Kolcs-Hosszúmező	β	tót	I° n.	m. e.	*r. kath*	III° g.	i.	nőtt	tót
Possa	α	tót	I° n.	m.	g. kath.	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Alsó-Hrabócz	β	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	IV° g.	i. a. e.	nőtt	tót
Kucsin	α	tót	I° m.	—	*r. kath*	I° g.	a.	»	»
Henczócz	β	tót	I° n.	—	*r. kath.*	II° a.	g. i.	»	»
Kladzán	α	tót	I° n.	—	*ág ev.*	II° r.	g. i.	»	»
Varannó-Hosszumező	α	tót	I° n.	m.	*ág. ev.*	IV° r. II° g.	i.	*fogyott*	»
Majoróska	α	tót	II° m.	n. e.	*r. kath*	IV° g	a. i. e.	*fogyott*	»
Szedlicske	β	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	IV° g.	i.	*fogyott*	»
Tavarna-Polyanka	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	II° g.	a. i.	*fogyott*	*orosz*
•Tavarna	β	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	II° g.	a. i.	nőtt	tót
Matyasócz	α	tót	I° e.	m.	*r. kath*	I° g.	i.	*fogyott*	»
Orosz-Kázmér	α	*orosz*	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
Benkócz	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Stefanócz	α	*orosz*	IV° t.	n. m.	g. kath.	III° r.	i.	*fogyott*	orosz
Tót-Kajna	α	tót	II° n.	e.	*r. kath*	II° g.	i.	*fogyott*	»
Zsalobina	β	tót	I° e.	m u.	*r. kath.*	I° g.	i.	nőtt	»
Jeszenócz	α	tót	II° n.	—	*r. kath*	II° g.	i.	»	»
Kis-Domása	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	IV° g.	i.	*fogyott*	»
Krakócz	α	tót	II° n.	—	*r. kath.*	II° a.	g. i.	*fogyott*	»
Mihalkó	α	tót	I° m.	o. n.	*ág. ev.*	III° r. II° g.	i.	*fogyott*	»
Petkócz	α	*orosz*	III° t.	n.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
•Nagy-Dobra	β	tót	II° n.	m. e.	*r. kath.*	II° i.	g.	*fogyott*	tót
Trepecz	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	I° g.	i.	nőtt	»
Sztropkói járás.									
Giglócz	α	tót	II° m.	o.	*r. kath.*	III° i.	g.	*fogyott*	tót
Nagy-Domása	α	tót	I° n.	m. e.	*r. kath.*	I° i.	g.	nőtt	»
Holcsikócz	α	tót	II° o.	n.	*r. kath.*	II° g.	i.	*fogyott*	»
•Kelese	α	tót	I° m.	n.	*r. kath.*	II° g.	i.	*fogyott*	»
Petőfalva	α	tót	I° n.	—	g. kath.	IV° r.	i.	nőtt	»
Valkó	α	*orosz*	I° t.	m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Orosz-Hrabócz	α	*orosz*	III° t.	n.	g. kath.	III° r.	i.	nőtt	»
Orosz-Tokaj	α	tót	II° h.	n.	g. kath.	V° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Zemplény-Turány	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	III° g.	i.	*fogyott*	tót
Mrázócz	α	*orosz*	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	orosz
Minyócz	α	*orosz*	I° t.	e. n. m.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	orosz
Bodzás	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Lomna	α	*orosz*	I° n.	t.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Detrik	α	*orosz*	I° m.	t.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Orosz-Krucsó	α	*orosz*	I° t.	n. e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Alsó-Olcsva	α	tót	I° n.	e.	g. kath.	V° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Felső-Olcsva	α	*orosz*	I° t.	e. m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
N.-Brezsnyicze	α	tót	I° n.	m.	*r. kath.*	II° g.	i.	*fogyott*	tót
Brusznicza	α	*orosz*	I° t.	n. m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Krizslócz	α	*orosz*	V° t.	—	g. kath.	I° r.	—	*fogyott*	»
Jakusócz	α	*orosz*	I° m.	n.	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Kolbócz	α	*orosz*	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Sandal	α	tót	IV°o. II°n.	e.	g. kath.	III°r. II°i.	—	*fogyott*	*orosz*
•Sztropko	b	tót	V° n.	e. m.	*r. kath.*	V° i.	g.	*fogyott*	tót
Boksa	α	tót	IV°o. III°c. II°n.	—	g. kath.	IV°r. II°i.	—	nőtt	*orosz*
Hocsa	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	III° g.	i.	*fogyott*	tót
Az Olyka-völgy és melléke (29 tót és 10 orosz helységgel):									
Sztropkói járás.									
Zemplén-Bukócz	α	*orosz*	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	azóta lett	
Sáros-Bukócz	α	*orosz*	I° e.	t. n. m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Zemplén-Sztaskócz	α	*orosz*	II° n.	e.	g kath.	II° i.	—	azóta lett	
Sáros-Sztaskócz	α	*orosz*	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	orosz
Alsó-Vladicsa	α	tót	I° e.	—	g. kath	I° i.	—	»	*orosz*
Felső-Vladicsa	α	tót	—	—	g. kath.	I° i.	—	»	*orosz*
Zemplén-Dricsna	α	tót	I° e.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Sáros-Dricsna	α	tót	I° e.	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	*orosz*
Mikova	α	tót	—	—	g kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
SztropkóPolena	α	tót	II° e.	o. n.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Havaj	α	tót	I° m.	o.	g. kath.	II° i.	r. e.	*fogyott*	*orosz*
Makócz	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Sztropkó-Bisztra	α	tót	—	—	g. kath.	I° r.	—	nőtt	*orosz*
Varehócz	α	tót	I° e.	m.	g. kath.	I° r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Velkrop	α	tót	I° o.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Kis-Bresnyicze	α	*orosz*	I° e.	m. n. t.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Szálnik	α	tót	—	—	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Potocska	α	tót	—	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	*orosz*
Vojtócz	α	tót	—	—	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Puczák	α	tót	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	*fogyott*	*orosz*
Repejo	α	tót	—	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Praurócz	α	tót	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Homonna-Olyka	α	*orosz*	II° n. II° e.	t. m.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Zavada	α	*orosz*	V° t.	n.	g. kath.	I° i.	—	azóta lett	
Sztropko-Olyka	α	tót	I° n.	e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Kriva-Olyka	α	*orosz*	II° t.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Orosz-Kajna	α	tót	V° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Orosz-Poruba	α	tót	V° o.	e. n. m.	g. kath.	I° i.	—	*maradt*	*orosz*
Pritulyán	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Rohozsnyik	a	tót	II° n.	—	g kath.	II° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Piszkorócz	α	*orosz*	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Felső-Sitnyicze	α	tót	—	—	*r. kath.*	IV° g.	i.	*fogyott*	tót
Pakasztó	α	tót	I° n.	—	g. kath.	V° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Orosz-Petrócz	α	tót	I° n.	—	g. kath.	V° r. II° i.	—	*fogyott*	*orosz*
Alsó-Sitnyicze	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	tót
•Kosarócz	α	tót	II° n.	—	*r. kath.*	IV° g. II° i.	—	*fogyott*	»
Gyapalócz	α	tót	I° n.	e.	*r. kath.*	I° g.	i.	*fogyott*	»
Rafajócz	α	*orosz*	II° t.	n.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Girócz	α	tót	II° n.	—	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*

Az Ondova *torkolata* körül a nyelvhatárok szakadozottak: 5 tót falu a magyar, 4 magyar falu a tót nyelvterületre hajol át. A *terjeszkedő* fajnép itt is a *tót volt.* A magyar határközségek csak lazán függnek össze a tiszavölgyi magyarsággal, s valamennyiben erős (IV—V⁰) a tót minoritás. Egy tót falu (Barancs) közibük ékelődött, — a Ronyva—Ondova-köz 4 szomszéd faluja pedig eltótosodott. A *tót nyelvhatárt* ebben a közben Kásó, Kiszte, Gercsely (mely 50 éve még magyar falu volt), s Velejte, az Ondova-völgy alján Barancs, a Ronyva-völgy szélén Kelecsény, Upor, Cselej és Pelejter, végre az Ondova-völgy mélyén Tőke-Terebes és Kácsánd faluk jelölik. A *magyar nyelvhatár* a Ronyva-vonalról Kolbásza, Lasztócz, Mihályi, Legenye, Nagy- és Kis-Toronya falukon át visszahátrál a Bodrog mellé Csarnahó és Zemplén községekig, aztán egy fordulattal a Latorczán át (mely térszakaszhoz alább visszatérünk), az Ondova-völgybe vetődik, hol összeköttetései Bodzás-Ujlak, Garany, Kazsu és Hardicsa faluktól kelet felé lazák.

A *tót nyelvterület* itt 85 falura terjed, s egy tagot alkot, mely az Ondova-torkolattól az Olyka forrásáig fölér; — köztük 4 *orosz* falu fekszik szétszórtan, 8 csoportosan, a sárosmegyei oroszsághoz zárkózva, 12-szerte a tótság szélein, részint a *sárosi* Ondova-mellék, részint a *zempléni* Laborcz-mellék orosz képződményeivel kapcsolatosan. Az *orosz szigetek* : Rafajócz az Olyka-völgyben, Orosz-Hrabócz, Orosz-Kázmér és Stefanó az Ondova-völgyben. A sárosmegyei *Ondova-vidék orosz medenczéjéhez* zárkóznak. Zemplén határszélén az Olyka-völgyben a két Sztankócz és Bukócz (Sáros-Sztankócz és Sáros-Bukócz ma közigazgatásilag Zemplénhez kapcsolvák), — az Ondova-völgyben Felső-Olcsva, Orosz-Krucso, Lomna, alább Valkó, Detnik és Petkócz, mögöttük Minyócz, Brusznicza, Kolbócz, Zavada (ez már az Olyka-völgyet éri), Jakusócz, Kis-Bresnyicze, Krizlócz és Mrázócz, orosz falukkal, — végre a *laborcz-vidéki orosz medencze* szélén fekszik Homonna Olyka és Kriva-Olyka. E gyenge orosz képződményeket a tót faluknak az országhatárhoz közel fölérő tömege szakította így szét. Bonyolult nyelvhatáraikról a fejezet végén pontos számot adunk. Itt csak azt emeljük ki, hogy a tót határvonal az orosz határokat többszörösen tépi át, s nemcsak a *laborcz-melléki oroszságot választja el az ondova-vidékitől*, hanem ez utóbbit is *ketté darabolja*: a súlypontjával Sáros megyében fekvő *felső*, s a súlypontjával Zemplénben nyugvó *alsó ondova-melléki medenczére.*

E vonalon érte a ruthenséget a legnagyobb rázkódtatás a *nyugatról keletre áramló tótságtól.* S a mi legmeglepőbb, a régi statisztika tanúsága szerint napjainkban, az *utolsó évtizedek alatt* kellett az etnikai viszonyok átalakulásának e vidéken végbe mennie. Fényes Elek statisztikája a Ronyva-Ondova közben csak 1, az Ondova-völgyben 36, az Olyka-völgyben 3 *tót* falut, s a három térszakaszon *66 orosz falut talált*; ezek közül *41 alig ötven év alatt tótosodott el.* Az új tót réteg kevés kivétellel fölvette a g. kath. vallást, a régebbi orosz réteg pedig megtartotta ezt, de elfeledte nyelvét s ma tótul beszél.

A jelenség oly csodálatos, hogy szinte kétségeket ébreszt, vajjon nem-e a régi statisztika egy óriási tévedésével állunk szemben? Mintha Fényes Elek orosznak nézett volna minden tótot, a kinek g. kath. vallása van! De e kétségnek ellent mond Fényes Elek nagy lelkiismeretessége, s az a tény, hogy ő az anyakönyvek s a lelkészek becslése alapján dolgozott. Az anyakönyvekből a felekezetek lélekszámát községenkint pontosan tudta, a lelkészek pedig bizonynyal nem jelentették neki falujuk népességét orosznak, ha az csakugyan tótul érintkezik velük. A mily jól ismerte ő a g. kath. hitű s *magyar*ajkú községeket, oly jól kellett ismernie, ha lettek volna, a *g. kath. tót* községeket is. Ilyenek akkor, az ő tanúságtétele szerint e vidéken *nem voltak*, s ha ma vannak, csak *azóta lettek*. De volt, erről is tanúságot tesz, *erős tót* s jelentékeny r. kath. *kisebbség* számos orosz faluban.

Íme néhány példa Fényes művéből (III. kötet 448—456. l.):

Zemplén megye, Sztropkói járás.

Alsó-Osva:	orosz-tót,	220 r. kath.,	260 g. kath.,	16 zsidó	lakos.
Mogyoróska:	tót-orosz,	147 »	192 »	30 evang.	»
Szedliczke:	orosz-tót,	276 »	400 »	52 zsidó	»
Zamuthó:	tót,	217 »	85 »	360 evang.	»
Micsák:	orosz-tót,	12 »	78 »	42 »	»

Fényes ideje óta a tót fajnép újabb vándorelemek letelepedése útján többségre emelkedett, az oroszszal öszseházasodott, maga az orosz templomhoz szokott, mert r. kath. vagy ág. ev. paphoz e vidéken nem igen jutott, s a ruthént hozzá szoktatta a tót nyelvhez, mert ebben a faji öntudat aludt, csak mostan ébredez.

De történt légyen az etnikai élet ez elváltozása bármikép, az új idők gazdasági válságai a fajnépeket mind megviselték e vidéken. A 4 magyar helység közül csak 1-nek, a 85 tót helység közül 20-nak, a 25 orosz helység közül 1-nek a népszáma nőtt, — 3 magyar, 65 tót, 19 orosz helységé megfogyott. A magyar helységek mérete 2 a, 1 β, 1 α, — a tót helységeké 1 d., 1 b., 2 a., 15 β., 66 α., — az orosz helységeké 25 α. Ezek az ország legszegényebb helységei: 12—15, sőt 22 falu áll össze, hogy jegyzőt és orvost tarthasson.

Vallásra a *magyar* faluk egyike r. kath., másika ev. ref., ketteje g. kath., a *tót* faluk közül 34 r. kath., 4 ág. ev., 2 ev. ref. (Tussa és Vásárhely), és 45 g. kath. — az *orosz* faluk mindannyija g. kath. Erős *izraelita* kisebbségek vannak a *tót* Gercsely, Nagy-Dobra, Sandal, Boksa, Havaj, Vojtócz, Repejo, Sztropko, Olyka, Rohozsnyik, orosz Petrócz és Kosarócz, az *orosz* Mrázócz, Jakusócz, Zemplén-Bukócz, Zemplén- és Sáros-Stankócz falukban II—II°, a tót Giglóczon III° és Sztropkón V° erejéig. Az alsó völgyszakaszokon, a magyar nyelvterület közelében, az izraeliták is magyar-ajkúak, a felső szakaszokon azonban németeknek, itt-ott orosznak vagy lengyelnek vallják magukat.

Áttérünk a *Laborcz-vonalra*, mely az Ondovával párhuzamosan huzódik észak-déli irányban.

A Laborcz-völgy (*alsó folyamszakasz* 8 magyar, 18 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
S.-a.-ujhelyi j.									
•Czéke	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	III° g.	i. e.	nőtt	tót
Imreg	β	*magyar*	I° t.	n. e.	*ev. ref.*	IV°g. II°r.	i.	*fogyott*	magyar
Magyar-Jesztreb	β	tót	II° m. II° n.	—	*g. kath.*	IV° r. III° e. II° i.	—	nőtt	*magyar*
Szürnyeg	β	*magyar*	II° n.	t. e.	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	*fogyott*	magyar
N.-mihályi járás.									
Petrik	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	III° g.	i. e.	*fogyott*	tót
Nizpest	α	*magyar*	II° t	n.	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	*orosz*
Abara	β	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. g.	nőtt	magyar
Nagy-Ráska	α	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	III°r. II°g.	i.	»	»
Kis-Ráska	α	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	III°r. II°g.	i.	»	»
•Málcza	β	tót	III°m.	n. sz.	r. kath.	II° g.	e. i.	*fogyott*	tót
Márka	β	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	IV°g. II°i.	e.	*fogyott*	»
Hegyi	α	*magyar*	II° t.	n.	r. kath.	IV° e.	g. i.	*fogyott*	magyar
Deregnyő	a	*magyar*	I° t.	e.	*ev. ref.*	II° r.	g. i.	nőtt	»
Szalók	β	tót	III° m.	n.	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Butka	a	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	III°g.	i. e.	*fogyott*	tót
Dubróka	β	tót	I° n.	m.	*g. kath.*	V° r.	i.	nőtt	*orosz*
Gatály	β	tót	II° m.	n.	r. kath.	III°g. II°i.	e. a.	*fogyott*	tót
Kis- és Nagy-Csebb	β	tót	I° n.	e. m.	*g. kath.*	V° r.	i. e. a.	nőtt	*orosz*
•Füzessér	α	tót	II° m.	e. n.	r. kath.	III°g. II°e.	i.	*fogyott*	*magyar*
Szelepka	β	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° g.	i.	nőtt	tót
Lasztomér	a	tót	I° n.	m. e.	*g. kath.*	III°e. II°r.	a. i.	»	»
Sámogy	β	tót	I° n.	m.	*g. kath.*	IV° a.	r. i. e.	»	*orosz*
Krasznócz	α	tót	II° n.	—	*ág. ev.*	III°g. II°r.	i. e.	*fogyott*	tót
Pazdics	a	tót	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	III°g. II°r.	i. e.	*fogyott*	»
Mocsár	β	tót	I° n.	m.	*g. kath.*	IV°r. II°a.	i. e.	nőtt	»
‡*Nagy-Mihály*	d	tót	IV°m. II°n.	—	r. kath.	III° i.	g. e. a.	»	»

A Laborcz-Ondova-köz (7 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-mihályi járás.									
Topolyán	β	tót	I° m.	—	g. kath.	II° r.	e.	nőtt	*orosz*
Szuha	α	tót	I° m.	—	g. kath.	III° r.	i. a.	*fogyott*	*orosz*
Morva	β	tót	II° n.	m.	*r. kath.*	III°g. II°e.	i. a.	*fogyott*	tót
•Rákócz	β	tót	I° n.	m.	g. kath.	III°r.	i. a.	nőtt	*orosz*
Petrócz	β	tót	I° n.	m.	g. kath.	V°r.	i.	»	tót
Leszna	α	tót	I° m.	n.	g. kath.	III° r.	i.	»	*orosz*
A.-Körtvélyes	a	tót	I° n.	m. e.	*r. kath.*	IV° g.	i.	»	tót

A Laborcz és vidéke (*felső folyamszakasz* 47 tót, 27 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-mihályi járás.									
Izbugya	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	IV° g.	i. e.	*fogyott*	tót
•Nátafalva	a	tót	II° n.	e. m.	*g. kath.*	V°r. II°i.	a.	*fogyott*	*orosz*
Mark-Csemernye	α	tót	I° m.	n.	*g. kath.*	IV° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Laborcz-Volya	α	tót	I° m.	n.	*g. kath.*	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Sztára	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° g.	i.	nőtt	tót
Oreszka	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	IV° g.	i.	*fogyott*	tót
Őrmező	β	tót	I° m.	n. e.	r. kath.	IV° g.	i.	*fogyott*	»
Krivostyán	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	IV° g.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Homonnai járás.									
:*Homonna*	c	tót	III° m. III° n.	e.	r. kath.	IV° i. II° g.	e. a.	nőtt	tót
Barkó	β	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Hegedűsfalva	α	tót	I° n.	—	r. kath.	II° g.	i.	*fogyott*	»
Zavadka	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
•Topolovka	α	tót	I° e.	o. n. m.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Leszkócz	α	tót	II° o.	m. n.	r. kath.	II° g.	i.	*fogyott*	»
Mislyina	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	i. e.	*fogyott*	»
Kárna	α	tót	—	—	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Lukasócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	II° g.	i.	*fogyott*	»
Kudlócz	β	tót	—	—	r. kath.	I° g.	—	nőtt	»
Homonna-Breszto	α	tót	—	—	r. kath.	I° g.	i.	»	»
Grozócz	α	tót	II° n.	m.	r. kath.	V° g. II° i.	—	*fogyott*	»
Tót-Volova	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° g.	i.	*fogyott*	»
•Görőginye	β	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Szopkócz	α	tót	I° m.	o.	*g. kath.*	IV° r.	e.	*fogyott*	*orosz*
Baskócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	tót
Jankócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Czernina	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Turócz	α	tót	I° e.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Hrubó	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	II° i.	g.	nőtt	»
Láczfalva	α	tót	I° n.	—	r. kath.	IV° g.	i.	*fogyott*	*orosz*
Kohanócz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	II° i.	g.	nőtt	tót
Rovna	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
•Udva	β	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	i.	nőtt	»
Velyopolya	α	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	»
F.-Körtvélyes	α	tót	I° n.	—	r. kath.	V° g.	i.	*fogyott*	»
Agyidócz	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	IV° r.	i. a.	nőtt	»
Maskócz	α	tót	I° n.	—	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Lyubisc	α	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	II° i.	g. e.	*fogyott*	tót
F.-Ladiszkócz	α	tót	I° n.	e.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
A.-Ladiszkócz	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° g.	i.	*fogyott*	»
Hankócz	α	tót	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Koskócz	α	tót	I° m.	e.	r. kath.	I° g.	i. a.	*fogyott*	»
Dedasócz	α	tót	I° m.	—	*g. kath.*	II° i.	a.	*fogyott*	*orosz*
Tót-Jablonya	α	tót	II° n.	e. m.	r. kath.	II° i.	g.	*fogyott*	tót
Tót-Kriva	α	tót	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Izbugya-Hosszúmező	α	tót	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Izbugya-Hrabócz	α	tót	I° n.	m. e.	r. kath.	III° i. II° g.	—	*fogyott*	»
Izbugya-Breszto	α	*tót*	I° n.	m.	*g. kath.*	II° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Izbugya-Radvány	α	*orosz*	II° n.	t. m. e.	*g kath.*	II° i.	r. e.	nőtt	orosz
Horbok-Radvány	α	orosz	II° n	t. e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Izbugya-Rokitó	α	orosz	I° n.	t. m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Homonna-Rokitó	α	orosz	I° t.	n.	g. kath.	I° r.	i.	telep volt	
Homonna-Zbojna	α	orosz	III° n.	t. m.	g. kath.	III° i.	—	telep volt	
Izbugya-Zbojna	α	orosz	I° t.	n. e. m.	g. kath.	I° r.	i. a.	*fogyott*	orosz
Világ	β	orosz	I° n.	t. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
•Virava	α	orosz	I° n.	e. t. m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Olsinko	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Csabalócz-Szterkócz	β	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Izbugya-Béla-Valentóc	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Volyicza	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Korbok-Csebinye	α	orosz	II° n.	m. t. e.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Alsó-Csebinye	α	orosz	II° e. II° n.	t.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Felső-Csebinye	β	orosz	I n.	t. m e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Szukó	α	orosz	I° n	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Roskócz	α	orosz	I° n.	t. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Krasznibród	β	orosz	II° n	t. m e.	r. kath.	II° i.	r. e.	nőtt	»
Nyúgó	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Rokitócz	α	orosz	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	*fogyott*	»
•Mező-Laborcz	a	orosz	III° n.	m. e t.	g. kath.	III° i.	r. e.	nőtt	»
Palota	α	orosz	I° n.	e. t. m.	g. kath.	I° r.	i. e.	*fogyott*	»
Vidrány	α	orosz	I° m.	n. e. t.	g. kath.	II° r.	i. a. e.	nőtt	»
Kalena	β	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Borró	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Habura	a	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Csertész	a	orosz	III° n.	e.	g. kath.	III° i.	r.	»	»

A Laborcz-vidék *magyar* helységei lenn feküsznek az alsó völgyszakasz végén: 2 a Laborcz és Ondova összefolyásánál (Imreg és Szürnyeg), hol egy harmadik falu (Magyar-Jesztreb) félszáz év alatt eltótosodott, — 6 fölebb, közel az ungi magyarsághoz, melyre támaszkodnak. A *magyar nyelvhatár* Imreg, Szürnyeg, Nizpest (megmagyarosodott orosz falu), Abara, Nagy- és Kis-Ráska, Hegyi és Deregnyő községeken vonul át, részint ronyva-ondova-vidéki, részint a bodrogközi s az ungmegyei magyar határközségekkel kapcsolatosan. E faluk kicsinyek (1 a., 3 β., 4 α), de feltűnő erős az ellentálló képességük, — egyikük (Abara) a nyelvhatáron (!) *tiszta magyar* maradt, a többiben a tót kisebbség I°, legfölebb II°. A *tót nyelvhatárt* Czéke, Magyar-Jesztreb, Petrik, Málcza, Márk és Szalók községek jelölik; erős magyar kisebbség van csaknem mindannyiban: Magyar-Jesztreben, Málczán és Szalókon III—III°, Czékén II°. Jelentékeny magyar telepek még a völgy mélyén: a nagymihályi (IV°), a gatályi és füzesséri (II—II°).

A *tótság* a nyelvhatár mögött 72 falura terjed, a mik megszakítás nélkül egy tagot képeznek. Ötven év előtt Füzessér magyar nyelvsziget volt, — ezen kívül a Fényes statisztikája 15 orosz falu létezését állapitotta meg, a mik épp úgy *eltótosodtak*, mint az ondova-mellékiek. — de valamennyi máig megmaradt az orosz hiten. A mai tót faluk közül néhány elég népes (1 d., 1 c., 5 a.), a többi kicsiny (21 β., 44 α). A lakosság 21 faluban nőtt, *51-ben fogyott*. *Tiszta tót* község nincs több 3-nál. Egy faluban kivételesen találunk II° *orosz* kisebbséget (Leszkóczon). — egyebütt csak az izraelita minoritások erősek, melyek többnyire németajkúak: Homonnán

IV^0, Nagy-Mihályon, Homonna-Zbojnán, Izbugya-Hrabóczon III—III^0, Magyar-Jesztreb, Márka, Gatály, Nátafalva, Grosócz, Hrubó, Kohanócz, Velyo-Polya, Lyubise, Tót-Jablonya és Dedasócz falukban II—II^0 erővel.

A tótság szélső községei a Laborcz-vidék mélyén észak felé: Hrubo, Izbugya, Breszto, Izbugya-Hosszúmező, Tót-Kriva, Dedasócz, Maskócz és Agyidócz, a mik a *nyelvhatárt* alkotják a laborcz-vidéki oroszokkal szemben. Az utóbbiak mögött Magyarország *legnagyobb orosz nyelvvidéke terül el*, mely a felső Laborcztól a *máramarosi Vissó-völgyig ér.*

Az *orosz* helységek száma a Laborcz-vidéken 27, a mikhez a környék többi orosz képződményei zárkóznak. E 27 falu kicsiny, jelentéktelen és szegény — a jegyzői körök 10—11 faluból állnak. A főbb helységek: Mező-Laborcz, Habura és Csertész nem érik föl a 2—2000 lelket (3 a.), a többi apró (5 *β.*, 19 *α.*), s csaknem *valamennyiből* fogy a nép. Tiszta orosz falu egy sincs, — de *tót kisebbségek is alig vannak*: az orosz itt keményen ellentáll a tót terjeszkedésnek, — mögötte érzi fajrokonainak százezreit, a kikre támaszkodhat. Annál több a német-ajkú izraelita: Homonna-Zbojnán, Csertészen s Mező-Laborczon III—III^0, Habura, Krasznibrod, Horbok, Csebinye, Horbok-Radvány és Izbugya-Radvány falukban II—II^0 erejű. Az orosz nyelvhatár e vonalon Csertész, Habura, Borró, Rokitócz, Roskócz, Szukó, Felső- és Alsó-Csebinye, Izbugya-Radvány és Izbugya-Rokito falukat érinti.

Vallásra a *magyar* helységek közül 1 r. kath, 1 g. kath., 6 ev. ref., a *tót* faluk közt 45 r. kath., 24 g. kath., 2 ág. ev., az *orosz* faluk mind g. katkolikusok.

Vessünk egy pillantást még Zemplén megye észak-keleti térszakaszai felé.

A Czirova-völgy (12 tót, 10 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Homonnai járás.									
Porubka	α	tót	I^0 o.	m. n.	g. kath.	II^0 r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Helmeczke	α	tót	—	—	*r. kath.*	II^0 g.	i.	*fogyott*	tót
Jeszenő	β	tót	I^0 m.	e.	*r. kath.*	I^0 g.	i.	nőtt	»
Peticse	β	tót	I^0 m.	n.	*r. kath.*	I^0 i.	g.	*fogyott*	»
Hazsina	α	tót	I^0 m.	—	g. kath.	V^0 r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Kis-Kemencze	β	tót	I^0 m.	—	*r. kath.*	I^0 i.	g.	nőtt	tót
•Nagy-Kemencze	a	tót	I^0 m.	e.	*r. kath.*	II^0 g.	i.	»	»
Modra	β	tót	I^0 n.	m.	*r. kath.*	I^0 i.	—	»	»
Szinnai járás.									
Valyaskócz	α	tót	II^0 o.	n.	g. kath.	I^0 r.	i.	nőtt	*orosz*
Cziróka-Hosszúmező	a	tót	I^0 e.	n. m.	*r. kath.*	I^0 i.	g.	*fogyott*	tót
Cziróka-Béla	a	tót	I^0 n.	e. m.	*r. kath.*	I^0 i.	g.	nőtt	»
•Szinna	b	*tót*	I^0 n.	m.	*r. kath.*	I^0 i.	g.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Sztakcsin	β	*orosz*	I° n.	t. m. e.	g. kath.	I° r.	e.	*fogyott*	orosz
Sztakcsin-Rosztoka	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	e. r.	*fogyott*	»
Jalova	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Sztarina	β	orosz	I° n.	m. t.	g. kath	I° i.	r.	nőtt	»
Dara	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° r.	i.	»	»
Osztrozsnicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zuella	β	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Szmolnik	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Nagy-Polena	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Orosz-Ruszka	β	orosz	—	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»

A Jablunka-völgy (1 tót, 10 orosz helységgel):

Szinnai járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Pcsolina	β	orosz	I° n.	e. t.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	orosz
Csukalócz	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Parihuzócz	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Hosztovicza	β	orosz	I° t.	m.	g. kath.	I° r.	i.	nőtt	»
Telepócz	β	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Felső-Jablunka	β	orosz	I° m.	t.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Alsó-Jablunka	α	orosz	I° n.	t. m.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
•Papina	β	*tót*	I° m.	o. n.	*r. kath.*	I° i.	g.	*fogyott*	tót
Nechval-Polyanka	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Zubna	α	orosz	I° n.	t. e.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Pichne	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»

Az ung-melléki hegységben (3 tót, 21 orosz helységgel):

Szinnai járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Runyina	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Oroszpatak	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Topolya	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Priszlop	α	orosz	I° e.	t. n.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Kolbászó	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Novoszedicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Zboj	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	»
Kriva-Ulics	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	r.	»	»
•Ulics	β	orosz	I° n.	m. t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Kálna-Rosztoka	α	orosz	I° t.	n.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Orosz-Volova	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	»
Klenova	β	orosz	I° n.	t. m. r. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Mihajlo	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Brezovecz	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Ublya	β	*tót*	III° o.	n. m.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	*orosz*
Kolonicza	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Ladomér	α	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Orosz-Sztriósz	α	*tót*	—	—	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Hrabova-Rosztoka	α	orosz	I° t.	e.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Smugócz	α	*tót*	I° m.	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	tót
Orosz-Bisztra	α	orosz	I° m.	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	orosz
Orosz-Hrabócz	α	orosz	II° n.	t.	g. kath.	I° i.	r. a.	*fogyott*	»
Dubrava	α	orosz	I° m.	n. t.	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Inócz	α	orosz	III° t.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Laborczba északkeletről a Jablunka s a Czirova-patak ömlik. Az utóbbinak völgynyilása nagyobb, tágasabb s torkolatja Homonnánál a zempléni tót terület mélyébe nyúl. A tót elem a Czirova-völgy *alsó* szakaszán 12 faluban telepedett meg; ezek közül hármat az orosztól foglalt el: Porubkát, Harsinát és Valyaskóczot; a felső völgyszakaszba nem juthatott. Oldalt a Jablunka-völgyben csak 1 tót sziget keletkezett: Papina, — míg a zemplén—ungi határhegyek közt 3 *eltótosodott* falu ékelődik Zemplén és Ung megyék orosz határvidékébe, ú. m. Orosz-Sztriósz, Ublya, és Smugócz. Mindhármat az ungmegyei *tótok* olvaszthatták be, — *Orosz-Sztriószt* még mult század elején, Ublyát és Smugóczot félszáz év óta. Mögöttük 3 orosz falu fekszik különválasztva, a megye határán az ungmelletti hegyek többi orosz képződményeitől.

Ma a *tót nyelvhatár* e vidéken Szinna, Cziroka-Béla, Valyaskócz, Orosz-Sztriósz, Ublya és Smugócz, — az *orosz nyelvhatár* Zubna, Pichnye, Sztakcsiny, Kolonicza, Ladomér, Orosz-Rosztoka, Orosz-Bisztra, s az ungi határszélen Orosz-Hrabócz, Dubrava, Inocz falvakat érinti.

A faluk az egész vonalon kicsinyek, de a tót községek népesebbek. Ezek mérete 1 b. (Szinna), 3 a., 6 β., 6 α., — az orosz helységeké: 13 β., 28 α. A népesség általán *fogy* bennük: félszáz év óta az orosz faluk közül csak 8 nőtt, 33 hervad, — a tót faluk közül 6 nőtt, 10 hervad. Tót kisebbség orosz falukban immár gyéren fordul elő, legnagyobb az arány a nyelvhatár mentén: Inóczon (III°); orosz kisebbség tót faluk közül csak azokban van, a mik nemrég tótosodtak el: Ublyán III°, Valyaskóczon II°. A monoglott orosz községek száma 2, a tót községeké ugyanennyi. A legtöbb faluban — a csekély magyar és czigány spóráktól eltekintve — főleg német-ajkú izraelita található, legnagyobb arányszámmal (II°) Nagy-Polenán, Orosz-Ruszkán, Kolbászon és Ulicson.

Vallásra az oroszság — egy falut kivéve, mely r. kath. — mindenütt g. kath., — a tótság 10 helységben r. kath., 3-ban g. kath.

A zemplénmegyei fajnépekről közlötteket a következőkben foglaljuk össze.

Városa a megyének *nincs*. *Nagyközségeinek* száma 23, ú. m. 22 magyar s 1 tót. A kisközségek 62 *körbe* kapcsolvák: 2—5 faluból áll 22, 6—10 faluból 31, végre 11—22 faluból 9 kör. A *fajtöbbség* az első csoport 20 körében magyar, 2-ben tót, — második csoport 9 körében magyar, 19-ben tót, 3-ban orosz, — a harmadik csoport 7 körében tót, kettőben orosz.

Látszik, hogy némi jólét csak a megye alvidékén van, hol a magyarság él, — a felvidéken nyomasztók a viszonyok s benn a hegyek közt nagy a szegénység.

A *helységméretek* megyeszerte ilyenek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	tót	német	orosz	
legnagyobb	(A)	1	—	—	—	helységben
nagyméretű	(B)	1	—	—	—	
középméretű	(d)	2	2	—	—	
»	(c)	3	2	—	—	
»	(b)	9	2	—	—	
»	(a)	30	17	—	3	
kisméretű	(β)	43	63	2	20	
»	(α)	36	142	1	72	
	együtt	125	228	3	95	

Tiszta magyar helység van 37, *tiszta tót* 15, *tiszta orosz* 2, — tiszta német egy sincs. E kevés számú monoglott helységből látható, hogy a fajnépek közt a megyében sürű az érintkezés. *Súlytalan* (I°) kisebbség esik 172 magyar, 151 tót, 68 orosz, 1 német helységre; *magyar* az ily minoritás 62 tót, 1 német, 9 orosz helységben, *tót* a minoritás 55 magyar, 10 orosz helységben, *német* spórák vannak 11 magyar, 80 tót 46 orosz helységben, végre *orosz* spórák 2 magyar s 3 tót helységben. Legkevésbbé terjedt el az orosz, s a hova eljutott, be is olvadt. A magyar elem többször fordul elő tótok és oroszok közt, mint ezek a magyarok közt. Feltűnő nagy a német-ajkúak (az izraeliták) elterjedtsége a tót és orosz nyelvterületen. Hogy 1 községben *horvát* spóra is van, a hegyaljai népek tárgyalásánál már említettük.

Az erősebb *fajkisebbségek* viszonyossága a fajnépek közt ilyen:

a fajtöbbség	*a fajkisebbség:* IV–V° magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	II–III° magyar	tót	német	orosz	egyéb ny.	
magyar	*	5	—	—	—	*	7	3	—	1	helységben
tót	8	*	1	5	—	20	*	20	4	4	
német	—	—	*	—	—	2	—	*	—	—	
orosz	—	3	—	*	—	—	5	16	*	1	

E szerint erős magyar minoritás a tótságban 28, tót minoritás a magyarságban 12 helységre terjed. Magyarok és oroszok közt nincs közvetlen érintkezés. Erős tót kisebbség van 8 orosz és orosz kisebbség 9 tót helységben. Németajkú izraeliták nagyobb aránynyal 21 tót, 16 orosz s 3 magyar helységben vannak. Az «egyébnyelvű» minoritás, mely 6 községre terjed, valószinűleg *lengyel* fajta lesz. Valaha Zemplémben sok lengyel volt, de gyökeret verni nem tudott: ha van maradványa, e 6 falura korlátozódik.

Megemlítjük a megye *felekezeti* viszonyairól, hogy a *r. kath.* községek száma 155, köztük magyar 35, tót 116, német 3, orosz 1, — a *g. kath.* községeké 211, köztük 17 magyar, 100 tót és 94 orosz, — *ág. ev.* község van 11, ú. m. 1 magyar, 10 tót, — végre *ev. ref.* község van 74, ú. m. 72 magyar s 2 tót. Az utóbbiak eltótosodott magyar községek lesznek.

A jelentékenyebb *felekezeti kisebbségek* közt ilyen a viszonosság:

A felekezeti többség	A felekezeti kisebbség IV–V° r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	II–III° r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	
r. kath.	*	29	1	7	4	*	43	3	12	13	helységben
g. kath.	32	*	2	1	—	47	*	—	7	24	
ág. ev.	3	—	*	—	—	4	3	*	—	—	
ev. ref.	13	6	—	*	—	33	10	1	*	3	

A táblázatból látható, hogy a megye legtöbb községe sok-felekezetű. Pedig itt csak azokat a felekezeteket vettük számba, melyek — híveik lélekszámát tekintve — a második helyet foglalják el egy-egy községben. Mert vannak 3—5 felekezetű községek is. A legtöbb *erős minoritás* a római s a görög kath. egyházak híveiből való: amazok 132, emezek 91 oly községre terjednek, hol *más felekezetű a majoritás*. A protestáns kisebbségek gyérebben fordulnak elő: ág. evangélikusok 7, ev. reformátusok 27 községben; erős zsidó minoritás van 44 községben; ez utóbbiak főleg g. katholikusok.

Zemplén megye *nyelvterületi* viszonyait kell még jellemeznünk. A 125 *magyar* község a megye alvidékén egy tagban fekszik, szoros kapcsolatban a borsodi palóczföld s az alföldi szomszéd megyék erős magyar népességével. A *tót* faluk nagy tömege (220) szintén egy tagot képez, nyugaton a sáros-abauji, keleten az ungi tótság, délről a magyarok, északon oroszok közt; magyar területen a Ronyva-völgyben 7, a Hegyalján 1, orosz talajon: az ungmelléki hegyek közt szintén 1 tót sziget keletkezett. Legszaggatottabb az *oroszság*: 1 szigetje a magyar Hegyalján, 6 szigetje a Ronyva és Ondova tót vidékén fekszik, 4 faluval az ondova-melléki felső, 13-mal az alsó orosz medenczéhez Sáros megye felé; 3 faluval az ungmegyei oroszsághoz kapcsolódik, — csak 71 falu marad egy tagban, nyugati nyúlványául a Máramarosból Zemplénig érő orosz nyelvterületnek.

Kétségtelen, hogy ez az oroszság régi királyaink hivására a Beszkideken át Kis-Oroszországból jött, s Zemplénben Bereg és Ung megyék felől is terjeszkedett. Könnyen tehette akkor, mert itt csak gyenge tót réteget talált, mely felvette az orosz vallást, s nyelvébe is sok ruthén elemet kevert. Teljes összeolvadásukat későbbi százévek megállították új jövevényekkel: megindult nyugatról a *tót áramlat kelet felé*, s a ruthén nyelvhatárt egyre hátrább tolta. A beolvasztott orosz községek száma (az orosz vallású tót községek számából ítélve) Zemplénben megállapíthatólag 100, — de ennél több lehetett, mert némely orosz falu r. kath. hitre tért. Van ilyen napjainkban is 1: Rokitócz, a Laborcz-völgyben.

A tót elem terjeszkedésének határát a szomszéd ungmegyei területen fogjuk megállapíthatni. Zemplén 3 *német* szigetje a magyar Hegyalján épült.

Az utolsó évek gazdasági válságát a megye összes fajnépei megsinylették. Egyes helységekben ennek daczára *szaporodott* a nép: a *magyar* Sátor-Alja-Ujhely 6000 lélekről 13.000-re, Szerencs 2000-ről

4300-ra nőtt, Leányvárt volt 295, van 714, Kis-Tárkányon volt 366, van 1010, Bodrog-Kisfaluban volt 558, van 1105, Karcsán volt 410, van 1313, Ricsén volt 230, van 1490 lélek — így emelkedett a *tót* Gálszécs 1600 lélekről 3000-re, Petrócz 190-ről 700-ra, Berettő 400-ról 863-ra, s az *orosz* Hrabócz 170-ről 400-ra. De a pusztuló községek roppant száma elföldi ezt a kevés virágzó oazist. Példákat idézünk:

magyar	községben volt	maradt		*tót*	községben volt	maradt		*orosz*	községben volt	maradt	
Kapornya	344	176		Bosnyicza	400	153		Izbugya-Bojna	665	212	
Mátyásháza	367	121		Tót-Jablonya	927	324		Sáros-Bukócz	491	210	
Bodrog-Sára	315	115	lélek	Velopolya	402	216	lélek	Orosz-Petrócz	452	118	lélek
				Leszkócz	527	236		Repejő	324	141	
Tályа	5372	3497		Rohozsnyik	119	53		Kolbócz	325	108	

Ilyen az utolsó félszáz évi visszafejlődés szomorú képe a zempléni terület *négy-ötödén*.

Forduljunk most ama négy megyéhez, hol számbeli túlsúlylyal az *orosz* elem lép föl: ezek Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros.

Ung megye.

Mint a felvidék legtöbb megyéje, Ung megye is ***bérczes*** és ***rónás*** területből van összetéve. Északkeleti részét a Beszkidek ágazzák be, melyek a legmagasabb csúcsa: a Ravka (1.300 m.) Gácsország határánál tornyosodik fel. E hegyláncczal a megye szivében a Proprisni-csoport (978 m.), Zemplén felé nyugaton a Vihorlat (1.074 m.), Bereg felé keleten Polyolina-Runa (1.482 m.) s a Szinatoria-Polyana (978 m.) függ össze. Tőlük délre s délnyugatra a beláthatatlan alföldi rónaság terül el.

A bérczeket észak-déli folyással az Ung vize metszi át: ott egyesülnek vele az összes hegyi patakok: a Polyonina felől a Lyuta, a Polyana mögött a Turjicza és Turja. Kiérve a hegyekből a rónára, az Ung nyugatnak fordul, s a Laborczba ömlik, mely Ung és Zemplén megyék közt a határfolyó. Lenn a síkon a Latorcza siet át a megyén Beregből Zemplénbe, hol a Laborczczal egyesül. Túl a Latorczán egy kis földnyúlvány a szabolcsi Tiszáig ér, gátat emelve a két viz között, nehogy összefolyjanak.

E térszint 210 helység népesiti be: 50 helységben a fajnép magyar, 75-ben tót, 85-ben orosz. A magyarság a délvidéken, a tótság a nyugati térszakaszokon, az oroszság keleten és északon van elterjedve.

Mi a Laborcz vidékéről, nyugatról indulunk ki s széttekintünk a megye tótsága közt, — aztán északra, keletre a hegyek közé megyünk, hol az orosz nép tömege él, útunkat a délvidéki magyar területen, a Tisza-völgyével zárjuk.

A Laborcz-völgy és melléke (6 magyar, 14 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Nagy-kaposi járás. (alsó-szakasz).									
Bés	β	magyar	I°n.	—	*ev. ref.*	I°i.	r. g.	*fogyott*	magyar
Iske	α	magyar	II°n.	t.	*ev. ref.*	II°r.	g. i.	*fogyott*	»
•Csicser	a	magyar	I°t.	—	*ev. ref.*	III°g.	r. i.	nőtt	»
Vaján	β	magyar	I°n.	t.	*ev. ref.*	II°i.	r. g.	*fogyott*	»
Mokcsa	α	magyar	II°n.	—	*ev. ref.*	III°r. II°i.	g.	*fogyott*	»
Kerész	α	*magyar*	I°n.	t. e.	*ev. ref.*	III°r.	g. i.	*fogyott*	»
Kis-Szeretva	α	*tót*	I°n.	m.	g. kath.	III°r.	e. i.	nőtt	*magyar*
Nagy-Szeretva	β	tót	III°m.	n.	*ev. ref.*	III°r.	g. i. a.	»	*magyar*
•Palyin	a	tót	III°m.	n.	*ev. ref.*	III°r. II°g.	i.	»	*magyar*
Szenna	β	tót	I°m.	n. e.	*r. kath.*	III°g.	i. e.	*fogyott*	tót
Kráska	α	tót	I°n.	m.	g. kath.	II°r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Rebrin	β	tót	I°n.	e. m.	g. kath.	III°r. II°e.	i.	»	»
Szobránczi járás. (felső-szakasz).									
Solymos	β	tót	I°n.	m. e.	g. kath.	III°r.	e. i.	*fogyott*	*orosz*
•Jesztreb	β	tót	I°m.	n.	g. kath.	V°r.	e. i.	nőtt	*orosz*
Csecsehócz	β	tót	I°n.	m.	*r. kath.*	IV°g.	i. e.	»	t t
Verbócz	α	tót	I°n.	—	g. kath.	III°r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Sztrajnyán	a	tót	II°n. II°m.	e.	*r. kath.*	IV°g. II°i.	e.	nőtt	*orosz*
Tarna	β	tót	I°m.	n. e.	g. kath.	IV°r.	a. i.	»	*orosz*
•Vinna-Banka	a	tót	I°n.	m.	*r. kath.*	IV°g.	i.	»	tót
Kalussa	α	tót	I°n.	—	g. kath.	II°r.	i.	*fogyott*	*orosz*

Az ungi mezőség (23 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előt
Szobránczi járás.									
Kis-Zalacska	β	tót	I°n.	m.	g. kath.	III°r.	e. i. a.	telep volt	
•Nagy-Zalacska	β	tót	I°m.	n.	g. kath.	V°r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Gézsény	β	tót	I°n.	e.	g. kath.	III°r. II°e.	i.	»	*orosz*
Lucska	α	tót	II°n.	m.	*ev. ref.*	III°g. II°r.	i	»	tót
Zavadka	α	tót	II°n.	m. e.	*ev. ref.*	III°g. II°r.	i.	«	*orosz*
•Felső-Revistye	α	tót	I°m.	n.	*ev. ref.*	IV°r. II°i.	g.	»	*magyar*
Alsó-Revistye	β	tót	I°m.	—	*ev. ref.*	III°g.	r. i.	»	*orosz*
Bunkócz	α	tót	I°n.	m.	g. kath.	II°r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Sáros-Remete	α	tőt	I°n.	m.	*ev. ref.*	III°g.	r. i.	nőtt	*orosz*
Sáros (Felső) Polyanka	α	tót	I°n.	m.	*ev. ref.*	I°i.	r.	»	*magyar*
Szentes	α	tót	II°n.	m.	*ev. ret.*	II°i.	r. g.	»	*magyar*
Kereszt	α	tót	I°m.	n. e.	*ev. ref.*	III°r.	g. i.	puszta volt	
Poroszló	α	tót	II°m.	n.	g. kath.	II°i.	e. r.	nőtt	*orosz*
Osztró	α	tót	I°n.	—	*r. kath.*	V°g.	e. i.	»	tót
Szobráncz-Komorócz	α	tót	II°n.	m.	*r. kath.*	IV°g III°e II°i.		»	»
•Szobráncz	a	tót	IV°n. II°m.	—	*izr.*	IV°r. III°g.	e.	»	*orosz*
Hornya	β	tót	I°m.	n.	g. kath.	III°r.	i. e.	»	*orosz*
Alsó-Ribnyicze	α	tót	II°	m.	g. kath.	II°r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
Gajdos	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	IV° g.	i.	*fogyott*	*orosz*
Ruszkócz	α	tót	II° e.	n. m.	g. kath.	III° r.	i. e.	nőtt	*orosz*
Jeszenő	α	tót	II° n.	m.	g. kath.	III°r. II°i.	—	*fogyott*	*orosz*
•Ubrezs	β	tót	II° n.	e. m.	g. kath.	V°r. II°i.	—	nőtt	*orosz*
Fekésháza	α	tót	I° m.	—	g. kath.	IV°r. II°e.	i.	*fogyott*	tót

A Vihorlat-hegycsoport alatt (9 tót, 1 orosz helységgel):

Szobránczi járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
Hanajna	α	tót	I° n.		g. kath.	IV° r.	i. a.	nőtt	*orosz*
Klokocso	β	tót	I° n.	m. e.	g. kath.	I° r.	i.	telep volt	
Kuszin	α	tót	I° e.	o.	g. kath	III° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
•Jósza	β	tót	I° n.	m.	g. kath.	III° r.	i.	nőtt	*orosz*
Német-Poruba	β	tót	III° n.	—	g. kath.	III° i.	r.	»	*orosz*
Vasgyár (f.-remetei)	β	tót	II° n.	m.	*r. kath.*	IIIg. II°a.	i.	azóta lett	
Felső-Remete	α	tót	II° n.	o.	g. kath.	IV°r. II°i.	--	*nőtt*	*orosz*
•Felső-Ribnyice	α	tót	III° n.	m. e.	g. kath.	III° r.	i.	»	*orosz*
Hlivistye	α	*orosz*	III°t.	e.n.m.	g. kath.	III° r.	i.	»	*orosz*
Baskócz	α	tót	I° m.	—	g. kath	II° r.	i.	»	*orosz*

A Proprisni-hegység alatt (16 tót, 3 orosz helységgel):

Szobránczi járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
•Hunkócz	β	*orosz*	IV°t. II°n.	m.	g. kath.	III°r. II°i.	--	nőtt	*orosz*
Váralja	α	*orosz*	II° n.	m. t.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Benetine	α	*orosz*	III° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Konyus	α	tót	III° n.	m.	g. kath.	III°i. II°r.	—	»	*orosz*
Prikopa	α	tót	III° n.	h.m.v.	g. kath.	III° i.	r. e.	»	*orosz*
Ördög-Poruba	α	tót	II° n.	—	g. kath.	IV°r. II°i.	—	»	*orosz*
Kolibábocz	α	tót	I° n.	—	g. kath.	I° r.	i.	*fogyott*	*orosz*
Vojnat'na	α	tót	II° n.	m.	*r. kath.*	IV°g. II°i.	e.	nőtt	tót
•Tiba	β	tót	II°n. II°m.	e.	g. kath.	IV°r. III°i.	e.	»	*orosz*
Orehova	α	tót	I° m.	n.	g. kath.	II°r.	i.	»	*orosz*

Ungvári járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	Felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	Felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt
Korumlya	β	tót	II° n.	m. h.	g. kath.	II° r.	i.	nőtt	*orosz*
Petrócz	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	IV° g.	i.	»	tót
Huszák	α	tót	I° n.	—	*r. kath.*	IV° g.	i.	»	»
•Karcsava	α	tót	I° m.	n. e.	g. kath.	IV° r.	i. e.	»	*orosz*
Felső-Németi	α	tót	II° n.	m. e.	g. kath.	II°r. II°i.	—	»	tót
Alsó-Németi	α	tót	II° m.	n. o.	*r. kath.*	III° g.	e. i. a.	»	»
Székó	α	tót	I° m.	n.	g. kath.	III° r.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
•Jenke	β	tót	II° m.	n.	*ev. ref.*	IV°g. II°r.	i.	nőtt	***magyar***
Tasolya	α	tót	I° o.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	***magyar***

A *tótság* a Laborcz és Ung szögletét egészen betölti. Községei az Ung vize s a hegyek közt elterülő mezőségen épültek, egy részük fölér a Vihorlat, más részük a Proprisni-csoport lejtőihez. Csak fenn a hegységben fekszik egymás mellett 4 *orosz* falu, összeköttetésben a zem-

pléni Ung-mellék, s a felső Ung-völgy orosz képződményeivel, — s lenn a Laborcz—Latorcza-szögben 6 *magyar* község jelöli a magyar nyelvterület kezdetét.

Magyar és tót elem közt ma a Latorcza képezi az elválasztó vonalat; a tót Kis-Szeretva a jobb, a magyar Kerész a balparton fekszik. De a *magyarság tért veszített*: határvonala félszáz éve még átterjedt a jobbpartra. Akkor Kis- és Nagy-Szeretva, Palyin magyar helységek voltak, s Szenna, Kráska, Rebrin falukon vonult át a tót nyelvhatár. Palyinban és Nagy-Szeretván ma is III°-nyi a magyar kisebbség. Tót kisebbség a magyar falukban alig van, de ezek amúgy is gyenge képződmények (1 a, 2 β, 3 α), s népszámuk fogy: Mokcsán volt 348 lélek, maradt 210, Iskén volt 503, maradt 330. Ellenben a tót faluk átlag növekednek, s egyik-másik feltűnő arányban. Palyinban volt 782 lélek, lett 1019, Vinna-Bankán volt 951, lett 1305, Sztrajnyánon volt 372, lett 1494.

A Fényes Elek statisztikája idején nemcsak a Latorcza és Laborcz összefolyásánál, hanem az egész vidéken föl a hegyekig, *orosz* fajnép lakott a községekben s ebből *39 falualja tótosodott el.* Hogy itt sem lehet szó érdemes tudósunk tévedéséről, három ténykörülmény bizonyítja: 1. Az ő ideje óta az orosz faluk mellett *magyar faluk is eltótosodtak;* ilyen volt már említett 3 falun kívül Felső-Revistye, Sáros-Polyánka, Szentes, Tasolya és Jenke a miket Fényes *kálvinista* vallású *magyar* helységeknek ismert, *s kálvinistának máig is megmaradtak*, de anyanyelvüknek többé nem a magyart, hanem a tótot vallják. 2. *Megváltoztak* e vidéken félszáz év óta a *felekezeti* viszonyok is; Fényes a magyar községekben jobbára ev. ref., a tót községekben r. kath., az orosz községekben g. kath. többséget talált, míg ma az *eltótosodott* községek *jelentékeny részét* e vidéken nem a r. kath., nem is a g. kath. tótok töltik be túlsúlylyal, hanem *kálvinista tótok.* Ev. ref. felekezeti többsége van ma *13 tóthelységnek*, a mik közül félszáz év előtt 8 falu *magyar*, 4 *orosz* többéggel bírt (ez utóbbiak: Alsó-Revistye, Sáros-Remete, Zavadka és Kereszt), — csak 1 kálvinista faluban *Lucskán* volt *tót a többség már félszáz éve* is, csupán a felekezeti viszonyok alakultak át. Lucska példája *tipikus eset*, azért ide jegyezzük a rája vonatkozó összes adatokat. Mert a mi itt történt a felekezeti népességgel, az történt sok más faluban a fajnépekkel.

Fényes statisztikája [1]) *Lucska* faluról kimutatja, hogy lakossága tót-orosz-magyar, s felekezeti népességéről, hogy 44 lélek r. kath., 152 g. kath., 134 ev. ref., és 13 zsidó. A *mult népszámlálás* (1891) ugyanitt 401 tótot, 70 németajkút s 19 magyart, — felekezetre 174 ev. ref., 129 g. kath., 2 ág. ev. és 74 izr. vallásút talált. Fényes idejében tehát a *fajtöbbség tót*, a *felekezeti többség g. kath. volt*, s így a tótok egy része szükségkép az orthodoxiához tartozott. Ezzel be van bizonyítva, hogy Fényes nem tekin-

[1]) «Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja» stb. Kiadta Fényes Elek 1837. III. köt. 359 l.

tette a g. katholikus vallásuakat eo ipso orosz ajkúaknak. Azóta sok *német-ajkú izraelita* telepedett meg a faluban (70 német, 74 zsidó, tehát ma csak 4 zsidó van, a ki nem német-ajkú); — de nincsenek többé oroszok, megfogytak a g. katholikusok is, s a magyarság közel van az elenyészéshez; ellenben *megszaporodtak a tótok*, kiknek lélekszáma napjainkban jóval több mint Fényes idejében az egész falué volt, s *velük szaporodtak az ev. reformátusok*. Mit jelent ez? Azt, hogy oroszokon kívül *kálvinista magyarok is tótosodtak el félszáz év óta*. Így történt ez a Latorcza—Laborcz-szög mezőségében a *többi magyar helységekkel*. A tót elem tömegei nyugatról áramlottak erre, s felszivó erejüknek sem a már-már *megmagyarosodott orosz elem*, sem a Sáros és Zemplén felől ugyanide hátráló *bocskoros magyar elem nem tudott* ellentállani.

Az új időkben Gácsországból beáramló *izraelitaság* erősen helyt áll a három fajnép közt. Nagyobb telepei Ung megye nyugati részén: Vaján, Sztrajnyán, Mokcsa, Jeszenő, Ubrezs, Szentes, Poroszló, Felső-Remete, Váralja, Hunkócz, Benetincz, Ördög-Poruba, Vojnatina s Felső-Németi II—II°, Német-Poruba, Prikopa, Konyus és Tiba III—III izraelitával, — maga Szobráncz e vidék főhelye többségét tekintve, *Zidó helység*, de az izraeliták többsége *tótajkúnak vallja* magát.

A vidék *tót* falvai átlag kicsinyek: méreteik: 3 α, 20 β, 39 α; de jól fejlődnek, s a nehéz viszonyok daczára aránylag kevés népet vesztenek: 62 helység közül csak 13-ban fogyott a lakosság. A tót elem elhelyezkedése mutatja, hogy észak-nyugatról, Sáros és Zemplén megyéken át lassan terjeszkedett idáig. Fényes idejében itt csak 11 falualja volt, *ma van 62*, — ezek közül 4 *új* képződmény, 8 magyar faluból, 39 oroszból lett tóttá.

Az utolsó *orosz* helységek a hegyekben maradtak meg, hol a zempléni és felső ungi fajrokonaikra támaszkodhatnak. Az utóbbiak nagy részét az Ung-völgyben fogjuk legott megtekinteni. A *tót* nyelvhatárt a Vasgyár, Felső-Remete, Felső-Ribnicze, Baskócz, Tiba, Konyus, Prikopa, Petrócz s a két Németi, — az *orosz* nyelvhatárt, ugyanott Hliviscse és Benetincz faluk jelölik.

Az Ung-völgy (11 magyar, 12 tót, 36 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Nagy-bereznai j.									
Uzsok	β	orosz	II' n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	orosz
•Voloszanka	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Huszna	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Szuha	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Luh	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° r.	i.	»	»
Verhovina-Bisztra	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség ötven év előtt volt
Lubnya	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
•Sztavna	β	orosz	II° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Zahorb	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Uj-Sztuzsicza	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	»
Ó-Sztuzsicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kosztrina	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Domasina	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Szolya	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Konyahina	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Sztricsava	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Zabrogy	β	orosz	II° n.	t.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
•Nagy-Berezna	a	orosz	III°t. II°n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Orosz-Mocsár	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Rosztoka-Pásztély	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Kosztyova-Pásztély	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Begendját-Pásztély	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
•Kis-Berezna	β	orosz	I° n.	m. t.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Zanszina	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Mircse	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Pásztély	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Dubrinics	a	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Uj-Kemencze	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Zaricsó	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Uj-Szemere	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Ó-Szemere	β	orosz	I° n.	r.	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Perecseny	a	orosz	II° t.	n. m. r.	g. kath.	II° r.	i. e.	»	»
Vorocsó	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Ungvári járás.									
Huta	β	*tót*	I° n.	—	*r. kath.*	I° i.	g.	nőtt	tót
Ó-Kemencze	β	*orosz*	I° m.	n. t. r.	g. kath.	II° r.	i.	nőtt	orosz
•Neviczke	β	*orosz*	I° m.	n.	g. kath.	I° r.	i.	»	»
Felső-Domonya	β	*tót*	III° o.	m. n.	*r. kath.*	IV° g.	i.	»	tót
•.•**Ungvár.**	**A**	*magyar*	II°t. II°n.	o.e.	*r. kath.*	IV°i. III°g.	e.n.	»	*orosz*
Alsó-Domonya	β	orosz	I° t.	m. n.	g. kath.	II° r.	i.	»	orosz
Radváncz	β	*magyar*	III° t.	n.o.e.	g. kath.	IV°i. III°r.	e.	»	*orosz*
Homok	α	*magyar*	III° n.	t.	*r. kath.*	III°i. II°g.	e.	*fogyott*	magyar
Ketergény	α	*magyar*	I° t.	e. o.	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	nőtt	»
Minaj	α	*magyar*	II° t.	n. o.	g. kath.	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	»
Zahar	β	tót	I° n.	m.	*ev. ref.*	III°g. II°r.	i.	nőtt	*magyar*
Pinkócz	α	tót	II° m.	n.	g. kath.	IV°e. III°r.	i.	*fogyott*	*magyar*
•Rező	b	tót	I° m.	n.	*ev. ref*	III° r.	g.i.	nőtt	*magyar*
Nagykaposi járás.									
•Darma	β	tót	V° m.	n.	g. kath.	IV°r. III°i.	e.	nőtt	*magyar*
Őr	β	tót	III° m.	—	g. kath.	III° r.	i.e.	*fogyott*	*magyar*
Tarnócz	α	*magyar*	I° o.	—	*ev. ref.*	III°g. II°r.	i.	nőtt	magyar
Konczháza	α	*magyar*	I° o.	e. t.	*r. kath*	III°g. II°e.	i.	»	»
Siskócz	α	*magyar*	—	—	g. kath.	III°r. II°i.	e.	telep	volt.
Botfalva	α	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	III°g. II°i.	r.	nőtt	magyar
Lakárd	a	tót	I° m.	—	g. kath.	IV° r.	e. i.	»	orosz

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Bajánháza	α	*magyar*	I^0 t.	—	*r. kath.*	IV^{0}g. III^{0}e.	i.	*fogyott*	magyar
Viszoka	a	tót	I^0 m.	n.	*r. kath.*	IV^{0}g. III^{0}e.	i.	nőtt	*magyar*
•Pálócz	a	tót	I^0 n.	m. e.	*r. kath.*	II^0 g.	i. e.	»	*magyar*
Tegenye	α	tót	II^{0}m. II^{0}n.	—	g. kath.	IV^{0}r. II^{0}i.	e.	»	*orosz*
Mogyorós	α	*magyar*	I^0 t.	—	*ev. ref.*	III^{0}r. II^{0}i.	k.	*fogyott*	magyar
Feketemező	α	tót	I^0 m.	—	*r. kath.*	I^0 g.	—	*fogyott*	tót

Az *Ung-völgy* felső (nagy-bereznai szakaszán a fajnépesség orosz, a középsőn (Ungvár körül) orosz, magyar és tót, — az alsón tót és magyar. Fenn az összes községek az orosz nyelvterületen feküsznek, — középütt *három,* lenn *két fajnép nyelvhatára összeér.*

Észak felől az *orosz* határközségek (a mik a Proprisni hegységben fekvő Benetine faluval kapcsolvák össze) délnyugatnak Ungvárig húzódnak: ú. m. Perecseny, Vorocsó, Ó-Kemencze, Neviczke és Alsó-Domonya. A *tót* határközségek nyugatról és északról ékelik magukat Huta és Felső-Domonya falukkal az orosz, — Zahár, Darna, Őr, Lakárd, Viszoka, Feketemező, Tegenye és Palócz községekkel a magyar falvak közé. A magyar nyelvhatár hasonló hul- lámzással Mogyorosról az Ung—Latorcza-közbe hátrál, onnan (Matyóczon át) visszaszökken Bajánházára, majd ismét kiszorul az Ung-völgyből, fölebb újra megjelen benne, hogy Botfalu, Tarnócz, Minaj falukon át Ungvárig érjen, s egy fordulattal Radváncz, Homok, Ketergény falukon át keletnek, a Latorcza-völgy szélén Beregbe húzódjék.

E vonal legfontosabb pontja: *Ungvár* 50 év előtt még ruthén város volt, *azóta magyarosodott meg;* így történt Radvánczczal is, Ungvár mögött. Ellenben Lakárd és Tegenye, a mik az Ung-völgy alsó szakaszán *orosz* nyelvszigetek voltak, *eltótosodtak; szintúgy eltótosodott körülöttük hét magyar falu is:* Pálócz, Viszoka, Őr, Darma, Bező, Pinkócz és Zahar. Egy részük lakossága fajmagyar volt, kálvinista vallását máig megtartotta, — más részük megmagyarosodott orosz volt, vallásra ma is g. kath., —de nyelvre mindannyi tót.

A *tót elem a megyében az Ung-völgyig terjeszkedett.* Elemei a felső völgyszakasz orosz falvaitól el-elmaradoznak, — csak Nagy-Bereznán mutatkozik még erős tótság (III^0). Lenn, az orosz és magyar helységek néhányában, a tót minoritások ma is tetemesek (Ungvárt és Minajon II—II^0, Radvánczon III^0), míg a magyar kisebbség tót falukban a régi majoritás maradványai (Darnán V^0, Őrön III^0, Tegenyén és Pinkóczon II—II^0).

A völgységben a fajnépek átlag jól fejlődnek. Az 59 hegység között 44-nek lakossága nőtt, s csak 15-é fogyott 4 magyar, 3 tót, 6 orosz faluban. A magyar helységek mérete: 1 *A* (Ungvár), 1 *β*, 9 α, — a tót helységeké 1 b, 3 a, 5 *β*, 3 α, — az orosz helységeké 5 a, 12 β, 19 α. Monoglott község nincs több 2 orosz falunál; a fajkisebbség legtöbb esetben

német-ajkú izraelita, — nagyobb telepeik: Ungvár és Radváncz (IV—IV°), hol feltünőleg magyarosodnak, — Nagy-Berezna, Darna és Homok (III°), Mogyoros, Tegenye, Botfalva, Siskócz, Mircse, Pásztély, Zabrogy, Lubnya és Uzsok (II—II°).

Vessünk egy pillantást a megye keleti részeire, a beregi határ felé.

A Lyuta-völgy (6 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb, egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb, egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-bereznai járás.							
Ticha	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	nőtt	orosz
Viska	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
•Lyuta	b	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Csernoholova	β	orosz I° n.	m. e.	g. kath. I° i.	r.	»	»
Bukócz	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Szmerekova	α	orosz I° n.	—	p. kath. I° i.	—	»	»

A Turicza-völgy (4 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-bereznai járás.							
Lipócz	α	orosz —	—	g. kath. I° i.	—	nőtt	orosz
•Kis-Turicza	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	r.	»	»
Vulsinka	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Nagy-Turicza	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»

A Turja-völgy (8 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
N.-bereznai járás.							
Polena-Huta	α	orosz I° n.	—	g. kath. I° r.	i.	*fogyott*	*tót*
Turja-Polena	β	orosz I° n.	m. e.	g. kath. I° i.	r.	nőtt	orosz
Turja-Bisztra	β	orosz I° n.	m. t.	g. kath. I° r.	i. e.	»	»
•Porosko	a	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Mokra	α	orosz I° m.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Turja-Pászika	a	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
Rákó	β	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
•Turja-Remete	a	orosz III°t. II°n.	m.	g. kath. IV°r. II°i.	—	»	»

A Szinatoria-Polyana-hegység alatt (1 magyar, 1 tót, 27 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Ungvári járás.							
Rohonka	α	orosz I° n.	m.	g. kath. I° r.	i.	nőtt	orosz
•Árok	β	orosz I° m.	n. e.	g. kath. I° i.	r.	»	»
Sztrippa	α	orosz II° m.	n. t.	g. kath. II° r.	i.	*fogyott*	»
Ciganyócz	α	orosz II° m.	n.	g. kath. II° r.	i.	nőtt	»
Kis-Szlatina	α	orosz I° m.	n.	g. kath. I° r.	i.	»	»
Asztalócz	β	orosz II° t.	m. n. e.	g. kath. II° r.	i.	»	»
•Horlyó	a	orosz II° n.	m. t.	g. kath. II° i.	—	»	»
Csertész	α	orosz II° n.	m. t.	g. kath. II° i.	r.	»	»
Köblér	β	orosz III° n.	t.	g. kath. III° i.	r.	»	»
Gajdos	α	orosz I° n.	—	g. kath. I° i.	—	»	»
•Iglincz	β	orosz II° n.	—	g. kath. II° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Lehócz	α	orosz	II° n.	m. t.	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	orosz
•Szerednye	a	*tót*	IV°m III°o. II°n.	—	g. kath.	IV°r. III°i.	—	»	*orosz*
Andrasócz	α	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	»	orosz
Orlova	β	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Bacsava	α	orosz	IV° n.	m.	g. kath.	IV° i.	—	»	»
Dubróka	β	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	i.	»	»
Valkaja	β	orosz	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Orosz-Komorócz	β	orosz	I° n.	m. t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Nagy-Szlatina	β	orosz	II° n.	m. t. e.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
•Putka-Helmecz	β	*magyar*	II° o.	n.	*ev. ref.*	IV°g. II°r.	i.	»	magyar
Hluboka	β	orosz	IV°t. II°n.	e. m.	*r. kath*	V°g. II°i.	—	*fogyott*	orosz
Deng-Láz	α	orosz	II° n.	m. t.	g. kath.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Láz	α	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Hegyfark	α	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	»
Baranya	β	orosz	III° m.	n. t.	g. kath.	II° e.	r. i.	nőtt	»
Gerény	β	orosz	I° n.	m. t.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
•Darócz	a	orosz	II°m. II°n.	t.	g. kath.	II° i.	r. e.	»	»
Kereknye	β	orosz	III° m.	n. e.	g. kath.	I° r.	e. i.	*fogyott*	»

Benn a hegyek közt, az Ung mellékvölgyeiben, s künn a rónán, a Szinatoria-Polylana bérczei alatt, 45 orosz helység fekszik. Csak a róna szélén nyúl egy magyar község a Latorcza-vidékéről ide, az orosz nyelvterületig: Putka-Helmecz, s egy tót sziget keletkezett orosz falvak közt ugyanitt: Szerednye, egy *eltótosodott* régi orosz képződmény, mely ujabban erősen magyarosodik (V° erejéig). Jelentékeny *magyar* kisebbség van az orosz falvak közt Baranyán és Kereknyén (III—III°), Cziganyóczon és Sztrippán (II—II°). A többi erős fajminoritás a német-ajkú izraelitáktól való; erejük Bacsaván IV°, Szerednyén, Orlován és Köbléren III—III°, Darócz, Gerény, Hegyfark, Hluboka, Lehócz, Csertész, Horlyó és Turja-Remete helységekben II—II°.

Az orosz helységek a hegyekben népesebbek (1 b., 3 a., 10 β., 4 α.), mint lenn a síkon (2 a., 13 β., 12 α.), s itt több község (6) veszít a népéből, mint amott (1). Mintha a jobb sorshoz szokott síkföldi nép kevésbbé tudná itt a küzdelmet napjaink válságaival fölvenni, mint az edzettebb s igénytelenebb hegyi nép, melyhez e válságokból a legkisebb hullámok érnek s ő azokat legkevésbbé érzi. Annál nagyobb a hullámzás a megye délvidékén, hol az ungi *magyarság zöme* él.

A Latorcza-köz (12 magyar helységgel):

Nagykaposi járás.									
Gálócs	α	magyar	I° t.	o.	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	*fogyott*	magyar
Bátfa	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	*fogyott*	»
Palló	β	magyar	I° n.	o. t.	ev. ref.	IV° g.	i. r.	*fogyott*	»
•Mátyócz	α	magyar	—	—	*g. kath.*	V°r. II°e.	i.	*fogyott*	»
Vajkócz	α	magyar	I° t.	n. e.	*r. kath.*	IV°e. III°g.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Veskócz	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	*fogyott*	magyar
Kis-Kapos	β	magyar	I° t.	n.	*r. kath.*	III°e. II°g.	i.	nőtt	»
Kelecsény	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
Csepély	α	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	»
•Nagy-Kapos	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	nőtt	»
Mocsár	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	»	»
Nyárád	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»

A Latorcza-völgy (15 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
N.-kaposi járás.									
Budaháza	α	magyar	II° t.	n.	*r. kath.*	IV°g. III°e.	i.	*fogyott*	magyar
•Dobó-Ruszka	β	magyar	I° t.	n.	*r. kath.*	II° g.	e. i.	*fogyott*	»
Kis-Szelmencz	α	magyar	II° n.	t.	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	*fogyott*	»
N.-Szelmencz	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III° e.	r. i.	nőtt	»
Ptruska	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	»	»
Palágy	α	magyar	I° o.	t. e.	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Palágy-Komorócz	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Nagy-Rát	β	magyar	—	—	*g. kath.*	V° r.	e. i.	*fogyott*	»
Kis-Rát	β	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	»
•Szürte	a	magyar	II° n.	o.	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	»
Téglás	α	magyar	I° t.	n.	*g. kath.*	IV°r.	e. i.	telep volt	
Ungvári járás.									
Császlócz	β	magyar	I° o.	t.	*r. kath.*	IV° g.	i. e.	*fogyott*	*orosz*
Hosszúmező	α	magyar	II° t.	o.	*g. kath.*	IV° r.	i. e.	nőtt	*orosz*
•Nagy-Gőcz	a	magyar	I° o.	n.	ev. ref.	III°r. II°i.	g.	»	*orosz*
Kis-Gőcz	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	*orosz*

A Tisza-völgy (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
N.-kaposi járás									
Győröcske	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	magyar
Záhony	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	»
Salamon	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
•Csap	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV°r. II°i.	g. a.	»	»
Ásvány	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	*fogyott*	»

Az Ung—Latorcza-köztől a Tiszáig 32 magyar helység épült. Nagy részük tiszta magyar, a többiben is csak itt-ott mutatkozik tótokból s oroszokból gyenge kisebbség. Négy falu népe (Ungvár körül) megmagyarosodott orosz; közülök kettőben a felekezeti többség ma kálvinista, egyben r. kath., csak a negyedik falu: Hosszúmező tartotta meg az orosz hitet.

A *magyar nyelvhatár* a Szinatoria Polyana alatt húzódik nyugatról keletnek, Császlócz, Hosszúmező, Putka-Helmecz, Nagy- és Kis-Gejőcz falukon át, az *orosz* nyelvhatárnak a magyar vonallal szemben Kereknye, Hegyfark, Hluboka, Nagy-Szlatina, Orosz-Komorócz és Dubróka az iránypontjai, a mik Bereg felé huzódnak.

E határokon a közel jövőben változást nem igen várhatunk. Van ugyan itt-ott erős magyar kisebbség az orosz határfalukban, de a *magyar fajnép* e vidéken feltűnően *fogy:* 32 helység közt 17-ben. Vajkóczon leapadt 400-ról 260 lélekre, Veskóczon 470-ről 370-re, Budaházán 200-ról 90-re, Ásványon 553-ról 316-ra, Császlóczon 745-ről 622-re, Szürtén 1505-ről 1093-ra, félszáz év alatt. Csak egyes pontokon mutatkozik jelentékeny szaporodás: ilyen Ptruska, hol a népesség 359 lélekről 726-ra, — Záhony, hol 586-ról 1174-re, — Salamon, hol 389-ről 807-re és Csap, hol 600-ról 1629-re nőtt. Úgy látszik, hogy a hervadó községeket elemi csapások érték ismételve, s a nép egy része más falukba, más része más vidékre költözött belőlük. Ezért oly csekélyek a községméretek: 5 a., 9 β., 19 α.

Felekezetre 4 község r. kath., 6 község g. kath., 22 ev. ref. A g. kath. és protestáns faluk nagy részében erős r. kath., a r. kath. falukban erős g. kath. kisebbségek találhatók. Nagyobb izraelita kisebbség van Csapon, Nagy-Gőczön és Nyárádon (II—II°).

Ung megye fajnépeiről közlött adatainkat összefoglaljuk.

A megyének van 1 városa, a megmagyarosodott Ungvár. *Nagyközsége egy sincs,* a mi példátlan eset az országban. A kisközségek 43 körbe kapcsolvák: 32 kör áll 2—5, 11 kör 6—8 faluból; a fajtöbbség ott 5 körben magyar, 12-ben tót, 15-ben orosz, — itt 3-ban magyar, 5-ben tót, 3-ban orosz.

A *helységméretek* a fajtöbbségek szerint csoportosítva, ilyenek:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	tót	orosz
legnagyobb	(A)	1	—	—
középméretű	(b)	—	1	1
»	(a)	6	8	10
kisméretű	(β)	14	25	36
»	(α)	29	41	38
	Együtt	50	75	85 helység.

A kis faluk túltengése az összes fajnépeknél szembetűnő. Legtöbb apró faluja a tót elemnek van; viszont középméretű községekben legszegényebb a magyar elem. Az orosz viszonylag a legerősb e fajnépek közt, s ez látszik községeinek nemcsak számán, hanem méretein is.

Tiszta magyar község van megyeszerte 9, *tiszta orosz* van 3, tiszta tót egy sincs. *Súlytalan* (I°) fajkisebbséget találunk (mindig csak a legerősb minoritást véve figyelembe) 30 magyar, 43 tót, 51 orosz helységben — súlytalan *magyar* kisebbséget 18 tót, 7 orosz, *tót* kisebbséget 12 magyar 1 orosz, *orosz* kisebbséget 6 magyar, 1 tót faluban, ellenben német-ajkú izraelita kisebbség 12 magyar, 23 tót s 44 orosz falura esik.

A jelentékenyebb *fajminoritások* így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V°				II—III°			
	magyar	tót	német	orosz	magyar	tót	német	orosz
magyar	*	—	—	—	*	5	5	1
tót	2	*	1	—	7	*	20	1
orosz	—	2	1	*	5	5	18	*

Erős *magyar* kisebbség tehát 14 másajkú falura, másajkú kisebbség 11 magyar helységre esik. Tót és orosz minoritás általán gyérebben fordul elő, mint magyar, németajkú zsidó kisebbség annál sűrűbben: 5 magyar, 21 tót, 19 orosz helységben.

A *felekezeti* arányok ilyenek:

A hivek *többsége r. kath.* 9 magyar, 17 tót, 1 orosz helységben, — *g. kath.* 9 magyar, 43 tót, 84 orosz helységben, — *ev. ref.* 32 magyar s 12 tót helységben, — *izraelita* 1 helységben (Szobráncz). Erős (II—V°) *g. kath. kisebbség* esik 20 r. kath. (5 magyar, 14 tót, 1 orosz), és 18 ev. ref. (11 magyar és 7 tót) helységre, — erős a *r. kath.* kisebbség 55 g. kath. (7 magyar, 36 tót, 12 orosz), 22 ev. ref. (17 magyar, 5 tót) s 1 izraelita (tót) helységben, — erős a *kálvinista* kisebbség 2 r. kath. (magyar), s 2 g. kath. (1 magyar, 1 tót) helységben, végre erős az *izraelita* kisebbség 2 r. kath. (magyar), 25 g. kath. (1 magyar, 4 tót, 20 orosz), s 3 ev. ref. (2 magyar, 1 tót) helységben. Az izraeliták egy-egy része magyar vidéken magyarnak, tót vidéken tótnak, orosz vidéken orosznak, de túlnyomólag mégis német-ajkúnak vallja magát.

A megye községalkotó népfajai egy-egy nyelvterületre szoros összefüggésben egymás mellé építették a maguk helységeit, a mennyire ezt a szaggatott topografia engedte: északkeleten az orosz nép, dél felé a nagy magyar alföldre támaszkodva a magyar, nyugaton a tót. Csak egy nyelvsziget van a megyében, melyet a tótság a Szinatoria-Polyana s a Latorcza közt orosz nyelvterületen alkotott. Ez és beregi társai az utolsó tót képződmények az ország északkeletén.

A szomszéd Beregben legott találkozunk velük.

Bereg megye.

Féltesttel az északkeleti Kárpátok hegygerinczei közt, féltesttel a Tisza-medencze lapályán fekszik.

Az *alvidéki* rónás területnek délkeleten: Ugocsa felől a Borsova, délkeletről, délről és délnyugatról: Szatmár és Szabolcs átellenében, a Tisza medre szab határt. Itt van a folyam két legnagyobb öblözetje, a hogy Bereg és Szatmár közt északra, a szabolcsi félszigetnél pedig délnek fordul. Ez öblözetek közé eső föld a *Tiszahát*, mely a mögötte messze elterülő alföldi rónaság jellegével bír. Csak itt-ott emelkedik ki belőle

néhány kisebb hegykúp: Beregszász és Mező-Kászony körül. A talaj egy része lápos: az ugocsai határban a *Borsova-ingoványa* a rónaság mélyén a *Szernye-mocsár* foglal el nagy tért a mezőgazdaságtól, — vizeik egymással összeköttetésben vannak, de tápláló folyóik szétválnak: a Borsova Mező-Várinál a Tiszába ömlik, a Szernye átfut a rónán szabolcsi területre, s az ungi határon a Latorczával egyesül.

A *felvidék* bérczes térszakaszai több elsőrendű hegylánczból vannak összetéve. Északon a Beszkidek főgerincze húzódik el, melynek csúcsponjai: a Ruszkiput (1311 m.) s a Huszla (1405 m.). Ettől délnyugatra, Ung felé benyúlva, a Szinyák-hegység emelkedik (1040 m.), kapcsolatban a Pololina-Runa ormaival; míg keletre, a bereg—máramarosi határon, a Szolyvai havasok, élükön a Zsid-Magura (1519 m.) s a Sztoj (1679 m.) kúpjaival, — délkeleten a Borlo-Gyils széles bérczfala, alatta a kisebb méretű Háthegység szolgál lépcső gyanánt a havasokból a sík rónaföld felé.

A bérczeket a Latorcza folyórendszere ágazza be. A Beszkidekből, hol a Latorcza is ered, északkeletről a Vicsa, északnyugatról a Zdenyova, a Nagy- és Kis-Pinye, a Szinyák hegységből nyugatról a Viznicze, a Borlo Gyil havasból keletről a Duszina ömlik beléje. Maga a Latorcza Munkácsnál kilép a bérczek közül, s a Szinyák hegység alatt nyugatnak, Ung megyébe tart.

Fenn a völgyekben, s lenn a rónán 247 helység népesíti be a megyét: a fajtöbbség 71 helységben magyar, 12-ben német, 2-ben tót, 162-ben orosz.

Mi előbb a megye alvidékét fogjuk bejárni, hol a magyarság zöme, a tiszaháti fajta él, aztán végig megyünk a Latorcza-völgyön, betekintünk az oldalvölgyekbe, orosz nyelvterületen, s utunkat keleten, a Borsova-vonalnál Ugocsa szélén zárjuk.

A Tisza-völgy (29 magyar, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Mező-kászonyi j.									
Kis-Lónya	β	magyar	—	—	ev. ref.	I• r.	i. g.	nőtt	magyar
•Nagy-Lónya	a	magyar	I• o.	e.	ev. ref.	III• r.	g. i.	»	»
Mátyus	α	magyar	I• n.	r. t.	ev. ref.	II• r.	g. i.	»	»
Harangláb	α	magyar	I• n.	t. e.	ev. ref.	II• r.	i.	»	»
Tisza-Kereсseny	a	magyar	—	—	ev. ref.	III• r. II• i.	g.	»	»
Tisza-Adony	β	magyar	I• o.	—	ev. ref.	II• .g	r. i.	»	»
Tisza-Vid	β	magyar	I• n.	—	ev. ref.	II• i.	g. r.	»	»
•Tisza-Szalka	a	magyar	—	—	ev. ref.	II• i	r. g.	»	»
Tiszaháti járás.									
Ugornya	α	magyar	—	—	ev. ref.	II• r.	i. g.	nőtt	magyar
•Vásáros-Nameny	a	magyar	II• n.	—	ev. ref.	III• i. II• r.	g.	»	»
Gergelyi	β	magyar	I• n.	—	ev. ref.	II• r.	i. g.	»	»
Jánd	β	magyar	—	—	ev. ref.	I• i.	r. g.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Fejércse	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° g.	i.	*fogyott*	magyar
Hete	α	magyar	I° o.	n.	ev. ref.	I° r.	i. g.	nőtt	»
•Gulács	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Tivadar	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	*fogyott*	»
:*Mező-Tarpa*	c	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	nőtt	»
Badaló	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	—	»	»
Csoma	α	magyar	I° o.	—	*g. kath.*	II° e.	r. i.	»	*orosz*
•Macsola	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	magyar
Bucsu	α	magyar	I° o.	—	*r. kath.*	V°e. II°g.	i.	»	»
Gecse	α	magyar	I° o.	—	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	*fogyott*	»
Halabor	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	»
:*Mező-Vári*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Csetfalva	β	magyar	I° o.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	»	»
Sáros-Oroszi	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	*fogyott*	»
Bene	β	magyar	I° o.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	nőtt	»
Borzsova	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	*fogyott*	»
Kovászó	β	*orosz*	III° m.	—	*g. kath.*	I° i.	e. r.	*fogyott*	orosz
•Nagy-Muzsaly	a	magyar	II°n. II°o.	—	ev. ref.	III°g. II°i.	r.	nőtt	magyar

A tiszaháti mezőség (22 magyar, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
Tiszaháti járás.									
• **Beregszász**	ℬ	magyar	I° o.	n.	ev. ref.	III°i. III°r. II°g.		nőtt	magyar
Balazsér	β	magyar	I° o	—	*g. kath.*	IV°e. II° i.	r.	*fogyott*	»
•Nagy-Bégány	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	nőtt	»
Kis-Bégány	β	magyar	I° o.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Homok	α	*orosz*	V° m.	t.	*g. kath.*	II° i.	e. r.	»	orosz
Déda	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	magyar
Darócz	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	»	»
Asztély	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Bereg-Surány	β	magyar	I° n.	o.	*r. kath.*	IV° e.	i. g.	»	»
Márok-Papi	α	magyar	I° c.	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Márok	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	»	»
Tákos	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Csaroda	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Mező-kászonyi j.									
Vámos-Atya	β	magyar	I° o	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
Gelénes	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Barabás	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Csonka-Papi	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
•Mező-Kászony	a	magyar	I° o.	—	ev. ref.	III°i. II°r.	g.	»	»
Zápszony	β	magyar	I° o.	—	ev. ref.	II° i.	r.g.a.	»	»
Hetyen	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»
•Som	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»
Botrágy	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	»	»
Bátyu	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»

A Szernye-völgy a Szernye-mocsárral (14 magyar helységgel) :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	ötven év óta	ötven év előtt
Mező-kászoni j.									
Kis-Dobrony	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r.	nőtt	magyar
•Nagy-Dobrony	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»

A járás és helység neve		Lakosságának többsége	kisebbségei: legnépesebb	kisebbségei: egyéb számottevő	Felekezet népeinek többsége	kisebbségei: legnépesebb	kisebbségei: egyéb számottevő	a magyarság … óta	a lakosság … előtt
Csomonya	a	magyar	I° o.		ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
Szernye	a	magyar	-	--	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
*Barkaszó	β	magyar	I° o.	--	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»
Kalnja Ujfalu	β	magyar		—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
Beregszászi j.									
Kis Gút	α	magyar	II° n.	o. e.	ev. ref.	II° i.	g. r.	nőtt	»
Nagy Gút	β	magyar	I° o.	-	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Gát	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
*Makkos Jánosi	β	magyar	I° o.	n.	*g. kath.*	III° e.	i. r.	»	»
Beregszász-Végardó	β	magyar	I° o.	—	ev. ref.	III° r. II° g.	i.	*fogyott*	»
Kígyós	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	*fogyott*	»
*Nagy-Bereg	a	magyar	I° o.	--	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	»
Bereg-Ujfalu	a	magyar	I° o.	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»

A Sajgó-erdő körül (3 magyar, 1 német, 3 orosz helységgel):

A járás és helység neve		Lakosságának többsége	kisebbségei: legnépesebb	kisebbségei: egyéb számottevő	Felekezet népeinek többsége	kisebbségei: legnépesebb	kisebbségei: egyéb számottevő	a magyarság … óta	a lakosság … előtt
Munkácsi járás									
*Derczen	a	magyar	II° o.	n.	ev. ref.	II° g.	r. i.	nőtt	magyar
Fornos	β	magyar	I° n.	o.	ev. ref.	I° i.	g.	»	»
A. Schönborn	α	*német*	II° o.	m. e.	*r. kath.*	II° g.	i. e.	»	német
Izsnéte	a	magyar	IV° o.	n.	ev. ref.	IV° g. II° i.	r.	»	magyar
*Gorond	a	*orosz*	II° m.	n. h.	*g. kath.*	I° r.	i. e.	»	orosz
Strabicsó	a	*orosz*	I° n.	m.	*g. kath.*	I° i.	e. r.	»	»
Nagy-Lucska	o	*orosz*	I° m.	n.	*g. kath.*	I° i.	r. e.	»	»

A Tisza-völgyben, a mögötte elterülő mezőségben s hátrább, a Szernye-vonalon a Sajgó-erdő vidékéig, mely Munkács határát érinti, 71 helység fekszik: 88 magyar, 1 német, 5 orosz. Az orosz helységek közül 3 ék gyanánt hajlik ki az orosz nyelvterületből a magyar képződmények közé, a mik betöltik a Tiszahátot a Sajgó erdőig. s a Szernye mocsárig. Egy német s 2 orosz falu el van szigetelve.

Van e vidéken egy város: Beregszász, hol a megye székét tartja s 3 nagyközség, kettejük magyar, egy orosz (Nagy-Lucska). A többi kisközség. De a helységméretek elég tetemesek: 1 ß, 2 c., 2 b., 21 a., 31 β, és 17 α. A népbőség nem oly nagy, mint más megyék, főleg az alföldiek rónaságan, de tetemesb, mint az ungi, s részben a zempléni alvidéken a legtöbb községé. Látszik, hogy a beregi Tiszahátról nem igen költözik tova a nép; az egész rónán 8 magyar s 1 orosz falu lakossága fogyott az utolsó félszáz év alatt, — ezeké sem érzékenyen. Annál több az oly községek száma, a mik *megkétszerezték népességüket:* Beregszászon volt 3181, lett 8078 lelek. Tisza-Adonyban a lélekszám 433-ról 854-re. Tisza-Szalkán 558-ról 1213-ra. Szernyén 552-ről 1026-ra, Csomán 205-ről 425-re, Csomonyán 298-ról 1145-re. Kis-Lónyán 255-ről 571-re. Nagy-Lónyán 348-ról 1341-re. Nagy-Lucskán 1520-ról 3971-re nőtt. Ez adatok kedvező gazdasági viszonyokról tesznek tanuságot. s azt is jelentik. hogy

a mitől az egész felvidék beteg: a nép *elvándorlása* a Latorczán túl elszünik, s Beregben a mozgalomnak csak kevés nyoma látható.

A Tiszaháton *tiszta magyar* helység van 31, tehát közel fele az összes magyar helységeknek. Más fajnépekből csak itt-ott találni német és orosz spórákat. Nagyobb súlylyal az orosz elem a *magyar nyelvhatár szélein* lép föl. Az *orosz nyelvterületből* a Sajgóerdőnél mutatkozik egy töredék: Nagy-Lucska, Strabicso és Gorond falukkal. Az orosz helységek zömével föllebb északon fogunk találkozni. Jelentékeny az orosz kisebbség Iznéten (IV°) Derczenen (II°) és Alsó-Shönbornon (II°). Viszont erős magyar kisebbséget találtunk. Gorondon (II°), s a Tiszahát két orosz szigetjén: Homokon (V°) és Kovászon (III°). Volt itt egy *harmadik orosz sziget* is: *Csoma*, — de félszáz év alatt ez teljesen *megmagyarosodott*. Valószinű, hogy a g. kath. vallásu Makkos-Jánosi és Balazsér valaha szintén orosz faluk voltak, s már régebben beolvadtak.

Vallásra a tiszaháti magyar nép túlnyomólag ev. ref., — csak 3 község vallja a r. kath., s 2 a g. kath. hitet. A vidék orosz falvai orosz hitűek; az egyetlen német falu r. kath. Izraelita kisebbség minden helységben van; legnagyobb számmal Beregszászon, Vásáros-Naményen és Mező-Kászonyban (III—III°), továbbá Tisza-Kerecsen, Tisza-Vid, Tisza-Szalka, Borzsova, Nagy-Muzsaly, Balazsér, Homok, Kis-Dobrony, Kis-Gut, Markaszó, Bereg-Ujfalu és Iznéte falukban (II—II°).

Most végig tekintünk a Latorcza-völgyön, vízfolyás ellenében.

A Latorcza-völgy (3 magyar, 8 német, 55 orosz helyiséggel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Munkácsi járás.									
Cserlenő	β	orosz	I° m.	o.	g. kath.	I° i.	e r.	nőtt	orosz
Ignécz	a	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Kajdaaó	a	orosz	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	»	»
Benedike	β	orosz	IV° n.	m. e.	g. kath.	IV° i.	r.	»	»
Csapóczka	α	orosz	II° n.	—	. kath.	II° i.	—	»	»
Iváni	β	orosz	I° n	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Ruszkócz	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Bereg-Rákos	b	*magyar*	IV° o.	n.	*ev. ref.*	IV° g.	i.	»	magyar
Uj-Dávidháza	a	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	e.	»	orosz
Klucsárka	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	II° r.	i.	»	»
Pósaháza	α	*német*	II°o. II°m.	—	*r. kath.*	II° g.	—	»	német
Váralja	β	orosz	V°n. II°m.	—	g. kath.	V° r.	i. e	»	orosz
•Váralja-Palánka	a	*német*	IV°m. II°o.	t. r.	*r. kath.*	III°g.	e.i.k.a.	telep	volt
•.•Munkács	A	*magyar*	III°n. II°o.	e.	*izrael.*	III°g. II°r.	e. a.	nőtt	magyar
Ó-Dávidháza	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	orosz
•Oroszvég	a	orosz	IV° n. III°m.	—	g. kath.	IV°i. II°r.	e. a.	»	»
Klacsanó	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	III° i. II° r.	—	»	»
Lauka	α	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Klastromalja	α	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	[illegible] óta	[illegible] előtt
Kusztánfalva	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	I° r.	i.	nőtt	orosz
•Podhering	β	orosz	III° n.	m.e.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Kölcsin	α	orosz	II° n.	m. t.	g. kath.	I° r.	i. e.	»	»
Selestó	β	orosz	I° n.	—	r. kath.	I° i.	r.	»	»
Frigyesfalva	α	*német*	II°m. II°t.	o.	*r. kath.*	II°a	g. i. e.	»	német
Rónafalu	α	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	e.	»	orosz
Repede	β	orosz	II° n.	—	r. kath.	II° i.	r.	»	»
Bukovinka	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•F.-Schönborn	α	*német*	II° n.	m. e.	*r. kath.*	II° g.	i.	»	német
Kendereske	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° r.	i.	»	orosz
Német-Kucsova	α	*német*	I° o.	—	*r. kath.*	I° g.	i.	»	német
Léczfalva	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	orosz
Ormód	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	telep volt	
Igléncz	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	orosz
•Kereg-Szt.-Miklós	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r. e.	nőtt	»
Koczkaszállás	α	orosz	II° n.	m. t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
A.-Hrabonicza	α	orosz	V° n.	m.	g. kath.	IV° r.	i.	»	»
Dunkófalva	β	orosz	I° n.	m.	r. kath.	I° i.	r.	»	»
Szinyák	α	*német*	I° o.	—	*r. kath.*	I° g.	—	azóta lett	
Szolyvai járás									
Paszika	α	*magyar*	—	—	g. kath.	I° i.	e. r.	nőtt	*orosz*
Szuszkó-Ujfalu	α	*német*	I° o.	—	*r. kath.*	I° g.	—	azóta lett	
Szuszkó	α	orosz	III° n.	e.	g. kath.	III° i.	—	nőtt	orosz
Jobovicza	α	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Holubina	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Szolocsina	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Tövisfalva	α	*német*	III°t.	o.m.e.	*r. kath.*	I° i.	g.	azóta lett	
•Szolyva-N.-Bisztra	a	orosz	III° n.	m. t.	g. kath.	III°i. II°r.	e.	telep volt	
Hársfalva	a	orosz	III° n.	m. e.	g. kath.	III° i.	r.	telep volt	
Szászóka	β	orosz	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	r. e.	nőtt	orosz
Hankovicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Ábránka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Zagyiliszka	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Jalova	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Alsó-Vereczke	a	orosz	V° n.	m. e.	g. kath.	V° i.	r.	»	»
Felső-Vereczke	a	orosz	II° n.	e. m.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Timsor	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Verebes	α	orosz	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	—	telep volt	
Rákócziszállás	β	orosz	III° n.	—	r. kath.	III° i.	—	telep vott	
Uj-Rosztoka	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
Medvezsa	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Tisova	α	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kotilnicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
F.-Kis-Bisztra	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Miskorovicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Borszucsina	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	*fogyott*	»
Bilaszovicza	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Laturka	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»

A Latorcza-völgyet felső nyilásától a megye határáig orosz fajnép tölti be, melyhez az oldalvölgyek orosz lakói szorosan hozzázárkoznak. Az 55 ruthén falu közé 3 magyar és 8 német helység épült nyelvsziget gyanánt. E szigetek közül négy a völgy-pitvarban fekszik, hol a Latorcza a hegyek közül a rónaságra ér, — a többi 7-et a Borló-Gyil s a Szinyák bérczfalai veszik körül. Amazokhoz tartozik *Munkács* város, mely hazánkban a legészakibb fekvésű magyar helység. Nyelvszigetek még Munkács körül: a magyar Bereg-Rákos, s a német Pósaháza, Váralja-Palánkával; — továbbá fenn a hegyek közt: a *megmagyarosodott Paszika*, a német Tövisfalva, Szuszkó-Ujfalu, Szinyák, Német-Kulcsova, Felső-Schönborn és Frigyesfalva. E sváb faluk a Schönborn-uradalom telepítményei, s egy részük alig 50 év előtt keletkezett. A magyar szigetek közül Paszika, mely 50 éve még *orosz* falu volt, ma tiszta magyar; Bereg-Rákoson az orosz kisebbség IV°, Munkácson a német kisebbség III°, de ez utóbbi túlnyomólag *izraelita*, a hogy *város többsége is az.* Jelentékenyen magyar minoritás van a német Váralja-Palánkán (IV°), Frigyesfalván (II°). az orosz Kajdanón (III°), Pósaházán, Váralján (II—II°) és Orosz-Végen (III°), — a két többi faluban van a magyarnál erősebb fajkisebbség is: ez németajkú zsidó. Az izraeliták általán nagy tömegben szállták meg a Latorcza-völgyet, mely a vereczkei hágón át beáramlott *gácsországi jövevényeknek egyik fővonala.* (A másik vonal — mint láttuk — a Poprád-völgyön át a Vághoz vezet). Munkácsot túlsúlylyal szállták meg; nagy a számarányuk még: Alsó-Vereczkén (V°), Orosz-Végen és Benedikén (IV—IV°), Ó-Dávidházán, Klacsanón, Szolocsinán, Szuszkón, Szolyva-Nagy-Bisztrán, Hársfalván, Rákóczi-Szálláson és Medvezsán (III—III°), végre 13 további helységben (II—II°). S ez az elem nemet-ajkúnak vallja a legtöbb esetben magát, mi ki tetszik a német nyelvi s a zsidó felekezeti arányszámok azonosságából, nemcsak a II—V°-nyi nagyobb, hanem az I°-nyi sporadikus kisebbség eseteiben is. Tiszta orosz község épp azért nem igen van e vidéken.

A nép a völgyben általán szegény, községei szintén azok. *Munkács* város, melynek gyökerei mély történeti talajba nyúlnak, a mai idők küzdelmei közt is helytáll, a felvidék egyik jelentékeny góczpontja gyanánt. De inséges faluk környezik, végig a Latorcza-vonalon. Nincs egy nagyközség sem; 7—11 falu tesz ki egy-egy kört, a mely jegyzőt és orvost tart magának. S e szegény nép még se vágyódik el innen: régi apró telepeik népes falukká nőnek, s a régi faluknak alig néhányában (5) fogy a lakosság. Ellenben a növekvő helységek néhánya meglep fejlődésével: Munkácson volt 4000 van 10.500, Ignéczen volt 754, van 1530, Váralján volt 309, van 699, Podheringen volt 38, van 838 lélek (közel 25-szörös növekvés!). Valóban méltányos, hogy ez a hazához ragaszkodó nép felkaroltassék és nehéz küzdelmeit az állam támogatása, mint újabb időben teszi, megkönnyítse.

Vallásra a völgy *magyar* helységei közül 1-ben a majoritás ev. ref., 1-ben g. kath., — a *német* faluk r. katholikusok, az *orosz* faluk g. katholikusok.

Az *orosz nyelvhatár* a Latorcza alsó folyásánál Ignécz, Cserlenő, Uj-Dávidháza és Váralja faluknál vonul el.

Tekintsük meg az oldalvölgyeket is, a mik a havasok felől a Latorcza felé nyilnak.

A Vicsa-völgy (4 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szolyvai járás.									
Kis-Szolyva	β	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r. e.	nőtt	orosz
Zúgó	a	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	telep volt	
Kanora	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
•Volócz	a	orosz	II°n. II°m.	—	g. kath.	II° i.	r. e.	»	»

A Zsdenyova-völgy (11 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szolyvai járás.									
Kis-Rosztoka	β	orosz	—	—	g. kath.	—	—	nőtt	orosz
Nagy-Rosztoka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kicsorna	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Bukócz	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Perekreszna	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Páskócz	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Serbócz	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Zbun	α	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° r.	i.	»	»
•Zsdenyova	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° r.	i.	»	»
Vezérszállás	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	azóta lett	
F.-Hrabonicza	α	orosz	III°t. II°n.	e. m.	g. kath.	IV°r. II°i.	—	nőtt	orosz

A Nagy- és Kis-Pinye-völgy (1 tót, 7 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szolyvai járás									
Izvorhuta.	α	*tót*	IV°o. II°n.	—	g. kath.	II° r.	i.	azóta lett	
Izvor	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Olenyova	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Dombostelek	α	orosz	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	—	azóta lett	
Pálos	α	orosz	III° n.	t.	g. kath.	III° i.	—	nőtt	orosz
Uklina	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Polena	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Diskovicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Viznicze-völgy (1 tót, 10 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Munkácsi járás.									
Trostyanicza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	orosz
Puznyákfalva	α	orosz	IV° n.	m. t.	g. kath.	IV° r.	i.	nőtt	»
Fedelesfalva	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Herczfalva	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Szidorfalva	α	orosz	V° n.	r.	g. kath.	IV° r.	i.	»	»
Liszárnya	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	telep volt	
Felső-Viznicze	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Belebele	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	»
Klocskófalva	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Viznicze	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	a. r.	nőtt	»
Uj-Klenócz	α	*tót*	I° m.	o. n.	*ág. ev.*	I° i.	g. r.	azóta lett	

A **Duszina-völgy** (7 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Szolyvai járás.									
Roszos	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Plavia	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Duszina	β	orosz	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Brusztópatak	α	orosz	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Nagy-Tibava	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Mártonka	α	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Malmos	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	telep volt	

A **Szinyák-hegység** alatt (16 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Munkácsi járás.									
Zsukó	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	*fogyott*	orosz
Cserejócs	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	orosz
Bereg-Szőllős (Nagy- és Kis-Lohó)	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	*fogyott*	orosz
Bubuliska	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gombás	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	telep volt	
Ilkócz	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Balázsfalva	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Nagy-Mogyorós	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Szerencsfalva	α	orosz	I° n.	m. t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Kis-Mogyorós	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	--	*fogyott*	»
Patkanyócz	a	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	»
Bereg-Halmos	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—		
Medvegyócz	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
Orosz-Hucsova	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	telep volt	
Bereg-Szilvás	α	orosz	IV° n.	—	g. kath.	IV° i.	—	»	»
•Bereg-Sárrét	β	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»

A **Borló-Gyil havasban** (1 német, 15 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Felvidéki járás.									
•Iloncza	c	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
Szajkófalva	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Brod	β	orosz	IV° n.	—	g. kath.	IV° i.	—	»	»
•Tőkés	β	orosz	II° n.	e. m. t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Oláh-Czertész	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Feketepatak	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Krajna-Martinka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Pap György-falva	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Hátmeg	a	orosz	II° n.	t. m. e.	g. kath.	I° r.	i. a.	»	»
Nagy-Ábránka	β	orosz	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	»	»
Kis-Ábránka	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Dubi	α	*német*	I° m.	o.	*r. kath.*	I° g.	—	azóta lett	
Ivaskofalva	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Gálfalva	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	II° r.	i.	»	»
Papfalva	α	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Bábafalva	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Háthegységben (2 német, 20 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Munkácsi járás.									
Berezinka	α	*német*	III° o.	—	*r. kath.*	III° g.	—	nőtt	német
Sztánfalva	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	i.	»	orosz
•Leányfalva	β	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° r.	i.	»	»
Kis-Lucska	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Zsófiafalva	α	*német*	I° o.	m.	*r. kath.*	I° g.	i.	»	német
Fogaras	α	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r. e.	»	orosz
Pisztraháza	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Bárdháza	β	orosz	V° n.	m.	g. kath.	V° r.	i.	»	»
Felvidéki járás.									
Makária	β	orosz	I° m.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
Romocsaháza	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Kis-Almás	α	orose	II° n.	—	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Nagy-Almás	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Dávidfalva	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—		»
Maszárfalva	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Drága-Bartfalva	a	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Nyiresfalva	α	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Árdánháza	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	»	»
Szobatin	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	telep volt	
Medencze	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Kisfalud	a	orosz	II°m. II°n.	-	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Ilosva	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r. e.	»	»
Polyánka	β	orosz	II° n	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»

A Borsova-völgy (17 orosz helységgel :

Felvidéki járás.									
:*Bilke*	c	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	e r.	nőtt	orosz
Lukova	β	orosz	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Miszticze	a	orosz	I° n.	m.	g kath.	I° i.	—	»	»
Cserhalom	β	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gázló	α	orosz	I° n.	—	g. kath.	III° i.	—	azóta lett	
Kövesd	a	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	—	nőtt	orosz
Falucska	β	orosz	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Pálfalva	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Sarkad	β	orosz	I° n.	h. m.	g. kath.	I° r.	i.	»	»
•Komlós	β	orosz	III° m.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Felső-Remete	α	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r. e.	»	»
Alsó-Remete	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	—	»	»

A beregi havasok közt 105 helység fekszik; nagyobb felük (57) benn a hegyvilág mélyén, kisebb felük (50) künn az alvidék felé ereszkedő lejtőkön. A helységméretek ott: 1 c., 4 a., 9 β., 43 α., — itt 1 c., 7 a., 17 β., 25 α., — nyiltabb térszinen tehát több a fejlett község, mint a zárkozott topografián. Van egy népes nagyközség is köztük: Bilke; a kisközségek átlag miud szegények, gyakori eset, hogy 9—12 falu tesz ki egy-egy kört.

A fajnépesség túlnyomólag orosz. A 3 *német* s a 2 *tót* nyelvsziget ez oroszság közepett újabb időben keletkezett. Amazok a Latorcza-völgy többi német szigeteivel közös családhoz tartoznak, közös az eredetük is. Emezek a *tótság kelet felé terjeszkedésének végső határai.* Jelentékeny orosz kisebbség támadt e szigetek kettejében, — a többi 3 csak gyenge orosz spórákat fogadott be.

Hogy valaha e vidéken számos *román* telep is volt, egyetlen helység neve bizonyítja, melyet máig *Oláh*-Czertésznek hívnak. A Bukovinából száz évek előtt Beregbe áramlott románság azóta eltűnt innen: ezt a talajt nem tartotta magához valónak, hol az orosz fajnép tengere özönli körül, saját fajrokonaitól pedig nagy távolság választja el. A román elem Beregből bizonynyal átkelt a Tisza túlsó partjára, s behúzódott az ugocsai és szatmári havasba, hol a Moldvából beszivárgó nagy román tömegek Erdélyen át beérték, s egyesültek vele. Ott fogunk e tömegekkel találkozni.

Azon az úton, a vereczkei hágón át, mely annyi érkező népet látott már ez országba jönni, most a gács—lengyel—oroszországi orthodox zsidó elem áramlik be. Hogy ott van leginkább elterjedve, a hol beszivároghatott, számadatok bizonyítják. A Latorcza-völgyben már láttuk arányait; ahoz hasonló a kép az oldalvölgyekben is. Legnagyobb a számaránya Bereg-Szilvás és Brod községekben IV—IV°, tetemes súlylyal fordul elő Bilke, Gázló, Kövesd, Pálfalva, Komlós, Sarkad, Bereg-Sárrét, Nagy-Almás, Szobatin, Zúgó, Pálos és Polena falukban (III—III°), további 22 helységben jelentékeny erővel (II—II°). A felekezeti arányok a legtöbb esetben egyenlők a német-ajkúak arányával; csak itt—ott látni jelét, hogy a zsidóság egy része az orosz, más része a magyart vallja anyanyelvének.

A német községek e vidéken is mind r. kath. vallásúak; a tót telepek egyike ág. ev., másika g. kath., — amabba a nép nyilván meszszebb földről, emebbe a szomszéd Ungból vagy Zemplénből érkezhetett. Az orosz faluk vallásra — egy kivétellel — g. katholikusok; egy falu: Nagy-Ábránka *keleti görög* felekezetű.

Az *orosz nyelvhatár,* a megye alvidékével szemben, a Háthegy déli lejtőin Bárdháza és Makária, a Borsova-völgy szélén Sarkad, Komlós, Alsó- és Felső-Remete falvaknál húzódik el.

Foglaljuk össze a megyéről előadottakat.

Van Beregnek két magyar *városa* (Beregszász és Munkács), 4 *nagyközsége,* kettő magyar, kettő orosz. A kisközségek 44 körbe kapcsolvák: 2—5 faluból áll 26 kör, 6—10 faluból 15, 11—12 faluból 3; a fajtöbbség az első csoport 15 körjegyzőségében magyar, 11-ben orosz, a második csoport 5 körjegyzőségében magyar, 10-ben orosz, s a harmadik csoport valamennyi körjegyzőségében orosz. A nagyközségek csekély száma, s a sok kisközség, a mik 6—12 falujával tartanak jegyzőt s orvost maguknak, a nép szegénységére vall, s a magyar elem épp úgy viseli a megélhetés küzdelmeinek súlyát, mint az orosz elem.

A helységek méretei ilyenek:

méretre		fajtöbbségre magyar	orosz	német	tót	
legnagyobb	(A)	1	—	—	—	helység
nagy	(B)	1	—	—	—	
középméretű	(c)	1	3	—	—	
»	(b)	3	—	—	—	
»	(a)	19	22	1	—	
kisméretű	(β)	30	43	—	—	
»	(α)	16	94	11	2	
	együtt	71	162	12	2	

A nagy és legnagyobb méretű 2 helység megfelel a megye 2 városának, de a 4 legnépesb középméretű falu (c) nem azonos a megye 4 nagyközségével: egyikük — az orosz Ilocza — kisközség maradt; a kevésbbé népes Mező-Vári (b.) pedig nagyközséggé emelkedett.

Tiszta magyar helység van 32, a *tiszta orosz* helységek száma 4, tiszta német vagy tót helység a megyében nincs. *Súlytalan* (I°) fajminoritást találunk 32 magyar, 80 orosz, 5 német s 1 tót helységben; ez apró rajok közt legerősb a németajkú elem: kiterjed 9 magyar, 65 orosz helységre, míg a magyar elem csak 15 orosz, 1 német s 1 tót helységre, az orosz elem pedig 21 magyar s 3 német helységre.

A *súlyosabb* fajminoritások viszonyossága ilyen:

fajtöbbség	fajkisebbség IV—V°-nyi magyar	tót	német	orosz	II—III°-nyi magyar	tót	német	orosz	
magyar	*	—	—	2	*	—	4	1	helységben
tót	—	*	—	1	—	*	—	—	
német	1	—	*	—	1	1	*	4	
orosz	2	—	9	*	4	1	62	*	

Jelentékeny magyar fajkisebbség e szerint 8 más ajkú helységben, más ajkú minoritás 7 magyar helységben fordul elő. Legelterjedtebb a német-ajkú elem: tömegei 4 magyar és 71 orosz helységben lépnek fel nagy súlylyal s ezek közül 9 helységben a súly IV—V°. Tudjuk, hogy e tömeg német-ajkú izraelita.

A *felekezetek* a megyében így állanak egymáshoz:

A *r. kath.* helységek száma 15, ú. m. 3 magyar, 12 német; a *g. kath.* helységeké 166, ú. m. 4 magyar, 161 orosz, s 1 tót; *kel. gör.* hitű 1 orosz; *ág. ev.* 1 tót; *ev. ref.* 63 magyar és *izraelita* 1 magyar helység. A felekezeti többségekkel szemben csaknem mindenütt találunk erős kisebbségeket: ú. m. *r. katholikus* minoritást 15 ev. ref. s 13 g. kath. helységben; *g. katholikus* minoritást 1 r. kath., 10 ev. ref. s 1 izraelita helységben; *ev. ref.* minoritást 4 r. kath. s 4 g. kath. helységben, végre *zsidó* minoritást 11 ev. ref. s 62 g. kath. helységben.

A megye *orosz* helységeinek zöme: 160 falu egy tagban, 2 orosz szigetképződmény a tiszaháti magyar nyelvterületen fekszik. Amazok

nyugat felé az ungi, kelet és délkelet felé a máramaros—ugocsai ruthénségre támaszkodnak.

A beregi orosz telepek az elsők közül valók, a miket a kiewi nagy fejedelemségből emigrált kisoroszok, régi királyaink oltalma alatt, Magyarországon alkottak. A máramarosi ruthén fajta erősebb ugyan a bereginél, de kitartó szivósság dolgában, melylyel helyét a többi fajnépek közt sok száz éven át megtartani tudta, nem maradt el a beregi orosz a máramarosi mögött. A Kárpátok szorosain és hágóin át később érkezett ruthén telepeseknek, kik Ung, Zemplén, Sáros és Szepes megyékben helyezkedtek el, csekélyebb volt az ellentálló erejük s a tótság közelében elfoglalt tér nagy részét azóta elvesztették. A beregiek mély gyökeret vertek, s helyben maradtak: gátat tudtak vetni a kelet felé terjeszkedő tót elemnek, az északi (moldvai) románt pedig, mely hajdan szintén el volt Beregben terjedve, áttolták a Tiszán Ugocsába és Szatmárba.

Román sziget a beregi orosz talajban egy sem maradt meg. *Tót* sziget mindössze kettő van. Újabb időben a telepes *németek* ugyanitt 12 szigetet alkottak. A három *magyar* sziget, köztük Munkács városa, valaha összefüggött a tiszaháti magyar nyelvterülettel, de a terjeszkedő ruthénség mind a hármat izolálta.

A *magyar* községek zöme: 68, s ezek egytagban feltünnek a Tiszaháton, nyugat felé az ungi, dél felé a szabolcsi és ugocsai magyarsággal kapcsolatban. Keletre a máramarosi magyar elem el van tőlük szigetelve: a tiszavölgyi magyar nyelvterület, mint legott látni fogjuk, Ugocsánál véget ér.

Ugocsa megye.

Az ország legkisebb megyéje. Végvár gyanánt fekszik az alföldi róna s a keleti Kárpátok szélén, hol három szomszéd megye topografiája és három vidék nyelvterülete összeér.

Szatmárból az Avas-hegység s a túri mezőség terjed át Ugocsába, Máramarosból a huszti ormok lejtői nyugatra Nagy-Szőllős felé ereszkednek; a két bércz közt a Tisza vize fordul be a megyébe, s azt ketté osztja. A jobbparti vidéken dombhullámok vonulnak át. Ott kanyarog északnyugatnak, a Szálva-patak s úgy ömlik a Borsovába, mely Bereg és Ugocsa közt határfolyó. A Tisza balpartján az Avas alatt sík rónaság terül el, melyet délről a Túr vize, nyugatról a Határ-patak mos.

E térszinen a fajnépek 71 helységet népesítettek be: 31-ben a többség magyar, 33-ban orosz, 7 helységben román. A magyar és orosz nép a Tisza mindkét partján, — a magyar elem a nagy rónás, az orosz főleg a bérczes térszinen települt meg. A román csak a Tisza-balparton található: fenn az Avasban s lenn a Túr-mezőn.

Helységeiket térszakaszonkint fogjuk megtekinteni: előbb a Borsova-vonalon, aztán a Tisza-völgyben, végül az Avasban s a Túr-mezőn.

A Borsova-völgy (13 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tiszáninneni j.									
Kis-Rákócz	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
•Nagy-Rákócz	b	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Ugocsa-Rosztoka	α	orosz	—	—	g. kath.	II° i.	—	azóta lett	
Felső-Karaszló	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
•Alsó-Karaszló	a	orosz	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Ölyvös	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Sárad	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Sárad	a	orosz	I° n.	—	g. kath	I° i.	—	»	»
•Nagy-Csongova	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Csongova	α	orosz	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Ilonok-Ujfalu	a	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
:*Nagy-Komját*	b	orosz	II° n.	m.e.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Magyar-Komját	β	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»

A Szálva-völgy (3 magyar, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tiszáninneni j.									
•Egres	a	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Verbőcz	α	*magyar*	I° o.	—	*ev. ref.*	I° i.	g.	»	magyar
Feketepatak	α	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	II° i.	g.r.	»	»
:*Salánk*	a	*magyar*	I° o.	n.	*ev. ref.*	IV° g.	i. r.	»	»

A Borsova-völgy és melléke, mely a nagy-szőllősi hegyekig ér, betölti Ugocsa megye északkeleti részét, — a Nagy-Szőllős fölött eredő Szálva-patak völgylejtője, mely a Borsova felé ereszkedik, a rónás északnyugati részt. Itt 3 magyar falu fekszik, határfalvai a Tiszahát magyar nyelvterületének; egyikük népes nagyközség: Salánk, a másik kettő kicsiny: Verbőcz és Feketepatak, — az utóbbi az által tünik fel, hogy a nyelvhatáron *tiszta* magyar község maradt, daczára a nagy hullámzásnak, melyet körülötte a fajnépek versengése támaszt. E versengésben a velük szomszédos Magyar-Komját letört, a terjeszkedő oroszság hullámai elborították. A vidék többi 14 községét az orosz elem szállta meg, 13 faluval a Borsova-vidéket, — egy falu áthajlik a Szálva-völgybe.

Az orosz faluk egyike nagyközség: ez Nagy-Komját, — de népesek a kisközségek is. A legtöbb falu középméretű, egészen apró nincs több kettőnél. A helységek egyike sem hervadt, a népszám mindannyiban növekszik. Ugocsa-Rosztoka tiszta orosz. Más fajnépből erős kisebbséget csak az izraelita elem ád, mely Nagy-Rákóczon, Nagy-Komjáton, Magyar-Komjáton, Ugocsa-Rosztokán, Felső-Karaszlón és Ilonok-Ujfalun II—II° erejű, s a letöbb faluban német-ajkú.

Vallásra az *orosz* faluk felekezeti többsége g. kath., a *magyar* falvaké ev. ref.

Vessünk egy pillantást a Tisza-völgy felé.

A Tisza-völgy (16 magyar, 13 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tiszáninneni j.									
Rakasz	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
•Veresmart	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Kis-Kupány	β	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	orosz
:*Nagy-Szőllős*	𝔞	*magyar*	IV°o. II°n.	—	g. kath.	III°i. II°r.	c.	»	magyar
•Szőllős-Végardó	a	orosz	II° m.	n. e.	g. kath.	I° r.	i. e.	»	orosz
Szirma	α	orosz	II°m. II°n.	—	g. kath.	II° i.	r. c.	*fogyott*	*magyar*
Sárvár	β	orvsz	II°n. II°m.	—	g. kath.	II° i.	e. r.	nőtt	orosz
Fancsika	β	*magyar*	III°o. II°n.	t.	g. kath.	II° e.	i. r.	*fogyott*	magyar
Mátyfalva	β	orosz	IV°m. II°n.	—	g. kath.	III°e. II°i.	r.	nőtt	*magyar*
Tisza-Ujhely	β	*magyar*	I° o.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	»	magyar
•Karácsfalva	α	*magyar*	II° o.	—	g. kath.	I° e	i. r.	»	*orosz*
Tisza-Keresztur	β	*magyar*	I° n.	o.	*ev. ref.*	I° g.	r. i. a.	»	magyar
:*Tisza-Ujlak*	b	*magyar*	II° n.	—	*izrael.*	III°e. III°r. II°g.		»	»
Tiszántúli járás.									
•Vetéte	b	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
Tisza-Kirva	α	orosz	I° n.	m. r.	g. kath.	I° i.	—	»	»
:*Királyháza-Tölgyesfalva*	a	orosz	III°m. II°n.	—	g. kath.	II° r.	i. e.	nőtt	orosz
•Tekeháza	a	*magyar*	V° o.	n. e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	»	magyar
Gödényháza	β	*magyar*	III° o.	n.	*ev. ref.*	IV°g. II°r.	i.	»	»
Szászfalu	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	c. r.	»	orosz
:*Feke-Ardó*	a	*magyar*	IV° o.	r.	g. kath.	IV°c. III°i.	r.	»	magyar
Hetény	α	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° r.	—	»	orosz
•Csepe	a	*magyar*	I° o.	n.	g. kath.	II° e.	i. r.	»	magyar
Gyula	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	»	»
Csoma	α	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	e.	»	orosz
Forgolány	β	*magyar*	I° o.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	*fogyott*	magyar
Tivadar	α	*magyar*	I° n.	o.	*ág. ev.*	I° g.	i. r.	nőtt	»
•Péterfalva	β	*magyar*	I° n.	—	*ev. ref.*	III°g. II°i.	r.	»	»
Farkasfalva	α	*magyar*	I° n.	o.	g. kath.	II° e.	r. i.	»	*orosz*
Bökény	β	*magyar*	I° o.	—	g. kath.	III°e. II°i.	r.	»	magyar

A jobbpartra esik 6 magyar, 7 orosz, — a balpartra 10 magyar 6 orosz helység. Az orosz faluk nagy részt a felső völgyszakaszon, közel a hegyekhez, a magyar faluk a rónás alsó szakaszon feküsznek, mindkét part mentében.

A népmozgalmak hullámzása itt még erősebb volt, mint fenn a Borsovánál. A magyar elem elfoglalta a Tisza jobbpartján az orosz Karácsfalvát, a balparton Farkasfalvát, — de elvesztette túlnan Szirmát és Mátyfalvát, a mik orosz helységekké lettek az utolsó 50 év alatt.

Az orosz elem a Tisza-völgyben *két oldalról* is terjeszkedett: *Bereg* és *Máramaros felől* egyaránt. Az orosz faluk ehhez képest eléggé megnépesedtek; méretük 1 b., 5 a., 3 β., 4 α., míg a magyar helységeké: 1 a., 1 b., 3 a., 8 β., 3 α; de a ruthén elem előnyomulása folytán a régi nyelvhatárok is megváltoztak: 2 magyar falu beolvadt, 3 magyar helység pedig el van szigetelve társaitól, ú. m. Nagy-Szőllős, Tekeháza és Gödényháza.

Ma az orosz határ — a Borsova s a Tisza közt — Magyar-Komját, Ilonok, Egres, Szőllős-Végardó, Mátyfalva, s egy tompa éket írva le a Tiszán túl, Szirma, Sasvár, Csoma, Hetény, Szászfalu és Vetéte helységeken vonul át. A *magyar* határ irányát viszont Salánk, Feketepatak, Verbőcz, Harasztfalva, Tisza-Ujhely. Fancsika, Farkasfalva, Péterfalva Tivadar, Forgolány, Csepe és Fekete-Ardó helységek jelölik. A közel jövőben ezek a határvonalak is változni fognak, — ezt gyaníttatják a vonal mentén növekvő fajminoritások: Erős magyar kisebbség van az orosz Mátyfalván (IV°), Királyházán (III°), Szőllős-Végardón és Sasvárt (II—II°), — erős az orosz kisebbség a magyar Tekeházán (V°). Nagy-Szőllősön és Fekete-Ardón (IV—IV°), Fancsikán és Gödényházán (III—III°), végre Karácsfalván (II°).

Vallásra a *magyar* elem négy felekezet közt oszlik meg: 10 helységben g. kath. ezek megmagyarosodott orosz faluk lehetnek, — 1 falu többsége ág. ev., 5 falué ev. ref., s 1 falué zsidó (Tisza-Ujlak). Az orosz helységek mind g. katholikusok. Az izraeliták a magyar nyelvterületen a magyarokhoz számítják magukat. Jelentékeny telepeik vannak Tisza-Ujlakon kívül, hol övék a többség, Nagy-Szőllősön és Fekete-Ardón (III—III°), Bökényben, Péterfalván, Vetétén, Kis-Kupányban, Veresmarton és Rakaszon (II—II°).

Tekintsük meg végül a megye tiszántúli térszakaszait.

Az Avas alatt (2 magyar, 4 román, 6 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tiszántúli járás.									
Vericze	β	*orosz*	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	e. r.	nőtt	orosz
Rákospatak	α	*orosz*	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Csarnatő	β	*orosz*	I° n.	m. r.	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	orosz
Sós-Ujfalu	β	*orosz*	II° n.	r.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kis-Tarna	β	*orosz*	II° r.	n.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	*román*
•Nagy-Tarna	a	magyar	V° r.	o. n.	g. kath.	II° i.	r. e.	»	*román*
Bocskó	α	*román*	I° m.	n. e.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
Szárazpatak	β	*román*	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Komlós-Sellő	β	*román*	I° n.	o. m.	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
Hömlöcz	α	*román*	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	telep volt	
•Batarcs	a	*román*	I° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	—	nőtt	román
Tamás-Váralja	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° i.	g.	»	magyar

A Túr-mező (10 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Tiszántúli járás.									
•Kis-Gércze	a	*román*	I° n.	e.	*g. kath.*	I° i.	—	nőtt	román
Nagy-Gércze	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	—	»	»
:*Turcz*	c	*román*	II° m.	—	*g. kath.*	I° i.	r.	»	»
:*Túr-Terebes*	c	magyar	—	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	»	magyar
Bábony	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	»	»
•Halmi	b	magyar	—	—	ev. ref.	III°i. II°r.	g.	»	»
Dabolcz	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
Akli	α	magyar	I° n.	o.	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Névtelenfalu	α	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	III°e. II°i.	g.	»	»
•Batár	α	magyar	—	—	*g. kath.*	II° e.	r. i.	»	*orosz*
•Kökényesd	a	magyar	—	—	*g. kath.*	III°r. II°i.	e.	»	*orosz*
Csedreg	β	magyar	—	—	*g. kath.*	II° i.	e.	»	*orosz*
Fertős-Almás	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. e.	»	magyar

Ugocsa határában az Avas csúcspontja: a Siroki Vrh (805 m.); — a lejtő onnan száll le északon a huszti, nyugaton az ugocsai Tisza, s délnyugatra a Túr-patak felé. A Túr s a Tisza közt széles mezőség terül el, a szatmári róna folytatása gyanánt. A magyar fajnép, mely itt 12 helységben él, a szatmári fajtához sokban hasonlít. Tíz falu szerte a mezőn, Tamás-Váralja az Avas déli szélén épült, — Nagy-Tarna a nyugati lejtőn, s ott orosz-román népek közt el van szigetelve.

A *magyar* helységek jól fejlődnek, népszámuk növekszik; méretük: 1 c, 1 b, 2 a, 5 β és 3 α. A legnépesebb falu Túr-Terebes nagyközség, — s a legkisebb nemrég keletkezett, neve máig: Névtelenfalu. A helységek nagy része (7) tiszta magyar, köztük 3 az utolsó félszáz év alatt magyarosodott meg, addig orosz volt, s az orosz vallást máig megtartotta.

Az *orosz* elem 6 helységgel az Avas északnyugati lejtőin vonult meg, hol a Tisza-völgyön át a máramarosi ruthénekkel tart kapcsolatot. *Hét román falu* hosszú sorban ékelődik a túri mező szélén s az Avas alatt az *orosz és magyar nyelvterület* közé, — ezek a szatmári románságból hajolnak ide be. Valaha a nyúlvány hosszabb volt, átért a Tiszán, át a Borsován a beregi románokig. Még félszáz év előtt a lánczolat *Nagy- és Kis-Tarna községekig terjedt*, de ott a láncz elszakadt: Kis-Tarnából orosz helység lett, Nagy-Tarna pedig megmagyarosodott; hasonló volt a sorsa a *beregi román telepnek is*. Azóta a román fajnép *nem mutatkozik a Tisza jobbpartján*, — s a balparton csak óvatosan terjeszkedik, hol nagy tömeggel léphet fel, vagy a háttérben ilyenre támaszkodhat: Máramarosban az Iza-torkolatnál és Torontálban a Temes alsó folyásánál, ott a moldvai, itt a kis-oláhországi román népekkel háta mögött.

Foglaljuk össze a megyéről előadottakat.

Városa Ugocsának nincs. *Nagyközségeinek* száma 8, ú. m. 5 magyar, 2 orosz, 1 román. A kisközségek 19 körbe kapcsolvák, melyek 2—5 faluból állnak, — a fajtöbbség 10 körben magyar, 7-ben orosz, 2-ben román.

A helységek *méretei* ilyenek:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	orosz	
nagyméretű	(A)	1	—	—	helység
középméretű	(c)	1	1	—	helység
»	(b)	2	—	3	helység
»	(a)	6	2	12	helység
kisméretű	(β)	13	3	10	helység
»	(α)	8	1	8	helység
	együtt	31	7	33	

Csak a megye székhelye: a magyar Nagy-Szőllős emelkedik ki népbőségével a megye többi falvai közül. Átlag az orosz faluk népesebbek, akár a magyar, akár az orosz falvaknál.

A *tiszta* magyar helységek száma 8, a tiszta orosz helységeké 1; tiszta román falu egy sincs. Monoglott falu tehát kevés van, annál több a poliglott képződmény. Súlytalan a fajkisebbség 15 magyar, 14 orosz és 6 román helységben; magyar a kisebbség 4 orosz, 2 román faluban, — német (illetőleg német-ajkú izraelita) 9 magyar, 10 orosz, 4 román faluban; végre 5 magyar faluban a kisebbség orosz, 1-ben román. Feltűnő, hogy román falvakban oroszok, 2 orosz faluban románok nem mutatkoznak még szórványosan sem.

A súlyosabb fajminoritások viszonossága ilyen:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	IV—V° román	IV—V° német	IV—V° orosz	II—III° magyar	II—III° román	II—III° német	II—III° orosz	
magyar	*	1	—	3	*	—	1	3	helységben.
román	1	*	—	—	—	*	—	—	helységben.
orosz	1	—	—	*	3	1	14	*	helységben.

E szerint legelterjedtebb a többi fajnépek közt a németajkú izraelita, kiterjed 15 helységre, — míg az orosz elem csak 6, a magyar 5, a román 2 községre; ez utóbbiak az egykori román faluk, melyekben erős román minoritás maradt.

A *felekezeti* népesség fajok szerint így oszlik meg: van megyeszerte 2 r. kath. helység, mindkettő magyar, — van 51 g. kath. helység, ú. m. 13 magyar, 33 orosz és 7 román, — 14 ev. ref. helység valamennyi magyar. — végre 1—1 ág. ev. és zsidó helység, mindkettő magyarajkú. R. kath. kisebbség mutatkozik 3 g. katholikus helységben, — erős g. kath. minoritás 1. r. kath. és 6 ev. ref. helységben, — ev. ref. az erős

kisebbség 1 r. kath., 9 g. kath. s 1 izraelita helységben, — végre zsidó az erős minoritás 28 g. kath. és 3 ev. ref. helységben.

A megye három fajnépe megyetájak szerint helyezkedett el. Az orosz elem északkeleten, a beregi és máramarosi ruthénséggel összefüggésben, — a magyar elem délnyugaton, a beregi és szatmári magyarsághoz zárkózva (csak 4 községe elszigetelt képződmény), — a román helységek a szatmári románságból hajlanak be Ugocsába; — ott fogunk a román nép tömegével találkozni.

Most utunk a Tisza-vonal mentén Máramarosba vezet.

Máramaros megye.

Kiterjedésre az ország elsőrendű megyéi közül való: területe 1.684,600 k. hold. De ebből vajmi kevés a lakható. Roppant hegylánczok rengeteg erdőkkel foglalják el a megye legnagyobb részét.

Nyugaton a szolyvai, északon a máramarosi, délkeletre a radnai havasok emelkednek; a déli határon az erdélyi Kárpátok hosszú lánczolata vonul el, a mely a radnai havasnál kezdődik s véget a szatmár-ugocsai Avasnál ér. E bérczfalakra hatalmas kúpokat építettek a vulkanikus erők: a szolyvai havas csúcspontja a Sztoj (1,679 m.); a máramarosi havasok a Popugya (1,742 m.), a Bisztra (1,818 m.) s a Szvidonecz (1883 m.) csúcsban kulminálnak; délkelet felé a bérczek mérete egyre növekszik: a trachit-ormok hosszú sorából a Pop Iván (1,940 m.), a Csorna-Hora (2,026 m.), a Hoverla (2,058 m.) s a két Pietrosz-csúcs (2.022 és 2.305 m.) vetélykedni látszanak.

Széles völgyszakadékok teszik e hegylánczot hozzáférhetővé és lakhatóvá. Minden völgynek van folyóvize, s ezek a legnagyobb folyamba: a Tiszába torkolnak, mely a máramarosi hegyek közt két forrásból ered. A Fekete- és Fehér-Tisza csakhamar egyesülnek, s nyugatra tartanak, hol a bérczek közt a técső-huszti medencze a nagy-alföld felé nyilik meg. A Tisza medre fölveszi a többi vizeket: keletről a Vissó és Iza-patakot, délről a Kaszszót s a Márát, északról a párhuzamos folyású vizek egész rendszerét, melyhez tartozik az Apsa, a Rika, a Taracz, a Talabor, a Nagy-Ág s a Borsova.

E völgyekben és mellékükön épültek szétszórtan a megye községei; csak a Técsőtől Husztig kiszélesedő Tisza-medencze mögött, a Talabor s a Nagy-Ág közt fekszik egy halmos térszakasz: a Huszt-köz, hol a település szabadabb és könnyebb volt, mint a hegyi topografia által korlátozott egyéb területen.

160 községe van a megyének: a fajtöbbség 12-ben magyar, 5-ben német, 97-ben orosz és 46-ban román. E fajnépek közül az orosz elem betölti a megye nagy részét. A románság délkelet felől lép fel tömegeivel. A magyar és német elem el van szigetelve.

Hogy az áttekintést [illegible] megszerezzük, végig megyünk a Tisza-völgyön, mert a megye [illegible] [illegible], s megismerjük az [illegible] főnépek területét: azután bejárjuk az északi völgyeket, hol az orosz nép [illegible], s végül a délkeletieket, hol a románság él.

A Tisza-völgy [illegible] magyar, [illegible] román, [illegible] német, [illegible] orosz helységgel.

A járás és helység neve	Osztálya	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Huszti járás										
Huszt	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		orosz
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	—	»		»
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	·			·
Visk	4	magyar	[illegible]	[illegible]	ev. ref.	[illegible]	·	»		magyar
Tecsői járás										
Ujhely	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	—	[illegible]		orosz
[illegible]-Bustyaháza	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	—	·		»
Taraczköz	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
[illegible]-Bustyaháza	2	magyar	[illegible]	[illegible]	r. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible] falu
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		orosz
Técső	4	magyar	[illegible]	[illegible]	ev. ref.	[illegible]	·	»		magyar
[illegible]	1	német	[illegible]	·	r. kath.	[illegible]		[illegible] lett		
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		orosz
Taraczközi járás										
[illegible]	3	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	—	[illegible]		orosz
Nagy-[illegible]	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	—	·		»
Taracz-[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
M.-szigeti járás										
Szaploncza	3	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		román
Hosszúmező	3	magyar	[illegible]	[illegible]	ev. ref.	[illegible]	·	·		magyar
[illegible]	2	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		román
Kaczi[illegible]	2	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		»
M.-Sziget	A	magyar	[illegible]	[illegible]	izrael.	[illegible]	[illegible]	»		magyar
Alsó-[illegible]	3	magyar	[illegible]	[illegible]	r. kath.	[illegible]	[illegible]	»		román
Felső-[illegible]	2	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible] külön falu		
Fejéregyháza	2	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		román
[illegible]	2	magyar	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]			orosz
[illegible]	2	német	[illegible]	[illegible]	izrael.	[illegible]	—			orosz
[illegible]	2	román	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	—	»		román
[illegible]	3	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		orosz
[illegible]	2	magyar	[illegible]	[illegible]	r. kath.	[illegible]	[illegible]	»		orosz
F.-Tiszavölgyi j.										
Nagy-Bocskó	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	[illegible]		orosz
Kaszon-Polyána	2	magyar	[illegible]	[illegible]	r. kath.	[illegible]	—	»		orosz
[illegible]-Polyána	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	—	·		orosz
[illegible]	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	—	·		»
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
Trebusa-Fejérp.	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
Rahó	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]			»
[illegible]	2	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
Bogdán	3	orosz	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»
Kőrösmező	2	orosz	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	[illegible]	·		»

A máramarosi Tisza-vonalon 4 községalkotó fajnéppel találkozunk. A *felső* völgyszakaszon, hol a Tisza forrásai erednek, s az *alsón,* hol a folyam a megyét elhagyja, *orosz* nyelvterületen halad át; fenn Kőrösmezőtől Nagy-Bocskóig 10, lenn Taracz-köztől Husztig 11 orosz helység épült, a mik sorát itt-ott 4 magyar s 1 német nyelvsziget szakítja meg: fenn Kabola-Polyana, mely az utolsó félszáz év alatt lett magyarrá, lenn Handal-Bustyaháza, Técső és Visk magyar helységek, s a nemrég keletkezett német telep: Ferencz-völgy. De a *középső* völgyszakasznál, Máramaros-Sziget körül, az orosz talajba a *románság mélyed* s az orosz határvonalat a Tisza-völgyből az Apsáig szorítja. Egy orosz helység maradt meg a' keleti völgyszegélyen, — magát a völgyet egész szélességében, környékestül 6 román helység foglalja el. Öt magyar s egy német nyelvsziget fekszik itt román és orosz képződmények közt, ú. m.: Máramaros-Sziget, a megye székhelye, az *oroszból megmagyarosodott* Veresmart és Rónaszék, a *román Szlatinától újabban különvált* magyar Akna-Szlatina, végre Hosszúmező magyar nagyközség és Karácsonfalva, mely 50 év előtt még orosz falu volt, de azóta *izraeliták szállták meg túlsúlylyal,* s most *német* falu.

Ez elhelyezkedésből megállapíthatjuk, hogy a megye fővonalát: a Tisza-völgyet legnagyobb részében orosz fajnép lakja, de középütt a románság ékelte be magát s a nyelvhatárt észak felé tolta.

A községek e vonalon általán nagyok, népesek és erősek. Az utolsó félszáz év alatt mindannyi nőtt, s a legtöbbjük feltűnő arányban. Máramaros-Szigeten volt 5,000 lélek, van 14,700; Szaplonczán volt 1,090, van 2700; Akna-Szlatinán volt 830, van 2,050; Técsőn volt 1,500, van 3,700; Kőrösmezőn volt 2,788, van 7620; Nagy-Bocskón volt 2,200, van 4,540; Huszton volt 3,100, lett 7,500; Bogdányban volt 215, lett 2,600. Ehhez képest tetemesek a helységméretek is; a *magyar* helységeké: 1 A., 1 d., 1 c., 2 b., 2 a., 2 β., — az *orosz* helységeké: 2 𝔅., 1 𝔄., 1 d., 3 b., 8 a., 5 *β*., 1 *α*., — a *román* helységeké: 2 b., 3 a., 1 *β*, s a *német* helységeké: 1 a, 1 *α*. Az orosz nép Beregtől nyugatra *csupa apró* falukban szorong, míg itt, a felső Tisza-völgy gyéren lakott hegyvidékein is, 5—9 ezer lakosságú mezővárosokat képes alkotni s fentartani. Monoglott helység az egész vonalon egy sincs. A nyelvszigeteken többnyire erős orosz kisebbség mutatkozik. Itt-ott látunk jelentékeny magyar kisebbséget: Huszton és Nagy-Bocskón (III—III°), Kőrösmezőn, Trebusa-Fejérpatakon, Falu-Bustyaházán és Úrmezőn II—II°. Legtöbb helységben az erős fajminoritás izraelitáktól való. Ezek *Máramaros-Szigeten* és *Karácsonyfalván többségben vannak,* s ott magyar, itt németajkúak; 25 falunak erős német kisebbséget szintén ők adnak. Legnagyobb a számarányuk a román Falu-Szlatinán (V°), Szaplonczán (IV°) és Alsó-Rónán (III°), — az orosz Remetén (IV°), Huszton, s Szeklencze, Úrmező, Nagy-Kirva, Taraczköz falukban (III—III°), végre a magyar Handal-Bustyaházán (III°).

Tekintsünk szét a Tisza-jobbparti oldalvölgyekben.

A Borsova-völgy 7 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység minősége	fajnépének többsége	fajnépének kisebbségei (legnagyobb, egyéb származású)	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei (legnagyobb, egyéb származású)	a népesség [illegible]	a hitközség [illegible]
Huszti járás.							
Bereznik	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	r.	nőtt	orosz
Rókamező	a	orosz I^{1} n.	t.	g. kath. I^{1} r.	i. a.	»	»
•Kereczke	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	»	»
Kusnicza	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
Szucha-Brcnyka	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	»	»
•Dolha	b	orosz II^{1}n. II^{1}t.	m	g. kath. II^{1}r.	i.e.a.	»	»
Zádnya	a	orosz II^{1} n	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»

A Nagy-Ág-völgy 30 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység minősége	fajnépének többsége	fajnépének kisebbségei	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei	a népesség	a hitközség
Ökörmezei járás.							
Priszlop	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	nőtt	orosz
Új-Holyatin	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
Ó-Holyatin	a	orosz II^{1} n.	m.	g. kath. II^{1} i.	—	*fogyott*	»
•Toronya	a	orosz III^{1} n.	m.	g. kath. III^{1} i.	—	nőtt	»
F.-Hidegpatak	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	*fogyott*	»
A.-Hidegpatak	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	*fogyott*	»
Rosztoka	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	*fogyott*	»
Podobócz	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	*fogyott*	»
Pilipecz	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	*fogyott*	»
•Iszka	a	orosz III^{1} n	m. e.	g. kath. III^{1} i.	r.	nőtt	»
Lyahovecz	a	orosz —	—	g. kath. —	—	*fogyott*	»
Rekita	a	orosz —	—	g. kath. —	—	*fogyott*	»
•Kelecsény	a	orosz I^{1} n.	m.	g. kath. I^{1} i.	—	nőtt	»
Bukócz	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	»	»
Tyuska	a	orosz III^{1} n.	—	g. kath. III^{1} i.	—	*fogyott*	»
Ricska	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	nőtt	»
•Majdanka	b	orosz IV^{1} n.	m.	g. kath. III^{1} i.	r.	»	»
Ripinye	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
Szolyma	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—		»
Lozanszka	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—		»
•Ökörmező	b	orosz II^{1} n.	m.	g. kath. II^{1} i.	r.		»
Vucskómező	a	orosz I^{1} n.	m.	g. kath. I^{1} i.	r.	»	»
Huszti járás.							
Alsó-Bisztra	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	nőtt	orosz
Berezna	a	orosz II^{1} n.	m.	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
[illegible]	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
•Herincse	a	orosz II^{1} n.	m	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
Lipcse-Polyana	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
•Lipcse	b	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
Keselymező	a	orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
•Iza	b	orosz I^{1} n.	m.	g. kath. I^{1} i.	—	»	»

A Huszt-köz 8 orosz helységgel :

A járás és helység neve	A helység minősége	fajnépének többsége	fajnépének kisebbségei	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei	a népesség	a hitközség
Huszti járás.							
Husztköz	a	orosz I^{1} n.	—	g. kath. I^{1} i.	—	nőtt	orosz
Alsó-Szelistye	a	orosz II^{1} n.	e.	g. kath. II^{1} i.	—	»	»
•Gernyes		orosz II^{1} n.	—	g. kath. II^{1} i	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
•Kővesliget	c	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
Ötvösfalva	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Sófalva	β	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Sándorfalva	β	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Mihálka	β	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Talabor-völgy (1 magyar, 11 orosz helységgel):

Ökörmezei járás.									
Szinevér-Polyana	a	orosz	I° m.	n.	g. kath.	I° r.	i.	nőtt	orosz
•Szinevér	b	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Kalocsa-Imsád	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kalocsa-Nyegrovecz	α	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	*fogyott*	»
Kalocsa-Horb	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	azóta önálló lett	
•Kalocsa-Láz	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	orosz
Técsői járás.									
Csománfalva	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	nőtt	orosz
•Kricsfalva	a	*magyar*	III° o.	n.	g. kath.	I° i.	—	»	*orosz*
Darva	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	orosz
Uglya	b	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Dulfalva	a	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Talaborfalva	b	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Taracz-völgy és melléke (1 magyar, 2 német, 15 orosz helységgel):

Taraczvizi járás.									
Német-Mokra	β	*német*	I° m.	o.	*r. kath.*	I° g	i.	nőtt	német
Orosz-Mokra	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	»	orosz
Brusztura	a	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i	r.	»	orosz
•Királymező	β	*német*	I° m.	o.	*r. kath.*	I° i.	g.	»	német
Kraszniszora	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	orosz
•Dombó	b	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i	r.	»	»
Alsó-Kalinfalva	a	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Tereselpatak	β	orosz	I° n.	r. m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Pudplésa	α	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Gánya	a	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Kökényes	b	orosz	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	—	»	»
Széles-Lonka	β	orosz	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
F.-Nezernicze	a	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
•A.-Nezernicze	a	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
•Irholcz	b	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Kerekhegy	α	*magyar*	IV° o.	n.	*r. kath.*	V° g.	i. e.	»	magyar
Nyágova	β	orosz	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	orosz
Kis-Kirva	β	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»

Az Apsa-völgy (2 román, 2 orosz helységgel):

M.-szigeti járás.									
Apsicza és F.-Apsa	b	orosz	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	nőtt	*román*
•Közép-Apsa	b	*román*	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	román
•Alsó-Apsa	c	*román*	II° n	o.	g. kath.	II° i.	—	»	román
Körtvélyes	a	orosz	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	»	orosz

A Rika-völgy (2 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vissói járás.									
*Ruszpolyana	d	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	orosz
Rusz-Kirva	a	orosz	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»

Az északkeleti Kárpátokból déli irányban a Tiszáig ereszkedő völgyeket 81 helység népesíti be, s ezek nagy része (75) *orosz* falu. Zord hegyvilágban, őserdők közt épültek e telepek, s többnyire messze egymástól. Nincs köztük egy nagyközség sem, de átlag mind népesek és szépen fejlődnek. Hogy a nép elég módos, abból látszik, hogy átlag 3—4 falu megbírja a jegyző- és orvostartás terheit. Csak a Nagy-Ág vidékén áll 4—6 falu össze egy körbe, — ott kedvezőtlenebbek a viszonyok; a minek következése, hogy 10 *faluban megapadt a lélekszám.* Zemplén, Ung és Sáros területén láttuk, hogy némely inséges vidékén 15—22 faluból áll egy-egy szegény körjegyzőség, s a legtöbb falu elveszti népességének nagyobb felét. Máramarosban csak a Nagy-Ág vidékiek fogynak, de az elköltözők legfőlebb falut vagy völgyet változtatnak, a megyét el nem hagyják. A többi völgyekben a népszám mindenütt növekszik, sőt a Nagy-Ág vonalán is egyes faluk föllendültek: Rosánszkán volt 198 lélek, van 742; Ökörmezőn volt 1,190, van 2,321; Majdánkán volt 607, van 2,143. Ehhez képest az orosz hegyi faluk mérete az összes völgyekben tetemes: 1 d., 1 c., 12 b., 29 a., 22 β. és 10 α. Más fajnépek közül csak németajkú izraelitát találunk az orosz falukban, de ebből aztán van csaknem valamennyiben. A legnagyobb izraelita telepek: Majdanka, Tyuska, Iszka, Toronya, Sófalva, Sándorfalva, Kalocsa-Nyegrovecz, Alsó-Kalinfalva, Gánya, Kökényes, Apsa és Apsicza (III – III°). Tiszta orosz falu az egész vidéken nincs több kettőnél.

A szigetképződményeknek, a mik ez orosz talajban keletkeztek, ketteje magyar Kricsfalva és Kerekhegy, ketteje német: Német-Mokra és Királymező; Kricsfalva nemrég magyarosodott meg. Az Apsa-völgy két román faluja nem nyelvsziget, hanem a román nyelvterületnek a máramarosszigeti Tisza-szakaszon át az Apsáig érő nyúlványa. Félszáz év előtt Apsicza is román falu volt, de azóta oroszszá lett, — itt a románság tért vesztett.

Hogyan terjeszkedett idáig, legott látni fogjuk a Tisza balpartja felé *keletről* nyíló völgyekben.

A Vissó-völgy (6 román, 1 német, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti nepeinek többsége	felekezeti nepeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti nepeinek kisebbségei egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
Vissói járás.									
*Petrova	c	román	IV°o. II°n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	nőtt	román
Leordina	a	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Ruszkova	b	*orosz*	V° n.	m.	g. kath.	V° i.	r.	»	orosz

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége: egyéb szórványos	a népesség ötven év óta	a fajtöbbség volt ötven év előtt
:*Alsó-Vissó*	c	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	román
Közép-Vissó	a	román	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
•Felső-Vissó	𝔞	*német*	III°r. II°m.	o.	*r. kath.*	IV° g.	i.	»	*orosz*
:*Mojszen*	b	román	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	román
:*Borsa*	𝔞	román	III° n.	m. o.	g. kath.	III° i.	r. k.	»	»

Az Iza-völgy (18 román helységge

Izavölgyi járás.									
Szacsal	b	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	nőtt	román
•Felső-Szelistye	b	román	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Dragomérfalu	a	román	III° n.	m. e.	g. kath.	III° i.	r.	»	»
Konyha	a	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Jód	b	román	II° n.	e.	g kath.	II° i.	—	»	»
Kis-Bocskó	β	román	I° n	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Rozavlya	a	román	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	—	»	»
Batiza	a	román	II° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Sajó	a	román	III° n.	e. m	g. kath.	III° i.	—	»	»
Sajó-Polyana	β	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Glod	β	román	II° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Szlatinka	β	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
:*Szurdok*	b	román	I° n.	m.	g kath.	II° i.	—	»	»
Sugatagi járás.									
Mikolapatak	a	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	nőtt	román
•Barczánfalva	b	román	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	»
Nánfalva	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Váncsfalva	a	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Disznópatak	α	román	° n	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Kaszszó-völgy (1 magyar, 7 román helységgel):

Sugatagi járás.									
Bréb	a	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	nőtt	román
Hotinka	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Akna-Sugatag	a	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	III° g.	e. i.	»	*német*
•Budfalva	a	román	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	—	»	román
Szerfalva	β	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	»	»
F.-Kalinfalva	a	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Somfalva	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Fejérfalu	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Mara-völgy (7 román helységgel):

Sugatagi járás.									
Krácsfalva	a	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	román
•Desze	a	román	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Hernecs	β	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
Falu-Sugatag	β	román	I° n.	—	g. kath	I° i.	—	»	»
Gyulafalva	a	román	II° n.	—	g. kath.	II° i.	—	»	»
•Bárdfalva	a	román	III° n.	—	g. kath.	III° i.	—	»	»
Farkasrév	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Vissó s az Iza a keleti Kárpátokból párhuzamosan foly nyugati irányba a Tiszáig; a Vissó Kis-Lonka fölött, az Iza Máramaros-Szigetnél egyesül vele. Völgynyílásaik közt hágók közlekednek, — a szacsali hágó Besztercze-Naszódba, a Tatárhágó Bukovinába vezet. A Kaszszó s a Mara vize a Gutin-hegységben ered, Budfalvánál összefolynak, Farkasrévnél az Izába ömlenek. Köztük fekszik gazdag fémbányáival a Sugatag vidéke, honnan hágók visznek át a Gutin ormán a szatmári bányavárosokba: Felső-Bányára és Kapnikbányára.

E térszín a románságnak régi telepes helye. A tatárok elől menekült oláh karavánokkal e völgyeket, a Kaszszó s a Vissó közt, még IV. László király gyarmatosította be. Innen költözött Nagy Lajos idejében Bogdán vajda híveivel Moldvába, hogy külön vajdaságot alapítson. De a törökök megjelenése óta száz évekig áramlott onnan a szorongatott román elem vissza hazánkba. Egyik *fővonala ez áramlatnak a Tatárhágón át Máramarosba*, s a Gutin hágóin át *Szolnok-Dobokába és Szatmárba irányította* a beszivárgott románokat.

A megjelölt völgyekben ez idő szerint 38 román helység fekszik; legtöbb az Iza-völgyben (18), legnépesebbje a Vissó-völgyben. Itt az ország végén, a román faluk mind jelentékenynyé fejlődtek; van köztük néhány nagyközség, élükön Borsa áll a határszélen, hol nagy méretűvé (a) nőtt. A román helységek mérete az egész vidéken tetemes: 1 a., 2 c., 6 b., 17 a., 8 β., 4 α., — ehhez fogható képződményekre kevés példát, s ily nagyszámút éppen nem találunk sehol másutt a hazai román etnika területén. Az utolsó félszáz év alatt a máramarosi végeken valamennyi román falu népszáma nőtt, a legtöbbje megkétszereződött, egyik-másik meg is háromszorozta lakosságát: Borsán volt 3,500 lélek, van 6,200; Közép-Vissón volt 636, van 1,333; Leordinán volt 795, van 1,264; Brében volt 733, van 1,382; Farkasréven volt 474, van 1,423. Nőttek az orosz helységek is ez időn át, de leginkább a megye belsejében, míg a román faluk a *legszélsőbb periferián*, annak jeléül, hogy gyarapodásukhoz ezek a *tápláló erőt kivülről kapták*. E külső áramlat nyomát látjuk a máramarosi román községek elhelyezkedésében is. A nyomok *Bukovinából a felső Tiszáig vezetnek s onnan át a Sugatagon a szatmári Avasba;* látszik, hogy a Vissó és Iza mentén az áramlat Máramaros-Szigetig a Tisza-vonal felé indult, de ott az orosz tömegektől nem terjeszkedhetett tovább, ezért — a Sugatagnak, az Avas felé fordulva — kitért előlük. Máramaros megye román telepei tompa ék gyanánt feküsznek az orosz telepek közt, az ék csúcspontja az Apsa-völgyet éri, s egyik szárával Szatmárba, a másikkal Bukovina felé nyúl.

A *román nyelvhatár* ma ez ékvonal mentén: a Vissó-völgyben Borsa, Mojszin, Közép- és Alsó-Vissó, Leordina és Petrova; az Iza mellett Barczánfalva, Nánfalva és Disznó-patak; a Tisza-völgyben Alsó-Róna, Fejéregyháza; az Apsa-völgyben Közép- és Alsó-Apsa; majd visszahajolva a Tiszához, Szaploncza és Kabala-patak, végre a Mara-völgyben Farkasrév, Bártfalva, Gyulafalva, Falu-Sugatag, Hernecs, Desze és Krácsfalva községeket érinti.

Azok a nyelvszigetek, melyeket a *Tisza-völgy* m.-szigeti szakaszán láttunk, a román nyelvhatáron belül feküsznek. Román talajban fekszik elszigetelten Akna-Sugatag is, mely német telepből magyarosodott meg, — s Felső-Vissó, a román-orosz nyelvhatár közé szorult izolálva, hol orosz faluból lett németté az utolsó félszáz év alatt.

Más fajnép a megye román községeiben — a zsidón kívül — alig mutatkozik; az egyetlen Petrován van jelentékeny (IV°) orosz kisebbség, egyebütt izraelita minoritások vannak mindenütt: 8 faluban III—III°, 17-ben II—II° az ereje, — Ruszkova orosz faluban feléri az V°-ot, megközelítve a többséget.

Az *orosz nyelvterület határközségei:* a Rika-völgyben Ruszpolyána és Rusz-Kirva, a Vissó-völgyben Ruszkova, a felső Tisza-völgyön át Trebusa-Fejérpatak, Felső-Róna, Kis-Lonka, Nagy-Bocskó, az Apsa-völgyben Felső-Apsa és Körtvélyes, s végig a Tisza-völgyön Taraczköz, Remete, Bedő, Úrmező, Vajnág, Falu-Bustyaháza, Száldobos és Szeklencze.

Máramaros megye fajnépeiről közlött adataink foglalatja ez:

Van a megyének egy városa: Máramaros-Sziget, hol a fajtöbbség magyar, 11 nagyközsége: 3 magyar, 4 orosz, 4 román. A kisközségek 48 körbe kapcsolvák, a körök 2—6 faluból állnak; a fajtöbbség 1 körben magyar. 33-ban orosz, 14-ben román.

A helységméretek ilyenek:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	német	orosz
legnagyobb	(A)	1	—	—	—
nagyméretű	(𝔅)	—	—	—	2
»	(ℭ)	—	1	1	1
középméretű	(𝔡)	1	—	—	2
»	(c)	1	3	—	1
»	(b)	2	9	—	16
»	(a)	4	20	1	37
kisméretű	(β)	2	9	2	27
»	(α)	1	4	1	11
	együtt	12	46	5	97

helység

Ebből kitünik, hogy a megyének aránylag kevés számú, de csupa népes helysége van. Nincs túltengés sem az apró, sem a nagyméretű képződményekben, — túlnyomóak az erős középméretű helyek, a mi egységes fejlődés jele. Ki is válik e tekintetben Máramaros az ország megyéinek sorából. Erre vall, hogy Máramarosban csaknem minden helység népesssége jelentékenyen növekszik, hervadt faluja a megyének alig van, s a kivándorlási mozgalmat csak távol hiréből ismeri.

Nem von le ez örvendetes jelenség értékéből, hogy a népesség szaporodásához sokban hozzájárult az északról beözönlött izraelita jövevények tömege. Ez a tömeg bizonynyal jelentékeny, de az etnikai viszo-

nyokra átalakító hatást csak két községben gyakorolt: **Karácsonyfalván**, melyet ruthén faluból német-zsidó községgé, s M.-Szigeten, melyet magyar-zsidó községgé változtatott. Lényeges változást ez áramlat a nyelvterületeken nem idézett elő. De az kétségtelen, hogy a legtöbb falut poliglottá tette, erős német kisebbséget állítván beléjük, orosz és román nyelvterületen egyaránt. Ha egykor ez a zsidó elem megmagyarosodik, bizonynyal sok magyar nyelvsziget fog Máramarosban keletkezni.

Tiszta magyar helység a megyében jelenleg nincs, tiszta német falu sincs. Tiszta orosz falu van 2, tiszta román pedig csak 1. Súlytalan a másajkú kisebbség 3 magyar, 2 német, 30 orosz és 11 román helységben, — s az ily minoritás 2 esetben magyar, 1—1-ben orosz és román, 41-ben német, illetőleg zsidó.

A *jelentékenyebb* minoritások viszonossága ilyen:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV - V° magyar	román	német	orosz	II—III° magyar	román	német	orosz	
magyar	✱	—	—	3	✱	1	2	3	helységben
román	—	✱	2	1	—	✱	31	—	
német	—	—	✱	1	—	2	✱	—	
orosz	—	—	3	✱	2	—	60	✱	

Látszik, mennyivel elterjedtebb más ajkúak közt a német-zsidó megyeszerte, mint a megye egyéb fajnépei: a magyar 2, a román 3, az orosz 8 helységben fordul elő jelentékeny súlylyal, míg a német-zsidó 93-ban, s ebből 63 orosz, 32 román helység.

A *felekezeti* viszonyok az etnikaiakhoz így állanak: 10 község a megyében r. kath., ezek közül 6 magyar, 4 német; 145 helység g. kath., ú. m. 2 magyar, 97 orosz és 46 román; 3 magyar helység ev. ref.; végre 2 helység izraelita, egyik magyar, másik német. Erős felekezeti kisebbség van 8 r. kath. községben: 7-ben g. kath., 1-ben izraelita; — 3 ev. ref. községben a minoritás g. kath., — a 2 zsidó helység egyikében a kisebbség r. kath., másikban g. kath.; 98 g. kath. helység közül 5-ben a minoritás r. kath, 93-ban izraelita.

A megye fajnépei közül az orosz 97, a román 46 községgel két osztatlan nyelvterületet alkot, melyek egyike a bereg—ugocsai ruthénséghez, a másik a besztercze-naszódi, szolnok-dobokai és szatmári románsághoz zárkózik. A magyar elem 12 s a német elem 5 községe el van köztük szigetelve.

Hét vármegye tükrében láttuk a *tót-orosz felvidék* képét Magyarország észak-keletén. Összegezzük most az országrészről előadottakat.

A nyugati és keleti Kárpátok közt, a Poprád vizétől a Vissóig, 1,741 helységben öt fajnéppel találkoztunk, — mind az öt községalkotó nép. A magyar községek száma e területen 290, román község van 53, tót 730, német 60 és orosz 608.

Városi szervezettel bír 15 község. E városok közül 4 magyar (Ungvár, Munkács, Beregszász és Máramaros-Sziget), 4 német (Késmárk, Poprád, Leibitz és Gölniczbánya) s 7 tót (Lőcse, Igló, Szepes-Váralja, Szepes-Olaszi, Eperjes, Bártfa és Kis-Szeben).

Az önálló háztartással bíró *nagyközségek* száma 68, ú. m.: 32 magyar, 15 német, 10 orosz, 6 tót, 5 román.

A kisközségek 277 *körbe* kapcsolvák. A fajtöbbség 64 körben magyar, 115-ben tót, 78-ban orosz, 4 körben német, 16-ban román.

Méretre a helységek, fajtöbbség szerint csoportosítva, így állanak egymás mellett:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	tót	német	orosz	
legnagyobb	(A)	4	—	1	—	—	helység
nagyméretű	(C)	—	—	—	—	—	
»	(B)	1	—	1	—	2	
»	(A)	2	1	2	1	1	
középméretű	(d)	3	—	2	1	2	
»	(c)	6	4	3	2	4	
»	(b)	16	9	8	3	21	
»	(a)	65	22	55	10	92	
kisméretű	(β)	102	12	196	22	164	
»	(α)	91	5	462	21	322	
	együtt	290	53	730	60	608	

A tízezer lelket meghaladó városi képződmények túlnyomólag magyarok. Nagyméretű helységek dolgában a magyar, tót és orosz képződmények száma egyenlő. A középméretű magyar helységek felülmúlják az ily népes tót helységek számát, de mögötte maradnak az orosz képződményeknek. A kis falu tipusa főleg a tótságban mutat túltengésre.

Az országrésznek 160 *monoglott* helysége van: 86 magyar, 49 tót, 23 orosz, 1—1 némettel és románnal. Súlytalan a másajkú *kisebbség* 153 magyar, 522 tót, 335 orosz, 24 német s 17 román helységben; *magyar* az ily sporadikus kisebbség 131 tót, 36 orosz, 5 német s 2 román helységben; *tót* a minoritás 68 magyar, 12 német s 35 orosz helységben; *orosz* a minoritás 35 magyar, 3 német s 6 tót helységben; *román* elemet találunk 2 magyar s 1 német helységben, végre német elemet 42 magyar, 316 tót, 250 orosz s 15 román helységben. A többi spóra «egyéb nyelvű» (lengyel, örmény s czigány).

A *súlyosabb* fajkisebbségek közt a viszonosság ilyen:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	román	tót	német	orosz	egyéb ny.	II—III° magyar	román	tót	német	orosz	egyéb ny.	
magyar	✱	1	5	—	8	—	✱	1	12	15	8	1	helységben
román	—	✱	—	2	1	—	1	✱	—	31	—	—	
tót	10	—	✱	8	9	1	29	—	✱	80	8	14	
német	1	—	6	✱	1	—	3	2	18	✱	4	—	
orosz	3	—	9	15	✱	—	13	1	21	184	✱	4	

Súlyos *magyar* kisebbség esik 60 másajkú helységre, s ugyanily másajkú minoritás esik 51 magyar helységre. Erős tót kisebbség 81, orosz kisebbség 39, román kisebbség 4 és német kisebbség 335 másajkú helységben fordul elő. Az utóbbiak túlnyomólag németajkú izraeliták.

A *felekezeti* viszonyok a hét megyében ilyenek:

A *r. kath.* helységek száma 571, ú. m. 56 magyar, 477 tót, 33 német és 5 orosz. A *g. kath.* helységek száma 886, ú. m. 45 magyar, 186 tót, 602 orosz és 53 román. *Ág. ev.* helység van 77, ú. m. 2 magyar, 25 német és 50 tót. *Ev. ref.* helység van 200, ú. m. 184 magyar és 16 tót. *Kel. gör.* helység van 1, s ennek fajnépe orosz. Végre *zsidó* helység van 6, ú. m. 3 magyar, 2 német s 1 tót ajakú.

A *felekezeti kisebbségek* így állanak egyfelől a felekezeti többséghez, másfelől a fajtöbbséghez:

A felekezeti többség	*A felekezeti kisebbség* IV–V					II–III				
	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.	r. kath.	g. kath.	ág. ev.	ev. ref.	izr.
r. kath.	*	55	24	10	11	*	79	48	15	38
g. kath.	67	*	6	5	13	117	*	:	19	236
ág. ev.	26	—	*	—	—	39	4	*	—	—
ev. ref.	15	18	—	*	—	68	35	1	*	20
izr.	1	1	—	—	*	2	1	—	1	*
A fajtöbbség										
magyar	19	26	—	13	4	80	46	1	27	26
tót	72	44	23	2	8	90	69	45	5	45
német	9	3	7	—	—	16	4	3	—	—
orosz	9	1	—	—	10	40	—	1	3	190
román		—	—	—	2	—	—	—	—	33

helységekben

E szerint erős r. kath. kisebbség esik 335, g. kath. kisebbség 193, ág. ev. kisebbség 80, ev. ref. kisebbség 50 és zsidó kisebbség 318 más felekezetű községre. Legtöbbször fordul elő a r. kath. minoritás g. kath. tót helységekben, — g. kath. és ág. ev. minoritás r. kath. tót és magyar helységekben, — izraelita minoritás g. kath. orosz helységekben, végre ev. ref. kisebbség r. kath. magyar helységekben.

A fajnépek *nyelvterületi* viszonyai ez országtájon jóval bonyolultabbak, mint a tót vidéken, vagy a palóczföldön.

A *magyar* elem 270 községgel egy tagban fekszik, hozzá zárkózva a palóczföldi s a nagyalföldi magyarsághoz. — 20 helység szétszórtan, nyelvsziget gyanánt. A [illegible] nyelvterület [illegible] községgel egy osztatlan tagból áll: 42 szepesi és 2 sárosi falu külön nyelvmedenczét alkot a *Dunajecz s a Poprád* [illegible] között. — [illegible] falu pedig el van szerte szigetelve. A *németség* 2 medenczére tagolódott: a *késmárki* 27, a *gölniczi* 7 helységből áll; ide számitandó még 4 német helység a palóczföldről; 26 falu szétszóródott. Az orosz elem nyelvterületen 447 helységet találunk egy tagban, körülötte 4 orosz nyelvmedenczével s 26 nyelvszigettel: a *poprádi* medenczéhez 38, a [illegible] 8, a [illegible] 68, az [illegible]*raihoz* 26 helység tartozik. Végre a *román* nyelvterületen 46 máramarosi és

7 ugocsai helység egy-egy különtagban fekszik: amazok erdélyi, emezek a szatmári román tömegekből hajolnak ki a Tisza-völgy felé, de a keleti Kárpátokon át összefüggésük Szolnok-Doboka és Szatmármegyék közt helyreáll.

Mielőtt a románság nagy tömegét az erdélyi részekben fölkeresnők, vessünk még egy pillantást a *felvidék egész területére*, s az ott látott 22 vármegye felé.

IV. Visszapillantás a felvidékre.

Huszonkét megye 14.147,955 k. holdnyi területén hat községalkotó fajnéppel volt dolgunk. Pozsonytól Máramarosig 4,871 helység vonult el szemünk előtt: 1,449 magyar, 109 német, 2,650 tót, 609 orosz, 53 román és 1 horvát.

E fajnépekről közlött adataink alapján most megszerkesztjük, mint a Dunán-túllal tettük, a felvidék néprajzi térképének körvonalait.

A kép lényegesen különbözik a túl-a-dunaitól. Ott a magyar elem betölti az országrész nagy részét, s csak a nyugati, délnyugati és keleti szélein helyezkedtek el más fajnépek, laza összefüggésű nyelvmedenczéket alkotva. A felvidéken négy nyelvterület ér össze, s határaik mögött a medenczék és szigetek hosszú sora képződött.

A *magyar* talaj a pozsonyi Csallóköztől az ugocsai Túrmezőig 1403 helységre terjed, a mik a felvidék *déli* részén egy tagban feküsznek, összefüggésben a Túl-a-Duna s a nagyalföld magyarságával. A *tót* talaj a pozsonyi Morva-mező s az ungi Latorcza-mellék közt 2,532 helységre terjed, a mik a felvidék *északnyugati és északi* részein Magyarország tót nyelvterületét alkotják. Az *orosz* talajon a Laborcz vize s az erdélyi kárpátok közt 447 helység épült, osztatlanul *északkeleten*. A *román* talaj Máramarosban 46, Ugocsában 7 helységre szorítkozik, de mindkét tag a Királyhágón innen és túl nagy kiterjedésű román tömeggel áll közvetetlen kapcsolatban.

A *német* elem több medenczére van széttagolva: 8 község Pozsony körül a *dunai medenczében* fekszik, hozzá zárkozva a mosoni sváb vidékhez, — 7 községgel a *vértesi* sváb medenczéhez csatlakozik, — 10 községe a *privigye-vidéki*, 9 a *körmöczvidéki* német medenczét alkotja, végre 27 szász község a *késmárkit* és 11 a *gölniczit*. A négy utóbbi medencze tót talajban alakult ki.

A *magyar* nyelvterülettől csak egy medenczeszerű képződmény szakittatott külön Nyitrában 13 helységgel: a *zobor-vidéki;* a *tót* nyelvterülettől is csak egy: a 44 helységből álló tátrai medencze a *Poprád s a Dunajecz közt*. Ellenben az *orosz* nyetvterületet négy darabba szedte szét a terjeszkedő tótság: így fekszik elkülönítve 33 helységgel a *poprád-vidéki*, 8 helységgel a maguravidéki Sárosban, 68 helységgel a *felső-*, 26-tal az *alsó-ondovavidéki* orosz medencze Sáros és Zemplén területén.

Számítsunk e képződményekhez 33 magyar, 37 német, 74 tót, 27 orosz s 1 horvát, összesen 172 nyelvszigetet, — s fogalmat kapunk a bonyodalmas képről, mely hazánk felvidékének néprajzi viszonyait ábrázolja.

A nehézségek daczára mi kisérletet tehetünk, hogy a statisztikai adatkincs segitségével megvonjuk a *fajnépek közt*, lehetőleg pontosan, a *mai ngelvhatárokat*.[1]

Elsőbben a *magyar* nyelvhatárt fogjuk lemérni, a hogy Pozsony alatt német, Pozsonytól Abaujig tót, itt egy darabon német, Jászó vidékétől Nagy-Idán át Ungvárig újra tót, Ungvártól Ugocsa-Ardóig orosz s innen a szatmári határig román nyelvterület szélén elvonul.

1. A *magyar* vonal a mosoni szigetközből *Kilitinél* indul ki, s irányát előbb a *csallóközi* Vajta, Doborgáz, Csölöszlő, Somorja, Gutor és Szemel községeken át nyugatnak a *nagy Dunaág* mentében veszi; aztán a sziget *mélyébe* észak felé fordul, s megérintve Uszor, Csütörtök, Csákány és Hideghét falukat, kitér a Csallóköz német telepei elől; majd visszahajol *Nagy-Dunaághoz* Felső-Csölléig, s Püspökinél, a sziget nyugati csúcsa mögött, átlép a *kis-dunai* oldalra. Északkeletnek tartó útján Verekenye Eberhard és Vök faluk az állomásai.

A *német* nyelvhatár a *Csalló-közben* Dénesdi, Torcs, Misérd és Alsó-Csölle falukkal keleten a magyar, a *nagy Duna-völgyben* nyugat és észak felé Ligetfalun, Főréven, Pozsonyon és Dévényen át a tót nyelvterülettel jut érintkezésbe.

2. Vök alatt a *magyar* vonal elhagyja a Csalló-Közt, — átszeli Duna-Ujfalun, Magyar- és Német-Bél községeknél a *Kis-Duna mellékét*, s északnak a *szempczi rónára* hajol ki, egy keskeny éket ütve a tót nyelvterületbe; az ék egyik szára Boldogfán át Német-Gurabot, másik szára innen Réte és Szempcz községeket éri. Szempczről a magyar határ visszatér a *Duna-völgybe*, hol keleti irányt vesz Torony, Egyházfa, Borsa és Nagy-Födémes falukon át, majd a *Dudvág*mellékére északnak fordul, s Hegy, Kossut, Magyar-Diószeg, Kis- és Nagy-Macséd faluk mentén beéri Vága nagyközségnél a *Vág-völgyygel* a pozsony-nyitrai megyehatárt.

A *tót* nyelvterület határvonala a *morva mezei* Hidegkútról Lamácsig, majd a *Kis-Kárpátokon* át Récséig, innen a *Kis-Duna-völgyben* Szőllős, Papfa, Iványi és Cseklész faluk mentén Horvát-Gurabig húzódik. Aztán visszahátrál északnak a *szempczi* rónára, Tót-Gurab, Sártő és Csabaj felé, s áthatolván a *Mátyusföld* szélén, a *gidra-völgyi* Páldfalu alatt egy hosszú tompa *éket* vet a *Duna-völgy* felé, a magyar nyelvterület mélyébe. Az ék egyik szára Páldról Pap-Körmendig és Királyfáig, másik szára innen a *Dudvág-völgybe*, Puszta-Födémesig ér. Onnét a tót vonal északkeletnek tart Ábrahám, Geszt és Szered irányában, végre Vág-Szerdahelynél a *Vág-völgybe* és nyitrai talajra lép.

3. Nyitrában a *magyar* nyelvhatár a Vág-völgyből előbb keletnek a *Vág-Nyitra-közbe* indul Királyi faluig, de legott visszahajol délnek az

[1] V. ö. a térképgyűjteményben a IV/a, V a, VI/a és IVc, V c., VI/c mellékleteket.

alsó Vág-völgybe, Hosszúfalun át Vág-Vecse, Tornócz és Tardoskedd felé. Ez az a térszakasz, hol a délirányba terjeszkedő *tótság a magyar határvonalat letolta Komárom megyébe.* A nyelvhatár Farkasd és Negyed községeken át hátrál idáig, megérinti Szirnőt, átmetszi Andód és Érsekujvár közt, a Nyitrából Komáromba mélyedő földnyulványt s a *Zsitvavidékre* siet, hogy komáromi és barsi területen át vissza kerüljön *Nyitrába.* Iránypontjai *Komárom* megye talaján: Udvard, Csúz és Kóth, — *barsi* talajon, a Zsitva mellett északnak haladva: Nagy és Kis-Fajkürt, Porba, Besse, Nagy-Lüle, Töhöl, Tild és *Verebély.* Innét fordul a magyar vonal vissza nyitrai területre a *Nyitra-völgyig,* és átfogja azt a *félszigetet,* mely a megye délkeleti részén az *egykori magyar nyelvterületből* a tótság terjeszkedése után még fennmaradt. Ezt neveztük mi *verebélyi félszigetnek*; határpontjai délről; Dicske, Német-Pan, Nagy-Czétény-Kis- és Nagy-Kér, — nyugatról: Herencs, Kis-Czétény, Czehi és Babindal, — északon s északkeleten Nagy-Hind és Aha. A magyar nyelvhatár áthalad e pontokon, — majd visszatérve Verebély fölé, a Zsitva-Garam-közbe keletre siet, hol Cziffár és Mohi falukon át beéri a *Garamvölgyet.*

A *tót* vonal Vág-Szerdahelyről előbb keletnek tart; megérinti a *Vág-Nyitra-közben* Köpösdöt, Kis-Bábot, Ürögöt, aztán *dél felé* fordul: Mocsonokon át Ürményig, s az alsó *Nyitra-völgyben* — *Komját* alatt elhaladva — Malomszegen, Egyház-Nagyszegen, Nagy-Surányon és Kis-Váradon át Kis-Kesziig. Itt átövezi Tót-Megyert és Bánkeszit, — keresztülmegy a *komáromi Zsitva-vidéken* Baromlak, Jászfalu, Szemere és Csehi felé, majd a *barsi Zsitva-vidéken* Kis- és Nagy-Lóth, Belleg, Szemesd, Füss és Mellék faluk irányában. Úgy fordul *vissza Nyitrába* Vajk, Mártonfalu, Felső- és Alsó-Szőllős falukon át *Komjátig.* Ez az a tágas öblözet, melyet a tótság a magyar talajban alkotott, s a mit mi *komjáti tót öbölnek* neveztünk. Komjátról a tót nyelvhatár vonala előbb nyugatnak Salgóra, majd a *Nyitra-völgy* hosszában *északnak* fordul Lapás-Gergelyfalva, Nyitra-Ivánka, Alsó- és Felső-Körösköny, felé, —végre a *Nyitra-Zsitvaközben keletre* tart Lapás-Gyarmat, Nagy-Lapás, Család és Kis-Hind felé. Ez útjában a verebélyi magyar félsziget községeit megkerüli. Végre *túl a Zsitván,* Szelepcsényt és Zsitva-Ujfalut megérintve, a *Zsitva-Garamközbe* lép, hol Sári, Néved és Uj-Peterd mögött a *Garam-vonalhoz* ér.

4. A *magyar* határ a barsi Garam-szakaszt *déli* irányban Kis-Koszmályon, Uj-Barson, Marosfalván és Kis-Kálnán át Kis-Szecse faluig követi, aztán átvág Lévánál a *Garam-Szekincze-közön,* s délkeleti irányt véve, *honti területre* lép. Itt széltében metszi Varsánytól Kis-Kérig a *Szekincze-völgyet,* Boritól Szántóig a *Bor-völgyet,* Egegtől Szalatnyáig a *Selmecz-völgyet,* Palástnál a *Korpona-völgyet,* — aztán *északkeleti* hajlással végig megy az alsó *Ipoly-vonalon.* Ez útján Ipoly-Födémes, Sirák, Alsó- és Felső Szelény, Dacsó-Keszi és Csáb az iránypontjai. Csábról *délkeletnek* fordul Luka-Nényén át Bátorfaluig; majd *nógrádi talajra* érve, ismét visszatér *északkeleti* irányba, keresztülszeli Zsely és Óvár közt a *Kürtös-völgyet,* végig járja a *felső Ipoly-völgyet* Galabócs, Bussa, Nagy-Zellő, Rárós-

Mulyad, Tőrincs, Vilke és Jelsőcz felé, — kitér egy darabon Losoncztól Miskiig a *losonczi völgybe,* meg visszahajol az *Ipoly mellé,* s nem hagyja el azt többé a *gömöri határig.* E völgyszakaszban útja Galsa, Ipoly-Nyitra, Ipoly-Bolyk, Pincz, Kis- és Nagy-Keresztur falukon vezet át.

A *tót* határ a barsi *Garam-vonalon* Kovácsi, Tolmács, Nagy-Kaszmály, Ó-Bars és Garam-Kelecsény falukat érintvén, *Hontba* fordul a Szekincze felé, honnét Garam-Keszi és Dobó-Berekalja felől *délirányba* hajló ívvonalban kerül le az *Ipoly mellékére.* Ez útján Nagy- és Kis-Kereskény, Dalmad, Apát-Marót, Gyűgy, Mere és Alsó-Rakoncza az irányzó pontjai. Most elhalad Magas-Majthény és Csall faluk mellett, az *Osztroski-hegység* alá északra Csábrág-Varbók, Cséri és Apafalva felé, aztán a *Riéka - völgybe* száll Alsó-, Felső - Fehérkúton és Bereklakon át, — keresztül-metszi *nógrádi* talajon a *Kürtös-völgyet* Ebeczk, Szlabonya és Nagy-Sztracsin faluk irányában, — megérinti Kis-Zellőnél a *felső Ipoly-völgyet,* átvág a mellék patakok nyilásain, ú. m. Zihlavánál a *Strazsina-völgyön,* Alsó-Sztregova és Kis-Libercse felé a *Tiszovnyik-völgyön,* átvonul Maskova, Gács, Tamási, Videfalva és Losoncz-Apátfalva helységek közt a *hét határhegy* vonalán, hogy a *Losoncz-völgy* pitvarából az *Ipoly-völgybe* visszatérve, Kálnó-Garáb, Kálnó, Berzencze, Zelene és Poltár falukon át *gömöri területre* érkezzék.

5. A *magyar* határvonal *Gömörben* állandóan *északkeleti* irányt követ. Magyar határhelységek: az *Ipoly-Rima-közben* Osgyán és Magyar-Helmecz, a *Rima-völgyben* Tamásfalva, Rimaszombat, Zeherje és Alsó-Podhrágy, a *Balog-völgyben* Perjése, Pádár és Felső-Balog, a *Turócz-völgyben* Felfalu és Visnyó, a *Turócz-Murány-közben* Deresk, a *Murány-völgyben* Mikolcsány, a *Csetnek-völgyben* Rozlozsnya és Csetnek, a *pelsőczi hegysík alatt* Rudna, a *Sajó-völgyben* Kőrös, Rozsnyó, Nadabula és Csucsom, végre *keletnek* tartva a *Csremosno-völgyben* Krasznahorka-Váralja, Dernő, Kovácsvágás, Lucska és Barka. Itt a nyelvhatár *abauj-tornai* földet ér, s a *Bodva-völgyön* át Jászó-Váralja, Jászó-Debrőd és Csécs felé *délkeletre,* majd a *nagyidai hegysíkon* Szeszta és Nagy-Ida felé *keletre* fordul, hol beéri a *Hernád-vonalat.*

Vele szemközt a *tót* határvonal *gömöri* talajon a következő irányban halad: az Ipolytól *át a Rimán,* Fazekas-Zsaluzsány, Susán, Cserencsény és Pokorágy faluk mellett, — a *Murány-völgyig* Tóthegymeg, Pápócz, Meleghegy, Bugyéfalu, Gesztes, Ispánmező, Borosznok és Kövi községek felé, — *át a Sajón,* s be a *Csremosnyo-völgybe* Süvéte, Migléez, Gacsalk, Ochtina, Restér, Genes, Rekenye-Ujfalu, Henczlova, Betlér, Pacsa és Ohorna faluknál. De itt *megszakad a tót és magyar határvonal érintkezése:* közibük fekszik a *gölniczi német medencze,* s a magyar nyelvhatár átellenében *annak szegélye húzódik el* a szepesmegyei Szomolnok s az abauj-tornai Stósz, Alsó- és Felső-Meczenzét községeken át. Ezt a medenczét a *tót* nyelvhatár, Gömörből északnak fordulva, *Szepesen át megkerüli, — úgy találkozik aztán ismét össze,* a szomolnok-kassai hegyek alatt Aranyidkánál a *magyar nyelvhatárral.* A *Bodva-völgyben* Jászó-Mindszent és Rudnok,

a *szolnok-kassai hegyek* alatt Pány és Buzinka az iránypontjai. A nagyidai hegysík mögött végre elérkezik a *Hernád-vonalhoz.*

6. A *Hernád-völgyben* a *magyar* határközségek: Szina, Kenykecz és Alsó-Kéked. Innen a magyar vonal az *eperjes-tokaji hegyekbe* tart, s keresztültör rajtuk a *Ronyva s a Bozsva* folyása közt Füzéren és Pusztafalun át. Majd a *Ronyva-völgyhöz* csatlakozva délkeletnek *Zemplénbe* siet, s Kolbása, Lasztócz, Mihályi, Legenye, Kis- és Nagy-Toronya, Csarnahó és Zemplén községek mentén beéri a *Bodrog-vonalat.*

A *tót* nyelvhatár a *Hernád-völgyben* Enyeczke, Szakály, Bocsárd, Bölzse és Felső-Kéked, az *eperjes-tokaji hegyek közt* a Ronyva mentén Hollóháza és Szalánczhuta helységeket érinti. Majd *zempléni* talajra lépve, a *Ronyva-völgyből* Kozma és Isztáncs falukon át a *Ronyva-Ondova-közbe* lép, s onnan egy éket vet a *bodrog-vidéki* magyar nyelvterületbe. Az ék egyik szára a Ronyva-mellékről Velejte és Kásó faluk felé Czékéig, másik szára e csúcsponttól Magyar-Jesztreb, Geresely, Barancs, Upor és Tőke-Terebes falukon át az *Ondova-mellékre* vezet.

7. A *magyar* nyelvhatár vonala a *Bodrogtól* északnak tereli a tótságot Imreg, Szürnyeg, Bodzás-Ujlak és Kazsu falvakon át Hardicsáig az *Ondova-völgy* mélyébe; aztán keletre Garanynak fordul, hogy a *Laborcz-völgy* irányát kövesse északkelet felé. Itt Nizpest, Abara, Nagy- és Kis-Ráska, Hegyi és Deregnyő az iránypontjai, a mik a Laborczon át *Ung megyébe* vezetik. Az *ungi* szakaszon a magyar határ négyszeresen meghajlott hullámvonalat ír le: a Laborcz-völgyből Kerész és Bogyorós felé az *Ung-völgybe*, innen Vajkocznál az *Ung-Latorcza-közbe* lép, Bajánházánál ismét hihajol az *Ung mellé,* hogy Matyóczon és Pallón át újra visszahuzódjék az Ung és Latorcza közé, végre egy nagy éket formál az *Ung-völgy* szivében; ez ék csúcspontja Ungvár, s *egyik szára* Botfalva, Tarnócz és Minaj falukkal *még a tót, másik szára* Radváncz, Ketergény, és Homok falukkal már az *orosz nyelvterület* szélén fekszik.

A *tót* nyelvhatár szintén hullámvonalakban fordul a zempléni *Ondova-mellékről* Kacsándon át le a *Laborcz-torkolat* fölé Petrik faluig, onnan a *Laborcz-völgy* mentében északkeletre Málcza, Márk, Szalók és Batka községeken át az *ungi határig.* Ott a Kis-Szeretván, Tegenyén és Feketemezőn át a Latorcza felé, Viszokán, Lakáron és Ór-Darnán át az Ung felé hajol, de Zahár és Alsó-Németi faluknál behúzódik a Proprisni-hegységbe, s csak Ungvár fölött, Domonyánál jelen meg az Ung-völgyben újra, hogy ott *végkép elhajoljon a magyar nyelvhatártól.* További útját *orosz* határközségek kisérik észak és északnyugat felé.

8. Az *Ung-völgyből* a *magyar* vonal a *Szinatoria-Polyana*-hegység s a *Latorcza* közt keletnek fordul, Császlócz, Hosszúmező, Putka-Helmecz, Nagy- és Kis-Gejőcz falvakon át. Ott beéri a *beregi* megyehatárt, s útja a *Szernye-völgyben* Kis- és Nagy-Dobrony, Csomonya és Barkaszó, — a *Sajgó-erdő* körül Izsnyéte, Fornos és Derczen, — a *Szernye-mocsár* körül Gát, Bereg-Ujfalu és Nagy-Bereg falukon át vezet. Ettől délkeletre átlépi *Ugocsa* megye határát, megérinti a *Szálva-völgyben* Salánk, Feketepatak

és Verbőcz helységeket, majd leszáll a *Tisza-völgybe*, átmetszi azt tört vonalakkal Karácsfalva, Tisza-Ujhely, Fancsika, Péterfa, Tivadar és Forgolány felé, megérinti a *Túrmezőn* Batárt és Névtelenfalut, visszafordul a *Tisza-völgybe* Csepén, Fekete-Ardón és Gyulán át, — Tamás-Váraljánál az *Avas alá* kerül, végre Bábony és Túr-Terebes felé keresztülvonul a *Túrmezőn* déli irányban, s ott beéri *Szatmár megye határát.*

Az *orosz* vonal a magyar határt az *Ung-völgyben* Gerény és Darócz, a *Szinatoria-Polyana*-hegység alatt Kereknye, Hegyfark, Hluboka, Nagy-Szlatina, Orosz-Komorócz és Dubróka faluk felé követi; aztán *Beregbe* fordul: átmetszi Ignécztől Cserlenőig a *Latorcza-völgyet*, behatol Nagy-Lucska felől, Sztrabissón át Gorondig a *Sajgó-erdő* vidékébe; majd visszatér a *Latorcza-mellékre* Klucsárka, Váralja és — Munkács mögött — Kustyánfalva felé. Most délkeletre fordul: elhalad a *Borlo-Gyil* szélén Papfalvánál, a *Háthegység* alatt Sztánfalva, Leányfalva, Kis-Lucska, Fogaras, Pisztraháza, Bárdháza és Makária községeknél, hogy a *Borsova-völgyön* át *Ugocsába* térjen. A beregi jobb parton Sarkad, Pálfalva, Komlós, Alsó- és Felső-Remete, az ugocsai bal parton Magyar-Komját, Nagy-Komját és Ilonok-Ujfalu az iránypontjai. Itt megérinti a *szálvamelléki* Egres községet s a *Tisza-völgybe* fordul, a jobb parton Mátyfalva, Szöllős-Végardó, Sasvár és Szirma, a bal parton Csoma, Hetény és Szászfalu községeken át. Végre az *Avas* alatt Hömlöcznél egy kis éket vetve a *magyar-román nyelvhatár közé*, visszahátrál Királyházához a *Tiszáig* s aztán *végkép megválik a magyar nyelvterülettől.*

9. Az *orosz* határvonal további útja a *románság* szélén Máramarosba vezet. Átkel az *Avas-hegységen* Vericze, Csarnatő, Kis-Tarna és Sósfalu irányában; Vetéténél odahagyja Ugocsát, végig megy a máramarosi *Tisza-völgyön* Szeklencze, Száldobos, Falu-Bustyaháza, Vajnócz, Úrmező, Remete és Taraczköz helységeken át; keresztülmetszi az *Apsa-völgyet* Körtvélyestől Felső-Apsáig, át a *Fehér-Tisza-völgyet* Nagy-Bocskónál, Kis-Lonkánál, Felső-Rónán és Trebusa-Fejérpataknál, megérinti a *Vissó-völgyet* Ruszkovánál s útját a *Rika-völgyben* Ruszkirva és Rusz-Polyana felé az országhatáron végezi.

A *román nyelvterület* határvonala a *Vissó-völgy* keleti sarkában, *Bukovina határszéléről* a tatárhágó alatt indul nyugatnak: Borsa, Mojszin, Felső- és Alsó-Vissó, Leordina és Petrova helységek felé. Majd átlép az *Iza-völgybe* Szurdok, Barczánfalva, Nánfalva és Disznópatak irányában; behatol a *Tisza-völgybe* Alsó-Rónán, Fejéregyházon és Falu-Szlatinán át, be az *Apsa-völgybe* Közép- és Alsó-Apsáig, onnan visszahajol a *Tiszához* Szarvaszóig és Szaplonczáig. Itt keresztülvág a *szatmármegyei Avason* Mózesfalu, Bikszád, Tartolcz és Komortány helységek felé, s egy taggal az *ugocsai Avasba* nyúl, a hol Bocskó, Száraz-Patak, Komlós-Sellő és Batarcs román faluk feküsznek, részben az orosz nyelvterület szélén, részben az orosz és magyar nyelvhatárok közt. Végre a román vonal a *Túrmezőnek* fordul, hogy Turcz, Nagy- és Kis-Gércz falukon át visszakerüljön szatmári talajra. Az *Alvidékről* szóló fejezetben visszatérünk reá.

10. Említettük, hogy a *tót* nyelvhatár az *oroszszal* Ungvár fölött találkozik, s onnan együtt haladnak észak és északnyugat felé.

A *tót* vonal az *Ung-völgyből* Felső-Domonya, Huta, Petrócz, Prikopa, Konyus, Tiba, Baskócz és Felső-Ribnyicze falukon át a *Vihorlat-hegység* alá huzódik, onnan Felső-Zemplénbe kerül, az *ungmelléki hegyek* közé, Orosz, Sztriósz, Smugócz és Ublya tót faluk irányában. Majd nyugotnak fordulva megérinti Valyaskócznál, s beljebb északra Szinán a *Czirova-völgyet*, keresztülmetszi északnyugati irányban a *Laborcz-vonalat* Agyidócz, Tót-Kriva, Izbugya-Hosszúmező, Izbugya-Breszto és Hrubó községek felé. — Az *orosz* vonal ezzel szemben az *Ung-völgyből* áthuzódik a *Proprisni-hegységen* Alsó-Domonya, Neviczke, Ó-Kemencze, Vorocsó, Perecsény, Uj-Kemencze, Benetine, Hankócz, Kliviscse és Váralja faluk érintésével; majd északnak az *ungmelléki hegyek* közé hátrál Rosztoka, Dubrova, Kis- és Nagy-Berezna, Zábrogy, Brezovocz, Mihalo, Ladomér és Kolenicza felé; Szlakcsinnál átmetszi a *Czirova-völgyet*, hogy Pichnye, Zubno, Izbugya-Rokito és Izbugya-Radvány községeken át beérje a *Laborcz-vonalat*.

A Laborcz mögött a *tót* nyelvhatár az *Olyka-völgyben* északnak tart és Orosz-Krajnya, Sztropko-Olyka, Praurócz, Repejő, Varchócz, Sztropko-Bisztra, Hovaj, Sztropko-Polena faluk mentén megközelíti, Mikova és Sáros-Duzina faluk fölött pedig beéri az *ország északi határát*. — E vonalszakaszon az *orosz* nyelvhatár Kriva-Olyka és Homonna-Olyka községekig az *Olyka-völgyet* járja, aztán visszahátrál északkeletnek a *Laborcz mellé*, s a három Csebinye, Roskócz, Rokitócz falukon át északra Mező-Laborczig, végre Porrón és Haburán át Csertésznél az *ország határáig nyomul*.

Ime a felvidék *négy nyelvterületének* határvonalai. De az országrész néprajzi térképe így még nem teljes. Szólnunk kell a *nyelvmedenczékről* is, a mik főleg a *tót* nyelvhatárokon *belül* feküsznek.

I. Az *alsó ondova-vidéki orosz medencze* Zemplén és Sáros megyékben 16 községre terjed, — 13 faluval a zempléni, 13-mal a sárosi oldalon, a mik ott az Olykáig, itt a Tapolyig érnek, de súlypontjuk középütt az Ondova-völgyben nyugszik.

E medencze *orosz* határai: *északon* (Sárosból Zemplénbe menőleg) Stefuro, Kerekrét, Felső-Olcsva, Orosz-Krucsó, Minyócz, Brusznicza, Kolbócz és Zavada; *keleten* Jakusócz, Knizslócz, Piszkarócz; *délről* délnyugatnak (Zemplénből Sárosba áthajolva) Mrázócz, Lomna, Valkócz, Detrik, Petkócz, Vavrincz, Remenye és Vlacsa; *nyugaton* Proszács, Mátyáska, Kobulnicza, Orosz-Volya, Fiás, Mátévágás és Szobos. — A *tót nyelvhatár* e medencze körül: *északon* (a sárosi Tapoly-vidék s a zempléni Olyka-mellék közt) Porubka, Sapinyecz, Radoma, Sandal, Alsó-Olcsva, Nagy-Bresnyicze, Paczakfalva és Praurócz; *keleten* Sztropko-Olyka, Orosz-Poruba, Pritulyán, Rohozsnik és Gyapalócz; *délről* (az Ondován át délnyugatnak a Tapolyig hajolva) Orosz-Tokaj, Turány, Bodzás, Petőfalva, Kelese, Trepecz, Nagy-Dobra, Mogyoróska, Hanuszfalu és Megyes, végre *nyugaton* Radvány-

Györgyös, Micsák, Vaspataka, Girált, Long, Nyirjes, Laszczó, Margonya és Krucsó helységeken halad át.

II. *A felső-ondova-vidéki orosz medencze* Sárosban fekszik, csak keleti szegélye érinti Zemplén megyét. Kiterjed 68 községgel az ondovamelléki s a makoviczai hegyvidékre, de súlypontja ennek is az Ondovavölgyre nehezül.

Határai: *északon* az országos határ; *keleten*, az ország széléről kiindulva, az *orosz* Perikra, Bodruzsal, Mirolyo, Szucha, Sáros- és Zemplén-Straskócz, Sáros- és Zemplén-Bukócz; *délről* Olysavka, Mérgeska, Potoczka, Rákócz, Benedikócz, Kozsun, végre *nyugat* felől Mlinorócz, Rovno, Ortuto, Brezutka, Csernyina, Kurimka, Belovezsa, Andrejova, Csarno, Niklova, Jedlinka s — az országhatárhoz közeledve — Komlosa, Behero és Ondavka.

A *tót* községek e medenczét három oldalról veszik körül: *keleten* Zemplén- és Sáros-Dricsna, Felső- és Alsó-Vladicsa; *délről* Hovaj, Makócz, Velkrop, Viszlava, Viskócz, Bányavölgy, Scsavnyik és Kucsin, végre *nyugatról* Kurima, Lipovo, Sassova, Dubina, Polyakócz, Hrabócz, Hasztin, Komarócz, Bártfa-Ujfalu, Hosszúrét, Smilno, Zboro, Sztebnik, Sztebnik-huta és — az országhatárnál — Regettő.

III. A *sárosi Magura* alatt fekvő *orosz medenczéhez* 8 falu tartozik. Három az országhatárra dül: u. m. Petrova, Fricska és Czigelka; öt a tót nyelvhatár felé: u. m. Felső- és Alsó-Tvarosze, Kuro, Hrabszke és Sznako. — E kis medenczét a *tótság* Aranypataka, Szvezso, Gerlacho, Molczo és Lénárto falukkal zárja el.

IV. A *poprádvidéki orosz medencze* Sárostól Szepesig terjed. Egyik nyulványa a Minczul s a Jávor hegységeket érinti, másik behajlik a szepeslublói hegyekbe, harmadik a Poprád-Dunajecz-közbe. De súlypontja a Poprád-vidékre esik. A képződmény 33 orosz helységből alakult ki, 24 helységgel sárosi, 9-czel szepesi területen.

Keleti nyulványa a Poprád-völgytől a Jávor-hegységig Orosz-Volya, Venezia, Luko, Kruzslya, Krive és Boglyárka, a Jávor-hegytől a Mincsulon át a Tárcza-völgyig Livó, Livó-huta és Kijo helységeket érinti, s az orosz nyelvhatár ez úton Csircsnél a Poprád-mellékre visszatér. A *délnyugati* nyulvány innen Pusztamező és Bajorvágás felé Szepesbe hajol Hodermarkig, s ettől Szt-Jakabfalun át visszafordul Sárosba, Feketekút, Gremoso és Lubotin felé a Poprádig. A *nyugati* nyulvány az Uják-Hajtuska-Matiszova vonalon szintén Szepesbe tart s Lubló-Krempach, Jarembina, Kamjonka, Litmanova, Folymark és Nagy-Lipnik falukkal a Dunajecz mellékeig ér.

E medenczét a *tótság keleten* Tarno, Rokito, Sárpatak, Richwald és Herwarto, *délről* Krizse, Harcsar, Lucska, Tarkő, Olysó, Jesztreb, Schönviz, Polom és Balázsvágás falukkal környezi. De a *tót nyelvhatár* aztán Szepesben *elhajlik az orosz medenczétől* a késmárk-vidéki *szász medencze felé*. Ez útjában a *Branyiszkón át* Alsó-Répás és Zavada, a *lőcsei hegyekben* Dvorecz, Kis-Kunchfalu és Lőkfalu, a *Hernád-Poprád-közben*

Hozelecz, Gánocz, Filefalva, végre a *felső Popród-völgyben*, a Magas-Tátra alatt Teplicz, Lucsivna, Batizfalva és Gerlachfalva az iránypontjai.

V. Nyugatról a poprádvidéki orosz medenczét az a *tótság* zárja el, mely a *Popród-Dunajecz-közben*, a Nagy-Tátra és a szepesi Magura mögött elszigetelve fekszik, s maga is *külön medenczét* alkot 44 helységgel. Ennek egy nyulványa északról Lechnicz, Sub-Lechnicz és Helyivágás falukon át, egyfelől orosz, másfelől szász képződmények közt, keletnek tart a sárosi Poprád-mellékig, Laczkova, Ó-Lubló, Szadek, Plavnicza és Palocsa felé. Palocsáról a tót medencze határvonala visszafordul nyugatnak Uj-Lubló, Kolacsko, Alsó-Ruszbach és Krigh falukon át, s útja a Magas-Tátra mögött Tótfalu, Landák, Zsdjár és Javorina községek mentén a magyar-gács országhatárnál zárul.

VI. A *Tátraság* körül *két német medencze* fekszik, közel egymáshoz: 27 helységgel a *késmárk-vidéki,* 11 helységgel a *gölnicz-vidéki.* Amaz Szepes megye nyugati oldalán, emez délkeleti sarkában terül el, s nyulványai átérnek Gömör s Abauj-Torna megyébe is.

A *késmárk-vidéki szász medencze* határa *kelet* felé Menhard, Durand, Ruszkin és Leibicz; *északnak* és *északnyugatnak* Kis-Lomnicz, Podolin, Toporcz, Maldur, Busócz és Rókusz; *délnyugatnak* Alsó-Erdőfa, Nagy-Szalók, Felka és Poprád; *délkeletnek* Sztrázsa, Szepes-Szombat és Izsákfalu helységeken vonul át. A medencze közepén fekszik Késmárk. E képződményt északon a popród-dunajeczközi tót, északkeleten a poprádvidéki orosz medencze határa, délkelettől délnyugotig a lőcse-lublói hegyek s a Magas-Tátra közt elvonuló tót nyelvhatár környékezi.

A *gölnicz-vidéki német medencze* 11 helységéből 7 Szepesre, 3 Abaujra s 1 Gömörre esik. Emezek: Dobsina, Stósz, Alsó- és Felső-Meczenzéf, — amazok: Szepes-Remete, Gölniczbánya, Szomolnok, Szomolnok-huta, Svedlér, Ó-Viz és Merény. E medenczét három felől *tót faluk* veszik körül, u. m. *nyugaton* a Sajó felől Kis- és Nagy-Vészverés, Lassupatak, Gócs, Oláhpatak, Felső-Sajó és Rédora; *északon* az Érczhegységben: Sztraczena, Imrichfalu, István-falu, Kis-Hnilecz, Bindt, Kotterbach; a Hernád felől: Matejocz, Vitfalu, Olezno, Krompach s a Gölnicz felől: Zachárfalu, Margitfalu, Nagy-Volkmar és Opáka, végre a Bodva felől Abaujban: Aranyidka, Jászó-Mindszent és Rudnok. *Délről* e medencze alatt a *magyar* nyelvhatár vonul el Kovácsvágás, Lucsko, Barka *gömöri* és Jászó-Váralja, Jászó, Debrőd *abauj-tornai* helységeken át.

VII. A *Fátraságban* szintén *két német medencze* keletkezett, egymás tőszomszédságában: a *körmöcz-vidéki* 9, s a *privigye-vidéki* 10 helységgel. Amaz kiterjed Nyitra és Turócz, emez Nyitra, Turócz és Bars megyék egyes szomszédos részeire. Mindkettőt a tótság veszi körül.

A *körmöcz-vidéki* medenczében János-Gyarmat, Uj-Gyarmat, Kaproncza és Körmöczbánya *Bars megyéhez*, Handlova *Nyitrához*, Felső-Sztubnya, Szkleno, Felső- és Alsó-Turcsek *Turóczhoz* tartoznak. A *tót* nyelvhatár Turócz felől *északon* Alsó-Sztubnya, Sztubnya-fürdő, Kisfalu

és Bukova; Zólyom felől *keleten* Kordéház, Jabrikó, Királyka, Felső-Peresény és Kassa-Lehota; Bars felől *délre* Tormáskert, Bartos, Mogyorómál, Koszorús és Kelő, végre Nyitra felől *nyugaton* Keserics-Podhragy, Kis-Lehota, Czigel, Szebendrazs, Nagy-Lehotka, Morovno, Rasztocsno és Bruszno falukat érinti.

A *privigye-vidéki* medenczében Gaidel, Tuzsina, Chvejnicza, Zach, Német-Próna, Szolka és Majzel német faluk *nyitrai*; Breszcsa, Vriczko és Hidvég *turóczi* területre esnek. A *tót* nyelvhatár Trencsén felől *északon* Facskó, Cserno-Lehota, Brjesztyette, Csicsmár és Zlyeho; Nyitra felől *nyugaton* és *délről* Csávoj, Temes, Nevidzén, Dobroma, Lestyén, Szecs, Pomba, Pollusz és Kis-Próna, végre Turócz felől *keleten* Jaszenova, Rudnó, Tót-Próna, Ivankofalu, Lászlófalu, Ábrahámfalu, Polerjeka, Znió-Váralja és Lazán helységeknél vonul el.

VIII. A *pozsonyi német medenczéről* már említettük, hogy 8 helységével Moson határán a túl-a-dunai német nyelvterülethez zárkozik. Közülük négy: u. m. Ligetfalu, Főrév, Pozsony és Dévény a Duna-völgyben, más négy: ú. m. Dénesdi, Torcs, Misérd és Alsó-Csölle a Csallóközben fekszik. A nyelvhatár leméréséné1 fönn rámutattunk, hogy amazokat a *tót*, emezeket a *magyar* nyelvterület határhelységei érintik.

IX. A *vértességi sváb medenczéhez* 7 felvidéki község tartozik. Ezek közül 4 *esztergommegyei* falu benne fekszik a medenczében: u. m. Dorog, Leányvár, Csolnok és Kirva, — a többi 3 áthajol a Duna balpartjára: u. m. Zebegény és Nagy-Maros a honti, Kis-Maros a nógrádi Duna-szakaszon. A *sváb nyelvhatár* a medencze *északi szegélyén* e szerint a következő községeket érinti. *Komárom* megye területén: Alsó-Galla, Baj, Agostyán, Duna-Szt-Miklós, Tarján, Szomor; *Esztergom* megye területén: Kirva, Csolnok, Dorog, Leányvár; *Pest* megye területén: Tinnye, Pilis-Csaba, Vörösvár, Visegrád; *Hontban* Nagy-Maros, Zebegény; *Nógrádban* Kis-Maros, — s visszafordulva *Pest* megyébe — Duna-Bogdány, Szent-Endre, Buda-Kalász, Békás-Megyer, Üröm, Hidegkut, Budakesz. E vonallal szemközt a *magyar* nyelvterület határközségei: *komáromi* talajon Dad, Környe, Tata-Tóváros, Szomód, Duna-Almás, Neszmély; *esztergomi* talajon Piszke, Lábatlan, Bajóth, *komáromin* Héreg, *esztergomin* Nagy-Sáp, Bajna, Epöl, Tokod, Esztergom, Dömös, Pilis-Marót; *Hontban* Szobb, Kispallag és Szokolya; *Nógrádban* Verőcze, és *Pest* megyében Kis-Oroszi, Tótfalu, Pócs-Megyer, Sziget-Monostor, Pomáz és Budapest.

X. A *zobor-vidéki magyar medencze* 13 helységből áll, — 12 nyitrai, 1 barsi területen. Emez Lédecz; amazok: Csitár, Gerencsér, Geszte, Pográny, Bodok, Kolon, Zsircz, Ghimes, Menyhe, Nyitra-Egerszeg, Vicsáp-Apáti és Lajosfalu. E medenczét a következő *tót* faluk veszik körül: Nyitra felől *északon* Ghimes-Kosztolány és Alsó-Elefant; *nyugaton* Nemes-Perk, Szill, Csab, Darázs, Sarluska és Kajsza; *délről* Tormos, Kis-Lapás és Család, végre Bars felől *keletre* Kis- és Nagy-Heresztény, Bélád, Néver, Kis-Szelecsény, Nagy-Szelecsény és Velsicz.

A *négy* nyelvterület s a megjelölt *tizenkét* nyelvmedencze képét a felvidék 172 *nyelvszigetje* egészíti ki. [1])

Látszik, hogy a felvidék fajnépei, nagyobb területen bár, mint a túl-adunaiak, emezeknél mégis sokkal szaggatottabban tagozódva helyezkedtek el. Ennek okát — azt hiszszük — a felvidék etnikai viszonyainak történeti kialakulásában kell keresni. Különböző idők sokféle népet hoztak ez országrészbe, — s fejlődésük, melyet történeti viszontagságok is zavartak, szükségkép súrlódás és rázkódtatás járt minden talajon. A magyar

[1]) E *nyelvszigetek* itt következnek.

A *33 magyar* sziget: *Nyitra* megyében Nyitra-Zsámbokrét (Nyitra-völgy), Béd (Zobor-vidék), Kis-Mánya (Nyitra-Zsitva-köz); *Bars* megyében Zsitva-Gyarmat és Bessenyő (Zsitva-völgy); *Gömör* megyében Rahó (Rima-völgy); *Abauj-Torna* megyében Kassa (Hernád-völgy), Pető-Szinye, Bőd, Györke, Felső-Csáj és Garbócz-Bogdány (Olyka-völgy), Nagy-Szalám (Ronyva-völgy); *Szepes* megyében Polyanócz (Branyiszko hegység); *Bereg* megyében Bereg-Rákos, Munkács és Paszika (Latorcza-völgy); *Ugocsa* megyében Nagy-Szőllős, Tekeháza és Gödényháza (Tisza-völgy), Nagy-Tarna (Avas-hegység); *Máramaros* megyében Visk, Handal-Bustyaháza, Técső, Hoszszúmező, Máramaros-Sziget, Akna-Szlatina, Veresmart, Rónaszék és Kabola-Polyana (Tisza-völgy), Kricsfalva (Talubor-völgy), Kerekhegy (Taracz-völgy), Akna-Sugatag (Kasszó-völgy).

A *37 német* sziget: *Pozsony* megyében Hidas (Kisduna-völgy), Limbach (Kis kárpátok alatt); Német-Diószeg (Dudvág-völgy); *Nyitra* megyében Csermend (Radosna-völgy); *Bars* megyében Dóczifűrésze és Pál-Nagymeg (Ptacsnik helység); *Esztergom* megyében Süttő és Táth (Duna-völgy); *Hont* megyében Börzsöny (Ipoly-völgy); *Nógrád* megyében Puszta-Katalin és Szendehely (Nagy-Szál hegység); *Szepes* megyében Ó-Major (Dunajecz-völgy), Viborna (Béla-völgy), Gnezda és Hogbart (alsó Poprád-völgy); *Sáros* megyében Sebes-Kellemes (Székcső-völgy), Német-Sóvár (Tárcza-völgy); *Zemplén* megyében Rátka, Károlyfalu és Tranczonfalva (Hegyalja); *Bereg* megyében Váralja-Polyánka, Felső-Schönborn, Frigyesfalva, Német-Kucsova, Szinyák, Szuszkó-Újfalu, Tövisfalva és Pósaháza (Latorcza-völgy), Alsó-Schönborn (Sajgó erdővidéke), Dubi (Borló-Gyil-havas), Berezinka és Zsófiafalva (Háthegység); *Máramaros* megyében Ferenczvölgy és Karácsonfalva (Tisza-völgy), Német-Mokra és Királymező (Taracz-völgy), Felső-Vissó (Vissó-völgy).

A *27 orosz* sziget: *Borsod* megyében Irota (Bodvamelléki hegyek); *Szepes* megyében Kojsó és Zavadka (Gölnicz-völgy), Alsó- és Felső-Szlovinka, Porács (Hernád-völgy), Olsavicza és Toroszka (Branyiszko-hegység), Oszturnya (szepesi Magura); *Sáros* megyében Ressó és Folyán (Székcső-völgy), Zavadka és Hradisto (Csergo-hegység), Som, Rencsisso, Stellbach és Olejnok (Tárcza-völgy), Mátévágás (Czerna-Hora hegység), Kruzsinyecz (Ondova-völgy); *Zemplén* megyében Orosz-Hrabócz, Rafajócz, Stefano és Orosz-Kázmér (Ondova-völgy) Bacskó (Gálszécsi hegyalja), Komlóska (Tokaji hegyalja); *Bereg* megyében Homok (Tiszaháti mezőség) és Kovászó (Tisza-völgy).

Az *1 horvát* sziget: *Pozsony* megyében Dévény-Ujfalu (Morva-mező).

A *74 tót* sziget: *Pozsony* megyében Gány, Barakony, Nyebojsza és Hodi (Dudvág-völgy); *Bars* megyében Csére, Fakó-Vezekény, Pél, Gyékényes, Fel- és Al-Győröd (Zsitva-Garam-köz); *Esztergom* megyében Kural (Garam-völgy), Mogyorós (Duna-völgy), Sári-Sáp, Dágh, Csév, Kesztölcz és Szent-Lélek (Vértes-hegység); *Hont* megyében Kis-Csalomja, Ipoly-Damásd és Mária-Nosztra (Ipoly-völgy), Erdőmeg (Rieka-völgy); *Nógrád* megyében Agárd (Nagy-Szál-hegység), Bánk (Börzsönyi-hegység), Bokor (Dobogó-hegység), Luczén (Cserhát-hegység), Szügy és Zobor (Ipoly-völgy), Guta (Galga-völgy), Bér, Vanyarcz, Erdőkürt, Dengeleg (Galga-Zagyva-köz), Sámsonháza (Zagyva-völgy); *Borsod* megyében Sajó-Pálfalva, Szirma-Bessenyő, Bessenyő (Sajó-völgy), Felső- (és Alsó-) Hámor, Új Huta, Ó-Huta (Bükktető), Rakácza (Bodvamelléki hegyek); *Gömör* megyében Málé (Sajó-völgy); *Abauj-Torna* megyében Falucska (Bodva-völgy), Kány (Cserehát), Ó-Gradna (Mászla-völgy), Hernád-Szölled (Hernád-völgy), Sompataki Nagy-Huta, Kis-Huta, Filkeháza (Bozsva-völgy); *Szepes* megyében Nagy-Kunchfalu és Prakfalu (Gölnicz-völgy), Szent-György, Keresztfalu és Kis-Szalók (felső Poprád-völgy), Mnizsek, Pilho és Granaszto (alsó Poprád-völgy); *Sáros* megyében Gábolto (a sárosi Magurában), Alsó Orlich, Jurko-Volya, Szorócsin és Mesztiszko (Ondova-völgy), Kapisso (Ondova-melléki hegység); *Zemplén* megyében Regéczi 3 huta (Tokaji hegyalja), Rudabányácska, Széphalom, Csörgő, Alsó-Regmecz, Nagy- és Kis-Kázmér (Ronyva-völgy), Végardó (Bodrog-völgy), Papina (Jablonka-völgy); *Ung* megyében Szerednye (a Szinatoria-Polyana hegység alatt); *Bereg* megyében Új-Klenócz (Viznicze-völgy) és Izvorhuta (Pinye-völgy).

elem a honfoglaláskor szlovén talajra telepedett. A szlovén azóta átalakult tóttá s ezt az elemet a legújabb időkig rokon cseh-morva jövevények tömegei növelik. Északnyugatról szász és bajor telepesek, északkeletről kisoroszok és románok jöttek. Az utóbbiak nyomán napjainkban a lengyel és orosz földről kibujdosó izraeliták tömege érkezett. Mindez a népmozgalom megingatta az etnikai talajt az egész vonalon. Az orosz telepesek terjeszkedése kelet felé a román, nyugat felé a tót elemet tolta el, — aztán jött a visszahatás, s a szapora tótság a nyugati Kárpátokból minden irányban előnyomúlt: túlsúlylyal szállta meg a német telepek egy részét, Pozsonynál beérte, Komáromnál megközelítette a Duna-völgyet, — a palóczföldön megtört az ereje, de a ruthénséget északkeleten visszaszorította a szepes-sárosi országhatár felé, Zemplénben a Laborczig, Ungban az Ung vizéig.

A nyelvhatárok ismételve eltolódtak, e mozgalmak ereje máig tartó hullámzást idézett elő a határvonalak körül. Nyelvterületek szakadtak részekre, medenczék támadtak, szigetek keletkeztek. A Fényes Elek statisztikája óta *367 felvidéki községben változott el napjainkig a fajtöbbség.*

Térvesztesége az *orosz* elemnek 214 falu, melyekből 37 magyarrá, 176 tóttá, 1 németté lett; a *tót* elem 76 helységet vesztett, a mikből 62 magyarrá, 12 németté, 1 oroszszá, 1 horváttá lett; a *magyar* elem vesztesége 53 helység, ebből 48 tóttá, 3 németté, 2 oroszszá lett; a *német* elem vesztett 20 községet, — 6 megmagyarosodott, 14 eltótosodott; végre a román elem térvesztése 4 falura terjed, — 2 magyarrá, 1 németté, 1 oroszszá lett az utolsó félszáz év alatt.

A *fajnépek térveszteségei* a megyék közt így oszlanak meg:

	elváltozott félszáz év alatt					
Megyében	magyar	román	tót	német	orosz	helység
Pozsony	5	—	5	2	—	»
Nyitra	9	—	6	—	—	»
Bars	2	—	5	2	—	»
Turócz	—	—	4	—	—	»
Esztergom	—	—	2	—	—	»
Hont	7	—	4	—	—	»
Nógrád	3	—	19	2	—	»
Heves	—	—	—	1	—	»
Borsod	—	—	5	1	9	»
Gömör	3	—	11	—	4	»
Abauj	4	—	7	2	21	»
Szepes	—	—	5	8	1	»
Sáros	—	—	1	—	31	»
Zemplén	4	—	2	1	89	»
Ung	14	—	—	—	47	»
Bereg	—	—	—	—	1	»
Ugocsa	2	2	—	—	5	»
Máramaros	—	2	—	1	6	»

Ezek szerint tehát a *magyarság* vesztett 53, nyert 107 helységet, — a *tótság* vesztett 76, nyert 238-at, a *németség* vesztett 20-at, nyert 17-et,

az *oroszság* vesztett 214-et, nyert 4-et, a *románság* vesztett 4-et, nem nyert egyet sem.

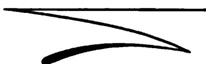
Előre látható, hogy a közel jövőben ismét változni fognak a nyelvhatárok. De ezt már kevésbé a fajnépek szaporasága, hanem inkább fogyása okozza. A *kivándorlási* mozgalom rettenetes súlyával leginkább az ország felvidékére nehezedik, s a szomorú eredmény az, hogy a félszáz év előtti állapothoz képest *1955 felvidéki helység vesztett a népszámából.* A veszteség egyenetlenül oszlik meg 1.244 tót, 495 magyar, 202 orosz és 36 német helység közt E szerint a 2650 tót helység közel fele, az 1449 magyar, a 109 német, 609 orosz helység közel harmada meghervadt az utolsó évtizedek alatt.

A kiürülő helységek megyénkint így oszlanak meg:

	a fajtöbbség				
Megyében	magyar	tót	német	orosz	összesen
Pozsony	36	33	2	—	71
Nyitra	7	131	3	—	141
Bars	12	24	—	—	36
Turócz	—	39	—	—	39
Trencsén	—	240	—	—	240
Árva	—	53	—	—	53
Liptó	—	55	—	—	55
Zólyom	—	28	—	—	28
Esztergom	1	—	—	—	1
Hont	26	43	—	—	69
Nógrád	63	37	—	—	100
Heves	21	—	—	—	21
Borsod	56	2	—	1	59
Gömör	82	87	1	—	170
Abauj	109	48	3	—	160
Szepes	1	80	26	12	119
Sáros	—	161	—	88	249
Zemplén	53	137	1	62	253
Ung	26	16	—	14	56
Bereg	8	—	—	14	22
Máramaros	—	—	—	—	10
Ugocsa	2	—	—	1	3

Legcsekélyebb a vesztesége a két legkisebb megyének: Esztergomé 1, Ugocsáé 3 helységben. Legnagyobb a veszteség Zemplénben 253, Sárosban 249 és Trencsénben 240 helység erejéig.

Nem keressük tovább e pusztulás okait, vagy az új idők alakulásaira kiható következményeit. Feladatunk az ország keleti vidékeire szólít, első sorban a Királyhágón túli részek felé.

Túl a Királyhágón.

Erdélyi talajra érkeztünk, a keleti Kárpátok közé. Természetes bástyafalaik körülveszik az országrészt: északkeleten a radnai, keletre a csiki és bereczki, délről a brassói, fogarasi, szebeni havasok, s Hunyad sarkában hatalmas ormaival a Retyezát. Nyugat felől szintén hosszú hegylánczok feküsznek Erdély mélye s a magyar alföldi róna közt: a Polyana, Kudsir, az Érczhegység, a tordai, gyalui, bihari havas, a Réztető, a Meszes s az Avas. De míg a többi határbérczekből csak nehány hegyszoros nyílik Moldva és Havas-Alföld felé, s maga az Olt vize is egy ily szűk kapun át hagyja el Erdélyt, — addig e belső hegységbe északnyugaton a Szamos, délnyugaton a Maros széles völgynyílást vág, s úgy ereszkednek le a magyar alföldre folyamrendszerükkel, amaz a felső, emez az alsó Tisza-vonalhoz. Magyarország és Erdély egységét ezek a változhatatlan kapcsok irott törvényeknél is hathatósabban biztosítják.

2617 helysége van a 16 megyére, s 85 megyejárásra terjedő országrésznek. Szilágy megyét is ide számítjuk, mert közös történeti mult (a megye egy része Közép-Szolnok megyéhez tartozott), hasonló topografia és azonos fajnépek erdélyi jelleget adtak neki. A fajtöbbség 652 helységben magyar, 178-ban német, 1785-ben román, 2-ben tót.

Hogy az áttekintést e képződmények fölött megkönnyítsük, három tagba fogjuk a megyéket osztani: *keleti, északi* és *déli* csoportra.

A *keleti* csoporthoz, mely a *Székelyföldet* foglalja magában, a négy székely megye tartozik: Csik, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda.

Az *északi* csoport öt megyéből áll, a miket nagyrészt a *Szamos* és mellékvizei kapcsolnak össze, u. m.: Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Szilágy, Kolozs, s az ezzel határos Torda-Aranyos.

A *déli csoportban* hét megyéről lesz szó, melyek ketteje a *szász* föld oltmelléki részeire terjed: u. m. Brassó és Nagy-Küküllő, — a többiek nagy részén a *Maros* és mellékvizei folynak át: ezek Kisküküllő, Alsó-Fehér, Hunyad, Szeben, s a vele határos Fogaras.

Midőn e csoportok tárgyalásához fogunk, *nélkülöznünk* kell a *régi* statisztika *számadatait*. *Fényes* Elek nagy földrajzi munkája Erdély népességét nem mutatja ki helységenkint, — úgy látszik, nem voltak adatai, vagy nem fért hozzájuk. Egy másik jeles forrásmunka: a treuenfeldi *Lenk* Ignácz nyug. altábornagyé,[1] a határőrök katonai törzskönyve és a r. kath. anyakönyvek alapján közli itt-ott a lélekszámot, legtöbb községről becslésszerűleg állapítva meg, hogy népességük mely faji vagy fele-

[1] „*Siebenbürgens* geogr.-topogr.-*statistisch*-hydrographisch-orografisches *Lexikon* I—IV. kötet. Bécs 1839.

kezeti elemekből áll, s melyik van többségben (ezt első helyen említi meg), melyek vannak kisebbségben (azokat erejükhöz mért rendben sorolja fel). Az ily becslés mindig csak hozzávetőleges lehet, s a becslő egyéniségétől függ, hogy tárgyias és megbízható legyen. Mi ilyennek tartjuk Lenk altábornagy becslését, s az ő tekintélyére hivatkozással állapítjuk meg, az erdélyi községekről, hogy művének megjelenése, kerek félszáz év óta, a fajnépesség azokban *megváltozott*-e és *mire* változott. Ez úton vázlatát adhatjuk úgy a mai, mint a régebbi Erdély néprajzi térképének.

Azt, hogy a jogi népesség félszáz év alatt mely községekben *nőtt* vagy *fogyott*, adatok hiányában *lehetetlen megállapítanunk*. E helyett figyelni fogunk a helységek földrajzi és térszíni fekvésére, csoportos elhelyezkedésükre, méreteikre, a mik megannyi bizonyító ténykörülmények abban a kérdésben, mely Erdély fajnépeinek tárgyalásánál önként fölmerül: *őslakó nép*-e ez országrészben a *román*, vagy pedig *jövevény*, mely sokkal a magyar honfoglalás után áramlott be ide?

I. Erdély keleti megyéi.

A Székelyföld négy megyéjében és 31 járásában 523 helység fekszik. Az utolsó számláláskor e 2,729.574 k. holdnyi területen 532.110 lélek élt. A fajnépesség akkor így oszlott meg megyék s községek szerint:

Megye területén	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
417 *magyar* helységben (2,189.167 k. hold területen) volt:											
Maros-Torda	127	92.513	12.009	126	756	1	5	1	—	3.796	109.207
Csík	57	96.458	2.379	6	274	2	—	1	—	357	99.477
Udvarhely ..	130	102.933	1.209	20	432	—	3	1	—	1.117	105.715
Háromszék .	103	108.876	7.796	247	505	59	—	141	—	725	118.349
együtt:		400.780	23.393	399	1.967	62	8	144	—	5.995	432.748
99 *román* helységben (505.141 k. hold területen) volt:											
Maros-Torda	77	7.765	48.855	5	214	3	—	—	—	2.390	59.232
Csík......	9	2.403	12.091	—	110	—	—	—	—	29	14.633
Udvarhely ..	3	86	1.209	—	—	—	—	—	—	87	1.382
Háromszék .	10	1.923	9.564	4	46	3	—	—	—	122	11.659
együtt:		12.177	71.719	9	370	6	—	—	—	2.628	86.906
7 *német* helységben (35.266 k. hold területen) volt:											
Maros-Torda	4	2.294	1.315	9	5.468	—	1	12	—	322	9.421
Udvarhely ..	3	190	773	—	1.699	—	—	—	—	373	3.035
együtt:		2.484	2.088	9	7.167	—	1	12	—	695	12.456[1]

E népeket fogjuk fölkeresni a Székelyföld négy megyéjében a Felső-Maros, a Felső-Olt folyása s a határszéli havasok közt.

---

[1] Összesen a négy megyében:

Maros-Tordában	208	102.572	62.179	140	6.438	4	6	13	—	6.508	177.860
Csíkban.....	66	98.861	14.470	6	384	2	—	1	—	386	114.110
Udvarhelyben .	136	103.209	3.191	20	2.131	—	3	1	—	1.577	110.132
Háromszékben .	113	110.799	17.360	251	551	59	—	141	—	847	130.008
együtt:		415.441	97.200	417	9.504	65	9	156	—	9.318	532.110

Csík megye.

A Székelyföld legmagasabb fekvésű s legzárkozottabb megyéje. Mindenfelől a keleti Kárpátok havasai veszik lánczolatosan körül: Maros-Torda felől a görgényi havas, Udvarhely felől a Hargita, s a baróti havasok, Háromszék felől a bodoki hegyláncz; keleti homlokzatán a csíki s a gyergyói havasok választják el Románia felvidékétől, az egykori Moldovától.

E bérczóriások közt, egyazon hegycsoportban, a Feketeréz tövénél ered az országrész két legnagyobb folyóvize: a Maros s az Olt. Amaz északnak Maros-Tordába, emez délnek Háromszék felé indul, végig folyva Csíkmegye hegysíkjain: a Maros a gyergyósági magas rónán, az Olt a felcsíki és kászonalcsíki hegymezőn. A bérczekből néhány kisebb patak gyarapítja a főereket; ilyen a Szépvíz Felcsíkban, s a Fiság Alcsíkban. A Kászon-patak ugyanitt saját útján siet Háromszékbe, hogy a Feke-ügygyel együttesen érje be a Barczaság szélén az Oltot. A csíki és gyergyói havasok vízerei többnyire a keleti lejtőn ereszkednek le Románia felé, keskeny kapunyílásokat törve maguknak a hegyfalakon át. E kapuk a Tatros kijáratánál a Gyímes-szoros, a Békás mentén a Békás-szoros, a Kis-Beszterce útján a Tölgyes-szoros, s fenn a Feketevíz fölött a Bélbor-szoros.

A megye térszine 831.682 k. hold kiterjedésű, s csak 66 helység népesíti azt be. Átlag mintegy 12 ezer k. holdra jut egy-egy helység. De ha nemis sűrű a népesség a megyében, egyes részeit tömören lakja: a havas hegyvidékeken, a mik a megye háromnegyedét betöltik, csak a határszéli szorosok közül van nehány nagyobb telep: a csíkmegyei helységek ama három hegysíkon épültek tömegesen, hol a Maros a Gyergyóságot s az Olt Fel- és Alcsikot szeli át.

A helységek közül 57-ben a fajtöbbség magyar, 9-ben román. Mi térszakaszonkint fogjuk e képződményeket megtekinteni. Előbb szétnézünk a határszéli hegyszorosok közt, s leszállunk a Maros-völgy felső medenczéjébe; aztán végig megyünk az Olt-vonalon déli irányban, s útunkat a Kászon-völgyben, a háromszéki határon zárjuk.

A gyergyói havasban (2 magyar, 5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt:
Gyergyótölgyesi j.								
•Gyergyó-Borszék	a	magyar	I° r.	n.	r. kath.	I° g.	i.	nincs adat
Gyergyó-Bélbor	a	*román*	II° m.	—	*g. kath.*	II° r.	i.	román
‡Gyergyó-Tölgyes	b	magyar	III° r.	n.	r. kath.	IV° g, II° i.	ö.	*román*
Gyergyó-Holló	a	*román*	IV° m.	—	*g. kath.*	III° r.	i.	román
Gyergyó-Domuk	a	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	román
Gyergyó-Zsédánpatak	a	*román*	I° n.	m.	*g. kath*	I° r.	e.	román
‡*Gyergyó-Békás*	a	*nomán*	II° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	i.	román

A Tatros-völgy (2 magyar, 1 román hegységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt:
Felcsíki járás.								
Csik-Gyimes F.-Lok	a	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	*román*
•Csik-Gyimes K.-Lok	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	*román*
Csik-Gyimes-Bükk	b	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	V° r.	—	román

A Maros-völgy (9 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Gy.-szt-miklósi j.								
{ Gyergyó-Salamás	a	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	román
{ *Gyergyó-Várhegy	b	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	—	*magyar*-román
‡*Gyergyó-Ditró*	ɑ	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
‡*Gyergyó-Remete*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
‡*Gy.-Szárhegy*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
‡*Gyergyó-Alfalu*	ɑ	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
‡*Gy.-Sz.-Miklós*	ɑ	magyar	—	—	r. kath.	I° ö.	g. c.	magyar-*örmény-román*
‡*Gy.-Tekerőpatak*	b	magyar	II° r.	e.	r. kath.	II° g.	—	mrgyar
{ Gyergyó-Csomafalva	b	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
{ *Gyergyó-Ujfalu	c	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
{ Gyergyó-Kilyénfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
{ *Gyergyó-Vasláb	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	—	*magyar*-román

A gyergyói s a csíki havasok világából négy kapu nyilik Romániába: a Tarhavas alatt (1662 m.) a Gyimes-szoros. a Zsédányhegy alatt (1204 m.) a Békás-szoros, a Vereskő alatt (1511 m.) a Tölgyes-szoros, s a Magyaroshegy alatt (1448 m.) a Bélbor-szoros. Ezeken át költözött ki a székely elem Havasalföldre és szivárgott be a moldovai román a Székelyföldre száz évek óta.

Tíz telep áll e kapuk körül; mindannyit a moldvai románok alapították. Lenk altábornagy mindegyik telepről megjegyzi művében, hogy «von den *aus der Moldau emigirten* Walachen formirt», vagy «entstanden», vagy «angesiedelt».[1]) Félszáz év előtt egy-egy ily telep 30—40 házból állt, s magyar nem lakott bennük. Ma méreteik mind meghaladják az 1000 lelket, Gyergyó-Tölgyes és Gyimes-Bükk megközelíti a 3000 et is. Azóta e telepek közül négy megmagyarosodott: u. m. Borszék, Gyergyó-Tölgyes, Felső- és Közép-Lok: más négy telepen jelentékeny a magyar kisebbség: u. m. Gy.-Békáson és Bélboron (II—II°), Gy.-Hollón (IV°) és Csik-Gyimes Bükkön (V°). Némelyek e határszéli székely-magyar telepeseket csángóknak, vagyis vándoroknak nevezik; de r. kath. vallásuk arra vall, hogy megyebeliek, mert a csíki székely túlnyomólag r. kath.

A moldvai románok a kapukon át beljebb huzódtak, a *Felső-Maros* felé. Ennek gyergyói medenczéjében 9 székely-magyar helység körül 3 román telep keletkezett. Egyikük: Gyergyó-Vasláb a Maros és Olt-vidék közt el van szigetelve, — kettejük: Gyergyó-Salamás és Gyergyó-Várhegy ama völgyszoros pitvarában fekszik, melyen át a Maros vize a Görgényhavas alatt Maros-Tordába fordul. Félszáz év előtt Gy.-Várhegy és Gyergyó Vasláb fajtöbbsége magyar volt, azóta a román elem itt többségre jutott; Várhegyen már csak I° erejű a székely-magyar kisebbség.

A medencze 9 magyar helysége erős, népes képződmény. Méreteik: 3 ɑ, 1 d, 2 c, 2 b, 1 β; közülük hat nagyközség, hat tiszta magyar, s csak egyben (Gy.-Tekerőpatak) mutatkozik erősb (II°) román minoritás. Ezek közé a beszivárgó román elem nem települt, csak a medencze

[1]) V. ö. id. m. I. köt. 73. és köv. l.

szélein vonta meg magát, vagy átszivárgott Maros-Tordába, a Görgényhavas alá; nagyobb tömegeivel ott fogunk találkozni. Egyelőre megállapítjuk, hogy e moldvai eredetű románok a g. kath. hitet vallják, míg a gyergyói székelyek r. katholikusok.

Lássuk a csiki székelyt az Olt-vonalon.

Az Olt-völgy (31 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Felcsiki járás.								
Cs.-Balánbánya	α	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° a.	g.	magyar
•Csík-Szt-Tamás	b	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	—	magyar
‡*Csík-Szt-Domokos*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Csík-Jenőfalva	a	magyar	I° r.	-	r. kath.	I° g.	—	magyar
•Csík-Karczfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Csík-Dánfalva	b	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Madaras	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Vacsárcsi	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Csík-Görcsfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
•Csík-Rákos	a	magyar	--	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Mádéfalva	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
•Csík-Csicsó	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Cs.-Csomortány	β	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	—	magyar
Csík-Pálfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	e.	magyar
Cs.-Csobotfalva	α	magyar	–	—	r. kath.	I° g.	—	mdgyar
•Cs.-Várdotfalva	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	—	—	magyar
Csík-Taplócza	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
•,•Csík-Szereda	a	magyar	I° n.	r. e.	r. kath.	I° e.	g. ō. a.	magyar
Kászonalcsiki j.								
Csík-Szt-Lélek	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Csík-Zsögöd	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Csík Mindszent	β	magyar	—	--	r. kath.	—	—	magyag
•Csík-Szt-Király	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Szt-Imre	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	--	magyar
•Csík-Szt-Simon	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar-*román*
Csík-Csatószeg	β	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Szt-Márton	β	magyar	–	—	r. kath.	I° e.	—	magyar-*román*
•Csík-Csekefalva	a	magyar	—	–	r. kath.	I° e.	—	magyar
Csík-Kozmás	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Csík-Verebes	α	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
•Csík-Tusnád	b	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Csík-Lázárfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° g.	k.	magyar

A Szépvíz-völgy (5 magyar helységgel):

Felcsiki járás.								
Csík-Szt-Mihály	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
•Csík-Szépvíz	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar-*román*
•Csík-Szt-Miklós	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Csík-Borzsova	β	magyar	II° r.	e.	r. kath.	I° g.	i. e.	magyar
Csík-Délne	β	magyar	II° r.	—	r. kath.	II° a.	—	magyar

A Fiság-völgy (3 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kászonalcsíki j.								
Csík-Ménaság	b	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
*Cs.-Szt-György	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Csík-Bánkfalva	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*

A Kászon-völgy (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kászonalcsíki j.								
*Kászon-Altiz	β	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Kászon-Feltíz	a	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	—	magyar-*román*
Kászon-Impér	a	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	—	magyar-*román*
Kász.-Jakabfalu	a	magyar	—	—	r. kath.	III° g.	—	magyar-*román*
*Kászon-Újfalu	a	magyar	—	—	r. kath.	II° g.	—	magyar

Valaha külön joghatárokkal bírt a mai Csík megyében Gyergyószék is, Csíkszék is, sőt egy időben Kászonszék is. A két utóbbi az Olt-vonalon fekszik, s Háromszék határáig terjed. Az oltvölgyi felső és alsó hegymezőn, s a környék három kisebb völgyében 44 székely helység tornya látható. A főhely: Csíkszereda város nem a legnépesebb köztük (a.), nagyobb a népbőség Csík-Tusnádon, Csík-Szépvizen, Ménaságon, Dánfalván, Csík-Szt-Tamáson (5 b.) és Csík-Szt-Domokoson (c). Átlag mind fejlett középméretű képződmények, a miken annyi száz év viszontagsága és vihara erőt venni nem tudott. Méreteik: 1 c., 5 b., 20 a., 14 β. és 4 α. Nem érik fel a Gyergyóság főhelyeit, s apró falvaik gyaníttatják, hogy a *székely kivándorlás* azok népszámát tetemesen megapasztotta, — nagyközségeik csekély száma (2) hanyatló jólétre vall: de a tömör képződmények, a sok *tiszta magyar* helység (35) erőt fejez ki, mely a fajvédelem munkáját eddig helytállólag végezte.

Félszáz év előtt itt 12 helységben erős román kisebbség mutatkozott, de azóta eltűntek. Csak más két helységben, s egyes székely faluk *g. kath.* kisebbségeiben maradt kevés nyomuk. Legtöbben vallják az «oláh hitet» a következő *tiszta magyar* falukban: Csík-Szt-Tamáson, Csík-Csicsón, Csík-Csomortányon (II—II°) és Cs.-Lázárfalván (IV). Ezek — azt hiszszük — mind *megmagyarosodott* román eredetű elemek.

Más fajnépek a havasokon át ide nem jönnek, — a román sem marad meg a csíki székely rétegben, hanem vagy hozzá hasonul, vagy kitér előle, a hogy kikerülték a Gyergyóságban a hegyszorosokon átszivárgott román rajok, a mik Maros-Torda *felvidékén* telepedtek meg, hova sem a marosszéki székely, sem a régeni szász réteg nem terjed.

Csík megyéről adataink így foglalhatók össze.

Van a megyében 1 magyar *város* (Csíkszereda), 9 nagyközség: 8 magyar s 1 román (Gyergyó-Békás a; Békás-szorosnál). A kisközségek

20 körbe kapcsolvák, s mindannyi 2—4 faluból áll, a fajtöbbség 19 körben magyar. 1-ben román (a Békás-szoros körül).

A helységek méretei:

méretre	*fajtöbbségre* magyar	román	
nagyméretű (e)	3	—	helység
középméretű (d)	1	—	
» (c)	3	—	
» (b)	8	2	
» (a)	23	6	
kisméretű (β)	15	1	
» (α)	4	—	
együtt:	57.	9	

Tiszta magyar helység van 44, tiszta román helység nincs. *Súlytalan* (I°) kisebbség akad 9 magyar, 5 román faluban. Erős a *magyar* kisebbség 4 román, s a *román* kisebbség 4 magyar helységben. — a *súlyméret* ott 2 helységben II°, 1-ben IV°, 1-ben V°, itt 3-ban II°, 1-ben III°.

Vallásra a csíkmegyei *magyar* helységek r. katholikusok, csak 10 helységben van II—III°-nyi és 2-ben IV—V°-nyi g. kath. kisebbség, a *román* helységek pedig g. katholikusok, s csak 2-ben van II—III°-nyi, 1-ben V°-nyi r. kath. kisebbség.

A *nyelvterületi* viszonyok következők. Az 57 *magyar* helység egy tagban fekszik, s a magyar nyelvhatár Gyimes-Középfok (Tatros-völgy), Csík-Balánbánya (Olt-völgy). Gyergyó-Tölgyes és Borszék (Gyergyói havas), Gyergyó-Ditró és Gyergyó-Remete (Maros-völgy) helységeken vonul át a Görgény havas nyugati oldalára, Udvarhely és Maros-Torda felé. A 9 *román* helység három darabra van tagolva. Egyik darab az országos határon 4 helységből áll; ezek nyelvhatára Gyimes-Bükknél Romániából hajlik be, s Gyergyó-Domuk, Békás és Zsédánypatak falvakon át vissza-is tér oda csakhamar. A másik darab a megye északi részén fekszik, s szintén 4 helységből van összetéve. A nyelvhatár vonala itt Gyergyó-Hollótól, a tölgyesi szoros mögött indul előbb északnak Bélbor felé, majd délnyugatnak Gy.-Salamás és Várhegy felé. A harmadik darab egy községnyi nyelvsziget: Gy.-Vasláb.

Mielőtt a magyar-román nyelvhatár irányát a Maros-völgy mentén tovább követnők, megtekintjük azokat a kapukat is, a mik délkeleten Háromszékből nyilnak Románia felé.

Háromszék megye.

Térszini rajza nagy kettős-udvarhoz teszi hasonlóvá, melyet az erdélyi Kárpátok havasai bástyáznak körül. Az udvarba északon, Csík megyéből egy kisebb kapu: a Kászon-völgy nyilása, s egy széles hegyfolyosó vezet a bodoki s a baróti hegysor közt: az Olt-völgy. Más két kapu keletről és délről a havasokon át Romániába szolgál: ott az ojtozi, itt a Bodza-

szoros. Nyugaton a bérczfalak a barczasági magas róna felé nyitva vannak: ez Háromszék főbejárata. Benn a havasok gyürűjében tágas hegymezőség terül el, melyet a Fekete-Ügy vize szel át, hogy beérje az Oltot és egyesüljön vele. Ilyen a megye belső udvara. A hegyfolyosó Csíkból idáig ereszkedik le, — de az Olt csak egy külső pitvaron fut keresztül: a Szépmezőn, aztán merész fordulattal áthajlik a Barczaságba, másodszor elhalad, kívül a hegybástyákon, a baróti havas alatt, úgy hagyja el végleg Háromszék területét.

Fenn a hegyek közt, lenn a hegymezőségen s a völgyek mélyében 113 helység épült: 103 magyar és 10 román. E fajnépek elhelyezkedéséről a térszakaszok fognak minket ezúttal is tájékoztatni. Megtekintjük e czélból a bereczki s a Bodzahavas vidékét, az ojtozi s a Bodzaszorossal, — aztán szétnézünk a bodoki havas alatt s a Fekete-Ügy medenczéjében, — végül bejárjuk az Olt-völgyet úgy a hegyfolyosóban és a Szépmezőn, mint a baróti hegyek alatt.

Az ojtozi szoros (1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kézdi járás.								
:*Sósmező*	a	*román*	III° m	—	*kel. gör.*	III° r.	á.	*román*

A bereczki havasok alatt (21 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kézdi járás.								
:*Bereczk*	b	magyar	IV° r.	—	r. kath.	IV° k.	g. e.	magyar-román
{ Csomortány	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
{ •Esztelnek	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	*román*-magyar
{ Kurtapatak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
{ Bélafalva	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
:*Kézdi-Polyán*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
:*Kézdi-Sz.-Lélek*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
{ Kézdi-Almás	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
{ •Lemhény	b	magyar	—	—	r. kath.	I° k.	—	magyar-*román*
{ Kézdi-Mártonos	β	magyar	IV° r.	—	r. kath.	IV° k.	—	magyar-román
{ :Ozsdola	b	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	magyar-*román*
Orbói járás.								
{ Hilib	β	magyar	I° r.	e.	r. kath.	I° k.	e. g.	magyar
{ :Gelencze	b	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° g.	e.	magyar-*román*
{ Imecsfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar
{ Haraly	α	magyar	I° r.	—	*r. kath.*	I° k.	e.	magyar
{ :*Zabolya*	b	magyar	I° r.	—	*ev. ref.*	IV° r.	k. g	magyar-*román*
{ Páva	α	magyar	I° r.	e.	ev. ref	IV° r.	g.	magyar-*román*
:*Kovászna*	c	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° k.	r. u.	magyar-román
{ Körös	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° g.	—	magyar-*román*
{ •Papolcz	b	magyar	I° r.	t.n.o.e.	ev. ref.	III° r.	g. i.	magyar-*román*
:*Zágon*	d	magyar	IV° r.	—	ev. ref.	IV° k.	r.	magyar-román

A Bodza-havas alatt (9 magyar, 6 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység minősége	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Sepsi járás.								
Bodzavám	a	*román*	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° r.	e. á.	román
•Bodza-forduló	a	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	i.	román
Szita-Bodza	a	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	r.	nincs adat
Felső-Doboly	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	—	magyar-*román*
•Kis-Borosnyó	a	*román*	V° m.	e.	*kel. gör.*	V° e.	r.	*magyar*-román
Egerpatak	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	g.	magyar-*román*
:*Nagy-Borosnyó*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	magyar-*román*
Szacsva	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° g.	r. i.	magyar-*román*
Sepsi-Magyaros	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	g. r. u.	magyar-*román*
•Lisznyó	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° g.	k. r.	magyar-*román*
Dobolló	a	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	—	*magyar*-román
:*Bikfalva*	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° k.	r.	magyar-*román*
Márkos	β	*román*	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
•Nyén	b	magyar	IV° r.	—	ev. ref.	V° k.	r.	magyar-román
Bodola	a	magyar	V° r.	e.	*kel. gör.*	IV° e.	r. a.	magyar-román

A Romániával határos bereczki és bodzai havasokból emelkednek ki a megye legmagasb hegykúpjai: a Csíklom (1.190 m.), a Nagy-Borgó (1.540 m.), a Zernye (1.605 m.), a Feketehalom (1.632 m.), a Lakócza (1.775 m.), — végre Csík megye szélén a Nagy-Sándor (1.640 m.) s a Nemere (1.628 m.). E hegyóriások tövében 37 helység épült: 30 magyar, 7 román.

Elhelyezkedésük hasonló ahhoz, a mit Csík területén: a határszorosoknál s a Maros medenczéjében láttunk. Itt is, miként ott, román helységek csak a *Romániába nyiló kapuk tornáczában keletkeztek*. Jele, hogy a román fajnépesség azokba onnét, *kívülről* érkezett. A belső területen, benn a megye nagy udvarában, a székely községek tömör sorait látjuk, s a román elem egyre gyérül, végül teljesen kifogy belőlük.

A Háromszékbe való beszivárgás kisérletének nyoma látható mindkét kapu körül: az *ojtozi* szorosban Sósmező román nagyközség, a *Bodzaszorosban* pedig 3 román kisközség fekszik: Bodzavám, Szita-Bodza és Bodzaforduló. *Amott* a beszivárgó elem csak Bereczkig s Kézdi-Mártonosig jutott el, Sósmező tőszomszédságában, a mit jelentékeny román kisebbség (IV—IV°) is bizonyít; — beljebb, az orbói oldalon a minoritások csak szórványosak, s a kézdi oldalon elmaradnak. Félszáz év előtt e vonalon *Esztelnek* is fajtöbbségre román falu volt, s Kézdi-Polyántól Ozsdoláig mindenütt mutatkoztak erős román minoritások. De e fajnép a kézdi székely talajban nem verhetett gyökeret. Esztelnek ma tiszta magyar község, s környékén a beszivárgott románokra csak a magyar elem g. kath. és kel. gör. vallása töredékei emlékeztetnek. Ellenben *emitt*, a Bodzaszoros körül, két irányban is látható a románság terjeszkedése: a Feketeügy felé, hol Kis-Borosnyó és az Olt felé, hol Dobolló és Markus faluk

románizáltattak. Az utóbbi már félszáz éve román község volt, de a két előbbi akkor magyar falu volt, s csak azóta oláhosodott el. A magyar kisebbség Kis-Borosnyón ma is IV°, mig Dobollón leolvadt I°-ra.

Miért puhább a székely talaj a sepsi, mint a kézdi és orbói területen, két körülmény gyanittatja. *Egyik* körülmény a székely népesség eltérő *tömörsége:* a bereczki havas alatt van 21, a bodzai havas alatt csak 9 magyar helység, — ott a nagyközségek száma 7, itt csak 2, — ott a helységméretek 1 d., 1 c., 7 b., 3 a., 7 β., 2 α., itt 1 b., 2 a., 4 β, 2 α. E különbségek arra vallanak, hogy a bodzai vidéken hanyatlanak a magyar községek, népességük gyaníthatólag fogy, s ez a *székely kivándorlással* függ össze. A *másik* körülmény a topografia természetéből állapitható meg: a bereczki havas alatt nincs több bejárás Romániából, csak az Ojtozi-szoros, — mig a Bodza-szoros két kaput zár: a felsőt s az alsót, — tőszomszédságukban pedig ott van Brassó mögött a tömösi szoros is. E három kapunyílás s a román fajnép nagyobb terjeszkedése bizonynyal a *beáramlási mozgalmakkal* függött mindenha össze.

Vallásra a kézdi székely s az orbói is Haraly vidékeig r. kath.; a sepsi székely, s az orbói is Zabonyától Zágonig ev. ref.; — a román elem kel. gör. felekezetű, — csak itt-ott van megmagyarosodott g. kath. románok nyoma.

Lássuk a megye mélyét a bodoki hegyek alatt s a Fekete-ügy vonalán.

A bodoki hegyek alatt (12 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kézdi járás.								
Szárazpatak	β	magyar	—	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
Peselnek	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Volál	β	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	g.	magyar-*román*
•Karatna	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	—	magyar-*román*
⁑*Al-Torja*	a	magyar		—	r. kath.	I° e.	g.	magyar-*román*
Fel-Torja	β	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	g.	magyar
•Futásfalva	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	magyar-*román*
Ikafalva	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° r.	g.	magyar-*román*
Fel-Csernátony	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	k. g.	magyar-*román*
•Al-Csernátony	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	k.	magyar-*román*
Albis	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k.	magyar-*román*
•Dálnok	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r.	magyar-*román*

A Feketeügy-völgy (31 magyar helységgel):

Kézdi járás.								
•Nyjutód	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar
Szászfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Sárfalva	β	magyar	I° n.	e.	r. kath.	—	—	magyar
•••**Kézdi-Vásárhely**	d	magyar	I° n.	r.	r. kath.	III° e.	k. g.	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Oroszfalu	α	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° e.	—	magyar
•Szt-Katolna	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar-*román*
Hatolyka	α	magyar	—	—	*r. kath.*	I. e.	k.	magyar
Martonfalva	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	magyar-*román*
•Márkos-Mátisfalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k.	magyar-*román*
Léczfalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar-*román*
Maksa	β	magyar	I° e.	t.	ev. ref.	I° r.	g. k. i.	magyar-*román*
Várhegy	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	magyar
Bita	β	magyar	I° e.	n.	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Orbói járás.								
Petőfalva	α	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	magyar
Tamásfalva	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	II° r.	—	magyar
•Szőrcse	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k. i.	magyar
Telek	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Barátos	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k.	magyar-*román*
•Páké	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i	magyar-*román*
Czófalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r.	magyar
Sepsi járás								
Eresztevény	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	magyar
•Besenyő	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k. i.	magyar
Angyalos	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	g.	magyar-*román*
•Réty	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k.	magyar-*román*
Komolló	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° k.	u. r.	magyar-*román*
Laborfalva	α	magyar	—	—	*unit.*	III° r.	e.	magyar-román
Sepsi-Szt-Iván	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III° k.	e. u.	magyar-*román*
§*Uzon*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° r. II° k.	u.	magyar-*román*
Kilyén	α	magyar	II° r.	e.	*kel. gör.*	IV° e.	u. g. i.	magyar-román
•Szotyor	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° r.	u.	magyar
Kőkös	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° r.	u. k. g.	magyar-román

A háromszéki hegymezőn, melyet a Fekete-Ügy szel át, le az Olt mellékeig, melynek Szépmező a neve: 43 magyar helységet találunk. A román beszivárgásnak itt nincs nyoma. A helységek közül 30 tiszta magyar; más fajnépekből főleg német és czigány spórák láthatók. A mi német elem van, az a szomszéd Barczaságból került ide. Román csak Kézdi-Vásárhelyt és Uzonban akad csekély számmal, — a legtöbb Kilyénben van (II°).

Félszáz éve a Fekete-Ügy medenczéje erős román kisebbséget 21 magyar faluban talált, — azóta ez elemek elköltöztek vagy beolvadtak. Csak kel. gör. vallású magyarok arányszámai emlékeztetnek rájuk: Kilyénben a fajtöbbség magyar, s a felekezeti többség kel. gör., — Komolló és Sepsi-Szt-Iván tiszta magyar helységek, de az erős felekezeti kisebbség mindkét faluban kel. gör. (III—III°).

A román elem e medenczében nem talált alkalmas talajt magának. A magyar községek sűrűn feküsznek egymás mellett, s a székely fajnépesség is elég tömör bennük: a helységméretek 1 d., 1 b., 8 a., 21 β, 12 α.

Az apró faluk száma azonban gyanittatja, hogy a tömörség nem oly erős többé, a milyen volt; a *kivándorlás* ritkítni kezdi a székelység sorait. *Vallásra* a kézdi székely e medenczében is r. kath., s csak Fel-Csernátony és Albis közt ev. ref., — az orbói székely csak Petőfalván r. kath., egyebütt ev. ref., — végre a sepsi székely Kilyénben kel. gör., Laborfalván unitárius, Sepsi-Szt-Ivánon r. kath., egyebütt ev. ref.

Nagyobb nyoma maradt a Háromszékbe szivárgó román elemeknek a megye nyugati táján: az Olt-völgyben s a baróti havasban. Forduljunk ez oldal felé.

Az Olt-völgy (25 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei		felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei		A fajnépesség
			legsúlyosb	egyéb szórványos		legsúlyosb	egyéb szórványos	félszáz év előtt volt
Sepsi járás.								
•Bükszád	a	magyar	I° n.	e. t.	*r. kath.*	IV° k.	e.	magyar-*román*
Mikó-Ujfalu	a	magyar	—	—	*kel. gör.*	III° r.	e.	magyar-*román*
Málnás	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	k.	magyar-*román*
Oltszem	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	k. i.	magyar-*román*
•Zalán	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k. g.	magyar
Bodok	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	r. i.	magyar
Zoltán	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Étfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
Fótos	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	u.	magyar
•Gidófalva	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° g.	—	magyar-*román*
Sepsi-Mártonos	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	—	magyar
Kálnok	β	magyar	—	—	ev. ref.	V° u.	r.k.i.	magyar
•Kőröspatak	a	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	III° u.	e.k.g.	magyar-*román*
Árkos	a	magyar	—	—	*unit.*	III° e.	r. g.	magyar-*román*
•.•**Sepsi-Sz.-György**	a	magyar	I° n.	e. r.	ev. ref.	II° r.	k.i.u.	magyar-*román*
Sepsi-Sz.-Király	α	magyar	—	—	ev. ref.	V° u.	r.	magyar-*román*
•Al-Doboly	a	magyar	IV° r.	—	*kel. gör.*	IV° e.	r.	magyar-román
:*Illyefalva*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	k.g.u.	magyar-*román*
Miklósfalvai j.								
Erősd	α	magyar	VI° r.	—	ev. ref.	V° k.	—	magyar-román
•Árapatak	a	*román*	IV° m.	e.	*kel. gör.*	V° e.	r.	román-magyar
Előpatak	β	*román*	III° m.	e.	*kel. gör.*	I° e.	r. i.	nincs adat
Hidvég	a	magyar	VI° r.	e.	ev. ref.	IV° k.	r.	magyar-román
•Lüget	α	*román*	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° u.	r.	*magyar*-román
:*Bölön*	b	magyar	I° r.	—	*unit.*	IV° k. II° e.	r.	magyar-*román*
:*Nagy-Ajta*	a	magyar	—	—	*unit.*	III° e. II° k.	r.	magyar-*román*
:*Közép-Ajta*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° k.	r. u.	magyar-*román*
Miklósvár	β	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	I° e.	u.	magyar-*román*
•Köpecz	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r.	magyar-*román*

A baróti hegységben (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Miklósvári járás.								
Zalánpatak	α	magyar	—	—	*r. kath.*	V° g.	—	nincs adat
•Száraz-Ajta	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	k.	magyar-*román*
Bodos	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r.	magyar-*román*
:*Nagy-Baczon*	b	magyar	I° h.	r.	ev. ref.	II° k.	r.	magyar-*román*
:*Barót*	b	magyar	—	—	*r. kath.*	II° e.	g.u.k.a.i.	magyar-*román*

A régi statisztika térszinén 23 magyar helység talált erős román kisebbséget. Ma nincs, csak 3 faluban: Al-Dobolyon, Hidvégen és Erősdön (IV—IV*). A beszivárgott román elem számos községben megmagyarosodott, a mit a felekezeti arányszámok útján állapithatunk meg. Mikó-Ujfalu tiszta magyar helység, — de *felekezeti többsége* kel. gör.: Al-Dobolyban a fajtöbbség magyar, s a felekezeti többség kel. gör.: java magyar helységek Bükszád, Bölön, Nagy- és Közép-Ajta, Száraz-Ajta, Zalánpatak és Nagy-Baczon. — de mindezekben vannak erős II—V*) kel. gör. és gör. kath. vallású kisebbségek, holott román ajkú fajnép alig fordul elő bennük. Erdélyben a székely fajnép nem csatlakozott az orthodox egyházakhoz, erdélyi törvény ezeket soha nem reczipiálta. Az orthodoxiához tartozó székelyföldi magyarok tehát megmagyarosodott románok lesznek. Erdély több vidékén előfordul, hol a román elem van túlsúlyban, hogy az *újabb idők* során a magyarok a keleti egyházakba lépnek: ott ez az elolásodás útja.

Az Olt-völgy térszinén ma 3 román falu létezik: Árapatak, Előpatak és Lüget. Árapatak félszáz éve is román falu volt: Előpatakot forrásunk nem említi, ellenben Lügetet magyar-román falunak állítja. — a magyar fajtöbbség I*-nyi súlytalan kisebbségre olvadt. Mindhárom román képződmény Háromszék nyugati szélén, távol a megye határkapuitól, de a *Barczaság átellenében* keletkezett, mely mögött határkapuja: a tömösi szoros nyilik Románia felé: az a román elem tehát, mely e három telepet alkotta, s félszáz év alatt Lüget falut a miklósvári székelyektől elhóditotta, minden valószinűség szerint *Brassón át* került a Havasföldről ide. A székely helységek, melyeknek az Olt-völgy vonalán elég ellentálló, sőt olvasztó erejük volt, átlag ma is jelentékenyek. Élükön áll Szepsi-Szt-György város, a megye székhelye, s a székely föld egyik góczpontja, körülötte 6 nagyközség s 20 magyar kisközség fekszik, melyek — köreik összealkotását tekintve — nem tartoznak a szegény falukhoz. A helség méretek: 1 a., 3 b., 11 b., 7 β., 8 α. A kis faluk száma egyenlő az ezer lelket meghaladó közép- és nagyméretű helységek számával, a mi nem vall hanyatlásra: más részein az országnak sokkal kezdetlegesb viszonyokat láttunk. Mégis azt hiszszük, hogy e régi képződmények sokkal népesebbek lehetnének, ha gazdasági viszonyaink sorvasztó betegsége: a kivándorlás nem ritkítaná e vidéken is a székely réteget.

Felekezetre az Olt-vidék *székely* népe 5 községben r. kath., 3-ban unitárius, 1-ben kel. gör., egyebütt ev. ref. A *román* községekben a többség a keleti egyházhoz tartozik.

Foglaljuk össze az előadottakat.

Háromszék megyében van 2 magyar *város* (Sepsi-Szt.-György és Kézdi-Vásárhely). — 18 *nagyközség*, ú. m. 17 magyar, 1 román (Sósmező). A kisközségek 29 *körbe* kapcsolvák, melyek mindegyike 2—5 faluból áll, a fajtöbbség 26 körben magyar, 3-ban román.

A helységek *mérete* ilyen:

Méretre:		*Fajtöbbségre* magyar	román
nagyméretű	(α)	1	—
középméretű	(d)	2	—
»	(c)	1	—
»	(b)	12	—
»	(a)	24	7
kisméretű	(β)	39	2
»	(α)	24	1
együtt:		103	10

A *tiszta magyar* helységek száma 59, — *tiszta román* helység van 1. Súlytalan (I°) kisebbség van 34 magyar, 5 román helységben. Erős magyar minoritás esik 4 román s ugyanily román minoritás 10 magyar helységre.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek: A *magyar* helységek közül 36 r. kath., 3 kel. gör. vallású, 60 ev. ref. és 4 unitárius, míg a 10 *román* község egyaránt a kel. gör. egyházat követi. Erős *r. kath.* kisebbség van 2 kel. gör., 15 ev. ref. és 1 unitárius községben, — erős *kel. gör.* kisebbséget találtunk 4. r. kath., 9 ev. ref. és 1 unitárius helységben, — erős *ev. ref.* kisebbséget 6 r. kath., 4 kel. gör. és 2 ev. ref. helységben, végre *unitárius* kisebbséget 1 r. kath. helységben.

A *nyelvterületi* viszonyok hasonlók a csíkiekhez. A megye 103 *magyar* helysége egy tagban fekszik, hozzá zárkózva a csíki, az udvarhelyi és brassói magyar képződményekhez. A 10 *román* helység területe több darabra van tagolva: egyik darab az ojtozi szorosban, másik a Bodza-szoros körül fekszik, a többi szétszórt nyelvszigeteket alkot az Olt-völgyben.

A *román* nyelvhatár vonala az ojtozi szoros körül Romániából Sósmezőig húzódik s legott vissza is tér oda, a honnét jött; az alsó Bodzaszoros felől Szita-Bodzán és Bodzafordulón át Kis-Borosnyóig nyomul, aztán Dobollóra kerül s Márkuson át Bodzavám felé az alsó Bodzaszorosnál távozik. A *magyar* nyelvhatár az ojtozi szorossal szemben Bereczk, Lemhény és Kézdi-Almás, a Bodza-szorossal szemben Zágon, Felső-Doboly, Nagy-Borosnyó, Szacsva, Magyarós, Lisznyó, Bikfalva, Bodola és Nyén községek irányát követi.

Háromszék és Csík a székely föld keleti határmegyéi. Most a két belső megye felé fordulunk, a mik ezektől nyugatra feküsznek: Udvarhely és Maros-Torda felé.

Udvarhely megye.

A székely történelem és hagyomány ezt a megyét tekintette mindenha a székelység anyaszékének. Neve is mutatja, hogy valaha itt volt a rabonbánok udvar-helye.

Északi és keleti részeit havasok borítják: Maros-Torda felől a Görgény-havas, Csík felől a Hargita, Háromszék felől a baróti havas, — míg

délnyugatról Nagy-Küküllő megyén át az oltmelléki hegyek néhány nyúlványa idáig ágazik el.

A havasokból a folyóvizek sora ereszkedik részint délnek, részint nyugatnak s az egymás mellett fekvő völgyek tagolják részekre a megye lakott területét. A *Hargitában* ered a Barót-patak, a Kormos, Vargyas vize, a Nagy- és Kis-Homoróddal; mindezek az Olt medrébe ömlenek Nagy-Küküllő megye területén. A *Görgény*-havasban fakad a Nagy-Küküllő forrása és a vele egyesülő mellékpatakoké, milyen a Fejérnyikó, a Gagy s a Magyarós; föllebb északnyugatnak, Maros-Torda határa mellett, a Kis-Küküllő indul nyugatnak, ebbe torkol a Korond s a Küsmőd-patak udvarhelyi területen.

Völgyekben gazdag térszinét 136 helység népesiti be: 130 magyar, 3 német és 3 román.

Fekvésükről a térszin egyes tagozatai fognak tájékoztatni. E czélból megtekintjük előbb a Hargitából leágazó kisebb völgységeket a két Homoród s a Nagy-Küküllő közt fekvő halmos területig, aztán a Nagy-Küküllő, s végül a Kis-Küküllő völgyrendszeréhez fordulunk.

A Hargita alatt 2 magyar helységgel:

A járás és helység neve	A helység alakja	Fajnemzet: többsége	Fajnemzet: kisebbsége: magyarság	Fajnemzet: kisebbsége: egyéb számottevő	Felekezet: többsége	Felekezet: kisebbsége: magyarság	Felekezet: kisebbsége: egyéb számottevő	A [illegible]: hányszor és miért volt
Székely-udvarhelyi j.:								
[illegible]	b	magyar	—	—	r. kath.	[illegible]	—	magyar
Kápolnás-Oláhfalu	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar

A Barót-völgy 3 magyar helységgel:

A járás és helység neve	A helység alakja	Fajnemzet: többsége	Fajnemzet: kisebbsége: magyarság	Fajnemzet: kisebbsége: egyéb számottevő	Felekezet: többsége	Felekezet: kisebbsége: magyarság	Felekezet: kisebbsége: egyéb számottevő	A [illegible]: hányszor és miért volt
Homoródi járás								
[illegible]	a	magyar	[illegible]	—	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román
Kis-Baczon	[illegible]	magyar	—	—	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román
Bibarczfalva	[illegible]	magyar	—	—	ev. ref.	[illegible]	—	magyar-román

A Kormos-völgy 4 magyar helységgel:

A járás és helység neve	A helység alakja	Fajnemzet: többsége	Fajnemzet: kisebbsége: magyarság	Fajnemzet: kisebbsége: egyéb számottevő	Felekezet: többsége	Felekezet: kisebbsége: magyarság	Felekezet: kisebbsége: egyéb számottevő	A [illegible]: hányszor és miért volt
Homoródi járás.								
Füle	a	magyar	[illegible]	[illegible]	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román
[illegible]	[illegible]	magyar	—	—	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román
[illegible]	[illegible]	magyar	—	—	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román
[illegible]	[illegible]	magyar	[illegible]	—	ev. ref.	[illegible]	[illegible]	magyar-román

A Vargyas-völgy 2 magyar helységgel:

A járás és helység neve	A helység alakja	Fajnemzet: többsége	Fajnemzet: kisebbsége: magyarság	Fajnemzet: kisebbsége: egyéb számottevő	Felekezet: többsége	Felekezet: kisebbsége: magyarság	Felekezet: kisebbsége: egyéb számottevő	A [illegible]: hányszor és miért volt
Homoródi járás.								
Vargyas	a	magyar	—	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	a	magyar	—	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	magyar-román

A Nagy-Homoród-völgy 6 magyar helységgel:

A járás és helység neve	A helység alakja	Fajnemzet: többsége	Fajnemzet: kisebbsége: magyarság	Fajnemzet: kisebbsége: egyéb számottevő	Felekezet: többsége	Felekezet: kisebbsége: magyarság	Felekezet: kisebbsége: egyéb számottevő	A [illegible]: hányszor és miért volt
Homoródi járás.								
Lövéte	a	magyar	[illegible]	[illegible]	r. kath.	[illegible]	[illegible]	magyar
Homoród-Almás	[illegible]	magyar	—	—	unit.	[illegible]	[illegible]	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hom.-Karácsonyfalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	II°-r.	g. a.	magyar-*román*
•Hom.-Okländ	β	magyar	—	—	*unit.*	I° r.	e. g.	magyar-*román*
Hom.-Ujfalu	α	magyar	—	—	*unit.*	I° e.	g. r.	magyar
:*Zsombor*	a	magyar	II° r.	e.	*ág.ev.*	II°k. II°r.	u. e.	*szász*-román

A Kis-Homoród-völgy (9 magyar, 1 német helységgel):

Homoródi járás.								
Hom.-Keményfalva	α	magyar	—	—	unit.	II° g.	e. r.	magyar
Hom.-Abásfalva	α	magyar	—	—	unit.	II°g.	e. i. r.	magyar-*román*
•Hom.-Szt-Márton	β	magyar	—	—	unit.	IV° e.	g. r. i.	magyar-*román*
Lokod	α	magyar	—	—	unit.	II° e.	—	magyar
Recsenyéd	α	magyar	—	—	unit.	II° e.	r.	magyar-*román*
•Hom.-Szt-Pál	β	magyar	—	—	unit.	I° e.	r. i.	magyar-*román*
Hom.-Szt-Péter	α	magyar	—	—	unit.	I° e.	—	magyar
H.-Városfalva	α	magyar	—	—	uuit.	I° e.	—	magyar-*román*
H.-Jánosfalva	α	magyar	—	—	unit.	I° r.	á. i.	magyar
:*Darócz*	β	*német*	III°r. II°e.	m.	*ág. ev.*	IV° k.	e. u.	szász-román

A Homoród-Küküllő-köz (16 magyar, 2 német helységgel):

Homoródi járás.								
Hom.-Remete	α	magyar	—	—	*r. kath.*	I° g.	u. e.	magyar
Gyepes-Homor.	α	magyar	—	—	*unit.*	I° e.	g. r.	magyar-*román*
•Kénős	α	magyar	—	—	*unit.*	I° á.	r.	magyar
Telekfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
Sándorfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
Szent-László	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° u.	k. r.	magyar
Ábrahámfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	u.	.magyar-*román*
Bágy	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	—	magyar
•Dálya	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	r. k.	magyar-*román*
Ege	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° u.	—	magyar
Petek	β	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	I° k.	—	magyar-*román*
Jásfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	—	magyar
Kányád	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	k.	magyar-*román*
Miklósfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	r. i. g.	magyar-*román*
•Derzs	a	magyar	—	—	*unit.*	I° e.	r.	magyar-*román*
Muzsna	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° u.	—	magyar-román
:Bene	β	*német*	III°r. II°e.	m.	*ág. ev.*	III°k.	e. r. i.	szász-román
Sz.-keresztúri j.								
:*Erked*	a	*német*	III°r. II°e.	m.	*ág. ev.*	V° k.	e. u. r.	szász-román

A Hargita 1,279 m. magas oromzata alatt, amin Felcsíkból a Tolvajos hágó vezet át, s szerte a völgyekben, melyek innét az Olt felé ereszkednek, 42 magyar s 3 német helységet találunk.

A székely falvak egyes térszakaszokon elég népesek. Ilyen a két Oláhfalu a Tolvajos hágó fölött, ilyenek a Vargyas s a Nagy-Homorod-völgy helységei. A többi térszakaszokon azonban gyenge a népszám aránya. A magyar helységméretek az egész vidéken ilyenek: 3 b., 7 a., 13 β., 19 α.; a három szász helységé: 2 a., 1 β. A nagyközségek száma 6,

de ennek fele szász helység. Az apró székely falvak tetemes szama (32) a kivándorlási mozgalom következménye.

A székely helységek túlnyomólag *tiszta* magyarok. Más fajnépből csak itt-ott mutatkoznak kisebb román s czigány rajok. Erős román kisebbség a 3 szász faluban van (III—III°) s a magyar Zsomboron (II°). A régi statisztika szerint Zsombor félszáz éve *szász falu* volt, *Szász-Zsombornak* hívták, s azóta *magyarosodott* meg. A két Oláhfalu — mint neve mutatja — eredetileg román telep volt, s ma tiszta magyar: a románok elköltöztek vagy beolvadtak. Ez lehetett sorsa a román kisebbségeknek is, a miket Lenk altábornagy 22 magyar helységben talált, s azóta elenyésztek; gyenge nyomokat a g. kath. és kel. gör. vallású székely töredékekben véljük láthatni: számarányuk Kemény- és Abásfalván III—III°, Homorod-Almáson, Kis-Baczonban és Száldoboson II—II°. A megmagyarosodott Szász-Zsomborban a felekezeti többség ma is ág. ev., mely vallás a szászok nemzeti vallása.

Az udvarhelyi székelyek a két Homorod s a Vargyas-völgyben nagyrészt unitáriusok, a Hargita alatt r. katholikusok, a Barót-, a Kormosvölgyben, s a Homorod-Küküllő-közben ev. reformátusok.

E vidék magyar helységei osztatlanul egy tagban feküsznek. A 3 szász helység a megye délnyugati határára dűl, a volt *királyföldi* szász medencze behajló nyúlványa gyanánt. A *magyar nyelvhatár* e medenczével szemben Zsombor, Városfalva, Jánosfalva, Dálya, Ege, Peted, Deres és Muzsna helységeknél vonul el.

Lássuk a Nagy-Küküllő-vidék helységeit.

A Nagy-Küküllő-völgy (25 magyar, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Sz.-udvarhelyi j.								
:*Zetelaka*	c	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	—	—	magyar
Küküllő-Keményfalva	β	magyar	—	—	*r. kath.*	—	—	magyar
*Fenyéd	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	u.	magyar-*román*
Máréfalva	a	magyar	—	—	*r. kath.*	—	—	magyar
Betlenfalva	β	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	I° e.	u.g.k.	magyar-*román*
Szombatfalva	β	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	II° e.	u.	magyar-*román*
*.***Sz.-Udvarhely**	𝔞	magyar	I° n.	r. e.	*r. kath.*	IV° e.	u.g.i.k.	magyar
Hodgya	α	magyar	I° e	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Bikafalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar-*román*
*F.-Boldogasszonyfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r	u.	magyar
Patakfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
Árvátfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Óczfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g.	magyar
*Bögöz	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° u.	g.	magyar
Magyaros	α	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar-*román*
Agyagfalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	—	-	magyar-*román*
Matisfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar-*román*
Décsfalva	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbsége: legsúlyosb	kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Sz.-keresztúri j.								
N.-Galambfalva	a	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° k.	r. i.	magyar-román
•K.-Galambfalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r. u.	magyar-*román*
:*Szék.-Keresztúr*	c	magyar	I° n.	e.	ev. ref.	III° u.	r.i.á.	magyar
A.-Boldogasszonyfalva	β	magyar	II° r.	e.	*unit.*	IV°e. II°k.	á.r.	magyar-román
•Fiátfalva	β	magyar	I° r.	—	*unit.*	V° e.	k.r.	magyar-*román*
Magyar-Felek	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szederjes	β	magyar	I° r.	n.	ev. ref.	I° u.	k.á.r.	magyar-*román*
Uj-Székely	β	magyar	I° n.	—	*unit.*	IV° e.	k.á.r.	magyar-*román*

A Láz-hegység alatt (7 magyar helységgel):

Sz.-udvarhelyi j.								
:*Oroszhegy*	b	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar
•Szt-Király	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	—	—	magyar
Tibád	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar
Kadicsfalva	α	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar-*román*
Fancsal	α	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° g.	—	magyar-*román*
Ülke	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
•Szt-Tamás	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar

A Réztető alatt (6 magyar helységgel):

Sz.-udvarhelyi j.								
Lengyelfalva	β	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	I° e.	u.	magyar
•Farczád	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	r.	magyar
Sükő	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
Vágás	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	magyar
Béta	α	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e	—	magyar
•Dobó	β	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	magyar

A Fehérnyikó-völgy és melléke (19 magyar helységgel):

Sz.-udvarhelyi j.								
•Pálfalva	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° e.	u.	magyar
Firtosváralja	α	magyar	I° e.	—	*unit.*	I° r.	—	magyar
Kecsed-Kisfalud	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	I° u.	r. i.	magyar
•Farkaslaka	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	magyar
Bogárfalu	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar
Szentlélek	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	I° e.	u.	magyar
Martonfalva	β	magyar	—	—	r. kath.	—	—	magyar-*román*
Sz.-keresztúri j.								
Csehétfalva	α	magyar	—	—	unit.	I° e.	r.	magyar
F és A.-Benczéd	α	magyar	—	—	unit.	I° e.	r.	magyar
Tarcsafalva	α	magyar	—	—	unit.	I° e.	r.	magyar
Szt-Mihály	α	magyar	—	—	unit.	I° r.	e. g.	magyar-*román*
•Kobát-Demeterfalva	α	magyar	I° e.	—	unit.	I° e.	r. i.	magyar
N. és K.-Kadács	α	magyar	—	—	unit.	I° e.	r.	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kis-Kede	α	magyar	—	—	unit.	II° e	r.	magyar
Nagy-Kede	α	magyar	—	—	unit.	IV° e.	r.	magyar
Szt-Miklós	α	magyar	—	—	unit.	I° e	r.	magyar
A.-Siménfalva	β	magyar	I° e.	r.	unit.	III° e.	k. r.	magyar
Betfalva	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	k. u.	magyar-*román*
•Rugonfalva	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° u.	r.	magyar

A **Gagy-völgy** (8 magyar helységgel):

Sz.-keresztúri j.								
Enlaka	β	magyar	—	—	unit.	I° e.	r.	magyar
Martonos	β	magyar	I° e.	—	unit.	I° e.	i. r.	magyar
Tordátfalva	α	magyar	—	—	unit.	I° r.	—	magyar
•Medesér	β	magyar	—	—	unit.	II° e.	r.	magyar-*román*
Gagy	β	magyar	—	—	unit.	III° e.	r.	magyar-*román*
Magyar-Andrásfalva	α	magyar	I° r.	—	unit.	III° e.	k. r.	magyar-*román*
•Szt-Ábrahám	β	magyar	I° e.	—	unit.	II° e.	i. r.	magyar-román
Csekefalva	β	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	IV° u.	i.	magyar

A **Magyarós-völgy** (4 magyar, 2 román helységgel):

Sz.-keresztúri j.								
Nagy-Solymos	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° u.	r. i.	magyar-*román*
•Kis-Solymos	a	magyar	I° e.	—	*unit.*	II° e.	r.	magyar
Magyar-Hidegkút	α	magyar	IV° r.	—	*kel. gör.*	V° e.	r. u. i.	magyar-román
Oláh-Hidegkút	α	*román*	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° r.	e. u.	román
Oláh-Andrásfalva	α	*román*	II° e. II° m.	—	*gör. kel.*	I° e.	u.	*magyar*-román
•Szt-Erzsébet	a	magyar	II° e.	r.	ev. ref.	II° g.	n.	magyar-*román*

E térszin beépített részei fölött két magaslat emelkedik, melyek a Görgény-havasból ágaznak le a Nagy-Küküllő s a Fejérnyikó közé: az 1,000 m. Lázhegy s a 835 m. magas Réztető. Mögöttük tornyosodnak 1,600 m. magasságig a Görgény-havas ormai.

Lenn a völgyekben 72 helység épült: 69 magyar s 3 román. Közülük 62 a Nagy-Küküllő-vonalra esik, ott fekszik a megye székhelye s a székelység egyik metropolisa: *Székely-Udvarhely* is.

A magyar képződmények sűrűn érik egymást. Van köztük 1 város, 3 nagyközség; de a kisközségek nem elég népesek. A méret ilyen: 1 a., 2 c., 1 b., 7 a., 29 *β*, 29 *α*., — a kis faluk túltengő száma gyaníttatja, mekkora arányokat öltött e vidéken a székely kivándorlás. Nagy kár, hogy adatok hiányában nem mutathatjuk ki, hány község népe fogyott az utolsó félszáz év alatt. De a mit a felvidéken tapasztaltunk, hogy a sok kisméretű helység a népesség költözésével összefügg, a Székelyföldre is alkalmazhatónak véljük.

A székely községek közül e vidéken 39 tiszta magyar. Más fajnépekből itt-ott mutatkoznak szász, román és czigány spórák. Nagyobb román minoritás csak Nagy-Galambfalván, Alsó-Boldogasszonyfalván

(II—II°) és Magyar-Hidegkúton (IV°) van; félszáz év előtt 16 székely faluban mutatkoztak itt román elemek, de elköltöztek. A Nagy-Küküllő-völgy 1, s a Magyarós-völgy 2 román szigetje ellenben újabb idők képződménye: Oláh-Hidegfalva és Magyar-Felek ugyan már félszáz év előtt is román helység volt, de az utóbbinak neve mutatja, hogy azt előbb magyarok lakták; Oláh-Andrásfalva 50 év előtt székely falu volt, s azóta oláhosodott el, melléknevét is azóta kapta.

E három *román sziget* a székelység szivében csak a beáramló jövevények megtelepülése folytán keletkezhetett. Az ide legközelebb eső román telepek a Nagy-Küküllő-völgy segesvári szakaszán feküsznek; valószinű, hogy az udvarhelyi telepeseket is azokkal közös áramlat hozta, ez pedig — tekintve a telepek fekvését — csak a Nagy-Küküllő-völgy délnyugati szakaszáról, Alsó-Fehér felől jöhetett, mely megye — mint később látni fogjuk — százévek óta góczpontja a Havasalföldről beáramló románoknak.

Vallásra az udvarhelyi székely nép *r. kath.*, a Lázhegységben a Réztető alatt, a Fejérnyikó és Nagy-Küküllő-völgyek felső szakaszán; *unitárius* a Gagy-völgyben s a Nagy-Küküllő-völgy alsó szakaszán, túlnyomólag *ev. ref.* a Magyorós-völgyben s a Nagy-Küküllő-völgy középszakaszán.

Forduljunk végül a megye nyugati oldala felé.

A Korond-völgy (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Sz.-udvarhelyi j.								
:*Korond*	c	magyar	I° r.	—	*r. kath.*	II° u.	g. e.	magyar-*román*
Attya	a	magyar	—	—	*r. kath.*	—	—	magyar
•Alsó-Sófalva	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Felső-Sófalva	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
•Parajd	b	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° r.	g. u.	magyar

A Küsmöd-völgy (8 magyar helységgel):

Sz.-keresztúri j.								
Siklód	a	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar
Küsmöd	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	u. r.	magyar
Szolokma	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
•Etéd	a	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° r.	u.	magyar
Kőrispatak	a	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	III° u.	g. r.	magyar
Bözödujfalu	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III°u.	III°r. II°i.	magyar
•Bözöd	a	magyar	—	—	*unit.*	II° e.	r.	magyar *román*
Rava	β	magyar	I° r.	—	*unit.*	I° k.	r. e.	magyar-*román*

A Kis-Küküllő-völgy (3 magyar helységgel):

Sz.-kereszturi j.								
Csöb	α	magyar	I° c.	—	r. kath.	I° u.	e. i.	*román*
•Vécske	β	magyar	I° e.	—	r. kath.	II° u.	e. i. k.	magyar-*román*
Szt-Demeter	β	magyar	I° e.	r. n.	r. kath.	I° i.	e. g.	magyar-*román*

A küküllő-közi hegyekben (3 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnepesség félszáz év előtt volt
Sz.-kereszturi j.								
Magyar-Zsákod	β	magyar	I° e.	—	*unit.*	V° r.	e.	magyar-*román*
•Vécske	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	g.	magyar-*román*
Székelyszállás	α	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	magyar

A Kis-Küküllő és folyamrendszere e térszakaszok alatt huzódik át. Középnagyságú székely falvak népesítik be azokat, melyek mérete: 1 c., 1 b., 7 a., 8 β. és 2 α. Egyikük nagyközség, a többi is jómódú: 2—4 község tart jegyzőt s orvost magának; az apró faluk száma nem sokkal mulja felül a középméretűeket, a mi arra vall, hogy a kivándorlási mozgalom ezt a vidéket nem igen érte. A községek közel fele (9) tiszta magyar, másik felében is csak sporadikus a más ajkú elem (főleg czigány). Félszáz év előtt 7 faluban erős román kisebbség volt, de azóta eltünt, még a felekezetek közt sem maradt nyoma.

Vallásra a kis-küküllő-vidéki székely r. kath., a küsmöd- és korond-völgyi ev. ref. *Izraelitát* a székely földön eddig alig láttunk. Itt, a Kis-Küküllő körül mutatkozik sürűbben, egyik telepén: Bözöd-Ujfalun II° az *ereje*.

—— —

Foglaljuk össze, a mit a megyéről előadtunk.

Van e területen 1 *város* (Székely-Udvarhely), s 10 *nagyközség*, ú. m. 7 magyar, 3 szász. A kisközségek 33 körbe kapcsolvák: 28 kör áll 2—5, 4 kör 6—6 faluból, s a fajtöbbség mindannyiban magyar.

A 130 *magyar* helység *mérete:* 1 a., 3 c., 5 b., 22 a., 49 β. és 50 α.: a 3 *német* helységé: 1 a., 2 β., — s a 3 román helységé: 1 β., 2 α.

Tiszta magyar helység van 82, — tiszta német vagy román helység a megyében *nincs*. Más ajkú *súlytalan* kisebbség 43 magyar, s 2 román helységben fordul elő. Nagyobb súlylyal a *magyar* elem csak egy román faluban lép fel (II° erővel); a *román* elem 1 magyar helységben IV°, 3-ban II—II° erejű; a német helységek mindhármában III—III° a román minoritás. Jelentékeny *czigány* kisebbség van 1—1 magyar és román faluban.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek: a *magyar* helységek közül 42 unitárius, 50 ev. ref., 35 r. kath., s 1—1 helység esik az ág. ev., a g. kath. és a kel. gör. egyházakra. A *szász* helységek mind ág. ev., s a *román* helységek kel. gör. vallásúak. Erős r. kath. kisebbség van 5 ev. ref. s 1 unitárius helységben, — erős unitárius kisebbség van 6 ev. ref., 2 r. kath. s 1 g. kath helységben. — erős kálvinista kisebbséget találtunk 2 r. kath., 15 unitárius és 1 kel. gör. helységben. — végre erős kel. kör. minoritást 4 ág. ev. és 3 ev. ref. helységben.

A megye 130 magyar községe egy tagban fekszik, hozzázárkozva a maros-tordai, csíki és háromszéki magyarsághoz. A 3 német helység a megye szélén a szomszéd királyföldi szász nyelvmedenczével áll kapcsolatban. A 3 román helység el van szigetelve.

Térjünk vissza a Maros-vonalhoz, melyet Csík határán ott hagytunk el, hol Maros-Tordába fordult. Tekintsük meg most ezt a megyét.

Maros-Torda megye.

Északon, Beszténcze-Naszóddal határosan, a Kelemen-havas 1700—2100 m. magas oromzata, keleten, Csík és Udvarhely megyék felől, a Görgény-havas 1422—1777 m. magas csúcsai emelkednek.

A két bércz-csoportot a Marosvize szeli át, s megkerülve a görgényi magaslatokat, a Nyárádvidék s a Mezőség közt dél-délnyugati irányban halad keresztül a megye területén. Útközben fölveszi a Görgény-havasból eredő Görgény és Bölkény patakokat, föl a Nyárád vizét. Csak a Kis-Küküllő s ennek mellékvize, a Bere-patak marad el tőle a megye délkeleti határán; előbb a Nagy-Küküllő felé keresi útját, s hogy azzal egyesült, úgy ömlik aztán Alsó-Fehér megyében a Marosba.

A havasok zord világát gyorsan váltják fel e térszinen keletre a Nyárádmellék, s nyugaton a Mezőség szelíd talajhullámai. Ez érdekes tagozatú topografián 208 helység épült; fajtöbbsége 127-nek magyar, 77-nek román, 4-nek szász.

Hogy fekvésüket megállapíthassuk, térszakaszonkint fogjuk valamennyit megtekinteni. Végig megyünk előbb a Maros-völgyön, a megye ez átfogó vonalán; aztán egy-egy pillantást vetünk nyugatra a Mezőség, keletre a Nyárádmellék, végül a párhuzamos folyású Nyárád-vize és a Kis-Küküllő felé.

A Maros-völgy (29 magyar, 4 német, 32 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Felső-régeni j.								
:*Oláh-Toplicza*	d	román	III° m.	e.	kel. gör.	III° r.	g. i. e.	román
Göde-Mesterháza	a	román	III° m.	e.	kel. gör.	II$_0$ r.	e. i.	román
•Palota	β	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° i.	r. e. g.	román
Ratosnya	β	román	IV° m. II° e.	n.	kel. gör.	II° r.	i. e. a. g.	román
•Déda	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° i.	e. r. g.	román
Füleháza	a	román	II° m.	e.	kel. gör.	II° e.	g. i.	román
Maros-Kövesd	α	román	I° e.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Monosfalu	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° i.	—	román
Maros-Oroszfalu	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° i.	k.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Liget	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	II° g.	—	román
•Felső-Répa	a	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Alsó-Répa	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Maros-Hodák	*a*	román	I° e.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Disznajó	a	*magyar*	II° r.	—	ev. *ref.*	II° k.	i. r.	magyar-román
•Magyaró	a	*magyar*	III° r.	e.	ev. *ref.*	III° k.	i. g.	magyar-román
Holt-Maros	ʒ	*magyar*	II° r.	e	ev. *ref.*	II° k.	—	magyar-román
Erdő-Szakál	ʒ	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Maros-Vécs	a	*magyar*	II°r. II°e.	n.	ev. *ref.*	II° k.	i.r.u.	magyar-román
Idecspataka	a	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Idecs	ʒ	*német*	I° m.	r. e.	*ág.* ev.	I° e.	i.	szász
Orosz-Idecs	ʒ	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Idecs	ʒ	*német*	I° r.	e.m.h.	*ág.* ev.	I° e.	g. r.	szász-*román*
Lővér	ʒ	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Felfalu	ʒ	*magyar*	IV° r.	e.	ev. *ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román
•Magyar-Régen	a	*magyar*	III° r.	n. e.	ev. *ref.*	III°g	r.a.i.k.	magyar-román
Alsó-régedi járás.								
• •Szász-Régen	ɑ	*német*	IV°m. II°r.	e.	*ág.* ev.	III°r. II°g.	e.i k.	*magyar*-szász-román
Radnótfája	ʒ	magyar	IV° r.	e.	ev. ref.	IV°g.	r.i.a.	magyar-román
Beresztelke	a	magyar	III°r. II°e	—	ev. ref.	III° g.	r.	magyar-román
Magyar-Fülpös	ʒ	*román*	V°m.	e. n.	*g. kath.*	V° e.	r. i.	*magyar*-román
Abafája	a	magyar	IV°r. II°e.	—	*g. kath.*	IV° e.	r.	magyar-román
:*Petele*	a	*német*	III°r. II°e.	m.	*ág.* ev.	IV° g.	r.i.e	szász-román
Unoka	*a*	magyar	III° r.	e.	ev. ref.	IV° g.	r.	magyar-román
Körtekapu	*a*	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	e.	(nincs adat
Nagy-Ercse	ʒ	*román*	III° m.	e.	*g. kath.*	III° e.	i.	*magyar*-román
Toldalag	ʒ	magyar	V° r.	—	*g. kath.*	V° e.	i.	magyar-román
•Vajda-Szt-Iván	a	magyar	IV°r. II°e.	—	ev. ref.	IV°g.	r.i u.	magyar-román
Körtefája	a	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	II° k.	r. i.	magyar-román
Gernyeszeg	a	magyar	III°r. II°e.	n.	ev. ref.	III° k.	g r.	magyar-román
•Maros-Jára	ʒ	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	III° r.	u. g.	magyar-*román*
F-.marosi járás.								
Sárpatak	a	magyar	II°r. II°e.	—	ev. ref.	II°g.	r.i.k.	magyar-román
Sáromberke	ʒ	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	I° r.	k. g.	magyar-*román*
:*Nagy Ernye*	a	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	IV°r. II°g.	u.i.	magyar-román
Csejd-Tófalva	*a*	magyar	I° r.	e.	ev ref.	I° r.	k.g.u.i.	magyar-*román*
•Maros-Szent-György	a	*román*	IV° m.	—	*g. kath.*	III°r. II°k.	e.	*magyar*-román
Várhegy	*a*	*román*	IV° m.	—	*g. kath.*	III° e.	i.	*magyar*-román
Udvarfalva	*a*	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	II° g.	i. r.	magyar
•Maros-Szent-Anna	ʒ	*román*	IV° m.	e.	*g. kath.*	III° e.	r.i.k.	*magyar*-román
Bárdos	*a*	*román*	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	*magyar*-román
Alsó-marosi járás.								
•.•Maros-Vásárh.	A	magyar	I° r.	n. e.	ev. ref.	III°r.	i.g.a.u k.	magyar-német-román
Remeteszeg	*a*	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	II° g.	e.r.u.	román
Hidvég	*a*	magyar	IV° r.	—	ev. ref.	III°g.	k.r.i.	magyar-román
•Maros-Szt-Király	ʒ	magyar	IV° r.	—	*kel gör.*	III°r. III°e.	i.g.u.	magyar-román
Egerszeg	*a*	magyar	V° r.	—	*kel. gör.*	III°e.	r.i.u.g.	magyar-román
Náznánfalva	ʒ	*román*	IV° m.	—	*kel. gör.*	III°e.	r.i u.	*magyar*-román
Kisfalud	*a*	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	g.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
*Medgyesfalva	β	*román*	II° m.	e.	*kel. gör.*	II° e.	r.g.i.	román
Hagymás-Bodon	α	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	II° g.	r. i.	magyar-*román*
Kakasd	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° g.	—	magyar-*román*
Maros-Keresztur	β	magyar	V° r.	—	*kel. gör.*	V° e.	r.	magyar-román
Nyárádtő	β	*román*	III° m.	e.	*g. kath.*	II° r.	e. i.	*magyar*-román
*Csitt-Szt-Iván	β	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	II° g.	i.	magyar-román
Székely-Uraly	α	*román*	I° e.	m.	*g. kath.*	I° i.	e.	román
Mező-Bergenye	β	magyar	III° r.	e.	ev. ref.	IV° k.	—	magyar-román
Székely-Sóspatak	α	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° k.	i.	román
Malomfalva	β	*román*	II°m. II°e.	—	*kel. gör.*	IV° e.	g. r.	*magyar*-román

A Maros vize Csík megyéből Oláh-Topliczánál lép maros-tordai területre és Malomfalvánál, Kis-Küküllő megye határán hagyja el azt. Hosszú völgyvonalán három fajnép helyezkedett el: a felső szakaszon a románság, a középsőn magyarok, románok és szászok, az alsón magyarok és románok osztakoznak.

Félszáz év előtt — 3 helység híján — az egész alsó szakasz, s a közbenső is nagyrészt magyar volt. Lenk tábornok Szász-Régenben magyar fajtöbbséget, s a völgyben 41 magyar falut, 40-ben román *kisebbséget* talált. Azóta a viszonyok megváltoztak. Szász-Régenben a német elem jutott túlsúlyra, 10 helységben a magyar elem a román mögé került. Magyar-Fülpösön V°, Szász-Régenben, Maros-Szt-Györgyön, Maros-Szt-Annán, Várhegyen és Náznánfalván IV—IV°, Nyárádtőn s Nagy-Ercsén III—III°, Malomfalván II° a magyarság mai ereje. Sőt vannak egykori magyar helységek, hol ennyi sem maradt meg: ilyen Kisfalud, vagy a honnét minden nyoma kiveszett: ilyen Bárdos.

Valóban nagyok a Maros-vonal e szakaszain a székelység *térveszteségei*. Bizonynyal lélekszámban is sokat kellett veszítnie. Számszerűleg nem állapíthatjuk meg, mennyivel fogyott Marosvásárhely körül a magyar népesség. Egy részét a székváros vonzotta magához, mely nagyot lendült félszáz év alatt; de több lehet, a mi kivándorolt, — szülő falvai pedig elsatnyultak. A székelyek helyét aztán elfoglalta lassan a terjeszkedő román elem.

A *magyar* helységek mérete ma: 1 A. (Maros-Vásárhely), 11 a., 9 β., 8 α.; a *szász* helységeké: 1 𝔞. (Szász-Régen), 1 a., 2 β.; a *román* helységeké: 1 d., 9 a., 13 β., 9 α. A vidék 3 *nagyközsége* közül 1 magyar: Nagy-Ernye, 1 német: Petele, s 1 román: Oláh-Toplicza. Ez is a marosi székelység gyengülését jelenti.

Csekély kárpótlás a térveszteségekért, hogy a felső Maros-vonal néhány román községében erős magyar kisebbségek mutatkoznak, a mik félszáz év előtt nem léteztek: Ratosnyán IV°, Oláh-Topliczán és Göde-Mesterházán III—III°, Palotán II°. Ez az elem tán Csíkból települt át ide, erre vall r. kath. vallása, mely Csíkban a legelterjedtebb vallás. A

marosi székelyek a völgy vonalában átlag ev. reformátusok, itt-ott orthodox szertartásúak. A szász községek e vidéken, mint erdélyszerte mindenütt, az ág. ev. egyház hívei. A *románság* egy része g. kath., más része a kel. gör. egyházhoz tartozik.

Az orthodox hitű *magyarság* Erdélyben *többnyire megmagyarosodott román*. De a hol a fajmagyarság szegényedik és fogy, a románság pedig gyarapodik és terjed, ott nemcsak ez a megmagyarosodott réteg *olvad vissza* a román etnikába, hanem *fajmagyarok is eloláhosodnak*. Házasság, rokoni és vagyoni kötelékek, gyakran erkölcsi függés szálai kapcsolják az ilyeneket a román fajhoz. Az eloláhosodás útja általán a román *templomokon* vezet át, mióta a törvény a keleti egyházat recipiálta, s minden templom kapuját mindenki számára megnyitotta. A román családba beházasodott székely eljár az oláh misére, gyermekei már csak törik a magyar nyelvet, s később végkép elfelejtik. Ilyen a kép mindenütt, hol a helységekben *gyenge magyar többség* és *erős román kisebbség* kerül együvé, s a felekezeti népesség *majoritása gör. kath.* vagy *kel. gör.* Ilyen volt az eset a Marosvölgy *eloláhosodott* székely falvaiban, s ehhez hasonló ma Abafáján, Toldalagon, hol a fajtöbbség még magyar, a fajkisebbség IV—V° erővel román, s a felekezeti többség g. kath., továbbá Maros-Szt-Királyon, Maros-Kereszturon és Egerszegen, hol a fajtöbbség magyar, a fajkisebbség román, s a felekezeti többség kel. görög.

Keresnünk kell a feleletet a kérdésre: *honnan jött* a felső Marosvölgybe ez a túlsúlylyal terjeszkedő román elem? Láttuk, hogy Csik megyébe a határszoroson át s onnét a Maros mentén *nyugat felé vonult*. Ha megmarad a Maros-vonalnál, lassú áramlata lassankint tán elmosta volna az útjában fekvő 4 székely és 4 szász képződményt, a miket csupán elszigetelt, — a hogy elmosta az orosz községeket: Görgény-Oroszfalut, Maros-Oroszfalut és Orosz-Idecset. De a románság tovább szivárgott innen, a *beszterce-vidéki* Sajó-völgy s a *Mezőség* felé. *Más irányból is arra áramlottak* rajai, s nagy tömeggé megnőve, *onnan csaptak vissza hullámai* a Maros-vonalhoz, a *Mezőségen át*.

Lássuk ezt a térszakaszt.

A Mezőség 11 magyar, 15 román helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Felső-marosi j.								
•Nagy-Ölyves	a	román	III° m.	e.	g. kath.	III° e.	—	*magyar*-román
Mező-Rücs	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. u.	román
[illegible]	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. i.	*magyar*-román
Kis-Nyulas	[illegible]	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Bala	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Puszta-Almás	a	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Mojos	a	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Póka	[illegible]	*magyar*	II° r.	e.	ev. ref.	II° g.	i. r.	magyar-román
Póka-Keresztur	a	*magyar*	II° r.	—	ev. ref.	II° g.	u.	magyar-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Bazéd	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° r.	e.	*magyar*-román
Szabéd	β	*magyar*	—	—	*unit.*	II° e.	r.	magyar-*román*
Mező-Pagocsa	a	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.	román
•Mező-Sámsond	b	román	V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. u.	*magyar*-román
Kis-Lekencze	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	r. u.	román
Mező-Fele	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° u.	r. g.	magyar
•Mező-Csávás	a	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	—	magyar-román
Galambod	α	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g.	—	magyar-román
Mező-Ménes	α	román	V° m.	—	g. kath.	IV e.	r. i. u.	*magyar*-román
Mező-Szabad	β	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Alsó-marosi járás.								
Mező-Kölpény	β	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g.	r. u. i.	magyar-román
•Mező-Madaras	b	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	—	magyar-román
Száltelek	α	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	i.	*magyar*-román
Mező-Kövesd	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r.	magyar-román
•Karczó	α	román	IV°m. II°e.	—	g. kath.	IV° e.	r.	*magyar*-román
Mező-Panit	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	—	magyar-*román*
:*Mező-Bánd*	c	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	II°k. II°g.	r. i.	magyar-román

Félszáz év előtt a Mezőség maros-tordai részén Lenk tábornok csak 6 román községet talált; e szigeteket akkor 20 székely község vette körül, melyekben — egy tiszta magyar falu, Mező-Fele kivételével — erős román kisebbségek voltak. Azóta közülük 9 falu eloláhosodott, s a magyar elem kisebbségben maradt, melynek mai ereje Mező-Sámsondon és Mező-Ménesen V—V°, Harczón IV°, Nagy-Ölyvesen és Szálteleken III—III°, Puszta-Almáson, Mező-Pagocsán és Kis-Lekenczén II—II°, Mező-Szt-Mártonban, Balán és Mojoson I—I°, sőt Bazédon a czigány elemből is több van, mint a magyarból.

A székely faluk csoportos fekvéséből látható, hogy a magyar képződmények a Mezőség *keleti* szélén a Maros-völgy közelében maradtak meg, hol magyar tömegre támaszkodhattak. Beljebb, a Mezőség *mélyén* mind eloláhosodtak, mert ott a románság tömege növekvő túlsúlylyal vette azokat körül.

A román községek mérete a térszinen ma: 1 b., 5 a., 2 β., α., — a magyar helységeké: 1 c., 1 b., 2 a., 4 β,, 3 α. Ez utóbbiak között épp a legnépesebbekben a román minoritás jelentékeny: Mező-Bándon (c), Mező-Madarason (b) és Mező-Csáváson (a) IV—IV°, Mező-Kölpényen, Mező-Kövesden, Száltelken és Galambodon (III—III°), Pókán és Póka-Keresztúron (II—II°). A fajnépesség változott arányaiból megállapítható, hogy a székely elem a Mezőségben jelentékenyen fogyott, s ezzel a román elemnek a terjeszkedésre útja nyilt.

Vallásra a mezőségi székely ev. ref., a román elem pedig g. kath. Az arányszámok itt-ott megmondják, hogy az eloláhosodó községekben

a magyar fajkisebbség egy része román templomba jár: Mező-Sámsondon és Mező-Ménesen a magyar minoritás V—V°, az ev. ref. kisebbség pedig IV—IV°, tehát I—I° magyar a g. kath. kisebbséghez tartozik.

Forduljunk most a Maros balpartjához: a Görgény és Bölkény patakok melléke s a Maros-Nyárád-köz felé.

A Görgény-völgy (2 magyar. 7 román helységgel):

A járás és helység neve	A helységek mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Alsórégeni járás.								
Görgény-Oroszfalu	β	román	II° e.	—	g. kath.	—	—	román
•Görgény-Sóakna	β	román	—	—	*kel. gör*	—	—	román
Görgény-Adorján	α	román	II° e.	m.	g. kath.	I° e.	—	román
Görgény-Üvegcsűr	β	*magyar*	II° r.	—	*r. kath.*	II° e.	g.	magyar-román
Kásva	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	r.	román
•Görgény-Szt-Imre	a	*magyar*	IV° r. II° e.	n.	*r. kath.*	V° g. III° e.	a.	magyar-*német*-román
Görgény-Hodák	b	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	V° g.	r.	román
•Görgény-Libánfalva	b	román	I° m.	n.	*kel. gör.*	II° g.	r.	román
Görgény-Orsova	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	e.	román

A Bölkény-völgy (1 magyar. 9 román helységgel):

Alsórégeni járás.								
Magy.-Bölkény	β	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román
Oláh-Bölkény	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Kakucs	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° a.	—	román
•Sorophása	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Sz.-Mihálytelke	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Kincses	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Alsó-Oroszi	β	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
•Felső-Oroszi	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Felső-Kőhér	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	—	román
Alsó-Kőhér	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román

A Nyárád-köz (16 magyar. 13 román helységgel):

Alsórégeni járás.								
•Hétbükk	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	i.	román
Magy.-Péterlaka	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° r.	g. i	magyar
Oláh-Nádas	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	III° g.	—	román
Oláh-Telek	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	(nincs adat)
Jobbágytelke	a	*magyar*	I° e.	—	*r. kath.*	—	—	magyar
•Hódos	β	*magyar*	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	magyar-*román*
Ehed	α	*magyar*	I° r.	—	*r. kath.*	I° g.	e.	magyar-*román*
Iszló	α	*magyar*	I° r.	e.	*r. kath.*	IV° u.	g. e. i.	magyar-*román*
Vadad	β	*magyar*	—	—	*unit.*	II° e.	r. g.	magyar
Kis-Szederjes	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° k.	r. e.	román
Nagy-Szederjes	α	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Kis-Illye	α	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. a. i.	magyar-román
Erdő-Csinád	β	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	I° r.	g. i.	magyar
Erdő-Szengyel	α	román	IV° m. II° e.	—	*kel. gör.*	III° e.	r.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év alatt volt
Felső-marosi j.								
Iklánd	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	IV° u.	r. g. i.	magyar
•Kál	β	magyar	I° e.	r.	*unit.*	III° r.	e. i.	magyar-*román*
Székes	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	II° r.	u. i. k.	magyar
•Jedd	β	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	II° g.	r. i.	magyar-*román*
Koronka	β	magyar	III°r. II°e.	—	ev. ref.	III° k.	r. i. u.	magyar-román
Bós	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° r. II° g.	u.	magyar-román
Kebele	α	*román*	V° m.	—	*kel. gör.*	V° e.	g. u. i.	*magyar*-román
Kebele-Szt-Iván	α	*román*	II° m.	e.	*g. kath.*	II° e.	i. r. k.	*magyar*-román
Agárd	α	*román*	III° m.	e.	*g. kath.*	II° c.	r. u.	*magyar*-román
Nyárád-szeredai j.								
Bő	α	magyar	I° r.	e.	*r. kath.*	IV° c.	g. u.	magyar-román
Vecze	α	*román*	I° e.	m.	*kel gör.*	I° g.	r. e.	*magyar*-román
Szt-Lőrincz	α	*román*	I° m.	e	g. kath.	I° u.	i.	*magyar*-román
Sárd	α	*román*	IV° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.u.k.i.	*magyar*-román
•Tompa	α	magyar	II° e.	r.	ev. ref.	II° r.	u. g. i.	magyar-*román*
Moson	α	*román*	IV° m.	c.	*kel. gör.*	III° e.	u. r. g.	*magyar*-román

Az imént láttuk, hogy a román áramlat a Maros jobb partján a székelyföld belsejébe a Mezőség felől jött, — most látni fogjuk, hogy a balparton: a Nyárád-közben meddig terjeszkedett. A Görgény- és Bölkény-völgyben 16, a Nyárád-közben 5 román falu félszáz év előtt is román volt. Népét nyilván amaz áramlat hozta Csík megyén át Moldvából, melynek nyomán a gyergyósági s a felső-marosi román telepek Gyergyó-Salamástól Maros-Hodákig keletkeztek. A rajzás e vonalon nyugati irányt vett; de egy része a román karavánoknak keresztül szivárgott a Maros-völgy székely és szász telepein, bevette magát a Görgény-havas lakható völgyeibe és ott 21 községet alapított. Három magyar telep fekszik köztük: Magyar-Bölkény, Görgény-Szt-Imre és Görgény-Üvegcsűrt, — az első lazán függ össze a marosvölgyi magyarsággal, a másik kettő el van tőle szigetelve. Míg a román telepek a Görgény-havas csíki oldaláról a maros-tordai oldalon a Nyárád-mellékig terjesztették a román nyelvhatárt, mélyen behajolva a Nyárád-köz szivébe. De ez így volt félszáz éve is.

Azóta a megye *alvidékén*, a Nyárad-köz déli részén, *8 román község keletkezett*, — egyik magában áll: Erdő-Szengyel, a többi csoportban fekszik: Agárd, Kebele, Kebele-Szt-Iván, Vecze, Szt.-Lőrincz, Sárd és Moson. Félszáz éve *mind a nyolcz székely község volt*, Lenk altábornagy a székelyek mellett csak román *kisebbséget* látott bennük, de a székely elem leolvadt: Kebelén V°, Sárdon, Mosonban s Erdő-Szengyelen IV—IV°, Agárdon III°, Kebele-Szt-Ivánon II°, Sz.-Lőrinczen I° arányig, Veczén ma több a czigány, mint a székely.

Ez a hullámcsapás az alsó Nyárád-közbe csak *a Mezőség felől* jöhetett, hol a román elem terjeszkedése a székely népet keletre tolta, hullámai áttörték a maros-völgyi székely képződmények sorát, s becsaptak túl a völgyön a Nyárád-köz alvidékére is.

Megállapithatjuk, hogy a térveszteséget itt is a székely elem fogyása okozta természetszerüleg. E térszakaszon a székely községek mérete: 2 a., 9 β., 7 α; a román községeké: 2 b., 11 β., 14 α. Látszik, hogy a székely képződmények számra is, súlyra is mögötte maradtak a román képződményeknek. Fejlődés helyett visszafejlődéssel állunk szemben, s ez a *kivándorlás* következménye, mely az egész székely földön *itt érhette el gyanítható legmagasb fokát.*

Ennek folytán a nyelvhatárok is lényegesen megváltoztak. Félszáz év előtt a *román nyelvhatár keletről nyugatnak* vonult: jött a Gyergyóságból s ment Beszterce-Naszódba át. Irányát a gyergyói Maros-völgyben Gyergyó-Várhegy, a Bölkény-völgyben Felső- és Alsó-Köhér, a nyárádközi behajlásnál Oláhtelek, Nagy- és Kis-Szederjes, a fordulónál Oláh-Nádas, Hétbükk és Oláh-Bölkény, a Görgény-völgy szélén Görgény-Oroszfalu és Sóakna, a Maros-völgyben észak-nyugatnak tartva Orosz-Idecs, Maros-Oroszfalu, Maros-Hodák, Erdő-Szakál, és a kolozsmegyei határon — Lövér, helységek jelölték. Ez a határ ma is fennáll. De azóta a *román vonal nyugatról visszakerült dél-keletnek* a Maros-Nyárád vidékére: Szász-Régen alatt Magyar-Fülöp és Körtekapu, a Mezőségen át Puszta-Almás, Majos, Bazéd, Kis-Lekencze, Mező-Sámsond és Száltelek, végre a Maros-völgyön át, Vásárhely alatt Székely-Uraly, Székely-Sóspatak, Malomfalva és Nyáradtő helységek érintésével.

A *magyar nyelvhatár* — innen a csíki határig — a Maros-völgyben: Lőrinczfalva, Maros-Keresztur, Csitt-Szt-Iván, Bergenye — a Mezőségben: Mező-Panit, Mező-Madaras, Mező-Kölpény, Szabéd, Póka-Keresztur, Póka, — a felső Maros-völgyben Toldalag, Unoka, Beresztelke, Magyar-Régen, Felfalu, majd visszafordulva Radnótfája és Magyar-Bölkény felé a Nyárád-közben: Magyar-Péterlaka, Kis-Illye, Kál, Iszló, Ened, Jobbágytelke, végre a Nyárád-völgyben (melyről alább lesz szó) Köszvényes és Köszvényes-Remete falukon vonul át, hogy innen keletre: Gyergyó-Remeténél a csiki határszakaszhoz csatlakozzék.

A *román* nyelvhatár mögött *elszigetelt magyar* községek: a felső Maros-völgyben Maros-Vécs, Holt-Maros, Magyaró és Disznajó. — a Görgény-völgyben Görgény-Üvegcsür és Görgény-Szt-Imre, — s a Mezőségben Mező-Bánd.

A *magyar* nyelvhatár mögött *elszigetelt román* helységek: A Mezőségben Mező-Ménes, Mező-Szabad és Harczó, a Maros-völgyben Várhely, Bárdos, Maros-Szt-Anna, Remeteszeg, Náznánfalva, Kisfalud és Medgyesfalva, a Nyárád-közben Erdő-Szengyel, Agárd, Kebele-Szt-Iván, Vecze, Sárd, Moson és Szt-Lőrincz.

Mondanunk sem kell, hogy a 4 felső-marosi *szász* helység, a mik a román és magyar nyelvterület közt feküsznek, ú. m. Petele, Szász-Régen, Felső- és Alsó-Idecs megannyi *nyelv szigetek.*

Tekintsük meg végül Maros-Torda megye *délkeleti* részét, mely a Nyárád-völgytől a Kis-Küküllőig terjed.

A Nyárád-völgy (40 magyar, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Nyárád-szeredai j.								
:Köszv.-Remete	a	magyar	I° r.	—	*r. kath.*	I° g.	—	magyar
Köszvényes	β	magyar	I° r.	e.	*r. kath.*	I° g.	e.	magyar
•Mikháza	β	magyar	I° r.	e.	*r. kath.*	I° g.	e.	magyar
Deménháza	β	magyar	I° e.	—	*r. kath.*	I° e.	g. i.	magyar
Kendő	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° u.	r. k.	magyar
Márkod	β	magyar	I° n.	r. e.	ev. ref.	I° r.	g. i.	magyar
Mája	α	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	I° k.	—	magyar
Buzaháza	α	magyar	I° e.	—	*unit.*	III° e.	r. g.	magyar
Nyárád-Szt-Márton	α	magyar	—	—	*unit.*	II° e.	g. r. i.	(nincs adat)
•Csikfalva	β	magyar	—	—	*unit.*	II° e.	r. g. i.	magyar
Jobbágyfalva	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° u.	e. g.	magyar
Ny.-Andrásfalva	β	magyar	I° e.	—	*g. kath.*	V° e.	r. u.	magyar-*román*
Nyárád-Szereda	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	u. i. g.	magyar-*román*
Demeterfalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	u.	magyar-*román*
Ny.-Szt.-Anna	α	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	I° r.	g. u.	magyar-*román*
Siketfalva	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	IV° r.	g. u. i.	(nincs adat)
Rigmán	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar-*román*
Szent-Simon	α	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar
Felső-marosi j.								
Nagy-Adorján	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° u.	i. r.	magyar
Kis-Adorján	α	magyar	I° e.	—	*unit.*	III° e.	i.	magyar
•Ny.-Szt-László	β	magyar	I° r.	e.	*unit.*	III° e.	r. g.	magyar-*román*
Ny.-Gálfalva	β	magyar	I° e.	r.	*unit.*	II° e.	r. g.	magyar
Nyomát	β	magyar	II° t.	e.	*unit.*	II° e.	g. k. r. i.	magyar-*román*
Alsó-marosi járás.								
Szt-Háromság	a	magyar	—	—	*r. kath.*	III° u. II° g.	e.	magyar-*román*
Bede	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	u.	magyar
•Szent-Gericze	a	magyar	—	—	*unit.*	IV° e.	r. g.	magyar-román
Harasztkerék	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	II° g.	r. u. i.	magyar-*román*
Ny.-Bálintfalva	α	*román*	I° e.	m.	*g. kath.*	I° e.	—	román
Baczka-Madaras	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar-*román*
•Ny.-Szt-Benedek	α	magyar	III° r.	e.	ev. ref.	III° k.	g. r. u.	magyar-román
Ákosfalva	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	II° r.	k. u. i. g.	magyar-*román*
Folyfalva	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	magyar-*román*
•Ny.-Karácsonfalva	β	magyar	III° r.	n. e.	ev. ref.	IV° g.	i. r.	magyar-román
Káposztás-Szt-Miklós	β	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	II° g.	r. i.	magyar-román
Cserefalva	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. k. i.	magyar-*román*
Csiba	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	g.	magyar-román
Somosd	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	I° g.	—	magyar
Fintaháza	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	r. i. u.	(nincs adat)
Ilenczfalva	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° u.	—	magyar
•Lukafalva	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	—	magyar-román
Lőrinczfalva	α	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	I° r.	g. i.	magyar

A Bere-völgy (7 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nyárád-szeredai j.								
Selye	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	V° r.	—	magyar
*Magyarós	a	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	magyar-*román*
Bere-Keresztúr	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
*Bere	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° g.	r.	magyar-*román*
Torboszló	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	magyar
Ny.-Szt-Imre	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	I° g.	i. r.	magyar
Seprőd	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	—	magyar

A Kis-Küküllő-völgy (21 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nyárád-szeredai j.								
Illyésmező	α	magyar	—	—	*g. kath.*	III° e.	r.	*román*
Szováta	a	magyar	—	—	*r. kath.*	II° e.	g.	magyar-*román*
*Sóvárad	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	r.	magyar-*román*
Kibéd	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar-*román*
Abód	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
*Makfalva	a	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar-*román*
Geges	β	magyar	—	—	ev. ref.	—	—	magyar-*román*
Havad	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° g.	k.	magyar-*román*
Atosfalva	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° u.	g.	magyar-*román*
Szent-István	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° u.	r. g.	magyar-*román*
*Csókfalva	β	magyar	I° e.	—	*unit.*	IV° e.	r. k. g.	magyar
Erdő-Szt-György	b	magyar	—	—	ev. ref	IV° k.	i. r. u. g.	magyar-*román*
Alsó-marosi járás.								
Vadasd	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	—	magyar-*román*
Havadtő	β	magyar	I° e.	r.	ev. ref.	I° r.	k. i. u.	magyar-*román*
*Gyalakuta	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	magyar
Kelementelke	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	magyar
Szövérd	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g.	magyar
Gőcs	α	magyar	I r.	e.	ev. ref.	I° g.	r. i. k.	magyar-román
*Vaja	β	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	II° g.	r. i. u.	magyar-román
Csóka	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	—	magyar
Kis-Görgény	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	g. i. u.	magyar

Itt még erős a maros-tordai székely nép. Községeinek száma 68, a mik sűrűn feküsznek egymás mellett. Méreteik: 2 b., 8 a., 27 *β*. 31 *α*. Egyikük nagyközség, legtöbbjük apró falu, a miknek csekély lélekszáma gyaníttatja, hogy a kivándorlás erre a tájra is kiterjedt, — de még nem sorvasztotta meg az erőket. A községek közül 29 tiszta magyar, — nagy részük a Kis-Küküllő felső szakaszán fekszik. Más fajnépekből többnyire román és czigány elem mutatkozik szórványosan. Nyárád-Karácsonyfalván és Szt-Benedeken III—III°, Káposztás-Szt-Miklóson II° a románság aránya. Nyomát községben találtunk II° tót elemet; ez a raj vetődött a

felvidékről legmesszebb keletre. A poliglott községek közt fekszik a vidék egyetlen román szigetje: Nyárád-Bálintfalva, mely már félszáz éve is román község volt, s az első telepek közül való, a miket a Mezőség felől visszavetődött román hullámok a székely földön alkottak. Lenk altábornagy statisztikája 27 székely községet sorol fel, a mikben akkor románok is laktak; a mult népszámlálás már nem találta őket meg: elszéledtek vagy beolvadtak a székelységbe. Ilyésmezőfalu akkor tiszta román volt, s ma tiszta magyar, — csak a g. kath. felekezeti többség emlékeztet eredetére. A tiszta magyar Erdő-Szt-Györgyön IV° a kel. gör. kisebbség.

Vallásra a székely nép e vidéken túlnyomólag ev. református, 8 helységben unitárius, 7 faluban r. kath., 2-ben g. kath. A bálintfalvai román többség szintén g. kath.

Foglaljuk össze a közlött adatokat.

Van a megyében 1 magyar s 1 német *város* (Maros-Vásárhely és Szász-Régen); 5 nagyközség, ú. m. 3 magyar, 1 német s 1 román. A kisközségek 47 körbe kapcsolvák, melyek közül 41 kör 2—5, 6 kör 6—7 faluból áll; a fajtöbbség ott 30 körben magyar, 11-ben román, — itt 5 körben magyar, 1-ben román.

A *helységméretek* megyeszerte ilyenek:

		fajtöbbségre:		
méretre:		magyar	román	német
legnagyobb	(A)	1	—	—
nagyméretű	(a)	—	—	1
középméretű	(d)	—	1	—
»	(c)	1	—	—
»	(b)	3	3	—
»	(a)	23	14	1
kisméretű	(β)	52	26	2
»	(α)	47	33	—
	együtt	127	77	4 helység.

Tiszta magyar helység van 32, *tiszta román* 5, — tiszta német nincs. *Súlytalan* más ajkú kisebbség van 53 magyar, 41 román, 2 német helységben. Ily szórványosan a *magyar* elem 19 román, 1 német, — a *román* elem 26 magyar, 1 német, — a *német* elem 2—2 magyar és román, végre a *czigány* elem (egyéb nyelvű) 25 magyar, 20 román helységben fordul elő.

II—III° *súlyú* a magyar kisebbség 27 román, a román kisebbség 27 magyar, 1 német, s a czigány elem 1 magyar, 2 román helységben. *IV—V°* *súlya* van a magyar minoritásnak 13 román s 1 német, a román minoritásnak 13 magyar helységben.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek:

R. kath. vallású 14 magyar helység; *g. kath.* 4 magyar és 50 román helység; *kel. gör.* 3 magyar, 27 román helység; *ág. ev.* 4 német, — *ev. ref.* 94 magyar és *unitárius* 12 magyar helység. Erős *r. kath.* kisebbséget

találtunk 10 ev. ref. 2 g. kath. 4 kel. gör. 1 ág. ev. és 1 unitárius helységben. — erős a *g. kath.* kisebbséget 1 r. kath., 7 kel. gör. 1 ág. ev. és 28 ev. ref. helységben. — erős az *ev. ref.* kisebbséget 3 r. kath. 17 g. kath., 7 kel. gör., s 11 unitárius helységben. — végre erős az *unit.* kisebbséget 3 r. kath. és 2 ev. ref. helységben.

Maros-Torda megye 127 magyar helységéből 120 egy tagban fekszik, szorosan hozzázárkózva a csiki és udvarhelyi magyar képződményekhez. — 7 falu el van szigetelve. A 77 román falu közül 58 a csiki, beszterczenaszódi és kolozsmegyei románsághoz zárkózik. — 19 falu nyelvszigeteket alkot. A megye 4 szász helysége megannyi szigetképződmény.

Egyesitsük a *székely föld négy megyéjéről* közlötteket.

523 község vonult el szemünk előtt, u. m. 6 város (5 magyar, 1 német), 42 nagyközség (35 magyar, 4 német s 3 román), végre 475 kis község (377 magyar, 96 román és 2 német), 124 körbe kapcsolva, melyek közül 118 kör áll 2—5, 6 kör 6—7 faluból. — a fajtöbbség ott 103 körben magyar, 15-ben román, itt 5-ben magyar, 1-ben román.

A *helységméretek* az egész székely földön ilyenek:

		fajtöbbsége		
méretre		magyar	román	német
legnagyobb	A	[illegible]	—	—
nagyméretű	B	[illegible]	—	[illegible]
középméretű	C	[illegible]	[illegible]	—
„	D	[illegible]	—	—
„	E	28	[illegible]	—
„	F	22	[illegible]	[illegible]
kisméretű	G	[illegible]	30	4
„	H	[illegible]	36	—
	együtt	417	[illegible]	7 helység

A nagy és középméretű *székely* helységek [illegible] száma 137, [illegible] falunak tömege 280 [illegible] Középméretű román helység a székely földön [illegible] — a kis román [illegible].

[illegible] magyar helység van a 4 megyében 417 — [illegible] román van [illegible] község [illegible] ajkú minoritás [illegible] magyar [illegible] román [illegible] helységben [illegible] magyar [illegible] román s 1 német helységben — [illegible] a kisebbség [illegible] magyar 1 német helységben — [illegible] 3 román helységben — [illegible] helységben. — [illegible] nyilván az [illegible] Háromszék [illegible] Nagy-[illegible].

A jelentékenyebb arányú minoritások viszonossága ilyen:

a fajkisebbség

a fajtöbbség	IV–V° magyar	román	német	egyéb ny.	II–III° magyar	román	német	egyéb ny.	
magyar	*	22	—	—	*	36	—	3	helységben.
román	17	*	—	—	20	*	—	3	
német	1	—	*	—	—	4	*	—	

E szerint erős magyar kisebbség kevesebb román és német helységben van, mint román kisebbség magyar és német helységekben. Erős német minoritás az egész székely földön nincs. Czigány kisebbség annyi román faluban van, mint magyarban, — de szász falukban nincs, — úgy látszik, ott a czigány elemet meg nem tűrik.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek:

A *r. kath.* helységek száma 142 s ez mind magyar; a *g. kath.* helységeké 64, s ezekből 5 magyar, 59 román; a *kel. gör.* vallásúaké 47, köztük 7 magyar, 40 román; *ág. ev.* felekezetű 8 helység, ú. m. 1 magyar, 7 német, — *ev. ref.* 204 helység s ez mind magyar, végre *unitárius* 58, s ez is mind magyar.

Egy felekezetű 27 r. kath., 6–6 g. kath. és kel. gör. és 8 ev. ref. község. Súlytalan (I°) kisebbséget találtunk 80 r. kath., 34 g. kath., 14 kel. gör., 2 ág. ev., 101 ev. ref. és 23 unitarius helységben.

A jelentékenyebb felekezeti minoritások úgy a felekezeti, mint a fajtöbbséghez így állanak:

A felekezeti kisebbség

A felekezeti többség	IV–V° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	II–III° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	
r. kath.	*	4	3	—	4	2	*	10	1	—	7	4	helységben.
g. kath.	1	*	—	—	7	—	4	*	—	—	11	1	
kel. gör.	—	1	*	—	8	—	6	6	*	—	6	—	
ág. ev.	—	1	2	*	—	—	1	—	2	*	—	—	
ev. ref.	9	8	6	—	*	4	21	25	17	—	*	6	
unit.	1	—	1	—	7	*	2	3	—	—	21	*	
A fajtöbbség													
magyar	10	12	10	—	18	6	27	38	19	—	30	11	
román	1	1	—	—	8	—	6	6	—	—	15	—	
német	—	1	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	

E táblázat tükréből kitűnik, hogy a két orthodox egyház a székely földön terjedtebb, mint a románság. A román községek száma 99, az orthodox vallású községeké 106, — erős román kisebbség van 37, erős orthodox felekezeti kisebbség 50 magyar helységben. Terjedtségre első helyen az ev. ref. egyház áll, mely 204 helységben majoritással, 71-ben erős minoritással bír, — míg a r. kath. helységek száma 142 s erős r. kath. minoritás csak 45 helységben tordul elő. Román helységekben a r. kath. kisebbség 7-szer, ev. ref. 23-szor fordul elő. Unitárius kisebbséget

csak magyar helységben találtunk. A zsidóság számaránya az egész székely földön jelentéktelen.

A *nyelvterületi* viszonyok elég bonyolultak. A *magyar* helységek közül 410 egy tömegben fekszik. 7 magyar falu el van szigetelve; a székelység zömét más fajnépek veszik körül. — összeköttetése a többi erdélyi megyék magyarságával laza, szakadozott, az alföldi magyar tömeggel pedig megszakadt. A *román* helységek egyes csoportjain látható, hol áramlott be a hazai románság a Moldva és Havasalföld felől. Három ponton a román telepek arra vallanak, hogy az áramlás a kisérletnél maradt: ilyen kisérlet emléke az ojtozi szorosban 1, a Bodza-szoros körül 6, a Békás- és Gyimes-szorosnál 4 román határközség. A Gyimes-szoros s a Mezőség közt 62 román falu egy tagban fekszik, 19 pedig el van szigetelve. A *szász* helységek közül 3 az *olt-küküllő-melléki* nagy *német medencze* nyulványa, a mik udvarhelyi területre áthajolnak; a, 4 marostordai szász község szigetképződmény.

Forduljunk most Erdély *északi megyéi felé*. Ezek fajnépességi viszonyai, községei tájékoztatni fognak róla, hogy a románság, mely a történetírás szerint csak a XII. században jelent meg hazánk területén s a XVII-ikben alig 25%-át tette Erdély lakosságának, — az ország északkeleti kapuitól merre és hogyan terjedt el napjainkig.

II. Erdély északi megyéi.

E csoportba öt megyét soroztunk, a mik Máramarostól délre, a Maros folyásától északra, a radnai havas s az Avas-hegység közt terülnek el. Térfogatuk 3.688,869 k. hold, a lakosság 889,217 lélek s a községek száma 1039, melyekben a fajnépek [1] az utolsó népszámláláskor így oszlottak meg:

161 **magyar** községben 588.010 k. h. területen[1] volt 228.903 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Beszterczе-Naszód .	4	1.745	391	—	578	—	—	—	—	125	2.839
Szolnok-Doboka	26	25.999	11.634	19	770	3	39	3	—	1.823	40.290
Szilágy	60	57.393	10.490	49	523	14	—	71	—	415	68.955
Kolozs	45	57.756	13.307	123	1.500	9	21	19	—	1.636	74.371
Torda-Aranyos .	26	30 267	10.087	43	271	3	1	—	—	1.776	42.448
együtt		**178.160**	45.909	234	3.642	29	61	93	—	5.775	**228.903**

[1] Összesen az öt megyében, ú. m.:

Megye	A helység szám	A fajnépek lélekszáma: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Beszterczе-Naszód .	98	4.994	70.279	179	25.455	59	3	6	—	3.762	104 737
Szolnok-Doboka	320	38.961	166.806	255	6.234	83	53	67	101	4.990	217.550
Szilágy	242	67.275	117.711	2.330	1.593	63	—	165	1	2.029	191.167
Kolozs	237	77.271	133.277	176	8.081	14	21	24	—	6.335	225.199
Torda-Aranyos .	142	37.590	107.491	73	841	61	1	—	1	4.506	150.564
együtt	1039	226.091	595.564	3.013	42.204	280	78	262	103	21.622	**889.217**

841 **román** községben (2,938.263 k. h. területen) volt 617.417 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Beszterczе-Naszód .	66	1.492	64.180	45	3.277	48	—	1	—	1.343	70.386
Szolnok-Doboka	291	12.870	154.190	236	4.151	80	14	64	101	3.154	174.860
Szilágy	180	9.835	107.186	214	1.061	49	—	94	1	1.614	120.054
Kolozs	188	18.880	119.389	53	1.367	5	—	5	—	4.302	144.001
Torda-Aranyos	116	7.323	97.404	30	570	58	—	—	1	2.730	108.116
együtt		50.400	**542.849**	578	10.426	240	14	164	103	13.143	617.417

2 **tót** községben (3.399 k. h. területen) volt 2.158 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Szilágy	2	47	35	**2.067**	9	—	—	—	—	—	2.158

35 **német** községben (159.197 k. h. területen) volt 40.739 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Beszterczе-Naszód .	28	1.757	5.708	134	21.600	11	3	5	—	2.294	31.512
Szolnok-Doboka	3	92	982	—	1.313	—	—	—	—	13	2.400
Kolozs	4	635	581	—	5.214	—	—	—	—	397	6.827
együtt		2.484	7.271	134	**28.127**	11	3	5	—	2.704	40,739

Ez országtájon tehát négy köszégalkotó fajnéppel lesz dolgunk. A *magyarság* számszerű túlsúlya 161 helységre terjed oly megyékben, hol valaha erőteljes magyar világ volt, melyre Erdély fejedelmei nemzeti politikájukat alapították. Ma túl a Dunán az egy Zalában több magyar él, mint egész felső Erdélyben. Nagy viharok rázkódtatták meg ezt a magyar talajt, mai állapota viszontagságos multra vall. Nagy a térvesztesége a *szász* fajnépnek is, mely valaha a beszterczei grófságban, mint határőrző nép, katonai szolgálatot teljesített az ország északkeleti kapuinál. Ma ott' s a Mezőség szélén csak 35 helységet népesít be. Annál nagyobb számbeli súlya van a Keleti-Kárpátokon átszivárgott *román* népnek, mely Erdély északi megyéiben 841 községet tart megszállva. A *tót* elem is megjelen e térszinen, — 2 szilágymegyei telepe hasonló ama szigetekhez, a miket a délkelet felé terjeszkedő tót rajok Békésben, Csanádban és Biharban alkottak.

Mi e fajnépek viszonyait megyénkint és községenkint veszszük szemlélet alá, — megtekintjük fekvésüket a térszín hullámai közt, számarányukat az etnikai s a felekezeti életben. S e viszonyokat tárgyalva, figyelni fogunk a régi statisztika adataira is, melyekből megtudjuk, hogy a községek fajnépessége félszáz év óta mennyiben változott s egyes fajnépek hol nyertek, illetőleg vesztettek tért ez idő alatt.

Kiindulunk a határszéli megyéből: Besztercze-Naszódból, aztán nyugatnak tartunk Szolnok-Dobokán és Szilágyon át az alföldi magyar róna széléig, — majd végig megyünk Kolozsmegye mezőségén, havasain s útunkat Torda-Aranyosban a Maros vonalnál végezzük.

Besztercze-Naszód megye.

Térszini viszonyai Máramarosra emlékeztetnek. Az északi és keleti határokat Besztercze-Naszódban is *havasok* borítják: egyfelől a radnai. másfelől a borgói szoros ormai. Keleten a csúcspontok 1860—2013. északon 2160—2280 m. magasságig fölérnek. Miként Máramarosban a Tisza, úgy szeli át a radnai havasban eredő *Nagy-Szamos* vize Besztercze-Naszód megyét. délnyugati folyással átlós vonal gyanánt: s miként ott, a főfolyammal itt is a kisebb folyók és patakok egész sora egyesül. A borgói havasból érkezik hozzá a Sajó. melybe a Budak. a Besztercze s a Dipse patakok torkolnak — innen siet feléje az Ilva s a Les, túlnan pedig a radnai havasból a Rebra. Szálva s a Zágra. Csak a megye délvidékén *nyiltabb* a térszín: a havasok elmaradnak. a bérczhullámok elszelidülnek s a táj a *mezőségi* topografia jellegét ölti fel, melylyel Kolozs és Maros-Torda felé határosan érintkezik.

98 helység népesíti be e gyéren lakott területet. melynek 732,804 k. holdnyi felületéből átlag alig 9000 holdra jut egy-egy falu. mert a térszín nagyrészt lakhatatlan. A fajtöbbség 66 helységben román, 28-ban német, 4 helységben magyar.

Fekvésük és viszonyaik fölött az áttekintést a térszín szakaszonkint való vizsgálata útján törekszünk megszerezni. Előbb a megye *déli* részeihez fordulunk, melyet a Sajó. a Budak s a Dipse vize mos; aztán megtekintjük az *északkeleti* térszínt a Besztercze-völgygyel, a Sajó mellékével, — az *északnyugatit* a Nagy-Szamos-völgygyel s a Szamos felé ereszkedő kisebb völgynyilásokkal.

A Sajó-völgy (1 magyar, 1 német. 13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Bessenyői járás.								
:*Monor*	a	román	I°e.	n.	g. kath.	—	—	román
Gledény	β	román	I°e.	—	g. kath.	—	—	román
Ardány	β	román	I°e.	n.	g. kath.	I°i.	—	román
Friss	α	román	I°n.	—	g. kath.	I°i.	—	román
Felső-Sebes	β	román	I°e.	—	g. kath.	—	—	román
•Alsó-Sebes	β	román	I°n.	—	g. kath.	—	—	román
Kis-Sajó	β	román	I°e.	n.	g. kath.	I°i.	—	román
:*Nagy-Sajó*	a	*német*	IV°r. II°m.	e.	*ág* ev.	III°k.	e.i.r.g	*magy.*-szász-rom.
Sajó-Szt-Iván	α	román	I°e.	n.	g. kath.	I°i.	a.	román
Berlad	α	román	—	—	*kel. gör.*	V°g.	—	román
•Nagyfalu	β	román	I°n.	—	g. kath.	I°i.	k.	román
Serling	α	román	I°n.	e.	g. kath.	I°i.	k.	román
•Simontelke	α	román	I°e.	n. m.	*kel. gör.*	I°g.	e. a. i.	román
Pilak	β	román	V°n.	t. m. e.	*ág.* ev.	V°g.	i. e. r.	*szász*-román
Sófalva	β	*magyar*	IV°r. II°e.	n.	ev. *ref.*	IV°g.	i. r. k.	magyar-román

A Budak-völgy és melléke (8 német, 5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Jádi járás.								
Román-Budak	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	román
Sajó-Solymos	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Rágla	α	román	II° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Kis-Demeter	β	*német*	III° r. II° e.	—	*ág. ev.*	II° g.	e. k.	szász
Kusma	β	román	II° n.	e.	*kel. gör.*	II° a.	g. r.	román
Felső-Szász-Ujfalu	β	*német*	II° r.	e.	*ág. ev.*	I° r.	g.	*magy.*-szász-rom.
•Petres	a	*német*	II° e.	r.	*ág. ev.*	II° g.	r.	szász
Vinda	β	*német*	II° r. II° e.	—	*ág. ev.*	II° g.	—	szász-román
Várhely	β	*német*	I° e.	r.	*ág. ev.*	I° g.	i.	*magyar*-román
•Zsolna	β	*német*	II° r. II° e.	—	*ág. ev.*	II° g.	r. i.	szász
Bessenyői járás.								
Szász-Budak	α	*német*	II° r. II° e.	—	*ág. ev.*	IV° k.	i. g.	szász
•Kis-Budak	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	II° e.	i.	román
Malomárka	α	*német*	II° r.	e. m.	*ág. ev.*	II° g.	k. e. i.	szász-román

A Dipse-völgy és melléke (2 magyar, 6 német, 4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Bessenyői járás.								
Zselyk	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	e.	magyar
Fehéregyház	β	*német*	II° e.	m.	*ág. ev.*	I° k.	g. i.	szász
•Dipse	β	*német*	II° r. II° e.	m.	*ág. ev.*	II° g.	i. r. e.	szász
Necz	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)
Szeretfalva	α	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	a.	román
•Harina	β	*német*	V° r. II° e.	m.	g. kath.	V° a.	i. e. k.	*magy.*-szász-rom.
Galacz	β	román	I° n.	m.	*kel. gör.*	I° i.	g. e.	*magyar*-román
:*Szász-Szt-György*	a	*német*	II° r.	e. m.	*ág. ev.*	I° g.	k.	szász
Szász-Bongárd	α	román	II° e.	m. n.	g. kath.	I° e.	i.	*szerb*-román
•Vermes	β	*német*	II° r.	e. m.	*ág. ev.*	II° g.	—	szász
Tacs	α	*magyar*	IV° n.	r.	*ev. ref.*	IV° a.	g. i.	*szász*-magyar
:*Lekencze*	a	*német*	II° r.	m. e.	*ág. ev.*	II° g.	i. r. e.	szász

Középütt a *Sajó*, két oldalt a *Budak* s a *Dipse*-patak mossa a megye lankás délvidékét. A háttérben egyfelől a borgói havasok emelkednek, másfelől a mezőség terül el. E térszín *középső tagján* román, a *két szélsőn* szász községek fejlődtek. A Budak-völgy 8, s a Dipse-völgy 6 szász faluja ma *két külön medenczéhez* tartozik: amott a *besztercze-vidékihez*, emitt a *lekencze-vidékihez*.

A két medencze valaha bizonynyal összefüggött. Ez a beszterczei grófság történeti multjából, s a szász nép hagyományos összetartásából, de főleg abból is gyanítható, hogy a Sajó-völgy *szolnok-dobokai* szakaszán szász községek máig fent maradtak, s a *beszlercze-naszódi* szakaszon egy falu: Nagy-Sajó szász fajtöbbséggel ma is létezik. Az összefüggést e képződmények közt a beszivárgott román elemek bontották meg: a Sajó-völgyben 13, a budaki oldalon 5, a dipsei oldalon 4 községük keletkezett, a mik a szász medenczét két egyenlőtlen darabra osztják, s közbül

egy szász falut elszigetelnek. A 22 román község osztatlanul egy tagban fekszik. s többi társaival mindkét szász medenczét lánczolatosan körülveszi.

Maros-Torda megye tárgyalásánál rámutattunk, hogy a gyergyói szorosokon át érkezett moldvai román elem ott a Maros-völgyben, s a mezőség felé *beszlercze-naszódi* területen terjeszkedett tovább. A Marost a Sajótól csak egy vízválasztó hegyhullám különíti el s ez azt a pásztorkodó hegyi népet. mely Moldvából Csíkba. s innan Maros-Tordába származott, meg nem állíthatta útjában. midőn a Sajó-völgy felé áramlott. Az történt a Sajó-vonalon a szász elemmel. a mi a Maros-vonalon a székelylyel: sorait az idők viszontagsága meggyérítette s a hézagokba bevonult a román elem. E vidéken a század elején a magyar elem is terjeszkedni kezdett. Lenk tábornok szerint félszáz év előtt 7 falu fajtöbbsége itt magyar volt. Közülük kettőé ma is magyar: Sófalváé és Zselyké: ellenben 4 elnémetesedett, egy eloláhosodott, — egy szász falu: Tacs ellenben magyar fajtöbbséget kapott azóta.

Forduljunk a megye északkeleti oldalához. a Beszterce-vonal felé.

A Beszterczc-völgy (7 német. 8 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Jádi járás.								
Maros-Borgó	a	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
•Borgó-Tiha	b	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	k. r.	román
:*Borgó-Besztercze*	b	román	I° n.	—	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
•Borgó-Prund	b	román	II° n.	m. e.	*kel. gör.*	I° i.	r. g. a.	román
Felső-Borgó	c	román	I° n.	e.	*kel. gör.*	I° i.	g.	román
Közép-Borgó	a	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i	—	román
•Alsó-Borgó	a	román	I° e.	n.	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Orosz-Borgó	c	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Aszu-Besztercze	c	*német*	II°r. II°e.	—	*ág. ev.*	II° k.	i.	szász-román
•Jád	a	*német*	III°r. II°e.	m.	*ág. ev.*	II° k.	g. i.	szász
Pinták Péntek	c	*német*	III° e.	r.	*ág. ev.*	II° g.	i.	szász
•Aldorf	c	*német*	II° t.	r. e. m.	*ág. ev.*	II° r.	g. i.	szász
Bessenyői járás.								
•.•Besztercze	[illegible]	*német*	III°r. II°m.	e.	*ág. ev.*	III°g. II°r.	i. e.	*rom.-magy.-szász-német*
•Bessenyő	c	*német*	I° e.	r. m.	*ág. ev.*	I° g.	r.	szász
Király-Németi	[illegible]	*német*	II° e.	m.	*ág. ev.*	I° g.	r. e.	szász

A Sajó melléke (4 német, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Jádi járás.								
•Nagy-Demeter	a	*német*	I° e.	r.	*ág. ev.*	I° g.	i.	szász
Csépán	c	*német*	II° r.	e. m.	*ág. ev.*	II° g.	i.	szász-román
•Törpény	a	*német*	II° e.	r.	*ág. ev*	I° k.	g. i.	szász
Szépnyir	c	*német*	II°e. II°r.	—	*ág. ev.*	II° k.	g.	szász
•Felső-Balázsfalva	c	román	II° e.	n.	*kel. gör.*	I° g.	i. e.	*magy.*-*szász*-rom.
Alsó-Balázsfalva	c	román	I° m.	e. n.	*kel gör.*	I° e.	i.	*magyar*-román
Kajla	c	román	I° e.	n.	*kel. gör.*	I° g.	i.	román

A Besztercze vize a borgói havasokból ereszkedik a Sajó felé. Völgye széles s elég sürün be van építve községekkel. A völgyben régi szász telepek feküsznek; lenn a Besztercze-torkolatnál, a Sajó mellékén, s fönn a havasokban: a borgói szorosnál román telepek keletkeztek.

A Moldva és Bukovina határvidéke felé nyiló *borgói kapunak* ugyanaz a jelentősége van itt, a mi a gyergyósági szorosoknak Csíkban, s a két bodzai szorosnak Háromszékben: a román elem a borgói kapun át épp úgy beszivárgott a beszterczei grófságba, mint amott a székely földre. E vidéknek románokkal benépesítését a XVIII. században a katonai kincstár is hathatósan előmozdította, mikor Erdély északi megyéiből egy román ezredterületet alakított, s a román határőrök telepeit szervezte. A borgói szoros körül 8 népes telep virágzik ma is. Egyikük: Borgó-Besztercze nagyközség. Méreteik: 3 b., 3 a. 2 β. Ezek északról, a sajómelléki román képződmények délnyugatról, a sajóvölgyiek délről s a budak-vidékiek keletről veszik körül a *beszterczei szász medenczét*. Nyugat felől a kör a Szamos-völgy román községeivel zárul.

Maga a medencze a Besztercze-völgytől a Sajó s a Budak mellékéig 19 községre terjed. Élükön Besztercze város áll, melyet azonban a határőr-csapatok már-már romanizáltak. Lenk tábornok félszáz éve itt román többséget s magyar-szász kisebbséget talált. Azóta a határőri szervezet feloszlott és Beszterczéből német város lett. Körülötte a szász községek elmaradtak a fejlődő román telepek mögött; csakis Besztercze lendült fel, a többi kisközség satnya maradt. Erre vallanak méreteik: 1 Ⓒ (ez Besztercze városé), 4 a., 11 β., 3 α (ez a kisközségeké).

Félszáz év előtt a Sajó-mellék két községében: Felső- és Alsó-Balázsfalván a fajtöbbség magyar, s az erős kisebbség egyikükben szász volt. Ma mindkettő román falu: magyar és szász elem egyaránt eltüntek belőlük.

Vessünk egy pillantást a megye nyugati oldalára: a *Szamos-völgy* és mellékvölgyei felé is.

A Nagy-Szamos-völgy (2 magyar, 1 német, 17 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Ó-radnai járás.								
Lajosfalva	β	*német*	IV° r.	m. o.	*r. kath.*	II° k.	i. g.	(azóta lett)
:*Uj-Radna*	a	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	román
:*Ó-Radna*	c	román	II° m.	n. e.	g. kath.	III° r.	i. a.	román
:*Majer*	b	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	román
:*Oláh-Szt-György*	c	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
:*Kosna*	β	román	I° n.	o. m.	*kel. gör.*	I° g.	r. i.	román
Kis-Ilva	a	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Földra	b	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
:*Néposz*	a	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Naszódi járás.								
Entradám	α	*német*	I° r.	m.	*izr.*	I° g.	k.	(azóta lett)
Priszlop	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Oláh-Németi	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Luska	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
:*Naszód*	b	román	II° n.	m.	g. kath.	II° i.	r. e. a. k.	román
Runk	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Mititei	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Makód	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Oláh-Nemegye	α	román	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	—	román
•Magy.-Nemegye	a	*magyar*	III° r. II° n.	e.	*ev. ref.*	III° g.	i.	magyar-román
Tóhát	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román

Az Ilva és Les völgyek (4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Ó-radnai járás.								
:*Nagy-Ilva*	b	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Magura	a	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	k.	román
•Szent-József	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Les	a	román	I° n.	t. e.	g. kath.	I° i.	r. k.	román

A Rebra, Szálva és Zágra völgyek (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Naszódi járás.								
Párva	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Nagy-Rebra	a	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Kis-Rebra	b	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Romuli	β	román	III° n.	o.	g. kath.	III° i.	r.	román
•Telcs	b	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i	r.	román
Oláh-Bükkös	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Hordó	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Szálva	a	román	I° n.	—	g. kath.	I° i	—	román
Szuplai	α	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Gaurény	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Pojeny	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Zágra	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román

A nagy Szamos fönn ered a radnai havasban. Völgynyilásából, mely a megyét délnyugati irányban metszi át, északon egy hágó a radnai szoroshoz, s onnan Máramarosba vezet. A Szamosba kétfelől mellékpatakok ömlenek: a borgói havasból az Ilva s a Les, a radnai havasból a Rebra, Szálva s a Zágra. A Szálva völgysége a nagy bércztetők közt a beszterce-naszód—máramarosi határig nyitva van, — onnan ereszkedik a szacsali hágó az Iza-völgybe le.

A bukovina-moldvai románok egy része a máramarosi oldalon telepedett le; más része a havasokon át a Szamos-völgyet s a mellékvölgyek lakható részeit Besztercze-Naszódban szállta meg. A beáramlást a radnai szoros s a szacsali hágó, a letelepedést pedig a határőrvidék szervezete

könnyítette meg. Ugy a Szamos-völgy, mint az Ilva, Les, Rebra, Szálva és Zágra-vidék román községei nagyrészt katonai telepek voltak s a polgáriasítás óta ma is virágzanak. A 33 román telep népbősége: 2 c., 6 b., 8 a., 12 β., 5 α. Köztük 7 telep nagyközség, — 4 falu tiszta román.

Más fajnépek e vidéken gyéren mutatkoznak. *Egy magyar szigetképződmény:* Magyar-Nemegye a Szamos-vonal szélén, Szolnok-Dobokával határosan fekszik, s ahhoz a szigetcsoporthoz tartozik, mely a Szamos alsó szakaszain, Erdély régi magyar nyelvterületéből a százévek viharai után fenn maradt. *Két német sziget* is van e térszinen: Entradám és Lajos falu. Nem a szász fajnép alkotta egyiket is. *Entradám zsidó telep*, hol a Máramarosból Erdélybe áramlott bukovinai zsidók vannak többségben. Körülötte Romuliban találtunk III°, Naszódon, Oláh-Nemegyén és Szeretfalván II—II° izraelita kisebbséget, szórványos rajokat pedig csaknem minden faluban. Ez a zsidóság, mint a felvidéki is, a Királyhágón innen, németajkúnak vallja magát. *Lajosfalva* német bányásztelep, mely nemrég keletkezett, — az aknákat Radna mögött Máramarosból ide telepített német bányászok művelik.

Foglaljuk össze a megyéről előadottakat.

Van Beszterce-Naszódnak egy német *városa* (Beszterce), 13 *nagyközsége*, melyek közül 3 német, 10 román; a kisközségek 29 *körbe* kapcsolvák, a mik mind 2—4 faluból állanak, — a fajtöbbség 10 körben német, 19-ben román.

A *helységméretek* megyeszerte ilyenek:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	német	
nagyméretű	(C)	—	—	1	helység
középméretű	(c)	—	2	—	helység
»	(b)	—	9	—	helység
»	(a)	1	12	7	helység
kisméretű	(β)	2	28	16	helység
»	(α)	1	15	4	helység
	együtt	4	66	28	

Tiszta román helység van 6, — tiszta magyar vagy német helység *nincs*. *Súlytalan* (I°) kisebbség 1 magyar, 4 német és 49 román helységben fordul elő; román rajokkal 1—1 magyar és német, — magyar rajjal 5 román, — német (illetőleg zsidó) rajjal 28 román, — végre czigány rajjal 3 német s 16 román helységben találkozunk.

A jelentékenyebb *fajkisebbségek* viszonossága a szomszéd fajnépek közt ilyen:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	IV—V° román	IV—V° német	IV—V° tót	IV—V° egyéb ny.	II—III° magyar	II—III° román	II—III° német	II—III° tót	II—III° egyéb ny.	
magyar	*	1	1	—	—	*	1	—	—	—	helységben.
román	—	*	1	—	—	1	*	6	—	3	helységben.
német	—	3	*	—	—	—	16	*	1	4	helységben.

A helységekben harmadik helyen álló fajnépektől, még ha jelentékeny erejűek is, mint pl. a magyar e megye 2. s a czigány 8 községében, — ezúttal is eltekintettünk, nehogy a községenkint való összeszámítást, s ezzel az áttekintést nehezítsék.

A *felekezeti* viszonyok a megyében ilyenek:

A 4 *magyar* helység *ev. ref.*; a 28 *német* helység közül 25 *ág. ev.*, 1 *g. kath.*, 1 *r. kath.* és 1 *izraelita*; a 66 *román* helység közül 50 *g. kath.*, 14 *kel. gör.* s 1 *ág. ev.* A g. kath. német, s az ág. ev. vallású román község felekezeti többsége mindkét esetben relativ.

Erős felekezeti kisebbséget állítnak *r. kath.* hivek 1 ág. ev., a *g. katholikusok* 2 ev. ref., 13 ág. ev. és 2 kel. gör. helységbe, a *kel. gör.* egyház hívei 1 r. kath. és 5 ág. ev. helységbe. — az *ág. evangélikusok* 1 ev. ref., 1 g. kath. s 1 kel. gör. községbe. — végre az *izraeliták* 4 g. kath. községbe.

A megye *nyelvterületi* viszonyairól adataink itt következnek: A 66 *román* helység egy tagban fekszik, hozzá zárkózva a maros-tordai, kolozsi, szolnok-dobokai és máramarosi románság nyelvterületéhez. A *német* helységek közül 19 a *beszterczevidéki*, 6 a *tekenczevidéki szász medenczét* alkotja; — 3 német s 4 magyar helység el van szigeteive. A románság e szigetek s a beszterczei szász medencze körül: a borgói szorosnál 8, a radnai szoros alatt 21, a szacsali hágó alatt 12, s Maros-Torda felől, a Sajó vonalon 23 helységben él.

Merre vonult innen s hol telepedett meg az a román tömeg, mely több száz éven át ugyanily irányból jött s Beszterce-Naszódban nem verhetvén gyökeret, tovább huzódott, — látni fogjuk a szomszéd megyék területén.

Szolnok-Doboka megye.

Térszini tagozata változatosabb, de bonyolultabb is, mint Erdély több megyéjének. Sokféle elemből van összeteve, melyek valaha három megyéhez tartoztak: Dobokához, Belső- és Közép-Szolnokhoz, — a mikkel napjainkban a megyerendezési törvény a Kővár-vidék egy részét egyesítette.

Északon Máramarostól a Lápos hegység ormai, keleten Beszterce-Naszódtól a Cibles-hegy nyulványai választják el Szolnok-Dobokát. — Innen ágazik nyugat felé az Ilosvai berczek gerincze. E hegyfalak zárják körül a Kapnik, a Lápos s a Bradák völgyeket. A Bradák-patak a Cibles-havasban, a Lápos vize a Lápos hegységben, a Kapnik az Avasban, szatmári területen ered, hova csakhamar visszatér. A Lápos fölveszi a Bradák-patakot, aztán a Kapnik után Szatmárba siet, egy fordulóval délre kerül s egyesül vele. Ilyen a megye kővárvidéki része.

Az Ilosvai hegyek alatt velük párhuzamosan, a Nagy-Szamos vonul a megyén át, Beszterce-Naszódból a Szilágyság felé. A megye szivébe,

Deésig érkezve, fölveszi Kolozs megye fő erét: a Kis-Szamost. A mi a Kis-Szamostól keletre esik, az volt a *belső-szolnoki* terület, mely a Nagy-Szamost követve a Szilágyságig ért, hol Közép-Szolnok megye feküdt, — tovább nyugatnak a Tiszáig Külső-Szolnok terült el. A mi a két Szamostól délnyugatra esik, az volt az egykori Doboka megye.

A *belső-szolnoki* térszínt szelíd halmok teszik hullámzóvá, — jellegre hasonlít a mezőséghez, melylyel határosan fekszik. E dombvidéken át a mezőség vizei a két Szamosba torkolnak: a Füzes- s a Csaba-patak a Kis-Szamosba, a három Medgyes-ág egymással egyesülve, s a Sajó, mely Beszterce-Naszódból érkezik, a Nagy-Szamosba.

A *dobokai* térszín erdős hegyvidék, melynek szétágazó völgynyilásai a patakok egész sorát öntik részint a Nagy-, részint a Kis-Szamos medrébe. Ide ömlik keleti folyással a Lóna, a Lozsárd s a Kecsed, amoda északi folyással a Dobrik, Bogáta, Csobánka és Gorbó vize.

E topografiát 320 hegység népesiti be: 26 magyar, 3 német és 291 román. Fekvésükről és fajnépességi viszonyaikról az áttekintést megszerzendő, négy csoportba osztottuk a térszín összefüggő tagozatait. Előbb délkeletre, a volt *Belső-Szolnok megye* felé fordulunk, s megtekintjük a mezőségi térszínt a Sajótól a Kis-Szamosig: aztán végig megyünk a *Nagy-Szamos* völgységén, bejárjuk északon a volt *Kővárvidéket* az ilosvai s a Lápos-hegység közt: útunkat délnyugaton a volt *dobokai* terület apró völgyeiben a Kis-Szamos s a Szilágyság közt zárjuk.

A Sajó-völgy (2 magyar, 3 német, 9 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Bethleni járás.								
•Sajó-Szt-András	β	román	IV° m.	—	*kel. gör.*	III° e.	g. i. r.	*magyar*-román
Sajó-Keresztur	β	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	e. k.	*magyar*-román
Kentelke	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	II° g.	i. e.	*magyar*-román
•Sajó-Magyaros	a	román	III°n. II°m.	e.	g. kath.	II° a.	i. r. e.	*magy.-szász*-rom.
Árokalja	β	*német*	IV° r.	m.	*ág. ev.*	V° g.	i. e.	*magy.*-szász-rom.
Szász-Czegő	α	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	i.	magyar-román
Szász-Szt-Jakab	β	*német*	IV° r.	m. e	*ág. ev.*	IV° g.	i. e.	*magy.*-szász-rom.
•Kerlés	β	*német*	V° r.	m.	g. kath.	V° a.	e. i.	*magy.*-szász-rom.
Sárvár	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Szász-Bréte	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	i. u.	magyar-román
•Sajó-Udvarhely	β	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	i. r. a.	*magyar*-román
Alsó-Egres	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Felső-Egres	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Füge	α	román	II° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román

A Medgyes-völgy (1 magyar, 3 román helységgel):

Bethleni járás.								
Malom	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	i.	magyar-román
Felső-Oroszfalu	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	r. i.	román
•Apa-Nagyfalu	β	román	IV° m.	n.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Szász-Fellak	α	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	i. r.	román

Az Aranyos-, Kékes- és a Szász-Medgyes körül 3 magyar, 12 román helységgel:

A járás és helység neve	A helység [illegible]	[illegible] többsége	[illegible] legnagyobb	[illegible] egyéb	[illegible] többsége	[illegible] legnagyobb	[illegible] egyéb	A [illegible]
Kékesi járás.								
Szász-Encs	a	román	I^{1} e	—	g. kath.	I^{1} [illegible]	—	román
Szász-Bödön	b	román	III^{1} [illegible]	e. [illegible]	g. kath.	I^{1} i	a. r.	román
*Szász-Ujfalu	b	román	I^{1} m.	[illegible] e.	g. kath.	I^{1} a.	i. e.	magy.-szász-rom.
Szász-Máté	b	magyar	IV^{1} r.	e.	ev. ref.	IV^{1} g.	r. i.	magyar-román
Szász-Móricz	a	román	IV^{1} [illegible] II^{1} m.	e.	g. kath.	IV^{1} a.	r. e. i.	magyar-román
*Szász-Ujős	b	román	IV^{1} m.	e. m.	g. kath.	V^{1} e.	r. i.	magyar-román
Szász-Zsombor	b	román	III^{1} m.	[illegible]	g. kath.	III^{1} e.	i. r.	magyar-román
Mányik	a	román	I^{1} m.	[illegible] e.	g. kath.	[illegible]	e. r.	román
*Kékes	b	román	V^{1} m.	e.	ref. gör.	IV^{1} e.	g. r. i.	magyar-román
Veresegyháza	b	magyar	II^{1} r.	e.	ev. ref.	II^{1} g.	i.	magyar-román
Dellő-Apáti	a	román	I^{1} m.	—	g. kath.	I^{1} r.	e. k.	román
Ketbely	a	román	I^{1} m.	—	g. kath.	I^{1} e.	i. r.	román
*Magyar-Borzás	b	román	V^{1} m.	e.	g. kath.	IV^{1} e.	i.	magyar-román
Vicze	b	magyar	II^{1} r.	e.	r. kath.	II^{1} e. I^{1} g.	i.	magyar-román
Böd	b	román	I^{1} m.	e. m.	g. kath.	I^{1} r.	e. m.	román

A Csaba-patak körül 3 román helységgel:

Kékesi járás.								
Csaba	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Csaba-Ujfalu	a	román	I^{1} e.	m. m.	g. kath.	I^{1} e	i.	román
*Bátoc	b	román	I^{1} m.	e. m.	g. kath.	[illegible]	—	román

A Füzes vidéke 2 magyar, 9 román helységgel:

Szamosujvári j.								
*[illegible]-Füzes	a	magyar	IV^{1} r.	e.	ev. ref.	V^{1} g.	i. r.	magyar-román
Mikola	b	román	I^{1} m.	—	g. kath.	[illegible]	—	román
Kékesi járás.								
Oláh-Vásárhely	a	román	III^{1} m.	e.	g. kath.	III^{1} e.	i.	magyar-román
[illegible]	a	román	I^{1} m.	e.	g. kath.	I^{1} e.	i.	román
*[illegible]-Szt.-Márton	b	magyar	IV^{1} r.	m. e.	ev. ref.	V^{1} g.	i.	magyar-román
Kötke	a	román	I^{1} e.	m.	g. kath.	I^{1} e.	—	román
Czente	a	román	I^{1} m.	[illegible]	g. kath.	I^{1} r.	i.	román
*Nagy-Devecser	b	román	II^{1} m.	e.	ref. gör.	II^{1} e.	i. r.	magyar-román
Mohály [illegible]	a	román	I^{1} e	—	g. kath.	—	—	román
[illegible]-Szt.-[illegible]	a	román	I^{1} m.	—	g. kath.	[illegible]	[illegible] k. e.	román
Kis-Devecser	a	román	—	—	g. kath.	[illegible]	—	román

A Mezőség szélén [illegible] magyar, [illegible] román helységgel:

Kékesi járás.								
Noszoly	b	román	III^{1} m.	e.	g. kath.	II^{1} e.	i. r.	magyar-román
*Buza	a	román	V^{1} m.	e. r.	g. kath.	V^{1} e.	r. i.	magyar-román
Kapor	a	román	I^{1} e	—	g. kath.	[illegible]	—	román
Mező-Füld[illegible]	b	román	V^{1} m.	e.	g. kath.	V^{1} e	r. i.	magyar-román
Fekete[illegible]	b	magyar	IV^{1} r.	e.	ev. ref.	IV^{1} g.	i.	magyar-román
*Szt.-Gotthárd	b	román	II^{1} m.	e.	g. kath.	I^{1} e	r. i.	román
Pujon	a	magyar	V^{1} r.	e.	g. kath.	IV^{1} e.	r. i.	magyar-román
Szent-Egyed	b	román	II^{1} m.	e.	g. kath.	II^{1} r.	e.	magyar-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Czege	β	román	III° m.	e.	g. kath.	III° e.	i. r.	*magyar*-román
Gőcz	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Császári	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	i.	román
*Vasas-Szt-Iván	α	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e. i.	ő.	román
Szamosujvári j.								
:*Szék*	c	*magyar*	II° r.	c.	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román

A Kis-Szamos-völgy (1 magyar, 15 román helységgel):

Szamos-ujvári j.								
Kis-Szék	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)
Boncz-Nyires	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Kis-Iklod	α	román	IV° m.	e.	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
*Víz-Szilvás	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Hesdát	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	—	román
*Nagy-Iklod	a	román	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	e. r.	román
Dengeleg	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Ormány	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
:*Szamos-Ujvár	a	*magyar*	IV° r. III° e.	n.	g. kath.	III° r. III° ő II° e. k	i.	*örmény*
*Szamos-Ujvár Németi	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	*magyar*-román
Czaptelke	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Péterháza	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° ő.	—	román
Szilágytő	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Kérő	α	román	V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	román
Széplak	β	román	I° o.	m.	g. kath.	I° e.	r.	román
*Néma	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.	*magyar*-román

Ha nézzük az egykori Szolnok megye helységneveit, s hozzávetjük a régi statisztika adatait, meg kell erősödnünk abban a véleményünkben, hogy a Mezőségtől a Kis- és Nagy-Szamosig terjedő nyilt topografián két történeti nép élt egymás mellett, mindkettő jelentékeny erőben: a *magyar* és a *szász*, — s csak az újabb idők látják térveszteségeiket, mióta a *román* fajnép külső áramlatok által meggyarapíttatva, túlterjedt közöttük.

E területen, hol ma 61 román községet találunk, Lenk altábornagy félszáz év előtt csak 33-at talált. Magyar helység akkor 44 volt, ma van 12. A szász faluk száma most 3, holott a helységnevek tanúsága szerint négyannyi lehetne, ha a szász elem el nem pusztul belőlük. Ilyen Szász-Csegő és Szász-Bréte a Sajó-völgyben. Szász-Máté a Medgyes vidékén, a mik *megmagyarosodtak*, — ilyenek a Medgyes-vonalon Szász-Fellak, Szász-Encs, Szász-Bödön, Szász-Ujfalu, Szász-Móricz, Szász-Zsombor, Szász-Ujős helységek, a mik előbb nagyrészt megmagyarosodtak, aztán mind *eloláhosodtak*.

Ma a Sajó-völgyben megmaradt 3 *szász* falu Besztercze-Naszód megye két szász medenczéje közül a *lekenczeihez* zárkózik, mely velük szomszédos fekvésű. A 12 *magyar* helység, 61 román falu közt elszigetelve, szétszórtan fekszik összefüggés nélkül. Hozzájuk kellett számítanunk

Szamosujvárt, melynek fajtisztaságát Lenk [illegible] örményeknek mondja, de ma már a szamosujvári örmények túlnyomó része magyarnak érzi és vallja magát.

Láttuk Maros-Tordában, hogy a megye mezőségi része nemrég *magyar volt*; most Szolnok-Dobokában is megállapíthatjuk, hogy a mezőséggel határos része nagyrészt szintén az volt. Korábbi századokban az *egész terület az [illegible] a Szamos s a Maros közt*.

A községek e területen majdnem mind [illegible] — mindössze két falu van, mely tiszta román; alig akad helység, hol magyar elemet ne találnánk s számos helységben jelentékeny fajmintázás [illegible]. Ennek ereje az elolábbrendűnt Magyar-Borzáson, Sérfőn, Kékesen, Búzán és Meleg-Földváron V—V¹, Sajó-Szt-Andráson, Apa-Nagyfaluban, Szász-Ujösön és Kis-Iklódon IV—IV¹. — Oláh-Vásárhelyen, Noszolyon, Czegén és Szász-Zsombortban III—III¹. Szász-Móriczon, Szász-Fellakon, Sajó-Udvarhelyen és Magyaroson, továbbá Néma, Ormány, Dengeleg, Vz-Szilvás, Vasas-Szt-Iván, Göcz, Szt-Egyed és Szt-Gothárd román helységekben II—II¹. Igaz, hogy magyar helység nincs, hol ne volna e vidéken erős II—V¹) román kisebbség. Nem a magyarelem fogyása az oka itt a szertelen térvesztésének, hanem a *román elem szertelen szaporodása* s beáramlás útján, mely új és új jövevényeik ezreit szólította évenkint még a közelmultban is; így a magyarság, mint a régebben meghonosult románok nyakára, nehezítve a megélést, s szigorítva a létért való küzdelmet. S ez így tartott 2—300 éven át. A beszivárgott tömeg egy része a beszterczce-naszódi, más része a csík-gyergyói kapuk felől áramlott, egy felől a Szamoson, más felől a Maroson át a mezőségre. Ennek a Sajó s a Kis-Szamos közé eső szakaszain ma 61 román helység fekszik. A mezőség többi román falujával Kolozsban fogunk találkozni.

Tekintsünk végig a *Nagy-Szamos-völgy* vonalán.

A Nagy-Szamos-völgy 11 magyar, 64 román helységgel.

A járás és helység neve	A helység [illegible]	Fajnépesség: többsége	Fajnépesség: kisebbsége: egyes-[illegible]	Fajnépesség: kisebbsége: egyéb [illegible]	Hitfelekezeti népesség: többsége	Hitfelekezeti népesség: kisebbsége: egyes-[illegible]	Hitfelekezeti népesség: kisebbsége: egyéb [illegible]	A fajnépesség [illegible]
[illegible] járás								
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	kel. gör. [illegible]		[illegible]	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	g. kath. [illegible]		—	román
[illegible]-Nyires	[illegible]	román	—	—	g. kath. [illegible]		[illegible]	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath. [illegible]		[illegible]	román
*[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	g. kath. [illegible]	[illegible]	[illegible]	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	g. kath. [illegible]		—	magyar-román
Mag[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	g. kath. [illegible]		[illegible]	román
*[illegible]	a	magyar	[illegible]	[illegible]	ev. ref. [illegible]		[illegible]	magyar-román
Kocs	[illegible]	román	[illegible]	—	kel. gör. [illegible]		—	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath. [illegible]		[illegible]	magyar-román
*[illegible]	[illegible]	magyar	[illegible]	—	ev. ref. [illegible]	[illegible]	[illegible]	magyar-román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath. [illegible]		[illegible]	magyar-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
•Bethlen	b	*magyar*	V° r.	e. n.	g. kath.	IV°e. II°i.	r.	magyar-román
Alsó-Oroszfalu	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Omlásalja	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Magyar-Décse	a	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	I° i.	—	román
•Árpástó	a	román	V° m.	—	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Deési járás.								
Felőr	β	*magyar*	III° r.	n.	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	magyar-román
•Retteg	b	*magyar*	V° r.	e.	g. kath.	III°e. II°i.	r.	magyar-román
Csicsó-Hagym.	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Gáncs	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Csicsó-Györgyfalva	a	román	I° n.	m.	*kel. gör.*	II° i.	g. r.	román
Csicsó-Mihályfalva	β	román	II°m. II°e.	—	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Bacza	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	r. i.	magyar-román
•Szent-Margita	a	román	III° m.	e.	g. kath.	III° e.	i.	*magyar*-román
Bálványos-Váralja	a	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román
•Szász-Nyires	a	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	r.	magyar-román
Szent-Benedek	α	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	r. i.	román
Mikeháza	α	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
•.•**Deés**	**B**	*magyar*	III° r.	n. e.	*ev. ref.*	III°g. III°r. II°i.	k.	magy.-rom.-*őrm.*
•Kozárvár	a	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Monostorszeg	α	román	II° m	—	g. kath.	II° i.	e. r.	román
Lábfalva	α	román	II° t.	m.	g. kath.	I° e.	i. k.	román
Csicsó-Ujfalu	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° i.	g.	román
Felső-Orbó	β	román	I° e.	—	g. kath.	V° k.	—	román
Guga	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e. u.	román
Felső-Kosály	β	román	II° e.	m.	g. kath.	I° i.	k. r.	román
•Alsó-Kosály	a	román	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	r.	román
Al-Őr	β	román	III° n.	m. e.	g. kath.	III° i.	e.	*magyar*-román
Kapjon	α	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° e.	r. a.	román
Szelecske	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II°e. II°k.	i.	*magyar*-román
•Kaczkó	a	román	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	e. r.	*magyar*-román
Nagy-ilondai j.								
Kis-Havas (Muncsel)	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Kápolna	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Tőkepataka	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Dobracsina	α	román	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Oláh-Fodorháza	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e. i.	román
Nagy-Borszó	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	r.	román
Kishegy (Galgó-Magura)	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	*magyar*-román
Kőfrinkfalva	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Soósmező	β	román	II° n.	m. e.	g. kath.	II° i.	e. r.	*magyar*-román
Kőzfalu	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Kis-Doboka	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	román
•Oroszmező	a	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° i.	—	román
Kabala-Pataka	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Buzamező	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	kisebbségei legsúlyosb	kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Csőmény	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Kornislaka	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e	(nincs adat)
Konkolyfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Ködmönös	α	román	II° h.	n. sz.	g. kath.	II° r.	i. k.	román
Révkörtvélyes és Büdöspataka	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Hosszurév	α	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° r.	i. e.	román
Kis-Nyires	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Lemény	β	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Toplicza	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Letka	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. e.	román
•Kucsulát	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Pirosa	α	román	—		g. kath.	—	—	román
Kismező	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Csáki-gorbói j.								
Csokmány	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
•Aranymező	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Klicz	α	román	II° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	r. a.	román
Kő-Lozna	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Nagy-Lozna	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román

A Szamos-Lápos-köz (5 román helységgel):

Nagy-ilondai j.								
Kis-Solymos	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Kecskés	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Gyulaszeg	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Dióspataka	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Purkerecz	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A Betlentől Nagy-Ilondáig terjedő Szamos-vonalon a kép sokban hasonló a mezőség etnikai képéhez: itt 10 magyar nyelvsziget fekszik 69 román helység tömör sorai közt, hol a régi statisztika félszáz év előtt 24 magyar szigetet s 50 román helységet talált. A magyar helységekben, melyek élén a megye székhelye: Deés város áll, épp oly erős ma a román minoritás, mint a mezőségiekben, — ámde erős magyar fajkisebbséget a román falukban itt már nem igen találunk; említésre méltó példák: Árpástó V°, Szent-Margitta III°, Kozárvár, Monostorszeg, Kapjon, Szelecske, Csicsó-Mihályfalva, Csicsó-Keresztur, Kőfarka és Szt-Benedek II—II° magyar minoritással.

Látszik, hogy a Nagy-Szamos-völgyben a magyarság nemcsak tért veszitett, hanem *fogyott* is, — míg a román elem, melynek e völgy természetes útvonalat nyit a keletről nyugatra terjeszkedéshez, ez utat bőven felhasználta. A hol letelepedett, átlag apró községeket alkotott, melynek mérete: 8 a., 25 β. és 36 α.: ezek közül csak 7 falu tiszta román,

— a többiekben magyar, németajkú zsidó, czigány, itt-ott tót és horvát kisebbségre akadunk. Jelentékeny a német-zsidó minoritás Al-Őrön (III°), Deésen, Sósmezőn, Csicsó-Györgyfalván és Betlenben (II—II°). A szamosvölgyi román képződmények még se közelítik Szolnok-Dobokában azokat, melyeket Besztercze-Naszód, Csík és Máramaros területén, az országos határ és Bukovina-Moldva közelében láttunk. A jelek mind arra vallanak, hogy a románság nagy tömeggel idáig csak az utolsó 6—8 nemzedék ideje alatt terjeszkedett.

Feltűnő a román faluk eltérő száma a Szamos-vonal 3 főszakaszán: keletre a betleni tagon 13, középütt a deésin 19, nyugatra a nagy-ilondain 27 román falu keletkezett. Ennek két okát látjuk: egyik az, hogy a keleti völgyszakasz sokkal kisebb a nyugatinál, — a betleni szakaszon a helységek területe 10,765, a nagy-ilondain 42,298 k. hold; másik ok az, hogy a betlenvidéki román telepek színtere annak az áramlatnak feküdt útjában, mely északkeletről jött s a mezőség felé délnek terjeszkedett, — míg a nagy-ilondai telepek színterét nemcsak ez északkeleti, hanem az *északi áramlat* is megérinté, mely a Sugatagon át *Máramarosból* jött Erdély felvit ekére. Lássuk ennek útját a volt *Kővárvidék* területén.

Az Ilosva-völgy (11 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Bethleni járás.								
F.-Puszta-Egres	a	román	I° o.	e. m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Felső-Ilosva	a	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Lonkafalva	α	román	—	--	g. kath.	I° i.	—	román
Szita	α	román	I° e	—	g. kath.	I° i.	—	román
Kis-Debreg	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° i.	g.	román
•Ispánmező	a	román	II° n.	e.	g. kath.	II° i.	—	román
Dögmező	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Nagy-Debreg	β	román	II° v.	h.m.e.n.	g. kath.	III° r.	k. e.	román
Kis-Kaján	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Nagy-Kaján	β	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Hollómező	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román

Az ilosvai hegyek közt (22 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Deési járás.								
•Négerfalva	a	román	I° m.	e.	g. kath.	V° k.	i.	román
Csicsó-Polyán	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Emberfő	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
Horgos-Pataka	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Pecsétszeg	a	román	I° n.	—	g. kath.	IV° g.	i.	román
•Hollómező	a	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	I° i.	—	román
N.-ilondai járás.								
Gombás	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Falkusa	α	román	I° o.	e.	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Blenkemező	β	román	I° m.	n. e.	*kel. gör.*	I° i.	e. r.	*magyar*-román
•Galgó	β	román	II° m.	n. e.	*kel. gör.*	II° g.	e. i. r.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kis-Ilonda	α	román	IV° e.	—	g. kath.	—	—	román
•Nagy-Ilonda	β	román	III° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	román
Szakatura	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
Ilondapataka	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Kis-Berszó	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Bába	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Drágosfalva	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Károlyfalva	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	III° g.	i.	román
Dombhát	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Magyar-láposi j.								
Disznópataka	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	III° g.	i.	román
•Rohi	β	román	I° m.	e. n.	*kel. gör.*	IV° g.	i.	román
Boérfalva	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° k.	i.	román

A Bradak-völgy (4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Magyar-láposi j.								
Alsó-Szőcs	a	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	V° g.	i.	román
•Felső-Szőcs	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	r.	román
Tágfalva	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	k.	román
Tőkés	a	román	I° m.	n. o. e.	g. kath.	I° r.	i.	román

A Lápos-völgy (4 magyar, 16 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Magyar láposi j.								
Oláh-Láposbánya	a	*magyar*	V° r.	—	*r. kath.*	IV° g.	—	magyar-román
•Horgospataka	β	*magyar*	III r.	n.	*r. kath.*	IV° g.	e.	*román*
Rákosfalva	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
‡*Oláh-Lápos*	b	román	II° m.	—	g. kath.	II° r.	i.	*magyar*-román
Libaton	a	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	r.	román
Rogoz	a	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
•Domokos	β	*magyar*	I° r.	n.	*ev. ref.*	I° i.	g. k.	román
‡*Magyar-Lápos*	b	*magyar*	III° r.	n.	*ev. ref.*	III°g.III°i.II°r.		magyar-román
Dánpataka	β	román	I° n.	e.	*kel gör.*	I° g.	i.	román
•Macskamező	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	e. r. g.	*magyar*-román
Petőrét	α	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Groppa	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Nagy-ilondai j.								
•Draga-Vilma	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Zsugasztra	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	k.	román
Torda-Vilma	β	román	—	—	*kel. gör.*	IV° g.	—	román
Sásza	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
•Nagy-Buny	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Frinkfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Románfalva	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Szelnicze	β	román	—	—	g. kath.	V° k.	—	román

A Kapnik-völgy (8 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Magyar-láposi j.								
Nyárfás	α	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Kötelesmező	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
•Kovács-Kápolnok	β	román	II° n.	—	*kel. gör.*	II° i.	g.	román
Rév-Kápolnok	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
Laczház	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
•Kápolnok-Monostor	a	román	III° n.	m.	g. kath.	III° i.	k. e.	román
Rózsapatak	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szurdok-Kápolnok	β	román	I° n.	e.	g. kath.	V° k.	i.	román

A Kapnik-Lápos-köz (20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Magyar-láposi j.								
Gyertyámos	α	román	II° e.	n.	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
•Berencze	a	román	I° n.	e.	*kel. gör.*	III° g.	i.	román
Füred	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Kis-Körtvélyes	α	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Haragos	a	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
•Nagyhegy	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Kőhpataka	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
Brébfalva	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Borkút	β	román	I° n.	m.	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
•Kis-Debreczen	α	román	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° i.	e.	román
Ünőmező	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Lápos-Debrek	β	román	I° n.	m.	*kel. gör.*	IV° g.	i. r.	román
Sztojkafalva	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Kosztafalva	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
•Kupsafalva	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Budafalva	a	román	I° n.	—	*kel. gör.*	IV° g.	i.	román
Balázsszeg	α	román	—	—	g. kath.	II° k.	—	azóta lett
Csókás	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Fonácz	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
•Csernefalva	β	román	I° n.	t.	g. kath.	I° i.	r.	román

A Lápos-hegységen át, melynek csúcspontja az 1386 m. magas Priszlop-kúp, hágók vezetnek részint a szatmári, részint a máramarosi bányavárosokhoz. Szatmárból jön a Kapnik folyó Szolnok-Doboka területére; a Lápos vize párhuzamosan fut vele, — együtt fordulnak nyugatra s együtt hagyják el a megyét. A széles térszakaszt, mely köztük fekszik, mi Kapnik-Lápos-köznek nevezzük. A vidék körrajza keleten a Cibles nyulványaival, délről a 7800 méter magas ilosvai hegyekkel zárul, melynek túlsó lejtőjén az Ilosva-patak száll a Nagy-Szamos felé.

E térszint 81 román s 4 magyar helység népesíti be. A *magyar* helységek a Lápos-völgy felső szakaszán egy csoportban elszigetelve feküsznek, ú. m. Magyar-Lápos, Domokos, Oláh-Láposbánya és Horgos-

pataka. Félszáz év előtt Oláh-Láposon és Macskamezőn szintén **magyar** volt a többség, — ezek elrománosodtak; viszont Oláh-Láposbánya **régente,** Horgospataka félszáz éve is román község volt, — ezek **megmagyarosodtak.** A vidék e részén a virágzó fémbányászat vonzza és marasztja a magyar munkaerőt. A többi térszakaszokon csupa román **községekkel** találkozunk mindenütt.

Régóta lehet ez így. A román községek átlag **középnagyságúak**; nagyközség csak egy van köztük: Oláh-Lápos, — de a **helységek mérete**: 1 b., 15 a., 37 *β*., 28 *α*., — hosszabb fejlődésre vall. A *tiszta román* **helységek** száma 18; — más fajnépekből többnyire sporadikusan **találunk** magyart, németajkú zsidót, czigányt, itt-ott kevés horvátot és tótot. Kis-Ilondán IV° a *czigány* kisebbség, — még különösb, hogy Nagy-Debregre Vas megyéből vagy Zalából II° erejéig *vendek* vetődtek. Jelentékenyebb izraelita telepek: Magyar-Lápos és Kápolnok-Monostor (III—III°), Kovás-Kápolnok és Ispánmező (II—II°).

Erős *magyar* kisebbség csupán Alsó-Ilosván (IV°), Nagy-Ilondán (III°), Galgón és Oláh-Láposon (II—II°) fordul elő. De ezek nagyrészt **maradványa** a régebbi magyar többségnek, a mit Lenk altábornagy **statisztikája** félszáz év előtt Oláh-Láposon, Alsó-Ilosván, Galgón, Blenkemezőn **és** Macskamezőn talált; a két utóbbi községből a magyar elem **csaknem** teljesen eltűnt.

Azt hiszszük, hogy a volt Kővárvidék eme részein **hamarabb jelent** meg a románság, mint lenn a Szamos-völgyben, s a **Lápos-hegységtől** az ilosvai hegyekig terjedő román telepekből egyik-másik még az **Árpád**kor végén keletkezhetett, mikor IV. László király Máramarost **jelölte ki** a tatárok elől menekült román törzseknek telepedő hely gyanánt. **Egy** részük ott a Sugatag, más részük a Lápos bányavidékén vert **gyökeret.** Későbbi száz években is gyakran huzódott meg a moldvai román **elem** Máramaros hegyei közt, s hogy az orosz fajnép tömegében **ott nem** talált magának helyet, erre vonult a Lápos hágóin át, részint **Szatmárba,** részint a Kővár-vidékre. Innen terjeszkedett aztán bellebb, a **Szamos**-vonalhoz: Dobokába, a Szilágyságba és Kolozs **északnyugati részeire.**

Tekintsük meg a mai Szolnok-Doboka azon térszakaszait **is, hol** egykor Doboka megye feküdt.

A Szamos-köz (5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Deési járás.								
Deésakna	b	román	V° m.	—	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Oláh-Péntek	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
•Kodor	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Alsó-Gyékényes	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	*magyar*-román
Felső-Gyékényes	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román

A Dobriki-völgy (15 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Csáki-gorbói j.								
Bujdos	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° g.	i.	román
Tálosfalva	α	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Antos	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Erdő-Oláh-Vásárhely	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	k. e.	román
Alparét	a	román	I° n.	e. m.	*kel. gör.*	III° g.	i.	román
Deési járás.								
*Zaprócz	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Sajgó	α	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° i.	—	román
Szóváros	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szekeres-Törpény	α	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	e.	*magyar*-román
Keménye	α	román	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Szinye	α	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	i. k.	*magyar*-román
*Mánya	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° i.	a.	*magyar*-román
Kis-Somkut	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Pestes	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Csatán	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A Bogáta-völgy (5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Deési járás.								
Kálna	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Magyar-Bogáta	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	*magyar*-román
Oláh-Bogáta	β	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Alsó-Körtvélyes	α	román	I° m	—	g. kath.	I° i.	—	román
Rév-Kolostor	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román

A Csobánka-völgy (13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Csáki-gorbói j.								
Veczk	α	román	—	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Gyurka-Pataka	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
Bezdéd	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Aszó	α	román	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° e.	i.	román
Felső-Csobánka	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Nagymező	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
Alsó-Csobánka	α	román	I° e.	n.	g. kath.	I° g.	i.	román
Alsó-Hagymás	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Semesnye	a	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Hosszúmező	β	román	—	—	g. kath.	I° k.	i.	román
*Zálha	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Csáka	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Torma-Pataka	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A Gorbó-völgy (10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Csáki-gorbói j.								
Kalocsa	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Paptelke	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° k.	i.	román
*Csáki-Gorbó	a	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° i.	e. i.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Salamon	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
•Nagy-Keresztes	a	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Hegyköz	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Tótszállás	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Kis-Keresztes	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Szurduk	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Szalonna	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román

A **Kecsed-völgy** (5 román helységgel):

Szamos-ujvári j.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Tótfalu	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
•Szűkerék	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Kecsed	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Kecsed-Szilvás	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Girolt	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román

A **Lozsárd-völgy** (10 román helységgel):

Szamos-ujvári j.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Igricze	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Felső-Tök	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Alsó-Tök	α	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i.	*magyar*-román
Szarvaskend	α	román	V° m.	—	g. kath.	III° e. II° r.	i.	*magyar*-román
Esztény	α	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Moró	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Tötör	β	román	II° m.	n.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Onok	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Lozsárd	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Kis-Jenő	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	r.	*magyar*-román

A **Lóna-völgy** (13 román helységgel):

Szamos-ujvári j.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kendi-Lóna	a	román	IV° m. II° e.	—	g. kath.	IV° e.	r.	*magyar*-román
•*Doboka*	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Poklos-Telke	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Magyar-Derzse	β	román	II° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	r. ö. i.	*magyar*-román
Magyar-Köblös	a	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román

Csáki-gorbói j.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
•Pánczél-Cseh	a	román	III° m.	e.	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
Völcs	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szt-Katolna-Dolna	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Szótelke	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Bécze-Kereszlur	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	r.	*magyar*-román
Kecskeháta	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i	—	román
Puszta-Ujfalu	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Csernek	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	i. e.	román

Az Almás-völgy melléke (4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Csáki-gorbói j.								
Vajdaháza	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	román
Füzes	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Füzes-Szt-Péter	a	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	I° i.	e.	román
Komlós-Ujfalú	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román

A Lóna-völgyben máig állnak a dobokai vár romjai; egykor a vármegye székhelye volt, — ma egy román helységet találunk a romemlékek alatt. Így lett rommá az erős magyar élet is, mely valaha Dobokát megyeszerte betöltötte a Sajó, az Almáspatak s a Nagy-Szamos között.

E multnak utolsó maradványaiból Lenk tábornok statisztikájában találtunk néhány jegyzetet. Szerinte félszáz év előtt *magyar* helységek voltak: a Szamosközben Deésakna nagyközség, Kodor és Alsó-Gyékényes faluk, — a dobriki völgyben Szekeres-Törpény, Szinye és Mánya, — a Bogáta völgyben Magyar-Bogáta, — a Kecsed-völgyben Kecsed és Kecsed-Szilvás, — a Lozsárd-völgy csaknem egészen, Kis-Jenő, Onok, Tötör, Esztény, Szarvas-Kend, Alsó- és Felső-Tök falukkal, — végre a Lónavölgy nagy része, Kendi-Lóna, Doboka, Magyar-Derzse, Magyar-Köblös, Pánczél-Cseh és Récze-Keresztur falukkal. A XIX. század első felében tehát 22 magyar helység volt e vidéken, — azelőtt több is lehetett. Ma van 80 román község, — *magyar többséggel bíró egy sincs.* Csak itt-ott találunk jelentékenyebb magyar kisebbséget Deés-Aknán és Szarvas-Kenden V°, Kendi-Lónán, Alsó- és Felső-Tökön IV—IV°, Mánya, Szinye, Magyar-Köblös, Magyar-Derzse, Tötör, Kecsed-Szilvás, Csáki-Gorbó és Szurduk falvakban II—II° erejűt.

A román helységek átlag mind kicsinyek és jelentéktelenek. Méretük: 1 b., 9 a., 27 β., 43 α., — a legtöbb falu nincs 2—200 lélek, sőt vannak 100 lelken alul valók is. Látszik, hogy e vidéken a román községi élet még nagyon fiatal. Lenk altábornagy a legtöbb román telepről megjegyzi, hogy «von walachen *nomadisch* bewohnt», — tehát félszáz év előtt még községi szervezet sem volt, hanem a pásztorkodó román elem a dobokai hegyekben kóbor életet folytatott. Ilyen lehetett az egész fajnépesség Erdélyszerte mindenütt a beáramlás alatt, míg végkép meg nem telepedett köztünk.

Tiszta román helység e vidéken csak 19 akad. Tizenhárom helységre erős magyar, 58-ra szórványosan magyar, német ajkú zsidó és czigány rajok jutnak.

Az előadottak foglalata itt következik.

Van Szolnok-Dobokában 2 magyar *város* (Deés és Szamosujvár), — 4 *nagyközség*: 2 magyar, 2 román. A megye 314 kisközsége 82 *körbe* kapcsolva, melyek mind 2—5 faluból állanak, — a fajtöbbség 6 körben magyar, 76-ban román.

A helységek *mérete* megyeszerte ilyen:

méretre		*fajtöbbségre* magyar	román	német	
nagyméretű	ε)	1	—	—	helységben.
»	δ)	1	—	—	
középméretű	d)	—	—	—	
»	(c	1	—	—	
»	(b)	3	2	—	
»	(a)	6	36	—	
kisméretű	(β)	11	117	3	
»	(α)	3	136	—	
	együtt	26	291	3	

Erős közép- és nagyméretű községekben a magyar elemé ma is a túlsúly, — az apró falvakban feltétlenül a román elemé.

Tiszta magyar helység csak 1, tiszta *román* van 40, — tiszta német *egy sincs*. *Más ajkú súlytalan* (I°) kisebbséget találtunk egy magyar és 177 román faluban. — ott a minoritás román, itt 76 esetben magyar, 63-ban német, 3-ban orosz, 35-ben czigány.

A jelentékenyebb *fajkisebbségek* közt ilyen a viszonosság:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	német	román	egyéb ny.	II—III° magyar	német	román	horvát	tót	vend	egyéb ny.	
magyar	*	—	14	—	*	—	10	—	—	—	—	helységben.
német	—	*	3	—	—	*	—	—	—	—	—	
román	18	3	*	1	39	8	*	1	2	1	4	

Magyar és német helységekben csak román kisebbség van. Román helységekben erős magyar minoritás többször fordul elő, mint a más ajkúaké együttesen, s csaknem kétannyiszor, mint román minoritás magyar helységekben.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek:

A *r. kath.* helységek száma 3, mindhárom magyar, — az erős felekezeti kisebbség 2-ben g. kath., 1-ben ev. ref. — *G. kath.* helység van 242, ú. m. 237 román, 4 magyar, 1 német: ez utóbbiakban a felekezeti többség gyenge, s az erős minoritás 3 magyar helységben ev. ref., 1-ben r. kath., 1 német faluban ág. ev., — de mind az öt helység már is útban van az eloláhosodás felé: a magyar és német elem egy része román templomba jár; míg a román falvak közül a felekezeti kisebbség 4-ben kel. gör., 9-ben izraelita, 4-ben r. kath., 2-ben ág. ev. és 37-ben ev. ref., — ez utóbbiak már eloláhosodtak. — *Kel. görög* vallású helységet 54-et találtunk, — mindannyi román: az erős felekezeti kisebbség 14-ben

g. kath., 3-ban kálvinista, 1-ben izraelita. Az *ág. ev.* helységek száma 2, — ezek szász faluk; az erős felekezeti kisebbség mindkettőben g. kath. Végre az *ev. ref.* helységek száma 19, mindannyi magyar, — a felekezeti kisebbség 17-ben g. kath.

A megye *nyelvterületi* viszonyait röviden jellemezhetjük. A *román* községek (291) a besztercze-naszódi, kolozsi, szatmári és máramarosi román nyelvterületekkez hozzá zárkózva, ez utóbbiak nyelvhatárán belül s egy tagban feküsznek. A 3 *szász* falu a megye keleti szélén a lekenczei szász medenczéhez csatlakozik. A 26 *magyar* helység szétszóródott, s el van valamennyi szigetelve. A megye keleti részén a román elem Besztercze-Naszód felől, nyugati részén Máramaros s a volt Kővár-vidék felől áramlott szét a megyében, — ott a mezőség, itt a Szilágyság és Kolozs megye felé vetette terjeszkedő hullámait.

E hullámok irányát követve, előbb a Szilágyságot keressük fel, aztán Kolozsban tekintjük meg a fajnépek mai viszonyait.

Szilágy megye.

Mint törvényhatósági szervezet mai alakját az utolsó megyerendezéskor kapta. Addig több részre volt tagolva: a Meszestől keletre feküdt egy töredék Dobokából, nyugatra az egykori Kraszna megye, — a Szamos s a Bükk hegység között pedig Közép-Szolnok megye.

Bérczes délvidékén két hegyláncz ágazik ki a kolozsi és bihari havasokból: a Meszes északkelet, a Rézhegység északnyugat felé. A Meszes nyúlványai bejárják a megye nagy részét, s Bihar felé a szilágy-somlyói Magurában, Szathmár felé a szamos-melléki s a Bükk hegységben csúcsosodik ki; a Réz határhegyláncz marad Szilágy és Bihar megyék közt. Csak északnyugaton simul el a térfelület, ott van a nagy magyar alföld szegélyzete: a tasnádi *érmellék*.

Folyóvizek és völgyek kusza rendszere szaggatja meg az egész topografiát. A Nagy-Szamos határvíz gyanánt érinti a megyét, mialatt Szilágy és Szolnok-Doboka közt északra fordulva Szatmárba siet. E fordulónál fölveszi a Kolozsból érkező Almás-patakot, a Meszesből az Egregyet, s a Bükkség alatt a Szilágy-patakot. A többi vizek saját útjukon az alföldre tartanak: a Kraszna s a Zilah északnyugatra a szathmári, a Berettyó a bihari róna felé. Pályáján a Berettyót csak a Kis-Halmosd-patak gyarapítja, — a Krasznával Szilágy-Somlyónál a Koliczka, Sarmaságnál a Zilah, alább a Mázsa-patak egyesül.

E térszint 242 helység népesíti be: 60 magyar, 180 román és 2 tót. Fekvésüket és viszonyaikat megállapítandó, négy csoportba osztjuk a topografia szakaszait. Külön szólunk a megye keleti részéről, melyet a Szamos és mellékvizei mosnak, — külön a bérczvilágról, mely a megye belsejében szétágazik, — végig megyünk a Zilah s a Kraszna kettős

vonalán, aztán nyugatra fordulunk, megtekintendő az érmelléket s a Réz-hegység alatt a Berettyóvölgyet.

A Meszes-hegység s az Egregy-völgy (21 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Zilahi járás.								
Kásapatak	ĵ	román	I° t.	e.	g. kath.	I° r.	—	román
Meszes-Szt-György	ĵ	román	I° m.	e.	g. kath.	—	—	román
Nagy-Rajtolcz	ĵ	román	I° e.	n	g. kath.	I° i.	—	román
•Vármező	a	román	II° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Bodja	a	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
Puszta-Rajtolcz	a	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Fel-Egregy	ĵ	román	I° m.	e n.	g. kath.	I° i.	e. r. k.	román
Szt-Péterfalu	ĵ	román	I° m.	—	*kel. gör*	I° i.	—	román
•Ördög-kút	a	román	I° m	e.	*kel. gör.*	I° e.	g. i.	román
Pósa	ĵ	román	II° n.	m. e.	*kel. gör.*	II° i.	e.	román
Vaskapu	a	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	g.	román
•Magyar-Egregy	ĵ	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i. e. r.	román
Csömörlő	ĵ	román	I° m.	—	g. kath.	V° k.	e. i	román
Felső-Kekes-Nyárló	a	román	I° m.	—	g. kath.	II° i.	k	román
Alsó-Kekes-Nyárló	ĵ	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Zsibói járás.								
Romlott	a	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Somró-Újfalu	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i	e. r	román
Zsákfalva	ĵ	román	I° m	e.	*kel. gör.*	I° g.	i. r.	román
Farkasmező	ĵ	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	k. e. m.	román
•Karika	a	román	I° m.	e	g. kath.	I° m.	e.	román
[illegible]	a	román	I° m	-	g. kath.	I° [illegible]	—	román

Az Almás-völgy ([illegible] román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Zsibói járás.								
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	e.	*kel. gör.*	[illegible]	g. e.	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	e.	g. kath.	[illegible]	[illegible]	román
[illegible]	[illegible]	román	—	—	*kel. gör.*	[illegible]	[illegible]	román
•[illegible]	a	román	[illegible]	[illegible]	*kel. gör.*	[illegible]	[illegible]	román
•[illegible]	a	román	[illegible]	e.	g. kath.	[illegible]	—	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	—	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	[illegible]	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]		g. kath.	[illegible]	e.	román

A Szamos-völgy ([illegible] helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
[illegible] járás.								
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	—	román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	g. kath.	[illegible]	-	román
[illegible]	[illegible]	román	—		g. kath.	—	—	román
[illegible]	[illegible]	magyar	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	magyar-román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	—	g. kath.	[illegible]	[illegible]	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hosszú-Ujfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	román
•Szamos-N.-Goroszló	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
Kis-Goroszló	α	román	I° h.	m. e.	g. kath.	I° r.	i.	román
•Szamos-Udvarhely	a	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Inó	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szamos-Széplak	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Kis-Debreczen	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Náprád	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Kőőd	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szilágy-csehi j.								
Czikó	α	román	IV° m. II° e.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	román
Ardó	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i.	magyar-román
Kelencze	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Sülemled	β	román	III° m. II° e.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
Tóhát	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Monó	β	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° g.	i.	magyar-román
•Szélszeg	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Gardánfalva	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román

Fenn a *Meszesben*, melynek csúcspontjai a Terbete (868 m.) s a Perjei Magura (988 méter), le a *Szamos-fordulóig*, hol az Almás és az Egregy torkolata van, *csupa román* helységek feküsznek. A Szamos jobb partja is *egészen román*, — csak a *balparton* találunk 3 magyar nyelvszigetet: Zsibót, Ardót és Monót. Velük egy oldalon fekszik Szamos-Udvarhely és Sülemled, félszáz év előtt szintén magyar faluk; a mik azóta oláhosodtak el. Úgy látszik, korábban az egész balpartot magyar fajnép lakta, a hogy bellebb, a *szamosmelléki hegyekben, ma is erős magyarság él*. A völgyet akkor a román hullámok csak a jobb parton érték, a honnan az áramlat Kővár vidéke felől érkezett. De a hullámzás, mint ezt az eloláhosodott két balparti község környezete mutatja, már félszáz éve átcsapott ide, s a román jövevények beszivárogtak a Szamosmellék magyar telepesei közé. A Meszest már előbb megszállta a pásztorkodó román nép, menedéket találva erdeiben úgy a török, mint a kurucz világ háborúi alatt; de állandó községeket, házakkal, templomokkal nincs kétszáz éve, hogy építni kezdett. Addig nomád életet folytatott, mint Dobokában, melyhez e térszakaszok egykor hozzátartoztak.

A vidék románságának mai 48 képződménye elég népes, de nincs köztük egy nagyközség, sem jelentékenyebb hely; a méretek: 7 a., 23 β., 18 α., — a 3 magyar nyelvszigeté: 1 b., 2 β. *Tiszta román* helység a Meszestől le a Szamos kijáratáig nincs több háromnál. Erős *magyar kisebbséget* találtunk a szamosvölgyi Czikón (IV°), Sülemleden (III°) és Szamos-Udvarhelyen (II°), hol nemrég magyar többség volt, az Almás-völgyben Tihón és Kettősmezőn, a Meszesben Vármezőn (II—II°). Más fajnépekből

csak Pósán akad II°-nyi német ajkú izraelita kisebbség. Egyebütt szórványos rajok mutatkoznak: 1 helységben tót, 1-ben horvát, 5-ben czigány, 28-ban magyar elem, I° erejű. A magyar nyelvszigetek mindhármában erős a román kisebbség: legerősebb Monó faluban: V°.

Vallásra a magyar telepek mindegyike ev. ref.; a román telepek nagyrészt g. katholikusok, — 12 telep kel. gör.

Tekintsük meg a Szilágyság belhegyeit a Meszestől a Bükkig.

A Szamos—Szilágy-köz (3 magyar, 9 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szilágy-csehi j.								
Szamos-Ujlak	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Vicsa	α	román	I° m	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Benedekfalva	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	román
•Bősháza	β	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	román
Völcsök	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román
•Szilágy-Cseh	b	*magyar*	I° r	—	*ev. ref.*	II° i.	g. r.	magyar-román
Oláh-Horvát	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	román
Oláh-Nádasd	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szilágy-Szeg	α	román	V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Nagy-Szeg	β	román	I. m.	÷	g. kath.	I° i.	e	román
•Désháza	β	*magyar*	I°r.	—	*ev. ref.*	I° i.	k.	magyar-román
Nyirmon	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	román

A Bükk-hegység és a Szilágy-völgy (1 magyar, 20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szilágy-csehi j.								
Menyő	β	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	*magyar*-román
•Lele	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i	magyar-román
Hadad-Györtelek	a	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Mutos	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
•Alsó-Várcza	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Közép-Várcza	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Felső-Várcza	β	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Bikácza	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
Somfalu	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Bükk-Tótfalu	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Vadafalva	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	--	román
•Mosóbánya	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Örményes	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Egerhegy	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Kecskésfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Illésfalva	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Egerhát	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° i.	e. r.	román
Alsó-Szivágy	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Felső-Szivágy	a	román	I° n.	—	g. kath	I° e.	i.	román
Alsó-Berekszó	β	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Felső-Berekszó	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A Mázsa-völgy (4 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei légsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szilágy-csehi j.								
•Hadad	a	*magyar*	II° n.	r.	*ev. ref.*	III° a.	g. i. r.	magy -szász-rom.
Hadad-Nádasd	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g.	magyar
Kis-Nyires	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Bábcza	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Bogdánd	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	—	magyar-*román*
Szeér	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	magyar-román
Korond	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román

A szamos-melléki hegyek (11 magyar, 13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei légsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Zsibói járás.								
•Kucsó	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Paptelek	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Fürményes	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Solymos	β	román	I° o.	e. m.	g. kath.	I° i.	r.	román
Dabjon-Ujfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Dabjon	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
•Vérvölgy	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	magyar-*román*
Nagy-Mon-Ujfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Nagy-Mon	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. a. r.	magyar-*román*
Zilahi járás.								
•Szilágy-Szt-Király	α	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	II° r.	g. i.	magyar-*román*
Debren	β	román	I° m	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Kis-Doba	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i.	magyar-*román*
Nagy-Doba	α	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i.	magyar-román
•Szilágyfő-Keresztur	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	r. g.	magyar
Görcsön	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	r.	magyar-román
Vaja	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Czigányi	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	román
•Diósad	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g.	magyar-*román*
Magyar-Baksa	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Mocsolya	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i.	magyar-*román*
•Szilágy-Sámson	a	*magyar*	II° r.	e.	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román
Erked	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i.	magyar-román
•Kusaly	β	román	IV° m.	—	g. kath.	IV° e.	i.	román
Kirva	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román

A megye ez északi részén, mely egykor Közép-Szolnokhoz tartozott, 41 román falu közt 19 magyar helységet találunk: 3-mat elszigetelve a Szilágy-patak körül, — 16-ot lánczolatosan, melyek vonala a Szamos mellékétől a Zilah-völgyig, onnan a Zsákodhoz s a Bükkig, majd vissza a Szamoshoz huzódik. A képződmény *nyelvmedencze* jellegével bír. Nyilván egy külön szakadt rész az egykori magyar nyelvterületből,

mely az alföldről a Szilágyságon át Erdély belsejébe, egész a Székelyföldig ért. A körülötte szétszórtan fekvő magyar szigetek mutatják, merre voltak hajdan e medenczének a kapcsolatjai, részint a szathmári róna, részint a dobokai Szamos-völgyön át Belső-Szolnok felé.

Félszáz év előtt a medencze szélesebb volt: hozzá tartozott — a Szilágy-völgy felől — *Menyő*, *Szilágy-Szeg*, a mik összekötötték vele a mai elszigetelt Désházát. Több volt a szigetek száma is: *Szamos-Ujlak* akkor még nem oláhosodott el s Szilágy-Cseh, Völcsök, Ardo és Monó faluk társaságában, közel a medenczéhez, magyar szigetcsoportot alkotott a Szamos s a Szilágy-patak között.

Ma a medencze határai szűkebbek: Menyő és Szilágyszeg romanizálva van, Szamos-Ujlak szintén, — sőt *benn a medenczében is* találunk 4 román községet: Nagy-Monfalut, Kusalyt, Kirvát és Magyar-Baksát, — az utóbbi félszáz év óta, a többi 3 hamarabb romanizálódott. A román elem lassú beszivárgásának szembetűnő példája ez; — a hogy elmosták hullámai száz évek alatt, vagy süppedő szigetekbe szedték szét a medencze körül az egykori magyar talajt, úgy szivárgott át a körfalak résein, hogy széthulljon maga a medencze is. Az utolsó térveszteségek e képződményt északkeleten érték, a hullámok tehát onnan, Kővár vidékéről jöhettek.

A falak valóban nem voltak erősek. A 19 magyar helység mérete: 1 b., 3 a., 11 *β*., 4 *α*., — közülük néhány faluban jelentékeny *román kisebbség* fejlődött: Völcsökön és Görcsönben IV—IV°, Hadad, Lele, Erked, Szilágy-Sámson, Szeér és Nagy-Doba román minoritása II—II° Ámde a *román* faluk sem sokkal népesebbek, — méretük: 4 a., 28 *β*., 9 *α*., — néhányban erős *magyar kisebbség van*: így az eloláhosodott Menyőn és Szilágyszegen V—V°, Kusalyon IV°, Egerháton III°, — Korondon, Magyar-Baksán, Benedekfalván és Czigányin II—II°. Kérdés: mi az oka e rengeteg térveszteségnek?

Mielőtt e kérdésre felelnénk, rámutatunk a megye többi részeire, hol hasonlók a viszonyok, s ugyanazon okok működtek bennük, a mik a Szamos melléken.

Ime a kép, mely az összehajló *Zilah és Kraszna* völgyek vonalán látható:

A Zilah-völgy és melléke (7 magyar. 13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Zilahi járás.								
Bréd	a	román	I° m.	e.	g. kath.	III° k.	i.	román
•Nyirsid	α	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	román
Mojgrád	β	román	I° e.	m n.	g. kath.	I° k.	e. i.	román
Vártelek	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
⁘Zilah	a	*magyar*	I° r.	e. n.	*ev. ref.*	II° r.	g. i. a.	magyar ***román***

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Gurzófalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Egrespatak	β	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i.	*magyar*-román
Szilágy-Panith	β	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	—	magyar-román
Haraklán	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Bádon	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Magyar-Gorosztó	β	*magyar*	III° r.	n.	*ev. ref.*	III° g.	i.	*román*
•Balla	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i.	magyar-*román*
Oláh-Baksa	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Ököritó	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Szilágy-Sziget	α	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Szilágy-Kővesd	a	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	román
•Sarmaság	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	r. i.	magyar-*román*
Szilágy-somlyói j.								
Lompért	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	*román*
Hosszúmező	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
•Ilosva	β	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g. II° r.	i. a.	magyar-román
A Koliczka-völgy (1 magyar, 1 román helységgel):								
Krasznai járás.								
•Magyar-Keczel	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	i. r.	*román*
Oláh-Keczel	a	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
A Kraszna-völgy (10 magyar, 22 román helységgel):								
Krasznai járás.								
Perje	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Boján	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Csiszér	a	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Boronamező	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Bagolyfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Palicska	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Bogdánháza	a	román	I° m	—	g. kath.	I° i.	—	román
Sereden	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Petenye	α	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	magyar-román
•Kraszna-Horvát	β	román	IV° m.	—	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Ráton	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	magyar
:*Kraszna*	c	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-*román*
Récse	β	román	III° m.	n.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
•Varsolcz	β	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	magyar-román
Szilágy-somlyói j.								
•Perecsen	b	*magyar*	V° r.	h. e.	*ev. ref.*	V° g.	r. i.	magyar-román
Szécs	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Badacson	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
*:•Szilágy-Somlyó	d	*magyar*	II° r.	—	*r. kath.*	IV° e. II° g.	i.	magyar-román
Somlyó-Csehi	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Kerestelek	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	r. k. i.	román
•Somlyó-Ujlak	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	r. k. i.	*román*
Maladé	α	román	I° m.	h. e.	g. kath.	I° r.	i. e.	román
Somlyó-Győrtelek	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
•Hidvég	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román

…nyen és Petényen V—V°, Lompérton IV°, Magyar-Goroszlón, Szilágy-…on, Ákoson és Varsonczon III—III° az ereje.

…képet kiegészítendő, forduljunk nyugatra az Érmellék, a Rézhegy …tyó vidéke felé.

…**sági érmellék** (5 magyar, 10 román helységgel):

		fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
			II° r.	—	*ev. ref.*	IV°r. II°g.	i.	magy.-*ném.*-*örm.*-rom.
			V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
				m.	g. kath.	II° r.	e.	román
				—	*ev. ref.*	III° g.	i. r.	magyar-román
				—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
				—	g. kath.	V° e.	i. r.	magyar-román
				e.	g. kath.	I° i.	e.	román
			IV° m.	—	g. kath.	III° r.	e. i. a.	román
		román	IV° m.	—	g. kath.	III°e. II°r.	i.	román
	a	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
…atvan	β	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
Ér-Szodoró	β	román	V° m.	—	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
•Tasnád-Szántó	a	román	V° m.	—	g. kath.	III°r. II°e.	i.	*magyar*-román
Ér-Kőrös	β	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	magyar-román
•*Peér*	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III°g. II°i.	r.	*román*

Az érmelléki magaslatokon (6 magyar, 11 román helységgel):

Tasnádi járás.								
Szilvás	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e. r.	román
•Szeő-Demeter	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Pele	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar
Nemes- és Oláh-Keszi	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	i. r.	magyar-román
Pele-Szarvad	α	román	I° n.	m	g. kath.	I° i.	e.	román
Kraszna-Paczal	α	román	V° m.	n.	g. kath.	IV° e.	r. i.	román
Szolnok-Paczal	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	(azóta lett)
•Nagy-Paczal	β	*magyar*	II° r.	n. e.	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	*román*
Kis-Paczal	α	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV°g. II°i.	r.	magyar-román
Csekenye	α	román	II° e.	m.	g. kath.	I° k.	i. e.	román
Usztató	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Nagy-Bajom	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e. i.	román
Csány	α	román	II°m. II°n.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	román
Balázsháza	α	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	román
•Magyar-Csaholy	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	magyar-román
Orbó	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Oláh-Csaholy	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román

A Kraszna-Berettyó-köz (2 magyar, 9 román helységgel):

Szilágy-somlyói j.								
•Nagy-Derzsida	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	román
Zálnok	β	román	II° m.	h.	g. kath.	II o.	i. r.	román
Domoszló	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Tasnádi járás.								
Kis-Derzsida	β	román	I° n.	e. m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Girókuta	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Felső-Szopor	β	román	I° m.	-	g. kath.	I° i.	—	román
•Alsó-Szopor	a	román	II° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Uj-Német	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
•Ákos	a	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	magyar-román
Kraszna-Mihályfalva	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román
Kraszna-Czégény	α	*magyar*	V° r.	n.	g. kath.	III° e.	r. i.	magyar-román

A Zilah a Meszesből, a Kraszna a Rézhegységből indul északnyugatnak; az Érmellék közelében egyesülnek, s közös medrük Szathmár felé, az ecsedi láphoz, s onnan a Tiszába ereszkedik.

Völgynyilásukban a magyar helységek száma 18, a román helységeké 36.

A *magyar* képződmények több részre szakadtak. A Zilahvölgyben két falu: Magyar-Goroszló és Balla a *szamos-melléki magyar medenczéhez* zárkózik; ezekkel az oda tartozó helységek száma 16-ról 18-ra nőtt. Más 9 magyar helység a Zilah, Koliczka és Kraszna felső nyílásai körül lánczolatosan összefügg. A lánczszemek a Berettyómellékig terjednek és bihari területen záródnak. Ez a Szilágyság második *magyar medenczéje*: a *kraszna-berettyói*, melyhez Szilágy-Somlyó és Zilah városok is hozzá számítandók. A többi 7 magyar falu: a Zilah-völgy alsó végén Ilosva, Lompért és Sarmaság, — a Kraszna-völgy felső nyílásánál Petenye, érmelléki szakaszán Ákos, Kraszna-Mihályfalva és Kraszna-Czégény *el vannak szigetelve.*

A *román* képződmények nagyrészt (33 helységgel) egy tagban feküsznek, részint *közibe ékelődve a két magyar medenczének*, részint mögöttük Biharba és Szathmárba átterjedve. Csak 1 román falut *szigetel* társaitól el a magyar medencze határa: ez Récse, mely félszáz éve magyar helység volt, de azóta eloláhosodott.

A magyar helységek népességre is, jelentőségre is felülmulják a környező román képződményeket. A *román* faluk mérete: 6 a., 19 *β*., 9 *α*., — míg a magyar helységek közül a két városé: 1 a., 1 d., — egy nagyközségé: 1 c., — a kisközségeké: 1 b., 3 a., 8 β., 3 *α*. E vidéken az utolsó félszáz év alatt a magyar elem egy kis tért nyert: Szilágy-Somlyó közelében *Somlyó-Ujfalu megmagyarosodott*, — de elvesztette Récsén kívül a medencze szélén Egrespatak, Szécs és Kraszna-Horvát falukat, hol a közelmultban Lenk statisztikája magyar többséget állapított meg. Ma Egrespatakon és Kraszna-Horváton IV—IV°, Récsén III°, azonkívül Nyirsiden III°, Szilágy-Kövesden és Alsó-Szoporon II—II° a magyar kisebbség; úgy a magyar medenczében, mint a nyelvszigeteken jelentékeny román minoritás látható sokfelé: Kraszna-Czégényen és Pere-

csenyen és Petényen V—V°, Lompérton IV°, Magyar-Goroszlón, Szilágy-Paniton, Ákoson és Varsonczon III—III° az ereje.

E képet kiegészítendő, forduljunk nyugatra az Érmellék, a Rézhegy s a Berettyó vidéke felé.

A szilágysági érmellék (5 magyar, 10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Tasnádi járás.								
:*Tasnád*	c	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	IV°r. II°g.	i.	magy.-*ném.*-*örm.*-rom.
Tasnád-Szarvad	a	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Kegye	β	román	I° t.	m.	g. kath.	II° r.	e.	román
•Szakácsi	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	i. r.	magyar-román
Csög	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
•Ér-Szt-Király	a	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	magyar-román
Ér-Kisfalu	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Ér-Girolt	α	román	IV° m.	—	g. kath.	III° r.	e. i. a.	román
Ér-Mindszent	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III°e. II°r.	i.	román
•Ér-Kávás	a	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Ér-Hatvan	β	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
Ér-Szodoró	β	román	V° m.	—	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
•Tasnád-Szántó	a	román	V° m.	—	g. kath.	III°r. II°e.	i.	*magyar*-román
Ér-Kőrös	β	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	V° e.	i. r.	magyar-román
:*Peér*	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III°g. II°i.	r.	*román*

Az érmelléki magaslatokon (6 magyar, 11 román helységgel):

Tasnádi járás.								
Szilvás	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e. r.	román
•Szeő-Demeter	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Pele	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar
Nemes- és Oláh-Keszi	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	i. r.	magyar-román
Pele-Szarvad	α	román	I° n.	m	g. kath.	I° i.	e.	román
Kraszna-Paczal	α	román	V° m.	n.	g. kath.	IV° e.	r. i.	román
Szolnok-Paczal	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	(azóta lett)
•Nagy-Paczal	β	*magyar*	II° r.	n. e.	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	*román*
Kis-Paczal	α	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV°g. II°i.	r.	magyar-román
Csekenye	α	román	II° e.	m.	g. kath.	I° k.	i. e.	román
Usztató	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Nagy-Bajom	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e. i.	román
Csány	α	román	II°m. II°n.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	román
Balázsháza	α	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	román
•Magyar-Csaholy	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	magyar-román
Orbó	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Oláh-Csaholy	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román

A Kraszna-Berettyó-köz (2 magyar, 9 román helységgel):

Szilágy-somlyói j.								
•Nagy-Derzsida	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	román
Zálnok	β	román	II° m.	h.	g. kath.	II o.	i. r.	román
Domoszló	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Doh	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
•Karásztelek	a	*magyar*	I° r.	—	*r. kath.*	I° g.	k.	magyar
Kémer	b	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar
Krasznai járás.								
Hosszú-Aszó	α	román	II° e.	m.	g. kath.	I° e.	i.	román
Máron	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Pecsely	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Alsó-Bán	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Felső-Bán	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A halmosdi völgy (3 román, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szilágy-somlyói j.								
Detrehem	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Elyűs	α	román	I° e.	t.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Halmosd	a	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Hármaspatak	β	*tót*	I° m.	r. n.	*r. kath.*	I° g.	i.	(nincs adat)

A Réz-hegység s a Berettyó-völgy (7 magyar, 18 román, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Krasznai járás.								
Tusza	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Réztótfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Ballaháza	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
•Felső-Szék	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Füzes-Paptelek	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Füzes	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Újvágás	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Oláh-Valkó	β	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Magyar-Valkó	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e. II° i.	r.	*magyar*-román
Váralja	α	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Magyar-Patak	a	*tót*	I° m	r.	*r. kath.*	I° i.	g.	(nincs adat)
Jáz	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
•Gyümölcsénes	a	román	I° m.	t.	g. kath.	I° r.	i.	román
Szilágy-somlyói j.								
•Bagos	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	i. r. g.	magyar-román
Borzás	α	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	*román*
•Nagyfalu	a	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	magyar-román
Bürgezd	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	—	magyar-*román*
•Zovány	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	magyar-*román*
Ipp	a	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	*román*
Alsó-Kaznacs	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Felső-Kaznacs	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i	—	román
Cserese	α	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Márkaszék	β	román	I° n.	e. m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Porcz	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° i.	k.	román
•Lecsmér	α	*magyar*	III° r.	—	*ev ref.*	III° g.	i. r.	*román*
Sommály	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román

A megye nyugati térszinét a Rézhegy, a Berettyó-völgy s az Érmellék foglalja el. Ez a Szilágyságnak viszonylag a legnépesebb része: a helységszám 73; ezek közül a fajtöbbség 20 helységben magyar, 51-ben román, 2-ben tót.

A *magyar* képződmények itt is több tagra szakíttattak. Kilencz falu a Berettyó-vidéken csoportosan fekszik, összeköttetésben a Kraszna-vidék kilencz magyar képződményével. Együtt alkotják a *kraszna-berettyói nyelvmedenczét*, melyhez Biharból még 2 magyar falu csatlakozik, — a medencze tehát 20 helységre terjed, a miket román faluk vesznek körül. Lenn az Érmellék szélén 7 falu az *alföldi magyar nyelvterület* övéhez tartozik. A magyar nyelvhatár, melyet Ugocsában a Túrmezőről Szathmárba befordulni láttunk, onnan Irinynél Szilágyba hajol, átlépi az Ért s útját Ér-Kőrös, Keszi, Pele, Nagy-Paczal, Kis-Paczal és Szolnok-Paczal felé Biharba irányozza, hol Kéczen át Margitára tart. Négy magyar helység az érmelléki hegyek alatt el van szigetelve, ú. m.: Ér-Szt-Király, Tasnád, Szakácsi és Magyar-Csaholy.

A többi tért csaknem kizárólag *román helységek töltik be.* Ezek közül 50 egy tagban fekszik. Csak 1 román falu: Kraszna-Paczal került az Érmellék szélén a nyelvhatáron túl, magyar képződmények közé. Jellemző adalék a mult történetéből, hogy a román *Kraszna*-Paczal az egykori *Kraszna megyének,*' s vele szemben a magyar *Szolnok*-Paczal falu a megszűnt *Belső-Szolnok megyének* voltak valaha határpontjai.

Akkor ez egész területet magyar fajnép lakta, s a nyelvhatár az alföldről messze túlterjedt a Szilágyság mai magyar nyelvmedenczéin, — ezeket az utolsó száz évek ethnikailag külön választották tőle. Köztük csupán néhány nyelvsziget maradt, ezek száma is az utolsó félszáz év során megfogyott. Lenk altábornagy följegyzései szerint az Érmelléken Sző-Demeter, Tasnád-Szarvad, rónás részein egy csoportban Ér-Kávás, Ér-Hatvan, Ér-Kőrös és Tasnád-Szántó magyar helységek voltak, az volt a Rézhegy alatt Magyar-Valkó is, — mindezek azóta *oláhosodtak el.* Viszont a mai magyar nyelvhatár mögött Peér nagyközség Nagy-Paczal faluval, s a kraszna-berettyói medencze szélén Ipp falu akkor román volt, de újabb időben *megmagyarosodott.*

A *magyar* helységek itt is erőteljesebbek a román faluknál. Kettejük nagyközség. A méretek: 1 c., 1 b., 7 a., 4 β., 7 α. A *román* helységek mérete: 6 a., 22 β., 23 α. A fajnépek *nagy kevertségére* vall, hogy monoglott helysége e vidéken sem a magyar, sem a román elemnek nincs. Erős *magyar kisebbséget* találtunk Kraszna-Paczalon (V°), az eloláhosodott Ér-Szodorón és Tasnád-Szántón (V—V°), Ér-Mindszenten, Ér-Girolton, Tasnád-Szarvadon és Magyar-Valkón (IV—IV°), Ér-Kávás, Ér-Hatvan, Szeő-Demeter, Balázsháza, Sommály, Zálnok és Csány román falukban (II—III°). Viszont erős román kisebbség maradt a megmagyarosodott Ippen (IV°), Peéren és Lecsméren (III—III°), — ilyen fejlődött a magyar Ér-Szent-Királyon és Ér-Kőrösön (V—V°), Kis-Paczalon (IV°), Szolnok-Paczalon és Szakácsin (III—III°), Tasnádon (II°).

Kétségtelen, hogy a legújabb időkig a magyar elemnek nagyok voltak a térveszteségei a Szilágyság nyugati részén is. Nemcsak a román nép terjeszkedett itt nagy mértékben, — gyökeret tudott verni a *tót* is, melynek két nyelvszigetje: Hármaspatak és Magyar-Patak közül az utóbbi magyar képződmény volt. Ez a tót elem a messze felvidékről való; elég számos telepe a bihari határon fekszik, — 2 azokból átnyúl Szilágy határára. A Rézhegy bányáit e telepek látják el munkaerővel. Volt egy harmadik: Réztótfalu, — ez eloláhosodott.

A szilágysági magyar elem térveszteségének okait, a megyéről közlött adatok összefoglalása kapcsán, legott tárgyalni fogjuk.

Szilágy megyének van két *városa* (Zilah és Szilágy-Somlyó), mindkettő magyar, — 4 *nagyközsége*, valamennyi magyar. A kisközségek 67 *körbe* kapcsolvák, melyek közül 64 áll 2—5 módosabb, 3 kör áll 6—7 szegényebb faluból; a fajtöbbség ott 12 körben magyar, 52-ben román, — itt mind a három kör román.

A helységek *mérete* ilyen:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	tót	
nagyméretű	(A)	1	—	—	helység.
középméretű	(d)	1	—	—	
»	(c)	2	—	—	
»	(b)	4	—	—	
»	(a)	13	26	1	
kisméretű	(β)	25	91	1	
»	(α)	14	63	—	
	együtt	60	180	2	

Látszik e képből, hogy a nagy és erős középméretű helységekben a fajtöbbség ma is magyar, — a román képződmények túlnyomóan aprók és jelentéktelenek.

Tiszta magyar helység megyeszerte *egy sincs*; tiszta román falu van 8. A más ajkú *fajkisebbség súlytalan* (I°) 23 magyar, 130 román s 2 tót helységben, — ebből magyar elem jut 85 román és 2 tót, — román elem jut 23 magyar helységre, végül német ajkú zsidó elem jut 24, czigány 17, tót 2, horvát és orosz 1—1 román helységre.

A *súlyosabb* fajkisebbségek között a viszonosság ilyen:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV-V° magyar	román	német	egyéb ny.	II—III° magyar	román	német	egyéb ny.	
magyar	✱	12	—	—	✱	24	1	—	helységben
román	14	✱	—	—	24	✱	1	3	

E szerint a magyar elem 38 román, s a román elem 36 magyar helységben lép fel erős súlylyal; jelentékeny német és czigány kisebbség csak román községekben fordul elő.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek:

R. kath. a hívek többsége 2 magyar és 2 tót helységben; *g. kath.* 167 román s 4 magyar helységben; *kel. gör.* 13 román, s *ev. ref.* 54 magyar helységben. A *felekezeti kisebbségek* közül II—V° súlylyal *r. kath.* elemet 2 g. kath. román, s 3 ev. ref. magyar helységben találtunk, — *g. kath.* elem van 31 ev. ref. magyar és 1 kel. gör. román helységben, — a *k. gör.* elemből esik 1 g. kath. román helységre, — az *ev. ref.* elemből van 3 g. kath. magyar és 24 g. kath. román helységben, — végre az *izr.* elemből jut 1 ev. ref. magyar, 3 g. kath. román helységre. Erős kalvinista kisebbség többnyire eloláhosodott magyar falukban fordul elő, a g. kath. magyar faluk is azon az úton vannak, hogy szintén eloláhosodjanak, hacsak a magyar liturgia meg nem tartja őket. Népes izraelita telep van Pósán, Felső-Kékes-Nyárlón és Porczon (II—II°).

A *nyelvterületi* viszonyok a megyében így alakultak: Az *alföldi magyar nyelvterület* keleti széle 7 magyar faluval a szilágysági *érmellékre* hajol. Ettől külön szakítva *két magyar nyelvmedencze* fekszik: 18 helységgel a *szamos-melléki*, 18 helységgel a *kraszna-berettyó-melléki.* Az utóbbi átterjed Bihar határára, hol két elszigetelt magyar helység csatlakozik hozzá. Szerte a Szilágyságban 17 magyar nyelvsziget fekszik szétszórtan.

A megye két *tót* szigetje a szilágy-bihari határra szorult. Hét *román* nyelvsziget közül 1 a magyar érmelléken, 4 a szamos-melléki, 2 a kraszna-berettyóközi nyelvmedenczében keletkezett. A többi tért 173 román helység egy tagban tölti be, szoros kapcsolatban a szolnok-dobokai, szathmári, kolozsi és bihari román képződményekkel.

Legszaggatottabb a magyar nyelvterület. Pedig nem fér hozzá kétség, hogy valaha ez lehetett a Szilágyságban a legegységesebb. A két nyelvmedencze félszáz évvel ezelőtt szélesebb volt, száz év előtt összeért, s még korábban összefüggött az alföldi magyar nyelvterülettel.

Mostoha idők, nagy sorscsapások okozták itt a magyarság térvesztességeit. A nép maradványa példátlan szivóssággal tartott ki helyén napjainkig, — holott hasonló viszonyok közt — mint láttuk — a belső-szolnoki magyar elem nehány nyelvszigetre olvadt le, a dobokai pedig megsemmisült.

A román tömegek beszivárgását és lassú elterjedését nem tekinthetjük e pusztulás okának, s a térvesztés előidézőjének, — inkább következményének. Ez a pásztorkodó nép nem birt a cselekvésnek sem képességével, sem jogával száz éveken át. Ösztöne hozta be az ország nyitott kapuin; ösztön vezette később mindenüvé, a hol a régi történeti fajok eltürték e nomád népet, melyben a birtokos nemesség jobbágyanyagot, a hatalom katona-anyagot látott.

A magyar faj térvesztését Erdély északi részén *történeti* okok idézték elő és utóbb *gazdaságiak* működtek benne közre. A mai Szilágy megyétől Szolnok-Doboka keleti határáig terjedő vidék háromszáz évig tartó válságot élt át, melyet ez egy szóval fejezhetünk ki: »*partium*«. Az egész

földdarab a magyarországi és erdélyi rendek közt vitás terület volt, az államjogilag hovatartozás kérdésében. Részeit szétszedték, azok ismételve gazdát cseréltek, egyik provizórium a másikat követte, s a földet, népét, melyek kétfelé is tartoztak, tényleg senki sem kormányozta. A magyarságot a hosszú válság s a *hosszú elhagyatottság törte ott meg*. Nagy része elköltözött, más része elvegyült az egyre növekvő román tömegben. Az unio az ősi talajon csak két magyar nyelvmedenczét, egyes nyelvszigeteket, az eloláhosodott helységekben magyar maradványokat vehetett át. Hasonlókép pusztult el a »partium« név alatt ismert vitás terület déli részén is az egykori magyarság: a volt *Zaránd* megyében. Azt a Havas-Alföldről beszivárgott románság tömege lepte el.

A két tömeg terjeszkedő hullámai aztán Erdély belsejében találkoztak. Most találkozásuk szinteréhez fordulunk, elsőbben Kolozs megye felé.

Kolozs megye.

Nemcsak első megyéje Erdélynek, hanem — mondhatni — átmérője is az erdélyi terület nagy részének, mert határaival Szolnok-Doboka és Torda-Aranyos közt a Királyhágótól a székelyföldig ér.

A megye keleti fele hullámzó dombvidék, — ott fekszik a Mezőség. Letarolt erdőterületek, kopár domblejtők, szerte nehány hegykúp, a mik 7—800 méter magasságig emelkednek, — itt-ott nehány felbukkanó és eltűnő ér, apró tavak e vidék sajátságai. A megye nyugati fele annál gazdagabb természeti szépségekben és javakban. Ott tornyosodnak a gyalui, háttérben a Bihar-havas 1829—1838 m.-ig emelkedő csúcsai, előtérben a nádasmenti hegységgel, mely észak felé Szolnok-Dobokáig, s a Szilágyság felé a Meszesig elágazik. A bérczeket rengeteg erdőségek borítják, — a völgyekben bőven folynak a vizek. A Bihar-havas a Meleg-Szamost, a gyalui-havas a Hideg-Szamost küldi a mezőség felé, — a mik Kolozsvár fölött egyesülnek, nevük Kis-Szamos lesz, mely északi irányban szolnok-dobokai területen a Nagy-Szamost keresi fel.

A nádasmenti hegyekből szerte folynak a forrásvizek: a Nádas-patak s a Borsa *keletre* tart a Kis-Szamos-, az Almás-patak *északra* a Nagy-Szamos felé; — a Sebes-Kőrös *nyugati* iránvt vesz s a Királyhágó alatt a bihari rónára siet, hogy Békés határában a Fekete- és Fehér-Kőrössel egyesülhessen.

E térszint 237 helység népesíti be: 45 magyar, 188 román és 4 német. Felfogjuk keresni valamennyit térszakaszonkint. Végig megyünk előbb a mezőségen a maros-tordai határtól a Kis-Szamosig, — aztán megtekintjük ennek völgyvonalát a havasoktól a szolnok-dobokai határig, — majd bejárjuk a megye északnyugati részét: a Borsa és Almás völgyeket, s útunkat délnyugaton a Sebes-Kőrös, a Kalota-vidék s a Nádas vonalán át a havasok közt, Torda-Aranyos határánál zárjuk.

A Mezőség (11 magyar, 4 német, 67 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Tekei járás.								
Paszmos	β	roman	V° n.	e. m	g. kath.	V° a.	i.	*magy.-szász*-rom.
•Szász-Péntek	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	a. r.	román
•Nagy-Ida	a	román	III°n.II°e.II°m.		*kel. gör.*	III°a. II°e.	g. r. i.	*magy.-szász*-rom.
Budurló	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Barátfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Szász-Mező-Erked	a	román	III° m.	e. n.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Oláh-Solymos	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e. r.	román
Szász-Akna	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
:*Teke*	b	*német*	III°m. II°r.	e.	*ág. ev.*	III°g. II°r. II°e.	i.	*magyar*-szász
:*Vajola*	β	*német*	II° e.	r. m.	*ág. ev.*	I° g.	e.	*magyar*
:*Bátos*	a	*német*	I° r.	e. m.	*ág. ev.*	I° e.	g. k.	szász-*román*
Dedrád-Széplak	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r.	magyar-román
Szász-Ludvég	β	román	II°m. II°n.	—	g. kath.	II° a.	e. r. i.	*magy.-szász*-rom.
•Oláh-Ujfalu	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
:*Dedrád*	a	*német*	I° c.	—	*ág. ev.*	I° g.	e.	szász-*román*
Szent-András	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° e.	—	román
Harasztos	β	román	II° e.	m.	g. kath.	I° e.	—	román
Szász-Banyicza	β	román	I° m.	--	g. kath.	I° e.	—	román
•Kozmatelke	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
Kis-Fülpös	β	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° g.	r.	magyar-román
Tancs	β	*magyar*	II° e.	r.	*ev. ref*	I° r.	i.	magyar-*román*
Szokol	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	román
•Faragó	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	r.	román
Mező-örményesi j.								
•Nagy-Nyulas	β	román	II° e.	m.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Oroszfája	β	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Komlód	α	*magyar*	V° r.	n.	*ev. ref.*	V° g.	r. i.	*román*
•Septér	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. i.	*magyar*-román
Mező-Ujlak	β	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Köbölkút	β	*magyar*	IV° r.	e. n.	*ev. ref.*	V° g.	r. i.	magyar-román
•Mező-Szt-Mihálytelke	β	román	II° e.	m.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Fűzkút	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Lompérd	α	román	II° m.	e. n.	g. kath.	II° e.	r.	román
•Mező-Kecsed	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	--	román
Viszolya	β	román	I° e.	m.	g. kath.	—	—	román
Mező-Szilvás	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román
•Mező-Örményes	a	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román
Mező-Királyfalva	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. u.	román
Mező-Domb	β	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Mező-Szt-György	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Uzdi-Szt-Péter	a	román	II°m. II°e.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Tuson	β	román	III°m. II°e.	—	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Kis-Czég	α	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	i. r.	román
Nagy-Czég	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
•Budatelke	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román

A járás és helység neve	A helységek mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Mócsi járás.								
•Katona	a	román	III° m.	e.	g. kath.	II° r.	e. i.	román
Gyeke	β	román	II° m.	—	*kel. gör.*	II° e.	g. u. i.	*magyar*-román
Magyar-Légen	α	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
•Magyar-Palátka	a	román	III° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Pete	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Ombóz	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Száva	α	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Bogács	α	román	I° m.	—	g. kath.	V° k.	i.	román
Gyulatelke	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Márokháza	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Báré	β	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	II° g.	e.	román
Vajda-Kamarás	a	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g.	r.	magyar-román
Magyar-Kályán	a	román	III° m.	—	*kel. gör.*	III° e.	r. g. i.	*magyar*-román
•Felső-Szovát	a	*magyar*	IV° r.	e.	*unit.*	III° g. II° e.	k. r.	magyar-román
Alsó-Szovát	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	III° k. II° u.	g. r. i.	magyar-román
Oláh-Gyéres	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
Keszü	β	*magyar*	II° r.	e.	*ev. ref.*	II° g.	k. r.	magyar-román
•Mócs	a	román	IV° m.	e.	*kel. gör.*	II° e.	r. g. i.	*magyar*-román
Botháza	α	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	k. i.	*magyar*-román
Tótháza	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° k.	i.	román
Mező-Szombattelke	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Puszta-Kamarás	β	román	III° m. II° e.	n.	g. kath.	III° e.	i. r.	*magyar*-román
Novaj	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. i.	román
Csehtelke	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e. r.	román
Kis-Sármás	β	román	III° m.	n.	g. kath	II° e.	i. r.	román
•Nagy-Sármás	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° r.	—	román
Báld	β	román	II° m. II° e.	—	g. kath.	I° r.	e. i.	román
•Magyar-Fráta	b	román	II° m.	e.	g. kath.	II° k.	e. i. r.	*magyar*-román
Berkenyes	β	román	III° m.	e. n.	g. kath.	II° e.	r.	román
Aranykút	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° k.	e. i. r.	román
•Mező-Szopor	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	V° g.	i. r. e.	román
Mező-Őr	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	k. r. i.	román
Kolozsvári járás.								
•,•Kolozs	c	*magyar*	V° r.	e.	*r. kath.*	III° k.	g. e. u. i.	magyar-román
•Bós	β	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	r.	román
Pata	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.	román
Györgyfalva	a	*magyar*	II° r.	e.	*ev. ref.*	II° k.	g.	magyar-román
Rőd	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	k.	*magyar*-román
•Ajton	b	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	—	*magyar*-román

A Mezőség e részén — közel 250,000 k. hold területen — **82 helység** épült. Átlag minden 3000 holdra jut egy-egy falu. A fajtöbbség **11-ben** magyar, 67-ben román, 4-ben szász.

A *szász* faluk a megye keleti határán feküsznek, **közelében a** szász-régeni és a lekenczevidéki szász telepeknek; de **mindkettőtől el**

vannak szigetelve. Nagyközség mind a négy: Teke, Vajola, Bátos és Dedrád, — méreteik elég jelentékenyek: 1 b., 2 a., 1 β. Kettejük: Teke és Vajola a mult század elején magyar fajtöbbséggel birt, mely azóta Tekén III° kisebbségre olvadt le, Vajolán teljesen elenyészett.

A *magyar* faluk közül 2 a maros-tordai székely képződményekkel van kapcsolatban: Tancs és Kis-Fülpös; fekvésük is — Kolozs és Maros-Torda megyék közt — határszéli. Közülük Kis-Fülpös régi neve *Szász-*Fülpös, — de már félszáz éve magyar faluvá lett. Ma itt V° román, Tacson II° czigány kisebbség van. A többi magyar faluk a 67 román telep közt szét szóródtak, s minden irányban elszigetelvék. Legjelentékenyebb köztük Kolozs város, a Mezőség nyugati szélén, közel 4000 lakossal (c.); a többi 8-nak mérete 3 a., 4 b., 1 α. Valaha a kolozsi Mezőséget túlnyomólag magyar fajnép lakta. Kolozstól Mező-Örményesig s innen Tekéig Lenk altábornagy statisztikája még félszáz év előtt is 34 magyar, s 44 román helység jelenlétét állapította meg. Azóta egy román falu: Komlód megmagyarosodott, 24 magyar falu eloláhosodott, s a megmaradt magyar községekben II—IV° román kisebbség fejlődött.

A *román* faluknak az a legnépesebbje, a hol az egykori magyar többségből jelentékeny minoritás maradt. Ilyen: Mócs, Botháza, Ajtony IV—IV°, — Magyar-Kályán, Katona, Puszta-Kamarás, Kis-Sármás, Berkenyes, Pata, Tuson, Oroszfája és Szász-Mező-Erked III—III°, — Uzdi-Szent-Péter, Mező-Királyfalva, Mező-Örményes, Lompérd, Septér, Bós, Aranykút, Magyar-Fráta, Báld, Novaj, Gyulatelke, Száva, Kis- és Nagy-Czég, Gyeke, Magyar-Palatka és Magyar-Légen II—II° magyar kisebbséggel. Vannak köztük falvak, hol a mult század derekáig nem lakott magyar elem, — ezekhez számítandó Oláh-Gyéres is, hol a magyar minoritás ma szintén II°. Látszik, hogy a fajnépesség e vidéken egyik faluból a másikba költözve, erősen keveredik. De az asszimiláczió iránya olyan, hogy csak növeli a magyar elem térveszteségét. Mint a maros-tordaiak, a kolozsi magyarok is megfogytak a Mezőségen, — erdeik elpusztultak, földjük mostohán termett, munkára kevés tér nyilt s a hatalom megfeledkezett róluk nagyon sokáig; ime okai a Romániába való kivándorlásnak. Az itthon maradottak gyérülő soraiban meglazul az ellenálló, a fajt konzerváló erő. A kis faluk kezdetleges intézményei nem képesek azt sem fokozni, sem fejleszteni. Más segélyforrások későn nyiltak meg, s a mezőségi magyar kényszerítve érezte magát arra, hogy a viszonyokkal megalkudjék. Körülötte csak azért nem ürültek a falvak, mert a Felső-Maros s a Felső-Szamos felől áramló román elemmel teltek meg. A 67 román helység méretre ma sem jelentékeny: 2 b., 13 a., 39 β. és 13 α., — s ezek közül a termetesb mind magyar képződmény volt. Tiszta román helység nincs több kettőnél; nagyközség egy sincs.

Minden jel arra vall, hogy a kolozsi Mezőség nagy részét ugyanaz a népelem romanizálta az utolsó 150—200 év alatt, melyről Csikban és Beszterce-Naszódban láttuk, hogy az ország határkapui felől, *Moldvából és Bukovinából szivárgott be*, s a Felső-Szamos mentén nyugatra, a

Mezőségen át a Középső-Marosig déli s délnyugati irányban elterjedt. Innen jöttek azok a hullámok, a mik Maros-Torda délvidékén a Nyárád-völgybe is behatoltak.

Vallásra a mezőségi magyar faluk ev. reformátusok, a szász faluk ág. evangelikusok; a román elem 56 helységben g. kath. 11-ben kel. gör. Itt, mint Maros-Tordában és Szolnok-Dobokában a romanizálás leghathatósbb eszközlője az oláh templom volt: főleg ott, hol a magyar elem kisebbségben van, s ennek egy része oláh hitre tért. Vannak rá példák a mezőségi fajnépek fenn kimutatott arányszámaiban.

Tekintsünk körül a Kis-Szamos vonalánál.

A hideg és meleg Szamos-völgy (4 magyar, 13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépessée* félszáz év előtt volt
Bánffy-hunyadi j.								
•Gyurkuicza (Ménestelep)	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Gyalui járás.								
Magura	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Marisel	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Hideg-Havas	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Lapistye	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Meleg-Szamos	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	(nincs adat)
Hideg-Szamos	β	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° r.	i.	román
Oláh-Fenes	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	III° r.	i. g.	magyar
•Gyerő-Vásárhely	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° k.	r.	magyar-román
Pányik	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Kis-Kapus	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g. II° k.	—	magyar-román
Gesztrágy	α	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
•Nagy-Kapus	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r.	magyar-*román*
Egerbegy	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Bánfi-Dongó	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Gyerőfi-Dongó	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	(nincs adat)
:*Gyalu*	b	román	V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i. k.	*magyar*-román

A Kis-Szamos-völgy (4 magyar, 16 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépessége félszáz év előtt volt
Gyalui járás.								
Szász-Lóna	a	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° k.	r.	magyar-román
Sztolnya	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	r. g.	román
•Szász-Fenes	b	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° r.	e.	*magyar*-román
Tótfalu	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
:*Kolozs-Monostor*	c	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	III° r. II° e.	i. u. k.	magyar-román
Kolozsvári járás.								
•:•Kolozsvár	C	*magyar*	I° r.	n. e. t.	*ev. ref.*	IV° r. II° g.	i a. u. k.	magy.-szász-gör.-tót-rom.
:*Felek*	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	Felekezeti népeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
•Szamosfalva	a	román	III° m.	e.	*kel. gör.*	II° g.	e. r. i.	*magyar*-román
Dezmér	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	e. k. i. u.	román
Puszta-Szt-Miklós	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	II° g.	e.	román
•Apahida	a	román	II° m.	e. n.	g. kath.	IV° k.	i. r. e.	román
Kara	β	román	II° m. II° e.	—	*kel. gör.*	I° e.	r.	*magyar*-román
Korpád	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	I° r.	e. i.	román
Mócsi járás.								
Kötelend	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	*magyar*-román
Visa	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	i. u. r.	magyar-román
Nemes-Zsuk	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r.	román
•Felső-Zsuk	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Alsó-Zsuk	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r	román
Kolozsvári járás.								
Válaszút	a	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
•Bonczhida	a	román	IV° m. II° e.	—	*kel. gör.*	IV° e.	r. g. i.	*magyar*-román

A Kis-Szamos két ága a havasokban ered: a Hideg-Szamos a gyaluí, a Meleg-Szamos a bihari havasból való. Ezek Gyalunál egymással egyesülnek, fölveszik a Kapus-patakot is, — aztán közös mederben előbb északkeletre, majd északra tartanak, hol csakhamar beérik a szolnok-dobokai határt. A völgység kolozsi szakaszán a lakható terület nem nagy, de sűrűn be van népesítve. A községek száma 37, —köztük egy elsőrendű város, s 3 nagyközség. A helységek mérete: 1 C., 1 c., 3 b., 8 a., 18 *β.*, 6 *α.*

Élükön *Kolozsvár* áll, 30 ezer lelket meghaladó lakosával, — Magyarország keleti részének ez első emporiuma és kulturális középpontja. A lendületes gyorsaság, melylyel megnőtt és folyvást gyarapszik, nem maradhatott visszahatás nélkül a közel és távol környék magyar népességére. Kolozsvár felszivó erejét megérezték nemcsak a szomszéd völgyek magyar falvai, hanem a mezőségiek s a Maros és Nagy-Szamos mellékiek is. Mert Kolozsvár rohamosan emelkedő népességét leginkább az erdélyrészek magyar és székely elemétől kapta. Fejlődése nem kozmopilita, a nép nyelve nem poliglott, — a város jellege teljesen magyar; falai közt másajkú nép csak szórványosan (I°) található: kevés román, német, czigány és tót.

Valaha körülötte a legtöbb helység magyar volt. Közvetetlen környezetében két helység — mint neve mutatja — *szász* telep lehetett: Szász-Lóna és Szász-Fenes; de ez az elem innen elenyészett. A régi statisztika a Kis-Szamos-völgyben 15 magyar helységet talált, — ma van 8; és 19 román falut, — ma van 28. Az utóbbiak közül 2 nemrég keletkezett, 7 magyar volt, de eloláhosodott; ezekben azóta csak erős magyar kisebbség maradt; Gyalun V°, Szász-Lónán, Szász-Fenesen, Válaszuton és Bonczhidán IV—IV°, Szamosfalván III°, Karán II° erejű,

— újabb időben Apahidán, Korpádon, Felső- és Alsó-Zsukon ugyanannyi. A népesebb román helységek magyar eredetűek, — s a hol nem azok, ott nem is régiek Ilyen a havasban Marisel (b) és Magura (a), — róluk Lenk altábornagy azt jelenti, hogy félszáz év előtt *nomád* oláhok táboroztak mindkét telepen.

A völgy a megye szivét járja át, Erdélynek is a közepén vonul el, — czentrális fekvése miatt természetes, hogy a beszivárgott románság hullámai mindenfelől e *középpont* irányát követték: *úgy északról, mint délről;* sőt nehány hullám a Királyhágón át Biharból is jöhetett.

A délvidékről jött hullámok területét később fogjuk bejárni. Az északiak mélyebb nyomát a megye északnyugati részén láthatjuk, azokban a völgyekben, melyek Doboka és a Szilágyság szélén feküsznek: ú. m. a Borsa s az Almás-völgy.

Forduljunk ezek felé.

A Borsa-völgy és melléke (1 magyar, 20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kolozsvári járás.								
•Borsa	b	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
Bádok	β	román	IV° m.	e.	g. hath.	IV° e.	i.	*magyar*-román
Kide	β	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III°g. II°r.	u. i.	*magyar*-román
Csomafája	α	román	III° m.	n.	g. kath.	III° e.	i. r.	*magyar*-román
•Kolozs-Gyula	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Hosszú-Macskás	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i	*magyar*-román
Szt.-Márton-Macskás	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Fejérd	b	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e	i.	*magyar*-román
•Kajántó	a	román	V° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r.	*magyar*-román
Magyar-Macskás	β	román	IV° m.	n.	g. kath.	IV° e.	i.	*magyar*-román
Diós	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e	i. r.	*magyar*-román
Bodonkút (Burjános-Oláh-Buda)	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Kovácsi	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	*magyar*-román
Babucz	α	román	II° e.	m.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
•Sólyomkő	γ	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	*magyar*-román
Magyar-Ujfalu	β	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Magyar-Fodorháza	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Almási járás								
•Nagy-Esküllő	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	*magyar*-román
Ördög-Keresztúr	α	román	V° m.	—	g. kath.	IV° e.	i.	*magyar*-román
Kis-Esküllő	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Adalin	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román

Az Almás-völgy és melléke (2 magyar, 28 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Almási járás.								
•Drág	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	*magyar*-román
Milvány	β	román	I° m.	—	*kel gör.*	I° g.	i.	román
Ugrucz	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek			felekezeti népeinek			A
		többsége	kisebbségei		többsége	kisebbségei		fajnépesség
			legsúlyosb	egyéb szórványos		legsúlyosb	egyéb szórványos	félszáz év előtt volt
Daál	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	i. g.	román
•Topa-Szt-Király	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Oláh-Köblös	α	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	II° g.	i. e.	román
Vásártelke	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° k.	i.	román
•Lapupatak	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Argyas	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Forgácskút	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Bányika	α	román	I° n.	—	*kel gör.*	I° i.	—	román
•Hid-Almás	a	román	V° m.	n. e.	*kel. gör.*	III° i. II°e.	g. r.	*magyar*-román
Puszta-Szt-Mihály	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° k.	i. e.	román
Szent-Mária	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Kendermál	α	román	II° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i. e.	román
•Magyar-Nagy-Zsombor	β	román	III° m.	e. n.	*kel. gör.*	II° e. II° i.	r. g.	*magyar*-román
Zutor	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° k.	e. i.	román
Dank	α	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	roman
Tóttelke	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° k.	r. i.	román
•Nagy-Petri	β	román	IV° m.	—	g. kath.	IV° e.	k. i.	*magyar*-román
Tamásfalva	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	i. r.	román
Bercse	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Nyercze	α	román	I° m	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Középlak	β	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V. g.	i.	magyar-román
•Nagy-Almás	a	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Kis-Petri	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i.	magyar-román
Bábony	α	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	i. r.	*magyar*-román
Kökényes	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Nyires	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Czold	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román

Az Almás-völgy a nádas-melléki hegyekből ereszkedik a Szilágyságba: ott egyesül az Almás-patak a Nagy-Szamossal. A szilágymegyei szakaszon a községek mind románok; a kolozsmegyein két magyar falu fekszik 28 román falu közt: Középlak és Kis-Petri, — egyikben V°, másikban II° a román kisebbség. Más hat falu, a mikben félszáz éve a fajtöbbség magyar volt, azóta oláhosodott el, — de maradt ott is erős magyar kisebbség csaknem mindenütt: Hid-Almáson V°, Nagy-Petriben, Nagy-Almáson és Bábonyon IV—IV°, Magyar-Nagy-Zsomboron III° erejű. Ilyen az északi hullámok nyoma a megye északnyugati sarkában.

Még tetemesb a változás a Borsa-völgyben és mellékén, mely Szolnok-Dobokával határos, s a Lóna-völgygyel egy irányú. Itt majd annyi tért vesztett a magyar elem, mint a volt dobokai területen. A Borsavidéken félszáz év előtt 19 magyar helység volt, — ma van 1; s 2 román helység volt, ma van 20. A melyek akkor is román faluk voltak: Adalin és Szent-Márton-Macskás, azok máig kicsinyek (1 β., 1 α.), — a mik eloláhosodtak, de erős magyar kisebbség maradt bennük, azok mérete: 2 b., 1 a., 12 β., 3 α. E kisebbség ereje: Kajántón és Ördög-Keresztúron

V—V°, Magyar-Macskáson, Bodonkúton és Bádokon IV—IV°, Magyar-Fodorházán és Csomafáján III—III°, Borsán, Fejérden, Kolozs-Gyulán és Kis-Esküllőn II—II°.

A hogy félszáz év alatt lehető volt lassú beszivárgással az Almás-Borsa-völgyet románizálni, — úgy terjedtek szét a román hullámok 4—5 száz év alatt az *ország határaitól* Erdély belsejében. Milyen lehetett a *régi Erdély* etnikai képe e belső területen, — kicsiben látható abból a *magyar nyelvmedenczéből*, mely a Kalota-vidék s a Sebes-Kőrös-völgytől a Nádas mentén át a Kis-Szamosik terjed.

Tekintsük meg ezt is.

A Nádas-völgy és melléke (10 magyar, 12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nádasmenti járás.								
Puszta-Topa	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
Berend	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Szent-Mihálytelke	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. i.	román
Magyar-Szt-Pál	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Szumurduk	α	román	II° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Jegenye	α	*magyar*	—	—	*r. kath.*	I° i.	e.	magyar
•Egeres	a	román	IV° m.	e. n. t.	g. kath.	III° e. II° r.	i. k.	*magyar*-román
Inaktelke	β	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	—	—	magyar
Mákó	a	*magyar*	I° r.	n.	*ev. ref.*	I° g.	i. k.	magyar-*román*
Darócz	α	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	—	—	magyar
•Bogártelke	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	i. r. g.	magyar-*román*
Sólyomtelke	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	i.	román
•Türe	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	i. r.	magyar-román
Magyar-Gorbó	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Magyar-Sárd	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
•Magyar-Nádas	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. k. i.	*magyar*-román
Vista	a	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref*	II° g.	i.	magyar-román
Méra	a	*magyar*	II° e.	r.	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar
Korod	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	i.	román
Papfalva	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	—	román
Szucság	a	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román
•Bács	a	*magyar*	III° r.	e.	*r. kath.*	III° g.	e.	magyar-román

A Sebes-Körös-völgy (8 magyar, 10 román helységgel):

Bánffy-hunyadi j.								
Oláh-Nádas	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° g.	r. i.	*magyar*-román
Körösfő	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	—	magyar
Nyárszó	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	k.	magyar
•Sárvásár	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r. g.	magyar
Sztána	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r.	magyar-román
•Farnos	α	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i.	*magyar*-román
Zsobok	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	—	magyar
Magyar-Bikal	β	*magyar*	I° r.		*ev. ref.*	I° g.	—	*román*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
:*Bánffy-Hunyad*	c	*magyar*	I° r.	e. n.	*ev. ref.*	II° r.	i. g. k. u.	magyar-*román*
Ketesd	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	—	magyar
Alsó-Füld	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Közép-Füld	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
*Felső-Füld	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Hodosfalva	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	e.	román
Kis-Sebes	β	román	III° m.	n. e. t.	g. kath.	III° r.	i. e. u.	román
Nagy-Sebes	a	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.	román
Jegeristye	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
*Csucsa	a	román	III° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román

A Kalotaszeg (5 magyar, 16 román helységgel):

Bánffy-hunyadi j.								
*Oláh-Gyerő-Monostor	a	román	I° m.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Magy.-Gyerő-Monost.	a	román	IV° m.	e.	*kel. gör.*	IV° e.	i.	*magyar*-román
Bedecs	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Erdőfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	kö.	román
*Derite	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Oláh-Bikal	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Kalota-Ujfalu	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Keleczel	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
*Magyar-Valkó	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° k.	—	magyar-román
Incsel	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Bocs	β	román	—	—	g. kath	—	—	román
Bökény	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	g.	román
*Nagy-Kalota	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Jákótelke	α	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i.	magyar-román
Damos	α	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° k.	g. i.	magyar-román
Zentelke	β	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar-*román*
*Kalota-Szent-Király	β	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref*	II° g.	r. i. k.	magyar-román
Magyaró-Kereke	α	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i.	*magyar*-román
Malomszeg	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
*Marótlaka	a	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	román
Sebesvár	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román

A Bihar-havasban (6 román helységgel):

Bánffy-hunyadi j.								
Tránvis	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Viság	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
*Székelyó	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Rogosel	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
*Meregyó	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Retyiczel	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román

A királyhágó s a Kis-Szamos közt fekvő *magyar nyelvmedenczéhez* a Kalotaszegről 5, Sebes-Kőrös mellől 8, s a Nádas-mellékről 10 magyar helység tartozik, — u. m. Kalota-Szent-Király, Magyar-Valkó, Jákó-Telke,

Damos és Zentelke, — továbbá Ketesd, Bánffy-Hunyad, Magyar-Bikal, Zsobok, Sztána, Sárvásár, Nyárszó és Körösfő, — végre Jegenye, Inaktelke, Mákó, Darócz, Bogártelke, Türe, Vista, Méra, Szucság és Bács. Összesen 23. Egyikük nagyközség: Bánffy-Hunyad. A kisközségek is elég népesek s módosak. Méreteik: 1 c., 5 a., 10 β., 7 α. Ezekhez csatlakozik szomszédos fekvésénél fogva: az Almás-völgy felől Kis-Petri, a Kis-Szamos mellékéről Gyerő-Vásárhely, Kis- és Nagy-Kapus, Szász-Lóna, Kolozs-Monostor és Kolozsvár. Az Almás- és Borsa-völgyön 1—1, a Kis-Szamos vonalon 3 magyar falu egy-egy szigetet alkot. Maga a medencze tehát ma 30 helységből áll, melyek lánczolatos összefüggését csak itt-ott bontogatja nehány romanizált képződmény, — ezek közül 3 (Magyar-Gorbó, Oláh-Nádas és Gesztreg) *a medencze közepén oláhosodott el*, s ma ott el van szigetelve.

Valaha az egész környék magyar lehetett. Lenk tábornok félszáz év előtt fajmagyar többséget talált Magyaró-Kerekén, Magyar-Gyerő-Monostoron, Farnoson, Egeresen, végre Magyar- és Oláh-Nádason, a miknek fajtöbbsége ma román. Száz évvel korábban magyar faluk voltak — nevükből itélve — Magyar-Szent-Pál, Magyar-Gorbó és Magyar-Sárd, hol ma szintén román a többség. Történeti magyar nevét a legtöbb falu máig megtartotta, de van olyan, a hol ez is feledésbe ment: régi neve Dörvény volt, ma hivatalosan is Jegeristyének hivják.

Az egykori magyar többség számos eloláhosodott faluban erős kisebbségre apadt; ereje Magyaró-Kerekén és Farnoson V—V°, Magyar-Gyerő-Monostoron és Egeresen IV—IV°, sőt vannak faluk, hol a mai magyar minoritás újabb időben keletkezett: ereje Kis-Sebesen és Csucsán III°, Kórodon, Magyar-Nádason és Sárdon II—II°.

A medenczében Inaktelke, Jegenye és Darócz tiszta magyar, — a többi képződményekben román kisebbség fejlődik, melynek súlya Vistán II°, Kalota-Szent-Király, Damos és Nyárszó községekben III—III°, Magyar-Valkón, Szucságon és Türén IV—IV°.

E medenczét északról: a Nádas-mentén 12, — nyugatról: a Sebes-Kőrös-völgyben 10, — délnyugaton: a Kalota felől 16 s a Bihar-havasban 6 román helység veszi körül. Aligha tévedünk abban a véleményünkben, hogy e környezet egy részét az *északi* hullámok Szolnok-Dobokában és Szilágyon át, más részét a déliek Biharon s a Királyhágón át hozták, míg a gyalui havasban s a Kis-Szamos felső szakaszán megtelepült románság túlnyomólag az erdélyi *délvidékről* Torda-Aranyoson át érkezett Kolozsba.

Tiszta román helység a medencze körül van hét, a többi poliglott. A helységek mérete: 8 a., 23 β., 13 α.

Vallásra a magyar helységek közül 2 róm. kath., 28 ev. ref., — a román helységek közül 33 g. kath., 11 kel. gör.

A megyéről előadottak foglalatát a következőkben adjuk.

Van a megyében két magyar *város* (Kolozsvár és Kolozs), s 9 nagyközség, u. m. 2 magyar, 3 román, 4 német. A kisközségek 66 körbe kapcsolvák, melyek mindegyike 2—5 faluból áll. A népesség tehát átlag elég módos. A fajtöbbség 10 körben magyar, 56-ban román.

A helységek mérete ilyen:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	német	
legnagyobb	(C)	1	—	—	helység
középméretű	(d)	—	—	—	
»	(c)	3	—	—	
»	(b)	—	7	1	
»	(a)	10	32	2	
kisméretű	(β)	23	95	1	
»	(α)	8	54	—	
	együtt	45	188	4	

Legnagyobb és erős középméretű községek csak a magyar nyelvterületeken vannak. A kisebb középméretűek is többnyire eloláhosodott régi magyar helységek. A német telepek egyike sem jelentékeny. A román telepek túlnyomóan kis kaliberűek.

Tiszta magyar helység van 3, — *tiszta román* 25, — tiszta német egy sincs. *Súlytalan* (I) másajkú kisebbség 2 német, 12 magyar s 88 román helységben mutatkozik. E sporadikus kisebbség 68 román helységben magyar, 2 román helységben német, 12 magyar s 1 szász helységben román, 1 szász és 18 román helységben czigány.

A *súlyosabb kisebbségek* közt a viszonosság ilyen:

A faj-többség	*A fajkisebbség:* IV-V° magyar	román	német	egyéb ny.	II—III° magyar	román	német	egyéb ny.
magyar	*	17	—	—	*	11	—	2
román	21	*	—	—	48	*	1	5
német	—	—	*	—	1	—	*	1

Magyar kisebbség tehát mindkét súlylyal több román helységben található, mint viszont. Német kisebbség csak román, román kisebbség csak magyar helységben fordul elő, — a czigány elem csaknem kétszer annyi a román, mint a magyar és német községekben együttvéve.

A megye *felekezeti* viszonyai ilyenek:

A *magyar* helységek négy egyház közt oszlanak meg: 40 helység ev. ref., 3 r. kath., 1 g. kath. és 1 unitárius (Felső-Szovát). A *román* községek közül 144 g. kath., 44 kel. gör. A 4 *szász* helység ág. ev. Az erős felekezeti *kisebbség*: 18 ev. ref., 1 r. kath., 1 ág. ev. és 1 unitárius helységben *g. kath.*, — 4 g. kath. helységben *r. kath.*, — 4 g. kath., 1 r. kath. és 6 ev. ref. helységben *kel. gör.*, — 37 g. kath., 6 kel. gör.

helységben *ev. ref.*, — végre 1—1 kel. gör. helységben *ág. ev.* és *izr.* (Hid-Almás III.).

A *nyelvterületi* viszonyok a megyében így foglalhatók össze: 185 *román* helység egy tagban fekszik, s északon a beszterczе-naszódi, szolnok-dobokai és szilágymegyei román képződményekhez, délfelől a torda-aranyosiakhoz és Kis-Küküllő vidékiekhez, nyugaton a bihariakhoz zárkózik. — 3 el van szigetelve. A *magyar* helységek közül 30 medencze-szerűleg függ össze, 2 falu keleten a maros-tordai székelységgel tart kapcsolatot, — 13 szerteszórtan el van szigetelve. A 4 *német* helység megannyi szigetképződmény.

Az északról és délről érkezett román hullámok találkozásának szintere Erdély mélyében Kolozs, Torda-Aranyos és Kis-Küküllő. Kolozsban most láttuk a hullámzás erejét. Kis-Küküllőhöz később térünk vissza: forduljunk az ettől északnyugatra fekvő Torda-Aranyos felé.

Torda-Aranyos megye.

Fekvése alakra, térfelületre is sokban hasonlít Kolozshoz, melynek délről szomszédosa.

A megyerendezési törvény a volt Torda megye egyes részeit egyesítette a kis Aranyos székkel, s hozzá kapcsolta Alsó-Fehérből a topánfalvi járást. Így lett Torda-Aranyos három történeti megye helyén. A részek azóta összeforrtak.

E terület nyugati oldalát *havasok* szegélyezik. A gyalui s a bihari ormok, az 1829 m. Muntyemáréval s az 1849 m. Kukurbeta csúcscsal itt emelkednek. Délnyugatra az aranyosmelléki havasok lánczolatja húzódik el. A bérczek közt keleti folyással az *Aranyos vize* tör magának utat a Maros-völgy felé. Útjában a hegyi patakok sorát veszi fel; a gyalui havasból a Járát, Hesdátot, s a Túrt. Kiérve a tordai hegysíkra, délkeletnek fordul s a *Mezőség* szélén a Marosba ömlik.

A megye keleti oldalán a Mezőség terül el. Kopár hegyhullámok vonulnak át rajta, melyek völgyszakadékaiból — miként Kolozsban — néhány tó tükre csillan elő, a miket a mezőségi erek táplálnak; ilyen a Kapus, Ludas s a Horgos patak. E térfelület délnek lejtős: a vizek is arra ömlenek a Marosba, mely a Mezőség szélén halad el határfolyó gyanánt Torda-Aranyos és Kis-Küküllő között.

E térszinen 142 helység fekszik: 26 magyar, 116 román. Hogy fekvésüket megállapithassuk, térszakaszonkint fogjuk a megye egyes részeit áttekinteni. Előbb a keleti oldalra fordulunk: a Mezőség s a Maros-völgy felé, — aztán végig megyünk az Aranyos-völgyön vízfolyás ellenében, — végre bepillantunk az Aranyossal közlekedő mellékvölgyekbe: a Jára, a Hesdát s a Túr patakok nyilásaiba.

A Mezőség (1 magyar, 22 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év alatt volt
Maros-ludasi j.								
•Mező-Méhes	a	román	III° m.	e.	g. kath.	IV° k. II° e.	r.	román
Velkér	a	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° i.	e.	román
Mező-Sályi	a	román	II° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	r. i.	román
Mező-Gerebenes	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román
•Mező-Kapus	b	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. k. i.	román
Mező-Uraly	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Kis-Ikland	β	román	I° e.	n.	g. kath.	I° e.	k.	román
•Nagy-Ikland	a	román	II° m.	e.	*kel. gör.*	II° g.	e. r.	román
Maros-Lekencze	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	i.	román
Mező-Keméntelke	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e.	*magyar*-román
•Mező-Bodon	a	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	r. i.	magyar
•Mező-Szengyel	a	román	III° m.	e. n.	g. kath.	II° r.	e. k. i.	*magyar*-román
Mező-Szakál	a	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	román
•Mező-Záh	a	román	III° m. II° e.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Mező-Tóhát	β	román	II° m.	e. n.	g. kath.	II° e.	i.	román
Mező-Csikud	a	román	I° e.	m.	g. kath.	I° k.	i.	román
Tordai járás.								
Mező-Szt-Jakab	β	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° e.	k. i. r.	román
•Mező-Nagy-Csán	b	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r. i.	román
Mező-Bő	β	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° e.	i. r.	(nincs adat)
Mező-Kók	β	román	I° o.	m. e. n.	g. kath.	I° e.	i.	román
Mező-Őrke	β	román	I° m.	t.	g. kath.	I° e.	k.	román
•Alsó-Detrehem	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° e.	i. r.	román
Felső-Detrehem	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.	*magyar*-román

A Maros-völgy (5 magyar, 18 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység-mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év alatt volt
Maros-ludasi j.								
Kerelő-Sóspatak	α	román	II° m.	e.	g. kath.	II° k.	e. r. i.	román
•Mező-Szt-Margita	α	román	III° m.	n.	g. kath.	III° e.	r. i.	román
Magyar-Dellő	α	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	I° r.	g. i.	magyar
Mező-Pete	α	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	I° g.	e. i.	román
Mező-Ujfalu	α	román	II° e.	—	g. kath.	I° k.	i.	román
•Oláh-Dellő	β	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV. e.	i.	*magyar*-román
Maros-Orbó	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	i. r.	román
Maros-Dátos	β	román	I° e.	m.	g. kath.	V° k.	e.	*magyar*-román
•Maros-Bogáth	b	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román
‡*Maros-Ludas*	b	román	V° m.	e. n.	g. kath.	III° e. II° i.	r. k.	román
Maros-Kecze	β	román	I° m.	e.	g. kath.	III° k.	e. i. r.	román
•Gerend-Keresztúr	β	román	III° m.	e. n.	g. kath.	III° e.	i.	*magyar*-román
Hadrév	a	román	V° m.	e.	*ev. ref.*	IV° g. III° k.	r.	*magyar*-román
Felvinczi járás.								
Vajdaszeg	β	román	I° m.	e. n.	*kel. gör.*	I. e.	g. i.	román
•Székely-Kocsárd	a	*magyar*	III° r. II° e.	—	*ev. ref.*	III° k.	r. u.	magyar-román
Székely-Földvár	β	román	III° m.	e.	*kel. gör.*	II° e.	r. g. i.	*magyar*-román
Veresmart	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
•.•Felvincz	a	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	II° r.	g. u. i.	magyar-román
Inakfalva	α	román	I° m	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Maros-Décse	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	k. r.	magyar-román
•Örményes	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	*magyar*-román
Csákó	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	*magyar*-román
Hidas	a	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	*magyar*-román

A Mezőségnek Kolozszsal és Maros-Tordával határos részén, s a Maros-völgyben Kis-Küküllővel szemközt 46 helységet találtunk: közülük 6 magyar és 40 román.

Hajdan ez a terület magyar volt egészen. Lenk altábornagy műve a XIX. század derekán magyar helységeknek vallja (román kisebbséggel): Székely-Földvár, Veresmart, Örményes, Csákó, Hidas, Oláh-Dellő, Maros-Dátos, Gerend-Keresztúr és Hadrév falukat a Maros völgyben, és Mező-Keméntelke, Mező-Szengyel, Felső-Detrehem és Mező-Záh falukat a Mezőségben, a mik azóta elolálhosodtak.

Akkor 14 magyar és 9 román helység volt a Maros-völgy e szakaszán, mely Aranyos-székhez tartozott, s 5 magyar, 18 román falu volt a Mezőség e részében, mely Torda megyéhez tartozott. A mily nagyok a magyar elem térveszteségei a Maros vonalon félszáz év óta (9 község erejéig), — ahoz hasonlók lehettek azelőtt a Mezőségben is. A román elem előbb a Mezőségen terjedt el, aztán a Marosig terjeszkedett, előbb északon, aztán dél felé. Ez megfelel ama hullámok irányának, melyek Erdély belsejébe Csik és Beszterce-Naszód felől, Moldvából és Bukovinából érkeztek.

Feltűnő, hogy a torda-aranyosi Mezőségben a román községek mérete nagyobb, mint a Kolozsiban. Itt 22 falu népbősége: 1 b., 11 a., 9 β., 1 α., — tehát a községek nagyobb fele középméretű, s csak 1 falu maradt 500 lélek alatt. Ott 67 falu kalibere: 2 b., 13 a., 39 β., 13 α., — tehát a községeknek alig a negyede középméretű, s csaknem a negyedrésze apró. Mi ez eltérést annak tulajdonítjuk, hogy a Mezőségben északról és délről terjeszkedő románság hullámai *Torda-Aranyos területén összeértek*. Így romanizálódott a Mezőség délkeleti része, s a középső Maros-völgy, amaz a volt tordai, emez a volt aranyosszéki területen.

A megmaradt *magyar* községek kalibere e vidéken átlag közepes: 1 b., 3 a., 1 β., 1 α.; élükön alig 2000 lakossal Felvincz város áll. A marosvölgyi magyar helységek ketteje az aranyosmellékiekkel lánczolatosan összefügg, s velük a *tordai nyelvmedenczét* alkotja. Négy helység: Magyar-Dellő, Maros-Bogát, Maros-Vécse, s a Mezőségben Mező-Bodon el van szigetelve.

E képződmények egy részében erős román kisebbség fejlődött: Mező-Bodonban V°, Maros-Bogáton s Maros-Décsén IV—IV°, Székely-

Kocsárdon III° az ereje. Viszont a romanizálódott helységek nagy részében erős magyar kisebbség van ma is: Maros-Ludason és Hadréven V—V°, Oláh-Dellőn IV°, Mező-Méhes, Mező-Szengyel, Mező-Záh, Mező-Szent-Margita, Gerend-Keresztúr és Székely-Földvár helységekben III—III°, Mező-Sályi, Mező-Kapus, Nagy-Ikland, Mező-Tóhát, Mező-Nagy-Csán, Maros-Orbó, Kerelő-Sóspatak, Alsó- és Felső-Detrehem falukban II—II° az ereje.

Áttérünk az Aranyos-vonalra.

Az Aranyos-völgy és melléke (16 magyar, 35 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Felvinczi járás.								
Alsó-Füged	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Felső-Füged	β	román	II° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Dombró	β	román	I° n.	c.	g. kath.	I° i.	—	*magyar*
•Mohács	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	*magyar*-román
Kertsed	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	II° k.	u. g. i.	magyar-román
:*Harasztos*	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III°k. II°r.	g. i.	*magyar*-román
Sós-Szt-Márton	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° c.	i.	román
•Gerend	a	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV° g.	i. r.	magyar-román
Aranyos-Lóna	a	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	—	román
Tordai járás.								
Gyéres-Szt-Király	β	román	III° m.	e. n.	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
•Gyéres	a	*magyar*	IV°r. II°e.	—	*ev. ref.*	IV°g.	r. i. k. u.	magyar-román
:*Egerbegy*	b	*magyar*	IV°r. II°e.	—	*ev. ref.*	IV°k.	i. g. r.	magyar-román
•.•**Torda**	**A**	*magyar*	III° r.	n. e.	*ev. ref.*	II°g. II°r. II°u.	k. i. a.	magyar-román
Aranyos-Polyán	β	*magyar*	IV°r. II°e.	—	*ev. ref.*	IV°g.	r. u. k.	magyar-román
Keresztes	α	román	II° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	e. u. r. i.	román
•Alsó-Szt-Mihályfalva	a	*magyar*	IV° r.	e.	*kel. gör.*	IV° u.	e. r. i.	magyar-román
Felső-Szt-Mihályfalva	β	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	IV° u.	k. r. g.	magyar-román
Sinfalva	β	*magyar*	III°r. II°e.	—	*unit.*	III°g. III°r.	e. i.	magyar-román
Kövend	a	*magyar*	I° r.	—	*unit.*	I° g.	e. r.	magyar
•Bágyon	a	*magyar*	I° r.	—	*unit.*	II°g II°e.	—	magyar-román
Toroczkói járás.								
Csegez	β	román	V° m.	e.	*unit.*	V° k.	g. i.	*magyar*-román
•Aranyos-Rákos	β	*magyar*	II° r.	e.	*unit.*	II° g.	e. r.	magyar-román
Várfalva	a	*magyar*	II° r.	—	*unit.*	II° g.	r. e. i.	magyar-román
Bórév	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Vidaly	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
•Toroczkó	a	*magyar*	I° r.	e.	*unit.*	I° k.	r. e. g. i.	magyar-román
Toroczkó-Szt-György	β	*magyar*	I° n.	e.	unit.	I° e.	k. r. g.	magyar-román
Gyertyános	α	román	—	—	g. kath.	I° e.	—	román
Bedellő	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Lunka	α	román	I° n.	e.	*kel. gör.*	I° i.	g.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Alsó-Podsága	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	V° g.	—	román
•Alsó-Szolcsva	a	román	I° m.	n.	*kel. gör.*	V° g.	—	román
Felső-Szolcsva	a	román	I° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Felső-Podsága	a	román	—	—	g. kath.	IV° k.	—	román
Brezest	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szártos	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Felső-Csóra	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
•Offenbánya	β	román	III° m.	—	*kel. gör.*	III° r.	g. e.	román
Muncsel	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szásza-Vincza	a	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	(nincs adat)
Lupsa	b	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Topánfalvai járás.								
Bisztra	c	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Topánfalva	b	román	I° m.	n. e.	*kel. gör.*	III° g.	r. i.	román
Csertés	a	román	—	—	*kel. gör.*	IV° g.	—	román
Ponorel	a	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
•Alsó-Vidra	b	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Felső-Vidra	b	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
•Nyágra	b	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szekatura	a	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szkerisora	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
•Albák	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román

Az Aranyos vize is, mint a Meleg-Szamos, a Bihar-havasból ered s azzal párhuzamosan előbb keleti irányban kanyarog a gyalui, verespataki, tordai és nagy-enyedi havasok közt, — aztán délkeletre hajol a Maros felé. Az alsó völgyszakasz Tordától Felvinczig egy tágas hegysíkot szegélyez, mely körül 14 magyar község fekszik lánczolatosan. Ezek a Maros partján 2 magyar képződményt kapcsolnak magukhoz, s együtt alkotják a *tordai nyelvmedenczét.*

Élükön *Torda* város áll, mely 10 ezer lelket meghaladó lakosságával Erdély egyik elsőrendű városa, s a magyarságnak régi erős vára. Körülötte a községek nagyrészt székely eredetűek, s a legújabb időkig Aranyos-székhez tartoztak, melynek székhelye Felvincz volt; — kettejük nagyközség: Egerbegy és Harasztos. Kívül a medenczén szép fajnépéről nevezetes két magyar falu: Toroczkó-Szent-György és Toroczkó el van szigetelve.

A helységek általán igen népesek; méretük: 1 A., 1 b., 8 a, 6 β. Innen nem költözik el, nem megy világgá a nép. Az egy Toroczkóról kell, sajnos, megállapítanunk, hogy lakossága fogy; félszáz év előtt 4000-nél több lélek élt benne, ma nincs 2000.

Valaha ez a medencze a székelyföldig terjedt, s Kolozson át a Kis- és Nagy-Szamos-völgy magyarságával szorosan összefüggött. Az utolsó két évszázad alatt e kapcsok szétszakadtak. Félszáz éve a medencze

szélesebb volt. Hozzá tartozott Felvincz fölött Dombró és Mohács, — Egerbegy alatt Gyéres-Szt-Király, — Torda és Toroczkó között Czegez, melyen át Toroczkó és Toroczkó-Szent-György szintén a medenczéhez tartoztak. Ez a négy helység azóta oláhosodott el; kettejükben erős ma is a magyar kisebbség: Czegezen V°, Gyéres-Szent-Királyon III°. Ma a legtöbb magyar helységre erős román kisebbség esik, melynek ereje: Kertseden, Aranyos-Polyánon, Gerenden és Alsó-Szent-Mihályfalván IV—IV°, — Harasztoson, Gyéres-Szent-Királyon, Tordán, Felső-Szent-Mihályfalván és Sinfalván III—III°, — Aranyos-Rákoson és Várfalván II—II°. Feltűnő sok e medenczében a czigányfajta is: mint harmadik népfaj Gyéresen, Egerbegyen és Aranyos-Polyánon II—II° erőt képvisel, — itt tehát a magyar többség csak viszonylagos.

A *románság* tömegesen veszi körül a medenczét; két községgel be is nyomult oda; — ezek: Keresztes és az eloláhosodott Gyéres-Szent-Király, a mik ma román *szigeteknek* tekinthetők. A völgy többi 33 román faluja ellepi az egész aranyos vonalat. E községek az alsó és középső vonalszakaszon nem nagyok; méretük Alsó-Füged és Lupsa közt: 1 b., 5 a., 8 β., 11 α., — annál tetemesbek a felső-topánfalvi szakaszon, hol a *mócz* fajta él 10 községben. Ezek mérete: 2 a., 1 c., 4 b., 3 a., — tehát 2 nagy s 8 középméretű falu fekszik ott.

A *móczokról* a vélemények eltérnek a szakirodalomban. Némelyek eloláhosodott székelyeknek tartják, mások a régi Dácziában maradt szabad dákok utódainak, ismét mások a Traján-korra emlékeztető római ivadéknak. A kérdés ethnologiai részéhez nem szólunk, mert annak kontroverz részleteit nem ismerjük. De azt hiszszük, ez egész kérdésnek elveszi a jelentőségét a száraz tény, a mit Lenk altábornagy statisztikája félszáz éve állapított meg, hogy a móczok mai legnépesbb helységei: Albák és Szkerisora, hol a lélekszám 5—7000, Nyágra, Alsó- és Felső-Vidra, hol közel 3—3000, Ponorel és Szekatura, hol közel 2—2000, — akkor *kezdetleges telepek* voltak, melyek »von Walachen *nomadisch* bewohnt«, állandó lakossággal *nem birtak*. Ez a tény egyenesen kizár olyan állandóságot, melynek 2000 éves multra van igénye. A többi 3 falu közül, a mik kétségtelenül régi telepek, sem a magyar nevű Topánfalva, sem a szláv nevű Bisztra és Csertés nem vall római, vagy dák eredetre. Még csak azt jegyezzük meg, hogy a mócz, mokány vagy muntány név a románoknál általán hegyi népet jelent. Móczoknak neveztetnek Alsó-Fehérben az abrud- és ompoly-völgyi, Hunyadban a fehér-körös-völgyi, érczhegységi, Arad megyében a nagy-halmágy-vidéki románok is, — s mindezek részt vettek a móczok mozgalmaiban úgy a Hóra-világ előtt, mint azután. Mi a topánfalva-vidéki móczokat az országba északról és délről beszivárgott nomád oláhok keverékének tartjuk.

Forduljunk az Aranyos-vidék mellékvölgyei felé.

A Jára-völgy és környéke (2 magyar, 20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Alsó-járai járás.								
Felső-Füle	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Sütmeg	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Alsó-Füle	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Magyar-Léta	α	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	I° u.	g. i.	magyar
Asszonyfalva	β	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Felső-Fülehavas	α	román	—	—	g. kath.	—	—	(nincs adat)
•Kisbánya	β	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° i.	k.e.u.r.	román
Kisbánya-Havas	β	román	—	—	g. kath.	—	—	(nincs adat)
Ruha-Egres	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Magyaróság	α	román	I° e.	—	*kel gör.*	II° g.	—	román
Hagymás	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Puszta-Egres	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	román
Magura	α	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Szurduk	α	román	I° m.	h.	g. kath.	I° i.	—	román
Bikalat	β	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Berkes	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Alsó-Jára	a	*magyar*	V° r.	e.	g. kath.	III° r. II° u.	e.k.i	magyar-román
Kákova	β	román	—	—	*kel. gör.*	III° g.	—	(nincs adat)
Bunk-Lunkalárga	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	(nincs adat)
Kis-Oklos	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Runk	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Nagy-Oklos	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román

A Hesdát-völgy és környéke (1 magyar, 17 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Alsó-járai járás.								
Kis-Fenes	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	I° e.	i. r.	román
•Torda-Szt-László	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° r.	g. k.	magyar
Oláh-Rákos	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Oláh-Léta	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Hesdát	a	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	román
Tordai járás.								
Szelicse	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	e.	román
Szelistye	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
•Csürülye	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Magyar-Szilvás	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Mikes	a	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
Puszta-Szent-Király	α	román	I° e.	n. m.	g. kath.	III° k.	i.	román
•Indal	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Magyar-Peterd	β	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	román
Közép-Peterd	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° u.	—	román
Felső-Peterd	α	román	I° n.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Mészkő	β	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° u.	e.k.r.	*magyar*-román
•Szind	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° u.	r.	*magyar*-román
Koppánd	β	román	II° m.	e.	g. kath.	II° e.	r.u.k.	román

A Túr-völgy (1 magyar, 4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Tordai járás.								
*Túr	a	*magyar*	V° r.	e. n.	g. kath.	III°e. II°u.	r.i.	*román*-magyar
Komjátszeg	β	román	IV°m. II°e.	—	g. kath.	IV° u.	e.r.k.i.	*magyar*-román
Puszta-Csán	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Puszta-Szt-Márton	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Bányabükk	a	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	I° e.	g.	román

Mindhárom völgynyílás a gyalui-havasok alatt ereszkedik az Aranyos felé. Elég sűrűn be vannak népesítve 45 helységgel akkép, hogy 4 magyar nyetvsziget 41 román helység közt fekszik szétszórtan. Közülük egy a Túr-völgyben: Túrfalu félszáz éve román helység, mellette Komjátszeg pedig magyar falu volt, — ezek azóta fajtöbbségüket kicserélték: ma Túr magyar, s Komjátszeg román. Magyar falu volt akkor a Hesdát-völgyben — Torda városhoz közel, a tordai hasadéknál — Mészkő és Szind is; mindkettő a tordai nyelvmedenczéhez tartozott, de elolálhosodtak. Komjátszegen és Mészkőn ma is IV° a magyar kisebbség. A szigetek kettejében erős román minoritás van: Alsó-Járán és Túron V—V°; ellenben a kolozsi határon fekvő Magyar-Létán és Torda-Szent-Lászlón a mult számláláskor alig volt román. Nehány helységnek csak neve emlékeztet magyar eredetére: ilyen Magyar-Peterd, Magyar-Szilvás; — a messzebb multban ez egész hegyvidék, hasonlón a kolozsihoz, dobokaihoz és a székelységihez, magyar lehetett.

A román helységeknek csak a száma tetemes, kalibere csekély: 3 a., 21 *β*., 17 *α*., — közülük négy a Jára-völgy vidékén az utolsó évtizedek alatt keletkezett, — a régi statisztika nem emlékszik rájuk. A többi telep korábbi eredetű, de régiek — csekély méreteiknél fogva — azok sem lehetnek. Keletkezésük összeeshetett azzal az időponttal, mikor a beáramló románság hullámai északról is, déli irányból is — úgy a Mezőségen, mint a havasban — *összeértek*. Erre vall a román telepeknek az Aranyos-völgy szük oldalnyilásaiban aránytalan nagy száma, valamint az a tény, hogy a völgy mélyében fekvő magyar medenczét északról és délről egyiránt érte a hullámok nyomása.

Összegezzük az előadottakat.

Torda-Aranyosban van két magyar város (Torda és Felvincz), — 3 nagyközség, ú. m. 2 magyar s 1 román. A kisközségek 36 *körbe* kapcsolvák össze, melyek közül 31 kör 4—5 módosabb, 5 kör 6—8 szegényebb faluból áll; a fajtöbbség ott 8 körben magyar, 18-ban román, — itt mind az 5 körben román.

A helységek *mérete* megyeszerte ilyen:

Méretre:		*Fajtöbbségre:* magyar	román
legnagyobb	(A)	1	—
nagyméretű	(a)	—	2
középméretű	(d)	—	—
»	(c)	—	1
»	(b)	2	7
»	(a)	14	24
kisméretű	(β)	7	47
»	(α)	2	35
	együtt	26	116 helység.

Tiszta magyar helység megyeszerte *egy sincs*, a *tiszta román* helységek száma 27. Másajkú *súlytalan* (I°) kisebbséget találtunk 8 magyar, 61 román, — sporadikus magyar kisebbséget 24 román, s román kisebbséget 6 magyar helységben, — ezenkívül szórványos német elemet egy magyar, s 8 román, czigány elemet 1 magyar, 28 román, s orosz elemet 1 román községben.

A *súlyosabb kisebbségek* közt a viszonosság ilyen:

	A fajkisebbség IV—V°			II—III°			
A fajtöbbség	magyar	román	egyéb ny.	magyar	román	egyéb ny.	
magyar	*	10	—	*	8	—	helységben.
román	6	*	—	20	*	2	

Felekezeti viszonyai a megyének ilyenek: a *g. kath.* helységek száma 80, — ezekből 78 román, 2 magyar; a *kel. gör.* vallásúaké 37, — ezekből 36 román, 1 magyar; *ev. ref.* helység van 17, — a fajtöbbség 16-ban magyar, 1-ben román; *unitárius* helység van 8, — a fajtöbbség 7 helységben magyar, 1-ben román. A súlyosabb felekezeti kisebbségek közül *r. kath.* elem 1—1 ev. ref. és g. kath. magyar, 1—1 g. kath. és k. gör. román helységben; — *g. kath.* elem 1 ev. ref. és 7 kel. gör. román, s 6 ev. ref., 4 unitárius magyar helységben, — *kel. gör.* elem 5 g. kath. román, s 4 ev. ref. magyar helységben, — *ev. ref.* elem 13 gör. kath. és 1 k. gör. román, s 1 g. kath. magyar helységben; végre *unitárius* elem 1—1 ev. ref. és kel. gör. magyar, s 2 g. kath. román helységben fordul elő.

A nyelvterületi viszonyok a megyében ilyenek: 16 magyar helység a tordai nyelvmedenczét alkotja, — más 10 szétszóródott nyelvszigeteket képvisel; a 114 román helység osztatlanul egy tagban fekszik, hozzá zárkózva a kolozsi, bihari, alsó-fehéri, kis-küküllői és maros-tordai román képződményekhez, — 2 román falu a magyar nyelvmedenczében keletkezett s ott el van szigetelve.

Mielőtt Erdély délvidékéhez fordulnánk, az öt északi megyéről közlött adatokat összefoglalni kivánjuk.

Erdély északi részén 9 *város* van, — 8 magyar, 1 német (Beszterczе), — s 33 *nagyközség*, ú. m. 10 magyar, 7 német, 16 román. A 997 kisközség (eltekintve a városokhoz vagy nagyközségekhez csatoltaktól) 272 *körbe* kapcsolvák, melyek közül 272 kör áll 2—5, 8 kör áll 6—8 faluból; a fajtöbbség ott 36 jegyzői körben magyar, 10-ben német, 222-ben román, — itt mindannyiban román.

A helységek *mérete* ilyen:

Méretre:		*Fajtöbbségre:* magyar	román	német	tót	
legnagyobb	(C)	1	—	—	—	helység
»	(B)	—	-	—	—	
»	(A)	1	—	—	—	
nagyméretű	(ℭ)	—	—	1	—	
»	(𝔅)	1	—	—	—	
»	(𝔄)	2	2	—	—	
középméretű	(d)	1	—	—	—	
»	(c)	6	3	—	—	
»	(b)	9	25	1	—	
»	(a)	44	130	9	1	
kisméretű	(β)	68	378	20	1	
»	(α)	28	303	4	—	
	együtt	161	841	35	2	

Látszik, mennyire megfogytak ez országtájon úgy a magyar, mint a szász képződmények, az összes méretekben. A magyar fajnépből sok a városokba tódul s ezek jelentékenyen meggyarapodnak, — a kisebb mezővárosok, nagyközségek s főleg a faluk, melyekből a magyar elem nagy részt elköltözött, vagy kivándorolt, meghervadtak. A beszivárgott románság főleg a kis faluk világában bir nagy túlsúlylyal, — erős középés nagyméretű községe aránytalanul kevés.

Tiszta magyar helység csak 4 maradt, míg a *tiszta román* helységek száma az öt megyében 106, — legtöbb esik Szolnok-Dobokára (40). *Súlytalan* (I°) másajkú *kisebbség* 45 magyar, 505 román, 6 német és 2 tót helységben fordul elő. Ily sporadikus rajokkal a *magyar* elem 258 román s 2 tót községben van képviselve, — a *román* elem 43 magyar és 2 német községben, — a *német* elem 1 magyar 125 román községben, — czigány elem akad 1 magyar, 4 német, 114 román helységben, — végre 5 román helységben vannak szórványosan oroszok, 2-ben tótok, 1-ben horvátok.

A *jelentékenyebb fajkisebbségek* egymáshoz s a fajtöbbséghez községenkint így állanak:

	A fajkisebbség IV—V° súlylyal				II—III° súlylyal							
A fajtöbbség	magyar	román	német	egyéb ny.	magyar	román	német	tót	horvát	vend	egyéb ny.	
magyar	*	54	1	—	*	54	1	—	—	—	2	helységben.
román	59	*	1	1	132	*	16	2	1	1	17	
német	—	6	*	—	1	16	*	1	—	—	5	
tót	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	

Ez adatokból kitűnik, hogy erős magyar kisebbség van 191 román, és román kisebbség van 108 magyar helységben. Amazok nagyrészt *eloláhosodott* régi magyar képződmények, s ezt az is bizonyítja, hogy félszáz év előtt közülük *143 községben magyar volt a fajtöbbség*, mely azóta apadt le II—V°-nyi kisebbségre. Más az arány a román-szász elemek közt: erős román minoritás 22 szász, és szász kisebbség 17 román faluban fordul elő. Ez országtájon a szászság is vesztett tért, de csak a messzebb multban, — az utolsó félszáz év alatt egy szász község oláhosodott el. E fajnép legnagyobb térvesztesegeiről a déli megyék tárgyalásakor, alább fogunk megemlékezni. Feltűnő kis körre szorul a magyar-szász, s a román-orosz elemek érintkezése: amazokat hosszú történeti mult, emezeket kiterjedt szomszédság kapcsolja össze, s magyart csak 1 szász, szászt csak 2 magyar, oroszt egyetlen román községben sem találunk nagyobb számmal, sőt szórványosan is mentül gyérebben.

A *felekezeti* viszonyok képe az öt megyében ilyen:

R. kath. a többség 11 helységben, — ezek közül 8 magyar, 2 tót, 1 román (az utóbbiban a felekezeti többség magyar-német elemekből áll); *g. kath.* a majoritás 689 helységben, — ezek közül 676 román, 11 magyar s 2 német; *kel. gör.* 162 helységben, melyek közül 161 román, s 1 magyar; *ág. ev.* vallású 32 helység, ú. m. 31 szász s 1 román (az utóbbiban a felekezeti többség szász és magyar elemből áll); *ev. ref.* vallású 134 helység, ú. m. 133 magyar s 1 román (a felekezeti többség itt is csak relativ); *unitárius* vallású 9 helység, ú. m. 8 magyar s 1 román; végre *izraelita* vallású egy helység, melynek fajnépe németajkúnak vallja magát.

Erősbb felekezeti kisebbségek, szemben a felekezeti s a fajtöbbséggel, így állanak egymás mellett:

A felekezeti kisebbség

	IV—V°						II—III°						
A felekezeti többség	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.
r. kath.	*	2	—	—	1	—	*	1	2	—	1	—	—
g. kath.	1	*	8	4	38	2	11	*	6	2	80	—	16
kel. gör.	—	10	*	—	3	1	1	19	*	2	7	—	3
ág. ev.	—	3	1	*	—	—	1	13	4	*	—	—	—
ev. ref.	2	33	4	—	*	1	5	42	6	1	*	—	1
unit.	—	—	—	—	—	*	—	5	—	—	—	*	—
izr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	*
A fajtöbbség													
magyar	2	34	4	1	5	2	8	47	8	1	3	—	1
román	1	12	8	1	37	2	9	20	5	4	85	—	19
német	—	2	1	2	—	—	1	13	5	—	—	—	—
tót	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

helységben.

A táblázat megmondja, hogy *r. kath.* kisebbség gyéren fordul elő: 21 helységben, melyek közül 10 magyar, 10 román s 1 német; az *unitárius* kisebbség még gyérebb: négy falura terjed, melyek ketteje magyar, ketteje román. Elég gyér az *ág ev.* is: 9 helységben található, ezekből 2 magyar, 5 román, 2 német. Az *izraelita* telepek számosabbak: számuk

31, közülük 3 magyar, 24 román helységben alakult). A vidék három legelterjedtebb felekezeteitől való kisebbségek így oszlanak meg: az *ev. ref.* 128 községre terjed: ezekből 8 magyar, 122 román, — a *kel. gör.* 31 helységre: ezekből 12 magyar, 13 román s 6 német, — végül a *g. kath.* 138 községre: ú. m. 81 magyar, 32 román és 15 német falura.

A *két orthodox felekezet* együtt 93 magyar helységben bir erős felekezeti minoritással, 12 magyar helységben pedig többségre jutott, s így Erdély északi részén *106 magyar helységre* terjed. Fenn kimutattuk, hogy ugyanitt erős román kisebbség 108 magyar helységben fordul elő. A két táblázat adatai tehát összevágóan bizonyítják, hogy ez országtájon a *magyar faj térvesztése az orthodoxia terjedésével* okviszonyban van, s a hol magyar vidékek eloláhosodnak, ott ez eredményt a történeti előzményeken és anyagi okokon kívül előidézték valláserkölcsiek is.

A *nyelvterületi* viszonyok ez országtájon így alakultak ki. A két történeti faj község képződményei: a magyar s a szász helységek nyelvmedenczékre és szigetekre tagozvák. A *magyar* helységek közül 18 alkotja a Szilágyságban a *szamos-melléki*, 18 a *kraszna-berettyó-melléki* medenczét, — *Kolozsban* 30 a Királyhágó s a Mezőség közt fekvőt, *Torda-Aranyosban* 16 az aranyosmellékit. A *szász* helységek közül Beszterce-Naszódban 19 a *besztercze-vidéki* medenczében fekszik, 9 a *lekencze-vidékiben.* Hét *magyar* falu Szilágyban az alföldi magyar nyelvterülettel, Kolozsban 2 a székelyföldivel áll kapcsolatban. Ezeken kívül 70 *magyar* és 12 *szász* helység összefüggés nélkül szigeteket alkot. A *román* helységek közül ez öt megyében 828 falu osztatlanul, egy tagban fekszik, egyfelől Máramaros, Szatmár, Ugocsa és Bihar, másfelől Maros-Torda és az erdélyi délvidék román képződményei közt. 13 román falu a magyar medenczékben s 2 tót falu a szilágy-bihari határon el van szigetelve.

A szász elem ez országtáj északkeleti részét a volt beszterczei grófságban valaha egészen betöltötte. A magyar elem, mint a nyelvmedenczék fekvése mutatja, Erdély szivétől az alföldi rónáig, s a mezőségi magyar nyelvszigetek tanusága szerint, a székelyföldig ért. Az utolsó kétszáz év rázkódtatásai megszakították ez összeköttetést: az anyaországhoz való viszony csak Erdély uniójával válhatott szorosabbá, felbonthatatlanná.

De míg ez bekövetkezett, tul a Királyhágón a fajnépességi viszonyok a románság tömeges beáramlása folytán változást szenvedtek. Az Árpád-kori román telepekhez, s azokhoz, melyek a török világban keletkeztek, s a magyar talajban csak nyelvsziget jelentőségével birtak, hétszáznál több új telep csatlakozott, s betöltötte előbb az erdélyi végeket, aztán bellebb tolva, az országrész belsejét.

Mi rámutattunk az irányra, honnan ez áramlat *északkelet* és *észak* felől jött, — követtük hullámainak útját dél és délnyugat felé. Most Erdély *délvidékéhez* fordulunk, hogy rámutathassunk arra a vonalra, mely felé a *havas-alföldi* román elem terjeszkedett hullámaival a Barczaságtól a küküllőségi g, a határhegyektől a felső Marosig.

III. A déli megyék.

Hét megyét foglalunk ebbe a csoportba, a mik a brassói havasok, a Retyezát, az aranyos- s a küküllőmelléki hegyek közt terülnek el. Térfogatuk: 4.152,021 k. hold, a lakosság 1.021,056 lélek. A helységek száma 1055, a mikben a fajnépek az utolsó számláláskor — saját összegezésünk szerint így oszlottak meg:

74 **magyar** helységben (269.408 k. h. területen) volt 130.820 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Brassó	10	22.556	16.289	209	9.747	3	12	7	—	771	49.594
Nagy-Küküllő .	10	8.151	1.988	—	116	—	—	—	—	396	10.651
Fogaras	1	2.397	1.917	13	1.515	—	—	—	1	18	5.861
Hunyad	5	4.359	2.941	97	993	1	6	3	—	125	8.525
Alsó-Fehér . . .	17	15.722	8.152	27	1.175	2	18	1	5	918	26.020
Kis-Küküllő . . .	31	20.183	6.821	1	446	—	—	—	—	2.718	30.169
együtt		78.868	38.108	347	13.992	6	36	11	6	4.946	130.820

845 **román** helységben (3,105.809 k. h. területen) volt 692.866 lélek, ú. m.:

Brassó	2	2.885	6.866	5	2.862	1	—	2	—	420	13.041
Nagy-Küküllő .	42	1.828	25.321	1	5.590	—	4	1	—	1.004	33.749
Fogaras	84	1.470	75.959	13	1.198	2	3	—	5	1.154	79.804
Szeben	63	785	83.718	52	7.495	4	—	12	18	1.453	93.537
Hunyad	427	12.808	235.545	250	7.054	46	24	12	9	3.622	259.370
Alsó-Fehér . . .	161	14.423	141.775	33	4.104	—	4	57	1	2.863	163.260
Kis-Küküllő . .	65	6.380	39.275	1	2.856	—	—	56	—	1.537	50.105
együtt		40.579	608.459	355	31.159	53	35	140	33	12.053	692.866

136 **német** községben (776.804 k. h. területen) volt 197.370 lélek, ú. m.:

Brassó	11	675	7.951	11	15.193	1	3	6	1	301	24.142
Nagy-Küküllő .	73	4.169	26.335	11	53.869	2	1	12	3	6.510	90.912
Fogaras	2	215	849	—	1.296	—	—	—	—	192	2.552
Szeben	25	3.557	15.001	56	35.002	6	14	10	—	1.555	55.201
Alsó-Fehér . . .	3	36	1.470	—	2.260	1	-	—	—	25	3.792
Kis-Küküllő . .	22	1.089	3.477	—	14.971	—	—	—	—	1.234	20.771
együtt		9.741	55.083	78	122.591	10	18	28	4	9.817	197.370[1]

[1] Összesen a hét megyében, ú. m.:

Megye területén	A helység szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Brassó	24	26.116	31.106	225	27.802	5	15	15	1	1.492	86.777
Nagy-Küküllő .	125	14.148	53.644	12	59.575	2	5	13	3	7.910	135.312
Fogaras	87	4.082	78.725	26	4.009	2	3	—	6	1.364	88.217
Szeben	88	4.342	98.719	108	42.497	10	14	22	18	3.008	148.738
Hunyad	432	17.167	238.486	347	8.047	47	30	15	9	3.747	267.895
Alsó-Fehér . . .	181	30.181	151.397	60	7.539	3	22	58	6	3.806	193.072
Kis-Küküllő . .	118	27.652	49.573	2	18.973	—	—	56	—	5.489	101.045
együtt	1055	123.688	701.650	780	167.742	69	89	179	43	26.816	1,021.056

Erdély délvidékén csak három községalkotó fajnép van: a magyar, német s a román. Községeiket megyénkint, s a hogy eddig tettük, térszakaszonként fogjuk összehasonlítni. Figyelni fogunk a régi statisztika följegyzéseire is; forrásunk Lenk altábornagy már idézett munkája lesz, mely az erdélyi részek közelmultjáról a legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatja. A szerző sok évet töltött ott a mult század első felében, adatait nagy gonddal gyűjtötte és elfogulatlan tárgyiassággal dolgozta fel.

Kezdjük a székely-föld déli részének — melyről már szóltunk — tőszomszédságában fekvő területen: Brassó megyén.

Brassó megye.

A keleti Kárpátok bástyái a székely földtől a Szörénységig az ország déli határán vonulnak el. E bérczfalak alatt fekszik a Barczaság. Délkeletről a Bodza-havas, délről a brassói-havas, nyugatról a persányi-havas veszi körül, lenn őserdőktől fedett, fenn az év nagy részében hófedte ormokkal, melyek tetőcsúcsa a 2508 m. magas Bucses.

Csak északnak és északkeletnek van a hegykatlan nyitva, részint Háromszék felé, honnan az Olt vize a katlanba behatol, részint Nagy-Küküllő felé, a merre egy forduló után gyorsan távozik.

A havasok s az Olt közt a termékeny barczasági hegysík terül el, melyet a fogarasi havasokból érkező Barcza vize szel át, s a brassóháromszéki határon a Tatrang vize érint, — mindketten az Oltba ömlenek.

E térszinen 24 helység épült: 10 magyar, 3 román és 11 szász képződmény. Számuk oly kevés, hogy egy pillantással áttekinthetjük valamennyit, a hogy a térszin egyes szakaszai csoportosan feküsznek.

A brassói havasok alatt (7 magyar, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hétfalusi járás.								
:*Pürkerecz*	b	magyar	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	e.	magyar-román
:*Zaizon*	a	magyar	II° r.	—	ág. ev.	II° k.	r. e.	magyar-román
:*Tatrang*	c	magyar	IV° r.	—	ág. ev.	IV° k.	—	magyar-román
:*Hosszúfalu*	a	*román*	V° m.	e.	*kel. gör.*	IV° á.	r. e.	*magyar*-román
:*Csernátfalu*	b	magyar	IV° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.r.e.i.	*szász*-román
:*Türkös*	c	magyar	V° r.	—	*kel. gör.*	V° a.	r. e.	magyar-román
:*Bácsfalu*	a	magyar	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	r. e.	magyar-román
Brassó-felvidéki j.								
•:•**Brassó**	C	magyar	III°r.III°n.	e.t.	*kel. gör.*	III°r. III°á.	e.i.g.	magy.-szász-görög-rom.

Az 1023–1250 méter közt hullámzó déli határbérczeken át Romániába a keskeny *tömösi* hegyszoros vezet. E kapunyilás mögött nyugatra

Brassó város tornyai emelkednek, keletre a hétfalusi csángó telepek házsora fehérlik.

E telepek nincsenek 200 évesek. A Barczaság szász fajnépe, mely II. Endre király óta kiváltságosan birta e földet adomány gyanánt, évszázadokig nem engedte meg más fajnépnek ott a megtelepedést. De a XVIII. század vége felé, mikor Erdélyben a népesség általán megfogyott, s a munkaerő hiányát a Barczaság is érezni kezdte, a brassóiak nemcsak eltűrték, hanem keresték a munkabiró telepeseket. Akkor keletkezett a hétfalu. Brassó város szintén akkor nyitotta meg kapuit mindenek befogadására. Jöttek is székelyek Háromszékből, Udvarhelyből, románok Fogarasból és Havasalföldről. A kálvinista székely telepesek a Barczaságban átléptek az ágost. ev. egyházba, a szászok nemzeti egyházába. Maga Brassó város csak polgári törzslakosságában maradt németnek, — a vezető osztályok egy része s a munkásosztály nagy része már félszáz év előtt magyar volt. Lenk altábornagy Brassóban s a hét falu közül hat telepen magyar, egy telepen: Csernátfalun szász többséget talált. Az utóbbi azóta megmagyarosodott; Brassóban a nép zöme ma is magyar. Valamennyi helység nagy és népes; méretük: 1 C. (ez Brassó), 1 a. (ez Hosszúfalu), 2 c., 2 b., 2 a.

A román elem szintén terjed e határvidéken, s erősen fejlődik. A jelek arra vallanak, hogy két oldalról jött a hétfalusi telepek felé: nyugaton a tömösi szoroson át Romániából, és keleten Háromszéken át a Bodzai szorosok felől. A nyugati oldalon Bácsfalu és Türkös román kisebbsége ma V—V°, Csernátfalué IV°, a keleti oldalon Purkereczre V°, Tatrangra IV° román esik, csak Zajzonon állt meg az arány II°-on. E két szárny közt fekszik Hosszúfalu, mely félszáz éve magyar telep volt, ma többsége már román, s magyar minoritás V°; magában Brassó városában több a román, mint a törzslakó szász.

E képződmények — Hosszúfalu kivételével, mely ma elszigetelt román képződmény — a magyar nyelvterülethez tartoznak, összeköttetésben a háromszéki magyarsággal, s a székely földnek a Bodza-havastól a Keresztény-havasig terjedő nyúlványát alkotják.

A barczasági hegysík (1 magyar, 9 német, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Brassó-felvidéki j.								
:*Rozsnyó*	d	*román*	V° n.	e. m.	*kel. gör.*	V° a	r.	*szász*-román
:*Volkány*	a	német	IV° r.	m.	ág. ev.	IV° k.	r.	szász-román
:*Keresztényfalva*	b	német	IV° r.	m.	ág. ev.	IV° k.	r. e.	szász-román
:*Feketehalom*	d	német	III° r.	e. m.	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
:*Vidombák*	a	német	IV° r.	m.	ág. ev.	IV° k.	r.	szász-román
:*Barcza-Ujfalu*	a	*magyar*	II° r.	—	ág. ev.	II° k.	e.	magyar-román
:*Höltövény*	b	német	II° r.	m.	ág. ev.	II° k.	r.	szász-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	kisebbségei legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei légsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Brassó-alvidéki j.								
:*Botfalu*	b	német	IV° r.	e.	ág. ev.	IV° k.	r. e.	szász-román
:*Szent-Péter*	a	német	IV° r.	e.	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
:*Szász-Hermány*	b	német	V° r.	m.	ág. ev.	V° k.	r.	szász-román
:*Prázsmár*	c	német	IV° r.	m. e.	ág. ev.	IV° k.	r. e.	szász-román

Az Olt-völgy (1 magyar, 2 német, 1 román helységgel):

Brassó-alvidéki j.								
:*Apácza*	a	*magyar*	II° r.	e.	ág. ev.	II° k.	r. e.	*szász*-magy.-rom.
:*Szász-Magyaros*	a	német	IV° r.	e. m.	ág. ev.	IV° k.	r.	szász-román
:*Veresmart*	β	német	V° r.	m.	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Földvár*	b	*román*	V° n.	m.	*kel. gör.*	V° a.	r. e.	*szász*-román

A perzsányi havasban (1 magyar helységgel):

Brassó-avidéki j.								
:*Krizba*	a	*magyar*	IV° r.	n.	ág. ev.	IV° k.	r.	magyar-román

A brassói havastól nyugatra a perzsányi havas huzódik észak felé Alatta terül el a Barczaság hegysíkja, melynek északkeleten az Olt vize vet határt. E területen csupa nagyközségek feküsznek: 11 német, 3 magyar s 2 román. Méreteik: 2 d., 1 c., 5 b., 7 a., 1 *β*. A 11 szász helység lánczolatosan összefügg, s a *barczasági szász medenczét* alkotja, mely valaha szélesebb volt s Nagy-Küküllő felé a királyföldi szász telepekkel állt kapcsolatban. Félszáz év előtt Apácza, Földvár, Rozsnyó szász községek voltak: azóta Apácza (Háromszék átellenében) megmagyarosodott, Rozsnyó és Földvár pedig eloláhosodott.

A három *magyar* helység közül, a mik e vidéken feküsznek, Apácza a székely nyelvterülettel függ össze, — Krizba a persányi-havas alatt, Barczaujfalu a Barcza folyó mellett el van szigetelve. A *két* román helység egyike: Rozsnyó a fogarasi határszélen s a román nyelvterület délkeleti határvonalában fekszik, — másika: Földvár az Olt partján izolált képződmény. Mindkettőben ma is V° a szász kisebbség.

Úgy a szász, mint a magyar képződmények mindegyikére erős román minoritás jut, melynek ereje a magyar Krizbán IV°, Barcza-Ujfalun és Apáczán II—II°, a szász Veresmarton és Szász-Hermányon V—V°, Szász-Magyaroson, Prázsmáron, Szent-Péteren, Botfalun, Vidombákon, Keresztényfalván és Volkányon IV—IV°, Feketehalmon III°, s Höltövényen II°. Ez arányokkal egyeznek a felekezeti arányok is: a szászok és magyarok ág. ev. vallásúak, a románság kel. gör.

A Barczaság etnikai képe az utolsó 100 év alatt változott el így; e képről látható, milyen volt az átalakulás Erdélyszerte a románok tömeges beszivárgása alatt. Előbb erős fajkisebbség fejlődött mindenütt, azokból egyes nyelvszigetek alakultak ki, a mik részekre szedték a régi

egységes nyelvterületet. A Barczaságban is ilyen a helyzet. — s ha így tart, a szász medencze előbb-utóbb szét fog hullani, hogy lassankint eltűnjön a román tömegben. A magyar hétfalut ez a sors szintén kerülgeti már.

Az előadottakat sietünk összegezni

Brassó megyében van 1 *város* Brassó magyar fajtöbbséggel, és 23 nagyközség, melyek közül 9 magyar, 3 román és 11 szász képződmény.

A helységek mérete ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* c.	z.	d.	e.	b.	a.	f.	Együtt	
magyar	1	—	—	2	2	5	—	10	helység.
román	—	1	1	—	1	—	—	3	
német	—	—	1	1	4	4	1	11	

A sok népes hely s a kisközségek teljes hiánya arra vall, hogy a megye vagyonos, s megbirja az önálló községi szervezetek minden terhét. Fajnépességre az egész Brassó-vidék poliglott.

Egyajkú helység megyeszerte *egy sincs*, s a másajkú kisebbség sehol sem súlytalan (I*).

A jelentékeny minoritások így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV–VI magyar	IV–VI román	IV–VI német	II–III magyar	II–III román	II–III német	
magyar	*	6	—	*	4	—	helységben.
román	1	*	2	—	*	—	
német	—	9	*	—	2	*	

Csupa súlyos IV—V*) kisebbséget találunk a megye legtöbb községében, csak a negyedrészükre jut kisebb súlyú II—III* : ott 15, itt 6 esetben román a minoritás.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek: 11 német és 8 magyar helység *ág. ev.*, — 2 magyar és 3 román helység *kel. gör.* vallású. Amazok egyike Brassó város, melynek a *magyarság ó-hitű része* s a román elem kel. gör. felekezeti többséget ad. Látszik a romanizmus térfoglalása itt is a templom küszöbén át. A felekezeti kisebbség 1 kel. gör. magyar faluban r. kath. — itt a fajnép Kézdi vidékéről való lehet: — 1 magyar és 2 kel. gör. román faluban ág. ev., — végre 8 magyar és 11 német ág. ev. községben kel. gör.

A *nyelvterületi* viszonyok képe ez: 11 német község a *barczasági szász* medenczét alkotja, melyet kelet és délkelet felől a magyar, nyugat felől a román nyelvhatár vesz körül. Amaz a megyében 8 magyar, emez 1 román helységet érint. A tömösi szoros pitvarában 1 román falu úgy fekszik az országos határon, mint a romániai nyelvterületnek a Barczaság felé hajló nyulványa. Két magyar s 1 román helység el van szigetelve.

Forduljunk Erdély legnagyobb szász medenczéje, a volt királyföldi telepek felé, Nagy-Küküllő megye területén.

Nagy-Küküllő megye.

Két folyam mossa északi s déli határát: a Nagy-Küküllő vize s az Olt. Keleten a székely földtől a Homoród-völgy, nyugaton Alsó-Fehértől a Viza-völgy választja el. Túl az Olton a fogarasi havasok hegyóriásai láthatók, — túl a Nagy-Küküllőn a térszin a mezőségi topografia alakját veszi fel. Ez ellentétek közt hullámzanak a *volt Királyföld* hegy- és völgyrajzának vonalai.

Két hegysor emelkedik ki közülük: délkeletre a Hortobágy, délnyugatra az oltmelléki hegyek lánczolatja. E két magaslatot a Hortobágy-patak választja el, mely Szeben megyébe tart, hol előbb a Czibin-patakkal, aztán az Olttal egyesül. A két hegység vízválasztó az Olt s a Nagy-Küküllő rendszeréhez tartozó folyók számára. A Hortobágytól keletre Udvarhely megye patakjai: a Barót, Korond, Vargyas s a Homoród ereszkednek az Olt felé; — az olt-melléki hegyektől északra a Nagy-Küküllő vize nyugatnak foly, s határvíz jellegével bir Nagy- és Kis-Küküllő megyék közt. Ebbe ömlik: keleten a 'Kézdi-patak, nyugaton a Hideg-patakkal egyesülő Viza folyó.

125 helység fekszik e térszinen: a fajtöbbség 10 helységben magyar, 73-ban német és 42-ben román. Fekvésük, s a fajnépességi viszonyok megállapítása czéljából térszakaszonkint fogjuk mindannyit megtekinteni. Előbb végig megyünk az Olt-vonalon, egy pillantást vetve az oldalvölgyek legnépesebbike: a Homoród-völgy felé. Aztán bejárjuk a Hortobágy-hegységet a Hortobágy-völgygyel s mellékével, — átmegyünk az olt-melléki hegyek közt s végül a Nagy-Küküllő-völgyben állapodunk meg..

A Homoród-völgy (3 német, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kőhalmi járás.								
:*Mirkvásár*	a	német	IV°r. II°e.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Kacza*	a	német	V° r.	m.	ág. ev.	V° k.	r. e. u.	szász-román
:*Pálos*	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° r.	u.	*magyar*-román
:*Homoród*	a	német	III°r. II°e.	m.	ág. ev.	V° g.	e. r. u.	szász-román

A Olt-völgy és környéke (5 magyar, 2 német, 7 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kőhalmi járás.								
{•Ürmös	a	*magyar*	II° e.	r.	*unit.*	IV° k.	r. e.	magyar-*román*
{ Ágostonfalva	β	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	I° r.	e. u.	román
:*Alsó-Rákos*	a	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° k.	u. r. i.	magyar-román
{ Mátéfalva	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
{•Datk	β	*magyar*	II° r.	—	*unit.*	II° k.	e.	magyar-román
{ Olt-Bogát	α	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	r. u.	román

A járás és helység neve	A helység mérete	Fajnépeknek többsége	Fajnépeknek kisebbségei: legsúlyosb	Fajnépeknek kisebbségei: egyéb számottevő	Felekezeti népeknek többsége	Felekezeti népeknek kisebbségei: legsúlyosb	Felekezeti népeknek kisebbségei: egyéb számottevő	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hidegkút	α	*román*	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
°Héviz	a	*magyar*	I° r.	n.	*unit.*	IV° e.	k. r. i.	magyar-román
Ugra	a	német	III° r	e.	*kel. gör.*	V° a.	e. u. r.	szász-román
°Halmágy	a	*magyar*	III° r.	—	*ág. ev.*	III° k.	e.	magyar-román
Sona	β	*román*	—	—	*g. kath.*	V° k.	—	román
Nagy-sinki járás.								
°Kálbor	β	*román*	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Boholcz	β	*román*	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Kis-Sink	β	német	IV° r.	—	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román

Az Olt vonalon s a két Homoród torkolata körül 18 helység épült: 5 magyar, 5 szász és 8 román. A *magyar* helységek közül 4 keskeny félsziget gyanánt ékelődik Udvarhely. Háromszék és Brassó megyék közé, lánczolatos összefüggésben a magyar nyelvterület székelyföldi határközségeivel. A 4 képződmény: Ürmös. Alsó-Rákos. Héviz és Datk. Héviz legmélyebben nyomul a másajkú fajnépek: egyfelől a szászság, másfelől a románság nyelvhatára közé. Az ötödik magyar helység: Halmágy az Olt partján már el van szigetelve. — Az öt *szász* község: ú. m. Mirkvásár, Kacza. Homoród. Ugra és Kis-Sink a szász medencze keleti és déli szegélyén fekszenek. — A 8 *román* helység ketteje: ú. m. Ágostonfalva és Mátéfalva a magyar nyelvhatár mögött fekvő szigetképződmény, — a harmadik: Pálos a Homoród-völgyben a székely és szász nyelvhatárok közé esik. A többi öt azOlt mentén a fogarasi románság tömegével van kapcsolatban. Félszáz év előtt Pálos magyar helység volt, — azóta eloláhosodott; a magyar elemből ott ma csak súlytalan (I°) maradványt találunk, melylyel arányt tart a felekezeti kisebbség (I° r. kath.). A magyarok innen elköltözhettek, nyilván kivándoroltak, s helyüket a beszivárgó román elem ép úgy elfoglalta, a hogy megtelepült a környék német községeiben is. Ezek közül ma Kaczán V°, Mirk-Vásáron és Kis-Sinken IV—IV°, Homoródon és Ugrán III—III° a románság számereje. Míg a román falukban német kisebbséget éppen nem, magyart csak Ágostonfalván találunk II° erejűt. A tiszta román községek száma az Olt-vonalon 4.

A szász és magyar helységek a románoknál népesebbek, — méretük: 1—4 a. és 1—1 β.; a 8 román helységé: 6 β., 2 α. S íme az erősebb, régibb fajnépek e vonalon tért veszítenek; a román elem pedig terjeszkedik köztük, a hogy alig kétszáz év alatt elterjedt egész Brassó megyében. A barczasági és a küküllővidéki szász medenczét, a mik egykor összefüggtek, annak a román áramlatnak hullámai különítették el, mely *déli irányból érkezett.*

A *felekezeti* többség ma a *szász* községek közül 4-ben ág. ev. *1-ben kel. gör.*, — a *magyar* helységek közül 1-ben ev. ref., 1-ben ág. ev., 3-ban unitárius, — a *román* helységek egyike g. kath. a többi 7 kel. gör. Tekintsünk szét a Hortobágy vidékén.

A Hortobágy-hegység (2 magyar, 18 német, 7 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nagy-sinki járás.								
:*Mártonhegy*	a	német	III° r	e.	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román
:*Brulya*	β	német	IV° r.	e.	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Morgonda*	a	német	III°r. II°e.	—	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
•Prázsmár	β	*román*	V° n.	—	ág. ev.	V°g. II°k.	—	*szász*-román
Gerdály	α	német	III° r.	—	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
:*Nagy-Sink*	b	német	IV°r. II°e. m.		ág. ev.	IV° k.	g. r.	szász-*magy.*-rom.
:*Nádpatak*	β	német	IV° r.	e. m.	ág. ev.	V° k.	r.	szász-román
:*Felmér*	a	*román*	V° n.	e.	*kel. gör.*	V° á.	—	*szász*-román
Voldorf	β	*román*	IV m.	—	*kel gör.*	III° e.	g.	*magyar*-román
Nagy-Sáros	a	német	III°r. II°e.	—	ág. ev	IV° k.	e.	szász-román
:*Boldogváros*	β	német	IV° r.	..	ág. ev.	V° k.	i.	szász-román
:*Szászhalom*	β	német	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Báránykút*	a	német	V° r.	—	ág. ev.	IV° g.	e.	(nincs adat)
:*Moha*	a	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° k.	g.	magyar-román
Kőhalmi járás.								
:*Zsiberk*	a	német	V° r.	—	ág. ev.	IV° k.	g.	szász-román
:*Lemnek*	β	német	IV° r.	—	ág. ev.	IV° k.	e.	szász-román
:*Kóbor*	β	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	I° k.	á.	magyar-román
:*Szász-Tyukos*	a	német	II° e.	r.	ág. ev.	IV° g.	—	szász-román
Oláh-Tyukos	β	*román*	I° e.	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
•Királyhalma	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	—	román
Longodár	β	*román*	II° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
:*Garat*	a	*román*	V° n.	—	*kel. gör.*	V° á.	—	*szász*-román
:*Kőhalom*	b	német	IV°r. II°m.	e.	ág ev.	III°g.	k.r.e.u.	szász-román
:*Sövénység*	β	német	II° e.	r.	ág. ev.	III° k.	—	szász-román
:*Rados*	β	német	III°r. II°e.	—	ág. ev.	III° k.	r.	szász-román
:*Szász-Buda*	β	német	IV°r. III°e.	—	*kel. gör.*	V° a.	—	szász-román
:*Szász-Fejéregyháza*	β	német	III°r.	—	ág. ev.	III° k.	—	szász-román

A Hortobágy-völgy (8 német, 6 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
N.-sinki járás								
P.-Czelina	β	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	II° e.	r. i.	román
•Réten	a	*román*	III° n.	—	*kel. gör.*	III° á.	i. u.	*szász*-román
Szent-ágotai j.								
:*Hégen*	β	német	III°r. II°e.	—	ág. ev.	V° k.	i. e.	szász-román
•Nethus	β	német	II°r. II° e.	—	ág. ev.	III° k.	—	szász-román
Ujváros	β	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	—	szász-román
•Jakabfalva	a	német	III° e.	r.	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
Prépostfalva	β	*román*	V° *n.*	—	*kel. gör.*	V° á.	e.	*szász*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
:*Rozsonda*	β	német	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Lesses*	a	német	IV r. II°e.	—	*kel. gör.*	V° á.	—	szász-román
:*Szent-Ágota*	c	német	II° r.	e. m.	ág. ev.	III° k.	r.	szász-román
•Szász-Veszsződ	β	német	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
Vérd	β	*román*	IV° n	—	*kel. gör.*	IV° á.	—	*szász*-román
Kövesd	β	*román*	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° r.	i.	*magyar*-román
•Bürkös	a	*román*	III° m.	n.	*kel. gör.*	III° g.	e.á.r.i.	*magyar*-román

A Hortobágyság vidéke — hegyek és völgy — az Olt vize és az oltmelléki hegysor közt terül el, térszinét 41 helység népesíti be: 2 magyar, 26 német és 13 román.

A *magyar* helységek mindketteje nagyközség, de méretük csekély (1 a., 1 β.), s el vannak szigetelve: Moha szász, Kóbor román és szász képződmények között. Feltünő, hogy szász kisebbség egyikben sincs, — Mohán III° román minoritás fejlődött, Kóboron pedig (nomen est omen) II° czigányság.

A *német* községek elég szorosan kapcsolódnak egymáshoz, s összefüggésükben Erdély *legnagyobb szász medenczéjéhez* tartoznak, mely az Oltmelléktől a Kis-Küküllőig terjed. E képződmények nagyobb fele (19) nagyközség: a kisebb faluk is átlag mind népesek; méretük: 1 c., 2 b., 8 a., 14 β., 1 α. De nincs köztük egy tiszta német, sem oly falu, hol a másajkú kisebbség súlytalan (I°) volna. A legtöbbre erős *román* kisebbség esik, melynek ereje: Báránykúton, Szászhalmon, Zsiberken, Szász-Veszsződön és Rozsondán V—V°, Brulya, Nagy-Sink, Nádpatak, Boldogváros, Lemnek, Kőhalom, Szász-Buda és Lesses községekben IV—IV°, Mártonhegy, Morgonda, Gerdály, Nagy-Sáros, Rados, Szász-Fejéregyháza, Hégen, Ujváros és Bürkös falukban III—III°; alig marad német képződmény II° erejű fajkisebbségre: ilyen Szent-Ágota és Nethus, hol a minoritás román, — ilyen Sövénység, Longodár, és Szász-Tyukos, hol a kisebbség czigány. Látszik, mennyire betölti a medencze e részét a beszivárgott román elem, — már-már szétesik a súlya alatt.

Hogy beszivárgással áll a szász elem itt is szemközt, mint beszterczenaszódi rokonsága északon, és Szilágytól Torda-Aranyosig az erdélyi magyarság, — azt az elvesztett pozicziók eléggé bizonyítják. Félszáz év előtt — Lenk altábornagy szerint — Prázsmár, Felmér, Garat, Réten, Prépostfalva és Vérd falukban a fajtöbbség szász volt, s ma román; a szászokból IV—V° kisebbség maradt mindenütt, — kivéve Rétent, hol ennél is kevesebb.

Ugyanitt a *magyar* fajnak is voltak térveszteségei: eltünt 3 magyar nyelvsziget, — ú. m. Voldorf (Kóbor mellett) a Hortobágy hegységben, és Bürkös Kövesddel a Hortobágy-völgyben (közel a szebeni megyehatárhoz). Az egykori magyar többség Voldorfon IV°, Bürkösön III°,

Kövesden I° kisebbségre apadt. De e pontokat nem a szász elem foglalta el, hanem a román, melynek félszáz éve a Hortobágyságban csak 5 telepe volt, — ma van 14. Ezek közül öt szigetképződmény: úgymint Prázsmár, Prépostfalva, P.-Czelina, Réten és Zoltán.

Vallásra a 2 magyar sziget ev. ref.; a szász helységek ág. ev.; a román helységek kel. gör. hitűek, — csak az eloláhosodott Prázsmár maradt — szász eredetéhez hiven — ág. ev.

Lépjünk át a megye északnyugati oldalára, az olt-melléki hegyek közé.

A Hideg-patak-völgy (3 német, 8 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szt-Ágotai járás.								
•Mártonfalva	β	német	II° r.	—	ág. ev.	II° g.	e.	szász-román
Rovás	β	*román*	IV° n.	—	*g. kath.*	IV° a.	e. k. i.	***szász***-román
'Mardos	β	német	IV° r.	e.	ág. ev.	V° g.	k. r. i.	szász-román
Sáldorf	β	*román*	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
Salkó	α	*román*	II°e. II°m.	—	*g. kath.*	I° r.	e.	román
B.-berethalmi j.								
Péterfalva	α	német	III° r.	—	ág. ev.	III° g.	—	szász-román
Ingodály	α	*román*	III°n. III°e.	—	*g. kath.*	III° a.	e.	szász-román
•Bolya	a	*román*	III°m. II°n.	—	*g. kath.*	II° a.	k. e.	***magy.-szász.***-rom.
Isztina	α	*román*	I° n.	—	*g. kath.*	IV° k.	i.	román
Szász-Vessződ	β	*román*	II° n.	m.	*kel. gör.*	II° a.	e. g. i. r.	***magy.***-szász-rom.
•Mihályfalva	β	*román*	II°n. II°m.	—	*g. kath.*	II° a.	e. i. r.	***magy.-szász***-rom.

Az Olt-melléki hegyek közt (1 magyar, 23 német, 6 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
B.-berethalmi j.								
:***Baromlaka***	a	német	V° r.	—	ág. ev.	IV° k.	g. r.	szász-román
Mártontelke	β	nemet	II° r.	—	ág. ev.	II° k.	—	szász-román
:***Szász-Ivánfalva***	a	német	V°r. II°e.	—	ág. ev.	V° g.	—	szász-román
:***Muzsna***	a	német	III°r. II°e.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román
•Nemes	β	német	II° r.	—	ág. ev.	III° k.	—	szász-román
Szász-Almás	β	német	IV° r.	—	ág. ev.	IV° g.	—	szász-román
:***Etzel***	a	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román
Táblás	α	német	III° r.	—	ág. ev.	III° g.	—	szász-román
:***Berethalom***	b	német	IV° r.	e.	ág. ev.	III° k.	g. r.	szász-román
:***Riomfalva***	a	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	—	szász-román
Szt-Ágotai járás.								
Alsó-Gezés	β	*román*	I° n.	-	*kel. gör.*	I° g	i.	román
•Felső-Gezés	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° e.	—	román
Vecsérd	β	*román*	—	—	*kel. gör.*	IV° g.	—	román
Oláh-Ivánfalva	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	e.	***magyar***-román
•Szász-Zalakna	β	*román*	V° n.	—	*kel. gör.*	V° á.	—	***szász***-román
•Magaré	β	*román*	IV°n. II°e.	—	*kel. gör.*	IV° á.	g.	***szász***-román
Apátfalva	β	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Keresdi járás.								
:*Almakerék*	a	német	IV° r.	m.	ág. ev.	IV° k.	r. e.	szász-román
:*Nagy-Kapus*	a	német	IV° r. II° e.	—	ág. ev.	V° g.	-	szász-román
:*Waldhid*	β	német	III° r.	—	ág. ev.	IV° g.	r.	szász-román
•Szász-Ujfalu	β	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román
Rudály	α	német	III° r.	—	ág ev	III° k.	r.	szász-román
Földszin	α	német	IV° r.	—	ág. ev.	V° k.	r.	szász-román
•Keresd	a	német	IV° r. II° m. II° e.	—	*kel. gör.*	III° e.	a. r. i.	szász-román
Bese	β	német	III° r.	m.	ág. ev.	III° k.	e.	szász-román
:*Segesd*	a	német	V° r.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
:*Ápold*	a	német	III° r. II° e.	—	ág. ev.	V° k.	—	szász-román
•Volkány	α	német	II° r.	—	ág. ev.	II° k.	—	szász-román
Sárpatak	α	*magyar*	V° r.	—	*kel. gör.*	II° e.	r. á. u. i.	magyar-román
:*Szász-Dálya*	a	német	III° r. II° e.	—	ág ev.	V° k.	—	szász-román

A Kézdi-völgy (4 német, 1 román helységgel):

Keresdi járás.								
:*Mese*	β	német	III° r.	—	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
:*Szász-Keresztur*	β	német	II° r.	—	ág. ev.	III° k.	e. r.	szász-román
Miklóstelke	α	német	III r.	—	ág. ev.	IV° k.	—	szász-román
•Zoltán	β	*román*	II° m.	-	*kel. gör.*	II° e.	r. u.	román
:*Szász-Kézd*	b	német	IV° r.	e.	ág. ev.	IV° k.	e.	szász-román

Az Olt-mellék dombhullámai közt, s abban a két kisebb völgynyilásban, melyek egyike délnyugaton a Czibin-patak felé ereszkedik: a Hidegpatak-völgyben, s másika északkeleten a Nagy-Küküllő medrét keresi: a Kézdi-völgyben, — 48 helység fekszik, ú. m. 1 magyar, 30 német s 15 román.

E térszakasz egyetlen *magyar* szigetje: a kis Sárpatak falu (α) csupa szász községek közt fekszik; de a másajkú fajkisebbség benne nem szász hanem román (V°). Maguk a *szász* községek is *tele vannak román minoritással*, melyek számereje Szász-Ivánfalván, Baromlakán és Segesden V—V°, Szász-Kézd, Keresd, Földszin, Mardos, Szász-Almás, Berethalom, Almakerék és Nagy-Kapus falukban IV—IV°, Péterfalván, Muzsnán, Etzelen, Tábláson, — továbbá Riomfalva, Apátfalva, Waldhid, Szász-Ujfalu, Rudály, Bese, Szász-Dálya, Mese, Apold és Miklóstelke községekben III—III°, végre Mártonfalván, Mártontelkén, Nemesen, Szász-Keresztúron és Volkányon II—II°. Elszámláltuk mind a 30-at, s megállapíthatjuk, hogy gyenge kisebbség e poliglott képződmények egyikében sincs. *A román elem keresztül szigárgott az egész szász medenczén*, nincs pont, a hova el nem jutott volna jelentékeny arányban. Így történhetett, hogy az utolsó félszáz éven belül Rovás, Szász-Zalakna, és Magaré faluk, melyeknek szász többségét a Lenk statisztikája állapította meg, továbbá

Bolya, Mihályfalva, Szász-Veszsződ és Oláh-Ivánfalva, melyek fajtöbbsége akkor *magyar* volt (az akkori magyar Ivánfalva a ma is létező 2 magyar sziget: Kövesd és Bürkös mellett fekszik), ma román falvak, melyekben az egykori fajtöbbségre] csak erős kisebbség emlékeztet. A szász minoritás Szász-Zalaknán V°, Magarén és Rováson IV—IV°, a magyar kisebbség Bolyán III°, Mihályfalván II°, — Szász-Veszsződről és Oláh-Ivánfalváról csaknem egészen eltűnt.

A szász képződmények átlag elég népesek és módosak; méretük: 2 b., 11 a., 11 β. és 6 α.; míg a román képződményeké csak: 1 a., 11 β., 3 α.; mégsem tudták amazok a román elem lassu terjeszkedését megállítani. Tiszta szász község a medenczében egy sincs, — ellenben tiszta román képződmények ma: az éppen nem román nevű Sáldorf és Vecsérd

Lássuk a megye északi és nyugati szegélyét, a Küküllő vonalon.

A Nagy-Küküllő-völgy (2 magyar, 10 német, 2 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Keresdi járás.								
{•Héjjasfalva	a	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° k.	u. r. i.	magyar-román
} Magyar-Fejéregyháza	a	*román*	II°e. II°m.	—	*kel. gör.*	II° e	r. u.	*magyar*-román
•.•**Segesvár**	ℭ	német	III°r. II°m.	e.	ág. ev.	III° k.	r.e.u.i.	szász-román
:*Dános*	a	*román*	II° n.	—	*kel. gör.*	II° á.	e.	*szász*-román
:*Nagy-Szőllős*	a	német	II°r. II°e.	—	ág. ev.	II° k.	g.	szász-román
{ Prod	β	német	II° e.	—	ág. ev.	II° g.	k.	szász-román
{•Holdvilág	β	német	II° r.	—	ág. ev.	II° k.	r. e.	szász-román
:*Szász-Szt-László*	a	német	II° r.	e.	ág ev.	III° k.	r. e.	szász-román
B.-berethalmi j.								
:*Szász-Sáros*	a	német	III° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román
{:*Baráthely*	a	német	IV° r.	e	ág. ev.	IV° k.	g.	(nincs adat)
{ Buza	β	német	IV°r. II°e.	—	ág. ev.	V° k.	g.	szász-román
•.•**Medgyes**	𝔄	német	IV°r. II°m.	e.	ág. ev.	III° g.	k.r.i.e.	szász-román
{ Sálya	β	német	V° r.	—	ág. ev.	IV° g.	k.	szász-román
{•Kis-Kapus	β	*magyar*	II° r.	—	ág. ev.	IV° r	k.g.e.	magyar-román

A Viza-völgy (2 német, 4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
B.-berethalmi j.								
:*Hásság*	a	*román*	V° n.	—	ág. ev.	IV° g.	k.	*szász*-román
{:*Nagy-Selyk*	a	*román*	IV° n.	m.	*g. kath.*	V° a.	k. e. r.	szász-román
{ Hidegviz	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	e.	*magyar*-román
:*Kis-Selyk*	a	német	IV° r.	—	ág. ev.	IV° g.	—	szász-román
:*Egerbegy*	a	*román*	V° n.	—	ág. ev.	IV° k.	g.	szász-román
:*Asszonyfalva*	a	német	V° r.	—	ág. ev.	III° k.	g.	szász-román

A Nagy-Küküllő-völgyben, s a Szeben megyéből ide hajló Viza-völgy lejtőjén van a megye legtöbb nagy és népes községe. Méretük: 1 ℭ., 1 𝔄., 12 a., 6 β. A fajtöbbség kettejükben magyar, 12-ben német, 6-ban román. Van köztük 2 német város: Segesvár és Medgyes, 7 német s 3

román nagyközség. Ez utóbbiak közül Hásság félszáz éve szász helység volt, azóta oláhosodott el.

A két *magyar* falu egyike: Héjjasfalva, a megye keleti határán, Udvarhely szélén fekszik s a székely határközségekhez sorakozik, — másika: Kis-Kapus, az államvasutak egyik telepe, a szász és román nyelvhatár közt el van szigetelve. Amott a román kisebbség V°, emitt II°. Félszáz év előtt a fajtöbbség Magyar-Fejéregyházán és Hidegvizen szintén magyar volt, de ezek eloláhosodtak: amott a magyar kisebbség II°, emitt csak I°.

A *szász* községek száma nemrég 14 volt: Hásságon kívül Dános nagyközség is romanizálódott, — az utóbbi ma nyelvsziget a szász medenczében. A német fajkisebbség Dánoson II°, Hásságon V°. Régebben ép így oláhosodott el Egerbegy és Nagy-Selyk, egyikben a szász minoritás V°, másikban IV°. Viszont nincs szász helység, hol jelentékeny román elem ne volna. Elég utalnunk Sálya és Asszonyfalva példájára, hol a románság V—V°-nyi, Medgyesre, Buzdra, Nagy- és Kis-Selykre, hol IV—IV°, és Segesvárra, hol III°.

Hitélete a szász helységeknek ág. ev., a román helységek ketteje g. kath., más ketteje kel. gör., az eloláhosodott Hásság megmaradt többségében ág. ev. vallásúnak. A két magyar telep egyike szintén ág. ev., másika — a székely határon — ev. ref.

A megyéről előadottak foglalatát itt adjuk.

A megyének van 2 *városa* (Segesvár és Medgyes), mindkettő német, — 56 *nagyközsége*, melyek közül 46 német, 3 magyar és 7 román. A kisközségek 28 *körbe* kapcsolvák, melyek 2—3 faluból állanak. A fajtöbbség 6-ban magyar, 10-ben német, 12-ben román.

A *helységméretek* ilyenek:

A fajtöbbség	*Méretre* 𝔈.	𝔅.	c.	b.	a.	β.	α.	Összesen	
magyar	—	—	—	—	6	3	1	10	helység.
román	—	—	—	—	10	27	5	42	
német	1	1	1	4	29	30	7	73	

Tiszta német és *tiszta magyar* helység a megyében *nincs*. A *tiszta román* helységek száma 6. *Súlytalan* (I°) másajkú kisebbség *német* helységekben *nincs*; de van 11 román és 2 magyar helységben. A kisebbség ott 8 esetben magyar, 2-ben német, 1-ben czigány, itt egy-egy esetben román és czigány.

A jelentékeny *kisebbségek* így oszlanak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	IV—V° német	IV—V° román	IV—V° egyéb ny.	II—III° magyar	II—III° német	II—III° román	II—III° egyéb ny.
magyar	*	—	2	—	*	—	5	1
német	—	*	33	—	—	*	36	4
román	1	11	*	—	5	5	*	3

Román kisebbség jelentékeny súlylyal 76 másajkú helységben fordul elő, vagyis a megye kétharmadában, — míg német kisebbség csak 16 másajkú (román) helységben fordul elő. Feltűnő, s ennek jele már Erdély többi megyéiben is mutatkozott, hogy német helységben magyar elemet és magyar helységben németet *alig-alig találhatunk*. Rámutattunk már erre a dolgozat bevezető fejezeteiben, s a fajaverzió sajnálatos jelenségét láttuk benne. Ezt a részleteknél újra látjuk. Két történeti fajnál, a miket 800 éves mult kapcsol össze, egyéb indító okot nem tudunk rá, mint az egymás iránt való kölcsönös *elfogultságot*, a mibe az utolsó nemzedékeket sok szomorú esemény s még több félreértés mindkét részről bele nevelte.

A megye *felekezeti* viszonyai ilyenek:

A hitélet 74 helységben *ág. ev.*, ezek közül 69 német, 2 magyar, 3 román; 11 román helységben *g. kath.*; 33 helységben *kel. gör.*, melyek közül 28 román, 4 német s 1 magyar, — 2 magyar helységben *ev. ref.*, végre 3 magyar helységben unitárius.

Az ág. ev. többségű 3 román falu: Hásság, Prázsmár és Egerbegy fajnépe — mint halljuk — eredetileg *bolgár* fajta volt, s a szászok hitsorsosává lett; de mióta a román beszivárgás nagy mérveket öltött, ez a fajnép is eloláhosodott. Erdély területén 10 bolgár telep ment át hasonló atalakuláson. A magukban álló egyes példákra eddig nem volt szükséges rámutatnunk.

Erős felekezeti *kisebbség* a megye csaknem valamennyi helységében van: *g. katholikusok* 16 német és 6 román, — *kel. gör.* vallásúak 5 magyar, 53 német és 4 román helységben, — *ev. ref.* hivek 4 román s 2 magyar, *ág. ev.* 13 román és 3 német helységben fordulnak elő.

A *nyelvterületi* viszonyok megyeszerte ilyenek: A *szász* helységek tömege (73) osztatlanul egy tagban fekszik. Ezek magukhoz kapcsolnak Udvarhely megye határáról 3, Szeben megye határszéléről más 3, Kis-Küküllő területéről 19 szász képződményt, s együtt alkotják 98 helységgel az *olt-küküllő-vidéki nagy szász medenczét.* — A *román* helységek közül 8 e medenczében, 2 a magyar nyelvhatár mögött szigeteket alkot; 21 román falu a szász medencze nyugati, 11 a déli határán elzárja azt egyfelől a *szeben-vidéki*, más felől a *barczasági szászoktól.* — A 10 *magyar* helység közül 5 a megye keleti határán a székelyföld magyar nyelvterületéhez zárkózik, — 1 a román nyelvhatár mögött, 4 a szász medenczében el van szigetelve.

Látszik, hogy a szász föld felé a románság tömege délről és nyugatról jött, — ott érte a szász népet a legtöbb térveszteség, s onnan szivárogott a román elem a szász medencze belsejébe, átjárva annak minden szögletét.

Most megtekintjük azokat a megyéket, melyeken át ez a románság százéveken át Havasalföld felől beáramlott.

Fogaras megye.

Északi határán az Olt vize halad el kelet-délnyugati irányban. E folyam partvidéke tágas hegysík, melynek hátterében a fogarasi havasok óriási lánczolata köti össze a székelyföldi és brassói havasokat a szebeniekkel és hunyadiakkal. A keleti kárpátok hegyvilága itt bontakozik ki teljes pompájában. A kristályos pala és gránitkő építményt 2000—2536 m. kúpjain örök hó, lejtőit örökzöld fenyvesek rengetegje borítja. A főorom a Negoj, mely Erdély legmagasabb csúcsa.

E hegybástyázat az ország határfala Románia felé. Csak a törzsvári szoros kettős nyilásán lehet rajta átjutni. Annak pitvara alatt siet el a Barcza-patak keletre, a róla nevezett barczasági hegysíkra. Túl a Barcza-völgyön a Persányi-havas 1001 m.-ig emelkedő hullámai választják el Fogarast Brassó megyétől.

A bérczvilág nagyrészt lakhatatlan. A hegyi-faluk egy kisebb csoportja a törcsvári-szoros körül épült. A legtöbb község a havasok tövében elterülő hegysíkon vagy lenn az Olt-völgyben fekszik. Számuk 87. Fajtöbbsége 1 helységnek magyar, 2-é szász, — a többi román falu.

A térszín könnyen belátható tagozata megkönnyíti az áttekintést e képződmények fölött is. Két csoportba osztjuk a térszakaszokat. Előbb a hegyi falvakról szólunk, a mik betöltik a törcsvári-szoros környékét a Barcza-völgy felső nyilását, a Persányi-havas lejtőit s a fogarasi havasok alját. Aztán végig megyünk az Olt vonalon a nagy-küküllőmegyei Hidegkúttól a szebenmegyei Szakadátig.

A Törcsvári szoros és környéke (10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szorványos	A fajnépesség felszáz év előtt volt
Törcsvári járás.								
Fundata	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	-	
Felső-Moecs	β	román	—	--	kel. gör.	—	—	
•Simon	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	-	
Alsó-Moecs	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	
Sirnia	β	román	—	-	kel. gör	—	—	román (egy köz-
Pestera	β	román	-	—	kel. gör.	—	—	séget alkottak)
Magura	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	
Predeal	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	·	
•Törcsvár	β	román	I° m.	n	kel. gör.	I. r.	a.	
Szohodol	a	román	—	–	kel. gör.		—	

A Barcza-völgy (3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szorványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szorványos	A fajnépesség felszáz év előtt volt
Törcsvári járás.								
:*Zernest*	c	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° a.	r. g. e.	román
Uj-Tohán	β	román	I° n.	--	kel. gör.	-	—	román
•Ó-Tohán	a	román	I° n.	e. m.	*g. kath.*	I° r.	k. a.	román

A persányi havas alatt (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Törcsvári járás.								
•Almásmező	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Holbák	a	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	román
Sárkányi járás.								
:*Szunyogszék*	b	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Vledény*	a	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	román
Uj-Sinka	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Ó-Sinka	a	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
•Persány	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° g.	r.	román
Grid	a	román	I° e.	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
Páró	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ohába	β	román	I° n.	-	*g. kath.*	I° k.	a.	román
•Sarkaicza	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Bucsum	β	román	-	—	*g. kath.*	I° k.	—	román

A Fogarasi havasok alatt (24 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Fogarasi járás.								
Marginen	β	román	-	—	*g. kath.*	III° k.	—	(nincs adat)
Sebes	β	román	I° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	—	román
•Herszény	β	román	I° m.	—	kel. gör.	V° g.	-	román
Kopacsel	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
•Nagy-Berivoj	β	román	I° e.	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
Kis-Berivoj	β	román	I° e.	- -	kel. gör.	IV° g.	—	román
•Vajda-Récse	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Dezsán	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	–	—	román
Teleki-Récse	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	IV° k.	i.	román
Breáza	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	—	—	román
Netot	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Szeszcsor	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Szevesztrény	α	román	—	—	*g kath.*	—	—	román
•Jás	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Ludisor	β	román	I° e.	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
Posorta	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	-	—	román
•Lissa	a	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Árpási járás.								
Keleti-F.-Szombatfalva	β	román	I° e.	- -	kel. gör.	—	—	román
Nyug.-F.-Szombatfalva	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Drágus	a	román	I° n.	—	kel. gör.	II° g.	i.	román
Felső-Vist	a	román	I° e.	- -	kel. gör.	—	—	román
Felső-Árpás	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
•Strcza-Kerczisora	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	román
Oprea-Kerczisora	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román

A havasok közt és alatt 49 román helység keletkezett. Ezek közül csak a törcsvári-szoros környékére 10 képződmény jut, a mik félszáz év előtt szétszórt házcsoportok voltak s egy községbíró alá tartoztak, — de újabb időben külön községekké szervezkedtek, mert a háztömbök nagy falusi telepekké nőttek s a lakosság meghaladta a 10.000 lelket. A méretek itt ma: 3 a., 5 β., 2 α. Látszik, hogy újabb időben a románság már, ez ország kapujánál jelentékenyen megszaporodott új jövevényekkel. Ennek megfelel a többi telepek fejlődése is, melyek nagyrészt régi képződmények; valaha néhány házcsoportból álltak, de a beáramlás folytán lassankint népes községekké fejlődtek. Egyik-másik a háborús időkben elhamvadt, elpusztult; új jövevények azonban újból megépítették. E vidék története általán szorosan összefügg a havas-alföldi román vajdaság történetével.

A fogarasi havasokban már az Árpád királyok alatt voltak román telepek. Később a történetfolyás oly irányt vett, hogy a havasok alatt le az Oltig a román elem könnyen gyökeret verhetett. A mai Fogaras megye koronabirtok volt; ezt Nagy Lajos a havas-alföldi vajdának adta hűbérbe, — s a vajdák kezén maradt a XV. század derekáig, mikor Hunyadi Mátyás visszavette tőlük. A török világban s az erdélyi fejedelemség alatt sok kézen megfordult az uradalom; I. Lipót alatt kincstári birtokká lett, s Mária Terézia alatt ott kezdték meg a második román ezredterület szervezését. Fogarasból is, mint Naszódból, határőrvidéki főkapitányság lett, mely telepítési politikájával az egész vidéket romanizálta.

A havas-alji telepek mérete ma: 1 c., 2 b., 14 a., 19 β., 3 α. Van köztük 2 nagyközség. Kilencz falu tisztára román, a többiben szórványosan találni kevés czigányt, németet, itt-ott magyart is.

A román fajnép e vidéken 15 helységben g. kath., 34-ben kel. gör. vallású.

Az Olt-völgy (1 magyar, 2 német, 35 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Sárkányi járás.								
Kucsuláta	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	g. r.u.	román
Lupsa	α	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Alsó-Komana	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	IV° g.	r.e. i.	román
Felső-Komana	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Felső-Venicze	β	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	r. u.	román
•Alsó-Venicze	a	román	I° m.	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
§*Sárkány*	a	*német*	III°r. II°m.	—	*ág. ev.*	III° g.	e.k.r u.	német-román
•Vád	a	román	I° m.	—	*g. kath.*	—	—	román
Todoricza	β	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° g.	—	román
Mundra	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Fogarasi járás.								
•Ilén	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° i.	—	román
Reusor	β	román	I° m.	—	kel. gör.	IV° g	r.	román
Galacz	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
:*Fogaras*	α	*magyar*	IV° r. III° n.	—	*r. kath.*	II° g.	c.a.k.i.u.	magy.-német.-rom.
•Betlen	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Dridif	β	román	—	—	kel. gör.	III° g.	—	román
Huréz	β	román	I° e.	n m.	kel. gör.	III° g.	i. r.	román
Lucza	α	román	I° e	—	kel. gör.	I° g.	—	román
N.-Vajdafalva	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
K.-Vajdafalva	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Szombatfalva	β	román	III° m.	n. e.	kel. gör.	II° e.	r.á.g.i.u.	román
•Voila	β	román	I° n.	—	*g. kath.*	V° k.	i.	román
Árpási járás.								
Rukkor	β	román	I° e.	—	kel. gör.	III° g.	—	román
Besimbak	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
•Alsó-Vist	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	III° g.	r. a.	román
Földvár	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	i.	román
•Korb	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Ucsa	a	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Alsó-Ucsa	β	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° e.	g. r. i.	román
Alsó-Árpás	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	IV° g.	r. i. a.	román
•Oláh-Ujfalu	β	román	II° m.	—	*g. kath.*	II° e.	r.	*magyar*-román
Gainár	α	román	II° e.	m.	*g. kath.*	V° k.	r.	román
:*Kercz*	β	*német*	V° r.	e. m.	*ág. ev.*	V° g.	k.	német-román
Kolun	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	IV° g.	i.	román
•Szkorei	a	román	I° e.	n.	*g. kath.*	V° k.	—	román
Szarata	a	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Alsó-Porumbák	a	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	III° g.	i. r.	román
F.-Porumbák	b	román	II° n.	e. m.	kel. gör.	II° g. II° r.	—	román

Az Olt-vonal közepén fekszik Fogaras nagyközség, a megye egyetlen *magyar* telepe. Régi várának omlatag falai messze multra, s arról emlékeznek, hogy hajdan e véghely körül számos magyar telep volt, a mik másfélszáz éven belül elpusztultak. Alsó-Szombatfalván maradt III°, Felső-Veniczén és Oláh-Ujfalun II° kisebbség belőle. Az utóbbi faluban Lenk feljegyzései szerint a fajtöbbség még félszáz év előtt is magyar volt.

Szintúgy elenyésztek a *szász* telepek. Csak két nyelvsziget emlékeztet rájuk: a Barczaság közelében Sárkány, s a szebenvidéki német medencze közelében Kercz, ez az ősségi szász gyarmat.

Az Olt-völgy többi községeiben csaknem kizárólag *románok* laknak Kisközség, de elég népes, valamennyi; méretük: 1 b, 13 a., 16 *β*. és 5 *α*. Nyolcz falu tiszta román; 23-ban csak szórványosan, 4-ben nagyobb

súlylyal mutatkozik magyar. szász és czigány kisebbség. A két német telep, közül, melyek mérete: 1 a., 1 β., a román kisebbség Sárkányon III°, Kerczen V°.

Vallásra a többség Fogarason r. kath.. a két szász telepen ág. ev., — 6 román helységben g. kath.: 29-ben kel. gör.

Ez adatok foglalata itt következik.

Város a megyében nincs. A nagyközségek száma 6. ú. m. 1 magyar, 2 német, 3 román. A kisközségek 25 *körbe* kapcsolvák, melyek közül 24 áll 2—5. 1 kör hét faluból. A fajtöbbség mindannyiban román.

A helységek *mérete* ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* d.	c.	b.	a.	β.	α.	Összesen	
magyar	1	—	—	—	—	—	1	helység.
román	—	1	3	30	39	11	84	
német	—	—	—	1	1	—	2	

Tiszta román helység van 30; tiszta magyar és német helység nincs. *Súlytalan* (I°) a kisebbség 59 román helységben. s ily elszóródott elem 17 esetben magyar, 13-ban német, 29-ben czigány.

A *román* kisebbség van IV—V° súlyú 1—1 magyar és német, III° egy német helységben. *Magyar* kisebbség II—III° súlylyal 2, *német* 1, *czigány* 1 román helységben fordul elő.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek: *R. kath.* 1 magyar, *ág. ev.* 2 német helység, — a román helységek közül 22 *g. kath.*, 62 *kel. gör.* A felekezeti kisebbség 1 r. kath., 2 ág. ev. és 20 kel. gör. helységben *g. kath.*, — 4 g. kath. helységben *kel. gör.*

A *nyelvterületi* viszonyok ilyenek: 1 magyar és 2 német helység szigeteket alkot a románság közepett: 84 román helység osztatlanul egy tagban fekszik, összeköttetésben a barczasági, a nagy-küküllő-megyei és — mint legott látni fogjuk — a szebenmegyei román képződményekkel.

Szeben megye.

Térfelülete egy tágas hegykatlan alakjával bír, melyet északon a kis-enyedi és olt-melléki magaslatok, nyugatra a Kudzsir-havas ormai, délről a szebeni, délkeletről a fogarasi havasok vesznek körül.

Kelet felől az Olt érinti meg a megyét, de csakhamar elhajolva délirányban, a Vöröstorony-szorosnál útat tör magának a havasok közt Romániába. A megye többi vizei a hegykatlan mélyéből szétfolynak a szélrózsa minden irányába. Legnagyobb köztük a Czibin s a Sebes-patak.

Emez a Kudsir havasban ered s Alsó-Fehérbe északnak folyik, — a megye határán egyesül a Székás-patakkal, aztán a Marosba torkol. A Czibin a szebeni havasból keletnek indul, útközben fölveszi a Szelistyét, alább a Nagy-Küküllőből érkező Hortobágyot, s aztán az Olt medrébe ömlik. A Viza-patak a kis-enyedi hegyekben fakad, s völgylejtőjén északi irányban a Küküllőségbe ereszkedik, hol beéri a Nagy-Küküllőt.

E sokszorosan szaggatott térszin, s a szertehajló völgynyilások hátterében büszkén emelkednek a havasok ormai, élükön a 2248 m. magas Csindrel-kúppal. Lenn a hegykatlanban 88 helység épült; fajtöbbsége 25-nek német, 63-é román. Fekvésüket s népességi viszonyaikat, e térszin alakulásához képest, szakaszonkint fogjuk megállapítni. Előbb a megye keleti részét tekintjük meg: az Olt és Hortobágy partvidékével, s az olt-melléki hegyekkel; aztán a délvidékhez fordulunk: a szebeni havasok, a Czibin s a Szelistye völgynyilása, — végül északra és északnyugatra: a Viza, Székás, Sebes és Strugár patakok lejtői felé.

Az Olt-völgy és melléke (1 német, 9 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Uj-egyházi járás.								
Glimboka	α	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° g.	i.	román
•Szakadát	a	román	II° m.	—	kel. gör.	III° g. II° a.	—	*magyar*-román
Nagy-szebeni j.								
:*Felek*	b	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° a.	r.	*német*-román
:*Fenyőfalva*	β	*német*	V° r.	e. m.	*g. kath.*	V° a.	r.	német-román
•Rakovicza	a	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Felső-Sebes	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Alsó-Sebes*	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Porcsesa*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Kis-Talmács*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Boicza*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	á.	román

A Hortobágy-völgy és melléke (6 német, 10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Uj-egyházi járás.								
:*Kürpöd*	a	*német*	III° r.	e.	*ág. ev.*	IV° k.	—	német-román
•Szászahúz	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Illenbák	β	román	I° n.	—	kel. gör.	III° g.	i.	román
:*Bendorf*	β	román	—	—	kel. gör.	III° g.	—	román
:*Alczina*	a	román	IV° n. II° e.	—	kel. gör.	IV° á.	g.	*német*-román
:*Ujegyház*	a	*német*	IV° r. II° e.	m.	*ág. ev.*	V° k.	r. g.	nemet-román
Czikendál	β	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
:*Márpod*	a	*német*	II° r.	e	*ág. ev.*	II° k.	g.	német-román
:*Fófeld*	β	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
:*Holczmány*	a	*német*	V° r.	—	*ág ev.*	IV° g. II° k.	r.	német-román
•Hortobágyfalva	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Szt-Jánoshegy	β	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nagy-szebeni j.								
:*Veresmart*	β	*német*	V° r.	e. m.	*ág. ev.*	V° k.	g.	német-román
:*Szász-Ujfalu*	β	román	IV° n.	t.	*g. kath.*	IV° a	r.	*német*-román
{•Dolmány	α	*német*	V°r.	—	*ág. ev.*	V° g.	—	német-román
{ Hermány	β	román	IV° n.	h. m.	*g. kath.*	V° a.	k.r.e.	*német*-román
Az Olt-melléki hegyek közt (2 német, 3 román helységgel):								
Uj-egyházi járás.								
:*Hühalom*	a	román	V° n.	—	*ág. ev.*	IV°k. III°g.	—	*német*-román
Nagy-szebeni j.								
:*Rüsz*	a	román	V° n.	—	kel. gör.	V° a.	—	*német*-román
:*Szelindek*	b	román	V° n.	e.	*ág. ev.*	IV°k. II°g.	—	*német*-román
:*Kakasfalva*	β	*német*	V° r.	—	*ág. ev.*	V° g.	k.	német-román
:*Nagy-Csür*	a	*német*	IV° r.	e.	*ág. ev.*	IV° k.	g.	német-román

A keleti térszin hullámos dombvidékén 32 helység közül 9 német, 23 román. A *német* faluk tulnyomólag nagyközségek; méretük: 5 a., 2 β., 1 α., — a népbőség tehát közepes. Fekvésük szétszórt: 3 falu az olt-küküllő-vidéki, 4 a szeben-vidéki szász medenczével függ lazán össze, — amazok: Ujegyház, Márpod és Kürpöd, emezek: Nagy-Csür, Kakasfalva, Veresmart, Dolmány és Fenyőfalva; a két csoport közt Holczmány el van szigetelve.

A *román* községek a két szász medencze körül s között feküsznek. Méretük átlag nagyobb a szász helységekénél: 2 b., 9 a., 10 β., 1 α.; közülük 9 nagyközség, s ezek legtöbbje (5) az Olt-völgyben, a Vöröstoronyszoros pitvarában, a Romániából nyiló *országkapu küszöbe előtt* fekszik. A román fajnépesség oda csak kivülről érkezhetett. Ezek azonban régi képződmények, — kettejük: Kis-Talmács és Porcsesd *tiszta román.* A belső területen félszáz év előtt csak 10 román falu volt; azóta ott *1 magyar, s 7 szász község oláhosodott el.* Lenk altábornagy statisztikája Szakadáton magyar, Szelindek, Rüsz, Hühalom, Hermány, Szász-Ujfalu, Alczina és Felek helységekben szász fajmajoritást talált; ma ezekben a többség román, s a magyar elem Szakadáton II°, a szász elem Szelindeken, Rüszön, Hühalmon és Fenyőfalván V—V°, Alczinán, Szász-Ujfalun, Hermányon IV—IV° kisebbségre változott. Így hullott szét részekre a valaha egységes szász nyelvterület. S látva a megmaradt szász községekben a súlyos román minoritást, mely Holczmányon, Veresmarton, Dolmányon, Fenyőfalván és Kakasfalván máris V—V°, Alczinán és Ujegyházon IV—IV°, Kürpödön III°, Marpodon II°, — el lehetünk készülve a szebenvidéki szász területen újabb határváltozásokra.

Lássuk a megye délvidékét.

A szebeni havasok alatt (2 német, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nagy-szebeni j.								
:*Czód*	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° g.	a.	román
:*Nagy-Disznód*	c	*német*	II° r.	m. c.	*ág. ev.*	II° k.	g.c.r.	német-román
:*Kis-Disznód*	β	*német*	I° r.	—	*ág. ev.*	—	—	német
:*Popláka*	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Resinar*	a	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román

A Czibin-völgy (6 német, 6 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szelistyei járás.								
:*Guraro*	b	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	román
:*Kakova*	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Orlat*	a	román	I° n.	e.	*g. kath.*	I° a.	r. k.	román
Nagy-szebeni j.								
:*Kereszténysziget*	b	*német*	III° r.	e.	*ág. ev.*	IV° k.	—	német-román
:*Kis-torony*	b	*német*	II° r.	—	*ág. ev.*	II° k.	—	német-román
•.•**Nagy-Szeben**	B	*német*	III° r. II° m.	e.	*ág. ev.*	III° r. II° k.	g.e.i.	*magyar*-német-görög örmény-román
:*Szt-Erzsébet*	a	*német*	V° r.	e.	*ág. ev.*	V° k.	g. r.	német-román
:*Bongárd*	β	román	I° v.	—	kel. gör.	I° a.	r.	*szerb*-román
:*Sellenberk*	β	*német*	IV° r.	—	*ág. ev.*	IV° k.	r.	német-román
:*Moh*	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Vesztény*	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
:*Nagy-Talmács*	β	*német*	II° r.	e. m.	*ág. ev.*	III° k.	r.	német-román

A Szelistye-völgy (1 német, 11 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szerdahelyi járás.								
:*Zsinna*	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Pojana*	c	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Doborka*	a	*német*	V° r.	e.	*ág. ev.*	IV° k. II° g.	—	román
:*Rodt*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szelistyei járás.								
:*Tiliska*	b	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
:*Gális*	β	román	I° n.	—	kel. gör.	-	—	román
:*Szelistye*	c	román	I° m.	n. e.	kel gör.	I° r.	a. e.	román
:*Vále*	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Szibicze*	a	román	—	-	kel. gör.	I° g.	—	román
Ecsellő	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Mág	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Szecsel	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° a.	—	román

A Szelistye—Sebes-köz (1 német, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szerdahelyi járás.								
Kerpenyes	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Récse	β	*német*	V° r.	e.	kel. gör.	V° a.	—	német-román

A havasok tövében, a Szelistye s a Czibin vonala mentén a közelmult nem sokat változtatott a fajnépek viszonyain. Mindössze Bongárdról tüntek el a »protestáns szerbek«, a hogy. Lenk műve a szász területen ág. ev. vallásra tért bolgár telepeseket nevezi, és Nagy-Szebenből maradt ki az a nagy tömeg magyarajkú köznép, hol — miként Brassó a székelyek — Szeben az alsó-fehér-megyei magyarok szavával telt el minden városrészben. A német helységek száma — ettől eltekintve — ma is 10, s a román helységeké 21, mint félszáz év előtt volt. Nagyközség csaknem valamennyi; méreteik tetemesek; a szász községeké: 1 B., 1 c., 2 b., 2 a., 4 β.; a román községeké: 1 a., 2 c., 4 b., 6 a., 8 β. A szász képződmények súlypontja a Czibin-völgyben van, hol Nagy-Szebennel 8 község fekszik csoportosan, melyeket 6 román képződmény kelet- és délfelől részint környékez, részint ékekkel választ szét. A román képződmények súlypontja a Szelistye-völgyre esik, hol Kerpenyessel 15 falu szigeteli el társaitól a szász Récsét s Doborkát. Itt a román minoritás mindkét szász szigeten V—V°, — amott csak Szent-Erzsébeten V°, Sellenberken IV°, Nagy-Szebenben és Keresztényszigeten már III—III°, Kis-Toronyban, Nagy-Talmácson és Nagy-Disznódon II—II°, Kis-Disznódon I°. Ez arányok arra vallanak, hogy a *vöröstoronyi-szoros* felől újabb időben beszivárgott román elem kevésbbé a Czibin-völgy, inkább a Hortobágyvonal irányában, a Küküllőség felé terjeszkedett, — míg a Szelistye-vidék számos és erős román képződményét, a mik bellebb nyugaton feküsznek, más áramlat táplálhatta, mely Hunyad megye felől, s a kudsiri-havas alatt érte hullámaival Szeben megye területét.

Ez áramlat hullámtere a megye északnyugati s északi része. Ezt fogjuk most megtekinteni.

A Viza-völgy és környéke (1 német, 2 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Nagy-szebeni j.								
:*Rosz-Csür*	β	román	I° e.	n.	*ág. ev*	IV° k.	—	román
:*Kis-Csür*	a	*német*	IV° r.	e.	*ág. ev.*	III° g.	—	német-román
Szerdahelyi járás.								
:*Toporcsa*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román

A Székás-völgy (4 német, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szerdahelyi járás.								
:*Nagy-Ludas*	a	román	—	—	kel. gör.	V° g.	—	román
:*Omlás*	a	*német*	III° r.	e.	*ág. ev.*	III° k.	—	*román*
:*Kis-Apold*	b	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	--	román
:*Nagy-Ápold*	b	*német*	III° r.	e.	*ág. ev.*	IV° k.	—	német-román
:*Szerdahely*	a	*német*	V° r.	m.	*ág. ev.*	V° k.	r.e.g.	német-román
:*Szász-Orbó*	a	*német*	V° r.	—	*ág. ev.*	V° k.	—	német-román
Szász-sebesi j.								
:*Kelnek*	a	román	V° n.	—	kel. gör.	V° a.	—	német-román

A Sebes-völgy (1 német, 10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Szász-sebesi j.								
:*Sugág*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kápolna	β	román	—	—	kel. gör.	—	-	román
*Láz	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Dácz	β	román	I° c.	—	kel. gör.	—	—	román
*Reho	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kákova	α	román	—	—	kel. gör.	·	—	román
*Szász-Csór	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Sebeshely	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° e.	—	(nincs adat)
:*Péterfalva*	a	*német*	III° r.	m.	*ág. ev.*	III° k.	r.	német-román
*.*Szász-Sebes	ɑ	román	IV° n.	m. e.	kel. gör.	III° a.	r.e.i.g.	*német*-román
:*Lámkerék*	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román

A Strugár-völgy (5 román helységgel):

Szász-sebesi j.								
Lomány	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Strugár	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
*Rekitta	β	román	I° c.	—	kel. gör.	—	—	román
:*Oláh-Pián*	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
:*Szász-Pián*	a	román	III° n.	e.	kel. gör.	III° a.	—	*német*-román

A Czibin-vonaltól északra a vízaknai magaslatok, a kis-enyedi hegylánez e nyúlványai emelkednek. Közöttük a Viza völgynyilása ereszkedik északnak a Nagy-Küküllő-, s a Székás-pataké nyugatnak a Sebes-völgy felé; ott a Székás-patak Szász-Sebes város alatt, Lámkeréknél, a Sebes-patakkal egyesül. A Viza mellékén 1 szász s 2 román, — a Székás-völgy körül 4 szász, 3 román, — végre nyugaton a Sebes-völgyben s a vele egyközű Stugár-völgyben 1 német és 15 román képződményt találunk. A viza-melléki Kis-Csűr német nagyközség kapcsolatban van a *szeben-vidéki* szász községekkel; a Székás-völgyben fekvő 4 szász falut azoktól román faluk szigetelik el: délről 12 a Szelistye-völgy felől, nyugatról 15 a Sebes és Strugár völgyek felől, — ez utóbbiak közt egy izolált szász helység fekszik egymagában: Péterfalu. Félszáz éve Lenk statisztikája ugyanitt *Szász-Sebes* városban és Szász-Pián nagyközségben akkor még *német* fajtöbbséget állapíthatott meg, mely azóta Szász-Sebesen IV°, Szász-Piánon III° minorításra olvadt le; míg a környék megmaradt szász községei közül máig Szerdahelyen és Szász-Orbón V—V°, Kis-Csűrön IV°, Omláson és Péterfalván III—III° román kisebbség fejlődött. A teljesen romanizált német képződmények élén Szász-Csór áll, melynek fajnépe, más 11 társával, ma már tiszta román. Az etnikai élet hullámzásából legtöbb Omlás falunak jutott, mely régente szász telep volt, aztán románná lett, félszáz év óta ismét a szászok jutottak benne túlsúlyra, — de valószinűleg csak ideiglen.

Az erős román áramlat, mely e hullámzást előidézte és Szász-Sebes városát a román nyelvterület körébe vonta, bizonynyal nem a szebeni havasok felől jött, hol a szeben-vidéki szász medenczét találja ma is útjában, hanem a kudsiri-havas felől, hol — mint látni fogjuk — csaknem az egész Hunyadmegyét romanizálta. Szeben nyugati részére onnan csaptak át hullámai.

Foglaljuk össze az előadottakat.

Van a megyének 2 *városa* (Nagy-Szeben és Szász-Sebes), egyik német, másik román, — 60 nagyközsége, ú. m. 22 német és 38 román. A körjegyzőségek száma 11, s ezekbe 2—3 falu van összekapcsolva; a fajtöbbség 1 körben német, 10-ben román.

A helységek *mérete* ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* B.	A.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
román	—	2	—	2	8	24	24	3	63	helység.
német	1	—	—	1	3	12	8	—	25	

Tiszta román helység van a megyében 29, tiszta német *egy sincs*. *Súlytalan* (I°) a kisebbség 24 román s 1 szász helységben, — ott ez a szórványos elem 3 esetben magyar, 6-ban német, 1 esetben vend és 14-ben czigány, — itt 1 esetben román.

A súlyosabb fajkisebbségek így oszolnak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	IV—V° román	IV—V° német	II—III° magyar	II—III° román	II—III° német	
magyar	*	—	—	*	—	—	helységben.
román	—	*	8	1	*	1	
német	—	14	*	—	10	*	

Látszik a megye városi, főleg nagyközségi képződményeinek nagy számából s 1—1 körjegyzőségbe kapcsolt falvainak csekély számából, hogy a lakosság átlag jóllétnek örvend, s ebben mindkét fajnépnek egyaránt része van. De látszik az is, hogy a szász elem, mely valaha ez egész területet betöltötte, ma annak egyharmadára kénytelen szorítkozni; sok tért veszített, sőt ennél is többet veszíthet, mert a román elemből mely az utolsó nemzedékek alatt példátlan arányokban terjeszkedett, egy kivétellel *valamennyi szász községben* II—V° kisebbség fejlődött, s ezek nagyobb felében (14) már csak kevés hijja, hogy többséggé növekedjék.

Ezt megerősítik a *felekezetek* arányai is. A szász helységek közül 23 ág. ev., 1 kel. gör. és 1 g. kath. Ez utóbbiakban a felekezeti többség csak *relativ*. Amott a protestáns többséggel 1 községben r. kath., 4-ben erős g. kath., 17-ben k. gör., tehát 21-ben román kisebbség áll szemközt, — míg emitt az orthodox-hitű többségnek erős ág. ev. kisebbség az át-

ellenese. A *román* helységek közül 55 g. kath., 5 r. kath. és *3 ág. ev.* Ez utóbbiak: Szelindek, Hühalom, és Rossz-Csür; — úgy tudjuk, hogy — mint 3 nagy-küküllői helységben — itt is eloláhosodott *evangelikus bolgárok* laknak.

A megye *nyelvterületi* viszonyairól ezeket jegyezhetjük meg. A *szász* helységek közül a megye szivében 18 lánczolatosan összefügg s a *szeben-vidéki szász medenczét* alkotja, mely valaha a Marosig terjedt, és észak-keleten az olt-küküllő-vidéki szász medenczével összeért. Ez utóbbihoz a megye szélén ma is hozzá kapcsolódik 3 nagyközség. A két medencze közt 1, északnyugaton 7 német falu el van szigetelve. A *román* helységek közül 59 egy tagban fekszik, a fogarasi, nagy-küküllői, alsó-fehéri és hunyad-megyei románsággal kapcsolatban; 4 román falu a szász medenczében keletkezett szigetség gyanánt.

A szebeni szász képződményeket a beszivárgott román hullámoktól kettős nyomás érte: az egyik a szász nyelvterületet a Hortobágy-völgyön át két darabra szakította, s szabad lefolyást nyitott annak az áramlatnak, mely Havas-alföldről jött részint a törcsvári, részint a Vöröstorony-szoros felől; a másik nyomás a német nyelvhatárt a Marostól eltolta a szebeni havas alá, s a szász képződményeket részint elárasztotta, részint elszigetelte, hogy szabad lefolyása legyen annak az áramlatnak, mely az alsó Olt-melléken, Kis-Oláhországból a Vulkán-szoroson át Hunyadba s onnan bellebb, a Maros-vonal felé terjeszkedett.

Tekintsünk szét Hunyad megyében, ez áramlat hullámterén.

Hunyad megye.

Az ország egyik legnagyobb közigazgatási területe. Zordon éghajlatra, vadregényes tájakra tultesz az északi Kárpátvilág bármelyik vidékén. Három bérczvonal ágazza be, ugyanannyi folyamrendszer huzódik át rajta.

Északi határán a Bihar-havasból a Gaina (1480 m.) csúcsa emelkedik ki. Ettől délre az erdélyi Érczhegység trahit falai kötik össze az ompoly-melléki s az aradi havasokat. A csúcspontok itt: a Nagyág (1134 m.) s a Vulkán (1164 m.). A két lánczolat közt kelet-délnyugati folyással a Fehér-Körös siet át aradmegyei területre, a nagy-alföld felé. Ezzel párhuzamosan, az Érczhegység déli lejtői alatt a Maros vize szeli át a megyét. Délkeleten a Kudsir-havas, délnyugaton a Polyana-Ruszka szegélyezi a völgysorok festői panorámáját, a mik délről a Maros felé nyilnak: onnan ereszkedik hozzá a Kenyér-patak, a Romosz, a Rio-Mare, a Berény s a Tamás, — innen a Dobra, Pestes, Runk s a Cserna, míg középütt a hátszegi hegysíkon át a Sztrigy önti kanyargó vizét a Marosba; háttérben tornyosodnak a magasba a Retyezát örök-hófedte kúpjai. Ennek csillámpala-építménye keletre a szebeni havasokig, nyugatra

— Krassó-Szörény felé — a Godjan-Szárkóig terjed. Közte s a Kudsir-havas közt Petrozsénynél a zsilyvölgyi medencze alakult ki, melynek összefolyó vizei délirány felé a Vulkány-szoroson át törik keresztül a határbérczek falát s Romániába ömlenek.

E térszínen aránylag kevés a lakható terület, de az sűrűn be van építve 432 helységgel. A fajtöbbség 5 helységben magyar, 427-ben román.

Fekvésükről az alábbi térszakaszok tájékoztatnak csoportosan. Mi megtekintjük elsőbben a megye északi részét: a Fehér-Körös vonalán s az Érczhegységben, — aztán áthaladunk a Maros-vonalon, — bejárjuk az oldalvölgyeket a Kudsir-havas oldalán, a Hátszegvidékig, — majd elhaladva a Retyezát alatt, utunkat a mellék-völgyek során zárjuk, melyek a Polyana-Ruszka felől ereszkednek a Maroshoz.

A Fehér-Körös-völgy és környéke (51 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Brádi járás.								
Felső- és Al.-Blesény	c	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Mihelény	[illegible]	román	II° e.	m.	kel. gör.	—	—	román
Potingány	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Dupapiatra	b	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Sztanizsa	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	g.	román
•Bucsesd	[illegible]	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	—	román
Rovina	[illegible]	román	I° e.		kel. gör.	—	—	nincs adat)
Zdrápe	[illegible]	román	I° e.		kel. gör.	—	—	román
Bukuresd	[illegible]	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Kurety	[illegible]	román			kel. gör.	I° g.	—	román
Szeszur	[illegible]	román	I° e.		kel. gör.	—	—	román
•Kristyor	a	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	e. g.	*magyar*-román
Czerecel	[illegible]	román	II° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	[illegible]	román
•Brad	c	román	II° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	e. i. g.	*magyar*-román
Valea-Brad	[illegible]	román	II° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Vaka	[illegible]	román		—	kel. gör.	—	—	román
[illegible]								
•Ribicze	[illegible]	román	I° e.	m.	kel. gör.		—	*magyar*-román
Uj-Baresd	[illegible]	román	I° e.		kel. gör.			román
Ribicsora	[illegible]	román			kel. gör.			román
[illegible]	a	román			kel. gör.	—		román
Grohot	[illegible]	román			kel. gör.			román
Tomnatek	a	román			kel. gör.			román
[illegible]	b	román	I° e.		kel. gör.			román
•Riskulicza	a	román			kel. gör.			román
Riska	[illegible]	román			kel. gör.			román
•[illegible]	a	román			kel. gör.			román
[illegible]	[illegible]	román			kel. gör.			román
[illegible]	[illegible]	román	[illegible]		kel. gör.	[illegible]		román
•[illegible]	[illegible]	román	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Lunka	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	—	—	román
Karasztó	α	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° i.	—	román
Birtin	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tataresd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Prihodesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Fel-Vácza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Kazanesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Csungány	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Prevaleny	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Al-Vácza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.	román
Basszarabásza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Sztrimba	α	román	—	—	kel gör.	—	—	román
Brotuna	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ternava	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Steja	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Tomesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Valamere	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Baldovin	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tyulesd	α	román	—		kel. gör.	—	—	román
Lyaucz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Dobrocz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Obersia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Az erdélyi érczhegység (53 román helységgel):								
Maros-illyei j.								
Viszka	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Danulesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Karmazinesd	β	román	—	-	kel. gör.	—	—	román
Kozsa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Csertész	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Vorcza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Lunksora	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Baresd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kabesd	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	-	román
Gyalakuta	α	román	—	—	kel. gör.	-	-	román
•Furksora	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Brádi járás.								
Podele	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Szkrofa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Alsó-Lunkoj	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Lunkoj	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Ruda	α	román	II° n.	m. e.	kel. gör.	II° r.	g.i.a.e.	román
Ormingya	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	román
•Boicza	a	román	IV° n.	II° m. —	*r. kath.*	V° k.	e.a.g.	román
Felső-Kajanel	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	II° r.	i. e.	román
Herczegány	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szelistye	β	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	román
Tresztia	α	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	román
Pestyere	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Krecsunesd	β	román	I° n.	e. m.	kel. gör.	II° r.	—	román

— Krassó-Szörény felé — a Godjan-Szárkóig terjed. Közte s a Kudsir-havas közt Petrozsénynél a zsilyvölgyi medencze alakult ki, melynek összefolyó vizei délirány felé a Vulkány-szoroson át törik keresztül a határbérczek falát s Romániába ömlenek.

E térszínen aránylag kevés a lakható terület, de az sűrűn be van építve 432 helységgel. A fajtöbbség 5 helységben magyar, 427-ben román.

Fekvésükről az alábbi térszakaszok tájékoztatnak csoportosan. Mi megtekintjük elsőbben a megye északi részét: a Fehér-Körös vonalán s az Érczhegységben, — aztán áthaladunk a Maros-vonalon, — bejárjuk az oldalvölgyeket a Kudsir-havas oldalán, a Hátszegvidékig, — majd elhaladva a Retyezát alatt, utunkat a mellék-völgyek során zárjuk, melyek a Polyana-Ruszka felől ereszkednek a Maroshoz.

A Fehér-Körös-völgy és környéke (51 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeiznek többsége	felekezeti népeiznek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeiznek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Brádi járás.								
Felső- és Al.-Blesény	e	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Mihelény	β	román	II° e.	m.	kel. gör.	—	—	román
Potingány	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Dupapiatra	b	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Sztanizsa	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	g.	román
•Bucsesd	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	—	román
Rovina	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	nincs adat.
Zdrápe	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Bukuresd	β	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Kurety	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Seszur	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Kristyor	a	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	e. g.	*magyar*-román
Czereczel	β	román	II° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	g. u. e. a.	román
•Brád	e	román	II° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	e. i. g.	*magyar*-román
Valea-Brád	β	román	II° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Váka	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kőrösbányai j.								
•Ribicze	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	—	—	*magyar*-román
Uj-Baresd	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	-	román
Ribicsora	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Zsunk	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Grohot	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tomnatek	a	román	—	—	kel. gör.	—		román
Bülzesd	b	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Riskulicza	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Riska	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Czebe	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Mesztákony	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Karács	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
‡*Kőrösbánya*	β	román	V° m.	n. t.	*r. kath.*	III° g. II° k.	e. a.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Lunka	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	—	—	román
Karasztó	α	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° i.	—	román
Birtin	α	román	—	—	kel. gör.	–	–	román
Tataresd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Prihodesd	α	román	—	–	kel. gör.	—	—	román
Fel-Vácza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	—	–	román
Kazanesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Csungány	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Prevaleny	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Al-Vácza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.	román
Basszarabásza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Sztrimba	α	román	—	—	kel gör.	—	—	román
Brotuna	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ternava	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Steja	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Tomesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Valamere	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Baldovin	α	román	—	—	kel. gör.	—	-	román
Tyulesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Lyaucz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Dobrocz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Obersia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Az erdélyi érczhegység (53 román helységgel):								
Maros-illyei j.								
Viszka	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Danulesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Karmazinesd	β	román	—	-	kel. gör.	—	—	román
Kozsa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Csertész	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Vorcza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Lunksora	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Baresd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kabesd	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	-	román
Gyalakuta	α	román	—	—	kel. gör.	–	-	román
•Furksora	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Brádi járás.								
Podele	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Szkrofa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Alsó-Lunkoj	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Lunkoj	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Ruda	α	román	II° n.	m. e.	kel. gör.	II° r.	g.i.a.e.	román
Ormingya	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	román
•Boicza	a	román	IV° n. II° m.	—	*r. kath.*	V° k.	e.a.g.	román
Felső-Kajanel	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	II° r.	i. e.	román
Herczegány	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szelistye	β	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	román
Tresztia	α	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	román
Pestyere	β	román	—	—	kel gör.	—	—	román
Krecsunesd	β	román	I° n.	e. m.	kel. gör.	II° r.	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Perkász	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Tordos	β	román	III° m.	e.	kel. gör.	IV° g. II° e.	r	*magyar*-román
Tormás	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Martinesd	a	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	—	román
Magura	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	i.	román
•Lozsád-Kistóti	β	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	IV° k.	—	magyar-román
Paád	a	román	I° n.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	román
Répás	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Dévai járás.								
•Piskitelep	a	*magyar*	III° n	r. t. e.	*r kath.*	II° e. k. á. g. i.		azóta lett
Dédács	a	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	e.	román
Szt-András	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	g.	román
Sárfalva	a	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Szántóhalma	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
•,•Déva	d	*magyar*	V° r.	n.	*kel. gör*	IV° r. II° [illegible]	g. s.	magyar-román-bolgár
Kéménd	a	román	II° m.	—	kel. gör.	II° e.	r.	magyar-román
•Harró	β	román	IV° m.	n.	kel. gör.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Bánpatak	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Vormága	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Berekszó	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e.	román
Magura	a	román	I° n.	—	kel. gör.	II° r.	—	román
Fűzesd	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Toplicza	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Boholt	β	román	—	—	kel. gör.	—		román
Barbura	a	román	I° n.		kel. gör.	I° r.	—	román
Burjánfalva	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Kecskedága	a	román	—	—	kel. gör.	I° e	[illegible]	román
•Maros-Solymos	a	román	I° m.	e	kel. gör	I° r.	e i	*magyar*-román
Nyavalyásfalva	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Formadia	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Szuliget	β	román	—	—	kel gör.	—		román
•Alsó-Kajanel	a	román	—	—	kel. gör	—	—	román
Bezsán	a	román	I° e.	—	kel. gör	—	—	román
Brettyelin	a	román	I° m.	—	kel. gör	I° [illegible]	[illegible]	román
Kozsolya	a	román	—		kel. gör.	—	—	román
Száraz-Almás	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Kersecz	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Kérges	a	román	—	—	kel. gör.	—		román
Kaun	a	román	—	—	*g. kath.*	III° k	—	román
Veczel	a	román	—	—	*g. kath.*	I° i.	—	román
Maros-Németi	a	román	II° m.	[illegible] e	*g. kath.*	III° k.	[illegible]	*magyar*-román
Herepe	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Vulcsesd	a	román	I° m	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Lesnyek	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Bojabirez	a	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Mensor	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Maros-illyei járás.								
Nagy-Muncsel	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Kis-Muncsel	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Stregonya	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ohába-Stancsesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Dumbravicza	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Radulesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	-	román
Szakamás	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Briznik	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Lapusnyak	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° e.	r. i.	román
‡*Dobra*	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	román
Abucsa	α	román	II° m.	—	kel. gör.	II° r.	e.	román
Sztretye	α	román	—	—	kel. gör	—	—	román
•Gura-Dobra	α	román	II° m.	II° n. e.	kel. gör.	II° r.	i.	román
Tyei	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Gerend	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Laszó	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Fintóág	β	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Tisza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tirnava	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Tirnavicza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Booz	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
•Branyicska	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r	e.	román
Maros-Brettye	β	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	—	román
•Szirb	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Füzesd-Bogara	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	-	román
Valea-Lunga	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Dumesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kolyes	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ulyes	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Bácsfalva	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Maros-Illye	a	román	III° m.	n.	kel. gör.	II° r.	e.i.á.	*magyar*-román
Gothátya	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° a.	—	román
Kimpeny-Szurduk	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Guraszáda	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° e.	i.r.g.	román
Kimpur	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Runksor	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Vika	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	romáu
Alsó-Boj	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Boj	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Godinesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Petresd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tamasesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Bradaczel	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Glodgilesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	romáu
Tataresd	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	—	román
•Burzsuk	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
*Zám	a	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° r.	i. e.	román
Cserbia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Poganesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Almasel	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Mikanesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Almás-Szelistye	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Brassó	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román

A Maros-völgyhöz hozzá kellett számítanunk a környék hegyi községei közül azokat, melyek a vízparti községekkel egy jegyzői körbe kapcsolvák. Hasonló eljárást követtünk Trencsénben a Vág, Szepesben a Hernád, Sárosban a Tárcza, Zemplénben a Laborcz vidékén. Így nőtt meg a maros-menti községek száma 118-ra, melyek nagyrészt a környék hegyeiben feküsznek.

E helységek fajnépe általán román. Van köztük 3 *magyar* nyelvsziget is, ú. m. Déva város, a megye székhelye, Lozsárd-Kistóti és a napjainkban keletkezett Piski-telep, melyet a magyar államvasutak létesítettek. A képződmények elég népesek; méretük: 1 d., 1 a., 1 β. A román kisebbség Déván és Lozsárd-Kistótin V—V°, míg Piskitelepen a vasuti fűtőháznál alkalmazott német munkások arányszáma III°.

Valaha a Maros-völgy e szakaszán erős magyar élet volt. A megyének nemes birtokos osztálya többnyire itt lakott, s magyar jobbágynép vette azt körül. Félszáz év előtt hét községben még magyar volt a többség, ú. m.: Algyógy-Alfalun, Nagy-Rápolton, Tordison, Maros-Illyén, Maros-Solymoson, Maros-Németin és Harrón. Ma is van itt-ott jelentékeny magyar kisebbség: Harrón IV°, Maros-Illyén és Tordoson III—III°, Maros-Németi, Kémend, Dédács, Nagy-Rápolt, Arany, Abucsa és Gura-Dobra falukban II—II°. De ezek csak maradványok. Az utolsó 300 év nagy válságai a megye régi magyar elemét megtörték: a jobbágynép elszéledt, a köznemesség elszegényedett. A Hóra-mozgalom idáig lecsapott hullámai a magyar családok egész sorát irtották ki. Az egykori román telepek megsokasodtak, a többit elvégezte a román határőrség katonai szervezete, mely a megyéből a marosvidéki szakaszt is csaknem teljesen romanizálta.

A román telepesek a megye régi végvidéke: Hátszeg felől húzódtak erre le. Ott már százévek óta részt vett e nép a határok őrzésében, s fegyvertársa volt a magyarnak a törökök ellen való védelemben. Voltak köztük derék hősök, azokat a király nemességgel tüntette ki. Utódaik közül ma is élnek a Fehér-Körös körül letelepedett sztrimbai román nemesek, s a mesztákonyi szabad oláhok ivadékai. Községeiknek csak a száma nagy, mérete nem: 8 a., 39 β., 68 α = 115.

A magyar helységek egyike r. kath., másika ev. ref., — a harmadik (Déva) többségében kel. gör., mert erős román kisebbségén kívül II° oláh-czigány is lakja. A román faluk közül 5 g. kath., a többi kel. gör. Most áttekintjük a megye keleti és déli oldalát.

A kudsiri havas alatt:

A Kenyér-völgy (Kudsiri v. 2 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szászvárosi j.								
:*Ó- és Uj-Kudsir*	c	román	I° n.	m. e.	*g. kath.*	II° r.	k. e.	román
:*Felkenyér*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román

A Romosz-völgy (3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szászvárosi j.								
Romoszhely	a	román	—	—	kel gör.	II° g.	—	román
•Romosz	a	román	II° n.	e.	kel. gör.	III°g. II°a.	-	román
Vajdej	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román

A Rio-Mare-völgy (3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szászvárosi j.								
Magurény	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Ó- és Uj-Sebeshely	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	g.	román
•Kaszto	β	román	—	–	kel. gör.	I° g.	—	román

A Berény-völgy (9 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szászvárosi j.								
Gnedistye	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Kosztesd	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Ludesd	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
•Felső-Városviz	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Bucsum	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Alsó-Városvíz	α	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	g. i.	román
Szereka	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Berény	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
*:•Szászváros	a	román	III° m.	III° n. e.	kel. gör.	II° g.	r e. a. i.	*magy.*-német-rom.

A Tamás-völgy (5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt
Szászvárosi j.								
Kis-Oklos	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Grid	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Nagy-Denk	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kis-Denk	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Tamás-Pataka	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román

A Zsily-völgy és melléke (14 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: légsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Petrozsényi j.								
Kimpulunyág	α	román	I° e.	m.	*g. kath.*	I° r.	—	román
•Hobicza-Urikány	a	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Felső-Barbatyen	β	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Lupény	β	román	I° n	m.	*g. kath.*	I° k.	r.	román
Zs. Maczesd-Paroseny	β	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
Zs. Vajdej-Vulkán	β	román	I° m.	n.	*g. kath.*	II° k.	r.i.e.	román
Zsily-Korojesd	β	román	I° n.	e.	*g. kath.*	I° k.	—	román
Alsó-Barbutyen	β	román	I° e.	m. n.	*g. kath.*	I° r.	—	román
Livazsén	c	román	III° m.	n. e.	kel. gör.	IV° r.	g.e.a.	román
•Petrozsény-Dilsa	c	román	IV° m. III° n.	e.	*r. kath.*	IV° k.	a.g.i.e	román
•Petrilla	c	román	II° m	n.	kel. gör.	II° r.	g. a	román
Banicza	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	IV° k.	r.	román
Merisor	β	román	I° e.	m.n.t.	*g. kath.*	II° r.	e. k.	román
Krivadia	α	román	I° m.	n. e.	*g. kath.*	I° r.	e.i.k.	román

A Sztrigy-völgy (1 magyar, 69 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: légsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Puji járás.								
Petrosz	β	román	I° e.	n.	g. kath.	I° r.	k.	román
Nagy-Baár	α	román	I° m.	n. e.	g. kath.	II° r.	k.e.i.	román
Kis-Baár	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. k.	román
Farkaspatak	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Urik	α	román	II° e	n.	g. kath.	I° r.	i.	román
Hobicza	α	román	IV° e.	—	g. kath.	—	—	román
Mező-Livádia	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° r.	—	román
Hegyalja-Livádia	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Borbátviz	α	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	r.	*magyar*-román
Ponor	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
Ponor-Ohába	α	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
Fegyer	β	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Füzesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Puj	β	román	II° m	n. e.	*g. kath.*	II° r.	e.i.k.	román
Galacz	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	III° k.	r.	román
Serél	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° e.	—	román
Vajdej	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
•Fehérviz	α	román	I° m.	e. n.	*g. kath.*	I° r	i.	román-magyar
Russor	α	román	I° m	—	kel. gör.	—	—	román
Bajesd	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	III° [illegible]	r. e.	román
Macsesd	α	román	I° m.	n. e.	*g. kath.*	II° k.	e.i.r.	román
Paros-Pestere	β	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Korojesd	α	román	I° e.	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
Malajesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Nuksora	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
F.-Szálláspatak	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° [illegible]	e.i.r	román
A.-Szálláspatak	α	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Kőalja-Ohába	α	román	—	—	kel. gör.	—		román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hátszegi járás.								
Szacsal	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e.	román
Csopéja	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° g.	r. e.	román
Baresd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	g.	román
Balomir	α	román	IV° e.	—	*g. kath.*	—	—	román
•Őralja-Boldogfalva	α	román	II° m.	n.	*g. kath.*	II° k.	e.r.i.	román
Bucsum-Váralja	β	román	I° m.	e.	*g. kath.*	I° e.	i.	román
•,•**Hátszeg**	**a**	román	III° m.	n. e.	kel. gör.	III°g. II°r.	e.i.a.	román
Kurpény	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Lindzsina	β	román	II° m.	—	kel. gör.	II° r.	e. i.	román
•Felső-Szilvás	β	román	I° m.	e.	*g. kath.*	IV° k.	r.	román
Alsó-Szilvás	β	román	I° m.	—	kel. gör.	IV° g.	e.	román
Sztrigy-Plop	α	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Macsó	β	román	—	—	kel. gör.	III° g.	—	román
Zeykfalva	α	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	r. k.	*magyar*-román
•Russ	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	r.	román
Magyar-Brettye	α	román	II° m.	e.	kel. gör.	II° g.	r.e.i.	román
•Oláh-Bretye	α	román	II° m.	n.	kel. gör.	I° e.	g. r.	*magyar*-román
Kovrágy	α	román	I° e	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Gonczága	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	—	—	román
Jó-Valcsel	β	román	—	—	kel. gör.	III° g.	i.	román
Pokol-Valcsel	β	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
•Baczalár	α	román	I. m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Sztrigy-Ohába	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Sztrigy-Szt-György	α	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° i.	r.e.g.	román
Sztrigy-Szacsal	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Lunkány	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Bosoród	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Kitid	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° e.	i.	*magyar*-román
Válya-Szt-György	β	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° e.	—	román
Vajdahunyadi j.								
Nagy-Oklos	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Felső-Nádasd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Nádasd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Szent-Király	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Puszta-Kalán	β	*magyar*	IV°n. III°r.	e.	*r. kath.*	III°k. II°e.	a.g.	*román*
N.- és Kis-Kalán	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	román
Batéz	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Kő-Boldogfalva	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Dévai járás.								
Petrény	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Nagy-Tóti	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Piski	α	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° r.	e. a.	román
•Bácsi	β	román	V° m.	—	*ev. ref.*	IV°k. II°g.	r.	román
Tompa	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román

A Kudsir-havasban, melynek csúcspontjai: a Batrina (1794 m.) s a Surian (2061 m.), a hegyi patakok és folyók hosszú sora ered Nagyrészük a Maros felé ereszkedik: ú. m. a Kenyér, Romosz, a Rio-Mare, Berény, a Tamás-patak, s a Sztrigy. Amazok hamar elérik a Maros medrét, a Sztrigy végig foly az egész Hátszeg-vidéken, úgy torkol a Marosba Piskinél. A Zsily a Retyezát mögé délnek kerül s áttöri a Mundra-havas alatt a határhegyeket. Ott van a Vulkán-szoros, mely Romániába nyilik

E kapu körül 14, a többi völgyekben 92 helység épült. Legtöbb a hátszegi hegysíkon, melyet a Sztrigy hasít át; — az sűrűn be van építve 57 helységgel. Egy magyar sziget: Puszta-Kalán került e térszinre 105 román képződmény közé; ez is román telep volt félszáz év előtt. — magyar többsége gyenge, mert IV° német, III° román elem áll vele szemben.

A helységek közt van két város (Hátszeg és Szászváros) s két nagyközség. Fajtöbbségük román. Szászvárost hajdan szászok alapították, aztán megmagyarosodott, s az utolsó évtizedek alatt eloláhosodott. — magyar és német kisebbsége ma III—III°, de a magyar elem lélekszámra erősebb a németnél, (1891-ben a lakosság itt 5650 lélek volt, ú. m. 2570 román, 1437 magyar, 1371 német és 272 egyéb, a mi megfelel nem egészen 26%₀ magyarnak, s több mint 24%₀ németnek, vagyis mindkettő 20—30%₀, s igy III—III°).

A román községek ez egész vonalon sokkal népesebbek, mint a maros-völgyiek, vagy a fehér-körös-völgyiek s az érczhegységiek. Méretük: 1 $\mathfrak{a}$., 4 c., 10 a., 46 β. és 44 α. Régi gyüjtő medenczéje a románságnak ez a vidék, — innen terjeszkedett tovább északra Zsily, a Zaránd-vidék, s északkeletre Alsó-Fehér és Szeben megyék felé. Újabb időben a zsilyvölgyi telepek neki lendültek a nemrég feltárt kőszén aknák fölött: Petrozsény, Livazseny és Petrilla lélekszáma meghaladja a 3—3000 lelket. (3 c.).

Volt hajdan e területen számos magyar helység is. Még félszáz éve magyar fajtöbbséggel birt Szászváros, Borbátviz, Zeykfalva, Oláh-Brettye és Kitid. Máig erős a magyar kisebbség Bácsin (V°), Petrozsényban (IV°), Livazsénban, Hátszegen és Borbátvizen (III—III°), továbbá Nagy-Baár, Puj, Óralja-Boldogfalva, Lidzsina, Oláh-Brettye, Magyar-Brettye és Petrilla falukban (II—II°). A czigány elem feltűnő nagy számmal jelen meg Hobiczán és Balomiron (IV—IV°), Urikon (II°).

A tiszta román helységek száma szerte a Maros mellékfolyói körül ma 31, — valamivel több, mint a Fehér-Körös vonalán, hol 22, s az érczhegységben, a hol 30, — de jóval kevesebb, mint a Maros körül, hol 57. Ebből is látszik, hogy a románság tömege a Hátszegről, száz éveken át új jövevényekkel gyarapodva, a Maros felé terjeszkedett, s onnan érték be hullámai a zarándi, keletfelé az erdélyi belterületet.

Forduljunk Hunyad megye nyugoti oldalához.

A Retyezát alatt (35 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Hátszegi járás.								
Alsó-Bauczár	a	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	— azóta lett —
Felső-Bauczár	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Bukova	a	román	I° e.	m.	g. kath.	I° r.	k.	román
Zajkán	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	román
Paucsinesd	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Hobicza	α	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Várhely	a	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	r. i.	román
Brazova	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Nagy-Pestény	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	r.	román-magyar
Kis-Pestény	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Pojény	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Szkej-Vaspatak	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° k.	r.	román
Valiora	β	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Kis-Csula	α	román	I° e.	n.	g. kath.	I° i.	—	román
•Demsus	β	román	II° e.	m. n.	g. kath.	I° e.	r. k. i.	román
Haczazsel	α	román	I° e.	m.	g. kath.	I° r.	—	román
Nagy-Csula	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	(nincs adat)
Boicza	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Tustya	β	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° i.	r. e.	*magyar*-román
Felső-Farkadin	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	k.e.	román
Alsó-Farkadin	α	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° k.	e. r. i.	román
Gauricsa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kraguis	α	román	—	—	g. kath.	II° k.	—	román
Nalácz-Vád	α	román	III° m.	e.	kel. gör.	II° e.	r. g.	román
Rea	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° g.	r.	román
•Totesd	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	r.	román
Poklisa	α	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° k.	r.e.a.i.	román
Kernyesd	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i. e.	román
Nagy- és Kis-Osztro	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Klopotiva	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
•Malomviz	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e.	román
Ohába-Sibisel	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Válya-Dilzsi	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Uncsukfalva	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szt-Péterfalva	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	—	—	román

A Cserna-völgy (1 magyar, 31 román helységgel):

Hátszegi járás.								
Felső-Nyiresfalva	a	román	I° n.	m. e.	g. kath.	I° r.	k.	román
Alsó-Nyiresfalva	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Kékesfalva	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Rekettyefalva	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Vajdahunyadi j.								
Csernisora	α	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	(nincs adat)
Horesze	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° a	—	(nincs adat)
Bunyila	α	román	I° n.	—	kel gör.	I° r.	—	román
Pojnicza-Vojni	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Buzdulár	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Hosdo	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	i.	román
Doboka	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Valár	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	(nincs adat)
Golcs	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
•Királybáya	α	román	II° n.	m.	kel. gör.	III° r.	g.	román
Párosza	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Cserna	α	román	II° m.	e.	kel. gör.	II° r.	g.	román
Csolnakos	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Felső-Telek	α	román	I° m.	—	kel. gör.	IV° g.	r.	(nincs adat)
Alsó-Telek	β	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° r.	e. g.	(nincs adat)
•Hosdát	α	román	IV° m.	—	*ev. ref.*	III° k	r.	*magyar*-román
Zalasd	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	g. a.	román
Boós	β	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	e.	román
Groós	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Rákosd	β	*magyar*	III°r. II°n.	—	ev. ref.	III° k.	r.	román-magyar
Magyarosd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•,•Vajda-Hunyad	c	román	IV°m. II°n.	—	kel. gör.	III°r. II°g	e. i. á.	*magy.*-ném.-rom.
Dévai járás.								
•Alpestes	β	román	V° m.	—	kel. gör.	V° e.	r.	román
Kis-Barcsa	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	III° e.	i.	román
Nagy-Barcsa	α	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	k. r.	román
Cserna-Keresztur	β	román	II° m.	—	kel. gör.	II° e.	r.	román
Arki	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	román
Popesd	α	román	—	—	kel. gör	—	—	román

A Runk-völgy (10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Vajdahunyadi j.								
Vádu-Dobri	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	(nincs adat)
Nagy-Runk	α	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	román
Szohodol	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Álun	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Lelesz	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	román
Cserisor	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Plop	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ruda	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Gyalár	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° g.	r. e.	*magy.*-ném.-rom.
Govasdia	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	V°r. II°g.	u. e.	román

A Pestes-völgy (15 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Vajdahunyadi j.								
Pojana-Rekiczeli	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° u.	—	(nincs adat)
Feresd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szocset	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Cserbél	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Pojenicza-Tomi	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Aranyos	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Erdőhát-Runk	α	román	I° m.	t.	kel. gör.	I° r.	u. e.	(nincs adat)
Erdőhát	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	(nincs adat)
Nándor	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Nándor-Vályа	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Zsoszány	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Bujtur	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ulm	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Felső-Pestes	α	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° r.	e.	román
Keresztény-Almás	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e	—	román

A Dobra-völgy (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Marosillyei járás.								
Batrina	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Nagy- és Kis-Roskán	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° r.	—	román
Fazacsel	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)
Mihalesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szelistye-Pank	α	román	—	—	kel. gör.	—	·	román
Pank	α	román	—	—	kel. gör.		—	román
Felső-Lapugy	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	
Ohába	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Alsó-Lapugy	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Bástya	α	román	-	—	kel. gör.	—	—	román
Holgya	α	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	román
Kozesd	α	román	I°n.	—	kel. gör.	I° r.	—	román

A Retyezát alatt, s a Polyana-Ruszka lejtőiről a Maros felé hajló völgyekben; a Cserna, a Runk, a Pestes és Dobra vizek mentén 103 román helység közt 1 magyar nyelvszigetet találtunk: ez Rákosd, a Cserna-völgyben, Vajda-Hunyad tőszomszédságában. Hajdan is magyar telep volt, de a század elején az itt állomásozott román határőrökkel a román elem többségre jutott. Mióta azok kivonultak, — helyreállt a régi egyensúly: ma a román kisebbség III°. Lenk statisztikája ezen kívül magyar telepnek mondja: Vajda-Hunyad várost, Hosdát, Tustya és Gyalár községeket. Ezek félszáz év óta eloláhosodtak, — csak Vajda-Hunyadon és Hosdáton maradt IV—IV° magyar kisebbség. Ma a magyar elem arányszáma Alpestesen V°, Nagy-Barcsán és Naláczvádon III—III°, Nagy-Pestényen, Csernán és Cserna-Kereszturon II—II°-ra fejlődött.

E vidéken a román képződmények átlag mind kicsinyek és jelentéktelenek. Méretük: 1 c., 8 a., 25 β. és 69 α. Sajnálatunkra nincs adat az erdélyi népesség szaporodásáról vagy fogyásáról, s így nem állapíthatjuk meg, hogy Hunyad megye nyugati részén a nép valóban fogy-e. De a sok kis falu stagnatiot jelent, s ránk azt a benyomást teszik, hogy a Polyana-Ruszka zordon és terméketlen völgynyilásaiban a román elem már régóta nem szaporodik, s rajai más vidékre szivárognak el, — innen a túltengése ez apró képződményeknek, melyek nagy részében a lélekszám alig tesz 1—200-at, sőt 100-on is alul marad.

———

A megyéről előadottakat összefoglaljuk:

Van Hunyad megye területén 4 *város* (Déva, Vajda-Hunyad, Hátszeg és Szászváros), 1 magyar, 3 román, — és 96 *nagyközség*, mely mind román. A kisközségek 80 körbe kapcsolvák, melyek közül 49 kör áll 2—5, 30 kör 6—10, 1 kör 12 faluból, — a fajtöbbség 1 körben magyar, többiben román.

A helységek *mérete* megyeszerte ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* e.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	—	1	—	—	1	3	—	5	helység.
román	1	—	7	2	41	149	227	427	

Ez adatok Hunyad fajnépeiről a következő képet állítják elénk. A magyar elem rendkívül megfogyott a megyében; a románság nagy- és középméretű községei nagyrészt a magyar elem térveszteségeit jelentik. A városi képződmények nagy, s a nagyközségek elenyésző csekély száma közt ellentmondás van: amaz erős és módos városi elem bőségét, emez a megye szegénységét gyanittatja. Az igazság az, hogy Hunyad megye változatos lérszinén a jómód, s a nagy szegénység egyaránt megterem. Erre vallanak a kisközségek is, melyek közül 40 körbe módos, 30-ba szegény faluk kapcsolvák, a mik csak 8-ad, 10-ed magukkal képesek jegyzőt vagy orvost tartani, — van olyan is, mely 12 faluból áll. Láttunk Zemplénben az oroszok közt körjegyzőséget, mely 22 falura terjed; ott a szegénység a falvak apró méretével, s ez a népszám apadásával függött össze. Hunyadban, úgy hisszük, a kis faluk tultengő száma szintén azt teszi, hogy a románság nem szaporodik többé bennük, mert fölös népével más vidékek felé rajzik.

Tiszta román helység megyeszerte van 182, tiszta magyar nincs. Súlytalan másajkú kisebbség 198 román faluban fordul elő, s ezek közül 97-ben magyar, 36-ban német, 65-ben czigány a szórványos kisebbség.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV–V magyar	román	német	egyéb ny.	II–III magyar	román	német	egyéb ny.	
magyar	✱	2	1	—	✱	1	1	—	helységben.
román	7	✱	1	2	30	✱	3	4	

A *felekezeti* viszonyok ilyenek: A magyar helység közül 2—2 róm. kath. és ev. ref., 1 kel. gör. A román helységek közül 74 g. kath., 347 kel. gör., 2 ev. ref. és 4 r. kath. Ez utóbbiakban két közös felekezetű fajkisebbség (magyar és német r. kath.) együtt felekezeti többséget kiad. A kalvinista vallású románok csak *eloláhosodott magyarok* lehetnek.

A megye *nyelvterületi* viszonyairól megemlítjük, hogy a 427 román község egy tagban fekszik, hozzá zárkózva a szomszéd szebeni, alsófehéri, krassó-szörényi és aradi románsághoz; öt magyar helység el van szigetelve. A románok már a XIII—XIV. században tömegesen telepedtek meg a megye déli részén, a Hátszeg-vidéken, hova — gyaníthatólag — a Vulkán-szoroson át jutottak a havas-alföldi Olt-mellékről. E szoros nyitott kapu maradt azután is a beszivárgó román elem számára, mely megsokasodva lassan terjeszkedett északnak, a Maros felé. Az út odáig régi magyar telepek közt vezetett, melyeknek ma már neve is feledésbe megy, s helyettük a magyar *hivatalos* okiratokon a *román név* járja. Félszáz év előtt a régi helynevek még forgalomban voltak. Lenk az *osztrák* altábornagy, azokat használja *német* művében. Onnan írjuk ki, hogy a mit ma Mihelénynek és Kuretynak hivnak, az akkor Mihályfalva és Káposztásfalva, Kristyor magyar neve Körösfalva, Czereczené Czerneczfalva volt; Ribicsorát akkor Kis-Ribicze, Riskuliczát Kis-Riska néven ismerték, Brádot a magyar Fenyőfalvának írta, Mesztákont Nyirfalvának, Vakát Tehénfalvának; Lunka helyett Terfalva, Ruda helyett Rudfalva, Pestere helyett Barlangfalva volt az elfogadott falunév; Valemare helyett Patakfalvára rándultak, Szkroffa helyett Koczafalvánál etettek, Krecsunesd helyett Karácsonfalván itattak, Tyulesd helyett Pecsétszegen háltak meg, és Boitza helyett Kis-Bányán át, Kadzacsel helyett Kis-Hátszegen át kerültek haza. Így romanizálódott — nemcsak a számunkra nyomasztó évszázadok súlya alatt, hanem saját hibánkból is — Hunyad legnagyobb része. A román elem betöltötte a Maros-melléket, az érczhegységet s a Fehér-Körös bányavidékét, és lassan átterjedt nyugaton Arad, keleten Szeben és Alsó-Fehér felé.

Alsó-Fehér megye.

Nyugati része, mely Biharral, Hunyaddal és Torda-Aranyossal határos, zordon hegyvidék. Az Ompoly- s az Aranyosmellék havasai szaggatott lánczolatban csatlakoznak délnyugaton az erdélyi érczhegységhez, északnyugaton a Bihar-havashoz. Hatalmas sziklaépítményük fölött meszsze elláthatólag emelkedik ki a Vulkán (1264 m.) mészkő csúcsa s a Detonata (1182 m.) bazalt-tornya.

Túl e bérczeken északnak, Torda-Aranyosba, az Abrud vadregényes völgye nyílik; keletre a havas meredek lejtői a Maros felé ereszkednek; oda siet morajló vizével az Ompoly is.

A megye keleti részén nyiltabb a térszin. Délkelet felé a kisenyedi, északkeletre a marosmelléki, közbül a küküllőközi harmadrendű hegyek teszik azt hullámossá. E magaslatok közt érkezik a megye határára lenn a Nagy- és Kisküküllő, fenn a Maros. Amazok előbb egymással egyesülnek aztán a megye szívében a Marosba folynak. Emez átfogó vonal gyanánt huzódik keresztül a megyén, északkelet-délnyugati irányban kanyargó utján fölveszi a két küküllőmegyei és a Szebeni vizeket, úgy lép Hunyadba át.

Ez ellentétekben és változatosságban gazdag topografiát 181 helység népesíti be. A fajtöbbsége 17 községnek magyar, 3-nak német, 161-nek román. Fekvésük meghatározására térszakaszonkint veszszük a megye vidékeit szemlélet alá. Kezdjük a nyugati oldalon, az Ompolyvölgynél, s az aranyosmelléki hegyek közt, föl az Abrud vidékéig, — aztán végig megyünk a Marosvölgyön, s áttérünk a megye keleti oldalára, a kisenyedi hegyek, a Viza s a Nagy-Küküllő felé, hogy utunkat északkeleten, a marosmellék magaslatainál végezzük.

Az Ompoly-völgy (13 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Magyar-igeni j.								
Trimpoele	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
Valea-Dosztului	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Zalatna	c	román	III° m.	e. n.	kél. gör.	II° r.	g.e.a.	*magy.*-német-rom.
Petrosán	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° g.	—	román
Galacz	β	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	román
•Fenes	a	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	román
Ompoly-Preszáka	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Pojana	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	--	román
Gauring	α	román	II° e.	m.	kel. gör.	I° r.	--	román
•Metesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Tótfalud	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Ompolyicza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Sárd	a	román	II° m.	--	*g. kath.*	II° e.	r.	*magyar*-román

Az aranyos-melléki hegyek közt (1 magyar, 23 román helységgel):

Magyar-igeni j.								
:*Magyar-Igen*	a	román	III° m.	e.	kel. gör.	IV°g. II°e.	r.i.	*magyar*-román
Igenpataka	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	román
•Magyar-Boros-Bocsárd	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	IV° k.	e. r.	*magyar*-román
Oláh-Boros-Bocsárd	α	román	I° e.	--	kel. gör.	II° g.	—	román
Cselna	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	--	(nincs adat)
Belső-(Intre-)Gáld	a	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Királypatak	α	román	—	--	kel. gör.	—	—	román
Tibor	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
•Krakkó	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° g.	e. i.	*magyar*-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsulyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Alsó-Gáld	a	román	I° e.	m.	*g. kath.*	I° i.	—	román
Mindszent	α	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Benedek	β	román	I° m.	n.	*g. kath.*	I° e.	r.k i.	*magyar*-román
Felső-Gáld	β	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	román
Nagyenyedi járás.								
Havas-Gyógy	α	román	—	—	kel. gör.	I	—	román
Fel-Gyógy	a	román	I° n.	—	kel. gör.	II° g.	i.	román
•Diómál	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Remete	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Kis-Gyógypatak	β	román	I° e.	—	kel. gör.	II° g.	—	(nincs adat)
•Ponor	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Szabaderdő	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	román
Nyirmező	β	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Oláh-Rákos	α	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
•Oláh-Lapád	β	román	I° e.	m.	*g. kath.*	I° e.	—	*magyar*-román
Muriszló	β	*magyar*	V° r.	e.	*g. kath.*	V° e.	k.	magyar-román
Az Abrud-völgy és környéke (9 román helységgel):								
Verespataki járás.								
:*Mogos-Hildesty*	c	román	—	—	kel. gör.	III° g.	—	román
: *Verespatak*	c	román	V° m.	—	*r. kath.*	IV°g.III°k.	u.	*magy.*-német-rom.
Muska	a	román	—	—	*g. kath.*	—	—	román
Korna	β	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	román
•Bucsum	d	román	I° m.	—	kel. gör.	II° g.	—	román
•:•Abrudbánya	b	román	IV° m.	e.	kel. gör.	III°r.II°g.	e.u.	*magy.*-német-rom.
•Abrudfalva	d	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	r.	román
Kerpenyes	a	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° g	—	román
Szohodol	d	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román

A havasok rengeteg völgyszakadékai közt, a mik dús aranytárnákat rejtenek, le a lejtők aljáig, hol a Marosvölgyet érintik, csupa román községgel találkozunk; számuk a három térszakaszon 45. Csak egy magyar nyelvsziget fekszik az Aranyos-mellék szélén, a volt aranyosszéki határon izolálva: Muriszlo.

A *román* helységek átlag népesek, s úgy az Abrud, mint az Ompoly-völgy régi bányatelepein jelentékenyek. Méretük: 3 d., 3 c., 1 b., 13 a., 17 β, 8 α., zsenge képződmény feltünő kevés van köztük. A tiszta román községek száma pedig 23.

Hajdan ez a vidék is magyar volt. A bányákat székelyek művelték; egykori telepei emlékét csak a helynevek őrizték meg. Magyar volt a faj-többség félszáz év előtt Verespatakon, Abrudbányán, Krakón, Benedeken, Zalatnán, Sárdon, Magyar-Igenben, Magyar-Boros-Bocsárdon, sőt a mai Oláh-Lapádon is. Lenk altábornagy jegyezte meg ezt e kilencz helységről.

Ma ezeknek csak egy részében találunk magyar fajkisebbséget: Verespatakon V°, Abrudbányán IV°. Magyar-Igenben és Zalatnán II—II° erejűt. Ellenben Krakkó, Benedek falukból, Oláh-Lapádról és Magyar-Boros-Bocsárdról eltűnt a magyar elem csaknem teljesen. Míg Muriszlon, ez egyetlen nyelvszigeten már V° a román kisebbség. Mindezek a jelenségek azt bizonyítják, hogy a román elem a legújabb időkig terjeszkedett e területen. Hullámai délirányból: Fogaras, Szeben és Hunyad felől szivárogtak be ide, s innen tovább északnak, be Torda-Aranyosba és Kolozsba, hol — Lenk altábornagy szerint — félszáz év előtt is a havasi telepek néhányában sátorozó kóbor román csapatok «nomadisch» tanyáztak.

Az átmeneti idő ma sem ért véget, s ez a felekezeti arányok tükréből világlik ki. A magyar nyelvszigeten: Muriszlón a felekezeti többség már g. kath. s a kisebbség ev. ref., — míg a romanizált Verespatakon a felekezeti többség még r. kath., s a kisebbség megoszlik a g. kath. és kel. gör. egyházak közt.

Tekintsük végig a Maros-vonalat.

A Maros-völgy és melléke (10 magyar, 58 román helységgel):

A járás és helység neve	A helységek mérete	fajnepeinek többsége	fajnepeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnepeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Maros-ujvári j.								
•Kutyfalva	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román
Oroszi	α	román	I° m.	e	g. kath.	I° e.	—	román
Maros-Szt-Jakab	α	román	I° m.	e. n.	*kel. gör.*	II° g.	e. i.	román
Oláh-Péterlaka	a	román	I° m	e. n.	g. kath.	I° i.	r. e.	román
Czintos	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	k.r.i.	*magyar*-román
•Csekelaka	β	*magyar*	IV° r.		*ev. ref.*	IV° g.	k.u.r.	magyar-román
Batizháza	α	román	I° m.	—	g. kath.	II° k.	u.r.	román
Gabud	β	román	I° m.	-	*kel. gör.*	V° g	e.	román
Maros-Gecse	a	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	*magyar*-román
•Maros-Csúcs	β	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	k.	román
Maros-Koppánd	α	*magyar*	V° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	k. i.	magyar-román
Maros-Káptalan	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román
•Nagylak	a	román	IV° m.	e.	g. kath.	IV° e.	r. i.	*magyar*-román
Felső-Marosujvár	β	román	II° m.	n.	g. kath.	II° e.	i. r.	(azóta lett önállóvá)
Hari	β	román	IV° m	—	*kel. gör.*	III° e.	g.r.i.	*magyar*-román
:*Marosujvár-Akna*	c	*magyar*	V° r.	e. n.	g. kath.	III° e. II° r.	i.u.	magyar-román
•Magyar-Cseszve	β	román	IV° m	II° e —	g. kath.	III° e.	r. i.	*magyar*-román
Csongva	a	román	I° m.	n. e.	g. kath.	IV° k	i.e.r.	román
Miklóslaka	β	román	II° e.	—	g. kath.	V° k.	r. e.	*magyar*-román
Nagy-enyedi j.								
Maros-Gombás	α	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	r.	magyar-román
Oláh-Apahida	α	román	—	—	g. kath.	I° k	—	román
Csombord	β	román	IV° m	—	g. kath.	IV° e.	—	*magyar*
•Maros-Szt-Király	β	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e.	i.	*magyar*-román
Szász-Ujfalu	α	roman	III° m.	—	g. kath.	II° e.	k. u.	*magyar*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
•.•Nagy-Enyed	𝔞	*magyar*	III° r.	n. e.	*ev. ref.*	III°g. II°r. k. a. i. n	magyar-szász-örmény görög román
•Fel-Enyed	a	román	IV°m. II°e.	—	g. kath.	IV° e.	—	*magyar*-román
Muzsina	β	román	I° e.	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Vládháza	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Felső-Orbó	β	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
Közép-Orbó	α	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Magyar-Orbó	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° k.	e. i.	*magyar*-román
Maros-Béld	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	*magyar*-román
Tompaháza	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	k. e.	*magyar*-román
Lőrinczréve	α	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° g.	k.	magyar-román
•Megykerék	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
Kis-Solymos	α	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	V° g.	—	magyar
Paczalka	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Magyar-Kapud	β	román	IV°m. II°e.	—	g. kath.	IV° e.	—	*magyar*-román
Diód	a	román	I° m.	e. n.	*kel. gör.*	I° e.	g. r. i.	*magyar*-román
•Csáklya	a	román	—	—	*kel. gör.*	I° g.	—	román
:*Tövis*	b	román	III° m.	n. e.	g. kath.	II°e. II°r.	i. k.	*magyar*-román
Magyar-igeni j.								
Koszlárd	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° k.	e. i.	román
•Vajasd	β	*magyar*	V° r.	n.	*ev. ref.*	V° g.	—	*magyar*-román
Gáldtő	α	román	I° m.	e. n.	g. kath.	I° r.	i. e. k.	román
Maros-Szt-Imre	β	román	I° m.	n.	g. kath.	I° e.	i. k. r.	*magyar*-román
Alvinczi járás.								
•Borbánd	β	román	II° m.	n.	g. kath.	IV° r.	e.	*magyar*-román
Kisfalud	β	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
•.•Gyulafehérvár	𝔅	*magyar*	V°r. II°n.	e.	g. kath.	III°r. II°k.	i. e. a	magyar-szász-örmény román
•Tátér	β	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Demeter Pataka	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Oláh-Herepe	β	román	—	—	g. kath.	V° k.	—	román
Strázsa	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Drombár	β	román	—	—	*kel. gör.*	IV° g.	i.	román
Sóspatak	β	román	I° e.	—	g. kath.	II° k.	—	román
•Maros-Csűged	β	román	—	—	*kel. gör.*	V° g	—	román
Limba	α	román	I° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Oláh-Dálya	b	román	I° m.	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Felső-Maros-Váradja	a	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Alsó-Maros-Váradja	α	román	II° m.	n.	*kel. gör.*	I° i.	g. e.	román
Poklos	β	román	—	—	g. kath.	—	—	roman
Borsómező	a	román	I° e.	—	*kel. gör.*	—	—	román
Rakató	α	román	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
:*Alvincz*	c	román	III° m.	e. n.	*kel. gör.*	II° r.	e. g.	*magyar*-román
Tartaria	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	e.	román
•Alsó-Csóra	a	román	I° h.	—	*kel. gör.*	I° r.	—	román
•Karna	β	román	I° n.	—	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
Akmár	a	romár	—	—	*kel. gör.*	—	—	román
Szarakszó	α	román	I° e.	m.	*kel. gör.*	II° g.	—	román

A Maros vize északkeletről Maros-Tordából érkezik: **Kutyfalvánál** megérinti a megyét s le Miklóslakáig határfolyó jellege van Alsó-Fehér és Torda-Aranyos közt. Aztán délnek fordul. alább Gyulafehérvárnál délnyugatnak, és Szarakszónál hunyadmegyei területre lép.

A völgyben 10 magyar és 58 román helységet találnuk. Amazok a völgy felső kétharmadán 38 román helység közt szétszórva feküsznek. az *alsó harmad* 20 községgel csupa román. Ez megfelel ama felfogásnak. melyet Hunyad tárgyalásánál fejeztünk ki. hogy a román elem Hunyadból egyrészt Arad. másrészt Szeben és *Alsó-Fehér felé terjeszkedett.* A Maros-völgy Hunyaddal szomszédos alsó harmadán szemmel látható e hullámzás *nyoma.*

Még világosabbá teszik a képet a régi statisztika példái. Lenk altábornagy 29 magyar és 38 román községet számlál el művében. amik e völgyszakaszokra esnek. és pedig 28 magyar helység 19 románnal a felsőre, 1 magyar helység 19 románnal az alsóra. Régebben az alsó szakasz is bizonynyal magyar volt tulnyomólag. Ott emelkednek Gyulafehérvár tornyai. az Árpádkori Gyulák. az erdélyi vajdák. majd a fejedelmek ősi székhelye. — alább Alvincz váráé. s túl a Kenyérmezőn. hol Kinizsi Pál legnagyobb diadalát vívta. Szászvárosé. melynek későbbi megmagyarosodása lehetetlen. ha körülötte magyar községek nincsenek. Félszáz éve ez utóbbiakból csak Alvincz maradt meg: azóta a fajtöbbség itt is román. — a hogy eloláhosodott régebben a Maros egész alvidéke. s újabban — 10 magyar nyelvsziget kivételével — egész felső vidéke. Csak itt-ott maradt magyar fajminoritás az egykori többségből: Csombord. Maros-Szt-Király. Hari. Magyar-Csesztre. Nagy-Lak. Felenyed és Magyar-Kapud községekben IV—IV^{c}. melyekhez napjainkban Maros-Csúcs V^{a}-kal csatlakozott. — Tövisen. Alvinczon és Szász-Ujfalun III—III^{a}. Czintos. Maros-Gecse. Felső-Maros-Ujvár (mely azóta keletkezett). Alsó-Maros-Váradja és Borbánd falukban II—II erejű. A megmaradt 10 képződmény el van szigetelve. s mindannyiba erős román kisebbség szivárgott. melynek súlya Gyulafehérvártt. Lőrinczrévén. Maros-Koppán-don. Maros-Ujvár-Aknán és Vajasdon V—V^{e}. Cseke-Lakán. Maros-Gombáson és Kis-Solymoson IV—IVe. Nagy-Enyeden III^{a} és Kutyfalván II^{c}.

Tiszta román helység a felső völgy szakaszon van 7. az alsón 10. Ott a hitélet 31 román helységben g. kath.. 7-ben kel. gör.. — itt 5-ben g. kath.. 15-ben kel. gör. A magyar helységek közül 8 ev. ref.. 2 többségében *g. kath.* (Gyulafehérvár és Maros-Ujvár-Akna). A magyar helységek mérete ma: 1 δ. 1 a.. 1 c.. 3 β.. 4 α. — a román helységeké: 1 c.. 2 b.. 13 a.. 26 β.. 16 α.

E képből kitűnik, hogy a román áramlat a Marosvölgyet előbb alsó, utóbb felső szakaszain érte. s így *alulról. délirányból északnak terjeszkedett.* hol hullámai az északról délre terjedő áramlattal találkoztak (Torda-Aranyosban).

Láttuk. hogy a déli áramlat több száz éves útján Hunyad, Szeben és Fogaras irányából hatolt be Erdély szivébe: egyfelől a havas s a Marosvölgy. másfelől a Küküllőség volt a hullámterülete.

Tekintsük meg ez utóbbit a megye keleti részében.

A kisenyedi hegy közt (2 német, 26 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kis-enyedi járás.								
Mundra	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° r.	e.	román
Alamor	a	román	II° m.	—	g. kath.	V° k. II° e.	—	*magyar*-román
Ladamos	α	román	II° m.	n.	*kel. gör.*	I° e.	r. g. u.	román
•Örmény-Székes	a	román	I° m.	n.	g. kath.	V° k.	e. i.	*magyar*-román
Kis-Ludas	β	román	V° n.	—	*ág. ev.*	IV° k. II° g.	—	*német*-román
Székás-Preszáka	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Oláh-Bogát	a	román	I° m.	—	*kel. gör.*	II. g.	e.	román
•Pókafalva	a	román	IV° n.	m	*kel. gör.*	IV° a.	e.	*magy.*-ném.-rom.
Hosszútelke	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Búzd	β	román	IV° n.	e. m.	*kel. gör.*	IV° g.	a. i.	*német*-román
Kis-Enyed	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	V° g.	e.	magyar-román
Koncza	α	román	I° m.	—	*kel gör.*	I° g.	e.	román
Drassó	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° k.	e.	román
•Kútfalva	a	román	—	—	g. kath.	I° k.	—	román
Spring	a	román	—	—	*kel. gör.*	IV° g.	—	román
Gergelyfája	a	*német*	III° r.	e.	*ág. ev.*	III° g.	—	német-román
•Vingárd	a	román	IV° n.	m. e.	*kel. gör.*	IV° a.	g. e. i.	*magy.*-ném.-rom.
Oláh-Girbó	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Alvinczi járás.								
Berve	a	*német*	V° r.	—	*ág. ev.*	V° k.	g.	német-román
Henningfalva	a	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Balázsfalvi járás.								
•Ohába	a	román	—	—	*kel. gör.*	II° g.	—	román
Veresegyháza	a	román	I° e.	m. n.	g. kath.	I° e.	a.	*magyar*-román
Tóhát	β	román	I° m.	—	*kel gör.*	I° i.	g.	román
Bessenyő	β	román	I° m.	—	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
Székás	α	román	I° n.	—	*kel. gör.*	I° i.	—	román
Nagy-Cserged	a	román	I° e.	—	g. kath.	I° a.	—	román
Kis-Cserged	β	román	I° e.	n.	*ág. ev.*	IV° g.	—	román
•Szász-Csanád	a	román	IV° n.	e. m.	g. kath.	IV° a.	k. e.	*német*-román

A Viza-völgy (1 román helységgel):

Kis-enyedi járás.								
•,•Vizakna	c	román	IV° m.	n.	*kel. gör.*	III° e.	r. g.	*magy.*-ném.-rom.

A Nagy-Küküllő-völgy és melléke (1 német, 15 román helységgel):

Balázsfalvi járás.								
Csicsó-Holdvilág	β	román	IV° n.	e. m.	g. kath.	IV° a.	e.	*német*-román
Sorostély	a	román	III° n. II° m.	e.	g. kath.	III° a. II° e.	k. i.	*német*-román
•Kis-Kerék	β	román	I° m.	n.	*kel. gör.*	V° g.	r. e. i.	román
Farkastelke	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° k.	—	román
Szász-Patak	α	román	I° m.	e. n.	g. kath.	—	—	román
•Monora	a	*német*	IV° r.	m.	*ev. ref.*	IV° g.	—	német-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Váza	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° r.	i.	(nincs adat)
Balázsfalva város	a	román	III° m.	n.	g. kath.	I° i.	e. a. k.	*magyar*-román
Balázsfalva falu	β	román	III° m. II° e.	n.	g. kath.	II° e.	i. a. k.	(azóta lett)
Csufud	β	román	I° e.	m.	g. kath.	—	—	román
Tür	a	román	IV° m.	e.	g. kath.	III° r.	e.	*magyar*-román
Obrázsa	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	k. i.	román
•Mihálczfalva	b	román	I° m.	—	g. kath.	V° k.	—	román
Karácsonfalva	a	román	II° m.	e.	g. kath.	II° a.	r. e.	*magyar*-román
•Buzás-Bocsárd	a	román	IV° m.	—	g. kath.	III° e.	i.	*magyar*-román
Oláh-Cseszt̨ve	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román

A marosmelléki hegyek közt (6 magyar, 16 román helységgel):

Balázsfalvi járás.								
Magyar-Beze	β	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	II° g.	—	magyar
Vadverem	α	roman	I° m.	—	g. kath.	I° e.	i.	román
•Magyar-Lapád	β	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref*	I° g.	i.	magyar-román
Magyar-Bagó	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	—	*magyar*-román
Kis-Akna	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	román
Fugad	β	román	I° m	—	g. kath.	I° e.	—	*magyar*-román
•Asszonynépe	β	román	II° m.	—	g. kath.	III. e.	r. i.	*magyar*-román
Háporton	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	e. i.	*magyar*-román
Maros-ujvári j.								
Oláh-Szilvás	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	i.	*magyar*-román
Tordos	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	*magyar*-román
Elekes	β	román	I° n	—	g. kath.	I° i.	—	*román*
•Ispánlaka	a	román	I° m.	—	g. kath.	IV° k.	e. r. i.	*magyar*-román
Magyar-Forró	a	román	I° m.	e. n.	*kel. gör.*	III° g.	e. r. i.	román
•Szt-Benedek	β	román	IV° m.		*kel. gör.*	III° e. II° g.	u. i. r.	*magyar*-román
Medvés	α	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref*	I° k.	u.	román
Magyar-Sülye	β	román	II° m.	e.	g. kath.	IV° k. II° e.	i.	*magyar*-román
Magyar-Herepe	α	román	III° m.	—	*kel. gör.*	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Gambucz	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
Landor	α	román	II° m.	—	g. kath.	II° e.	k. i.	román
Ozd	β	*magyar*	I° e.	r.	*unit.*	I° k.	i.	magyar-román
•Magyar-Bükkös	β	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	I° g.	i. u. r.	magyar-román
Istvánháza	α	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	II° g.	—	magyar

Délkeleten a kisenyedi hegyek, mögöttük a Viza-völgygyel, keleten a Küküllővölgy, mely a Maros-völgybe torkol, s északkeleten a Marosmelléknek a székelyföldig terjedő domborodásai adják meg e térszin jellegzetes vonásait, hol 6 magyar, 3 német nyelvsziget fekszik szétszórva 42 román helység között. A magyar faluk a székelyföld, a német faluk a volt Királyföld felé közeledő lépcsőzetet formálnak, — azokkal *valaha összefügghettek*.

Erről meggyőző adatokat tár fel a régi statisztika. Lenk altábornagy a megye keleti részein 26 községet talált magyar, 9-et szász s csak 14-et

román többséggel. Akkor a marosmelléki hegyeket egészen betöltötték a magyar képződmények, a mik a Küküllőn át a kisenyedi hegyekig s a Vizáig értek. Magyar volt a fajtöbbség Vizaknán, Balázsfalván, Vingárd, Veresegyháza, Pókafalva, Örményszékes, Mámor, Asszonynépe, Fugad, Háport, Szt-Benedek, Karácsonfalva, Buzás-Bocsárd, Ispánlaka, Oláh-Szilvás, Tordos és Tür, — továbbá Magyar-Herepe, Magyar-Sülye és Magyar-Bagó falukban. Ugyanakkor német fajtöbbsége volt Szász-Csanád, Csicsó-Holdvilág, Buzd, Sorostély és Kis-Ludas helységeknek. Ma mindezekben a románság van elterjedve számbeli túlsúllyal. Még élnek abból a nemzedékből, mely látta a régi állapotot, — s látnia kellett hogyan változott el alig 5—6 évtized alatt. A régi magyar többség maradványa: Vizaknán, Buzás-Bocsárdon, Türön és Szt-Benedeken IV—IV^0, a két Balázsfalván, Magyar-Herepén III—III^0, Magyar-Sülyén, Magyar-Bagón, Oláh-Szilváson, Karácsonfalván, továbbá Mámor, Ladamos és Landor falukban II—II^0, — egyebütt csak spórák maradtak. A régi szász többség maradványa: Kis-Ludason V^0, Szász-Csanádon, Csicsó-Holdvilágon, Búzdon IV—IV^0, Sorostélyon III^0. Van arra is példa, hogy eloláhosodott magyar falukban a IV^0 kisebbség ma szász; ilyen Vingárd és Pókafalva. Csak egy román község: Medvés magyarosodott meg az utolsó félszáz év során. A szász faluk mindegyikében erős (III—V^0) román minoritás fejlődött; csoda, hogy a 6 magyar nyelvszigeten ez a fejlődés még a kezdetnél (I^0) tart, — azokat a hullámok elkerülték, vagy átcsaptak rajtuk a torda-aranyosi mezőség felé.

Foglaljuk össze az előadottakat.

Alsó-Fehérben 2 magyar, 2 román *várost* találtunk. Amazok egyike egykor fejedelmi székhely (Gyulafehérvár), másika a megye székhelye (Nagy-Enyed). A két román városban (Vizaknán és Abrudbányán) még a közel-multban magyar volt a fajtöbbség, — azóta oláhosodtak el. A megye *6 nagy községe* közül ma csak 1 magyar, 5 román, — az utóbbiak szintén a magyar elem térveszteségei. A kis községek 47 *körbe* kapcsolják, melyek közül 45 kör 2—5, 2 kör 6—7 faluból áll. A fajtöbbség 6 körben magyar, a többiben román.

A helységek *mérete* megyeszerte ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* 𝔅.	𝔄.	𝔡.	𝔠.	𝔟.	𝔞.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	1	—	—	—	8	6	17	helység.
román	—	—	3	5	4	47	67	35	161	helység.
német	—	—	—	—	—	3	—	—	3	helység.

Tiszta magyar vagy német helység a megyében nincs; tiszta román van 47. Súlytalan (I^0) kisebbség 6 magyar és 19 román helységre esik, — ott szórványosan 3—3 helységben román és czigány, itt 42-ben magyar, 4-ben német, 1-ben horvát s 22-ben czigány elem fordul elő.

A súlyosabb minoritások így oszlanak meg:

A faj-többség	A fajkisebbség: [illegible]				[illegible]				
	magyar	román	német	egyéb ny.	magyar	román	német	egyéb ny.	
magyar	+	5	—	—	+	2	—	—	helységben.
román	14	+	6	—	22	+	1	2	
német	—	2	+	—	—	1	+	—	

Ebből kitűnik, hogy a magyar helységek nagyobb fele, s a szász helységek mindegyike súlyos román minoritással van megterhelve: míg a román helységeknek csak negyedére jut erős magyar vagy szász minoritás, az egykori magyar és szász többség maradványa gyanánt. Az eloláhosodott községek száma megyeszerte sokkal több, — nagy részükben a magyar vagy a szász elem csaknem teljesen elenyészett.

A *felekezeti* viszonyok a megyében ilyenek:

R. kath. helység nincs több 1-nél (pedig az erdélyi r. kath. püspök székhelye a megyében van: Gyulafehérvártt, — ez 1 is *eloláhosodott* magyar helység: Verespatak. A *g. kath* helységek száma 87, melyek közül 84 román, 3 magyar (Maros-Ujvár-Akna, Megykerék és Gyulafehérvár), hol a magyar hivek egy része oláh templomba jár. A *kel. gör.* községek száma 74, s ez mind román. *Ev. ref.* helység van 18, ebből 17 magyar, 1 szász (Monora), de itt — azt hiszszük — a helységnévtár regisztrálása téves, s rovatcsere okozta a tévedést: a protestáns hivek kalvinista rovatba kerültek, az ág. ev. rovat pedig *üres* maradt. A szászok helyén magyar kalvinista elem Monorán soh'sem volt: kalvinista szászokra pedig Erdélyben nincs példa. Az *ág. ev.* helységek száma 4: köztük 2 szász, 2 román. Mi az előbbiekhez soroljuk 3-iknak Monorát is. A 2 ág. ev. *román* helység példájában csak azt látjuk, hogy a románság megoszlik a g. kath. és kel. gör. felekezet közt. — Így marad a protestáns szászság *relative többségben* a két román felekezet fölött. Végül *1 unitárius* helysége is van a megyének, s ez magyar.

Az erős felekezeti *kisebbségek* így oszlanak meg: *r. kath.* a minoritás 1 g. kath. magyar, — 2 g. kath. és 3 kel. gör. román helységben; *g. kath.* a minoritás 27 kel. gör. s 1 ág. ev. román, — 10 ev. ref. magyar s 2 ág. ev. szász helységben: *kel. gör.* a kisebbség 12 g. kath. és 1 ág. ev. román, 1 ág. ev. szász helységben: *ág. ev.* a kisebbség 4 g. kath. és 2 kel. gör. román helységben. — *ev. ref.* a kisebbség 19 g. kath., 27 kel. gör. román és 3 g. kath. magyar helységben. *Unit.* kisebbség megyeszerte nincs.

A *nyelvterületi* viszonyok képe ez: 161 román község egy tagban fekszik, a szomszéd hunyadi, szebeni, nagy-küküllői, torda-aranyosi és aradi román nyelvterület mellé. A 17 magyar s a 3 német helység megannyi szigetképződmény. E kép úgy alakult ki, hogy a régi magyar és szász vidékeket ellepte a Hunyad, Szeben és Fogaras felől északnak terjeszkedő románság, melynek hullámai Torda-Aranyosban és — mint legott látni fogjuk — Kis-Küküllő területén összeértek az északról beszivárgott, s délnek tartó románság hullámaival.

Kis-Küküllőmegye.

Tér felületét középmagasságú hegyek és halmok borítják: ú. m. a *marosmelléki* magaslatok, melyekkel Alsó-Fehér- és Udvarhely megyékben már találkoztunk, — ezek a Marost felső szakaszától a középső szakaszig Kis-Küküllő megyén át követik; a *Küküllő-köz* magaslatai, amik a Kis-, s a Nagy-Küküllő vize közt a megye gerinczvonalában huzódnak el, — ezeket is láttuk Nagy-Küküllőmegye területén.

A magaslatok alatt három völgynyilás vezet, csaknem párhuzamosan, keletről nyugat felé: a Nagy-Küküllőé, mely a megyének déli, a Marosé, mely északi határfolyama, — és kettejük közt a Kis-Küküllőé, mely a megye területét középen szeli, s a Nagy-Küküllővel a megye nyugati határában, Alsó-Fehér szélén egyesül.

A térszinen 118 helység épült. 31 magyar, 22 német és 65 román; a magyar községek nagyrészt a székelyföld, a németek a nagy-küküllőmegyei Királyföld határában, s a román faluk azon a hullámtéren feküsznek, hol az ország mélyéig beszivárgott románság két áramlata találkozott.

A helységeket térszakaszonkint vesszük szemlélet alá. Előbb a megye déli részén levőket, a Nagy-Küküllő s a Küküllő-köz vonalán, — aztán a középső tagon fekvőket, a Kis-Küküllő mentében, — végre az északiakat, a marosmelléki hegyek közt s a Maros vonalon.

A küküllőmelléki hegyekben (6 magyar, 11 német, 10 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év alatt volt
Erzsébetvárosi j.								
Oláh-Zsákod	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	III° g.	r. i.	román
Pipe	α	*magyar*	I° e	—	*unit.*	I° r.	g.	*román*
•Szász-Nádas	a	*német*	III° r. II° m.	—	*ág ev.*	III° k.	r. e. u. g.	német-román
•Czikmántor	β	*német*	III° r.	m.	*ág. ev.*	III° g.	r. e.	német-román
Szász-Magyaros	β	*német*	II° r.	—	*ág. ev.*	I° g.	e. r.	német-román
:*Szénaverős*	a	*német*	I° r.	—	*ág. ev.*	I° k.	—	német-román
:*Zágor*	a	*német*	I° r.	e m.	*ág. ev.*	II° k.	g.	német-román
•Domáld	β	*német*	I° r.	e.	*ág. ev.*	II° k.	—	német-román
Hundorf	β	román	IV° n.	—	g. kath.	IV° á. III° k.	—	*német*-román
Szász-Szt-Iván	β	*német*	III° r.	--	*ág. ev.*	IV° g.	e.	német-román
•Kund	α	*német*	I° m.	r.	*ág. ev.*	I° g.	e. r.	német-román
Gogány	α	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° g.	—	magyar-román
Gogán-Váralja	β	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r.	magyar-román
Dicső-szt-mártoni j.								
Szász-Csávás	β	*magyar*	II° e.	r.	*ev. ref.*	I° g.	k. r. i.	magyar
•Leppend	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	III° g.	e.	román
Szász-Dányán	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	magyar-román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
:*Bogács*	a	*német*	II°r. II°e.	—	*ág. ev.*	IV° g.	—	német-román
Magyar-Sáros	a	*magyar*	IV° r.	e.	*unit.*	IV° g.	e. r.	magyar-román
Pócstelke	β	román	II°m. II°n.	—	*kel. gör.*	II° e.	a. g. r.	*német*-román
•Balázstelke	a	román	IV° m.	e.	*kel. gör.*	III°g. II°á.	n. e. r.	*német*-román
:*Felső Bajom*	β	*német*	III°r. II°e.	—	*ág. ev.*	III° g.	e.	német-román
•Völcz	a	román	V° n.	—	g. kath.	V°a. II°k.	—	*német*-román
Alsó-Bajom	a	román	II° n.	m. e.	*kel. gör.*	II°g.	a. e. i. n. r.	*német*-román
Hosszúaszói j.								
Faisz	β	román	—	-	g. kath.	—	—	román
•Tatárlaka	β	román	II° n.	e.	g. kath.	II° a.	r.	*német*-román
Oláh-Karácsonfalva	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	III° g.	i.	román
:*Bolkács*	a	*német*	II° r.	e.	*ág. ev.*	III° g.	e.	német-román

A Nagy-Küküllő-völgy (1 magyar, 5 német, 15 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Erzsébetvárosi j.								
Sárd	β	román	IV° m.	—	*kel. gör.*	III°u. II°e.	a.	*magyar*-román
•Nagy- és Kis-Bún	a	román	IV° m.	e.	*kel. gör.*	III° e.	u. i.	*magyar*-román
:*Hétur*	a	*német*	V° r.	e.	*ág. ev.*	V° k.	r.	német-román
•.•Erzsébetváros	b	*magyar*	III°e. III°r.	n.	g. kath.	III°r. II°e.	a. k. n. i.	*örm.*-magy.-rom.
•Szász-Kis-Almás	β	román	IV° m.	—	*kel gör*	III°e. II°g.	r.	*magyar*-román
Szász-Ernye	β	román	II° m.	—	*kel. gör.*	IV° g.	e.	*magyar*-román
Jövedics	β	*német*	III°r. II°m.	—	*ág. ev.*	IV° k.	—	német-román
Gyákos	α	román	II° n.	e. m.	g. kath.	II° a.	k. i.	*német*-román
•Somogyom	β	román	III°m. II°n.	—	g. kath.	II° r.	e. a. k.	*magyar*-román
Kőrös	a	román	IV° n.	m.	*kel. gör.*	IV°a. II°g.	—	*német*-román
•Darlacz	a	román	III°n. II°m.		*kel. gör.*	III°a.	g. i. e. r.	*német*-román
Hosszuaszói j.								
:Nagy-Ekemező	a	*német*	II°e II°r.	—	*ág ev.*	III° g.	k. r.	német-román
Kis-Ekemező	α	*német*	III° r.	—	*ág ev.*	III° g.	—	német-román
Keszlér	β	román	—	—	*kel. gör.*	V° g.	—	román
•Oláh-Bükkös	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Hoszszupatak	β	román	I° e.	—	g. kath.	—	-	román
•Mikeszásza	a	román	II° m.		g. kath	II° e.	r. i.	*magyar*-román
Lunka	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Lodormány	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Hoszszuaszó	a	*német*	IV°r. III°m.	—	*ág. ev.*	IV°g. II°e.	r. i.	*magy.*-ném.-rom.
Glogovecz	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román

A megye déli részére 7 magyar, 16 német és 25 román **hegység** esik. Félszáz év előtt — Lenk altábornagy statisztikája **szerint — e vidéknek** 11 magyar, 11 román, 25 német s 1 örmény **helysége volt. Akkor** a román elem még csak kezdett idáig szivárgani, hol a **magyar Tordamegye** s a szász Medgyes- és Küküllő székek határai **érintkeztek. Az** idézett forrás-munka szász fajtöbbséget talált **Tatárlakán, Hundorfon,**

Völczön, Pócstelkén, Balázstelkén, Gyákoson, Kőrösön és Darlaczon, — magyar fajtöbbséget pedig Szász-Ernye, Szász-Kis-Almás, Sárd, Nagy- és Kis-Bun, Somogyom, Mikeszásza és Hosszúaszó falukban, végre örmény többséget Erzsébetvárosban. Pipe, mely akkor román falu volt és Erzsébetváros azóta megmagyarosodtak, — Hosszúaszó németté lett, *6 magyar és 9 szász helység pedig eloláhosodott.* Amazok: Mikeszásza, Somogyom, Szász-Kis-Almás, Szász-Ernye, Sárd, Nagy- és Kis-Búnnal, — emezek Tatárlaka, Hundorf, Pócstelke, Balázstelke, Völcz, Alsó-Bajom, Gyákos, Kőrös és Darlacz.

Csak a jelentékeny fajminoritás emlékeztet ma a volt *magyar* és *szász* többségre. *Amaz* Szász-Kis-Almáson, Sárdon, Nagy- és Kis-Búnon, Balázstelkén és Pócstelkén IV—IV°, Somogyomban III°, Szász-Ernyén II°; — *emez* Völczön V°, Kőrösön és Hundorfon IV°, Darlaczon III°, Tatárlakán, Alsó-Bajomban és Gyákoson II—II°.

Erős *román* kisebbség mutatkozik a másajku községekben csaknem mindenütt; melynek ereje: V° a magyar Gogányon s a szász Héturon, — IV° a magyar Szász-Dányán, Magyar-Sároson, s a német Hosszúaszón, — III° a magyar Gógán-Váralján, s a német Jöredicsen, Felső-Bajomban, Szász-Szt-Ivánon s Kis-Ekemezőn. A többi képződmények mindegyikére jut I—II° román minoritás. Ellenben van e térszakaszokon 5 *tiszta román* falu: ú. m. Lodormány, Lunka, Oláh-Bükkös, Keszlér és Faisz.

A magyar helységek mérete ma: 1 b, 1 a., 3 *β*., 2 *α*., a szász helységeké: 8 a., 6 *β*., 2 *α*; — s a román helységeké: 7 a., 13 *β*., 5 *α*. E vidék kis népességű városi képződménye magyar, 7 nagy községe szász, — 40 kis községének csaknem kétharmada román.

Ime a hullámtér *déli* része, hol a románság az elmult százévek alatt az alsó Maros s az Olt felől, a tordavidéki magyarságban s a medgyesszéki szászságban lassan elterjedt, *számaránya* új jövevényekkel egyre növekedett, s az utolsó félszáz év alatt túlsúlyra jutott.

Lássuk a megye középvonalát.

A Kis-Küküllő-völgy és melléke (19 magyar, 6 német, 21 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	A *fajnépesség* félszáz év előtt volt:
Erzsébetvárosi j.								
•Balavásár	β	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	r. i.	magyar-román
Kis-Kend	α	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	II° r.	i. g.	magyar-román
Nagy-Kend	β	*magyar*	I° r.	n.	*ev. ref.*	I° r.	g.a.i.	magyar-román
Koród	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° r.	i.k.e.	román
•Koród-Szt-Márton	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev ref.*	III° k.	i.r.g.u.	magyar-román
Vámos-Udvarhely	β	román	III° m.	—	g. kath.	II° e.	u.k.i.r.	*magyar*-román
•Egrestő	β	*magyar*	III° r.	e. n.	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	magyar-román
Fületelke	β	*német*	I° r.	e.	*ág. ev.*	I° k.	—	német

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Kis-Szöllős	β	*német*	I° r.	m.	*ág. ev.*	I• k.	r.	német
•Oláh-Solymos	β	román	I• n.	m.	*kel. gör.*	II° g.	i. e.	román
Oláh-Szent-László	β	román	I• e.	m.	*kel. gör.*	—	—	román
•Kis-Szt-László	β	*német*	I° e	r. m.	*ág. ev.*	I° k.	—	német-román
Szász-Örményes	β	*német*	I° r.	m. e.	*ág. ev.*	II• k.	e.	német-román
Dicső-szt-mártoni j.								
•Szász-Bonyha	a	*magyar*	III• r. III• e.	—	*ev. ref.*	IV° k.	r.i.g.	magyar-román
Bernád	α	román	II° m.	—	g. kath.	IV°k. II•e.	i.r.	*magyar*-román
Kis-Küküllő-Széplak	β	román	V° m.	e.	*kel. gör.*	IV• e.	u. i.	*magyar*-román
•Héderfája	β	*magyar*	I° e.	r.	*ev. ref.*	I° k.	i.	magyar-román
Felső-Kápolna	α	román	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	i.	román
•Mikefalva	β	*magyar*	III° r.	-·-	*ev. ref.*	II° g.	k.u.i.r.	magyar-rom:in
Abosfalva	α	román	V• m.	—	*kel. gör.*	III°g. II•e.	r.u.i.	*magyar*-román
•Deésfalva	β	*magyar*	III°r. II°e.	—	g. kath.	III° u.	e. r.	magyar-román
Harangláb	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	IV°g. II°u.	r.i.k.	magyar-román
Vámos-Galfalva	a	*magyar*	II° r.	--	*ev. ref.*	II° g.	r.u.i.	magyar-román
•Pócsfalva	α	*magyar*	V° r.	--	*ág. ev.*	V° g.	i.r.k.u.	magyar-román
Csüdötelke	β	román	III° m.	—	g. kath.	IV°k. II°e.	i.	román
Borzás	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	r.	román
•Szőkefalva	β	*magyar*	II° r.	e.	*ev. ref.*	III°r. II°g.	u.	magyar-román
⁝*Dicső-Szt-Márton*	b	*magyar*	III• r.	e. n.	g. kath.	III°e. II°u.	r.i.a.	magyar-román
Dombó	β	*magyar*	II° r.	—	*unit.*	II° g.	e.i.k.	magyar-román
•Adamos	a	*magyar*	III°r. II°e.	-	*unit.*	III° g.	e r.i k.	magyar-román
Királyfalva	a	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	r. u.	magyar-román
•Sövényfalva	a	román	IV° m.	—	g. kath.	III°e. II°k.	r.u.i.	*magyar*-román
Küküllővár	a	román	II° n.	m. e.	*kel. gör.*	III° g.	e.r.u.i.	*magyar*-román
Hosszú-aszói j.								
Szász-Veszszős	a	román	IV°n. II°e. II°m.	—	g. kath.	IV°a. II°e.	—	*magy.*-német-rom.
•Boldogfalva	α	román	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i	*magyar*-román
Alsó-Kápolna	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° e.	—	román
⁝*Zsidve*	a	*német*	II° r.	e.	*ág. ev.*	II° g.	e.	német-román
•Betlen-Szt-Miklós	a	*magyar*	III° r.	e	g. kath.	IV°e. III°u.	i.r.	magyar-román
Szász-Völgye	α	román	—	--	g. kath.	I° i.	—	román
Magyar-Bénye	a	román	II° m.	--	g. kath.	II° e.	i. r.	*magyar*-román
•Szépmező	a	*német*	II° r.	e.	*ág. ev.*	III° g.	-·	német
Szpinn	α	román	—	—	g. kath.	··	-·	román
•Pánád	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° e.	—	román
Kis-Iklód	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
•Szancsal	a	román	I° e.	m.	g. kath.	I° e.	i.	*magyar*-román
Magyar-Péterlaka	α	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g	i.	magyar

A Kis-Küküllő Udvarhely s a maros-tordai Nyárádvidék közt indul délnyugat felé s Alsó-Fehér megye határán összeér a Nagy-Küküllővel. A völgység, mely a Küküllő-köz s a Marosmellék hegyei közé mélyed, úgyszólva folytatása a székelyföldnek. Ugyanaz a fajmagyar nép

lakja, a mi a Nyárádvidéket, s ugyanazok a községtipusok jelennek meg itt is, a melyekkel Maros-Torda dél-keleti, Udvarhely délnyugati szélén találkoztunk. Néhány szász falu épúgy áthajlik ide a volt Királyföldi szász képződmények tömegéből, mint Udvarhely felé.

Ma 19 *magyar* község fekszik itt széttagolva, — félszáz év előtt 29 feküdt Balavásártól Magyar-Bényéig egy tagban, s kapcsolatban egyfelől az udvarhelyi székelyekkel, másfelől az alsó-fehéri magyarokkal. Lenk tábornok statisztikája csak 11 *román* helységet számlál el, a mik akkor e völgy vonalába estek Azóta 10 magyar faluban a román fajnép jutott többségre, s ezáltal a magyar képződmények egykori összefüggése megtöredezett. A széles földszalag, mely a Kis-Küküllő mentén a középmarosi magyarság s a székelyföld közt összeköttetést tartott fenn, több darabba szakadt, s az egységes magyar területből 3 falu szétszórt *nyelvszigetté* változott, 4 a székely határszélhez tapad, *12 falu pedig külön nyelvmedenczét* alkot, melyhez a Küküllő-közből más 5 helység csatlakozik. Ez a *kis-küküllői magyar medencze:* 17 helységre terjed, — egy román falu el van benne szigetelve. Kialakulása az utolsó évtizedek alatt, szemünk láttára ment végbe, — s kétségtelenné teszi, hogy Erdély többi 4 magyar medenczéje: Tordánál az aranyos-melléki, Kolozsvár és a Kalotaszeg közt a király-hágó—kis-szamos-közi, Szilágyban a szamosmelléki s a kraszna—berettyó-közi, a magyar nyelvterület hasonló dekomponálódása folytán keletkeztek.

A *román* helységekben, melyek a Kis-Küküllő-völgy magyar medenczéjét környékezik, megtalálni ma is a *majorizált magyar kisebbséget.* Ennek súlya: Boldogfalván, Abosfalván és Kis-Küküllő-Széplakon V—V°, Sövényfalván IV°, Csűdőtelkén és Vámos-Udvarhelyen III—III°, Magyar-Bényén, Bernádon és Koródon II—II°, — míg Szász-Vesszősön IV°, Küküllővároн II° *német* kisebbséget találni ma, e két eloláhosodott magyar helységben. A megmaradt magyar képződmények legtöbbjére erős román kisebbség esik, melynek ereje: Pócsfalván V°, Királyfalván, Haranglábon és Koród-Szt-Mártonban IV—IV°, Dicső-Szt-Mártonban, Ádámoson, Betlenfalván, Egrestő, Szász-Bonyha, Mikefalva és Deésfalva községekben III—III°, végre Balavásáron, Dombón, Vámos-Gálfalván és Szőkefalván II—II°. Elég erős a román minoritás a szász faluk közül Zsidvén és Szépmezőn (II—II°).

Kétségtelen, hogy a magyar talaj ez átalakulását előző százévek készítették elő, s nem az a pár román falu okozta, a mik a magyar medencze körül feküsznek. Azok mérete: 5 a., 8 β„ 8 α, — a magyar helységeké 1 b., 5 a., 10 β., 3 α, s a szász helységeké: 2 a., 4 β. Száz évek műve, hogy a román áramlat hullámai délről felhatoltak a Kis-Küküllőig, északról leértek a Mezőség mélyére, s a két áramlat a közbenső hullámtéren találkozhatott.

Lássuk e hullámtér északi részét, túl a Kis-Küküllőn, a Maros-mellék s a Maros-völgy körül.

A Maros-völgy (4 magyar, 4 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség félszáz év előtt volt
Radnóti járás.								
Kerelő	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° r.	e.	román
•Kerelő-Szt-Pál	β	*magyar*	III°e.III°r.	—	*r. kath.*	III° g.	e.	magyar-román
Vidrátszeg	β	román	II° m.	e.	g. kath.	V° k.	e. r.	román
•Buzás-Bessenyő	a	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	IV°r. III°g	i.	*román*
Maros-Ugra	a	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	III°k. II°r.	g.	magyar-román
•Csapó	β	román	V° m.	e.	g. kath.	IV°e.	r.i.u.k.	*magyar*-román
Gyulás	α	román	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	román
‡Radnót	a	*magyar*	III°r. II°e.	—	*ev. ref.*	IV°g II°r.	u.	magyar-román

A maros-melléki hegyek (1 magyar, 15 román helységgel):

Radnóti járás.								
Szélkut	a	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	III° g.	e.	román
Kincses	β	román	I° m.	e.	*kel gör.*	III° g.	i. e.	román
•Dég	a	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	II° g.	i.	román
Bord	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Oláh-Sályi	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	román
•Oláh-Kocsárd	a	román	I° m.	—	g. kath.	V° k.	e. r. i.	román
Bábahalma	a	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	III° g.	e.	román
Erdőalja	β	román	I° m.	—	g. kath.	IV° k.	i.	román
•Laczkád	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Somostelke	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° e.	r. k. i.	román
•Nagy-Cserged	β	román	I° m.	e.	*kel. gör.*	IV° g.	e. i.	román
Kis-Cserged	α	román	I° e.	—	g. kath.	—	—	román
•Nagy-Teremi	a	román	IV° m.	—	g. kath.	IV° e.	i. u.	*magyar*-román
Teremi-Ujfalu	β	*magyar*	II° e.	r.	*ev. ref.*	I° g.	r. u.	mgyar-román
Kis-Teremi	α	román	III°h.III°m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	román
Vajdakuta	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	

E térszinen 19 román helység közt csak 5 magyar helységet találunk. Félszáz év előtt csak 2-vel volt több: Buzás-Bessenyőn *azóta* lett a fajtöbbség magyarrá, míg Csapó- és Nagy-Teremi, a mik akkor magyar faluk voltak, azóta romanizálódtak; Csapón ma is V°, Nagy-Teremin IV° a magyar kisebbség. Erős a román minoritás Maros-Ugrán IV°, Kerelő-Szt-Pálon, Radnóton és Buzás-Bessenyőn III—III°, — míg Teremi-Ujfalun II° czigány kisebbség mutatkozik. A régebbi román képződmények közül csak Somostelkén és Gyuláson van II—II°-nyi magyar, — egyebütt az ereje csekély.

A kép hasonló ahhoz, a mit a torda-aranyosi s a kolozsi mezőség déli részén láttunk. Elszigetelt gyér számú magyar helységek, a miket elég népes román képződmények vesznek körül, köztük néhány olyan, mely csak a közel-multban oláhosodott el. A magyar helységek mérete: 3 a., 2 β, — a románoké: 5 a., 9 β., 5 α. A magyar szigetek a Maros

partján lánczolatosan feküsznek: Kerelő-Szt-Pál, Buzás-Bessenyő, Maros-Ugra és Radnót; a lánczolatnak Alsó-Fehér területén van folytatása is. hol Kutyfalva, Istvánháza, Magyar-Bükkösd, Ozd és Medves magyar nyelvszigetek a Maros-völgytől be a maros-melléki hegységbe s túl a magaslatokon, Betlen-Szt-Miklósnál a Kis-Küküllőig átérnek. A két összefüggő szigetsor azt jelenti, hogy nem távolmultban a magyar nyelvhatár addig ért. E sorokon át a román hullámok réseket mostak maguknak: *északkeleten* ott, hol Kerelő, Vidrátszeg és Vajdakuta, — *délnyugaton* ott, hol Oroszi és Oláh-Péterlaka román faluk feküsznek. Egyik irányból Maros-Tordán át az *északi*, másik irányból, Alsó-Fehér felől a *déli* áramlat hullámai érkeztek ide, — amazok romanizálták Nagy-Teremit, Csapót, emezek eloláhosították Magyar-Sülyét és Magyar-Herepét. A sorfal két oldalról áttörött, a hullámok körül fogták, s maradványait elszigetelték.

———

Foglaljuk össze a megyéről előadottakat.

Kis-Küküllőnek van 1 magyar városa (Erzsébetváros), s 10 *nagyközsége*, ú. m. 2 magyar, 8 német. Kisközségei 41 körbe kapcsolvák, melyek mindegyike 2—4 faluból áll, — a fajtöbbség 8 körben magyar, 33-ban román.

A helységek *mérete* ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	2	9	15	5	31	helység.
román	—	17	30	18	65	
német	—	10	11	1	22	

Tiszta román helység van 7, — tiszta magyar és német helység nincs. *Súlytalan* (I⁰) kisebbség esik 5 magyar, 26 román, 8 német helységre, s a szórványos minoritás magyar 19 román, 1 német helységben, román 2 magyar, 6 német helységben, német 1 román, s czigány 3 magyar, 6 román, 1 német helységben.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V⁰ magyar	román	német	egyéb ny.	II—III⁰ magyar	román	német	horvát	egyéb ny.	
magyar	*	8	—	—	*	16	—	—	2	helységben.
román	10	*	4	—	12	*	5	1	—	
német	—	2	*	—	—	11	*	—	1	

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek: A *magyar* helységek közül 1 *r. kath.*, 1 *ág. ev.*, 21 *ev. ref.*, 1 *unit.* és 4 *g. kath.*, — a *román* helység közül 41 *g. kath.*, 24 *kel. gör.*, a *szász* helységek mind *ág. ev.* vallásúak. A jelentékenyebb *felekezeti kisebbség r. kath.* 1 g. kath. román, 1 g. kath. és 3 ev. ref. magyar helységben, – *g. kath.* 15 kel. gör. román, 1 r. kath., 10 ev. ref., 1 ág. ev. és 3 unit. magyar helységben, —

kel. gör. 5 g. kath. román, 3 ev. ref. magyar és 5 ág. ev. német helységben, — *ág. ev.* 5 g. kalh., 2 kel. gör. román helységben, — *ev. ref.* 8 g. kath., 4 kel. gör. román, s 2 g. kath. magyar helységben, végre *unit.* 1 kel. gör. román, s 1 g. kath. magyar helységben.

A *nyelvterületi* viszonyok megyeszerte így alakultak: a *magyar* helységek közül 7 falu a megye keteti határán a maros-tordai székelységgel áll kapcsolatban, — 17 egy csoportot formál: ez a *kis-küküllői magyar nyelvmedencze*, 7 község el van szerte szigetelve. A *német* helységek közül 19 két tagra osztva csatlakozik az *olt-küküllő-közi szász medenczéhez*, 2 helységgel Megyes, 17-tel Segesvár felé, — 3 szász falu szigetképződmény. A *román* helységek ketteje a magyar medenczében, négy a székely határszélen izolálva fekszik, — 59 osztatlanul egy tagban, a maros-tordai, torda-aranyosi, alsó-fehéri és nagy-küküllőmegyei román képződmények közt; ezek három oldalról körülzárják a magyar medenczét, s egy éket mélyesztenek a szász medencze nagy- és kis-küküllői része közé.

Az előadottakban bemutattuk *Erdély déli részét*, hét megye 1055 helységében az országtáj fajnépességét. Az eredményekről a következő sommázat ad számot.

Az országtájnak van 14 *városi* képződménye, ú. m. 5 magyar, 3 német és 6 román. A *nagyközségek* száma 167, ezek közül 15 magyar, 90 német és 62 román. A 874 kisközség 232 körbe van kapcsolva, melyekből 198 áll 2—5 faluból s a fajtöbbség 21 körben magyar, 11-ben német, 166-ban román, — 33 kör áll 6—10, 1 kör 12 faluból, s a faj-többség mindannyiban román.

A helységek *mérete*, a fajnépek többsége szerint csoportosítva, ilyen:

Méretre:		*Fajtöbbségre:* magyar	román	német	
legnagyobb	(𝕮)	1	—	—	helység
»	(𝕭)	—	—	1	
nagyméretű	(ℭ)	—	—	1	
»	(𝔅)	1	—	1	
»	(𝔄)	2	4	—	
középméretű	(𝖉)	1	4	1	
»	(𝖈)	3	15	3	
»	(𝖇)	4	18	11	
»	(𝖆)	21	169	59	
kisméretű	(β)	29	336	51	
»	(α)	12	299	8	
	együtt	74	845	136	

Tiszta magyar vagy német helység a hét megyében egy sincs; tiszta román van 291. *Súlytalan* kisebbséget találtunk 13 magyar, 387 román, 9 német helységben, s e kisebbség 186 román s 1 német helységben magyar, — 6 magyar s 7 német helységben román, 62 román helység-

ben német, — 1—1 román helységben horvát és vend, — végre 7 magyar, 137 román s 1 német helységben czigány.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	román	német	egyéb ny.	II—III° magyar	román	német	horvát	egyéb ny.	
magyar	*	28	1	—	*	28	1	—	3	helység-ben.
román	33	*	32	2	72	*	16	1	11	
német	—	61	*	—	—	61	*	—	5	

A *felekezeti* viszonyok a hét megye területén ilyenek:

R. kath. a többség 9 helységben, a mik közül 4 magyar és 5 román; *g. kath.* 245-ben, közülük 7 magyar, 237 román s 1 német; *kel. gör.* 602-ben, köztük 4 magyar, 593 román és 5 német; *ág. ev.* 148-ban, ebből 11 magyar, 8 román, 129 német; ev. ref. 43-ban, ú. m. 40 magyar, 2 román s 1 német, végre *unitárius* 8 magyar helységben.

Egy a *felekezet* 304 román s 1 német helységben: ott 53-ban g. kath., 251-ben kel. gör., — itt 1-ben ág. ev.

A nagyobb számarányu *felekezeti kisebbségek* (községenkint csak a legnagyobbat véve figyelembe), így állanak a felekezeti s a fajtöbbséggel szemközt:

A felekezeti többség	*A felekezeti kisebbség* IV—V° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	II—III° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	
r. kath.	*	1	3	—	—	—	*	3	1	—	1	—	helységben.
g. kath.	1	*	23	9	10	—	8	*	12	7	25	1	
kel. gör.	3	31	*	20	3	—	21	62	*	7	18	1	
ág. ev.	1	22	60	*	—	—	1	15	41	*	—	—	
ev. ref.	1	12	4	—	*	—	2	9	6	—	*	—	
unit.	—	1	1	—	1	*	—	2	1	—	—	*	
A fajtöbbség													
magyar	3	13	8	1	3	—	5	13	12	—	4	1	
román	3	35	32	23	11	—	26	63	13	13	40	1	
német	—	19	51	5	—	—	1	15	36	1	—	—	

E táblázatokból kitűnik, hogy a *magyarságnak Erdély déli részein voltak a legnagyobb térveszteségei.* Erős magyar kisebbség 105 román helységben van, s ezek félszász év előtt nagyrészt *magyar községek voltak.* Közel félannyi az akkori magyar faluk száma, hol magyar elem már csak szórványosan található; míg erős *román minoritás további 56 magyar helységben* fordul elő. Ennek megfelelnek a felekezeti arány számok: az orthodox szertartású hivek *46 magyar* helységben erős kisebbségre fejlődtek, u. m. 26-ban a g. kath., 20-ban a kel. gör. egyház hivei, — és *11 magyar* helységben már többségben vannak. A magyar minoritás pedig, mely 105 román helységre terjed, csak 51 esetben ev. ref. és 29-ben r. kath., — a többi 25 esetben a magyar elem g. kath. vagy

kel. gör. román templomba jár. Ujabb bizonyság, hogy az eloláhosodásnak egyik jelentékeny tényezője a vallás volt.

Sok tért vesztettek a *szászok* is ez országtájon. Erős német kisebbség 48 román községben van, a mik félszáz éve még szász községek voltak, közel ugyanannyi az oly román helységek száma, hol az egykori szász többségnek nyoma alig maradt. Ma 122 szász helységben van erős román kisebbség, vagyis 14 falu híjján *valamennyi szász telepen* s e fajnép közel van ahhoz. hogy a románságban egészen elmerüljön. A két orthodox szertartású felekezet erős minoritása 121 szász helységre terjed, a mi megfelel — egy község híjján — a román fajminoritások elterjedésének. Viszont ág. ev. kisebbség csak 36 román községben van, a mi annak jele, hogy 12 eloláhosodott faluban oláh misére már szászok is járnak. Arról a 8 román községről, hol a felekezeti majoritás ág. ev., már említettük, hogy ott eloláhosodott, de ma még protestáns vallású bolgárok laknak.

Csodálatos, hogy a két történeti faj; magyar és szász, nyolczszáz éves közös történetük után, viszontagságaik és veszteségeik közepett, *fajaverzióval* látszik egymás iránt viselhetni, a minek feltűnő jele, hogy erős német kisebbséget csak 2 magyar, magyar kisebbséget egy szász helységben sem találhatni.

Az országtáj *nyelvterületi* viszonyairól az előadottakat így foglalhatjuk össze.

A hét megye *magyar* községei közül 19 a székelyföld magyar nyelvhatárába esik, — 17 a *kis-küküllői nyelvmedenczét* alkotja, 37 pedig szétszórtan el van szigetelve. — A *szász* helységek három medenczébe tagolvák: 11 a *barczasági*, 14 a *szebenvidéki* medenczét, 95 az *Olt s a Küküllőség közt* fekvőt alkotja, — 16 el van szigetelve. A *román* helységek zöme: 829 egy tagban fekszik az északi s az alföldi megyék román nyelvterületéhez zárkozva, — 16 a magyar s a szász medenczékben izoláltan keletkezett.

S most vessünk egy pillantást az *egész erdélyi terület* néprajzi térképére.

IV. Visszapillantás az erdélyi részek felé.

Túl a Királyhágón 16 megye 4,152.021 k. hold. területén 2617 helység vonult el szemünk előtt: 652 magyar, 1785 román, 178 német s 2 tót.

A kép, mely így kitárult, a maga összefüggésében eleven fogalmat ád a rázkódtatásokról és válságokról, a miken Erdély az utolsó kétszáz év alatt, az anyaországgal való unioig, átesett. A régi fajnépek nyelvterülete szét van darabolva, az e közben szélesen kialakult román nyelvterület körül is sok a törmelék.

Az országrész csupa nyelvmedencze és szigetség, — etnikai talaja az egész vonalon elváltozóban van. Bizonynyal el is változott volna már,

ha e folyamatot meg nem állítja az unio, s ennek jogrendjében az egységes kormányzat. A történeti fajokat csak ez fogja ott megmenthetni; miként romlásukat is az okozta, hogy Erdély 200 évnél tovább sem egységesen nem, sőt — mondhatni — sehogy sem kormányoztatott. A hatalom minden irányban csak kisérletezett, sokba belc fogott, semmit be nem végzett, s csaknem mindent elrontott.

Az unio e szép és dús területen romokat talált. A rombolást kevésbbé az országrész régi viharai vitték végbe, mint az utánuk következett hoszszú békekorszakban a teljes elhanyagoltatás és megtespedés okozták.

A romok leltárához első helyen a fajnépek zilált *nyelvterületi viszonyai* tartoznak.

A *magyarlakta* terület *hat nyelvmedenczéből* és 114 *nyelvszigetből* áll, — 7 falu a Szilágyság szélén a nagy-alföld magyar nyelvterületével függ össze. A magyar *medenczék* közt legnagyobb a *székelyföldi*, — ez 432 községre terjed; jóval kisebbek: a *szamos-melléki* medencze 18, a *kraszna-berettyó-vidéki* 18, a *kis-szamos-kalotai* Kolozsban 30, a *tordai* 16, s a *kis-küküllői* 17 helységgel. Ezek körül fekszik szétszórva a *112 magyar sziget*. A romok arra vallanak, hogy szétomlott részeik valaha egybefüggő egészet alkottak, s a magyar alföld a székely földdel valaha nyelvileg megszakítatlanul összeért.

A *szászok* talaja ép így szét van zilálva; ez ma öt medenczére, s 27 nyelvszigetre szakadt. A medenczék legnagyobbika az *Olttól a Kis-Küküllőig* terjed, 98 helységet foglal magában, s valaha Szebenig és Brassóig ért, — ma a *barczasági* medenczére 11, a *szebenire* 14 helység esik. A volt beszterczei grófság szász község-képződményei szintén ketté váltak: 19 község jut a *beszlercze-vidéki*, 9 a *lekenczei* medenczére. E góczpontok körül *27 szász nyelvsziget* szét van szóródva.

A *román* nyelvterület a régi történeti fajok maradványai közt, sokfelé a romjai fölött, alakult ki. Több darab belőle szerte fekszik ma is: 4 helység Csikban a *Békás-szoros* körül, 1 az *ojtozi*, 6 a *bodzai szorosnál* Háromszékben, 1 a *tömösi* kapu pitvarában Brassó mögött, — 60 falu pedig a tizenegy rendbeli magyar és szász medenczében *elszigetelve*, a román helységek *zöme* (1713) e medenczék körül és közt keletkezett, *legnagyobb részük az utolsó 200 év alatt*. Látszik a székely határszorosoknál fekvő egyes román telepeken, hogy a román fajnép beszivárgása *onnan is* megindult a keleti kapukon át, de ott a székely elem elállta útját, s tovább terjeszkedni tömegesen a románság ettől nem tudott. A többi községek fekvése, tömeges elhelyezkedése, méretei, köztük a sok magyar és német medencze, sziget, régi nyelvterületek e széthullott törmelékei arra vallanak, hogy a román nép százezrei az északi kapukon Bukovinából és Moldvából, a déli kapukon át a Havasalföldről és Kis-Oláhországból szivárogtak be, s az északról délirányba, a délről északnak tartó két áramlat hullámzása lassankint alámosta a közbenső magyar és szász talajt. — Így mosódtak el egykori határvonalaik az utolsó 200 év alatt.

Voltak bizonynyal régentc is oláh telepek úgy Erdélyben, mint a Királyhágón innen. Az utolsó Árpád-királyok rendeletei, az Anjuok törvényei és cselekedetei egyaránt emlékeztetnek rájuk. Fogaras-vidék — története a havas-alföldi vajdákéval, — a hátszegi végvidék s a szörényi bánság hadi szintere a román vitézek fegyvertényeivel már a török világ kezdetén összefüggött. De ismételjük, a mit e dolgozat elején már említettünk,[1] hogy a XVI. században Verancsics Antal az erdélyi népességnek csak *negyedrészét*, a XVII-ikben Vazilie Lupu moldvai vajda csak a *harmadát* jelentette román ajkúnak. Addig e fajnép az ország belsejében csak szórványosan élt, egyes nyelvszigeteken telepedett meg, *zöme a határvidéket lakta*, kisebb karavánjai pedig a havasokat járták. A tömeges beáramlás és letelepítés időszaka a XVIII. század, mikor a bécsi politika, s a román határőrséget szervező katonai kamarilla, azt minden eszközzel előmozdítani törekedett. Ekkor tódult Erdélybe annyi román jövevény, részint északról, részint délről, hogy a régi fajnépeket a két áramlat sodra megrendítette, községeik egy része eloláhosodott, nyelvterületük részekre szakadt. S ez így tartott *a legújabb időkig*. Lenk altábornagynak a mult század első felében írt földrajzi lexikonja alapján megállapítható, hogy a magyar és szász fajt azóta is érték *érzékeny térveszteségek*, főleg a magyar szabadságharcz katasztrófája után, az *abszolut korszakban*. Alább rámutatunk, hogy ez idő alatt hány magyar, hány szász helység oláhosodott el. Jele, hogy a román beáramlás folyvást újabb hullámokkal mosta Erdély etnikai talaját. Így szakadtak szerte a magyar s a szász medenczék, így keletkezett Erdély nagy részében a nyelvszigetek mai archipelagusa, és így alakulhatott ki e képződmények közt a mai román nyelvterület.

Napjaink történetfolyása más irányban indult. Délkeleti határainknál Moldva egyesült Havasalfölddel, ezekből lett az autonom román fejedelemség, majd a független Románia, melyből az alattvalók *nem költöznek többé Erdélybe tömegesen*, mint addig a *Fanariota vazall fejedelmek* alól. Erdély és Magyarország uniója pedig megszerezte e sokat szenvedett országrésznek az eszközöket, hogy régi sebeit behegeszthesse s szebb viszonyok közt jobban boldogulhasson.

A viszonyok lényegesen megváltoztak Erdélyben; de a mit kétszáz évi válságos korszak összerombolt: a történeti fajok természetes nyelvhatárait ez utolsó 35 év nem állíthatta többé helyre. E határok egészben és nagyban, ma is úgy vannak, a hogy azokat az unió találta.

Körvonalaikat a népszámlálási eredmények alapján a következőkben jelölhetjük meg.

Kezdjük a nagy *székely medenczén* a nyelvhatár lemérését.

1. A *magyar* határ e medencze körül *kelet* felé *Brassóból* indul ki; elhalad a *hétfalusi csángó* telepeknél Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Tatrang, Zajzon és Pünkeresz falukon át a *tömösi-szoros* előtt, — elhalad

[1] L. a 75. lapon.

Háromszékbe átlépve, Nyén, Bikfalva, Lisznyo, Magyaros, Szacsva, Nagy-Borosnyó és Felső-Doboly mentén a *Bodza-havas* alatt, — majd Zágonnál a *bereczki-havasok* alá ér, s velük — északkeletre fordulva — Papolcz, Körös, Kovászna, Páva, Zabola, Haraly, Gelencze, Hilib és Ozsdola helységeket érinti; végre elzárva Kézdi-Szent-Márton, Bereczk, Kézdi-Almás, Csomortán és Esztelnek felől az *ojtozi-szorost*, Kurtapataknál *Csík megye* területére jut.

Ez útjában délkeleten és keleten *román* határképződményeket talál: a *tömösi-szorosban* Hosszúfalut, a *Bodza-szoros körül* Bodzavám, Márkos, Dobolló, Kis-Borosnyó, Bodzaforduló és Szita-Bodza községeket, az *ojtozi-szorosban* Sósmezőt, a mik úgy feküsznek Erdély szélén, mint egy határ-övezet meg-megszakadt csonka kezdete.

2. *Csíkban* a magyar vonal Kászon-Impér, Feltiz és Altiz faluknál átszeli a *Kászon-völgyet*, Csík-Ménaságnál megérinti a *Fiság-völgyet*, Csík-Szent-Miklósnál a *Szépvíz-völgyet*, majd keresztül csap a *csíki-havasokon* Gyimes-Felső-Lokig, elhalad Gyimes-Közép-Loknál a Tatros-völgyben a *gyimesi-szoros* előtt, innen az *Olt-völgy* felső nyílásán Csík-Balánbányára, ettől a *Maros-völgy* kezdetéhez Gyergyó-Szent-Miklósra fordul, — végre átvág a *gyergyói havasokon* is, hogy Gyergyó-Tölgyesnél elzárja a *tölgyesi-szorost*, Gyergyó-Borszéknél pedig a *Bélbor-szorost*.

A *román* határképződmények e vonallal szemközt: a *Békás-szorosban* Gyergyó-Békás, a *tölgyesi-szoros* pitvarában Gyergyó-Holló, s a *Bélbor-szoros* alatt Gyergyó-Bélbor, — megannyi töredezett folytatásai a román határövezetnek.

3. A gyergyói havasból a *magyar* nyelvhatár vonala visszahátrál a *Maros-völgybe*, hol Gyergyó-Ditrón s Gyergyó-Remetén át nyugatra a *görgényi havasnak* fordul, s belép *Maros-Tordába*. Itt megérinti a *Kis-Küküllő-völgyben* Illyésmezőt és Szovátát, a *Bere-völgyben* Sellyét, a *Nyárád-völgy* fejénél Köszvényes-Remetét, — aztán a *Nyárád-közben* két fordulót tesz: délnyugatra Jobbágytelke, Eszed, Iszló és Kál, majd északnak Kis-Illye, Magyar-Péterlaka s a *Bölkény-völgyben* Magyar-Bölkény felé. Innen már közel éri a *Maros-völgy* alsó-régeni szakaszát.

A *román nyelvhatár* a székely medencze belsejébe a *Bélbor-szorostól indul* nyugatnak. Áthalad a *Maros-völgyben* Gyergyó-Salamás és Várhegy falukon, — aztán keresztül szelve a görgényi havast, a *Bölkény-völgybe* ereszkedik, megérinti ott Felső- és Alsó-Kőhért, majd ékalakban a *Nyárádközbe* hatol; egyfelől Oláh-Telek, Nagy- és Kis-Szederjes, másfelől Oláh-Nádas és Hét-Bükk faluk felé, hogy Oláh-Bölkényen át előbb a *Bölkény-völgybe*, majd Görgény-Oroszfalun és Görgény-Sóaknán át a *Görgény-völgybe* hátráljon. Ennek szélén a *Maros-völgy* régeni szakaszához ér.

4. A *magyar* vonal a *Maros-völgyben* Radnótfája, Magyar-Régen s Felfalu községek felé előbb északnak tart, aztán nyugotnak fordul a *kolozsi mezőség* szélére, ott megérinti Kis-Fülpöst és Tancsot, — visszakerül délirányban a *Maroshoz* Beresztelke, Unoka és Toldalag falukon át; majd másodszor is a *mezőségnek* indul, mely útján Póka, Póka-

Keresztúr, Szabéd, Mező-Kölpény, Mező-Madaras és Mező-Panit az iránypontjai, — hogy visszahajlíttatva negyedszer érintse a *Maros-völgyet*, Bergenye, Csitt-Szt-Iván, Maros-Keresztúr községeken át, végre Lőriczfalváról Teremi-Ujfalunál Kis-Küküllő megye területére, onnan be a *Nyárád-közbe*, Fintaháza, Somosd és Csóka felé siet, hogy Koród-Szent-Mártonnál a *szász* nyelvhatárral találkozzék.

A *román* vonal a magyart e kanyargós útban nyomon követi: a Görgény-völgyből a *Maros mellé* Orosz-Idecs, Idecspatak és Lövér falukon át, aztán *Kolozsba* Szt-András, Kozmatelke, Szokol és Faragó *mezőségi* falukon keresztül, — majd vissza a *Maroshoz* Magyar-Fülpös, Körtekapu és Puszta-Almás felé, — be a *mezőségbe* Mojos, Bazéd, Kis-Lekencze, Mező-Sámsond, Száltelek és Harczó mentén, — ismét vissza a *Maros-völgybe* Székely-Uraly, Székely-Sóspatak, Malomfalva és Nyárádtő községeken át, — végre *kis-küküllői* területre érve, Nagy-Teremi, Vajdakuta, Kis-Teremi, Vámos-Udvarhely és Oláh-Solymos érintése után *elfordul a székelyföldtől* délnyugati irányban.

5. A *magyar* nyelvhatár itt délkeletnek tart. Átszeli a *kis-küküllő-völgyet* Korod-Szent-Mártontól Egrestőig és Nagy-Kendig; megérinti a *küküllő-közi hegyeket* Pipe és — *udvarhelyi* talajra lépve — Magyar-Zsákod falun át; majd keresztül vág a *Magyarós-völgyön* Szt-Erzsébetnél, s a *Nagy-Küküllő-völgyön* Uj-Székely, Héjjasfalva (n.-küküllőmegyei terület) és Szederjes felé, hogy (udvarhelyi területen) Muzsna, Derzs és Petek faluk irányában, Egén és Dályán át elérje a *Homorod-vidéket*,

Vele szemközt, volt *király-földi* talajon, a *szász* nyelvhatár vonul el: a *Kis-Küküllő* vize mellett Kis-Szt-László, Kis-Szöllős és Fületelke, a *Küküllő-közben* Czikmántor és Szász-Nádas, a *Nagy-Küküllő* mentén Hétúr és Segesvár, a *Kézdi-völgyben* Szász-Kézd és Miklóstelek, végre a *Hortobágyság* szélén Erked és Bene helységeken át; Daróczinál a szász vonal a *Nagy-Homorod-völgybe* jut.

6. A *magyar* határ itt megérinti Jánosfalvát és Városfalvát a *Kis-Homoród*, Zsombort a *Nagy-Homorod* vize mellett, aztán délirányba az *Olt vidékére* siet, előbb nagy-küküllői, majd brassói, végre háromszéki területen. Ez útjában Nagy-Küküllő megyéből Alsó-Rákos, Héviz, Datk és Ürmös, Brassó megyéből Apácza, Háromszékből Bölön, Hidvég, Erősd és Al-Doboly a magyar nyelvterület határpontjai. Végül a határvonal átlépi Körösnél a *Fekete-ügyet*, Bodolánál a háromszék-brassói határt, s úgy kerül vissza oda, a honnan kiindult, Brassóba.

A körvonal ez utolsó szeletén előbb *szász* községek: Kacza, Mirkvásár, Homoród és Ugra Nagy-Küküllőben, aztán *román* helységek: Kucsulata Fogaras m. szélén, Hidegkút és Olt-Bogát Nagy-Küküllő m. szélén, végre *szász* helységek sora: Szász-Magyaros, Veresmart és Botfalu az Olt-völgyben, Prázsmár, Szász-Hermány, Szt-Péter és Vidombák a barczasági hegysíkon kisérik *végállomásáig a magyar nyelvhatárt*.

II. A székelyföld tőszomszédságában a *kis-küküllővidéki magyar* medencze fekszik, mely 17 helységre terjed. Határai északon: Dicső-

Szt-Márton, Szőkefalva, Pócsfalva, Vámos-Gálfalva, Mikefalva, Désfalva és Szász-Csávás, — keletre: Héderfája, Szász-Bonyha, Gógány-Váralja és Gógány, — délre: Szász-Dányán, Harangláb és Magyar-Sáros, nyugatra: Adamos, Királyfalva és Dombó.

Körülötte délkelet és kelet felől a *szász*, délnyugat, nyugat, észak és északkelet felől a *román* nyelvhatár húzódik el. A *szász határközségek*: keleten Kis-Szent-László, Szász-Örményes és Domáld, — délkeleten Szász-Szt-Iván, Jövedics és Bogács; a *román határközségek*: délnyugaton Pócstelke, Völcz, — nyugaton Sövényfalva, Szász-Vesszős, Magyar-Sülye és Magyar-Herepe, — északon Bábahalma, Csüdőtelke, Erdőalja, Abosfalva és Somostelke, — végre északkeleten F.-Kápolna, Bernád, Cserged, Vajdakuta, Széplak és Oláh-Szt-László.

III. A Küküllőség közelében van a *tordai medencze*, mely 16 magyar helységet egyesít. *Határvonala*: északon Gyéres, Aranyos-Polyán, Torda, Alsó- és Felső-Szt-Mihályfalva, — nyugaton Sinfalva, Várfalva, Aranyos-Rákos, Kövend, Bágyon és Kercsed, — délről Felvincz és Székely-Kocsárd, keleten Gerend, Harasztos és Egerbegy községeket érinti. E medenczét románság veszi körül minden oldalról.

A *román nyelvhatár*: nyugaton Maros-Füged, Dombró, Mohács, Csegez, Bórév és Berkes, — északra Felső-Peterd, Mészkő, Szind, Koppánd, Puszta-Csán, Ajton és Mező-Őr, — keleten Mező-Csán, Mező-Bő, Alsó-Detrehem, Mező-Örke, Aranyos-Lóna és Gerend-Keresztúr, — végre délről Hadrév, Sós-Szt-Márton, Vajdaszeg, Székely-Földvár, Veresmart, Inakfalva és Örményes faluknál vonul el.

IV. E mögött fekszik Kolozs megyében a *kis-szamos—kalota-vidéki medencze* 30 magyar községgel. *Határai*: nyugaton Kalota-Szent-Király, Zentelke, Bánffy-Hunyad és Magyar-Bikal, északon Ketesd, Zsobok, Kis-Petri, Sztána, Jegenye, Inaktelke, Bogártelke, Darócz, Türcs, Méra és Bács, keleten Kolozsvár, Kolozs-Monostor, Szász-Lóna és Szucsák, délről Vista, Nagy- és Kis-Kapus, Mákó, Gyerő-Vásárhely, Körösfő, Sárvásár, Nyárszó, Jákótelke, Magyar-Valkó és Dámos.

A környező *románság határfalvai*: nyugaton Magyaró-Kereke, Malomszeg, Hodosfalva, Közép- és Alsó-Füled, — északon Farnos, Bábony, Nagy-Almás, Nagy-Petri, Tóttelke, Egeres, Solyomtelke, Magyar-Sárd, Magyar-Nádas, Kóród és Papfalva, — keleten Szamosfalva, Felek, Szász-Fenes, Tótfalu, — délről Sztolna, Gyalu, Egerbegy, Bánffy-Dongó, Panyik, Deritte, Oláh-Bikal, Kalota-Ujfalu, Keleczel, Nagy-Kalota, Bökény és Székelyó.

V. Hátrább a Szilágyságban a *nagy-szamos-melléki medencze* 18 magyar helységből áll. Ennek *határai*: északon Bogdánd, Hadad, Lele, — keleten Erked, Nagy-Mon, Vérvölgy, Szilágy-Szent-Király, Kis-Doba, Nagy-Doba és Szilágy-Fő-Keresztúr, — délről Görcsöny, Diósad, Magyar-Goroszló, Balla, — nyugaton Mocsolya, Szilágy-Sámson, Szeér és Hadad-Nádasd.

A *román* faluk, melyek e medenczét körülveszik: északon Korond,

Bábcza, Kis-Nyires, Hadad-Győrtelek, — keleten Menyő, Nyirmon, Dabjon, Solymos, Debren és Fürményes, — délről Nyirsid, Czigányi, Vaja, Haraklán, Bádon és Badacson, — nyugatra Oláh-Baksa, Ökörítő és Kövesd.

VI. Ennek szomszédosa a *kraszna-berettyói medencze* 18 szilágysági és 2 bihari magyar helységgel. Bihar megye fajnépeiről alább lesz szó; de e medencze körvonalai kapcsán, melyek Biharba átnyulnak, az onnan ide tartozó magyar, s a velük határos román falukat most kell megjelölnünk.

A *magyar* nyelvmedencze határa: északon Kémer, Kárásztelek, Somlyó-Ujlak, — keleten Szilágy-Somlyó, Perecsen, Varsolcz, Szilágy-Panit és Zilah, — délről Magyar-Keczel, Kraszna, Ráton, Bagos, Borzó, Nagyfalu és Burgesd, — végre nyugaton Zovány, Ipp, Lecsmér, és — *bihari* területen — Széplak s Bátyog községeken vonul át.

A *románság* határfalvai e medencze körül: északon Domoszló, Doh, Maladé, Somlyó-Győrtelek, Kerestelek, Somlyó-Csehi, Balaton és Szécs, — kelet felől Bádon, Haraklán, Vaja, Vártelek, — délről Egrespatak, Gurzófalva, Oláh-Keczel, Kraszna-Horvát, Pecsej, Máron, Magyar-Valkó és Gyümölcsényes, — nyugatra Detrehem, Alsó-Kaznacs, Márkaszék, Poró, — végül *bihari* területen Várviz, Sebes-Ujfalu, Bántfalva, Száldobágy és Almás.[1]

E medencze-képződményeket *114 magyar nyelvsziget* egészíti ki Erdélyszerte. Ime itt következnek:

Szilágy megye: Ér-Szt-Király, Magyar-Csaholy, Tasnád és Szakácsi (az *Érmelléken*), — Petenye, Ákos, Kraszna-Mihályfalva és Kraszna-Czégény (a *Kraszna*-völgyben), — Ilosva, Lompert és Sarma-ság (a *Zilah*-völgyben). — Désfalva, Völcsök és Szilágy-Cseh (a *Szamos-Szilágy*-közben), — Monó, Ardó és Zsibó (a *Szamos*-völgyben).

Szolnok-Doboka megye: Magyar-Lápos, Domokos, Oláh-Láposbánya és Horgospataka (a *Lápos*-völgyben), — Deés, Bacza, Retteg, Felőr, Magyar-Décse, Szász-Nyires, Bálványos-Váralja, Kudu, Bethlen és Somkerék (a *Nagy-Szamos*-völgyben), — Szamos-Ujvár (a *Kis-Szamos*-völgyben), — Ördöngös-Füzes és Szépkenyerű-Szent-Márton (a *Füzes* vidékén), — Szék, Pujon, Feketelak (a *Mezőség* szélén), — Málom, Vicze, Veresegyháza, Szász-Máté (a *Medgyes*-vidéken), — Szász-Bréte és Szász-Czege (a *Sajó*-völgyben).

Beszterczе-Naszód megye: Magyar-Nemegye (*Nagy-Szamos*-völgy). — Sófalva (Sajó-völgy), — Tács és Zselyk (a Dipse vidéke).

Kolozs megye: Keszü, Dedrád-Széplak, Alsó-Szovát, Felső-Szovát, Komlód, Köbölkút, Vajda-Kamarás és Kolozs (Mezőség), — Magyar-Fenes, Györgyfalva, Visa (Kis-Szamos-völgy), — Kide (Borsa-völgy), — Középlak (Almás-völgy).

Maros-Torda megye: Maros-Vécs, Holt-Maros, Disznajó, Magyaró (Maros-völgy), — Görgény-Szt-Imre és Görgény-Üvegcsür (Görgény-völgy), — Mező-Bánd (Mezőség).

Torda-Aranyos megye: Mező-Bodon (Mezőség), — Maros-Décse, Maros-Dátos, Maros-Bogád (Maros-völgy). — Túr (Túri-völgy), — Magyar-Léta, Szt-László (Hesdát-völgy), — Alsó-Jára (Jára-völgy), — Toroczkó és Toroczkó-Szt-György (Aranyos-mellék).

[1] Az *Alföld szélén* elvonuló nyelvhatároknak *szilágymegyei* szakaszát az *Alvidék* czimű fejezetben fogjuk — a szatmári és bihari szakaszokkal kapcsolatosan — megállapítni.

Alsó-Fehér megye: Muriszló (aranyos-melléki hegyek alatt), — Kutyfalva, Csekelaka, Maros-Koppánd, Maros-Ujvár-Akna), Maros-Gombás, Nagy-Enyed, Lőrinczréve, Kis-Solymos, Vajasd, Gyulafehérvár (Maros-völgy), — Magyar-Beze, Magyar-Lapád, Medvés, Ozd, Magyar-Bükkös, Istvánháza (maros-melléki hegyek).

Kis-Küküllő megye: Radnót, Ugra, Kerellő-Szt-Pál, Buzás-Besenyő (Maros-völgy), — Bethlen-Szt-Miklós, Magyar-Péterfalva (Kis-Küküllő-völgy), — Erzsébetváros (Nagy-Küküllő-völgy).

Nagy-Küküllő megye: Kis-Kapus (Nagy-Küküllő-völgy), Moha és Kóbor (Hortobágy-hegység), Sárpatak (olt-melléki hegyek), Halmágy (Olt-völgy).

Brassó megye: Barcza-Ujfalu (Barczaság), Krizba (a persányi hávas alatt).

Fogaras megye: Fogaras (Olt-völgy).

Hunyad megye: Lozsád, Piskitelep, Déva (Maros-völgy), — Rákosd (Cserna-völgy), — Puszta-Kalán (Sztrigy-völgy).

Hadd állapítsuk meg a *szász képződmények* fekvését is.

I. Az *Olt és Kis-Küküllő közt* fekvő *nagy medenczét*, mely 98 helységre terjed, a következő határövezet szegélyezi:

Keleten a német nyelvhatár Segesvárról Szász-Kézdre, onnan a *székelyföldre* vonul Enyed, Bene és Darócz községeken át, — a *Homorod-vidéknél* visszafordul *Nagy-Küküllő megyébe*, Mirkvásár, Homorod és Ugra felé az *Oltvidékhez*. — Ez útján *székely határközségek* követik: Héjjasfalva, Szederjes, Muzsna, Derzs, Petek, Ege, Dálya, Jánosfalva, Városfalva, Zsombor és Alsó-Rákos, — a székely-magyar nyelvhatár megjelölésénél már találkoztunk velük.

A medencze *déli* szegélyzete a *Hortobágy-hegységben* többszörösen meghajlott vonalat ír le, mely Kőhalom, Szász-Fehéregyháza, Zsiberk, Szász-Tyukos, Lemnek, Báránykut, Nagy-Sáros és Nádpatak községeknél halad el. — E vonalon a *magyar községek elmaradnak*, s fellép a Fogaras megyéből idáig terjeszkedett *románság*. Határközségei: az *Olt-parton* Kucsulata, a *Hortobágyságban* Garat, Longodár, Királyhalom, Oláh-Tyukos, Felmér, Boholcz és Kálbor.

Délnyugat és *nyugat* felé a szász határ Kis-Sinknél megérinti az *Olt-völgyet*, majd Gerdályon, Márton-hegyen és Kürpödön át *Szeben* megyébe jut, — itt keresztül metszi a *Hortobágy-hegység* nyugati nyúlványait, leereszkedik Márpod és Ujegyház felé a *Hortobágy-völgybe*, — majd visszafordul *Nagy-Küküllő megyébe*, hol Szász-Vessződ, Szt-Ágota és Rozsonda falukon át az *Olt-melléki hegyek közé*, innen Apátfalva, Riomfalva, Nemes, Szász-Almás, Mártonfalva, Mardos, Péterfalva, Sálya és Baromlaka községek irányát követve, Nagy-Ekemezőnél elérkezik a *Nagy-Küküllő-völgy* alsó részéhez. E vonallal párhuzamosan a következő *román* határközségek feküsznek: az *Olt-völgyben* (Fogaras megye) Vojla, Alsó-Szombatfalva, Rukkor és Földvár, — (*szebeni* területen) Szászahuz és Illenbák, — a *Hortobágy-völgyben* Tófeld, Czikendál, Alczina, Vérd, Kövesd és Bürkös, — az *olt-melléki hegyeken át* Oláh-Ivánfalva, Magaré, Szász-Zalatna, Rovás, Sáldorf, Ingodály és Mihályfalva, — végre a *Nagy-Küküllő-völgyben* Hidegviz és Egerbegy.

A szász medencze *északi* határa valaha a Kis-Küküllővidék négy *magyar nyelvhatáráig* ért. Itt a románság *egy éket* vetett a szász terü-

letbe a két Küküllő közt, a Marostól Erzsébetváros felé. Ez ék alatt a német határvonal kétszeresen megtörik. Előbb keleti irányban halad, Felső-Bajomon, Medgyesen, Baráthelyen és Szász-Sároson át Holdvilág és Prod faluig, aztán éles szögben nyugatra fordul Kundtól Jövedicsig s innen Bogácsig, majd ismét keletre Szász-Szt-Iván, Szász-Örményes felé, hogy a küküllő-közi hegyeken áthatolva, Kis-Szt-László, Kis-Szőllős, Füle-telke, Czikmántor, Szász-Nádas és Hétúr alatt visszakerüljön kiinduló pontjára: Segesvárra.

A német határ e töredezett vonalán *nyugatról* kelet s *keletről* nyugat felé a *román* községek *ékalakban* feküsznek. Az ék egyik szára Mike-szászáról, Kis-Ekemező, Oláh-Karácsonfalva, Alsó-Bajom, Balázstelke, Darlacz, Szász-Almás felé Szász-Ernyéig, — másik szára innen Gyákos, Kőrös, Pócstelke, Völcz felé Sövényfalváig ér. Ott a román határvonal *észak-nyugatra* fordul, s megkerüli Dicső-Szt-Márton mögött a *kis-küküllő-melléki magyar medencze* községcsoportját. Így a szász nyelvhatárral *magyar* faluk kerülnek szembe: ú. m. Magyar-Sáros, Harangláb, Szász-Dányán, Gógán, Gógánváralja, és Szász-Bonyha. A *román* nyelvhatár aztán még egyszer mutatkozik a szász medencze *északkeleti* szélén: Oláh-Szt-László és Oláh-Solymos községekkel, — onnan *északra* fordul, a *székely Maros-vidék felé*. A szász medenczét végül észak és *északkelet* felől Kórod-Szt-Márton, Egrestő, Nagy-Kend, Székely-Szállás, Véczke, Pipe, Magyar-Zsákod és Szent-Erzsébet *székely* községek határolják.

II. A *Barczaságban* 11 szász helység fekszik medenczeszerűleg. A német határvonal: északon Höltövény és Szász-Magyaros, keletre Vörösmart, Botfalu és Prázsmár, — délről Szász-Hermány, Szt-Péter, Vidombák és Keresztényfalu, nyugaton Volkány és Feketehalom községeket érinti. Velük szemben délről, keletről és északkeletről a *magyar*, nyugat és északnyugat felől a *román* nyelvhatár húzódik. A *magyar* határ e medenczét Dath, Apácza, Bölön, Hidvég, Erősd, Bodola, s a Csángótelepek felé Brassóig fogja körül. A *román* vonal a *törcsvári* szorosból indul az országrész belsejébe, Fundata, Felső-Moecs, Simon, Törcsvár és Szokol falukon át, — megérinti a *Barcza-völgyben* Rozsnyót és Ó-Tohányt, a *persányi-havasban* Almádmező, Holbák, Szunyogszék, Vledény, Grid és Páró községeket, aztán leereszkedik az *Olt-völgybe*, hol Venicze, Komána és Lupsa irányában elzárja a szász medenczét nyugat, Hidegkutig és Olt-Bogátig északnyugat felől.

III. A *szebenvidéki* szász medencze 14 helységre terjed. A *határ-községek*: északon Kis-Csür, Nagy-Csür és Kakasfalva,— keleten Szt-Erzsébet, Vörösmart, Dolmány és Fenyőfalva, — délről Nagy-Tolmács, Nagy- és Kis-Disznód, — nyugatról Sellenberk, Keresztényszigel, Kis-Torony és Nagy-Szeben.

Ezt minden felől *román* helységek környezik: ú. m. északon Mág, Rosz-Csür, Vizakna, Szelindek és Hühalom, — keletről Szász-Ujfalu, Hortobágyfalu, Szakadát, Felek és Rakovicza, — délről Porcsesd, Kis-Tolmács, Czód és Resinár, — nyugaton Popláka, Orlat és Szecsel.

IV. A *besztercze-vidéki* szász medenczében 19 helység fekszik. A *német* nyelvhatárt északon Csépán, Nagy-Demeter, Pinták, Jád és Aszu-Besztercze, — keleten Vinda, Szász-Ujfalu, Petres, Kis-Demeter, Várhely, — délről Zsolna, Szász-Budak, Malomárka, Király-Németi, Bessenyő, — nyugatról Szépnyir, Törpény, Besztercze város és Aldorf alkotják.

A *román* nyelvhatár e medencze körül: északon Orosz-Borgó, Közép-Borgó és Alsó-Borgó, — keleten Kusma és Román-Budak, — délről Rágla, Kis Budak, Sajó-Sólymos, Bilak, Szeretfalva, — nyugaton Sajó-Magyaros, Kentelke, Kajla, Felső- és Alsó-Balázsfalva, Tóhát, Oláh-Németi, Priszlop és Néposz falvaknál vonul el.

V. A *lekencze-vidéki* szász medenczére 9 helység esik, ú. m. Dipse, Szász-Szt-György, Harina, Lekencze, Vermes, Fehéregyháza, Kerlés, Árokalja és Szász-Szt-Jakab. — E medencze körül a *román* nyelvhatárt Szász-Ujőr, Szász-Márk, Szász-Ujfalu, Bödön, Szász-Erics, Szász-Fellak, Sárvár, Kentelke, Sajó-Mogyoros, Szeretfalva, Galacz, Necz, Nagyfalu, Paszmos, Szász-Péntek, Budarló, Barátfalva, Dipse és Szász-Bongárd — csupa romanizált *szász* faluk — jelölik.

A *szász nyelvszigetek* száma 27. Ezek a következők:

Maros-Torda megye: Felső-Idecs, Alsó-Idecs, Szász-Régen és Petele (Maros-völgy).

Besztercze-Naszód megye: Nagy-Sajó (Sajó-völgy), Lajosfalva és Entradám (N.-Szamos-völgy).

Kolozs megye: Teke, Vajola, Bátos és Dedrád (Mezőség).

Alsó-Fehér megye: Monora (Nagy-Küküllő-völgy). — Gergelyfája és Berve (kisenyedi hegyek).

Kis-Küküllő megye: Zsidve, Szépmező (Kis-Küküllő-völgy), — Bolkács (Küküllő-köz).

Fogaras megye: Kercz és Sárkány (Olt-völgy).

Szeben megye: Péterfalva (Sebes-völgy).

A *román* nyelvhatárt a magyar és német *medenczék körül* már megjelöltük. Maga a román nyelvterület túlterjed Erdély bérczein; határvonala Máramarosban indul nyugatnak, az Avason át Szatmárba, Ugocsába, — további útját az alföldi rónán később fogjuk megvonhatni, midőn az ország alvidékével foglalkozunk.

Rámutattunk a székely nyelvhatárral érintkező egyes román telepekre is, melyek az ország kapuinak küszöbén keletkeztek, s a többi román helységek tömegétől el vannak szigetelve. Nincs egyéb hátra, mint a 60 *nyelvszigetet* felsorolni, a mik az országrész mélyén, a székely és szász medenczékben feküsznek. Ezek a következők:

Háromszék megye: Árapatak, Előpatak és Süget (Olt-völgy).

Udvarhely megye: Magyar-Felek (Nagy-Küküllő-völgy), — Oláh-Hidegkút és Oláh-Andrásfalva (Magyaros-völgy).

Maros-Torda megye: Várhegy, Bárdos, Maros-Szt-Anna, Remeteszeg, Náznánfalva, Kisfalud, Medgyesfalva (Maros-völgy), — Mező-Ménes, Mező-Szabad, Harczó (Mezőség), Erdő-Szengyel, Agárd, Kebele, Kebele-Szt-Iván, Vecze, Sárd, Moson, Szent-Lőrincz (Nyárád-köz) és Nyárád-Bálintfalva (Nyárád-völgy).

Csik megye: Gyergyó-Vasláb (Maros-völgy).

Kolozs megye: Oláh-Nádas (Sebes-Körös-völgy), — Magyar-Gorbó (Nádas-völgy), — Osztragy (Kis-Szamos melléke).

Szilágy megye: Nagy-Monfalu, Kirva, Kusaly, Magyar-Baksa (Szamos-mellék), Récse, Hosszuaszó (Kraszna-Berettyó), — Kraszna-Paczal és Pele-Szarvad (Érmellék).

Torda-Aranyos megye: Keresztes, Gyéres-Szt-Király (Aranyos-völgy).

Kis-Küküllő megye: Borzás, Keppend (magyar nyelvmedenczében) Korod, Oláh-Zsákod, Bún, Sürd (a székely s a szász nyelvhatár közt.

Nagy-Küküllő megye: Fehéregyháza, Dános (Nagy-Küküllő-völgy), — Zoltán (Kézdi-völgy) — Czelina, Réten, Prázsmár (olt-melléki hegyek), — Prépostfalva (Hortobágy-völgy), — Pálos (Kis-Homoród-völgy), — Ágostonfalva, Mátéfalva (Olt-völgy).

Brassó megye: Földvár (Olt-völgy).

Szeben megye: Bongárd, Moh, Vesztény (Czibin-völgy), — Hermány, (Hortobágy-völgy).

Ha fölemlítjük azt a 2 *tót* falut is, a mi Szilágy megye szélén fekszik elszigetelten: Hármas-Patakot és (lucus a non lucendo) Magyar-Patakot, — lehető teljes képet adtunk Erdély fajnépességéről.

Ime, ilyen ez országrész néprajzi térképe, a népszámlálási statisztika adatai alapján megszerkesztve. De mi hozzá vethetjük e vázlathoz a régebbi statisztikai földrajz adatait is, hogy megállapítsuk, milyen volt e kép kerek *félszáz év előtt.*

382 erdélyi helységben *változott a fajtöbbség.* Akkor a román községek száma 316-tal kevesebb, a szász községeké 44-gyel, a magyar községeké 298-czal *több volt.* Szélesebbek voltak a mai nyelvmedenczék; a székely-magyar nyelvterület messze benyult a mezőségbe, s az alsó Küküllővidékre, — összeköttetésben Aranyosszék magyar nyelvterületével, melynek határai leértek az Alsó-Maros-völgyben Gyulafehérvárig. A szász községek a volt királyföld egész területén lánczolatosan egybefüggtek, s föl Szolnok-Dobokáig több volt úgy a szász, mint a magyar nyelvsziget.

Ez idő alatt a magyar 311 helységben vesztette el a majoritást, — 300 helység román, 11 szász fajtöbbséget kapott. A szászok akkori 44 helysége közül máig 3-ban a magyar, 41-ben a román elem jutott többségre. Míg a románság ez alatt csak 23 falut vesztett, a mikből 21 megmagyarosodott, 2 elnémetesedett. Végre 2 örmény város magyarrá, s 2 szerb falu románná lett.

Ha ilyen átalakulást látunk a *közelmulthoz* képest, elgondolhatjuk, mekkora változás érte ez országrészt a XVIII. században, s milyen volt az etnikai élet azelőtt, mikor az erdélyi fejedelmek európai politikájukat a történeti fajok erejére alapíthatták.

Az újabb idők fejlődéséről az imént lefolyt népszámlálás eredményei fognak tájékoztatni. Az adatok közzététele előtt e kérdésben nincs mit mondanunk.

Az elmultakat elég beszédesen jellemzi a mai állapot. Erdély történeti fajnépeinek az utolsó százévek alatt szenvedett nagy térvesztesége egybevág Erdély egykorú sorsának szomorú történetével. Az okozat magában foglalja az okot, — nem szükséges azt tovább nyomozni.

Szenvedtek ez idő alatt az *ország többi részei* is, s a magyar faj nehéz helyzetbe jutott az *egész vonalon.* Déli határainknál a granicsárság szervezete; túl a Dunán s a bánságban a sváb telepités; a felvidéken

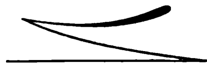
a Csehországból beáramlott emigransok tömege, mely a tótságot északnyugatról kelet és dél felé szorította: mindenütt megváltoztatták az etnikai viszonyokat, s mindenütt a magyar faj rovására. Látluk a Mecsekben, a Bakonyban és a Vértesben a sváb elemnek s az északi Kárpátoktól a Dunáig, az erdős Kárpátoktól a Tiszáig a szláv tömegek hullámzását. De túl tett mindezeken az erdélyi viszonyok átalakulása.

Mert Erdélybe *nagyobb tömegben áramlott kívülről a jövevény elem*, s rövidebb idő alatt rohamosabban terjedt, mint az ország többi részein. A moldva-bukovinai és havas-alföldi emigransok százezrei megsokasították szertelenül a román telepeket, ellepték a magyar és szász helységek nagy részét is. Így szakadt szét medenczékre s hullott szerte szigetekbe egykori nyelvterületük.

A román telepek száma és mérete Erdély északi és déli periferiáin, — a magyar nyelvmedenczék fekvése a közbenső tengelyvonalon — ama kétoldalú térveszteségek, melyek folytán a medenczék egyre kisebbekké s a szigetek egyre gyérebbek lettek : kétségtelenné teszik, hogy a román nép *kívülről beszivárgott elem*, s végkép megdöntik a hipothesist, mely e népfajban akarta látni Erdélynek a római imperium óta fennmaradt őslakosságát.

Ha az lett volna, akkor nem II. Endre alatt jelennek meg róla az első királyi dekretumok, nem az Anjouk alatt kezd történelmileg szerepelni, s nem várja be a XVIII. századot, hogy Erdélyben tömegesen elterjedjen. Az őslakók az ország mélyében élnek, a hol gyökeret vertek, — ott kellene látnunk Erdélyben is a legrégibb s a legnagyobb román képződményeket. De bármerre tekintünk a Felső-Maros és az Olt, a Szamos s az Alsó-Maros *közt fekvő területen*, a községek neve, multja s népessége sehol sem vall arra, hogy azokat román őslakók alkották. A mit e fajnép a hegyek közt alkotott, az csupa apró, kezdetleges falusi képződmény, s közülük a legnagyobbak a határőri szervezet katonai uralma alatt kétszáz éven belül keletkeztek. A legnépesb telepekről, a mik a tordaaranyosi havasokban találhatók, félszáz év előtt azt írta Lenk, az osztrák altábornagy, hogy «az oláhok *nomád módra* lakják». A mely fajnép e területen még a XIX. század derekatájt is kóbor életmódot folytatott, arra nem lehet ráfogni semmi elmélettel, hogy Traján császár óta 2000 éven át állandóan helyben maradt.

Most odahagyjuk az erdélyi részeket s a Királyhágón innen az ország alvidékét vesszük szemlélet alá.

Az alvidéken.

A Királyhágón innen a keleti Kárpátok bérczvilága az Avassal, a Réztetővel, a Bihar-havassal s a krassó-szörényi Érczhegységgel véget ér. E magaslatok alatt nyugat felé a nagyalföldi róna tárul ki, melynek határt nyugaton és délre a Duna, északon a Mátra, a Bükk, a Hegyalja, az ungi s a beregi havasok vonnak.

Magyarország ez alvidéke kiterjed 14 megyére, 133 megyejárásra; 16,788.921 k. holdnyi térszinén 2444 helység fekszik, melyekben az ország valamennyi fajnépével találkozni fogunk. Mióta az alföld felszabadult a török iga alól, az összes fajnépeknek az a törekvésük, hogy ott erős gyökeret verjenek. Oda telepedett a XVII. században a jövevény szerbek és svábok tömege; oda költözködtek sokan északról a tótságból és ruthénségből, — arra terjeszkedett észak- és délkelet felől a román, délnyugatról a horvát, s országszerte mindenünnen a magyarság, a túl-al-dunai ép úgy, mint a felvidéki s az erdélyi. Jöttek kisebb rajokban cseh, bolgár, sőt franczia telepesek. Annyi féle népfaj van ott ma is, hogy az alvidéki földabrosz képe párját ritkító néprajzi mozaikkép.

Mi két részre osztjuk e területet: megkülönböztetve a *magyar alföldet* a poliglott *délvidéktől*.

A *délvidék*-hez számítjuk Krassó-Szörényt, Temest, Torontált és Aradot, a mikben a nyelvhatárok összebonyolódtak, mert sürün éri egymást a sokféle nyelvmedencze, s szigetképződmény.

Magyar alföld neve alá foglaljuk Bihar, Szatmár, Jász, Hajdu, Szabolcs, Békés, Csanád, Csongrád, Bács és Pest megyéket, — itt él a magyar fajnép zöme. Más népekre e földből nem nagy hányad jutott; a nyelvhatárok élesen rajzolódnak meg, a medenczék, sőt a szigetek száma is aránylag kevés.

Eddigi módszerünk szerint, községenkint fogjuk a két országtájon a fajnépeket összehasonlítani: a községeket méreteikben, a népeket arányaikban, a mult népszámlálás eredményei alapján.

Igénybe vesszük, mint eddig tettük, a régebbi statisztika adatait is, *mindkét forrást* felhasználva, mely rendelkezésünkre állt. Az alvidéki megyék közel-mult állapotáról *Fényes* Elek földrajzi műve fog tájékoztatni. Sajnos, hogy a volt *határőrvidéki* területről e munka nem ád statisztikát. *Lenk* Ignácz altábornagy erdélyi lexikonja a Királyhágón innen a »partium« területénél megáll, s csak a volt Kővárvidéknek Szatmárhoz, a volt Zaránd megyének ma Aradhoz tartozó helységeire terjed ki. Az egész román bánáti ezredterületről s a szerb csajkás kerületről a régi statisztika tanulságait nélkülöznünk kell teljesen.

I. A délvidék.

Az Al-Dunától a Fehér-Kőrösig, a Polyana-Ruszkától a Tiszáig terjed ez országtáj, hol négy vármegyében, 51 járásban, 5,986.132 k. hold területen 1020 helység fekszik. A mult népszámlálás 1,777.021 lelket talált bennük, s ezek ott így oszlottak meg, mint többség és kisebbség, saját számításunk szerint:

75 **magyar** helységben (376.275 k. h. területen) volt 169.854 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Krassó-Szörény	4	1.744	101	2	65	—	1	—	—	62	1.978
Arad	22	59.505	10.074	1.956	7.956	5	1.732	26	—	903	82.157
Temes	6	8.545	1.333	14	797	1	240	1	—	421	11.352
Torontál	43	58.707	634	725	6.131	—	7.094	31	—	1.045	74.367
együtt		**128.501**	12.145	2.697	14.949	6	9.067	58	—	2.431	169.854[1])

653 **román** helységben (3,485.290 k. h. területen) volt 855.704 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Krassó-Szörény	310	6.209	303.535	1.977	20.647	31	1.178	145	40	4.200	337.962
Arad	185	24.550	196.469	1.632	9.991	194	441	50	2	2.417	235.746
Temes	124	11.225	139.430	1.491	16.178	9	5.727	71	—	2.298	176.429
Torontál	34	6.214	76.264	90	12.849	7	9.012	119	1	1.011	105.567
együtt		48.198	**715.698**	5.190	59.665	241	16.358	385	43	9.926	855.704

6 **tót** helységben (37.258 k. h. területen) volt 13.903 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Temes	1	95	161	312	150	—	77	—	—	52	847
Torontál	5	825	42	11.361	529	—	44	3	1	251	13.056
együtt		920	203	**11.673**	679	—	121	3	1	303	13.903

156 **német** helységben (906.254 k. h. területen) volt 409.521 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Krassó-Szörény	20	2.640	5.708	3.713	26.536	129	353	28	11	4.179	43.297
Arad	9	2.725	2.414	569	19.356	—	27	1	—	602	25.694
Temes	60	16.949	16.191	580	139.800	59	18.452	120	11	2.564	193.726
Torontál	67	6.310	4.566	650	127.014	1	6.397	435	13	1.418	146.804
együtt		28.624	28.879	5.512	**311.706**	189	25.229	584	35	8.763	409.521

105 **szerb** helységben (1,031.922 k. h. területen) volt 299,018 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Krassó-Szörény	12	250	1.726	16	558	—	10.325	3	—	197	13.075
Temes	30	791	3.930	155	3.694	2	38.270	12	—	1.672	48.526
Torontál	63	25.022	5.686	1.163	37.414	24	163.199	2.475	8	2.426	237.417
együtt		26.063	11.342	1.334	41.666	26	**211.794**	2.490	8	4.295	299.018

[1]) Összesen a négy megyében, ú. m.:

Megye területén	Helység szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Krassó-Szörény	360	10.879	311.335	5.723	48.058	172	11.862	5.018	51	14.537	407.635
Arad	216	86.780	208.957	4.157	37.303	199	2.200	77	2	3.922	343.597
Temes	224	37.976	161.449	2.596	160.456	71	62.813	207	11	11.460	437.039
Torontál	220	98.129	87.445	14.031	184.827	32	186.231	4.690	23	13.342	588.750
együtt	1020	233,764	769.186	26.507	430.644	474	263.106	9.992	87	43.261	1,777.021

8 horvát helységben 90.262 k. h. területen volt 8.543 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
		A fajiság szerint									
Krassó-Szörény	4	22	200	7	110	1	3	4.833	—	76	5.252
Torontál	4	555	210	33	381	—	450	1.593	—	69	3.291
együtt		577	410	40	491	1	453	6.426	—	145	8.543

17 **egyéb** nyelvű helységben 79.201 k. h. területen volt 20.478 lélek, ú. m.:

Krassó-Szörény	10	14	62	8	142	11	2	9	—	5.823	6.071
Temes	4	371	404	45	837	—	47	1	—	4.453	6.159
Torontál	3	496	44	9	509	—	35	34	—	7.121	8.248
együtt		881	510	63	1.488	11	84	44	—	17.397	20.478

Feladatunk, hogy e népeket az egyes megyékben fölkeressük, s úgy etnikai, mint felekezeti viszonyaikat községenkint megvizsgáljuk.

Előbb a Maros balpartján fekvő három megye felé fordulunk, a mik e vonal mentén az Al-Dunáig leérnek: ezek Krassó-Szörény, Temes és Torontál. Aztán a Maros jobbpartjára. Arad megyébe kerülünk át, mely a Kőrös-vonalig terjed. Úgy érjük be mindkét irányban a magyar Alföldet.

Krassó-Szörény megye.

Az erdélyi Kárpátok hatalmas ormai ágazzák be ezt a megyét is, mint a vele szomszédos Hunyadot.

Délkeletről észak és északkelet felé a Godjan-Szárkó lánczolata húzódik, összeköttetésben a hunyadi havasokkal: a Polyana-Ruszkával s a Retyezáttal. Délnyugatról észak s északnyugat felé hármas sorfalban fölépítve a Szretinye és Kráku, a Plesuva és Szemenyik, az Érczhegység s a Dognácska bástyái emelkednek.

Mély völgynyilások szaggatják keresztül-kasul ezt az építményt. Északon az Erdélyből érkező Maros tör magának útat a magyar alföldi róna felé. Délről a magyar-szerb országhatárok közt elfolyó Duna rengeti az alsó-vaskapu szirtjeit, s harsogó zuhatagokban vájja medrét a román Havasalföld s a Fekete-tenger felé.

A hegyi patakok egy része a megye szivében a teregovai katlanba foly össze, mely gyűjtő medencze is, vízválasztó is egyszerre. Ott egyesül az Ohába, a Bjela és Mehadika a Csernával, — irányuk déli, torkolatjuk az Al-Duna medre. E katlanba ereszkedik a Temes vize, ott veszi fel a Bisztrát, mely Hunyad felől nyitja meg a határbérczek falát s onnan zúdul, a Polyana-Ruszka s a Retyezát közt, az erdélyi, más néven: felső-vaskapun át a Szörénységbe. Ezek északnak folynak a lugosi hegysík felé. Ott éri utól a Temest a Polyana-Ruszkában eredő Béga, s kiséri további útján nyugatra, a temes-torontáli rónaságra.

A többi patakokat a nyugati hegyormok öntik a sikság felé: a Néra, a Jám, Cziklova és Karas az Al-Dunába, a Moravicza, Berzava és Poganis a temes-torontáli rónán a Temesbe ömlenek.

E térszinen 360 helység épült: 4 magyar, 20 német, 12 szerb, 4 horvát, 310 román és 10 cseh telep. Az *utóbbi* csoportot a statisztika az «*egyéb* nyelvűek» rovatába osztotta.

Tekintsük meg az egyes térszakaszokat.

A Duna-völgy (13 román, 1 német, 8 szerb és 5 cseh helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Orsovai járás.									
‡*Ó-Orsova*	c	*német*	III°r. III°m.	c. sz.	*r. kath.*	IV° k.	i. a e g.	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Akkori népességükről és fajnépeikről nincs adat.	
Uj-Gradina	α	*cseh*	II°r.	n. h.	*r. kath.*	II° k.	e. i.		
Ó-Gradina	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—		
•Dubova	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Plavisevicza	α	román	I° sz.	c.	kel. gör.	I° r.	—		
Eibenthal	β	*cseh*	I° n.	t.	*r. kath.*	—	—		
Tiszovicza	α	román	I° sz.	e. n.	kel. gör.	I° i.	—		
Moldovai járás.									
Szvinicza	a	*szerb*	I° m.	n. e. r.	kel. gör.	I° r.	i.		
Schnellersruhe	α	*cseh*	I° n.	—	*r. kath.*	—	—		
•Berzászka	a	román	II° n.	e. sz. m.	kel. gör.	III° r.	a. i.		
Alsó-Ljubkova	a	*szerb*	IV° r.	e.	kel. gör.	I° r.	—		
Felső-Ljubkova	β	román	I° sz.	n.	kel. gör.	I° i.	—		
•Szikevicza	b	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Weitzenried	a	*cseh*	—	—	*r. kath.*	—	—		
Károlyfalva	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Padina-Matyei	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	(nincs adat)	
•Uj-Moldova	c	román	II° n.	sz. m.	kel. gör.	II° r.	—	nőtt	román
Szent Helena	β	*cseh*	—	—	*ev. ref.*	V° r.	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
•Ó-Moldova	b	*szerb*	I° r.	n. e.	kel. gör.	I° r.	—		
Koronini	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Macsevics	β	*szerb*	II° r.	—	kel. gör.	—	—		
Román-Pozsozsena	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Szerb-Pozsozsena	β	*szerb*	I° r.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Radimna	β	*szerb*	II° r.	n.	kel. gör.	—	—		
Szuska	β	román	I° sz.	n.	kel. gör.	I° r.	i.		
Belobreska	β	*szerb*	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Divics	β	*szerb*	I° e.	r.	kel. gör.	—	—		

A Cserna-völgy (1 német, 7 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Orsovai járás.									
Jezelnicza	β	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
•Ó- és Uj-Zsupanek	a	román	II°n. II°m.	e.	kel. gör.	IV° r.	a. g. i. e.		
Tuffier	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—		
Koramnik	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—		
Toplecz	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—		
Bőrza	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—		
Pecseneska	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—		
•Herkulesfürdő	α	*német*	III°r. II°m.	e. sz.	*r. kath.*	III° k.	a. i. e. g.		

A Bjela- és Mehadika-völgyek (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Orsovai járás.									
Mehádia	b	román	I° n.	m.	kel. gör	II° r.	i.	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
*Jablanicza	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
Betnik	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Teregovai járás.									
Krusovecz	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Kuptoria	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
*Kornya	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
Kanicsa	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Domasnia	b	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Verendin	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Mehadika	b	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Glovukrajova	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Lapusnisel	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		

Az Ohába-völgy (5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Orsovai járás.									
Valca-Bolvasnicza	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
•Plugova	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Globuren	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Teregovai járás.									
Bogoltin	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Kornyareva	d	román	—	—	kel. gör.	—	—		

A megye *déli* és *délkeleti* része ez, melyet az Al-Duna s a Godjan-Szárko ormai alatt elfolyó mellékpatakok mosnak.

E terület már nemzeti királyaink idejében katonai határőrvidék volt. Ilyenné szerveztetett, az Oltig terjedő tartozékokkal, az egész *szörényi bánság;* az maradt a mohácsi vészig, s azzá lett újra a Habsburg-korszakban, mikor területén az *illirnek*, később *román-bánátinak* nevezett határőrezred felállittatott.

Fajnépessége Róbert Károly ideje óta *román*, — az Olt-melléken fekvő kis-oláhországi részeken a tatárfutás óta az. Ott csalta tőrbe Bassarad vajda Róbert Károlyt, s onnan terjesztették ki kezüket a dunai részekre nem egyszer a későbbi vajdák. Magyar telepek e vidéken alig voltak; ezt gyaníttatja azÁrpád-királyok, később Zsigmond intézkedése, kik a Szörénység védelmére idegen lovagrendeket hívtak az országba. A török háborúk alatt az egész vidék essentially románná lett. De a szörényi román fajta, melyet a romanisták egy része illir eredetűnek tart, — tájszólásra, népviseletre különbözik a havasalföldi és moldva-bukovinai románoktól.

Telepei az Al-Dunán és környékén elég népesek. Méretük: 1 d., 1 c., 4 b., 10 a., 14 β., 7 α. E képződmények nagyobb fele *tiszta román.*

Más fajnépekből főleg szerb és cseh elem mutatkozik, kevés némettel. A *szerb* telepek (8) újabb időben keletkeztek, — a szomszéd Szerbia emigransai alkották; de előbb-utóbb el fognak enyészni: a szerbbel azonos vallású románság máris erősen terjeszkedik bennük; a román kisebbség ma Alsó-Ljubkován IV°, Radimnán és Macsevicson II—II°. A *cseh* telepeket (5) a Bach-korszakban az osztrák államvasutak létesítették, a miknek a megyében nagy uradalmai és műszaki telepei vannak. Feltűnő, hogy az északi szláv családhoz tartozó cseh fajnép mennyivel szivósabban áll helyt a neki idegen talajban, mint a délszláv szerb. A cseh telepek népbősége: 1 a., 2 β., 2 α., s ezek közül 2 *tiszta cseh*; míg a szerb telepeké: 1 b., 2 a., 5 β., — de mindannyi poliglott. Van e vidéknek 2 *német* telepe is: Orsova és Herkulesfürdő. Az utóbbi nemrég keletkezett. Orsován, e kereskedelmi kikötőhelyen, a magyar dunai forgalom végállomásán, csak a relativ többség német, — a román s a magyar fajkisebbség egyaránt erős (III—III°).

Vallásra a román és szerb telepeken a kel. gör. hivek száma túlnyomó, a német és cseh telepek r. kath. vallásúak. Ez utóbbiak egyikén: Szt-Helenán csak az erős (V°) kisebbség r. kath., — a többség *kalvinista*

A Nera-völgy (22 román, 3 szerb, 2 cseh helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Bozovicsi járás.									
Pervora	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
Uj-Borloveny	β	román	I° e	—	kel. gör.	—	—		
Sumicza	α	*cseh*	—	—	*r. kath.*	—	—		
Putna	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Prigor	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
Ó-Borloveny	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Pattás	a	román	I° c.	—	kel. gör.	—	—		
•Prilipecz	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
‡*Bozovics*	c	román	I° c.	n. m.	kel. gör.	I° r.	—		
Rudaria	b	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Bania	b	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Gerbovecz	a	román	--	—	kel. gör.	—	—		
Lapusnik	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—		
Mocseris	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Dalbosecz	b	román	I° n.	c.	kel. gör.	I° r	—		
Ó-Sopot	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Ravenszka	α	*cseh*	—	—	*r. kath.*	—	--		
Uj-Sopot	a	román	I° c.	—	kel. gör.	—	—		
Jámi járás.									
•Román-Szászka	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Pottok	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Szlatina	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Bogodincz	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
•Naidas	b	román	I° sz.	—	kel. gör.	—	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Népességükről nincs adat.	
Leszkovicza	a	román	V° sz.	e.	kel. gör.	—	—		
Moldovai járás.									
Zlaticza	a	*szerb*	III° r.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Langenfeld	a	*szerb*	III° r.	—	kel. gör.	I° r.	—		
•Szokolovacz	a	*szerb*	II° n.	m.r.e.	kel. gör.	III°r.	—		

A Kraku-hegységben (3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Jámi járás.									
•Szászkabánya	b	román	III° n.	m.	kel. gör.	III° r.	—	nőtt	román
Maria-Schnee	β	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Kohldorf	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»

A Jám-völgy (1 magyar, 12 román, 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Jámi járás.									
Illadia	b	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	nőtt	román
Szokolar	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Markovistye	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Petrilova	β	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Csukics	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Nikoline	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Uj-Ruszova	α	román	—	—	kel. gör.	- -	—	nőtt	»
Ó-Ruszova	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	g.	»	»
•Brelistye	a	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Mirkovacz	a	román	I° e.	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Csorda	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Zám	a	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	i.	»	»
Udvarszállás	α	*magyar*	II° e.	n. r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	magyar
Szuboticza	β	*szerb*	I° m.	n. r.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	*román*

A Csiklova-völgy és környéke (9 román, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Oraviczai járás.									
‡*Steierlak-Anina*	A	*német*	II°e. II°t.	m.r.	*r. kath.*	I° k.	g. a.	(nincs adat)	
‡*Német-Csiklovabánya*	b	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
‡*Német-Oraviczabánya*	d	*német*	IV°r.	m.sz.	*r. kath.*	IV° k.	i.	»	német
Rakitova	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	román
•Román-Oravicza	b	román	III° n.	m.	kel. gör.	III° g.	r. i.	*fogyott*	»
Román-Csiklova	c	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	nőtt	»
Jámi járás.									
•Rakasdia	b	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Vranyucz	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Heierdorf	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Mercsina	a	román	I° n.	e.	kel. gör.	II° g.	r.	»	»
Vrány	a	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»

Az Érczhegység alatt (8 román, 1 német, 3 horvát helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Oraviczai járás.									
Brostyán	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
*Greovacz	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Agadics	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Zsittin	β	román	I° n.	e.	*g. kath.*	V° k.	i.	nőtt	»
*Majdán	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Csudanovecz	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Resiczai járás.									
*Krassova	c	*horvát*	I° r.	e.	*r. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	horvát
Jabalcsa	β	*horvát*	IV° r.	n. e.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	»
Nermet	β	*horvát*	—	—	*r. kath.*	—	—	»	»
Doman	β	román	II°e. II°n.	m.	kel. gör.	III° r.	—	»	román
Kuptore-Szekul	a	*német*	IV°r. II°t.	m.e.	*r. kath.*	IV° k.	a.	»	német
*Román-Resicza	b	román	V°n.	e.m.t.	*r. kath.*	V° k.	g.i.e.	»	román

A Karas-völgy (8 román, 1 horvát, 3 cseh helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Resiczai járás.									
*Lupák	β	*cseh*	I° n.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	*horvát*
Vodnik	α	*cseh*	—	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	*horvát*
Klokotics	a	*cseh*	I° n.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	*horvát*
Rafnik	β	*horvát*	I° e.	—	*r. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	horvát
*Gornja	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
Grelistye	a	román	I° n.	—	kel. gör.	II° g.	r.	nőtt	»
Oraviczai járás.									
Kalina	β	román	—	—	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	román
Zsurzsova	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
*Székás	a	román	I° n.	e.	*g. kath.*	V° k.	r.	*fogyott*	»
‡*Nagy-Tikván*	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
Kis-Tikván	a	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	—	»	»
*Kakova	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	»

A Dognácska-hegységben (8 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Oraviczai járás.									
*Komoristye	a	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	II° g.	r.	*fogyott*	román
Kernyeesa	a	román	I° n.	e. h.	kel. gör.	III° g.	r. i.	nőtt	»
Forotik	a	román	II° n.	—	kel. gör.	II° r.	—	»	»
Bogsáni járás.									
‡*Dognácska*	c	román	IV° n.	h.	kel. gör.	IV° r.	—	nőtt	román
Nagy-Szurduk	β	román	II° n.	e.t.m.	kel. gör.	III° r.	g.	»	»
*Doklin	a	román	I° t.	e. n.	kel. gör.	I° r.	g.	»	»
Binis	a	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
‡*Királyhegye*	a	*német*	III°e. II°t.	sz.m.r.	*r. kath.*	I° e.	k.	»	német
‡*Füzes*	a	román	I° m.	t.n.e.	kel. gör.	II° r.	e. i.	*fogyott*	román

A Berzava-völgy (9 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legszámosabb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legszámosabb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Resiczai járás.									
Ferenczfalva	b	román	V^{a} n.	e.	*r. kath.*	V^{a} k.	—	nőtt	román
•Resiczabánya	A	*német*	II^{a} r.	t.e.m.	*r. kath.*	II^{a} k.	s.g.e.i.	»	német
Czerova	ʒ	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	román
•Kölnik	a	román	I^{a} e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Monio	ʒ	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Bogsáni járás.									
Vaskó	a	román	II^{a} n.	m.	kel. gör.	II^{a} r.	—	nőtt	román
•Német-Bogsán	b	román	IV^{a} n.	m.sz.t.	kel. gör.	IV^{a} r.	g.e.i.	»	»
Vasziova	a	román	II^{a} n.	m.	kel. gör.	II^{a} r.	i.	»	»
•Román-Bogsán	b	román	I^{a} n.	t.m.e.	kel. gör.	I^{a} r.	g.	»	»
Zsidovin	a	román	II^{a} t.	n.e m.sz	kel. gör.	III^{a} r.	i.	»	»

A Berzava-Poganis-köz (5 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legszámosabb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legszámosabb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Resiczai járás.									
Tirnova	b	román	—	—	kel. gör.	IV^{a} g.	—	nőtt	román
•Szocsán	a	román	I^{a} e.	n.	kel. gör.	I^{a} i.	—	*fogyott*	»
Ezeres	a	román	I^{a} e.	n.	kel. gör.	I^{a} r.	i.	*fogyott*	»
Bogsáni járás.									
Barbosza	ʒ	román	I^{a} m.	—	kel. gör.	I^{a} i.	—	nőtt	román
•Rafna	b	román	I^{a} n.	—	kel. gör.	V^{a} g.	r.	»	»

A Poganis-völgy (14 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legszámosabb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legszámosabb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Resiczai járás.									
Ohabicza	a	román	—	—	kel. gör.	I^{a} g.	—	nőtt	román
•Delinyest	a	román	I^{a} n.	—	kel. gör.	I^{a} r.	g. i.	»	»
Apadia	ʒ	román	—	—	kel. gör.	I^{a} g.	—	»	»
Valeaden	ʒ	román	I^{a} e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Prebul	a	román	I^{a} n.	e.	kel. gör.	I^{a} r.	—	»	»
Nagy-Zorlencz	b	román	I^{a} n.	—	kel. gör.	II^{a} g.	r.	nincs adat	
Bogsáni járás.									
Dezest	ʒ	román	I^{a} n.	e.	kel. gör.	I^{a} i.	—	nőtt	román
•Furlug	b	román	I^{a} n.	—	kel. gör.	III^{a} g.	r.	*fogyott*	»
Valemare	ʒ	román	I^{a} n.	—	kel. gör.	I^{a} r.	—	nőtt	»
Dulea	ʒ	román	I^{a} n.	m. e.	kel. gör.	II^{a} r.	—	»	»
•Valeapaj	a	román	I^{a} e.	—	kel. gör.	I^{a} r.	—	»	
•Vermes	a	román	I^{a} t.	m. e.	*g. kath.*	III^{a} k.	r.	»	
Izgar	ʒ	román	II^{a} m.	e. n.	*g. kath.*	III^{a} r.	e. i.		»
Jerszeg	ʒ	román	IV^{a} m.	t.n.e.	r. kath.	V^{a} k.	—	»	»

A megye délnyugati és nyugati szakaszain 117 helység fekszik. Ide számítjuk az Érczhegység, a Dognácska beépített részeit s a völgylejtőket, melyek egyfelől a temesi síkság, másfelől az Al-Duna medenczéje felé ereszkednek.

A helységek közt van 1 magyar, 5 német, 4 horvát, 4 szerb és 5 cseh telep, — a többi 98 román. A más ajkú telepek a mult századnak részint első, részint második felében keletkeztek.

A németek főleg a kőszén- és fémbányákat, a kohókat és hámorokat látják el munkaerővel az osztrák államvasutak uradalmaiban, a mik az Érczhegység s a Dognácska egész környékére kiterjednek: a Nera-völgytől a Csiklováig, a Karastól a Berzaváig. Nevezetesb bányatelepei e vidéknek: Steierlak-Anina, Oraviczabánya, Csiklovabánya, Szászkabánya, Resiczabánya, Dognácska, Kuptore-Szekul és Ferenczfalva. Ezekben ma is túlnyomó a német elem. A román csak itt-ott jutott túlsúlyra: Dognácskán, Német-Csiklovabányán, Német-Bogsánban és Ferenczfalván; de *erős német kisebbség* csaknem mindenütt maradt.

A bérczek kincseinek hire más fajnépeket is vonzott: előbb *horvátok*, aztán *csehek* jöttek. Amazokat ma már a román elem szorongatja telepeikben, telepeik egy részéből a csehek szorították ki. A Karas-völgy négy horvát telepéből csak egy maradt meg: Rafnik, — a többi hármat a csehek foglalták el, ú. m. Klokoticsot, Lupákot és Vodnikot; az utóbbi ma már tiszta cseh telep. A Néra-völgy két faluja: Ravenszka és Sumicza is megtartotta tiszta cseh jellegét, 22 román község közepett; míg tiszta horvát falu csak egy van az Érczhegységben: Nermet. Krassován, mely szintén horvát telep, a román kisebbség I°, Jabalcsán IV° erejű.

Egy kis *magyar* falunak: Udvarszállásnak a Jám-völgy szélén teljes az elszigeteltsége és elhagyatottsága. Nehezen fejlődik; tán száz éve, hogy keletkezett, de nincs 500 lélek (*α*), ebből is majd az ötödrész cseh (II°). A *szerb* emigransok telepei a Nera, Karas és Jám torkolata körül népesebbek; méretük: 3 a., 1 *β*., — de népességük szintén poliglott: Langenfelden és Zlaticzán III—III° a román, Szokolováczon II°, Szuboticzán I° a német elem. A *német* telepek mérete: 2 A., 1 d., 2 a., — a *horvát* telepeké: 1 c., 3 *β*., — a *cseh* telepeké: 1 a., 1 *β*., 3 *α*.

A 98 *román* helység népbősége jelentékeny. Méretük: 3 c., 17 b., 49 a., 25 *β*., 4 *α*. Ehez fogható fejlettséggel s ily nagy számban román faluk nem igen találhatók az erdélyi vidékeken. Látszik, hogy a szörénységi román telepek régiebbek, s a népesség elosztása bennük egyenletesb. Erre vall az arányos emelkedés a kis falu tipusától az erős középméretű falvakig, s az esetek gyérülő száma a népes kisközségektől a nagyközségekig. Az erdélyi román falvak többsége poliglott, míg a Szörénységben csak egy töredék az. Erős *magyar* kisebbség van Jerszegen (IV°) és Izgaron (II°), — a *német* elem Ferenczfalván és Román-Resiczán V—V°, Német-Bogsánban és Dognácskán IV—IV°, Szászkabányán és Román-Oraviczán III—III°, Vaskőn és Vasziován II—II° erejű. Erős *szerb*

kisebbség van Leszkoviczán (V°), *csehek* mutatkoznak Dománban (II°) és *tótok* Zsidovinban (II°). De 37 község tiszta román.

Vallásra a magyar, német, horvát és cseh elem *r. kath.*, románok és szerbek *kel. gör.* hitűek, csak 4 román község van, mely *g. kath.*

Forduljunk a megye északi vidékéhez.

A Bisztra-völgy (16 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Karánsebesi j.									
•Ruszkabánya	b	román	IV°n. II°t.	e. m.	*r. kath.*	V° k.	—	A határőrvidék román-bánáti ezredterületéhez tartoztak. Akkori népességükről nincs adat.	
Vama-Marga	α	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° i.	r. g.		
Marga	a	román	I°e.	—	kel. gőr.	—	—		
Voiszlova	β	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° i.	—		
Valemare	α	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° g.	i.	*fogyott*	román
Zavoj	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—	A határőrvidék bánáti ezredterületéhez tartoztak. Akkori népességükről nincs adat.	
Csirésa	α	román	I°n.	e.	kel. gör.	I° r.	i.		
•Nándorhegy	a	*német*	IV°t. II°r.	II°e. m.	*r. kath.*	II° k.	a.		
Mőrul	a	román	I° m.	e. n.	kel. gör.	I° r.	—		
Kröcsma	β	román	I° c.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Maál	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—		
•Ohába-Bisztra	β	román	II° n.	t. m.	kel. gür.	II° r.	i.		
Glimpoka	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—		
•Obrezsa	a	román	—	—	kel. gőr.	—	—		
Csutta	β	román	I° n.	--	kel. gőr.	—	—		
Jáz	β	román	I° e.	—	kel. gőr.	I° r.	—		
Vár	β	román	—	—	kel. gőr.	—	—		

A Temes-völgy (1 magyar, 60 román, 7 német helységgel):

Teregovai járás.									
Wolfsberg	β	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Akkori népességükről nincs adat.	
•Weidenthal	β	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—		
Lunkavicza	a	román	—	—	kel. gőr.	—	--		
•Teregova	b	román	I° c	n. m.	kel. gőr.	I° r.	—		
Ruszka	a	román	—	—	kel. gőr.	—	—		
Fényes	β	román	I° n.	m.	kel. gőr.	I° r.	i.		
Örményes	b	román	I° n.	c.	kel. gőr.	I° r.	—		
Ó-Szadova	α	*német*	I° r.	c.	*r. kath.*	I° k.	—		
Uj-Szadova	β	román	—	—	kel. gőr.	—	—		
Ilova	a	román	—	—	kel. gőr.	—	—		
•Temes-Szlatina	a	román	I° n.	m. e.	*r. kath.*	IV° k.	—		
Karánsebesi j.									
Golesz	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
Bukosnicza	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° r.	--		
Petrosnicza	β	román	—	--	kel. gör.	—	—		
•Körpa	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
Valisora	β	román	I° e.	—	kel. gör.	I° r.	—		

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Vercserova	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	A határőrvidék román-bánáti ezred-területéhez tartoztak. Akkori népességükről nincs adat.	
Bolvasnicza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Borlova	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Rujea	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Turnul	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Szlagna	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Priszian	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Lindenfeld	α	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—		
Polyana	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—		
Bukin	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
•Uj-Karánsebes	β	*német*	II° e.	r. m. t.	*r. kath.*	I° k.	a. i.		
Szervestye	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
Dalcs	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		
Csiklény	α	román	II° e.	—	kel. gör.	—	—		
•.•**Karánsebes**	a	román	IV° n.	m. e.	kel. gör.	IV° r.	i. g.		
Tomesi járás.									
Ruzs	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
•Valea-Boul	β	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Zsuppa	α	román	II° m.	e. n.	kel. gör.	II° r.	e.	nőtt	»
•Zaguzseny	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	n.	*fogyott*	»
Ruzsinócz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Ohába-Mutnik	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Nagy-Mutnik	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Priszáka	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Macsova	β	román	I° n.	e. m.	kel. gör.	I° r.	e.	*fogyott*	»
Pestyere	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° i.	r. e.	*fogyott*	»
Kavaran	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	»
Istvánhegy	α	*német*	V° r. II° t.	m.	kel. gör.	IV° r. II° a.	e. i.	azóta lett	
•Szákul	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	román
Tinkova	β	román	II° e.	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Nadrág	a	*német*	III° r. II° t. II° e.	m.	*r. kath.*	III° k.	g.	azóta lett	
Krivina	α	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
•Zsidóvár	a	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Zséna	β	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	—	nőtt	»
Gavosdia	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	II° r.	e.	*fogyott*	»
•Lugoshely	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
•Kricsova	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Cseres-Temes	β	román	IV° e.	m.	*g. kath.*	I° r.	—	»	»
Magur	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Szendelak	α	*magyar*	IV° n.	r. c.	*r. kath.*	IV° e.	k. a.	azóta lett	
Harmadia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
Tapia	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Lugosi járás.									
•.•**Lugos**	A	román	V° n. II° m.	e.	*r. kath.*	IV° k. II° i.	g. a. e.	nőtt	román
Szatumik	β	román	I° m.	n	kel. gör.	I° r.	g. e.	»	»
Ollóság	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	g. a.	»	»
•Herendjest	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° c.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Hodos	β	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
•Boldur	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e.	*fogyott*	»
Zsábár	β	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Szilba	a	román	I° n.	—	kel. gör.	III° g.	i.	»	»
•Nagy-Kostély	a	román	I° n.	m.	*g. kath.*	V° k.	i.	*fogyott*	»
Kis-Kostély	α	román	I° n.	m.	*g. kath.*	IV° k.	i. a.	nőtt	»
Gruin	β	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»

A Temes-mellék (8 román, 4 német helységgel):

Temesi járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Kis-Zorlencz	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—		
•Zgribest	a	román	I° e.	n. m.	kel. gör.	III°g. II°r.	—	nőtt	román
Szilváshely	β	román	I° t.	n.	kel. gör.	I° r	—	*fogyott*	»
Ebendorf	β	*német*	I° m.	r. e.	*r. kath.*	I° a.	k. i.	nőtt	német
Lugosi járás.									
Dragomirest	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r	—	nőtt	román
•Szkeus	a	román	IV° t.	n. e.	kel. gör.	IV°g. II°r.	—	»	»
Remete-Poganest	β	román	I° n.	m. e. sz.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Viszág	a	román	I° m.	n.	*g. kath.*	III° k.	r.	»	»
•Vecseháza	β	*német*	I° t.	m. e.	*r. kath.*	I° e.	—	»	német
Honoris	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e.	»	román
Istvánfalu	α	*német*	I° m	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	*tót*
‡*Daruvár*	a	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német

A Polyana-Ruszka nyugati lejtőin (18 román helységgel):

Facseti járás.

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Zold	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
•Román-Gladna	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
Német-Gladna	α	román	II° n.	m.	kel. gör.	III° r.	—	»	»
Hauzest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Furdia	β	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kis-Mutnik	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Dragsinest	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Bukovecz	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r	—	*fogyott*	»
•Bozsur	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i. e.	nőtt	»
Kis-Szurduk	β	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Szécsény	α	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
Botyinesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Lugosi járás.									
•Szárazány	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
Poganest	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	telep	volt
Birna	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Zsurest	α	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—		»
Botyest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Drinova	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		»

A Béga-völgy (1 magyar, 38 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Facseti járás.									
Pojén	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
F.-Krivina	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Forasest	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Petrosza	β	román	I° n.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Rumunyest	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Goizest	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Tomest	β	román	IV° n.	m.e.t.	kel. gör.	IV° r.	—	nőtt	»
•Kurtya	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Lunkány	β	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Balosest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Zsupunest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Branyest	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Brazova	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Batyest	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
•Facset	a	román	III°n. II°m.	—	kel. gör.	III° r.	i. e.	»	*német*
Bazest	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	román
Bikis	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Prozsevina	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Begai járás.									
Rakitta	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
•Remete-Lunka	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° i.	—	telep	volt
Jersnik	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° g	i.	nőtt	román
Ohaba-Lunka	α	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° k.	r.	azóta	lett
Monostor	α	román	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	román
Zsupány	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Szuhány	β	román	—	—	kel. gör	—	—	»	»
•Szundreás	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e. i.	»	»
Leokosest	β	román	I° n.	—	kel gör.	I° r.	i.	»	»
•Betlenháza	β	*német*	II° m.	r.e.t.	*r. kath.*	I° a.	e.	azóta	lett
Kladova	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Laposnik	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Fadimak	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
•Bálincz	β	román	II°n. II°m.	—	kel. gör.	IV°g. II°r.	e.i.	nőtt	»
Tergovestye	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kulina	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Perul	β	román	I° n.	m.	*g. kath.*	II° k.	i. e.	nőtt	»
•Klicsova	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Nevrincsa	α	román	I° n.	—	*g. kath.*	I° k.	r.	nőtt	»
Valea-Lunga	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Hezeres	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
:*Szapáryfalva*	a	*magyar*	I° r.	n.	*ev. ref.*	I° g.	r.	azóta	lett

A Bega-Maros-köz (1 magyar, 23 román helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legnagyobb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb számottevős	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legnagyobb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb számottevős	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Facseti járás.									
Kostej	:	román	I' n.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Kossovicza	z	román	III' e.	—	kel. gör.	—	—	›	›
Homosdia	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	›	›
•Kossova	:	román	I' m.	—	kel. gör.	I' r.	—	›	›
Marzsina	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	›	›
Zorány	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	›
Nemesest	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	›
Marosi járás.									
Balza	:	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Gross	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	›	›
•Szintyest	:	román	—	—	kel. gör.	—	—	›	›
Temerest	:	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	›
[illegible]	z	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	II' r.	a.	azóta	lett
Román-Bunya	:	román	I' e.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Padurány	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	›
Topla	z	román	I' m.	—	kel. gör.	I' g.	—	·	›
•Dubest	:	román	I' m.	—	kel. gör.	I' e.	—	›	›
[illegible]	:	román	I' n.	—	kel. gör.	I' i.	—	*fogyott*	›
Bruznik	:	román	I' n.	—	kel. gör.	I' r.	—	*fogyott*	›
Zabalcz	:	román	I' m.	n.	kel. gör.	I' i.	r.	nőtt	›
Lalasincz	a	román	I' n.	—	kel. gör.	I' r.	i.	›	›
Begai járás.									
Spatta	z	román	I' m.	—	kel. gör.	I' i.	—	nőtt	román
Dobrest	:	román	—	—	kel. gör.	V' g	—	*fogyott*	›
Radmanyest	:	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	›
•Barra	:	román	I' m.	—	kel. gör.	I' r.	—	nőtt	›

A Maros-völgy (12 román helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legnagyobb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb számottevős	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legnagyobb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb számottevős	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Marosi járás.									
Szelesova	:	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Pozsoga	:	román	I' e.	n	kel. gör.	I' r	i.	›	›
•Kapriora	:	román	I' m.	—	kel. gör	I' r.	—	›	›
Valemare	:	román	I' n.	m. e.	kel gör.	I' r.	i. e. g.	telep	volt
Kápolnás	a	román	I' m.	—	kel. gör.	I' r.	—	nőtt	román
•Birkis	a	román	I' m.	—	kel. gör.	I' r.	—	›	›
Vörösmart	z	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	›
Osztrov	:	román	I' n.	—	kel. gör.	I' i	—	nőtt	›
Bakamező	:	román	I' e.	—	kel. gör.	—	—	›	›
Bulcs	z	román	I' m.	n.	r. kath.	I' k.	—	*fogyott*	›
Czella	a	román	I' n.	—	kel. gör.	I' r.	—	nőtt	›
•Batta	a	román	I' m.	—	kel. gör.	I' r.	—	*fogyott*	›

A mai Krassó-Szörény ez északi része megfelel a volt Krassó megye területének. A míg a szörényi bánság fennállt, a bánok parancsoltak itt is. Mikor a Szörénység az erdélyi fejedelmek alá jutott, ezek két ispánt tartottak benne: a lugosit s a karánsebesit. A karánsebesi ispánságból a Habsburgok alatt katonai végvidék lett, a lugosi neveztetett Krassó megyének, mely egy ideig az erdélyi, majd a pozsonyi országgyűlésre küldte követeit.

E viszontagságos történeti multat hadi események rázkódtatásai egészítik ki. A háboruk, a miket a szultánok Erdélyben indítottak, az első ütközőpontokat száz éveken át e vidéken találták. Az erdélyi Vaskapu a Retyezát s a Polyana-Ruszka közt ide nyílik; itt folyt a legtöbb vér e kapu védelmében a Hunyadiak alatt. Mohács után Dél-Magyarországgal a Szörénység is elveszett; az erdélyi fejedelem vazalladót fizetett a portának, de ezzel nem háríthatta el a török martalóczok beütéseit. A Szörénységet ezek feldúlták, a régi Lugos és Karánsebes elhamvadt; a magyarság elszéledt; egy része a katasztrófa után Tordába telepíttetett át, — a mi kevés helyben maradt, azt a labanczvilág zavarta szét.

A XVIII. században a Szörénységet új telepesekkel népesítették be. A végvidéket Karánsebesig katonailag szervezték, az volt a *román gránicz*. A belső területet, mint Temesben és Torontálban, a hatalom a németeknek szánta. De az élet ezt a számítást halomra dönté. Lugos és Facset germanizálása ép oly kevéssé sikerült, mint Karánsebesé. A németséget elborította a román tömeg, mely erre áramlott Kis-Oláhországból a dunai, Hunyadból az erdélyi Vaskapun s a Maros-völgyön át.

A *román* községek száma az erdélyi Vaskaputól a Begáig s a Polyana-Ruszka lejtőitől a lugosi hegysíkig ma 159. *Német* telep mindössze 12 van, s közülük 8 új képződmény. E vidék 3 *magyar* nyelvszigetje: Bunya-Szegszárd (Bega-Marosköz), Szendelak (Temes-völgy) és Szapáryfalva (Bega-völgy) napjainkban keletkezett; méretük: 1 a., 2 α.; Bunya-Szegszárd tiszta magyar, Szapáryfalván kevés románság mutatkozik, Szendelak lakosságának kisebb fele (IV^{0}) sváb. A *német* telepek mérete: 2 a., 6 β., 4 α.; kettejük tiszta német, — a román kisebbség Istvánhegyen V^{0}, Nadrágfaluban II^{0}, — van magyar kisebbség is Betlenfalván II^{0} erejű; Uj-Karánsebesen a II^{0} minoritás czigány.

Hunyad megye leírásánál említettük, hogy ott az apró faluk túltengése, mely főleg Krassó-Szörény határa körül mutatkozik, valószinűleg a népesség *költözését* s a községek stagnáczióját vagy hervadását jelenti. Hunyadról a régi statisztikának nincsenek adatai, — Krassó-Szörény nagy részéről azonban vannak, s ezekből megállapíthatjuk, hogy az utolsó félszáz év óta a megye délnyugati részein 15, *északi részein 36 román helységben apadt a népszám*, s ebbe a *volt határőrvidék helységei*, a miknek egykori lélekszámát nem ismerjük, *nincsenek beletudva*. Bizonyos tehát, hogy Krassó-Szörényben fogy, s valószinű, hogy Hunyadban is gyérül a román népesség, tova költözve más vidékre, a *hegyvilágból le az alföldi róna felé*. A román elem Hunyadból és Krassó-Szörényből

tényleg arra terjeszkedik, s ezt *megérzik az anyaközségek a hegyekben.* A 159 román község Krassó-Szörény északi részén *átlag* jóval kisebb méretű, mint a déli s délnyugati részeken. Van ugyan két jelentékeny városi képződmény: Lugos (A) és Karánsebes (B). — mindkettő a román hierarhia székhelye: Lugos a g. kath., Karánsebes a kel. gör. román püspöké félszáz év óta. De ezek a német elem által lettek jelentékenynyé, mely Lugoson V[a], Karánsebesen IV[a]. Annál feltűnőbb körülöttük a román falvak hanyatlása. A népbőség bennük: 2 b., 24 a., 86 β., 45 α. Lugoson kívül, melynek népszáma félszáz év alatt 5000-ről 12.500-ra nőtt nagyobb arányban csak a német telepek emelkedtek (főleg a bányásztelepek): a román faluk közül többen elvesztették lakosságuk negyed, harmadrészét, sőt felét: Battán volt 1900, van 1500 lélek, — Lapusniton volt 420, maradt 275. Székácson volt 2012, maradt 1478.

Vallásra a magyar helységek egyike r. kath., ketteje ev. ref., — a német telepek r. katholikusok. A román helységek közül 2 r. kath. (a többség *Lugoson* is az), 7 g. kath., a többi kel. gör.

A megyéről közlött adatok foglalata a következő:

Van Krassó-Szörényben 2 *város* (Lugos és Karánsebes), a fajtöbbség mindkettőben román. A *nagyközségek* száma 13. — fajtöbbsége 1-nek magyar, 5-nek német, 7-nek román. A kisközségek 90 *körbe* kapcsolvák, melyek közül 77 kör 2—5, 13 kör 6—9 faluból áll. — a fajtöbbség ott 1 körben horvát, 1-ben szerb, 1-ben cseh, 74-ben román, — itt mindannyiban román.

A helységek *mérete* ilyen:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	német	szerb	horvát	egyéb ny.	
legnagyobb	(A)	—	1	2	—	—	—	helységek
nagyméretű	(B)	—	1	—	—	—	—	
középméretű	(d)	—	1	1	—	—	—	
»	(c)	—	4	1	—	1	—	
»	(b)	—	23	—	1	—	—	
»	(a)	1	87	5	5	—	2	
kisméretű	(β)	—	132	6	6	3	3	
»	(α)	3	61	5	—	—	5	
	együtt	4	310	20	12	4	10	

Tiszta magyar helység van megyeszerte 1, *tiszta német* 3, *tiszta cseh* (egyéb ny.) 5, *tiszta horvát* 1 és *tiszta román* 119; tiszta *szerb* helység *nincs.*

Súlytalan (I°) kisebbség 1 magyar, 159 román, 5 német, 6 szerb, 2 horvát és 4 cseh helységben fordul elő. *Magyar* e kisebbség 38 román, 3 német és 3 szerb helységben. — *román* a kisebbség 1 magyar, 1 német és 2 szerb helységben, — *német* a kisebbség 78 román, 1 horvát és

4 cseh helységben, — *szerb* a kisebbség 5 és *tót* 4 román helységben, — végre »egyéb nyelvű« a minoritás 34 román, 1 szerb s 1 horvát helységben.

A jelentékenyebb súlyú *fajminoritások* így oszlanak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V° magyar	tót	román	német	szerb	egyéb ny	II—III° magyar	tót	román	német	szerb	egyéb ny.	
magyar	*	—	-	1	—	—	*	—	—	—	—	1	helységben.
román	1	1	*	8	1	1	2	1	*	13	—	4	
német	—	1	3	*	—	—	3	—	4	*	—	3	
szerb	—	—	1	—	*	—	—	—	4	1	*	—	
horvát	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	*	
cseh	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	

E táblázatokból kitűnik, hogy a megye községei középnépességűek, s a nép átlag elég módos bennük. Annak a nagy szegénységnek, a mit a felvidéken s Erdély némely részén láttunk, itt nincs nyoma. A dús bányaüzemek s az erdőgazdaság eltartják e hegyi népet; telepeik nagy része föllendül, egyik-másik szertelen arányokban. Ilyen Steierlak-Anina és Resiczabánya, a mik rövid idő alatt 10—19 ezer lélekig emelkedtek. A középméretű helységek a kisméretűekhez helyesen aránylanak. Az utóbbiak közül a legkisebbek egy része nemrég keletkezett, fiatal képződmény. Ha a népesség itt-ott mégis stagnál, sőt hanyatlik, ezt a közel síkföld, a termékeny alvidéki róna vonzó erejének kell tulajdonítanunk. Főleg a román elem költözik tömegesen oda.

Krassó-Szörény hegyei közt aránylag sokfajta nép él; a községekben még sem nagy a kevertség. Erős harmaduk monoglott, nagyobb felükre csak szórványos fajkisebbség esik. A poliglott községek száma csak 53. Román kisebbséget 14 másajkú helységben, másajkú minoritást 32 román helységben találtunk, — ez utóbbiak közül 3-ban magyart, 21-ben németet. A magyar és szerb községek fele erősen meg van terhelve: ott a kisebbség 1—1 községben német vagy czigány, itt egy községben német, 5-ben román. Érdekes jelenség, hogy a megye hat fajnépéhez hetediknek a tót is csatlakozni akar: erős kisebbséget alkotva 2 román és 2 sváb községben.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek:

A megye *magyar* helységei közül 2 r. kath., 2 ev. ref., — a *horvát* és (1 kivétellel) a *német* helységek r. kath. vallásúak, a 10 *cseh* helység közül 9 szintén az, a 10-ik *ev. ref.*, a hogy a német faluk egyike kel. gör. A *román* helységek közt 7 r. kath. (6 esetben a többség relativ, 1-ben abszolut), 292 kel. gör. s csak 11 g. kath., daczára annak, hogy a megye székvárosa: Lugos a g. kath. püspök székhelye. A *szerb* helységek mindannyija kel. gör. A mily kevés a poliglott község, oly gyakori a megyékben az egyfelekezetűség. Erős felekezeti minoritás 2 magyar, 8 német, 5 szerb, 2 német és 44 román helységben fordul elő.

A *nyelvterületi* viszonyok képe ez: A 310 román helység egy tagban fekszik, szoros kapcsolatban a hunyadi, aradi és temesi román

nyelvterülettel. A *szerb* helységek közül 7 a délvidéki szerb nyelvterülettel függ össze. A 4 magyar, 20 német, 4 horvát. továbbá 5 szerb és 10 cseh helység megannyi szigetképződmény. E népek közül csak a szerb nem tudott gyökeret verni a román talajban. Annál messzebb terjeszkedett innen a román elem az alvidéki rónán *szerb* és *sváb talajban*. Erről legott meggyőznek a szomszéd Temes megye fajnépességi viszonyai.

Temes megye.

A keleti Kárpátok hegyvilága néhány kisebb hullámmal. a mik a Dognácska s az Érczhegység csoportjából ereszkednek le a krassó-szörény—temesi határra, itt véget ér s kitárul az *alföldi* rónaság. Ennek temesmegyei szakasza a Maros-völgytől a nagy Dunáig terjed.

E lapályos talajt a krassó-szörényi vizek szelik át. Onnan érkezik a Bega, a Temes, a Poganis. mely itt ömlik a Temesbe. — továbbá a Berzava és Moravicza. a mik itt lesznek csatornázhatókká, végül a Karas, mely itt torkol az Al-Dunába. A róna földet e vizek részekre osztják. Északi részét. mely a Maros s a Bega közt fekszik s áttér Torontálba is, mi *bánsági rónának*, — déli részét, melyhez a déliblati homokpusztaság tartozik, s valaha határőrvidéki terület volt, *aldunai rónának* nevezzük.

E térszinre 224 helység épült: 6 magyar, 124 román, 60 német, 30 szerb, 1 tót és 3 egyéb nyelvű, — az utóbbiak közül 2 bolgár, 1 cseh.

Fekvésük és fajnépességi viszonyaik megjelölése czéljából a terszakaszok három csoportját fogjuk egyenkint megtekinteni: elsőben a megye északi részét, mely a Maros s a Bega közt terül el, — aztán középső tagját, mely a Begától a Moraviczáig terjed, — végre a déli tagot, mely a Moraviczától az Al-Dunáig ér.

A Maros-völgy (10 román, 10 német s 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Lippai járás.									
Belotincz	a	román	I° e.	n.	kel. gör.	—	—	nőtt	román
•Kelmák	a	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
:*Lippa*	d	román	IV° n. II° m. sz.		kel. gör.	V° r.	i. e.	»	»
:*Ujfalu*	a	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
:*Keszincz*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	román
Zábrány	a	*német*	IV° r.	—	*r. kath.*	IV° g.	—	»	német
:*Hidegkút*	c	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° g.	k.	»	»
:*Traunau*	a	*német*	I° m	r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»
:*Allios*	a	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° r	i.	*fogyott*	román
Uj-aradi járás.									
•Szépfalu	b	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	g.	nőtt	német
Réthát	a	*német*	I° r.	—	*r. kath.*	I° g.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kisfalud	a	*német*	I° r.	—	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
•Kis-Szent-Miklós	b	román	V° n.	m.	*r. kath.*	V° k.	e.	»	román
:*Uj-Arad*	ϑ	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
Zádorlak	b	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»
•Uj-Bodrog	α	román	I° n.	m.	*g. kath.*	I° r.	i.	»	román
:*Fönlak*	c	román	IV° sz.	n.t.m.	kel. gőr.	I° r.	g.	»	*szerb*
:*Német-Szt-Péter*	b	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	i.	»	német
Munár	β	román	II° m.	sz. n.	kel. gőr.	II° r.	a.	»	*szerb*
•Székesút	b	román	II° e.	m.e.sz.	kel. gőr.	II° r.	g.	*maradt*	román
:*Nagyfalu*	a	*szerb*	IV° n.	r. m.	kel. gőr.	IV° r.	—	nőtt	*román*

A bánsági róna (1 magyar, 29 román, 22 német, 2 szerb, 1 bolgár helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbsége legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbsége egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Lippai járás.									
Hosszúszó	a	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° r.	—	nőtt	román
•Dorgos	β	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° r.	—	*fogyott*	»
Petirs	α	román	I° m.	e.	kel. gőr.	I° r.	—	*fogyott*	»
Mészdorgos	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—	azóta	lett
•Sistavorocz	a	román	I° m.	—	kel. gőr.	I° r.	—	*fogyott*	román
Labasincz	β	román	-	—	kel. gőr.	I° r.	—	*fogyott*	»
Vizma	β	román	I° e.	—	kel. gőr.	--	—	nőtt	»
Krivobara	β	román	I° n.	—	*g. kath.*	V° k.	r.	»	»
•Székás	β	román	I° n.	sz. m.	kel. gőr.	II° g.	r. i.	»	»
Kékes	β	román	I° n.	—	kel. gőr.	I° i.	—	»	»
:*Kizdia*	a	román	I° m.	n.	*g. kath.*	II° k.	r.	*fogyott*	»
:*Kövesd*	a	román	I° n.	—	kel. gőr.	—	—	telep	volt
Komeát	α	román	I° m.	n.	kel. gőr.	I° r.	—	nőtt	román
Buchberg	α	*német*	IV° r.	—	*r. kath*	IV° k.	i.	»	német
•Bogda-Rigós	α	*német*	IV° r.	m.	*r. kath.*	IV° k.	i.	»	»
Altringen	α	*német*	II° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	»
Charlottenburg	α	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	»
Német-Remete	β	*német*	II° m.	r. e.	*r. kath.*	I° k.	a. i.	»	»
•Máslak	a	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	g.	»	»
Rékási járás.									
•Aranyág	a	román	II° sz.	n.t.m.	kel. gőr.	II° r.	—	nőtt	román
Sztancsova	a	*szerb*	I° r.	m. n.	kel. gőr.	I° r.	—	»	*román*
Mélynádas	β	román	III° m.	n. sz.	kel. gőr.	III° r.	i. a.	»	román
Aga	β	román	IV° t. III° n.	m.e.	*r. kath.*	V° k.	—	»	»
•Hódos	β	román	II° m.	n.	kel. gőr.	II° r.	e. i.	»	»
Buzád	β	román	I° e.	n. m.	kel. gőr.	I° r.	—	*fogyott*	»
Uj-aradi járás.									
:*Fibis*	b	román	III° n. II° m.	—	kel. gőr.	IV° r.	e.	nőtt	román
Füskút	β	román	I° m.	n.	kel. gőr.	II° r.	g. e.	*fogyott*	»
•Féregyháza	a	román	III° m.	n.	kel. gőr.	III° r.	e.	nőtt	»
Keresztes	a	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
•Német-Ság	b	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Vingai járás.									
•.•Vinga	d	*bolgár*	II° n.	r.m.t.sz.	*r. kath.*	I° k.	e.g.a.	*fogyott*	*bolgár*
:*Monostor*	a	román	III°n. II°sz.	m.e	kel. gör.	IV° r.	g.	nőtt	román
:*Mailátfalva*	b	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	—	—	»	magyar
:*Varjas*	a	*német*	V° sz.	m.	*r. kath.*	V° k.	—	»	*szerb*
{ Kis-Szt-Péter	β	*német*	I° sz.	—	*r. kath.*	I° i.	g.	azóta	lett
{ •Kétfél	a	*szerb*	II° n.	r.t.m.e.	kel. gör.	II° r.	g. i.	*fogyott*	*román*
{ Kistelep	α	*német*	I° e.	—	*r. kath.*	—	-	azóta	lett
:*Baraczháza*	β	*német*	V° r.	m. sz.	*r. kath.*	V° k.	—	nőtt	*román*
:*Orczyfalva*	b	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
:*Kalácsa*	a	román	II°n. II°m.	a.sz.	kel. gör.	IV° r.	a.	*fogyott*	*szerb*
:*Knéz*	c	román	IV° n.	sz. e.	kel. gör.	IV° r.	—	nőtt	román
:*Hodony*	a	*német*	V° r.	—	*r. kath.*	V° k.		»	*román*
:*Mercyfalva*	b	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
:*Zsadány*	a	román	II° m.	n. sz.	kel. gör.	II° r.	e.	»	román
:*Szécsány*	a	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	»
:*Murány*	a	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	»
:*Brukenau* (Hidliget)	a	*német*	I° r.	e.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
{ Román-Bencsek	β	román	I° n.	m. e.	kel gör.	I° r.	--	*fogyott*	román
{ •Német-Bencsek	a	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	--	nőtt	német
Központi járás.									
:*Gyarmata*	a	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	g.	nőtt	német
{ •Csernegyháza	a	román	I° n.	e	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
{ Kovácsi	β	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	azóta	lett
:*Szent-András*	c	*német*	II° r.	m.	*r. kath.*	II° k.	—	nőtt	*szerb*
:*Uj-Bessenyő*	c	*német*	I° e.	—	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
:*Kis-Becskerek*	c	*német*	II°sz. II°r.	e.	*r. kath.*	III° k.	—	»	»

A Maros-völgyben, és a Begáig terjedő folyamközben két fajnép 150 év óta verseng a térért egymással: a *sváb s a román.* Volna egy harmadik is, de ez már-már kidül a versenyből: a *szerb.* A török világ után csaknem egyszerre jelentek meg a felső-temesi rónán. A románnak ma itt 39, a svábnak 32, a szerbnek 3 községe van. A képet 1—1 magyar és bolgár képződmény egészíti ki.

A *román-német* nyelvhatár egy erős és szivós küzdelem eredménye, mely azonban nélkülözi az állandóság minden feltételét. Már alakja is félben maradt mérkőzésre vall. A román nyelvterület benyomul félsziget gyanánt a sváb nyelvterület mélyébe, s ez két oldalt egy-egy erős karral mintegy átövezni készül azt. A *román* nyelvhatár Arad megyéből jövet Lippánál átlépi a Marost, aztán visszahátrál délkeletre Sistaveróczig; innen délnyugatra fordul Komeát és Buzád felé, ott hatol be éles ék alakjában a sváb telepek közé. Az ék egyik szára Fibistől Füskutig, az éle Féregyházán és Szécsányon át Zsadányig ér, másik szára visszafordul Murány és Román-Bencsek felé Aranyágig, hogy áthajoljon a Bega-völgybe

Temesvár felé. A *német* nyelvhatár ez ék nyomása alatt láthatólag megtörik. Fővonala Réthát, Keresztes, Német-Ság, Orczyfalva, Merczyfalva és Szt-András közt behorpad, — de két szárnyvonalával egy felől Zábrányon és Ujfalun át Buchbergig, másfelől Hidligeten s Német-Bencseken át Gyarmatáig védi oldalait. A mérkőzés makacsságára vall, hogy mindkét nyelvhatár mögött maradtak vagy keletkeztek nyelvszigetek. A német nyelvterületen a Maros-völgyre s a bánsági rónára 11 román, 2 szerb, 1 bolgár s 1 magyar nyelvsziget esik. *Román szigetek* a Maros-völgyben: Kis-Szt-Miklós, Székesut, Munár, Fönlak, Uj-Bodrog, Allios, Keszincz, — s a róna mélyén Knéz, Kalácsa, Csernegyháza és Monostor. A két *szerb nyelvsziget* ugyanitt: Nagyfalu és Kétfél; — egy harmadik szerb sziget román nyelvterületen fekszik: Sztancsova. Az elszigetelt bolgár képződmény: Vinga város, s az izolált magyar telep: Majlátfalva.

A térért való harcz hullámzására világot vet a régi statisztika. Félszáz év előtt 4 mai sváb falu ketteje: Hodony és Baraczháza román, Varjas és Szt-András pedig szerb nyelvsziget volt a német határ mögött. Ezek ott elsvábosodtak. Ugyanakkor sváb talajon Nagyfalu román sziget volt, de azóta szerb töbséget kapott, a román nyelvhatár mögött pedig Sztancsova román falu szerb faluvá lett. Viszont az egykor szerbajkú Kalácsa falu újabban eloláhosodott. E változó alakulások a nyelvhatárokat folyvást ingatják; s hogy ezek előbb-utóbb szintén változni fognak, a helységek népbőségéből s a bennük kifejlett fajkisebbségek erejéből gyanítható. A *német* helységek *mérete:* 3 𝔄., 4 c., 6 b., 9 a., 4 β., 6 α; a *román* helységeké: 1 𝔅., 2 c., 3 b., 16 a., 13 β., 4 α. A *román kisebbség* súlya 1 német helységben V°, 3-ban IV—IV°, 1-ben II°, — a *német kisebbségé* 2 román s 1 szerb helységben IV—IV°, 2 román helységben III—III°, 1-ben II°. *Magyar kisebbség* III° erővel 2 román, II°-kal 1 német s 3 román helységben fordul elő.

Lássuk a megye középső tagját, mely a Begától a Moraviczáig ér.

A Bega-völgy (23 román, 7 német, 3 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Rékási járás.									
Panyova	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e.	nőtt	román
Hiszsziás	β	román	—	—	kel. gör.	III° g.	r.	»	»
Gizellafalva	β	*német*	I° m.	–	*r. kath.*	—	—	azóta lett	
Lukarecz	α	*szerb*	II°r.II°m.	t.n.e.	kel. gör.	II° r.	a. e.	nőtt	*román*
•Sziklás	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	IV° g.	r. i.	*fogyott*	román
Babsa	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
•Kiszető	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
⁑*Belincz*	c	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Budincz	a	román	I° n.	—	kel. gör.	IV° g.	i.	nőtt	»
•Iktár	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
⁑*Józseffalva*	a	*német*	I° m.	e.	*r. kath.*	—	—	azóta lett	

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kis-Topolovecz	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
•N.-Topolovecz	a	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° r.	i. e.	»	»
Sustra	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Tés	β	román	III° t.	sz. e.	kel. gör.	I°e.	g.u.r.a.i.	*fogyott*	»
•Temes-Királyfalva	β	*szerb*	I° r.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	*román*
Temes-Péterfalva	β	*szerb*	I° m.	r. n.	kel. gör.	I° r.	—	»	szerb
:*Temes-Rékás*	c	*német*	IV° sz.	m. r.	*r. kath.*	I° k.	i.	»	német
:*Margitfalva*	a	román	II°n. II°m.	sz.e.	kel. gör.	I° r.	i. e.	»	román
:*Jezvin*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° g.	r.	»	»
•Bázos	a	román	II° m.	n.e.sz.	kel. gör.	II° r.	—	»	»
Bukovecz	a	román	II° m	n. e.	kel. gör.	II° r.	e. i.	»	»
Központi járás.									
•Remete	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° r.	—	nőtt	román
Giroda	a	román	II° m.	n.sz.e	kel. gör.	II° r.	e.	»	»
•.•**Temesvár**	C	*német*	III°m.	r.sz.e.t.	*r. kath.*	II° k.	i.e.a.g.	»	német
•Szabadfalu	a	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	»	»
Kissoda	a	román	II° n.	m.	kel. gör.	II° r.	g.	*fogyott*	román
:*Mehala*	d	román	IV°n. II.sz.	m.e.	kel. gör.	IV° r.	i. e.	nőtt	»
:*Szakálháza*	c	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
:*Beregszó*	b	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	román
:*Utvin*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
:*Német-Szt-Mihály*	a	*német*	I° m.	e.	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
:*Rom.-Szt-Mihály*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	román

A Temes-völgy (15 román, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Buziási járás.									
Ohába-Forgács	a	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	r.	nőtt	román
•Fikatár	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Dragojest	a	román	I° e.	m. n	kel. gör.	I° g.	i.	nőtt	»
Rakovicza	a	román	I° m.	—	kel. gör.	II° g.	r.	»	»
•Hittyiás	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° g.	r. i.	»	»
Szirbova	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
•Bachovár	b	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
•Nagy-Kövéres	b	román	I° m	—	kel. gör.	I° r.	—	»	román
Dragsina	β	román	IV° m.	t. n.	kel. gör.	IV° r.	a. e.	»	»
Ujlak	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e.	*fogyott*	»
•Unip	β	román	I° m.	n. sz.	kel. gör.	I° r.	i. a.	*fogyott*	»
Központi járás.									
Medves	β	román	III°m. III°n.	–	kel. gör.	V. r.	e.	nőtt	román
•Mosnica	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	–	*fogyott*	»
:*Gyirok*	b	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
:*Ság*	b	*német*	IV° r.	m.	*r. kath.*	IV° k.	—	nőtt	*román*
:*Parácz*	b	román	II°n. II°m. II°sz.	—	kel. gör.	IV°r. II°g.	—	*fogyott*	román
Csákovári járás.									
:*Liget*	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	IV° g.	r.	*fogyott*	román

A Temes-mellék (4 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Pélszáz év óta a népesség	Pélszáz év előtt a fajtöbbség volt
Buziási járás.									
:*Magyar-Szákos*	b	román	I° n.	t.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	román
•Szinérszeg	β	román	III° m.	e.	kel. gör.	III° r.	—	»	»
Keped	β	román	II° m.	t. n.	kel. gör.	II° g.	r. i.	*fogyott*	»
:*Szilas*	b	román	I° m.	n. t.	*g. kath.*	V° k.	r.	nőtt	»
:*Buziás*	b	*német*	IV°r.III°m.	sz.	*r. kath.*	IV° k.	i. e. a.	»	*román*

A Poganis-völgy (1 magyar, 9 román, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Pélszáz év óta a népesség	Pélszáz év előtt a fajtöbbség volt
Buziási járás.									
:*Végvár* (Bittberg)	b	*magyar*	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	nőtt	magyar
Kádár	β	román	II° m.	n t.e.sz.	kel. gör.	II° r.	e. a.	»	román
•Temes-Doboz	β	román	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
:*Niczkyfalva*	b	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
Balázsfalva	α	román	I° n.	t. m.	kel. gör.	I° r.	a.	*fogyott*	román
•Temes-Vukovár	a	román	IV° t.	n. m.	kel. gör.	V° a.	r.	nőtt	»
•Török-Szákos	a	román	III° m.	n.	kel. gör.	III° r.	—	»	»
Ikloda	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	IV° g.	r. e.	*fogyott*	»
Csákovári járás.									
Cserna	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° a.	r.	*fogyott*	román
Berény	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	a.	»	»
•Román-Sztamora	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	e. a.	»	»

A csákovári róna (6 román, 3 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Pélszáz év óta a népesség	Pélszáz év előtt a fajtöbbség volt
Csákovári járás.									
:*Liebling*	c	*német*	I° m.	r.	*ág. ev.*	I° r.	—	nőtt	német
:*Zsebely*	c	román	II° m.	n. sz.	kel. gör.	II° r.	g. a. i.	*fogyott*	román
Obád	β	román	IV° n.	m. e.	kel. gör.	IV° r.	a.	»	»
•Petromány	a	román	I° n.	e.	kel. gör.	V° g.	r.	»	»
:*Csákovár*	d	*német*	III°r. II°sz.	m.	*r. kath.*	IV° k.	i.	nőtt	*román*
:*Gilád*	c	román	II°n. II°m.	sz. e.	kel. gör.	III° r.	g	*fogyott*	román
:*Vojtek*	b	*német*	IV° r.	m. sz	*r. kath.*	IV° k	—	nőtt	*szerb*
:*Folya*	a	román	III°n. II°m.	sz.	kel. gör.	IV°r. II°g.	i. e.	»	román
:*Sipet*	b	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	a. i. e.	*fogyott*	»

A Berzava-völgy (2 magyar, 7 román, 3 német, 1 szerb, 1 bolgár helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Pélszáz év óta a népesség	Pélszáz év előtt a fajtöbbség volt
Dettai járás.									
:*Gertenyes*	a	román	II° m.	n. h. e.	kel. gör.	II° r.	e. i.	*fogyott*	román
:*Sósd*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e. i.	»	»
:*Móriczföld*	b	*német*	I° m.	e. r.	*r. kath.*	I° i.	—	nőtt	német
:*Gattája*	b	*magyar*	IV°r. II°n.	—	*r. kath.*	IV° k.	e. i.	»	*román*
Szkulya	a	román	IV° m.	n.	kel. gör.	III°e. II°r.	a. g. i.	»	román
•Birda	a	*német*	V° r.	m. sz.	kel. gör.	V° e.	r. i. g.	»	*román*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Berekutcza	α	román	I° e.	n. sz.	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Zárda-Szt-György	α	román	III° sz.	n. m.	kel. gör.	II° r.	i.	»	*szerb*
Kincstár-Szt-György	β	*szerb*	II°r. II°m.	n.e.	kel. gör.	II° r.	i.	»	*román*
•Omor	a	*magyar*	IV° r.	sz.e.n.	*r. kath.*	IV° k.	e. g.	»	magyar
:*Opataczia*	β	román	II° n.	e. m.	kel. gör.	II° r.	—	»	román
:*Detta*	c	*német*	I° m.	r. sz.	*r. kath.*	I° k.	i. a	»	német
•Denta	c	román	III°sz. III°n. II°e.m.		kel. gör.	IV° g.	e.	»	*szerb*
Brestye	a	*bolgár*	I°n.	r. m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	*bolgár*

A Moravicza-völgy (1 magyar, 5 román, 1 tót, 4 német, 1 szerb helységgel):

Verseczi j. (fenn).									
Ferendia	a	román	III° m.	n.	kel. gör.	III° r.	—	nőtt	román
•Klopadia	a	román	III°e. III°n.	m.	*g. kath.*	III°g. II°k.	e.a.	»	»
Dettai járás.									
•Nagy-Semlak	β	román	I° t.	n. m.	kel. gör.	II°a	r. i. e.	*fogyott*	román
Kis-Semlak	β	*német*	I° m.	sz.t.r.	*ág. ev.*	I° r.	k. i.	nőtt	*tót*
Temes-Buttyán	β	*tót*	II°r. II°n. II°m sz e,		*ág. ev.*	III°k. II°r.g.i.e		*fogyott*	tót
•Perkoszova	β	*német*	V° r.	m.	*r. kath.*	V° k.	a.	nőtt	*román*
Verseczi j. (lenn).									
Dézsánfalva	β	*magyar*	III°sz. II°n. II°t.	—	*r. kath.*	IV° k.	e i.	nőtt	*román*
•Moravicza	a	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° i.	k.	»	német
Kis-Gaj	β	román	II° sz.	--	kel. gör.	—	—	*fogyott*	*szerb*
•Német-Sztamora	a	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
•Kis-Zsám	β	román	III° sz.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
Vattina	β	*szerb*	III°n. II°m.	r.t.e.	kel. gör.	V° r.	--	nőtt	szerb

E térszakaszokon 69 román, 21 német s 5 szerb helység közt 4 magyar, 1 tót s 1 bolgár nyelvsziget fordul elő. Legszámosabb a *román* képződmény; méretük: 1 d., 4 c., 7 b., 29 a., 23 β., 5 α. Itt a román nyelvterület betölti a megye egész szélességét, sőt átnyul innen a szomszéd Torontálba is. A térszakaszokból látható, hogy a román községek zöme a Temes, a Poganis s a Berzava vonalában keletkezett, a mik Krassó-Szörény északi részéből folynak Temes megyébe. *E vizek útját követte a románság*, mely onnan és Hunyadból nyugat felé terjeszkedett.

A telepes *svábok* 21 helysége közül csak négy áll kapcsolatban a bánsági róna lánczolatosan összefüggő német képződményeivel. Élükön *Temesvárt* látjuk, a temesi magyar grófság régi székhelyét, melyet az utolsó 300 év alatt germanizáltak, de újabban magyarosodni kezd: a magyar kisebbség benne III°, a mi egy 30—40 ezer léleknyi városban 8—10 ezer magyart jelent.[1]) A többi 17 el van szigetelve a román nyelv-

[1]) *Temesvárt* a mult népszámláláskor a lélekszám 39.887, s ebből 10.657 magyar volt.

határ mögött, ú. m. Gizellafalva, Józseffalva, Temes-Rékás a Bega-völgyben, Bachóvár és Ság a Temesvölgyben, Buziás a Temes mellékén, Niczkyfalva a Poganis-völgyben, Liebling, Csákovár és Vojtek a csákovári rónán, Móriczföld, Birda, Detta a Berzava-völgyben, Kis-Semlak, Perkuszova, Moravicza és Német-Sztamora a Moravicza-völgyben. E sváb helységek mérete: 1 C., 1 d., 4 c., 6 b, 6 a., 3 β. Látszik, hogy termetesebbek, mint a román képződmények, s nagyobb a súlyuk, bár számuk kevesebb.

Fenn a megye északi részében 10 *román* nyelvszigetet találtunk a német nyelvhatár mögött; azokhoz itt 2 csatlakozik: Mehala és Bereg-szó. A Marostól a Moraviczáig tehát 12 *román sziget* keletkezett német talajban és 17 *sváb sziget* román talajban. Ugyanitt feküsznek izoláltan: Gattaja, Végvár, Omor és Dézsánfalva *magyar*, — Lukarecz, Temes-Királyfalva, Temes-Péterfalva és Kincstár-Szt-György *szerb*, Temes-Buttyán *tót* és Brestye *bolgár* faluk.

A kép valóban mozaikszerű, s a román nyelvhatár mögött, mely a Bega mentén Torontálba is belátogat, hat fajnép versenyez és küzd a térért, melyet megszállva tart. Itt is folytonos a határok ingadozása, s a fluktuáczió a megye nagy részére kiterjed, a miről tanuskodik a régi statisztika.

Félszáz év alatt itt 10 román, 4 szerb s 1 tót község fajnépességet változtatott. Az akkori *román faluk* közül *megmagyarosodott:* Dézsánfalva és Gattaja, *szerb* többséget kapott: Lukarecz, Temes-Királyfalva és Kincstár-Szt-György, — a *svábok* szállták meg túlsúlylyal: Buziást, Ságot, Csákovárt, Birdát és Perkoszovát. A *szerb* helységek közül Denta, Zárda-Szt-György és Kis-Gaj eloláhosodott, Vojtek németté lett, — elnémetesedett a tót Semlak is.

Ily kevert népességű vidéken monoglott község alig akad 2—3. Erős fajminoritás 46 községben mutatkozik: ú. m. a *magyar* képződmények egyikében szerb, kettejében román, — a *román* községek közül 13-ban magyar, 8-ban német, 2-ben tót, 4-ben szerb, — a *német* helységek közül 1-ben magyar, 6-ban román, 1-ben szerb, — a *szerb* faluk egyikében román, másikában német, s 1 *tót* faluban román. Erős a *magyar kisebbség* Dragsinán és Szkulyán (IV—IV°), Ferendián, Török-Szákoson, Szinérszegen, Temesvárt és Medvesen III—III°, Bázos, Bukovecz, Giroda, Keped, Kádár, Zsebely és Gertenyes falukban (II—II°). Érezhető a *magyar alföld közelsége*, honnét a földnép a *bánság felé* terjeszkedik.

A román elem e vidéken láthatólag *tért veszít;* s ez összefügg azzal a jelenséggel, hogy Temes megye felső- és közép tagján 45 *román faluban fogyott félszáz év óta a népesség.* Valószinű, hogy a költözők nem mentek messze: csak községet, legfölebb megyét változtattak; majd a torontáli s az aradi rónán fogunk velük találkozni.

Most Temes megye délvidékéhez fordulunk.

A kudriczi hegyek alatt (7 román, 2 német, 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Verseczi járás.									
Germán	β	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	IV° g.	r.	*fogyott*	román
•Nagy-Zsám	c	*német*	I° m.	r. e.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
Laczmás	β	román	I° m.	n.sz.e.	g. kath.	III° k.	r. e.	*fogyott*	román
:*Temes-Kutas* (Kudricz)	a	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
:*Markovecz*	a	román	I° sz.	n.	kel. gör.	II° g.	r.	nőtt	román
•N.-Szredistye	a	*szerb*	III°e. II°n.	r. m.	kel. gör.	IV°r. II°e.	—	»	szerb
Kis-Szredistye	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
Meszics	β	román	I° sz.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Szolcsina	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Jabuka	a	román	III° sz.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»

A Karas-völgy (5 román, 3 szerb, 1 cseh helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Verseczi járás.									
:*Varadia*	c	román	I° m.	n.	*g. kath.*	V° k.	r.	nőtt	román
:*Kustély*	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Fehértemplomi j.									
•Temes-Strázsa	a	román	I° n.	sz. e.	kel. gör.	I° r.	—		
Párta	β	*szerb*	II° r.	n.	kel. gör.	I° r.	g.		
Oresácz	β	román	IV° sz.	m. e.	kel. gör.	I° á.	r.	A határőrvidékhez	
:*Temes-Váralja*	α	*cseh*	I° sz.	n.	*r. kath.*	I° g.	—	tartoztak; régi	
•Gerebencz	b	román	I° sz.	n.	kel. gör.	I° r.	—	népességükről	
Gajtasoll	α	*szerb*	III r.	m. n.	kel. gör.	I° r.	—	nincs adat.	
:*Ó- és Uj-Palánka*	a	*szerb*	I° r.	e.	kel. gör.	—	—		

A Karas-Nera-köz (1 német, 7 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Fehértemplomi j.									
Duploj	a	szerb	I° r.	e.	kel. gör.	I° r.	—		
•Jaszenova	b	szerb	I° n.	r.m.e.	kel. gör.	II° r.	-		
•Krusicza	b	szerb	II° e.	r.	kel. gör.	III° r.	—	A határőrvidékhez	
Rebenberg	β	szerb	I° n.	r.	kel. gör.	I° r.	—	tartoztak; régi	
:*Kussics*	b	szerb	II° e.	r. n.	kel. gör.	I° r.	—	népességükről	
•.•**Fehértemplom**	C	*német*	II° sz.	r.m.e.	*r. kath.*	III° k.	i.a e.	nincs adat.	
Vöröstemplom	β	szerb	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	—		
•Vracsevgraj	b	szerb	I° r.	—	kel. gör.	I° r.	—		

Az al-dunai róna (4 román, 3 német, 8 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Verseczi járás.									
•.•**Versecz**	B	*német*	IV° sz.	m.r.e.	*r. kath.*	IV° k.	i.a.e.	nőtt	német
:*Paulis*	b	*szerb*	I° m.	e. n.	kel. gör.	I° r.	—	»	szerb
:*Vlajkovecz*	a	román	II°sz. II°m.	n.e.	kel. gör.	II° r.	g.	»	román
:*Réthely*	a	román	I° sz.	n.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Podporány	α	*szerb*	II° n.	r.	kel gör.	II° r.	—	*fogyott*	szerb
•Vojvodincz	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Fehértemplomi j.									
{ Fürjes	a	*szerb*	II^{0} r.	e.m.n.	kel. gör.	I^{0} r.	—	A határőrvidékhez tartoztak; régi népességükről nincs adat.	
{ •Izbistye	b	*szerb*	I^{0} n.	r. e.	kel. gör.	II^{0} r.	—		
:*Ulma*	c	*szerb*	I^{0} n.	r. e.	kel. gör.	II^{0} r.	--		
:*Temes-Miklós*	c	román	I^{0} e.	—	kel. gör.	—	—		
:*Károlyfalva*	c	*német*	I^{0} r.	e.sz.m.	*r. kath.*	I^{0} k.	—		
Kubini járás.									
:*Mramorak*	d	*német*	III^{0}r.	III^{0}sz. m.	kel. gör.	V^{0} a.	r. m.		
:*Deliblat*	d	*szerb*	V^{0} r.	n.	kel. gör.	I^{0} r.	a.		
:*Gája*	a	*szerb*	III^{0} r.	n.	kel. gör.	I^{0} r.	—		
:*Bavaniste*	α	*szerb*	I^{0} n.	—	kel. gör.	I^{0} a.	r.		

A **Duna-völgy** (1 magyar, 1 német, 3 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kubini járás.									
:*Plosicz*	a	szerb	V^{0} n.	—	kel. gör.	V^{0} r.	—	A határőrvidékhez tartoztak; régi népességükről nincs adat.	
:*Székely-Keve*	b	*magyar*	II^{0}e.	II^{0}n. —	*r. kath.*	I^{0} e.	—		
:*Temes-Kubin*	α	*német*	IV^{0}sz.	III^{0}r. m.	kel. gör.	V^{0} r.	—		
:*Dubovacz*	β	szerb	I^{0} r.	n.e.m.	kel. gör.	I^{0} r.	—		
:*Temes-Sziget* (Osztrovo)	a	szerb	I^{0} e.	r. n.	kel. gör.	I^{0} r.	—		

A határőrvidéki szervezet idejében itt végződött a román, s kezdődött a *szerb gránicz;* a kettő közt elszórtan néhány sváb telep feküdt. Ma 1 magyar, 7 német, 16 román, 22 szerb s 1 cseh helység népesíti be e térszakaszokat.

A *magyar* telep: Székely-Keve a 80-as években keletkezett, mikor a bukovinai csángók telepíttettek ide. E nép, mely hegyek közé szokott, bizonynyal nem volt az aldunai homokpusztákra való. Nem is maradtak meg az új telepesek, csak Székely-Kevén, itt is félannyian, mint a hány jött. A *cseh* telep: Temes-Váralja (Ablian) az Al-Duna mentén a Bach-korszakban létesült telepekhez számít. A többi cseh telepeket Krassó-Szörényben láttuk.

Egyéb fajnépek közül a *román* az aldunai róna északi s északkeleti részeit, a *szerb* a délieket szállta meg. Ehhez képest vonulnak el nyelvhatáraik Torontálból Temesen át Krassó-Szörény felé: a román vonal a kudriczi magaslatokkal, a szerb vonal az Al-Dunával a háta mögött. E két nyelvterület közt szétszórtan feküsznek a német helységek, élükön két várossal, ezek: Versecz és Fehértemplom. A szerb határ mögött 3 román falu is el van szigetelve: Temes-Szt-Iván, Oresácz és Gerebencz.

A helységek általán nagyok, népesek, hasonlóan a többi alföldi helységek tipusaihoz. Legnagyobb a népbőség a *német* telepeken; méretük:

1 B., 1 ℭ., 1 𝔞., 1 d., 1 c., 1 b., 1 a. — **képviselve van tehát a középmérettől fölfelé minden fokozat.** Elég erőteljesek a *szerb* **képződmények** is: **méretük:** 1 𝔞, 1 d., 1 c., 6 b., 7 a., 4 *β*., 2 *α*. Csekélyebb a *román* faluk mérete: 2 c., 2 b., 6 a., 6 *β*. Erős kisebbséget állít a szerb elem 3 német, 2 román helységbe, — a német elem 2 szerb helységbe, — s a román elem 1 német s 2 szerb helységbe.

Temes megye felújításakor, a 200 év előtti telepítések idejében sokkal több volt a szerb. Akkori lélekszámáról fogalmat ád, hogy két szerb püspökséget kellett e megye területén felállítni: a temesvárit s a verseczit. Igaz, hogy akkor a románok a szerb hierarchia alá vettettek, s a saját vladikáik is a karloczai metropolita patrarkátusa alatt álltak. Nyilván azért, mert a szerb elem akkor nagyobb és jelentékenyebb volt a románnál. Azóta a szerbség sok tért veszített, leszorult az Al-Duna mellékére. Most a román kezd a Bánságban tért veszteni. Erőben s gyarapodásban a bánsági sváb felülmulta a többi fajnépeket.

A megyéről előadottak foglalata itt következik.

A *városok* száma 4 (Temesvár, Versecz, Fehértemplom és Vinga); a fajtöbbség 3-ban német, 1-ben bolgár. A *nagy községek* száma 85, ezek közül 4 magyar, 37 román, 31 német és 13 szerb. A kis községek 54 *körbe* kapcsolvák, melyek 2—5 faluból állanak; a fajtöbbség 15 körben német, 28-ban román, 11-ben szerb.

A helységek *mérete* ilyen:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	tót	német	szerb	egyéb ny.	
legnagyobb	(C)	—	—	—	1	—	—	helység
»	(B)		—	—	1	—	—	helység
nagyméretű	(ℭ)	—	—	—	1		—	helység
»	(𝔅)	—	1	—	—	—	—	helység
»	(𝔞)	—	—	—	4	1	—	helység
középméretű	(d)	—	1	—	2	1	1	helység
»	(c)	—	8	—	10	1	—	helység
»	(b)	4	12	—	12	6	—	helység
»	(a)	1	51	—	16	10	1	helység
kisméretű	(β)	1	42	1	7	8	—	helység
»	(α)	—	9	—	6	3	1	helység
	együtt	6	124	1	60	30	3	helység

Tiszta román helység van 8, tiszta német 7, — tiszta magyar, szerb, tót és cseh vagy bolgár (egyéb ny.) helység nincs.

Súlytalan kisebbség 70 román, 36 német, 15 szerb, 2 magyar s 2 egyéb nyelvű helységben fordul elő. Az ily szórványos kisebbség *magyar* 24 román, 19 német, s 2 szerb helységben, — *német* 35 román, 6 szerb, 2 magyar s 1 egyéb ny. helységben, — *román* 14 német, s 6 szerb helységben, — *szerb* 4 román, 1 német s 1 egyéb ny. helységben.

A jelentékenyebb fajkisebbségek így oszlanak meg:

A faj-többség	IV–V° magyar	IV–V° román	IV–V° tót	IV–V° német	IV–V° szerb	IV–V° egyéb ny.	II–III° magyar	II–III° román	II–III° tót	II–III° német	II–III° szerb	II–III° egyéb ny.	
magyar	*	2	—	—	—	—	*	—	—	—	1	1	helységben.
román	2	*	2	5	2	—	17	*	1	9	7	1	
tót	—	—	*	—	—	—	—	1	*	—	—	—	
német	—	10	—	*	4	—	3	3	—	*	2	—	
szerb	—	1	—	2	*	—	—	7	—	2	*	3	
egyéb ny.	—	—	—	—	—	*	—	—	—	1	—	*	

(*A fajkisebbség*)

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek:

R. kath. a hívek többsége 5 magyar, 55 német, 3 román és 3 egyéb ny. (2 bolgár, 1 cseh) helységben, — *g. kath.* 6 román helységben, — *kel. gör.* 124 román, 30 szerb és 3 német helységben, — *ág. ev.* 1 tót s 2 német, végre *ev. ref.* 1 magyar helységben.

A *nyelvterületi* viszonyok rendkívül bonyolultak. A megye északnyugati oldalán 36 *német* község egy tagban fekszik, s magához kapcsolja a szomszéd aradvidéki és torontáli német községeket, a mikkel együtt alkotja a *bánsági sváb nyelvmedenczét.* A déli tagon 21 *szerb* helység szintén egy tagot képez, összeköttetésben a szomszéd krassószörényi és bács-torontáli szerb helységcsoportokkal, — mindezek közös nyelvterületet alkotnak. E két fajnép közt 103 *román* község, kapcsolatban a krassó-szörényi, aradi és torontáli képződményekkel, a román nyelvhatárt az alföld mélyéig terjeszti ki. Azonkívül 59 nyelvsziget van megyeszerte szétszóródva: ú. m. 6 magyar, 16 román, 24 német, 9 szerb, 1 tót, 2 bolgár s 1 cseh.

Látszik e képből, hogy a megye legtöbb fajnépe jövevény -nép, melyek 200 éven belül, különböző viszonyok közt telepedtek meg a török világ után. Láthatni azt is, hogy az etnikai talaj itt ép ezért még nem szilárd, a nyelvszigetek kelnek, tünnek a szerint, a hogy változik bennük a fajnépesség; a nyelvhatárok szintén velük változnak, s e hullámzásban csak lassan épül, alakul ki egy majdani állandóság.

Hasonló viszonyokkal találkozunk a szomszéd Torontálban is.

Torontál megye.

Dél-Magyarország éléstára ez; gabnatermő sík föld, melyet északon a Maros, nyugaton a Tisza, délről az Al-Duna hullámai öntöznek. Kelet felől: a Temes és Krassó-Szörény megyékből idáig folyó vizek ágaznak szét: a Bega, mely délnyugatra fordulva, Nagy-Becskerek mögött a Tiszába ömlik, — a Temes, mely déli irányt vesz, s Pancsovánál a Dunába torkol, — a Berzava s a Moravicza, a miknek csatornázott medre a Temesbe vezet. Temes megyéből kapja Torontál a kis Aranka-eret is, mely a

Maros-mellékén fakad, e folyam irányát követi, aztán az alsó Tiszához hajol s az ingoványok közt tünik el.

A folyamvölgyek szelíd lejtői közt kitárul északon a nagy bánsági, délre az aldunai róna, amaz a Begáig, emez a Berzaváig terjed. A Maros s a Tisza vonal mögött a szemhatár sikságot ér mindenütt, — túl e folyókon van a magyar alföld. Csak messze, az Al-Duna felé emelkedik a talaj, ott kéklenek a karlóczai s a szerbiai hegyek.

E térszinen 220 helység épült: 43 magyar, 34 román, 67 német, 63 szerb, 5 tót, 4 horvát és 4 bolgár. Az áttekintést e képződmények fölött úgy könnyítjük, hogy a térszakaszokat két csoportba osztjuk. Előbb a megye déli és délkeleti részeihez fordulunk, az Al-Duna völgye, rónasága felé, merre a Moravicza, a Teréz-csatorna, a Berzava, a Temes s a Bega huzódik. Aztán megtekintjük a megye nyugati, északi s északkeleti részeit: a Tisza-völgyet, a bánsági rónát, az Aranka-mellékkel s a Maros-völgygyel.

A Duna-völgy (2 magyar, 2 német, 1 román, 3 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pancsovai járás.									
:*Bresztovácz*	b	*német*	V° sz.	—	*r. kath.*	V°k.	—	A határőrvidékhez tartoztak; egykori népességükről nincs adat.	
:*Sándoregyház*	b	*magyar*	IV°e.II°n.	—	*r. kath.*	-	--		
:*Homolicz*	d	*német*	V° sz.	r.	kel. gör.	V° r.	m.		
Starcsova	c	szerb	IV°h.III°n.	r.m.	*r. kath.*	IV° k.	a.		
•Hertelendyfalva	b	*magyar*	III°n. III°t.	—	*ág. ev.*	IV°e.II°r.	—		
•.•**Pancsova**	A	szerb	V°n.II°m.	r.t b.e.	kel. gör.	IV°r.II°a.	e.i.!		
:*Bárányos*	a	*román*	—	—	kel. gör.	I° r.	—		
:*Borcsa*	a	szerb	I° n.	h. r.	kel. gör.	II° r.	—		

Az aldunai rónaság (1 magyar, 1 német, 4 román, 2 tót, 5 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pancsovai járás.									
:*Franzfeld*	c	*német*	—	—	*ág ev.*	I° i.	r.k.	A határőrvidékhez tartoztak; egykori népességükről nincs adat	
:*Bánát-Ujfalu* (Réva-Ujfalu)	a	*román*	II° sz.	n.	kel. gör.	I° m.	r.		
:*Dolova*	a	szerb	III° r.	n.	kel. gör.	I° r.	i.		
Alibunári járás.									
:*Patrovoszelo*	a	*román*	I° n.	sz.	kel. gör.	I° r.	--		
:*Alibunár*	d	*román*	III° sz.	n.m.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Kevi-Szöllős*	b	*román*	I° n.	sz.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Iláncsa*	b	szerb	I° n.	r.m.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Ferdinándfalva*	a	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Számos*	b	szerb	I° n.	r.	kel. gör	I° r.	--		
Antalfalvai járás.									
:*Antalfalva*	d	*tót*	I° m.	n.	*ág. ev.*	I° r.	i. k.		
:*Lajosfalva*	d	*tót*	I° n.	—	*ág. ev.*	I° m.	r.		
:*Torontál-Vásárhely*	d	*magyar*	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	-		
:*Czrepaja*	d	szerb	I° n.	e.	kel. gör.	I° r.	-		

A Teréz-csatorna mellett (1 magyar, 2 német, 2 román, 1 tót, 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Alibunári járás.									
:*Dobricza*	c	szerb	IV°r.	n.m.e.	kel. gör.	I° r.	—	A határőrvidékhez tartoztak; egykori népességükről nincs adat.	
Sándorfalva	β	*tót*	III° m.	n.	*ág. ev.*	III° r.	m. h.		
•Vég-Szt-Mihály	c	*román*	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—		
Bánlaki járás.									
:*Szent-János*	a	*román*	I° m.	n e.	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
:*Ürményháza*	a	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	—	—	»	magyar
Györgyháza	a	*német*	IV°m.	t. e.	*r. kath.*	I° k.	a. e.	(nincs adat)	
•Istvánvölgy	a	*német*	IV°t.	m.sz.r.	*ág. ev.*	III° r.	i. k.	»	»

A Moravicza-völgy (1 román, 1 német, helységgel):

Bánlaki járás.									
:*Nagy-Margita*	a	román	III°sz.	m. n.	kel. gör.	I° r.	e.	*fogyott*	román
:*Zichyfalva*	c	német	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	a.	nőtt	német

A Berzava-völgy (1 magyar, 2 német, 2 román, 5 szerb, 1 egyéb nyelvű helységgel):

Antalfalvai járás.									
:*Jarkovacz*	c	szerb	I°n.	m.r.e.	kel. gör.	I° r.	—	(nincs adat)	
Alibunári járás.									
:*Kis-Margita*	a	szerb	I° r.	n.	kel. gör	I° r.	—	(nincs adat)	
Bánlaki járás.									
:*Kanak*	a	szerb	IV°e. II°m.	n.r.	*r. kath.*	V° k.	e. i.	nőtt	szerb
Ó-Lécz	α	*egyéb ny.*	III°n. III°m.	h.sz.	*r. kath.*	I° k.	a. i.	(nincs adat)	
•Szécsenfalva	β	*német*	I° m.	r.sz.e.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»
Ujfalu	β	*magyar*	IV° n.	sz. r.	*r. kath.*	I° k.	i.	»	»
:*Nagy-Gáj*	b	szerb	III°n. II°m.	r.e.	kel. gör.	V° r.	e i.	nőtt	szerb
:*Pártos*	a	*román*	IV°m.	n.sz.e.	kel. gör.	IV° r.	e.	»	*szerb*
:*Szóka*	β	szerb	I°n.	r. e. m.	kel. gör.	I° r.	—	»	szerb
:*Bánlak*	b	*román*	I° m.	n.sz.	kel. gör.	II° r.	—	»	román
:*Offszenicza*	a	*német*	I°sz.	r.m.e.	*r. kath.*	II° k.	—	*fogyott*	német

A Temes-völgy és környéke (1 magyar, 8 román, 13 német, 2 horvát, 17 szerb helységgel):

Párdányi járás.									
:*Csebza*	a	*román*	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° g.	r. i.	*fogyott*	román
:*Uj-Pécs*	b	*német*	I° m.	sz.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
:*Gyülvész*	a	*román*	III° n.	m.	kel. gör.	II° r.	i.	»	román
:*Ivánda*	a	szerb	II°n	II°m. —	kel. gör.	III° r.	i.	»	szerb
:*Fény*	b	*román*	III° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Bánlaki járás.									
:*Tolvádia*	a	*román*	IV°n.II°sz.	m.	kel. gör.	IV° r.	e. i.	nőtt	román
:*Dolácz*	a	*német*	—	—	*r. kath.*	—	—	»	német
Módosi járás.									
{ Maczedonia	β	*román*	II° n.	m.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	román
{ •Rudna	a	szerb	II°r.II°n.	m.	kel. gör.	III° r.	—	nőtt	szerb
{ •Gaád	β	szerb	III°r.II°n.	m e.	kel. gör.	II° r.	i.	*fogyott*	román
{ Fodorháza	α	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	(telep	volt)
{ Gyér	a	*német*	III°sz.II°m.	r.	*r. kath.*	III° k.	e.	nőtt	*román*
{ •Tó-Gyér	a	*román*	II° m.	sz. n.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	román
:*Csávos*	a	*német*	III°m.	sz.	*r. kath.*	I° k.	e.	nőtt	német
:*Szerb-Módos*	b	szerb	IV°n II°m.	e.	kel. gör.	V° r.	i.e.	»	szerb
{ •Német-Módos	a	*német*	I° m.	sz.r.e.	*r. kath.*	I° k.	—	»	német
{ Káptalanfalva	α	*német*	V° m.	—	*r. kath.*	—	—	(nincs	adat)
{ Keresztes	β	*magyar*	I° sz.	n.	*r. kath.*	I° k.	a.	»	»
:*Istvánföld*	b	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° g.	—	»	»
:*Surján*	β	szerb	II°m.II°n.	r.	kel. gör.	IV° r.	—	nőtt	szerb
:*Szerb-Bóka*	b	szerb	III°m.	n.h.e.	kel. gör.	VI° r.	—	(nincs	adat)
:*Horvát-Bóka*	a	*horvát*	II°m.	sz.n.t.r.e.	*r. kath.*	II° k.	a.	»	»
:*Szécsány*	b	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
{ •Német-Szárcsa	a	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»
{ Román-Szárcsa	a	*román*	II°n.	m.	kel. gör.	II° r.	—	»	román
:*Szerb-Neuzina*	b	szerb	II°m.II°n.	h.	kel. gör.	IV° r.	—	»	szerb
:*Horvát-Neuzina*	β	*horvát*	II°m II°sz.	n.r e.	*r. kath.*	II° k.	a.e.i.	»	horvát
Nagybecskerek ij.									
:*Ernesztháza*	b	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
:*Botos*	c	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	II° r.	—	A határőrvidékhez tartoztak; egykori népességükről nincs adat.	
:*Orlovat*	b	szerb	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—		
Antalfalvai járás.									
:*Tomasevacz*	b	szerb	I° n.	r.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Ozora*	a	*román*	I° n.	sz.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Farkasd*	b	szerb	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	m.		
:*Idvor*	b	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Torontálsziget*	b	szerb	II° n.	m.	kel. gör.	II° r.	a.		
:*Csenta*	b	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Báránda*	b	szerb	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—		
:*Opova*	c	szerb	II° h.	n. e.	kel. gör.	III° r.	—		
Pancsovai járás.									
:*Szefkerin*	b	szerb	I° r.	n.	kel. gör.	I° r.	—		
:*Glogon*	b	*német*	III° r.	h.	*r. kath.*	III° k.	—		
:*Almás*	c	*német*	II° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	g.		

A Bega-völgy (8 magyar, 6 román, 10 német, 1 tót, 8 szerb, 1 bolgár helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Cseneji járás.									
:*Német*	a	szerb	II° n.	r. m.	kel. gör.	II° r.	—	fogyott	szerb
:*Bobda*	a	*román*	IV° n.	m.	kel. gör.	V° r.	—	nőtt	*szerb*
:*Horvát-Csenéj*	β	*német*	III°h, II°m	sz. r.	*r. kath.*	II°k.	a.	»	*horvát*
:*Szerb-Csenej*	b	szerb	V°n.	m. e. r. h.	kel. gör.	V° r.	i.	»	szerb
:*Tamásfalva*	a	*magyar*	IV° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	azóta	lett
:*Aurélháza*	a	*magyar*	V° n.	—	*r. kath.*	I° i.	—	»	»
:*Ujvár*	a	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
:*Öregfalu*	a	*román*	III° m.	n sz.	kel. gör.	III° r.	i. e.	»	román
Párdányi járás.									
:*Dinynyás*	a	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	szerb
Magyar-Szt-Márton	β	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	—	—	*fogyott*	magyar
•Ó-Telek	a	*magyar*	I° n.	—	*r. kath.*	I° e.	i.	nőtt	»
:*Szerb-Szt-Márton*	a	szerb	I° n	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	szerb
•Jánosföld	a	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	»	német
:*Szerb-Ittebe*	d	szerb	I° n.	m. r. e	kel. gör.	II° r.	e. i.	»	szerb
:*Magyar-Ittebe*	b	*magyar*	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	—	*fogyott*	magyar
:*Német-Párdány*	a	*német*	II° m.	sz.	*r. kath.*	I° e.	k.	nőtt	német
:*Szerb-Párdány*	a	szerb	IV° n.	m.	kel. gör.	V° r.	—	»	szerb
Nagybecskereki j.									
:*Kis-Torák*	b	*román*	I° n.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
:*Nagy-Torák*	c	*román*	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Rogendorf	β	*bolgár*	II°m. II°n.	sz.	*r. kath.*	I° g.	—	(nincs	adat)
•Itvarnok	β	*magyar*	I° n.	r.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	*bolgár*
:*Béga-Szt-György*	c	*német*	IV° sz.	m. r.	*r. kath.*	IV° k.	i.	»	*szerb*
:*Magyar-Szt-Mihály*	β	*magyar*	I° r.	t. n. sz.	*r. kath.*	I° k.	a.	*fogyott*	magyar
:*Jankahid*	a	*román*	I° n.	m. sz.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
:*Katalinfalva*	b	*német*	I° m.	r. sz.	*r. kath.*	I° k.	e.	nőtt	német
:*Klek*	a	*német*	I° m.	sz.	*r. kath.*	I° k	—	»	»
•Lázárföld	a	*német*	I° m.	r. sz.	*r. kath.*	I° k.	—	»	»
Zsigmondfalva	a	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	—	—	»	»
•.•**Nagy-Becskerek**	B	szerb	IV°n III°m.	t. r. e	*r. kath.*	IV° k.	i. a. e.	»	szerb
:*Német-Écska*	a	*német*	III°r. II°m.	sz.	*r. kath.*	III° k.	i.	»	német
*Román-Écska	b	*román*	I° sz.	n. m.	kel. gör.	I° r.	—	»	román
Lukácsfalva	β	*magyar*	II°e. II°n.	sz.	*r. kath.*	I° a.	k.	»	magyar
:*Torontál-Erzsébetlak*	a	*tót*	III°m. II°n. II°e.	—	*r. kath.*	V° a.	e.	(nincs	adat)
:*Perlasz*	d	szerb	II° n.	h m. e.	kel. gör.	III° r.	i.	»	»

A Begától balra, le az Al-Dunáig, a torontáli *délvidék* hasonlít népességre a temesi délvidékhez; ugyanazok a fajnépek jelennek meg itt is, s hasonló tagozat szerint alkottak 106 községet: ú. m. 39-et a szerb, 31-et a német, 24-et a román, 14-et a magyar, 4-et a tót, 2-őt a horvát és 2-őt a bolgár. A *szerb* képződmények az Al-Dunára támaszkodnak; a *nyelvhatár*, Orlovattól északkelet felé Rudnáig, a Temes vonalat követi,

— aztán délfelé fordul, átszeli a csatornák vidékét, lekerül az aldunai rónára Dolováig, s a Deliblát-puszta szélén Temes megyébe tér. E vonal mögött *30 szerb helység* fekszik *egy tagban*. Velük szemközt északkelet-délnyugati irányban a *román* nyelvhatár vonul el, a Temes-völgytől a delibláti pusztáig, amerről a románság a krassószörényi hegyekből s a temesi rónán át Torontálba jött. E vonalon 14 román helység fekszik lánczolatosan. A román és szerb nyelvterület közé egy német s e mögött egy magyar nyelvmedencze van beékelve.

A nyelvhatárokon belül különböző fajnépek 45 szigettel tarkítják az etnikai talajt. A *román határ* mögé esik 1 *szerb* és 1 *német* telep, amaz Szóka, emez Offszenicza. A *szerb határ* mögött feküsznek: az *Al-Dunánál* Sándoregyház és Hertelendy-falva *magyar*, Bresztovácz és Homolicz *német*, Bárányos (Ovcsa) *román* telepek; az *aldunai rónán* Torontál-Vásárhely (Debeljácsa) *magyar*, Franzfeld *német*, Antalfalva és Lajosfalva *tót* helységek; a *Teréz-csatorna körül* Ürményháza *magyar*, Sándorfalva *tót*, Zichyfalva, Györgyháza és Istvánvölgy *német* falvak; a *Berzava-völgyben* Ujfalu *magyar*, Ó-Lécz *bolgár*, Szécsenyfalva *német* községek; a *Temes-völgyben* Keresztes *magyar*, Horvát-Bóka és Horvát-Neuzina *horvát*, Tógyér, Román-Szárcsa és Ozora *román*, az alsó völgyben Almás és Glogon, a felső völgyben Csávos, Gyér, Fodorháza és Dolács *német* községek; végre a *Bega-völgyben* Lukácsfalva *magyar*. Erzsébetlak *tót*, Román-Écska, Jankahíd, Nagy- és Kis-Torák *román* telepek.

A *szerb nyelvterületbe* ez a sok szigetképződmény annyi léket ütött, hogy az szinte közel van a szétmálláshoz. Tőle északra a *Temes-melléken 15 sváb* falu lánczolatos összefüggése egy kisebb *német medenczét* alkotott. Mögötte a *Bega-melléken* egy *magyar medencze* vonalai mutatkoznak, mely 14 helységre terjed. Amott a *sváb* faluk közt *szerb* Párdány, emitt a *magyar* helységek közt Ittebe *szerb*, Öregfalu *román*, Ujvár *német* és Rogendorf *bolgár* falu van elszigetelve; — hasonlókép izoláltak a Torontál keletén összehajló magyar és román nyelvhatár közt: Uj-Pécs német, Dinynyás, Ivánda és Szt-Márton szerb, végre északkeleten: Bobda *román*, Szerb-Csenej és Német falu *szerb* szigetek.

Az egész délvidéki területen összesen 7 magyar, 10 román, 16 német, 4 tót, 2 horvát, 8 szerb s 2 bolgár nyelvsziget fekszik szétszórtan, egyfelől szerb, másfelől román talajban, vagy beépítve a német s a magyar medenczébe. *Bonyodalmasabb néprajzi alakulás nincs sehol országszerte.*

Ez a vidék találkozó helye a költöző fajnépeknek az ország minden részéből, mióta a török világ elmult, s Torontál földjét be kellett újra népesíteni. Pancsova volt a szerb gránicz székhelye, körülötte szerbek telepedtek le tömegesen. Községeik mérete: 1 B., 1 A., 1 𝔞., 3 d., 5 c., 15 b., 10 a., 3 β. A svábok a megye északi részein kaptak helyet, a határőrvidéki öv mögött, — de ők lassankint az Al-Dunáig terjeszkedtek. Helységeik népbőségei itt: 1 d., 4 c., 7 b., 15 a., 2 β., 2 α. A román elem a keleti Kárpátokból nyomult le idáig; községeik itt tetemesebbek, mint

Erdélyben; méretük: 1 𝔅., 2 𝔄., 1 d., 2 c., 5 b., 12 a., 1 α. Látszik e tömör képződményekről, hogy a románság erős gyökeret akart verni az aldunai rónán, — erre költöztette rajait mindama községekből, a hol már is észrevehetőleg fogy a népesség. Igy tudta egyes pontokon a Tisza-völgyet megközelítni. Tótot, bolgárt és horvátot e vidékre az újabb idők hoztak. A magyar is főleg a határőrvidék polgáriasítása óta keresi fel újra e földet, hol hajdan jóllétben élt, de a török hódoltság alatt, s a labancz világban mindent elveszített. Községei nagyrészt fiatal képződmények, méretük: 1 d., 3 b., 4 a., 6 β. Egy részük napjainkban keletkezett. A megye közepén, a Bega-melléken fekvő 14 falu, a mik Török-Becse és Aurélháza, Kis-Orosz és Magyar-Ittebe közt összefüggő *magyar nyelvmedenczét* alkotnak, alig száz éve, hogy megmagyarosodtak. A magyar elem terjeszkedése a többi fajnépek közt is elég jelentékeny. Erős magyar kisebbség fejlődött: a német Káptalanfalván (V°), a román Pártoson s a német Györgyhazán (IV—IV°), a tót Erzsébetlakon és Sándorfalván, a német Csávoson, a román Fényen, Óregfalun és Szerb-Bókán (III—III°), a román Tógyér, a bolgár Rogendorf, továbbá Német-Párdány, Szerb-Neuzina és Surján, Horvát-Bóka és Neuzina falukban (II—II°). Megemlítendő, hogy Itvarnok (Rogendorf mellett) bolgár faluból magyarosodott meg az utolsó félszáz év alatt.

A magyar mellett főleg a németség terjeszkedik. Nincs félszáz éve, hogy a román Gyér, a szerb Bega-Szt-György és Horvát-Csenej germanizáltattak; a szerb Pártos és Bobda pedig ugyanakkor eloláhosodott. Igy lett régebben Német falu szerbbé, s a szerb nevű helységek nagy csoportja svábbá.

A mit Temes megye sokféle fajnépéről mondtunk, mondhatjuk Torontál délvidékéről is: a népek e gyülekező helyén a *nyelvhatárok most vannak kialakulóban;* a sok nyelvsziget el fog előbb-utóbb enyészni, a törmelékekből egységes terület lesz, s rajta az a fajnép terjeszkedik, a mely valamennyi közt a legerősb.

Lássuk a megye északi részeit:

A Tisza-völgy (9 magyar, 2 német, 1 tót, 10 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-becskereki j.									
:*Rudolfsgnad*	b	*német*	I° m.	—	*r. kath.*	I° k.	—	(nincs adat)	
:*Szerb-Aradács*	a	*szerb*	I° t.	n.m.e.	kel. gör.	I° a.	r.	nőtt	szerb
:*Tót-Aradács*	b	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	tót
:*Német-Elemér*	a	*német*	I° m.	sz.	*r. kath.*	I° g.	—	»	német
:*Szerb-Elemér*	c	*szerb*	I° n.	m.	kel. gör.	II° r.	—	»	szerb
Török-becsei j.									
:*Tarras*	a	*szerb*	I° m.	—	kel. gör.	I° m.	r.	nőtt	szerb
:*Török-Becse*	𝔅	magyar	III° sz.	n.	*r. kath.*	III° k.	i.	»	*szerb*
:*Aracs*	𝔅	*szerb*	III° m.	n.	kel. gör.	III° r.	—	»	szerb

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-kikindai j.									
:*Szerb-Pádé*	a	*szerb*	IV° m.	n.	kel. gör.	V° r.	i. m.	nőtt	szerb
:*Magyar-Pádé*	a	magyar	I° sz.	n.	*r. kath.*	I° k.	i.	»	*német*
Török-kanizsai j.									
:*Tisza-Szt-Miklós*	c	*szerb*	IV°m. II°n.	t.	r. kath.	V° k.	a. i.	nőtt	szerb
•Csóka	c	magyar	III° sz.	n.	r. kath.	III° k.	i.	»	magyar
Monostor	α	magyar	I° sz.	—	r. kath.	I° k.	i.	»	»
:*Szanád*	b	*szerb*	III°n. II°m.	—	*kel. gör.*	IV° r.	i.	»	szerb
:*Józseffalva*	b	magyar	V° sz.	n.	*r.* kath.	V° k.	i.	»	*szerb*
:*Török-Kanizsa*	c	magyar	V° sz.	n.	r. kath.	V° k.	i. e.	»	*szerb*
:*Szerb-Keresztur*	b	*szerb*	II° m.	—	*kel. gör.*	II° r.	i.	»	szerb
:*Gyála*	b	*szerb*	II° m.	n.	*kel. gör.*	II° r.	—	»	»
Ó-Szent-Iván	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	magyar
•Uj-Szent-Iván	a	*szerb*	IV°n. II°m.	—	r. kath.	V° k.	—	»	szerb
:*Szőreg*	c	magyar	V° sz.	n.	r. kath.	V° k	i.	»	*szerb*
Térvár	α	magyar	I° sz.	—	r. kath.	I° k.	—	»	magyar
A Tisza—Maros-szög (4 magyar, 1 német, 1 román, 1 szerb helységgel):									
Török-kanizsai j.									
:*Kübekháza*	a	magyar	IV° n.	r.	r. kath.	I° k.	—	(nincs	adat)
Rabé	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
•Majdán	β	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
•Ó-Béba	c	*román*	III° m.	n.	*kel. gör.*	IV°r. II°g.	e.	»	román
Battyánháza	α	*német*	I° r.	—	r. kath.	I° k.	g.	(nincs	adat)
:Oroszlámos	b	*szerb*	IV°m. II°n.	t.	*kel. gör.*	V° r.	i.	nőtt	szerb
Kis-Sziget	α	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar
A bánsági róna (9 magyar, 4 román, 28 német, 10 szerb, 2 horvát helységgel):									
Nagy-kikindai j.									
:*Mokrin*	𝔅	*szerb*	II° n.	m.	*kel. gör.*	II° r.	i. m.	nőtt	szerb
:*Nákóhalma*	b	német	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	»	német
•:•Nagy-Kikinda	B	*szerb*	III°n. II°m.	r. e.	*kel. gör.*	IV° r.	i. e. a.	»	»
:*Szaján*	b	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
:*Tisza-Hegyes*	b	*szerb*	I° m.	n. r.	*kel. gör.*	I° r.	i.	nőtt	szerb
:*Bocsár*	b	német	III°sz. II°m.	r.	r. kath.	IV° k.	—	»	*szerb*
•Topolya	a	*magyar*	V° n.	sz.	r. kath.	I° k.	—	»	magyar
Nagy-Bikács	α	*magyar*	V° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Basahid*	d	*szerb*	I° n.	m.	*kel. gör.*	I° r.	i.	»	szerb
Török-becsei j.									
:*Karlova*	d	*szerb*	I° e.	m. r.	*kel. gör.*	I° r.	i.	nőtt	szerb
Kis-Bikács	α	*magyar*	I° n.	sz.	r. kath.	I° k.	—	»	magyar
:*Beodra*	d	*szerb*	III°m. III°n.	—	*kel. gör.*	V° r.	i. m.	»	szerb
Akács	α	*magyar*	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	*fogyott*	magyar
:*Kumán*	𝔄	*szerb*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° r.	—	»	szerb
:*Melencze*	𝔅	*szerb*	I° n.	m.	*kel. gör.*	I° r.	—	»	»
:*Torda*	d	*magyar*	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Zsombolyai járás.									
:*Csősztelek*	b	német	II° m.	—	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német
Molyfalva	β	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Tóba	a	*magyar*	III° n.	sz.	r. kath.	I° k.	—	»	magyar
:*Magyar-Czernya*	c	*magyar*	I° n.	sz.	r. kath.	I° k.	g.	»	»
:*Szerb-Czernya*	d	*szerb*	III° n.	—	*kel. gör.*	III° r.	—	»	szerb
:*Német-Czernya*	c	német	III° m.	sz. e.	r. kath.	I° k.	—	»	német
:*Kis-Orosz*	c	*magyar*	III° n.	r.	r. kath.	II° k.	—	»	magyar
Kis-Tószeg	a	német	I° m.	r. e.	r. kath.	I° k.	—	»	német
•Nagy-Tószeg	a	német	I° r.	m.	r. kath.	I° k.	—	»	»
:*Zsombolya*	e	német	I° m.	e.	r. kath.	I° k.	—	»	»
Szt-Hubert	a	német	I° m.	r.	r. kath.	I° k.	—	»	*franczia*
Seultourn	a	német	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	»	*franczia*
Károlyliget	β	német	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	»	*franczia*
:*Kis-Komlós*	b	német	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	»	*franczia*
:*Grabácz*	b	német	I° e.	r.	r. kath.	I° g.	—	»	német
:*Bánát (nagy) Komlós*	a	*román*	III° n.	e. m. sz.	*kel. gör.*	III° r.	g.	»	román
Kis-Vizésdia	β	német	II° r.	m.	r. kath.	II° k.	—	»	német
Kun-Szőllős	a	német	V° r.	—	r. kath.	V° k.	g.	*fogyott*	román
Cseneji járás.									
:*Szerb-Klári*	b	*szerb*	I° n.	r. e.	*kel. gör.*	I° r.	i.	nőtt	szerb
:*Horvát-Klári*	β	*horvát*	III° sz. II° n. II° m.	—	r. kath.	III° k.	i.	»	horvát
:*Horvát-Kécsa*	β	*horvát*	II° r. II° m. II° sz. II° n.	—	r. kath.	III° k.	—	»	»
:*Román-Kécsa*	b	*román*	II° sz.	n. h. m.	*kel. gör.*	II° r.	i.	»	román
:*Gyertyámos*	c	német	I° m.	e.	r. kath.	—	—	»	német
:*Kis-Jécsa*	a	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Nagy-Jécsa*	c	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Csatád*	c	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Billéd*	d	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
Perjámosi járás.									
:*Ujhely*	β	német	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	(nincs adat)	
:*Sándorháza*	b	német	I° m.	r.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német
:*Bogáros*	c	német	I° r.	e.	r. kath.	—	—	»	»
:*Kis-Ősz*	b	német	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Lovrin*	c	német	I° r.	m.	r. kath.	I° k.	—	»	»
:*Pészak*	c	*román*	III° n.	e.	*kel. gör.*	III° r.	i.	»	román
Nagy-szt-miklósi j.									
:*Nagy-Ősz*	c	német	I° e.	—	r. kath.	—	—	nőtt	*franczia*
:*Nyerő*	a	*román*	IV° n.	m.	*kel. gör.*	V° r.	g.	»	román
:*Nagy-Teremia*	b	német	I° r.	m.	r. kath.	I. g.	—	»	német
:*Kis-Teremia*	a	német	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	»	»

Az Aranka-patak mellett (2 magyar, 3 német, 3 román, 2 szerb, 1 bolgár helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Török-kanizsai j.									
:*Jázova*	a	*magyar*	I° e.	—	r. kath.	—	—	*fogyott*	magyar
Feketető	β	szerb	IV° m. II° n.	—	r. kath.	V° k.	i.	nőtt	szerb
•Egyházas-Kér	β	*magyar*	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-szt-miklósi j.									
:*Valkány*	d	*román*	III° m.	n.	*kel. gör.*	III° r.	i.	nőtt	román
:*Ó-Bessenyő*	𝔞	*bolgár*	I° m.	n.	r. kath.	I° k.	i.	*fogyott*	*bolgár*
:*Német-N.-Szt-Miklós*	a	*német*	I° r.	e.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német
:*Szerb-N.-Szt-Miklós*	A	*román*	IV°n. II°m. II° sz.		*kel. gör.*	V° r.	g. i.	»	*szerb*
Perjámosi járás.									
:*Sárafalva*	d	*román*	III°sz.II°n.	m.	*kel. gör.*	II° r.	i.	(nincs adat)	
:*Ném.-Szt-Péter*	β	*német*	I° sz.	m.	r. kath.	I° i.	k.	nőtt	német
:*Szerb-Szt-Péter*	b	szerb	II° n.	m. e.	*kel. gör.*	III° r.	—	»	szerb
:*Perjámos*	𝔞	*német*	I° m.	r. e.	r. kath.	I° k.	g. i.	»	német

A Maros-völgy (5 magyar, 2 német, 2 román, 1 szerb, 1 bolgár helységgel):

Törö-kanizsai j.									
•Deszk	b	szerb	V° m.	r. n.	*kel. gör.*	V° r.	—	nőtt	szerb
Klárafalva	α	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	—	—	azóta lett	
Ferenczszállás	α	*magyar*	—	—	r. kath.	—	—	nőtt	magyar
Nagy-szt-miklósi j.									
:*Kis-Zombor*	c	*magyar*	I° n.	e.	r. kath.	I° g.	e.	nőtt	magyar
Porgány	β	*magyar*	I° n.	r.	r. kath.	I° g.	k. e. a.	azóta lett	
Puszta-Keresztur	β	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	—	—	»	»
Bolgártelep	β	*bolgár*	I° n.	m. r.	r. kath.	I° g.	—	»	»
•Keglevichháza	a	*német*	I° r.	—	r. kath.	I° g.	—	»	»
:*Német-Csanád*	a	*német*	I° m.	e. r.	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német
:*Szerb-Csanád*	𝔞	román	IV°n.III°sz.	m.	*kel. gör.*	IV° r.	g.	»	*szerb*
Perjámosi járás.									
:*Egres*	c	*román*	I° n.	e. m.	*kel. gör.*	I° r.	g. i.	nőtt	román

A csatornáktól északra elterülő rónaságon, a Maros-völgyben s a Tisza mellett, le a torkolatig, ugyanannyi fajnép alkotott községeket, a hány a megye déli részein. De arányuk és elhelyezkedésük más. A magyar községek száma itt 29, a német községeké 36, szerb képződmény van 24, román 10, horvát 2, bolgár 2, tót 1.

A *magyar* helységek közül 22 egy tagban fekszik a Tisza és Maros közt, hozzá zárkozva az alföld csanádi, csongrádi és bácsmegyei magyar nyelvterületéhez; a helység *a [bega-melléki magyar nyelvmedenczéhez* tartozik, mely 14 faluból áll, s Török-Becsén át a bácsmegyei magyarsággal van lazán összekapcsolva. A magyar képződmények mérete: 1 𝔅., (ez Török-Becse), 1 d., 6 c., 2 b., 6 a., 4 *β.*, 9 *α.* Legtöbbjük módos nagyközség; az apraja nemrég keletkezett. Magyar nyelvsziget e vidéken nincs; a községek egymás mellett feküsznek. A *magyar nyelvhatár* Csanád és Bács közt behajlik Torontál északnyugati sarkába: *Csanád-Apátfalváról* Kis-Zombor, Puszta-Keresztur, Egyházas-Kér, Jazova, Szaján és Magyar-Pádé községeken át, ott *Adánál beéri a bácsmegyei magyar* talajt. E szom-

széd megyéből a magyar Ó-Becse, a torontáli Török-Becsével határos, s általa *a bega-melléki magyar medenczével* függ össze, melynek határa Török-Becséről Akács, Kis- és Nagy-Bikács, Topolya, Kis-Orosz, Tóba, Magyar-Csernya, beljebb Tamásfalva, Angelháza, Magyar-Szt-Márton, Ó-Telek, Magyar-Ittebe, Ittvarnok, Magyar-Szt-Mihály és Torda falukon vonul keresztül, úgy tér vissza Török-Becsére.

A *német* községek zöme: 31 északkeleten, a Bega s az Aranka-melléke közt, a *bánáti róna nagy sváb medenczéjét* alkotja, mely átterjed a síkság temesi szakaszára 36 községgel, s így egészben 67 helységből áll. Két sváb falu: Csősztelek és Molyfalva a magyar medenczében, más három: Battyánháza, Rudolfsgnad és Bocsár, magyar és szerb talajon fekszik elszigetelve. E képződmények mérete: 1 C., 1 d., 7 c., 8 b., 7 a., 4 β.

A *szerb* helységek nagyrészt izoláltak. Csak 5 zárkozik a dél-torontáli szerb képződmények zöméhez; 11 külön szakadt tőlük, — ezek a *tisza-melléki szerb medenczét* alkotják, mely a Fekete-értől a Maros-torkolat közeléig ér. E medenczéhez tartoznak: a Tisza mentén Beodra, Szerb-Pádé, Tisza-Hegyes, Fekete-tó, Szanád, Szerb-Keresztur és Gyála, — a róna felől Oroszlámos, Mokrin, Nagy-Kikinda és Karlova. Nyolcz szerb képződmény el van szigetelve, 5 magyar talajon: Deszk, Uj-Szt-Iván, Tisza-Szt-Miklós, Basahíd és Aracs, — 3 sváb talajon: Szerb-Szt-Péter, Szerb-Klári és Szerb-Czernya.

Valaha a szerbség betöltötte Torontál egész északnyugati részét. A tetemes helységméretek e fajnép egykori erejére vallanak: 1 B. (ez Nagy-Becskerek), 3 B., 1 A., 4 d., 2 c., 7 b., 5 a., 1 β. Félszáz év előtt még szerb volt a fajtöbbség Szeged alatt Szőregen, Török-Kanizsán, Józseffalván, Török-Becsén, — ezek azóta magyarosodtak meg. — Szerb-Bocsárból német, Szerb-Csanádból és Szerb-Nagy-Szt-Miklósból román helység lett. Előbb a szerb nyelvterület az Al-Dunától a Tisza mellett fölért a Marosig, — e nyúlványt más fajnépek fejlődése külön választotta a főtagtól. Igy alakult ki a tisza-melléki szerb medencze.

A *román*, a *bolgár* s a *horvát* községek e vidéken csupa sziget-képződmények. A *román* szigetekre a Maros mentén nyugat felé áramló román elem telepedett meg. Hogy mekkora tömeg szivárgott lassan idáig, látszik a helységek méretén: 1 A., 2 A., 2 d., 2 c., 1 b., 1 a. Ezek: Szerb-Nagy-Szt-Miklós, Bánát-Komlós és Szerb-Csanád, Sárafalva és Valkány, Pészak, Ó-Béba, Nyerő, Egres és Román-Kécsa, — nagyrészt a szerbektől hódított terület, a mit a román hullámok elborítottak. Így indult meg 200 év előtt az erdélyi szász és magyar föld romanizálása is. De itt ennek erős fajok állják útját: az alföldi magyar s a bánáti sváb.

A *horvátok* két telepe: Horvát-Klári és Horvát-Kécsa ma már poliglott képződmény, bennük 4—5 fajnép fejlődött ki, egyenkint II—III° súlylyal; a horvát többség csupán relativ. A népbőség: 2 β, tehát a horvátok abszolut száma is csekély. Ellenben a két *bolgár* falu: Ó-Bessenyő és Bolgár-telep más fajnépet alig fogad be; amaz 5—7 ezer lakossággal bír (A), — emez új képződmény (α).

Voltak e rónán *franczia telepek* is. A XVIII. század elején elzászi francziák alkották Károly-ligetet (akkor Charleville volt), Szt-Hubertet, Seultourn-t, Kis-Komlóst és Nagy-Őszt. Ez a nép még félszáz éve francziának vallotta magát, — de azóta a sváb medenczében elnémetesedett teljesen. Ime az elzászi kérdés, a hogy azt a természet kicsiben megoldja.

Foglaljuk össze az előadottakat.

A megyének 3 *városa* van (Nagy-Kikinda, Nagy-Becskerek és Pancsova), a fajtöbbség mindháromban szerb. A *nagyközségek* száma 152, ú. m. 18 magyar, 45 német, 52 szerb, 28 román, 4 tót, 4 horvát és 1 bolgár. A kisközségek 24 *körbe* kapcsolvák, melyek 2—3 faluból állanak; a fajtöbbség 10 körben magyar, 1-ben román, 11-ben német, 2-ben szerb.

Úgy a városok s a nagy községek jelentékeny száma, mint a körjegyzőségek tagozata arra vall, hogy a megyében élő sokféle fajnép átlag mind jómódnak örvend. Ezt bizonyítja a helységek népbősége is.

A *méretek* ilyenek:

Méretre:		*Fajtöbbségre:* magyar	roman	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.	
legnagyobb	B	—	—	—	—	2	—	—	helységek
»	A	—	1	—	—	1	—	—	
nagyméretű	(C)	—	—	—	1	—	—	—	
»	(B)	1	1	—	—	3	—	—	
»	(A)	—	4	—	1	2	—	1	
középméretű	(d)	2	3	2	2	7	—	—	
»	c	6	5	—	11	7	—	—	
»	(b)	5	6	1	16	13	—	—	
»	(a)	10	13	1	26	14	1	—	
kisméretű	β	10	1	1	7	4	3	2	
»	(α)	9	—	—	3	—	—	1	
	együtt	43	3[illegible]	5	67	63	4	4	

A nagy és legnagyobb méretű helységek száma 18, — más országrészeken tíz megyében sincs ennyi. Az apró képződmények (α) száma 13; látszik, hogy ezek nemrég keletkeztek. A megye régi községei mind tetemesekké nőttek: méretük — mint azt alább látni fogjuk — az alföldi helységek tipusának megfelel.

Tiszta magyar helység van a megyében 5, *tiszta román* 1, *tiszta német* 4. *Monoglott* horvát, tót, bolgár falu megyeszerte nincs, sőt *szerb község sincs ilyen.*

Súlytalan (I°) kisebbség esik 22 magyar, 12 román, 3 tót, 45 német, 28 szerb, 3 tót s 2 bolgár helységre. Szórványos a *magyar* kisebbség 3 román, 3 szerb, 25 német, 2 tót s 1 bolgár helységben, — *román* kisebbség 2 magyar, 2 szerb, 15 német helységben, — *német* kisebbség 15 magyar, 21 szerb, 8 román, 1 tót s 1 bolgár helységben, — *szerb* kisebbség jut 4 magyar, 1 román, 2 német helységre.

A *súlyosabb* fajminoritások így oszlanak meg:

A faj-többség	A fajkisebbség IV—V°							A fajkisebbség II—III°							
	magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyeb ny.	magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.	
magyar	*	—	—	6	3	—	1	*	—	—	3	2	—	1	helységben.
román	1	*	—	5	—	—	—	4	*	—	6	5	—	—	
tót	—	—	*	—	—	—	—	2	—	*	—	—	-	—	
német	2	1	1	*	3	—	—	4	4	—	*	2	1	—	
szerb	6	1	—	—	*	1	1	7	3	—	10	*	1	...	
horvát	—	—	—	—	—	*	—	2	1	—	—	1	*	—	
bolgár	—	—	—	—	—	—	*	1	—	—	1	—	—	*	

Erős *magyar* kisebbség 29, *román* kisebbség 10, *német* kisebbség 31, *szerb* kisebbség 16 másajkú helységben fordul elő. Az utóbbiak bizonynyal a szerbség utolsó térveszteségét jelentik. Legterjedékenyebb a megyében a német elem, mely 9 magyar, 11 román, 10 szerb s 1 bolgár községben lép fel jelentékeny erővel. Utána a magyar elem következik, mely ugyanily erővel 5 román, 2 tót, 6 német, 13 szerb, 2 horvát s 1 bolgár helységben jelent meg.

A megye felekezeti viszonyait, melyekről a térszakaszok tárgyalásánál nem szóltunk, a következőkben ismertetjük.

Van 120 *r. kath.* helység, tehát a megye községeinek nagyobb fele az, — közülük 40 magyar, 65 német, 4—4 horvát és bolgár, 1 tót és 6 szerb. Ez utóbbiakban a felekezeti többség csak relativ, s más fajnépekből kerül ki, melyeknek közös vallása a r. kath. vallás. A *kel. gör.* egyház híve 34 román, 57 szerb s 1 német község. Az utóbbiban szintén relativ a többség. *Ág. ev.* hitet 1 német s 1 tót falu vall.

A *felekezeti kisebbségek* így oszlanak meg: erős *r. kath.* minoritást találtunk 31 szerb, 18 román s 1 német ajkú kel. gör., 1—1 ág. ev. tót és német helységben, — *kel. gör.* minoritást 4 horvát, 6 szerb r. kath. faluban, végre *ág. ev.* kisebbséget 1 r. kath. tót faluban.

E megye *etnikai viszonyai* országszerte a legbonyolultabbak. A *szerb* nyelvterület Torontál déli s délnyugati részein 35 helységet foglal magában; északnyugaton 11 községgel egy külön *szerb nyelvmedencze* terül el a *tiszamelléki.* Északkeleten 31 sváb község a *bánáti német medenczét* alkotja, melyhez Temes megyében még 36, Arad megyében 4 község csatlakozik. Torontál mélyén 15 sváb faluból a *temesmelléki német medencze* nemrég alakult ki. Ezek közt fekszik 14 helységgel a *begamelléki magyar medencze*, szintén újabb képződmény. Az alföldi *magyar* nyelvterületből a megyébe nyugatról 22 helység, s keletről a *román* nyelvterületből 14 helység hajol be. E két nyelvhatár mögött s a négy nyelvmedenczében 78 *nyelvsziget* szóródott szét: 7 magyar, 20 román, 21 német, 5 tót, 17 szerb, végre 4—4 horvát és bolgár.

A telepes népek közül 3-nak e vidéken nincs talaja; ezek: a horvát, a tót s a bolgár; kevés számú telepeikkel olyan sorsra kell jutniuk, a min a bánság *franczia telepesei* már átestek: beolvadnak az erősebb fajba.

A szerb is évtizedről-évtizedre veszti a tért, melyet addig bírt. Csak három fajnép versenyez erősen: a magyar, mely az alvidéken nemrég jelent meg újra, s egyes hullámai már a temesi rónáig érnek, — a román, mely Temesen át a torontáli Tisza-vonal felé közeleg, — s kettejük közt a bánáti sváb, mely e két áramlat hullámait mindkét irányban tartóztatja.

Ilyen a kép a Marostól délre. Kerüljünk át Arad megyébe, meglátni, milyen északon.

Arad megye.

Féltesttel a keleti Kárpátok közé dül, féltesttel az alföldi rónaságon pihen.

Bérczes térfelülete fölött a Bihar-havas uralkodik, ott száll 1480 m. magasba a Gajna-csúcs. Ettől egy mély hegynyereg választja el a Moma-Kodrú-csoportot, melynek nyugati nyúlványa: a Ponorás mögött az 1114 m. Arszura emelkedik. A havasoktól délre a Drocsa s a Hegyes bérczetetői húzódnak az alföldi lapály felé; ott terül el híres bortermő vidékével az aradi hegyalja.

E bérczvilágot északon a *Fehér-Körös* völgye metszi át, mely hunyadi területről nyugatnak tartva a békési rónára ereszkedik. A Drócsa s a Hegyes déli lejtőjét a *Maros* hullámai mossák. A magaslatokról számos völgyszakadék száll e két folyam felé. Legtágasabb a Csiger-pataké, mely a 857 m. Drócsa-csúcs tövében ered s a Fehér-Körösbe ömlik. Lenn a rónán a *Fekete-Körös* is megérinti, Biharból jövet Arad megyét, de csakhamar elhagyja, s a Fehér-Körössel csak alább, békési területen egyesül.

A rónaföld kiterjed a két Körös s a Maros közére. Régente csupa láp és ingovány, — ma mintagazdaságok munkatere.

A megyében 216 község épült, — a fajtöbbség 22-ben magyar, 9-ben német, 185-ben román. E helységek fognak elvonulni előttünk, midőn körültekintve a térszinen, előbb a megye délvidéke: a Marosvölgy s a Száraz-Ér vonala felé, majd nyugatra fordulunk, merre a Nádor-csatorna a hegyaljától elvonul; aztán végig járjuk a Fehér-Körös-völgyet, rónás szakaszairól be a hegyek közé, végre a havasok alatt északnak kerülünk, a Fekete-Körös s a *bihari határ* felé.

A Maros-völgy (3 magyar, 3 német, 43 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pécskai járás.									
:*Szemlak*	𝔑	román	IV° n.	m.t.o.	*ág. ev.*	IV°k.II°g.r.e.i.		nőtt	román
:*Magyar-Pécska*	𝔅	*magyar*	I° e.	n.r.	*r. kath.*	I° k.	i.	»	magyar
{ :*Ó-Pécska*	𝔅	román	II°m.	t.sz.n.	kel. gör.	I° r.	i.g.a.e.	»	román
{ *Ó-Bodrog*	*a*	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Aradi járás.									
•.•Arad	D	*magyar*	II°r.II°n.	sz.e.t.	*r. kath.*	III°k.II°i.	e.a.g.	nőtt	*román*
:*Zsigmondháza*	a	*német*	IV°r.III°m.	e.sz.	*r. kath.*	IV° k.	e.i.a.	azóta lett	
:*Mikelaka*	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	nőtt	román
:*Glogovácz*	d	*német*	I° n.	m. e.	*r. kath.*	II° k.	—	»	német
•Mondorlak	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
Csiszér	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
:*Szabadhely*	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
:*Gyorok*	a	*magyar*	III° r.	n.	*r. kath.*	IV°k. II°e.	i.	»	*román*
:*Kuvin*	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	»	román
Radnai járás.									
Uj-Paulis	α	*német*	I° e.	r. m.	*r. kath.*	I° k.	i.	nőtt	német
•Ó Paulis	b	román	II°n.II°m.	—	kel. gör.	III° r.	i. g.	»	román
:*Mária-Radna*	b	román	III°m.II°n.	sz.	kel. gör.	IV° r.	i. e.	»	»
Kladova	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
•Ménes	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i. e	*fogyott*	»
•Solymos	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	»
Milova	α	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	i.	*fogyott*	»
Odvos	a	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	»
Konop	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
•Berzova	a	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	III° g.	r.i.e.	»	»
Monorostia	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	g.	»	»
•Kaprucza	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	»	»
Batucza	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	azóta lett	
Dombrovicza	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	*fogyott*	román
Gross	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Maros-Szlatina	a	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	II° r.	i. a.	»	»
Baja	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Gyulicza	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Govosdia	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
•Tótvárad	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Szorosság	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Lupest	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Pernyest	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Halalis	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Vinyesd	α	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	»
•Soborsin	a	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	i.	»	»
Kujas	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Temesest	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Trojas	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Tok	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Ilytyo	β	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Szelistye	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Petris	a	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Korbest	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Rossia	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Obersia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»

A Száraz-ér melléke (7 magyar, 2 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pécskai járás.									
:*Német-Pereg*	a	*német*	IV°t.III°e.	m.	r. kath.	III°g II°e.	—	nőtt	német
:*Kis Pereg*	b	*magyar*	—	—	*ev. ref*	I° r.	a.	»	magyar
{ Nagy- és Kis-Varjas	a	*magyar*	I° n.	r.	r. kath.	I° i	—	»	»
{ •Forrai-Nagy-Iratos	a	*magyar*	I° r.	—	r. kath.	I° e.	k.	»	»
Aradi járás									
{ Zimánd-Ujfalu	β	*magyar*	I° r.	—	r. kath.	I° k.	e. i.	azóta	lett
{ Zimándköz	β	*magyar*	—	—	r. kath.	I° m.	—	azóta	lett
{ •Fakert	b	*magyar*	IV°n.II°r.	—	r. kath.	II° k.	e. a.	azóta	lett
:*Szt-Leányfalva*	β	*magyar*	III° n.	r.	*ev. ref.*	IV° r.	k.	telep	volt
:*Uj-Panit*	b	*német*	I° r.	—	r. kath.	I° k.	—	nőtt	német

Krassó-Szörénytől és Temestől Arad megyét a Maros vize választja el, melynek széles völgye végig vonul a Hegyes-Drózsa bérczei alatt, és kiérve a rónaságra, a Száraz-érrel párhuzamosan halad Csanád megye felé. E térszinen 58 helység fekszik: 10 magyar, 5 német s 43 román. Amazok a csanádi megyehatár s a hegyalja közt a síkon épültek, emezek a Maros-vonal bérczes szakaszain, de jut belőlük a rónaságra is.

A *magyar* helységek mérete: 1 D., 1 𝔅., 2 b., 3 a., 3 β. Élükön Dél-Magyarország kulturális emporiuma: *Arad város* áll, mely az utolsó évtizedek alatt nőtt meg alig 15 ezer léleknyi másodrendű városból 40 ezer lelket felülmuló góczponttá, — messze elhagyva a fejlődésben az összes délvidéki városokat, még Temesvárt is. Körülötte a magyar telepek nagyrészt fiatal képződmények. A magyar elem csak újabb időben terjeszkedett északról s nyugatról az aradi rónaság felé, mely addig a török világ elmulta óta csaknem teljesen romanizálódott. Félszáz év előtt még román volt a fajtöbbség Arad városában, Gyorokon, — a Zimánd-vidék magyar telepei puszták voltak, vagy nem léteztek. A mit a románság meg nem szállt, azt a modenai nagyherczeg, ki a megyében nagy latifundiumot bír, németekkel telepítette be. Azóta a magyarság az alföld más vidékeiről, sőt a palócz föld, a Tul-a-Duna s Erdély felől nagy rajokat küldött az Alsó-Maros-völgybe; ezek a román nyelvhatárt a hegyaljáig visszatolták. A *német* telepek ma részint magyar, részint román talajban fekszenek elszigetelve; méretük: 1 d., 1 b., 2 a., 1 α. Az aradi Hegyalján megmagyarosodott Gyorok nagyközség is jelenleg magyar sziget román falvak között.

A *román* községek zöme a Maros-völgy hegyi topografiájára, de legnépesebbje ma is a sík földre esik. Méretük: 1 𝔅. (ez Ó-Pécska), 1 𝔞. (ez Szemlak), 4 b., 14 a., 12 β., 11 α. A sok apró román falu a hegyek közt gyengén fejlődik, — félszáz év óta néhánynak a népszáma le is

apadt. A legfejlettebbek: Ó-Pécska és Szemlak az arad-csanádi határon feküsznek, a nemrég kialakult magyar nyelvhatár mögött, szigetség gyanánt. Itt a román etnika tért veszített. A tiszta román községek száma 11, — ezek főleg a hegyek közt fordulnak elő. Erős román *kisebbség* van a német Zsigmondházán (IV°), a magyar Gyorokon (III°) és Arad városában (II°).

Tiszta magyar helység a síkon 2 akad; jelentékeny magyar kisebbség mutatkozik a román Mária-Radnán (III°) és Soborsinon (II°). Erős a német kisebbség: a magyar Fakerten (IV°), Szt-Leányfalván (II°), a román Szemlakon (IV°) és Ó-Paulison (II°).

Lássuk a megye nyugati térszakaszait:

A Hegyes-Drózsa hegységben (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Világosi járás.									
:*Kovaczincz*	c	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	román
:*Világos*	α	román	II°m.II°n.	—	kel. gör.	IV° r.	g.i,e.	*fogyott*	»
•Galsa	b	román	III° m.	n.	kel. gör.	III° r.	g. e.	nőtt	„
Muszka	a	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e.	»	»
:*Magyarád*	b	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
:*Pankota*	d	román	IV°m.III°n.	e.t.	*r. kath.*	V° k.	e.a.i.g.	»	»
Ternovai járás.									
Aranyág	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
•Drancz	a	román	I° m.	–	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Dund	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.	»	»
:*Ágris*	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
:*Ternova*	b	román	I° m	—	kel. gör.	I° r.	i.a.e.	»	»
:*Kurta-Kér*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»

A Nádor-csatorna mentén (1 magyar, 5 román, 1 német helységgel):

Világosi járás.									
:*Kerek*	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e.	nőtt	román
:*Ó-Szent-Anna*	d	román	IV° n.	e. m.	kel. gör.	IV° r.	—	»	»
:*Uj-Szent-Anna*	α	*német*	II° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	e. i.	»	*magyar*
Uj-Fuzekas-Varsánd	a	*magyar*	I° n.	r. t.	*ág. ev.*	II° r.	e.k g.	*fogyott*	magyar
•Ó-Fazekas-Varsánd	β	román	I° m.	t.	kel. gör.	I° a.	r.	*fogyott*	román
Kis-jenői járás.									
:*Simánd*	d	román	III° m.	n. e.	kel. gör.	III°r.II°g.	i.e.	*fogyott*	román
:*Székudvar*	d	román	II° m.	—	kel. gör.	II° r.	e.	nőtt	»

A Körös-mellék (2 magyar, 4 román, 3 német helységgel):

Aradi járás.									
:*Kurtics*	α	román	III° m.	n. t.	kel. gör.	III° r.	i.e.a.	nőtt	román
:*Mácsa*	c	román	II°n.II°m.	—	kel. gör.	IV° r.	e. g.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Eleki járás.									
:*Szt-Márton*	b	*német*	I° r.	m.	*r. kath.*	I° k.	—	nőtt	német
:*Sikló*	c	román	I° m.	—	kel. gör	I° r.	e. i.	»	román
:*Ottlaka*	c	román	II° m.	n. t.	kel. gör.	II° r.	a. i.	»	»
:*Elek*	α	*német*	III° r.	—	*r. kath.*	III° k.	a.e.i.	»	német
:*Nagy-Kamarás*	b	*magyar*	—	—	*r. kath.*	—	—	puszta volt	
:*Almás-Kamarás*	a	*német*	I° m.	r.	*r. kath.*	I° k.	u.	azóta lett	
:*Medgyes-Bodzás*	c	*magyar*	III° t.	r.	*r. kath.*	III° a.	e.k.i.	azóta lett	

A Hegyes-Drózsa tetőitől a Hegyaljáig, s az alatta elfolyó Nádor-csatorna vonalától a Maros-Kőrös-köz lapályos területéig 28 helységben telepedtek meg a fajnépek: 3 telepen a többség magyar, 4 faluban német, 21-ben román.

A *magyar* és *német* telepek újabbkori képződmények, amazok kincstári területen, emezek a modenai nagyherczeg uradalmában keletkeztek. Uj-Szt-Anna félszáz év előtt magyar falu volt, — azóta svábok szállták meg túlsúlylyal, magyar kisebbség csak II° erejű maradt. A fiatal telepek mind népesek, s a legtöbbnek nagyközségi szervezete van. A magyar falvak mérete: 1 c., 1 b., 1 a, a német falvaké: 2 α., 1 b., 1 a. A *hitélet* átlag r. kath., — egy magyar telepen: Uj-Fazekas-Varsándon ág.' ev., — itt a telepesek valószinűleg békésmegyei protestánsok, de népességük fogy.

Jelentékenyek e vidéken a román községek is. Nagy részük nagyközség; népbőségük: 2 α., 4 d., 4 c., 4 b., 5 a., 2 β. Világoson a román s a magyar falu nemrég egyesült; a magyar faluban kevés volt már a magyar elem, többségre a német jutott, — ma a kettőben a többség román, s a magyar-német kisebbség egyaránt II—II°. Annál erősebb a magyar minoritás: a román Pankotán IV°, Galsán, Kurticson és Simándon III—III°, Ottlakán és Székudvaron II—II°.

Figyelemre méltó a szomszéd békési tótok terjeszkedése, kik Német-Peregen IV°, s a magyar Medgyes-Bodzáson III° súlylyal lépnek fel.

Tekintsünk végig a Fehér-Kőrös völgyön, a békési határtól a hunyadi határig.

A Fehér-Kőrös és vidéke (3 magyar, 68 román helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Eleki járás.									
:*Gyula-Varsánd*	b	román	III° m.	—	kel. gör.	III° r.	e. i.	nőtt	román
:*Nagy-Pál*	a	román	II° m.	e. n.	kel. gör.	I° r.	e. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kis-jenői járás.									
:*Erdőhegy*	b	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III°k. II°r.	i.	nőtt	magyar
:*Kis-Jenő*	b	román	V° m.	n. e.	kel. gör.	III°r. II°e.	i.	»	román
:*Ágya*	a	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	I° r	—	»	magyar
:*Szintye*	a	román	II° m.	—	*g. kath.*	III° k.	e.r.i.	»	román
:*Nadab*	b	román	II° m.	—	kel. gör.	II° e.	r. g.	»	»
:*Csintye*	a	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
:*Szapáryliget*	a	*magyar*	III°t. III°n.	—	*r. kath.*	II° a.	e.k.i.	azóta lett	
:*Szinitye*	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	román
:*Kerülős*	b	román	I° m.	e.	*g. kath.*	I° k.	r.e.i.	nőtt	»
:*Zaránd*	b	román	I° m	n.	kel. gör.	I° r.	g.a.e.	*fogyott*	»
Boros-jenői járás.									
•Sikula	c	román	II° m.	—	kel. gör.	II° r.	e.g.i.	nőtt	román
Gurba	a	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° k.	a.r.i.	»	»
:*Boros-Jenő*	a	román	IV° m.	e. n.	kel. gör.	IV °r.	e.i.a.g.	»	»
•Bokszeg	b	román	II° m.	e.	kel. gör.	III° g.	e.r.i.	»	»
Monyoró	β	román	I° e.	m. n.	kel. gör.	I° r.	e.	»	»
Repszeg	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e. g.	»	»
Vojvogyen	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Algyest	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	*fogyott*	»
•Berza	a	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
Ternovai járás.									
•Kujed	a	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Hodos	β	román	II° n.	m.	kel. gör.	II° r.	—	*fogyott*	»
Boros-sebesi j.									
Kertes	β	román	I° t.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
•Boros-Sebes	a	román	V° m.	e.n.t.	kel. gör.	III°r. II°e.	i.	»	»
Govosdia	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Berindia	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	*fogyott*	»
Kocsuba	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	r.	nőtt	»
:*Buttyin*	c	román	II° m.	n. t.	kel. gör.	II° r.	i.g.e.	»	»
•Kiszindia	a	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Vaszoja	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Pajsán	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kakaro	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Alcsill	β	román	II° m.	n.	kel. gör.	I° r.	e. i.	*fogyott*	»
Almás	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Bogyest	β	román	—	—	kel. gör.	II° g.	—	»	»
Musztesd	υ	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
Revetis	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Rossia	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Diécs	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
•Krokna	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Holdmézes	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Fényes	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Jószás	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Bonczesd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Szakács	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Madrizest	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	—	*fogyott*	»
Solymos-Bucsava	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
Zöldes	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	»
Szaturo	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.	*fogyott*	»
Honczisor	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Gurahoncz	β	román	IV°m.	n.e.t.	kel. gör.	III° r.	e.i.a.	nőtt	»
Báltyele	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Jószáshely	β	román	II° m.	n.	kel. gör.	I° i.	r. á.	nőtt	»
Valemare	α	román	I° m.	n.e.t.	kel. gör.	II° r.	i. e.	»	»
Dulcsele	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Zimbro	β	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	i.e.a.	nőtt	»
Brusztureszk	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Nagy-halmágyi j.									
Rostocz	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	A volt Zaránd megyéhez tartoztak; egykori népszámukról nincs adat.	román
Guravoj	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° i.	—		román
•Pleskucza	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.		román
Dombrova	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—		(nincs adat)
Budesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		román
Acsuva	a	román	—	—	kel. gör.	—	—		román
Talács	β	román	—	—	kel. gör.	—	—		román
Tisza	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—		román
Czermura	α	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° i.	—		(nincs adat)
•Nagy-Halmágy	a	román	II° m.	e. n.	kel. gör.	I° r.	i.e.g.		román
Inonesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		(nincs adat)
Ocsisor	α	román	I° e.	—	kel. gör.	I° i.	—		román
Ocs	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—		román

A Csiger-völgy (1 magyar, 12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Ternovai járás.									
•Nádas	b	román	I° n.	m. h.	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	román
Kresztaménes	β	román	I° n.	e.	*g. kath.*	I° r.	k.	»	»
•Tancz	b	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Felménes	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kavna	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Lugozó	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
Járkos	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	—	»	»
•Silingyia	β	román	II° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.g.e.	»	»
Dezsőháza	α	*magyar*	—	—	*r. kath.*	I° e.	—	azóta lett	
Boros-jenői járás.									
‡*Apatelek*	a	román	III°t.II°m.	e.n.	*g. kath.*	III°a.II°r.	k.e.i.	nőtt	román
Gyarmata	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	*fogyott*	»
•Moroda	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	nőtt	»
‡*Szőllős-Csigerél*	b	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	—	»	»

E hosszú vonalon, melyhez a Hegyes-Dorzsa felől a Csiger-völgy csatlakozik, 4 magyar, 80 román községet találunk.

A *magyar* telepek száma a lapályos al-völgyben 3, a bérczes Csiger-völgyben 1 fekszik. Közülük Erdőhegy és Ágya a József főherczeg kis-jenői uradalmának két régebbi magyar telepe, — mögöttük Szapáry-liget, s a hegyek közt Dezsőháza új képződmény. A népbőség e négy telepen: 1 b., 2 a., 1 α. Erdőházán III° a román, Szapáryfalván III° a *tót* kisebbség; Ágya és Dezsőháza *tiszta magyar* faluk.

A 80 *román* község betölti az alvölgy nagy részét, s a felvölgyet egészen. Népbőségük: 1 a. (ez Boros-Jenő), 2 c., 9 b., 15 a., 29 β., 26 α. A népes helyek többnyire a lapályos, nyilt alvölgyben fordulnak elő, — fönn a hegyek közt a román községek átlag mind apró hegyi faluk, melyek közül 18 azért kicsiny, mert fogy *belőlük a nép*. Félszáz év előtt: Alcsillon volt 1235 lélek, maradt 851, — Almáson volt 2048, maradt 1851, — Govosdián volt 863, maradt 473 — Szaturón volt 515, maradt 266, — Szinityén volt 2068, maradt 816, — Gyarmatán volt 2792, maradt 732! A nagy-halmágyi kerület községeiről, melyek a volt Zaránd megyéhez, a partium területéhez tartoztak, az egykori népességet — adatok híjján — nem ismerjük; valószinű, hogy e zord hegyvidéken szintén apadt sokfelé a lélekszám.

Tiszta román helység van e völgy mentében 15. A többi faluban magyar, német vagy tót és czigány elem mutatkozik szórványosan. Jelentékeny számmal lép fel a *magyarság* Kis-Jenőn és Boros-Sebesen (V—V°), Boros-Jenőn és Gyurahonczon (IV—IV°), Gyula-Varsándon (III°), — továbbá Szintye, Nadab, Sikula, Bokszeg, Buttyin, Alcsik, Jószáshely, Zimbro, Nagy-Halmágy és Silingyia falukban (II—II°).

Vallásra a magyar elem 2 helységben r. kath., 2-ben ev. ref., — a román elem 5 községben g. kath., 75-ben kel. gör., — a német minoritásoknak mindenütt r. kath., a tót kisebbségnek ág. ev. minoritás felel meg. Látszik, hogy az aradi területen terjeszkedő német azonos a bánsági svábbal, mely r. kath. vallású, s a tót azonos a békésivel, mely protestáns.

Tekintsük meg végül a megye északkeleti részeit.

A Bihar havas alatt (20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagyhalmágyi j.									
Pojenár	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nincs adat	román
Czohesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		román
Ternovicza	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		román
•Kis-Halmágy	a	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—		román
Szirb	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Lungsora-Voszdocs	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nincs adat	román

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
•Banesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	A volt Zaránd megyéhez tartoztak; egykori népszámukról nincs adat.	román
Lestyora	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Leásza	α	román	—	—	kel. gőr.	·	—		román
Bodesd	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Krisztesd	α	román	—	—	kel. gőr.	--	—		román
Mermesd	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Brusztur	β	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
•Csucs	β	román	I° e.	—	kel. gőr.	—	—		román
Vidra	β	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Magulicsa	β	román	I° e.	—	kel. gőr.	—	—		román
Lázur	β	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Groos	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—		román
Asucza	β	román		—	kel. gőr.	—	—		román
Pojana	α	román	—	—	kel. gör.	—	—		román

A Ponoras hegységben (14 román helységgel):

Boros-sebesi j.									
Láz	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—	*fogyott*	román
•Dézna	a	román	III° m.	t. e.	kel. gőr.	III° r.	a.	nőtt	»
Bohány	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—	*fogyott*	»
Nyágra	α	román	I° m.	—	kel. gőr.	—	—	nőtt	»
Szlatina	α	román	—	—	kel. gőr.	—	—	»	»
Ravna	α	román	I° m.	—	kel. gőr.	I° i.	—	»	»
Monyásza	β	román	II° m.	t.e.n.	kel. gőr.	III° r.	a.e.i.	»	»
Szuszány	α	román	I° e.	—	kel. gőr.	—	—	*fogyott*	»
Nadalbest	α	román	I° e.	n.	kel. gőr.	I° r.	—	nőtt	»
Minyád	α	román	—	—	kel. gőr.	II° g.	—	»	»
Ignest	α	román	I° e.	—	kel. gőr.	I° g.	—	»	»
Domcseny	α	román	I° m.	—	kel. gőr.	I° r.	—	»	»
•Prezest	α	román	II° m.	e. t.	kel. gőr.	I° r.	e.	»	»
Szelezsány	α	román	—	—	kel. gőr.	I° r.	—	»	»

A Fehér- és Fekete-Körös-köz (4 román helységgel):

Borosjenői járás.									
:*Csermő*	b	román	IV° m.	n.	kel. gőr.	III° r. II° e.	i.	nőtt	román
:*Somoskesz*	a	román	I° m.	—	kel. gőr.	I° r.	e.	»	»
:*Apáti*	b	román	I° m.	e.	kel. gőr.	I° r.	—	»	»
:*Barakony*	a	román	I° m.	e.	kel. gőr.	I° r.	—	»	»

A Fekete-Körös-völgy és környéke (5 magyar, 3 román helységgel):

Kis-jenői járás.									
:*Talpas*	b	román	II° m.	e. n.	kel. gör.	I° r.	e. i.	nőtt	román
:*Seprős*	d	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e. i. g.	»	»
:Simonyifalva	a	*magyar*	IV° n.	t. r.	*r. kath.*	I° e.	k. a. i.	azóta lett	
Bél-Zerind	α	*magyar*	I° r.	—	*ág. ev.*	I° r.	k.	*fogyott*	magyar
:*Vadász*	b	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	IV° k.	r. i. a.	nőtt	»
:*Miske*	a	román	II° m. II° e.	—	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	román
:*Nagy-Zerind*	b	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° r.	i. k.	»	magyar
:*Fekete-Gyarmat*	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r.	»	»

A Bihar havas, s a Moma-Kodru nyugati nyúlványa: a Ponarashegység alatt 34 román hegyi falu, s lenn a rónaságon, hol Biharból a Fekete-Körös közeleg a Fehér-Körös felé, 5 magyar és 7 román helység fekszik.

A *hegyi* faluk aprók s jelentéktelenek; méretük: 2 a., 10 β., 22 α. Közülük 23 tiszta román. Más népek e zord vidéken nem igen települnek meg. A román Erdélyből, főleg Hunyadból áramlott erre, de a nagy hegyekbe csak kisebb hullámokat vetett; tömegei a két nagy völgy nyilását követték: a Marosét s a Fehér-Körösét, — mindkettő az alföldre vezette. A bérczek közt a bányászkodó s a pásztor elem maradt. Magyar kisebbség itt-ott mutatkozik, — főleg a Ponoras lejtőin, hol súlya: Déznán III°, Monyászán és Prezesten II—II°.

A Biharral határos *róna* földön, a Fekete-Körös-völgy lejtője körül, nagyobbak a helységek, s kevertebb a népesség. A *román* faluk mérete: 1 d., 3 b., 3 a; — erős magyar minoritás fejlődött csaknem mindannyiban: Csermőn IV°, Miskén, Seprősön és Talpason II—II°, mely arányt Somoskesz, Apáti s Barakony falukban is megközelíti. A *magyar* helységek népbősége kisebb: 2 b., 2 a., 1 α. Az utóbbi: Bél-Zerind; itt a népszám jelentékenyen *leapadt,* — volt félszáz éve 682, van 436 lakosa, a minek helyi okai lehetnek. Román kisebbség csak Vadászon mutatkozik erős (III°) arányban, — Simonyifalván a nagy minoritás (IV°) német.

Itt beértük a bihari alföldet. Mielőtt oda átlépnénk, foglaljuk össze az előadottakat.

A megye egyetlen *városa* a magyar Arad. A *nagyközségek* száma 62, ezek közül 13 magyar, 8 német, 41 román. A kisközségek 36 *körbe* kapcsolvák; 23 kör áll 2—5, 13 kör 6—8 faluból; a fajtöbbség 5 körben magyar, 31-ben román.

A *helységek* mérete ilyen:

A fajtöbbségre	Méretre D.	𝔅.	𝔄.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	—	—	1	6	8	3	2	22	helység.
román	—	1	4	5	6	20	39	51	59	185	helység.
német	—	—	2	1	—	2	3	—	1	9	helység.

Tiszta magyar helység van 5, *tiszta román* 50, tiszta német *nincs.* Súlytalan (I°) *kisebbség* mutatkozik 96 román, 8 magyar, 5 német *helységben. Magyar* elem szórványosan 69 román és 1 német, — *román* elem 5 magyar, 1 német, — *német* elem 2 magyar, 8 német helységben fordul elő. A többi spóra részint tót, részint czigány.

A jelentékenyebb *fajkisebbségek* közt ilyen a viszonosság:

A faj-többség	A fajkisebbség IV—V° magyar	IV—V° román	IV—V° német	IV—V° tót	II—III° magyar	II—III° román	II—III° német	II—III° tót	
magyar	*	—	2	—	*	4	1	2	helységben.
román	6	*	2	—	27	*	3	1	helységben.
német	—	1	*	1	1	1	*	—	helységben.

A *felekezeti* viszonyok megyeszerte ilyenek:

R. kath. a többség 13 magyar, 9 német helységben. — *g. kath.* 7, *kel. gör.* 177 román helységben. — 2 magyar s 1 román helység *ág. ev.*, 7 magyar helység *ev. ref.* Szemlak az egyetlen román helység, hol a hívek többsége ág. ev., de ez a majoritás az egyenkint kisebbségben levő német és magyar elemből kerül ki.

A *felekezeti kisebbség* 24 kel. gör. román és 1 ág. ev. magyar helységben *r. kath.* — 2 g. kath. román, 4 r. kath. német, 3—3 r. kath. és 1 ev. ref. magyar helységben *kel. gör.*, — 4 kel. gör. román s 1 r. kath. német helységben *g. kath.*, — 1 g. kath. román helységben ág. ev., végre 1 kel. gör. román helységben *ev. ref.*

Ez adatokból kitűnik, hogy Arad megyének nincs oly számos fajnépe, mint túl a Maroson a Bánságnak. A török világban kipusztított területére keletről, a hegyekből román tömegek áramlottak ide, — délről, a bánsági rónáról svábok telepíttettek át, — nyugatról, a magyar alföldről pedig a magyarság jelent meg az aradi síkon. A megye termékeny talaján e népek erős gyökeret vertek, a mit föllendült községeik nagy száma bizonyít. Csak a magas hegyek közt nincs lendület és jóllét: ott hervadoznak az apró román faluk.

A fajnépesség nem oly keveredett, mint a Bánságban. Az 51 poliglott helység közül 34-ben a magyar, 6-ban a román, 8-ban a német s 4-ben a tót elem terjeszkedik. Erős másajkú minoritás van 9 magyar, 39 román s 4 német helységben. Látszik, hogy itt tért a román veszit.

A *nyelvterületi* viszonyok így alakultak ki: 182 *román* helység egy tagban fekszik, — előttük vonul el a román nyelvhatár Biharból az aradi síkon át Temesbe: 3 helység az alsó Maros szakaszon el van szigetelve, ú. m. Ó-Bodrog, Ó-Pécska és Szemlak. — A *magyar* helységeket a Kétegyházáig Békésbe áthajló román nyelvhatár ketté osztja: északon 7, nyugaton 11 alkot külön csoportot, — amazok a bihari, emezek a csanádi magyar nyelvterülethez zárkoznak, az összefüggést köztük békési talajon állítja helyre köztük a magyar nyelvhatár vonala: 4 magyar helység a román nyelvhatár mögött szétszóródott szigetség: ú. m. Szapáryliget a Fehér-Körös-völgyben, Dezsőháza a Csiger-völgyben, Uj-Fazekas-Varsánd a Nádor-csatorna mellett, és Gyorok a Maros-völgy szélén, a Hegyalján. — Végre a *német* helységek körül 4 a Maros s a Száraz-ér mellett a bánsági sváb nyelvmedenczéből hajlik át aradi területre: Zsigmondháza, Glogovácz, Uj-Panát és Uj-Paulis, — a többi 5 megannyi szigetképződmény, ú. m. Német-Pereg a Száraz-ér mentén, Almás-Kamarás, Szt-Márton és Elek a Maros—Körös-közben, és Uj-Szt-Anna a Nádorcsatorna mellett.

Most *összegezzük* a délvidéki 4 megyéről előadottakat.

Magyarország délvidékén, négy megye 1020 helységében, a *fajnépekről* a következő képet nyertük.

E terület 10 *városi* képződménye közül 1 magyar (Arad), 3 német (Temesvár, Versecz és Fehértemplom), 2 román (Lugos és Karánsebes), 3 szerb (Nagy-Becskerek, Nagy-Kikinda és Pancsova), 1 bolgár (Vinga).

A *nagyközségek* száma 312, ú. m.: 36 magyar, 89 német, 113 román, 65 szerb, 4 tót, 4 horvát s 1 bolgár. A kisközségek 217 *körbe* kapcsolvák; 191 kör áll 2—5, — 26 kör áll 6—9 faluból. A fajtöbbség *ott* 15 körben magyar, 26-ban német, 134-ben román, 14-ben szerb, 1-ben horvát s 1-ben cseh; *itt* 26 körben román.

A sok város, s a még több nagyközség a délvidék dús talajára, a fajnépek jóllétére vall. Erről tanuskodik a módos kisközségek tetemes száma. Szegény falu e vidéken épen nincs. A kevésbbé módosak 26 körjegyzőségben Krassó-Szörény és Arad megyék román hegyi falvai.

A községek *népbőségére* vonatkozólag álljanak itt a méretek:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.	
legnagyobb	(D)	1	—	—	—	—	—	—	helység
»	(C)	—	—	—	1	—	—	—	
»	(B)	—	—	—	1	2	—	—	
»	(A)	—	2	—	2	1	—	—	
nagyméretű	(𝔈)	—	—	—	2	—	—	—	
»	(𝔅)	2	3	—	—	3	—	—	
»	(𝔄)	—	9	—	7	3	—	1	
középméretű	(d)	2	10	2	6	8	—	1	
»	(c)	7	23	—	22	8	1	—	
»	(b)	15	61	1	30	30	—	—	
»	(a)	20	190	1	50	29	1	3	
kisméretű	(β)	14	226	2	20	18	6	5	
»	(α)	14	129	—	15	3	—	7	
	együtt	75	653	6	156	105	8	17	

Hogy a sík föld a nagy, s a hegyvilág az apró községek házája, e táblázatból látható. Íme azok a népek, melyek a délvidék rónaságán élnek, s a nagy hegyekig nem terjeszkedtek, kevés kivétellel csupa nagy helységeket alkottak. Apró falvak túlnyomólag a román rovatban találhatók, mert ez a nép két megyében nagy hegyek közt lakik. A hol leszállt a síkra, ott az ő helységei is nagyok, — méretük a délvidék 4 megyéjében tetemesb és népszámuk aránylag több, mint Erdély 16 megyéjének területén.

Ennyiféle nép közt monoglott község viszonylag kevés fordulhat elő: 11 helység tiszta magyar, 9 tiszta német, 1 tiszta horvát, 5 tiszta cseh, — tiszta tót és szerb helység e területen nincs. Annál több a tiszta román helységek száma: 178, a mit leginkább a hegyi topografia védelmének lehet tulajdonítni.

Szórványos (I°) a kisebbség (mindig csak a legerősb minoritást véve figyelembe) 32 magyar. 337 román. 91 német. 49 szerb. 3 tót. 2 horvát és 8 egyéb nyelvű helységben fordul elő (ez utóbbiakban a többség részint cseh. részint bolgár).

Elhelyezkedésük képe e táblázatból látható:

		Többségre						
Elszórtan található		magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.
magyar *kisebbség*		*	134	2	48	8	—	1
román	»	8	*	—	33	10	—	—
tót	»	—	6	*	1	1	—	—
német	»	19	129	1	*	27	1	6
szerb	»	4	10	—	3	*	—	1
horvát	»	—	—	—	—	—	*	—
egyéb ny.	»	2	58	—	6	3	1	*

helységben.

A *súlyosabb* fajminoritások igy oszlanak meg:

	A fajkisebbség													
A faj-többség	IV—V°							II—III°						
	magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.	magyar	román	tót	német	szerb	horvát	egyéb ny.
magyar	*	2	—	9	3	—	1	*	4	2	4	3	—	3
román	10	*	3	20	3	—	1	50	*	3	31	12	—	5
tót	—	—	*	—	—	—	—	2	1	*	—	—	—	—
német	2	15	3	*	7	—	—	9	12	—	*	4	1	3
szerb	6	3	—	7	*	1	1	7	14	—	13	*	1	3
horvát	—	1	—	—	—	*	—	2	1	—	—	1	*	—
egyéb ny.	—	—	—	—	—	—	*	1	1	—	2	—	—	*

helységben.

E szerint *más fajnépek* közt megjelen e négy megyében:

a *magyar* elem	*szórványosan*	193.	*kisebb* súlylyal	71.	*nagyobb* súlylyal	18
a *román* »	»	51.	»	32.	»	21
a *tót* »	»	8.	»	5.	»	6
a *német* »	»	183.	»	50.	»	36
a *szerb* »	»	18.	»	20.	»	13
a *horvát* »	»	—.	»	4.	»	1
egyéb »	»	70.	»	4.	»	—

helységben.

A délvidéken tehát más fajnépek közt legelterjedtebb a **magyar** s a német. amaz többször. emez nagyobb erővel lép fel. Messze **mögöttük** következik a román. még hátrább a szerb. a tót s a horvát.

A *felekezeti* viszonyok képe ez:

R. kath. a többség 60 magyar. 10 román. 148 német. 1 tót. 6 szerb, 8 horvát és 16 cseh-bolgár = 249 községben: *g. kath.* 24 **román**; *kel. gör.* 618 román. 99 szerb s 5 német = 722 helység: *ág. ev.* 3—3 **magyar** és német. 5 tót s 1 román = 12 község: végre *ev. ref.* 12 **magyar** s 1 cseh = 13 helység.

A felekezeti minoritások a *felekezeti többséggel* s a ***fajtöbbséggel*** szemben igy állanak:

A felekezeti többség	A felekezeti kisebbség IV–V°					II–III°				
	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.
r. kath.	*	2	37	1	1	*	2	28	3	—
g. kath.	—	*	7	—	—	1	*	7	1	—
kel. gör.	49	13	*	2	2	102	21	*	1	2
ág. ev.	—	—	1	*	1	3	—	1	*	—
ev. ref.	2	—	1	—	*	2	—	1	—	*
A fajtöbbség										
magyar	1	—	5	—	2	3	—	9	2	—
román	28	14	16	1	1	77	22	7	2	2
tót	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—
német	3	1	19	1	1	1	1	15	1	—
szerb	18	—	6	—	—	26	—	—	—	—
horvát	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
egyéb ny.	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—

helységben.

Ha egybevetjük a fajnépek s a felekezeti népesség arányait, arra az eredményre jutunk, hogy a *legtöbb poliglott község több felekezetű is*, s hogy a felekezeti kisebbségek és a fajkisebbségek arányszámai két oldalról mutatják be *ugyanazt a képet:* az etnikai élet képét mintegy kettős tükörben.

A délvidék községeinek jóval több mint negyedrésze (281) erősen poliglott. Csaknem ugyanannyi (294) község több felekezetű. A magyar és német községekben előforduló g. kath. és kel. gör. minoritások aránya közel jár a román és szerb fajkisebbségek arányához, — viszont a román és szerb községekben mutatkozó r. kath. és ev. ref. felekezeti kisebbség aránya közel éri a magyar és német fajkisebbségek arányát.

A fajok és felekezetek e kevertségének megfelelnek a délvidék *nyelvterületi viszonyai* is. Szaggatott térszakaszok, medenczék és szigetségek feküsznek itt szerte mindenütt.

A *magyar* helységek közül 7 az arad-bihari, 11 az arad-csanádi, 22 a bács-torontáli határon kapcsolódik a nagy alföld *magyar nyelvterületéhez*; 14 falu a *begamelléki magyar nyelvmedenczét* alkotja. A *szerb* helységek közül 63 egy tagban fekszik, hozzázárkózva a bácsmegyei *szerb nyelvterülethez* s végig nyúl az egész Al-Dunán, — de 11 falu Felső-Torontálban elszakadt tőlük, ezekből alakult ki a *tiszamelléki szerb medencze.* A délvidéki *svábok* is két tagra osztvák: a három megyére terjeszkedő *bánsági német medenczéhez* 71 község tartozik, ennek *fiókja a Temes-melléken* 15 sváb faluból áll. Egységesebben van tagolva a *román nyelvterület:* 614 községre terjed, a mik északra a Királyhágón inneni, keletre az erdélyi román vidékekkel kapcsolvák össze. De úgy ezt, mint a szerb nyelvterületet s a négy nyelvmedenczét *192 szigetképződmény borítja be*: e szigetek közül 21 magyar, 70 német, 39 román, 6 tót, 8 horvát, 31 szerb, 12 cseh és 5 bolgár.

Ez a kép nemcsak hű rajza a mai állapotnak, de tükrözője 200 év történelmének is, mely Magyarország délvidékét ilyenné tette. Átmeneti

volt itt a történetfolyás, mely 200 év alatt semmi állandót nem tudott alkotni; bizonyos, hogy az etnikai élet folyásának a fajnépek természetes ereje s irányzó képessége lassankint új irányt és új határokat szab. A mely fajnépre ebben a legnagyobb feladat vár, ahhoz fordulunk most, midőn a *magyar alföldet* veszszük szemlélet alá.

II. A magyar alföld.

Magyarország legnagyobb rónasága ez; kiterjed a középső Dunától az erdélyi Kárpátokig, a Mátraságtól s a Hegyaljától a Marosig s az Al-Dunáig. Magában foglal 10 vármegyét, hol 81 megyejárásban, 10,802.789 k. hold területen, 1424 helység fekszik. A mult népszámlálás 4,186.383 lelket talált bennük, a mik — saját számításunk szerint — mint többség és kisebbség — így oszlottak meg.

754 **magyar** helységben (7,849.852 k. hold területen) volt 3,212.911 lélek, ú. m.:

Megye területén]	A helység-szám	A fajnépek lélekszáma magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Bihar . . .	140	269.273	21.358	1.293	1.873	159	24	16	1	1.207	295.204
Szatmár .	154	182.053	13.281	280	3.314	257	2	59	52	673	199.971
Szabolcs .	134	234.920	714	6.897	1.357	596	2	—	2	457	244.945
Hajdu . . .	21	189.193	77	290	1.132	30	8	4	2	242	190.978
Jász	52	315.387	153	977	1.567	6	18	14	—	353	318.475
Békés . . .	23	167.207	3.406	7.333	5.545	9	21	10	—	220	183.751
Csanád . .	23	90.765	3.123	2.045	982	12	2.896	7	—	387	100.217
Csongrád .	18	256.469	252	715	2.743	14	421	28	4	694	261.340
Bács	38	237.561	139	1.776	17.857	168	64.699	87	66	531	322.884
Pest	151	901.590	1.161	36.173	131.803	140	3.959	1.840	317	18.163	1,095.146
Együtt:		**2,844.418**	43.664	57.779	168.173	1.391	72.050	2.065	444	22.927	3,212.911

490 **román** helységben (1,425.702 k. hold területen) volt 340.916 lélek, ú. m.:

Bihar . . .	345	14.146	197.601	2.228	1.044	54	1	144	—	1.996	217.214
Szatmár .	142	14.577	93.100	115	3.177	65	—	2	1	843	111.880
Békés . . .	1	1.186	2.451	30	59	2	1	—	—	37	3.766
Csanád . .	2	806	6.219	68	170	15	730	—	—	48	8.056
Együtt:		30.715	**299.371**	2.441	4.450	136	732	146	1	2.924	340.916

42 **tót** helységben (318.160 k. hold területen) volt 152.391 lélek, ú. m.:

Bihar . . .	7	316	864	2.436	40	—	—	—	—	18	3.674
Békés . . .	4	20.388	162	49.513	506	12	10	2	2	274	70.869
Csanád . .	5	3.658	4.347	13.622	258	125	227	—	—	65	22.302
Bács	7	465	1	22.613	1.133	10	4.073	2	—	88	28.385
Pest	19	7.212	1	18.768	1.064	1	2	—	—	113	27.161
Együtt:		32.039	5.375	**106.952**	3.001	148	4.312	4	2	558	152.391

96 **német** helységben (673.580 k. hold területen) volt 292.498 lélek, ú. m.:

Bihar . . .	1	71	117	—	417	—	—	—	—	7	612
Szatmár .	10	1.545	1.517	10	7.382	3	—	—	—	128	10.585
Bács	45	19.904	139	1.598	143.302	631	18.353	611	4	360	184.902
Pest	40	17.815	37	2.526	73.077	6	2.055	9	2	872	96.399
Együtt:		39.335	1.810	4.134	**224.178**	640	20.408	620	6	1.367	292.498

3 orosz helységben (27.041 k. hold területen) volt 10.444 lélek, ú. m.:

Megye területén	Helység-szám	*A fajnépek lélekszáma* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Szatmár .	1	254	49	—	10	1.019	—	—	—	—	1.332
Bács	2	736	—	10	1.226	7.092	45	3	—	—	9.112
Együtt:		990	49	10	1.236	8.111	45	3	—	—	10.444

39 **szerb** helysgében (508.454 k. hold területen) volt 177.223 lélek, ú. m.:

Bács	36	29.855	93	3.028	25.533	1.162	109.984	550	10	1.040	171.205
Pest	3	862	—	59	398	—	4.687	3	—	9	6.018
Együtt:		30.717	93	3.087	25.931	1.162	114.621	553	10	1.049	177.223[1])

E népekkel fogunk megyénkint foglalkozni, a mult népszámlálás eredményei alapján, igénybe véve a régi statisztika adatait is, hogy láthatóvá tegyük, mennyiben változott a magyar alföld etnikai képe az utolsó évtizedek alatt.

Kezdjük az Erdélylyel határos megyéken: Biharon és Szatmáron, aztán a Tisza útját követjük Szabolcs, Hajdu és Jász-Nagy-Kun-Szolnok felé, — s körültekintve Békés, Csanád és Csongrád megyékben, az egész országra kiterjesztett megfigyeléseinket a Duna-vonalon: Bács és Pest megyékkel zárjuk.

Bihar megye.

Térfelületét keletre, Erdélylyel határosan, hegyek borítják; nyugaton a bihari rónaság terül el.

Szilágy felől a Rézhegy; Kolozs felől a Királyerdő bérczhullámai emelkednek, a mik Torda-Aranyos és Arad felől a Biharhavasban érik el csúcspontjaikat. Ott tornyosodik a magasba a Nagy-Kukurbeta (1846 m.), a Biharcsúcs (1659 m.), a Kornu-Muntyilor (1656 m.) s a Zanoga (1540 m.). Ez ormoktól a topografia nyugatnak a Moma-Kodru csoport, a Királyerdő s a Hegyköz lejtőin ereszkedik le az alföldi lapályra, mely Szatmár, Szabolcs, Hajdu és Arad megyék határán túl, beláthatatlan messzeségbe kiterjed.

[1]) A *10 megyében* összesen:

Megye területén	Helység szám	*A fajnépek lélekszáma* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Bihar . . .	493	283.806	219.940	5.957	3.373	214	25	160	1	3.228	516.704
Szatmár .	307	198.429	107.947	405	13.884	1.343	2	61	53	1.644	323.768
Szabolcs .	134	234.920	714	6.897	1.357	596	2	—	2	457	244.945
Hajdu . . .	11	189.193	77	290	1.132	30	8	4	2	242	190.978
Jász	52	315.387	153	977	1.567	6	18	14	—	353	318.475
Békés . . .	28	188.781	6.019	56.876	6.110	23	32	12	2	531	258.386
Csanád . .	30	95.229	13.689	15.735	1.410	152	3.853	7	—	500	130.575
Csongrád.	18	256.469	252	715	2.743	14	421	28	4	694	261.340
Bács. . . .	128	288.521	372	29.025	189.051	9.063	197.104	1.253	80	2.019	716.488
Pest	213	927.479	1.199	57.526	206.342	147	10.703	1.852	319	19.157	1,224.724
Osszesen	1424	2,978.214	350.362	174.403	426.969	11.588	212.168	3.391	463	28.825	4,186.383

A rónaságot a hegyekből folyó vizek öntözik. A Réztetőt a Berettyó, a Királyerdőt a Sebes-Kőrös hasítja át. Abba ömlik a Derna a Bisztrával. — ebbe a Jándi-patak s a Jád. A Bihar-havasban ered a Fekete-Kőrös mellékvizeivel: a Pulsza, Rossia, s a Hollód patakkal. Délről a Fehér-Kőrös s a beléje torkoló Tőz patak érintik a megyét. Mindezek nyugatra folynak, Békés felé, hogy ott a három Kőrös rendszerében egyesüljenek.

E térszínre 493 helység épült: 140 magyar, 345 román, 1 német és 7 tót. Fekvésüket s fajnépességi viszonyaikat térszakaszonkint kell megállapítanunk.

Elsőben a megye *délvidékét* tekintjük meg: a Fehér- és Fekete-Kőrös vidékét, a Móma-Kodru (beéli hegyek) beépített lejtőit, a Bihar-havas alját s a Fekete-Kőrös felé szálló patakok völgységeit.

A Fehér-Kőrös-völgy (2 magyar, 7 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Beéli járás.									
Toplicza-Káránd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i. r.	nőtt	román
Márkaszék	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	g.	»	»
•Beél	a	román	III° m.	t. n.	kel. gör.	IV° g. III° r.	i. e.	»	»
Tagadó-Medgyes	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° g.	r.	»	»
Bennesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Bokja	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Mocsolya	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Nagy-szalontai j.									
:*Ant*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° a.	k.	nőtt	magyar
:*Tamásda*	a	magyar	V°	r.	kel. gör.	V° e.	i.	»	*román*

A beéli hegyek alatt 26 román helységgel):

Beéli járás.									
Nyermeg	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Árkos	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Berzesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Gross	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Hagymás	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Kumanyesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Egres	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	»	»
Bél-Örvényes	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Botfej	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Szakács	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Nagymaros	α	román	I° h.	m. e.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Kislaka	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Krajova	β	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Siád	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Bél-Rogoz	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	—	—	»	»
Kis-Maros	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Csontaháza	α	román	—	—	kel. gör	—	—	»	»
Poklos	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Puszta-Hodisa	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Olcsa	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Kalácsa	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
•Ökrös	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Bogy	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Puszta-Szuszág	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Puszta-Talmács	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Korój	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
A Rézbánya-völgy (7 román helységgel):									
Vaskohi járás.									
Rézbányafalu	α	román	I° n.	e.	*g. kath.*	IV° k.	r.	*fogyott*	román
•Rézbányaváros	β	román	III° n.	m.	*g. kath.*	III° r. II° k.	e. i.	*fogyott*	»
Fonácza	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Felső-Mezős (Kimpány)	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Alsó-Mezős (Kimpány)	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Kis-Segyesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Herzesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
A Pulsza-völgy és melléke (15 román helységgel):									
Vaskohi járás.									
Felső-Feketevölgy (Vale nyagra)	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Alsó-Feketevölgy (Vale nyagra)	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Ködös Magura	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kis-Koh	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Bragyet	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Dombrovany	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Brost	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Belényesi járás.									
Kőfalva (Petrosz)	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	r.	nőtt	román
Gurány	β	román	—	—	kel. gör.	I° r.	—	»	»
Kocsuba	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Felső-Poeny	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Alsó-Poeny	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Fericse	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Szód	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
•Buntyesd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
A bihari havasok alatt (12 román helységgel):									
Belényesi járás.									
Belényes-Szelistye	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Talp	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Telek	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Száka	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Budurásza	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Karbunar	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Burda	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	román
Kreszulya	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Pocsavelesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Nyimoesd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
•Kuraczel	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kis-Belényes	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
A Rossia-völgy és melléke (1 magyar, 17 román helységgel):									
Belényesi járás.									
Rossia	b	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Szohodol-Lazur	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	(nincs adat)	
•Kebesd	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Meziad	a	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Alsó-Görbesd (Dsoszan-Gurbesd)	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Gaila	α	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	nőtt	román
*Magyar-Bemete	β	*magyar*	IV° r.	—	*ev. ref.*	IV° k.	i. g.	»	magyar
Dragotyán	β	román	—	—	kel. gör.	IV° g.	—	»	román
Solymos-Petrász	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Belényes-Szt-Márton	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Fenyéres	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kosgyán	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e. r.	»	»
Hegyes	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Albest	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Papmező-Szelistye	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Robogány	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e. a.	»	»
Szokány	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Pokola	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	V° g.	i. e.	»	»
A Hollód-völgy és melléke (27 román helységgel):									
Magyar-csékei j.									
Felső-Lankás (Lunkasz prie)	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	nőtt	román
Szitány-Tuburest	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Papmező	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i. g.	»	»
Papmezősd (Kimpány)	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
Papmezővölgy (Valany)	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Tövesfalva (Szpinus)	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Felső-Topa	β	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Dobrest	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Alsó-Topa	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Nán-Hegyesel	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	i.	»	»
Nagy-Kerpesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Krancsesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	»	»
Korbesd-Hollószeg	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	r.	nőtt	román
Cseszora	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Topesd	α	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	*fogyott*	»
•Magyar-Cséke	β	román	III° m.	—	kel. gör.	II° r.	g.i.e.	nőtt	»
Dusesd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	»
Kis-Terpesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	g. r.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Hodos (Hogyis)	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° i.	e.	nőtt	román
Kerekesd (Rotarest)	α	román	I° o.	n.	kel. gör.	II° g.	i.	»	»
•Szombatság	β	román	I° m.	o.	*g. kath.*	II° k.	i.e.r.	»	»
Kapocsány	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	g. e.	*fogyott*	»
Varosány	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
Rogoz	α	román	I° m.	—	*g kath.*	I° i.	—	»	»
•Venter	a	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	e.	»	»
Szelistye-Száldobágy	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° g.	i.	»	»
Venter-Hollód	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	k.	»	»
A Fekete-Körös-völgy (13 magyar, 60 román helységgel):									
Vaskohi járás.									
Pojana	β	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	nőtt	román
•Kristyor	a	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Vaskoh-Szelistye	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Lehecseny	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Kalugyer	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Vasko-Szohodol (Zadorin)	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Kimp	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kollest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Vaskoh	β	román	IV° m.	n. e.	kel. gör.	III° r.	i.e.g.	*fogyott*	»
Barest	α	román	II° m.	n.	kel. gör.	II° r.	e. i.	(nincs adat)	
Kerpenyét	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Felső-Verzár	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Alsó-Verzár	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Szerbest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
•Lunka	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Sust	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Brieny	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Határ	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Gyogyisény	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Sztej	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Segyest	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Petrileny-Zavoény	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Riény (Rihény)	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kakacsény	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Kőszvényes	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	»
Henkeres	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
•Belényes-Lázur	α	román	I° m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Balaleny	α	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Belényesi járás.									
Szudrics	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	*fogyott*	román
Sebes	α	román	I° e.	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Czigányos	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Lelesd	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Belecsény	α	román	I° n.	—	kel. gör.	I° i.	—	*fogyott*	»
•Dragonyesd	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	maradt	»
Mézesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	»
Feketefalva	α	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° g.	i. k.	»	*román*

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tatárfalva	α	román	I° m.	—	kel. gör	I° i.	—	*fogyott*	román
Mérág	α	román	- -	—	kel. gör.	—	—	*fogyott*	»
Kis-Tárkány	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° g.	i.	nőtt	»
•Tárkány	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref*	I° g.	k.	»	magyar
Füzegy	α	román		- -	*g. kath.*	—	—	»	román
Fenes	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	—	»	magyar
8 *Belényes*	c	*magyar*	V° r.	e.	kel. gör.	III° g. II° e.	k. i.	»	»
Jánosfalva	α	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	IV° g.	a. i.	»	»
Sonkolyos	β	*magyar*	V° r.	e.	*g. kath.*	V° e.	—	»	*román*
Petrány	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	—	—	»	román
Belényes-Valány (völgy)	α	román	I° n.	—	*g. kath.*	I° k.	i.	(nincs adat)	
•Belényes-Ujlak	a	*magyar*	III° r.	e.	*ev. ref.*	III° g.	k. i.	nőtt	magyar
Gyapjupatak (Pieszáka)	β	román	- -	—	*g. kath*	—	—	»	román
Forró	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Borz	α	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° g.	e,	»	»
B.-Örményes	β	román	I° m.	- -	kel. gör.	—	—	»	»
Havas-Dombrovicza	a	román	- -	-	kel. gör.	—	—	»	»
Sólyom	α	román	II° e.	e. m.	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
Urszád	α	román	I° m.	n. e.	kel. gör.	I° i.	r.	»	»
Belényes-Szt.-Miklós	α	román	I° m.	-	kel. gör.	I° e.	i.	*fogyott*	»
Tenkei járás.									
Tenke-Széplak	β	román	II° m.	- -	kel. gör.	I° e.	i.	nőtt	román
Kápolna	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° g.	—	»	»
•Gyanta	b	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	III° k.	m. i.	»	magyar
Karaszó	a	román	I° m.	-	kel. gör.	I° i.	—	»	román
Petegd	β	román	I° m.		kel. gör.		—	»	»
•Kisháza	a	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	i. r.	»	»
Mocsár	β	román	I° e.	m.	*g. kath.*	I° k.	r.	»	»
Rippa	β	román		- -	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Tenke	c	*magyar*	II° r.		*ev. ref.*	III° r. II° k.	i.	»	magyar
•Bellenyér	a	*magyar*		- -	*r. kath.*	I° m.	k. i.	»	»
Kocsuba	a	román	I° m.		kel. gör.	I° i.	—	»	román
Fekete Györös	a	román	II° m	e.	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	»
Fekete Tót	a	román	II° m.	e.	kel. gör.	II° e.	i. r.	»	»
•Fekete Bátor	a	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	»
Nagy szalontai j.									
:*Árpád*	a	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	I° k.	r. i.	nőtt	magyar
:*Erdő Gyarak*	a	*magyar*	II° r.		*ev. ref.*	II° k.	r. a.	»	»
:*Ság*	a	*magyar*	II° r.	- -	*ev. ref.*	II° k.	r. i.	»	»

Bihar bérczfedte délkeleti és déli részein túlnyomólag román közsé-gek fekusznek: számuk 171. Csak itt-ott mutatkozik néhány magyar telep, szám szerint 16.

A *magyar* helységek közül 7 a Fekete-Körösnek Belényesnél kiszélesedő völgynyilasában *szigetcsoportot* alkot: ezek Belényes-Ujlak, Fenes, Tárkány, Feketefalva, Jánosfalva, Sonkolyos és Belényes. — 1 a Király-

redő alatt, a Rossia-völgyben, magányos nyelvsziget: Magyar-Remete, — 3 a Fekete-Körös nyilt völgylejtőjén, közel a román nyelvhatárhoz, az alföld szélére épült elszigetelve: Tenke, Gyanta és Bélfenyér, — végre 5 a Fekete- és Fehér-Körös összehajló partvonalán: ú. m. Árpád, Erdőgyarak, Bajj, Tamásda és Ant, ez utóbbiaknál vonul észak-kelet-délnyugati irányba a *magyar nyelvhatár.* Itt Tamásda, lenn a belényesi völgykatlanban Sonkolyos és Feketefalva félszáz év előtt *román faluk voltak;* a román kisebbség mindhárомban ma V—V°. Van a többi magyar telepeken is jelentékeny román minoritás, kivéve Antot és Bélfenyért, a mik — a román környezet daczára — tiszta magyar faluk. A népbőség e határszéli fekvésű vagy izolált magyar helységekben elég nagy; méretük: 2 c., 1 b., 9 a., 2 β., 2 α. A népesség mindannyiban növekszik.

A *román* községek roppant száma mutatja, hogy e fajnép Hunyadból nemcsak Erdély felé, s a Szörénységből nemcsak a Bánát felé, hanem a *havasokon át Biharban is* terjeszkedett. Vannak telepeik közt több száz évesek, a mikről már régi királyaink megemlékeznek, — de a *legtöbb újkori* képződmény, s keletkezésük összeesik azzal az idővel, mikor románok nagy tömegben áramlottak a Balkánról az ország keleti részeire; ez a XVIII—XIX. század. A falvak átlag a hegyi falu jellegével bírnak, s méretük a fejlettség kezdetleges fokán maradt: 88 α., 69 β., 15 a. és 1 b. Alig néhány, a minek nagyobb népbősége van, — ezek lenn a lapályos térszinen épültek. Félszáz év óta a lélekszám 26 faluban meg is csökkent, de a költözők csak községet változtathattak, mert másutt feltűnő a népszaporodás: Kápolna 250 lélekről megnőtt 841-re, Répa 335-ről 896-ra, Kislaka 358-ról 745-re, Toplicza-Káránd 318-ról 874-re, Motyola 210-ről 752-re, Koroj 188-ról 437-re félszáz év alatt; — Puszta-Szuszákon volt 180 lélek, van 874, Puszta-Tolmácson volt 90, van 242, Ökrösön volt 505, van 1060. Sok ily példát idézhetnénk. Mindezek igazolják azt a véleményt, hogy Bihar délvidékén a *román községek legtöbbje* — átlag egészséges fejlődésük mellett — azért kicsiny, mert *nem régi képződmény.* Közel harmadrészük: 64 *tiszta román.* Más fajnép többnyire szórványosan fordul elő bennük. Csak 10 falu van, a mely poliglott: a magyar kisebbség 1-ben IV°, 2-ben III°, 5-ben II°, — 1 falura esik III° német, 1-re II° czigány.

Lássuk most a megye *középső* tagját, mely kiterjed a Királyerdőre, a Sebes-Körös-völgyre, s a kőrös-közi síkságra.

A Király-erdő alatt (12 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Élesdi járás.									
Fancsika	α	román	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	nőtt	román
Vircsalog	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i. c.	»	»
•Serges	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Sökösd (Szurduk)	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Magyar-csékei j.									
Kopacsel	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Szent-Elek	β	román	I° e.	n.	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Tasádfő	a	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° i.	r.	»	»
Bokorvány	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Sővényes (Bucsum)	α	román	I° t.	m.	kel. gör.	II° g.	i.	»	»
•Deiék (Drag) Cséke	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	k.	»	»
Kotyiklet	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	–	»	»
Tőkefalva (Sztrakos)	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»

A Kőrös-köz (7 magyar, 36 román, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Magyar-csékei j.									
Oláh-Hodos	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Kis-Dombrovicza	α	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	i.	»	»
•Farkaspatak	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	»	»
Forrószeg	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Nagy-Patak	α	román	—	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Magyar-Gyepes	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Dekanyesd	α	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	r. k.	»	»
Hosszúliget	α	román	—	—	*g. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	»
•Mikló-Lázur	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	i.	*fogyott*	»
Nagy-Káránd	α	román	—	—	kel. gör.	—	–	nőtt	»
Puszta-Bikács	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	puszta	volt
Jancsesd	β	román	—	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Mihelő	α	román	—	—	kel. gör.	—	—	»	»
Kis-Káránd	α	román	I° m	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Tenkei járás.									
Oláh-Gyepes	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	nőtt	román
Rózsafalva	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Hosszúszó	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	—	»	»
Vasand	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Sályi	β	*magyar*	IV° r.	t. n.	*r. kath.*	IV°g. II°e.	k.	»	*román*
Székelytelek	β	román	I° m.	—	kel. gör.	III° e.	r. i.	»	román
:*Jánosda*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
•Görbed	a	román	III° m.	—	kel. gör.	II° r.	i. e.	»	»
Kávásd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	*fogyott*	»
N.-szalontai j.									
:*Tulka*	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	nőtt	román
:*Oláh-Homorog*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i. r.	»	»
:*Madarász*	β	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
:*Nagy-Szalonta*	A	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° r.	k. i.	»	magyar
:*Illye*	a	román	III° m.	e.	kel. gör.	II° r.	e.i.a.	»	román
:*Kötegyán*	b	*magyar*	I° r.	t.	*ev. ref.*	I° k.	a. r.	»	magyar
:*Méhkerék*	a	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	r	»	román
:*Sarkad*	𝔅	*magyar*	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	a. i.	»	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többségei	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Céffai járás.									
:*Sarkad-Keresztur*	a	*magyar*	III° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r. i.	nőtt	magyar
:*Mező-Gyán*	a	*magyar*	I° r.	t.	*ev. ref.*	I° k.	r.a.i.	»	»
:*Geszt*	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r. i.	»	»
•Atyás	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	*fogyott*	román
Marcziháza	α	román	II° m.	e.	kel. gör.	II° e.	r. i.	nőtt	»
•Cséffa	a	román	III° m.	—	kel. gör.	II° r.	e. i.	»	»
Inánd	β	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	»
Nyárszeg	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e. r.	»	»
•Bikács	a	*tót*	V° r. II° m.	—	*r. kath.*	V° k.	e. i	*fogyott*	*román*
:*Gyapju*	a	román	III° m.	—	kel. gör.	II° r.	e.g.i.	nőtt	román
Barakony	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	r.e.i.	»	»
•Rojt	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	g.	»	»
:*Oláh-Szt-Miklós*	b	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e. r.	»	»

A Sebes-Körös-völgy (22 magyar, 1 német, 57 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbsége: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbsége: egyéb szórványos	felekezeti népének többségei	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Céffai járás (a holt úggal).									
:*Okány*	b	*magyar*	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. k.	nőtt	magyar
:*Zsadány*	b	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r.i g.	»	*román*
:*Ugra*	b	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r. i.	»	magyar
:*Harsány*	a	*magyar*	I° r.	n.	*ev. ref.*	I° k.	í. g.	»	»
:*Körösszeg*	β	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° e.	i. r.	»	román
:*Vizesgyán*	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	e.i.r.	»	»
Mező-keresztesi j.									
:*Komádi*	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	i r.á.	nőtt	magyar
:*Magyar-Homorog*	a	*magyar*	II° r.	—	*ev. ref.*	III° k.	r. i.	»	»
:*Szakál*	β	román	III° m.	e.	kel. gör.	III° e.	r. i.	*fogyott*	román
:*Körösszeg-Apáti*	a	*magyar*	V° r.	—	*ev. ref.*	V° k.	i. r.	nőtt	magyar
:*Berek-Böszörmény*	c	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	k. r.	»	»
:*Szent-János*	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	k.	»	»
:*Bors*	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° g.	r.k.i.	*fogyott*	»
Nagy-váradi j.									
Gyires	a	román	II° m.	—	kel. gör.	III° g.	r.e.i.	nőtt	román
•Körös-Tarján	a	*magyar*	V° r.	—	kel. gör.	V° r.	e.g.i.	»	*román*
•Szent-András	a	román	II° m.	n.	*g. kath.*	II° k. II° r.	e.i.	»	román
Uj-Palota	β	*német*	II° r. II° m.	—	*r. kath.*	II° k.	e. g.	»	német
•.•**Nagy-Várad**	C	*magyar*	I° r.	n. e. t.	*r. kath.*	III° e.	i.g k.a.	»	magyar
:*Pecze-Szőllős*	β	*magyar*	I° r.	t.	*r. kath.*	I° e.	á k.g.	»	»
Nagy-Ürögh	β	román	I° m	—	*g. kath.*	I° k.	e. r.	»	román
Kis-Ürögh	β	román	I° m.	–	kel. gör.	I° r.	g. e.	»	»
•Less	β	román	IV° m.	—	kel. gör.	III° e.	r.i g.	»	»
Pósa	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° e.	i. g.	»	»
•Oláh-Apáti	β	román	I° m.	n.	kel. gör.	I° e.	r.g.i.	»	»
Somogy-Uzsopa	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g	i.	»	»
Nyárló	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Kardó	β	román	I° m.	e.	*g. kath.*	I° e.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
•Csehi	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° k.	—	*fogyott*	román
Rontó	β	román	II° m.	e.	kel. gör	II° g.	r.i.e.	nőtt	»
Betlia.	α	román	I° m.	–	*g. kath.*	I° k.	i. r.	»	»
Hájó	α	román	III° m.	n.	*g. kath.*	II° r.	e.k.i.	»	»
•Pete-Szt-Márton	α	*magyar*	IV° r.	—	*r. kath.*	II° g.	e.k.i.	»	magyar
Almamező	α	román	I° m	—	kel. gör.	I° i.	r.	*fogyott*	román
Harangmező	β	román	I° m.	-	kel. gör.	I° i.	—	(nincs adat)	
Kis-Kér	α	román	I° m.	—	kel. gör.	--	—	nőtt	»
Nagy-Kér	α	román	I° m.	--	kel. gör.	I° g.	e. r.	*fogyott*	»
Alpár	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e. i.	nőtt	»
•Fugyi-Vásárhely	a	*magyar*	IV° r.	—	ev *ref.*	IV°k. III°r.	i. g.	»	magyar
Fugyi	β	*magyar*	V° r.	—	ev. *ref.*	IV° k.	r.g.i.	*fogyott*	»
Kis-Ujfalu	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° e.	--	nincs adat	
•Kis Jenő	a	román	V° m.	e.	kel. gör.	IV° e.	i. r.	nőtt	román
Bottyán	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	»	»
Kabalás-Pataka	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e. i.	»	»
Szabolcs	α	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° e.	r. i.	»	»
•Mező-Telegd	a	*magyar*	I° r.	—	ev. *ref.*	III°k. II°r.	i. g.	»	magyar
Puszta-Ujlak	β	*magyar*	I° r.	—	ev. *ref.*	I° g.	i.r.k.	»	»
Pósalaka	α	*magyar*	II° r.	—	ev. *ref.*	II° k.	r.g.i.	»	»
•Szakadát	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	e.	»	román
Zaránd	β	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Kigyik	α	román	I° m.	–	kel. gör.	I° i	–	»	»
Borostelek	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
Telkesd	β	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	--	»	»
Élesdi járás.									
Czigányfalva	α	román	I° m.	e.n.t.	kel. gör.	I° r.	e.	nőtt	román
•Örvénd	β	*magyar*	I° r.	—	ev. *ref.*	I° k.	r. i.	»	magyar
Mező-Telki	β	*magyar*	II° r.	e.	ev. *ref.*	II° k.	r i.	»	»
•Czéczke	α	román	II° m.	e.	kel. gör.	I° r.	e.	»	román
Izsópallaga	β	román	I° h.	m. e.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Kőalja	α	román	I° e.	m.	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Kesztely	α	román	II° m.	n.	kel. gör.	I° e.	r i.	»	»
Esküllő	β	román	II° m.	t. n.	kel. gör.	I° r.	e. g.	»	»
•Pestere	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i.	»	»
Kalota	β	román	--	---	kel. gör.	—	---	»	»
Gálosháza	α	román	---	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
•Szászfalva	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i. e.	»	»
Rikkosd	α	román	II° m.	- -	kel. gör.	I° r.	e. i.	»	»
Ürgeteg	α	román	I° m.	-	kel. gör.	I° i.	r. e.	»	»
Magyar-Kakucs	α	*magyar*	V° r.	- -	ev. *ref.*	V° k.	g.r.i.	»	magyar
Oláh-Kakucs	α	román	—	---	kel. gör.	-	—	»	román
Krajnikfalva	α	román	I° e.	m.	kel. gör.	—		»	»
Dubricsony	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	—	»	»
Birtiny	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	a.	»	»
•Körös-Rév	b	román	III° m.	—	*g. kath.*	III° e.	k.r.i.	»	»
Vársonkolyos	β	román	—	—	kel. gör.	--	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év *óta* a népesség	Félszáz év *előtt* a fajtöbbség volt
Bánlaka	a	román	I^0 m.	—	kel. gör.	—	—	nőtt	román
Dámos	β	román	I^0 h.	—	kel. gör.	I^0 r.	—	»	»
•Barátka	a	román	I^0 m.	—	kel. gör.	I^0 r.	—	»	»
Lóró-Ponor-Remecz	b	román	I^0 m.	e.	kel. gör.	I^0 i.	r. e.	»	»
Csarnóhaza	b	román	I^0 m.	—	kel. gör.	—	—	»	»
Bucsa	β	román	I^0 m.	—	kel. gör.	I^0 e.	i. r.	»	»
Feketető	a	román	I^0 m.	—	kel. gör.	I^0 g.	—	»	»

Fenn a Királyerdő lejtőin, lenn a Körös-köz rónaságán, és benn a Sebes-Körös-völgyben, mely a Királyhágótól a Rézhegy alatt a róna felé ereszkedik, — 136 helységet találunk: 29 magyart, 105 románt, 1—1 tót és német faluval. A síkon nagyobbak a helységek, de kevés a számuk, — a magaslatokon sok a falu, de mind kicsiny.

A *román* képződmények mérete: 5 b., 15 a., 44 β., 41 α. Nagy részük a hegyi topografián, — a népesebbje lenn a lapályon épült messze kiterjesztve a román nyelvterület határait a rónaság mélyébe. A *nyelvhatár* a Gyepes értől északnyugatra a Jándi patakhoz, onnan északra a Sebes-Köröshöz huzódik Tulka, Oláh-Herepe, Madarász, Atyás, Rojt és Körösszeg falukon át, — aztán keletre fordul Szt-Andrásig, Nagyváradot kikerüli Nagy-Ürögd, Csehi, Hájó, Rontó, Nagykér és Alpár felé, végre Szakadát alatt keresztül lép a Sebes-Körösön, s Kis-Jenőről Kis-Ujfalura fordulva északkeletnek a hegy-közbe siet. Túl e határvonalon, magyar nyelvterületen, 3 román falu izolálva maradt: ezek Illye, Méhkerék és Szakál.

A *magyar* helységek népbősége sokkal nagyobb; méretük: 1 C. (ez Nagyvárad), 1 A. (ez Nagy-Szalonta), 1 𝔅. (ez Sarkad), 1 𝔞. (ez Komádi), — a kisebbek: 1 c., 4 b., 11 a., 6 β., 3 α. Közülük 22 a síkföldön fekszik; a *magyar nyelvhatár* Nagy-Szalontán, s Geszten át Ugra, Harsány, Körösszeg-Apáti, Berek-Böszörmény, s Tarján faluk felé északkeletre, majd Szt-Jánoson és Várad-Püspökön át keletnek Nagy-Váradra vonul, — körülötte megérinti Pecze-Szőllőst, Pecze-Szt-Mártont, Fugyi-Vásárhelyt és Fugyit, aztán átvág a Sebes-Körös-völgyön, a hegy-köz felé. Kívül e határvonalon, a román nyelvterület belsejében 7 magyar helység *izolálva* van, — ú. m. 1 a róna szélén: ez Sályi, 6 a Sebes-Körös-völgyben csoportosan: ezek Puszta-Ujlak, Mező-Telegd, Pósalaka, Mező-Telki, Örvénd és Magyar-Kakucs. Ide tartozik a Rézhegy-aljáról Élesd is. (L. alább). A Sebes-Körös-völgy e magyar nyelvszigeteihez már közel esik Erdély. Valaha a völgy bihari és kolozsi szakaszán a *magyar helységek lánczolata összefüggött*, s Nagy-Váradtól Bánffy-Hunyadig, onnan a Nádas-mente felé a Kis-Szamosig s Kolozsvárig a magyar képződmények *egy tagban feküdtek*. A kapcsolat azóta több ponton megszakadt köztük; valószinű, hogy a román hullámok, melyek megszaggatták, nemcsak a délvidékről, hanem *Erdélyből, Kolozs felől is beáramlottak a Körös folyók bihari medenczéjébe.*

Ennek megfelel a községek poliglott jellege.

Tiszta magyar község itt már csak 1 van, — **monoglott román falu sincs sok, csak 13.** Az elszigetelt magyar hegységek között s a nyelvhatár mentén 4 faluban V°, 3-ban IV°, 1-ben III°, 2-ben II—II° **a román kisebbség.** Erős magyar minoritás van a román Less (IV°), **Szakál, Hájó, Körös-Rév,** Gyapju, Csékla, Görbed és Illye községekben (III—III°), **továbbá** Madarász, Marcziháza, Inánd, **Gyires,** Szt-András, Rontó, **Szabolcs, Czéczke,** Keszteg, Esküllő és Rikkosd falukban (II—II°). **A magyarságnak itt sok térvesztesége volt; de abból az új idők fejlődése alatt sokat visszaszerezhet.**

A megye egyetlen *német* faluja: Uj-Palota, — s e vidék **egyetlen** *tót* faluja: Bikács. Amaz elszigetelt fajnépét **nagyrészt aradvidéki német telepesekből kaphatta;** a tótok a felvidékről jöttek. A sváb **Uj-Palota már félszáz év előtt létezett,** — a tót Bikács akkor még **román falu volt s** *azóta tótosodott el.* További térvesztesége a románságnak **Körös-Tarján, mely az utolsó évtizedekben kapta vissza a már-már elenyészett magyar fajtöbbséget.**

Tekintsünk szét végül a megye *északi* részein: a **Rézhegység, a Hegyköz, a Berettyó és mellékfolyói, az Érmellék s a Sárrét fölött.**

A Réz-hegy alatt (1 magyar, 17 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Élesdi járás.									
Feketepatak	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	—	(nincs adat)	
Beznye	a	román	I° m.	—	kel. gör.	II° g.	i.	nőtt	román
Kornyiczel	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	—	»	»
•Nagy-Báród	b	román	III° t. II° m.	e.	*g. kath.*	III° r. II° i.	e.	»	»
Cséklye	β	román	—	—	kel. gör.	II° g.	i.	»	»
•Kis-Báród	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	II° k.	i.	»	»
Nagypatak	α	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	»	»
Körös-Topa	α	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° k	e. i. r.	»	»
Gégény	α	román	I° m.	n.	kel. gör.	II° g.	r. e. i.	*fogyott*	»
Őssi	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	k.	nőtt	»
Lokk	a	román	I° e.	—	kel. gör.	I° i.	g.	»	»
•Tötös	β	román	I° m.	—	*g. kath.*	II° k.	i. r. e.	»	»
Tinód	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° i.	r. e	»	»
•Élesd	a	*magyar*	I° r.	e. t.	*ev. ref.*	III° r II° i	k. g.	»	magyar
Pestes-Sólyomkő	a	román	V° t.	m. n.	kel. gör.	V° r.	i.	»	román
•Alsó-Lugos	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i. e.	»	»
Felső-Lugos	β	román	II° t. II° e.	—	kel. gör.	II° r.	—	»	»
Kövesd	β	román	I° t.	m. e.	kel. gör.	I° r.	i	»	»

A Hegy-köz (9 magyar, 11 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szalárdi járás.									
•Bojdán-Sóvárhegy	β	román	I° m.	e.	kel. gör.	I° r.	i g.	nőtt	román
Tataros	a	román	II° m.	t. n. e.	kel. gör.	II° r.	g. e. i.	»	»
Kis-Tótfalu	α	román	I° m.	—	*g. kath.*	I° k.	i	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kövesegyháza	α	román	II° m.	t. e.	*g. kath.*	II° e.	k r. i.	*fogyott*	»
Görbesd	α	román	I° t.	—	*g. kath.*	I° r.	k.	(nincs adat)	
•Hagymádfalva	β	román	II° m.	n. t. e.	*g. kath.*	II° r.	e. i. k.	nőtt	román
Csujafalva	α	román	I° m.	t. e.	*g. kath.*	I° r.	i k.	*fogyott*	»
Nádántelek	α	román	II° m.	—	*g. kath.*	I° e.	r i.	*fogyott*	»
Kővág	α	román	II° t. II° m.	n.	*g. kath.*	III° r. II° k.	i. e.	nőtt	»
•Borszeg	β	román	II° m.	—	kel. gör.	I° e.	i.	»	»
Sitérvölgy	α	*román*	I° m.	—	kel. gör.	I° i.	e.	»	»
•Sitér	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	I° k.	r. i. g.	» .	magyar
Tóttelek	α	magyar	II° t. II° n.	r. e.	*r. kath.*	II° e.	g.	nőtt	*tót*
•Csatár	a	magyar	I° t.	e.	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
Nagyváradi járás.									
:*Hegyköz-Kovácsi*	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k. i.	nőtt	magyar
:*Bihar*	b	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° r.	i. k. g.	»	»
:*Hegyköz-Pályi*	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	k. g.	*fogyott*	»
:*Hegyköz-Ujlak*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	k.	nőtt	»
:*Hegyköz-Száldobágy*	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	k.	»	»
:*Várad-Püspöki*	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	k. g. i.	»	»

A **Körös-Berettyó-köz** (8 magyar, 2 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Mező-Keresztesi j.									
Kis-Szántó	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	g. k. i. a.	nőtt	magyar
•Nagy-Szántó	β	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° g.	r. k. i.	»	»
:*Nagy-Kereki*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° i.	r. k.	»	»
:*Bojt*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	k.	»	»
:*Bedő*	β	*román*	I° m.	e.	*g. kath.*	I° e.	k.	»	román
:*Ártánd*	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	i. g. k.	»	magyar
:*Mező-Keresztes*	b	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	k. i.	»	»
•Mező-Peterd	β	*román*	IV° m.	—	*kel. gör.*	II° r.	e. i.	»	román
Puszta-Told	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	i.	»	magyar
:*Mező-Sas*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	k.	*fogyott*	»

A **Berettyó-völgy** (30 magyar, 25 román, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Tordai járás.									
:*Bakonyszeg*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	k.	*fogyott*	magyar
Berettyó-Ujfalusi j.									
:*Csökmő*	c	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	i. r.	nőtt	magyar
:*Darvas*	a	magyar	I° r.	n.	ev. ref	IV° k.	r. i.	*fogyott*	»
Vekerd	α	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° e.	r. i.	nőtt	román
:*Furta*	b	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° r.	k. i.	»	magyar
:*Zsáka*	b	magyar	II° r.	—	ev. ref.	III° k.	i. r.	»	»
:*Berettyó-Szt-Márton*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° k.	r. i.	»	»
:*Váncsod*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	i. g. r.	»	»
:*Berettyó-Ujfalu*	a	magyar	—		ev. ref.	II° i.	r. k.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Péterszeg*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	magyar
:*Gaborján*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. k.	»	»
:*Henczida*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. k.	»	»
:*Esztár*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. k. i.	»	»
:*Pocsaly*	b	magyar	V° r.	—	*g. kath.*	V° e.	i. r.	»	»
Szalárdi járás.									
:***Kis-Marja***	b	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	k. i. g.	nőtt	magyar
Pelbárthida	β	*román*	IV° m.	e.	*kel. gör.*	IV° e.	g. i. r	»	***magyar***
•Nyűved	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g. k.	»	magyar
:*Pap-Tamási*	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° k.	r. i. g.	»	»
:*Jákó-Hodos*	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	i. g. k.	»	»
:*Bihar-Félegyháza*	a	magyar	II° r.	t.	ev. ref.	I° k.	r. g. i.	»	»
:*Vajda*	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° k.	r. i.	*fogyott*	»
:***Hegyköz-Szt-Imre***	a.	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
:***Szalárd***	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g. k.	*fogyott*	»
Farnos	α	*román*	II° m.	e.	*g. kath.*	I° e.	i. r. k.	*fogyott*	román
•Csohaly	β	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i. r. e.	*fogyott*	»
•Nagy-Tótfalu	β	*román*	II° m.	n.	*kel. gör.*	I° e.	i. g. r.	nőtt	»
Kis-Almás	α	*román*	II° m	e.	*kel. gör.*	I° i.	e. r. g.	*fogyott*	»
Fegyvernek	α	*tót*	IV° r. II° m	—	*r. kath.*	IV° g.	e i. k.	*fogyott*	***román***
Szarkó	α	*román*	I° m.	—	*g. kath*	I° i.	k.	*fogyott*	román
Székelyhidi járás.									
Csanálos	α	*román*	III° m. II° t.	—	*g. kath.*	III° r.	e. i. k.	*fogyott*	román
:***Szt-Jobb***	a	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	i. g. k.	nőtt	magyar
Margitai járás.									
Sárszeg	α	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	a. k.	nőtt	román
Hőke	α	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	II° k.	i.	»	»
:Poklostelek	β	magyar	I° r	n.	ev. ref.	II° r.	g. i. k.	»	magyar
:***Micske***	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° r.	i. g. k.	»	»
•Vámosláz	β	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i. e.	»	román
Szt-Lázár	α	*román*	I° m.	e.	*g. kath.*	I° e.	—	»	»
Királyi	α	*román*	III° m.	e	*kel. gör.*	II° e.	g. i. r.	»	»
•Alsó-Ábrány	α	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r	»	»
Ér-Fancsika	α	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	II° g.	e. r.	*fogyott*	»
Apát-Keresztur	α	magyar	IV° r.	—	ev. ref.	IV° g.	r. i. k.	*fogyott*	magyar
:*Monos-Petri*	β	magyar	II° r.	n.	*r. kath.*	III° e.	g. i. k.	nőtt	magyar
:***Margita***	d	magyar	I° r.	t. n.	ev. ref.	III° r. II° i.	g.	»	»
Lüki	α	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	e. g.	»	román
Dizsér	α	*román*	II° t.	m. e.	*g. kath.*	II° r.	i. e. k.	»	»
•Szunyogd	α	*román*	I° m	e.	*kel. gör.*	I° g.	e. i. r.	»	»
Kohány	α	*román*	V° m.	—	*kel. gör.*	III° e.	g. i.	»	»
Déda	α	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	k. r.	*fogyott*	»
•Felső-Ábrány	β	magyar	V° r.	e.	ev. ref.	V° k.	r. g i.	nőtt	magyar
Terebes	α	*román*	III° m.	—	*kel. gör.*	II° e.	g r. i.	»	román
Széltalló	α	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	I° i.	e. r.	»	»
Bárdfalva	α	*román*	II° m.	—	*kel. gör.*	II° i.	g. e.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Száldobágy	α	*román*	I° m.	—	*kel. gör.*	I° g.	i.e.	nőtt	román
Almás	a	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	e.	(azóta lett)	
•Bályog	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	r.i.	nőtt	magyar
:*Széplak*	a	magyar	II r.	e.	ev. ref.	II° g.	i.r.	»	»

A **Derna-völgy** (4 román helységgel):

Margitai járás.									
•Terje	β	román	II° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.r.	nőtt	román
Alsó-Derna	β	román	I° m	—	*kel. gör.*	II° g.	i.	*fogyott*	»
Felső-Derna	α	román	III°m.II°e.	n.t.	g. kath.	III° r.	e.k.i.	nőtt	»
Sástelek	α	román	I° m	e t. n.	g. kath.	II° k.	r.e.i.	»	»

A **Bisztra-völgy** (1 magyar, 7 román, 5 tót helységgel):

Margitai járás.									
Almaszeghuta	β	*tót*	I° n.	m.	*r. kath.*	I° i.	—	(nincs adat)	
Almaszeg	β	román	II° m.	n.t.	kel. gör.	I° i.	e.r.g.	nőtt	román
Bodonos	β	*tót*	II° m.	n.r.	*r. kath.*	I° a.	i.	»	tót
•Papfalva	β	román	II° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	e.i.k.	»	román
Várvíz	α	román	I° m.	—	kel. gör.	I° g.	e.i.	»	»
•Középes	a	román	III° t II° n. II° m.	h.e.	*r. kath.*	V° k.	i.e.	»	»
Tormafalu (Szocset)	α	*tót*	I° m.	—	*r. kath.*	I° i.	e.	azóta lett	
Verzár	α	*tót*	I° m.	r.n.	*r. kath.*	I° k.	i.e.	azóta lett	
Baromlak	β	*tót*	IV° r.	m.n.e.	*r. kath.*	IV° k.	g.i.	nőtt	*román*
Bisztra (Sebes) Ujfalu	α	román	I° m	—	kel. gör.	II° g.	i.e.	»	román
•Csehtelek	β	román	II° m.	t.e.	*g. kath.*	II° r.	e.k.i.	»	»
Bozaly	α	román	II° m.	—	kel. gör.	I° i.	g.e.r.	»	»
:*Tóti*	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	II° i.	r.g.k.	»	magyar

Az érmelléki hegyalja (12 magyar helységgel):

Székelyhidi járás.									
:*Asszonyvására*	a	magyar	—	--	ev. ref.	II° r.	i.	*fogyott*	magyar
:*Kis Kereki*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g.i.	nőtt	»
:*Ér-Olaszi*	β	magyar	I° r.	t.	ev. ref.	I° r.	g.i.	»	»
:*Székelyhid*	d	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i.g.	»	»
•Csokaly	a	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° g.	i.	*fogyott*	»
Kis-Kágya	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	»
Nagy-Kágya	α	magyar	I° r.	t.e.	ev. ref.	II° r.	g.i.	»	»
•Kóly	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	i.g.	*fogyott*	»
:*Ér-Diószeg*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° r.	k.i.g.	nőtt	»
Jankafalva	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	III° g.	r.i.	»	»
:*Köbölkút*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g.r.	*fogyott*	»
:*Hegyköz-Szt-Miklós*	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° r.	g.i.	*fogyott*	»

Az Érmellék (26 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Margitai járás.									
:*Albősz* (Albis)	β	magyar	I° r.	e.	ev. ref.	I° g.	r. i.	*fogyott*	magyar
:*Bogyoszló*	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	*fogyott*	»
{•Kécz	a	magyar	IV° r.	—	g. kath.	V° e.	r. i.	nőtt	*román*
{ Genyéte	α	*román*	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e	»	román
Ér-Mihályfalvai j.									
:*Szalacs*	c	magyar	I° r.	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	*fogyott*	magyar
:*Piskod*	b	magyar	IV° r.	—	g. kath.	IV° e.	r. i.	nőtt	*román*
:*Vasad*	a	*román*	II° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	»	román
:*Gálos-Petri*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° g. II° r.	i.	»	magyar
:*Otomány*	a	magyar	—	—	ev. ref	I° i.	g. r.	nőtt	»
:*Ér-Adony*	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
:*Ér-Tarcsa*	β	magyar	IV° r.	--	ev. ref.	V° g.	i. r.	maradt	»
:*Ér-Mihályfalva*	d	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»
:*Ér-Semjén*	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	»
:*Keserű*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g i.	»	»
{ Ér-Kenéz	β	*román*	II° m.	—	g. kath.	I° e.	i. r.	*fogyott*	*magyar*
{•Ér-Szelind	β	magyar	—	—	g. kath.	II° e.	i. r.	nőtt	*román*
:*Bagomér*	b	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	magyar
Székelyhidi járás.									
:*Álmosd*	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	nőtt	magyar
:*Uj-Léta*	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g.	(nincs adat)	
:*Kakad*	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	nőtt	magyar
:*Nagy-Léta*	a	magyar	III° r.	n.	ev. ref.	IV° g.	i. r	»	»
Derecskei járás.									
:*Vértes*	b	magyar	I° r.	n.	ev. ref.	III° g.	r. i.	nőtt	magyar
:*Monostor-Pályi*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
:*Hosszú-Pályi*	c	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
:*Páránd*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
:*Hajdú-Bagos*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	»	»
:*Konyár*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
:*Derecske*	B	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
:*Tépe*	a	magyar	-	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»

A nagy Sárrét mellékén (8 magyar helységgel):

Tordai járás.									
:*Sáp*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	nőtt	magyar
{ Dancsháza	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
{•Bihar-Torda	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. k.	nőtt	»
:*Nagy-Rábé*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. k.	»	»
:*Nagy-Bajom*	c	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. k.	·	»
:*Bihar-Udvari*	c	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	·	»
:*Báránd*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	—		»
:*Szerep*	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. k.	»	»

A megye *északnyugati* része, mely a Hajdusággal határos, kevéssé van benépesítve; a pusztai erek: ú. m. a Folyó-ér s a Kálló-ér körül a talaj még ingoványos, az egész Sárrét csupa tócsa és láp. A Szatmár és Szilágy megyékkel határos *északkeleti* oldalon annál több a népes község. A Rézhegység fémbányáinak kincsei, az Érmellék világhirű borvidéke meggyarapították a lakosságot. Az *egész északi* tagozatra 170 falu esik. 95 magyar, 69 román és 6 tót.

A *magyar* helységek átlag mind jelentékenynyé fejlődtek; méretük 1 𝔅. (ez Derecske), 3 𝔄. (ezek Ér-Diószeg, Berettyó-Ujfalu és Nagy-Léta), 3 d., 6 c., 15 b., 34 a., 27 *β*., 6 *α*. Közülük 42 tiszta magyar; poliglott község nincs több 15-nél, hol a fajminoritás 14 esetben román, 1-ben tót. E vidéken a román elem terjeszkedő erejét már elvesztette. Mert *volt* neki itt is, hullámai északról: Szilágy és Szatmár felől csaptak át Biharba. Ezek a hullámok szedték szét a szilágysági magyar nyelvterületet medenczékre s különítették el azokat az alföldi magyar nyelvterülettől. Két bihari magyar falu e *megye északkeleti szélén: Széplak és Bályog ma is összefügg a kraszna—berettyó-közi nyelvmedenczével*, — más két falu: Tóti és Micske a *magyar nyelvhatár s e medencze közt* fekszik román falvakkal elszigetelve. E négy példa nyilvánvaló bizonyíték, hogy Bihar és Szilágy megyék magyar nyelvterülete valaha egységesen összefüggött, miként összefügg ma is Bihar és Szatmár megyéké. Ezt a kapcsolatot a román elem terjeszkedése ép úgy megszakította a Berettyó-vonalon, miként a bihar—kolozsi magyar telepek közt a Sebes-Körös vonalán. Mekkora erővel jöttek a hullámok Szilágy felől, láthatni abból, hogy nemcsak megváltoztatták a magyar nyelvhatárok fekvését, hanem behatoltak a magyar nyelvterület belsejébe is s ott számos román szigetet alkottak, melyek nagyrészt máig léteznek. Újabban néhány megmagyarosodott közülük; ilyen Piskod a bihar—szatmári határon, s Ér-Szelind az Érmellék szélén. Mindkettő félszáz éve még román falu volt, a hogy Piskod mellett Vasad, és Ér-Szelind mellett Ér-Kenéz ma is román nyelvsziget. Így magyarosodott meg Kécz a nyelvhatár mentén; 27 román faluban pedig erős magyar kisebbség mutatkozik, — főleg a Berettyó-vonal körül, — Felső-Ábrányon és Kohányban V—V°, Mező-Peterden és Pelbárthidán IV—IV° e minoritás ereje. Amazok a nyelvhatáron feküsznek; emezek nyelvszigetek, — közülük Pelbárthida nemrég oláhosodott el. Román szigetképződmény még a Berettyó mentén Bedő és Vekerd, mindkettőben a magyar elem csak szórványosan (I°) fordul elő. Nagyobb a súlya a nyelvhatár körül: Felső-Derna, Terebes, Királyi és Csanálos román falukban, hol III—III°, Csehtelek, Bodonos, Almaszeg, Papfalva, Terje, Bárdfalva, Borszeg, Nádántelek, Hagymádfalva, Kövesegyháza, Tataros, Ér-Fancsika, Kis-Almás, Nagy-Tótfalu, Csohaly és Tarnos községekben, hol II—II° erővel lép fel.

A *román* községek fejlődése itt sokkal bágyadtabb, mint a megye délvidékén. Méretük: 1 b., 7 a., 24 *β*., 37 *α*. *Tiszta román* község csak 2 akad; 32 poliglott, s nemcsak magyar, hanem a tót elem is erősen

terjeszkedik bennük. A *tótok* bányamunkásnak jöttek Biharba. Öt telepük a bihari Rézhegységben, kettő a hegy tulsó oldalán a Szilágyságban fekszik; egy a Berettyó-völgyben, s egy a Jándi patak körül. A felső bihari telepek mérete 3 β., 2 α. Kettejük: Fegyvernek és Baromlak félszáz év előtt román telep volt, s a csekély számú jövevény tót elem azóta szlavizálta. Volt még egy tót falu akkor: neve ma is Tóttelek, de ez csaknem teljesen megmagyarosodott. E vidéken a magyarság erősödik, a románság azonban lankad. Látni fogjuk legott Szatmárban, hogy a hegyekből a rónaságra érve, ereje ott is már kimerült. Ezért onnan és Szilágy felől Bihart egyre gyengülő hullámokkal érinthette.

\- - -

Összegezzük az adatokat.

Biharnak egyetlen *városa:* Nagyvárad magyar város. A *nagyközségek* száma 110, — közülük 97 magyar, 13 román. A kisközségek 88 *körbe* kapcsolvák; 69 kör áll 2—5, 18 kör áll 6—9, 1 kör 10 faluból; a fajtöbbség az első csoportból 18 körben magyar, 51-ben román, — a második csoportból 1 körben magyar, 17-ben román, — a harmadik kategoria egyetlen község csoportja román.

A helységek népbőségére vallanak a következő méretek:

	Méretre										
Fajtöbbségre	C.	A.	.	a.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt
magyar	1	1	2	4	3	9	20	55	34	11	140 helység.
román	-	--	—	–	—	--	7	37	135	166	345 helység.
tót	--	—	—	--	—	—	—	1	3	3	7 helység.
német		—	—	—	—	—	—	—	1	--	1 helység.

A magyar helységek tagozatából fokozatos fejlődésük képét láthatjuk. A román és tót helységek túlnyomólag apró hegyi faluk.

Tiszta magyar helység van megyeszerte 46, *tiszta román* 83. Monoglott tót vagy német helység a megyében nincs.

Szórványosan található a *magyar* elem 160 román s 2 tót helységben, — a *román* elem 52 magyar helységben, — *tót* elem akad 2 magyar, 3 román helységben, — *német* elem 1 magyar, 6 román s 1 tót helységben, — *czigány* elem 1 magyar, 24 román helységben, végre *orosz* elem mutatkozik 1, *horvát* 3 román helységben.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* IV magyar	V° roman	nemet	tot	II–III° magyar	román	német	tót	egyéb ny.
magyar helységben	✱	19	—	—	✱	18	--	1	—
román helységben	7	✱	—	1	50	✱	1	5	1
német helységben	—	—	✱	--	—	1	✱	—	—
tót helységben	—	3	—	✱	1	—	—	✱	—

Feltünő, hogy erős magyar kisebbség 57 román községben, erős román minoritás csak 37 magyar községben mutatkozik.

A felekezeti viszonyok a megyében ilyenek:

A *magyar* községek közül 8 r. kath., 5 g. kath., 2 kel. gör. és 125 ev. ref., — a *román* helységek közül 54 g. kath., 290 kel. gör. és 1 r. kath. (ez utóbbiban a felekezeti többség csak relativ), — a *tót* s a *német* községekben a hitélet r. kath.

A felekezeti *kisebbségek* megoszlása ilyen:

A felekezeti többség	IV—V° r. kath.	IV—V° g. kath.	IV—V° kel. gör.	IV—V° ev. ref.	II—III° r. kath.	II—III° g. kath.	II—III° kel. gör.	II—III° ev. ref.	
r. kath.	*	2	3	–	*	1	1	4	helységben
g. kath.	—	*	1	5	9	*	6	2	
kel. gör.	1	3	*	3	11	10	*	9	
ev. ref.	3	5	7	*	17	13	10	*	

(*A felekezeti kisebbség*)

A román kisebbségek arányszámát a két orthodox felekezeté meghaladja. Ez onnan van, hogy a bihari g. katholikusok egy része a szomszéd Nyirségből települt át. Ott nagy számmal vannak *g. kath. vallású magyarok.* A szomszéd Szatmár, Szabolcs és Hajdú megyében fogunk velük találkozni.

Bihar *nyelvterületi* viszonyainak képe ez:

A magyar helységek közül 117 egy tagban fekszik, kapcsolatban Arad, Békés, Hajdú és Szatmár megyék magyar nyelvterületével; 2 falu a bihar—szilágyi határon a kraszna—berettyó-közi magyar nyelvmedenczéhez tartozik, — 21 község a román nyelvhatár mögött el van szigetelve. Hasonló nyelvszigetek: a megye 7 tót, 1 német faluja, s a román helységek közül 9. A többi 376 román község egy tagban függ össze, a s szomszéd aradi, torda aranyos—kolozsi és szilágy—szatmári román nyelvterülethez zárkózik.

Szatmár megye.

Az utolsó megyerendezéskor a Kővárvidék egy része, dús fémbányáival és bányavárosaival Szatmárhoz kapcsoltatott. Az egykori rónás területet azóta bérczes háttér egészíti ki.

Keleti részét elsőrendű hegyek borítják. Máramarosból az Avas kettős gerincze, 1241 m.-nyi csúcspontból délnyugatra a Szinér vidéke felé, északnyugatra Ugocsa felé ereszkedik. Mögöttük a Guttin csoportból a Rozsály (1307 m.) s a nagy Guttin (1447 m.) emeli trachit kúpját a magasba. Szolnok-Dobokából az ilosvai, Szilágyból a Bükk-hegység érinti a megye délkeleti határát. E bérczek összefüggésükben három katlant formálnak. Az Avas két ága közt fekszik az egyik: a bikszádi, — a Guttin s az ilosvai hegyek nyúlványa közt a másik: a koltói, — végre az ilosvai bérczek s a Bükk-hegység közt a harmadik: a nagy somkúti. Mindhárom katlan bőven önti a folyóvizeket a megye rónasága felé. A bükszádi katlanból a Túr vize tör elő; a koltóiból a Lápos-patak,

mely a hegytorokban a Kapnikkal, s a Fernezely, mely a **katlan küszöbén** a Lápossal egyesül; végre Nagy-Somkút alatt a Nagy-Szamos **hasítja** át a bérczeket, s aztán végig ömlik a megye nagy rónaságán.

A hegyi vizek a Nagy-Szamosban folynak össze, — csak a Turpatak fordul a rónaságon át északnyugatnak, keresztül foly Ugocsán, és Cseke alatt, a szatmár—beregi határnál éri be a Tiszát. A Bükkségtől nyugatra a Kraszna vize érkezik Szilágyból; átömlik az ecsedi lápon; aztán a Szamossal egyesül, — együtt szakadnak Olcsva-Apátinál a Tiszába. Az Ér vize sík talajból fakad a Kraszna-melléken, s Bihar megye felé foly Szatmár és Szilágy közt határpatak gyanánt.

A szatmári lapály a nagy Alföldhöz tartozik, termékeny televény földje, tágas rónasága, melyet csak itt-ott tesz néhány talajdomborodás hullámzóvá, a szikes tócsákból kibukkanó s el-eltünő erekkel északon a Tiszáig, nyugaton a Nyirségig, délre és délnyugatra a bihari és szilágysági Érmellékig terjed.

E térszínt 307 helység népesíti be, ú. m. 154 magyar, 142 román, 10 német és 1 orosz. Fajnépeivel az egyes térszakaszokon fogunk találkozni, bejárva előbb a bérczes keleti részeket, majd a rónás nyugatiakat; kezdjük a Kapnik-völgynél, végezzük a Nyirség szélén.

A Kapnik-völgy (1 magyar, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-bányai j.								A *fajnépesség* ötven év előtt volt	
•Kapnikbánya	b	*magyar*	V° r.	n. e.	*r. kath.*	V° g.	i. e.	magy.-ném.-rom.	
Alsó-Kapnik	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° r.	i. e.	(nincs adat)	

A Fernezely-völgy (1 magyar, 4 román helységgel):

Nagy-bányai j.								A *fajtöbbség* 50 év *óta*	*előtt* volt
Felső-Fernezely	a	román	I° m.	-	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
•Alsó-Fernezely	a	román	IV° m.	—	g. kath.	III° r.	i.	»	»
Girót-Tótfalu	β	román	II° m.	—	g. kath.	II° r.	i. e.	»	»
Felső-Ujfalu	β	román	I° n.	---	g. kath.	I° i.	—	»	»
•.•**Nagy-Bánya**	ε	*magyar*	II°r.	n. e.	*r. kath.*	IV°g. II°e.	i. a.	»	magyar

A Kapnik-Lápos-köz (1 magyar, 12 román helységgel:

Nagy-bányai j.									
•.•**Felső-Bánya**	d	*magyar*	I° r.	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	nőtt	magyar
Kisbánya	β	román	I° e.	-	g. kath.	- -	—	»	román
Nyegrefalu	α	román	I° m.	--	g. kath.	I° r.	--	»	»
Laczfalu	β	román	I° e.	---	g. kath.	—	—	»	»
Bajfalu	α	román	I° m.	—	g. kath	I° r.	- -	»	»
Dióshalom (Sürgyefalu)	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	-	»	»
Pusztatelek	α	román	—	- -	g. kath.		--	»	»
Györkefalu	α	román	—	—	g. kath.	I° i	—	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Felső-Sándorfalu	α	román	I° m.	—	g. kath	I° i.	—	nőtt	»
Magyar-Kékes	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kékes-Oroszfalu	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	nőtt	»
•Szakállas-Dombó (Dombroviczа)	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
Oláh-Kékes	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»

A Lápos-völgy és melléke (2 magyar, 20 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos		
Nagy-somkúti j.								A *fajnépesség* 50 év előtt volt	
Kővár-Remete	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román	
•Kovás	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román	
Karuly	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román	
Kővár-Kőlcse	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román	
Erdő-Aranyos	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román	
Szakálosfalva	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	román	
•Koltó-Katalin	β	*magyar*	I° r.	e.	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	magyar	
Hagymás-Lápos	β	román	III° m.	e.	g. kath.	II° é.	i. r.	román	
•Kolczér	α	román	I° m.	n.	g. kath.	II° i.	r.	román	
Kis-Buzinta	α	román	I° m.	—	g. kath.	II° i.	—	román	
Nagy-(Ó) Buzinta	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	(nincs adat)	
Nagy-bányai j.								A *fajtöbbség* 50 év *óta*	*előtt* volt
Feketefalu	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
Tőkés	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Alsó-Ujfalu	β	román	I° m.	—	g. kath.	—	—	»	»
Hidegkút	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Lénárdfalu	β	román	—	—	g. kath.	—	—	»	»
Zazár	β	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)	
Buság	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	e. i.	nőtt	román
•Miszt-Tótfalu	β	*magyar*	V° r.	e.	g. kath.	IV°e. II°r.	i.	»	magyar
Miszt-Mogyorós	α	román	III° m.	—	g. kath.	II° e	i. r.	*fogyott*	*magyar*
Láposbánya	a	román	IV° m.	n.	g. kath.	IV° r.	i.	nőtt	román
Misztbánya	α	román	V° m.	—	g. kath.	IV° r.	—	»	»

A megye délkeleti bérczei közt a koltói hegykatlanba a Kapnik, a Fernezely, s a Lápos ereszkedik; a Fernezely északi, a Lápos déli irányból. A Kapnik előbb lekerül Szolnok-Dobokába, hogy az ilosvai hegyek közt másodszor is megérintse a szatmári határt s egy zord sziklaszoros mélyén a Lápos medrében tűnjék el, — így érnek le együtt a hegykatlanba.

E vidéken 37 helység épült, élükön a gazdag aranytermő föld régi bányavárosaival: Nagy-Bányával, Felső-Bányával és Kapnikbányával. Szerte a Fernezely s a Lápos melléke csupa bányásztelepekből áll, melyek közül Lápos- és Misztbánya, Alsó- és Felső-Fernezely, Alsó-

Kapnik és Kisbánya említendők. A helységek nagy része (32) román falu; öt magyar nyelvsziget emelkedik ki közülük: a három bányaváros, melyek magyar fajtöbbségüket (hasonlóan a két szolnok-dobokai bányavároshoz) máig megtartották, — és két magyar falu: Koltó-Katalin és Miszt-Tótfalu. Mellette Miszt-Mogyorós a közelmultban szintén magyar falu volt, de azóta nagyrészt eloláhosodott, — ma ott III° a magyar kisebbség. Régente Misztbánya és Láposbánya is magyar bányásztelep lehetett, — ma a fajtöbbség mindkettőben román, de a magyar minoritás ott V°, itt IV° erejű. A magyar elemből e vidéken derék bányamunkások kerülnek; még a román telepekre is: Alsó-Fernezelyen IV°, Hagymás-Láposon III°, Girót-Tótfalun II° az aránya. Miszt-Tótfalu és Girót-Tótfalu neve arra vall, hogy hajdan e bányákat tót munkások művelték: de már régóta nyomuk veszett: elköltöztek, vagy megmagyarosodtak, részben el is oláhosodtak. Ellenben román elemmel mind az öt magyar szigeten találkozunk: aránya Kapnikbányán és Miszt-Tótfalun V—V°, Nagybányán II°, Felső-Bányán és Koltó-Katalinon I—I°.

A Magyar helységek átlag nagyok, s népesek; méretük: 1 c., 1 d., 1 b., 2 β., míg a román faluk nagyrészt kicsinyek: 5 a. 19 β., 12 α. Tiszta román helység nincs több 5-nél, a többiben kisebb-nagyobb a magyar fajminoritás. — *Vallásra* a magyar helységek hárma r. kath., 1 ev. ref., 1 pedig többségében g. kath. s csak erős kisebbsége kálvinista; a román helységek mind a g. kath. egyház hívei.

Ilyen a megye délkeleti része. Lássuk az északkeleti s az északi részt.

Az Avas alatt (2 magyar, 14 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szinér-váraljai j.									
•Avas-Ujváros	a	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	nőtt	magyar
Ráksa	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	román
Avas-Vámfalu	a	román	V° m.	n.	g. kath.	III° e.	i. r.	»	»
•Avas-Felsőfalu	b	román	I° m.	n. e.	g. kath.	II° i.	e. r.	.	»
Avas-Ujfalu	a	román	II° n.	t. m.	g. kath.	II° i.	r.	»	»
Mózesfalu	β	román	I° m.	t.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Bikszád	a	román	II° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	»	»
Terep	β	román	I° n.	e.	g. kath	I° i.	—	»	»
Bujánháza	β	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	e. r.	*fogyott*	»
•Turvékonya	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e. r.	nőtt	»
Rózsapallag	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Kőszeg-Remete	β	*magyar*	I° r.	—	*ev. ref.*	II° g.	i. r.	»	magyar
Kányaháza	a	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	román
Lekencze	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Tartolcz	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	»
•Komorzán	a	román	I° m	—	g. kath.	I° i.	—	.	»

A túri mezőség (43 magyar, 2 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szatmári járás.									
Adorján	β	*román*	V° m.	—	g. kath.	V° e.	i	nőtt	*magyar*
Sárköz	b	*magyar*	I° r.	—	g. kath.	IV°r. III°e.	i.	»	magyar
•Sárköz-Ujlak	a	magyar	—	—	g. kath.	III°r. II°e.	i.	»	»
•Batiz	a	magyar	III° r.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	»	*román*
Batiz-Vasvári	β	*román*	III° m.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	*fogyott*	román
Puszta-Darócz	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° g.	r. i.	nőtt	magyar
•Lázári	a	magyar	—	—	*r. kath.*	IV° e.	g. i.	»	»
Sár	α	magyar	—	—	g. kath.	II° r.	e. i.	»	*orosz*
Homok	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	magyar
Kis-Peleske	α	magyar	I° e.	—	*ev. ref.*	I° i.	r. g.	»	»
Nagy-Peleske	β	magyar	—	—	*g. kath.*	II° r.	i. e.	»	»
•Nagy-Zajta	β	magyar	—	—	*r. kath.*	II° g.	i. e.	»	*német*
Egri	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	magyar
•Mikola	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°g. II°i.	r. á.	»	»
Szárazberek	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	»
Méhtelek	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	i. r.	»	»
Garbolcz	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»
Nagy-Hodos	α	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Kis-Hodos	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	»	»
•Nagy-Palád	a	magyar	—	—	ág. ev.	II° i.	g. r.	»	»
Kis-Palád	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g.	»	»
Magosliget	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	»
Bot-Palád	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	»	»
Csengeri járás.									
Atya	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	nőtt	magyar
Pete	α	*román*	IV° m.	—	*g. kath.*	II° e.	i r.	»	*magyar*
Nagy-Gécz	β	magyar	II° n.	—	ev. ref.	II° r.	i g.	»	magyar
•Sima	α	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° g.	r. i.	»	»
Csegöld	β	magyar	I° r.	—	*g. kath.*	III° r.	e. i.	»	»
Császló	β	magyar	–	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	»
Rozsály	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III°e. II°r.	i.	»	»
•Gacsály	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Fehér-gyarmati j.									
Tiszta-Berek	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	nőtt	magyar
•Kis-Námény	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	»
Ricse	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° g.	r. i. á.	»	»
Csaholcz	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Vámos-Oroszi	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g.	»	»
Fülesd	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g. á.	»	»
•Kölcse	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° a.	g. r. i.	»	»
Sonkád	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Istvándi	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Penyige	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i. a.	»	»
•Nagy-Aar	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i. g.	»	»
Kis-Aar	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Kömörő	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
:*Fehér-Gyarmat*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»

A Tisza-völgy (8 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Fehér-gyarmati j.									
Uszka	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	*fogyott*	magyar
•Tisza-Becs	a	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	»
Csécse	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Milóta	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	nőtt	»
Tisza-Kóród	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
:*Cseke*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»
Máté-szalkai j.									
•Vitka	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	nőtt	magyar
Ilk	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»

A bükszádi hegykatlanban, az Avas alatt, 14 román helység fekszik. Ezek, s 7 társuk az ugocsai Avas tövében a magyarországi román nyelvterület utolsó nyúlványán helyezkedtek el. — Máramaros felől oroszok, Szatmár felől magyarok. Ugocsában mindkét fajnép közt. Valószinűnek tartjuk, hogy e 21 községből álló nyúlvány *valaha külön nyelvmedencze volt*, mely a beregi románoknak a Tiszán átköltözésekor keletkezett. A moldvai románság, mely Csík és Máramaros szorosain át áramlott Erdélybe, csak az utolsó 200 év alatt terjesztette ki telepeit Szolnok és Doboka megyéken át idáig s e medenczét az erdélyi román nyelvterülettel csak a Kapnik s a Lápos vidék romanizálása után kapcsolhatta össze. Az Avas alatt a román nyelvhatár ma Ráska, Rózsapallag, Turvékonya, Kányaháza és Adorjánfaluknál vonul át Ugocsába, s onnan, hét román falu megérintése után, vissza Komorzán, Bikszád, Mózesfalu és Avas-Ujfalu felé kerül, honnan legközelebb éri a máramarosi román nyelvhatár kapcsoló pontját: Taplonczát. A magyar nyelvterület utolsó pontjai az Avasban: Kőszeg-Remete és Avas-Ujfalu. Mögöttük a magyarság 51 helységgel betölti az egész túri mezőt s a Tisza-völgy szatmári szakaszát. Csak két román sziget keletkezett köztük a Túrmezőn: Pete és Batiz-Vasvári.

Félszáz év előtt Adorján magyar helység volt; akkor a román nyelvhatár Kányaházáról fordult be Ugocsába, s a magyar vonal Túrterebesről Adorjánon át érte az Avas alatt Kőszeg-Remetét, — míg ma Sárközön át jut el oda. Adorján eloláhosodása folytán a nyelvhatár az utolsó évtizedekben megváltozott. Ugyanekkor romanizálódott Pete falu is, mely addig magyar volt. Ma itt IV°, Adorjánon V°, Batiz-Vasvárin III° a magyar kisebbség. Ellenben Batiz, mely régente szintén román nyelvsziget volt, továbbá Sárfalu, mely egykor orosz, és Nagy-Zajta, mely német falu volt, megmagyarosodtak. Orosz fajnép lakhatott hajdan a Túrmező több, g. kath. vallású, magyar helységében: ilyen Csegöld, Rozsály, Adorján, Sárköz-Ujlak, Batiz és Nagy-Peleske. — Sok bizonyí-

ték van rá, hogy a g. kath. magyarok a Felső-Tisza körül ruthén eredetűek. Némelyek megmagyarosodott oroszoknak tartják a Hajduság és Szabolcs g. katholikusait is.

A román községek fejlettsége régi telepekre vall; méretük: 1 b., 7 a., 5 β., 1 α. Lenn a túri mezőn s a Tisza-völgyben a magyar helységeké: 1 c., 1 b., 13 a., 25 β., 11 α. Kettejük nagyközség: Fehér-Gyarmat és Cseke. Feltűnő, hogy míg az Avasban nincs egy tiszta román falu sem, sőt némelyikben erős magyar kisebbség mutatkozik, – addig a túri mező s a Tisza-völgy falvai csaknem az egész vonalon tiszta magyarok; számuk: 37.

A magyar fajnép vallása e vidéken túlnyomólag ev. ref., — a román kizárólag g. kath.

Most végig megyünk a Szamos-völgyön, a folyam tiszai torkolatától fel a Lápos-mellékig, hol a Lápos vize a megye területén megjelen.

A Szamos-völgy (55 magyar, 33 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Mátészalkai j.									
•Olcsva	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	nőtt	magyar
Olcsva-Apáti	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	—	»	»
•Szamosszeg	b	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° i.	r.	»	»
Keér	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	»	»
Tunyog	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»
Nagy- és Kis-Kocsord	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Győrtelek	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	»	»
Fehér-gyarmati j.									
Panyola	a	magyar	I° n.	—	ev. ref.	I° i.	—	nőtt	magyar
Keér-Semjén	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	*fogyott*	»
•Nábrád	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	nőtt	»
•Matolcs	a	magyar	—	—	ev. re°.	I° i.	—	»	»
Géberjén	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»
Fülpös-Darócz	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	»	»
Fülpös	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i.	»	»
Czégény	α	magyar	—	-	ev. ref.	I° r.	i. g.	»	»
Czégény-Dányád	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r.	»	»
•Zsarolány	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	*fogyott*	»
Nagy-Szekeres	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	*fogyott*	»
Borzova	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	*fogyott*	»
Mánd	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i g.	*fogyott*	»
Kis-Szekeres	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	nőtt	»
Darnó	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Majtis	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»
•Jánk	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° g. III° r.	i.	»	»
Gyügye	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	»	»
Szamos-Ujlak	α	magyar	I° o.	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei legsúlyosb	felekezeti kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Csengeri járás.									
•Ökörító	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
Rápolt	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Sályi	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	nőtt	»
•Porcsalma	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	i. r.	»	»
Pátyod	β	magyar	—	—	*g. kath.*	IV° r.	e. i.	»	*tót*
Angyalos	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	magyar
Hermánszeg	α	megyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
Tatárfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	r. i.	*fogyott*	»
Szamos-Becs	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	nőtt	»
•Komlód-Tótfalu	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Dara	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° g. III° r.	i.	»	»
:*Csenger*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»
Óvári	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° g.	i. r.	»	»
•Vetés	a	magyar	II° r.	n.	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	»
Szatmár-németii j.									
•.•**Szatmár-Németi**	B	magyar	I° r.	n. e.	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
Pálfalva	α	magyar	III° r.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	»
Szatmár-Zsadány	a	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° e.	i.	»	román
Amacz	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° g. II° r.	i.	*fogyott*	magyar
•Ombód	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° g.	i.	nőtt	»
Pettény	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	IV° g.	r. i.	»	»
Kak-Szt-Márton	β	magyar	I° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	»
Kak	α	magyar	II° r.	—	*g. kath.*	III° e.	r. i.	»	»
•Udvari	a	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	III° e.	i. r.	»	román
Berend	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	V° g.	i. r.	»	*román*
Dobrács-Apáti	α	magyar	II° r.	n.	ev. ref.	V° g.	r. i.	»	magyar
•Szamos-Korod	α	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	V° g.	i. r.	»	»
Kis-Kolcs	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	IV° g.	i	»	»
Nagy-Kolcs	β	magyar	V° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i.	»	»
Berencze	β	*román*	I° m.	e.	*g. kath.*	I° i.	e. r.	*fogyott*	román
Görbed	β	*román*	III° m.	n. e.	*g. kath.*	III° e.	i. r.	nőtt	*magyar*
Józsefháza	a	magyar	IV° r. II° n.	o. t. e.	*g. kath.*	IV° r. III° e.	i.	»	*román*
•Aranyos-Megyes	b	*román*	IV° m.	—	*g. kath*	II° i.	e. r.	»	román
Patóháza	a	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	IV° e.	i.	»	»
•Krassó	a	magyar	III° r.	—	ev. ref.	IV° g.	i. r.	»	magyar
Lippó	β	*román*	II° m.	—	*g. kath*	I° i.	e. r.	»	román
Szinyér-váraljai j.									
•Apa	b	román	IV° m.	n.	g. kath.	III° e.	i. r.	nőtt	román
Szamostelek	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
:*Szinyér-Váralja*	d	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	III° r. II° e.	i.	nőtt	magyar
Sebespatak	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	(nincs	adat)
•Hloba	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° r.	i. e.		román
Borhida	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.		»
Veresmart	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Remetemező	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Barlafalu	a	román	III° n.	m. e.	g. kath.	III° r.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagybányai járás.									
•Nagy-Sikárló	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	román
Kis-Sikárló	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	i. e.	*fogyott*	»
Monostor	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Aranyosmoző	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Balotafalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
•Erdőszáda	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. e.	»	»
Oláh-Ujfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Oláh-Tótfalu	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	-	»	»
Tománya	β	román	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Farkasaszó	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A *fajnépesség* 50 év előtt volt
Nagy-Somkuti j.								
Pribékfalva	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. e.	román
Dánfalva	α	román	I° m.	e.	g. kath.	II° i.	r.	román
•Fehérszék	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i:	r.	román
Lukácsfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Nagy-Nyires	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román
Tölgyes	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Gyökeres	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)
Jávorfalu (Strezser)	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)

A Szamos—Lápos-köz (1 magyar, 21 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	A fajnépesség 50 év előtt volt
Nagy-somkuti j.								
Fericse	α	román	II° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Nagy-Körtvélyes	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Somkutpataka	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Jeder	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Váralja	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Durusa	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Gaura	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r.	román
Hovrilla	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Törökfalu	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
Kis-Buny (Jóháza)	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Butyásza	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Csolt	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	k.	(nincs adat)
:*Nagy-Somkut*	b	román	V° m.	n. e.	g. kath.	III° i. II° r.	e. k. á.	román
Berkeszpataka	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Sáros-M.-Berkesz	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	II° k.	g. i. r.	magyar-román
Nagy-Fentős	β	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° i.	g.	román
Puszta-Fentős	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Szappanpataka	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Kis-Fentős	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	k.	román
Hosszúfalu	β	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	román
Magosfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Puszta-Hidegkut	α	román	I° e.	m.	g. kath.	II° i.	—	román

A Szamos vonalnak a megyében felső harmadát román, alsó két-harmadát magyar fajnép lakja; a felső szakaszt hegyek kisérik kétfelől, — az alsó nyilt lapályos terület. A nyelvhatár magyar részről Józsefháza, Berend, Nagy- és Kis-Kolcs, Krassó, — román részről Apa, Aranyos-Medgyes, Görbed, Berencze, Patóháza és Lippó falukon vonul át.

A magyar határ mögött 54 magyar helység közt 1 román nyelvsziget, a román határ mögött 53 román helység közt 2 magyar sziget fekszik. Amaz: Udvari, Szatmár-Németi közelében, emezek: Szinér-Váralja, az Avas alatt, és Sáros-Berkesz, a Szamos-Lápos-közben. E szigetségek már félszáz éve léteztek; a nyelvhatárok azonban másképp feküdtek: Görbed akkor magyar, Józsefháza és Berend pedig román helység volt.

Egyéb változás a hosszú vonalon az utolsó évtizedek alatt nem történt, kivéve azt, hogy Pátyod, melyet a régi statisztika *tót* falunak ismert (g. kath. vallását tekintve, eltótosodott zempléni vagy ungi orosz fajnép lakhatta akkor), azóta teljesen magyarrá lett.

A magyar községek a Szamos—Lápos-köztől le a Szamos torkolatig nem elég népesek. Szépen fejlődött Szatmár-Németi (a 12 ezer lélekről több mint 20 ezerre); számos helység megkétszerezte lélekszámát, — ilyen Berend, Kak, Kak-Szt-Márton, Szatmár, Zsadány, Dara, Győrtelek, Nagy- és Kis-Korod, Ököritó. De vannak, melyek épen nem fejlődtek, sőt van, a mely érzékenyen veszített (Bereczén volt 785, van 552 lélek, Borzován volt 278, maradt 112!) A helységek méretéből kitünik, hogy fejletlen kis faluk dolgában mekkora a túltengés: 1 B., 1 d, 1 c., 1 b., 10 a., 19 β., és 23 α. Úgy látszik erről a vidékről is kezd már tova költözni a nép, a mi a Szamos-mellék termékeny talaján, a nép kedvező viszonyai közt elég feltünő. A román helységek mérete: 3 b., 10 a., 22 β., 19 α. Főleg ott fejlődnek erősen a román faluk, hol a Szamos már messze elhagyta a hegyeket, és sík területen mossa medrét; úgy látszik a románság is ebben az irányban akar növekedni, és terjeszkedni a Tisza felé. A *nyelvhatár körül* valamennyi község *poliglott;* a román Udvarin és Patóházán van V—V°, Aranyos-Medgyesen és Apán IV—IV°, Görbeden III°, Lippón és Hlobán II - II° magyar, — míg román minoritás van a magyar Szinyér-Váralján és Nagy-Kolcson V—V°, Józsefházán IV°, Pálfalván és Krassón III—III°, Berend, Borbács-Apáti és Szamos-Korod falukban II—II° erejű. Ily viszonyok közt a határnak újabb eltolódása valószinű, — ma az etnikai erőmérleg még ingadozik. Ez ingás le Szatmár városig, s fel Somkutig kiterjed. A Szamos—Lápos-köz magyar szigetjén: Sáros-Berkeszen a román kisebbség IV°, viszont Nagy-Somkuton a magyar minoritás V°, Hosszufalun III°.

Szatmár-Németin alul az ingásnak vége, ott a magyar fajnép szilárdul áll területén, s a helységek túlnyomólag (40 közül 32) tiszta magyarok, — míg tiszta román falu az egész vonalon 10-nél több nincs.

A magyar nép vallásra e vidéken is többnyire ev. ref., a román kizárólag g. kath.

Tekintsük meg végül a megye *nyugati* térszakaszait: a Bükkségtől az ecsedi lápig, a Kraszna vizétől az Érmellékig.

A Bükk-hegység alatt (1 magyar, 6 német, 17 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szinyér-váraljai j.									
Uj-Huta	α	román	IV°n.II°m.	e.	r. *kath*	V° g.	—	nőtt	román
Ó-Huta	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° r.	i.	»	»
Mogyorós	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Papbikó	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Válaszút	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Erdődi járás.									
Szinfalu	β	*német*	III°r. II°m.	—	*r. kath.*	III° g.	e. i.	nőtt	német
Ivacsko	α	román	I° n.	m.	g. kath.	I° r.	i. e.	»	román
•Alsó-Homorod	β	*német*	II° r.	m. e.	*r. kath*	II° g	i. e.	»	német
Páczafalu	α	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r.	»	román
Közép-Homorod	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Felső-Homorod	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	e.	»	»
Száldobágy	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Oláh-Medgyes	β	román	I° e.	m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Oláh-Gyűrüs	β	román	I° m.	n. e.	g. kath.	I° a.	r. e.	»	»
Oláh-Hódos	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Kis-Szokond	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	e.	nőtt	»
Lophágy	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	r.	»	»
•Nagy-Szokond	β	*német*	III°m. II°r.	—	*r. kath.*	III° g.	i. e.	»	német
Felső-Boldád	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	»	román
‡*Kraszna-Béltek*	a	*német*	II°m. II°r.	e	*r. kath.*	II° g.	i. e.	»	német
Als'-Boldád	α	román	I° m.	e.	g. kath	I° r.	i.	»	román
Sándorfalu	α	*német*	I° r.	m. e.	*r. kath.*	I° g.	i.	»	német
•Szakasz	β	*német*	III°r. II°m.	e.	*r. kath.*	III° g. II° i	e.	»	*román*
‡*Erdőd*	b	*magyar*	IV° n.	r. e.	*r. kath.*	II° g.	e. i.	»	*német*

A Homoród-mező (1 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Erdődi járás.									
Réztelek	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	román
Oroszfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Hirip	a	*magyar*	II° r.	—	*g. kath.*	V° e.	i. r.	»	magyar
‡*Madarász*	a	román	II° n.	m. e.	g. kath.	II° r.	i. e.	»	román

Az ecsedi-láp körül (10 magyar, 1 német, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta a népesség	előtt a fajtöbbség volt
Csengeri járás.									
•Szamos-Dob	a	*román*	IV° m.	—	*g. kath.*	III° e.	i. r.	nőtt	*magyar*
Csenger-Bagos	a	magyar	V° r.	n.	*g. kath.*	IV° e.	r. i.	»	magyar
Csenger-Ujfalu	β	magyar	I° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	»
Ura	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° g	i. r.	»	»
•Tyukod	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° g.	i. r.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-károlyi j.									
•.•Nagy-Károly	A	magyar	I° r.	n.	r. kath.	III°g. II°e.	i. á.	nőtt	magyar
Kaplony	a	magyar	I° n.	e.	r. kath.	II° e.	g. i.	›	›
Kálmánd	β	*német*	V° m.	—	r. kath.	I° e.	—	›	német
•Börvely	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	*fogyott*	magyar
Fény	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° g.	e.	nőtt	német
•Csanálos	a	magyar	IV° n.	—	r. kath.	I° g.	—	›	*német*
•Vállaj	a	magyar	I° h.	v.	r. kath.	III°g. II°e.	i.	›	*német*
Mérk	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° g.	i.	›	magyar

A Kraszna-völgy (13 magyar, 8 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség	a fajtöbbség volt
Erdődi járás.									
Rákos-Terebes	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	román
Nántű	β	*román*	III°n. II°m.	e.	*g. kath.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	›
•Dobra	a	magyar	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	*fogyott*	magyar
Gyöngy	β	*román*	III° m.	—	*g. kath.*	II° r.	i. e.	*fogyott*	román
•Géres	a	magyar	I° r.	n. e.	*ev. ref.*	I° i.	g.	*fogyott*	magyar
:*Király-Darócz*	b	magyar	IV° r.	—	*g. kath.*	IV°r. III°e.	i.	*fogyott*	›
Piskártos	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	—	nőtt	román
•Tőke-Terebes	a	*román*	V° n.	m. e.	*g. kath.*	V° r.	i. e.	·	›
Nagy-károlyi j.									
Esztro	α	*román*	II° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i. e.	*fogyott*	román
•Kraszna-Szt-Miklós	β	*román*	III° m.	e.	*g. kath.*	II° e.	r. i.	nőtt	›
•Nagy-Majtény	a	magyar	I° r	n.	r. kath.	II° g.	e.	›	*német*
Gilvács	α	magyar	I° n.	r.	r. kath.	I° g.	e.	·	*német*
•Kis-Majtény	a	*román*	V° m.	—	*g. kath*	IV° e.	i. r.		*magyar*
Domahida	β	magyar	IV° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	›	magyar
Máté-szalkai j.									
:*Nagy-Ecsed*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
•Fábiánháza	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV°g. II°i.	r.	›	·
Nyír-Csaholy	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV°g. II°e.	i.	·	›
:*Máté-Szalka*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° i.	r. g.	›	
Ó-Pályi	a	magyar	—	—	*g. kath.*	III°e. II°i.	r.	›	
Paraszna	β	magyar	—	—	*g kath.*	III°e. II°i.	r.	·	
•Nagy-Dobos	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°g. II°r	i.		·

Az érmelléki mező (6 magyar, 2 német, 5 román, 1 orosz helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség	a fajtöbbség volt
Nagy-károlyi j.									
:*Genes*	a	magyar	III° r.	—	*ev. ref*	III° g.	r. i.	nőt	magyar
•Mező-Terem	a	*német*	IV° r.	—	*r. kath.*	IV° g.	i. e.	›	*román*
Vezend	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	román
Portelek	β	*román*	I° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	i. e.	*fogyott*	›
Iriny	β	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	*fogyott*	magyar
•Dengeleg	a	*román*	IV°m. II°n.	—	*g. kath.*	III°e. II°r.	i.	nőtt	*magyar*
:*Ér-Endréd*	a	magyar	II° r.	—	ev. ref.	IV° g.	r. i.	›	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
{ :*Mező-Petri*	a	*német*	II° m.	r.	*r. kath.*	I° g.	e. i.	nőtt	német
{ Reszege	β	*román*	III° m.	—	*g. kath.*	I° e.	r. i.	*fogyott*	román
:*Szaniszló*	d	*román*	V°m. II°n.	—	*g. kath*	IV°r. II°e.	i.	nőtt	»
{ *Csomaköz	b	magyar	III°n. II°r.	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	»	magyar
{ Bere	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	*fogyott*	»
{ •Ér-Körtvélyes	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	nőtt	»
{ Penészlek	a	*orosz*	II° m	r.	*g. kath.*	I° i.	e. r.	»	orosz
A Nyirség (10 magyar helységgel):									
Máté-szalkai j.									
{ •Nyir-Vasvári	a	magyar	—	—	g. kath.	I° r.	e. i.	nőtt	magyar
{ Nyir-Császári	β	magyar	—	—	g. kath.	II° r.	e. i.	»	*orosz*
{ Derzs	β	magyar	I° n.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	»	*orosz*
{ Iklód	α	magyar	I° e.	—	ev ref.	II° g.	r. i.	(nincs adat)	
{ •Kántor-Jánosi	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	nőtt	magyar
{ Gebe	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	*fogyott*	»
{ •Nyir-Megyes	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° g.	—	*fogyott*	»
{ •Hódász	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. II°i.	r.	*fogyott*	»
{ Jármi	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°i. II°g.	r.	*fogyott*	»
{ Papos	α	magyar	II° n.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	nőtt	»

A Bükk az Avassal az utolsó két nagy bérczhullám, a mit az erdélyi talaj északkeleten az alföldi rónáig vet. A Bükkség alatt, egyfelől a Szamos, másfelől a Kraszna vize ereszkedik a rónaságra, a Tisza-völgy felé. A Kraszna áthalad a Homorod-mezőn, vízzel táplálja az ecsedi nagy lápot, aztán a Szamoshoz fordul, s a tiszai torkolat fölött egyesül vele. Ezektől délnyugatra az Érmelléken át nyugatra a Nyirségen át, kitárul a szemhatár a bihari s a szabolcsi lapály felé.

E térszakaszokon a megye nyugati részét 86 helység népesíti be: 41 magyar, 10 német, 34 román s 1 orosz. A magyar helységek zöme a rónaságon, a román helységeké a Bükk alatt és körül egy tagban fekszik, — de a nyelvhatárok feltünően kuszáltak és töredezettek.

A *magyar* határvonal, mely a *Szamos-völgyben* Hiripre s onnét Amacz, Ombód és Pálfalva községeken át Szatmár-Németiig *nyugatra hátrál*, Óvárinál *délnyugatnak* fordul, — Csenger-Bagos és Domahida közt átlépi az *ecsedi lápot*, majd Gilvácson, Nagy-Majtényon át az *Érmellékre* tart, — megérinti Gencs, Csomaköz, Piskolt és Iriny községeket, hogy Ér-Kőrösnél a *Szilágyságba*, s onnan *Biharba forduljon*. A *román* nyelvhatár a Bükkség alatt előbb a *Homoród-mezőt* szeli Ivacsko, Réztelek, Oroszfalu és Madarász községeken át, aztán a Szamos-völgyben *Szatmár-Zsadányig előre tör*, majd Szamos-Dobnál délnyugatra fordul Kis-Majtény, Tőke-Terebes, és Kraszna-Szt-Miklós felé, honnan Ér-Giroltnál *szilágymegyei területre* tér, de ismét *visszakerül Szatmár határához*,

hogy Vezend és Portelek érintése után *másodszor járja meg a Szilágyságot*, s úgy kövesse a magyar vonalat *Biharba.*

A mily tétova a két nyelvi határvonal, oly hullámzó a fajnépesség aránya e vonalak mentén, s oly szaggatott a *benső nyelvterület* is, hol egymást érik a szigetképződmények: *magyar* területen 3 román, 4 német s 1 orosz, — román területen 4 magyar s 6 német szigettel.

A *svábok* a XVIII. század elején telepedtek meg, kiket rajnai hazájukból az inség űzött Magyarországba. Szatmárban a sváb könnyen gyökeret vert akkor, mert a kurucz háboruk befejeztével, híjja volt ott a munkaerőnek: a magyar jobbágyokat elszéleszté a háboruság, — a román pedig az Avasban vonta meg magát. Csakhamar sváb gyarmatok virágoztak e területen. Jöttek Ugocsából s Beregből *oroszok* is, a kik szintén alkottak néhány telepet. Szigeteik körül azóta a magyar s a román elem egyaránt igyekezett terjeszkedni. Valóban kevés terület van országszerte, hol a fajnépek közt erősebb lett volna a versengés, mint Szatmár e vidékén.

Verseny nyomaival találkozunk a nyelvhatárok körül, melyek már *régóta ingadoznak.* Félszáz év előtt a Szamos s az Érmellék közt 12 német és 3 orosz telep létezett. Azóta Erdőd, Nagy-Majtény, Gilvács, Csanálos és Vállaj, a mik akkor sváb faluk voltak, továbbá Derzs és Nyir-Császári, a mik orosz faluk voltak, majdnem teljesen *megmagyarosodtak,* — csak Erdődön és Csanáloson van ma is IV–IV° német kisebbség. Ellenben Mező-Teremen és Szakaszon, hol egykor románok telepedtek meg, ma a *sváboké* a többség; Dengelegen és Szamos-Dobon pedig, a mik félszáz éve magyar faluk voltak, ma a *román* elem van többségben.

Így hullámzik a fajnépek mai aránya is a nyelvhatárok körül s a nyelvszigeteken. Azért már a közel jövőben várható e vidéken a *nyelvterületek lényeges átalakulása.*

Az utolsó népszámláláskor erős *magyar kisebbség* volt: Kálmánd (V°), Nagy-Szokond (III°), Kraszna-Béltek, Mező-Petri és Fény (II—II°) *sváb* falukban, — továbbá Kis-Majtény és Szaniszló (V—V°), Dengeleg és Szamos-Dob (IV - IV°), Kraszna-Szt-Miklós, Gyöngy és Reszege (III—III°), Mező-Petri és Esztro (II—II°) *román* községekben, s az *orosz* Penészleken (II°). Ugyanakkor erős *román kisebbség* mutatkozott: a *magyar* Csenger-Bagoson (V°), Király-Daróczon és Domahidán (IV—IV°), Gencsen (III°), Irinyben, Ér-Endréden és Hiripen (II—II°), — továbbá a *sváb* Mező-Teremen (IV°), Szinfalun és Szakaszon (III—III°), Alsó-Homoródon (II°). Végre erős *német kisebbség* fejlődött a *magyar* Erdődön és Csanáloson (IV—IV°), Csomaközben (III°) és Paposon (II°), — a román Tőke-Terebesen (V°), Uj-Hután (IV°), Nántün (III°) és Madarászon (II°).

Az új számlálás eredményei világot fognak vetni a nyelvterületi viszonyok kérdésére. Mi találgatásokba nem bocsátkozhatunk, de megállapítjuk a következő tényeket: I. A magyar helységek termetesebbek, mint a másajkúak: méretük 1 A., 1 d., 1 c., 3 b., 23 a., 8 β., 4 α., — míg a román helységeké 1 d., 4 a., 17 β., 12 α., — a sváb helységeké

5 a., 4 β., 1 α., s az orosz helységé 1 a. Maga Nagy-Károly 10 ezer lelket meghaladó magyar lakosával felül mulja e vidék összes román vagy német helységeinek lélekszámát. II. A magyar helységek közel fele: 16 monoglott, tiszta román helység pedig csak 1 van, tiszta német egy sincs. III Erős magyar kisebbség több esetben mutatkozik másajkú majoritással szemközt, mint viszont. Az erőmérleg tehát a magyar elem javára hajlik. De hátrányos befolyást gyakorolhat reá a költözési mozgalom: e vidéken 10 magyar, s 8 román községben fogyott a népesség az utolsó 50 év alatt.

Vallásra a magyarság e térszakaszokon is túlnyomólag ev. ref., csak Nagy-Károly és Erdőd vidékén r. kath., — a német elem a római, a román s az orosz elem a g. kath. egyház híve.

Foglaljuk össze az előadottakat.

A megyében van 4 magyar *város* (Nagy-Károly, a megye székhelye, Szatmár-Németi, Nagy-Bánya és Felső-Bánya). A *nagyközségek* száma 14, ú. m. 10 magyar, 3 román s 1 német. A kisközségek 81 *körbe* kapcsolvák, 74 kör áll 2—5, hét kör 6—7 faluból. A fajtöbbség 50 körben magyar, 27-ben román, 4-ben német.

A *helységméretek* megyeszerte ilyenek:

Fajtöbbségre	*Méretre* B.	A.	C.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	1	3	3	6	47	55	37	154	helység.
román	—	—	—	1	—	4	27	63	47	142	
német	—	—	—	.	—	—	4	5	1	10	
orosz	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	

Tiszta magyar helység van megyeszerte 87, *tiszta román* 16, monoglott német és orosz helység *nincs*.

Szórványosan előfordul a *magyar* elem 75 román helységben, — a *román* elem 21 magyar s 1 német helységben, — a *német* elem 7 magyar, 8 román, — a *czigány* elem 7—7 magyar és román helységben, végre a *tót* 3, s a *horvát* 1 magyar helységben.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség:* IV–V° magyar	IV–V° román	IV–V° német	IV–V° egyéb ny.	II–III° magyar	II–III° román	II–III° német	II–III° egyéb ny.	
magyar	*	9	2	—	*	14	3	—	helységben.
román	15	*	2	—	14	*	4	1	
német	—	1	*	—	4	3	*	—	
orosz	—	—	—	—	1	—	—	—	

A *felekezetek* képe ez: A *magyar* helységek közül 15 r. kath., 24 g. kath., 1 ág. ev., 114 ev. ref.; a *román* helységek közül 1 r. kath., 139 g. kath., 2 kel. gör.; a 10 *német* helység r. kath., végre a megye egyetlen *orosz* helysége *g. kath.*

A felekezeti *kisebbségek* így állanak egymáshoz:

A felekezeti többség	*A felekezeti kisebbség* IV—V° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ev. ref.	II—III° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ev. ref.	izr.	
r. kath.	*	5	—	1	*	13	—	1	—	helységben.
g. kath.	9	*	—	11	13	*	—	17	8	
kel. gör.	—	—	*	—	—	—	*	—	—	
ev. ref.	—	14	—	*	9	28	1	*	—	
ág. ev.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	

G. kath. felekezeti kisebbség jóval többször fordul elő, mint román kisebbség. Az előbbiek közt tehát jelentékeny hányad esik g. kath. vallású magyarokra. Láttuk ennek példáit már Biharban. Vannak az ethnografusok közt, kik a nyirségi g. katholikusokat is megmagyarosodott oroszoknak tartják. E kérdésre mi nem terjeszkedünk ki.

Szatmármegye *nyelvterületi* viszonyairól a következő vázlatot adhatjuk: A magyar helységek zöme; 143 az alföldi és felvidéki magyar nyelvterülethez zárkozva egy tagban fekszik a megye nyugati térszakaszain, — 136 román helységnek a bérczes keleti oldalon szintén egységes az összefüggése a szomszéd megyék román képződményeivel. Nyelvszigeteket alkotnak: 11 magyar. 6 román, 10 német s 1 orosz falu.

Teljesen megváltozik az etnikai viszonyok képe a magyar alföldi *belmegyék* területén. Most ezekhez fordulunk.

Szabolcs megye.

Alakra szabálytalan háromszöghöz hasonlít, melynek alapszára Bihar-, Hajdú és Borsod megyéket érinti, oldalszárainak egyike Szatmár- és Bereg megyék határában, másika a zempléni határban fekszik, — csúcspontjával pedig felér Ungba.

E csúcspontot — túl a Tiszán — a Latorcza vize mossa; a két oldalszár mellett a Tisza vize kanyarog el, Beregtől Ungig északnyugati, Ungból le Borsodig délnyugati folyással. Köztük fekszik félsziget gyanánt a Tiszaköz, melyet némelyek Tiszahátnak neveznek. A folyamon nyugat felé Szabolcs megye határa két ízben is áthajol Zemplén szélén egy-egy nyúlványnyal előbb a bodrogközi, aztán a taktaközi Tiszaszigetbe.

A délkeleti oldalon, Szatmár, Bihar és Hajdú megyék felé, homokos síkföld terül el: a Nyirség, melynek dombhullámai közt szikes tavak képződtek és mocsarak, tócsák pusztai lagunái keletkeztek. Ez ingoványokat lassankint eltüntetik a lecsapoló csatornák, a mik már is fél millió k. hold területet mentettek meg a földgazdaság számára.

E megye a török világban egészen elpusztult. Felújítása a XVIII. század elején indult meg. Itt is sokféle telepes nép jelent meg, de ezek

alig másfél száz év alatt összeolvadván, megmagyarosodtak. A szabolcsi magyar fajta ma a legszebb fajnépek közül való.

A rónaságon 134 helység épült, valamennyi magyar. E képződmények két főcsoportjáról fogunk szólni, külön tárgyalva azokat, melyek a Tiszavidéken, s külön azokat, melyek a Nyirségen feküsznek.

Elsőben a Tisza-vidék felé fordulunk.

A Tisza-völgy (50 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyob	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai járás.									
Kis-Varsány	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	*fogyott*	magyar
Nagy-Varsány	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Gemzse	β	magyar	II° n.	t.	ev. ref.	II°r. II°i.	g.	*fogyott*	»
•Gyürc	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	*fogyott*	»
Bács-Aranyos	β	magyar	I° n.	—	*g. kath.*	III°e. II°i.	r.	*fogyott*	»
•Kopács-Apáti	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	*fogyott*	»
Cserepes-Kenéz	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	»
Őrmező	β	magyar	I° t.	n.	*g. kath.*	V° g.	e. i.	»	»
•Őr-Ladány	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° i.	g. r.	»	»
Benk	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Mogyorós	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
•Eperjeske	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Tisza-Szt-Márton	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	«	»
Zsurk	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Bezkéd	a	magyar	—	—	ev ref.	II° r.	i. g.	»	»
Tuzsér	a	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kisvárdai járás.									
Komoró	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	magyar
•Fényes-Litke	a	magyar	—	—	*r. kath.*	V° e.	g. i.	»	»
Veresmart	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	»
•Dőge	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kékcse	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»
•Kanyár	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g.	»	»
:*Dombrád*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Bogdáni járás.									
Berkesz	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
•Gégény	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.g.a.	»	»
:*Demecser*	b	magyar	—	—	ev. ref.	IV°r. II°i.	g.	»	»
•Kék	a	magyar	—	—	ev. ref.	II°r. II°i.	g.	»	»
Beszterce	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Rád	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	i.g.á.	»	»
•Vasmegyer	a	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III°r.	g. i.	»	»
:*Kemencse*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°i.	g.	»	»
:*Nyir-Bogdány*	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. g.	»	»
:*Kotaj*	b	magyar	III° t.	n.	*r. kath.*	III° g.	e.a.i.	»	»
:*Nagy-Halász*	c	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Csengeri járás.									
•Ökörító	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
Rápolt	α	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° i.	g.	*fogyott*	»
Sályi	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	nőtt	»
•Porcsalma	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° g.	i. r.	»	»
Pátyod	β	magyar	—	—	*g. kath.*	IV° r.	e. i.	»	*tót*
Angyalos	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	magyar
Hermánszeg	α	megvar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
Tatárfalu	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	r. i.	*fogyott*	»
Szamos-Becs	α	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	nőtt	»
•Komlód-Tótfalu	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Dara	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. III°r.	i.	»	»
:*Csenger*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	»	»
Óvári	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	III° g.	i. r.	»	»
•Vetés	a	magyar	II° r.	n.	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	»
Szatmár-németii j.									
•.•Szatmár-Németi	B	magyar	I° r.	n. e.	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
Pálfalva	α	magyar	III° r.	—	ev. ref.	III° g.	r. i.	»	»
Szatmár-Zsadány	a	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° e.	i.	»	román
Amacz	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	*fogyott*	magyar
•Ombód	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° g.	i.	nőtt	»
Pettény	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	IV° g.	r. i.	»	»
Kak-Szt-Márton	β	magyar	I° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	»
Kak	α	magyar	II° r.	—	*g. kath.*	III° e.	r. i.	»	»
•Udvari	a	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	III° e.	i. r.	»	román
Berend	α	magyar	II° r.	—	ev. ref.	V° g.	i. r.	»	*román*
Dobrács-Apáti	α	magyar	II° r.	n.	ev. ref.	V° g.	r. i.	»	magyar
•Szamos-Korod	α	magyar	II° r.	e.	ev. ref.	V° g	i. r.	»	»
Kis-Kolcs	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	IV° g.	i.	»	»
Nagy-Kolcs	β	magyar	V° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i.	»	»
Berencze	β	*román*	I° m.	e.	*g. kath.*	I° i.	e. r.	*fogyott*	román
Görbed	β	*román*	III° m.	n. e.	*g. kath.*	III° e.	i. r.	nőtt	*magyar*
Józsefháza	a	magyar	IV°r. II°n.	o.t.e.	*g. kath.*	IV°r. III°e.	i.	»	*román*
•Aranyos-Medgyes	b	*román*	IV° m.	—	*g. kath*	II° i.	e. r.	»	román
Patóháza	a	*román*	V° m.	—	*g. kath.*	IV° e.	i.	»	»
•Krassó	a	magyar	III° r.	—	ev. ref.	IV° g.	i. r.	»	magyar
Lippó	β	*román*	II° m.	—	*g. kath.*	I° i.	e. r.	»	román
Szinyér-váraljai j.									
•Apa	b	román	IV° m.	n.	g. kath.	III° e.	i. r.	nőtt	román
Szamostelek	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	*fogyott*	»
:*Szinyér-Váralja*	d	*magyar*	V° r.	—	g. kath.	III° r. II° e.	i.	nőtt	magyar
Sebespatak	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	(nincs adat)	
•Hloba	β	román	II° m.	n. e.	g. kath.	II° r.	i e.	»	román
Borhida	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r. e.	»	»
Veresmart	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
•Remetemező	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Barlafalu	a	román	III° n.	m. e.	g. kath.	III° r.	i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagybányai járás.									
•Nagy-Sikárló	a	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	nőtt	román
Kis-Sikárló	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° r.	i. e.	*fogyott*	»
Monostor	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Aranyosmoző	α	román	I° m.	n.	g. kath.	I° i.	—	*fogyott*	»
Balotafalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	nőtt	román
•Erdőszáda	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. e.	»	»
Oláh-Ujfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	»	»
Oláh-Tótfalu	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	-	»	»
Tománya	β	román	I° e.	n. m.	g. kath.	I° i.	—	»	»
Farkasaszó	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	r.	»	»
Nagy-Somkuti j.								A *fajnépesség* 50 év előtt volt	
Pribékfalva	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	r. e.	román	
Dánfalva	α	román	I° m.	e.	g. kath.	II° i.	r.	román	
•Fehérszék	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i:	r.	román	
Lukácsfalva	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román	
•Nagy-Nyires	a	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	e.	román	
Tölgyes	α	román	I° e.	—	g. kath.	I° i.	—	román	
Gyökeres	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)	
Jávorfalu (Strezser)	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	(nincs adat)	

A Szamos—Lápos-köz (1 magyar, 21 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	A fajnépesség 50 év előtt volt
Nagy-somkuti j.								
Fericse	α	román	II° c.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Nagy-Körtvélyes	β	román	—	—	g. kath.	I° i.	—	román
Somkutpataka	a	román	—	—	kel. gör.	I° g.	—	román
•Jeder	β	román	I° n.	—	g. kath.	I° i.	—	román
Váralja	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	—	román
Durusa	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Gaura	β	román	I° m.	c.	g. kath.	I° i.	r.	román
Hovrilla	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Törökfalu	β	román	I° m.	e.	g. kath.	I° i.	k.	román
Kis-Buny (Jóháza)	β	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Butyásza	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Csolt	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	k.	(nincs adat)
:*Nagy-Somkut*	b	román	V° m.	n. c.	g. kath.	III°i. II°r.	c. k. á.	román
Berkeszpataka	β	román	—	—	g. kath.	—	—	román
•Sáros-M.-Berkesz	β	*magyar*	IV° r.	e.	*ev. ref.*	II° k.	g. i. r.	magyar-román
Nagy-Fentős	β	román	I° n.	m. e.	kel. gör.	I° i.	g.	román
Puszta-Fentős	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Szappanpataka	α	román	—	—	g. kath.	—	—	román
Kis-Fentős	α	román	—	—	g. kath.	I° i.	k.	román
Hosszúfalu	β	román	III° m.	—	g. kath.	III° e.	r. i.	román
Magosfalu	α	román	I° m.	—	g. kath.	I° i.	—	román
•Puszta-Hidegkut	α	román	I° e.	m.	g. kath.	II° i.	—	román

A Szamos vonalnak a megyében felső harmadát román, alsó kétharmadát magyar fajnép lakja; a felső szakaszt hegyek kisérik kétfelől, — az alsó nyilt lapályos terület. A nyelvhatár magyar részről Józsefháza, Berend, Nagy- és Kis-Kolcs, Krassó, — román részről Apa, Aranyos-Medgyes, Görbed, Berencze, Patóháza és Lippó falukon vonul át.

A magyar határ mögött 54 magyar helység közt 1 román nyelvsziget, a román határ mögött 53 román helység közt 2 magyar sziget fekszik. Amaz: Udvari, Szatmár-Németi közelében, emezek: Szinér-Váralja, az Avas alatt, és Sáros-Berkesz, a Szamos-Lápos-közben. E szigetségek már félszáz éve léteztek; a nyelvhatárok azonban másképp feküdtek: Görbed akkor magyar, Józsefháza és Berend pedig román helység volt.

Egyéb változás a hosszú vonalon az utolsó évtizedek alatt nem történt, kivéve azt, hogy Pátyod, melyet a régi statisztika *tót* falunak ismert (g. kath. vallását tekintve, eltótosodott zempléni vagy ungi orosz fajnép lakhatta akkor), azóta teljesen magyarrá lett.

A magyar községek a Szamos—Lápos-köztől le a Szamos torkolatig nem elég népesek. Szépen fejlődött Szatmár-Németi (a 12 ezer lélekről több mint 20 ezerre); számos helység megkétszerezte lélekszámát, — ilyen Berend, Kak, Kak-Szt-Márton, Szatmár, Zsadány, Dara, Győrtelek, Nagy- és Kis-Korod, Ököritó. De vannak, melyek épen nem fejlődtek, sőt van, a mely érzékenyen veszitett (Bereczén volt 785, van 552 lélek, Borzován volt 278, maradt 112!) A helységek méretéből kitünik, hogy fejletlen kis faluk dolgában mekkora a túltengés: 1 B., 1 d, 1 c., 1 b., 10 a., 19 β., és 23 α. Úgy látszik erről a vidékről is kezd már tova költözni a nép, a mi a Szamos-mellék termékeny talaján, a nép kedvező viszonyai közt elég feltünő. A román helységek mérete: 3 b., 10 a., 22 β., 19 α. Főleg ott fejlődnek erősen a román faluk, hol a Szamos már messze elhagyta a hegyeket, és sík területen mossa medrét; úgy látszik a románság is ebben az irányban akar növekedni, és terjeszkedni a Tisza felé. A *nyelvhatár körül* valamennyi község *poliglott;* a román Udvarin és Patóházán van V—V°, Aranyos-Medgyesen és Apán IV—IV°, Görbeden III°, Lippón és Hlobán II—II° magyar, — míg román minoritás van a magyar Szinyér-Váralján és Nagy-Kolcson V—V°, Józsefházán IV°, Pálfalván és Krassón III—III°, Berend, Borbács-Apáti és Szamos-Korod falukban II—II° erejű. Ily viszonyok közt a határnak újabb eltolódása valószinű, — ma az etnikai erőmérleg még ingadozik. Ez ingás le Szatmár városig, s fel Somkutig kiterjed. A Szamos—Lápos-köz magyar szigetjén: Sáros-Berkeszen a román kisebbség IV°, viszont Nagy-Somkuton a magyar minoritás V°, Hosszufalun III°.

Szatmár-Németin alul az ingásnak vége, ott a magyar fajnép szilárdul áll területén, s a helységek túlnyomólag (40 közül 32) tiszta magyarok, — míg tiszta román falu az egész vonalon 10-nél több nincs.

A magyar nép vallásra e vidéken is többnyire ev. ref., a román kizárólag g. kath.

Tekintsük meg végül a megye *nyugati* térszakaszait: a Bükkségtől az ecsedi lápig, a Kraszna vizétől az Érmellékig.

A Bükk-hegység alatt (1 magyar, 6 német, 17 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szinyér-váraljai j.									
Uj-Huta	α	román	IV°n.II°m.	e.	*r. kath*	V°g.	—	nőtt	román
Ó-Huta	α	román	I°m.	n.	g. kath.	I°r.	i.	»	»
Mogyorós	β	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	»	»
Papbikó	α	román	I°n.	m.	g. kath.	I°i.	—	»	»
•Válaszút	β	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	»	»
Erdődi járás.									
Szinfalu	β	*német*	III°r. II°m.	—	*r. kath.*	III°g.	e. i.	nőtt	német
Ivacsko	α	román	I°n.	m.	g. kath.	I°r.	i. e.	»	román
•Alsó-Homorod	β	*német*	II°r.	m. e.	*r. kath*	II°g	i. e.	»	német
Páczafalu	α	román	I°m.	e.	g. kath.	I°i.	r.	»	román
Közép-Homorod	β	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	»	»
Felső-Homorod	α	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	e.	»	»
Száldobágy	β	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	»	»
•Oláh-Medgyes	β	román	I°e.	m.	g. kath.	I°i.	—	»	»
Oláh-Gyűrűs	β	román	I°m.	n. e.	g. kath.	I°a.	r. e.	»	»
Oláh-Hódos	α	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	*fogyott*	»
Kis-Szokond	α	román	I°m.	n.	g. kath.	I°i.	e.	nőtt	»
Lophágy	α	román	I°m.	n.	g. kath.	I°i.	r.	»	»
•Nagy-Szokond	β	*német*	III°m. II°r.	—	*r. kath.*	III°g.	i. e.	»	német
Felső-Boldád	β	román	—	—	g. kath.	I°i.	—	»	román
:*Kraszna-Béltek*	a	*német*	II°m. II°r.	e	*r. kath.*	II°g.	i. e.	»	német
Als'-Boldád	α	román	I°m.	e.	g. kath	I°r.	i.	»	román
Sándorfalu	α	*német*	I°r.	m. e.	*r. kath.*	I°g.	i.	»	német
•Szakasz	β	*német*	III°r. II°m.	e.	*r. kath.*	III°g. II°i	e.	»	*román*
:*Erdőd*	b	*magyar*	IV°n.	r. e.	*r. kath.*	II°g.	e. i.	»	*német*

A Homoród-mező (1 magyar, 3 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Erdődi járás.									
Réztelek	β	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	r.	nőtt	román
Oroszfalu	α	román	I°m.	—	g. kath.	I°i.	—	»	»
•Hirip	a	*magyar*	II°r.	—	*g. kath.*	V°e.	i. r.	»	magyar
:*Madarász*	a	román	II°n.	m. e.	g. kath.	II°r.	i. e.	»	román

Az ecsedi-láp körül (10 magyar, 1 német, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Csengeri járás.									
•Szamos-Dob	a	*román*	IV°m.	—	*g. kath.*	III°e.	i. r.	nőtt	*magyar*
Csenger-Bagos	a	magyar	V°r.	n.	*g. kath.*	IV°e.	r. i.	»	magyar
Csenger-Ujfalu	β	magyar	I°r.	—	*g. kath.*	IV°e.	i. r.	»	»
Ura	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	V°g	i. r.	»	»
•Tyukod	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I°g.	i. r.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nagy-károlyi j.									
•,•**Nagy-Károly**	A	magyar	I° r.	n.	r. kath.	III°g. II°e.	i.á.	nőtt	magyar
Kaplony	a	magyar	I° n.	e.	r. kath.	II° e.	g. i.	»	»
Kálmánd	β	*német*	V° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
•Börvely	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	*fogyott*	magyar
Fény	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° g.	e.	nőtt	német
•Csanálos	a	magyar	IV° n.	—	r. kath.	I° g.	—	»	*német*
•Vállaj	a	magyar	I° h.	v.	r. kath.	III°g. II°e.	i.	»	*német*
Mérk	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	II° g.	i.	»	magyar
A Kraszna-völgy (13 magyar, 8 román helységgel):									
Erdődi járás.									
Rákos-Terebes	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	r.	*fogyott*	román
Nántű	β	*román*	III°n. II°m.	e.	*g. kath.*	IV° r.	i. e.	*fogyott*	»
•Dobra	a	magyar	I° r.	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	*fogyott*	magyar
Gyöngy	β	*román*	III° m.	—	*g. kath.*	II° r.	i. e.	*fogyott*	román
•Géres	a	magyar	I° r.	n. e.	*ev. ref.*	I° i.	g.	*fogyott*	magyar
:*Király-Darócz*	b	magyar	IV° r.	—	*g. kath.*	IV°r. III°e.	i.	*fogyott*	»
Piskártos •	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° i.	—	nőtt	román
•Tőke-Terebes	a	*román*	V° n.	m. e.	*g. kath.*	V° r.	i. e.	»	»
Nagy-károlyi j.									
Esztro	α	*román*	II° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i. e.	*fogyott*	román
•Kraszna-Szt-Miklós	β	*román*	III° m.	e.	*g. kath.*	II° e.	r. i.	nőtt	»
•Nagy-Majtény	a	magyar	I° r.	n.	r. kath.	II° g.	e.	»	*német*
Gilvács	α	magyar	I° n.	r.	r. kath.	I° g.	e.	»	*német*
•Kis-Majtény	a	*román*	V° m.	—	*g. kath*	IV° e.	i. r.	»	*magyar*
Domahida	β	magyar	IV° r.	—	*g. kath.*	IV° e.	i. r.	»	magyar
Máté-szalkai j.									
:*Nagy-Ecsed*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° i.	g. r.	nőtt	magyar
Fábiánháza	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV°g. II°i.	r.	»	»
Nyír-Csaholy	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV°g. II°e.	i.	»	»
:*Máté-Szalka*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° i.	r. g.	»	»
Ó-Pályi	a	magyar	—	—	*g. kath.*	III°e. II°i.	r.	»	»
Paraszna	β	magyar	—	—	*g. kath.*	III°e. II°i.	r.	»	»
•Nagy-Dobos	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°g. II°r	i.	»	»
Az érmelléki mező (6 magyar, 2 német, 5 román, 1 orosz helységgel):									
Nagy-károlyi j.									
:*Gencs*	a	magyar	III° r.	—	*ev. ref.*	III° g.	r. i.	nőt	magyar
•Mező-Terem	a	*német*	IV° r.	—	*r. kath.*	IV° g.	i. e.	»	*román*
Vezend	β	*román*	I° m.	—	*g. kath.*	I° r.	i.	*fogyott*	román
Pórtelek	β	*román*	I° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	i. e.	*fogyott*	»
Iriny	β	magyar	II° r.	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	*fogyott*	magyar
•Dengeleg	a	*román*	IV°m. II°n.	—	*g. kath.*	III°e. II°r.	i.	nőtt	*magyar*
:*Ér-Endréd*	a	magyar	II° r.	—	ev. ref.	IV° g.	r. i.	»	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Mező-Petri*	a	*német*	II° m.	r.	*r. kath.*	I° g.	e. i.	nőtt	német
Reszege	β	*román*	III° m.	—	*g. kath.*	I° e.	r. i.	*fogyott*	román
:*Szaniszló*	d	*román*	V°m.II°n.	—	*g. kath*	IV°r. II°e.	i.	nőtt	»
*Csomaköz	b	magyar	III°n.II°r.	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	»	magyar
Bere	β	magyar	I° r.	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	*fogyott*	»
*Ér-Körtvélyes	a	magyar	I° r.	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	nőtt	»
Penészlek	a	*orosz*	II° m	r.	*g. kath.*	I° i.	e. r.	»	orosz

A Nyirség (10 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	óta	előtt
Máté-szalkai j.									
*Nyir-Vasvári	a	magyar	—	—	g. kath.	I° r.	e. i.	nőtt	magyar
Nyir-Császári	β	magyar	—	—	g. kath.	II° r.	e. i.	»	*orosz*
Derzs	β	magyar	I° n.	—	g. kath.	II° e.	r. i.	»	*orosz*
Iklód	α	magyar	I° e.	—	ev ref.	II° g.	r. i.	(nincs adat)	
*Kántor-Jánosi	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	nőtt	magyar
Gebe	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	*fogyott*	»
*Nyir-Megyes	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° g.	—	*fogyott*	»
*Hódász	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV°g. II°i.	r.	*fogyott*	»
Jármi	β	magyar	—	—	ev. ref.	III°i. II°g.	r.	*fogyott*	»
Papos	α	magyar	II° n.	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	nőtt	»

A Bükk az Avassal az utolsó két nagy bérczhullám, a mit az erdélyi talaj északkeleten az alföldi rónáig vet. A Bükkség alatt, egyfelől a Szamos. másfelől a Kraszna vize ereszkedik a rónaságra, a Tisza-völgy felé. A Kraszna áthalad a Homorod-mezőn, vízzel táplálja az ecsedi nagy lápot, aztán a Szamoshoz fordul, s a tiszai torkolat fölött egyesül vele. Ezektől délnyugatra az Érmelléken át nyugatra a Nyirségen át, kitárul a szemhatár a bihari s a szabolcsi lapály felé.

E térszakaszokon a megye nyugati részét 86 helység népesíti be: 41 magyar, 10 német, 34 román s 1 orosz. A magyar helységek zöme a rónaságon, a román helységeké a Bükk alatt és körül egy tagban fekszik, — de a nyelvhatárok feltünően kuszáltak és töredezettek.

A *magyar* határvonal, mely a *Szamos-völgyben* Hiripre s onnét Amacz, Ombód és Pálfalva községeken át Szatmár-Németiig *nyugatra hátrál*, Óvárinál *délnyugatnak* fordul, — Csenger-Bagos és Domahida közt átlépi az *ecsedi lápot*, majd Gilvácson, Nagy-Majtényon át az *Érmellékre* tart, — megérinti Gencs, Csomaköz, Piskolt és Iriny községeket, hogy Ér-Kőrösnél a *Szilágyságba*, s onnan *Biharba forduljon*. A *román* nyelvhatár a Bükkség alatt előbb a *Homoród-mezőt* szeli Ivacsko, Réztelek, Oroszfalu és Madarász községeken át, aztán a Szamos-völgyben *Szatmár-Zsadányig előre tör*, majd Szamos-Dobnál délnyugatra fordul Kis-Majtény, Tőke-Terebes, és Kraszna-Szt-Miklós felé, honnan Ér-Giroltnál *szilágymegyei területre* tér, de ismét *visszakerül Szatmár határához*,

hogy Terebő és [illegible] [illegible] már *másodszor járja meg* a *Szilágy-ság[illegible]* s így [illegible] a magyar [illegible].

A mily [illegible] a két nyelv határvonala, oly [illegible] a fajnépesség [illegible] a [illegible] [illegible], s így [illegible] a [illegible] [illegible] is, hol egymást érik a [illegible] magyar [illegible] román, 4 német s [illegible] — román [illegible] 4 magyar s [illegible] német [illegible].

A *svábok* a XVIII. századi [illegible] [illegible] meg, kiket [illegible] [illegible] Magyarországba. Szatmárban a sváb [illegible] gyö-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] volt [illegible] a [illegible] a magyar [illegible] [illegible] a [illegible] — a román pedig az [illegible] [illegible] meg [illegible] [illegible] [illegible] virá-[illegible] [illegible] Ugocsából s Beregből [illegible] is, a kik szin-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a magyar s a román [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] van [illegible] [illegible] a fajnépek [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] mint Szatmár [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] melyek már *[illegible]* Fehérvár [illegible] a Szamos s az Ér[illegible] 12 német és [illegible] Nagy-Majtény, [illegible], Csanálos és [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] és Nyír-Csaszári, a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] *[illegible]* — csak [illegible] és [illegible] [illegible] német [illegible]. [illegible] [illegible] és [illegible] [illegible] meg, ma a *svábok* a [illegible] és Szamos-[illegible] pedig a mai [illegible] [illegible] magyar [illegible] [illegible] [illegible].

Így [illegible] [illegible] a [illegible] s a [illegible] a *[illegible]* [illegible].

Az [illegible] [illegible] magyar [illegible] Kálmánd [illegible] Nagy-[illegible] [illegible] Krasznа-Bélteк, [illegible] és Fény II—II° [illegible] — [illegible] Kis-Majtény és Szamosszeg [illegible] Dengeleg és [illegible], Kraszna-Szt-Miklós, [illegible] és Reszege III—III°, [illegible] és [illegible] [illegible] s az [illegible] Pemeslieken [illegible] a magyar Csenger-[illegible] [illegible] és [illegible] [illegible] III°, [illegible] és [illegible] — [illegible] a *sváb* Mező-Terebes [illegible] és Szaniszló [illegible] Alsó-Homoród II°. [illegible] *német* [illegible] a magyar [illegible] és Csanálosou [illegible] és [illegible] — a román [illegible]-Terebesen [illegible] Nántü [illegible] és [illegible].

[illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] de meg-[illegible] [illegible] A magyar [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] a román [illegible] [illegible] — a sváb helységeké

5 a., 4 *β.*, 1 *α.*, s az orosz helységé 1 a. Maga Nagy-Károly 10 ezer lelket meghaladó magyar lakosával felül mulja e vidék összes román vagy német helységeinek lélekszámát. II. A magyar helységek közel fele: 16 monoglott, tiszta román helység pedig csak 1 van, tiszta német egy sincs. III Erős magyar kisebbség több esetben mutatkozik másajkú majoritással szemközt, mint viszont. Az erőmérleg tehát a magyar elem javára hajlik. De hátrányos befolyást gyakorolhat reá a költözési mozgalom: e vidéken 10 magyar, s 8 román községben fogyott a népesség az utolsó 50 év alatt. Vallásra a magyarság e térszakaszokon is túlnyomólag ev. ref., csak Nagy-Károly és Erdőd vidékén r. kath., — a német elem a római, a román s az orosz elem a g. kath. egyház híve.

Foglaljuk össze az előadottakat.

A megyében van 4 magyar *város* (Nagy-Károly, a megye székhelye, Szatmár-Németi, Nagy-Bánya és Felső-Bánya). A *nagyközségek* száma 14, ú. m. 10 magyar, 3 román s 1 német. A kisközségek 81 *körbe* kapcsolvák, 74 kör áll 2—5, hét kör 6—7 faluból. A fajtöbbség 50 körben magyar, 27-ben román, 4-ben német.

A *helységméretek* megyeszerte ilyenek:

Fajtöbbségre	*Méretre* B.	A.	C.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	1	3	3	6	47	55	37	154	helység.
román	—	—	—	1	—	4	27	63	47	142	
német	—	—	—	--	—	—	4	5	1	10	
orosz	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	

Tiszta magyar helység van megyeszerte 87, *tiszta román* 16, monoglott német és orosz helység *nincs.*

Szórványosan előfordul a *magyar* elem 75 román helységben, — a *román* elem 21 magyar s 1 német helységben, — a *német* elem 7 magyar, 8 román, — a *czigány* elem 7—7 magyar és román helységben, végre a *tót* 3, s a *horvát* 1 magyar helységben.

A súlyosabb *fajkisebbségek* így oszlanak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség:* IV–V° magyar	IV–V° román	IV–V° német	IV–V° egyéb ny.	II–III° magyar	II–III° román	II–III° német	II–III° egyéb ny.	
magyar	*	9	2	—	*	14	3	—	helységben.
román	15	*	2	—	14	*	4	1	
német	--	1	*	—	4	3	*	—	
orosz	—	—	—	—	1	--	—	—	

A *felekezetek* képe ez: A *magyar* helységek közül 15 r. kath., 24 g. kath., 1 ág. ev., 114 ev. ref.; a *román* helységek közül 1 r. kath., 139 g. kath., 2 kel. gör.; a 10 *német* helység r. kath., végre a megye egyetlen *orosz* helysége *g. kath.*

A felekezeti *kisebbségek* így állanak egymáshoz:

A felekezeti többség	A felekezeti kisebbség IV–V° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ev. ref.	II–III° r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ev. ref.	izr.	
r. kath.	*	5	—	1	*	13	—	1	—	helységben.
g. kath.	9	*	—	11	13	*	—	17	8	
kel. gör.	—	—	*	—	—	—	*	—	—	
ev. ref.	—	14	—	*	9	28	1	*	—	
ág. ev.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	

G. kath. felekezeti kisebbség jóval többször fordul elő, mint román kisebbség. Az előbbiek közt tehát jelentékeny hányad esik g. kath. vallású magyarokra. Láttuk ennek példáit már Biharban. Vannak az ethnografusok közt, kik a nyirségi g. katholikusokat is megmagyarosodott oroszoknak tartják. E kérdésre mi nem terjeszkedünk ki.

Szatmármegye *nyelvterületi* viszonyairól a következő vázlatot adhatjuk: A magyar helységek zöme; 143 az alföldi és felvidéki magyar nyelvterülethez zárkozva egy tagban fekszik a megye nyugati térszakaszain, — 136 román helységnek a bérczes keleti oldalon szintén egységes az összefüggése a szomszéd megyék román képződményeivel. Nyelvszigeteket alkotnak: 11 magyar, 6 román, 10 német s 1 orosz falu.

Teljesen megváltozik az etnikai viszonyok képe a magyar alföldi *belmegyék* területén. Most ezekhez fordulunk.

Szabolcs megye.

Alakra szabálytalan háromszöghöz hasonlít, melynek alapszára Bihar-, Hajdú és Borsod megyéket érinti, oldalszárainak egyike Szatmár- és Bereg megyék határában, másika a zempléni határban fekszik, — csúcspontjával pedig felér Ungba.

E csúcspontot — túl a Tiszán — a Latorcza vize mossa; a két oldalszár mellett a Tisza vize kanyarog el, Beregtől Ungig északnyugati, Ungból le Borsodig délnyugati folyással. Köztük fekszik félsziget gyanánt a Tiszaköz, melyet némelyek Tiszahátnak neveznek. A folyamon nyugat felé Szabolcs megye határa két ízben is áthajol Zemplén szélén egy-egy nyúlványnyal előbb a bodrogközi, aztán a taktaközi Tiszaszigetbe.

A délkeleti oldalon, Szatmár, Bihar és Hajdú megyék felé, homokos síkföld terül el: a Nyirség, melynek dombhullámai közt szikes tavak képződtek és mocsarak, tócsák pusztai lagunái keletkeztek. Ez ingoványokat lassankint eltüntetik a lecsapoló csatornák, a mik már is fél millió k. hold területet mentettek meg a földgazdaság számára.

E megye a török világban egészen elpusztult. Felújítása a XVIII. század elején indult meg. Itt is sokféle telepes nép jelent meg, de ezek

alig másfél száz év alatt összeolvadván, megmagyarosodtak. A szabolcsi magyar fajta ma a legszebb fajnépek közül való.

A rónaságon 134 helység épült, valamennyi magyar. E képződmények két főcsoportjáról fogunk szólni, külön tárgyalva azokat, melyek a Tiszavidéken, s külön azokat, melyek a Nyirségen feküsznek.

Elsőben a Tisza-vidék felé fordulunk.

A Tisza-völgy (50 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyob	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai járás.									
Kis-Varsány	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	*fogyott*	magyar
Nagy-Varsány	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
Gemzse	β	magyar	II° n.	t.	ev. ref.	II°r. II°i.	g.	*fogyott*	»
•Gyürc	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° i.	g. r.	*fogyott*	»
Bács-Aranyos	β	magyar	I° n.	—	*g. kath.*	III°e. II°i.	r.	*fogyott*	»
•Kopács-Apáti	β	magyar	—	—	*r. kath.*	III° e.	g. i.	*fogyott*	»
Cserepes-Kenéz	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	»
Őrmező	β	magyar	I° t.	n.	*g. kath.*	V° g.	e. i.	»	»
•Őr-Ladány	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° i.	g. r.	»	»
Benk	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
Mogyorós	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
•Eperjeske	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Tisza-Szt-Márton	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	«	»
Zsurk	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
•Bezkéd	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Tuzsér	a	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kisvárdai járás.									
Komoró	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	magyar
•Fényes-Litke	a	magyar	—	—	*r. kath.*	V° e.	g. i.	»	»
Veresmart	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° g.	r. i.	»	»
•Dőge	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Kékcse	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»
•Kanyár	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g.	»	»
⁝*Dombrád*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Bogdáni járás.									
Berkesz	β	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
•Gégény	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.g.a.	»	»
⁝*Demecser*	b	magyar	—	—	ev. ref.	IV°r. II°i.	g.	»	»
•Kék	a	magyar	—	—	ev. ref.	II°r. II°i.	g.	»	»
Beszterecze	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
Rád	α	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	i.g.á.	»	»
•Vasmegyer	a	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
⁝*Kemencse*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°i.	g.	»	»
⁝*Nyir-Bogdány*	a	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	i. g.	»	»
⁝*Kotaj*	b	magyar	III° t.	n.	*r. kath.*	III° g.	e.a.i.	»	»
⁝*Nagy-Halász*	c	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népének többsége	felekezeti népének kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népének kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Felső-dadai j.									
:*Buj*	b	magyar	I° t	—	*g. kath.*	III° e.	r. i.	nőtt	magyar
:*Ibrány*	c	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	»	»
:*Paszab*	β	magyar	–	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
:*Berczel*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
:*Gáva*	b	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	V°e. II°g.	i.	»	»
:*Vencsellő*	b	magyar	I° t.	n.	*r. kath.*	III°e. II°g.	i.	»	»
:*Balsa*	a	magyar	I° n.	—	*g. kath.*	III°r. IIIe.	i.	»	»
Szabolcs	β	magyar	—	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	»	»
:*Timár*	a	magyar	—	—	*g. kath.*	III° r.	i. á.	»	»
:*Rakamaz*	c	magyar	—	—	*r. kath.*	I° g.	i. e.	»	»
:*Nagyfalu*	a	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV°e. II°g.	i.	»	»
Alsó-dadai j.									
:*Tisza-Eszlár*	b	magyar	–	—	*r. kath.*	IV°e. II°g.	i.	nőtt	magyar
:*Tisza-Lök*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
:*Tisza-Dada*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	nőtt	»
:*Tisza-Dob*	c	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	»	»
:*Tisza-Polgár*	c	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	i.	»	»

A Takta-köz (6 magyar helységgel):

Alsó-dadai j.									
•Tisza-Ladány	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	nőtt	magyar
Tardos	α	magyar	—	—	*r. kath.*	III° g.	e. i.	»	»
•Csobaj	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»
Báj	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
•Pthrügy	a	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i. g.	»	»
Takta-Kenéz	β	magyar	—	–	ev. ref.	III° r.	i.g.á.	»	»

A Bodrog-köz (3 magyar helységgel):

Felső-dadai j.									
Viss	β	magyar	—	–	*r. kath.*	III° e	g. i.	nőtt	magyar
•Kenézlő	a	magyar	—	—	*r. kath.*	IV°g III°e.	a.i.	»	»
Zalkod	α	magyar	I° t.	–	*r. kath.*	IV° g.	e.i.a.	»	»

A Tisza-köz (15 magyar helységgel):

Kis-várdai j.									
:*Tass*	b	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i.	nőtt	magyar
:*Gyulaháza*	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	»
Anarcs	a	magyar	I° t.	e.	ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	»
•Ajak	a	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III°g. II°e.	i.	»	»
•Pátroha	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
Berencs	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
:*Kis-Várda*	d	magyar	I° n.	—	*r. kath.*	IV°i. III°e.	g.	»	»
•Pap	β	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g. i.	*fogyott*	»
Jéke	β	magyar	—	—	*r. kath.*	IV°g. III°e.	i.	nőtt	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
. *Tiszai járás.*									
•Kis-Báka	α	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r g.	nőtt	magyar
Nagy-Báka	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° i.	r. g	»	»
Lövő-Petri	α	magyar	—	--	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»
Lövő	β	magyar	--	—	ev. ref	III° g.	r i.	»	»
: *Tornyos-Pálcza*	a	magyar	--	—	ev. ref	III°g. II°r.	i.	»	»
: *Mándok*	b	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»

A Latorcza-völgy (3 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: légsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai járás.									
Szalóka	β	magyar	--	—	ev. ref.	I° i.	r.	nőtt	magyar
•Eszény	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
Aggtelek	β	magyar	—	—	ev. ref	I° i.	r. g.	»	»

A megye tiszavidéki része sürűbben van benépesítve, mint a nyirségi rész. A községek száma itt 77; méretük: 1 C. (ez Tisza-Polgár), 1 A. (ez Kis-Várda), 6 c., 11 b., 21 a., 29 β., 8 α. Ezek közül 26 nagyközség. Legnagyobb a népbősége a két dadai völgyszakasznak, jelentékeny a tiszaközi is, — leggyengébb a Tisza-szigeteké. Más vidékeken is tapasztalhattuk, hogy a folyam-völgyeknek mekkora vonzó erejük van a népekre; hisz a legelemibb szükséglet nekik, hogy jó levegőjük és vizük legyen. A folyamok partján van mindkettő, — ezért települnek ide oly szivesen. Azt is tapasztalhattuk, hogy a szigetségekben a községek nem igen tudnak fejlődni. A Mura-köztől a Csallóközig, a dunai sziget-köztől a Bodrogközig csupa apró falvakat láttunk, mert a szigeteken kevés a föld ahhoz, hogy nagyobb népességet eltarthasson, s ez a föld van az árvizeknek leginkább kitéve. Így van a Szabolcshoz tartozó Tisza-szigeteken is.

A 77 község erős kétharmada: 55 falu tiszta magyar. Más fajnépekből csak itt-ott találunk szórványosan *tótot*, — legtöbb van Kotajon (III°). *Német* elem még gyérebben mutatkozik, a mi van, az *németajkú izraelita*. Ebből legtöbb van Gemzsén (II°). A *román* elem a Tiszavidékről *végkép elmaradt*. A mi a belőle mult század elején talán volt, azóta megmagyarosodott vagy elszéledt.

Vallásra a megye tiszavidéki népe 17 községben r. kath., 4 községben g. kath., 56-ban ev. ref. Erős felekezeti kisebbség csaknem mindenütt van. Az *izraeliták*, kiknek Erdély s a délvidék nagy részében alig láttuk nyomát, a magyar Alföldön nagyobb arányban mutatkoznak. Mutatkozott néhány példa már bihari és szatlımári talajon is. Szabolcsban az erős zsidó kisebbség még gyakoribb: súlya Kis-Várdán IV°, Őr-Ladányon III°, Kis- és Nagy-Báka, Lövő-Petri, Gyüre, Gemzse, Kemecse, Kék és Demecser falukban II—II°.

Áttérünk a megye délkeleti oldalára, a Nyirséghez.

A Nyirség (57 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt.
Kisvárdai járás.									
{ Laskod	β	magyar			ev. ref.	III° r.	g. i.	nőtt	magyar
{•Petneháza	a	magyar	–	–	*g. kath.*	V°e. II°i.	r.	»	»
:*Kárász*	b	magyar	I° t.	–	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	»	»
Nyirbátori járás.									
{•Nyir-Mada	a	magyar	I° n.	–	ev. ref.	III°i. III°g.	r.	nőtt	magyar
{ Puszta-Dobos	β	magyar	–	–	*g. kath.*	IV°r. II°i.	e.	»	»
{ Őr	β	magyar	–	–	ev. ref.	II° i.	r. g.	»	»
{•Vaja	a	magyar	–	–	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
{ Loránttháza	α	magyar	–	–	ev. ref.	II° i.	g. r.	*fogyott*	»
{ Rokod	β	magyar	I° n.	–	ev. ref.	II° i.	r. g.	*fogyott*	»
{ Jákó	β	magyar	–	–	ev. ref.	III°r. II°i.	g.	*fogyott*	»
{•Nyir-Bakta	β	magyar	–	–	*r. kath.*	IV°g. III°e. II°i.	–	nőtt	»
{ Bessenyőd	β	magyar	–	–	ev. ref.	II° r.	g. i.	*fogyott*	»
{•Ó-Fejértó	a	magyar	–	–	ev. ref.	IV°r. III°g.	i.	nőtt	»
{•Levelek	a	magyar	I° t.	–	*g. kath.*	V°r. II°i.	e.	»	»
{ Magy	α	magyar	I° t.	–	*r. kath.*	III° g.	i. r.	*fogyott*	»
:*Gyulaj*	a	magyar	–	–	*g. kath.*	III°e. II°r.	i.	nőtt	»
:*Mária-Pócs*	a	magyar	I° r.	t.	*g. kath.*	II° r.	i. e.	»	»
:*Pócs-Petri*	a	magyar	–	–	*r. kath.*	II° g.	i. e.	»	»
:*Nyir-Bátor*	a	magyar	–	–	ev. ref.	II° r.	i. g.	»	»
:*Kis-Léta*	a	magyar	–	–	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	»	»
:*Bogát*	b	magyar	I° t.	–	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
{ Pilis	a	magyar	III° r.	t.	*g. kath*	I° r.	e. i.	»	»
{•Piricse	a	magyar	–	–	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	»	»
:*Encsencs*	a	magyar	–	–	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
:*Nyir-Béltelek*	b	magyar	I° e.	–	*g. kath.*	III° r.	i. e.	»	»
:*Nyir-Lugos*	b	magyar	–	–	*g. kath.*	V° r.	i. e.	»	»
Nagy-kállói j.									
:*Nyir-Acsád*	b	magyar	I° r.	t.	*g. kath.*	III°e.	r. i. k.	nőtt	magyar
{•Szent-György-Ábrány	b	magyar	III° r.	o. t.	*g. kath.*	IV°r. II°e.	i.	»	»
{ Buda-Ábrány	α	magyar	I° r.	–	ev. ref.	IV° g.	r. i.	»	»
:*Mártonfalva*	a	magyar	I° t.	r.	ev. ref.	IV° g.	r. i.	»	»
:*Nyir-Adony*	c	magyar	–	–	*g. kath.*	III°r. II°e.	i.	»	»
{•Mihálydi	a	magyar	–	–	ev. ref.	II° g.	i. r.	»	»
{ Gelse	a	magyar	–	–	*g. kath.*	IV°e. II°i. II°r.	–	»	»
{•Szakoly	a	magyar	–	–	ev. ref.	IV°g. II°r.	i.	»	»
{ Biri	β	magyar	I° t.	–	*g. kath.*	III° r.	e. i.	»	»
:*Balkány*	d	magyar	I° t.	–	ev. ref.	III°g. II°r.	i.	»	»
:*Bököny*	b	magyar	–	–	*g. kath.*	II° r.	i. e.	*fogyott*	»
:*Uj-Fejértó*	aB	magyar	–	–	ev. ref.	III° g.	r. i. a.	nőtt	»
{ Geszteréd	a	magyar	I° t.	–	*r. kath.*	III° g.	e. i. a.	»	»
{•Hugyaj	a	magyar	I° t.	–	*g. kath.*	III° r.	e. a. i.	»	»
{:Nagy-Kálló	a	magyar	I° t.	–	ev. ref.	III°r II°g.	i. a.	»	»
{ Kis-Kálló	α	magyar	–	–	*g. kath.*	II° r.	e. i.	*fogyott*	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Semjén*	b	magyar	—	—	*g. kath.*	IV°r. II°e.	i.	nőtt	magyar
:*Napkor*	b	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV° g.	e. i.	»	»
:*Apagy*	a	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III° r.	g.i.a.	»	»
Bogdányi járás.									
{ Ibrony	β	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	*fogyott*	magyar
{ Kéres	α	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	g.i.a.	nőtt	»
{ *Ramocsaháza	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	III°g. III°r. II°i.	—	»	»
{ Székely	β	magyar	I° t.	n.	ev. ref.	IV°r. II°g.	i.	»	»
{ *Tét	β	magyar	I° e.	—	ev. ref.	III°r. III°g.	i.	»	»
{ Sényő	β	magyar	I° n.	t.	ev. ref.	V°r. II°g.	i. a.	*fogyott*	»
{ *Tura	β	magyar	I° t.	—	ev. ref.	IV° r.	g. i.	nőtt	»
:*Pazony*	a	magyar	—	—	ev. ref.	III°r. II°g.	i. a.	*fogyott*	»
:*Oros*	c	magyar	I° t.	—	*g. kath.*	V°r. II°e.	a. i	nőtt	»
Felső-dadai j.									
*.*Nyiregyháza**	B	magyar	II° t.	n.	*ág. ev.*	III°r. II°g.	e. i.	nőtt	*tót*
Alsó-dadai j.									
:*Szent-Mihály*	A	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	nőtt	magyar
:*Tisza-Büd*	a	magyar	—	—	*r. kath.*	II° e.	r. i.	»	»

A Nyirség földjén kevesebb a község: 57, de kevesebb az apró falu is, mint a Tisza árterületén. Mert itt a talaj emeltebb, árvizek ritkán fenyegetik, s a községek fejlődése biztosabb is, nyugodtabb is. Itt fejlődött Nyiregyháza várossá, körülötte 24 telep nagyközséggé. A helységméretek: 1 B. (ez Nyiregyháza), 1 𝔅. (ez Uj-Fejértó), 3 A. (ezek Nagy-Kálló, Nyir-Bátor és Szt-Mihály), 1 d., 2 c., 9 b., 21 a., 14 *β*., 5 *α*.

Ez 57 helységnek közel kétharmada tiszta magyar. Más fajnépekből főleg tót rajok mutatkoznak elszórtan a felső vidékről, s itt-ott németajkú izraeliták. Legtöbb a tótság Nyiregyházán (II°); van két falu, hol ma is erős a román minoritás: Szt-György-Ábrányon és Pilisen; amaz a bihari, emez a szatmári megyehatárhoz közel fekszik; látszik, hogy a román népességi mozgalmak hullámtere eddig ér, de a hullámzás ereje itt már kimerült.

Vallásra a nyirségi nép 5 helységben r. kath., 20-ban g. kath., 1-ben ág. ev. (ez Nyiregyháza), 31-ben ev. ref. Jelentékeny felekezeti minoritás van csaknem minden községben, s a legtöbb 2—3 felekezetű. *Izraeliták* nagyobb aránynyal találhatók: Petneháza, Őr, Rokod, Nyir-Bakta, Levelek és Gelse falukban.

Adataink foglalata ez:

A megyében van 1 város (Nyiregyháza), 30 nagy község, — a kisközségek 34 körbe kapcsoltvák, a mik 2—4 faluból állanak.

A helységek mérete: 1 B., 1 C., 1 E., 4 F., 1 d., 8 e., 30 h., 42 a., 45 [illegible], 15 [illegible]. A tiszta magyar helységek száma 84. Szórványosan előfordul a német elem 7, a román 3, a tót 31, a czigány 4 helységben.

Nagy súlyával a másajkú kisebbség nem lép fel sehol. Kisebb súlyával II—III° a tót és a román elem 2—2, a német 1 helységben mutatkozik.

Vallásra a szabolcsi nép többsége 22 helységben r. kath., 24-ben g. kath., 1-ben ág. ev., 87-ben ev. ref. Egy felekezetűnek csak 11 helység tekinthető, — a többi 123-ban jelentékeny másfelekezetű minoritások vannak, melyek közül a legtöbb híve van a r. kath. felekezetnek 16 g. kath., 1 ág. ev. és 55 ev. ref. helységben, — a g. kath. felekezetnek 12 r. kath. és 15 g. kath. helységben, — az ev. ref. felekezetnek 7 r. kath. és 5 g. kath. helységben, — végre az izr. felekezetnek 1—1 r. kath. és g. kath., 3 ev. ref. helységben.

Minthogy a megye valamennyi helysége magyar, egész területével az alföldi magyar tájhoz tartozónak tekintendő, melyek nyugaton a zempléni, északon az ungi és beregi, keleten a szatmári, nyugaton a bihari és hajdúsági magyar nyelvterületei szervesen összefügg.

Áttérünk a Hajdúságra.

Hajdú megye.

Az 1876. évi megyerendezési törvény a megyét az egykori Hajdúkerületből és Debreczen városból alkotta össze. A törvényhozásnak korszakos jelentősége volt, hogy végkép eltörölte a kiváltságolt területek közjogi maradványait, milyen Erdélyben a székely és szász föld külön székei, a fogarasi és kővári kapitányság, a Jászkun főkapitányság s a Hajdúkerület volt.

A megye, mint ilyen, fiatal. De régi szervezetében nagy multra tekinthet vissza. Az itt letelepült szabad hajdúk neve összeforrt a nemzet szabadságharczaival, Bocskay nevével, a Rákóczyak zászlajával. Bocskay adományozta nekik e területet diadalmas hadjáratai után, hogy együtt maradjanak a békés időben is, s készen legyenek, a hányszor a fejedelem táborba szólítja őket. Később hadi szolgálatot csak közfelkeléskor teljesítettek. A hosszú békeidőn át földmíves és [illegible] lett a vitézből.

A [illegible] tette őket, s az megalkotják jelentékeny községeikben, melyek a [illegible] mellékétől a [illegible] s a Tiszáig, a [illegible] a [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] kifejlődtek.

[illegible] végig [illegible].

Az érmellék (7 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Nádudvari j.									•
•.•Hajdú-Szoboszló	A	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	magyar
:*Szovát*	c	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	»	»
:*Földes*	d	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	»	»
:*Tetétlen*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	i.	*fogyott*	»
:*Kaba*	𝔄	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	*fogyott*	»
:*Nádudvar*	𝔅	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	»
:*Püspök-Ladány*	ℭ	magyar	—	—	ev. ref.	III° r.	i.	»	»

A Tisza-völgy (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Balmaz-ujvárosi j.									
:*Csege*	c	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	magyar
:*Egyek*	d	magyar	—	—	*r. kath.*	I° i.	—	»	«

A hajdusági róna (12 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Balmaz-ujvárosi j.									
:*Balmaz-Ujváros*	A	magyar	—	--	ev. ref.	II° r.	i.	nőtt	magyar
{•Felső-Józsa	a	magyar	—	—	ev. ref.	II° r.	i. g.	telep	volt
{ Alsó-Józsa	β	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r.	telep	volt
•.•Debreczen	E	magyar	I° n.	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Mike-Pércs*	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	g. i.	»	»
:*Vámos-Pércs*	b	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	g. r.	»	»
:*Hajdú-Sámson*	d	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
:*Hajdú-Hadház*	𝔅	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»
:*Téglás*	b	magyar	I° n	—	ev. ref.	II° r.	g. i.	»	»
•.•Hajdú-Böszörmény	B	magyar	—	—	ev. ref.	I° g.	i. r.	»	»
:*Hajdu-Dorog*	𝔅	magyar	—	—	*g. kath.*	I° e.	i. r.	»	»
•.•Hajdú-Nánás	A	magyar	—	—	ev. ref.	I° i.	r. g.	»	»

Négy *város* magaslik ki közülük: élükön Debreczen, mögötte Hajdú-Böszörmény, Hajdú-Nánás, Hajdú-Szoboszló. De a *nagyközségek* sem maradnak messze tőlük. A méretek: 1 E., 1 B., 3 A., 1 ℭ., 3 𝔅., 1 𝔄., 3 d., 2 c., 3 b., 2 a., 1 *β*. Az utóbbiak nem rég keletkeztek, kettejük kisközség maradt.

Az egész megye tiszta magyar. Kevés német elem csak Debreczenben és Téglás on mutatkozik.

Vallásra a hívek többsége 1 helységben r. kath. (ez Egyek), 1-ben g. kath. (ez Hajdú-Dorog), 19-ben ev. ref. Öt kalvinista községben erős r. kath. (II—III°) kisebbség van. G. kath. és izraelita megyeszerte csak elszórtan fordul elő.

A megye a magyar nyelvterület szivében fekszik, messze az ország többi fajnépeitől. Nincs is azoknak itt semmi nyomuk.

Körülötte tömör és erőteljes a magyarság mindenütt: nyugaton a hevesi és borsodi palócz, északra a bodrogvidéki magyar, keletre a szabolcsi és bihari hajdú, délre és délnyugatra a jászok és kunok ivadéka. Amazokat már láttuk, ezek felé most fordulunk.

Jász-Nagykun-Szolnok megye.

A hogy a törvény fenntartotta Hajdú megye *nevében* az egykori szabad *hajdúság* emlékezetét, úgy tett a *jász-kunokkal* is, midőn egykori kiváltságos területük nagy részéből megszerkesztette a mai Jász-Nagykun-Szolnok megyét.

A jászsági s a nagykunsági rónát a Tisza választja el, észak-déli folyással; ebbe ömlik keletről a Körös, északnyugatról a Zagyva. A Körös a nagykunságban veszi fel a Berettyó régi ágát,[1] mely a bihari sárréten foly át; a Zagyva a jászságban egyesül a Tarnával s a Tapióval. Mocsaras belvizek jelölik szerte a Tisza árterületét.

A föld, melyet a természet ily pazarul öntöz, első rendű televény. Tisza-jobbparti szakaszain ma is a jászok ivadéka él, a Tisza-balpartin a kunoké.

A török világban ez a terület elpusztult, lakói elszéledtek; de a viharok elmultával régi tűzhelyeiket újra megépítették. Telepeik az ország minden részéből odaáramlott népességgel nagy arányban meggyarapodtak. De a törzslakosság régi származásának hagyományait e jövevénynép közt is megőrizte kegyeletesen: a Tisza-jobbparti helységek legtöbbje Jász, s a Tisza-balpartiak egy része Kun melléknévvel emlékeztet eredetére.

A megye 52 helységéről a népességi adatok itt következnek.

A Körös-völgy (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai felső j.									
:*Déva-Ványa*	A	magyar	–	—	ev. ref.	III° r.	i. a.	nőtt	magyar
Tiszai alsó járás.									
•.•**Mező-Túr**	B	mayyar	I° t.	—	ev. ref.	II° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Kun-Szt-Márton*	A	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	i.	»	»
:*Szelevény*	b	magyar	—	—	*r. kath.*	I° e.	i.	»	»

[1] Térrajzunk, mely a topografiából a lakott részeket törekszik feltüntetni, a Berettyó régi ágát mellőzi, s csak a csatornázott új ágat mutatja be, melynek környéke népesebb.

A nagykúnsági róna (7 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai közép j.									
•.•**Turkeve**	A	magyar	—	—	ev. ref. I°	r.	i.	nincs adat	
:*Török-Szt-Miklós*	A	magyar	—	—	*r. kath.* IV°	e.	i. a.	nőtt	magyar
Tiszai felső j.									
:*Kenderes*	𝔞	magyar	—	—	*r. kath.* V°	e.	i.	nőtt	magyar
•.•**Kis-Ujszállás**	A	magyar	—	—	ev. ref. I°	r.	i.	»	»
•.•**Karczag**	A	magyar	—	—	ev. ref. II°	r.	i.	»	»
:*Kunhegyes*	𝔅	magyar	—	—	ev. ref. I°	r.	i.	»	»
:*Madaras*	𝔅	magyar	—	—	ev. ref. I°	i.	r.	»	»

A Tisza-völgy (25 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszai felső j.									
:*Tisza-Szent-Imre*	c	magyar	—	—	ev. ref. II°	r.	i.	nőtt	magyar
:*Tisza-Derzs*	b	magyar	—	—	ev. ref. III°	r.	i.	»	»
:*Tisza-Abád*	b	magyar	—	—	ev. ref. III°	r.	i.	»	»
:*Tisza-Szalók*	c	magyar	—	—	*r. kath.* III°	e.	i.	»	»
Jász alsó járás.									
:*Tisza-Süly*	b	magyar	—	—	*r. kath.* II°	e.	i.	nőtt	magyar
:*Kőtelek*	b	magyar	—	—	*r. kath.* I°	i.	e.	»	»
:*Nagy-Körü*	b	magyar	—	—	*r. kath.* I°	e.	i.	»	»
Tiszai közép j.									
:*Tisza-Bura*	b	magyar	—	—	ev. ref. IV°	r.	i.	nőtt	magyar
:*Tisza-Roff*	d	magyar	—	—	ev. ref. IV°	r.	i.	»	»
:*Tisza-Bő*	a	magyar	—	—	*r. kath.* I°	i.	e.	»	»
:*Puszta-Fegyvernek*	𝔞	magyar II°	n.	—	*r. kath.* I°	e.	i.	»	»
:*Tisza-Püspöki*	a	magyar	—	—	*r. kath.* I°	i.	e.	»	»
:*Tisza-Szajol*	a	magyar	—	—	*r. kath.* I°	i.	e.	»	»
•.•**Szolnok**	B	magyar I°	n.	—	*r. kath.* I°	e	i. a.	»	»
Tiszai alsó járás.									
:*Rákóczi*	a	magyar	—	—	*r. kath.* II°	e.	a. i.	telep volt	
:*Tisza-Várkony*	b	magyar	—	—	*r. kath.* III°	e.	i.	nőtt	magyar
:*Tisza-Vezsény*	b	magyar	—	—	ev. ref. IV°	r.	a. i.	»	»
:*Tisza-Földvár*	𝔅	magyar I°	t.	—	ev. ref. II°	r.	a. i.	»	»
:*Czibakháza*	d	magyar	—	—	*r. kath.* I°	e.	i. a.	»	»
:*Tisza-Nagyrév*	a	magyar I°	t.	—	ev. ref. II°	r.	a.	»	»
:*Inoka*	a	magyar	—	—	ev. ref. II°	r.	—	*fogyott*	»
:*Tisza-Kürth*	b	magyar	—	—	ev. ref. IV°	r.	a. i.	nőtt	»
:*Tisza-Ugh*	𝔟	magyar	—	—	ev. ref. III°	r.	a. i.	*fogyott*	»
:*Tisza-Sas*	a	magyar	—	—	ev. ref. I°	r.	—	nőtt	»
:*Csépa*	b	magyar	—	—	*r. kath.* I°	e.	a.	»	»

A Tisza—Zagyva-völgy (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Jász alsó járás.									
:*Bessenyszög*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
:*Jász-Ladány*	𝔅	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Jász-Kis-Ér*	𝔄	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Jász-Apáti*	A	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Jász-Szt-András*	c	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»

A Tarna-völgy (2 magyar helységgel):

Jász felső járás.									
:*Jákóhalma*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Jász-Dózsa*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A gyöngyösi mezőség (1 magyar helységgel):

Jász felső járás.									
:*Árokszállás*	A	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar

A Zagyva-völgy (8 mgyar helységgel):

Jász felső járás.									
:*Jász-Fényszaru*	p	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Puszta-Monostora*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Felső-Szt-György*	b	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
∵**Jász-Berény**	B	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Jász-Mihálytelek*	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Alattyán*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Jánoshida*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
Jász alsó járás.									
:*Alsó-Szt-György*	d	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar

A jászok sík földjén s a nagykunsági lapályon ép úgy megláthatók a nép életrevalóságának és erejének jelei, mint a hajdúsági rónán.

A *városok* száma 6; ezek: Szolnok, Jászberény, Mezőtúr, Karczag, Kisujszállás és Turkeve; a *nagyközségeké* 46. Kisközsége a megyének nincs.

A helységek *méretei* nagy arányúak: 3 B., 8 A., 4 𝔅., 3 𝔄., 4 d., 7 c., 14 b., 8 a., 1 𝔭. Apró falu megyeszerte egy sincs. A legkisebb: Tisza-Ugh, közel jár az 1000 lélekhez, s a nagyközségek közt foglal helyet. Ez egynek a népessége nem nőtt az utolsó félszáz év alatt. A többiek átlag *mind megkétszerezték* félszáz év előtti lélekszámukat, van a mely megháromszorozta vagy megnégyszerezte, van olyan is, mely meghatszorozta, sőt megtízszerezte: Tisza-Sülyön volt 686 lélek, van 2722, — Szelevényen volt 458, van 2367, — Bessenyszögön volt 425, van 3953, — Fegyverneken volt 1520, van 5636.

A *tiszta magyar* helységek száma 46. Más fajnépekből csak 2 helységben mutatkozik kevés német, 3-ban tót s 1-ben román elem.

A *hitélet* 32 helységben r. kath., melyek nagy része jász; 24 helység *ev. ref.*, ezek túlnyomólag kunok. A jászföld helységei többnyire egyfelekezetűek; a nagykúnságiak ellenben kétfelekezetűek: kalvinista helységben r. kath. kisebbséggel és viszont.

A megye az alföldi magyar nyelvterület mélyén fekszik. Az ország periferiáiról más fajnépek idáig nem hatolnak. A tiszta fajmagyarság tipusait látjuk itt is, mint a szomszéd hajdúságban, a palócz földön s a középső Tisza egész vidékén. Ehez tartozik a szomszéd Csongrád megye is.

Csongrád megye.

Valódi tipusa a magyar alföldi megyéknek.

Végtelennek látszó rónaság, melyet hatalmas folyóvizek mosnak és nagyra nőtt községek népesítnek be.

A Tisza északdéli folyással metszi át területét, — ebbe ömlik keletről a Maros vize. Mindkettejük árterületén tavak, mocsarak és vadvizek támadtak.

A községek száma csak 18, — nincs is más megye az országban, hol ily kevés község keletkezett volna. De ezek nagy arányban fejlődtek ki, s túltesznek az Alföld többi megyéinek népes községein.

Mióta Csongrád a török dúlás után felújíttatott, az ország minden részéből áramlik földjére a költözők tömege. Előbb a birtokszerzés vágya vonzott, aztán a sok közmunka, a mit a vizek szabályozása, vasutak és műutak építése, napjainkban Szeged város helyreállítása nyújtott. A népesség túlnyomólag ily jövevényekből áll, a kiknek egy része boldogult, a zöme napszámos maradt.

Innen a túltengő népszám a helységekben, melyek a következők:

A Tisza-völgy (14 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Csongrádi járás.									
:*Csongrád*	𝔅	magyar	—	—	r. kath. I°	i.	—	nőtt	magyar
:*Csány*	b	magyar	—	—	r. kath. I°	i.	—	»	»
Tiszán-inneni j.									
:*Sövényháza*	𝔄	magyar	—	—	r. kath. I°	e.	i.	nőtt	magyar
:*Kistelek*	𝔅	magyar	—	—	r. kath. I°	i.	e.	»	»
:*Sándorfalva*	c	magyar	—	—	r. kath. I°	i.	e.	nincs adat	
:*Algyő*	b	magyar	—	—	r. kath. I°	m.	e.	nőtt	magyar

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Tápé*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
•.•**Szeged**	H	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.a.k.	»	»
:*Dorosma*	A	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Horgos*	𝔄	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Tiszán-túli járás.									
•.•**Szentes**	C	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i.a.k.	nőtt	magyar
:*Szegvár*	𝔄	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Mindszent*	A	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:**Hód-M.-Vásárhely**	E	magyar	—	—	*ev. ref.*	III°r	a.i.u.m.	»	»

A szentesi róna (4 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Tiszán-túli járás.									
Tés	α	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	—	nőtt	magyar
*Fábián-Sebestyén	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. k.	puszta volt	
:*Mágocs*	c	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	a.	puszta volt	
:*Derekegyház*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° e.	a.	nőtt	magyar

A városok száma 3, ezek: Szeged, Szentes és Hódmező-Vásárhely. A megye székhelye Szentes. A másik kettőnek saját törvényhatósága és kivételes jellege van. Szeged Magyarországon Budapest után ma úgy népesség, mint kultura dolgában az első város, — Hódmező-Vásárhely a negyedik, de csak népesség dolgában az, jellegre parasztváros, a gazdák, zsellérek és proletárok metropolisa. A többi helységek többnyire nagyközségek, csak kettő maradt apró falunak.

A méretek: 1 H., 1 E., 1 C., 1 B., 2 A., 1 𝔅., 3 𝔄., 2 c., 3 b., 1 a., 1 β., 1 α. S ezek legtöbbje *tiszta magyar* helység. Más fajnépekből csak Mágocson és Derekegyházán mutatkozik kevés számú tót.

Vallásra 15 helység r. kath., 3 ev. ref., 6 helység kétfelekezetű.

Csongrád megye, miként Jász és Hajdú, az alföldi magyar nyelvterület mélyén fekszik; távol a többi fajnépek nyelvhatárától, — azért nem érintik azok hullámai.

Nem így a tőle keletre eső Békés; ennek már kevert a népessége.

Békés megye.

Róna földjén a Körös három ága s a Berettyó csatornázott ága egyesül, aztán nyugatra a Nagykunságba tartanak a Tisza-völgy felé. Déli határánál a Szárazér kanyarog át a megyén. Északon a nagy, keleten a Kis-Sárrét s az Almár ingoványai terülnek el rajta. Nincs kétszáz éve, hogy ez egész talaj csupa mocsár és ingovány volt. A dús föld nem ter-

mett, a területen ember alig lakott, — a régi városok romba dőltek; ilyenné tette Békés megyét a török hódoltság.

Felújítása a XVIII. században Harruckern Ferencz báró érdeme volt. Az ő főispánsága alatt vált a megye újra lakhatóvá, — ő gondoskodott új telepesekről is.

Ma a megyének 28 helysége van, a mik mind az alföldi tipus szerint való nagy arányokban fejlődtek ki. A fajtöbbség 23 helységben magyar, 4-ben tót, 1-ben román.

A fajnépek így oszlanak meg helységenkint:

A Fehér-Körös-völgy (6 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
B.-gyulai járás.									
:*Gyula-Vári*	b	magyar	I° r.	t.	*ev. ref.*	II° r.	k. a.	nőtt	magyar
•.•**Békés-Gyula**	A	magyar	II° r.	n. t.	*r. kath.*	III°e. II°k.	i. a.	»	»
:*Doboz*	d	magyar	II° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	a.	»	»
B.-csabai járás.									
:*Békés-Csaba*	C	*tót*	III° m.	n.	*ág. ev.*	III° r.	i.e.k.	nőtt	
Békési járás.									
:*Békés*	B	magyar	I° t.	n.	*ev. ref.*	II° r.	a.i.k.	nőtt	magyar
:*Mező-Berény*	A	magyar	III°t. II°n.	—	*ág. ev.*	III° e.	r.i.u.	»	»
:*Körös-Tarcsa*	a	magyar	I° t.	-	*ev. ref.*	I° r.	a.e.k.	»	»

A nagy Körös-völgy (1 tót, 6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szeghalmi járás.									
:*Vésztő*	ꞵ	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Körös-Ladány*	ꞵ	magyar	—		*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
Gyomai járás.									
:*Gyoma*	A	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	I° r.	a. i.	nőtt	magyar
:*Endrőd*	A	magyar	—	—	*r. kath.*	I° i.	e.	»	»
Szarvasi járás.									
:*Szarvas*	B	*tót*	V° m.	n.	*ág. ev.*	I° r.	i. e.	nőtt	*magyar*
:*B.-Szent.-András*	ꞵ	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	III°a. II°e.	i.	»	magyar
:*Öcsöd*	ꞵ	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	»	»

A Berettyó-völgy (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Szeghalmi járás.									
:*Füzes-Gyarmat*	ꞵ	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Szeghalom*	ꞵ	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i. k.	»	»

A békési mély róna (8 magyar, 1 tót, 1 román helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosabb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosabb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Békés-gyulai j.									
:*Kétegyháza*	e	*román*	IV° m.	n.	*kel. gör.*	III° r.	e.a.i.	nőtt	román
Békés-csabai j.									
:*Új-Kigyós*	d	magyar	II° t.	r.	*r. kath.*	II° a.	k.e.g.	nőtt	magyar
Szarvasi járás.									
:*Nagy-Kondoros*	b	*tót*	V° m.	—	ág. ev.	III° r.	i.	puszta volt	
Orosházi járás.									
:*Csorvás*	d	magyar	II° t.	r.	*r. kath.*	IV° a. II° e.	k.i.	puszta volt	
:*Nagy-Szénás*	b	magyar	II° t.	—	ág. ev.	IV° r.	e.	puszta volt	
:*Bánfalva*	c	magyar	I° t.	—	*r. kath.*	IV° a. II° e.	i.m.	puszta volt	
:*Szabad-Szt-Tornya*	a	magyar	—	—	ág. ev.	IV° r.	e.	puszta volt	
:*Puszta-Szt-Tornya*	c	magyar	I° t.	—	ág. ev.	IV° r.	e.	puszta volt	
:*Orosháza*	A	magyar	I° t.	—	ág. ev.	II° r.	e. i.	nőtt	magyar
:*Puszta-Földvár*	b	magyar	—	—	ág. ev.	IV° r.	e.	puszta volt	

A Száraz-ér melléke (1 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosabb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosabb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Orosházai járás.									
:*Tót-Komlós*	C	*tót*	I° m.	n. e.	ág. ev.	I° r.	i. k.	nőtt	tót
:*Sámson*	c	magyar	I° t.	r.	*r. kath.*	IV° e.	a. k.	puszta volt	

A megyének egy *városa* van: Békés-Gyula; fajtöbbsége magyar. A *nagyközségek* száma 27, — ezek közül 22 magyar, 4 tót s 1 román. Kisközség megyeszerte egy sincs.

A *helységek* népbősége ilyen:

Fajtöbbségre	C.	B.	A.	e.	d.	a.	d.	c.	b.	a.	Együtt	
						Méretre						
magyar	—	1	5	—	6	1	3	3	3	1	23	helység.
román	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	
tót	1	1	—	1	—	—	—	—	1	—	4	

Mind a három fajnép jelentékeny községeket alkotott. A XVIII. században keletkezett tót telepek ma már feltünő népesek: Békés-Csaba megközelíti a 40.000 lelket, Tót-Komlós a 10.000-et, a pusztából lett Nagy-Kondoros is közel jár a 3000-hez. Szarvason, mely félszáz év előtt még magyar helység volt, ma a tótok vannak többségben, de a magyar minoritás V°, — ugyanennyi Nagy-Kondoroson is; de Békés-Csabán csak III°, Tót-Komlóson I°. Kétegyháza, a békés-aradi határon, jelentékeny román telep, mely alig száz éve, hogy azzá lett: a magyar jobbágyokat a földesúr, mert a román jövevényekkel folyvást surlódtak, innen Gyula-Várira telepítette át, s Kétegyháza akkor eloláhosodott. Újabb időben kezd magyarosodni; magyar kisebbsége ma IV°.

Tiszta magyar helység megyeszerte csak 7 van. De a vegyes ajkú magyar községekben inkább a tót elem terjeszkedik, mint a román: Mező-Berényben a tót kisebbség III°, Nagy-Szénáson, Csorváson, Uj-Kigyóson és Dobozon II—II°, — míg a román minoritás csak Békés-Gyulán II° erejű.

A *felekezeti* viszonyok képe ez. A *magyar* helységek közül 7 r. kath., 6 ág. ev., 10 ev. ref., — a *tót* községek ág. evangélikusok, — 1 *román* helység kel. gör. A felekezeti népesség is kevert: a r. kath. községekben erős protestáns, a protestáns és orthodox községekben erős r. kath. kisebbség mutatkozik.

A megye *nyelvterületi* viszonyai így alakultak: 23 magyar helység egy tagban fekszik, hozzá zárkozva a szomszéd megyék magyar nyelvterületéhez. Négy tót és egy román helység el van szigetelve.

Hasonló az alakulás a szomszéd Csanádban is.

Csanád megye.

Róna földjén a Száraz-ér ömlik át, mely Aradból Békésbe tart, — onnan visszafordul s csatornázott csanádi medre csongrádi területre, a Tiszához ereszkedik. A megye déli határát a Marosvize öntözi. A Marosvölgy s a Száraz-ér közt fekvő térszakaszt marosmelléki rónának, a Száraz-értől a Körösig terjedő lapályt Körös-melléknek nevezzük.

E térszinen 30 helység fekszik: 23 magyar, 2 román és 5 tót. Népességi viszonyaikat sommásan tárgyalhatjuk.

A Maros-völgy (2 magyar, 2 román, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év *óta* a népesség	Félszáz év *előtt* a fajtöbbség volt
Nagylaki járás.									
:*Sajtény*	d	*román*	I° m.	n. t.	*kel. gör.*	III° g.	r.i.a.	nőtt	román
:*Nagylak*	A	*tót*	IV° r.	m.sz.n.	*ág. ev.*	III° k. g. r. i.		»	*román*
Makói járás.									
:*Magyar-Csanád*	c	*román*	III°sz. II°m.	n.c.	*kel. gör.*	II° r.	e.g.i.	nőtt	román
:*Apátfalva*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	magyar
∴Makó	C	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	g.i.a.	»	»

A maros-melléki róna (5 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Makói járás									
:*Kis-Királyhegyes*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	azóta lett	
:*Alberti*	a	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° e.	—	azóta lett	
:*Pitvaros*	b	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	azóta lett	
:*Ambróztalva*	a	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° e.	r.	azóta lett	
:*Nagy-Majláth*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° a.	m. r.	azóta lett	

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnepeinek többsége	fajnepeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnepeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Battonyai járás.									
:*Mezőhegyes*	𝔞	magyar	II° t.	n. r.	r. kath.	III°e. II°a.	g.k.i.	nőtt	magyar
Nagylaki járás.									
:*Csanád-Palota*	𝔞	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e. a.	nőtt	magyar
:*Kövegy*	β	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.g.k.	azóta lett	
A Száraz-ér melléke (7 magyar helységgel):									
Battonyai járás.									
:*Tornya*	b	magyar	III°r. II°sz.	n.t.	r. kath.	IV° k.	i.e.a.	*fogyott*	*román*
:*Battonya*	A	magyar	III°sz. II°r.	t.e.	r. kath.	IV° k.	e.i.a.	nőtt	*román*
M.-kovácsházai j.									
:*Mező-Kovácsháza*	d	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° e.	a.i.k.	nőtt	magyar
:*Református-Kovácsháza*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	a.i.g.	nőtt	magyar
: *Végegyháza*	β	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° g.	a. e.	»	»
Makói járás.									
:*Földeák*	d	magyar	—	—	r kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
:*Lele*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	g.	»	»
A Körös-mellék (9 magyar, 1 tót helységgel):									
Battonyai járás.									
:*Kis-Iratos*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	k. e.	nőtt	magyar
•Marczibányi-Dombegyháza	c	magyar	I° r.	t. n.	r. kath.	I° k.	e.g.a.i.	nőtt	magyar
Református-Dombegyháza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	k. i.	nőtt	magyar
Mattencloit-Dombegyháza	α	magyar	V° r.	-	*kel. gör.*	IV° r.	a. e.	nőtt	magyar
:*Kevermes*	c	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° k.	e. i.	»	»
M.-kovácsházai j									
:*Dombiratos*	a	magyar	--		r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
:*Kunágota*	d	magyar	I° n.	r. t.	r. kath.	II° e.	á.k.i.	»	»
:*Magyar-Bánhegyes*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
:*Tót-Bánhegyes*	d	*tót*	V° m.	r. n.	*ág. ev.*	IV° r.	e.k.i.	»	tót
:*Apácza*	c	magyar	I° t.	—	r. kath.	II°a.	e. i.	»	magyar

A megyének egy *városi* képződménye van: Makó, a megye székhely. A *nagyközségek* száma 26, ezek közül 19 magyar, 5 tót s 2 román. A 3 *kisközség* magyar.

A helységek *mérete* Csanádban is jelentékeny arányokat öltött.

Méretre

Fajtöbbségre	C.	A.	𝔞	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	3	3	3	3	3	4	2	23	
román	-	—	--	1	1	—	—	---	--	2	helység.
tót	—	1	—	1	—	1	2	--	—	5	

Legnépesb helyek: a magyar Makó és Battonya, s a tót Nagylak. Jelentékeny a népbősége Mezőhegyesnek, Apátfalvának s Csanád-Palotának. Mindhárom magyar nagyközség. A tót telepek a XVIII. század derekán keletkeztek, egyidejűleg a békésiekkel. A két román telepet jóval előbb a katonai kincstár alapította, mikor a törököktől elpusztított megye feldaraboltatván, délkeleti részét a marosi határőrvidékhez kapcsolták, ott oláhosodott el Magyar-Csanád, Sajtény, sőt Nagylak is. Az utóbbi még félszáz év előtt román helység volt, — de azóta eltótosodott. Román faluk voltak még: Battonya és Tornya, — ezek megmagyarosodtak.

Tót-Bánhegyesen ma V° magyar kisebbség van, a tót Nagylakon IV° román, az eloláhosodott Magyar-Csanádon III° *szerb*, a megmagyarosodott Tornyán III° román, Battonyán III° szerb, — a magyar Mattencloit-Dombegyházán V° a román, Mezőhegyesen és Végegyházán II—II° tót. A népesség tehát elég kevert. A tiszta magyar helységek száma 6.

A *felekezeti* viszonyok ilyenek: a *magyar* helységek közül 18-ban a hivek többsége r. kath., 4-ben ev. ref., 1-ben kel. gör., — ez utóbbi Mattencloit-Dombegyháza, mely az eloláhosodás útján megindult; a *tót* helységek ág. ev., a *román* helységek *kel. gör.* vallásúak. A poliglott községek 2—3 felekezetűek.

A megye *nyelvterületi* viszonyainak képe ez: A 23 magyar helység az alföldi magyar nyelvterület szélén egy tagban fekszik, kapcsolatban egyfelől a csongrádi és bács-torontáli, másfelől az arad-békési magyarság zömével. A román s a tót helységek el vannak szigetelve.

Forduljunk most a magyar Alföld délvidéke: a Bácska felé.

Bács-Bodrog megye.

Az árpádkori Bács és Bodrog megyék már a tatárdúlás után egyesíttettek: északon feküdt Bodrog-, délről Bács megye. Ezekhez kapcsolta napjainkban az utolsó megyerendezési törvény a határőrvidékhez tartozott titeli Csajkás kerületnek tisza-jobbparti részeit.

Térszine termékeny síkság, melyet nyugaton és dél felől a Duna, keleten a Tisza öblözetei határolnak. A térfelületet északkeletre — Szabadka és Topolya közt — kisebb dombhullámok barázdálják; alább az Al-Dunáig mély rónaföld terül el, melyből csak a lakatlan titeli magaslat emelkedik ki.

A Duna s a Tisza vizi forgalmát Monostorszeg és Tiszaföldvár közt a Ferencz-csatorna élénkíti; — ebből ágazik ki Ujvidék felé a Ferencz-József-csatorna is; — amazt a Krivaja ér, emezt a Nagy-Bara táplálja. A két nagy folyó melléke csupa mocsaras és lápos árterület, melyet a szabályozási munkák csak részben hódítottak meg a földművelés számára.

E térszint 128 helység népesíti be; ú. m. 38 magyar, 45 német, 36 szerb, 2 orosz és 7 tót.

A megye térszakaszait három csoportra osztottuk, hogy a helységek fekvése s a fajnépek viszonyai felől könnyebb legyen a tájékozódás.

Előbb megtekintjük a Duna-völgyet, s a nagy folyam hajlásában fekvő duna-szögi részt, — aztán a csatornák felé fordulunk, le a Duna-Tisza-szögig, — végig megyünk a Tisza-völgyön, s a nagy-bácskai rónaság északi részein, Pest megye határánál fogunk megállapodni.

A Duna-völgy (7 magyar, 11 német, 1 tót, 17 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Titeli járás.									
:*Lok*	ß	szerb	I° m.	n.	kel. gör.	I° m.	r.	E községek a volt csajkás kerülethez tartoztak, — régi népszámukról *nincs* adat, — *fajnépességük* félszáz év előtt is *szerb* volt.	
:*Gradinovce*	a	szerb	I° m.	n.	kel. gör.	I° r.	a.e.		
:*Vilova*	a	szerb	I° n.	m.	kel. gör.	I° r.	a.		
:*Kovil-Szt-Iván*	b	szerb	IV° n.	—	kel. gör.	IV° a.	e.i.		
:*Felső-Kovil*	d	szerb	IV°m.II°n.	—	kel. gör.	IV°r.II°a.e.i.			
:*Alsó-Kovil*	a	szerb	II° m.	n.e.	kel. gör.	II° r.	i.a.		
:*Káty*	c	szerb	III° n.	m.	kel. gör.	III° a.	r.i.		
Ujvidéki járás.									
⁂Ujvidék	B	szerb	IV°m.III°n.t.h.		*r. kath.*	IV°k.II°a.e.i.g.		nőtt	szerb
:*Ó-Futtak*	ɑ	*német*	V°sz.	m.t.e.	*r. kath.*	V° k.	a.	»	német
:*Uj-Futtak*	c	*német*	II°m.II°t.	sz.	*r. kath.*	II° a.	e.k.	»	»
:*Begecs*	b	szerb	I° t.	n.	*kel. gör.*	I° a.	r.	»	szerb
:*Glozsány*	b	*tót*	I° sz.	n.	*ág. ev.*	I° k.	—	»	tót
Német-palánkai j.									
:*Cséb*	b	*német*	I° t.	m.sz.	r. kath.	I° a.	g.	nőtt	német
:*Ó-Palánka*	ɑ	szerb	II° n.	t.m.e.	*kel. gör.*	II° r.	a.g.i.	»	*német*
:*Német-Palánka*	ɑ	*német*	II° m.	t.sz.	r. kath.	I° i.	a.k.	külön vált Ó-Palánkától	
:*Uj-Palánka*	a	*német*	I° m.	*sz.*	r. kath.	I° a.	g.	nőtt	német
:*Bukin*	c	*német*	I° h.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Bács-Novoszello*	o	*német*	I° sz.	m.	r. kath.	—	—	»	»
:*Plávna*	a	szerb	II° n.	m.e.	r. kath.	I° k.	i.	nőtt	szerb
Hódsági járás.									
{ Bogyán	ß	szerb	I° n.	m.e.	r. kath.	V° k.	—	nőtt	szerb
{•Vajszka	a	szerb	II°n. II°m.	e.	r. kath.	I° k.	i.	»	»
Apatini járás.									
:*Bogojeva*	b	*magyar*	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Szonta*	d	szerb	III°n.II°m	- -	r. kath.	I° i.	k.	»	szerb
:*Apatin*	A	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
:*Kupuszina*	c	*magyar*	—	—	r. kath.	—	—	»	magyar
:*Monostorszeg*	ɑ	szerb	III°n.II°m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	szerb
Zombori járás.									
:*Bezdán*	𝔅	magyar	III° n.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Kollut*	b	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
Bajai járás.									
:*Béreg*	b	*szerb*	III° n.	m.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	szerb
:*Szántova*	c	*szerb*	IV° m.	t.n.	r. kath.	I° i.	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Dantova*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Baracska*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Csataalja*	b	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
:*Vaskút*	a	*német*	II° m.	h. sz.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Báth-Monostor*	b	magyar	I° r.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
*.*Baja	A	magyar	II°sz. II°n.	—	r. kath.	II° i.	e.k.a.	»	*szerb*

A Duna-köz (1 magyar, 11 német, 3 tót, 5 szerb helységgel):

Apatini járás.									
:*Priglevicza-Szt-Iván*	d	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	német
:*Ó-Sztapár*	B	*szerb*	I° n.	m	*kel. gör.*	I° r.	m.	»	szerb
:*Bács-Bresztovácz*	a	német	II°sz.	m.	r. kath.	II° k.	i.	»	német
:*Doroszló*	b	*magyar*	II° n.	—	r. kath.	I° i.	m.	»	magyar
Hódsági járás.									
:*Filipova*	c	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
:*Rácz-Militics*	c	német	I° sz.	m	r. kath.	I° k.	—	»	»
:*Lality*	b	*tót*	V° sz.	n.	*ág. ev.*	V° k.	i. g.	»	*szerb*
:*Hódság*	d	német	I° m.	—	r. kath.	I° a.	—	»	német
Pivnicza	d	*tót*	III° sz.	n. m.	*ág. ev.*	III° k.	r. e.	»	*szerb*
:*Parabuty*	d	német	II° sz.	m.	r. kath.	I° k.	i.	»	német
:*Karavukova*	c	német	I° m.	r.	*r. kath.*	—	—	nőtt	német
:*Deronya*	b	*szerb*	IV° n.	m. e.	*kel. gör.*	IV° r.	e.	»	szerb
:*Bács-Ujfalu*	c	*tót*	I° n.	m. e.	*ág. ev.*	V° r.	i.	»	*magyar*
:*Bács*	d	német	IV°sz. III°m.	—	r. kath.	—	—	»	*szerb*
Német-palánkai j.									
:*Tovarisova*	c	*szerb*	III° n.	m. t. e.	*kel. gör.*	III° r.	a. i.	nőtt	szerb
:*Obrovacz*	b	német	IV° sz.	e.	r. kath.	IV° k.	i.	»	*szerb*
:*Gajdobra*	c	német	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
:*Paraga*	a	*szerb*	I° n.	e. t.	*kel. gör.*	I° a.	r.	»	szerb
:*Szilbás*	c	*szerb*	IV° t.	n. e.	*kel. gör.*	IV° a.	i.	»	»
:*Bulkesz*	b	német	I° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	—	»	német

A Duna-vonal a megye nyugati és déli határán huzódik el. Lenn a folyam-völgyben, s a Duna-fordulónál fekvő folyamközben 8 magyar, 22 sváb, 4 tót és 22 szerb helységet találunk. A *magyar* képződmények góczpontja: a közép Duna-völgyben *Baja*, a *sváb* képződményeké: ugyanott *Apatin*, a *szerbeké:* az Al-Dunánál *Ujvidék*. E három ponthoz kapcsolódnak a fajnépek többi községei: északon a magyarok, délen a szerbek, nyugaton a svábok. Így alakul ki három nyelvterület.

Ezek közül, mint alább látni fogjuk, csak a magyar terület fejlődött *természetes* módon: a magyar fajnép terjeszkedése útján. A mai szerb talajt a XVII. század végén, a sváb talajt a XVIII. század derekán nagyarányú telepítési művelet *mesterségesen* népesítette be. S ez meglát-

szik nemcsak a nyelvhatárok kusza vonalán, hanem a sok nyelvszigeten is, a mi a határok mögött keletkezett. A *szerb nyelvterületen* feküsznek: Ó- és Uj-Futtak, Német- és Uj-Palánka, Bulkesz, Cséb, Bukin, Obrovacz, Bács, Bács-Novoszelo és Gajdobra *sváb* telepek, Glozsány *tót* teleppel. A *német nyelvhatár* mögött fejlődtek ki: Doroszló, Dantova, Kupuszina és Bogejova *magyar*, Ó-Sztápár, Monostorszeg, Béreg és Szantova szerb helységek elszigetelten. E *két határ* vonalai *közé* ékelődtek: Lality, Pivnicza és Bácsujfalu *tót* gyarmatok.

Hajdanában ez egész terület magyar volt. A török háboruk s a hódoltság ideje alatt a régi fajnépesség kiirtatott. A felszabadulás után szerbek, Mária Terézia idejében svábok telepíttettek ide. A magyar elem csak lassan kezd köztük tért foglalni. A svábok, kik később érkeztek, szerb telepek helyét kapták: a legtöbb mai sváb telepnek szerb neve van.

A telepítés annyiban bevált, hogy az alig 150—200 éves gyarmatokból népes városok, virágzó nagyközségek fejlődtek. A magyar képződmények mérete a Duna-vonalon: 1 A. (Baja), 1 𝔅., 3 c., 3 b., — a német képződményeké: 1 A. (Apatin), 4 𝔞., 4 d., 6 c., 5 b., 2 a., — a szerb telepeké: 1 B. (Ujvidék), 3 𝔞., 2 d., 4 c., 4 b., 6 a., 2 𝔟., — végre a tót telepeké: 1 d., 1 c., 2 b. Erő és lendület szól a népszám ez arányaiból. A bácskai talajon, mint az Alföldön általán, gyarapodnak a népek; a Duna-vonal mentén valamennyi községük nőtt. Ha van hanyatlás nyoma, az csak a *szerb* fajnépnél vehető észre, mely nemcsak a sváb telepítés idején, hanem az utolsó félszáz év alatt is tért vesztett: Baja akkor szerb város volt, s azóta magyarosodott meg, Bács és Obrovacz elnémetesedtek. Lalityot és Pivniczát pedig a Bácskába jött tótok foglalták el. Az egykor magyar Bácsfaluból is igy lett tót telep.

Annál erősb gyökeret vert a svábság. Erről két adat tanuskodik. Az egyik Palánka helység példája, mely hajdan szerb telep volt; mellette építették a svábok maguknak Uj-Palánkát, — Ó-Palánka megmaradt akkor szerbnek; de csak egy időre: a svábok oda is bonyomultak, s előbb egy városrészt birtak, aztán külön választották ezt Német-Palánka néven a szerb anyavárostól, mely rövid idő alatt két sváb fiút szült. A másik adat a német kisebbség ereje a szerb községekben, mely Derunyán és Kovil-Szt-Ivánon IV—IV°. — Béregen, Kátyon, Monostorszegen, Szontán és Tovarisován III—III°, — Ó-Palánka, Plávna, Vajszka falukban II—II°.

A Bácska magyar helységei a Dunavonalon többnyire az utolsó száz év alatt fejlődtek ki. A Dunántúl s a felvidék magyar költöző népességéből jelentékeny hányad telepszik meg itt, községeket alkot, vagy erős kisebbségeket képvisel a szerb és sváb telepeken. Magyar minoritás van Ujvidéken, Szántován és Felső-Kovilban (IV—IV°), Német-Palánkán, Vasháton, Alsó-Kovilban és Uj-Futtakon (II—II°).

A hol ennyiféle fajnép él együtt, ott a községek túlnyomó száma poliglott. Annál feltűnőbb, hogy van két telep: Dantova és Baracska, a mely tiszta magyar.

Vallásra a magyarság többnyire r. kath., a svábság is az, — a szerbek megoszlanak a római s a keleti egyház közt, a tót telepesek ág. evangelikusok.

Lássuk a megye belsejét s keleti részeit.

A Ferencz-József-csatorna mellett (1 magyar, 3 tót, 2 német, 1 orosz, 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Ujvidéki járás.									
:*Piros*	b	*magyar*	V° sz.	n. t.	*kel. gör.*	V° e.	a. r.	nőtt	magyar
:*Kiszács*	c	*tót*	I° sz.	n. m.	*ág. ev.*	I° k.	m. i. r.	»	*német*
:*Petrovácz*	ℬ	*tót*	I° n.	—	*ág. ev.*	I° i.	m. r.	»	tót
:*Kulpin*	c	*tót*	IV° sz.	n. m.	*ág. ev.*	IV° k.	r. m.	»	*szerb*
:*Deszpot-Szt-Iván*	b	*szerb*	II° n.	—	*kel. gör.*	I° a.	e. m. r.	»	szerb
Kulai járás.									
:*Torzsa*	c	német	I° m.	t. o.	*ág. ev.*	V° e.	r. i. g.	nőtt	német
:*Keresztur*	𝒜	*orosz*	I° m.	n.	*g. kath.*	I° r.	i.	»	orosz
:*Veprovacz*	b	német	III° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német

A Ferencz-csatorna mellett (1 magyar, 4 német, 5 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Zombori járás.									
*.***Zombor**	B	*szerb*	III°m. II°n.	—	r. kath.	V° k.	i. e. a.	nőtt	szerb
:*Uj-Szivácz*	b	német	I° m.	—	*ev. ref.*	I° r.	a. i.	»	*magyar*
:*Ó-Szivácz*	ℬ	*szerb*	IV°n. II°m.	—	*kel. gör.*	III°e. II°r.	i. a.	»	*német*
Kulai járás.									
:*Cservenka*	ℬ	német	I° m.	—	*ág. ev.*	II° e.	r. i. m.	nőtt	német
:*Kula*	ℬ	*magyar*	IV°n. III°sz.	o.	r. kath.	III°k.	i. a. g. e. m.	»	*német*
:*Uj-Verbász*	𝒜	német	II° m.	o.	*ág. ev.*	III° e.	r. i. g.	»	német
:*Ó-Verbász*	d	német	IV° sz.	o m.	*kel. gör.*	IV° a.	g. e. r. i.	»	*szerb*
Ó-Becsei járás.									
:*Bács-Szt-Tamás*	A	*szerb*	IV° m.	n.	*kel. gör.*	IV° r.	a. i. e.	nőtt	szerb
:*Turja*	c	*szerb*	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° r.	a.	»	»
Zsablyai járás.									
:*Nádaly*	c	*szerb*	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° r.	m. a. i.	a volt csajkás kerülethez tartozott; régi népszámáról nincs adat.	

A Duna—Tisza-szög (1 magyar, 3 német, 1 orosz, 4 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kulai járás.									
:*Kucsura*	d	*orosz*	III°n. II°m.	sz.	*g. kath.*	III°a. II°r.	e. i.	*fogyott*	orosz
:*Kis-Kér*	c	német	—	—	*ág. ev.*	—	—	nőtt	német
Ujvidéki járás.									
:*Uj-Sové*	b	német	I° m.	—	*ev. ref.*	V° a.	r. i.	nőtt	német
:*Ó-Sové*	b	*szerb*	IV° n.	—	*kel. gör.*	II°a. II°e.	r. i.	»	szerb

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*O-Kér*	c	német	III° sz. II° m.	—	*ág. ev.*	III° k. II° r.	i.e.	nőtt	*szerb*
:*Temerin*	ℬ	*magyar*	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:*Jarek*	b	német	I° m.	--	*ág. ev.*	I° r.	—	»	német
Zablyai járás.									
:*Goszpodincze*	b	*szerb*	I° n.	m. o.	*kel. gör.*	I° a.	r. i. g.	a volt szerb csajkás kerülethez tartoztak; népszámukról nincs adat	
:*Zsablya*	𝒜	*szerb*	II° m. II° n.	e.	*kel. gör.*	III° r.	a. i.		
:*Gyurgyevo*	c	*szerb*	II° o.	m. e.	*kel. gör.*	II° g.	r. i.		
A Tisza-völgy (8 magyar, 3 szerb helységgel):									
Titeli járás.									
:*Titel*	d	*szerb*	III° n. II° m.	h. t.	*kel. gör.*	IV° r.	a. e.	a volt csajkás kerülethez tartoztak; régi népszámukról nincs adat.	
:*Mosorin*	b	*szerb*	I° m.	n.	*kel. gör.*	I° r.	i.		
Zsablyai járás.									
:*Csurog*	ℬ	*szerb*	II° m.	n.	*kel. gör.*	III° r.	i. a.		
O-Becsei járás.									
:*Tisza-Földvár*	𝒜	magyar	V° sz.	n.	r. kath.	V° k.	i. m.	nőtt	*szerb*
:*O-Becse*	A	magyar	IV° sz.	n.	r. kath.	IV° k.	i.	»	magyar
:*Bács-Petrovoszelló*	ℬ	magyar	III° sz.	—	r. kath.	III° k.	i.	»	»
Zentai járás.									
:*Mohol*	𝒞	magyar	IV° sz.	n.	r. kath.	IV° k.	i.	(nincs adat)	
:*Ada*	A	magyar	II° sz.	—	r. kath.	II° k.	i.	nőtt	magyar
∴**Zenta**	B	magyar	I° sz.	n.	r. kath.	I° k.	i. e.	»	»
:*O-Kanizsa*	A	magyar	I° sz.	—	r. kath.	I° k.	i.	»	»
:*Martonos*	𝒜	magyar	III° sz.	—	r. kath.	III° k.	i. e.	»	»

A csatornák vidékén s a Duna-Tisza-szögben, mely mögött a két nagy folyam egyesül, a térszín lapos, egyhangú; annál tarkább mozaikképet tár fel a sokféle fajnép, mely ott megtelepedett. A Ferencz-csatorna sváb talajon indul ki a Dunából, aztán magyar földre lép s ott is marad a tiszai torkolatig. A Ferencz-József-csatorna is sváb földön ágazik ki a Ferencz-csatornából, aztán orosz, tót és szerb telepek közt éri be Ujvidéknél az Al-Dunát. A Duna-Tisza-szögben öt fajnép él, — községeik részint nyelvterületi kapcsolatban egymás mellett feküsznek, részint szigetcsoportokat alkotnak vagy külön szigeteket. A szövevényes, kusza képet a fejezet végén fogjuk világosabbá tenni, midőn a nyelvhatárokat lemérjük.

Ezúttal csak a *nyelvszigeteket* nevezzük meg, a mik a nyelvhatárokon belül feküsznek. *Német talajban* van elszigetelve: a *szerb* Zombor és Ó-Szivácz, — *szerb talajban* Temerin és Piros *magyar*, Uj-Sové, Jarek, Ó- és Kis-Kér *sváb* község, — a *szerb-német* határ közt Keresztur *orosz* falu, — a *magyar-szerb* nyelvhatár közt Torzsa, Ó- és Uj-Verbász *sváb*, Kucsura *orosz* helység.

A hol ennyi nép torlódott össze, ott a helységeknek erősen kellett fejlődni. Félszázad óta tényleg csak az orosz Kucsura vesztett egykori népszámából, a többi mind növekedett: első sorban Turja 990-ről 3100 lélekre, Tovarisova 1200-ról 3700-ra, Ó-Becse 8600-ról 16.900-ra, Kernyaja 2700-ról 7000-re, Cservenka 2300-ról 7400-ra, Zenta 13.000-ről 25.000-re. Ez meglátszik a helységek *méretén*. A 11 magyar községé: 1 B. (Zenta), 3 A. (Ó-Kanizsa, Ada, Ó-Becse), 1 ℭ., 3 𝔅., 2 𝔄., 1 b.; a 13 szerb helységé: 1 B. (Zombor), 1 A. (Bács-Szt-Tamás), 2 𝔅., 1 𝔄., 1 d., 3 c., 4 b.; a 11 német helységé: 1 𝔅., 1 𝔄., 1 d., 5 c., 3 b.; a 3 tót helységé: 1 𝔅., 2 c., s a 2 orosz helységé: 1 𝔄., 1 d. Oroszoknak és tótoknak a saját felvidéki hazájukban kevés ily nagynépességű helységük fejlődött, milyenek ez elszigetelt telepeik a Bácska áldott talaján.

A fajnépek keveredettségére vall nemcsak a sok poliglott község, hanem a sok változás is azok fajtöbbségében. Félszáz év alatt 1 szerb falu: Tisza-Földvár, s 1 német falu: Kula megmagyarosodott, 1 magyar és 2 szerb helység svábbá lett (amaz Uj-Szivácz, emezek Ó-Kér és Ó-Verbász), 1 német falu szerb többséget kapott, 1—1 szerb és német falu pedig eltótosodott a — Bácskában!

Vallásra a magyar elem r. kath, a szerb ó-hitű, az oroszok g. katholikusok, tótok és németek ág. evangelikusok, sőt van 1—1 német falu kálvinista és kel. gör. többséggel is.

Tekintsük meg végül a Bácska északi részeit.

A Krivaja-ér mentén (6 magyar, 1 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év *óta* a népesség	Félszáz év *előtt* a fajtöbbség volt
Topolyai járás.									
:*Pacsér*	d	magyar	III° sz.	n.	*ev. ref.*	III° k. II° r.	m. i.	nőtt	magyar
:*Ó-Morovicza*	𝔄	magyar	I° n.	sz.	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Topolya*	A	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Bajza*	c	magyar	III° t. II° sz.	n.	r. kath.	III° a. II° k.	e. i.	»	»
:*Kis-Hegyes*	𝔄	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° a.	i.	»	»
:*Szeghegy*	d	*német*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° e.	i.	»	német
:*Feketehegy*	𝔄	magyar	IV° n.	—	*ev. ref.*	III° a.	i.r.m.	»	magyar

A bácskai róna (13 magyar, 12 német, 1 szerb helységgel):

Zombori járás.									
:*Kernyája*	𝔄	*német*	IV° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
:*Csonopja*	𝔄	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i	—	»	*szerb*
:*Nemes-Miletics*	c	magyar	IV° sz.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Stanisics*	𝔅	*német*	II° m. II° sz.	—	r kath.	II° k.	i.	»	*magyar*
:*Krusevlya*	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	--	»	német
:*Gákova*	b	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Bajai járás.									
:*Rigyicza*	c	*német*	III°m. II°sz.	—	r. kath.	II° k.	i.	nőtt	német
:*Gara*	d	*német*	IV° sz.	m.	r. kath.	—	—	»	*szerb*
:*Borsod*	a	magyar	I° n.	sz.	r. kath.	I° i	—	»	*szerb*
:*Likity*	d	*német*	IV°m. III°sz.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Csávoly*	c	*német*	II°sz. II°m.		r. kath.	—	—	»	*szerb*
:*Felső-Szt-Iván*	b	magyar	IV°sz. II°n.	—	r. kath.	I° i	—	»	*szerb*
Bácsalmási j.									
:*Rém*	a	magyar	III° n.	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	*szerb*
:*Jankovácz*	𝔠	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:*Kis-Szállás*	a	magyar	I° n.	t.	r. kath.	—	—	»	»
:*Mélykut*	𝔅	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Tataháza*	a	magyar	—	-	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Matheovics*	𝔟	magyar	V° sz.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Bács-Almás*	𝔅	*német*	III°m. II°sz.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*magyar*
:*Kun-Baja*	b	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	német
:*Madaras*	𝔄	magyar	II° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:*Katymár*	d	*német*	IV° sz.	m.	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Bajmok*	𝔅	magyar	III°n. III°sz.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
∴**Szabadka**	G	magyar	V° sz.	n.	r. kath.	I° i.	k.e.a.	»	*szerb*
Topolyai járás.									
:*Sándor*	a	*szerb*	III°n. II°m.	—	*kel. gör.*	V° r.	—	nőtt	szerb
:*Csantavér*	𝔄	magyar	I° sz.	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	magyar

Ezen a térszinen *vesztett a szerbség a legtöbbet.* A 200 év előtti megtelepülés idején ez egész föld szerb volt. Félszáz év előtt is 14 szerb helységet talált itt az egykorú statisztika. Ma csak a kis Sándor falu, Szabadka tőszomszédságában, maradt meg szerbnek. A többi 13-ból 7 magyarrá, 6 németté lett. A sváb a Bácska alvidékéről terjeszkedett idáig, — a magyar a Jászkunságból, Csongrádból, a Palócz-földről, Túl-a-Dunáról költözködött ide. A helységek mind föllendültek. Feketehegy lakossága 1600 lélekről 5200-ra nőtt, Csantavéré 3400-ról 6200-ra, Topolyáé 5600-ról 10.800-ra. Kis-Szállás 650-ről 1794-re, Rém 163-ról 1349-re, Szabadka 32.900-ról 73.000-re félszáz év alatt. A magyar helységek mérete: 1 G. (Szabadka), 1 A. (Topolya), 1 𝔠., 2 𝔅., 5 𝔄., 1 d., 2 c., 1 b., 4 a., 1 𝔟; a német helységeké: 2 𝔅., 2 𝔄., 4 d., 2 c., 2 b., 1 a.; a szerb helységé: 1 a.

A hervadás szomorú képét látni a szerb elem felső-bácskai állapotából. Hogyan jutott idáig, azon a dús területen, az ethnologok már régóta tudják. Régi jelenség szerb helységekben, hol svábok is laknak, hogy pitymallatkor e két elem az utezán szokott találkozni: a svábok munkába indulnak, a szerbek tivornyáról kerülnek akkor haza. A vidám élet, a bőséges ital, a tambura, a kolo s a szeretkezés mámorában sokáig nem

vette észre a szerb, hogy erejét és jólétét mire vesztegeti, mialatt mások dolgoznak és gyarapszanak. Abból a nagy területből, a mit apái ez ország délvidékén Temesvárig, s a Duna-völgyben fel Komáromig bírtak, nem maradt egyéb az al-dunai, s az alsó-tiszai telepeknél. Csak itt-ott találunk még a Felső-Bácskában erősebb szerb minoritást: Matheovicson és Szabadkán (V—V^0), Katymáron, Felső-Szt-Ivánon, Garán és Nemes-Mileticsen (IV—IV^0), Pacséron (III^0) s Csávolyon (II^0).

Félszáz év óta a magyar elem is vesztett itt két községet: Bács-Almást és Stanisicsot, mindkettőben a német elem jutott túlsúlyra. Bács-Almás, Kun-Baja és Szeghegy sváb szigetek a magyar nyelvterületen. De újabb időben a magyarság a sváb falukban szintén erősen fejlődik: ereje Kernyáján, Csonopján és Bikityen IV—IV^0, Rigyiczán III^0. Feltünő itt is, hogy e poliglott területen 3 helység van: Tataháza, Mélykut és Jankovácz, a mely tiszta magyar.

———

A megyéről előadottak foglalatja ez:

A helységek közigazgatási tagozatából kitünik, hogy a megyében a jólét általános. Csak *két kisközsége* van, a mik egy körbe kapcsolvák, — fajtöbbségük szerb. A *nagyközségek* száma 121; ezek közül 35 magyar, 46 német, 7 tót, 2 orosz és 31 szerb. A *városok* száma 5, ú. m. 3 magyar (Szabadka, Baja, Zenta) és 2 szerb (Zombor és Ujvidék).

Méretre a helységek így állanak egymás mellett:

Méretre		*Fajtöbbségre* magyar	tót	német	orosz	szerb	
legnagyobb	(G)	1	—	—	—	—	helység
»	(B)	1	—	—	—	1	
»	(A)	5	—	1	—	2	
nagyméretű	(ℭ)	2	—	—	—	—	
»	(𝔅)	8	1	4	—	2	
»	(𝔄)	5	—	6	1	4	
középméretű	(d)	1	1	9	1	3	
»	(c)	5	3	11	—	6	
»	(b)	5	2	11	—	9	
»	(a)	4	—	—	—	7	
kisméretű	(β)	1	—	3	—	2	
	együtt	38	7	45	2	36	

A *tiszta magyar* helységek száma 6, a tiszta német hegységeké 1, — monoglott szerb, orosz vagy tót falu egy sincs. *Súlytalan* (I^0) kisebbség van 11 magyar, 23 német, 4 tót, 1 orosz és 11 szerb helységben; szórványosan előfordul a *magyar* elem 19 német, 5 szerb s 1 orosz helységben, — a *német* elem 8 magyar, 5 szerb, 2 tót helységben, — a *szerb* elem 2 magyar, 2 német s 2 tót helységben, — az *orosz* elem 1 magyar, végre a *tót* és *horvát* elem 1—1 német helységben.

A súlyosabb fajkisebbségek megoszlása és viszonossága ilyen:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV–V° magyar	tót	német	szerb	II–III° magyar	tót	német	orosz	szerb	
magyar	*	—	2	8	*	—	5	—	5	helységben.
tót	—	*	—	2	—	*	—	—	1	
német	2	—	*	7	8	—	*	—	4	
orosz	—	—	—	—	—	—	1	*	—	
szerb	4	1	4	*	4	—	11	1	*	

A *felekezeti* többség 76 helységben *r. kath.*, ezek közül 34 magyar. 34 német és 8 szerb (sokácz); 2 helységben *g. kath.*, mindkettő orosz; 29 helységben *kel. gör.*, ú. m. 28-ban szerb, 1-ben német; 15 helységben *ág. ev.*, melyek közül 8 német; 7 tót; 6 helységben *ev. ref*, ezekből 4 magyar, 2 német. Ez utóbbiak: Uj-Szivácz és Uj-Sové; amaz elsvábosodott magyar falu, melyben az egykori fajmagyar nép régi vallását megtartotta, de anyanyelvét már elfeledte, — emitt a fajnémet elem ág. ev. vallású (V°), s a többségben levő kálvinista németek szintén germanizálódott magyarok lehetnek.

A *nyelvterületi* viszonyok vázlata néhány vonással ez. A *magyar* helységek zöme (32), a megye északi részén egy tagban fekszik, hozzázárkozva a Kiskunság, Csongrád, Torontál és Tolna-Baranya határos magyar képződményeihez, — a többi 7 a német és szerb nyelvhatár mögött el van szigetelve. A *szerb* helységek közül 28 laza lánczolatban fűződik egymáshoz, s kapcsolja egyes lánczszemeit egy felől a torontáli, más felől a szlavoniai és szerbiai szerbek nyelvterületéhez, — 6 község a német, 1 a magyar nyelvhatár mögött fekszik elszigetelten. A német helységek nagyobb fele (24) lánczolatosan függ össze egymással, lánczszemeit a tolna-baranyai és torontáli sváb képződményekhez kapcsolva, — 18 sváb falu a szerb, 3 a magyar nyelvhatár mögé esik. szigetség gyanánt. A hét tót s a két orosz falu megannyi szigetképződmény.

S most egészítsük ki az országszerte megfigyelt etnikai jelenségek képét azzal, a mit az ország szivében az első municipalis terület: Pest megye fajnépessége mutat.

Pest megye.

Középponti fekvése megadta a módot, történeti multja a jogot ahoz, hogy a megyék közt első, vezérlő legyen. A természet is hozzá segítette, midőn e megye térszinén összefoglalta mindazt, a mit országszerte alkotott.

Van Dunája, van Tiszája; a Duna-medenczében vannak népes szigetei: a Szt-Endre s a Csepel. Kisebb folyói megoszlanak a két folyamrendszer közt: a Rákos-patak a Dunába, a Tápio a Tiszába ömlik; ide sietnek

Pest megyén át a nógrádi vizek is: a Galga s a Zagyva. Az alföldi rónaság a Duna-Tisza-közt három térszakaszon terjed el: a kis-kunságban, Kecskemét vidékén s a Pestvidéken. A lapályos alvidékről természetes lépcsők a megye bérczeihez a Királyerdő hegyhullámai. A Közép-Kárpátokból a Nagyszáll oromzata Vácz fölé ereszkedik. Ez a felvidéket, túlnan az agg Gellért orma, s mögötte a Vértesek lánczolatja a Túl-a-Dunát kapcsolja Pest megyében össze az alfölddel. Minden országtáj képviselve van e topografián, melynek koronája a székes-főváros: Budapest.

Nem csoda, ha e természetes középpont felé áramlott a periferiákról, minden felől, az ország legtöbb fajnépe. A felvidék a tótokat, az alvidék a szerbeket idáig terjesztette. A XVIII. század nagy telepítő akcziója németet is bőviben hozott úgy a budai, mint a pesti oldalra. A megyében ma 213 helység fekszik: 151 magyar, 40 német, 19 tót és 3 szerb.

E községeket térszakaszonkint vesszük szemlélet alá, kezdve a kiskunsági rónán, s végezve a vértesek lejtőin. Megismételve és összefoglalva fogjuk látni Pest megye területén ugyanazokat a jelenségeket kicsiben, a miket az egész magyar nyelvterületen, a Csalló-köztől a Királyhágóig, 40 vármegyére kiterjedőleg láttunk nagyban.

A kiskúnsági mély róna (18 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Solti alsó járás.									
:*Keczel*	𝒜	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Akasztó*	c	magyar	I° t.	—	r. kaht	I° a.	e. i.	»	»
:*Kis-Kőrös*	ℬ	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	I° r.	i. e.	»	*tót*
:*Vadkert*	𝒜	magyar	III° n.	—	*ág. ev.*	IV°r. II°e.	i.	»	*német*
:*Tazlár*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	II° a.	e.	»	magyar
Kis-Kun alsó j.									
∴**Kis-Kun-Halas**	A	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Kis-Kun-Majsa*	A	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
Jász-Szt-László	b	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
{ Alsó-P.-Péteri	β	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ :*Felső-P.-Péteri*	a	magyar	—	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Szánk*	a	magyar	I° e.	—	r. kath.	III° e.	—	»	»
∴**Kis-Kún-Félegyháza**	C	magyar	—	—	r. kath	I° i.	e.	»	»
Kis-Kun felső j.									
:*Páhi*	a	magyar	IV° t.	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	nőtt	magyar
:*Izsák*	d	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° e.	i. a.	*fogyott*	»
:*Fülöpszállás*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	nőtt	»
:*Szabadszállás*	ℬ	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Kun-Szt-Miklós*	ℬ	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	»
:*Jász-Kerek-Egyháza*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° e.	a. i.	»	»

A kecskeméti mély róna (15 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kecskeméti alsó j.									
⁘Kecskemét	D	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	i. a.	nőtt	magyar
⁘Nagy-Kőrös	B	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	»	»
Pesti közép járás.									
:*Lajos-Mizse*	𝔅	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	nőtt	magyar
:*Peszér-Adács*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	a.	»	»
:*Tatár-Szt-György*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
:*Örkény*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
:*Vacs*	a	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° a.	g. e.	»	»
:*Uj-Hartyán*	b	magyar	V° n.	t.	r. kath.	I° a.	e. i.	»	*német*
:*Gyón*	b	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° a. III° e.	i.	»	magyar
:*Alsó-Dabas*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i. a.	»	»
:*Kakucs*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	II° e.	a. i.	»	»
:*Felső-Dabas*	𝔟	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Sári*	b	*tót*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	tót
:*Bugyi*	b	magyar		—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	magyar
:*Ócsa*	c	magyar	I° n.	-	*ev. ref.*	IV° r.	i.	»	»
:*Alsó-Németi*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	—	»	»

A pest-vidéki mély róna (11 magyar 2 német, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pesti felső járás.									
:*Kis-Pest*	d	magyar	III° n.	t. e.	r. kath.	II° e.	a. i.	azóta	lett
:*Vecsés*	c	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	nőtt	német
:*Ecser*	a	magyar	IV° t.	—	r. kath.	—	—	»	*tót*
:*Maglód*	a	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	*tót*
:*Gyömrő*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	a. i.	»	magyar
:*Üllő*	c	magyar	—	—	r. kath.	III° e.	a i.	»	»
:*Péteri*	a	*tót*	II° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	e. i.	»	tót
:*Monor*	𝔅	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	i. a.	»	magyar
{ Vasad	𝔟	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	»	»
{ •Nyáregyháza	a	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	»
:*Pilis*	d	magyar	II° t.	—	*ág. ev.*	I° r.	i. e.	»	*tót*
:*Alberti*	d	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	IV° r.	e. i.	»	*tót*
:*Irsa*	d	magyar	II° t.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	»	*tót*
:*Czegléd-Berczel*	b	*német*	III° m.	—	r. kath.	I° a.	e.	»	német

A czeglédi magas róna (5 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kecskeméti alsó j.									
⁘Czegléd	B	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	a. i.	nőtt	magyar
:*Abony*	A	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	»	»
:*Törtel*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a.	»	»
:*Jász-Kara-Jenő*	𝔄	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
:*Kocsér*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»

A Tisza-völgy (6 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kis-Kun alsó j									
:*Ujfalu*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
{:*Alpár*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ Szent-Lőrincz	a	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	—	azóta lett	
:*Uj-Kécska*	𝔞	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	nőtt	magyar
:*Ó-Kécska*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	»
Kecskeméti alsó j.									
:*Tószeg*	c	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	nőtt	magyar

A Tápió-Zagyva-szög (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kecskeméti alsó j.									
:*Rékás*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Uj-Szász*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	—	»	»

A Tápió-völgy és melléke (16 magyar, 2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kecskeméti alsó j.									
:*Tápió-Györgye*	d	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	nőtt	magyar
:*Tápió-Szele*	𝔞	magyar	—	—	r. kath.	II° e.	i.	»	»
Kecskeméti felső j.									
:*Farmos*	a	magyar	—	—	r. kath.	II° a.	e.i.	nőtt	magyar
:*Nagy-Káta*	𝔞	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Szt-Márton-Káta*	b	magyar	I° r.	—	*ev. ref.*	V° r.	i.a.	»	»
:*Kóka*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
:*Tápió-Szecső*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.e.	»	»
:*Tápió-Ságh*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Tápió-Bicske*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Pánd*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Tápió-Szt-Márton*	c	magyar	—	—	r. kath.	III° a.	e.i.	»	»
Pesti felső járás.									
{{ Káva	β	magyar	I° t.	—	r. kath.	IV° a.	e.	nőtt	magyar
{•Bénye	a	*tót*	V° m.	e.	*ág. ev.*	I° r.	e.i.	»	tót
:*Gomba*	b	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	II° r.	a.i.	»	magyar
:*Uri*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Tápió Süly*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.e.	»	»
:*Mende*	a	*tót*	IV° m.	—	r. kath.	III° a.	e.i.	»	*magyar*
:*Tápió-Sáp*	a	magyar	II° t.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	*tót*

A megye *délkeleti része* az alföld jellegével bir s a mély fekvésű kiskunsági rónától a Tápió-völgy dombvidékéig ér, mely mögött a Király-erdő magaslatai emelkednek; keleten a Tisza-völgy, nyugaton a Duna-völgy vet határt neki. E termékeny lapályon 79 helység körvonala bontakozik ki szemünk előtt: 73 magyar, 2 német és 4 tót.

A *magyar* helységek fekvése, népbősége azokra **az erőteljes, nagyméretű községekre emlékeztet, a mikkel a magyar alföld tiszántúli részein** találkoztunk. Öt virágzó magyar *város*: Kecskemét, **Czegléd, Kis-Kőrös**, Félegyháza és Halas körül 63 *nagyközség* jelen meg **a szemhatáron**, **mellettük** 5 nemrég keletkezett kisebb falu. *Méretük* **vetekszik a jászkunsági**, hajdúsági, csongrád-békési vagy a bácskai **helységekével: 1 D.**, 1 C., 2 B., 3 A., 5 𝔅., 6 𝔄., 7 d., 10 c., 15 b., 19 a.. 4 β. S **e helységek** kétharmada tiszta magyar.

Más fajnépekből német és tót mutatkozik egyes **térszakaszokon. Két** német falu: Czegléd-Berczel és Vecsés, a pestvidéki rónán, — **4 tót falu**, megosztva a pestvidéki, a kecskeméti lapály és a Tápió-**völgy közt**: Péteri, Sári, Bénye és Mende elszigetelt **képződmények, miként a csanád**-békési tót s a felső-bácskai német telepek. Mendén, s **a vele szomszédos** Tápió-Sápon a fajnépesség félszáz év óta helységet **cserélt: az akkor** tótajkú Tápió-Sáp megmagyarosodott, s a magyar Mende **eltótosodott**. Amott ma is van II° tót, s emitt IV° magyar **kisebbség. A nyelvszigeteken** mindenütt terjed a magyarság: ereje Bényén V°, **Sárin és Vecsésen IV—IV°**, Czegléd-Berczelen III°, Péterin II°. A közel-multban e **vidéken több nyelv**sziget volt: németek laktak Uj-Hartyánban és **Vadkerten, tótok Ecser** Maglód, Pilis, Alberti és Irsa nagyközségekben, s **Petőfi szülőföldjén**: Kis-Kőrösön. Mindezek megmagyarosodtak, — **egykori fajnépességükből** II—IV° kisebbség maradt.

Tekintsük meg a megye északkeleti részeit.

A Zagyva-völgy (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Kecskeméti felső j.									
:*Szt-Lőrincz-Káta*	a	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	—	*fogyott*	magyar
:*Tó-Almás*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	nőtt	»

A Zagyva—Galga-köz (2 magyar helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Váczi alsó járás.									
:*Kartal*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	nőtt	magyar
:*Verseg*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° a.	i. e.	»	»

A Galga-völgy (10 magyar, 1 német, 2 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Váczi alsó járás.									
:*Boldog*	a	magyar		—	r. kath.	I° a.		nőtt	magyar
:*Tura*	d	magyar	-	—	r. kath.	I° i.	a.	»	»
.*Héviz*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
·*Héviz-Györk*	a	magyar	I° t.	-	r. kath.	IV° a.	II° e.	»	»
:*Bag*	b	magyar	I° n.	t.	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
:*Aszód*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	IV°a. II°i.	e.	nőtt	*tót*
:*Iklód*	β	*német*	III°m. II°t.	—	*ág. ev.*	II° r.	e.	»	*tót*
:*Domony*	a	magyar	V° t.	n.	*ág. ev.*	IV° r.	i. e.	»	*tót*
Váczi felső járás.									
:*Mácsa*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	i.	nőtt	magyar
:*Tót-Györk*	β	magyar	II° t.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	*tót*
:*Püspök-Hatvan*	a	*tót*	V° m.	—	r. kath.	I° a.	i.	*fogyott*	*magyar*
{ :*Acsa*	a	*tót*	V° m.	e.	*ág. ev.*	III° r.	i. e.	nőtt	tót
{ Csővár	β	magyar	III° t.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	*tót*

A Nagyszáll-hegység alatt (8 magyar, 1 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség	a fajtöbbség volt
Váczi felső járás.									
:*Szilágy*	β	magyar	I° t.	—	r. kath	I° a.	e.	nőtt	magyar
{ Kis-Némedi	β	magyar	I° t.	n.	r. kath.	I° i	a.	»	»
{ *Duka	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
{ *Vácz-Hartyán	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	IV° r.	a. i.	*fogyott*	»
{ Rátót	β	magyar	IV° t.	n.	r. kath.	I° a.	i. e.	nőtt	*tót*
{ :*Kis-Szt-Miklós*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	m.a.i.	»	magyar
{ Bottyán	α	magyar	I° t.	—	r. kath.	III° a.	i. e.	»	»
{ *Kis-Ujfalu	α	magyar	II° t.	—	r. kath.	III° a.	i. e.	*fogyott*	*tót*
{ Zsidó	β	*tót*	IV° m.	—	r. kath.	V° a.	—	nőtt	tót

A Király-erdő körül (9 magyar, 5 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség	a fajtöbbség volt
Váczi felső járás.									
:*Veresegyháza*	a	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	a.i.m.	nőtt	magyar
:*Csomád*	β	*tót*	V° m.	—	*ág. ev.*	I° r.	i.	»	tót
:*Fóth*	b	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	IV°r. II°a.	—	»	magyar
Váczi alsó járás.									
:*Mogyoród*	a	magyar	I° t.	—	r. kath.	I° a.	e. i.	nőtt	magyar
:*Csömör*	b	*tót*	IV°m. II°n.	—	r. kath.	III° a.	e. i.	»	tót
{ Kis-Tarcsa	β	*tót*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	e. a.	»	»
{ *Kerepes	a	*tót*	III° m.	n.	r. kath.	I° a.	e. i.	»	»
:*Száda*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	m.a.i.	»	magyar
:*Gödöllő*	d	magyar	I° n.	t. e.	r. kath.	IV° e.	i. a.	»	»
:*Izsaszeg*	b	*tót*	IV° m	n.	r. kath.	I° i.	a. e.	»	tót
:*Valkó*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	a.	»	magyar
:*Vácz-Szt-László*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Zsámbok*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Dány*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»

A Rákos-mező (2 magyar, 3 tót helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	felekezeti többsége	legsúlyosb	egyéb szórványos	a népesség	a fajtöbbség volt
Váczi alsó járás.									
:*Péczel*	b	magyar	I° t.	n.	r. kath.	V° e.	i. a.	nőtt	magyar
:*Rákos-Csaba*	a	magyar	I° t.		r. kath.	IV° e.	a. i.	»	»
:*Csik-Tarcsa*	β	*tót*	II° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	e.	»	tót
:*Rákos-Keresztur*	c	*tót*	III°m. II°n.	—	*ág. ev.*	V° r.	e. i.	»	»
:*Czinkota*	a	*tót*	IV° m.	n.	*ág ev*	IV° r.	i. e.	»	»

A Zagyva s a Galga völgylejtői, a mik Nógrádból szállnak le a pestvidéki lapályra, — háttérben a Királyerdő s a Nagyszáll magaslatai, alattuk a Rákos-mezővel s a Duna-völgygyel: a szomszéd palóczföld térszini alakulásához hasonlítanak. A községek száma 45, — ezek közül 33 magyar, 1 német, 11 tót. A helységek közül 35 nagyközség, 10 kisközség. A népbőséget a következő méretek fejezik ki: 2 d. (Gödöllő és Tura), 1 c., 10 b., 17 a., 12 β. és 3 α. Ez a kaliber már távol áll az alföldi községekétől.

A népesség is e vidéken már kevert; a tiszta magyar faluk száma csak 14. A *tót* falukban, melyek megannyi szigetcsoportokat alkotnak, mindenütt van erős magyar kisebbség. Ennek súlya a rákosmezei tót községcsoportból: Czinkotán IV°, Rákos-Keresztúron III°, Csik-Tarcsán II°, — a királyerdei csoportból: Csomádon V°, Isaszegen és Csömörön IV—IV°, Kerepesen III°, Kis-Tarcsán II°, a Nagy-Száll alatt: Zsidón IV°, — végre a Galga-völgyben Püspök-Hatvanon és Acsán V—V°. Elég jelentékeny a magyar minoritás (III°) a Galga-völgy *sváb* szigetjén: Iklódon is, mely *tót faluból* lett németté. Püspök-Hatvan az utolsó félszáz év alatt magyar faluból tótosodott el. Ellenben 6 tót helység ugyanekkor *megmagyarosodott:* ú. m. Aszód, Tót-Györk, Domony és Csővár a Galga-völgyben, Kis-Ujfalu és Rátót a Nagy-Száll alatt. Ezek közül Domonyban van még V°, Rátóton IV°, Csőváron III°, Kis-Ujfalun és Tót-Györkön II—II° tót kisebbség.

Forduljunk a Duna-völgy, a solti part melléke s a dunai szigetek felé.

A Duna-völgy (34 magyar, 12 német, 1 tót, 1 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pilisi felső járás.									
:*Visegrád*	a	*német*	II° m.	t.	r. kath.	I° a.	—	nőtt	német
:*Duna-Bogdány*	b	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
•.•Szent-Endre	d	*német*	III° m. III° t. II° sz.	—	r. kath.	II° k.	e.i.a.	»	*szerb*
:*Pomáz*	c	magyar	IV° n. III° sz. II° t.	—	r. kath.	III° k.	e.i.a.	»	*szerb*
:*Buda-Kalász*	a	*német*	IV° sz.	m. t.	r. kath.	IV° k.	i. e.	»	*szerb*
:*Békás-Megyer*	a	*német*	I° m.	e.	r. kath.	—	—	»	német
Pilisi alsó járás.									
:*Albertfalva*	β	magyar	IV° n.	t.e.sz.	r. kath.	I° e.	a.	nőtt	*német*
:*Budafok*	α	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	e.	»	német
:*Kis-Tétény*	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Nagy-Tétény*	b	*német*	III° m.	t.	r. kath.	II° i.	a.	»	»
Váczi felső járás.									
•.•Vácz	A	magyar	I° n.	t.e.sz.	r. kath.	II° i.	e.a.k.	nőtt	magyar
:*Sződ*	b	magyar	III° t.	e. n.	r. kath.	I° a.	e.	»	*tót*
:*Duna-Kesz*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	i.	»	magyar
:*Rákos-Palota*	α	magyar	I° n.	e. t.	r. kath.	III e. II° a.	i.	»	»
:*Új-Pest*	B	magyar	II° n.	t. e.	r. kath.	II° i.	e. a.	azóta lett	

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pesti alsó járás.									
⁚**BUDAPEST**	Z	magyar	III° n.	t. e.	r. kath.	II° i.	e.a.k.	nőtt	*német*
:*Soroksár*	A	*német*	IV° m.	e. t.	r. kath.	I° e.	i. a.	»	német
:*Haraszti*	b	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i. a.	»	»
:*Taksony*	b	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	»
{ Majosháza	α	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	—	»	magyar
{•Áporka	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Kis-Kun-Laczháza*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	»
:*Pereg*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° e.	a	»	»
Solti felső járás.									
:*Dömsöd*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	nőtt	magyar
:*Dab*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	m. i.	»	»
:*Tass*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Szalk-Szt-Márton*	c	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	»
:*Duna-Vecse*	d	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i.m.a.	*fogyott*	»
:*Apostag*	b	magyar	I° t.	—	*ág. ev.*	III°r. III°e. II°i.	—	*fogyott*	»
:*Duna-Egyháza*	b	*tót*	I° m.	—	*ág. ev.*	I° i.	—	nőtt	tót
:*Solt*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	i. a.	*fogyott*	magyar
:*Kis-Harta*	d	*német*	IV° m.	—	*ág. ev.*	II° r.	e. i.	nőtt	német
•*Duna-Pataj*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	»	magyar
:*Ordas*	β	magyar	—	—	*ev. ref.*	II° r.	m. i.	*fogyott*	»
Solti közép járás.									
:*Géderlak*	a	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Szt-Benedek*	a	magyar	—	—	*ev. ref.*	V° r.	i.	»	»
:*Uszod*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	»	»
:*Kalocsa*	A	magyar	I° n.	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Foktő*	c	magyar	—	—	r. kath.	IV° e.	i.	»	»
:*Bátya*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	*szerb*
:*Miske*	b	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	magyar
:*Fajsz*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	e.	»	»
:*Dusnok*	c	*szerb*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	i.	»	szerb
:*Bogyoszló*	b	magyar	I° r.	sz.	*ev. ref.*	II° r.	k. i.	»	magyar
Solti alsó járás.									
:*Sükösd*	c	magyar	—	—	r. kath.	I° i.	—	nőtt	magyar
:*Csanád*	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	III° r.	m. i.	»	»
:*Szent-István*	c	magyar	III°sz. II°h.	n.	r. kath.	I° m.	—	»	»
:*Szeremle*	b	magyar	I° r.	n.	*ev. ref.*	II° r.	k.	»	»

A solti Duna-mellék (3 német helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Solti alsó járás.									
:*Nádudvar*	b	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	nőtt	német
:*Hajós*	d	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	«	»
:*Császártöltés*	b	*német*	IV° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	

A Csepel-sziget (2 magyar, 5 német, 2 szerb helységgel):

A járás és helység neve	A helység mérete	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pesti alsó járás.									
:***Makád***	a	magyar	—	—	ev. ref.	I° r.	—	nőtt	magyar
:*Lóré*	β	*szerb*	I° m.	—	kel. gör.	I° r.	i. e.	»	szerb
:*Sziget-Becse*	β	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° m.	—	»	német
:***Ráczkeve***	A	magyar	I° n.	—	r. kath.	IV° e.	i. k.	»	magyar
:***Sziget-Szt-Márton***	β	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
:*Sziget-Ujfalu*	a	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Csép*	a	*német*	III° sz.	m.	r. kath.	III° k.	i.	»	»
:*Tököl*	b	*szerb*	II°n. II°m.	t.	r. kath.	I° i.	e.	»	szerb
:***Sziget-Szt-Miklós***	b	magyar	—	—	*ev. ref.*	I° r.	i.	»	magyar
:*Csepel*	b	*német*	III° m.	sz.	r. kath.	I° e.	—	»	német

A Szent Endre-sziget (4 magyar helységgel):

Pilisi felső járás.									
:*Sziget-Monostor*	a	magyar	I° t.	—	*ev. ref.*	IV° r	--	nőtt	magyar
:*Pócsmegyer*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i. a.	„	»
:*Tótfalu*	b	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	III° r.	i.	*fogyott*	»
:*Kis-Oroszi*	a	magyar	I° n.	—	r. kath.	V° e.	—	(nincs adat)	

Az ország középpontjához érkeztünk. A Duna-völgy pestmegyei szakasza, a két vizparton a magyar metropolisz, a völgy-vonalon a virágzó községek, néptömegek és fajnépek arányában nyilvánuló életmozgalmak erőteljes képe, — ragyogó szinekben tárulnak elénk. A kép nemcsak e völgyre, hanem az egész országra veti szétsugárzó fényét, mert az erő, mely itt lüktet az ország erejét, Budapestnek világvárossá emelkedése, környékének föllendülése, sokféle fajnépének a magyar fajba olvadása a sorsfordulót jelentik, mely ez ország történelmében, — rettenetes sorscsapások után — végre elkövetkezett.

Csodával határos, a mi itt történt.

Ez a világszép főváros a közel-multban ép oly széttagolt, elmaradt és szegényes fészke volt a poliglott polgárságnak, mint maga az ország a poliglott népességnek. Egységes állami életet szervezni az országban s nemzeti metropoliszt teremteni neki Budapesten, az újabb nemzedékek feladatává lett. Nagy szellemek e városból indították a nemzetbe az elektromos szikrákat, melyek azt eltespedtségében megrázták, öntudatra ébresztették, — s a felébredt nemzet, hozzá kezdve az állam kiépítésének munkájához, ezt a várost akarta mindenek fölött nagygyá, széppé, gazdaggá tenni, hogy benne az állam eszméjét, rendelkező hatalmát és hódító erejét lássa mindenek számára méltón kifejezve. Milliókat áldozott erre vagyonából s százezreket irányított oda a vidékről munkaerejéből. Félszáz év előtt a régi Budának, Ó-Budának és Pestnek csak 130 ezer

lakosa volt, — ma. a lélekszám felülmulja a 700 ezret; akkor a három város fajtöbbsége német volt, ma Budapest nagy túlsúlylyal magyar.

Az ország minden részéből évtizedek óta áramlik a sok jövevénynép ide, hogy boldogulását itt keresse. Szerencse, hogy főleg magyar elem jött; csak így sikerült Budapestet német multjából kiragadni. Ha poliglott népesség jön, akkor óhatatlan lett volna, hogy Budapest kozmopolita várossá nője ki magát.

De nemcsak Budapest nőtt s magyarosodott meg. Körülötte az egész vidék föllendült s a nagy túlsúly a magyar helységeké. Uj-Pestet, Kis-Pestet jövevények alapították, s e két telep egyikén ma közel 30 ezer, másikán 5000 lélek lakik. A környéken a legtöbb falu 50 év alatt megkétszerezte lélekszámát, egyesek növekedése az alföldi arányokat is felülmulja. Rákos-Palotán volt másfél ezer, van 6300 lélek, — Sződön volt 800, s van több mint 2000; Albertfalva 176-ról 592-re, Budafok 2700-ról 5300-ra, Kis-Tétény 125-ről 752-re, Kalocsa 6000-ről 18000-re nőtt.

Ha a szigeteket s a solti Duna-melléket is számítjuk, úgy a pestmegyei Duna-völgy ma 65 helységből áll: 41 magyar, 20 német, 1 tót és 3 szerb. Félszáz év előtt Budapesten kívül Albertfalva is német, Pomáz és Bátya szerb, Sződ tót község volt, a mik azóta megmagyarosodtak. Ezekben máig van II—IV° német, illetve szerb vagy tót kisebbség. Ráczkeve már a mult század derekán magyar volt, onnan a szerb elem egészen kipusztult.

A magyar helységek mérete a Duna-völgyben: 1 Z. (Budapest), 1 B. (Uj-Pest), 2 A. (Vácz és Kalocsa), 4 𝔞. (Ráczkeve, Rákos-Palota, Duna-Pataj és Solt), 3 d., 8 c., 10 b., 7 a., 4 β., 1 α. Ezek közül 21 helység tiszta magyar.

A *német* helységek a Duna-völgy budai, pesti oldala s a Csepelsziget közt oszlanak meg, de lánczolatos összefüggésükben nagyrészt ahoz a sváb nyelvmedenczéhez tartoznak, melynek legtöbb községe a Vértesben épült, s egy nyúlványnyal Budapest alá, s be a Csepelszigetbe ér. E nyúlvány itt 12 sváb községre terjed, 8 falu el van tőlük szigetelve. A 20 helység mérete: 2 A. (Szt-Endre és Soroksár), 3 d., 7 b., 5 a., 3 β. Kettő közülük szerb helység volt: Szt-Endre és Buda-Kalász, a mik félszáz év óta svábosodtak el. A többi 18 Mária-Terézia kori telep. E helységek lassankint magyarosodnak: Soroksáron, Duna-Bogdányon, Kis-Hartán és Császártötésen IV—IV°, Nagy-Tétényben és Szt-Endrén III—III°, Budafokon, Kis-Tétényben, Taksonyban, Hajóson és Harasztiban II—II° a magyar kisebbség.

A *szerbség* valaha a Duna-völgy nagy részére kiterjedt. A régi Budán egy egész városrész volt az övé: a Ráczváros. Ezt a tért csaknem teljesen elvesztette. Három elszigetelt telepe maradt: Dusnok, Lóré és Tököl, hol részint magyar, részint német kisebbség fejlődött; mire azok megnőnek, a szerbség végkép elényészik Pest megyéből.

Egy pillantást kell még vetnünk a Vértesek közé.

A pilisi hegységben (3 tót, 3 német helységgel :

A járás és helység neve	A helység mérője	fajnépeinek többsége	fajnépeinek kisebbségei: legsúlyosb	fajnépeinek kisebbségei: egyéb szórványos	felekezeti népeinek többsége	felekezeti népeinek kisebbségei: legsúlyosb	felekezeti népeinek kisebbségei: egyéb szórványos	Félszáz év óta a népesség	Félszáz év előtt a fajtöbbség volt
Pilisi felső járás.									
:*Pilis-Szt-László*	ʒ	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	nőtt	tót
:*Pilis-Szt-Kereszt*	ʒ	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	—	—	»	»
:*Pilis-Szántó*	a	*tót*	I° m.	n.	r. kath.	I° i.	—	»	»
•Vörösvár	c	német	I° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
Szent-Iván	ʒ	német	—	—	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Pilis-Csaba*	a	német	III° t. II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	*tót*

A Vértesek közt (4 magyar, 14 német helységgel):

Pilisi felső járás.									
:*Csobánka*	a	*német*	II° sz. II° t.	m. e.	r. kath.	II° k.	g.	nőtt	*szerb*
:*Boros-Jenő*	a	*német*	I° m.	e.	r. kath.	—	—	»	német
:*Üröm*	a	*német*	I° m.	e.	r. kath.	—	—	»	»
:*Solymár*	a	*német*	I° m.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
:*Hidegkut*	a	*német*	I° m.	t. e.	r. kath.	I° e.	—	»	»
:*Nagy-Kovácsi*	a	*német*	I° m.	t.	r. kath.	I° i.	—	»	»
Pilisi alsó járás.									
·*Tinynye*	a	magyar	I° n.	e.	r. kath.	IV° e. II° i.	—	*fogyott*	magyar
:*Perbál*	a	*német*	II° t.	m.	r. bath.	I° i.	e.	nőtt	német
:*Tök*	a	magyar	I° n.	—	*ev. ref.*	II° r.	—	»	magyar
:*Zsámbék*	d	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° i.	—	»	német
*Jenő	ʒ	*német*	II° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	»
Telki	a	*német*	I° m.	t.	r. kath.	I' e.	a.	»	»
:*Páty*	b	magyar	I° n.	e.	*ev. ref.*	II° r.	i.	»	magyar
:*Torbágy*	a	*német*	I° m.	—	r. kath.	I° e.	—	»	német
:*Bia*	b	magyar	III° n.	—	r. kath.	V° e.	i. a.	»	magyar
·*Török-Bálint*	b	*német*	I° m.	t. e.	r. kath.	—	—	»	német
:*Buda-Örs*	ℰ	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»
:*Buda-Kesz*	c	*német*	I° m.	—	r. kath.	—	—	»	»

A Vértesek négy megye területén ágaznak szét: Fehér, Komárom, Esztergom és Pest megyékben. A Tul-a-Duna tárgyalásánál rámutattunk, s a felvidék nyelvhatárainak lemérésénél visszatértünk ama messze kiterjedő sváb medenczére, mely súlypontjával a Vértesek közt fekszik, de nyúlványai a Dunán átérnek honti, nógrádi s pesti területre is.

E medenczéhez tartozik a pestmegyei Duna-völgyből 13 német helység, a miknek sora Visegrádtól indul és Csepel falunál zárul. Mögöttük, benn a Vértesben, 17 sváb község fekszik: 3 az északi (pilisi), 14 a déli hegyláncz alatt. Amazok közt 3 tót falu el van szigetelve: ú. m. Pilis-Szt-Kereszt, Pilis-Szt-László és Pilis-Szántó; emezek mögött 3 magyar község, a pest-fehérmegyei határszélen, a magyar nyelvhatár vonalába esik: ú. m. Tök, Páty és Bia, — egy negyedik: Tinynye külön nyelvszigetet alkot.

A *sváb* képződmények közül 13 nagy, 4 kisközség; méretük: 1 𝔄. (Buda-Örs), 1 d., 2 c., 1 b., 9 a., 2 β., 1 α. Ezek közül Pilis-Csaba félszáz év előtt tót, Csobánka szerb falu volt, — amott ma is III⁰ a tót, emitt II⁰ a szerb minoritás; a többség ma mindkettőben sváb. A megmaradt 3 *tót* faluban magyar és német elem csak szórványosan mutatkozik, — méretük: 1 a., 2 β. A *magyar* falvak valamivel népesebbek, méretük: 2 b., 2 a. Ezek közül Bián III⁰ a német kisebbség, a többi 3-ban csak sporadikus. Magyar minoritás van Jenő és Zsámbék német községekben II—II⁰ erejű, egyebütt szórványos. Szent-Ivánfalu az egyetlen, mely tisztára sváb.

Foglaljuk össze a megyéről közlötteket.

Pest megyének 8 *városa* van: 7 magyar (Budapest, Kecskemét, Vácz, Czegléd, Kis-Kun-Félegyháza, Kis-Kun-Halas és Nagy-Kőrös), — 1 német (Szt-Endre). A *nagyközségek* száma 181, ú. m. 130 magyar, 35 német, 13 tót és 3 szerb. A kisközségek 10 körbe kapcsolvák, melyek 2—2 faluból állnak, — a fajtöbbség 7 körben magyar, 2-ben német, 1-ben tót.

A helységek népbősége ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre* Z.	D.	B.	A.	𝔈.	𝔅.	𝔄.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt	
magyar	1	1	3	5	1	6	9	12	18	35	41	15	4	151	helység.
tót	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	8	6	—	19	
német	—	—	—	1	—	—	2	4	3	9	14	6	1	40	
szerb	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	3	

Tiszta magyar helység van megyeszerte 89, tiszta német 8, — monoglott tót vagy szerb helység nincs. *Szórványosan* (I⁰) előfordul a magyar elem 14 német, 2 tót, 1 szerb helységben, — a *tót* elem 24 magyar, — a *német* elem 12 magyar, — a *román* elem 3 magyar s a czigány 1 magyar helységben.

A súlyosabb fajkisebbségek így oszlanak meg:

A faj-többség	*A fajkisebbség* IV—V⁰ magyar	IV—V⁰ tót	IV—V⁰ német	IV—V⁰ szerb	II—III⁰ magyar	II—III⁰ tót	II—III⁰ német	II—III⁰ szerb	
magyar	*	4	3	—	*	7	7	1	helységben.
tót	10	*	—	—	4	*	1	—	
német	5	—	*	1	15	2	*	2	
szerb	—	—	—	*	1	—	1	*	

A *felekezeti* viszonyok felől, melyekről az egyes térszakaszoknál nem tettünk említést, a tájékoztató képet itt adjuk meg.

A *magyar* helységek közül 97 r. kath, 9 ág. ev., 45 ev. ref., — a *tót* helységek közül 11 r. kath., 8 ág. ev., — a *német* helységek közül 38 r. kath., 2 ág. ev., — a *szerb* helységek ketteje r. kath. (sokácz), 1 kel. gör. A *felekezeti* minoritások súlyosabbja így oszlik meg: *r. kath.* kisebbség előfordul 13 ág. ev. és 41 ev. ref. helységben, — *ág. ev.* kisebbség van 13 r. kath. helységben, — *ev. ref.* minoritást találtunk 22 r. kath.

helységben, — *k. gör.* kisebbséget 6, és *izraelita* kisebbséget 3 r. kath. helységben.

A *nyelvterületi* viszonyok megyeszerte így alakultak: 150 *magyar* helység egy tagban fekszik, hozzázárkozva három felől az alföldi, a túl-a-dunai s a felvidéki szomszéd megyék magyar nyelvterületéhez. A *német* helységek közül 29 a vértességi sváb nyelvmedenczéhez tartozik. A többi helységek: ú. m. 1 magyar, 11 német, 19 tót és 3 szerb, el vannak szerte szigetelve.

Álljon itt a *magyar alföld tiz megyéjéről* közlött adatok sommázata.

E tiz megyében van 35 *város*, ú. m. 32 magyar, 1 német, 2 szerb. A *nagyközséqek* száma 603, ú. m. 437 magyar, 19 román, 29 tót, 82 német, 2 orosz és 34 szerb. A kisközségek 217 körbe kapcsolvák, melyek közül 191 kör áll 2—5, 25 kör áll 6—9, 1 kör áll 10 faluból; a fajtöbbség az első csoportból 112 körben magyar, 71-ben román, 1-ben tót, 6-ban német s 1-ben szerb, — a második csoportból 1 körben magyar, 24-ben román, — végre a harmadik csoportbeli 1 körben szintén román.

A helységek népbősége, a fajtöbbséghez viszonyítva, ilyen:

Fajtöbbségre	*Méretre*[1]) Z.	H.	G.	E.	D.	C.	B.	A.	ℭ.	𝔅.	𝔄.	d.	c.	b.	a.	β.	α.	Együtt
magyar	1	1	1	2	1	3	12	31	6	31	33	33	60	112	204	155	68	754
román	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	11	64	198	213	490
tót	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	—	2	4	8	11	9	3	42
német	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4	8	13	14	20	21	12	2	96
orosz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	3
szerb	—	—	—	—	—	—	2	1	—	2	4	3	7	10	7	3	—	39

helység.

Tiszta magyar helység van a 10 megyében 410, tiszta *román* 99, tiszta *német* 21; monoglott tót, orosz, szerb helység egy sincs.

A *szórványosan* (I⁰) előforduló fajkisebbségek elterjedéséről, a fajtöbbségekhez viszonyítva, a következő táblázat tájékoztat.

A fajtöbbség	*A fajkisebbség* magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	egyéb ny.
magyar	*	84	76	42	—	2	1	13
román	236	*	3	14	1	—	3	31
tót	8	—	*	5	—	2	—	—
német	33	1	1	*	—	2	1	—
orosz	1	—	—	—	*	—	—	—
szerb	6	—	1	5	—	*	—	—

helységben.

[1]) A méretek hosszú skálája miatt szükségesnek tartjuk, hogy a fokozatok egyenértékét újból ide iktassuk:

Z = 700 ezer lélek,	B = 20—30 ezer lélek,	c = 3—4 ezer lélek,
H = 80—100 ezer lélek,	A = 10—20 » »	b = 2—3 » »
G = 70—80 » »	ℭ = 9—10 » »	a = 1—2 » »
E = 50—60 » »	𝔅 = 7—9 » »	β = 500—1000 »
D = 40—50 » »	𝔄 = 5—7 » »	α = 500-nál kevesebb lélek
C = 30—40 » »	d = 4—5 » »	

községenkint.

A súlyosabb fajkisebbségek. a fajtöbbségekhez viszonyítva, így oszlanak meg:

A fajkisebbség

A faj-többség	IV–V° magyar	IV–V° román	IV–V° tót	IV–V° német	IV–V° szerb	II–III° magyar	II–III° román	II–III° tót	II–III° német	II–III° szerb	II–III° orosz	II–III° egyéb ny.
magyar	✶	29	4	7	8	✶	36	18	17	7	—	—
román	23	✶	1	2	—	64	✶	5	5	1	—	2
tót	13	4	✶	—	2	6	—	✶	1	—	—	1
német	8	1	—	✶	8	27	4	2	✶	6	—	—
orosz	4	—	1	4	✶	5	—	—	12	✶	1	—
szerb	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	✶	—

helységben.

E táblázatokból kitünik, hogy a magyar alföld megyéiben a legnagyobb kaliberű helységek száma 60, s ezek közül 52 magyar; a nagyméretű helységeké 91, s ezek közül 67 magyar; a középméretűeké 610, s ezek közül 316 magyar, — végre a kis kaliberűeké 663, s ezek közül csak 223 magyar. A román helységek túlnyomóan kisméretűek. A magyar elem szórványosan 284, kisebb súlylyal 104, nagyobb súlylyal 48 másajkú helységben, — míg a román elem szórványosan 85, kisebb súlylyal 40, nagyobb súlylyal 34, — a német elem szórványosan 66, kisebb súlylyal 34, nagyobb súlylyal 13 másajkú helységben fordul elő.

A *felekezeti* viszonyok képe a tíz megyében ilyen:

A *magyar* helységek közül 250 r. kath., 54 g. kath., 5 kel. gör., 17 ág. ev. és 430 ev. ref., — a *román* helységek közül 2 r. kath., 193 g. kath., 295 kel. gör., — a *tót* helységek közül 18 r. kath., 24 ág. ev., — a *német* helységek közül 83 r. kath., 1 kel. gör., 10 ág. ev. és 2 ev. ref., — a *szerb* helységek közül 10 r. kath., 29 kel. gör., — végre az *orosz* helységek mindannyija g. kath. vallású. A *r. kath.* hivek tehát 363, a *g. kath.*-ok 250, a *kel. gör.*-ök 328, az *ág. ev.* egyház hivei 51, s az *ev. ref.* egyházé 432 helységben vannak többségben.

A felekezeti *kisebbségek* a magyar alföldön így oszlanak meg, a felekezeti többséghez s a fajtöbbségekhez viszonyítva:

A felekezeti kisebbség

A felekezeti többség	IV–V° r kath.	IV–V° g. kath.	IV–V° kel. gör.	IV–V° ág. ev.	IV–V° ev. ref.	IV–V° izr.	II–III° r. kath.	II–III° g. kath.	II–III° kel. gör.	II–III° ág. ev.	II–III° ev. ref.	II–III° más ker.	II–III° izr.
r. kath.	✶	11	11	7	19	1	✶	22	16	13	29	—	6
g. kath.	15	✶	1	—	17	—	32	✶	6	1	25	—	9
kel. gör.	7	3	✶	3	4	—	17	12	✶	2	10	—	1
ág. ev.	14	—	2	✶	3	—	9	—	4	✶	3	—	1
ev. ref.	31	24	7	1	✶	—	128	51	12	2	✶	1	23
A fajtöbbség													
magyar	52	33	13	6	35	1	147	68	17	12	41	1	31
román	6	3	1	—	6	—	28	11	7	—	23	—	9
tót	4	1	2	1	—	—	4	—	2	2	—	—	—
német	—	1	5	2	1	—	2	5	10	1	2	—	—
orosz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
szerb	5	—	—	2	1	—	5	1	2	2	1	—	—

helységben.

E táblázatból látható, hogy a több felekezetű községekben mely felekezetek találhatók legtöbbször egymás mellett s mely fajnép körében.

A tíz alföldi megyében a nyelvterületi viszonyokat a következőleg foglalhatjuk össze:

A magyar alföldön a *magyar nyelvterület* 713 helységre terjed, a mik egy tagban és kapcsolatban feküsznek a túl-a-dunai s a felvidéki magyar helységek összefüggő tömegével. Két falu a Szilágyságban fekvő kraszna-berettyó-vidéki nyelvmedenczéhez zárkozik. A többi 40 el van szigetelve A *román nyelvterület* itt 472 helységet foglal magában, a mik a délvidéki, az erdélyi s a felvidéki románság nyelvhatáraihoz kapcsolvák: 18 román helység szigeteket alkot. A német helységek közül 24 a Bácskában a tolna-baranyai, 29 a vértességi sváb nyelvmedenczével függ össze: 13 német, 42 tót, 10 szerb, 2 orosz helység megannyi szigetképződmény.

S most megszerkesztjük, a nyelvhatárok lemérésével, az ország alvidékén 14 vármegyének vázlatos néprajzi térképét.

— ⁂ —

III. Visszapillantás az alvidékre.

A szatmári Avas, a bihari-havasok s a krassói érczhegység vonalától a Dunáig terjedő alvidéken 2444 helység vonult el szemünk előtt. A községalkotó fajnépek közt ott találtuk a magyart 829, a románt 1143, a németet 252, a szerbet 144, a tótot 48, az oroszt 3, horvátot 8, csehet és bolgárt 17 helységben. — szóval a vend kivételével Magyarország összes fajnépeit.

A róluk előadottak alapján immár megszerkeszthetjük ez országtáj *néprajzi térképét*.

Nyugati és északi részét a magyar fajnép lakja tömegesen: a keleti részt a románság, a délit a szerbség tölti be. E három nép nyelvhatárai mögött és között fejlődnek, kisebb-nagyobb nyelvmedenczékre és szigetekre tagolva, a többi fajnépek. Fejlődésükkel vele jár az etnikai élet erős hullámzása, s az összes nyelvterületek folytonos átalakulása. A nyelvhatárok folyvást ingadoznak, térnyereségek és veszteségek egymást érik, szemünk láttára keletkeznek vagy enyésznek el a nyelvszigetek, szélesednek ki vagy hullanak szét a nyelvmedenczék. Az érvényesülésért vívott küzdelem hullámokat vet; a hullámtér az Al-Dunától föl a Körös-völgyig ér.

A *nyelvterületi viszonyok* vázlata az egész alvidéken a következő.

Nyugaton és északon a *magyarság* 752, keleten a *románság* 1086, délre a *szerb* elem 92 községe *egy-egy külön tagban* fekszik. A szerb tag a szlavonországi s a szerbiai, a román tag az erdélyi és felvidéki, a magyar tag a felvidéki és túl-a-dunai fajrokonok nyelvhatáraihoz zárkozik.

E nagyobb tagozatokhoz a kisebbek csatlakoznak: a *nyelvmedenczék*-

Bihar határán 2 magyar község a *kraszna-berettyó-közi* medenczével a Szilágyság felé tart kapcsolatot; Torontálban 14 magyar falu a *begamelléki* medenczét alkotja; a német községekből *négy* medencze alakult ki: 71 helységgel Temes-Torontálban a *bánsági*, 15 helységgel alsó Torontálban a *temes-béga-közi*, a Bácskában 24 helységgel a *dunamelléki*, mely utóbbi Tolna-Baranya megyék sváb medenczéjét, s Pest megyében 29 helységgel a *vértességi*, mely Komárom és Fejérmegyék ily nevű sváb medenczéjét egészíti ki; — végre Torontálban a *tiszamelléki* szerb medencze 11 szerb községből áll.

Számítsunk ezekhez 348 *nyelvszigetet*, ú. m. 61 magyart, 113 németet, 48 tótot, 51 románt, 41 szerbet, 3 oroszt, 8 horvátot, 17 egyéb nyelvűt (11 csehet, 6 bolgárt), s fogalmat adtunk a tarka néprajzi térképről, mely Magyarország alvidékén a fajnépek elhelyezkedését ábrázolja.

Az egyes tagozatok a határközségek megjelölésével pontosan lemérhetők. Kezdjük a *magyar nyelvterületen*, melynek határa Szatmár, Szilágy, Bihar és Arad megyékben a román, Torontálban a sváb és szerb, Bácsban a szerb és sváb nyelvhatárral érintkezik.

1. A *magyar* határvonalat a felvidék tárgyalásakor az ugocsai Avasnál hagytuk el, hol a Máramarosnak tartó orosz nyelvhatártól elfordult, hogy a *román nyelvterület* szélén a Túrmezőre, s a Túr vizén át *szatmári területre* lépjen.

Túr-Terebes a magyar nyelvhatár utolsó pontja Ugocsában. Onnan a határvonal Sárközt érintve keletre indul Kőszeg-Remetéig, s Avas-Ujvárosig. De messzebb nem hatolhat, sem kelet, sem dél felé: ott az Avas, itt a Bükk hegység, s a két hegyvidék román világa állja útját. Így fordul délnyugatnak, Józsefházán át a *Szamosvölgy* felé. Kisebb kitéréssel megérinti Kis- és Nagy-Kolcsot, Krassót s Hiripet a *Homoródmezőn*, majd Amaczon át a *Szamos folyását* követi, mely útján Ombód, Pálfalva, Szatmár-Németi, Vetés, Dara és Ovári az állomásai. Ekkor a magyar nyelvhatár Csenger-Bagos és Domahida közt átszeli az *ecsedi lápot*, s Gilvány, Nagy-Majtény érintésével a *Kraszna-völgyön* túl Gencsnél az *Érmellékre* ér.

Vele szemközt a *román* nyelvhatár a szatmári *Avas vidékén* Ugocsából jövet két vonalban hatol keresztül: jön Bocskó és Szárazpatak felől a *hegyeken át* Komortány, Tartolcz, Bikszád és Mózesfalu felé, s aztán a Sugatagnak Máramarosba huzódik, — és jön a *Túrmezőn át* Batarcz, Turcz, Nagy- és Kis-Gércse felől Adorján, Kányaháza, Tur-Vékonya, Rózsapallag és Ráksa felé, hogy a Szamos-völgytől az Érmelléknek tartva az alföldi rónára ereszkedjék. A *Szamos-völgyben* Apa, Aranyos-Medgyes, Görbed, Derencze, Pataháza és Lippó, a *Homoródmezőn* át Ivacskó, Kéztelek, Oroszfalu és Madarász, az *ecsedi láp körül* Zsadány, Szamos-Dob, Kis-Majtény, a *Kraszna-völgyben* Tőke-Terebes és Kraszna-Szt-Miklós az iránypontjai. Így jut el a Szilágyság szélén az *Érmellékre*.

2. A *magyar* határ az *Érmellék* szatmármegyei oldaláról Csomaközön és Piskoldon át Irinynél a *szilágysági* oldalra lép. Itt megérinti Ér-Köröst,

Nemes- és Oláh-Keszit, majd Pele fölött az *érmelléki hegyek* közé fordul, hol Nagy- és Kis-Paczal falukon túl *bihari* talajra lép.

A *román* vonal Kraszna-Szt-Miklósnál Szatmár megye területéről a *Szilágyságba* lép át. Elhalad az *Érmelléken* Ér-Girolt, Ér-Mindszent, Ér-Kávás és Ér-Hatvan mellett. — aztán másodszor megérinti Vezendnél és Porteleknél a *szatmári* talajt. de Ér-Szodorónál újra visszatér a *Szilágyságba*. hogy az *érmelléki hegyek* közt Szeő-Demeteren. Csányon. Usztatón és Csekenyén át *Biharba* siessen.

3. Biharban a *magyar* nyelvhatár az érmelléki hegyekből Kécz és Margita felé a *Berettyó-völgybe* ereszkedik. Megérinti a balparton Felső-Ábrányt. Terebest, a balpartra kerülve Monospetrit. az *érmellékre* vissza hátrálva Apát-Keresztúrt, Ér-Olaszit és Köbölkútat; innen Poklostelek felé másodszor kerül a *Berettyóhoz*, hogy a vizfolyás irányában Szent-Jobbra és Szalárdra érkezzék. Most átszeli a *hegyközt* Sétér, Tóttelek Csatár. Hegyköz-Ujlak és Száldobágy községek mentén: aztán lekerül a *Sebes-Körös-völgybe*, s előbb délkeleti, majd nyugat-dél-nyugati irányt vesz, mely útján a magyar határközségek: Fugyi. Fugyi-Vásárhely, Pecze-Szt-Márton, Pecze-Szőllős, Nagy-Várad, Várad-Püspöki, Szent-János. Kőrös-Tarján, Berek-Böszörmény, Körösszeg-Apáti, Varsány és Ugra.

A *román* nyelvhatár Désérnél indul ki a Szilágyságból a bihari *érmellékre*. Megérinti Genyétét, Tökit, s végig vonul a *Berettyó-völgyön* Kohány. Széltalló, Királyi, Vedres-Ábrány, Ér-Fancsika, Szt-Lázár, Vámos-Láz, Sárszeg, Csanalos, Csohaly és Tajnos felé. Aztán Szarkán át a *hegyközbe* fordul, Tótfalu, Hidalmás és Sétérvölgy felé. Ettől délre Kisujfalunál beéri a *Sebes-Körös-völgyet*, s végig huzódik rajta, a magyar nyelvhatár átellenében; ez útján a román határközségek: Bihar. Kis-Jenő, Szakadát, Alpár, Nagy-Kér, Rontó, Hájó, Csehi, Nagy-Ürögd. Szt-András. Gyires. Vizesgyán, Kőrösszeg és Rojt.

4. A *Sebes- és Fekete-Körös közt* a *magyar* vonal déli irányt vesz Gesztről Nagy-Szalontán és Árpádon át Erdőgyarakig. Innen a *Fekete-Körösön* át aradmegyei területre lép, hol Vadászon és Ágyán át a *Fehér-Körös-völgybe* fordul Kis-Jenőig és Erdőhegyig; majd visszakerül a *Fekete-Köröshöz* Nagy-Zerind és Feketegyarmat felé, — megérinti *Bihar megye szélén* Antot. *Békés megye szélén* Gyulavárit és Békés-Gyulát, a *Körös-Maros-közben* aradi talajon Nagy-Kamarást, csanádi talajon Kevermest és Kis-Iratost, végre harmadszor lépve aradmegyei területre, a *Szárazérmellékén* eljut Zimánd-Ujfalu, Zimándköz, Fakert és Szt-Leányfalva községekig, végre a *Maros-völgyben* beéri Arad városát.

A *román* vonal Biharban szintén átszeli a *Sebes- és Fekete-Körös közét* Oláh-Szt-Miklós, Atyás, Marcziháza. Madarász, Oláh-Homorog és Tulka felé; aztán a *Fekete-Körös* irányát követi a *bihari* jobbparton Fekete-Tót és Fekete-Bátor. az *aradi* balparton Talpas, Apáti, Seprős és Miske felé. Majd a *Fehér-Köröshöz* fordul s ezt kiséri Szintyéről Nadabra és Székudvarra Gyula-Varsándig. s Nagy-Pélig. Most belép a *Körös-Maros-közbe*, megérinti *Békés* megye határán Kétegyházát, *arad*-

megyei talajra visszatérve Ottlaka, Sikló, Mácsa, Kurtics, Ó-Szt-Anna és Kerek községeket, az *aradi hegyalján* Világost, Kovaszinczet, Kuvint, végre a *Maros-völgyben* Mondorlakot és Csicsért.

Itt a magyar s a román nyelvhatár *elválnak egymástól:* amaz nyugatra, emez keletre fordul.

5. Arad várostól a *magyar* vonal a *Maros s a Szárazér közt* Magyar-Pécskára, Kis-Peregre, s *Csanád megye* talaján előbb Mezőhegyesre, majd Csanád-Palotán és Kövegyen át a *Maros-völgyben* Apátfalvára és Makóra tart. Itt átkerül a Maros *torontáli* partjára Kis-Zombor, Porgány, Puszta-Keresztúr, Kis-Béba, Kübekháza, Rábé, Majdán, Térvár, Ó-Szt-Iván és Szőreg felé, hol beéri a Tiszavonalat. Az *alsó Tisza-völgyben* a magyar határközségek: *bácskai* talajon Martonos és Ó-Kanizsa, *torontáli* talajon Török-Kanizsa és Józseffalva, alább *Bácsban* Zenta város, *Torontálban* Csóka, Monostor, Jázova, Szaján és Magyar-Pádé, *bácskai* területen Ada és Mohol, *torontálin* Akács, *bácskai* talajon Petrovoszello és Ó-Becse, *torontálin* Török-Becse. — Akács és Török-Becse közt a magyar nyelvhatárhoz lazán hozzákapcsolódnak a *Torontál mélyében* fekvő *bégamelléki magyar nyelvmedencze* határai. E medenczéről alább lesz szó. A fővonal Török-Becséről Bács-Földvárra hajol át, s a *Bácska belsejében* huzódik tovább.

E határszakaszokkal szemben — eltekintve egyes közbetolódott más ajkú nyelvszigetektől — *sváb* és *szerb nyelvmedenczék* határközségei feküsznek, ú. m. *temesi* talajon Zsigmondháza, Zádorlak, Német-Szt-Péter és Varjas, *torontáli* talajon Perjámos, Német-Szt-Miklós és Kis-Teremje a *bánsági sváb medenczéből,* — továbbá a torontáli *Tisza-völgyben* Oroszlámos, Gyála, Szerb-Keresztúr, Szanád, Feketető, Tisza-Hegyes, Szerb-Pádé és Beodra a *tiszamelléki szerb medenczéből.*

6. Bács megyében a *magyar* nyelvhatár Bács-Földvárról előbb a *Ferencz-csatorna* s a *Krivajaér* közt Feketehegyre, Kulára és Bajsára huzódik; aztán bejárja a *bácskai rónát* Nemes-Militics, Bajmok, Madaras, Borsod, Felső-Szt-Iván és Rém felé, végre a *Duna-völgyben* megérinti Baja várost, Bát-Monostort és Baracskát, keresztül szeli a mohácsi Dunaszigetet s *Duna-Székcsőnél a túl-a-dunai magyar nyelvterület határvonalával egyesül.*

E határszakaszon a magyar vonallal szemközt egyfelől a délvidéki *szerb nyelvterület,* másfelől a *bácskai sváb nyelvmedencze* határközségei feküsznek. Amazok: torontáli talajon Kumán, bácskai talajon Csurog, Nadály, Turja, Szt-Tamás és Deszpot-Szt-Iván; emezek a *Dunaszögben* Parabuty és Filipova, a *Ferencz-József-csatorna* mellékén Veprovácz, a *Ferencz-csatorna* mentén Cservenka és Uj-Szivácz, a *bácskai rónán* Kernyája, Csenopla, Gákova, Krasevlja, Sztanisics, Rigyicza, Katymár, Gara, Bikity s Csávoly, végre a *Duna-völgyben* Vaskút és Csataalja. Innen a sváb medecze határa átlép a Duna jobbpartjára s a tolna-baranyai svábság nyelvhatárával egyesül.

7. A *román nyelvhatárt* az aradi hegyalján s a Maros-völgyben Mondorlaknál hagytuk el. Most tovább követjük irányát le az Al-Dunáig.

A *Maros-völgyben* előbb a folyam medrét követi Csicsér, Szabadhely és Radna felé. Itt átlépi a Marost s *temesmegyei* területen Lippára, majd a *Maros-Bega-közben* Sistavorócztól nyugatnak tart Komeát, Buzád, Fibis, Füskut és Féregyház felé, — aztán délnyugatra fordul Szécsánytól Zsadányig, majd visszahátrál keletre Murány, Román-Bencsek s Aranyág felé. Most átlép a *Bega-völgybe* Margitfalva, Giroda, s alább Temesvárt elkerülve, Kissoda, Utvin, Román-Szt-Mihály és Parácz felé, hol a *Temes-völgybe* és *torontáli* talajra lép. Itt megérinti Csebza, Gyülviz, Fény és Maczedonia községeket, visszakerül *temesmegyei* talajon Giczádra, átlép a *Berzava-csatorna mellékére* s Tolvadia, Bánlak és Pártos falvakon át másodszor jelen meg *Torontál* keleti szélén. Pártos alatt a román vonal a *Moravicza-csatorna mellékére* huzódik, *Temes* megyébe hátrálva Kis-Gáj és Moravicza falvak, majd *torontáli* talajon Nagy-Margita, s a *Teréz-csatornán* át Szt-János és Szt-Mihály felé. Ekkor elérkezik az *al-dunai rónára.* Megérinti Kevi-Szöllőst, Alibunárt, Petrovoszellot, Réva-Ujfalut, — aztán visszatér *Temes megyébe* Temes-Szt-Miklós, Vlajkovecz, Réthely s a *Karas-völgyig* jutva, Vojvodincz felé. Végre átlép a Karason *Krassó-Szörénybe,* hol a *Jám-völgyben* Jám, Mirkovácz, Berlistye, Ó- és Uj-Roszova, s Nikolincz, a *Nera-völgyben* Leszkovicza, az alsó *Duna-völgyben* Román-Pozsezsena és *Szuska* az iránypontjai. A máramarosi Vissó-völgytől az ugocsai Avasig s a szatmári Avastól a krassó-szörényi Al-Dunáig huzódó nyelvhatár mögött fekszik hazánk román nyelvterülete.

8. A *szerb nyelvhatár* az ország délvidékén Krassó-Szörénytől Baranya megyéig az Al-Dunával párhuzamosan vonul el, átellenében a krassó-szörényi és temes-torontáli román, majd a torontáli sváb, a torontál-bácskai magyar, s a bácsmegyei sváb nyelvhatárnak. Mögötte a szerb nyelvterület úgy fekszik, mint a szerbiai és szlavonországi fajterületnek a Dunán átterjedő folytatása.

A szerb *nyelvhatár* kiindul dél-keleten a *Duna-völgyből* Belobreszka és Radimna *krassó-szörényi* faluknál, megérinti a *Karas-Nera-közben* Rebenberg, Kussicz, Krusicza és Duploj községeket *Temes megye,* — Szuboticzát *Krassó-Szörény* területén. Majd elhalad az *al-dunai rónán,* a Deliblat puszta szélén Podporány, Izbistye és Ulma *temesmegyei,* Dolova *torontáli* falvak mellett. További útja Czrepaján át a *Teréz-csatorna* mellett Ilancsára, innen a *Berzava-völgyben* Dobriczára és Kanakra vezet; aztán a *Temes-völgyben* fölhajol Surjánig, s Gaádon át Rudnáig. Onnan a *Temes vize mentén* dél-nyugatra fordul Szerb-Módos, Szerb-Bóka, Szerb-Neuzina, Botos és Orlovát felé, honnét átcsap Perlasznál a *Bega-völgybe,* megérinti Nagy-Becskereket, Melenczét, s Kumánon át a *bácskai Tisza-völgybe* siet. Itt elhagyva Csurogot, a *Ferencz-csatorna* partján halad Nadály, Turja és Szent-Tamás felé, majd átvág a *Ferencz-József-csatorna* mellé Deszpot-Szt-Ivánra, a *Duna-szögben* Paruga, Tovarisova és Dátova felé, a *Duna-völgyben* Vojszkára és Szontára. Végül Szlavonia területén Dállya irányába tünik le Magyarország szinteréről.

A *nyelvmedenczék* közül legérdekesb Torontálban a bega-melléki

magyar, s a tisza-melléki szerb medencze. Amaz *nemrég keletkezett*, mint a bácskai magyar nyelvterületnek Akácson és Török-Becsén át *Torontál mélyébe terjedő nyúlványa*. Emez valaha a szerb nyelvterülethez tartozott s tőle csak *újabb időben szakadt külön*.

A *bega-melléki magyar medencze* 14 községből áll. *Határai:* északon Topolya, Tóba, Kis-Orosz, Magyar-Csernya és Tamásfalva, — keleten Aurelháza, Magyar-Szt-Márton, — délről Ó-Telek, Magyar-Ittebe, Ittvarnok, Magyar-Szt-Mihály, — nyugaton Torda, Nagy- és Kis-Bikács. E három utóbbi laza kapcsolatban összefüggésbe hozza a bácskai magyar nyelvhatárt e torontáli nyelvmedenczével, melyet északon és délről sváb, keleten a román, észak-nyugaton a szerb nyelvhatár környékez.

A *tiszamelléki szerb medenczéhez* 11 helység tartozik. E külön vált képződmény határközségei: északon Szerb-Keresztúr és Gyála, keleten Oroszlámos, Mokrin és Nagy-Kikinda, délről Karlova és Beodra, nyugaton Szerb-Pádé, Tisza-Hegyes, Feketető és Szanád. E medenczét észak, nyugat és dél felől magyar, kelet felől sváb nyelvhatár veszi körül.

A *német nyelvmedenczék* száma az alvidéken négy. Ezek legnagyobbika a *bánsági*, mely 71 községgel Temes és Torontál megyék felső részén fekszik. *Határai*: *északon* a *Maros-völgyben torontáli* területen Keglevichháza, Német-Csanád, — az *Aranka mellékén* Nagy-Német-Szt-Miklós, Kis-Ősz és Perjámos, *Temesben* Varjas és Német-Szt-Péter, a temesi *Maros-völgyben* Zádorlak, Uj-Arad és Zsigmondháza, átkerülve *aradmegyei* területre Glogovacz és Uj-Panit, — visszatérve *Temesbe* Kisfalud, Szépfalu és Traunau, újból *aradi* talajon Uj-Paulis, újból *temesin* Zábrány és Ujfalu; *kelet* felől a *Maros-Bega-közben* dél-nyugatnak tartva Buchberg, Bogda-Rigós, Altringen, Charlottenburg, Német-Remete, Máslak, Réthát, Keresztes, Német-Ság, Orczyfalva, Merczyfalva, Hidliget és Német-Bencsek; *délről* Gyarmata, a *Bega-völgyben* Temesvár, Szabadfalu, Szakálháza s Német-Szt-Mihály, — *Torontálba* visszakerülve Horvát-Csenej, a *bánsági rónán* Zsombolya, Német-Czerna, Kis-Tószeg; *nyugat felől* ugyanitt Seultourn, Nákófalva, Nagy- és Kis-Teremia.

E medenczét északon és délről a magyar, nyugaton a szerb, keleten a román nyelvhatárok szegélyezik.

Tőle nem messze délre, a torontálmegyei *Temes-Bega-közben*, egy kisebb *sváb medencze* fekszik 15 helységgel. A *határközségek* északon Béga-Szt-György, Katalinfalva, Német-Párdány, Jánosföld, — keleten Káptalanföld, Német-Módos és Szécsány, — délről Német-Szárcsa, Istvánföld, Lázárföld. Erneszthága, Zsigmondfalva, — nyugatról Német-Écska, Klek és Német-Elemér. E medenczét északon a magyar, keletre a román, dél és nyugat felől a szerb nyelvhatár veszi körül. Valaha *összefüggött a bánsági nagy medenczével*, de *attól külön kellett szakadnia* a közbeeső bega-melléki *magyar medencze kialakulásakor*.

Sokkal jelentékenyebb Bács megyében a *duna-melléki sváb medencze*, melyhez ma 24 helység tartozik. Jelentőséget ád neki *összefüggése a tolna-baranyai* sváb medenczével, mely 151 községből áll. A két kép-

ződményt a Duna medre választja el; együtt 175 községnyi német erőt képviselnek, tehát nagyobbat a bánsági svábok vagy az erdélyi szászok erejénél. A medencze *baranyai* oldalán a német nyelvhatár a Dunát észak felől Somberek és Bár, dél felől a Karasicza-völgyben Bán és Kisfalud sváb községeknél közelíti meg. Kisfaludról a határvonal átvetődik a *bácskai* oldalra: megérinti Apatint, Priglevicza-Szt-Ivánt, Rácz-Militicset, s előbb dél-keleti, majd többszörös fordulattal északi s nyugati irányban a következő sváb határközségeknél halad el Karavilkov, Hódság, Parabuty, Filipova, Veprovácz, Cservenka, Uj-Szivácz, Kernyája, Csenopla, Gákova, Krasevlja, Sztanisics, Rigyicza, Katymár, Gara, Bikity, Csávoly, Vaskut és Csataalja; ez utóbbi pontról visszavetődik a baranyai oldalra, hogy Bár és Somberek felé tartva bezárja a medencze határközségeinek övét.

A Túl-a-Duna *Vértességében* fekvő sváb medencze Pest megyére is kiterjed. Hozzá kapcsolódnak a két pilisi járás sváb községei; sőt a német nyelvterület egy nyúlványa a Duna-balpartot is éri. E medenczéből a Túl-a-Duna tárgyalásánál csak a Komárom és Fejér megyékre terjedő szakaszokat, a Felvidék tárgyalásánál csak az esztergomi, honti és nógrádi részleteket jelölhettük meg pontosan. Most van alkalmunk mindezt a pestmegyei részletekkel kiegészíteni, s a medenczéről teljes és hű képet adni.

A *vértességi sváb medencze* hét megyére terjedő nyúlványaival, Veszprém megyében 2, Fejér megyében 9, Komárom megyében 11, Esztergomban 4, Hontban 2, Nógrádban 1 és Pest megyében 29, összesen 58 helységből áll.

A nemet nyelvhatár *nyugaton* Veszprémben: Ács-Teszér, Fejérben: Bakony-Sárkány és Ondód, Komáromban: Kecskéd, Vértes-Somlyó, Alsó-Galla, Baj, Agostyán, *északon* Duna-Szt-Miklós és Tolna községeket érinti, aztán elhalad Tarján és Szomor faluk fölött; átlép Esztergom megyébe, Epöl, Csolnok, Dorog és Leányvár községeken át; behajlik Pest megyébe, Pilis-Csaba, Vörösvár s innen Visegrád felé; aztán a Duna balpartjára kerül, hol útjába esnek: Hontban Zebegény és Nagy-Maros, Nógrádban Kis-Maros. A *keleti* homlokzathoz jutva, a határvonal visszatér a Duna-jobbpartra, megérinti Bogdánt, Szent-Endrét, Buda-Kalászt, Békás-Megyert, de Üröm, Hidegkút, Budakesz, Buda-Örs, Budafok községeken át ismét a Duna-balpartra siet, hol Csepel, Soroksár, Haraszti és Taksony községek mentén halad el. A *déli* homlokzathoz érve, a határvonal visszakerül a Csepel-szigeten át a Duna jobbpartjára; megérinti pestmegyei talajon Nagy és Kis-Tétényt, Fejérmegye szélén Diósdot, Pest megye határában Török-Bálintot és Torbágyot, fejérmegyei talajon Ettyek, pestmegyein Torbágy, Zsámbék és Perbál községeket, — elhalad Komárom megyében Szomor és Tarján falvak alatt, s útját Felső-Gallán és Gesztesen át fejérmegyei területen Szár, Vértes, Boglár, Kozma, Gánt, Moór, és veszprémi talajon Aka községnél zárja.

E medenczét a *magyar* községek tömege veszi körül. A nyelvhatárt

nyugat felől, *komárommegyei* talajon: Kisbér, Kéthely, Császár, Bokod, Dad, Környe, Tata-Tóváros és Szomód jelölik, — *északon* Duna-Almás, Neszmély, *esztergommegyei* talajon Piszke, Lábatlan, Bajóth, Nagy-Sáp, Tokod, Esztergom, Dömös és Pilis-Maróth, — *honti* területen Szobb, Kospallag és Szokolya, a *nógrádi* határban Verőcze, — *kelet* felől a *pesti* határban Kis-Oroszi, Tótfalu, Sziget-Monostor, Pomáz, Békás-Megyer, Rákos-Palota, Ujpest, Budapest, Albertfalva, Kispest, Alsó-Némedi, — *délről* Sziget-Szt-Miklós, a *fejérmegyei* határban Batta, Tárnok, a *pesti* határban Bia, *Fejér megye* szélén Puszta-Zámor, Gyúró, Vaál, Tubajd, Bot, *Pest megye* szélén Páty és Tök, végre *Fejér* megyében Mány, Csapdi, Bodmér, Csákvár, Csákberény, Csókakő, Veleg, s *Veszprém* megyében Súr, Csatka és Hánta.

A nyelvmedenczék leirt sorát a *nyelvszigetek* felsorolásával egészítjük ki.

A 61 magyar sziget. *Krassó-Szörényben* a Jám-völgyben: Udvarszállás; a Temes-völgyben: Szendelak; a Bega-völgyben: Szapáryfalva; a Bega—Maros-közben: Búnya-Szegszárd. — *Temes* megyében a bánsági rónán Mailáthfalva; a Berzava-völgyben: Gattaja; a Poganis-völgyben: Végvár és Omor; a Moravicza-völgyben: Dézsánfalva; a Duna-völgyben: Székely-Keve. — *Arad* megyében a Maros-völgyben: Gyorok; a Csiger-völgyben: Dezsőháza; a Nádor-csatorna mellékén: Uj-Fazekas-Varsánd; a Fehér-Körös-völgyben: Szapáryliget. — *Torontál* megyében a Duna-völgyben: Hertelendy-falva és Sándoregyház; az aldunai rónán: Torontál-Vásárhely; a Teréz-csatorna mellékén: Örményháza; a Berzava mellékén: Ujfalu; a Temes-völgyben: Keresztes; a Bega-völgyben: Lukácsfalva. — *Bihar* megye területén a Rossia-völgyben: Magyar-Remete; a Fekete-Körös-völgyben: Feketefalva, Tárkány, Fenes, Belényes, Jánosfalva, Sonkolyos, Belényes-Ujlak, Gyanta, Tenke és Bélfenyér; a Körös-közben: Sályi; a Sebes-Körös-völgyben: Mező-Telegd, Puszta-Ujlak, Pósalaka, Mező-Telki, Magyar-Kakucs és Örvénd; a Réz-hegy alatt: Élesd; a Bisztra-völgyben: Tóti; a Berettyó-völgyben: Micske. — *Szathmár* megyében a Kapnik-völgyben: Kapnikbánya; a Fernezely-völgyben: Nagybánya; a Kapnik—Lápos-közben: Felsőbánya; a Lápos-völgyben: Koltó-Katalin és Miszt-Tótfalu; a Szamos-völgyben: Szinér-Váralja; a Szamos—Lápos-közben: Sáros-Berkesz; a Bükk-hegység alatt: Erdőd; a Kraszna-völgyben: Király-Darócz, Dobra és Géres. — *Bács* megyében a Ferencz-csatorna mentén: Piros; a Duna—Tisza-szögben: Temerin; a Duna-szögben: Doroszló; a Duna-völgyben: Dantova, Kupuszina, Bogojeva és Bezdán. — *Pest* megyében a Vértesek közt: Tinynye.

Az 57 román sziget. *Temes* megyében a bánsági rónán: Knéz, Kalácsa, Csernegyháza és Monostor; a Maros-völgyben: Székesút, Munár, Fönlak, Uj-Rodrog, Alliosz, Keszincz, Kis-Szt-Miklós; a Bega-völgyben: Mehala és Berekszó; a Karas-völgyben: Sztrázsa, Oresacz és Gerebencz. — *Arad* megyében a Maros-völgyben: Ó-Bodrog, Ó-Pécska, Szemlak. — *Torontál* megyében a Maros-völgyben: Egres és Szerb-Csanád; az Aranka-ér mellékén: Sárafalva, Szerb-Nagy-Szt-Miklós, Valkány; a Tisza—Maros-szögben: Ó-Béba; a bánsági rónán: Pészak, Nyerő, Román-Écsa, Nagy-Komlós; a Bega-völgyben: Román-Écska, Nagy-Torak, Kis-Torak, Jankahíd, Öregfalu és Bobda; a Temes-völgyben: Tógyér, Román-Szárcsa, Ozora; A Duna-völgyben: Bárányos. — *Csanád* megyében, a Maros-völgyben: Magyar-Csanád és Sajtény. — *Békés* megyében a békési rónán: Kétegyháza. — *Bihar* megyében, a Körös közben: Méhkerék és Illye; a Sebes-Körös völgyben: Szakál; a Berettyó völgyben: Pelbárthida és Vekerd; a Körös—Berettyó-közben: Bedő és Mező-Peterd; a bihari érmelléken: Vasad és Ér-Kenéz. — *Szatmár* megyében, az érmelléken: Szaniszló, Reszege és Dengeleg: a Szamos völgyben: Udvari; a Túri mezőn: Batiz-Vásári és Pete.

A 113 német sziget. *Krassó-Szörényben*, a Duna-völgyben: Orsova; a Cserna-völgyben: Herkulesfürdő; az Érczhegységben: Kuptore-Szekul; a Dognácska hegységben: Király-Kegye; a Berzava-völgyben: Resiczabánya; a Bisztra-völgyben: Nándorhegy; a Temes-völgyben: Wolfsberg, Weidenthal, Ó-Szadova, Lindenfeld, Uj-Karánsebes, Istvánhegy, Nadrág; a lugosi hegysíkon: Ebendorf, Vecseháza, Istvánfalu, Daruvár; a Bega-völgyben: Bethlenháza; a Csiklova-völgyben: Steierlak-Anina és Német-Oravicza. — *Temes* megyében, a Bega-völgyben: Gizellafalva, Temes-Rékás és Józseffalva; a Temes-völgyben: Bachóvár és Ság; a Temes melléken: Buziás; a Poganis-völgyben: Niczkyfalva; a csákovári rónán: Liebling, Csákovár és Vojtek; a Berzava-völgyben: Móriczföld, Birda, Detta; a Moravicza-völgyben: Moravicza, Perkaszova, Kis-Semlak, Német-Sztamora; a kudriczi hegyek alatt: Nagy-Zsám és Temes-Kutas; az al-dunai rónán: Versecz, Mramorek és Károlyfalva; a Karas—Nera-közben: Fehértemplom; a Duna-völgyben: Temes-Kubin. — *Arad* megyében, a Száraz-Ér mentén: Német-Pereg; a Nádor-Csatorna mentén: Uj-Szent-Anna; a Maros—Körösközben: Almás-Kamarás, Szent-Márton és Elek. — *Bihar* megyében, a Sebes-Körösvölgyben: Uj-Palota. — *Szatmár* megyében, az érmelléki mezőn: Mező-Terem és Mező-Petri; az ecsedi-láp körül: Kálmánd és Fény; a Kraszna-völgyben: Szinfalu, Alsó-Homorod, Nagy-Szokond, Kraszna-Béltek, Sándorfalu és Szakasz. — *Torontál* megyében, a Tisza-Maros-szögben: Battyánháza; a bánsági rónán: Bocsár, Csősztelek és Molyfalva; a Tisza-völgyben: Rudolfsgnad; a Bega-völgyben: Ujvár; a Temes-völgyben: Uj-Pécs, Csávos, Fodorház, Gyér, Dolacz, Glogon, Almás; a Berzava-völgyben: Széchenyfalva és Offszenicza; a Teréz-csatorna körül: Istvánvölgy, Györgyháza, Zichyfalva; az al-dunai rónán: Franzfeld; a Dnna-völgyben: Bresztovácz és Homolicz. — *Bács* megyében, a Duna-Tisza-szögben: Uj-Sové, Ó-Kér, Kis-Kér és Jarek; a Duna-szögben: Gajdobra, Bács, Obrovacz és Bulkesz; a Ferencz-József-csatorna mentén: Torzsa; a Ferencz-csatorna mentén: Ó- és Uj-Verbász; a Duna-völgyben: Ó- és Uj-Futtak, Német- és Ó-Palánka, Bács-Novoszelló, Cséb és Bukin; a Krivaja-ér mentén: Szeghegy; a bácskai rónán: Kun-Baja és Bács-Almás. — *Pest* megyében, a Duna-völgyben: Kis-Harta; a Csepel-Szigeten: Csep, Sziget-Ujfalu, Sziget-Szt-Márton, Sziget-Bécse; a solti Duna-melléken: Nádudvar, Hajós, Császártöltés; a pestvidéki rónán: Czegléd-Berczel és Vecsés; a Galga-völgyben: Iklód.

A 41 szerb sziget. *Krassó-Szörényben*, a Duna-völgyben: Szvinicza, Alsó-Ljubkova, Ó-Moldova, Macsevics és Szerb-Pozsozsena. — *Temes* megyében, az al-dunai rónán: Paulis; a kudricsi hegyek alatt: Nagy-Szredistye; a Berzava-völgyben: Kincstár-Szt-György; a Bega-völgyben: Temes-Péterfalva, Temes-Királyfalva, Lukarecz; a bánsági rónán: Sztancsova; a Maros-völgyben: Kétfél és Nagyfalu. — *Torontálban*, a Berzava-völgyben: Nagy-Gáj és Szóka; a Temes-völgyben: Ivánda; a Bega-völgyben: Német, Dinyás, Szerb-Szt-Márton, Szerb-Csenej, Szerb-Ittebe, Szerb-Párdány; a bánsági rónán: Szerb-Czernya, Szerb-Klári és Basahid; a Tisza-völgyben: Aracs, Tisza-Szt-Miklós; a Tisza Maros szögben: Uj-Szt-Iván és Deszk; végre az Aranka-ér mellékén: Szerb-Szt-Péter. — *Bács* megyében, a Ferencz-csatorna mentén: Ó-Szivácz és Zombor; a Duna-szögben: Ó-Sztápár; a Duna-völgyben: Monostorszeg, Béreg és Szantova; a bácskai rónán: Sándor. — *Pest* megyében, a Duna-völgyben: Dusnok; a Csepel-szigeten: Lóré és Tököl.

A 48 tótsziget. *Temes* megyében, a Morava-völgyben: Temes-Battyán. — *Torontálban*, a Teréz-csatorna mentén: Sándorfalva; az al-dunai rónán: Antalfalva és Lajosfalva; a Bega-völgyben: Erzsébetlak; a Tisza-völgyben: Tót-Aradácz. — *Biharban*, a Bisztra-völgyben: Almaszeg-Huta, Bodonos, Tormafalu, Verzár és Baromlak; a Berettyó-völgyben: Fegyvernek; a Körös-közben: Bikács. — *Békés* megyében, a békési rónán: Nagy-Kondoros; a Szárazér mentén: Tót-Komlós; a Fehér-Körös-völgyben: Békés-Csaba; a Nagy-Körös-völgyben: Szarvas. — *Csanád* megyében, a Maros-völgyben: Nagylak; a marosmelléki rónán: Alberti, Pitvaros, Ambrózfalva; a Körös mellékén: Tót-Bánhegyes. — *Bács* megyében, a Duna-völgyben:

Glozsán; a Duna-szögben: Lality, Pivnicsa és Bács-Ujfalu; a Ferencz-József-csatorna mentén: Petrovácz, Kulpin és Kiszács. — *Pest* megyében, a kecskeméti rónán: Sári; a pestvidéki rónán: Péteri; a Tápió-völgyben: Bénye és Mende; a Galga-völgyben: Püspök-Hatvan és Acsa; a Nagy-Száll alatt: Zsidó; a Királyerdő körül: Csomád, Csömör, Kerepes, Izsaszeg és Kis-Tarcsa; a Rákos-mezőn: Csik-Tarcsa, Rákos-Keresztur és Czinkota; a Duna-völgyben: Duna-Egyháza; a pilisi hegyek közt: Pilis-Szt-László, Pilis-Szt-Kereszt és Pilis-Szántó.

A 3 orosz sziget. *Szatmár* megyében, az érmelléki mezőn: Penészlek. — *Bács* megyében, a Ferencz-József-csatorna mentén: Keresztur, s a Duna—Tisza szögben: Kucsura.

A 8 horvát sziget. *Krassó-Szörényben,* a Karas-völgyben: Rafnik; az Ércz-hegységben: Jabalcsa, Krassova és Nermet. — *Torontálban,* a bánsági rónán: Horvát-Klári és Horvát-Kécsa; a Temes-völgyben: Horvát-Bóka és Horvát-Neuzina.

A 11 cseh sziget. *Krassó-Szörényben,* a Nera-völgyben: Gumicza és Ravenszka; a Karas-völgyben: Lupák, Vodnik és Klopotics; a Duna-völgyben: Ó-Gradina, Eibenthal, Schnellersruhe, Weitzenried és Szt-Helena. — *Temes* megyében, a Karas-völgyben: Temes-Váralja (Ablian).

A 6 bolgár sziget. *Temes* megyében, a bánsági rónán: Vinga; a Moravicza-völgyben: Brestye — *Torontálban,* a Berzava-völgyben: Ó-Lécz; a Bega-völgyben: Rogendorf; az Aranka-ér mellékén: Ó-Bessenyő, s a Tisza—Maros-szögben: Bolgártelep.

Ilyen az alvidék néprajzi térképe a Duna és a Királyhágó közt. Országszerte ez a legszéttagoltabb terület. Ez sinylett a török iga alatt legtovább; ez szenvedett az osztrák katona uralom alatt legtöbbet; itt mentek végbe a legmesszebbmenő kisérletek telepítés útján, fajkeverés céljából, hogy Magyarország délvidékén és szivében az etnikai talaj mesterségesen átalakíttassék, s az egységes magyar állam helyreállítása, kiépítése mentül tetemesb élő akadályokba ütközzék.

De amit háromszáz éves balsorsú történelem rontott, azt az *élet és a természetes fejlődés* részben már is helyreigazította. Erről győznek meg a fajnépek hullámzására s helycseréjére vonatkozó adatok.

A népesség községenkint való *félszáz éves szaporodása* és *fogyása* felől a következő táblázat tájékoztat.

Megye	községe közül	a népszám nőtt községben	a népszám *fogyott* községben	a népét vesztő hervatag községek közül: magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	egyéb nyelvű
Krassó-Szörény	360	297	63	—	56	—	1	—	1	2	3
Temes	224	170	54	—	50	—	1	—	2	—	1
Torontál . . .	220	204	16	6	6	—	2	—	1	—	1
Arad	216	180	36	2	34	—	—	—	—	—	—
Bihar	493	415	78	20	56	2	—	—	—	—	—
Szathmár . . .	307	268	39	20	19	—	—	—	—	—	—
Szabolcs . . .	134	115	19	19	—	—	—	—	—	—	—
Hajdú	21	19	2	2	—	—	—	—	—	—	—
Jász	52	50	2	2	—	—	—	—	—	—	—
Csongrád . . .	18	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csanád . . .	30	28	2	1	1	—	—	—	—	—	—
Békés	28	27	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Bács	128	127	1	—	—	—	—	1	—	—	—
Pest	213	201	12	11	—	1	—	—	—	—	—
Az alvidék	2444	2119	325	83	223	3	4	1	4	2	5

Ime a nagy népbőségnek örvendő alföldön is, hova a népek minden fajtája özönlik, a községek közel *nyolczadrészében fogy a lakosság.* E jelenséget egészben annak tulajdonítjuk, hogy a népek itt tulajdonkép csak *községet változtatnak.* Erre vall a nagy lendület, melylyel számos alföldi helység ötven év alatt pusztából vagy kis faluból nagyközséggé, sőt várossá fejlődött. Ez az eset foroghat fenn a *magyar* községeknél, melyek egy része kiürül, hogy más része annál jobban megteljék. A 223 *román* község hervadása mást jelent: azt teszi, hogy az alföldi rónán a hegyekhez szokott pásztor román nép nem olyan könnyen ver gyökeret, mint az ország többi fajnépei, s gyakran előfordul, hogy itt nem boldogulván, hegyei közé, a mikből idáig terjeszkedett, vissza kivánkozik. A román falusi képződmények hanyatlása 8 megyére terjedő jelenség itt, s okai nem lehetnek sem időlegesek, sem helyi okok.

Fontosabb ennél a *fajbeli elváltozás*, a minek az alföldön 149 község volt alávetve az utolsó félszáz év alatt.

Megváltoztatta fajtöbbségét:

16 magyar helység, melyek közül 2 Bihar, 7 Szatmár megyében *elolúhosodott*, 1 Arad megyében, 3 a Bácskában *elnémetesedett*, 1 a Bácskában, 2 Pest megyében *eltótosodott;*

39 román helység, melyek közül 9 Bihar, 3 Szatmár, 3 Csanád, 2 Arad s 2 Temes megyében *megmagyarosodott*, — 3 Biharban *eltótosodott*, — 2 Szatmárban, 7 Temesben, 2 Torontálban *németté,* — 5 Temesben, 1 Krassó-Szörényben *szerbbé* lett;

20 tót helység, melyek közül 1—1 Biharban, Szatmárban és Szabolcsban, s 14 Pest megyében *megmagyarosodott*, 1—1 Pest, Temes és Krassó-Szörény megyékben *elnémetesedett;*

16 német helység, a mik közül 6 Szatmár, 4 Pest, 1 Torontál s 1 Bács megyében *megmagyarosodott*, — 1 Krassó-Szörényben *eloláhosodott*, — 2 a Bácskában *szerbbé*, 1 ugyanott *tóttá* lett;

3 orosz helység, a mik Szatmár megyében *megmagyarosodtak;*

4 horvát helység, melyek egyike Torontálban *németté*, hárma Krassó-Szörényben *cseh*-hé lett.

45 szerb helység, a mik közül 2 Pest, 10 Bács, 4 Torontál megyében *megmagyarosodott*, — a Bácskában 3 *eltótosodott*, — Temesben 6, Torontálban 3 *eloláhosodott*, — 9 a Bácskában, 3 Pest megyében, 3 Temesben s 2 Torontálban *németté* lett;

1 bolgár helység, mely Torontálban *megmagyarosodott;*

végre *5 franczia* helység, a mik Torontálban *elsvábosodtak.*

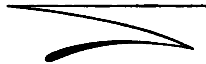
E szerint a *magyar* elem nyert 68, vesztett 16 helységet, — tiszta *nyeresége* 52 helység; a *román* nyert 19-et, vesztett 39-et, — tiszta *vesztesége* 20 helység; a *tót* nyert 10-et, vesztett 20-at, — tiszta *vesztesége* 10 helység; a *német* nyert 41, vesztett 16 helységet, tiszta nyeresége 25 helység; az *orosz* vesztett 3-at, a *horvát* 4-et, — s nem nyertek egyet is; a szerb nyert 8-at, vesztett 45-öt, — tiszta *vesztesége* 37 helység. —

A *bolgár* vesztesége 1, a francziáé 5 helység, s nem nyertek egyet sem; a *cseh* nyert 3-at, nem vesztett semmit.

Legnagyobb terjeszkedő képessége az összes fajnépek közt az alvidéki magyarnak van, s Szatmártól Aradig, Békéstől Bácsig minden megyére, minden vidékre kiterjed; mérlege csak Szatmár megyében paszsziv. A német főleg Temes és Torontál megyékben terjeszkedik, a szerb csupán Krassó-Szörényben, a román Szatmárban kártalanítja magát egyebütt szenvedett nagy térveszteségeiért. A többi fajnépek mérlege félszáz évi fejlődés után az egész vonalon paszsziv.

Az alvidéki megyék tárgyalásánál ismételve kiemeltük ez országtáj jellentőségét s rámutattunk a népek versengésére, melylyel ott lábukat megvetni kétszáz év óta igyekeznek. Az előadottakból megállapítható, hogy e versenyben az első helyett az ország vezérlő fajnépe: a magyar foglalta el, s lassankint vissza szerzi ama tér nagy részét melyet a török dúlás után, mostoha száz évek alatt elveszített.

Most összefoglaljuk az ország négy tájáról szerzett benyomásainkat.

Az ország képe.

A fajnépek többsége a négy országtáj *községeiben* így alakult *vármegyénkint.*

I. *Túl-a-Dunán.*

A megye neve	A fajtöbbség magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Moson	14		—	37		—	9	—	—	60
Győr	89	—	—	1	—	—	—	—	—	90
Sopron	120	—	—	85	—	—	31	—	—	236
Vas	288	—	—	175	—	—	38	118	—	619
Zala	432	—	—	5	—	—	115	29	—	581
Somogy	273	—	—	21	—	—	14	—	—	308
Baranya	206	—	—	127	—	4	21	—	—	358
Tolna	65	—	—	55	—	—	—	—	—	120
Veszprém	141	—	—	44	—	—	—	—	—	185
Fejér	86	—	2	14	—	1		—	—	103
Komárom	74	—	9	11	—	—		—	—	94
Együtt	**1788**	**—**	**11**	**575**	**—**	**5**	**228**	**147**	**—**	**2754**

községekben.

II. *A felvidéken.*

A megye neve	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen
Pozsony	150	—	137	11	—		1	—	—	299
Nyitra	40	—	388	9	—		—	—	—	437
Bars	57	—	146	6			—	—	—	209
Turócz	—	—	89	7	—	—	—	—	—	96
Trencsén	—	—	399	—	—		—	—	—	399
Árva		—	97	—	—	—	—	—	—	97
Liptó	—	—	115	—	—	—		—	—	115
Zólyom		—	130	—		—	—	—	—	130
Esztergom	37	—	7	6	—			—	—	50
Hont	86	—	98	3		—	—	—	—	187
Nógrád	174	—	91	3		—	—	—	—	271
Gömör	155	—	125	1	—		—	—	—	281
Heves	117	—	—	—			—	—	—	117
Borsod	169		7	—	1		—	—	—	177
Abauj	174		88	3	—		—	—	—	265
Szepes	1		164	38	17		—	—	—	220
Sáros	—	—	261	2	119	—	—		—	382
Zemplén	125	—	228	3	95			—	—	451
Ung	50		75		85	—		—	—	210
Bereg	71	—	2	12	162			—	—	247
Ugocsa	31	7	—	—	33		—	—	—	71
Máramaros	12	46		5	97	—	—	—	—	160
Együtt	**1449**	**53**	**2650**	**109**	**609**	—	**1**	—	—	**4871**

községekben.

III. *Túl a Királyhágón.*

A megye neve	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen	
	A fajtöbbség										
Csík	57	9	—	—	—	—	—	—	—	66	községben.
Háromszék . . .	103	10	—	—	—	—	—	—	—	113	
Udvarhely . . .	130	3	—	3	—	—	—	—	—	136	
Maros-Torda . .	127	77	—	4	—	—	—	—	—	208	
Beszterce-Naszód	4	66	—	28	—	—	—	—	—	98	
Szolnok-Doboka .	26	291	—	3	—	—	—	—	—	320	
Szilágy	60	180	2	—	—	—	—	—	—	242	
Kolozs	45	188	—	4	—	—	—	—	—	237	
Torda-Aranyos .	26	116	—	—	—	—	—	—	—	142	
Brassó	10	3	—	11	—	—	—	—	—	24	
Nagy-Küküllő . .	10	42	—	73	—	—	—	—	—	125	
Fogaras	1	84	—	2	—	—	—	—	—	87	
Szeben	—	63	—	25	—	—	—	—	—	88	
Hunyad	5	427	—	—	—	—	—	—	—	432	
Alsó-Fehér . . .	17	161	—	3	—	—	—	—	—	181	
Kis-Küküllő . . .	31	65	—	22	—	—	—	—	—	118	
Együtt	**652**	**1785**	**2**	**178**	—	—	—	—	—	**2617**	

IV. *Az alvidéken.*

A megye neve	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	egyéb ny.	összesen	
Krassó-Szörény .	4	310	—	20	—	12	4	—	10	360	községben.
Temes	6	124	1	60	—	30	—	—	3	224	
Arad	22	185	—	9	—	—	—	—	—	216	
Torontál	43	34	5	67	—	63	4	—	4	220	
Bihar	140	345	7	1	—	—	—	—	—	493	
Szathmár . . .	154	142	—	10	1	—	—	—	—	307	
Szabolcs	134	—	—	—	—	—	—	—	—	134	
Hajdú	21	—	—	—	—	—	—	—	—	21	
Jász	52	—	—	—	—	—	—	—	—	52	
Békés	23	1	4	—	—	—	—	—	—	28	
Csanád	23	2	5	—	—	—	—	—	—	30	
Csongrád	18	—	—	—	—	—	—	—	—	18	
Bács	38	—	7	45	2	36	—	—	—	128	
Pest	151	—	19	40	—	3	—	—	—	213	
Együtt . .	**829**	**1148**	**48**	**252**	**8**	**144**	**8**	—	**17**	**2444**	

Országosan.

Főösszeg . .	**4718**	**2981**	**2711**	**1114**	**612**	**149**	**287**	**147**	**17**	**= 12.686 közs.**

Ilyen az ország képe, ha a fajnépeket s a községeket a *közigazgatási* felosztás szerint vizsgáljuk. De nekünk az volt feladatunk s törekvésünk, hogy bemutassuk a megyei keretek közt a *nyelvterületi* tagozatot is. Ha eltekintünk a megyék határaitól, *nyelvhatárok szerint* a kép így módosul.

A *magyar nyelvterület* a Királyhágón innen *3903 helységet* foglal magában: a túl-a-dunai országtájon 1741-et, a felvidéken 1403-at, az alvidéken 752-őt. Ezek mind egy tagban feküsznek s határaik szorosan egymásba kapcsolódnak. Összefüggésüket csak itt-ott teszi szaggatottá nehány *más ajkú* nyelvmedencze vagy nyelvsziget.

A magyar helységek közel nyolczadrésze: 593, *tizenegy nyelvmedenczét* alkot az ország különböző részein. Köztük legnagyobb a *székely medencze*, 432 helységgel. Kisebbek: Túl-a-Királyhágón a *kis-küküllői* 17, a *tordai* 16, a *kolozsi* 30, a *szamos-melléki* 18, a *kraszna-berettyóvidéki* 20 helységgel; a Királyhágón innen Torontálban a *bega-melléki* 14, a Felvidéken a *zoborvidéki* 13, Túl-a-Dunán a *hegyháti* 12, a *bonyhádi* 8 s a *baranyavári* 11 helységgel.

Ezen kívül 224 magyar község *szigetszerűleg* fekszik, a más fajnépek nyelvterületén szétszórva: 16 Túl-a-Dunán, 33 a felvidéken, 61 az alvidéken és 114 túl a Királyhágón.

A *román nyelvterületen* szorosabb kapcsolatban 2853 helységet találtunk, összetéve 53 felvidéki (Máramaros-Ugocsa), 1086 alvidéki és 1714 erdélyrészi román községből. Rajtuk kívül, 12 román falu fekszik a *székely határszorosok* pitvarában, és 116 falu szétszórtan *nyelvsziget* gyanánt. Az utóbbiak közül 59 jut az erdélyi részekre, 57 az alvidékre.

A *tót nyelvterület* 2532 helységből áll, a mik a felvidék nagy részét összefüggőleg töltik be. Külön vált tót *nyelvmedencze* csak egy van: Szepesben a *tátrai*, hol a szász és orosz nyelvhatárok 44 tót falut zárnak körül. A tót *nyelvszigetek* száma 135; ezek közül a felvidékre esik 74, Túl-a-Dunára 11, az alvidékre 48, az erdélyi részekre (a Szilágyságban) 2.

A *hazai németség* széttagoltan fejlődött. Legnagyobb földdarabja az ország nyugati szélein terül el 304 helységgel, melyek közül 296 túl-a-Dunán (Moson, Sopron és Vas megyékben), 8 a felvidéken (Pozsony megyében) fekszik. A kisebb *nyelvmedenczék* száma 15. Köztük az első helyet a *tolna-baranyai* foglalja el, mely Túl-a-Dunán 152, a Bácskába átterjedőleg 24, összesen 176 helységet kapcsol egybe. Ezenkívül a *mecsekvidéki* német medencze 26, a *bakonyi* 35, a *vértességi* 58, a felvidéken a *körmöczi* 9, a *privigyei* 10, a *gölniczi* 11, a *késmárki* 27 helységből áll. Ép így tagolvák az alvidék s az erdélyi részek német képződményei is: a *temes-bega-közi* medenczéhez 15, a *bánsági*hoz 71, Túl-a-Királyhágón a *szebenvidéki*hez 14, a *barczaságihoz* 11, a *királyföldihez* (az Olt és a két Küküllő közt) 98, a *lekenczeihez* 9, a *beszterczeihez* 19 helység tartozik. Végre szétszórt egyes *szigeteket* 221 német község alkot: 44 fekszik Túl-a-Dunán, 37 a felvidéken, 113 az alvidéken és 27 Túl-a-Királyhágón.

Majd ily töredezett az *orosz* nyelvvidék. Ennek legnagyobb földdarabja északkeleten (Máramaros és Zemplén megyék közt, a Vissó-völgytől a Laborczig) 447 helységre terjed. A külön vált nyelvmedenczék száma négy: az *alsó ondova-melléki* 26, a *felső* 68, a *magurai* Sárosban 8, a *poprád-vidéki* Sárosban és Szepesben 33 községet csatol egymáshoz. Orosz *nyelvsziget* van 30: u. m. a felvidéken 27, az alvidéken 3.

A *szerb nyelvterület* közel van az *elenyészéshez*. Egykori méreteiből már csak 149 helység maradt meg, s ebből csak 92 fog szorosabban össze az alvidéken. A torontáli *Tisza-melléken* 11 község külön *medenczét* alkot, 46 pedig *szigetek* gyanánt szóródott szét, amikből 5 esik Túl-a-Dunára, 41 az alvidékre.

Annál tömörebb a *vend* nép a maga nyelvterületén Vas és Zala megyékben: 147 helységet szoros kapcsolatot tart. Nyelvmedenczékbe vagy szigetekbe a vend elem nem szórta szét magát.

Elég tömör a' *horvát* ellen is; *nyelvterülete* a Mura-közben s mellékén 130 helységből áll. Ezenkívül van az alvidéken 8, a felvidéken (Pozsony mellett) 1, s Túl-a-Dunán 98 horvát *nyelvsziget*, mely utóbbiak azonban 5—9 községre terjedő sziget-csoportokba tagolvák.

Végül fölemlítve az alvidék 11 *cseh* és 6 *bolgár* nyelvszigetjét is, megállapíthatjuk hazánk néprajzi térképéről, hogy a fennálló 12.686 helység közül 10.420 *nyolcz* fajnép *nyelvterületei* közt oszlik meg, 1.372 község *harminczkét nyelvmedenczére* van tagolva, 895 helység pedig megannyi *nyelvszigetet* alkot.

E tagozat egy poliglott ország *árnyékát* veti a szemlélő elé, mintegy elhomályosítva az ország magyar jellegét, perbe szállva történeti múltjával és jövő nemzeti hivatásával.

De csak az *árnyékban* borúl közállapotainkra ilyen homályosság a leírt tényekből. Ha e tagozatokat közelebbről vizsgáljuk, s minden oldalról megvilágítjuk, az árnyak eltünnek.

A vizsgálatnál két szempontot ajánlunk mindenek figyelmébe. E két szempontból megítélhetni, mily nagy különbség van a magyar s a másajkú nyelvhatárokon belül fejlett helységek közt.

Egyik szempont a *helységek méretére*, a másik *fajnépességükre* vonatkozik.

Dolgozatunk általános részében adatokkal bizonyítottuk, s most ismételjük, hogy az aránylag *sok román és tót község* nagyrészt kezdetleges *apró falukból* áll, melyek lélekszáma a *magyar községek feleszámából* kikerül.

Erről mindenkit meggyőzhet a következő példák egybevetése.

A *fajtöbbség* nagy- és legnagyobb méretű *községeinkben* országszerte

	A nagyméretű			*és legnagyobb méretű községek*							
Fajtöbbségre	𝔄.	𝔅.	ℭ.	A.	B.	C.	D.	E.	G.	H.	Z.	összesen
magyar . .	64	44	7	50	17	7	2	2	1	1	1	196
román . .	16	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	21
tót	13	5	2	5	1	1	—	—	—	—	—	27
német . . .	19	7	5	4	3	1	—	1	—	—	—	40
szerb . . .	7	5	—	2	4	—	—	—	—	—	—	18
orosz . . .	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
horvát . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
vend . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
egyéb ny. .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
más ajkúak együtt	58	22	7	13	8	2	—	1	—	—	—	111
különbözet .	6	22	—	37	9	5	2	1	1	1	1	85

Átlagos számítással: az 𝔄-t 6, a 𝔅-t 8 ezer, a ℭ-t 9.500, az A-t 15, a B-t 25, a C-t 35, a D-t 45, az E-t 55, a G-t 75, a H-t 90, s a Z-t

(Budapest) 700 ezer léleknek véve, azt az eredményt kapjuk, hogy a nagy és legnagyobb méretű *magyar* községek *2,182.000 lélekkel népesebbek*, mint az ily méretű *összes nem-magyar* községek.

A *fajtöbbség* közép- és kisméretű *községeinkben* országszerte:

Fajtöbbségre	*A középméretű* d.	c.	b.	*és* a:	*a kisméretű községek* β.	α.	összesen
magyar	68	150	320	1054	1465	1465	4522
román	17	47	129	602	1180	985	2960
tót	18	33	73	320	717	1523	2684
német	23	51	113	309	334	244	1074
szerb	11	16	40	37	23	4	131
orosz	3	4	21	93	164	323	608
horvát	1	5	10	43	87	91	237
vend	—	—	1	7	48	91	147
egyéb ny. . . .	1	—	—	3	5	7	16
más ajkúak együtt	74	156	387	1414	2558	3268	7857
különbözet . . .	—6	—6	—67	—360	—1093	—1803	—3335

Átlagos számítással: a d-t 4500, a c-t 3500, a b-t 2500, az a-t 1500, a β-ét 750, az α-t 250 léleknek véve, azt az eredményt kapjuk, hogy a *másajkú* közép- és kisméretű községek (valamennyi nem-magyar nyelvvidéket összevéve) *2,160.000 lélekkel népesebbek* az ily méretű *magyar községeknél.*

Ebből önként folyik a következtetés, hogy bár a magyar községek száma csak mintegy harmadát teszi az ország községszámának, az *országos népesség nagyobb fele magyar községekben* él.

Ép ily meggyőzőn bizonyíthatjuk be, a *magyar községek népessége túlnyomólag tiszta magyar*, míg a *többi* fajnépeké túlnyomólag *poliglott.*

Hasonlítsuk csak össze a *fajkisebbségekkel* terhelt s az *egyajkú* községeket nyelvvidékek szerint.

A fajtöbbség	Többajkú helységekben a *fajkisebbség* ereje V°	IV°	III°	II°	I°	Az egyajkú helységek száma	Az összes községek száma
magyar	110	149	171	256	1524	2508	4718
román	79	132	153	350	1586	681	2981
tót	39	69	109	306	1811	377	2711
német	70	112	149	180	505	98	1114
szerb	5	24	23	34	63	—	149
orosz	12	16	71	154	336	23	612
horvát	11	15	25	40	105	41	237
vend	—	2	6	11	77	51	147
egyéb ny.	—	—	1	3	8	5	17
más ajkúak együtt .	216	370	537	1078	4491	1276	7968
különbözet . . .	—106	—221	—366	—822	—2967	+1232	—3250

Ebből megállapíthatjuk, hogy a *magyar községek zöme egyajkú*, a másajkúak zöme pedig *poliglott;* ami azt teszi, hogy míg a nagy népességű magyar helységek nagyobb felében nincs más fajnép a magyaron kívül, addig a kisebb népességű román községeknek csak negyed, a tót

községeknek csak nyolczad, a német községeknek alig tizenegyed részében tiszta német, illetve tót vagy román a népesség, s az összes másajkú községek közül *alig a hatodrész monoglott.*

Ime a magyar faj túlsulyának és vezérlő hivatásának kétségtelen jelei, a melyeket mostoha történetfolyás és kedvezőtlen nyelvterületi tagozat daczára az élet meghagyott, hogy az ország további sorsfordulóin érvényesüljenek. Látszik e jelekből, hogy az országot ezentúl is csak az a nemzet tarthatja fenn, mely azt megalapította, s élén maradt ezer éven át.

Az utolsó százévek balsorsú történetének utóbajai gyanánt jegyeztük fel a változásokat, melyeket a nyelvhatárok újabbkori alakulásában országszerte megfigyelhettünk. Valóban hosszú kézzel voltak azok, főleg hazánk keleti részein előkészítve.

A régi statisztika adatainak a múlt népszámlálás eredményeivel egybevetése útján állapitottuk meg a fajnépek térnyereségeit és térvesztegeit az utolsó félszáz évről. Itt adjuk ez anyag *sommázatát.*

A fajtöbbség változott	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	bolgár	örmény	franczia	összesen	
				I. *Megmagyarosodott:*									
Túl-a-Dunán . .	*	—	10	24	—	6	15	5	—	—	—	60	helységben.
A felvidéken . .	*	2	62	6	37	—	—	—	—	—	—	107	»
Túl-a-Királyhágón	*	21	—	3	—	—	—	—	—	2	—	26	»
Az alvidéken . .	*	19	17	12	3	16	—	—	1	—	—	68	»
Összesen .	*	42	89	45	40	22	15	5	1	2	—	261	»
				II. *Románná lett:*									
Túl-a-Dunán . .	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	»
A felvidéken . .	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	»
Túl-a-Királyhágón	300	*	—	41	—	2	—	—	—	—	—	343	»
Az alvidéken . .	9	*	—	1	—	9	—	—	—	—	—	19	»
Összesen .	309	*	—	42	—	11	—	—	—	—	—	362	»
				III. *Tóttá lett:*									
Túl-a-Dunán . .	5	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	5	»
A felvidéken . .	48	—	*	14	176	—	—	—	—	—	—	238	»
Túl-a-Királyhágón	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	»
Az alvidéken . .	3	3	*	1	—	3	—	—	—	—	—	10	»
Összesen .	56	3	*	15	176	3	—	—	—	—	—	258	»
				IV. *Németté lett:*									
Túl-a-Dunán . .	58	—	—	*	—	13	27	—	—	—	—	98	»
A felvidéken . .	3	—	12	*	1	—	—	—	—	—	—	16	»
Túl-a-Királyhágón	11	2	—	*	—	—	—	—	—	—	—	13	»
Az alvidéken . .	4	11	3	*	—	17	1	—	—	—	5	41	»
Összesen .	76	13	15	*	1	30	28	—	—	—	5	168	»
				V. *Oroszszá lett:*									
Túl-a-Dunán . .	—	—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	»
A felvidéken . .	2	1	1	—	*	—	—	—	—	—	—	4	»
Túl-a-Királyhágón	—	—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	»
Az alvidéken . .	—	—	—	—	*	—	—	—	—	—	—	—	»
Összesen .	2	1	1	—	*	—	—	—	—	—	—	4	»

V. *Szerbbé lett:*

A fajtöbbség változott	magyar	román	tót	német	orosz	szerb	horvát	vend	bolgár	örmény	franczia	összesen	
Az alvidéken . .	—	6	2	—	—	*	—	—	—	—	—	8	helységben.
Összesen .	—	6	2	—	—	*	—	—	—	—	—	8	»
					VI. *Horváttá lett:*								
Túl-a-Dunán . .	10	—	—	14	—	21	*	—	—	—	—	45	»
A felvidéken . .	—	—	1	—	—	—	*	—	—	—	—	1	»
Túl-a-Királyhágón	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	—	—	»
Az alvidéken . .	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	—	—	»
Összesen .	10	—	1	14	—	21	*	—	—	—	—	46	»
					VII. *Venddé lett:*								
Túl-a-Dunán . . .	3	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	3	»
Összesen .	3	—	—	—	—	—	—	*	—	—	—	3	»
					VII. *Csehhé lett:*								
Az alvidéken . .	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	»
Összesen .	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	3	»
					IX. *Bolgárrá lett:*								
Az alvidéken . .	1	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	1	»
Összesen .	1	—	—	—	—	—	—	—	*	—	—	1	»

A *magyarság* nyert 261, vesztett 456 helységet, tiszta *vesztesége 195* helység; legtöbbet nyert a felvidéki tótságtól, — legtöbbet vesztett a baranyai svábsággal, s főleg az erdélyrészi románsággal szemben. A *románság* nyert 362, vesztett 64 helységet, tiszta *nyeresége 298* helység. A *tótság* nyert 253, vesztett 106 helységet, tiszta *nyeresége 147* helység; legtöbbet az orosz vidéken nyerhetett. A *németség* nyert 168, vesztett 116 helységet, tiszta *nyeresége 52* helység. Az *orosz* elem nyert 4, vesztett 217 helységet, tiszta *vesztesége 213* helység; legtöbb faluját a tótokkal szemben vesztette el. A *szerb* nyert 8, vesztett 87 helységet, tiszta *vesztesége 79* helység, melyen a német, magyar, horvát és román elem egyenlőtlenül osztozott. A *horvát* nyert 46, vesztett ugyanannyi helységet; a mit a németttel, magyarral és csehvel szemben veszített, azt visszanyerte a szerben és a tóton. A *vend* nyert 3, vesztett 5 helységet, — tiszta *vesztesége 2* helység. A *bolgár* nyert is, vesztett is 1—1, s a *cseh* nem vesztett, csak *nyert 3* helységet.

E szerint *veszteséggel zárul* a fajnépek közül: első sorban az orosz, utána a magyar, majd a szerb, vend s a bolgár elem mérlege; *nyereséggel* zárúl első helyen a román fajé, utána a tótságé, majd a német s a cseh elemé. S e népek némelyike még arról panaszkodik, hogy Magyarországon el van nyomva! A magyar elem térvesztése a legkiáltóbb czáfolat.

Könyvünk előző lapjain, a megyék tárgyalásánál, rámutattunk e visszafejlődés szinterére és történeti okai közül a legfontosabbakra. Itt ismételjük, hogy a térvesztést a *multban* az udvari kamara s a bellicum consilium ellenünk irányzott telepítő akciója, a határőrvidéki szervezet, és a balkáni népek közül főleg a román elem tömeges beáramlása

készítette hosszú kézzel elő; betetőzte mindezt az 50-es évek katonai rémuralma, s a Bach-rendszer absolutismusa. Az azonban már a saját hibánk volt, hogy a szorongattatásban sok vidéken magunk hagytuk oda a tért, tágítva ott, hol helyt kellett volna állani. Kétszáz év óta tart a magyar elem költözködése az ország periferiáiról az alföld felé, — ez idő alatt a vándor ösztön százezreket csalogatott külső területre is: Szlavoniába, az osztrák tartományokba, Moldvába s a Havasalföldre, legújabb időben Amerika földjére. A magyar talajban így támadt hézagokat, aztán más fajnépek töltötték be. A mi kevés magyar helyben maradt, e jövevények hasonlójává kezdett lenni, egyházuk karjai közé vetette magát, nyelvüket használta, összeházasodott velük s elvegyült bennük. Innen a térveszteségek, — s mi azokat nem tudtuk jókor észrevenni.

Még csoda, hogy a fejünk felett lezajlott történeti viharok, földünk annyi rengése, társadalmunk teljes átalakulása s a megélhetési feltételek elváltozása után ma arra nem kell eszmélnünk, hogy ennél is többet vesztettünk. Valóban többet tett értünk a gondviselés s a természet, mint a magunk öntudatos ereje és akarata.

Az országunkban élő népcsaládok közt vannak, melyek ez átalakulási idő alatt többet vesztettek. Ott van a *német*, melynek felvidéki és erdélyi szász ága nemcsak falvakat, hanem egyre-másra *városokat is* veszít, a mik északon eltótosodtak, keleten eloláhosodtak. Ott van az *orosz*, melynek községi állományából csak az utolsó félszáz év alatt 176 község tótosodott el. Ott van a *vend*, melyről el kell hinnünk, hogy valaha a régi Szlavonia (Tótország) lakosa volt, de onnan a törökök elől menekült horvátok tömege átszorongatta a Dráván s a Murán, Zala és Vas megyék délnyugati sarkába; ez a nép tehát egykori földjén úgy szólva hazát vesztett, s mai földje, melyre menekült, a teljes elpusztulástól mentette meg. Ott vannak a *tótok;* szapora népükkel az orosz, német és magyar nyelvvidékek felé nem sokáig terjeszkedhettek: újabb időben tömegesen vándorolnak át a nagy oczeánon, mert itthon nem találnak elég helyet, hol erős gyökeret verhessenek.

Nem csak politikai válságok, a gazdaságiak is nagy befolyással vannak az etnikai élet alakulására. Elég, ha a költöző és vándorló népek területén ama községekre mutatunk, melyek *félszáz év óta visszafejlődtek.*

Megfogyott a népesség ez idő alatt:

	Túl-a-Dunán	A felvidéken	Az alvidéken	Összesen	
magyar	238	503	83	824	helységben
román	—	—	223	223	
tót	1	1214	3	1218	
német	88	36	4	128	
szerb	1	—	4	5	
orosz	—	202	1	203	
horvát	10	—	2	12	
vend	2	—	—	2	
egyéb ny.	—	—	5	5	
Összesen	340	1955	525	2620	

E képhez hiányzanak az erdélyi részeken megapadt községek; ezekről a régi földrajzi munkákban — sajnos — nincsenek adatok. De tekintettel a székely kivándorlásra, s a kisméretű székely és román községek tömegére, megközelítőleg 300-ra becsüljük a székely, 500-ra a román falvak számát, melyeket a költöző népesség el-elhagy.

Az ország községeinek tehát erős harmada: 3420 *visszafejlődőben* van, körülbelül *ugyanennyi* teng-leng, — s csak egy gyenge *harmadról* mondható, hogy *egészségesen fejlődik;* van azonban az utóbbiak közt nem csekély számú helység, hol a népnövekedés *túltengett.* Ilyenek első sorban a *városok*, élükön a *székes-fővárossal.* Úgy az országos középpont, mint a vidéki góczpontok mindannyija roppant néptömeget vont el a periferiákról. Vonzó erejüket megérezte a kis faluk népe, s jobb kereset reményében tömegesen hagyta el régi, egyszerű viszonyait. A földmivelő osztály ivadéka ezreivel tódult évenkint a városi élet felé, az őstermelés köréből az ipari s kereskedelmi munkák, gyárak, műhelyek, rakodó helyek világába. Látni fogjuk e dolgozat befejező részében, hogy itt gyakran csalódás, bizonytalan cselédsors, napszámos kenyér, nehéz időkben inség, szükölködés vártak reája.

Az előadottakban világos képet törekedtünk adni fajnépességünk *földrajzi* elhelyezkedéséről.

Ily kép soha nem végleges; a történetfolyás és az életfejlődés szünet nélkül igazítnak, változtatnak rajta. A hogy a nyers természetben minden átalakul lassan: a hegy változtatja formáját, a folyó medrét, az erdő határait és növényzetét, — úgy van a fajnépekkel s a nyelvterületekkel is.

Az erők térért küzdenek az egész világrendben, s e harcz eredménye a fejlődés. A tölgy harczol a fenyővel, folyó partjával. A tölgy szorongatja a fenyőt, a fenyő felmenekszik a szirtre, — a víz alámossa a partot. a part legördíti a szirtet, ez elfogja a vizet s a víz új medret ás magának, — aztán helyreáll az egyensúly: a folyó más irányt vesz, a sziklából mederfal lesz, a fenyő odapusztul, a tölgy tovább tenyészik. Ilyenek az etnikai talaj elváltozásai a nyelvhatárok, medenczék és szigetek világában.

Térviszonyaikról szóltunk. Újabb elváltozásaikról csak újabb tanulmányok adhatnak számot. Mi áttérünk most ama tényezőkre, melyek nélkül nincs sem küzdelem, sem változás: az *erő-viszonyok* tárgyalására.

MÁSODIK RÉSZ.

A FAJNÉPEK A MAGYAR KÖZÉLETBEN.

A jogi népesség s a nyelvvidékek.

Bemutatjuk az ország *jogi* népességének *nyelvvidékek* szerint való tagozatát a 90-es évek elejéről. A tagozatokat több megye népességének egybekapcsolása útján állítottuk össze, a *számbeli túlsúlyban* levő fajnépeket tartva megyénkint szem előtt. (L. a bevezető czikket a dolgozat élén).

E keretek közt a fajnépek így oszlanak meg:

Nyelvvidékek szerint	*A fajnépesség* [1]									*Jogi népesség*
Magyar tájon	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
Túl-a-Dunán .	**1,865.174**	526.189	17.370	496	20	159.309	19.456	69.702	11.200	**2,668.916**
Palóczföldön .	**915.584**	40.095	256.189	144	625	159	57	416	7.849	**1,221.118**
Alföldön . .	**2,978.214**	426.969	174.403	350.362	11.588	3.391	212.168	463	28.825	**4,186.883**
Székely földön	**415.441**	9.504	417	97.200	65	155	10	—	9.318	**532.110**
Együtt . .	**6,174.418**	1,002.757	448.379	448.202	12.298	163.014	231.691	70.581	57.192	**8,608.527**
Tót vidéken	402.436	209.838	**1,875.677**	267	88.639	1.688	119	78	20.437	**2,094.179**
Orosz »	175 695	80.862	41.790	74.008	**283.082**	85	18	9	2.945	**658.444**
Román »	443.288	367.927	16.034	**1,894.392**	772	5.713	77.018	217	68.584	**2,878·945**
Szász »	40.264	**87.377**	237	84 750	7	28	20	4	9.402	**222.089**
Sváb »	20.787	**54 729**	493	2	1	8.424	4	—	610	**85.050**
Szerb »	99.991	185.099	14.031	87.445	33	4.690	**186.285**	23	13.713	**591.260**
Együtt . .	1,182.461	985.832	1,448.262	2,140.864	367.484	20.628	263.414	331	115.691	6,524.967
Országosan .	7,356.874	1,988.589	1,896.641	2,589.066	379.782	183.642	495.105	70.912	172.883	15,133.494

A nyelvvidékek szerint tagolt népesség e képéből az abszolut vagy relativ túlsúlyban levő fajnépek *egyénisége* észrevehetőleg kiemelkedik.

A demografia csupán a két nem, az életkor megoszlása, s az anyanyelv, vallás, betűtudás és nyelvismeret szempontjából hasonlítja össze a fajnépeket. Mi a közélet *összes jelenségeit nyelvvidékek* szerint fogjuk összemérni, s ez által a jogi népesség vizsgálatát *közvetve* kiterjesztjük a *fajnépekre is.*

Íme az *alapmérleg*, melyen a népesség *nemekre* bontva, a területhez és a helységekhez mérve, átlagos *sürűségében, tömörségében* és *egyensúlyában* nyelvvidékek szerint látható:

[1] Az 1891. évi népszámlálásról szóló *nagy jelentés* adatai szerint összegezve.

Nyelvterületi csoport — Magyar vidék	[illegible] terület	[illegible]	[illegible] terület	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Tisza-Duna[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Dunántúl	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]föld	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Székely föld	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Együtt	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible] vidéken	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Együtt	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Országosan	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Ez adatok alapgondolatait [illegible] meg.

Az országos terület [illegible] fele [illegible] millió [illegible] holdból 24[illegible] millió s az ország népességének [illegible] nagyobb fele 1[illegible] millió lélekből [illegible] millió a magyar nyelvvidékre esik. Itt a népesség sűrűbb is, tömörebb is, mint általában az országban.[illegible]

Az átlagos sűrűség országszerte [illegible] — magyar vidékeken [illegible], nem magyar vidékeken [illegible] lélekre rúg — s az átlagos tömörség országosan 1.1[illegible], magyar vidékeken 1.451, nem magyar vidékeken 9[illegible] lélekre tehető. Legsűrűbb a népesség a magyar [illegible] [illegible] s ugyanott leg-tömörebb is [illegible] lélek, — mert országszerte ott él a legtöbb ember s a legnagyobb helységekben. Legkisebb a sűrűsége a székelyföldnek: 1[illegible], bár tömörsége 1.017 lélekig emelkedik, míg [illegible] vidéken a nép-sűrűség [illegible] s a tömörség csak 7[illegible] lélekny[illegible]: mert a székelyföldön [illegible]

[illegible] Meg kell [illegible] miért [illegible] el a népsűrűség s a néptömörség meg-állapításánál [illegible] mértéket [illegible] a sűrűségre nézve egy □ kilo-méter [illegible] tömörségre nézve egy [illegible] [illegible] kicsiny [illegible] kilométer reális, [illegible] Más [illegible] a nép sűrűsége nem úgy áll tömörsé-[illegible], mint egy □ kilométer egy [illegible] hanem mint a népesség összterülete [illegible] beépített [illegible] terü-lete még [illegible] egy □ kilométer össz-területet [illegible] összemérhessünk. Hogy a sűrűség [illegible] egy □ kilo-méternél [illegible] tipusság, mely-nek [illegible] átlag 10 holdnyi [illegible] részekkel [illegible] Mert a sűrűség [illegible] 10 holdnyi összterület áll 10 holdnyi beépített területhez.

millió holdra csak $^1/_3$ millió lélek jut, de ez 523 helység közt oszlik meg, — ellenben a tót vidék $6._6$ millió hold területére 2 millió lélek kerül, de ez 2.835 helység közt aprózódik szét. Jellemző példa Túl-a-Dunán ez országtáj magyar vidéke $3._{62}$ léleknyi sürűséggel, s 991 léleknyi tömörséggel 2.694 helységben, s ugyanott a sváb nyelvvidék (Moson megye) $2._{30}$ lélek sürűségével és 1.417 lélek tömörségével 60 helységben. A szász nyelvvidéken a népesség sürűségre is ($2._{65}$), tömörségre is (1.490) felülmulja a jóval nagyobb román nyelvvidék népsürűségét ($2._{55}$) és tömörségét (1.046), míg a kis Torontál (szerb nyelvvidék) népsürűségre mélyen alatta marad mindkettőnek ($2._{39}$), de tömörség dolgában messze túlhaladja mindkettőt (2.687).

A sürűség számaival a néprétegeknek inkább a kiterjedése, a tömörség számaival inkább a súlya mérendő. Egyfelől a térszíni és éghajlati viszonyok, másfelől a gazdasági és kulturális tényezők hatása érvényesül. Ott a zordon hegyvidék s a szigorú élet a népréteg kisebb sürűségével, — itt a nyilt rónaság s a követelőbb élet annak nagyobb tömörülésével jár. Amazok megfigyelhetők a bérczes székelyföld, az orosz, román, tót és a magyar palócz nyelvvidék szaggatott térfelületén, — emezek a magyar és szerb alföld, vagy a mosoni svábság tömör képződményein.

Nemek szerint a népek tagozatát az ősteremészet igazgatja. A *nők aránya* a legtöbb nyelvvidéken, csaknem az összes fajnépeknél *felülmulja a férfiakét.*[1]) Országos átlag szerint minden ezer lélek közül $507._{74}$ hányad nő, s csak $492._{29}$ hányad férfi, — a nők arányszáma tehát $15._{48}$ %-kal nagyobb a férfiakénál. Ez arány *kereső* és a *fegyverfogható* népességében gyengíti a nemzetet, s nagy kárára van úgy közgazdaságunknak, mint honvédelmünknek. Pedig a természet mostohaságát nem okolhatjuk: látni fogjuk alább, hogy férfi gyermek több születik, mint leány, — de látni fogjuk azt is, hogy a gyermekhalandóság főleg a fiú magzatokban pusztít, s a visszás arány a nemek közt még szertelenebb lehetne, ha nem ellensúlyozná azt érett korukban a nők, főleg a gyermekágyasok, nagy halandósága. Két ily elemi csapás ingatja a nemek mérlegét országszerte.

Legkedvezőbb az arány a *székely földön*, hol a férfi hányad $505._{09}$ s a női hányad $494._{91}$; elég egészséges a mosoni *svábságban* is, hol $499._{70}$ férfira $500._{30}$ nő esik; de már Túl-a-Dunán s az alföldön leszáll a férfiak aránya 494-ig, a palócz földön meg épen 483-ig, — holott román

[1]) Statisztikai munkák a *nemek arányát* nem úgy mutatják ki, hogy: 1000 lélek közül mennyi a férfi s mennyi a nő, hanem úgy, hogy: 1000 férfira hány nő esik. Az első esetben az *egész népesség* száma a közös osztó, a másodikban *csak a férfi népesség* osztozik. Mi az *első* eljárást követjük, két okból: 1. a két nem arányában változó távolságot 1000 lélek közt ép oly pontosan meg lehet állapitani, mint 1000 férfihoz képest; 2. sok tagozatú kérdések részletezésénél egyszerűbb munka a két nem arányszámait *egy közös osztóval végig elemezni,* mint kiszámitani külön a férfiak, külön a nők, külön mindkettejük százalékát s végre külön minden tagozatban a nők arányát 1000 férfihoz. Módszerünk ezért tér el a demografia módszerétől.

nyelvvidéken 498, szerb vidéken 497 az ereje. Legrosszabb az arány a tótságban, hol $476._{29}$ férfira $523._{71}$ nő jut; de ebben már nagy része van a kivándorlásnak, mely főleg a férfinépességben fogyaszt.

Az alapmérleg a magyar nyelvvidékeken $493._{80}$ férfival $506._{20}$ nőt állít szembe, nem magyar vidékeken pedig $490._{28}$ férfival szemben $509._{72}$ nőt; amaz az országos átlaghoz képest kedvezőbb, emez kedvezőtlenebb.

E mérlegre fogjuk súly gyanánt felrakni az adatokat, a miket a demografia az ország közéletéről a 90-es években összegyűjtött.

Az egész anyagot öt csoportra osztottuk és ugyanennyi fejezetben tárgyaljuk.

Az 1-ső fejezet az *álló és vándor népességgel* foglalkozik, a 2-ik a *családi élettel*, a 3-ik a *testi élettel*, — a 4-iknek tárgya az *anyagi élet*, végre az 5-iké a *szellemi és erkölcsi élet.*

Fejtegetéseinkben nem szorítkozunk az országos főeredményekre, sem a főkérdésekre, hanem nyelvvidékek szerint tagolva mutatunk be minden közéleti jelenséget s figyelünk a mellékkérdések fontosabb részleteire is. Állításainkat az egész vonalon a demografia abszolut számadatai támogatják, melyeket a legtöbb esetben viszony számokká is átváltoztattunk, hogy bizonyító erejük annál foganatosb lehessen.

Az ország erő-viszonyait igyekszünk mérlegelni a fajnépek lakta nyelvvidékek összemérése által, hogy megtudjuk, mennyi rész jut javak és terhek, törekvések és meddőség, sikerek vagy veszteségek dolgában egy-egy vidékre az országos eredményből, A vidékeket a mérleg megannyi serpenyőinek tekintjük, melyek a rájok eső súly alatt meg-meginganak.

Ingásaikból látható lesz, mely vidékek viselik a legtöbb terhet, képviselik a legnagyobb munkaerőt. Látható lesz, hogy ez ország erőviszonyaikban az egyensúlyt a magyarság túlereje, s ez állam egységes összefüggését a magyar faj-hegemonia túlsúlya tartsa fenn.

Az álló s a vándor népesség.

A népességi állapotok megítélésénél első szempont az, ha helyben maradó-e, vagy költöző a nép. Amaz a tömeg rendezett viszonyaira, s hozzájuk való ragaszkodására vall, míg emez törekvést s le nem küzdhető vágyakat mutat jobb állapot felé. A kik ekkép változtatják helyüket, ugyanoly megnyugvást keresnek másutt, a minőt a boldogabb elégedettség helyben már rég megtalált. Ott nagyobb a konzervativ erő, itt jelentékenyebb a koczkáztató kedv s a vállalkozó képesség.

Hogy az ország *álló* és *vándor népességét* összemérhessük, pontosan kell ismernünk a nép egyetemét *születéshely*, s *illetőségi* hely szerint csoportosítva. A kiket az élet viszontagságai még a szülőföldjükről sem ragadhat el, azok az ország *legállandóbb*, legkonzervativabb elemei, — a mi ellenben illetőségi helyétől is távol él, az a mozgó, *vándor népesség.*

Lássuk e két csoportot a mult népszámláláskor talált *számában* és *arányaiban.*

	Születésre			Illetőségre		
Országosan	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	5,620.582	5,485.335	11,105.917	6,499.711	6,747.303	13,247.014
megyebeli . .	1,034.323	1,393 036	2,427.359	505.299	524.904	1,030.203
más megyéből .	660.876	691.686	1,352.562	361.542	342.166	703.708
a fővárosból .	17.106	18.786	35.892	10.555	10.638	21.193
más területről .	117.092	94.672	211.764	72.872	58.504	131.376
Összesen . .	7,449.979	7,683 515	15,133.494	7,449.979	7,683.515	15,133.494
Országosan						
helybeli . . .	$371._{40}$	$362._{46}$	$733._{86}$	$429._{49}$	$445._{86}$	$875._{35}$
megyebeli . .	$68._{34}$	$92._{09}$	$160._{43}$	$33._{38}$	$34._{69}$	$68._{07}$
más megyéből .	$43._{66}$	$45._{70}$	$89._{36}$	$23._{88}$	$22._{61}$	$46._{49}$
a fővárosból .	$1._{13}$	$1._{24}$	$2._{37}$	$0._{69}$	$0._{71}$	$1._{40}$
más területről .	$7._{73}$	$6._{25}$	$13._{98}$	$4._{82}$	$3._{87}$	$8._{69}$
Összesen . . .	$492._{26}$	$507._{74}$	$1000._{00}$	$492._{26}$	$507._{74}$	$1000._{00}$

A népszámlálás — e szerint — $13._{2}$ millió egyént talált *illetőségi helyén*, s *$11._{1}$ milliót születés-helyén.* Ha 1000—1000 lélek tükrében nézzük a születés s az illetőség szerint való megoszlást: helybeli *születésűnek* 733, helybeli *illetőségűnek* 875 egyént találunk. A mi azt teszi, hogy 733 egyén *az illetőségi helyén született*, s valószinűleg az egész életét

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nagyon [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ellenség [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] ellenség [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] nr.

Az [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ellenség [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] [illegible] s [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] a [illegible] és a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] s [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] s [illegible] s [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] s [illegible] s [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] s [illegible] s [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] s a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] a [illegible] s [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi a [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] — [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] kézi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] s a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] ellenség [illegible] s [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] s [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egész kézi [illegible] s a [illegible] [illegible] — a második [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] s a [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] s a [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible].

I.

Lássuk e jelenségeket *egyes nyelvvidékek* tükrében.

Magyar vidéken

	Születésre			*Illetőségre*		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	3,079.706	3.008.746	6,088.452	3,628.011	3,752.112	7,380.123
megyebeli . .	642.853	820.168	1,463.021	318.231	321.742	639.973
más megyéből .	446.285	459.740	906.025	251.398	239.942	491.340
a fővárosból .	13.489	14.696	28.185	8.365	8.405	16.770
más országból .	68.557	54.187	122.844	44.885	35.436	80.321
Összesen . . .	4,250.890	4,357.637	8,608.527	4.250.890	4,357.647	8,608.527

Tót vidéken

	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	750.239	781.738	1,531.977	844.162	932.672	1,776.834
megyebeli . .	159.837	235.991	395.828	94.727	109.108	203.835
mas megyéből .	61.749	66.265	128.014	40.391	38.690	79.081
a fővárosból .	1.808	1.929	3.737	1.079	1.089	2.168
más országból .	23.823	10.800	34.623	17.097	15.164	32.261
Összesen . . .	997.456	1,096.723	2,094.179	997.456	1.096.723	2,094.179

Orosz vidéken

	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	264.104	256.022	520.126	300.567	308.178	608.745
megyebeli . .	38.705	55.454	94.159	15.079	17.781	32.860
más megyéből .	17.877	19.336	37.213	7.415	6.816	14.231
a fővárosból .	187	193	380	120	103	223
más országból .	3.687	2.879	6.566	1.379	1.006	2.385
Összesen . .	324.560	333.884	658.444	324.560	333.884	658.444

Román vidéken

	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	1,173.472	1.109.623	2,283.095	1,322.418	1,339.733	2,662.151
megyebeli . .	136.076	203.469	339.545	56.222	54.901	111.123
más megyéből .	106.959	115,928	222.887	46.391	41.960	88.351
a fővárosból	1.220	1.519	2.739	754	817	1.571
más országból .	14.309	11.370	25.679	6.251	4.498	10.749
Összesen . . .	1.432.036	1,441.909	2,873.945	1,432.036	1,441.909	2,873.945

Szász vidéken

	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
helybeli . . .	89.642	92.486	182.128	97.475	103.580	201.055
megyebeli . .	7.298	10.317	17.615	3.204	3.106	6.310
más megyéből .	9.200	9.990	19.190	6.125	6.438	12.563
a fővárosból .	57	53	110	47	42	89
más országból .	1.937	1.109	3.046	1.283	789	2.072
Összesen . . .	108.134	113.955	222.089	108.134	113.955	222.089

[illegible]

	[illegible]			[illegible]		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
negyedei	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más negyedből	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a fővárosból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más városokból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
negyedei	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más negyedből	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a fővárosból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más városokból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Ugyanez [illegible] 1000 lélekre számítva

[illegible]

	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
negyedei	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más negyedből	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a fővárosból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más városokból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
negyedei	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más negyedből	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a fővárosból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más városokból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
negyedei	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más negyedből	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
a fővárosból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
más városokból	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

	Születésre férfi	Születésre nő	Születésre együtt	Illetőségre férfi	Illetőségre nő	Illetőségre együtt
Román vidéken						
helybeli . . .	408.31	386.09	794.40	460.14	466.16	926.30
megyebeli . .	47.35	70.80	118.15	19.56	19.11	38.67
más megyéből .	37.22	40.34	77.56	16.25	14.60	30.75
a fóvárosból .	0.42	0.58	0.95	0.26	0.29	0.55
más országból .	4.98	3.96	8.94	2.17	1.56	3.72
Összesen . . .	498.93	501.72	1000.00	498.28	511.72	1000.00
Szász vidéken						
helybeli . . .	403.65	416.44	820.09	438.90	466.39	905.29
megyebeli . .	32.85	46.46	79.31	14.43	13.99	28.42
más megyéből .	41.42	44.99	86.41	27.58	28.99	56.57
a fővárosból .	0.25	0.23	0.48	0.21	0.18	0.39
más országból .	8.72	4.99	13.71	5.77	3.36	9.33
Összesen . . .	486.89	513.11	1000.00	486.89	513.11	1000.00
Sváb vidéken						
helybeli . . .	365.25	357.08	722.33	398.74	410.81	809.55
megyebeli . .	62.32	80.48	142.80	37.99	37.62	75.61
más megyéből .	56.90	47.77	104.67	50.34	38.91	89.25
a fővárosból .	0.78	0.82	1.60	0.48	0.42	0.90
más országból .	15.04	13.56	28.60	12.74	11.95	24.69
Összesen . . .	500.23	499.71	1000.00	500.29	499.71	1000.0
Szerb vidéken						
helybeli . . .	392.98	349.01	741.99	462.03	466.79	928.82
megyebeli . .	74.85	119.74	194.59	24.69	25.62	40.31
más megyéből .	23.63	27.67	51.30	9.37	8.47	17.84
a fővárosból .	0.46	0.55	1.01	0.26	0.24	0.50
más országból .	5.92	5.19	11.11	1.49	1.04	2.53
Összesen . . .	497.84	502.16	1000.00	497.84	502.16	1000.00

E tagozatokon a *legnagyobb mozgékonyságot* magyar, s a *legkisebbet* szász vidéken látjuk: ezer lélek közül egyfelől 707, másfelől 820 lélek maradt meg *szülőhelyén*, — a mit gyengén ellensúlyoz az, hogy a *szülőmegyében* talált népesség arányszáma ott 169, míg itt 79. A mozdulatlan elem tehát *mindkét* csoportból 877 lelket tesz ki a magyar, 899-et pedig a szász vidéken. A *többi vidékekről* az arányszámok haladványsora a *szülőhelyén* talált népességre nézve: ezer lélek közül 722 sváb, 731 tót, 741 szerb, 789 orosz és 794 román; a *szülőmegyében* talált népességre nézve: 194 szerb, 189 tót, 143 orosz, 142 sváb és 118 román; végre a két csoport összefoglalásával: 864 sváb, 912 román, 920 tót, 932 orosz

és 935 szerb vidéken. A mosoni sváb vidék mozgékonysága tehát felülmulja a magyar vidékét, s a torontáli szerb vidék mozdulatlansága az összes többi vidékekét.

Ezzel egyeznek a *jövevény* elem arányszámai. A hol a bennszülött nép költöző, ott több az idegen származású, s hol a törzslakosság szülőhelyén marad, oda kevesebb idegen születésű jön. Ily jövevény elem esik 1000 lakosra sváb vidéken 134, magyar vidéken 122, a szász földön 100, a románságban 87, a tótságban 78, orosz talajon 87, szerb talajon 63.

Ha *nemek szerint* tagoljuk a népesség arányszámait, a következő eredményt kapjuk:

Vidékenként 1000 lakos közül:

szülőhelyén maradt				*szülőmegyéjében maradt*			
vidéken	férfi	vidéken	nő	vidéken	férfi	vidéken	nő
I. román	408	I. szász	416	I. tót	76	I. szerb	119
II. szász	403	II. orosz	388	II. szerb	74.85	II. tót	112
III. orosz	401	III. román	386	III. magyar	74.67	III. magyar	95
IV. szerb	392	IV. tót	373	IV. sváb	62	IV. orosz	84
V. sváb	365	V. sváb	357	V. orosz	58	V. sváb	80
VI. tót	358	VI. magyar	349.20	VI. román	47	VI. román	70
VII. magyar	357	VII. szerb	349.01	VII. szász	32	VII. szász	46

szülőföldjén maradt

vidéken	férfi	vidéken	nő
I. szerb	466	I. tót	485
II. orosz	459	II. orosz	472
III. román	455	III. szerb	468
IV. szász	435	IV. szász	462
V. tót	434	V. román	456
VI. magyar	431	VI. magyar	444
VII. sváb	427	VII. sváb	437

Összefoglalva a szülőföldön talált népességet, vagyis mindazokat, kik *szülőhelyükön maradtak vagy szülőmegyéjükből nem költöztek el*, — közös vonása minden vidéknek, hogy a női nem helyben maradóbb a férfi nemnél: messze földre nem igen vetődik s házasságra is leginkább szülőföldivel lép. De feltünő az arányszámok hullámzása a nemek közt vidékenkint. A számlépcsők haladványsorán (I—VII) megfigyelhetjük e hullámzást a nemek és vidékek arányszámai közt. A helyben maradók első helyén a tótvidéki nő s a szerbvidéki férfi áll, amaz *1000 lakos közt* 485, emez 460 arányszámmal; második helyen áll az oroszvidéki nő 472 és férfi 459 arányszámmal; utolsó helyre kerül a svábvidéki nő 437, és férfi 427, utolsó előttire a magyar vidéki nő 444 és férfi 431 arányszámmal.

Ha eltekintünk a szülőhelységtől s *csak a szülőmegyét* vesszük figyelembe: első helyre a szerbvidéki nő (119) s a tótvidéki férfi (76

kerül; a tótsági nő (112) s a szerbvidéki férfi (74·85) második helyre száll; a magyar vidéki nő (95) és férfi (74·67) pedig a harmadikra lép; utolsó előtti fokon jelen meg a román vidéki férfi (47) s a román nő)70), végre utolsón a szászvidéki nő (46) és férfi (32), — mindannyi ezer lakos arányában.

Ha eltekintünk a megyétől, s csak a *szülő helységet* nézzük: ehhez való ragaszkodás dolgában első helyen áll a szászvidéki nő (416) s a románvidéki férfi (408), — második helyen a szászföldi férfi (403) s az oroszvidéki nő (388), — az utolsó előtti helyet a tótföldi férfi (358) s a magyarvidéki nő (349·50) foglalja el, — s az utolsót a szerbvidéki nő (349·01) s a magyarföldi férfi (357) ezer lakos közül.

Vizsgáljuk most az *illetőségi helyen* talált népesség összehasonlításának eredményét nyelvvidékek szerint.

Helybeli illetőségűnek találtatott *ezer lakos* közül 808 a sváb, 848 a tót, 857 a magyar, 905 a szász, 924 az orosz, 926 a román és 928 a szerb vidéken, — s *megyebeli* illetőségűnek 28 a szász, 38 a román, 49 az orosz, 50 a szerb, 74 a magyar, 75 a sváb és 97 a tót vidéken.

Ha összefoglaljuk a két csoportot, az *illetőségi körükben megmaradókra* 1000 lakos közül esik: sváb vidéken 884, magyar vidéken 931, szász vidéken 933, tót vidéken 945, román vidéken 946, orosz vidéken 973, végre szerb vidéken 978 lélek. Legmozgékonyabb tehát a mosoni sváb s a magyar vidéki nép, legmozdulatlanabb az orosz s a torontáli szerb. Ime, a mit a születéshelyre nézve megállapítottunk, ugyanazt állapíthatjuk meg az illetőségi helyre nézve is; a betelepült jövevények száma a népesség arányán és természetén nem volt képes változtatni.

Ez eredménynek megfelel a *le nem települt jövevény elem* aránya vidékenkint: ebből esik 1000 lakosra: 113 a sváb, 67 a magyar, 65 a szász, 53 a tót, 33 a román, 27 az orosz és 19 a szerb vidéken. Az összehasonlításnál a tört számokat általán mellőztük, s csak hasonló arányok eseteiben emeltük ki, hogy köztük külömbséget tehessünk. Hogy a helybeliek arányszáma mögött a megyebelieké messze elmarad, a tényleges állapot s az arányszámítás természetéből következik.

Nemekre bontva ez arányszámokat, a következő eredményt kapjuk:

Vidékenként 1000 lakos közül:

illetőségi helyén maradt				*illetékes megyéjében maradt*			
vidéken	férfi	vidéken	nő	vidéken	férfi	vidéken	nő
I. szerb . .	462	I. orosz . .	468	I. tót . .	45	I. tót . .	52
II. román .	460.14	II. szerb . .	466.79	II. sváb . .	37.99	II. sváb . .	37.62
III. orosz . .	456	III. szász . .	466.39	III. magyar .	36	III. magyar .	37.38
IV. szász . .	438	IV. román .	466.16	IV. szerb . .	24	IV. orosz . .	27
V. magyar .	421	V. tót . . .	445	V. orosz . .	22	V. szerb . .	25
VI. tót . .	403	VI. magyar .	435	VI. román .	19.56	VI. román .	19.11
VII. sváb . .	398	VII. sváb . .	410	VII. szász . .	14	VII. szász . .	13

Vidékenkint 1000 lakos közül:
illetősége körében maradt

vidéken	férfi	vidéken	nő
I. szerb	486	I. tót	497
II. román	479	II. orosz	495
III. orosz	478	III. szerb	491
IV. magyar	457	IV. román	485
V. szász	452	V. szász	479
VI. tót	448	VI. magyar	472
VII. sváb	435	VII. sváb	447

Vessünk e tagozatokra egy átfutó pillantást.

Ha az illetőségi *hely* és *megye* népességeit összefoglaljuk, az arányszámok első lépcsőjén 1000 lakos közt a *tót* vidék női népessége (497) foglal helyet, míg a férfi népesség (448) csak a hatodikon; a második lépcső az *orosz* vidék nőit (495) illeti, míg a férfiakat ugyanott csak a harmadik; a nők lépcsőzetén harmadik helyre a *szerb* vidékiek (491) állnak, a férfiakén az első lépcső ezeké (486); ott negyedik hely a *román* vidéki nőknek (485), itt a *magyar* vidéki férfiaknak (457) jutott, míg a magyar nőknek (472) a hatodik. A szászság női (479) és férfiai (452) ott is, itt is, az ötödik, végre a sváb földi nők (447) és férfiak (435) az utolsó lépcsőre kerültek.

Ez arányok tükrében az előtért az *illetőségi helyek törzsnépessége* foglalja el; a *megyebeli jövevény nép* csak itt-ott gyakorolt rájuk módosító befolyást: így emelte a tót vidék női csoportját az ötödik helyről az elsőre, szállította le a szerb vidék női csoportját a 2-ikról a harmadik, a szász vidék női kontingensét a harmadikról az ötödik lépcsőre, s a magyar vidéki férfikontingenst az ötödikről a negyedikre fokozta fel.

A szerb vidék mozdulatlansága s a mosoni sváb vidék feltűnő mozgékonysága némi magyarázatra szorul. A *mozdulatlanság* ez esetben Torontál megyére vonatkozik, melynek lakossága csak gyenge relativ többséggel *szerb*, — de erős kisebbséggel sváb, magyar és román; a mozdulatlanság tehát nem a gyenge többségben levő népre, hanem az erős kisebbségben levőkre jellemző. A mosoni *sváb* vidéken sem a törzsnép *mozgékony*, hanem a szomszéd megyékből és Ausztriából odaáramló jövevénynép az, melynek erős százalékszáma mellett természetszerűleg megcsökken a helyben maradó törzsnépesség arányszáma.

Az illetőségi helyen általán több a nő, mint a férfi. S ennek oka nemcsak az, hogy országszerte nagyobb a nők száma, mint a férfiaké, hanem az is, hogy a létért való küzdelemből s ennek viszontagságaiból nagyobb rész jutott az idegen földre menni kénytelen férfinak, mint a nőnek.

A kik otthonukban megmaradhatnak, azok az ország elégültebb, boldogabb eleme: az *álló népesség*. Küzdeniök is könnyebb, mert az otthon erős vár, erőt és biztosságérzést ád, a mi fél győzelem.

Áttérünk a *vándor-népességre*, mely szerencséjét és boldogulását távol otthonától keresi.

II.

A vándor-népességet — mint fenn rámutattunk — a népszámlálás országszerte 703.708 *más megyei* jövevényben, 21,193 *fővárosi* és 131.376 *más országból való* vendégben állapította meg.

Mi e három tagozatból kettőt csinálunk, hogy külön szólhassunk (a más megyeiek és fővárosiak összevonásával) a *belföldi* s külön a *külföldi* jövevényekről.

A *belföldiek vándorlása* 724.901 egyént mozgósít. Mindannyian eltávoztak illetőségi helyükről és a népszámlálás megtalálta őket az ország különböző vidékein. Kérdés: *honnan* távoztak és *hol* találtattak meg?

Mindkét kérdésre felel az alábbi táblázat, melyet a statisztikai hivatal betűszoros megyei adataiból — átszámítás útján — magunk állítottunk össze.

A táblázat *első* rovat-csoportja arról szól, hogyan *helyezkedett* el az *egész vándor-népesség* az ország különböző *vidékein*; a *második* csoport arról, hogy e tömeg mely vidékekről *indúlt útnak*; a *harmadik* csoport arról, milyen az egyes vidékek *népességi mérlege* a vándorlás következtében, nőtt-e vagy fogyott a lakosság a vándorlási különbözet erejéig.

Belföldi vándor-népekről lévén szó, az *országos mérleg* szükségkép *egyensúlylyal zárul*, mert e vándor elem az országban csak helyet változtatott; nyereség vagy veszteség a vándorlásból az ország egyetemére nem, csupán egyes vidékeire hárulhatott.

A vidéki tagozatok mellett külön kiemeltük a *fővárost*, mert vonzó és félszívó erejével a vándor mozgalomra a legnagyobb befolyást ez gyakorolta.

Ki kell emelnünk, hogy a vándorlásba belefoglaltuk a más megyékkel való *szomszédos* forgalom számait is, melyek a legnagyobb súlyt vetik a mérlegbe. Magyarország népessége alapjában konzervativ természetű, s költözőben sem vetődik szülőmegyéjétől messzire. Bizonyság rá Budapest, mely vidéki forgalmához a legnagyobb kontingenst a szomszéd Fejér, Nógrád, Esztergom, Heves, Jász, Bács és Tolna megyékből kapja. A messze forgalom példái inkább kivételesek.

Ime e mozgalom összefoglaló tükre: abszolut- és viszony-számokban:

Abszolut-számokban

Nyelvvidékek szerint	Illetőségi helyétől távol tartózkodott			Nyelvvidékek szerint	Illetőségi helyéről eltávozott			Különbözet		
Magyar tájon:	férfi	nő	együtt	*Magyar tájról:*	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Túl a Dunán	55.362	49.733	105.095	Túl a Dunáról . . .	91.264	90.919	182.183	—35.902	—41.186	— 77.088
Palóczföldön	35.336	33.051	68.387	Palóczföldről	47.499	47.575	95.074	— 12.163	—14.524	— 26.687
Alföldön .	77.147	67.734	144.881	Alföldről	72.886	62.123	135.009	+ 4.261	+ 5.611	+ 9.872
Székelyföldön	4.584	3.560	8.144	Székelyföldről . .	11.989	13.208	25.197	— 7.405	— 9.648	— 17.053
A fővárosban	87.334	94.269	181.603	A fővárosból . .	10.555	10.638	21.193	+76.779	+83.631	+160.410
Együtt	259.763	248.347	508.110	Együtt	234.193	224.463	458.656	+25.570	+23.884	+ 49.454
Más vidéken	41.470	39.779	81.249	*Más vidékről* . . .	72.093	73.699	145.792	—30.623	—33.920	— 64.543
Orosz .	7.525	6.919	14.444	*Orosz*	10.779	8.981	19.760	— 3.254	— 2.062	— 5.316
Román .	47.145	42.777	89.922	*Román*	37.594	30.822	68.416	+ 9.551	+11.955	+ 21.506
Szász .	6.172	6.480	12.652	*Szász*	4.877	3.636	8.513	+ 1.295	+ 2.844	+ 4.139
Szláv .	4.322	3.345	7.667	*Szláv*	2.659	2.592	5.251	+ 1.663	+ 753	+ 2.416
Szerb .	5.700	5.157	10.857	*Szerb*	9.902	8.611	18.513	— 2.200	— 3.454	— 7.656
Együtt	112.334	104.457	216.791	Együtt	137.904	128.341	266.245	— 25.570	— 23.884	— 49.454
Országosan	372.097	352.804	724.901	Országosan . .	372.097	352.804	724.901			

1000 lélekre kiszámítva viszony-számokban

Magyar tájon:	férfi	nő	együtt	*Magyar tájról:*	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Túl a Dunán	76.[illegible]	68.[illegible]	144.[illegible]	Túl a Dunáról .	125.[illegible]	125.[illegible]	251.[illegible]	— 49.[illegible]	— 56.[illegible]	— 106.[illegible]
Palóczföldön	48.[illegible]	45.[illegible]	94.[illegible]	Palóczföldről . . .	65.[illegible]	65.[illegible]	131.[illegible]	— 16.[illegible]	— 20.[illegible]	— 36.[illegible]
Alföldön	106.[illegible]	93.[illegible]	199.[illegible]	Alföldről .	100.[illegible]	85.[illegible]	186.[illegible]	+ 5.[illegible]	+ 7.[illegible]	+ 13.[illegible]
Székelyföldön	6.[illegible]	4.[illegible]	11.[illegible]	Székelyföldről .	16.[illegible]	18.[illegible]	34.[illegible]	— 10.[illegible]	— 13.[illegible]	[illegible]
A fővárosban	120.[illegible]	130.[illegible]	250.[illegible]	A fővárosból . .	14.[illegible]	14.[illegible]	29.[illegible]	+105.[illegible]	+115.[illegible]	+221.[illegible]
Együtt	358.[illegible]	342.[illegible]	700.[illegible]	Együtt .	323.[illegible]	309.[illegible]	632.[illegible]	+ 35.[illegible]	+ 32.[illegible]	+ 68.[illegible]
Más vidéken	57.[illegible]	54.[illegible]	112.[illegible]	*Más vidékről*	99.[illegible]	101.[illegible]	201.[illegible]	— 42.[illegible]	— 46.[illegible]	— 89.[illegible]
Orosz	10.[illegible]	9.[illegible]	19.[illegible]	*Orosz* .	14.[illegible]	12.[illegible]	27.[illegible]	— 4.[illegible]	— 2.[illegible]	— 7.[illegible]
Román	65.[illegible]	59.[illegible]	124.[illegible]	*Román* .	51.[illegible]	42.[illegible]	94.[illegible]	+ [illegible]	+ [illegible]	+ [illegible]
Szász .	8.[illegible]	8.[illegible]	17.[illegible]	*Szász* .	6.[illegible]	5.[illegible]	11.[illegible]	+ 1.[illegible]	+ 3.[illegible]	+ 5.[illegible]
Szláv .	5.[illegible]	4.[illegible]	10.[illegible]	*Szláv* .	3.[illegible]	3.[illegible]	7.[illegible]	+ 2.[illegible]	+ 1.[illegible]	+ 3.[illegible]
Szerb .	7.[illegible]	7.[illegible]	14.[illegible]	*Szerb* . . .	13.[illegible]	11.[illegible]	25.[illegible]	— [illegible]	— 4.[illegible]	— 10.[illegible]
Együtt	154.[illegible]	144.[illegible]	299.[illegible]	Együtt .	190.[illegible]	177.[illegible]	367.[illegible]	— 35.[illegible]	— 32.[illegible]	— 68.[illegible]
Országosan	513.[illegible]	486.[illegible]	1000.[illegible]	Országosan	513.[illegible]	486.[illegible]	1000.[illegible]	0	0	0

A vándor tömeghez magyar vidékek 458 ezer, nem magyar vidékek 266 ezer emberrel járulnak. Magyar vidéken elhelyezkedett 508 ezer, nem magyar vidéken 216 ezer lélek. A mérleg ott 49 ezer emberrel nagyobb, itt ugyanannyival kisebb súlylyal zárúl.

Legtöbb lélek költözött el a magyar Túl-a-Dunáról: 182 ezer lélek, s csak 105 ezernyi térült meg. A mérleg tehát itt 77 ezer emberrel passziv. Hasonló vesztesége van a tót vidéknek: elköltözött róla 145 ezer, jött 81 ezer, — vesztett tehát 64 ezret. Jelentékeny a népmozgalom a magyar alföldön és a palóczföldön: ott 135, itt 95 ezer léleknyi volt a vándornépesség; az elvándoroltak helyébe az alföld kapott 144, a palóczföld 68 ezer lelket; annak mérlege tehát 9 ezer lélekig aktiv, emezé 26 ezerig passziv. Elég népveszteség jutott a székelyföldnek: 17 ezer, kevesebb a szerb és orosz vidéknek: 7 és 5 ezer lélek. Ellenben a román vidék nyert 21, a szász 4, a mosoni sváb 2 ezer lelket. Legnagyobb a nyeresége a fővárosnak: elköltözött belőle 21, jött helyükbe 181 ezer lélek, nyert tehát 160 ezret, s ebbe a pestmegyei kontingens (Budapest megyebeli jövevényeit a statisztika nem tekinti jövevényeknek) *nincs* is beletudva.

Közel 3/4 millió lélekből áll tehát az ország vándor-néppessége, s ebből nem sokkal több a felerészénél férfi, kisebb fele nő: amaz 51·3, emez 48·7 százalék. A mozgalom megoszlása vidékenkint nem egyenletes, a nemek közt pedig a legkülönbözőbb: Túl-a-Dunáról, a palóczföldről, a fővárosból s a mosoni svábságból csaknem egyenlő az arányuk, — az alföldön, az orosz, román, szász és szerb vidéken a férfiak, de a székelyföldön s a tótságban a nők vannak túlysúlyban, a hogy itt a számszerű túlsuly is az övék. De feltünő, hogy míg valamennyi vidéken az érkező jövevények többsége az egész vonalon férfi, addig a fővárosba aránytalanul több nő érkezik: *minden ezer vándorló közül Budapestre jut* 120 férfi és *130 nő*. Ennek nyilvánvaló oka, hogy a fővárosba a cselédleányok nagy tömege érkezik az ország minden vidékéről, mert itt leghamarabb remélnek helyhez és kenyérhez juthatni. A vándornépességet egészben és nagyban a cseléd és napszámos osztály alkotja.

Általános iránya a mozgalomnak *középponti*. A nép a periferiákon nyugatról keletre s keletről nyugatra tart, de sem onnan, sem innen nem megy tovább az alföldi medenczénél. Csekély töredék, a mi nyugatról Erdélybe, s Erdélyből a nyugati határokig vetődik. E centralis áramlat már a XVIII. században megindúlt, — az népesítette be az alföldet. Azóta a városi és iparos élet nekilendülése, a vasutak kiépülése folytán az áramlás egyre növekszik. A kisebb vidéki központok ennek köszönik keletkezésüket, Budapest is óriási arányú fejlődését, — de viszont a periferiák kezdenek elnéptelenedni.

Lássuk, hogyan áll a mérleg az *egyes nyelvvidékeken*. Eddig azt a vándor tömeget néztük, mely országosan indult s az egész országon szétterjedt. Most azt a részétfogjuk megtekinteni, melyet egy-egy vidék a többieknek küld s a többiek egy-egy vidéknek.

Nyelvvidékek szerint	Túl-a-Dunán *tartózkodott*			*Nyelvvidékek szerint*	túl-a-dunai illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	40.249	35.472	75.721	Túl-a-Dunára .	40.249	35.472	75.721
Palóczföldről .	1.628	1.315	2.943	Palóczföldre .	2.477	2.233	4.710
Alföldről . .	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Alföldre . . .	7.869	6.402	14.271
Székelyföldről	112	85	197	Székelyföldre .	65	79	144
A fővárosból .	1.669	1.672	3.341	A fővárosba .	31.172	37.202	68.374
Együtt	49.095	44.702	93.797	Együtt . . .	82.452	83.768	166.220
Tót vidékről	4.267	3.515	7.782	*Tót* vidékre. . .	3.568	3.116	6.684
Orosz » .	173	84	257	*Orosz* » . .	205	167	372
Román » .	725	567	1.292	*Román* » . .	1.286	1.045	2.331
Szász » .	45	35	80	*Szász* » . .	77	66	143
Sváb » .	845	702	1.547	*Sváb* » . .	3.408	2.551	5.959
Szerb » .	212	128	340	*Szerb* » . .	268	206	474
Együtt	6.267	5.031	11.298	Együtt . . .	8.812	7.151	15.963
Összesen . . .	55.362	49.733	105.095	Összesen . .	91.264	90.919	182.183

A *Túl-a-Duna* magyar része (10 megye) *belső forgalmában* 78 ezer, más magyar vidékekre 87 ezer, nem magyar vidékekre közel 20 ezer embert bocsátott útnak. Kapott értük egy felől mintegy 14, másfelől 11 ezer lelket. Természetes, hogy ebbe *szomszédos forgalma* a tót, palócz vidékkel s a magyar alfölddel is bele értendő. Mérlege az egész vonalon nagy veszteségre vall, csak a székelyföld irányában zárul csekély nyereséggel.

Nyelvvidékek szerint	Palóczföldön *tartózkodott*			*Nyelvvidékek szerint*	palóczföldi illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	2.477	2.233	4.710	Túl-a-Dunára .	1.628	1.315	2.943
Palóczföldről .	13.484	12.733	26.217	Palóczföldre .	13.484	12.733	26.217
Alföldről . .	4.541	3.891	8.432	Alföldre . . .	12.033	11.003	23.036
Székelyföldről	78	63	141	Székelyföldre .	89	67	156
A fővárosból .	1.062	1.132	2.194	A fővárosba .	11.581	14.531	26.112
Együtt	21.642	20.052	41.694	Együtt . . .	38.815	39.649	78.464
Tót vidékről .	12.179	11.767	23.946	*Tót* vidékre. .	7.057	6.612	13.669
Orosz » .	617	441	1.058	*Orosz* » . .	473	336	809
Román »	714	640	1.354	*Román* » .	959	819	1.778
Szász » .	23	18	41	*Szász* . .	53	34	87
Sváb » .	53	44	97	*Sváb* » . .	35	23	58
Szerb » .	108	89	197	*Szerb* » . .	107	102	209
Együtt	13.694	12.999	26.693	Együtt . . .	8.684	7.926	16.610
Összesen . . .	35.336	33.051	68.387	Összesen . .	47.499	47.575	95.074

A *paléczföld* (7 megye) területén a *belső forgalomban* 26 ezer, más magyar vidékek felé 52 ezer, nem magyar vidékekre 16 ezer ember vándorolt, s egyfelől 15 ezret, másfelől 26 ezret kapott értük. Mérlege az alfölddel, székelyfölddel, a szász, román és szerb vidékkel szemben paszsziv, — a Túl-a-Duna, a tót, orosz és sváb vidék irányában aktiv.

Nyelvvidékek szerint		**Az alföldön** *tartózkodott*			*Nyelvidékek* szerint	**alföldi** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:		férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról		7.869	6.402	14.271	Túl-a-Dunára .	4.837	3.758	8.595
Palóczföldről .		12.033	11.003	23.036	Palóczföldre .	4.541	3.891	8.432
Alföldről . .	való	31.180	27.218	58.398	Alföldre . .	31.180	27.218	58.398
Székelyföldről		414	366	780	Székelyföldre	252	184	436
A fővárosból .		5.595	5 556	11.151	A fővárosba .	13.338	10.560	23.898
Együtt		57.091	50.545	107.636	Együtt . . .	54.148	45.621	99.759
Tót vidékről .		7.136	6.994	14.130	*Tót* vidékre . .	3 201	2.430	5.631
Orosz » .		2.903	2.581	5.484	*Orosz* » . .	2.361	2.159	4.520
Román » .	való	7 001	5.379	12.380	*Román* » . .	10.134	9.196	19.330
Szász » .		101	127	228	*Szász* » . .	209	118	327
Sváb » .		112	68	180	*Sváb* » . .	54	42	96
Szerb » .		2.803	2.040	4.843	*Szerb* » . .	2.779	2.567	5.346
Együtt		20.056	17.189	37.245	Együtt . . .	18.738	16.512	35.250
Összesen . . .		77.147	67.734	144.881	Összesen . .	72.886	62.133	135.009

A *magyar alföld* (10 megye) vándor népessége a *belső forgalomban* 58 ezer lélek, de *ebbe a főváros,* mely Pest megye révén szintén az alföldhöz számít, *nincs bele tudva.* Ezen kívül megindult e területről Túl a-Dunára 8 ezer, a palóczföldre ugyanennyi, a székelyföldre 400, a fővárosba (a pestmegyei kontingens nélkül) 23 ezer, a tótság felé 5 ezer, az orosz vidék felé 4 ezer, *román vidékre 19 ezer,* szerb vidékre 5 ezer, a szász és sváb földre mintegy 400. Ez embererő csaknem mindenünnen bőven megtérült. Az alföld mérlege csak a fővárossal, s a román, szász és sváb vidékkel szemben paszsziv; ellenben a Túl-a-Duna, a palóczföld, a székely, tót, orosz és szerb vidék irányában aktiv.

Nyelvvidékek szerint		**A székelyföldön** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**székelyföldi** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:		férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról		85	59	144	Túl-a-Dunára .	112	85	197
Palóczföldről .		89	67	156	Palóczföldre .	78	63	141
Alföldről . .	való	252	184	436	Alföldre . .	414	366	780
Székelyföldről		1846	1.480	3 326	Székelyföldre	1.846	1.480	3.226
A fővárosból .		39	45	84	A fővárosba .	693	639	1.332
Együtt		2.311	1.835	4.146	Együtt . . .	3.143	2.633	5.776

Nyelvvidékek szerint		**A székelyföldön** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**székelyföldi** illet. helyéről *eltávozott*		
		férfi	nő	együtt		férfi	nő	együtt
Tót vidékről .	volt	200	144	344	*Tót* vidékre.	130	71	201
Orosz » .		156	74	230	*Orosz* » . .	75	17	92
Román » .		1.466	1.108	2.574	*Román* » . .	5.520	5.792	11.312
Szász » .		438	387	825	*Szász* » . .	3.077	4.664	7.741
Sváb » .		3	4	7	*Sváb* » . .	7	—	7
Szerb » .		10	8	18	*Szerb* » . .	37	31	68
Együtt		2.273	1.725	3.998	Együtt . . .	8.846	10.575	19.421
Összesen . . .		4.584	3.560	8.144	Összesen . .	11.989	13.208	25.197

A *székelyföld* vándor eleme a *belső forgalomban* (4 megye) mindössze 3 ezer lélek. Egyéb magyar vidékre a székelységből *csak 5 ezer*, nem magyar vidékre több mint *19 ezer* lélek költözködik. Egyfelől a főváros alig másfél ezer lélekkel, a Túl-a-Duna alig 200-zal, a palóczföld másfél százzal, az alföld 8 százzal van érdekelve; másfelől a *román vidékek 11 ezer, a szász vidékek 7 ezer* székelyt vonzanak. A messze forgalomban: tót vidékre 200, orosz vidékre 90, szerb földre 70, a mosoni svábságba 7 lélek jut el a székelységből. Ennek fejében a székelyföld *magyar vidékről alig 500*, nem magyar vidékről mintegy 4000 lelket kap Mérlege csaknem az egész vonalon passziv, — csupán a palócz, tót és orosz vidék irányában — gyenge nyereséggel — aktiv. A számok elég beszédesen megmondják, hogy a székelyföld a magyar anyaterülettől elszigeteli magát, az *anyaterület pedig elhanyagolja* ezt a féltve gondozandó gyermekét.

Nyelvvidékek szerint		**A fővárosban** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**fővárosi** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:		ferfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	volt	31.172	37.202	68.374	Túl-a-Dunára .	1.669	1.672	3.341
Palóczföldről .		11.581	14.531	26.112	Palóczföldre . .	1.062	1.132	2.194
Alföldről . .		13.338	10.560	23.898	Alföldre . . .	5.595	5.556	11.151
Székelyföldről		693	639	1.332	Székelyföldre .	39	45	84
Együtt		56.784	62.932	119.716	Együtt . . .	8.365	8.405	16.770
Tót vidékről .	volt	21.212	24.237	45.449	*Tót* vidékre. .	1.079	1.089	2.168
Orosz » .		1 668	1.410	3.078	*Orosz* .	110	103	213
Román » .		4.965	3.676	8.641	*Román* . .	754	817	1.571
Szász » .		322	239	561	*Szász* . .	47	42	89
Sváb » .		655	675	1.330	*Sváb* . . .	40	36	76
Szerb » .		1.728	1.100	2.828	*Szerb* » . .	160	146	306
Együtt		30.550	31.337	61.887	Együtt . . .	2.190	2.233	4.423
Összesen . . .		87.334	94.269	181.603	Összesen . .	10.555	10.638	12.193

Budapestet világvárosi jeleggel a nemzet egyeteme ruházta fel; népessége is nagy túlsúlylyal jövevény vidékiekből áll. Ötven év előtt a vidéki elem nem tett ki 10 ezer lelket sem; húsz évvel később már felszökkent 30 ezerre, tíz év mulva 70 ezerre, s most 10 éve túllépte a 216 ezret. Ma 710 ezer lakost állapít meg a számlálás, — a *jövevény népesség tehát közel tarthat a fél millió lélekhez.*

Az egyes vidékekre eső hányadról fogalmat ád tiz év előtti tributumuk súlya. Akkor a Túl-a-Duna 68 ezer, a tótság 45 ezer, a palóczföld 26, az alföld 23, s a román, orosz, szász, sváb és szerb vidékek mintegy 17 ezer lélekkel járultak Budapest megnépesítéséhez. Nem magyar vidékről jött 61 ezer, magyar vidékről 119 ezer, — s ebbe még nincs beletudva a helyi forgalom pestmegyei jövevényei, kiket a statisztika 36 ezer lélekre tart.

Leginkább a magyar elem áramlik a fővárosba. Ez a magyarázata a csodálatos eredménynek, hogy Budapest pár év alatt amerikai arányokban nőtt meg, s *növekvése arányában fejlődött ki magyar jellege.* Az eredményt előmozdították hatóságok, intézetek, egyesületi élet, sajtó, szinház stb., — de *főtényező a vidéki magyar elem volt*, mely a nemrég még németes Pest és Buda falai közé magyar szellemet hozott.

Természetes, hogy a jövevényekhez a legnagyobb kontingenst a szomszéd megyék adják: a túl-a-dunai 68 ezer lélek zöme Fejér, Komárom és Tolna, a palóczföldi 26 ezer lélek zöme Nógrád és Heves megyékből való. Messzebb vidékről sokkal kevesebb jött: Mosonból csak 1.300, Torontálból 2.800, Nagy-Küküllő és Brassó megyékből csak 561. Annál feltűnőbb a távol tót vidékek érdekeltsége 45 ezer lélekkel.

Említettük, hogy a jövevény elem nagyobbik fele nőnemű. A magyar vidékiek közt a nők 6.200, nem magyar vidékiek közt nem egészen 1000 lélekkel mulják felül a férfiakat. A szerb, szász, román, orosz és székely vidékről, s a magyar alföldről való jövevények többsége férfi, — míg a túl-a-dunai, palóczföldi, tót és sváb vidékiek többsége nő.

A főváros felé áramlásnak meg vannak a sötét oldalai is. A jövevény tömegből csak csekély hányad telepszik meg, mert csak egyesek alapíthatják meg szilárdul exisztencziájukat. A többi, a nagy sokaság, a cselédek, munkások és napszámosok rétegéhez tapad s ennek hányt-vetett sorsában osztozik, vagy pedig a városi élettől elválhatlan bűnökben merül el. A nyers erő, a mit ez elem képvisel, csupán a kereslet aránya szerint kaphat alkalmazást, — s az utolsó évtizedek alatt a kinálat mindig túltett a keresleten. Rendes viszonyok közt ez tán csak egyesek csalódását és hajótörését vonja maga után, de általános gazdasági pangás idején százezrek fuldoklanak az inség és kétségbeesés hullámai közt, s rajtuk ilyenkor még segíteni is nehéz.

E bajok közt legnagyobb, hogy népünk, az őserejű és romlatlan magyar nép nagy tömege, a városi élettel való kisérletezésnek erkölcseiben prédául esik. A csalódottak ezreit a hullámok visszavetik a vidékre, de megromolva, és rontva a még romlatlanokat.

Így van ez minden nagy várossal, a mik szertelenül nőnek. Kell, hogy maga az élet korrigálja a fejlődésben támadt hibákat. Európa többi metropolisaiban egészséges visszahatás kezd máris mutatkozni. Budapesten is kell, hogy mielőbb bekövetkezzék.

De nézzük a vándor népességet a többi nyelvvidékeken.

Nyelvvidékek szerint	*Tót vidéken tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	tót vidéki illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	3.568	3.116	6.684	Túl-a-Dunára .	4.267	3.515	7.782
Palóczföldről .	7.057	6.612	13.669	Palóczföldre .	12.179	11.267	23.946
Alföldről . .	3.201	2.430	5.631	Alföldre . .	7.136	6.994	14.130
Székelyföldről	130	71	201	Székelyföldre .	200	144	344
A fővárosból .	1.079	1.089	2.168	A fővárosba .	21.212	24.237	45.449
Együtt	15.035	13.318	28.353	Együtt . . .	44.994	46.657	91.651
Tót vidékről .	22.864	33.232	46.096	*Tót* vidékre. .	22.864	23.232	46.096
Orosz » . .	1.679	1.464	3.143	*Orosz* » . .	1.550	1.621	3.181
Román » . .	698	554	1.252	*Román* » . .	1.548	1.277	2.825
Szász » . .	56	34	90	*Szász* » . .	174	82	256
Sváb » . .	943	1.052	1 995	*Sváb* » . .	721	641	1.362
Szerb » . .	195	125	320	*Szerb* » . .	242	179	421
Együtt	26.435	26.461	52.896	Együtt . . .	27.099	27.042	54.141
Összesen . . .	41.470	39.779	81.249	Összesen . .	72.093	73.699	145.792

Nyelvvidékek szerint	**Orosz vidéken** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**orosz vidéki** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	*Magyar* tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	205	167	372	Túl-a-Dunára .	173	84	257
Palóczfölről .	473	336	809	Palóczföldre .	617	441	1.058
Alföldről . .	2.361	2.159	4.520	Alföldre . .	2.903	2.581	2.484
Székelyföldről	75	17	92	Székelyföldre .	156	74	230
A fővárosból .	110	103	213	A fővárosba .	1 668	1.410	3.078
Együtt	3.224	2.782	6.006	Együtt . . .	5.517	4.590	10.107
Tót vidékről .	1.550	1.631	3.181	*Tót* vidékre. .	1.679	1.464	3.143
Orosz » .	2.488	2.281	4.769	*Orosz* » . .	2.488	2.281	4.769
Román » .	245	195	440	*Román* » . .	1.019	595	1.614
Szász » .	2	9	11	*Szász* » . .	47	28	75
Sváb » .	—	9	9	*Sváb* » . .	2	8	10
Szerb » .	16	12	28	*Szerb* » . .	27	15	42
Együtt	4.301	4.137	8.438	Együtt . . .	5.262	4.391	9.653
Összesen . . .	7·525	6.919	14.444	Összesen . .	10.779	8.981	19.760

Felső vidékünkön a *tótság* vándor mozgalma a helyi forgalomban (11 megye) 40 ezer, az *oroszságé* (4 megyében) alig 5 ezer lélekre terjed.

Magyar vidékekre amaz 91 ezer, emez 10 ezer, — nem-magyar egyéb vidékekre amaz 54, emez 9 ezer embert küld. Magyar vidékről a tótság 28, az oroszság 6 ezer lelket, nem magyar egyéb vidékről amaz 52, emez 8 ezret kap. A tótság mérlege az egész vonalon passziv, csak a mosoni svábsággal szemben zárul csekély nyereséggel. Az orosz vidék mérlege passziv az alföld, a palócz- és székelyföld, a főváros, a román, szász, sváb és szerb vidék irányában, de aktiv a Túl-a-Dunával s a tótsággal szemközt.

Nyelvvidékek szerint	**Román vidéken** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**román vidéki** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	***Magyar*** tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról (való)	1.286	1.045	2.331	Tul-a-Dunára	725	567	1.292
Paléczföldről (való)	259	819	1.778	Palóczföldre .	714	640	1.354
Alföldről . . (való)	10.134	9.196	19.330	Alföldre . .	7.001	5 379	12.380
Székelyföldről (való)	5.520	5.792	11.312	Székelyföldre	1.466	1.108	2.574
A fővárosból . (való)	754	817	1.571	A fővárosba .	4.965	3.676	8.641
Együtt	18.653	17.669	36.322	Együtt . . .	14.871	11.370	26.241
Tót vidékről . (való)	1.548	1.277	2.825	*Tót* vidékre. .	698	554	1.252
Orosz » . (való)	1.019	595	1.614	*Orosz* » . .	245	195	440
Román » . (való)	17.823	15.706	33.529	*Román* » . .	17.823	15.706	33.529
Szász » . (való)	3.295	2.428	5.723	*Szász* » . .	1.875	1.073	2.948
Sváb » . (való)	35	33	68	*Sváb* » . .	38	27	65
Szerb » . (való)	4.772	5.069	9.841	*Szerb* » . .	2.044	1.897	3.941
Együtt	28.492	25.108	53.600	Együtt . . .	22.723	19.452	42.175
Összesen . . .	47.145	42.777	89.922	Összesen . .	37.594	30.822	64.416

Nyelvvidékek szerint	**Szász vidéken** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**szász vidéki** illet. helyéről *eltávozott*		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	***Magyar*** tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról (való)	77	66	143	Túl-a-Dunára .	45	35	80
Palóczföldről . (való)	53	34	87	Palóczföldre .	23	18	41
Alföldről . . (való)	209	118	327	Alföldre . .	101	127	228
Székelyföldről (való)	3.077	4.664	7.741	Székelyföldre	438	387	825
A fővárosból. (való)	47	42	89	A fővárosba .	322	239	561
Együtt	3.463	4.924	8.387	Együtt . . .	929	806	1.735
Tót vidékről . (való)	174	82	256	*Tót* vidékre. .	56	34	90
Orosz » . (való)	47	28	75	*Orosz* » . .	2	9	11
Román » . (való)	1.875	1.073	2.948	*Román* » . .	3.295	2.428	5.723
Szász » . (való)	565	348	913	*Szász* » . .	565	348	913
Sváb » . (való)	5	2	7	*Sváb* » . .	2	—	2
Szerb » . (való)	43	23	66	*Szerb* » . .	28	11	39
Együtt	2 709	1.556	4.265	Együtt . . .	3.948	2.830	6.778
Összesen . . .	6 172	6.480	12.652	Összesen . .	4.877	3.636	8.513

A túlysúlylyal *logical románlakta* vidék (13 megye) vándor eleme a ***belső forgalomban*** 33½ ezer, a *szász* földé (2 megye) csak 913 lelket tesz. Onnan magyar vidékek felé 26 ezer, innen 1700 lélek áramlik, — nemmagyar egyéb vidékekre onnan 9 ezer, innen 5 ezer. Oda magyar vidékről 36, ide 8 ezer lélek tart, — nem magyar egyéb vidékről oda 20 ezer, ide alig 1 ezer. A *román* vidék mérlege aktiv az egész vonalon, csakis a fővárossal szemben passziv. A *szász* vidék mérlege aktiv az összes magyar vidékek, továbbá a tót, orosz, sváb és szerb vidék irányában, de passziv a fővárossal s a *román vidékkel* szemközt.

Nyelvvidékek szerint	**Sváb vidéken** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**sváb vidéki** illet. helyéről ***eltávozott***		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	***Magyar*** tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	3.408	2.551	5.959	Túl-a-Dunára	845	702	1.547
Palóczföldről	35	23	58	Palóczföldre	53	44	97
Alföldről	54	42	96	Alföldre	112	68	180
Székelyföldről	7	—	7	Székelyföldre	3	4	7
A fővárosból	40	36	76	A fővárosba	655	675	1.330
Együtt	3.544	2.652	6.196	Együtt	1.668	1.493	3.161
Tót vidékről	721	641	1.362	*Tót* vidékre	943	1.052	1.995
Orosz »	2	8	10	*Orosz* »	—	9	9
Román »	38	27	65	*Román* »	35	33	68
Szász »	2	—	2	*Szász* »	5	2	7
Sváb »	—	—	—	*Sváb* »	—	—	—
Szerb »	15	17	32	*Szerb* »	8	3	11
Együtt	778	693	1.471	Együtt	991	1.099	2.090
Összesen	4.322	3.345	7.667	Összesen	2.659	2.592	5.251

Nyelvvidékek szerint	**Szerb vidéken** *tartózkodott*			*Nyelvvidékek* szerint	**szerb vidéki** illet. helyéről ***eltávozott***		
Magyar tájról:	férfi	nő	együtt	***Magyar*** tájra:	férfi	nő	együtt
Túl-a-Dunáról	268	206	474	Túl-a-Dunára	212	128	340
Palóczföldről	107	102	209	Palóczföldre	108	89	197
Alföldről	2.779	2.567	5.346	Alföldre	2.803	2.040	4.843
Székelyföldről	37	31	68	Székelyföldre	10	8	18
A fővárosból	160	146	306	A fővárosba	1.728	1.100	2.828
Együtt	3.351	3.052	6.403	Együtt	4.861	3.365	8.226
Tót vidékről	242	179	421	*Tót* vidékre	195	125	320
Orosz »	27	15	42	*Orosz* »	16	12	28
Román »	2.044	1.897	3.941	*Román* »	4.772	5.069	9.841
Szász »	28	11	39	*Szász* »	43	23	66
Sváb »	8	3	11	*Sváb* »	15	17	32
Szerb »	—	—	—	*Szerb* »	—	—	—
Együtt	2.349	2.105	4.454	Együtt	5.041	5.246	10.287
Összesen	5.700	5.157	10.857	Összesen	9.902	8.611	18.513

A *sváb* vidék (1 megye) s a *szerb* vidék (1 megye) belső forgalmáról a megyebeli népesség mérlegelésénél adtunk számot. A vándor népességből magyar vidék felé ott 3, itt 8 ezer, nem magyar vidékek felé ott 2, itt 10 ezer lélek áramlik. A sváb vidék mérlege a Túl-a-Dunával s az orosz vidékkel szemben aktiv, egyebütt passziv. A *szerb* vidéké a fővárossal, s a román, szász és sváb vidékkel szemben passziv, egyebütt aktiv.

A vándor népesség ország szerte főleg a *városok felé* áramlik. Budapesten kívül, melyre a 724.901 költözőből 181.503 lélek esik, 86.767 lélek jut a törvényhatósági joggal felruházott városokra, talán 124 ezer lélek a rendezett tanácsú városokra, — s csak 220 ezer a többi községekre, ezek is túlnyomólag a szomszédos forgalomban érdekelvék, mert a legtöbb vándor elem bennük a szomszéd megyékből való. Legnagyobb a vidéki forgalma a következő városoknak:

	Férfi	Nő	Együtt		Férfi	Nő	Együtt
Pozsony	5.116	5.801	10.917	Nagyvárad	2.711	2.515	5.226
Kassa	3.753	4.719	8.482	Pécs	2.627	2.463	5.063
Debreczen . . .	3.449	3.141	6.590	Győr	2.123	1.935	4.058
Szeged	3.745	2.796	6.541	Sopron	2.137	1.481	3.618
Temesvár . . .	2.994	3.447	6.471	Székes-Fejérvár . .	1.161	1.114	2.275
Arad	3.114	2.956	6.070	Hód-M.-Vásárhely .	1.125	823	1.948
Kolozsvár	3.099	2.913	6.012	Szatmár-Németi . .	925	885	1.810

Mekkora része van itt is a *szomszéd* forgalomnak, — kitünik a következőkből. *Pozsony* város 10.917 léleknyi jövevény-népességéhez Nyitra megye 3612, Moson megye 1329, Trencsén m. 1141, Sopron 564, Komárom 378, Bars 227 lelket ád; *Kassa* város 8.482 léleknyi jövevény-népességéhez Sáros megye 2496, Szepes 1923, Zemplén 1.160, Borsod 264, Gömör 213 lélekkel járul; *Debreczen* város 6.590 léleknyi költöző népét Szabolcs m. 1101, Szatmár 637, Heves 528, Zemplén 311, Jász 262 lélekkel, — végre *Szeged* városét Torontál m. 1.559, Bács 994, Pest 638, Csanád 402 lélekkől egésziti ki.

A vándor mozgalom e képe a téli évszakbeli állapotot ábrázolja. *Kivánatos volna, ha ismernők a nyári állapotot is*, mikor a vándor elem a mezei munkákra széled s lélekszámra jelentékenyen felszaporodik.

Az előadottakban rámutattunk a mozgalom kiinduló és iránypontjaira. Most — mellőzve azt a csekély hányadot, mely jövevények dolgában a magyar tengerpartra, s a Horvát-Szlavon társországra esik — szólunk az *idegen jövevényekről.*

III.

A más országokból való idegen kontingens túlnyomólag *ausztriai*: a mult számláláskor volt 56.107 férfi és 46.046 nő, összesen 102.153 lélek; — *egyéb államokból* jött: 7.335 férfi, 5.786 nő, összesen 13.121 lélek.

E két főcsoportot külön kell vizsgálnunk.

1. Ausztriai vendégek

a szomszéd tartományokból

Nyelvvidékek szerint	Stájerország		Alsó-Ausztria		Morvaország		Szilézia		Gácsország		Bukovina		Együtt	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
***Magyar* tájon:**														
Túl-a-Dunán	1.497	1.389	8.029	3.256	1.678	1.822	273	218	326	192	19	14	6.822	6.391
Palóczföldön	182	171	283	246	524	427	165	124	1.107	690	27	8	2.238	1.666
Alföldön	652	747	2.846	2.959	3.538	2.969	638	599	5.777	3.101	102	55	13.553	10.430
Székelyföldön	10	8	19	19	35	16	5	4	93	33	17	5	179	85
Együtt	2.341	2.315	6.127	6.480	5.775	4.734	1.081	945	7.303	4.016	165	82	22.792	18.572
Tót vidéken	182	198	2.072	2.265	4.856	4.773	880	708	3.761	2.636	42	31	11.793	10.611
Orosz »	8	9	45	28	59	28	16	10	682	533	21	20	831	628
Román »	172	135	463	526	457	433	171	100	546	262	301	241	2.110	1.697
Szász »	13	18	62	52	382	239	29	20	106	54	19	9	611	392
Sváb »	21	32	341	358	239	207	55	48	17	19	3	1	676	665
Szerb »	13	9	61	50	57	40	25	11	22	12	14	9	192	131
Együtt	409	401	3.044	3.279	6.050	5.720	1.176	897	5.134	3.516	400	311	16.213	14.124
Összesen	2.750	2.716	9.171	9.759	11.825	10.454	2.257	1.842	12.437	7.523	565	393	39.005	32.696

A messzibb tartományokból.

Nyelvvidékek szerint	Csehország		Felső-Ausztria		Salzburg		Tirol		Karinthia		Krajna		Isztria, Görz, Trieszt		Dalmáczia		Együtt	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
***Magyar* tájon:**																		
Túl-a-Dunán	2.055	1.634	123	152	20	18	75	60	152	112	639	322	79	72	8	6	3.151	2.376
Palóczföldön	707	603	16	33	6	5	47	14	34	25	227	59	41	19	1	2	1.079	760
Alföldön	5.398	4.153	309	316	44	34	153	92	148	157	460	197	200	124	51	33	6.763	5.106
Székelyföldön	55	38	8	3	1	4	23	1	50	2	21	5	3	5	1	—	162	58
Együtt	8.215	6.428	456	504	71	61	298	167	384	296	1.347	583	323	220	61	41	11.155	8.300
Tót vidéken	2.810	2.810	107	135	14	15	135	88	27	43	166	68	66	24	7	8	3.332	3.191
Orosz »	148	118	5	8	—	1	25	18	4	8	49	2	6	3	—	1	237	159
Román »	1.119	990	52	41	16	20	83	26	44	33	286	54	52	20	12	7	1.664	1.191
Szász »	174	108	8	6	2	—	29	14	2	1	9	5	7	8	—	1	231	143
Sváb »	275	245	15	8	2	1	4	3	3	1	16	5	1	2	—	—	316	265
Szerb »	132	80	5	11	1	—	3	1	4	1	11	2	10	3	1	3	167	101
Együtt	4.658	4.351	192	209	35	37	279	150	84	87	537	136	142	60	20	20	5.947	5.050
Összesen	12.873	10.779	648	713	106	98	577	317	468	383	1.884	719	465	280	81	61	17.102	13.350

Az ausztriai jövevényeket a statisztika tartományok szerint *betűsorban* mutatja ki. Mi *földrajzi* fekvésükhöz képest különbséget teszünk szomszéd és messzibb tartományok közt. A *hat szomszéd* tartomány sora, ahogy a magyar országos határt érintik, délnyugat-északkeleti irányban Stájerországgal indul s Bukovinával zárul; a *tiz messzebb* tartományé, a mik határainkat nem érintik, északon Csehországgal indul, s délre Dalmátországgal zárul.

Amonnan 71 ezer, eminnen 30 ezer a nálunk talált jövevény. Természetes, hogy a szomszéd földről többen jönnek, mint a messzibb földről. De feltűnő, hogy ez utóbbi csoportban *Csehország* 22 ezer jövevénynyel szerepel, s *nagyobb kontingenst* ád, mint a *szomszéd* tartományok bármelyike. Főleg Alsó-Ausztrián csodálkozhatunk, mely *Bécscsel együtt 19 ezer lelket sem ád,* s a mi még feltűnőbb: a bécsi és bécsvidéki jövevények *nagyobb fele nő:* 9759 nő, 9171 férfival szemben. A Bécsben tartozkodó magyarok száma már a 80-as években megközelítette a 90 ezer lelket, azóta bizonynyal túlhaladja a 100 ezeret. Mennyi a végkép elszakadtak száma, a kik az osztrák állampolgárság kötelékébe léptek, — megközelítőleg sem tudjuk megállapítni. Az alsó ausztriai jövevények alig hatodrészét teszik a Bécsben tartózkodó magyar honosoknak; e kedvezőtlen arányt csak enyhítheti még, hogy a Bécsből hozzánk költözött ausztriaiak nagyrésze végkég letelepszik nálunk s magyar honossá lesz.

A *szomszéd* vendégek első sorban az ország legközelebbi nyelvvidékein találhatók: Túl-a-Dunán 13 ezer (alsó-ausztriai 6, stájer $2^1/_2$, morva 3 ezer), a palóczföldön 3 ezer (ebből gácsországi 1800), az alföldön (hova Budapest is számítandó) 33 ezer (alsó-ausztriai $5^1/_2$, stájer $1^1/_2$, morva $6^1/_2$, gácsországi közel 9 ezer), — míg a székelyföldre alig 250 lélek jut; ellenben a tót vidéken találunk 23 ezret (2 ezer alsó-ausztriait, $9^1/_2$ ezer morvát, $1^1/_2$ ezer sziléziait, s közel $6^1/_2$ ezer gácsországit), — orosz vidéken mintegy $1^1/_2$ ezret (ebből 1.200 galicziai), román vidéken 3,800-at (többnyire alsó-ausztriaiak, morvák és gácsországiak), — míg a szász, sváb és szerb vidék közt minden tartománybeli jövevények (ki 4, ki 600 fejjel) megoszlanak.

Messzibb tartományokból Túl-a-Dunára $5^1/_2$ ezer lélek jut ($3^1/_2$ ezer cseh), a palóczföldre 1800 (1300 cseh), az alföldre 11 ezer (9 ezer cseh), a székelyföldre alig 200; ellenben a tót vidékre $6^1/_2$ ezer lélek (5 ezernél több cseh), román vidékre 2700 (2000-nél több cseh). Az orosz, szász, sváb és szerb nyelvvidékeken szintén a cseh jövevények vannak átlag túlsúlyban. A cseh-morva vendégek összes száma 35 ezer, s ebből a tót felvidékre 15 ezer esik. A legtávolabbi tartományból: Tirolból 880 vendég mutatkozik, — a közjogilag Magyarországhoz tartozó Dalmátországból pedig csak 40, ú. m. 20 férfi és 20 nő.

Sokkal csekélyebb a vendégek száma *más államok* területéről.

2. Más külföldi vendégek

a keleti országokból

Nyelvvidékek szerint	Bosznia és Herczegovina		Szerbia		Románia		Bulgária		Törökország		Oroszország		Együtt	
Magyar **tájon:**	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán	32	12	7	13	12	9	162	—	10	3	17	10	240	47
Palóczföldön	2	6	3	4	5	6	29	1	5	3	14	6	58	26
Alföldön	78	34	205	100	126	96	278	29	82	23	158	100	927	382
Székelyföldön	1	—	—	—	49	37	3	—	1		1	1	55	38
Együtt	113	52	215	117	192	148	472	30	98	29	190	117	1.280	493
Tót vidéken	8	4	9	9	16	6	1	8	8	4	39	37	81	68
Orosz »	1	—	1	—	2	1	—	1	1	—	2	—	7	2
Román »	9	6	83	84	146	113	82	19	19	5	2	6	341	233
Szász »	—	—	3	1	185	106	18	14	14	1	1	—	221	122
Sváb »	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—			3	
Szerb »	10	2	79	46	6	11	34	13	13	2	2	—	144	74
Együtt	28	12	176	140	357	237	135	55	55	12	46	43	797	499
Összesen	141	64	391	257	549	385	607	85	153	41	236	160	2.077	992

A nyugati országokból

Nyelvvidékek szerint	Poroszország		Szászország		Bajorország		Más német országok		Együtt		Olaszország		Más nyugati országok		Összesen	
Magyar **tájon:**	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán	141	190	25	19	73	89	39	59	278	357	223	81	92	142	593	580
Palóczföldön	82	107	14	21	23	34	11	24	130	186	178	44	27	66	335	296
Alföldön	534	558	141	103	310	333	246	201	1.231	1.195	489	195	556	910	2.276	2.300
Székelyföldön	7	8	3	2	7	7	6	2	23	19	59	16	5	10	87	45
Együtt	764	863	183	145	413	463	302	286	1.662	1.757	949	336	680	1.128	3.291	3.221
Tót vidéken	210	229	44	45	90	83	63	68	407	425	260	124	132	169	799	718
Orosz »	25	24	8	1	15	14	6	15	54	54	32	2	23	16	109	72
Román »	134	115	32	33	62	110	65	53	293	311	438	154	77	133	808	598
Szász »	30	16	9	5	4	4	17	15	60	40	38	10	25	23	123	73
Sváb »	19	26	—	2	20	14	2	3	41	45	4		6	7	51	52
Szerb »	14	10	2	1	5	15	-	1	21	27	40	15	16	20	77	62
Együtt	432	420	95	87	196	240	153	155	876	902	812	305	279	368	1.967	1.575
Összesen	1.196	1.283	278	232	609	703	455	441	2.528	2.659	1.761	641	959	1.496	5.258	4.796

Czélszerűnek találtuk külön csoportosítni a *keleti*, s külön a *nyugati* országokat. Amazok sorát, déli határaink irányát követve, Boszniával nyitjuk meg, s északkeleten Oroszországgal zárjuk. Emezek csoportjában kiemeljük a monarhiánkkal szövetséges államokat, a német birodalomból a jelentékenyebb országokat, míg a többi nyugatot (az oczeánon túllal) egy rovatba foglaljuk.

A kép elég sivár. Legföllebb az tünik ki az idegen forgalom csekélységéből, hogy hazánkat a keleti s a nyugati államok lakossága egyaránt elhanyagolja. Ha lehet a *csekély* számnak a forgalomra vonatkozásban *fokozata*, úgy azt főleg a keleti jövevények számára alkalmazhatjuk. Pedig Magyarországnak ép az volna hivatása és becsvágya, hogy összekötő kapocs legyen a nyugat s a kelet közt. A népszámlálási eredmény pedig arról világosit fel, hogy mindössze 3000 keleti embert hoztunk kapcsolatba alig 10 ezer nyugatival,

A statisztika táblázatában egész Bosznia 200, Szerbia 600, Bulgaria ugyanennyi, Románia 900, Törökország alig 200 és Oroszország alig 400 lélekkel szerepel országszerte. Átlag a magyar alföldre (illetőleg Budapestre) jutott belőlük a legtöbb (1300 lélek), s ezek relativ többsége bolgár. A többi nyelvvidékek közül: a legtöbb bosnyák Túl-a-Dunán, a legtöbb szerbiai román és szerb vidéken, a legtöbb romániai szász és román vidéken, a legtöbb bolgár Túl-a-Dunán és román vidéken, törökök román és szász, oroszok palócz vidéken és Túl-a-Dunán mutatkoznak.

Nyugati vendégeink túlnyomólag birodalmi németek (kerek 5200 lélek); magyar vidéken tartózkodik közülük kerek 3400, nem-magyar vidéken 1800 lélek. Az olasz vendégek száma 2400, közülük magyar vidékre 1300, nem magyar vidékre 1100 lélek esik. A többi nyugatot országszerte 2400, magyar vidéken 1800, nem-magyar vidéken 600 lélek képviseli.

Ilyen volt közvetetlen érintkezésünk a külfölddel tiz év előtt. Lehet, hogy ez csak téli kép, a mennyiben a népszámlálás eredménye az újév éjjelén talált állapotról szól. Lehet, hogy a nyári kép kedvezőbb, mert nyáron van a turistika időszaka s a kirándulók évadja. De Magyarországot a turisták csak a millenium után fedezték fel, addig nem számított előttük a kultur államok között. Talán azóta fölfedezték természeti kincseit, dús segélyforrásait, s a látottaknak volt befolyásuk idegen forgalmunk fejlődésére. Mily eredménnyel, — az új népszámlálás eredménye fogja megmondani.

Mi visszatérünk főtárgyunkhoz: álló és vándor népességünk országos tagozatához.

Láttuk, hogy az *álló népesség*, mely szülő- vagy lakóhelyéről, szülővagy lakómegyéjéből nem mozdúl ki, 14·2 millió lélekre rúg s az ország összes lakóinak 94%-át teszi. Ez álló népesség zöme: 8·01 millió lélek, vagyis az egész állományból $56^1/_2$% a *magyar nyelvvidéken* él.

Azt is láttuk, hogy a *vándor népesség*, mely illetőségi helyét odahagyva más vidéken akar jobb sorsot kiharczolni magának, 724 ezer lélekre tehető, s az összes lakosságnak 4·7%-át teszi. E tömeg nagy zömével: 491 ezer lélekkel, mely az egész állomány 67%-a, a boldogulást szintén *magyar nyelvvidéken keresi*. Láttuk, hogy a költöző nép vidékenkint kicserélődik, s e cseréhez képest minden vidéknek van nyeresége vagy vesztesége. A magyar nyelvvidékre 47 ezer lélekkel többen érkeznek, míg a többi vidékekről ugyanannyival többen távoznak, a mérleg tehát ott 6% nyereséggel, itt ugyanennyi veszteséggel zárul.

Láttuk végre, hogy a *külfölddel* való forgalomban a jövevények 68%-a (113 ezer lélek közül 78 ezer) a *magyar nyelvvidékeket* keresi. Kérdés, hogyan áll mérlegünk a külfölddel szemközt?

E kérdést főleg országos vonatkozásaiban kell felállítni, mert a *kivándorlókra* vonatkozik, kiknek elvesztése első sorban országos, s csak másodsorban lokális veszteség.

Ámde pontos mértéket rá csaknem lehetetlen találnunk. A kiadott útlevelek száma ép oly kevéssé mértékadó, mint a külföldre szóló vasuti és hajózási jegyek száma. Mert sokan vándorolnak ki, mindenek láttára (pl. Ausztriába vagy Szlavoniába) és vámsorompót kikerülve, titokban útlevél nélkül; a személyre szóló úti jegyek pedig csak az *utazást* s nem a kivándorlást bizonyítják.

Többet mond a népszámlálási adatok közt az itthon maradt *családtagok bevallása* a családhoz tartozókról, a kik külföldön élnek. De e bevallások akkor is pontatlanok, ha a legőszintébbek, mert említetlen hagyják azokat a kivándorlottakat, a kiknek itthon nincs családbelije, vagy a kikre már senki sem emlékezik.

Például idézzük a legegyszerűbb esetet, hol a bevallások eredménye ellenőrizhető volt. Ilyen az eset az *Ausztriába* kitelepült honfitársakkal. A *magyar* számlálás a családtagok bevallása alapján *26 ezer* ily kitelepültről szól, — míg az osztrák számlálás *190 ezer* kitelepültre mutat, a ki magyarországinak vallja Ausztriában magát. Tehát 164 ezerről itthon mindenki megfeledkezett, csak ők nem feledték még el a magyar hazát.

Ha így vagyunk a szomszéd Ausztriára nézve, még úgyabban lehetünk a messze idegen országokba szakadt honfitársainkkal. Pontos mérleget csak az összes országok vándornépességi statisztikájának felhasználásával állíthatnánk fel, — de ez messze túlhaladja erőnket is, dolgozatunk programmját is.

Be kell érnünk azzal az eredménynyel, a mire e könyv első részében visszafejlődő községeinkről szólva rámutattunk. Azok a kivándorlási mozgalom legbiztosabb fokmérői.

Áttérünk a *családi* tagozat vizsgálatára.

A családi élet.

A népesség legkisebb tagozata: politikailag a *község*, társadalmilag a *család*. Fajnépeink *községi viszonyait* behatóan vizsgáltuk e dolgozat I-ső részében; most a *családi* és *háztartási viszonyok* felé vetünk nyelvvidékenkint egy-egy pillantást.

Sajnálnunk kell, hogy a statisztika, melynek népszámlálási anyagára utalva vagyunk, *a családi viszonyokról* nem ád világos, tiszta képet. Adatkincse a *koréveknek* a *családi állapottal* való kombinácziójára szorítkozik, de ezt *a fajnépekre nem terjeszti ki*, s így homályban marad egyik legérdekesb közkérdésünk: a családalapítás ideje, a családok száma, s a házasoknak a nem házasokhoz, özvegyekhez és elváltakhoz való aránya a *különböző fajnépek közt*.

Még homályosabbá lesz a kép, ha a *háztartási* életre vonatkozó anyagot vizsgáljuk. A statisztika éles megkülönböztetést von ugyan az *intézeti* s a *családi* háztartások közt. De míg amott összefoglal zárdát és kaszárnyát, internátust és szállodát, nevelő- és vigadó-helyeket kórházakkal és börtönökkel, — addig emitt külön családi háztartásnak tekint minden *külön exisztencziát*, ha van, ha nincs saját fedele, vagy akár csak bérlett tűzhelye, — és családfőnek minden *egyént*, a ki nem tartozik más családfő alá, ha nincs is neki családja: az összes agglegényeket magános nőket, minden szobabérlőt, ágybérlőt stb.

Ez a módszer több irányban tágításra, részletezésre szorul. Nemcsak a tudomány érdekében, hanem a gyakorlati élet ügyét szolgáló kritika szempontjából is kérnünk kell a statisztikát, terjeszsze ki minél előbb a vizsgálatot a háztartási és családi élet viszonyainak eddig mellőzött kérdéseire, — első sorban *a fajnépek családi állapotára*, — továbbá arra, hogy hány önálló egyén folytat *magános* életet, tényleg hány *család* van, közülük hány él a saját *házában*, saját *lakásán* vagy *szállásán*. Ezek nélkül a kritika szocziális kérdéseinket kellő alapossággal nem tárgyalhatja, s a következtetések levonásában is korlátozva van.

I.

A *háztartások*, s a *helyiségek* számáról, hol az intézetek és a családok elhelyezkedtek, végre a *háztartáshoz tartozó egyénekről* a következő táblázat tájékoztat.

Nyelvvidékek szerint	Intézeti	Családi	*Lakóház*	*Lakás*	*Konyha*
Magyar tájon:	*háztartás* volt			volt	
Túl-a-Dunán	198	581.557	398.298	497.360	495.301
Palóczföldön	128	275.568	209.873	248.102	242.760
Alföldön	807	943.024	644.119	853.080	826.812
Székelyföldön	43	127.503	120.555	126.030	122.268
Együtt	1.176	1.927.652	1,372.845	1,724.572	1,687.141
Tót vidéken	543	451.674	319.352	395.720	391.596
Orosz »	37	141.717	120.220	128.711	128.111
Román »	265	652.428	577.475	630.233	616.327
Szász »	34	57.793	49.865	54.773	54.332
Sváb »	11	17.920	12.202	15.997	15.983
Szerb »	50	129.360	99.585	113.392	113.344
Együtt	940	1,450.891	1.178.699	1.338.826	1,319.693
Összesen	2.116	3,378.543	2.551.544	3,063.398	3,006.834

Nyelvvidékek szerint	*Intézeti*		*Családi*	
	háztartáshoz tartozott			
Magyar tájon:	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán	4.542	2.314	1,316.438	1,345.622
Palóczföldön	3.107	1.792	587.581	628.633
Alföldön	13.464	7.934	2,056.996	2,107.989
Székelyföldön	960	246	267.802	263.102
Együtt	22.073	12.286	4,228.817	4,345.351
Tót vidéken	5.241	2.539	992.215	1,094.184
Orosz »	1.345	355	323.215	333.529
Román »	5.599	1.748	1,426.437	1,440.161
Szász »	477	227	107.657	113.728
Sváb »	82	87	42.468	42.413
Szerb »	789	309	293.564	296.598
Együtt	13.533	5.265	3,185.556	3,320.613
Összesen	35.606	13.551	7,414.373	7.665.964

Az intézeti háztartások népességével nem foglalkozunk. Ez a réteg, a meddig nevelő, javító, gyógyító vagy büntető intézetben tartózkodik, amúgy is csak átmeneti jellegű helyzetben van ott; a mennyiben pedig klastromok, menedék-helyek, szegényházak fedele alatt él, állapota a sokaság közállapotához képest teljességgel kivételes. A 2116 intézet területi elhelyezéséből a külső területre, s a 35½ ezer intézeti férfiról vagy a 17½ ezer intézeti nőről a külső népességre semmi következtetés nem vonható.

Vizsgálni a *családi* háztartásokat s ezek *háznépét* fogjuk.

Két dolgot kell róluk megállapitanunk: 1. a mindkét nembeli *háznép* arányát a *háztartásokhoz*, 2. a háztartások arányát a *lakóházakhoz és lakásokhoz.*

A *háznép* háztartásokra osztva, országos átlagban, *4—5 lélek,* vagy pontosan: 2·19 férfi és 2·26 nő, — s ez a két nem, valamint háztartások és családbeliek országos arányának megfelel. Egyes vidékek állapota nem nagyon különbözik egymástól.

Nem ily egyszerű a *lakásviszonyok* és háztartások összemérése. Szembetünő, hogy a *háztartások száma* nemcsak a lakóházak számát múlja felül, hanem a lakásokét, sőt a *konyhákét is.* Van országosan 3,378.543 családi, s az intézetiekkel együtt ennél is több: 3,380.659 háztartás. De a lakóházak száma mindössze 2,551.544, a lakásoké pedig csak 3,063·398, s a konyháké 3,006.834. E szerint 455.294 lakásra nem jut külön lakóház, sőt 56.454 lakásra nem jut konyha sem. Mindez a háztartásokkal összefüggőleg arra az anomáliára figyelmeztet, hogy 373.825 háztartásnak nincs konyhája, 317.261 háztartás számára nincs külön lakás, és 829.115 szorul közös lakóházakba.

Lássuk mindkét állapotot nyelvvidékek szerint:

Nyelvvidékek szerint	Egy-egy családi háztartásnál		Háztartások, melyekre nem jut külön		
Magyar vidéken:	férfi	nő	lakóház	lakás	konyha
Túl-a-Dunán	2.26	2.31	183.457	84.395	86.454
Palóczföldön	2.13	2.28	65.823	27.594	32.936
Alföldön	2.18	2.23	299.712	90.751	117.019
Székelyföldön	2.10	2.03	6.991	1.516	5.278
Együtt	2.19	2.25	555.983	240.256	241.687
Tót vidéken	2.19	2.42	132.865	56.497	60.621
Orosz »	2.28	2.25	21.534	13.043	13.643
Román »	2.18	2.20	75.217	22.459	36.365
Szász »	1.88	1.93	7.962	3.054	3.495
Sváb »	2.37	2.37	5.729	1.934	1.948
Szerb »	2.27	2.29	29.825	16.018	16.066
Együtt	2.19	2.24	273.132	113.005	132.138
Országosan	2.19	2.23	829.115	317.261	373.825

Nyelvvidékek szerint	A lakások fekvés szerint			
Magyar vidéken:	pincze	földszint	fél- és első emelet	felsőbb emeletek
Túl-a-Dunán	163	491.478	5.192	469
Palóczföldön	67	245.258	2.582	195
Alföldön	5.934	806.434	25.342	15.442
Székelyföldön . . .	7	125.723	301	3
Együtt	6.171	1,668.893	33.417	16.109

Nyelvvidékek szerint	A lakások fekvés szerint			
	pincze	földszint	fél- és első emelet	felsőbb emeletek
Tót vidéken	98	386.507	7.702	1.413
Orosz »	9	128.385	304	9
Román »	473	624.767	4.428	565
Szász »	14	53.158	1.509	92
Sváb »	2	15.653	315	13
Szerb »	—	113.179	206	7
Együtt	596	1,321.649	14.464	2.099
Országosan	6.767	2,990.542	47.981	28.208

A háznép aránya a háztartásokhoz országszerte elég változó. Az erdélyi vidékeken sehol sem éri el az átlagot, míg a Királyhágón innen több vidék túlhaladja azt. Legkisebb hányad jut 1—1 háztartásra a *szász* földön: $3._{82}$ lélek, ú. m. $1._{86}$ férfi és $1._{96}$ nő. Ez arány még a híres kétgyermek-rendszernek sem felel meg. A székelyföldön nagyobb a hányad $4._{16}$ lélek, ú. m. $2._{10}$ férfi. $2._{06}$ nő. Növekedő az arány a román vidéken: 4·38, a palóczföldön, s a magyar alföldön $4._{41}$—$4._{41}$ lélek erejéig (a palóczföldön a férfi, az alföldön a nő kevesebb), — de nem érik föl az országos átlagot. Ellenben a Túl-a-Duna $4._{57}$, a tótság $4._{61}$, az oroszföld $4._{63}$, a szerb vidék $4._{56}$ s a mosoni svábság $4._{74}$ léleknyi hányaddal meghaladja azt. Amott a ház- és családtartás gondja könnyebb, emitt súlyosabb.

A háztartásokra a lakásviszonyok vidékenkint elég jellemzők. Lakóházak dolgában az egylakású földszintes ház tipusa van leginkább elterjedve. Igen kedvelt tipus minden vidéken a több lakásra osztott földszintes ház is, — míg emeletes házak csak egyes helységekben, túlnyomólag a városokban épülnek. Földszintes lakás van közel 3 millió, emeleti nincs több 66 ezernél. E szerint az elhelyezendő 3.3 millió háztartás legnagyobb részét földszintes lakások fogadják be: magyar vidékeken 1.6 milliót, más vidékeken 1.3 milliót. Fenn marad amott 0.6 millió, emitt 0.2 millió háztartás, a mik az emeletekre fel a padlásig, s le a pinczékbe szorúlnak. Az emeleti lakások száma magyar vidéken 33½ ezer, más vidékeken 14½ ezer, — a pinczelakások száma magyar vidéken 6000-nél több, más vidékeken nincs 600 sem. Amott 556, emitt 273 ezer háztartás csak a lakások további parczellázása, és túlzsúfolása által kaphat helyet. Sajnos, hogy ennek folytán egészségtelenekké lesznek a lakásviszonyok, s a legtöbb anomalia magyar vidékre jut, mert ott van a legtöbb város.

E zsúfoltságnak tudható be, hogy annyi háztartás nélkülözi a konyhát, tűzhelyet: magyar vidéken 241, más vidékeken 132 ezer. A számot azonban túlzottnak tartjuk. Mert ha el is ismerjük, hogy sok szegény család a lakószobában főz, vagy közös konyhát tart szomszédjával, hogy a szoba és ágybérlők többnyire az élelmezést is bérlik s a munkás nép legtöbbször hideg táplálékát ott fogyasztja el, a hol dolgozik: ily viszo-

nyok leginkább a városokban lehetségesek. Ámde van-e a Túl-a-Dunának, vagy a tótságnak annyi városa, hogy ott 86, itt 60 ezer háztartás szorongjon közös konyhán, vagy bérlett szobában, s táplálkozzék a puszta földön, a kenyérkereső déli pihenője alatt. Azt hisszük, hogy a lakásösszeírás számadatai felülvizsgálatra szorulnak.

Lássuk a *háztartások tagozatát* közelebbről.

A népszámlálás számszerűleg kimutatta, hány a *családfő*, mennyi a *családtag* és *egyébháznép* a háztartásokban, s mily számmal jelentették be a családok *távollevő tagjaikat*, a kik a háztartáshoz visszavárhatók.

Erről adjuk a következő táblázatot.

Nyelvvidékek szerint	A családi háztartáshoz tartozott						*Távol volt* a háztartástól, melyhez tartozott	
	Családfő		*Családtag*		*Háznép*			
Magyar vidéken:	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán . .	516.318	65.090	719.340	1,205.009	80.780	73.523	15.061	4.667
Palóczföldön . .	234.501	40.968	316.034	550.092	37.046	37.578	10.960	1.563
Alföldön . . .	824.987	116.508	1.050.104	1,829.086	181.905	162.395	14.413	701
Székelyföldön .	113.848	13.623	138.083	237.650	15.871	11.829	6.064	3.332
Együtt	1,689.654	236.189	2,223.561	3,821.837	315.602	287.325	46.498	10.263
Tót vidéken . .	371.086	80.405	555.113	936.218	66.016	77.561	52.970	11.089
Orosz » . .	124.414	17.257	184.314	297.972	14.487	18.300	5.281	675
Román » . .	581.781	70.389	764.023	1,304.825	80.633	64.947	22.258	5.084
Szász » . .	48.000	9.757	52.445	96.801	7.212	7.170	6.915	2.879
Sváb » . .	15.785	2.132	21.905	37.042	4.778	3.239	1.151	804
Szerb » . .	117.499	11.822	159.425	271.091	16.640	13.685	2.663	295
Együtt	1,258.565	191.762	1,737.225	2,943.949	189.766	184.902	91.238	20.826
Összesen	2,948.219	427.951	3,960.786	6,765.786	505.368	472.227	137.736	31.089

Nyelvvidékek szerint	Családi háztartáshoz tartoztak a távollevőkkel		Háztartás családfő nélkül	1000 háztartás közül a családfő	
Magyar vidéken:	férfi	nő		férfi	nő
Túl-a-Dunán	1,331.499	1,350.289	149	153.05	19.26
Palóczföldön . . .	598.541	630.201	99	69.46	12.12
Alföldön	2,071.409	2,108.690	1.529	244.35	34.20
Székelyföldön . . .	273.866	266.434	32	33.72	4.02
Együtt	4,275.315	4,355.614	1.799	500.58	69.90
Tót vidéken	1,045.185	1,105.273	183	109 91	23.81
Orosz »	328.496	334.204	46	36.85	5.11
Román »	1,448.695	1,445.245	257	172.32	20.34
Szász »	114.572	116.607	36	14.21	2.28
Sváb »	43 619	43.217	3	4.67	0.62
Szerb »	296.227	296.893	39	34.20	3.20
Együtt	3,276.794	3,341.439	564	564	372.76
Összesen	7,552.109	7,697.053	2.363	372.76	56.36

A mi a *családfőket* illeti, nem feltűnő, hogy ezek száma minden vidéken kevesebb a háztartások számánál. Hisz a családfők a kenyérkeresők, a kiket sok esetben foglalkozásuk távol tart a családi tűzhelyüktől. A különbözet azonban lényegtelen. A népszámlálás az újévi állapotról szól, tehát télvíz idejéről, mikor a gazdanép otthon van, s a karácsonyi ünnep-napokról, mikor minden kereső családjához siet. De 2.363 családból ép ő hiányzott: magyar vidéken 1799, egyebütt 564, legtöbb esetben az alföldön, hova mi a fővárost is hozzászámítjuk. A távollevő családfők legtöbb esetben kereskedők, munkások, nem ritkán külföldre távozott kenyérkeresők lesznek, kik keresményüket úgy küldik haza, itthon maradt családjuknak.

Nemek szerint a férficsaládfő általán túlnyomó számban van; ez a természet rendje s a férfihivatás természete. A nőkre csak a férfi hosszú távolléte esetén, és özvegyi vagy magános állapotban hárulnak a családfői gondok és jogok. Legnagyobb az alföldi nőknél a családfői méltóság arányszáma: tényleg a fővárosban él a legtöbb magános és özvegy nő. Az alföld után a tót vidék következik: a kivándorló férfiak helyét ott kell a női nemnek a család élén elfoglalniuk.

Messze vezetne feladatunktól, ha a családtagok és háznépek arányszámaira szintén kiterjesztenők a vizsgálatot Ez annyiban czéltalan is volna, mert sem egyik, sem másik rovat nem ad világos fogalmat a többtagú családok tényleges számáról: nem ismerjük a *magánosok háztartásainak számát*, hol a családfő egyedül áll, s nem ismerhetjük a *társas háztartásokét sem*, hol a családfő mellett családtagok is vannak. Ép ily homályos a *háznép* jellege, mert e közös fogalom alá esik a háztartás szálló vendége, s házi cselédje egyaránt. Bevezetőleg említettük már, hogy mi a statisztikai felvételek sorából jövőre mellőzhetetlennek tartjuk a magános és társas háztartások külön-külön rovatát; amazok közé a nőtlen férfiak és magános nők háztartása volna számítandó, szóval azoké, a kiknek családjuk nincs, legfölebb cselédjük van, — emezekhez tartoznának külön csoportban az intézeti s a szorosan vett családi háztartások. A jelenlegi felvétel homályos eredményekre, sőt erős ellentmondásokra vezet, a mikről lesz még szavunk az «*anyagi élet*» czímű fejezetben.

Általános benyomásunk a családi háztartások képéről az, hogy a családok élén az ország minden vidékén a kereső férfi nép áll, s a házi teendőket leginkább családtagok, főleg nők látják el, míg a többi háznép, közte a cselédféle, csak töredékes rész a tagozatban, s a legtöbb háztartásból teljesen hiányzik. Átlag 1000 háztartásnál 1000 (férfi és női) családfő mellé 3175 családtag (1172 férfi, 2003 nő) és 275 főnyi háznép (146 férfi, 139 nő) jut; 1—1 háztartásra tehát 1 férfi és 2 női családtag és 0·1 férfi, 0·1 női háznép. Ez az arány csekély hullámzással minden vidéken ismétlődik.

Fontosabb ennél az *eltávozottak* és *távollevők* tagozata. Egy táblázattal áttekinthetővé tesszük tartózkodásuk helyét, s a háztartás helyét, mely visszavárja őket.

Nyelvvidékek szerint	Eltávoztak a háztartástól, melyhez tartoznak: a fővárosba 1890-ben együtt	a fővárosba 1880-ban együtt	a szent korona területére férfi	a szent korona területére nő
Magyar tájról:				
Túl-a-Dunáról	68.374	27.844	33.983	26.941
Palóczföldről	26 112	12.684	12.826	8.693
Alföldről	56.419	26.398	39.959	23.336
Székelyföldről . . .	1.332	494	10.178	7.920
Együtt	152.237	67.420	96.946	66.890
Tót vidékről	45.449	24.557	32.871	23.416
Orosz »	2.978	1.180	4.587	2.216
Román »	8.641	4.073	27.486	13.687
Szász »	561	193	2.924	1.815
Sváb »	1.330	665	1 868	1.502
Szerb »	2.828	1.210	7.127	4.210
Együtt	61.787	31.878	76.863	46.846
Összesen	214.024	99.298	173.809	113 736

Nyelvvidékek szerint	Távol élnek a háztartástól, melyhez tartoztak: Ausztriában, magyar számlálás szerint férfi	Ausztriában, magyar számlálás szerint nő	Ausztriában, osztrák számlálás szerint férfi	Ausztriában, osztrák számlálás szerint nő	Külföldön férfi	Külföldön nő	A véderőnél férfi
Magyar tájról:							
Túl-a-Dunáról . . .	5.181	4.290	36.790	37.551	1.557	377	8.323
Palóczföldről	274	178	2.074	1.861	6.223	1.385	4.463
Alföldről	1.067	313	8.671	8.455	945	388	12.401
Székelyföldről . . .	138	85	234	147	3.331	3.247	2.595
Együtt	6.660	4.866	47.769	48.014	12.056	5.397	27.782
Tót vidékről	7.231	3.580	36.574	36.634	36.938	7.509	8.801
Orosz »	332	90	2.068	826	3.351	585	1.598
Román »	917	389	3.831	3.412	11.278	4.695	10.063
Szász »	235	67	549	497	5.470	2.812	1.210
Sváb »	681	693	3.522	3.830	195	111	275
Szerb »	149	135	1.128	859	229	160	2.285
Együtt	9.545	4.954	47.672	46.058	57.461	15.872	24.232
Összesen	16.205	9.820	95.441	94.072	69.517	21.269	52.014

A statisztika finom és találó megkülönböztetéssel él, midőn a háztartásonkint *távollevő* népességet elválasztja a tulajdonképeni *vándor*-népességtől, s amazok *háztartásának* helyét emezek *illetőségi* helyétől. Mert gyakran megesik ugyan, hogy a távollevő családtag számára a háztartás helye az illetőségi hely; de majd oly gyakran előfordúl, hogy az illetőségi helyet az egész család elhagyja s maga a háztartás is vándorol. Az első esetben a vándor családtagot övéi.az illetőségi helyre várják, —

a másodikban vándor az egész család s külön szakadt tagját csak a háztartás várja, az illetőségi hely pedig idegenné lett neki.

Hogy a vándor-népességgel mennyi háztartás van úton, kitűnik az *illetőségi helytől* eltávozottak s a *háztartástól* távollevők számának roppant különbségéből: *amazoké* csak az ország *belső* területén több mint 700 ezer lélek, míg *emezeké* a szent korona *egész* területére nézve nem több 287 *ezernél*. (V. ö. az előbbi fejezet adatait a fenn közölt táblázattal.)

Említettük már, hogy vándor népességünk nagy tömegben áramlik a *főváros* felé. Most hadd jellemezzük ez áramlat emelkedését 1880 óta. Akkor 93 *ezer* jövevény találtatott Budapesten, távol övéitől. — 1890-ben pedig már 211 *ezer*. Ez időközben a magyar nyelvvidékek hullámai 67 *ezer* lélekről 152 *ezerre* dúzadtak föl (csak a túl-a-dunai hullám 27 *ezerről* 68 *ezerre* nőtt!), — más nyelvvidékekéi is 31 ezerről 61 ezerre emelkedtek.

A *védő erőnél* elfoglalt családtagokat a távollevők statisztikája országosan 52 *ezer* lélekre teszi, mely szolgálati létszámhoz a magyar vidékek 27½ *ezer*, a többi vidékek 24½ ezer lélekkel járulnak.

Legérdekesb a *hazán kívül* tartózkodók rovata. A családtagok, saját vallomásuk szerint 26 ezer lélekről tudnak, kik a házi tűzhelytől *Ausztriába távoztak;* viszont Ausztriában 189 ezer lélek vallotta, hogy övéik Magyarországon élnek. E szerint itthon, csak egy államra nézve, *163 ezer idetartozóról feledkeztünk meg!* Az így elfeledettek közül: Túl-a-Dunára való 31 ezer férfi, 33 ezer nő, — a palóczföldre 1800 férfi, 1700 nő, az alföldre 7600 férfi, 8100 nő, — a székelyföldre 100 férfi, 120 nő, — a tótságból való 29 ezer férfi, 33 ezer nő, orosz vidékről 1700 férfi, 730 nő, — román vidékről 3100 férfi, 3100 nő, — egyéb vidékekről 4000 férfi s több mint 5000 nő. Azok nem feledték el idetartozandóságukat, de itt nincs háztartás, a melyhez, s illetőségi hely, a hova tartózhatnának, mert övéikkel kapcsolatjuk megszűnt: ezek elhaltak vagy elejtették őket.

Hogyan állhatunk a *messzebb külföldre* szakadt honfitársakkal?! A családtagok adatai itt 90 ezer távollevőre terjednek ki: 11 ezerre magyar, 78 ezerre egyéb vidékről. Ez adatok szerint a székelyföldről csak 6, a tótságból 44 ezer lélek vándorolt volna ki, a mi nagy mértékben valószínűtlen. Ha az elszakadtak emlékezete s a honnmaradtak feledékenysége az ausztriai példához következetes, úgy a távol idegenben szétszórva ma 720 ezer honfitársunk lehet, vagyis az emlékezetben levők nyolczszorosa; és pedig magyar vidékről való 136 ezer, más vidékről való 584 ezer, s így a székelyföldről 48 ezer, a tótságból 342 ezer lélek, — a mi valószínűbb.

Összefoglalva a háztartásnál talált s az attól távollevő (külföldre távozott s a hadseregnél szolgáló) elemet, Magyarország megszámlált összes népessége tíz év előtt 15,250,000 lelket tett ki, $8._{7}$ milliót magyar, 6_{6} milliót nem magyar vidéken. A családi tűzhelytől végleg elszakadt s itthon is elfeledett magyar honosokkal ez a létszám megüthette a 16

milliót. Tíz év óta a kivándorlás szertelen mérveket öltött. Az új népszámlálási eredmények szomorú adatokat fognak erről közölhetni. Nem lesznek azok meglepők, mert a sajtó értesülései a lefolyt évek alatt előkészíthettek rájuk. A mozgalom kiterjedt csaknem az egész felvidékre, a Dunántúl nagy részére, az alvidéken a termékeny Bácskára s Torontálra, Erdélyben a székely földre, s a szász földre is. E mobil népesség ijesztő hézagokat hagy immár hátra: a mezőgazdaságban sok vidéken érezni kezdik a munkaerő hiányát, a hadseregben pedig az ujoncz anyag megfogyatkozását oly mértékig, hogy a felvidék több ezredterületén az ujoncz jutalékból kivetett hányad nem födözhető, mert a hadköteles fiatalság kivándorol s nem is mer haza jönni többé, hol katonaszökevénynek tekintik, s bűnperrel várják a hadbiróságok. Valóban kivánatos, hogy a kivándorlási ügynökségek üzelmeinek szigorú törvény vessen véget, magát a kivándorlást a közigazgatás s a külföldi magyar honosokat diplomácziánk necsak szemmel tartsa, hanem arról is történjék gondoskodás, hogy e bujdosók sorsa künn lehetőleg enyhüljön, kapcsolatjuk a hazával el ne szakadhasson s mielőbbi visszatérésük minden módon megkönnyíttessék.

Eltekintve a külföldre szakadt s a hadseregnél szolgáló családtagoktól, — a háztartáshoz tartozó *többi népesség,* és vele az *intézeti* háztartások népe, együtt az ország *polgári népességét* teszik.

Most ezt fogjuk vizsgálni a *családi állapot* és *életkor* szempontjából nyelvvidékek szerint.

II.

Az adatokban, melyeket alább csoportosítunk, főleg arra leszünk figyelemmel, hogy kitünjék a különböző nyelvvidékekhez képest túlsúlyban levő *fajnépeknél* az életkor s a családi állapot közti kapcsolat, a korai házasságok számában a család-alapítás idejének kezdete, az élet delelő korához képest a házasok és nem házasok aránya, s az élet alkonyig azoké, kik magányosan vagy özvegyül maradtak.

Családi állapot dolgában a statisztika osztályozását követjük, külön csoportosítva a nőtlent és hajadont, a házasokat, elváltakat, özvegyeket és ismeretlen állapotúakat.

A korosztályok csoportosításánál arra voltunk figyelemmel, hogy kitünjék a korévekkel a testi-lelki fejlődés befolyása a családi állapotra, közvetve a családalapításra. Külön rovatba foglaltuk ez okból a 16 éven aluli gyermekeket, a 16—20 éves ifjúságot, a 20—30 évekkel elért teljes kifejlettség korát, a küzdelmes életből a javakort, mely legszélsőbb határaival 30—60 évre terjed, az aggság késő korát 60 éven túl, végre az ismeretlen korúakat.

Ezek családi állapotáról a népszámlálás adatait a következő táblázatokban sommáztuk.

Nyelvvidékek szerint	Gyermekkorban 15 éven alul		Ifjúkorban 15—20 év		Érettkorban 20—30 év	
I. Nőtlenek és hajadonok.						
Magyar tájon:	fiú	leány	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán .	[illegible]	567.144	110.552	84.782	55.429	43.596
Palóczföldön . .	222.755	222.906	46.844	41.629	31.990	16.307
Alföldön . . .	415.795	419.946	165.922	143.995	135.532	62.304
Székelyföldön .	162.612	160.684	19.423	15.147	19.271	6.842
Együtt	1.657.790	1.660.132	344.557	295.593	273.892	134.949
Tót vidéken . .	410.270	412.611	97.257	91.147	62.432	39.257
Orosz » .	136.163	137.520	26.100	24.057	21.184	7.515
Román » . .	544.242	542.695	190.546	81.266	89.330	37.444
Szász » . .	41.291	41.106	9.069	7.410	6.135	3.081
Sváb » .	16.000	16.248	4.010	3.303	3.737	1.980
Szerb » . .	122.034	122.017	19.167	16.020	12.563	5.794
Együtt	1.270.260	1.271.297	245.569	223.933	195.381	95.401
Összesen . . .	2.929.040	2.931.429	590.126	519.526	469.273	230.350
II. Férjek és feleségek.						
Magyar tájon:						
Túl-a-Dunán	—	1.590	1.423	24.778	95.629	154.940
Palóczföldön .	—	614	1.607	15.757	51.698	79.972
Alföldön . . .	—	1.420	2.876	46.307	176.825	272.550
Székelyföldön .	—	233	194	4.749	17.770	32.030
Együtt . . .	—	3.857	6.100	91.591	341.922	539.492
Tót vidéken . .	—	1.578	989	17.034	73.166	128.769
Orosz » . .	—	307	377	8.945	30.739	51.173
Román » . .	—	1.752	2.379	34.725	128.309	199.934
Szász » . .	—	135	62	2.454	7.686	13.143
Sváb » . .		9	9	266	2.007	3.788
Szerb » . .	—	316	1.297	6.767	28.545	39.207
Együtt		4.097	5.113	70.191	270.452	436.014
Összesen . . .	—	7.954	11.213	161.782	612.374	975.506
III. Elvált férfiak s nők.						
Magyar tájon:						
Túl-a-Dunán . .		—	1	23	69	214
Palóczföldön . .	—	1	—	20	29	119
Alföldön . .	—	1	1	101	245	1.019
Székelyföldön .	—	—	—	27	58	129
Együtt . .	—	2	2	171	401	1.481
Tót vidéken . .		—	—	11	17	107
Orosz » . .	—	—	1	12	12	81
Román » . .	—	2	5	55	148	482
Szász » . .	—	—	—	16	41	102
Sváb » . .	—	—	—	—	—	2
Szerb » . .		—	—	7	26	50
Együtt		2	6	101	244	824
Összesen		4	8	272	645	2.305

Javakorban 30—60 év		Későkorban 60 éven túl		Ismeretlen életkorban		Összesen	
I. Nőtlenek és hajadonok.							
férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
26.849	22.055	3.245	2.698	149	198	734.406	670.473
9.444	7.259	1.059	742	100	133	323.692	299.918
43.025	32.364	3.181	2.492	292	335	1,165.753	1,066.536
6.111	3.175	820	400	92	77	147.745	125.675
85.429	64.853	8.305	6.332	633	743	2,371 596	2,162.602
16.718	16.784	1.802	2.030	218	230	578.897	561.089
4.609	3.045	472	235	82	85	188.610	172.767
27.872	18.034	2.342	1.475	377	353	765.009	681.987
1.963	1.477	189	217	44	38	57.811	53.329
1.239	792	106	99	22	9	25.174	22.531
3.794	2.522	408	194	119	87	158.085	146.634
56.195	42.654	5.319	4.250	862	802	1,773.586	1,638.337
141.624	107.507	13.624	10.582	1.495	1.545	4,145.182	3,800.939
II. Férjek és feleségek.							
387.397	335.615	58.301	29.783	253	391	543.003	547 097
174.727	148.561	22.454	10.594	151	178	250.637	255.676
585.434	487.234	80.587	39.323	407	551	846.129	847.385
80.641	68.846	13.787	7.074	99	148	112.491	113.080
1,228.199	1,040 256	175.129	86.774	910	1.268	1,752.260	1,763.238
277.586	252.052	40.518	19.712	276	425	392.535	419.570
86.351	67.117	10.283	3.534	65	106	127.815	131.182
428.805	354.712	52.830	24.994	422	651	612.745	616.768
32.333	28.719	5.878	3.059	26	48	45.985	47.558
11.780	10.673	2.119	1.325	6	5	15.921	16.066
85.727	73.473	10.098	5.888	142	219	125.809	125.870
922.582	786.746	121.726	58.512	937	1.454	1,320.810	1,357.014
2,150.781	1,827.002	296.855	145.286	1.847	2.722	3,073.070	3.120.252
III. Elvált férfiak és nők.							
395	475	60	41	—	—	525	753
203	272	29	14	2	—	263	426
1.407	1.887	155	96	3	5	1.811	3.109
152	169	13	14	—	2	223	341
2.157	2.803	257	165	5	7	2.822	4.629
192	292	37	31	—	1	246	442
61	91	12	6	—	—	86	190
617	689	75	50	—	3	845	1.281
187	165	22	17	—	1	250	301
12	7	1	2	—	—	13	11
90	118	16	13	—	—	132	188
1.159	1.362	163	119	—	5	1.572	2.413
3.316	4.165	420	284	5	12	4.394	7.042

Nyelv és vidék szerint	Gyermekkorban [illegible]		Ifjúkorban [illegible]		Érettkorban [illegible]	
IV. Özvegy férfiak és asszonyok.						
Magyar tájon	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Tóth-Dunán	—	[illegible]	21	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Palóczföldön		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Alföldön	—	[illegible]	[illegible]	139	[illegible]	[illegible]
Székelyföldön	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Együtt	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Tót vidéken	—	24	24	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Orosz	·	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Román	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Szász	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Sváb	—	—	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Szerb	—	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Együtt	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
V. Ismeretlen családi állapotúak.						
Magyar tájon						
Tóth-Dunán	—	[illegible]	43	42	291	[illegible]
Palóczföldön	—	6	22	54	123	[illegible]
Alföldön	—	12	[illegible]	[illegible]	1.091	[illegible]
Székelyföldön	—	—	6	11	59	[illegible]
Együtt	—	40	[illegible]	374	1.474	[illegible]
Tót vidéken	—	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Orosz	—	2	45	41	135	175
Román	—	15	71	134	384	[illegible]
Szász	-	1	1	6	19	13
Sváb	-	—	—	—	1	4
Szerb	—	1	52	31	83	162
Együtt	—	22	[illegible]	[illegible]	821	1.109
Összesen	—	62	[illegible]	662	2.295	[illegible]
Főösszeg.						
Magyar tájon						
Tóth-Dunán	[illegible]	508.775	112.039	119.898	182.138	202.682
Palóczföldön	232.785	234.547	50.290	57.748	83.872	99.670
Alföldön	815.795	820.525	168.951	191.370	317.381	352.019
Székelyföldön	102.018	100.275	19.643	20.082	37.406	40.154
Együtt	1.658.780	1,664.122	350.923	389.098	620.797	694.525
Tót vidéken	410.370	413.216	88.449	108.595	136.320	172.716
Orosz	136.163	137.833	26.532	33.202	52.334	61.036
Román	544.242	544.502	103.347	117.511	219.701	244.965
Szász	41.391	41.251	8.160	9.926	13.963	16.719
Sváb	16.060	16.357	4.019	3.574	5.772	5.835
Szerb	122.034	122.339	20.527	22.892	41.545	46.115
Együtt	1,270.260	1,275.498	251.034	295.700	469.635	547.386
Összesen	2,929.040	2,939.620	601.957	684.798	1,090.432	1,241.911

Javakorban 30—60 év		Késökorban 60 éven túl		Ismeretlen életkorban		Összesen	

IV. Özvegy férfiak és asszonyok.

férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
15.063	69.267	25.793	54.580	25	161	41.711	127.958
6.255	44.217	8.771	25.644	13	83	15.417	73.372
22.592	111.649	28.355	73.381	29	175	52.699	195.089
3.319	11.860	4.435	10.785	6	33	8.016	23.899
47.229	236.993	67.354	164.390	73	452	117.843	420.318
9.294	68.718	14.771	40.720	18	150	24.604	114.165
3.507	19.464	3.740	7.800	5	25	7.525	29.222
25.211	84.399	24.887	48.184	41	157	51.715	140.066
1.585	6.545	2.316	5.680	3	13	4.003	12.667
500	1.825	900	1.972	5	7	1.432	3.870
4.767	13.087	4.709	9.499	14	49	9.829	23.609
44.864	194.038	51.323	113.855	86	401	99.108	323.599
92.093	431.031	118.677	278.245	159	853	216.951	743.917

V. Ismeretlen családi állapotúak.

882	1.009	192	284	17	24	1.335	1.655
415	632	96	124	22	12	679	1.038
2.398	2.050	392	419	76	48	4.068	3.804
168	204	43	44	9	6	287	353
3.863	3.895	723	871	124	90	6.369	6.850
696	833	150	195	41	23	1.174	1.457
283	263	48	33	13	9	524	523
1.019	1.022	210	172	38	36	1.722	1.807
59	58	14	19	1	3	85	100
7	14	1	4	1	—	10	22
284	317	64	76	15	19	498	606
2.348	2.507	487	499	109	90	4.013	4.515
6.211	6.402	1.210	1.370	233	180	10.382	11.365

Főösszeg.

430.586	428.421	87.591	87.386	444	774	1,320.980	1,347.936
191.044	200.941	32.409	37.118	288	406	590.688	630.430
654.856	635.184	112.670	115.711	807	1.114	2,070.460	2,115.923
90.391	84.254	19.098	18.317	206	266	268.762	263.348
1,366.877	1,348.800	251.768	258.532	1.745	2.560	4,250.890	4,357.637
304.486	338.679	57.278	62.688	553	829	997.456	1,096.723
94.811	89.980	14.555	11.608	165	225	324.560	333.884
483.524	458.856	80.344	74.875	878	1.200	1,482.036	1,441.909
36.127	36.964	8.419	8.992	74	103	108.134	113.955
13.538	13.311	3.127	3.402	34	21	42.550	42.500
94.662	89.517	15.295	15.670	290	374	294.353	296.907
1,027.148	1,027.307	179.018	177.235	1.994	2.752	3,199.089	3,325.878
2,394.025	2,376.107	430.786	435.567	3.739	5.312	7,449.979	7,683.515

E táblázatok anyaga két elemből van összetéve: a *korévek* s a *családi állapot* statisztikájának eredményéből. Mindkettőről az adatokat *külön sommázatokban* mutattuk ki: a családi állapotról csoportonkint, s a korosztályokról rovatonkint.

Most ide csatoljuk ezek *viszonyszámait* is: külön az *életkorról*, külön a *családi állapotról*, *nyelvvidékek szerint*.

Vidékenkint 1000—1000 lélek közül:

	magyar		tót		orosz		román	
	v i d é k e n							
I. *Életkorra*	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Gyermek	192.70	193.33	195.96	197.32	206.79	209.35	189.36	189.47
Ifjú korú	40.77	45.20	42.24	51.86	40.30	50.42	35.94	40.89
Érett »	72.11	80.67	65.09	82.47	79.48	92.69	76.46	85.23
Java »	158.78	156.68	145.39	161.74	143.99	136.66	168.24	159.66
Késő »	29.24	30.03	27.35	29.93	22.10	17.63	27.93	26.05
Ismeretlen korú	0.20	0.29	0.26	0.89	0.25	0.34	0.35	0.42
Összesen	493.80	506.20	476.29	523.71	492.91	507.09	498.28	501.72
II. *Családi állapotra*								
Nem házas	275.19	251.21	276.43	264.94	286.46	262.29	266.19	237.30
Házas	203.56	204.83	187.44	203.34	194.11	199.24	213.21	214.61
Elvált	0.22	0.53	0.11	0.21	0.12	0.99	0.30	0.45
Özvegy	13.69	48.84	11.75	54.52	11.42	44.39	17.98	48.74
Ismeretlen állapotú	0.74	0.79	0.56	0.70	0.79	0.79	0.60	0.69
Összesen	493.80	506.20	476.29	523.71	492.91	507.09	498.28	501.72

Vidékenkint 1000—1000 lélek közül

	szász		sváb		szerb		*Országosan*	
	v i d é k e n							
I. *Életkorra*	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő		
Gyermek	186.37	185.71	188.86	192.32	206.39	206.91	193.55	194.24
Ifjú korú	36.75	44.70	47.26	42.02	34.73	38.72	39.77	45.26
Érett »	62.86	75.29	67.87	68.68	70.27	78.01	72.05	82.06
Java »	162.67	166.44	159.18	156.50	160.11	151.39	158.19	157.09
Késő »	37.91	40.50	36.76	40.01	25.86	26.49	28.46	28.77
Ismeretlen korú	0.33	0.47	0.36	0.20	0.48	0.64	0.24	0.32
Összesen	486.89	513.11	500.29	499.71	497.84	502.16	492.26	507.74
II. *Családi állapotra*								
Nem házas	260.30	240.12	295.98	264.92	267.36	248.01	273.91	251.16
Házas	207.05	214.17	187.20	188.91	212.79	212.89	203.05	206.19
Elvált	1.11	1.36	0.15	0.12	0.23	0.21	0.28	0.47
Özvegy	18.04	57.05	16.84	45.50	16.62	39.93	14.33	49.16
Ismeretlen állapotú	0.39	0.41	0.12	0.26	0.84	1.02	0.69	0.76
Összesen	486.89	513.11	500.29	499.71	497.84	502.16	492.26	507.74

Hasonlítsuk össze ez eredményeket, kezdve a *korosztályokon*.

Alapul vehetjük a 16 éven aluli *gyermekek* korcsoportját, mely az *országos átlagban* 387 lelket tesz ki ($193._{55}$ férfit és $194._{34}$ nőt) 1000 lélek közül. Későbbi évek során ez az alap mindinkább kimerül A *16—20 évesek* 5 évi cziklusa a gyermekkori cziklus harmadát teszi, — de a gyermekek harmada (129) helyett csak negyedrésznyit: 95 lelket ($39._{77}$ férfit és $45._{26}$ nőt) találunk benne, — tehát 34 nem élte meg a 16—20 évet. Az *érettkornak* tíz évi cziklusára az *ifjúkorúak* kétszeresének kellene esni: 180 léleknek, — de tényleg csak 160 lélek ($72._{95}$ férfi, $82._{06}$ nő) esik; a veszteség 20 lélek. E fejlődéshez mért a 30—60 évre terjedő javakorúak 315 léleknyi arányszáma, mely messze elmarad az 1—15 éveseké mögött, s a 60 évet túl élők 57 léleknyi aránya, mely arra vall, hogy késő korig a gyermekeknek alig hetedrésze él. A három első korcsoportban nagyobb a férfiak halandósága, a negyedikben nagyobb a nőké, az utolsóban ismét a férfiaké.

Egyes nyelvvidékeken az alapszám: a *gyermekek aránya* eltérő; máskép épülnek fel tehát rajta a többi korcsoportok számai is. Legszűkebb az alap a *szász* földön: 372 ($186._{37}$ fiú, $185._{71}$ leány gyermekkel), — legszélesebb az *orosz* vidéken: 415 ($206._{79}$ fiú, $209._{35}$ leány-gyermekkel). Országos átlag alatt maradnak még: a *román* 378, a *sváb* 381, s a *magyar* vidék 386 lélekkel, — túllépnek az átlagon még: a tót 393, s a szerb vidék 413 lélekkel. Csúcspontja az arányoknak, a mik ez alapon épültek: a *későkorúak* csoportszáma. Kiemelkedik az országos átlagból: a szász 77, a sváb 76, a magyar 59, a tót 56, a román 54 s a szerb vidék 52 arányszámmal: alatta marad az orosz vidék, mely 40-nél megáll. Ilyen a tűnő életévek s a mulandóság képe nyelvvidékek szerint.

Lássuk a *családi állapotot*.

Alapszámnak itt a *nőtlenek és hajadonok* arányszámát tekinthetjük, mert ebből kerül ki a többi csoportoké; ehhez tartoznak szükségkép a gyermekek is.

Országos átlagban 1000 lélek közül nőtlen $273._{91}$, hajadon $251._{16}$, együtt $535._{07}$ lélek. Ehhez viszonylik a népesség házas eleme, melyet családi katasztrófák: $0._{75}$ elvált ($0._{28}$ férfi, $0._{47}$ nő) és $63._{49}$ özvegy ($14._{33}$ férfi, $49._{16}$ nő) arányával, $407._{24}$ lélekre ($203._{05}$ férj, $206._{19}$ feleség) apasztanak.

Ngelvvidékenkint az alap szélessége különböző. Legszélesebb a sváb: 560, legszűkebb a szász vidéken: 500. Az országos átlagból még az orosz s a tót vidék emelkedik ki: amaz 548, emez 541 lélekkel; a többi mind alatta marad: a magyar 526-on, a szerb 515-ön, a román 503-on. A házasok arányára befolyással van a felbomlott házasságok száma is: haláleset vagy elválás következtében. Legtöbb az *özvegy*, s az *elvált szász* vidéken: amazok arányszáma 75, emezeké $2._{47}$, ezer fej közül; legkevesebb az özvegy: orosz ($55._{91}$) s az elvált: sváb vidéken ($0._{27}$). Az özvegyek sorában felülmulják az átlagot: a román ($66._{72}$) a tót ($66._{28}$), — alatta maradnak: magyar ($62._{53}$), a sváb ($62._{34}$) s a szerb

vidék (56.35). Elváltak dolgában az átlag alatt jár még: a tót (0.32), orosz (0.41) s a szerb vidék (0.54); beérik az átlagot: a román (0.75), s túlhalad rajta a magyar vidék (0.85). Ily tényezők összeható befolyása szabályozta a házas állapotúak arányát. Legkevesebb a házas sváb földön: 375, legtöbb a szerb vidéken: 434, — az átlag fölé emelkedik a román: 427, s a szász: 421, — alatta jár a magyar: 406, az orosz: 393 s a tót vidék: 390 házassal 1000—1000 lélek között.

A korstatisztikában a több gyermekkel a ritkább vénség, s a családi állapot statisztikájában a kevés nőtlen s hajadon a sok házassal, elválttal és özvegygyel egyenes arányt tart.

Ejtsünk pár szót a *korévek és családi állapotok összetükröződéséről* is. Hogy ezt tehessük, kiszámítottuk 1000 lélekre nézve a családi állapot négy főcsoportjához tartozók arányát a négy kor-csoport tükrében. Egyszerűsítés okáért kihagytuk a számításból egyfelől az ismeretlen családi állapotúakat, másfelől az ismeretlen korúakat, sőt a gyermekeket is. Az ismeretlen kor és állapot esetei csekély számuknál fogva, — a gyermekkorúak családi állapotának részletezése a házas, özvegy vagy elvált állapotú gyermekek ritkasága miatt mellőzhetők voltak. Az utóbbiakról eleget mondanak az abszolut számok is, melyek szerint: *15 éven alul házas* országszerte 7.954 nő (3857 magyar, 4097 nem-magyar,köztük legtöbb román vidéken), — *elvált* leánygyermek van 4 (2 magyar, 2 román vidéken), végre *özvegy* leánygyermek van 171 (91 magyar, 80 egyéb, főleg román vidéken).

A többi korosztályokról, vidékenkint 1000 lélek szerint, itt következnek a viszonyszámok:

	Magyar vidéken		Tót vidéken		Orosz vidéken		Román vidéken	
	ifjú korúak		*ifjú korúak*		*ifjú korúak*		*ifjú korúak*	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Nem házasok	465.95	399.74	443.68	462.94	437.56	403.49	457.04	371.56
Házasok	8.25	123.86	5.02	86.51	6.33	149.97	10.78	157.37
Özvegyek	0.10	1.85	0.12	1.67	0.15	2.29	0.24	2.46
Elváltak	0.02	0.23	—	0.06	0.01	0.21	0.02	0.23
Együtt	474.32	525.68	448.82	551.18	444.05	555.94	468.08	531.92
	érett korúak		*érett korúak*		*érett korúak*		*érett korúak*	
Nem házasok	208.72	102.84	202.37	127.34	187.36	69.13	192.59	80.73
Házasok	260.56	411.12	237.17	417.41	271.88	452.62	276.62	431.03
Özvegyek	2.36	12.98	1.62	13.69	2.34	15.86	3.29	14.39
Elváltak	0.30	1.12	0.05	0.35	0.10	0.71	0.31	1.04
Együtt	471.94	528.06	441.21	558.79	461.68	538.32	472.81	527.19
	javakorúak		*javakorúak*		*javakorúak*		*javakorúak*	
Nem házasok	31.54	23.35	26.05	26.16	25.02	16.52	29.64	19.16
Házasok	453.56	384.16	432.63	392.83	468.68	364.29	456.06	377.24
Özvegyek	17.45	87.52	14.49	107.09	19.04	105.65	26.90	89.75
Elváltak	0.79	1.63	0.29	0.46	0.33	0.49	0.68	0.72
Együtt	503.34	496.66	473.46	526.54	513.07	486.95	513.13	486.67

	Magyar vidéken		Tót vidéken		Orosz vidéken		Román vidéken	
	késő korúak		*késő korúak*		*késő korúak*		*késő korúak*	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Nem házasok .	16.32	12.44	15.06	16.97	18.09	9.02	15.12	9.53
Házasok . . .	344.26	170.57	338.73	164.79	394.25	135.49	341.19	161.43
Özvegyek . .	132.41	323.16	123.49	340.41	143.39	299.06	160.73	311.19
Elváltak . . .	0.51	0.33	0.30	0.25	0.47	0.23	0.49	0.22
Együtt .	393.50	506.50	477.58	522.42	556.20	443.80	517.53	482.47

	Szász vidéken		Sváb vidéken		Szerb vidéken		Orsz. átlagban	
	ifjú koruák		*ifjú korúak*		*ifjú korúak*		*ifjú korúak*	
Nem házasok .	447.42	409.88	528.11	435.01	442.29	369.67	459.01	404.09
Házasok . . .	3.43	135.74	1.19	45.03	29.92	156.16	8.73	125.83
Özvegyek . .	0.45	2.21	—	0.66	0.25	1.55	0.13	1.99
Elváltak . . .	—	0.87	—	—	—	0.16	0.01	0.21
Együtt .	451.30	548.70	529.30	470.70	472.46	527.54	467.88	532.12
	érett korúak		*érett korúak*		*érett korúak*		*érett korúak*	
Nem házasok .	200.11	100.49	322.09	170.67	143.72	66.28	211.64	98.97
Házasok . . .	250.69	428.68	172.98	326.49	326.54	448.52	263.13	419.14
Özvegyek . .	2.97	12.40	2.33	5.26	3.75	10.33	2.52	13.34
Elváltak . . .	1.34	3.32	—	0.18	0.29	0.57	0.27	0.99
Együtt .	455.11	544.89	497.40	502.60	474.30	525.70	467.56	532.44
	javakorúak		*javakorúak*		*javakorúak*		*javakorúak*	
Nem házasok .	26.89	20.24	46.18	29.53	20.68	13.74	29.77	22.59
Házasok . . .	443.07	393.56	439.09	397.84	466.99	400.23	452.08	384.03
Özvegyek . .	21.72	89.68	18.63	68.02	25.97	71.29	19.35	90.61
Elváltak . . .	2.57	2.27	0.44	0.27	0.49	0.61	0.69	0.88
Együtt .	494.25	505.75	504.34	495.66	514.13	485.87	501.89	498.11
	késő korúak		*késő korúak*		*késő korúak*		*késő korúak*	
Nem házasok .	10.87	12.48	16.25	15.17	13.24	6.29	15.74	12.23
Házasok . . .	338.25	176.02	324.81	203.09	327.59	191.02	343.64	168.17
Özvegyek . .	133.28	326.86	137.96	302.27	152.77	308.17	137.38	322.10
Elváltak . . .	1.26	0.98	0.15	0.30	0.50	0.42	0.46	0.28
Együtt .	483.66	516.34	479.17	520.83	594.10	505.90	497.22	512.78

Az *ifjúkor* tükrében a *korai* házasságok, s a korai katasztrófák arányszámai jelennek meg. *Országos* átlag szerint 1000 ifjúkorú közül 864 még nem házas, de 134 már házasságban él (8 férfi, 125 nő), sőt 2 el is vált. 0.22 pedig (0.01 férfi, 0.21 nő) özvegygyé lett. *Nyelvvidékek* szerint a legtöbb *korai házasság* esik szerb vidékre: 185 (29 férfi, 156 nő) s a legkevesebb sváb vidékre: 36 (1 férfi, 35 nő). Az átlag fölött jár a román: 167 (10 férfi, 157 nő), az orosz: 155 (6 férfi, 149 nő), s a szász vidék: 138 (3 férfi, 135 nő), — míg átlag alatt a magyar: 131 (8 férfi, 123 nő) s a tót vidék: 91 (5 férfi, 86 nő) arányszámmal jelen meg.

Az *érettkorúak* tükre normalis egyensúlyban mutatja be a *fiatal házasokat*, szemben a velük egykorú nem-házasokkal, özvegyekkel és

elváltakkal. *Országos* átlag szerint 1000 érettkorúra $682._{37}$ házas (263 férj, 419 feleség) jut, — míg a nőtlen férfiak aránya leszáll 201-re, s a hajadon nőké 98-ra, — közös arányszámuk: $300._{61}$; ellenben az özvegyeké 15-ig (2 férfival és 13 nővel) emelkedik, az elváltaké pedig $1._{36}$-ig ($0._{37}$ férfival és $0._{99}$ nővel) apad. *Nyelvvidékek* szerint: legtöbb a fiatal házas szerb (774), legkevesebb szász vidéken (498); legtöbb a fiatal nőtlen és hajadon tót (329), legkevesebb szerb vidéken (207); végre legtöbb a *korai özvegy* orosz (18), legkevebb szerb vidéken (14). Az országos *átlag fölött* járnak: *házasok* dolgában az orosz (723) s a román (707), — *nőtlenek* és *hajadonok* dolgában a sváb (492), a magyar (310), s a szász (300), — *korai özvegyek* dolgában a román (17) s a sváb vidékek (7); az országos átlag *alatt* jár: *házasok* dolgában a szász (678), a magyar (671), a tót vidék (654), — *nőtlenek* és *hajadonok* dolgában a román (272), s az orosz (256), — végre korai *özvegység* dolgában megáll az átlagos aránynál (15) a magyar, szász és a tót vidék. A nők száma ez arányok mindegyikében jelentékenyen felülmnlja a férfiakét.

A *javakorbeliek* tükréből a *megállapodottság* képe beszél. A ki házasodni akart, már e korban házas, — a nőtlenek agglegénynek, a hajadonok vén leánynak, a korai özvegyek végleg özvegyül maradtak, ha eddig meg nem házasodtak, végre az elváltak aránya is e korcsoportban újra növekszik. *Országos* átlag szerint: 1000 javakorú közt 836 a házas (452 férfi, 384 nő), — 29 az agglegény, 22 a vén leány, együtt 51, — az özvegyek száma 109-re, az elváltaké $1._{57}$-re nőtt, (amazok közül 19 a férfi, 90 a nő, — emezek közt $0._{69}$ férfi, $0._{88}$ nő). *Nyelvvidékek* szerint: legtöbb a *házas* szerb vidéken (866), legkevesb a tótságban (824), — legtöbb a *nőtlen* és *hajadon* a sváb földön (46 férfi, 29 nő, együtt 76), legkevesb szerb vidéken (20 férfi, 13 nő, együtt 33), — legtöbb az *özvegy* orosz földön (14 férfi, 107 nő, együtt 121), legkevesb a mosoni sváb földön (18 férfi, 68 nő, együtt 96). Az országos *átlag fölött* járnak: a *házasok* közt a magyar ($837._{63}$), a sváb ($837._{22}$), a szász (836), a román (833) s az orosz (832), — *magánosok* közt a magyar (54) s a tót (52), — *özvegyi* sorsra a tót (121), a román (115) s a szász vidék (110) arányszáma; *alatta* marad az átlagnak: házasok közt csak a tót (824), a *magukban* élők közt a szász (46), román (48) és orosz (41), végre az *özvegy* sorsúak közt a szerb vidék (96) arányszáma. E korcsoportbeliek házas és nem-házas elemeiben a férfiak száma felülmulja a nőkét, csak az özvegyek közt aránylag több a nő a férfinál. Az első jelenség oka, hogy a nőket javakorukban éri a legtöbb halálos veszedelem, s az özvegyen maradt férfiak egy része másodszor nősül, — a második jelenségé, hogy férjhez a nők átlag náluknál korosb férfihoz mennek, a ki természet rendje szerint — a halálban megelőzi s özvegyen hagyja őket.

Világos példákat erről a *késő korúak* tükre mutat. E korcsoport az elmulás, az enyészet képét tárja elénk. A magánosok és elváltak száma leapad, a házasoké is megfogy, — csak az *özvegyeké* növekszik szer-

telenül. *Országos* átlagban 1000 késői korú közül az özvegyek száma 459 (137 a férfi, 322 a nő), a házasoké 511 (343 férfi, 168 nő) s a nemházasoké 27 (15 férfi, 12 nő). *Nyelvvidékek* szerint: legtöbb az *özvegy* román vidéken (160 férfi, 311 nő, együtt 471), legkevesebb a sváb földön (137 férfi, 302 nő, együtt 439), — legtöbb a *házas* orosz (524), legkevesebb a román vidéken (502), — legtöbb az *agglegény* és vén *leány* a tótságban (15 férfi, 16 nő), legkevesebb a szerb vidéken (13 férfi, 6 nő). Az országos *átlag fölött* jár: *özvegyeivel* a szerb (152 férfi, 308 nő, együtt 460), s a magyar vidék (132 férfi, 323 nő, együtt 455), — *házas* népével a sváb (324 férfi, 263 nő; együtt 527), a szerb (327 férfi, 191 nő, együtt 518), a magyar (344.$_{26}$ férfi, 170.$_{57}$ nő, együtt 514.$_{83}$), s a szász (338.$_{25}$ férfi, 176.$_{02}$ nő, együtt 514.$_{27}$); *átlag alatt* tart *özvegyek* dolgában a szász (133 férfi, 326 nő, együtt 459), s az orosz (143 férfi, 299 nő, együtt 442), végre *házas* népével a tót vidék (338 férfi, 164 nő, együtt 502).

Vessünk egy pillantást az *esküvők* statisztikája felé is.

Az adatok két, egymást követő évről: 1890 és 91-ről szólanak. Azért választottuk e két példát, mert esküvők dolgában az egyik a szűkebb, másik a bővebb évek közül való, s egybevetésüket az összemérhetőségen kívül egymás mellé tartozásuk is megkönnyiti.

1890-ben.

Nyelvvidékek szerint	a házasságok száma	a jegyesek családi állapota						Ez évközben: megszünt házasságok		vidékenkint 1000 esküvőre	
Magyar tájon:		legény és lány	elváltak	özvegyek	özv. férfi s lány	legény és özv. asszony	rokonok	haláleset folytán	elválás folytán	haláleset	elválás
Túl-a-Dunán .	20.509	15.648	104	1.610	2.415	732	141	18.514	83	902.$_{72}$	4.$_{04}$
Palóczföldön .	10.683	8.113	90	1.052	1.062	366	60	9.165	58	857.$_{30}$	5.$_{43}$
Alföldön . .	34.873	25.651	674	3.808	3.536	1.204	269	28.351	423	812.$_{98}$	12.$_{13}$
Székelyföldön	4.281	3.062	203	376	400	240	28	3.873	149	904.$_{69}$	34.$_{80}$
Együtt . .	70.346	52.474	1.071	6.846	7.413	2.542	498	59.903	713	851.$_{34}$	10.$_{13}$
Tót vidéken .	17.454	13.119	88	1.493	2.042	712	119	15.395	30	882.$_{03}$	1.$_{71}$
Orosz » .	5.539	4.027	36	494	737	245	19	4.408	19	795.$_{81}$	3.$_{43}$
Román » .	22.918	16.604	313	2.398	2.566	1.037	73	22.674	251	989.$_{35}$	10.$_{95}$
Szász » .	1.823	1.335	107	130	167	84	7	1.582	94	867.$_{80}$	51.$_{56}$
Sváb » .	563	422	—	42	71	28	6	560	2	994.$_{67}$	3.$_{55}$
Szerb » .	4.906	3.587	9	635	551	124	21	4.575	13	932.$_{53}$	2.$_{65}$
Együtt .	53.203	39.094	553	5.192	6.134	2.230	245	49.194	409	924.$_{64}$	7.$_{68}$
Összesen .	123.549	91.568	1.624	12.038	13.547	4.772	743	109.097	1.122	883.$_{02}$	9.$_{08}$

1891-ben.

Túl-a-Dunán .	21.021	16.216	117	1.574	2.396	718	148	18.049	51	858.$_{31}$	2.$_{42}$
Palóczföldön .	10.626	8.095	69	990	1.084	388	84	9.210	55	866.$_{74}$	5.$_{17}$
Alföldön . .	37.309	27.826	641	3.831	3.761	1.250	261	29.283	401	784.$_{87}$	10.$_{74}$
Székelyföldön .	4.866	3.532	229	394	353	288	40	3.612	160	737.$_{74}$	32.$_{69}$
Együtt .	73.852	55.669	1.056	6.789	7.694	2.644	533	60.154	667	814.$_{52}$	9.$_{03}$

[illegible]

[illegible]

Vidékenként 1000 házasságból:

1901-ben kötötett Magyar Nyelv	egy. és egy	özvegy vagy elvált	özvegyet	fiatal és egy	egy. és fiatal egy.	a vidéknek házasságok %-ban
Tisza-Dunán	771.[illegible]	5.[illegible]	74.[illegible]	113.[illegible]	34.[illegible]	7.[illegible]
Duna-Alföldön	761.[illegible]	6.[illegible]	95.[illegible]	102.[illegible]	36.[illegible]	7.[illegible]
Alföldön	745.[illegible]	17.[illegible]	102.[illegible]	100.[illegible]	33.[illegible]	6.[illegible]
Székelyföldön	721.[illegible]	46.[illegible]	80.[illegible]	92.[illegible]	58.[illegible]	8.16
Együtt	773.[illegible]	14.[illegible]	91.[illegible]	104.[illegible]	35.[illegible]	7.[illegible]
Tót vidéken	764.[illegible]	4.[illegible]	82.[illegible]	107.[illegible]	40.[illegible]	8.[illegible]
Orosz	728.[illegible]	5.[illegible]	90.[illegible]	125.[illegible]	51.[illegible]	3.27
Román	745.[illegible]	14.[illegible]	95.[illegible]	101.[illegible]	43.17	3.15
Szász	769.[illegible]	63.[illegible]	65.[illegible]	65.77	35.[illegible]	3.20
Sváb	720.[illegible]	3.[illegible]	61.[illegible]	139.[illegible]	74.[illegible]	9.[illegible]
Szerb	746.[illegible]	2.[illegible]	129.[illegible]	98.[illegible]	23.[illegible]	5.[illegible]
Együtt	750.[illegible]	10.[illegible]	92.[illegible]	104.70	41.43	5.10
Országosan	752.[illegible]	12.[illegible]	92.[illegible]	104.41	38.26	6.[illegible]

vidékenként 1000 házasság közül

Hasonlítsuk össze az analog példákat.

A legtöbb házasság *magyar tájon* köttetett mindkét év alatt: az arányszám 163—169 esettel mulja felül a többi vidékek összes házassági eseteinek arányszámát. Viszonylag legtöbb esküvő volt az összes esküvők közül a magyar alföldön, s legkevesebb a sváb vidéken, mert ott tíz nagy, itt egy kis megyére terjed az összemért nyelvvidék.

De változik a kép, ha a házasságok arányát nem az összes házasságokhoz, hanem egy-egy vidék népességéhez mérjük. (L. a II. rész első czikkét). Kénytelenek vagyunk azonban az 1890-ik évre szorítkozni, melynek népessége a népszámlálás eredményeiből ismeretes, míg az 1891-ik évé csak hozzávetőleg volna kiszámítható.

Az átlagos szám vidékenkint 1000 lélekre nézve 7—9 házasság, az országos átlag $8._{16}$. Legkisebb az arány sváb vidéken: $6._{61}$, s legnagyobb a palóczföldön: $8._{74}$. Az átlag fölött jár még az orosz vidék ($8._{41}$), az alföld s a tótság (egyenkint $8._{33}$), a szerb vidék ($8._{29}$) s a szász föld ($8._{20}$); az átlag alatt marad még a székelyföld ($8._{04}$), a román vidék ($7._{97}$) s a Túl-a-Duna ($7._{68}$).

A jegyesek *családi állapotában* legtermészetesb tipus, hogy legény lánynyal lépjen házasságra. Ezer frigy közül átlag 752 ilyen; leggyakrabban Túl-a-Dunán fordul elő (771), s legritkábban sváb földön (720). A többi tipusok a következő sorban követik egymást az *országos átlag* szerint: özvegy férfi lánnyal (104), özvegyek egymással (92), legény özvegyasszonnyal (38) és elvált elválttal vagy más családi állapotúval [1]) (12). Özvegyek egymás közt főleg szerb vidéken (129), özvegy férfiak lánnyal vagy legények özvegy nővel, főleg sváb vidéken lépnek házasságra (amazok 139, emezek 74 arányban). Feltűnő az elváltakkal való frigy arányszáma az erdélyi vidékeken, más vidékekkel szemközt: a szászföldön 63, székelyföldön 46, román vidéken 14, — míg svábföldön csak 3, szerb vidéken 2, az északi szlávok vidékein 4—5, s az összes magyar vidékek átlagában 14. Ennek nyilvánvaló oka, hogy 1890-ben még nem létezett polgári házasság, s a válni akarók az ország minden részében az erdélyi egyházak kánonjogát vették igénybe, hogy válhassanak és újra házasodhassanak.

Kitűnik ez a felbontott *régi* házasságok arányából is, mely 1000 *új* házas frigyre egy év alatt vidékenkint esik. Elválás esett 1890-ben országosan csak 9, de a szászföldön 51, székelyföldön 32, — 1891-ben országosan 8, de a szászföldön 54, s a székelyföldön 32.

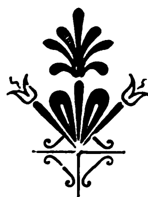
Rámutatunk a családi drámák ama gyászos eseteire is, mikor a házasságot haláleset bontja el. Ezer új házasság megkötése évében egyszer 883, másszor 819 régi házasságnak vetett véget a halál. Legtöbb jutott ily gyászból a svábföldnek mindkét esztendőben, — ezzel függhet össze, hogy az özvegyekkel való új házasság ott a leggyakoribb. Leg-

[1]) A statisztika külön mutatja ki az összes változatokat, — mi térkimélésből egy rovatba foglaltuk valamennyit.

kevésbbé az oroszföldet érte ilyen gyász 1890-ben, s a székelyföldet 1891-ben.

A hullámzás általán igen nagy és szeszélyesen változó irányú. Román vidéken 1890-ben 1000 új házassággal szemközt 1030 régi házasságot bontott fel részint halál, részint elválás, — s egy év mulva ez esetek száma 858-ra apadt; míg oroszföldön 1890-ben 799 régi frigy szakadt szét így, — s egy év mulva e szám 806-ra nőtt. Országos átlagban a felbomlott régi házasságok száma ott 892, itt 827 volt, s a magyar vidékeken ott 861, itt 823, — egyéb vidékek átlagában ott 931, itt 831.

Messze vezetne tárgyunktól, ha a háztartási és családi élet előadott jelenségeit társas közéletünk szempontjából mérlegelnők. Szocziális viszonyaink rajza nem e dolgozat feladata. Mi közzéteszszük a fajnépességet érdeklő adatokat, — a tanulságot társadalmi szempontból vonják le mások. Magunk odahagyjuk e területet, s áttérünk a *testi élet* jelenségeinek vizsgálatára.

A testi élet.

Milliók élete közt az egyes emberé eltűnik. De milliók sorsa az egyes emberre is visszahat.

A szellem s az erkölcs világában az egyéniség saját útjait keresi, és sorsát intézve önmagának szab törvényeket. A fizikai élet világában az egyén kötve van s hódolni kénytelen közsorsunk közös törvényei előtt. Kénytelenség a születés, kényszerűség a halál, s a mi e kettő közé esik: egészség, betegség, maga az életfolyás önkénytelen.

Tényekkel állunk itt szemközt, melyekben a természet cselekszik, s milliók társadalmára, államéletére nagyobb befolyást gyakorol, mint ezer évek társadalmi és politikai története. Az emberi intézmények nem tehetnek egyebet, mint hogy alkalmazkodnak a természethez, — felhasználják és őrzik adományait, nehogy hamar elveszítsék.

Milliók fizikai állapotát s ennek hullámzó jelenségeit vesszük most szemlélet alá. Végig tekintünk az ország népességén a *korévek* és az *éllettartam* szempontjából; megfigyeljük, milyen a *hadköteles férfi-ifjúság* testi épsége és ereje; rámutatunk a *testi fogyatkozásokra*, s a nép egyetemében előforduló *betegségekre;* összehasonlítjuk az utolsó évek *születési* és *halálozási* arányát, s végül felállítjuk a *mérleget* arra nézve, milyen volt a *szaporodás* a legifjabb nemzedék fejlődése alatt.

I.

Korévek dolgában a statisztika adatai a *fajnépekre* is kiterjednek. Az erről szóló *országos* eredményt a következő táblázatban mutatjuk be:

Fajnépek szerint	Kisded kor 0—6 év		Serdülő kor 7—15 év		Érett kor 16—40 év	
	fiú	lány	fiú	lány	férfi	nő
magyar . .	621.475	620.945	817.008	822.369	1,344.041	1,427.117
német . . .	160.423	162.365	217.549	222.353	340.085	381.012
tót	158.154	159.060	205.416	208.155	323.354	387.558
román . . .	217.248	216.235	278.842	276.048	484.740	502.539
orosz . . .	35.873	35.826	42.995	43.326	68.653	79.115
horvát . . .	14.320	14.424	20.103	20.342	33.129	33.705
szerb . . .	39.679	39.260	58.189	57.470	91.666	91.093
vend . . .	5.538	5.619	8.000	8.003	12.644	14.154
egyéb ny. .	12.360	12.510	15.868	15.310	37.533	32.601
összesen . .	1.265.070	1,266.244	1,663.970	1,673.376	2.735.845	2,948.894

Fajnépek szerint	Delelő kor 41—60 év		Alkonyodó kor 60 éven túl		Ismeretten kor		Összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
magyar . .	644.755	637.011	208.216	209.860	1.652	2.425	3,637.147	3,719.727
német . . .	177.269	191.080	61.869	73.569	450	565	957.645	1,030.944
tót	161.972	184.173	50.392	57.192	468	747	899.756	996.885
román . . .	246.338	229.872	72.594	62.770	779	1.061	1,300.541	1,288.525
orosz . . .	29.997	28.714	8.712	6.395	74	102	186.304	193.478
horvát . . .	17.988	17.819	5.973	5.810	13	16	91.526	92.116
szerb . . .	45.113	43.557	14.944	13.631	211	292	249.802	245.303
vend . . .	6.777	6.621	1.798	1.734	5	19	34.762	36.150
egyéb ny. .	20.360	15.075	6.288	4.806	87	85	92.496	80.387
összesen . .	1,350.569	1,353 922	430.786	435.767	3.739	5.312	7,449.979	7,683.515

Ez adatokat kiegészítjük a következő arányszámokkal:

Életkora	1000 magyarnak		1000 németnek		1000 tótnak		1000 románnak		1000 orosznak		1000 szerbnek	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Kisded . .	84	84	80	81	83	83	84	84	94	94	80	80
Serdülő . .	112	113	110	112	109	110	108	107	113	114	118	117
Érett . . .	182	194	172	192	171	205	187	194	180	209	185	184
Delelő . . .	87	89	89	96	85	98	95	88	79	76	95	94
Alkonyodó .	28	30	31	37	26	30	28	25	24	17	25	24
Együtt .	493	507	482	518	474	526	502	498	490	510	490	510

Mérjük össze az 5 éven aluli *kisdedkort* az *alkonyodó* korral, s látni fogjuk a halandóság szomorú képét az összes fajnépeknél. Általános jelenség, hogy 100 kisdedkorú közül alig a negyedrész éri meg az élet természetes alkonyát. A családi életről szóló fejezetben már rámutattunk a szomorú tényre, hogy a 16 éven aluli *összes gyermekek*nek alig hetedrésze vénül meg.

Gyermek áldásban az *orosz* fajnépé az elsőség Magyarországon: 1000 lélek közül 188 kisdeddel, de késő korúakban az utolsó hely az övé: 1000 lélek közül 41 öreggel. Kétszáz kisded közül tehát 50 sem marad meg ennél a fajnépnél.

Leggyengébbül áll gyermekek dolgában a szerb nép: 1000 lélek közül csak 160 a gyermek, — sőt késő kort is aránylag kevesen érnek: 1000 lélek közül 49. Viszont elég nagy az érett középkorúak száma: 1000 lélek közül 369.

A magyar s a román népesség arányszáma gyermekek dolgában egyenlő erejű: 168—168: — öregség dolgában a magyar erősebb: 58, míg a román csak 53: Ennek folytán az érettkorú magyarok (376) a románok mögött maradnak (381) százalék arányukban.

Legerősb a későkorúak közt a német: arányszáma 68, — ennyi marad meg késő vénségig 1000 lélek között 161 német gyermekből, vagyis 200 kisdednek több mint harmada. A tót faj e népek közt számarányával a középúton jár.

Lássuk az emberi kor *két végletét:* a gyermekkort s az aggságot egymás mellett, az évek kisebb csoportjaiban.

Nyelvvidékek szerint	Gyermekek: Csecsemők		Kisdedek 1-5 évvel		Zsenge korúak 6—10 évvel		Serdülők 10—15 évvel	
Magyar tájon:	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány
Túl-a-Dunán .	40.227	39.523	172.994	173.959	155.136	155.322	139.825	139.971
Palóczföldön .	19·621	19.540	80.206	80.748	69.624	69.845	63.334	64.414
Alföldön . .	72.429	71.452	284.187	285.057	246.406	245.840	212.770	218.176
Székelyföldön	8.608	8.313	36.232	36.123	31.103	31.066	26.075	24.773
Együtt .	140.885	138.828	573.619	575.887	502.266	502.073	442.004	447.334
Tót vidéken . .	34.738	34.086	142.372	143.303	122.883	123.163	110.382	112.664
Orosz » . .	11.604	11.621	50.734	51.015	40.017	40.472	33.811	34.725
Román » . .	41.705	41.678	194.095	194.842	167.109	166.064	141.333	141.923
Szász » . .	3.216	3.132	14.136	13.876	12.775	12.462	11.264	11.781
Sváb » . .	1.341	1.329	5.432	5.640	4.826	4.809	4.461	4.579
Szerb » . .	9.552	9.444	41.646	41.568	39.621	39.479	31.215	31.848
Együtt .	102.151	101.285	448.415	450.244	387.231	386.449	332.466	337.520
Összesen	243.036	240.113	1,022.034	1,026.131	889.500	888.522	774.470	784.854

Nyelvvidékek szerint	Aggok: 60 - 80 évvel		80—100 évvel		100 éven túl	
Magyar tájon:	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán	84.414	83.812	3.171	3.655	6	9
Palóczföldön	31.382	35.777	1.023	1.336	4	4
Alföldön	108.545	110.918	4.102	4.768	20	28
Székelyföldön . . .	18.065	17.455	926	864	7	7
Együtt . . .	242.406	247.962	9.222	10.623	37	48
Tót vidéken	58.012	60.045	2.255	2.538	11	11
Orosz »	13.943	11.158	602	441	10	9
Román »	77.218	71.474	3.474	3.224	52	58
Szász »	8.095	8.535	324	456	—	1
Sváb »	3.010	3.272	117	13	—	—
Szerb »	14.704	14.897	588	769	3	4
Együtt . . .	174.982	169.381	7.360	7.041	76	83
Összesen . . .	417.395	417.343	16.582	17.664	113	131

A statisztika a fajnépekről nem szerkesztette meg a kisebb korosztályok csoportjait, hanem a jogi népességre vonatkozólag kiadta az összes korévek anyagát. Abból állítottuk mi egybe e két táblázatot. A *gyermekek* csoportjaiban külön láthatók a pár hónapos csecsemők, külön az 1—5 éves kisdedek, a 6—10 éves zsengekorúak s a 10—15 éves serdülők. Létszámuk egyez egyfelől az összes kisdedek, másfelől az összes serdülők fenn közölt számával. Az *aggok* rovatai külön mutatják be a 60—80 éves

öregeket. a 80—100 éves aggastyánokat s a 100 éven túljáró Mathuzsalemeket. Létszámuk egyez az összes későkorúak fenn kimutatott számával.

Szóljunk előbb a *gyermekek*ről.

Országosan 483 ezer csecsemő számláltatott meg. Az évek átlagában a születések száma 600 és 750 ezer közt hullámzik. Kedvező évben a magzatoknak csak 10%-a hal el, setétebb évben odavesz 20—25% is pár hó alatt. A népszámlálás éve a közepes esztendők közül való volt. Vegyük a halandóság kiszámításánál ezt az évet alapul. Tegyük fel, hogy csak 483 ezer magzat maradt meg esztendőnkint. E szerint a kisdedek 1—5 éves korosztályához 2.415 ezer gyermeknek kellene tartoznia, — tényleg azonban csak 2.050 ezer ily korú kisdedet talált a számlálás. Meghalt tehát 365 ezer (193 ezer fiú, 172 ezer leány). Öt évvel később 1,777 ezer az 5—10 éves zsengekorú gyermek, — 273 ezerrel kevesebb, mint kellene lennie, ha a 2.050 ezer kisded mind megmarad. Öt évvel följebb a 10—15 éves fölserdültek száma 1.558 ezer, — a mi azt teszi, hogy a zsengekorúak közül 219 ezer nem serdült fel. *Tizenöt év alatt* tehát 857 ezer gyermeknek kellett elpusztulnia, mielőbb élhettek volna. Ha a pár hetes vagy hónapos kis hallotakat is számításba vesszük, egy millió lelket messze túlhalad a tributum, a mit Magyarország ez időn át új nemzedékéből a halálnak fizetett. Rettenetes számok! Nyelvvidékek szerint a 857 ezer léleknyi tributumból *512 ezer a magyar*, 124 ezer a tót, 45 ezer az orosz, 131 ezer a román, 13 ezer a szász és sváb, végre 32 ezer a szerb vidékre esik. Gyenge vigasztalás, hogy a gyermekhalandóság e végzetes folyamán olykor néhány kedvezőbb esztendő enyhít.

Most áttérünk az *aggokra*.

Országosan mintegy 860 ezer érte meg hazánkban a patriarhalis kort, az egész népességnek alig 6 százaléka. E létszámból 80 éven alul 828 ezeret, száz év körül már csak 31 ezret, 100 éven túl csupán 244 lelket talált a népszámlálás.

A hosszú élet áldásából magyar vidékre 509, tótra 122, románra 154, oroszra 26, szászra és svábra 23, szerbre 29 ezer öreg ember jutott. A nők általán hosszabb életűek a férfiaknál. Ez utóbbiak csupán 80 éven alúl vannak gyenge számbeli túlsúlyban a nők felett, — magyar vidéken ebben a korban sem: itt az öreg férfiak száma 242 ezer, az agg nőké 247 ezer; száz év körül az összes férfiaké $16^1/_2$, s a nőké $17^1/_2$ ezer, — csak román vidéken marad a férfinem túlsúlyban: az agg férfiak száma itt $3._4$ ezer, a nőké $3._2$ ezer. Mathuzsalemi kort főleg a nők érnek el: 131 nő találtatott 100 éven túl, szemben 113 férfival, — ebből magyar vidékre esik: 37 férfi, 48 nő, — román vidékre a legtöbb: 52 férfi, 58 nő.

Lássuk az életet legszebb virágzásában: *katonaköteles korban* a férfi nemzedéknél.

Az adatokat a közös hadügyministerium statisztikai évkönyveiből merítettük.[1]) Az 1892-ik esztendőt vettük alapul, mely a népszám-

[1]) Militär Statistisches Jahrbuch, für das Jahr 1892. Wien 1893.

lálási évet követte, és sorozási eredményei a népszámlálási statisztikában kitüntetett 17—19 éves korosztályokra vonatkoznak, melyek az 1892-iki sorozásnál már hadköteles korúaknak vétettek.

E forrás adatgyűjteményében a fontosabb ténykörülményekre szorítkozunk: ú. m. a sorozási eredményre, a be nem válás okaira, a beváltak termetmértékére, s a be nem váltak testi hibáira 1000 eset hányadában kifejezve.

Az alábbi két táblázat az adatokat ezred-kerületenkint mutatja be, lehetőleg nyelvvidékek szerint csoportosítva:

I. A sorozási eredmény

Ezred-kiegészítő parancsnokság	1000 *hadköteles* közül a sorozásnál					1000 *megvizsgált hadköteles* közül bevált termetre			
	bevált	nem vált be	*hadi*	*minden*	nem jelent meg	181 ctm. fölött az I–III.,	155 ctm. fölött	153—154 ctm.	153 ctm. alatt
			szolgálatra képtelennek találtatott				csak a III. korosztályból		
Túl-a-Dunán			*Magyar* vidéken						
Sopron	186	561	208	15	29	129	255	1	—
Győr	304	463	233	10	60	345	440	18	—
Komárom	245	441	223	11	70	220	182	2	—
Székes-Fejérvár . .	205	541	206	13	35	243	193	5	—
Pécs	256	511	193	31	7	674	330	2	—
Kaposvár	130	567	244	10	48	109	125	1	—
Nagy-Kanizsa . .	183	530	240	10	36	138	198	3	—
Palóczföldön									
Esztergom . . .	200	520	233	10	36	111	164	1	—
Losoncz	249	498	170	10	72	333	326	9	—
Eger	242	518	202	7	31	445	262	35	3
Kassa	236	369	149	9	236	361	380	10	—
Alföldön									
Budapest	228	534	174	10	51	312	277	7	—
Kecskemét	306	500	145	8	23	409	471	33	—
Szabadka	286	435	165	8	98	302	368	7	—
Szeged	259	505	191	7	34	172	311	8	2
Szolnok	248	528	198	9	16	208	280	10	1
Békés-Csaba . . .	246	509	210	5	30	18	233	14	—
Nagyvárad . . .	227	311	223	12	27	235	308	17	1
Debreczen	231	530	187	8	40	—	371	—	—
Szatmár	181	507	245	11	54	186	228	9	—
Székelyföldön									
Maros-Vásárhely .	308	482	163	8	38	384	440	14	—
Sz.-Udvarhely . .	343	467	101	13	73	466	580	39	6
			Német vidéken						
Zombor	405	387	135	13	57	379	535	10	—
Fehértemplom . .	200	504	212	9	69	250	200	8	—
Brassó	189	414	182	7	206	360	226	3	—
			Tót vidéken						
Pozsony	164	536	223	16	60	197	167	8	—
Trencsén	166	457	208	23	144	130	153	8	—
Eperjes	162	303	108	10	415	208	369	8	—

Ezred-kiegészítő parancsnokság	1000 *hadköteles* közül a sorozásnál					1000 *megvizsgált hadköteles* közül bevált termetre			
	bevált	nem vált be	*hadi* szolgálatra képtelennek	*minden* szolgálatra képtelennek találtatott	nem jelent meg	181 ctm. fölött az I–III.,	155 ctm. fölött csak a III.	153–154 ctm.	153 ctm. alatt korosztályból
			Román vidéken						
Arad	219	506	231	9	35	226	308	4	—
Temesvár	283	441	220	5	47	75	275	3	—
Karánsebes . . .	192	506	223	5	73	136	209	—	—
Nagyszeben . . .	243	324	180	25	228	384	279	1	—
Szászváros	269	418	194	10	106	154	376	3	—
Gyulafehérvár . .	218	474	221	11	74	451	217	8	1
Kolozsvár	274	466	191	6	61	382	282	11	—
Besztercze	342	400	213	11	33	256	365	4	—
			Orosz vidéken						
Munkács	179	482	192	12	134	314	261	6	—
Ungvár	82	328	164	9	413	111	151	5	—
M.-Sziget	147	534	260	9	48	197	175	4	—
			Szerb vidéken						
Nagy-Becskerek .	343	414	147	6	75	195	452	10	—
Ujvidék '	398	378	110	9	54	347	573	21	1
Országosan . .	224	476	194	11	92	226	282	7	0

A táblázat első része 1000 hadkötelesre, második része 1000 *megvizsgált* hadkötelesre nézve a viszonyszámokat tartalmazza.

A *bevált hadkötelesek* hányadának országos átlagát (1000 közül 224-et) — ez adatok szerint — *felülmulta* 17 magyar, 1 német, 5 román és 2 szerb nyelvű sorozó terület ujonczjutaléka; a hányad *alatt maradt* 4 magyar, 2 német, 3 tót, 3 román és 3 orosz nyelvű sorozó területé. *Legtöbbet* nyújtott: a zomborvidéki sváb (405), az újvidéki és nagybecskereki szerb (398, 343). a beszterczei román (342), s a székely-udvarhelyi, kecskeméti és győri magyar kontingens (343, 306, 304); — *legkevesebbet* az ungvári orosz (82), a kaposvári magyar (139) s a máramarosi orosz-román kontingens (147).

A *hadi szolgálatra képtelenek* hányada *legkisebb* a székely-udvarhelyi, eperjesi és újvidéki, — *legnagyobb* a máramarosi, szatmári, kaposvári és nagy-kanizsai hadkiegészítő területen. *Minden szolgálatra képtelennek* Nagy-Szebenben 25, Trencsénben 23, Kolozsvárt 6, Karán-Sebesen és Temesvárt 5—5 megvizsgáltat találtak 1000 hadköteles közül.

Lélektani rugóinál fogva érdekes a sorozásnál *meg nem jelentek* hányada. Az országos átlagon *túltettek* 2 magyar, 1 szász, 2 tót, 2 románszász és 3 orosz ezred-terület behivottjai. A legtöbb Eperjesen maradt el (415) és Ungváron (413), ezek után jött a sorban Kassa (236), Nagy-Szeben (228), Brassó (206), majd Trencsén (144), Munkács (134), Szászváros (106), végre Szabadka (98). Legpontosabbak voltak a megjelenésben: Pécs, Arad, Kecskemét, Székes-Fejérvár és Nagy-Várad.

Termetre a legmagasabb mértéket (181 cm. fölött) az esetek legnagyobb számában érték fel: a pécsi (674), székely-udvarhelyi (466), a gyulafehérvári (451) s a kecskeméti (409) ezredterület ujonczai.

II. A be nem váltak.

1000 megvizsgált hadkötelesnél tapasztalt testi hiba gyakoribb esetei

Ezred-kiegészítő parancsnokság	testi hiba miatt alkalmatlan	erőtlenség	vérbaj	idegbaj	szembaj	bélbaj	tüdőbaj	nemi szerv baja	csontbaj	térdbaj	görbe láb	ludtalp	sérvek
					Magyar vidéken								
Túl-a-Dunán													
Sopron	785	574.4	6.0	2.2	13.0	26.2	—	13.9	1.4	14.4	1.1	14.8	2.6
Győr	634	433.5	15.0	4.9	33.0	14.2	0.1	12.8	6.6	16.6	6.8	5.4	13.1
Komárom . . .	696	537.6	6.4	0.9	31.7	25.4	0.1	8.5	0.3	6.2	0.1	6.2	5.8
Székes-Fejérvár .	758	552.0	0.3	2.2	15.3	4.6	0.1	37.4	3.0	17.2	10.0	13.0	3.9
Pécs	732	599.6	6.1	3.0	11.3	30.6	0.4	10.1	0.8	5.8	3.0	4.8	5.5
Kaposvár . . .	852	553.0	15.3	6.1	16.9	20.1	—	38.2	0.3	28.7	12.8	23.9	7.7
Nagy-Kanizsa .	780	460.0	4.5	0.7	25.4	19.5	—	15.7	0.4	30.1	6.0	8.8	3.6
Palóczföldön													
Esztergom . .	752	592.7	9.4	3.3	22.5	16.5	—	11.5	3.0	19.9	4.0	8.0	8.5
Losoncz . . .	694	496.1	9.6	3.0	15.6	40.4	0.2	13.5	2.6	12.9	0.7	22.5	17.0
Eger	585	601.2	3.2	1.6	8.5	20.7	0.9	7.7	2.2	16.2	1.7	16.7	8.0
Kassa	660	516.5	6.7	2.5	10.3	27.2	0.2	16.4	0.2	26.4	4.9	22.2	1.6
Alföldön													
Budapest . . .	705	607.5	7.8	3.2	24.0	15.7	—	10.4	2.4	7.0	0.7	5.5	5.7
Kecskemét . .	636	449.6	8.3	5.6	29.0	1.1	—	52.8	4.3	12.1	2.3	4.5	9.0
Szabadka . . .	669	448.5	2.9	3.1	47.8	29.6	—	12.2	5.4	26.7	3.7	9.4	11.4
Szeged	695	554.1	6.7	3.4	28.1	32.0	0.5	10.6	2.8	15.2	0.4	10.6	2.1
Szolnok . . .	713	636.4	5.8	1.5	11.4	16.0	0.3	5.1	2.6	3.6	0.5	1.6	4.9
Békés-Csaba . .	700	615.0	2.6	0.6	13.4	12.9	—	10.8	1.4	12.2	4.2	6.1	2.9
Nagyvárad . .	731	641.2	6.7	2.2	9.7	21.4	0.2	11.9	0.7	10.2	2.0	7.2	2.9
Debreczen . . .	750	627.4	7.2	1.8	16.9	12.8	—	15.1	4.5	10.8	—	10.8	6.3
Szatmár . . .	747	629.1	5.6	5.3	12.4	17.7	0.8	15.3	3.6	15.8	9.5	13.5	7.0
Székelyföldön													
Maros-Vásárhely	637	488.2	0.7	0.8	15.0	21.1	0.2	8.2	1.4	23.6	1.1	11.3	8.4
Sz.-Udvarhely .	583	385.1	4.2	4.4	22.5	24.7	0.5	13.1	3.0	17.5	16.8	3.2	13.3
					Német vidéken								
Zombor . . .	544	375.9	6.4	4.2	45.6	23.2	0.5	9.8	2.1	7.1	1.3	5.5	5.8
Fehértemplom .	758	657.0	4.9	2.1	17.3	19.2	0.2	5.1	3.6	5.9	1.6	7.9	5.3
Brassó	722	548.0	4.0	2.1	16.1	29.8	0.9	18.7	4.9	14.5	2.8	8.8	4.2
					Tót vidéken								
Pozsony . . .	777	611.2	5.1	4.5	14.3	23.4	0.1	6.8	2.7	23.1	2.9	16.0	1.5
Trencsén . . .	746	526.0	7.5	1.6	16.0	28.0	0.1	6.8	6.2	18.5	4.7	11.1	4.3
Eperjes . . .	679	505.2	5.9	2.7	17.1	34.6	0.2	12.0	3.6	18.5	5.1	19.4	9.0
					Román vidéken								
Arad	731	665.2	3.1	3.5	9.6	20.7	0.3	6.8	1.2	5.5	0.3	5.8	5.1
Temesvár . . .	684	520.9	4.6	1.9	21.7	36.7	—	11.3	5.6	9.2	0.7	13.5	1.9
Karánsebes . .	777	671.9	2.8	4.2	11.2	26.5	—	9.5	1.2	11.2	1.1	3.3	9.2
Nagy-Szeben . .	652	346.7	6.8	9.4	27.9	44.9	0.8	35.7	2.6	34.9	13.4	4.2	13.0
Szászváros . .	644	524.8	3.9	5.0	9.4	31.5	0.2	4.8	1.3	14.0	2.5	1.9	2.9
Gyulafehérvár .	724	537.4	4.3	2.7	12.6	26.2	1.8	7.3	3.5	37.9	1.6	14.3	3.7
Kolozsvár . .	656	496.3	7.6	1.9	15.5	38.7	—	3.2	6.9	26.0	5.2	16.2	2.7
Besztercze . .	615	402.9	4.3	1.3	12.1	54.7	—	18.0	3.0	11.2	1.3	15.8	4.6

1000 megvizsgált hadkötelesnél tapasztalt testi hiba gyakoribb esetei

Ezred-kiegészítő parancsnokság	testi hiba miatt alkalmatlan	erőtlenség	vérbaj	idegbaj	szembaj	bélbaj	tüdőbaj	nemi szerv baja	csontbaj	térdbaj	görbe láb	lúdtalp	sérvek
Orosz vidéken													
Munkács . . .	768	586.9	5.4	3.8	17.0	22.9	0.8	13.9	5.5	10.2	2.6	13.7	7.2
Ungvár	806	629.8	10.6	8.1	22.9	10.6	1.5	21.9	3.7	15.6	6.9	12.3	4.6
M.-Sziget . . .	808	716.9	1.9	0.3	8.9	13.4	0.8	11.9	2.3	11.6	0.9	6.3	3.7
Szerb videken													
Nagy-Becskerek.	596	482.8	5.7	4.7	15.4	23.8	0.2	5.3	1.9	7.4	2.4	0.4	4.9
Ujvidék . . .	537	398.6	6.7	3.8	23.8	27.8	0.8	4.8	2.1	6.9	0.2	4.5	8.2

A *testi hiba* miatt való szolgálat-képtelenség esete legritkábban Ujvidéken, Székely-Udvarhelyt és Nagy-Becskereken fordult elő (537—596), — legsűrűbben Kaposvárt, Máramaros-Szigeten és Ungvárt (808—852), — elég sűrűn Sopronban, Nagy-Kanizsán, Karánsebesen és Munkácson (768—785).

Főoka a be nem válásnak általán az *erőtlenség*. Legritkább az ily eset N.-Szebenben, Székely-Udvarhelyt és Zomborban (346—385), — legsűrűbb Máramaros-Szigeten, Karánsebesen és Fehértemplomban (716—657), — elég sűrű Aradon, Nagy-Váradon, Szolnokon, Ungvárt, Szatmárt, Debreczenben és Békés-Csabán (665, 641, 636, 629, 627 és 615).

Szervi bajok főleg a következő ezredterületeken állták útját a katonává avatásnak: *vérbaj* miatt Kaposvárt (15) és Ungvárt (10); *idegbaj* miatt Nagy-Szebenben (9), Ungvárt (8); *szembaj* miatt Szabadkán (47), Zomborban (45), Győrött (33), Komáromban (31); *bélbaj* miatt Nagy-Szebenben (44), Losonczon (40), Kolozsvárt (38), Temesvárt (36); *tüdőbaj* miatt Gyulafehérvárt (1.6), Ungvárt (1.5); a *genitaliák* baja miatt Kecskeméten (52), Kaposvárt (38), Nagy-Szebenben (35); *csontbaj* miatt Kolozsvárt (6.9), Temesvárt (5.6), Munkácson (5.5); *térdbántalom* miatt Kolozsvárt (37), Nagy-Kanizsán (30), Kaposvárt (28); *sérvek* miatt Nagy-Szebenben és Győrött (13—13), (Szabadkán 11) feltűnőbb esetben 1000—1000 megvizsgált hadköteles közül.

A *testi fogyatkozások* közt leggyakoribb volt a *görbe láb:* Székely-Udvarhelyt (16), Nagy-Szebenben (13), Székes-Fejérvárt (10), s a *lúdtalp:* Kaposvárt (23), Kolozsvárt (16), Beszterczén (15), Gyulafehérvárt (14) feltűnőbb esete.

A mily megnyugtatók ez adatok arra nézve, hogy fiatalságunk harczképes részét főleg magyar vidékek szolgáltatják, — ép oly aggályos a katonasorra termett hányad átlagos *csekélysége:* alig *negyedrész* a fiatalságból, s a testi erőtlenségnek csaknem általános volta a be nem váltak állományában. Mélyebb szervi bajok és külső testi hibák inkább kivételesen fordulnak elő. Példa rá, hogy a tüdővésznek legnagyobb százalékát a katonaorvosok a megvizsgáltakon az 1000: 1.6 arányában találták. Fiatalságunk tehát átlag egészséges, de jelentékeny hányadában *satnya*, a min a higieniának gyökeres eszközökkel kell mentől előbb segíteni.

Setétebb képet tár fel a *polgári népesség egészségügye.*

Itt közöljük a 90-es évek három esztendejéről azokat a betegségi eseteket, a mik *halállal* végződtek.

1892-ben

	Magyar tájon					Tót	Orosz	Román	Szász	Sváb	Szerb	
	Túl-a-Dunán	Palócz-földön	Alföldön	Székely-földön	Együtt	vidékeken						Együtt
Fertőző *betegségek:*												
Himlő	61	80	436	414	991	518	912	960	1	—	43	2.434
Kanyaró	1.675	382	1.403	153	3.613	1.728	489	1.294	5	2	249	3.767
Vörheny	1.867	1.898	1.702	116	5.583	1.038	557	779	10	13	255	5.652
Szamárhurút	1.075	531	1.515	521	3.642	974	496	1.216	61	46	232	3.025
Roncsoló toroklob	6.018	2.603	14.702	261	23.584	2 996	574	4.787	102	162	3.434	12.055
Hagymáz	1.472	633	2.760	519	5.384	1.212	657	1.403	123	34	334	3.763
Vérhas	5.737	2.619	13.987	2.231	24,574	4.638	2.179	4.968	432	271	1.946	14.434
Gümőkor	8.177	4.061	14.985	1.826	29.049	6.480	1.837	6.422	508	487	1.130	16.864
Összesen	26.082	12.807	51.490	6.041	96.420	19.584	7.701	21.829	1.242	1.015	7.623	58.994
Nem fertőző *betegségek:*												
Gyermekaszály	2.401	1.822	4.658	637	9.518	3.648	778	2.484	243	56	988	8.197
Gyengeség	6.866	4.139	14.126	2.186	27.317	5.688	2.057	7.486	533	232	2.663	18.659
Görcs	4.924	1.519	9.319	529	16.291	2.383	1.041	4.561	68	296	2.805	11.154
Tüdőgyulladás	5.631	2.917	11.143	927	20.618	5.262	1.664	6.537	576	233	1.530	15.802
Gutaütés	1.490	646	2.701	315	5.152	1.036	352	1.104	110	83	429	3.114
Aggkór	6.948	3.589	9.382	2.182	22.101	5.416	1.347	6.947	451	316	1.641	16.118
Elmebaj	55	97	453	31	636	71	28	97	2	—	32	230
Összesen	28.315	14.729	51.782	6.807	101.633	23.504	7.267	29.216	1.983	1.216	10.088	73.274
Erőszakos *halálokok:*												
Ölés	202	137	369	39	747	626	47	220	1	9	43	946
Öngyilkosság	335	158	836	75	1.404	155	23	233	18	10	31	470
Baleset	397	331	1.195	175	2.098	667	219	429	23	31	78	1.447
Összesen	934	626	2.400	289	4.249	1.448	289	882	42	50	152	2.863
Főösszeg	55.331	28.162	105.672	13.137	202.302	44.536	15.257	51.927	3.267	2.281	17.863	135.131

[illegible]-ban

Fertőző betegségek:	Magyar [illegible] [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Együtt	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	Együtt
Himlő	[illegible]	131	[illegible]	17	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Kanyaró	345	348	1 193	331	2 997	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Vörheny	434	398	1 306	469	2 417	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Szamárhurut	461	198	331	130	1 340	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Roncsoló toroklob	2 360	1 081	4 087	683	8 161	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Hagymáz	731	407	945	175	2 258	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Vérhas	4.913	3.049	14.953	1.083	23.801	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Gümőkór	8.897	4.809	17.313	1.308	39.308	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	18.958	10.487	39.805	4.704	73.354	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Nem fertőző *betegségek:*												
Gyermekaszály	2.840	2.058	1.800	445	10.937	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Gyengeség	9.313	4.000	14.070	2.147	31.190	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Görcs	5.691	4.001	9.593	149	20.487	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Tüdőgyulladás	6.120	2.725	11.750	990	20.530	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Gutaütés	1.508	850	3.080	310	6.409	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Aggkór	9.421	4.181	10.730	1.041	20.970	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Elmebaj	267	60	759	38	1 110	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Összesen	34.188	19.475	50.399	6.958	110.987	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Erőszakos *halálokok:*												
Ölés	650	511	1.187	101	2.500	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Öngyilkosság	380	143	960	190	1.690	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Baleset												
Összesen	1.030	654	2.107	311	4 109	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Főösszeg	53.470	30.016	98.304	11.967	190.750	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

1897. évben.

Fertőző *betegségek:*	Túl-a-Dunán (*Magyar tájon*)	Palóczföldön	Alföldön	Székelyföldön	Együtt	*Tót* (vidéken)	*Orosz*	*Román*	*Szász*	*Sváb*	*Szerb*	Együtt
Himlő	165	155	354	185	859	258	72	237	25	—	55	647
Kanyaró	1.013	290	937	121	2.361	1.371	451	756	41	38	125	2.782
Vörheny	1.852	684	2.164	88	4.788	1.329	419	1.826	48	—	236	3.858
Szamárhurut	2.351	775	1.806	1.094	6.026	2.866	1.025	4.834	162	34	119	9.040
Roncsoló toroklob	2.183	1.052	2.654	850	6.739	2.331	1.200	3.083	211	31	385	7.241
Hagymáz	1.119	589	1.574	338	3.620	991	631	1.970	128	20	309	4.049
Vérhas	1.066	596	1.795	909	4.366	1.221	710	2.744	139	23	226	5.063
Gümőkor	10.674	5.098	17.409	1.963	35.144	8.161	2.433	10.506	713	455	2.261	24.529
Összesen	20.423	9.239	28.693	5.548	63.903	18.528	6.941	25.956	1.467	601	3.716	57.209
Nem fertőző *betegségek:*												
Gyermekaszály	2.145	1.569	3.553	454	7.721	2.545	634	1.919	63	72	562	5.795
Gyengeség	11.101	5.468	16.977	2.769	36.315	9.424	3.887	16.104	530	264	2.347	32.556
Görcs	5.594	2.012	9.831	688	18.125	2.985	995	5.339	237	264	2.155	11.975
Tüdőgyulladás	4.590	2.184	10.984	932	18.690	4.789	2.192	9.766	548	167	1.326	18.788
Gutaütés	1.259	687	2.843	312	5.101	1.007	203	1.509	184	64	345	3.312
Aggkór	9.328	4.273	11.157	2.408	27.166	7.448	2.324	12.691	793	291	1.742	25.289
Elmebaj	288	107	588	73	1.056	202	57	324	25	8	26	642
Összesen	34.305	16.300	55.933	7.636	114.174	28.400	10.292	47.652	2.380	1.130	8.503	98.357
Erőszakos *halálokok:*												
Ölés	102	97	195	46	440	83	31	180	5	2	35	336
Öngyilkosság	477	224	1 116	170	1.987	258	53	414	61	15	86	887
Baleset	704	436	1.395	248	2.783	76	207	912	63	12	110	1.380
Összesen	1.283	757	2.706	464	5.210	417	291	1.506	129	29	231	2.603
Főösszeg	56.011	26.296	87.332	13.648	182.287	47.345	17.524	75.114	3.976	1.760	12.450	158.169

Fertőző betegségekben a halál e 3 év alatt 445 ezer embert ölt meg; *egyéb* betegségekben 590 ezret; *erőszakos* véget közel 22 ezer ember ért. Az összes veszteség emberéletben 1 millió és 57 ezer lélek, a kik közül csak 140 ezer halt meg aggkórban. Nem mulik el egy évtized sem kisebb-nagyobb járványok nélkül; az ilyen évek betudásával, átlag 450 ezer ember hal meg országszerte évenkint. A közkórházak évi betegforgalma átlagban 200 ezerre rúg; a magánápolásban részesülő betegek létszáma meg sem állapítható; de ha szabad 1 halálesethez 10 gyógyulási esetet számítni, akkor évenkint közel 4½ millió betege van ennek az országnak. Az egészségügyi személyzet mintegy 5000 orvosból, 9000 bábából és 12 ezer oly halottkémből áll, kinek nincs orvosi oklevele. Egy-egy orvosra 900 beteg, egy-egy halottkémre 37 halott esik évenkint. A berendezés valóban olyan, mintha egészségügyünk temetkezési intézmény volna.

A *ragályos* bajok közül a *himlő* főleg a román, tót és orosz vidékeket sújtotta, — magyar vidékeken a beoltás megelőzi e bajt; kanyaró és szamárhurut is inkább látogatja a hegyi népeket, mint a sík földön lakó magyart, szerbet és svábot; a hagymázos esetek megoszlanak az összes népességben; nem így a difteria, vérhas és tuberkulozis, a mik legtöbb áldozatukat a városokban, s ezért főleg magyar vidékekről szedik. Az idézett 3 év alatt a roncsoló toroklob magyar vidéken 37 ezer, egyebütt 26 ezer, a vérhas magyar vidéken 51, egyebütt 32, a tüdővész magyar vidéken 98, egyebütt 61 ezer embert pusztított el.

A *nem fertőző* bajok legtöbbje a kisdedeket tizedeli meg: főleg a gyermekaszály, görcs és gyengeség. E három Heródes 3 év alatt 205 ezer kisdednek oltotta ki életét: 175 ezernek magyar, 130 ezernek nemmagyar vidéken.

Erőszakos halállal — mint említettük — közel 22 ezren multak ki. Ebből 7000 *emberölés* áldozata: 3700 magyar, 3300 egyéb vidéken (1400 eset tót, 1200 román, 450 szerb, alig 300 orosz és vagy 120 eset német vidéken fordult elő); — közel 8000-en *balesetek* miatt pusztultak el: 4900 magyar, 2900 körül más vidéken. Az esetek száma több is lehet, mert 1895-ről a statisztikai évkönyv nem közölte az adatokat; — végre 7000 *öngyilkossá* lett: 5000 magyar, 2000 szász vidéken (ez utóbbi esetek közül 597 tót, 965 román, 117 orosz, 210 szerb, 136 szász és 43 sváb vidéken fordult elő).

Áttérünk adataink második csoportjára.

II.

Össze fogjuk hasonlítni a *születési* s a *halálozási* eseteket.

Alapul két évet veszünk, a hogy a házasságoknál tettük. E két egymást követő év megmutatja népesedési mozgalmaink természetes hullámzását. Álljon itt róluk a következő négy táblázat:

1890-ben született

Nyelvvidékek szerint	élve		halva		az élve szülött törvényes		az élve szülött törvénytelen		Ikrek neme és száma		Ikrek születésének esete		
Magyar tájon:	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	kettős	hármas	négyes
Túl-a-Dunán . .	51.111	48.498	1.328	990	47.315	44.721	3.796	3.777	1.310	1.184	1.227	12	1
Palóczföldön . .	25.423	24.471	631	471	23.357	22.437	2.066	2.034	686	669	667	7	—
Alföldön	92.809	88.348	2.904	2.243	84.032	79.773	8.777	8.575	2.423	2.313	2.324	28	1
Székelyföldön . .	10.377	9.790	250	194	9.415	8.873	962	917	254	249	247	3	—
Együtt	179.720	171.107	5.113	3.898	164.119	155.804	15.601	15.303	4.673	4.415	4.465	50	2
Tót vidéken . . .	44.953	42.820	949	686	41.493	39.436	3.460	3.384	1.154	1.215	1.171	9	—
Orosz » . . .	16.082	15.380	134	97	14.357	13.741	1.725	1.639	422	404	413	—	—
Román » . . .	55.188	52.850	916	701	49.798	47.786	5.390	5.064	1.489	1.527	1.490	12	—
Szász » . . .	3.882	3.734	126	78	3.595	3.460	287	274	77	83	80	—	—
Sváb » . . .	1.743	1.658	40	45	1.581	1.498	162	160	31	41	36	—	—
Szerb » . . .	12.722	12.074	249	161	11.645	11.047	1.077	1.027	337	313	322	2	—
Együtt	134.570	128.516	2.414	1.768	122.469	116.968	12.101	11.548	3.510	3.583	3.512	23	—
Összesen	314.290	299.623	7.527	5.666	286.588	272.772	27.702	26.851	8.183	7.998	7.977	73	2

1890-ben elhalt

Nyelvvidékek szerint	*Kisdedek* 5 éven alul			*Zsenge* kortól *késő* korig 5 éven túl			*Az utóbbiak családi állapota*		
Magyar tájon:	fiú	lány	együtt	férfi	nő	együtt	nőtlen v. hajadon	házas	özvegy
Túl-a-Dunán . .	21.225	18.531	39.756	18.981	21.014	39.995	10.486	18.514	10.995
Palóczföldön . .	11.223	10.165	21.388	9.429	10.226	19.655	5.078	9.165	5.412
Alföldön	41.226	36.474	77.700	29.848	32.081	61.929	19.643	28.351	13.935
Székelyföldön . .	3.344	2.930	6.274	3.960	4.017	7.977	2.057	3.873	2.047
Együtt	77.018	68.100	145.118	62.218	67.338	129.556	37.264	59.903	32.389
Tót vidéken . . .	19.948	17.940	37.888	16.064	17.590	33.654	9.142	15.395	9.117
Orosz » . . .	6.111	5.424	11.535	4.498	4.944	9.442	2.834	4.408	2.200
Román » . . .	23.487	20.719	44.206	24.340	25.084	49.424	14.582	22.674	12.168
Szász » . . .	1.128	983	2.111	1.676	1.666	3.342	786	1.582	974
Sváb » . . .	728	635	1.363	620	647	1.267	337	560	370
Szerb » . . .	6.165	5.511	11.676	4.462	4.796	9.258	2.433	4.575	2.250
Együtt	57.567	51.212	108.779	51.660	54.727	106.387	30.114	49.194	27.079
Összesen	134.585	119.312	253.897	113.878	122.065	235.943	67.378	109.097	59.468

1801-ben született

Nyelvvidékek szerint	élve		halva		az élve születtek: törvényes		törvénytelen		ikrek: neme és száma		születésének esete		
	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	fiú	lány	kettős	hármas	négyes
Magyar tájon.													
Túl-a-Dunán	53.367	50.365	1.388	1.075	49.494	48.567	3.873	3.708	1.359	1.304	1.960	19	
Palóczföldön	25.775	25.089	687	499	23.710	22.985	2.065	2.194	700	710	690	6	
Alföldön . . .	97.353	91.918	3.064	2.339	88.158	89.978	9.195	8.940	2.513	2.307	2.439	14	1
Székelyföldön . .	11.371	10.682	274	208	10.309	9.633	1.069	1.040	300	250	281	2	
Együtt . .	187.866	178.054	5.413	4.114	171.671	169.143	16.195	15.911	4.883	4.570	4.000	37	1
Tót vidéken	47.148	45.553	1.048	813	43.358	41.616	3.790	3.637	1.150	1.150	1.135	19	
Orosz » .	17.082	15.825	159	124	15.237	14.113	1.845	1.719	418	400	400	3	
Román » .	60.084	57.043	917	656	54.381	51.411	5.703	5.639	1.503	1.480	1.493	6	
Szász » .	4.163	3.947	124	107	3.807	3.002	356	985	101	100	101		
Sváb »	1.878	1.678	50	30	1.009	1.533	180	143	40	48	47		
Szerb » . .	13.411	12.982	246	207	12.258	11.805	1.153	1.117	370	370	304	4	
Együtt	143.766	136.728	2.537	1.937	130.733	124.900	13.033	12.620	3.643	3.523	3.541	28	
Összesen . . .	331.632	314.780	7.950	6.051	302.404	286.343	29.228	28.437	8.526	8.093	8.210	65	1

1801-ben elhalt

Nyelvvidékek szerint	Kisdedek 5 éven alul: fiú	lány	együtt	Zsenge kortól késő korig 5 éven túl: férfi	nő	együtt	Az utóbbiak családi állapota: nőtlen v. hajadon	házas	özvegy
Magyar tájon:									
Túl a-Dunán . .	24.293	21.019	45.312	19.774	22.181	41.955	13.034	18.040	10.679
Palóczföldön .	11.393	10.433	21.826	10.058	10.730	20.780	5.030	9.910	5.040
Alföldön	43.953	38.095	82.048	31.063	34.537	66.500	22.270	29.290	14.941
Székelyföldön . .	3.661	3.097	6.758	3.658	3.803	7.591	1.900	3.012	1.940
Együtt	83.300	73.244	156.544	65.448	71.317	136.705	40.200	60.154	36.411
Tót vidéken . . .	19.547	17.257	36.804	15.705	17.499	33.204	9.200	14.806	9.166
Orosz » . . .	6.885	6.010	12.895	4.707	5.287	10.084	3.170	4.057	2.257
Román » . . .	24.262	21.089	45.351	22.007	26.047	46.554	13.638	21.206	11.648
Szász » . . .	1.350	1.232	2.582	1.572	1.000	3.229	774	1.400	995
Sváb » . . .	874	746	1.620	613	718	1.330	300	584	459
Szerb » . . .	5.840	5.188	11.087	4.274	4.651	8.925	2.144	4.145	2.100
Együtt	58.707	52.122	110.880	40.028	58.767	103.385	30.589	47.259	30.551
Összesen	142.007	125.366	267.433	115.076	126.074	240.150	72.789	107.400	60.962

Hadd egészítsük ki az így nyert képet a *születéseknek évszakonkint* való megoszlásával, s a főbb adatcsoportok viszonyszámaival.

Nyelvvidékek szerint	Születések 1890-ben évszakonkint				Születések száma	Nők száma a termékenység korában	Termékeny korú 1000 nőre születés	Vidékenkint ezer magzat közűl		
	télen	tavaszszal	nyáron	őszszel				törvényes	törvénytelen	holt
Magyar tájon:										
Túl-a-Dunán . . .	26.900	26.139	25.199	23.689	101.927	751.001	135.72	902.96	74.30	22.74
Palóczföldön . .	13 325	13.340	12.430	11.901	50.996	358.359	142.30	898.00	80.40	21.60
Alföldön	48.272	48.467	46.437	43.128	186.304	1,178.573	158.06	879.27	93.12	27.61
Székelyföldön . .	5.282	5.692	5.039	4.598	20 611	144.490	142.64	887.30	91.16	21.84
Együtt	93.779	93.638	89.105	83.316	359.838	2,432.423	147.88	889 09	85.87	25.04
Tót vidéken . . .	23.837	23.294	21.392	20.885	89.408	619.990	144.20	905.17	76.54	18.29
Orosz » . . .	8.756	8.129	7.603	7.205	31.693	184.218	172.09	886.57	106.14	7.23
Román » . . .	28.465	30.743	27.992	22.455	109.655	821.332	133.50	889.92	95.33	14.75
Szász » . . .	1.949	1.979	2.040	1.852	7.820	63.609	121.94	902.18	71.74	26.08
Sváb » . . .	893	925	892	776	3.486	22.720	153.43	883.25	92.37	24.38
Szerb » . . .	6.746	6.382	6.716	5.362	25.206	158.524	159.00	900.26	83.47	16.27
Együtt . . .	70.646	71.452	66.635	58.535	267.268	1,870.393	142.89	895.87	88.48	15.65
Országosan . . .	164.425	165.090	155.740	141.851	627.106	4,302.816	145.64	891.97	86.99	21.04

Nyelvvidékek szerint	1000 elhalt *kisded* közűl		1000 elhalt *felnőtt* közűl		Családi állapota *vidékenkint elhalt* 1000—1000 felnőttnek *1890-ben*			*1891-ben*		
	1890-ben	1891-ben	1890-ben	1891-ben	nőtlen s hajadon	házas	özvegy	nőtlen s hajadon	házas	özvegy
Magyar tájon:										
Túl-a-Dunán . . .	156.59	169.43	169.51	174.70	262.19	462.90	274.91	310.67	430.20	259.13
Palóczföldön . .	84.24	81.61	83.31	86.57	258.36	466.99	275.35	285.25	443.02	271.73
Alföldön	306.03	309.04	262.48	276.91	317.19	457.80	225.01	334.98	440.85	224.67
Székelyföldön . .	24.71	25.27	33.90	31.32	257.87	485.52	256.61	260 60	480.26	259.14
Együtt	571.57	585.35	549.10	569.50	287.63	462.37	250.00	315.87	439.33	244.70
Tót vidéken	149.23	137.62	142.64	138.51	271.65	457.45	270.90	278.56	445.98	275.46
Orosz »	45.43	48.22	40.02	41.99	300.10	466.90	233.00	314.36	461.32	223.82
Román »	174.11	171.82	209.47	193.85	295.05	458.76	246.19	292.95	456.85	250.20
Szász »	8.31	9.66	14.16	13.46	235.19	473.37	291.44	239.48	452.66	307.86
Sváb »	5.37	6.06	5.37	5.52	265.98	441.09	292.03	294.12	440.42	265 46
Szerb »	45.98	41.27	39.24	37.17	262.80	494.16	243.04	262.63	498.04	239.33
Együtt	428.43	414.35	450.90	430.50	283.06	462.40	254.54	286.13	457.05	256.82
Összesen	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	285.58	462.38	252.04	303.07	447.25	249.68

E táblázatok adattömegéből a következő tanulságok vonhatók.

Nézzük a *születési* viszonyokat az 1890-ik évről. *Országos* átlagban *1000 nő* közül (a 16—59 évesek számításával) $145_{.64}$ részesült az *anyaság örömében*: $147_{.35}$ szülés esik magyar. $142_{.39}$ nem magyar vidékre. Legnagyobb az anyák arányszáma orosz vidéken (1000 nő közül 172), legkisebb a szász vidéken (122); átlag *alatt* maradnak: a román (133), tót vidék (144), a székelyföld (142), a Túl-a-Duna (135) s a paloczföld (142). — *túllépi* az átlagot a szerb (159), a sváb vidék (153) s az alföld (158).

Vegyünk alapul vidékenkint *1000 magzatot*, hogy megláthassuk eloszlásukat a *törvényes* és *törvénytelen* élő, meg a *halva született* gyermekek közt: *országos* átlagban $891_{.97}$ törvényes magzatra $86_{.99}$ törvénytelen, s e kétrendbeli élő magzatokra $21_{.04}$ holt magzat esik. Magyar vidékeken túlteng a holt gyermekek száma: ezer magzat közül $25_{.04}$ halva született, — ennek folytán az élők aránya leszáll $889_{.09}$ törvényes, $85_{.87}$ törvénytelen magzatra. Nem-magyar vidékeken kevesebb a holt gyermek: $15_{.65}$, s ehhez képest megnövekszik a törvényes élő gyermekek aránya $895_{.87}$-re, s a törvényteleneké $88_{.48}$-ra. Legtöbb holt gyermek az alföldön ($27_{.61}$), legkevesebb orosz vidéken ($7_{.39}$) fordul elő. Legtöbb törvényes élő magzat jut viszonylag tót (905) s legkevesebb sváb vidékre (886), — végre legtöbb a törvénytelen gyermek orosz ($106_{.17}$), legkevesebb a szász földön ($71_{.74}$).

Évszakok szerint az orosz, tót és szerb vidéken a legtöbb születés *télre*, — román, szász és sváb vidéken *tavaszra*, — a magyar vidékek közül Túl-a-Dunán télre, egyebütt szintén tavaszra esik. A különbözet nem nagy, de következetes; abban pedig minden vidékre nézve egyenlő a nizus, hogy a *legkevesebb születés az őszi hónapokat* érje. Amazok megfelelnek a tavaszi és nyári, emez a téli fogantatásnak felel meg.

Ikerszülött egy év alatt 16 ezernél több jött a világra; a szülések száma meghaladta a 8000-et. Legtöbb ikerszülött az alföldre (4736), legkevesebb a sváb földre esett (72). A *kettős* ikrek párja 7977 volt; de előfordult 73 *hármas*, sőt 2 *négyes* szülés is, — amazok legtöbbje az alföldön, Túl-a-Dunán s a román vidéken, emezek egyike Túl-a-Dunán, másika az alföldön.

Az 1891. év jóval termékenyebb volt gyermekáldásban az előzőnél, — de a születési többlet csaknem számtani pontossággal oszlott meg az imént bemutatott tételek közt az egész vonalon: a többlet arányában megnőtt az élő, törvényes és törvénytelen magzatok száma, az ikreké is, sőt fájdalom — a holt magzatoké is. Látszik, hogy a természet következetesen jár el évről-évre.

A *halálozási* táblák szomorú bizonyosság gyanánt állítják elénk azt, a mit a halandóság kiszámításánál s a halálos betegségek tárgyalásánál jeleznünk kellett: a *magyar vidékek nagyobb halandóságát*, szemben a többi vidékekkel, s főleg a *magyar kisdedek nagyobb pusztulását*, szemben a többi kisdedekkel.

Hasonlítsuk össze a két szomszédos esztendőt: az 1890. és 1891. évek

halottjait. 1890-ben a meghaltak száma 489 ezer volt, s ebből 274 ezer esett magyar, 215 ezer nem-magyar vidékre, mely elosztás a magyar vidék nagyobb lélekszámának *csak részben* felel meg. Erről meggyőzhet a következő év, mely még több halottal zárta mérlegét: 1891-ben meghalt 507 ezer ember, s ebből magyar vidékre esett 293, más vidékre 214 ezer. Vagyis: az 1891-ik év rosszabb volt az előbbinél, de *csak magyar vidékeken*, mert egyebütt javult az állapot: amott a halandóság 274-ről 293 ezerre nőtt, emitt 215-ről 214 ezerre apadt.

Mit jelent ez? Megtudjuk abból, ha a *kisdedek* s a felnőttek halandóságát a két évről összemérjük. 1890-ben elhalt 253 ezer kisded és 235 ezer felnőtt, vagyis *5 éven alul több élet pusztult el*, mint a *többi korosztályokban együtt*. Ámde *magyar* vidékre 145 ezer kisded és 129 ezer felnőtt, *más* vidékekre 108 ezer kisded és 106 ezer felnőtt halott jutott; vagyis *magyar vidékeken 46 ezerrel*, nem-magyar vidéken alig *2 ezerrel több* kisded halt meg ekkor, mint felnőtt. 1891-ben még nagyobb volt a halál követelte tributum: *elpusztult 267 ezer kisded*, és 240 ezer felnőtt. Amazok közül 156 ezer magyar és 110 ezer nem-magyar, — emezek közül 136 ezer magyar, és 103 ezer nem-magyar vidéken; *felnőttekben tehát magyar vidékek 33 ezer lélekkel, kisdedekben 46 ezer lélekkel vesztettek többet más* vidékeknél.

A *viszonyszámok* ugyanezt mondják, csak még élesebben kifejezve. *Ezer elhalt kisded* közül 1890-ben magyar vidékre jutott 571, más vidékre 428, — 1891-ben pedig magyar vidékre 585, más vidékre 414. Az arányszámok természete hozza magával, hogy az egyik vidék arányának megnövekedése lecsökkenti a másikét, — így javul meg a nem-magyar vidékek kisded-halandóságának mérlege egy rosszabb esztendőben, a magyar mérleg megromlása folytán. Hasonló az eset a felnőttek példájával. Ezer felnőtt halott közül 1890-ben magyar vidékre jutott 549, más vidékre 450, — 1891-ben pedig magyar vidékre 569, más vidékre 430.

Ez állapoton *városaink* fejlettebb közegészségügyi viszonyai és segélyforrásai vajmi keveset változtatnak. Ime a halálozások 1891-ről:

	meghalt			meghalt	
	összesen	ebből kisded		összesen	ebből kisded
Budapesten . . .	14.355	6.367	Aradon	1.452	700
Debreczenben . .	1.852	865	Nagyváradon .	1.320	650
Szegeden	2.577	1.386	Kolozsvárt . .	1.029	455
Pozsonyban . .	2020	883	Temesvárt . .	1.228	515
Szabadkán . . .	2.421	1.247	H.-M.-Vásárhelyt	1.992	954
Kassán	1.062	558	Zomborban . .	1.034	472
Kecskeméten . .	1.591	833	Székesfejérvárt .	884	442

A kisded-halandóság rettenetes aránya valóban *nemzeti szerencsétlenség* nekünk.

Csekély vigasztalást csak a születések és halálozások egybevetése nyújthat. Terjeszszük ki ezt az utolsó évekre:

Nyelvvidékek szerint	*Élve születtek* az 1890—97. években				
Magyar tájon:	1890-ben	1891-ben	1894-ben	1895-ben	1897-ben
Túl-a-Dunán	99.609	103.732	104.634	103.617	102.754
Palóczföldön . . .	49.894	50.864	52.679	53.645	50.328
Alföldön	181.157	189.271	190.810	192.076	194.461
Székelyföldön . . .	20.167	22.053	21.550	22.888	22.312
Együtt . . .	350.827	365.920	369.673	372.226	372.655
Tót vidéken	87.773	92.401	93.269	94.694	91.124
Orosz »	31.462	32.907	33.134	34.148	34.268
Román »	108.038	117.127	114.493	119.513	116.266
Szász »	7.616	8.110	7.602	7.998	8.059
Sváb »	3.401	3.554	3.713	3.547	3 462
Szerb »	24.796	26.393	25.289	24.092	24.329
Együtt . . .	263.086	280 492	277.500	283.992	277.508
Összesen . . .	613.913	646.412	647.173	656.218	650.163

Nyelvvidékek szerint	*Elhaltak* az 1890—97. években				
Magyar tájon:	1890-ben	1891-ben	1894-ben	1895-ben	1897-ben
Túl-a-Dunán	79.751	87.267	74.279	74.570	71.719
Palóczföldön	41.043	42.615	38.702	38.113	34.037
Alföldön	139.629	149.148	135.394	137.907	126.476
Székelyföldön . . .	14.251	14.279	16.770	15.550	16.704
Együtt . . .	274.674	293.309	265.145	266.140	248.936
Tót vidéken	71.542	70.068	67.125	67.135	62.035
Orosz »	20.977	22.979	23.110	20.794	21.048
Román »	93.630	92.505	88.583	86.316	95.576
Szász »	5.453	5.814	5.908	5.520	5.612
Sváb »	2.630	2.946	2.540	2.734	2.480
Szerb »	20.934	19.962	20.170	18.722	17.060
Együtt . . .	215.166	214.274	207.436	201.221	203.811
Összesen	489.840	507.583	472.581	467.361	452.747

Nyelvvidékek szerint	A *születések* %-a évenkint					A *halálozások* %-a évenkint				
Magyar tájon:	1890.	1891.	1894.	1895.	1897.	1890.	1891.	1894.	1895.	1887.
Túl-a-Dunán .	$16._{22}$	$16._{05}$	$16._{17}$	$15._{79}$	$15._{80}$	$16._{29}$	$17._{20}$	$15._{72}$	$15._{95}$	$15._{84}$
Palóczföldön .	$8._{13}$	$7._{87}$	$8._{14}$	$8._{18}$	$8._{18}$	$8._{39}$	$8._{39}$	$8._{19}$	$8._{15}$	$7._{32}$
Alföldön . . .	$29._{51}$	$29._{28}$	$29._{49}$	$29._{27}$	$29._{90}$	$28._{50}$	$29._{38}$	$28._{65}$	$29._{50}$	$27._{93}$
Székelyföldön .	$3._{28}$	$3._{41}$	$3._{33}$	$3._{49}$	$3._{43}$	$2._{90}$	$2._{81}$	$3._{54}$	$3._{38}$	$3._{69}$
Együtt . .	$57._{14}$	$56._{61}$	$57._{13}$	$56._{73}$	$57._{31}$	$56._{08}$	$57._{78}$	$56._{10}$	$56._{93}$	$54._{98}$

Nyelvvidékek szerint	A *születések* %-a évenkint					A *halálozások* %-a évenkint				
	1890.	1891.	1894.	1895.	1897.	1890.	1891.	1894.	1895.	1897.
Tót vidéken . .	14.30	14.29	14.41	14.43	14.02	14.60	13.80	14.20	14.36	13.70
Orosz » . .	5.13	5.09	5.12	5.20	5.27	4.29	4.53	4.38	4.44	4.65
Román » . .	17.60	18.12	17.69	18.21	17.89	19.12	18.23	18.75	18.46	21.11
Szász » . .	1.24	1.26	1.18	1.22	1.24	1.12	1.25	1.26	1.18	1.24
Sváb » . .	0.55	0.55	0.57	0.54	0.53	0.51	0.58	0.53	0.58	0.55
Szerb » . .	4.04	4.08	3.90	3.67	3.74	4.28	3.93	4.28	4.05	3.77
Együtt . .	42.36	43.29	42.87	43.27	42.69	43.92	42.22	43.90	43.07	45.02
Összesen . . .	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Az abszolut számok szerint a születések lényegesen felülmulják a halálozásokat; a viszony számok egyes vidékekre évenkint eső hányad hállámzását mutatják be. A születések többlete volt:

	magyar vidékeken	egyéb vidékeken	összesen
1890-ben	76.153 lélekkel	47.920 lélekkel	124.073 lélekkel
1891-ben	72.611 »	66.218 »	138.829 »
1894-ben	104.528 »	70.064 »	174.592 „
1895-ben	116.086 »	82.771 »	198.857 „
1897-ben	123.719 »	73.697 »	197.416 „
Összesen	493.097 lélekkel	340.670 lélekkel	833.767 lélekkel

Hasonló eredménnyel záródnak a többi évek is az utolsó másfél évtizedről. Mi nem sajnáltuk a fáradságot, s kiszámítottuk a születési és halálozási különbözet százalékát 1881-ig visszamenőleg, hogy láthatóvá tegyük 16 évi *természetes népszaporodásunk haladványsorát vidékenkint.* Ime e táblázat róluk:

A *természetes szaporodás* 16 évről %-ban kifejezve.

Nyelvvidékek szerint	1881-ben	1882-ben	1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben
Magyar tájon:							
Túl-a-Dunán . . .	8.63	10.60	12.64	14.24	12.19	13.09	9.40
Palóczföldön . . .	5.15	11.09	12.34	14.13	8.50	11.84	11.12
Alföldön	10.15	9.44	15.01	17.04	14.76	14.00	10.19
Székelyföldön . . .	9.42	3.13	9.64	13.01	13.31	12.61	5.65
Együtt . . .	8.72	9.64	18.52	15.47	12.95	13.32	9.79
Tót vidéken	4.63	11.02	9.61	12.16	10.16	13.01	7.76
Orosz »	4.06	11.88	14.34	18.13	13.99	17.63	17.81
Bomán »	7.56	0.59	12.93	14.19	12.55	13.34	9.62
Szász »	8.66	6.87	12.48	12.32	12.47	10 97	5.13
Sváb »	3.67	7.98	10.97	14.82	8.24	7.45	6.45
Szerb »	20.26	7.47	17.81	19.35	18.25	14 87	12.65
Együtt . . .	7.35	6.04	12.05	14.31	12.35	13.62	9.89
Összesen	8.12	8.07	12.89	14.96	12.69	13.45	9.83

Nyelvvidékek szerint	1888-ban	1889-ben	1890-ben	1891-ben	1892—94-ben	1895-ben	1896—97-ben
Magyar tájon:							
Túl-a-Dunán . . .	9.94	13.74	7.47	6.17	23.34	10.37	22.22
Palóczföldön . . .	10.35	11.95	7.28	6.75	21.70	12.27	29.03
Alföldön	12.92	15.37	10.03	9.58	33.95	12.60	29.36
Székelyföldön . . .	11.41	14.93	14.14	14.60	33.19	13.15	19.07
Együtt . . .	11.24	14.37	9.10	8.43	29.66	11.87	26.37
Tót vidéken	10.79	15.34	7.77	10.66	33.54	12.29	27.41
Orosz »	19.22	22.59	16.15	15.67	47.09	19.09	36.94
Román »	11.35	10.71	5.03	8.57	25.92	11.16	13.05
Szász »	8.55	10.40	9.73	10.39	25.48	10.76	17.71
Sváb »	5.27	14.56	9.05	7.14	29.10	9.22	21.33
Szerb »	14.57	13.12	6.53	11.27	8.62	8.90	22.22
Együtt . . .	12.14	13.64	7.38	10.14	28.53	12.90	21.86
Összesen	11.63	14.05	8.25	9.17	29.37	12.01	24.46

A természetes szaporodás e képén a vándor népesség hullámzása sokat változtat. Helybeliek elköltöznek, mások jönnek helyükbe, s csak a különbözet betudásával állapíthatni meg a *tényleges szaporodást.*

A 80-as évekről a statisztikai hivatal közzétette a *vándorlási hányadot* az összes megyékre és országtájakra nézve, kiszámítva *abszolut számokban*, mennyivel és hol szaporodott vagy fogyott tényleg a népesség. Mi ugyanez anyagot most *viszonyszámokká átváltoztatva* adjuk, hogy közönségünk összehasonlíthassa a két módszert az 1881—1889 évek *természetes* és *tényleges* szaporodásának arányszámaiban.

A *tényleges szaporodás* a nyolczvanas években °/₀-ban kifejezve:

Nyelvvidékek szerint az	1881.	1882.	1883.	1884.	1885.	1886.	1887.	1888.	1889.
Magyar tájon:			é	v	e	k	b	e	n
Túl-a-Dunán	4.26	6.75	8.92	10.45	8.47	9.38	5.71	5.38	10.90
Palóczföldön	2.34	8.99	8.56	11.38	5.78	9.14	8.45	7.70	9.33
Alföldön	12.61	11.67	17.41	19.43	17.09	16.20	12.48	15.13	17.33
Székelyföldön . . .	5.00	—1.26	5.23	8.62	8.96	8.70	1.39	7.14	10.70
Együtt . . .	7.92	13.25	12.74	14.70	12.19	12.57	9.05	10.41	13.64
Tót vidéken	0.43	5.77	4.39	6.97	5.07	7.87	2.88	5.72	10.99
Orosz »	2.42	10.25	12.72	13.98	12.42	16.07	12.98	17.71	21.11
Román »	7.00	0.04	11.23	13.65	12.01	12.80	9.10	11.03	10.90
Szász »	1.12	—0.34	5.26	5.14	5.22	3.85	—1.95	1.45	3.32
Sváb „	—6.16	—1.91	1.05	4.90	—1.62	—2.42	—3.45	—4.66	4.57
Szerb »	17.22	4.48	14.83	16.41	15.36	12.02	9.84	11.78	10.36
Együtt . . .	4.55	3.25	9.27	11.55	9.62	10.92	7.22	9.50	11.01
Összesen	6.45	6.40	11.23	13.33	11.08	11.08	8.26	10.07	12.50

Szembetűnő a két módszer eltérése. A *természetes* szaporodás haladványsora elég egyenletesen oszlik meg minden vidék közt, s 1889-ig csekély hullámzással mindenütt emelkedik. A *tényleges* szaporodás eredménye a vándorlási különbözet betudása folytán amazt *lényegesen megváltoztatta:* a honnét elköltözött a vándorló nép, ott *meg is fogyott a népesség*, daczára a természetes szaporodásnak. Szaporodott a székelyföldön, a szász és sváb vidéken 2—14%-kal, de mérlege a kivándorlás és elköltözés folytán *1—6%-nyi passivát* mutat. Csak a *magyar alföldön* s az *orosz vidéken* látni tényleges szaporodást: amott a belföldi vándor elem összetódulása, emitt a galicziai zsidók tömeges beáramlása folytán.

A 90-es évek *tényleges* állapotát s az egyes vidékekre eső vándorlási hányadot majd csak akkor fogjuk ismerhetni, ha az új számlálás alapján a tényleges népszámot s a vándor-népesség lélekszámát vidékenkint ismerjük.

Feladatunk most a *gazdasági statisztika* anyaga elé állít, hogy anyagi életviszonyaiban is lássuk ez ország népességét fajnépeivel és nyelvvidékeivel.

Az anyagi élet.

[illegible]

[illegible]

[illegible]	Keresők			Eltartott		
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	egyén
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Nyelvvidékek szerint	Keresők			Eltartott		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Tót vidéken . .	608.406	245.132	853.538	389.050	851.591	1,240.641
Orosz » . .	193.280	72.851	236.131	131.280	261.033	392.313
Román » . .	917.784	278.045	1,195.829	514.252	1,163.864	1,678.116
Szász » . .	68.319	26.780	95.099	39.815	87.175	126.990
Sváb » . .	27.317	8.785	36.102	15.233	33.715	48.948
Szerb » . .	178.477	50.007	228.484	115.876	246.900	362.776
Együtt	1,993.583	681.600	2,675.183	1,205.506	2,644.278	3,849.784
Összesen . . .	4,658.465	1,543.583	6,202.048	2,791.514	6,139.932	8.931.446

Nyelvvidékek szerint	Vidékenkint 1000 lélek közül kereső		eltartott	
Magyar tájon:	férfi	nő	férfi	nő
Túl-a-Dunán . .	$314_{.30}$	$104_{.96}$	$180_{.65}$	$400_{.09}$
Palóczföldön .	$302_{.83}$	$105_{.35}$	$181_{.40}$	$410_{.72}$
Alföldön . . .	$306_{.75}$	$93_{.70}$	$187_{.81}$	$411_{.74}$
Székelyföldön .	$324_{.45}$	$114_{.19}$	$180_{.64}$	$380_{.72}$
Együtt	$309_{.56}$	$100_{.13}$	$184_{.24}$	$406_{.27}$
Tót vidéken . . .	$290_{.52}$	$117_{.96}$	$185_{.78}$	$406_{.64}$
Orosz » . . .	$293_{.34}$	$110_{.64}$	$199_{.38}$	$396_{.44}$
Román » . . .	$319_{.35}$	$96_{.75}$	$178_{.93}$	$404_{.97}$
Szász » . . .	$307_{.62}$	$120_{.38}$	$179_{.28}$	392.[illegible]
Sváb » . . .	$321_{.19}$	$103_{.30}$	$179_{.10}$	$396_{.41}$
Szerb » . . .	$301_{.86}$	$84_{.37}$	$195_{.99}$	$417_{.58}$
Együtt	$305_{.53}$	$104_{.46}$	$184_{.75}$	$405_{.26}$
Osszesen . . .	$307_{.83}$	$102_{.00}$	$184_{.46}$	$405_{.71}$

Országos átlagban 1000 lélekre $409_{.83}$ kereső és $590_{.17}$ eltartott esik; a keresők közül $307_{.83}$ férfi, $102_{.00}$ nő, — az eltartottak közül $184_{.46}$ férfi és $405_{.71}$ nő.

Nyelvvidékek szerint: ez *átlagnál több kereső* van Túl-a-Dunán (418), a székelyföldön (438), román vidéken (415) s a szász és sváb vidéken (egyenkint 424); az *átlagnál kevesebb* a kereső a palóczföldön (407), az alföldön (399), a tótságban (407), orosz vidéken (403) és szerb vidéken (385).

Nemek szerint: *felülmulja* az átlagot a kereső *férfi népesség* Túl-a-Dunán (314), a székelyföldön (324), román vidéken (319) és a svábságban (321), — s a kereső *női népesség* Túl-a-Dunán (104), a palóczföldön (105), a székelyföldön (114), a tótságban (117), a szászföldön (120) s a svábföldön (103); *alatta marad* az átlagnak a *férfi munka* a palóczföldön (302), az alföldön (306), a tótságban (290), orosz földön (293), a szászföldön ($307_{.62}$) s a szerb vidéken (301), — s a *női munka* az alföldön (93), a román vidéken (96) s a szerb vidéken (84).

Legtöbb kereső van a székelyföldön (438), legkevesebb a szerb vidéken (389); legtöbb a kereső férfi a székelyföldön (324), legkevesebb a tótságban (290), — legtöbb a kereső nő a szászföldön (120), legkevesebb a szerb vidéken (84). Magasabban kiemelkedik a kereső nők aránya

Keresők és eltartottak	Magyar vidéken				
	Túl-a-Dunán	Palócz-földön	Al-földön	Székely-földön	*Együtt*
Értelmi foglalkozás					
Keresők	18.248	9.697	38.975	3.889	70.809
Eltartottak	41.437	23.066	86.537	9.418	160.458
Őstermelés					
Keresők	661.848	276.526	791.859	185.718	1,865.451
Eltartottak	975.323	429.038	1,328.477	194.924	2,927.762
Ipar és forgalom					
Keresők	191.670	97.981	385.965	25.487	701.058
Eltartottak	290.874	151.533	510.619	35.342	988.368
Járadékosok					
Keresők	22.881	10.861	39.152	2.307	75.201
Eltartottak	16.545	8.584	37.809	1.356	64.294
Katonák					
Eltartott háznépe	2.314	1.369	4.600	374	8.657
Hivatali szolgák					
Keresők	4.118	2.648	18.012	946	20.719
Eltartottak	8.222	5.425	25.742	1.605	40.994
Napszámosok					
Keresők	212.798	95.999	385.519	63.920	758.236
Eltartottak	187.889	86.764	432.602	52.217	759.472
Egyéb foglalkozásúak					
Keresők	6.058	3.704	18.947	974	29.678
Eltartottak	8.399	6.285	20.457	981	36.122
Ismeretlen foglalkozásúak					
Keresők	1.858	663	2.994	208	5.718
Eltartottak	8.109	4.915	44.712	760	58.496
A közállomány terhére eltartott					
Munkaképtelenek	7.917	4.135	12.585	1.433	26.070
Rabok	2.575	1.712	5.631	275	10.193
Hozzátartozóik	343	218	189	26	776
Együtt	10.835	6.065	18.405	1.734	37.059
Összesen					
Keresők	1,118.969	498.074	1,676.428	288.899	3,526.865
Eltartottak	1,549.947	723.044	2,509.960	298.711	5,081.662

a női munka, mint a kereső férfiaké a férfi munka körében: a palócz, tót, orosz és szász vidékeken. A keresők arányával szükségkép lépést tart az eltartottaké: ahol sok a kereső, ott kevés az eltartott, és több eltar-

tottra kevesebb kereső esik. Ez az oka annak, hogy az alföldön, hol sok a város, iskola és iskolás gyermek, aránylag oly kevés a kereső nép.

Lássuk most a keresők és eltartottak vidékek szerint való *megoszlását* a különböző *foglalkozási* ágak közt:

Tót	*Orosz*	*Román*	*Szász*	*Sváb*	*Szerb*	Együtt	*Országosan*
		vidéken					
15.246	**4.228**	**19.982**	**2.290**	**593**	**8.364**	**45.658**	**411.662**
36.195	11.451	44.920	5.607	1.263	8.010	107.446	267.904
508.728	**156.141**	**805.958**	**60.568**	**21.826**	**180.538**	**1,688.249**	**8,548.700**
783.701	251.334	1,193.764	81.719	27.766	225.878	2,564.162	5,491.924
156.592	**81.198**	**155.833**	**15.877**	**6.567**	**81.487**	**897.549**	**1,098.602**
248.448	57.805	226.693	23.283	10.517	51.209	617.955	1,606.323
16.701	**2.985**	**17.468**	**1.420**	**1.109**	**5.584**	**45.217**	**120,418**
14.302	2·771	15.554	1.491	617	4.822	39.557	103.851
2.011	353	2.806	512	72	264	6.018	14.675
8.990	**1.181**	**4.970**	**457**	**128**	**1.136**	**11.862**	**82.581**
8.546	2.779	8.753	859	301	2.315	23.553	64.547
146.142	**69.151**	**185.173**	**14.057**	**6.271**	**54.681**	**475.428**	**1,283.661**
121.548	59.737	163.130	12.185	7.689	65.922	430.211	1,189.683
4.948	**793**	**5.844**	**831**	**68**	**1.242**	**12.729**	**42.407**
6.173	867	5.911	384	60	1.369	14.764	50.886
1.191	**514**	**1.156**	**96**	**85**	**504**	**8.496**	**9.214**
7.403	2.523	8.457	350	261	1.679	20.669	79.179
9.120	1.716	4.760	423	387	800	17.206	43.276
3.009	939	3.238	177	8	498	7.869	18.062
185	38	130	—	7	10	374	1.136
12.314	2.693	8.128	600	402	1.308	25.449	62,474
853.538	**266.181**	**1,195.829**	**95.099**	**86.102**	**228.484**	**2,675.183**	**6,202.048**
1,240.641	892.313	1,678.116	126.990	48.948	362.776	3,849 784	8,931.446

Mennyi eltartott terheli az egyes kereseti ágakat és vidékenkint a kereső népességet, — 1000 lélekre nézve tételenkint kiszámítottuk. Ime az eredményről a kimutatás: — Vidékenkint 1000 keresőre eltartott:

Kereseti ágak	Magyar vidéken Túl-a-Dunán	Palóczföldön	Alföldön	Székelyföldön	Együt
Értelmi foglalkozás	2.270	2.379	2.220	2.422	2.266
Őstermelés	1.475	1.552	1.678	1.436	1.569
Ipar és forgalom	1.518	1.547	1.323	1.389	1.410
Járadékosok	723	790	966	589	855
Hivatali szolgák	1.997	2.058	1.978	1.697	1.979
Napszámosok	883	904	1.122	817	1.002
Egyéb foglalkozásúak	1.388	1.697	1.080	1.008	1.217
Ismeretlen foglalkozásúnak . . .	4.376	7.413	14.934	3.654	10.230
A *közállomány* terhére eltartottak	10	12	11	7	11
Az *összes népességre* nézve . .	1.385	1.452	1.497	1.279	1.441

A kereseti ágak megjelölésében a foglalkozási statisztika rendszerét követtük. *Értelmi* foglalkozásnak tekintjük a kizárólag szellemi munkát, — *őstermelésnek* a föld-, erdő- és bányaművelést; az *ipar és forgalom* munkaköréhez számítjuk a gyári-, kézmű- és háziipart, a kereskedelmet és a közlekedés eszközeit; *járadékos* alatt nemcsak a tőkepénz kamataiból élőt értjük, hanem a nyugdíjasokat és kegydíjasokat is, a kik már nem dolgozhatnak; *napszámosok* a minden rendbeli munkabéresek, a kik testi erejüket értékesítik; *egyébb foglalkozású*, a ki e csoportok egyikéhez sem tartozik; *hivatali szolgáknak* azokat nevezzük, kik a statisztikában az értelmi pályák szolgai alkalmazottjainak neveztetnek, — a szellemi munkások csoportjától elkülönítettük őket, s hivatali szolgáknak hívjuk, mert nem házi cselédek, nem is munkabéresek, hanem állásbeliek. A *közállomány terhére* eltartottak sorába a szegényházak ápoltjai, az alamizsnások, kéregetők, s a vizsgálati fogságban levő és elítélt rabok tartoznak. Az *ismeretlen foglalkozásúaknak* — szerintünk — két osztálya van: jelenlevők, kiknek foglalkozását a statisztika nem puhatolhatta ki, s távollevők, kiknek foglalkozását otthon maradt eltartottjaik sem tudják, — ezek a *kivándorlók hátrahagyottjai.* Végre föl kellett vennünk az eltartottak közé a *katonák* háznépét is, — magukat a keresőket nem vehettük fel: amazok hozzátartoznak a megszámlált polgári népességhez, emezek ellenben a katonai állományhoz számíttatván, a polgári állományból ép úgy hiányzanak, mint a külföldre eltávozottak.

Hasonlítsuk már most össze a kereső életpályák terhét s gondjait: az *eltartottakat* 1—1000 keresőre nézve vidékenkint.

Országos átlagban az eltartottak aránya 1440 lelket tesz ki; legtöbb esik — az *összes foglalkozások* betudásával — *szerb* vidékre (Torontál): 1.587 — s az *összes vidékek* betudásával — az *ismeretlen* foglalkozásúakra (főleg a kivándorlottakra): 8.593. Az *átlag fölé* emelkedik *vidékenkint:* a magyar alföld (1497), az orosz vidék (1474) a tótság (1451) s a magyar palóczföld (1452) eltartott népessége, — *átlag alatt* maradnak: a román vidék (1403), a magyar Túl-a-Duna (1.385), a svábföld (1356), a szászföld (1335) s a székelyföld (1.279) eltartottjai. *Túlterheltség* mutatkozik — az átlaghoz képest — *foglalkozásonkint:* az

Tót	Orosz	Román	Szász	Sváb	Szerb		
		v i d é	k é n			Együtt	Országosan
2.374	2.712	2.254	2.449	2.112	2.381	2.353	2.300
1.540	1.610	1.481	1.333	1.302	1.730	1.523	1.547
1.587	1.853	1.455	1.466	1.601	1.626	1.554	1.462
856	944	890	1.050	556	864	875	862
2.142	2.353	1.761	1.879	2.351	2.038	1.986	1.981
832	864	880	867	1.226	1.207	904	964
1.357	1.093	1.106	1.150	882	1.102	1.160	1.200
6.216	4.908	7.315	3.646	7.457	3.331	5.912	8.593
14	10	7	6	11	6	10	11
1.454	1.474	1.403	1.335	1.356	1.587	1.439	1.440

értelmi pályákon (2300), a hivatali szolgáknál (1981), az őstermelésnél (1.547), az ipari és forgalmi munkáknál (1462); *átlag alatt* marad a hányad: az egyéb foglalkozásúaknál 1200, a napszámosoknál 964, a a járadékosoknál 862, s a közállomány terhére élőknél 11 eltartottal, 1000—1000 keresőt véve alapul.

Egyes foglalkozási ágak terheltsége *vidékenkint* fölötte változó. Az *értelmi pályák* legtöbb eltartottja a legkevesebb keresővel orosz vidékre (2712 eltartott), legkevesebb eltartottja legtöbb keresővel svábföldre (2112 eltartott) esik. Magyar vidékeken kevesebb az eltartott (2266) s több a kereső; nem-magyar vidékeken több az eltartott (2300) s kevesebb a kereső. Az *őstermelésnél* legtöbb az eltartott a szerb (1730), legkevesebb a szász vidéken (1.333), s a magyar vidéken több (1569), mint nem-magyar vidékeken (1.547). Az *ipari és forgalmi* munkáknál legtöbb eltartott esik ismét az orosz (1.853) vidékre, legkevesebb a magyar alföldre (1.323); magyar vidékeken átlag is kevesebb az eltartott (1410), mint egyebütt (1462). A *járadékosok* főleg a szászföldön vannak megterhelve (1050), s legkevésbé Túl-a-Dunán (723); nem-magyar vidékeken átlag inkább (862), mint magyar vidékeken (855). A *hivatali szolgák* terhe legsúlyosb a sváb vidéken (2351), legkönnyebb a székelyföldön (1697); magyar vidéken általán kissé könynyebb (1979), mint egyebütt (1981). Ezer *napszámosra* legtöbb eltartott jut sváb földön (1226), s legkevesebb a székelyföldön (817), de magyar vidékeken mégis több (1002), mint egyebütt (964). *Egyéb foglalkozásúak* dolgában legtöbb az eltartott a palóczföldön (1697), legkevesebb a sváb vidéken (882); magyar tájon átlag is több (1217), mint egyebütt (1200). Az *ismeretlen* foglalkozásúak eltartottjai feltűnő egyenetlenül oszlanak meg, a *közköltségen* eltartottak pedig meglepő egyenletesen: ott a legkisebb teher 1000 keresőre 3331 lélek, itt a legnagyobb teher 14 lélek; szükségtelen bővebben kifejtenünk, hogy ott az osztandó mennyiség (a kivándorlók hátrahagyott háznépe) az osztóhoz (a honi kétes exiszten-cziákhoz) nem aránylik, míg itt az arányszám az összes keresők s az összes közköltségen élők arányának teljesen megfelel.

Most bemutatjuk külön a *kereső* népességet *nemek vidékek* és *életpályák* szerint tagolva.

Kereső népesség.	Túl-a-Dunán	Palócz-földön	Magyar vidéken Al-földön	Székely-földön	Együtt
Értelmi pályák:					
férfi . .	14.787	7.829	31.168	3.275	57.059
nő . . .	3.461	1.868	7.807	614	13.750
Értelmiség az őstermelésnél					
férfi . .	2.498	1.372	2.941	192	7.003
ipar s forgalomnál					
férfi . .	4.000	2.414	17.686	467	24.567
nő . . .	583	353	1.379	39	2.354
Hivatali szolgák:					
férfi . .	4.005	2.569	12.286	917	19.777
nő . . .	113	74	726	29	942
Kereső értelmiség:					
férfi . .	25.290	14.184	64.081	4.851	108.406
nő . . .	4.157	2.295	9.912	682	17.046
Östermelő pályák:					
férfi . .	495.850	200.994	604.545	106.454	1,407.343
nő . . .	118.723	44.342	105.856	22.071	290.992
Iparos és kereskedő pályák:					
férfi . .	160.562	78.628	291.664	20.446	551.300
nő . . .	22.007	13.111	55.176	3.749	94.043
Egyéb foglalkozás:					
férfi . .	4.819	3.093	12.543	830	21.285
nő . . .	1.234	611	6.404	144	8.393
Napszámosok az őstermelésnél					
férfi . .	30.465	18.722	60.286	4.148	113.621
nő . . .	14.312	11.096	18.231	2.853	46.492
ipar s forgalomnál					
férfi . .	3.668	3.088	16.801	686	24.243
nő . . .	850	387	3.259	50	4.546
egyéb munkáknál					
férfi . .	109.307	46.379	218.243	34.227	408.156
nő . . .	103.491	49.620	167.276	29.693	350.080
Napszámosok együtt					
férfi . .	143.440	68.189	295.330	39.061	546.020
nő . . .	118.653	61.103	188.766	32.596	401.118
Ismeretlen fogl.					
férfi . .	1.853	663	2.994	208	5.718
Járadékosok					
férfi . .	7 539	3.431	13·050	790	24.810
nő . . .	15.342	7.430	25.102	1.517	50.391
Összes keresők.					
férfi . .	838.853	369.182	1,284.207	172.640	2.664.882
nő . . .	280.116	128.892	392.216	60.759	861.983

Tót	*Orosz*	*Román*	*Szász*	*Sváb*	*Szerb*	Együtt	*Országosan*
	v i d é k e n						
12.369	3.586	17.212	1.951	472	2.791	38.381	95.440
2.877	637	2.720	339	126	573	7.272	21.022
2.255	382	1.692	62	98	353	4.842	11.845
3.285	751	4.312	445	132	864	9.789	34.356
456	99	405	43	17	58	1.078	3.432
3.827	1.149	4.784	425	123	1.107	11.415	31.192
163	32	186	32	5	29	447	1.389
21.736	5.868	28.000	2.883	825	5.115	64.427	172.833
3.496	768	3.311	414	148	660	8.797	25.843
352.620	115.732	619.764	40.419	13.213	102.923	1,244.671	2.652.014
105.413	27.110	138.253	12.576	2.361	17.701	303.414	594.406
124.014	24.944	125.817	12.771	5.316	26.942	319.804	871.104
23.513	4.420	21.092	2.178	899	3.304	55.406	149.449
3.556	667	3.982	261	56	980	9.502	30.787
1.392	126	1.362	73	12	262	3.227	11.620
29.055	8.146	29.999	3.826	3.799	7.631	82.456	196.077
19.385	4.771	16.245	3.685	1.855	1.925	47.866	94.358
4.319	965	3.435	370	170	304	9.563	33.806
1.005	14	772	70	33	15	1.909	6.455
66.232	35.322	98.792	7.172	3.467	31.702	242.687	650.843
79.910	33.829	86.381	6.885	2.804	22.932	232.741	582.821
99.606	44.433	132.226	11.368	7.436	39.637	334.706	880.726
100.300	38.614	103.398	10.640	4.692	24.872	282.516	683.634
1.191	514	1.156	96	35	504	3.496	9.214
5.683	1.122	6.839	521	436	2.376	16.977	41.787
11.018	1.813	10.629	899	673	3.208	28.240	78.631
603.406	193.280	917.784	68.319	27.317	178.477	1,993.583	4.658.465
245.132	72.851	278.045	26.780	8.785	50.007	681.600	1,543.583

E táblázatban *egy-egy vidék kereső népességének* életpályánkint szétoszló abszolut számait azok arányszámaival helyettesítettük, kiszámítván ezeket *vidékenkint 1000 lélek* alapján.

Kereseti ágak	Magyar vidéken: Túl-a-Dunán	Palócz-földön	Alföldön	Székely-földön	*Együtt*	Tót vidéken	Orosz vidéken	Román vidéken	Szász vidéken	Sváb vidéken	Szerb vidéken	*Együtt*	Országosan
Értelmi pályák													
Férfi	22.60	28.48	38.23	20.78	30.74	25.47	22.05	23.40	30.32	22.85	22.39	24.09	27.87
Nő	3.71	4.60	5.92	2.92	4.83	4.09	2.88	2.77	4.35	4.09	2.89	3.29	4.17
Együtt .	26.31	33.08	44.15	23.70	35.57	29.56	24.93	26.17	34.67	26.94	25.28	27.38	32.04
Őstermelés													
Férfi	442.69	403.54	360.61	456.10	399.04	413.13	434.87	518.27	425.02	365.99	450.46	465.26	427.60
Nő	106.10	89.02	63.14	94.60	82.50	123.50	101.87	115.61	132.24	65.40	77.48	113.42	95.84
Együtt .	548.79	492.56	423.75	550.70	481.54	536.63	536.74	633.88	557.26	431.39	527.94	578.68	523.44
Ipar és forgalom													
Férfi	143.49	157.89	173.98	87.60	156.31	145.29	93.73	105.22	134.29	147.25	117.92	119.54	140.45
Nő	19.66	26.32	32.91	16.06	26.67	27.55	16.60	17.65	22.91	24.90	14.46	20.71	24.09
Együtt .	163.15	184.21	206.89	103.66	182.98	172.84	110.33	122.87	157.20	172.15	132.38	140.25	164.54
Egyéb foglalkozásúak													
Férfi	4.30	6.21	7.48	3.56	6.04	4.17	2.50	3.33	2.75	1.56	4.29	3.56	4.96
Nő	1.10	1.24	3.82	0.62	2.39	1.63	0.48	1.14	0.77	0.34	1.15	1.20	1.87
Együtt .	5.40	7.45	11.30	4.18	8.43	5.80	2.98	4.47	3.52	1.90	5.44	4.76	6.83
Napszámosság													
Férfi	128.19	136.90	176.17	167.35	154.81	116.70	166.96	110.58	119.54	205.97	173.47	125.12	142.01
Nő	106.03	122.68	112.60	139.66	113.73	117.51	145.09	86.47	111.88	129.96	108.85	105.60	110.23
Együtt .	234.22	259.58	288.77	307.01	268.54	234.21	312.05	197.05	231.42	335.93	282.32	230.72	252.24
Ismeretlen foglalkozásúak													
Férfi	1.66	1.33	1.79	0.88	1.62	1.39	1.93	0.97	1.00	0.97	2.21	1.30	1.49
Járadékos													
Férfi	6.75	6.88	7.78	3.38	7.03	6.66	4.22	5.71	5.48	12.08	10.39	6.35	6.74
Nő	13.72	14.91	15.57	6.49	14.29	12.91	6.82	8.88	9.45	18.64	14.04	10.56	12.68
Együtt .	20.47	21.79	23.35	9.87	21.32	19.57	11.04	14.59	14.93	30.72	24.43	16.91	19.42
Az összes kereseti ágakban													
Férfi	749.68	741.23	766.04	739.65	755.59	712.81	726.26	767.48	718.40	756.67	781.13	745.22	751.12
Nő	252.32	258.77	233.96	260.35	244.41	287.19	273.74	232.52	281.60	243.33	218.87	254.78	248.88
Együtt .	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00	1000.00

Az olvasó bizonynyal észrevette, hogy a kereső népességet e táblákon máskép csoportosítottuk, mint fenn, az eltartottakkal való vonatkozásaiban tettük. Ezt a feladat természete hozta magával. Az *eltartott népesség* arányszámaiban imént azt kellett bemutatnunk, milyen *tárgyi* vonatkozásban van a keresők *munkája* s az eltartottak *kenyere,* — így kaptuk meg a termő föld, a műhelyek, alantas hivatalok, magasabb hivatások és a nyers alkalmi szolgálatok összes eltartottjait; míg most az a törekvésünk, hogy a keresők pályáját *alanyi* vonatkozásaikban, s ezzel mintegy *társadalmi* tagozatunk körvonalait tegyük láthatóvá. Ehhez képest foglaltuk itt egybe az *egész kereső értelmiséget,* — tehát az őstermelés, ipar s forgalom *szellemi munkásait,* sőt a hivatalok szolgai alkalmazottjait is, s az *egész napszámosságot,* tehát az őstermelő és műszaki munkák napszámosait is. Amott a képben inkább az *anyagi érdekek,* emitt inkább az *erkölcsi összetartozás* kapcsait juttattuk érvényre.

Vizsgáljuk meg most már az egyes hivatásbeli csoportok arányszámait az összes nyelvvidékeken, vidékenkint *1000 keresőt véve alapul.*

Országos átlagban *legtöbb kereső az őstermelésre esik:* 523 (427 férfi, 96 nő), s legkevesebb az *ismeretlen* foglalkozásúakra: $1._{49}$ (csupa férfi). Az őstermelés után nyomban a *napszámosság* következik: 252 keresővel (142 férfi, 110 nő). Azután jönnek a *műszaki* pályák (ipar és forgalom), 164 keresővel (140 férfi, 24 nő), messze mögöttük az *értelmiek* 32 keresővel (28 férfi, 4 nő), majd a *járadékosok* 19 keresővel ($6._{7}$ férfi, $12._{6}$ nő), végül az *egyéb* foglalkozásúak 6 keresővel ($4._{9}$ férfi, $1._{8}$ nő). Az *egész kereső népességre* nézve a nemek aránya: $751._{1}$ férfi és $248._{9}$ nő.

Az *értelmi* pályákon magyar vidékek közül leginkább az alföld (44), legkevésbbé a székelyföld (23), egyéb vidéken főkép a szász föld (34), legkevésbbé az orosz vidék (26) van érdekelve. A magyar vidékek arányszáma 35 ($30._{7}$ férfi, $4._{8}$ nő), egyéb vidékeké 27 (24 férfi, 3 nő). A magyar túlsúly az értelmiség világában tehát nagy és *feltétlen.*

Hogy az értelmi pályák túlnyomólag *városokban* vannak koncentrálva, erre nézve álljanak itt a következő adatok: az értelmi keresetből élő 95 ezer férfi és 21 ezer nő közül Budapesten él 10 ezer férfi, 3 ezer nő, Kolozsvárt 822 férfi, 185 nő, Nagyváradon 819 férfi, 243 nő, Debreczenben 805 férfi, 335 nő, Szegeden 896 férfi, 195 nő, Pozsonyban 931 férfi, 397 nő, Pécsett 602 férfi, 159 nő, Sopronban 579 férfi, 196 nő, Kassán 582 férfi, 190 nő, Temesvárt 764 férfi, 260 nő, Aradon 753 férfi, 178 nő, Székesfejérvárt 499 férfi, 97 nő, Győrött 551 férfi, 151 nő, Szabadkán 548 férfi, 134 nő, — összesen 14 nagyobb városban közel 20 ezer férfi és 6 ezer nő, vagyis az értelmi pályán működő férfiak közel ötödrésze, s a női alkalmazottak több mint negyede.

Az *őstermelésnél* a legnagyobb arányszám román vidékre: 633 (518 férfi, 115 nő), s a legkisebb a magyar alföldre esik: 423 (360 férfi, 63 nő). Ennek természetes magyarázata, hogy az alföld kereső népességébe sok városi nép, köztük a fővárosé is, bele volt számítandó, mely egyéb

pályákra szintén jelentékeny arányszámot ád, azért az őstermelőkre viszonylag kevesebb juttat. Magyar vidéken az arány általán gyengébb: 481 (399 férfi, 82 nő), mint más vidéken, hol együtt 523 (427 férfi, 96 nő), mert a magyar elem újabb időben az *ipari pályák* felé is erősen törekszik, míg a *többi vidékek népe túlnyomólag őstermelő marad.*

Az *ipari és forgalmi* vállalatok erről tanuskodnak: legtöbb alkalmazott a magyar alföldön dolgozik: arányszámuk 206 (173 férfi 33 nő), legkevesebb a székelyföldön: 103 (87 férfi, 16 nő). A magyar vidékek hányada 182 (156 férfi, 26 nő), más vidékeké 164 (140 férfi, 24 nő).

A *napszámos* elem meglepő nagy: 1000 kereső közül 252, tehát az összes keresők erős negyedrésze ilyen. Még feltűnőbb, hogy a napszámosok arányszámainak sorában a *székelyföld áll az első helyen:* 307-en (167 férfi, 140 nő!), míg az utolsón a román vidék áll: 197-en (110 férfi, 87 nő). Fájdalom, magyar vidékeken a napszámosok arányszáma ezért átlagban is nagyobb: 268 (155 férfival és 113 nővel), mint más vidékeken, hol együtt 252 (142 férfival és 110 nővel). A napszámos elem nagyrészt a *vándor népességből kerül ki*, mely szülőhelyét és övéit abban a reményben hagyja el, hogy másutt jobb sorsot talál. Mind ezt keresi, de a legtöbb hiába. Sajnos, az így megcsalódottak többsége magyar. A székely napszámosok szertelen arányszáma meg éppen a földnép *megdöbbentő elszegényedésére vall.*

A *járadékosok* legnagyobb arányszámmal sváb vidéken élnek: 1000 kereső közül 30 ilyen (12 férfi, 18 nő), s legkisebb számmal a székelyföldön: 9 (3 férfi, 6 nő). Magyar vidékre jut átlag 19 (6 férfi, 13 nő), más vidékekre csak 16 (6 férfi, 10 nő). A nők túlsúlyát e csoportban bőven megokolja az, hogy a járadékosok túlnyomólag szegény nyugdíjas vagy kegydíjas nők, elhalt tisztviselők, érdemesb munkások özvegyei. Gazdasági értelemben nem is számíthatók a tulajdonképeni *kereső* osztályok közé; ahogy tényleg rájuk esik a legkevesebb eltartott: 1000 járadékosra átlag 862, a sváb vidéken 556, a székelyföldön 589.

A *nemek aránya* a kereső népesség százalékában országosan: 751 férfi és 249 nő. Vidékenkint legtöbb a *kereső férfi* a nőkhöz képest szerb vidéken: 781, legkevesebb tót vidéken: 712, viszont legtöbb a férfiakhoz képest a *kereső nő* tót vidéken: 281, legkevesebb szerb vidéken 218. Amott gazdasági és társadalmi okok: a férfi elem kivándorlása s a nők nagyobb megszorultsága igazítják így a mérleget, míg emitt a megokolás inkább az ethnografiába vág. Magyar vidékeken 756 kereső férfi mellett 244 kereső nő áll, a többi vidékeken együtt 751 férfi mellett 249 nő.

Most nézzük meg az *eltartott népességet* közelebbről.

Megkülönböztetjük abban, a *háztartásnál foglalkozó nőket*, a házi *cselédeket*, a házhoz tartozó *gyermekeket* és a nem dolgozó *felnőtteket* (aggok, betegek, látogató vendégek stb.), végre a *közköltségen* eltartottakat (szegények, koldusok, rabok).

Az alábbi táblázatok egyikén abszolut számokban, másikán (vidékenkint 1000 lélekre kiszámítva) viszonyszámokban láthatók mindezek.

Az eltartottak képe abszolut számokban:

Nyelvvidékek szerint	Nők a háztartásban	Házi cselédek férfi	Házi cselédek nő	A házhoz tartozó gyermekek fiú	A házhoz tartozó gyermekek lány	A házhoz tartozó felnőttek férfi	A házhoz tartozó felnőttek nő	Közköltségen tartottak férfi	Közköltségen tartottak nő	Összes eltartottak férfi	Összes eltartottak nő
***Magyar* tájon:**											
Túl-a-Dunán . .	518.166	3.605	56.597	437.848	441.509	34.617	47.113	6.057	4.435	482.127	1,067.820
Palóczföldön . .	244.193	1.9?6	29.845	201.315	203.659	15.340	20.939	2.945	2.902	221.506	501.538
Alföldön	822.684	6.598	111.138	707.648	712.157	60.787	70.732	11.220	6.996	786.253	1,723.707
Székelyföldön . .	96.874	543	9.374	87.994	87.649	6.751	7.818	834	874	96.122	202.589
Együtt	1,681.917	12.652	206.954	1,434.805	1,444.974	117.495	146.602	21.056	15.207	1,586.008	3,495.654
Tót vidéken . . .	396.499	2.615	59.989	353.812	357.008	25.907	32.682	6.716	5.413	389.050	851.591
Orosz » . . .	117.688	644	11.051	119.088	120.388	9.712	11.087	1.836	819	131.280	261.033
Román » . . .	605.948	3.403	42.180	472.428	474.298	32.960	38.901	5.461	2.537	514.252	1,163.864
Szász » . . .	43.221	239	4.743	36.073	35.491	3.172	3.451	331	269	39.815	87.175
Sváb » . . .	15.001	118	2.786	13.942	14.231	999	1.476	174	221	15.233	33.715
Szerb » . . .	121.740	703	8.439	107.863	107.609	6.502	8.622	808	490	115.876	246.900
Együtt . . .	1,300.097	7.722	129.188	1,103.206	1,109.025	79.252	96.219	15.326	9.749	1,205.506	2,644.278
Összesen . . .	2,982.014	20.374	336.142	2,538.011	2,553.999	196.747	242.821	36.382	24.956	2,791.514	6,139.932

Vidékenkint *1000 eltartott* közül százalék számokban:

***Magyar* tájon:**											
Túl-a-Dunán . .	334.31	2.32	36.51	282.50	284.86	22.34	30.40	3.90	2.86	311.06	688.94
Palóczföldön . .	337.73	2.63	41.26	278.44	281.67	21.21	28.96	4.07	4.01	306.35	693.65
Alföldön	327.77	2.69	44.28	281.94	283.73	24.22	28.18	4.47	2.79	313.25	686.75
Székelyföldön . .	324.30	1.82	31.38	294.59	293.43	22.60	26.18	2.78	2.92	321.79	678.21
Együtt . . .	330.94	2.49	40.72	282.35	284.35	23.12	28.85	4.14	3.00	312.10	687.90
Tót vidéken . . .	319.60	2.10	48.35	285.19	287.76	20.88	26.34	5.42	4.36	313.59	686.41
Orosz » . . .	300.00	1.64	28.17	303.56	306.87	24.75	28.26	4.67	2.08	334.62	665.38
Román » . . .	361.09	2.03	25.13	281.53	282.64	19.64	23.18	3.25	1.51	306.45	693.55
Szász » . . .	340.35	1.89	37.35	284.06	279.48	24.98	27.18	2.60	2.11	313.53	686.47
Sváb » . . .	306.47	2.41	56.91	284.83	290.74	20.41	30.16	3.55	4.52	311.20	688.80
Szerb » . . .	335.58	1.92	23.26	297.32	296.63	17.94	23.77	2.22	1.35	319.41	680.59
Együtt . . .	337.70	2.00	33.56	286.57	288.04	20.59	24.99	3.98	2.53	313.14	686.86
Összesen . . .	333.87	2.28	37.63	284.17	285.96	22.03	27.19	4.08	2.79	312.56	687.44

Országos átlagban 1000 eltartott közül: 570 *gyermek*, 334 ellátja a *házi-asszonyi* tisztet, 40 a házi *cseléd*, 49 a felnőtt házi *kisegítő*, és 7 a ki *közköltségen* él.

A *gyermekek* arányszáma 284 fiú és 285 leány közt oszlik meg. Abszolut számokban ez $2^1/_2$ millió fiúnak s pár ezer lélekkel több leánynak az egyértékese. Ámde a korstatisztikában a gyermekek száma (16 év alatt) $5._8$ millió lélek: $2._9$ millió fiú és pár ezerrel több leány; megállapíthatjuk tehát, hogy népességünkből 800.000 kiskorú, vagyis a *gyermekek erős hatodrésze nem eltartott*, mert mindkét nembeliek *korán átléptek a kereső népesség közé:* ú. m. 391 ezer fiú és 386 ezer leány.

Nehezebb kérdéseket vet föl a háztartást vezető nők, a *házi-asszonyok* arányszáma, mely abszolut számokban $2._9$ millió léleknek felel meg. Mert egy az, hogy a *felnőtt nők* összes korcsoportjaira $4._7$ millió lélek esik. ($0._9$ millió hajadon, $3._1$ millió feleség és $0._7$ millió özvegy), ezek közül tehát $1._8$ milliónak *más foglalkozáza is van*. Úgymint: $1._2$ millió felnőtt nő *kenyérkereső is* (az összes kereső nők száma $1._5$ millió, de ebből $0._3$ millió kiskorú gyermekleány), továbbá $0._3$ millió nő cselédnek megy, $0._3$ millió pedig eltörődve otthon él házi kisegítő gyanánt. Más az, hogy a családi háztartások száma $3._3$ millió, s ebből *rendes ellátást* csak $2._9$ millió háztartásnak adhat ugyanannyi nő, $0._4$ millió háztartásnak vagy nincs rendes ellátója, a mennyiben a kereső nők látják *mellesleg* el (gyakran maguk a magán élő férfiak), vagy pedig bejáró idegen gazdasszonyokra, gyakran cseléd-gazdálkodásra bízvák. E kép egyfelől a nőknek munkával túlterheltségét, másfelől a háztartások erős nyolcadrészének elhanyagoltságát bizonyítja.

A *házi cselédek* arányszáma: 40 — nemek szerint — 2 férfi- és 38 nő-cselédet jelent; abszolut számokban amaz 20 özer, emez 336 ezer lelket képvisel a $8._8$ millió eltartott népesség között. De meg kell jegyeznünk, hogy a statisztika ez adatát a *háztartásokhoz tartozó* népességről közlött adatával alig mérhetni össze. Ott 505 ezer férfi és 432 ezer nő számíttatott a *háznép* közé, a családtagokon *kívül*. Ha ebből levonjnk a cseléd-állományt, marad 485 ezer férfi, és 96 ezer nő a kiknek homályos a helyzete a háztartás és állása a ház irányában. Nem cselédek, nem is családtagok, nem eltartottak, nem is családfők, a kereső népességhez, s mégis idegen háztartáshoz tartoznak. Ismételjük a mire a háztartások vizsgálatánál már rámutattunk, hogy a statisztika előbb-utóbb kénytelen lesz a *háznép* fogalmát szabatosan körülhatárolni, mert a mai tág értelemben homályos, sőt zavaros eredményekre vezet.

A felnőtt *házi kiségítők* arányszáma 49. Felülmulja a cselédekét, közte 22 férfi és 29 nő, a mi az eltartottak százalékában 378 ezer lelket, u. m. 196 ezer férfit és 242 ezer nőt jelent. Kétségtelen, hogy ezek túlnyomólag eltörődött összegek. Igaz, hogy a korstatisztika a *késő korúak* számát 430 ezer férfiban és 435 ezer nőben állapította meg, de ez csak azt az örvendetes jelenséget bizonyítja, hogy hazánkban a késő kor nem egyértelmű uz eltörődöttséggel, s *patriarkáink nagyobb fele* (239 ezer

aggastyán) még a *kereső népességhez* számít és *matrónáink kisebb fele* (193 agg nő) még a *háztartást vezeti.* Csak egy gyenge harmad az öregek közűl munkaképtelen, s joga is van a pihenésre.

A *közköltségen* élők szomorú csoportjában az arányszám 6, mely megoszlik 4 férfi és 2 nő közt, Az abszolut szám 36 ezer férfinak és 25 ezer nőnek felel meg. Az élet e *hajótöröttjeivel* a dolgozat végén foglalkozunk tüzetesebben.

Most ide iktatjuk az *eltartottak öt csoportjának arányszámait nyelvvidékek szerint.*

	Nők a háztartásnál	Gyermekek	Házi cselédek	Törődöttek	Hajótörtek	Összesen
Magyar vidéken	330.98	576.70	43.21	51.97	7.14	1000
Tót »	319.60	572.95	50.45	47.22	9.78	1000
Orosz »	300.00	610.43	29.81	53.01	6.75	1000
Román »	361.09	564.17	27.16	52.82	4.76	1000
Szász »	340.35	563.54	39.24	52.16	4.71	1000
Sváb »	306.47	575.57	59.32	50.57	8.07	1000
Szerb »	335.58	593.95	25.19	41.71	3.57	1000

Legkevesebb a hajótörött a szerb, legtöbb a tót vidéken. Legkevesebb az eltörődött a szerb, legtöbb az orosz vidéken. Legkevesebb a cseléd szerb, legtöbb a sváb vidéken. Legkevesebb a gyermek szász, s legtöbb az orosz vidéken. Végre legkevesebb a házat gondviselő nő orosz s a legtöbb szász vidéken. A magyar vidékek eltartott népe a hullámok között jár: hajótörtek dolgában a 3-ik, törődöttekre a 4-ik, cselédtartásra a 3-ik, gyermekáldásban a 4-ik, s házi nők arányára szintén a 4-ik helyen.

Teljes áttekintést az *egész népesség* fölött a következő kettős táblázat ád, mely *külön a férfiak, külön a nők* arányos megoszlását mutatja be *keresők*, házhoz tartozó *családtagok*, házi *cselédek* és *közköltségesek* szerint.

Nyelvvidékek szerint	Vidékenkint *1000 férfi közül*				
	kenyér-kereső	*házhoz tartozó*		házi *cseléd*	*közköltségen* eltartott
Magyar tájon:		gyermek	felnőtt		
Túl-a-Dunán . . .	635.02	331.46	26.20	2.73	4.59
Palóczföldön . . .	625.00	340.81	25.97	3.23	4.99
Alföldön	620.25	341.79	29.36	3.18	5.42
Székelyföldön . .	642.35	327.41	25.12	2.02	3.10
Együtt	626.90	337.54	27.64	2.97	4.95
Tót vidéken	609.97	354.71	25.98	2.62	6.72
Orosz »	595.52	366.92	29.92	1.99	5.65
Román »	640.39	329.39	23.02	2.38	3.82
Szász »	631.79	333.63	29.32	2.20	3.06
Sváb »	641.99	327.66	23.49	2.77	4.09
Szerb »	606.34	366.44	22.09	2.38	2.75
Együtt	623.18	344.85	24.78	2.40	4.79
Összesen	625.30	340.67	26.40	2.74	4.89

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Vidékenkint *1000 nő közül* *kenyér-kereső*	*háztartásnál foglalkozik*	*házhoz tartozó* gyermek	felnőtt	házi *cseléd*	*közkölt-ségen* el-tartott
Túl-a-Dunán . . .	$207._{82}$	$384._{42}$	$327._{54}$	$34._{95}$	$41._{98}$	$3._{29}$
Palóczöldön . . .	$204._{45}$	$387._{35}$	$323._{05}$	$33._{21}$	$47._{34}$	$4._{60}$
Alföldön	$185._{37}$	$388._{80}$	$336._{57}$	$33._{43}$	$52._{52}$	$3._{31}$
Székelyföldön . .	$230._{72}$	$367._{86}$	$332._{83}$	$29._{69}$	$35._{59}$	$3._{31}$
Együtt	$197._{81}$	$385._{97}$	$331._{59}$	$33._{64}$	$47._{50}$	$3._{49}$
Tót vidéken	$223._{51}$	$361._{53}$	$325._{53}$	$29._{80}$	$54._{69}$	$4._{94}$
Orosz »	$218._{30}$	$352._{49}$	$360._{57}$	$33._{30}$	$33._{09}$	$2._{45}$
Román »	$192._{84}$	$420._{24}$	$328._{93}$	$26._{98}$	$29._{25}$	$1._{76}$
Szász »	$235._{00}$	$379._{28}$	$311._{45}$	$30._{29}$	$41._{62}$	$2._{36}$
Sváb »	$206._{71}$	$352._{97}$	$334._{84}$	$34._{73}$	$65._{55}$	$5._{20}$
Szerb »	$168._{44}$	$410._{02}$	$362._{43}$	$29._{04}$	$28._{42}$	$1._{65}$
Együtt	$204._{95}$	$390._{90}$	$333._{45}$	$28._{93}$	$38._{84}$	$2._{93}$
Összesen	$200._{90}$	$388._{11}$	$332._{39}$	$31._{60}$	$43._{75}$	$3._{25}$

E képet főbb vonásaiban elemezni kivánjuk.

A *férfinépességből* ezer lélekre átlag 625 kenyérkereső esik országosan, 340 fiúgyermek, 26 törődött férfi, 2—3 férfi-cseléd és 4—5 közköltséges oldalán.

Nyelvvidékek szerint ez arány csak árnyéklataiban változik.

A *kereső* férfiak arányszáma *magyar* nyelvvidékeken átlag $626._{90}$, tehát az országos aránynál nagyobb, — a *többi* vidékeken átlag $623._{18}$, tehát az országos átlagnál kisebb. *Legnagyobb az arány a székely földön:* 642, legkisebb az orosz vidéken: 595. Hogy munkás férfikarok dolgában a magyar elem vezet, ennek a társadalmi alakulásokra, a közszellemre s az állami szervezet egységére egyaránt hatalmas konzerváló befolyása van.

A *zsenge férfi-nemzedék* aránya *magyar* vidékeken átlag csak $337._{54}$, tehát az *országos aránynál kisebb*, míg egyebütt átlag $344._{85}$, vagyis felülmulja az országos átlagot. Legkisebb a székelyföldön: $327._{41}$ s legnagyobb az orosz vidéken: $366._{92}$. Vidékenkint az átlag *alatt* marad még a Túl-a-Duna (331), a románság (329), a szászföld (333) s a sváb vidék (327) fiúsarjadéka; — *meghaladják* az átlagot: a palócz föld ($340._{81}$), az alföld (341) s a tótság (354). Viszonylag az országos átlag is alacsony; mert minden vidékre kiterjedő csapás e hazában a fiú-ivadék tömeges pusztulása a kisded években. De főleg magyar vidékek érzik e csapás súlyát, s emez aggasztó következményei lehetnek a jövő alakulásaiban. Lesz alkalmunk e kérdésre még visszatérni. . . . .

Törődött és családjuk által eltartott *férfiak* dolgában a *magyar* vidék arányszáma 27, s felülmulja az országos átlagot, míg *más vidékeké* csak 24, s annak elég mélyen alatta marad. Nem időzünk e részletnél, hisz csak imént mutattunk rá, hogy az élettel való küzdelmekben a munkabiró magyar elem vezet; természetes tehát, ha a nagy erőfeszítések után a törődöttekből is nagy százalék jut neki. Legkisebb a törődöttek aránya a szerb vidéken, hol a dolgozóké szintén elég kicsiny

volt, ellenben legnagyobb az orosz földön, hol a munkás karoké — elég csodálatosan — a legkisebb volt.

Házi férfi cselédek tekintetében az országos arányt kissé túlhaladja a *magyar*, s nem érik el a *többi* vidékek. A férfi-cselédség száma országosan is csekély, s nem feltűnő, hogy ebből a magyar-vidéki elem része nagyobb mint más tájaké, — természetes, hogy a cseléd-elemnek a magyar vidéki népesség *arányában* is nagyobb része van, mint egyebütt. Legtöbb a férfi-cseléd a palóczföldön ($3._{23}$), legkevesebb az orosz vidéken ($1._{99}$).

Közköltségen tartott férfiak dolgában elég egyenletes az arány magyar és nem-magyar vidékek közt: ott az átlag $4._{95}$, itt $4._{75}$. Legtöbb jut a tót ($6._{79}$), legkevesebb a szerb vidékre ($2._{75}$). Mondanunk sem kell, hogy ez arányok alakulásában a szegényházaknak, épp oly nagy tényezők, mint a fegyintézetek, milyen tót vidéken a lipótvári s az illavai.

Áttérünk a *női népesség* tagozatára. Országos átlagban ott ezer nőre 200 kereső, 388 házi-asszony, 332 leánygyermek. 31—32 törődött nő, 43—44 nő-cseléd és 3—4 közköltségen élő esik.

A *kereső nők* aránya *magyar* vidékeken ez átlagnál alacsonyabb: $197._{81}$, *más vidékeken* pedig jóval nagyobb: $204._{95}$. Legnagyobb a szász földön: 235, legkisebb szerb vidéken: $168._{44}$. Átlag *alatt* maradnak még: a román vidék (192) s a magyar alföld (185), *túllépik* az átlagot: a palóczföld (204), a sváb vidék (206), a Túl-a-Duna (207), s az orosz föld (218). Kereső nők dolgában a magyar vidékek elmaradottságáért a házi nők és gyermekek arányszáma kárpótolhatna, de itt is mögötte marad, bár nem jelentékenyen, a magyar nő a többinek.

A *házi asszonyok* átlaga *magyar* vidékeken $385._{97}$, *más* vidékeken $390._{90}$, ott az országos átlaghoz 3 lépcső hiányzik, itt az állapot 2 lépcsővel magasabb. Legkisebb a háztartásnál foglalkozó nők aránya orosz ($352._{49}$), legnagyobb román vidéken (420). Nem éri föl az átlagot: a székelyföld (367), a Túl-a-Duna (384), a palóczföld (387), a tót vidék (361), a szászföld (379) s a svábság (352), — mert itt vagy a kereső, vagy a cselédsorsban szolgáló nők száma nagyobb; ellenben túllépi azt: a magyar alföld ($388._{80}$) s a szerb vidék (410), mert itt a kereső és szolgáló népesség kisebb. Arányok alakulásánál minden tényezőnek hatása van egymásra.

Leány-gyermekek dolgában is mögötte maradnak a *magyar* vidékek (331) a többi nyelvvidékeknek (333). Az országos átlag középütt fekszik (332-őn). Legtöbb a leánygyermek szerb (362), legkevesebb a szász vidéken (311). Átlag *alatt* jár a palóczföld (323), a Túl-a-Duna (327), a székelyföld (332), továbbá a tót (325), a román (328) vidék. Átlag *fölé* emelkedik a sváb (334) s az orosz vidék (360). Orosz nyelvterületen a *mindkét nemű gyermekek általán túlsúlyban vannak* a legtöbb más vidék gyermekei fölött, de arányszámuk lenyomja a kereső és gondviselő népesség arányszámát. E nagy *gyermekbőséget* azonban kevésbbé a fajbeli orosz népnek, s inkább a nyelvterületén sűrűn elterjedt *galicziai*

zsidó elemnek tulajdoníthatjuk, mely szivósabb az orosznál, többet ki bír és szaporább.

Törődött nők a háznál *magyar* vidékeken $33_{.44}$, *egyebütt* $28_{.23}$, átlagos arányban fordulnak elő. Az országos átlag $33_{.40}$. Legkevesebb a törődött nő román vidéken (26.[illegible]), legtöbb Túl-a-Dunán $34_{.53}$. *Nem érik föl* az átlagot a székelyföldi ($29_{.40}$), a tót $29_{.[illegible]}$, a szász 30) s a szerb vidéki nők (29), ellenben *túllépnek* rajta a palóczföldiek ($33_{.22}$), az alföldiek ($33_{.43}$), az orosz ($33_{.24}$) s a sváb vidékiek $34_{.72}$). De mi azt hiszszük, hogy e rovatban az aggság vagy a betegség törődöttjein kivül más elemnek is van nyoma: a *világba lépő lányoknak*, kik már nem gyermekek s még nem keresők, sem házvezetők, továbbá a *visszavonult leányoknak*, kik sok esetben a háztartás helyettes vezetői, sőt nem ritkán anyahelyettesek is. Hogy e két elem által, melyet megsokasít a késői férjhezmenetel, s az agglegények száma, feltűnően megnövekszik az otthon eltartott nők aránya, s hátrányosan befolyásolja a kereső nők, házi-asszonyok és gyermekek arányszámát: főleg a magyar vidékek adatai bizonyítják s egész komolyságában fölvetik társadalmi életünk alakulásai közt a *nőkérdést*.

A *nőcselédek* rovatából láthatni, hogy e kérdéssel a gyakorlati élet is foglalkozik. Míg az értelmi osztályokban a párját meg nem találó lány többnyire otthon marad, addig az alsóbb osztályokban elmegy cselédnek, így segítve magán és könnyítve a szülői háztartás terhein. A nőcselédek arányszáma *magyar* vidéken $47_{.30}$, egyéb vidékeken $38_{.84}$, s az országos átlag $43_{.75}$. Legkevesebb a nőcseléd szerb (28), legtöbb a mosoni sváb vidéken (65). Az átlag *alatt* marad: a székely (35), az orosz (33) s a román vidék (29), — átlag *fölött* jár: Túl-a-Duna ($34_{.95}$), a palóczföld ($33_{.21}$), az alföld ($33_{.43}$), a tótság ($54_{.69}$), s a szászság ($41_{.62}$). Ez adatok egyfelől arról tanúskodnak, hogy a cselédtartás fényűzésére hol és mennyire telik, — másfelől arról, hogy a népesség egyeteméből a cselédsorsakra vidékenkint mennyi hányad esik. De a következtetésben e rovatnál óvatosnak kell lenni, mert a cseléd elem gyakran nem a szülővidékén szolgál, hanem tova vándorol.

Közköltségen élő nők dolgában az arányok szintén elég különbözők: magyar vidékekre jut $3_{.49}$, más vidékekre $2_{.93}$, — az országos átlag pedig $3_{.16}$. A különbség oka egyfelől az, hogy a közköltségesek főleg városokban élnek, s ezek száma túlnyomóan magyar vidékre esik, — másfelől az, hogy az ország legnagyobb női fegyintézete: a mária-nosztrai, magyar vidéken épült.

* * *

Ezekben letárgyaltuk a kereső és eltartott népesség statisztikai anyagának főbb tanulságait. Arra nem vállalkozhattunk, hogy az anyagból *szocziális közéletünk teljes képét* megszerkeszszük, mely túlhaladta volna a jelen dolgozat programmját.

Mi az *emberi képességek* és *munka erők* arányos megoszlására

kivántunk rámutatni hazánk nyelvvidékein. S most a *munkaterek* felé fordulunk, hol a képességek és erők működnek.

A *szellemi munkát* nem vizsgálhatjuk vidékenkint, mert ennek egész szervezete konczentrikus. A középpontból indul szét a kisebb góczpontok felé, s ezektől a többi periferiákra. Vidékeket összehasonlítni e szempontból részint czéltalan, részint fölösleges. Mert bár minden vidékre jut a szellemi munkából: a kormányzat, igazgatás, jogszolgáltatás, iskola, sajtó és művészet ereje mindenüvé elhatol, — de bizonyos, hogy a szellem legtöbb organuma a góczpontokon s az ország középpontján működik.

Az alábbi lapokon az *anyagi tevékenység szintereit* fogjuk bejárni, egy-egy pillantást vetve a *fontosabb gazdálkodási ágak felé*, melyek szükségkép vidékenkint műveltetnek.

II.

Kezdjük a *földgazdaságon.*

Bemutatjuk a birtok-tagozatokat: a szántóföldek, kertek, szőllőhegyek, rétek és legelők, nádasok és erdők, végül a nem munkált föld területét k. holdakban, s birtokosok szerint tagolva. Nem munkált földnek tekintjük nemcsak azt, mely terméketlen vagy be van épitve, hanem a forgalmi utak, víz- és tó-medrek, árkok és mocsarak területét is. A birtokokat négy főcsoportra osztottuk, birtokosaikhoz képest; külön rovatba foglaltuk a kisbirtokosok (100 hold alatt), a középbirtokosok (100—600 hold), a nagybirtokosok területét (600 holdon túl), melyhez a földgazdaság minden ága (a szántótól az erdőig, a kerttől a nádasig) hozzá tartozik, — végre külön vettük a nagy erdő-birtokosokat, kiknek uradalma főleg erdő-területekből áll.

Az adatok — *nyelvvidékek* szerint csoportosítva — itt következnek.

I. Magyar vidéken : 1. *Túl-a-Dunán.*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Közép-birtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	182	1.990	1.707	546.698	549.877	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	1,313.109	303.041	2,173.960	3,790.110	3.98
Kert	—	11,467	4.210	78.498	94.175	0.14
Beültetett szőllőhegy	—	6.456	3.578	113.214	123.248	0.20
Parlag szőllőhegy	—	—	—	55.535	55.535	0.10
Nádas	—	25.043	1.308	7.650	34.001	0.01
Rét	—	241.301	42.546	366.475	650,322	0.67
Legelő	—	401.521	47.405	331.655	780.581	0.61
Erdő	232.211	907.281	57.572	177.071	1,374.135	0.32
Nem munkált ter.	—	221.500	14.764	225.455	461.719	0.42
Összesen . .	232.211	3,127.678	47.4424	3,529.518	7,363.826	6.45

2. *Palóczföldön:*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Közép-birtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	144	758	1.645	217.301	219.848	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	436.680	238.800	970.083	1,645.563	4.43
Kert	—	6.478	4.469	43.168	54.115	0.19
Beültetett } szőllő-hegy	—	3.172	1.815	6.125	11.112	0.02
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	17.927	17.927	0.08
Nádas	—	2.555	595	722	3.872	0.00
Rét	—	93.392	46.354	216.728	356.474	1.00
Legelő	—	172.075	61.687	237.870	471.632	1.10
Erdő	227.098	706.322	166.334	133.980	1,233.734	0.62
Nem munkált ter.	—	38.737	12.664	107.923	159.324	0.49
Összesen . .	227.098	1,459.411	532.718	1,734.526	3,953.753	7.99

3. *Az Alföldön:*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Közép-birtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	269	1.640	6.498	578.720	587.127	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	1,643.873	884.378	3,728.534	6,256.785	6.45
Kert	—	9.343	6.075	71.043	86.461	0.13
Beültetett } szőllő-hegy	—	6.002	9.145	101.388	116.535	0.17
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	27.482	27.482	0.04
Nádas	—	38.907	8.421	37.206	84.534	0.06
Rét	—	292.739	131.622	481.935	906.296	0.83
Legelő	—	604.116	143.265	835.038	1,582.419	1.44
Erdő	313.106	836.258	9.728	—	1,159.092	—
Nem munkált ter.	—	176.799	37.100	374.949	588.828	0.65
Összesen . .	313.106	3,608.017	1,229.734	5,657.575	10,808,432	9.77

4. *Székelyföldön:*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Közép-birtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	172	153	962	151.549	152.836	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	35.558	59.071	505.059	599.688	3.34
Kert	—	2.271	3.342	36.640	42.253	0.24
Beültetett } szőllő-hegy	—	366	585	2.943	3.894	0.02
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	670	670	0.00
Nádas	—	443	245	205	893	0.00
Rét	—	21.802	30.558	369.296	421.656	2.43
Legelő	—	42.154	28.216	269.120	339.490	1.78
Erdő	565.278	285.729	47.002	356.423	1,254.432	2.36
Nem munkált ter.	—	3.437	2.411	60.197	66.045	0.39
Összesen . .	565.278	391.760	171.430	1,600.553	2,729.021	10.56

Az 1—4. csoport együtt.

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	767	3.841	10.812	1,494.268	1,509.688	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	3,429.220	1,485.290	7,377.636	12,292.146	4.93
Kert	—	29.559	18.096	229.349	277.004	0.16
Beültetett } szőllőhegy	—	15.996	15.123	223.670	254.789	0.16
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	101.614	101.614	0.05
Nádas	—	66.948	10.569	45.783	123.300	0.03
Rét	—	649.234	251.080	1,434.434	2,334.748	0.96
Legelő	—	1,219.866	280.573	1,673.683	3,174.122	1.12
Erdő	1,337.693	2,735.590	280.636	667.474	5,021.393	0.45
Nem munkált ter.	—	440.453	66.939	768.524	1,275.916	0.51
Összesen	1,337.693	8,586.866	2,408.306	12,522.167	24,855.032	8.37

II. Tót *vidéken:*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	444	896	2.073	373.519	376.932	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	548.426	289.273	1,825.615	2.663.314	4.89
Kert	—	9.759	5.599	62.255	77.613	0.18
Beültetett } szőllőhegy	—	1.971	1.131	16.069	19.171	0.04
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	9.654	9.654	0.02
Nádas	—	1.369	246	1.017	2.632	0.00
Rét	—	112.150	34.285	410.408	556.843	1.09
Legelő	—	230.105	49.406	520.920	800.431	1.40
Erdő	893.095	1,092.481	46.182	219.355	2,251.113	0.59
Nem munkált ter.	—	73.621	11.135	229.976	314.732	0.61
Összesen	893.095	2,069.882	437.257	3,295.269	6,695.503	8.82

III. Orosz *vidéken:*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazgaságok száma:	233	218	743	127.092	128.286	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	75.147	60.497	486.753	622.397	3.84
Kert	—	1.341	1.359	29.632	32.332	0.23
Beültetett } szőllőhegy	—	432	444	2.258	3.134	0.02
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	3.687	3.687	0.02
Nádas	—	138	30	507	675	0.00
Rét	—	44.571	38.330	381.223	464.124	3.00
Legelő	—	88.233	22.444	266.918	377.595	2.10
Erdő	888.330	410.273	28.027	172.706	1,499.336	1.36
Nem munkált ter.	—	19.230	3.982	74.210	97.422	0.58
Összesen	888.330	639.865	155.113	1,417.894	3,100.702	11.15

IV. Román *vidéken:*

	Nagy erdőbirtok	Nagybirtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	1.091	980	2.911	632.172	637.154	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	527.704	328.101	2,778.847	2,629.652	4.40
Kert	—	14.214	9.217	210.711	234.142	0.33
Beültetett } szőllőhegy	—	5.617	4.586	30.909	42.062	0.05
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	26.858	26.858	0.04
Nádas	—	3.085	965	3.420	7.470	0.00
Rét	—	154.055	90.152	1,087.091	1,331.408	1.72
Legelő	—	305.926	78.917	1,246.147	1,630.990	1.96
Erdő	2,306.960	1,102.299	147.742	334.677	3,891.408	0.53
Nem munkált ter.	—	67.035	11.938	381.769	460.742	0.60
Összesen . .	2,306.960	2,179.935	666.298	7,100.429	11,253.622	9.65

V. Szász *vidéken:*

	Nagy erdőbirtok	Nagybirtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	42	11	126	64.479	64.658	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	5.936	9.259	250.884	265.579	3.89
Kert	—	206	332	10.277	10.815	0.16
Beültetett } szőllőhegy	—	142	187	5.983	6.312	0.09
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	993	993	0.01
Nádas	—	—	—	293	293	0.00
Rét	—	3.255	5.171	128.616	137.042	1.99
Legelő	—	2.661	4.115	89.098	95.874	1.38
Erdő	152.314	28.446	8.988	100.370	290.118	1.56
Nem munkált ter.	—	425	479	29.515	30.419	0.46
Összesen . .	152.314	41.071	28.531	615.529	837.445	9.54

VI. Sváb *vidéken:*

	Nagy erdőbirtok	Nagybirtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	—	27	297	13.408	13.732	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	38.817	34.640	118.249	191.706	8.83
Kert	—	276	155	1.275	1.706	0.09
Beültetett } szőllőhegy	—	66	164	2.974	3.204	0.22
Parlag } szőllőhegy	—	—	—	326	326	0.02
Nádas	—	776	8	1.338	2. 22	0.09
Rét	—	16.346	7.618	27.036	51.000	2.03
Legelő	—	8.986	988	21.299	31.273	1.58
Erdő	—	11.014	1.599	6.657	19.270	0.49
Nem munkált ter.	—	19.239	429	27·879	48.547	2.16
Összesen . .	—	95.520	45.601	208.033	349.154	15.51

VII. Szerb *vidéken.*

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	—	137	664	99.599	100.400	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	239.923	107.212	892·639	1,239.774	$8._{97}$
Kert	—	767	642	17.849	19.258	$0._{19}$
Beültetett } szőllő-hegy	—	525	750	10.701	11.976	$0._{10}$
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	6.019	6.019	$0._{06}$
Nádas	—	2.178	228	1.586	3.992	$0._{01}$
Rét	—	26.225	8.677	67.679	102.581	$0._{68}$
Legelő	—	56.636	6.356	187.988	250.980	$1._{88}$
Erdő	—	10.027	487	6.838	17.852	$0._{07}$
Nem munkált ter.	—	13.273	1.282	76.728	91.283	$0._{77}$
Összesen . .	—	349.554	125.634	1,268.027	1,743.215	$12._{73}$

A II—VII. csoport együtt.

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	1.810	2.269	6.814	1,310.269	1,321.162	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	1,435.953	823.982	6,352.487	8,612.422	$4._{85}$
Kert	—	26.563	17.304	311.999	375.866	$0._{25}$
Beültetett } szőllő-hegy	—	8.753	7.212	68.894	84.859	$0._{05}$
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	47.537	47.537	$0._{03}$
Nádas.	—	7.546	1.477	8.161	17.184	$0._{00}$
Rét	—	356.602	184.233	2,102.053	2,642 883	$1._{61}$
Legelő	—	692.547	162.226	2,332.370	3,187.143	$1._{78}$
Erdő	4,240.699	2,654.540	232.755	840.603	7,968.597	$0._{64}$
Nem munkált ter.	—	192.823	29.245	821.077	1,043.145	$0._{63}$
Összesen . .	4,240.699	5,375.327	1,458.434	12,905.181	23,979 641	$9._{84}$

Országosan:

	Nagy erdőbirtok	Nagy-birtok	Középbirtok	Kisbirtok	Összesen	1—1 kisbirtokra átlag kat. hold
Gazdaságok száma:	2.577	6.110	17.626	2,804.537	2,830.850	
Területe kat. holdakban:						
Szántó	—	4,865.173	2,309.272	13,730.123	20,904.568	$4._{89}$
Kert	—	56.122	35.400	561.348	652.870	$0._{20}$
Beültetett } szőllő-hegy	—	24.749	22.335	292.564	339.648	$0._{10}$
Parlag } szőllő-hegy	—	—	—	149.151	149.151	$0._{05}$
Nádas	—	74.494	12.046	53.944	140.484	$0._{01}$
Rét	—	1,005.836	435.813	3,536.487	4,977.636	$1._{27}$
Legelő	—	1,912.413	442.799	4,006.053	6,361.265	$1._{44}$
Erdő	5,578.392	5,390.180	613.391	1,508.077	12,989.990	$0._{54}$
Nem munkált ter.	—	633.276	96.184	1,589.601	2,319.061	$0._{56}$
Összesen . . .	5,578.392	13,962.193	3,866.740	25,427.348	48,834.673	$9._{96}$

E 13 táblázat három nagy forrásmunka anyagát foglalja kombinative össze. A *birtokok összességéről* szóló adatokat a *mezőgazdasági statisztika* 1897-ben megjelent adat-kincse szerint állítottuk össze; ugyanott megkaptuk a *gazdaságok számát* is. Ez utóbbiak közül azokat a gazdaságokat, melyek 100 holdnyi területnél *nagyobbak*, a *statisztikai hivatal* betűsoros *gazdaczímtára* részletezi. Hogy ebből kiemelhessük a *középbirtokokat*, — külön sommáztuk a *100—600 holdas* birtokok anyagát, s külön az *ennél nagyobb* birtokokét. Sajnos, hogy a gazda-czímtárba nem vétettek föl ama *nagy erdő-birtokok*, melyek részint az állam, részint helyhatóságok (főleg községek), részint a közbirtokosság kezén vannak. E hézagot betöltendő, felhasználtuk *Baross* Károly *gazdasági czímtárát*, mely a nagy erdőbirtokosokra is kiterjed: kijegyeztük abból mindamaz erdő-uradalmakat, melyek a statisztikai hivatal czímtárából hiányzanak. Ily módon megszerkesztettük a nagy erdő-uradalmak, a nagy- s a középbirtokok táblázatát előbb megyénkint, aztán nyelvvidékenkint, és országosan. Végül *levontuk e három birtok-csoportot az összes birtokokból*, hogy a maradványban megkaphassuk a *kisbirtokokat*, — mert kisbirtoknak kellett tekintenünk mindazt a munkált földet, a mi nem tartozik sem a nagy-, sem a közép-birtok, sem a nagy erdő-uradalmak körébe. Táblázataink *egy-egy birtoknak* számítják, a mi *egy gazdasághoz* tartozik. Magukat a birtokosokat, kiknek kezén több birtok fekszik, több gazdaságra vagy uradalomra tagolva, e dolgozat nem tarthatta számon, — túl is haladta volna feladatát.

Most mérjük össze a főbb eredményeket.

Országosan a *föld-gazdaságok* száma $2._{83}$ millió; — ebből a kisbirtok: $2._{80}$ millió, a középbirtok $17._{6}$ ezer, a nagybirtok $6._{1}$ ezer, s a nagy erdőbirtok $2._{5}$ ezer tagból áll.

Az országos terület $48._{8}$ millió k. hold; — a kisbirtokra esik $25._{4}$ millió, a középbirtokra $3._{8}$ millió, a nagybirtokra $13._{9}$ millió, s a nagy erdőbirtokra $5._{5}$ millió k. hold (a kisebb törtek elhagyásával). E *kategoriák jellege* a legkülönbözőbb. Míg az *országos* átlagban a munkált terület közel fele szántó, csaknem negyede erdő, s csak gyenge negyed jut legelőre, rétre, kertre stb., — addig a *nagy erdőbirtok* 1000 holdas átlaga csupa erdő, a *nagy birtok* átlagában 390 hold az erdő s 348 a szántó, a *középbirtokéban* csak 140 az erdő és 600 a szántó, végre a *kisbirtok* átlagában 540 hold a szántó, alig 60 hold az erdő, de közel 160 hold a legelő. E szerint birtokviszonyaink a kisbirtokúköznépnél a föld- és állatgazdaságra, a középbirtokos osztálynál leginkább földgazdaságra, a nagy uradalmaknál első sorban erdőgazdaságra van berendezve.

Nyelvvidékek szerint is nagy eltéréseket állapíthatunk meg.

Magyar vidéken a gazdaságok száma $1._{5}$ millió, *egyebütt* $1._{3}$ millió, ott a munkált terület $23._{6}$, itt $22._{9}$ millió hold, — ott az egésznek nagyobb fele szántó, erős negyede erdő, gyenge negyede rét és legelő, — míg itt a szántó erős harmadra száll, az erdő gyenge harmadra emelkedik, rét

és legelő erős negyedet tesznek ki. Ez eltérést nem egyenlíti ki az, hogy a székelyföld közel fele erdő-terület, míg a mosoni svábság és a torontáli szerbség vidékén alig van erdő. A gabonaföldek legnagyobb darabja: a magyar alföld $6._{2}$, s a Túl-a-Duna $2._{6}$ millió holddal, — az erdőterületeké: tót vidéken $2._{2}$, román vidéken $3._{9}$, orosz vidéken $1._{5}$ millió holddal.

Feltűnő az eltérés a *birtoktestek osztályai* közt is. *Magyar* vidékeken a nagy erdőbirtokok száma 767, egyebütt 1810, — egyéb a nagybirtokok száma ott 3841, itt csak 2269, s a középbirtoké ott 10.812, itt csak 6814. Az uradalmi és uri birtok egyfelől $12._{3}$ millió holdat tesz ki 15 ezer tagban, — másfelől $11._{0}$ millió holdat 10 ezer tagra osztva; — marad tehát kisbirtokra amott $12._{5}$ milló hold $1._{5}$ millió kézen, míg itt marad $12._{9}$ millió hold $1._{3}$ millió kézen. Egy-egy kisbirtok átlagos nagysága vidékenkint a legkülönbözőbb. Az *országos* átlag $9._{06}$ hold, a *magyar* vidékek átlaga $8._{37}$, *egyéb* vidékeké $9._{84}$; — *amott* Túl-a-Dunán $6._{45}$, a palóczföldön $7._{98}$, az alföldön $9._{77}$, s a székelyföldön $10._{56}$, *emitt* a tótságban $8._{82}$, a román vidéken $9._{65}$, orosz tájon $11._{15}$, szászföldön $9._{54}$, szerb vidéken $12._{73}$, végre a mosoni svábságban $15._{51}$. Legrosszabbul a Túl-a-Duna, a palóczföld s a tótság áll. Mindhárom vidéken *túltengő a nagybirtokok száma és területe:* Túl-a-Dunán $3._{3}$ millió hold uradalom 1472 gazdaságban és $3._{5}$ millió hold kisgazdaság 546.698 kézen, — a palóczföldön $1._{6}$ millió hold uradalom 902 gazdaságban, és $1._{7}$ millió hold kisgazdaság 217.301 kézen, — végre a tótságban $2._{9}$ millió hold uradalom 1340 gazdaságban és $3._{3}$ millió hold kisgazdaság 373.519 kézen.

Ily vidékeken a nép sem a föld-hozadékból megélni, sem új földet szerezni nem tud, — ezért tömegesen *kivándorol.*

Itt adjuk az adatokat a *gabonaföldek hozadékáról* terményekben az 1897. évről, mely a mult évtized átlagos termésének leginkább megfelelt.

A gabnatermés 1897-ben.

Nyelvvidékek szerint	*Szántóföld* hektárokban összes	bevetett	ugar
Magyar tájon:	t e r ü l e t		
Túl-a-Dunán	2,164.015	1,952.048	211.967
Palóczföldön	939.772	775.490	164.282
Alföldön	3,550.979	3,220.372	330.607
Székelyföldön . . .	345.368	254.398	90.970
Együtt	7,000.184	6,202.308	797.826
Tót vidéken	1,520.061	1,304.736	215.325
Orosz »	358.592	269.245	89.347
Román »	2,087.755	1,756.322	331.433
Szász »	152.318	119.017	33.301
Sváb »	110.709	95.832	14.877
Szerb »	700.354	689.488	10.866
Együtt	4,929.789	4,234.640	695.149
Összesen	11,929.923	10,436.948	1,492.975

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	*Learatott* terület hektárokban a főbb terményczikkekkel						
	Buza	Rozs	Kétszeres	Árpa	Zab	Kukoricza	Burgonya
Túl-a-Dunán .	518.482	281.192	7.068	220.925	161.255	287.170	99.987
Palóczföldön .	229.000	95.014	4.999	109.083	68.296	55.895	32.817
Alföldön . . .	944.646	327.110	38.200	223.881	221.181	713.269	88.072
Székelyföldön .	49.602	34.077	4.727	15.643	40.550	56.768	7.589
Együtt . . .	1,741.730	737.393	54.989	569.532	491.282	1,063.102	228.465
Tót vidéken . .	176.500	163.412	6.366	282.702	187.164	49.994	154.793
Orosz » . .	49.823	19.745	762	9.718	54.457	69.111	26.234
Román » . .	508.671	59.337	18.081	32.614	125.557	549.925	20.012
Szász » . .	28.396	5.738	1.817	8.568	11.059	37.734	5.032
Sváb » . .	21.295	10.477	447	24.807	3.641	11.476	2.036
Szerb » . .	255.091	3.203	3.064	17.921	23.873	206.300	3.499
Együtt . . .	1,039.776	261.912	30.537	376.330	405.751	924.540	211.606
Összesen . .	2,781.506	999.305	85.526	945.862	897.033	1,987.642	440.071

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	A *termés* hektoliterekben						
	Buza	Rozs	Kétszeres	Árpa	Zab	Kukoricza	Burgonya
Túl-a-Dunán .	7,132.350	3,799.613	93.996	4,321.148	4,395.184	5,179.648	14,082.126
Palóczföldön .	2,458.146	1,129.687	54.917	1,171.583	1,097.549	1,035.079	2,813.375
Alföldön . .	9,498.978	3,847.115	403.149	3,114.995	5,176.279	14,563.600	6,448.971
Székelyföldön.	535.669	382.672	54.080	218.993	736.494	835.921	476.915
Együtt . . .	19,625.143	9.150.087	606.142	8,826.719	11,405.506	21,614.248	23,821.387
Tót vidéken .	2,133.118	2,194.349	71.652	4,427.052	3,878.338	1,017.422	15,164.684
Orosz » .	594.658	281.360	7.591	114.087	971.885	1,016.607	2,133.292
Román » .	4,122.348	575.373	164.114	351.461	1,995.234	7,537.846	864.022
Szász » .	257.640	52.037	19.586	118.542	196.698	541.255	446.345
Sváb » .	283.510	146.078	7.345	493.557	92.167	262.281	282.112
Szerb » .	2,452.438	34.617	25.453	218.963	511.889	4,037.441	289.482
Együtt . . .	9,813.712	3,283.814	295.74[illegible]	5,723.662	7,146.211	14,412.852	19.179.937
Összesen . .	29,468.855	12,442.901	901.883	14,550.381	18,551.717	36,027.100	43,001.324

A szaktudomány feladata, hogy az aratási eredményeket terményenkint és hektáronkint, s 1—1 hektár termés hektoliterjét vidékenkint s terményenkint kiszámítsa. Mi csak annyit állapítunk meg, hogy 1000 hektár buzaföldből magyar vidékre mintegy 660, egyéb vidékre 340 hektár esett, s átlag egy-egy hektár magyar vidéken 1126, más vidéken 946 hektoliter buzát hozott az 1897. évben. Pedig ez év a középtermésűek közül való, mikor elemi csapások (vizek, tüzek, fagy, jég stb.) a termés egy részét, 921.725 hold területen, el is pusztították.

Áttérünk a *gazdasági felszerelésre* (instrukcio), melyet a 90-es évek derekán történt összeírásból ismerünk. Az adatokat nyelvvidékek szerint fogjuk csoportosítni, kimutatva az állatállományt, a gyümölcsfák, gazdasági épületek, igásfogatok, iparvállalatok, alább a gépek és végül a cselédek számát.

Az adatcsoportok itt következnek:

I. Magyar *vidéken*: 1. *Túl-a Dunán.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1–1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	12.619	—
Marha:				
bika . .	—	—	42.237	—
tehén . .	—	—	674.975	—
ökör . .	—	—	407.990	—
Együtt .	328.315	796.887	1,125.202	1.45
Ló	53.118	286.932	340.050	0.52
Szamár . .	—	—	6.213	—
Öszvér . .	—	—	189	—
Kecske . .	—	—	10.080	—
Sertés . .	268.975	1,111.793	1,380.768	2.03
Juh . . .	1,339.772	116.264	1,456.036	0.21
Baromfi . .	—	—	5.822.633	—
Méhcsalád .	—	—	120.560	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	362.418
Gazd. iparvállalat .	3.326
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	23.677
kettős	95.507
hármas	743
négyes	205
Ökörfogat:	
kettős	45.029
négyes	19.514
hatos	213
Bivalyfogat	1.127
Öszvérfogat	3.006
Tehénfogat	52.585
Gyümölcsfa	12,791.116

2. *Palóczföldön.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1–1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	735	—
Marha:				
bika . .	—	—	14.812	—
tehén . .	—	—	265.228	—
ökör . .	—	—	139.963	—
Együtt .	108.373	311.630	420.003	1.43
Ló	21.984	132.272	154.256	0.60
Szamár . .	—	—	3.207	—
Öszvér . .	—	—	123	—
Kecske . .	—	—	6.490	—
Sertés . .	109.103	366.075	475.178	1.68
Juh . . .	739.613	217.541	957.154	1.00
Baromfi . .	—	—	2,018.218	—
Méhcsalád .	—	—	56.833	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	178.552
Gazd. iparvállalat .	872
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	8.281
kettős	43.769
hármas	2.890
négyes	716
Ökörfogat:	
kettős	24.152
négyes	6.130
hatos	245
Bivalyfogat	138
Öszvérfogat	1.321
Tehénfogat	2.198
Gyümölcsfa	5,981.850

3. *Az Alföldön.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1–1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	5.081	—
Marha:				
bika . .	—	—	66.243	—
tehén . .	—	—	728.215	—
ökör . .	—	—	468.501	—
Együtt .	440.811	822.148	1,262.959	1.42
Ló	94.175	564.331	658.506	0.97
Szamár . .	—	—	4.984	—
Öszvér . .	—	—	192	—
Kecske . .	—	—	41.425	—
Sertés . .	595.876	1,611.463	2,207.339	2.78
Juh . . .	1,062.911	478.968	1,541.879	0.82
Baromfi . .	—	—	10,206.422	—
Méhcsalád .	—	—	142.057	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	498.621
Gazd. iparvállalat .	1.684
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	33.241
kettős	159.372
hármas	18.977
négyes	7.638
Ökörfogat:	
kettős	32.720
négyes	30.579
hatos	3.583
Bivalyfogat	688
Öszvérfogat	1.191
Tehénfogat	11.691
Gyümölcsfa	14,718.453

[illegible]

Állatfaj	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]			[illegible]	
[illegible]				
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]			[illegible]	
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	

Egyéb [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	
[illegible]:	
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]			[illegible]	—
[illegible]				
[illegible]			[illegible]	
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]			[illegible]	—
[illegible]			[illegible]	—

[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	
Lófogat:	
egyes	[illegible]
kettős	[illegible]
hármas	[illegible]
négyes	[illegible]
Ökörfogat:	
kettős	[illegible]
négyes	[illegible]
hatos	[illegible]
Bivalyfogat	2.588
Öszvérfogat	5.615
Tehénfogat	90.175
Gyümölcsfa	35,652.369

II. Tót vidéken.

Bivaly			2.101	—
Marha				
bika			38.660	—
tehén			570.534	—
ökör			248.240	—
Együtt	[illegible]	705.416	857.434	$1_{.[illegible]}$
Ló	28.349	154.067	182.416	$0_{.41}$
Szamár			1.819	—
Öszvér			111	—
Kecske			25.377	—
Sertés	70.880	394.086	464.734	$1_{.06}$
Juh	885.455	348.415	788.870	$0_{.93}$
Baromfi			2,597.516	—
Méhcsalád			87.060	—

Gazdasági épület	380.877
Gazd iparvállalat	1.893
Igásfogat.	
Lófogat:	
egyes	23.145
kettős	53.999
hármas	1.582
négyes	416
Ökörfogat:	
kettős	53.102
négyes	2.297
hatos	48
Bivalyfogat	126
Öszvérfogat	755
Tehénfogat	25.081
Gyümölcsfa	6,682.109

III. Orosz *vidéken.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	1.392	—
Marha:				
bika . .	—	—	15.717	—
tehén . .	—	—	198.495	—
ökör . .	—	—	110.708	—
Együtt .	26.927	297.993	324.920	2.34
Ló	5.506	45.359	50.865	0.35
Szamár . .	—	—	236	—
Öszvér . .	—	—	6	—
Kecske . .	—	—	21.607	—
Sertés . .	32.238	136.274	168.512	1.07
Juh . . .	60.224	168.881	229.105	1.32
Baromfi . .	—	—	712.812	—
Méhcsalád .	—	—	37.214	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	92.324
Gazd. iparvállalat .	339
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	3.353
kettős	14.898
hármas	552
négyes	166
Ökörfogat:	
kettős	24.693
négyes	498
hatos	13
Bivalyfogat	80
Öszvérfogat	71
Tehénfogat	2.342
Gyümölcsfa	2,985.063

IV. Román *vidéken.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	63.117	—
Marha:				
bika . .	—	—	50.821	—
tehén . .	—	—	696.634	—
ökör . .	—	—	480.[illegible]52	—
Együtt .	135.641	1,092.066	1,227.707	1.72
Ló	26.217	274.535	300.702	0.43
Szamár . .	—	—	3.696	—
Öszvér . .	—	—	208	—
Kecske . .	—	—	145.018	—
Sertés . . .	206.238	919.509	1,125.747	1.45
Juh . . .	210.736	1,590.141	1,800.877	2.51
Baromfi . .	—	—	4.854,797	—
Méhcsalád .	—	—	145.664	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület .	486.902
Gazd. iparvállalat .	2.043
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	20.028
kettős	72.529
hármas	7.647
négyes	2.992
Ökörfogat:	
kettős	88.513
négyes	12.232
hatos	827
Bivalyfogat	4.989
Öszvérfogat	859
Tehénfogat	61.731
Gyümölcsfa . . .	16,951.937

V. Szász *vidéken.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	35.653	—
Marha:				
bika . .	—	—	4.873	—
tehén . .	—	—	74.774	—
ökör . .	—	—	41.976	—
Együtt .	4.284	117.339	121.623	1.82
Ló	664	34.614	35.278	0.53
Szamár . .	—	—	46	—
Öszvér . .	—	—	1	—
Kecske . .	—	—	3.721	—
Sertés . .	2.361	107.142	109.503	1.66
Juh . . .	1.963	83.377	85.340	1.29
Baromfi . .	—	—	346.737	—
Méhcsalád .	—	—	16.338	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	57.586
Gazd. iparvállalat .	146
Igásfogat.	
Lófogat:	
egyes	1.674
kettős	5.823
hármas	1.374
négyes	1.371
Ökörfogat:	
kettős	11.749
négyes	203
hatos	7
Bivalyfogat	235
Öszvérfogat	14
Tehénfogat	5.781
Gyümölcsfa	1,252.306

VI. Sváb *vidéken.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	75	—
Marha:				
bika . .	—	—	2.064	—
tehén . .	-	—	27.497	—
ökör . .	—	—	14.478	—
Együtt .	14.820	29.219	44.039	2.19
Ló	3.125	13.119	16.244	0.94
Szamár . .	—	—	37	—
Öszvér . .	—	—	2	—
Kecske . .	—	—	3.925	—
Sertés . .	2.789	20.824	23.613	1.55
Juh . . .	14.215	765	14.980	0.03
Baromfi . .	—	—	203.024	—
Méhcsalád .	—	—	4.350	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	16.178
Gazd. iparvállalat .	21
Igásfogat.	
Lófogat:	
egyes	1.696
kettős	4.766
hármas	72
négyes	—
Ökörfogat:	
kettős	3.670
négyes	239
hatos	4
Bivalyfogat	5
Öszvérfogat	16
Tehénfogat	270
Gyümölcsfa	168.123

VII. Szerb *vidéken.*

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	320	—
Marha:				
bika .	—	—	5.978	—
tehén . .	—	—	104.509	—
ökör . .	—	—	41.908	—
Együtt .	30.341	122.054	152.395	1.22
Ló	10.291	166.649	176.940	1.67
Szamár . .	—	—	901	—
Öszvér . .	—	—	23	—
Kecske . .	—	—	184	—
Sertés . .	49.338	253.328	302.666	2.54
Juh . . .	87.509	196.915	284.424	1.98
Baromfi . .	—	—	1,740.941	—
Méhcsalád .	—	—	27.745	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	81.512
Gazd. iparvállalat .	339
Igásfogat.	
Lófogat:	
egyes	8.556
kettős	44.832
hármas	6.585
négyes	1.110
Ökörfogat:	
kettős	887
négyes	4.102
hatos	206
Bivalyfogat	60
Öszvérfogat	51
Tehénfogat	36
Gyümölcsfa	1,394.745

A II—VII csoport együtt.

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	102.658	—
Marha:				
bika . .	—	—	118.113	—
tehén . .	—	—	1,672.443	—
ökör . .	—	—	937.562	—
Együtt .	364.031	2,364.087	2,728.118	1.40
Ló	74.152	688.333	762.485	0.57
Szamár . .	—	—	6.735	—
Öszvér . .	—	—	351	—
Kecske . .	—	—	199.832	—
Sertés . .	363.663	1,831.112	2,194.775	1.38
Juh . . .	760.102	2,388.494	3,148.596	1.82
Baromfi . .	—	—	10,455.827	—
Méhcsalád .	—	—	318.371	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület . .	1,115.379
Gazd. iparvállalat .	4.841
Igásfogat.	
Lófogat:	
egyes	58.452
kettős	196.847
hármas	17.812
négyes	6.055
Ökörfogat:	
kettős	182.614
négyes	19.571
hatos	1.106
Bivalyfogat	5.495
Öszvérfogat	1.766
Tehénfogat	95.241
Gyümölcsfa . . .	29,384.283

Országosan.

Állat-állomány	Nagy és közép birtoknál	Kisbirtoknál	Összesen	1—1 kisgazdaságra esik
Bivaly . .	—	—	132.578	—
Marha:				
bika . .	—	—	254.158	—
tehén . .	—	—	3,503.265	—
ökör . .	—	—	2,071.595	—
Együtt .	1,263.658	4,565.360	5,829.018	1.62
Ló	248.561	1,723.877	1,972.448	0.61
Szamár . .	—	—	21.386	—
Öszvér . .	—	—	885	—
Kecske . .	—	—	286.385	—
Sertés . .	1,352.459	5,094.114	6,446.573	1.31
Juh . . .	3,929.226	3,597.160	7,526.686	1.29
Baromfi . .	—	—	29,352.141	—
Méhcsalád .	—	—	665.317	—

Egyéb fölszerelés	a gazdaságoknál általán
Gazdasági épület .	2,271.312
Gazd. iparvállalat .	11.384
Igás fogat.	
Lófogat:	
egyes	136.943
kettős	512.547
hármas	40.817
négyes	14.850
Ökörfogat:	
kettős	308.076
négyes	76.633
hatos	5.185
Bivalyfogat	8.083
Öszvérfogat	7.381
Tehénfogat	185.416
Gyümölcsfa	65,036.652

Gazdasági gépek és eszközök
a nagy és közép birtokokon.

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	lokomobil	járgány	cséplőszekrény	vetőgép	rosta	eke
Túl-a-Dunán	1.805	2·183	2.275	6.762	6.075	68.861
Palóczföldön	757	1.071	1.130	2.691	3.405	27.499
Alföldön	2.189	1.832	2.463	8.164	10.022	73.699
Székelyföldön . . .	58	73	117	251	373	3.778
Együtt . . .	4.809	5.159	5.985	17.868	19.875	173.837
Tót vidéken	811	1.437	1.515	3.560	3.476	38.783
Orosz »	94	90	150	278	392	3.613
Román »	617	543	911	1.893	3.028	22.826
Szász »	9	14	31	76	60	623
Sváb »	58	58	69	451	404	3.634
Szerb »	326	152	339	828	1.274	6.854
Együtt . . .	1.915	2.294	3.015	7.086	7.634	76.333
Összesen	6.724	7.453	9.000	24.954	28.509	250.170

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	trieur	szecskavágó	borona	henger	igás szekér	Gazdasági cselédség
Túl-a-Dunán . . .	2.322	3.700	26.292	15.591	42.962	73.510
Palóczföldön . . .	1.242	2.338	11.627	5.870	20.353	33.779
Alföldön	3.262	4.771	23.571	11.628	57.932	78.663
Székelyföldön . . .	269	323	2.259	318	4.609	4.637
Együtt . . .	7.095	11.132	63.749	33.407	125.856	190.589
Tót vidéken	1.070	3.197	18.848	7.785	28.812	41.532
Orosz »	138	239	2.477	513	3.578	5.228
Román »	1.651	1.367	11.844	2.391	18.551	28.154
Szász »	42	44	317	83	672	796
Sváb »	71	269	1.487	967	2.843	2.745
Szerb »	461	322	2.502	1.064	5.476	6.832
Együtt . . .	3.433	5.438	37.475	12.803	59.932	85.287
Összesen	10.528	16.570	101.224	46.210	185.788	275.876

Nyelvvidékek szerint	Állat-állomány 1897-ben				Elhullott és kiirtott állatok:			
Magyar tájon	ló	szarvas-marha	juh	sertés	ló	marha	juh	sertés
Túl a Dunán	840.080	1,195.202	1,456.086	1,880.768	1.804	1.771	2.571	59.985
Palócföldön	154.260	420.008	957.154	475.178	718	1.018	3.486	22.088
Alföldön	658.508	1,262.959	1,541.879	2,207.889	4.861	8.697	15.274	148.188
Székelyföldön	57.161	202.786	423.021	188.518	388	740	16.552	12.494
Együtt	1,209.068	3,100.900	4,378.090	4,251.768	6.721	7.226	37.883	237.755
Tót vidéken	182.806	867.484	788.870	464.784	636	2.782	5.621	23.539
Orosz "	50.865	324.920	229.105	168.512	169	507	585	15.355
Román "	300.752	1,227.707	1,800.577	1,125 747	1.342	2.545	18.645	76.551
Szász "	30.278	121.628	85.840	109.503	204	533	3.766	7.196
Sváb "	10.244	44.030	14.980	28.613	7	24	—	1.178
Szerb "	170.940	152.395	284.424	302.666	1.279	585	1.413	38.284
Együtt	702.470	2,728.118	3,148.296	2,194.775	3.637	6.976	30.030	162.103
Összesen	1,972.438	5,829.018	7,526.886	6,446.573	10.358	14.202	67.913	399.858

Nyelvvidékek szerint	Az állatvásáron 1897-ben								
	Vásárok	felhajtatott				eladatott			
Magyar tájon	száma	marha	ló	juh	sertés	marha	ló	juh	sertés
Túl a Dunán	1.164	1,068.880	606.253	14.949	108.321	378.240	130.468	7.212	48 998
Palócföldön	390	363.960	181.468	124.376	72.889	130.229	45.234	72.081	35.732
Alföldön	849	784.657	596.398	315.874	211.573	307.925	161.027	172.587	102.569
Székelyföldön	157	387.724	58.481	39.256	8.835	119.995	14.526	21.565	4.346
Együtt	2.560	2,605.101	1,437.600	594.458	401.618	936.389	351.255	273.445	191.645
Tót vidéken	930	601.331	184.474	67.408	115.666	216.839	53.151	37.357	56.107
Orosz "	190	288.008	58.800	21.908	36.655	108.634	18 968	14.246	23.091
Román "	627	1,273.397	181.149	444.860	155.200	395.131	54.836	245.714	75.169
Szász "	72	170.367	27.738	18.855	3.529	59.763	9.189	10.158	1.262
Sváb "	38	10.071	5.271	40	5.400	3.782	2.083	30	2.815
Szerb "	117	65.561	93.108	33.930	18.798	19.159	18 400	13.850	10.673
Együtt	1.983	2,408.932	580.540	586.996	335.188	803.308	156.627	321.455	169.117
Összesen	4.543	5,014.033	1,938.140	1,181.454	736.806	1,739.697	501.882	594.900	360.762

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	A **gyümölcsfák** darabja					
	alma	körte	cseresznye	megy	őszi barazk	kajszin baraczk
Túl-a-Dunán .	2,006.828	1,198.575	616.382	1,172.005	1,280.558	293.943
Palóczföldön .	719.396	473.147	361.279	176.885	207.500	113.644
Alföldön . .	2.214.958	1.031.876	519.852	2,070.328	827.142	807.140
Székelyföldön	395.686	175.777	60.108	133.459	30.949	10.606
Együtt .	5,336.868	2.879.375	1.557.621	3,552.677	2,346.149	1.225.333
Tót vidéken .	951.536	692.306	300.779	210.007	113.799	86.832
Orosz » .	506.872	190.129	69.392	50.784	44.071	20.569
Román » .	1.982.885	720 242	498.504	476.023	392.280	125.545
Szász » .	279.622	119.392	18.398	14.531	24.251	5.609
Sváb » .	25.902	20.678	25.600	12.521	15.050	5 295
Szerb » .	299.997	79.824	46.944	200.860	73.216	51.947
Együtt .	4,046.814	1,822 571	959.617	964 726	662.667	295.497
Összesen .	9.383.682	4,701.946	2,517.238	4,517.403	3,008.816	1.520.830

Magyar tájon:	szilva	dió	mandula	gesztenye	szeder és eper	összesen
Túl-a-Dunán .	3,960-993	815.576	77.187	131.683	1,237.386	12,791.116
Palóczföldön .	3,333.860	235.730	21.212	19.266	319.931	5,981.850
Alföldön . .	5,073.502	547.111	69.753	42.040	1,514.751	14,718.453
Székelyföldön	1,264.366	34.088	612	3.014	52.285	2,160.950
Együtt .	13.632.721	1,632.505	168.764	196.003	3,124.353	35,652.369
Tót vidéken .	3,650.025	325.022	12.193	20.846	268.764	6,632.109
Orosz » .	1,894.408	150.973	2.548	3.318	52.299	2,985.063
Román » .	11,545.770	485.716	13.152	14.633	697.187	16,951.937
Szász » .	753.237	30.050	407	444	6.365	1,252.306
Sváb » .	23.746	18.921	1.592	1.055	17.763	168.123
Szerb » .	170.772	45.269	4.046	26.162	395.708	1.394.745
Együtt .	18,037.958	1,055.951	33.938	66.458	1,438.086	29.384.283
Összesen .	31,670.679	2,688.456	202.702	262.461	4.562.439	65,036.652

A földbirtokok fölszereléséről szóló adattömeget is három forrásból foglaltuk össze: a nagy- és középbirtokokra vonatkozó anyagot a gazdaczímtár, az összes berendezés képét a mezőgazdasági statisztika, az állatállományról s az állatvásárokról szóló csoportokat a statisztikai évkönyvek adataiból. Az uradalmi és középbirtok állatjait levonván az állományból, megkaptuk a kisgazdaság állatjainak számát, de csak a legértékesebb állatnemekre nézve. A többi anyagról nem állapíthattuk meg, mi jut belőle a kisgazdaságra.

Az *állatgazdaság* igen jelentékeny része a nemzeti vagyonnak. Az állomány — a baromfiakat is betudva — összesen $51^1/_2$ millió, baromfiak nélkül $22^1/_2$ darabban állapíttatott meg utoljára. Azon kivül van országosan 665 ezer méhcsalád. Általán legtöbb a juh ($7^1/_2$ millió), a sertés ($6._4$ millió), a marha ($5._8$ millió) s a ló (közel 2 millió). A *juhállomány* nagyobb fele ($3._9$ millió drb) a nagy és középbirtok kezén van, s csak kisebb fele ($3._5$ millió drb.) jut a kisgazdaságra, — de nincs kisgazda,

kire ne juthatna 1. — *Sertéstenyésztés* dolgában az állománynak ötöde esik az uri, négy ötöde a kisbirtokra (ott $1._{3}$, itt $5._{9}$ millió), jut tehát 1—2 sertés minden kisgazdának. A *marhatenyésztést* is csak gyenge ötödrészében művelik a nagy és középbirtokosok ($1._{2}$ millió drb. erejéig). a többi a kisgazdaságoké ($4._{5}$ millió drb erejéig), van tehát minden kisgazdának 1—2 marhája. — A *lótenyésztésben* csak az állomány szine az uri birtokoké ($2._{4}$ százezer drb), a többi a kisgazdaságokat szolgálja ($1._{7}$ millió drb), — ámde lova csak minden második kisgazdának van.

Hasonlítsuk össze ez állományt *vidékenkint*.

A *juhok*	darabszáma	*magyar*	vidéken	$4._{3}$	millió,	*egyebütt*	$3._{1}$	millió;
a *sertések*	»	»	»	$4._{2}$	»	»	$2._{2}$	»
a *marhák*	»	»	»	$3._{1}$	»	»	$2._{7}$	»
a *lovak*	»	»	»	$1._{2}$	»	»	$0._{7}$	»
a *kecskék*	»	»	»	86	ezer,	»	199	ezer;
a *bivalyok*	»	»	»	136	»	»	102	»
a *baromfiak*	»	»	»	$18._{8}$	millió,	»	$10._{4}$	millió;
a *méhcsaládok*	száma	»	»	346	ezer,	»	318	ezer.

Látszik, hogy az állatgazdaság súlypontja az egész vonalon magyar kézben van. Csak kecskék dolgában marad messze más vidékek mögött; itt első helyen a román vidék gazdái állanak 145 ezer drb. kecskével.

Osztály szerint azonban vannak eltérések egy felől egymás közt a magyar, más felől a magyar és nem-magyar vidékek kisgazdasági viszonyaiban.

1—1 kisgazdaságra esik:	Százalékban				Az összes kisgazdaságokban *ezer darab*			
	ló	marha	sertés	juh	ló	marha	sertés	juh
Túl-a-Dunán . . .	$0._{52}$	$1._{45}$	$2._{03}$	$0._{21}$	286	796	1.111	116
Palóczföldön . . .	$0._{60}$	$1._{43}$	$1._{68}$	$1._{00}$	132	311	366	217
Alföldön	$0._{97}$	$1._{42}$	$2._{78}$	$0._{82}$	564	822	1.611	478
Székelyföldön . .	$0._{34}$	$1._{78}$	$1._{14}$	$2._{61}$	52	270	173	396
Együtt . . .	$0._{69}$	$1._{47}$	$2._{19}$	$0._{80}$	1.034	2.199	3.261	1.207
Egyéb vidékeken .	$0._{52}$	$1._{80}$	$1._{34}$	$1._{32}$	688	2.364	1.831	2.388

Látható, hogy a magyar vidékek kisgazdái lovak és sertések dolgában inkább, de marhák és juhok dolgában kevésbé vannak ellátva, mint a nem magyar vidékiek. A gazdák *marhaállománya* az utóbbi vidékeken így oszlik meg: a *tótságban* 154 ezer, egy-egy kisgazdára jut $1._{88}$; *orosz* vidéken 45 ezer, egy-egy kisgazdára jut $2._{34}$; *román* vidéken 1,092 ezer, egy-egy kisgazdára jut $1._{72}$; *szász* vidéken 34 ezer, egy-egy kisgazdára $1._{81}$; *sváb* vidéken 13 ezer, egy-egy kisgazdára $2._{18}$, végre *szerb* vidéken 166 ezer, egy-egy kisgazdára $1._{22}$. Legjobban áll tehát az orosz és sváb, legrosszabbul a szerb vidéki s a magyar alföldi kisgazdaság. A *juhállomány* pedig így oszlik meg a más vidéki kisgazdák közt: van a *tót* vidéken 348 ezer, egy-egy kisgazdára $0._{93}$; az *orosz* vidéken 168 ezer, egy-egy kisgazdára $1._{32}$; *román* vidéken 1590 ezer, egy-egy kisgazdára $2._{51}$; a *szász* vidéken 83 ezer, egy-egy kisgazdára $1._{29}$; *sváb*

vidéken 768, egy-egy kisgazdára $0_{{,}05}$; végre *szerb* vidéken 196 ezer, egy-egy kisgazdára $1_{{,}98}$. Legjobban áll tehát a román s a székely (l. fenn), legrosszabbul a mosoni sváb s a túl-a-dunai magyar kisgazdaság.

Némi bepillantást nyerünk a kisgazdák *vagyoni* viszonyaiba, ha nézzük az igásfogatok közül az egyes lófogatot, s a tehénfogatot; mert valóban a legszegényebb gazda az, ki egyetlen lovát és tejelő tehenét igába fogja. Ellenpróbául ide állítjuk vidékenkint a hármas és négyes lófogatokat, meg a négyes és hatos ökörfogatokat, melyek mögött nyilván gazdag birtokos áll.

Nyelvvidékek szerint	Lófogat			Ökörfogat		
Magyar tájon:	egyes	hármas	négyes	négyes	hatos	Tehénfogat
Túl-a-Dunán . . .	23.677	743	205	19.514	213	52.585
Paláczföldön . . .	8.281	2.890	716	6.130	245	2.198
Alföldön	33.241	18.977	7.638	30.579	3.583	11.691
Székelyföldön . . .	3.292	395	236	839	39	23.701
Együtt	68.491	23.005	8.795	125.462	4.080	90.175
Tót vidéken	23.145	1.582	416	2.297	48	25.081
Orosz »	3.353	552	166	498	13	2.342
Román »	20.028	7.647	2.992	12.232	827	61.731
Szász »	1.674	1.374	1.371	203	7	5.781
Sváb »	1.696	72	—	239	4	270
Szerb »	8.556	6.585	1.110	4.102	206	36
Együtt	58.452	17.872	6.055	19.571	1.105	95.241

Egyfelől a szegénység, másfelől a dús javak képe áll szemben egymással. Jóllét, gazdagság túlsúlylyal csak a *magyar alföldön* s a *torontáli szerb* vidéken mutatkoznak. Amaz a négyes fogatok s a hatökrös gazdák hazája — bár másrészt ott is jelentékeny az egylovas és tehén vontatta igás szekerek száma. Torontálban a hármas és négyes fogatok nagy túlsúlyban vannak, s a másik oldalon a tehénfogatoké elenyészően csekély.

A mérleg csaknem egyensúlyban van a *paláczföldön*, meg az *orosz* és *szász* vidéken. De feltűnők az ingásai a székely, román, tót vidékeken és Túl-a-Dunán. A székelyföldi 39 hatos fogattal 23 ezer tehénfogat áll szemben; csaknem így van egyebütt is: a tótságban hatos fogat van 48, ökörfogat 25 ezer, — Túl-a-Dunán hatos fogat van 213, tehénfogat van 52 ezer, — s román vidéken a hatos fogatok száma 827, a tehénfogatoké 61 ezer.

Főleg Túl-a-Dunán csudálható a kisgazdák szorultsága, mely országrész évtizedek előtt még a legnagyobb jóllétnek örvendett. Az 52 ezer igás tehén s a 23 ezer egyes lófogat példája eléggé megmagyarázza, miért költözködik el ősi földjéről a más viszonyokhoz szokott túl-a-dunai nép.

Forduljunk most a mezőkről s az állatoktól a *szöllőhegyek*, *erdőségek*, s a gazdasági tevékenységnek két, eléggé ki nem használt ága: a *méz* és *selyem* termelés felé.

A szőlő. A szőlőterület hektárokban.

[illegible]	Összesen	Teljes termésű	[illegible]	[illegible]	Új ültetés	Termés értéke koronában	Átlag hektáronként	A termelt must hektoliterje: új	teljes termésű	elvénült	fertőzött
								s z ő l l ő n			
[illegible]											
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10,711.744	[illegible]	42.898	244.699	62.066	109.241
[illegible]	[illegible]	[illegible]	700	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	14.107	24.997	1.627	8.212
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	14,[illegible].710	[illegible]	44.898	391.865	24.683	17.996
[illegible]	[illegible]	1.41[illegible]	[illegible]	10	[illegible]	[illegible].404	[illegible]	10	1.204	118	—
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible],000.708	[illegible]	100.708	662.195	87.494	130.449
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	402	7.668	94.610	6.371	18.374
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2.609	4.408	660	3.657
[illegible]	[illegible]	14[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible],177.[illegible]	[illegible]	14.782	62.602	1.777	3.710
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	64.[illegible]	[illegible]	65	1.012	30	186
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4.848	1.010	12.490
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2.181	20.749	5.917	4.243
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10,710.[illegible]	207	28.221	188.918	15.055	42.660
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	41.[illegible]	49,810.[illegible]	[illegible]	128.[illegible]	850.413	103.549	173.109

Az erdő. Az erdőterület hektárokban

[illegible]	Összesen	Használatra kötelezett	[illegible] kötelezett	Fanemekre: tölgy	bükk	fenyő	Talajra: védendő	homoki	feltétlen erdőtalaj	nem feltétlen erdőtalaj
[illegible]										
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	6.916	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]			[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Erdő nagybirtokosok.

Magyar tájon	Az állam	Helyhatóságok	Egyházak	Köz- alapítvány	Magán- alapítvány	Hitbizomány	Közbirtokosság	Részvénytársaság
Túl-a-Dunán .	2.001	23.546	89.168	17.536	20	193.142	81.434	147
Palóczföldön .	37.799	51.901	75.393	5.339	10	127.327	54.938	21.136
Alföldön . .	67.600	62.878	194.516	4.179	711	27.676	41.406	3.689
Székelyföldön .	41.809	330.303	25.693	—	10	—	172.348	42
Együtt	149.209	468.628	384.770	27.054	751	348.145	350.126	25.014
Tót vidéken . .	185.807	129.768	53.271	12.946	755	95.169	216.110	5.888
Orosz » . .	349.807	67.162	4.761	—	43	105.864	145.307	450
Román » . .	453.198	679.033	40.381	24.305	4·715	19.934	248.962	112.887
Szász » . .	2	137.661	5.415	—	6	—	3.959	288
Sváb » . .	129	825	1.096	—	—	3.327	308	2
Szerb » . .	1.630	389	1.611	—	—	—	11	1
Együtt	990.573	1,014.838	106.535	37.251	5.519	224.294	614.657	119.516
Összesen . . .	1,139.782	1,483.466	491.305	64.305	6.270	572.439	964.783	144.530

A méz és viasz.

Nyelvvidékek szerint *Magyar* vidéken:	Méhtenyésztő községek száma	Méhcsaládok kaptárokban	Méhcsaládok köpűkben	Métermázsája a termelt méznek	Métermázsája a termelt viasznak	A termés értéke koronában
Túl-a-Dunán .	2.702	27.070	90.676	6.044	390	440.778
Palóczföldön .	1.269	10.076	42.150	2.203	156	163.398
Alföldön . . .	1.280	51.967	81.268	6.452	419	470.604
Székelyföldön .	500	6.757	20.599	1.119	115	90.248
Együtt .	5.751	95.870	234.693	15.818	1.080	1,165.028
Tót vidéken . .	2.544	16.190	56.335	2.475	171	182.452
Orosz » . .	584	2.889	27.242	1.217	67	86.494
Román » . .	2.544	41.800	105.762	8.280	767	650.466
Szász » . .	149	8.278	9.697	985	58	70.576
Sváb » . .	60	1.200	3.694	352	15	24.018
Szerb » . .	187	30.508	6.089	3.304	77	213.660
Együtt .	6.068	100.865	208.819	16.613	1.155	1,227.666
Összesen . . .	11.819	196.735	443.512	32.431	2.235	2,392.694

A selyem.

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Selyemtermeléssel foglalkozik községben v. pusztán	Selyemtermeléssel foglalkozik család	Kiosztott pete kilogrammja	Termelt gubó kilogrammja	25 gr. petére kgr. gubó	A keresetből jutott korona átlag 1—1 családra	A keresetből jutott korona átlag 1—1 községre	A keresetből jutott korona a termelőkre	A keresetből jutott korona gyári vagy raktári alkalmazottakra	A keresetből jutott korona összesen
Túl-a-Dunán .	576	9.918	146	112.778	19	18	308	177.900	391.772	569.672
Palóczföldön .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Alföldön . .	206	34.030	516	434.381	21	20	3.410	702.674	344.490	1,047.164
Székelyföldön	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	782	43.948	662	547.159	20	20	1.126	880.574	736.262	1,616.836

Nyelvvidékek szerint	Selyemtenyésztéssel foglalkozik: községben v. pusztán	család	Kirakott pete	Termelt gubó	25 gr. petére kgr. gubó	átlag 1—1 családra	átlag 1—1 községre	A keresetből jutott korona: a termelőkre	gyári vagy raktári alkalmazottakra	összesen
			kilogramm							
Tót vidéken . .	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Orosz » . . .	.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Román » . .	457	20.197	306	249.253	20	18	832	381.010	285.564	666.574
Szász » . .		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sváb » .	--	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szerb » . .	204	17.743	257	241.374	23	20	1.820	371.322	81.802	453.124
Együtt	661	37.940	563	490.627	21	19	1.138	752.332	367.366	1.119.698
Összesen	1.443	81.888	1.225	1,037.786	21	19	1.131	1.632.906	1,103.628	2,736.534
A statisztikában »más megyék« czíme alatt összefoglalva .	572	3.974	57	41.345	19	16	122	70.312	67.272	137.584
Főösszeg . . .	2.015	85.862	1.282	1,079.131	21	18	846	1,703.218	1,170.900	2,874.118

Szőllőterületünkből, mióta a fillokszera-járvány lassan elmúlt róla, máig 149.151 k. hold terület maradt parlagon, de kerek 340 ezer hold, vagyis 205 ezer hektár művelés alatt áll. A parlag-terület — mint azt fenn kimutattuk (l. a birtoktagozatok tábláját) — kizárólag a kisgazdák tulajdona; a közép és nagybirtok már felujította elpusztult ültetvényeit. A kisgazdák elmaradtsága annál sajnálatosb, mert sok vidéken a szőllő nekik kenyéradójuk volt.

A termő területnek csak kisebb fele teljes termésű, egy rész új ültetés, a többi pedig részint elvénült, részint fertőzött. A hozadék az 1897-iki szűreten mégis 1247 ezer hektoliter must volt közel 43 millió korona értékben. Ebből magyar vidékekre esett 972 ezer hektoliter, 32 millió korona értékben; nem magyar vidékre 275 ezer hektoliter; $10^1/_2$ millió korona értékben. Ez utóbbi területen a tokaji s az aradi hegyalja, melyeket ott is magyar kezek művelnek, kivételes példák, a mik csak megerősítik a szabályt, hogy a hazánk periferiáin lakó fajok nem szőllőművelő népek s zordonabb éghajlatuk alatt hiába is volnának azok. A szőllőtermelés igazi talaja magyar vidékeken van.

Erdőgazdaságunkkal csaknem az ellenkező eset forog fenn. Az erdőterületből $4._6$ millió hektárnyi fekszik nem-magyar, s csak $2._9$ millió magyar vidéken. Túlnyomólag hegyes és erdős a tót, román, orosz és szász vidék, -- magyar talajon főleg a székelyföld olyan. Legkevesebb erdőség az alföldnek jutott: 688 ezer hektár (beletudva a bihari és szatmári rengetegeket is). Az éghajlat különbözőségére vall, hogy magyar talajon több a tölgyerdő, nem-magyar vidékeken több a lomb-, s főleg a fenyőerdő; amott a homoki talaj 108 ezer, emitt nincs 13 ezer hektár. Érdekes a nagy erdőbirtokosok megoszlása nyelvvidékek szerint: főleg magyar talajon vannak az egyházi, és hitbizományi erdő-latifundiumok, — ellenben nem magyar vidéken feküsznek az állam, a helyhatóságok, alapítványok és részvénytársulatok legnagyobb erdőjavai.

A *méhtenyésztést* a magyar vidékek elhanyagolják: csak 5751 helység foglalkozik vele, míg a többi vidékek 6068 helységre terjesztették ki a méz és viasz termelését. A magyar ma is többnyire köpűkben tartja a méhet; köpűinek száma 234 ezer, míg más népeké csak 208 ezer, — a magyar kaptárok száma 95 ezer, más népeké 100 ezer. A magyar méztermés mázsája 15.$_{8}$ ezer, s a viasztermésé 1080, a többi népeknél a méz 16.$_{6}$ ezer, a viasz 1155 mázsát hozott. Amott a termés értéke 1.$_{16}$ millió, emitt 1.$_{22}$ millió korona volt.

A *selyemtermelésről* talált adatok összehasonlításra csak részben alkalmasok, mert a statisztika azok egy részét sommásan közölte «más megyék» közös czíme alatt, s mi ezeket nem oszthattuk szét nyelvvidékek szerint. Annyit megállapíthatunk így is, hogy e termelési ágban az alföld s a torontáli szerb vidék járnak elül, ott 34, itt 17 ezer család foglalkozik vele, s az eredmény amott 434, emitt 241 ezer kgr. gubót tett ki, melynek hozadéka egy felől 1 millió, más felől 453 ezer korona volt. A román vidék 13 megyéje nem sokkal szárnyalja túl az egy Torontált.

Áttérünk az *ipari foglalkozások* csoportjához. De itt az adatok felhasználásában a tárgy természete korlátoz. Iparunk úgyszólva most van fejlődőben s nem mindenütt, csak egyes góczpontokon tud kifejlődni, hol a forgalom erei lüktetnek s az ipari termékeket piaczra vihetik; — az ipar ebből él.

Működése nem tükrözheti vissza egyes népek képességeit, s működését sem lehet megfigyelni a nyelvvidékek tükreiben. Gyárak és műhelyek, bármely vidék a székük, munkást onnan fogadnak, a honnét a legjobbat kapják, s áruikat az egész világnak szállítják, mert megrendelő vagy kész vevő mindenütt akad. Egy vidékről sem tudhatni, honnan és milyen iparczikkeket fogyaszt népességük, — a helyi iparosoknak pedig sem mestersége, sem száma nem ád erre nézve tájékoztatást. Idézhetnők a foglalkozási statisztikából, hogy egész Árva-megyének 86 ezer emaer számára csak 9 csizmadiája és 2 vargája van, mert ott a legtöbb ember maga készítette bocskort visel. De ez nem bizonyíték arra nézve, hogy a bocskorosok száma nem fogy-e évről-évre Árvában is; mert ha a kereskedők el tudják ott adni czipőszállítmányaikat, ügyes kínálattal lassan kiszoríthatják a bocskort, s maguk a cserén meggazdagodhatnak. Az ipar mindenütt egyenlősít, nivellál, s ezzel eltünteti úgy az osztályok, mint a fajok külső sajátságait. Az etnografia hagyományos jelmeztárát az ipar ujításai és rövid életű divatczikkei előbb-utóbb megfogják semmisíteni.

Nem vállalkozhatunk tehát arra, hogy Magyarország iparát czikkeiben és forgalmában nyelvvidékek szerint, vagy az ipar által magukat a nyelvvidékeket bemutassuk. Adatainkkal az *ipari intézményeknek* és *góczpontoknak*, vidékenkint való csoportosítására kell szorítkoznunk, képet tárva az *ipartestületekről*, az *ipariskolákról*, a *gyárak* és *műhelyek* tagozatáról s a betegsegélyző *munkáspénztárak* erejéről.

Az ipartestületek.

Nyelvvidékek szerint Magyar tájon:	1896-ban számuk	1896-ban tagjaik	1896-ban ezek közül mester	1896-ban ezek közül alkalmazott	1897-ben számuk	1897-ben tagjaik	1897-ben ezek közül mester	1897-ben ezek közül alkalmazott
Túl-a-Dunán .	68	40.297	18.026	22.271	68	41.469	18.452	23.017
Palóczföldön .	27	17.670	7.635	10.035	27	18.613	7.955	10.658
Alföldön . . .	122	133.567	43.011	90.556	122	131.823	44.956	86.867
Székelyföldön .	5	1.213	731	482	5	1.296	740	556
Együtt.	222	192.747	69.403	123.344	222	193.201	72.103	121.098
Tót vidéken . .	27	20.212	6.255	13.957	27	20.429	6.177	14.252
Orosz » . .	5	3.347	1.752	1.595	5	3.599	1.786	1.813
Román » . .	39	26.831	10.899	15.932	39	28.487	11.001	17.486
Szász » . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Sváb » . .	—	—	—	—	—	—	—	—
Szerb » . .	12	7.184	3.268	3.916	12	7.383	3.443	3.940
Együtt.	83	57.574	22.174	35.400	83	59.898	22.407	37.491
Összesen . . .	305	250.321	91.577	158.744	305	253.099	94.510	158.589

Az ipariskolák.

Nyelvvidékek szerint Magyar tájon:	Közép ipari iskolák száma	Közép ipari iskolák tanulója	Tanműhelyek száma	Tanműhelyek tanulója	Inasiskolák száma	Inasiskolák tanulója	Gyárak és ipari műhelyek
Túl-a-Dunán . . .	—	—	3	61	55	10.567	8.071
Palóczföldön . . .	1	96	5	201	46	6.429	3.323
Alföldön	2	330	16	2.365	121	32.982	11.868
Székelyföldön . .	—	—	6	305	9	1.630	1.526
Együtt . .	3	426	30	2.932	231	51.608	24.793
Tót vidéken	—	—	9	244	55	8.237	5.608
Orosz »	—	—	2	36	8	1.212	1.041
Román »	—	—	7	300	59	10.176	7.370
Szász »	—	—	1	42	7	1.769	612
Sváb	—	—	—	—	2	198	248
Szerb	—	—	1	63	7	1.944	2.044
Együtt . .	—	—	20	685	138	23.536	16.923
Összesen	3	426	50	3.617	369	75.144	41.716

Ipari munkások betegsegélyezése.

Nyelvvidékek szerint Magyar tájon:	Kerületi pénztárak	Testületi pénztárak	Gyári pénztárak	Magán egyesületi pénztárak	Tagok	Összes bevétel (koronákban)	Ebből tagjárulék (koronákban)	Összes kiadás (koronákban)	Ebből segély
Túl-a-Dunán .	14	22	19	11	61.961	729.490	550.146	606.242	378.894
Palóczföldön .	12	5	16	4	32.057	446.316	321.552	348.698	231.162
Alföldön . .	21	42	55	26	323.454	6,429.590	5.189.910	5,872.044	4,387.124
Székelyföldön	4	—	4	1	6.889	111.944	88.824	105.664	73.418
Együtt	51	69	94	42	424.361	7.717.340	6,150.432	6,932.648	5,070.598

Nyelvvidékek szerint	Kerületi	Testületi	Gyári	Magán egyesületi	Tagok	Összes bevétel	Ebből tagjárulék	Összes kiadás	Ebből segély
	pénztárak					koronákban			
Tót vidéken .	20	9	29	4	60.495	729.692	549.268	652.670	426.196
Orosz » .	4	2	8	—	6.187	92.634	67.144	72.492	56.536
Román » .	15	12	16	6	45.481	593.354	466.202	493.698	337.042
Szász » .	2	—	1	—	6.406	91.292	73.352	84.478	58.714
Sváb » .	1	—	3	—	2.327	38.642	26 256	37.502	20.620
Szerb » .	3	3	2	4	8.479	130.988	101.680	107.558	74.794
Együtt	45	26	59	14	129.375	1,676.602	1,283.902	1,448.398	973.902
Összesen . . .	96	95	153	56	553.736	9,393.942	7,434.334	8,581.046	6,044.500

Az iparosság minden vidéken talált magának egyes góczpontokat, de az itt közölt adatokból nyilvánvaló, hogy súlypontja a magyar vidéken nyugszik; a magyar elem tömegesen lép az ipari pályára, az iparosok zöme máris magyar és szervezete a magyar kultura erős szervévé lett. Ipartestület van magyar vidéken 222, egyebütt 83, — a testületi tagok száma ott 192 ezer, itt 57 ezer, — a mesterek száma egy felől 69 ezer, más felől 22 ezer, mely szám ott egy év alatt (1896-ról 1897-re) 3 ezerrel, itt csak 230-czal nőtt, gyárak és műhelyek száma egy felől 24 ezer, más felől 16 ezer.

Iparos tanműhely van magyar vidéken 30, egyebütt 20, — de a tanulók száma amott 2900, emitt nincs 700; az inasok száma ott 51 ezer, itt 23 ezer, s a mestereké ott 72 ezer itt csak 22 ezer.

A munkáspénztárak száma magyar vidéken 256, egyebütt 144, — de a tagok száma magyar vidéken 424 ezer, a tagjárulék évenként 6., millió, a bevétel 7.$_7$ millió s az évi betegsegély 5.$_0$ millió korona, — nem magyar vidéken a tagok száma 129 ezer, a tagjárulék 1.$_2$ millió, az évi bevétel 1.$_6$ millió s az évi betegsegély 973 ezer korona.

Tekintsünk végül szét a *pénzgazdaság* világában. Lássuk a hitelintézetek számát, tőkéjét, forgalmát, hasznát, s a közönség takarékbetéteit vidékek szerint.

Az összes hitelintézetek.

Nyelvvidékek szerint	Száma	Tőkéje	Nyeresége	Váltótárczája	Jelzálog	Kötvény	Értékpapir
					állománya		
Magyar tájon:				1000 forintokban			
Túl-a-Dunán . .	390	35.208.$_7$	3.853.$_0$	47.962.$_6$	67.442.$_8$	20.192.$_0$	11.452.$_9$
Palóczföldön . .	120	9.453.$_9$	1.382.$_5$	28.825.$_0$	25.225.$_6$	2.977.$_0$	3.706.$_3$
Alföldön . . .	605	248.439.$_5$	22.703.$_6$	261.479.$_4$	505.230.$_3$	29.063.$_8$	130.140.$_8$
Székelyföldön .	105	3.585.$_6$	474.$_6$	12.328.$_5$	2.217.$_1$	975.$_1$	638.$_4$
Együtt	1.220	296.687.$_7$	28.413.$_7$	350 595.$_5$	600.115.$_8$	52.207.$_9$	145.938.$_1$
Tót vidéken . . .	191	15.923.$_1$	1.978.$_8$	51.991.$_3$	40.123.$_8$	1.907.$_4$	9.044.$_0$
Orosz » . . .	48	3.728.$_9$	369.$_4$	9.426.$_8$	1.192.$_9$	271.$_1$	226.$_0$
Román » . . .	371	30.717.$_5$	3.281.$_0$	65.993.$_3$	67.585.$_5$	8.592.$_4$	15,020.$_3$
Szász » . . .	44	1.495.$_2$	169.$_5$	2.624.$_0$	6.035.$_4$	2.711.$_9$	1.227.$_0$
Sváb » . . .	5	617.$_1$	71.$_4$	1.026.$_9$	3.589.$_0$	48.$_0$	741.$_7$
Szerb » . . .	112	7.330.$_1$	697.$_1$	18.114.$_8$	2.694.$_1$	578.$_7$	475.$_9$
Együtt .	771	59.811.$_9$	6.567.$_2$	149.177.$_1$	121.220.$_7$	14.109.$_5$	26.734.$_9$
Összesen . .	1.991	356.499.$_6$	34.980.$_9$	499.772.$_6$	721.336.$_5$	67.317.$_4$	172 673.$_3$

Nyelvvidékek szerint	Az összes hitelintézeteknél a takarékbetét üzlet			
	év végi álladék	új betét	kivétetett	kamatok
	1000 forintokban			
Magyar tájon:				
Túl-a-Dunán . . .	119.619.1	56.994.2	54.951.8	4.504.1
Palóczföldön . . .	56.749.9	27.935.9	26.874.4	2.042.9
Alföldön	323.256.8	330.627.2	314.639.7	12.021.1
Székelyföldön . . .	11.076.2	4.935.5	4.814.9	529.7
Együtt . . .	510.701.2	420.492.9	401.279.9	19.097.8
Tót vidéken	96.735.9	39.848.2	38.642.6	8.776.9
Orosz »	7.020.5	6.456.8	5.999.6	307.5
Román »	93.522.9	64.396.9	61.285.9	4.100.5
Szász »	11.247.4	4.974.2	4.546.3	478.9
Sváb »	4.890.3	1.270.4	1.320.6	174.3
Szerb »	13.891.5	12.579.5	12.269.8	601.2
Együtt . . .	227.367.6	129.525	124.064.9	9.437.8
Összesen	738.068.8	550.017.2	525.344.7	28.535.4

Nyelvvidékek szerint	Bankok és földhitel-intézetek			Takarékpénztárak			Szövetkezetek		
	száma	tőkéje	nyeresége	száma	tőkéje	nyeresége	száma	tőkéje	nyeresége
		1000 forintokban			1000 forintokban			1000 forintokban	
Magyar tájon:									
Túl-a-Dunán .	14	2.027.9	163.4	125	14.982.3	2.237.4	251	18.199.4	1.452.2
Palóczföldön .	21	3.370.8	421.5	39	5.170.9	883.4	60	913.1	77.8
Alföldön . .	91	154.152.5	13.162.5	195	72.499.3	8.078.1	319	21.787.7	1.463.9
Székelyföldön	7	843.6	110.8	20	2.025.6	297.2	78	716.4	66.8
Együtt .	133	160.393.9	13.858.2	379	94.677.2	11.496.1	708	41.616.6	3.059.4
Tót vidéken .	49	5.508.3	619.2	70	8.823.7	1.226.2	72	1.591.1	133.4
Orosz » .	14	1.648.5	167.4	16	1.721.3	180.8	18	358.6	21.2
Román » .	62	10.767.1	1.136.6	93	14.389.2	1.660.5	216	5.561.2	483.9
Szász » .	3	156.0	18.3	1	360.3	63.9	40	978.9	88.2
Sváb » .	—	—	—	5	617.1	71.4	—	—	—
Szerb » .	28	2.555.9	226.5	44	3.467.4	349.9	40	1.306.3	120.7
Együtt .	156	20.635.8	2.168.0	229	29.380.0	3.551.8	386	9.796.1	847.4
Összesen .	289	181.029.7	16.026.2	608	124.057.2	15.047.9	1.094	51.412.7	3.906.3

A **takarékbetéti könyvek** darabja.

Nyelvvidékek szerint	*Bankoknál.*						
	10 frt alatt	10—50 frt	50—100 frt	100-500 frt	500—1000 frt	1000 frton túl	
Magyar tájon:							
Túl-a-Dunán . .	480	1.016	886	2.165	693	1.255	
Palóczföldön . .	1.634	3.774	3.453	6.027	2.556	3.770	
Alföldön	6.208	10.088	7.176	18.267	6.605	11.967	
Székelyföldön . .	563	847	337	432	162	314	
Együtt . . .	8.885	15.725	11.852	26.891	10.016	17.306	90.675
Tót vidéken . . .	3.558	6.774	5.897	13.207	4.793	6.620	
Orosz » . . .	682	1.220	718	1.684	475	756	
Román » . . .	5.760	6.744	5.035	10.184	3.588	6.174	
Szász » . . .	203	687	409	941	296	391	
Sváb » . . .	—	—	—	—	—	—	
Szerb » . . .	628	946	755	2.048	826	1.210	
Együtt . . .	10.831	16.371	12.814	28.064	9.978	15.151	93.209
Összesen . . .	19.716	32.096	24.666	54.955	19.994	32.457	183.884

Nyelvvidékek szerint	*Takarékpénztáraknál.* 10 frt alatt	10—50 frt	50—100 frt	100—500 frt	500—1000 frt	1000 frton túl	
Magyar tájon:							
Túl-a-Dunán . .	13.835	25.680	22.703	52.820	18.807	25.133	
Paláczföldön . .	6.541	9.442	10.471	17.417	6.873	8.684	
Alföldön	19.527	34.737	30.538	76.816	31.332	49.600	
Székelyföldön . .	2.772	4.339	2.634	4.446	1.281	1.792	
Együtt . . .	42.675	74.198	66.346	151.499	58.293	85.209	478.220
Tót vidéken . . .	10.645	20.445	15.843	37.820	13.501	16.946	
Orosz » . . .	791	1.641	1.196	1.931	703	1.124	
Román » . . .	11.976	13.580	10.055	21.036	7.320	11.764	
Szász » . . .	1.405	2.002	1.130	3.021	870	1.028	
Sváb » . . .	450	846	778	2.302	1.134	1.460	
Szerb » . . .	1.224	1.548	1.380	2.728	971	1.563	
Együtt . . .	26.491	40.062	30.382	68.838	24.499	33.885	224.157
Összesen . . .	69.166	114.260	96.728	220.337	82.792	119.094	702.377
Magyar tájon:	*Szövetkezeteknél.*						
Túl-a-Dunán . .	1.041	1.936	2.095	4.977	1.639	1.745	
Paláczföldön . .	130	414	308	528	196	367	
Alföldön	1.353	2.394	2.376	4.878	1.478	1.728	
Székelyföldön . .	514	568	352	670	164	272	
Együtt . . .	3.038	5.372	5.131	11.053	3.477	4.112	32.183
Tót vidéken . . .	687	1.728	1.148	2.108	396	383	
Orosz » . . .	56	77	35	53	23	23	
Román » . . .	3.983	4.807	3.393	4.975	1.822	2.257	
Szász » . . .	1.820	2.676	1.460	3 378	852	952	
Sváb » . . .	—	—	—	—	—	—	
Szerb » . . .	130	280	321	692	249	295	
Együtt . . .	6.676	9.568	6.357	11.206	3.342	3.910	41.059
Összesen . . .	9.714	14.940	11.488	22.259	6.819	8.022	73.242

A hitelintézetek hálózata nem nagy, tőkevagyonuk sem vall gazdag országra. Alapvagyonuk 356½ millió forint, s a nemzet pénzgazdasága, melyet kezelnek, nem sokkal múlja felül az 1 milliárd forintot.

Legtöbb a kis tőkével dolgozó *szövetkezet:* 1094, — magyar vidéken 708, egyebütt 386. Tőkéjük 51½ milló forint, — magyar vidéken 41½ millió, egyebütt alig 10. A *takarékpénztárak* száma 608, — magyar vidéken 379, egyebütt 229; tőkéjük 124 millió forint, — magyar vidéken milliókban 94, egyebütt 29. A *bankok* és földhitelintézetek száma 289, — magyar vidéken 133, egyebütt 156, a 181 milliónyi banktőke megosztása milliókban: magyar vidéken 160, egyebütt alig 20½.

A hitelüzletek súlypontja a *jelzálogtárczán* nyugszik: az értékállomány itt 721 millió, — magyar vidéken 600, egyebütt 121. A *váltótárcza* értéke 499 millió, — magyar vidéken 350, egyebütt 149. A *takarékbetétek* állaga 1896-ban évzártakor 738 millióra rúgott, — magyar vidéken 511, egyebütt 227; évközben *kivétetett:* magyar vidéken 401, egyebütt 124 millió;

maradt ott 110, itt 103 millió: de ugyanekkor *új betét* érkezett magyar vidéken 420, egyebütt 129 millió, — az *új számla* tehát ott 521, itt 139 millióról szól.

A takarékbetéti könyvek száma a *takarékos* emberek számáról tájékoztat. Ilyen van országosan 959 ezer, — magyar vidéken 601, egyebütt 358 ezer. Az egynél több könyvecskével biró betevők száma nem több 8—10 ezernél.

Az összes népeknél leggyakrabban a 100—500 frtos betétek tipusa fordul elő. Ilyen könyvecske van magyar vidéken 189 ezer, a többi vidékeken 108 ezer. A legmagasb betétek tipusát (1000 frton felül) országszerte 159 ezer könyvecske képviseli: magyar vidéken 106 ezer, egyebütt 53 ezer. A legkisebb betét (10 frton alul) aránylag gyéren fordul elő: 54 ezer könyvecskével magyar, 44 ezerrel egyébb vidéken.

Végül ide kapcsoljuk a *megszorult* emberek menedékhelyének: a *zálogintézeteknek* forgalmáról az áttekintést:

Nyelvvidékek szerint	Zálogálladék év végén		Elzálogositás	
Magyar tájon:	darab	frt érték	darab	frt érték
Túl-a-Dunán	53.624	262.221	147.236	752.855
Paloczföldön	53.856	405.298	97.004	663.262
Alföldön	789.763	6,168.915	1,763.722	14,164.066
Székelyföldön . . .	7.393	61.947	19.140	153.107
Együtt . . .	904.636	6,898.381	2,027.102	15.733.310
Tót vidéken	109.005	627.452	266.050	1,234.576
Orosz »	16.421	81.079	27.754	118.114
Román »	86.504	856.569	184.952	1.487.151
Szász »	12.634	110.693	19.783	157.941
Sváb »	—	—	—	—
Szerb »	3.045	50.285	4,338	57.875
Együtt . .	227.609	1,726.058	502.877	3,055.657
Összesen	1.132.245	8,624.439	2.529.979	18,788.967

Nyelvvidékek szerint	Kiváltás		Elárverezés		Zálogházak száma
Magyar tájon:	darab	frt érték	darab	frt érték	
Túl-a-Dunán	133.101	712.296	10.363	37.022	34
Paloczföldön	87.343	583.346	6.596	42.105	37
Alföldön	1,586.879	12,924.001	104.954	710.676	74
Székelyföldön . . .	16.845	145.530	1.187	6.620	5
Együtt . . .	1,824.178	14,365.173	123.100	796.423	147
Tót vidéken	243.486	1,142.125	13.430	53.523	48
Orosz »	19.661	73.510	2.558	11.929	11
Román »	161.053	1,400.098	11.715	109.371	46
Szász »	17.413	145.758	1.069	8.790	1
Sváb »	—	—	—	—	—
Szerb »	4.478	60.776	529	6.782	6
Együtt . . .	449.091	2,822.267	29.301	1[illegible]0.395	115
Összesen . . .	2,273.259	17.187.440	152.401	986.818	262

E táblázatból kiemeljük a következő részleteket:

Magyar vidéken négyszer annyi tárgy zálogosittatik el, mint más vidékeken, és ötszörte annyi értékü, — ki váltatik több mint négyszer annyi, közel ötszörös értékarányban; viszont több mint négyszer annyi kerül árverés alá, ugyanily értékarányban.

Hogy az alföld városi élete (főleg Budapesté) a zálogüzleteket egy év leforgása alatt közel 800 ezer tárgygyal s több mint 6 millió frt értékben veszi igénybe, ez a városi proletariatus és féluri nép hányt-vetett életére vall. Feltünő jelenség, hogy a Túl-a-Duna s a palóczföld egyaránt 53 ezer db. tárgyat zálogosít el, de míg túl-a-dunai tárgyak értéke 262 ezer forint, addig a palóczföldiek 405 ezer frtot érnek. Még feltünőbb az eset a tótságra s a román vidékre nézve, hogy amaz 109 ezer ingót vesz a zálogházba, emez 86 ezret, ott 627 ezer, itt 856 ezer forint értékü, tehát a románok sokkal kevesebb ingója jóval többet érő mint a tótoké.

De zárjuk le a rovatot, mely a népesség *anyagi életét* tárgyalta. Térjünk át a *szellemi élet* országos jelenségeire.

A szellemi és erkölcsi élet.

A kulturális *közélet* vizsgálatánál a *nyers tömegre*, a milliók képességeire és a szellemi színvonal *átlagos fokára* kell figyelnünk.

Hogy ezt tehessük, eltekintünk a magasabb szellemi tevékenységtől, el az értelmi osztályoktól, az úgynevezett felsőbb tizezertől. Vizsgálni a milliók átlagát fogjuk, részint abban a *fegyverzetében*, melyet születéstől fogva bír: *vallásában* és *anyanyelvében*, — részint azon *intézményekben*, melyek fejlődésére és boldogulására befolyást gyakorolnak: ezek az *iskolák* s a társas *egyesületek*.

Megállapitjuk ehez képest a népesség számszerű megoszlását anyanyelv és felekezetek szerint. Mindkettőt a szülői ház adta, — azok a népszellem és erkölcs első nevelői.

Szólunk az *iskolák* hatásáról, mely főleg a *betűbeli tudásban* nyilvánul. Megfigyeljük az oktatási eredményeket fajnépenkint, s korosztályok, felekezet szerint vidékenkint, — kiváló tekintettel a két nemre, s az analfabéták számára. Körülnézünk az ország iskolái közt, hogy lássuk az országtájakon és országosan számukat, jellegüket, a tanító erők szervezetét, az iskolák látogatottságát, s a tapasztalható hiányokat.

Foglalkozunk a *társas* szervezetekkel is, melyek körében kiki erőt, buzditást és az életküzdelmekhez támaszt, új fegyvereket szerezhet, s melyek a népességnek társadalmi kapcsokat, szervezetet és közszellemet adnak.

Az iskolák és egyesületek által jutnak a fajnépek érintkezésbe egymással, s kölcsönös terjesztői az összeség *nyelvismeretének*. Mi tudomást veszünk az eredményekről, súlyt helyezve az *államnyelv* terjedésére.

Végül az élet *hajótöröttjei* felé fordulunk: a koldusok felé, kik a társadalom könyörületére szorultak, és az elitéltek felé, kik a társadalom ellen vétkezvén, az állam büntető hatalma alatt vezekelnek.

I.

Magyarország felekezeteivel e dolgozat általános részében megyénkint, s földrajzi részében községenkint bőven foglalkoztunk. Az elmondottak kiegészítésére álljanak most itt a *fajnépek felekezeti tagozatáról szóló* statisztika adatai. Összefoglalásunkban az ország *négy tájára* szorítkozunk, külön csoportositva a Túl-Duna, a Tiszáig terjedő felvidék, az egész Tiszántúlt magában foglaló alvidék s az erdélyi részek megyenépességét fajok s felekezetek szerint.

A táblázatok itt következnek:

A fajnépek

Felekezetek	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
					Túl-a-Dunán					
Róm. kath.										
férfi	673.174	222.608	7.179	217	6	82.071	2.906	24.095	6.109	1,018.365
nő	683.974	235.337	6.897	230	1	84.596	2.811	25.269	4.652	1,043.767
Gör. kath.										
férfi	103	9	10	16	3	17	92	—	79	329
nő	54	4	7	5	3	6	66	—	3	148
Kel. gör.										
férfi	244	23	4	16	1	367	6.799	—	324	7.778
nő	216	19	—	8	1	373	6.766	—	312	7.695
Ág. evang.										
férfi	60.081	49.222	1.767	—	—	51	3	9.854	68	121.046
nő	57.799	50.820	1.820	1	—	22	—	10.433	52	120.947
Ev. ref.										
férfi	164.194	3.436	16	—	—	5	4	15	27	167.697
nő	163.198	3.336	14	—	—	4	1	9	42	166.604
Unitárius										
férfi	307	—	1	—	—	—	—	—	1	309
nő	225	2	—	—	—	—	—	—	—	227
Izraelita										
férfi	39.783	7.515	81	4	4	86	4	16	76	47.569
nő	41.666	8.549	67	1	2	102	5	11	44	50.447
Egyéb fel.										
férfi	387	18	—	—	—	21	3	—	8	437
nő	556	20	-	—	—	12	—	—	13	601
Együtt										
férfiak	938.273	282.831	9.058	253	14	82.618	9.811	33.980	6.692	1,363.530
nők	947.688	298.087	8.805	245	7	85.115	9.649	35.722	5.118	1,390.436
					A felvidéken					
Róm. kath.										
férfi	430.407	60.076	588.012	33	1.026	1.063	23	329	14.629	1.095,598
nő	453.017	68.915	657.113	28	935	835	12	167	12.147	1,193.169
Gör. kath.										
férfi	26·303	131	42.453	242	100.498	7	11	—	1.083	170.728
nő	27.977	153	50.534	126	108.987	1	6	—	890	188.674
Kel. gör.										
férfi	172	7	71	139	188	5	96	--	5	688
nő	151	6	63	47	172	2	37	—	5	483
Ág. evang.										
férfi	26.626	20.367	149.929	2	6	—	—	5	238	197.173
nő	25.275	23.798	163.309	1	2	—	—	1	215	212.601
Ev. ref.										
férfi	165.105	227	4.670	2	21	1	1	—	109	170.136
nő	172.229	231	5.273	—	4	—	4	—	137	177.878
Unitárius										
férfi	71	5	3	—	—	—	—	.	—	79
nő	49	3	1	1	—	—	—	—	1	55
Izraelita										
férfi	50 187	50.307	5.402	8	418	5	-	—	320	106.647
nő	53.632	55.381	6.185	3	435	3	—	—	214	115.853
Egyébb fel.										
férfi	31	26	43	—	---	—		—	11	111
nő	21	36	63	—	—	—	--	—	11	131
Együtt										
férfiak	698.902	131.146	790.583	426	102.157	1.081	131	334	16.395	1,741.155
nők	732.351	148.523	882.541	206	110 535	841	59	168	13.620	1,888.844

A fajnépek

Felekezetek	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
Az alvidéken										
Róm. kath.										
férfi	812.313	343.902	31.059	2.008	221	7.108	37.346	303	28.816	1,263.076
nő	847 348	377.978	34.216	1.780	257	6.050	37.737	242	23 866	1,329.474
Gör. kath.										
férfi	54.623	272	2.354	133.029	83.257	23	1.101	4	1.995	276.658
nő	55.975	297	2 432	130.887	82.189	15	851	3	1.633	274.282
Kel. gör.										
férfi	5.342	456	310	467.097	190	57	200.352	—	6.476	680.280
nő	4.898	488	258	456 688	170	27	196.130	—	5.910	664.569
Ág. evang.										
férfi	61.938	35.541	62.310	44	17	13	43	7	268	160.181
nő	57.079	36.490	65.301	21	12	6	55	2	197	159.163
Ev. ref.										
férfi	562.131	8.173	468	79	5	3	12	—	973	571.844
nő	569.829	7.598	312	52	5	3	8	—	1.121	578.928
Unitárius										
férfi	841	17	21	34	1	—	—	—	15	929
nő	595	23	17	34	1	—	—	—	2	672
Izraelita										
férfi	119.836	47.408	884	619	148	45	43	—	1.029	170.012
nő	117.807	49.246	723	630	144	25	38	1	747	169.361
Egyéb fel.										
férfi	1.796	393	361	178	20	8	822	—	135	3.713
nő	2.089	457	418	155	18	8	740	—	119	4.001
Együtt										
férfiak	1,618.820	436.162	97.767	603.088	83 859	7.257	239.719	314	39.707	3,126.693
nők	1,655.620	472.577	103.677	590.247	82.796	6.134	235.559	248	33.595	3,180.453
Túl-a-Királyhágón										
Róm. kath.										
férfi	131.937	8.439	2.010	1.181	7	559	18	133	4.518	148.802
nő	132.466	8.234	1.591	1.378	6	26	6	12	3.242	146.961
Gör. kath.										
férfi	7.544	111	191	355.749	208	4	18	1	11.881	375.707
nő	6.751	127	148	350.386	116	—	4	—	11.542	369.074
Kel. gör.										
férfi	4.205	87	34	336.824	57	6	103	—	7.597	348.918
nő	3.828	62	31	342.894	12	—	26	—	7.461	354.314
Ág. evang.										
férfi	10.287	90.711	71	579	2	—	2	—	840	102.442
nő	10.735	94.734	50	558	—	—	—	—	859	106.936
Ev. ref.										
férfi	183.356	683	29	438	—	1	—	—	3.916	188.423
nő	186.019	915	23	353	2	—	—	—	3.841	191.153
Unitárius										
férfi	29.251	26	3	64	—	—	—	—	326	29.670
nő	29.248	26	—	81	—	—	—	—	321	29.676
Izraelita										
férfi	13.989	7.435	9	1.925	—	—	—	—	49	23.407
nő	14.809	7.647	19	2.169	1	—	—	—	31	24.176
Egyéb fel.										
férfi	633	14	1	14	—	—	—	—	575	1.237
nő	712	12	—	8	3	—	—	—	757	1.492
Együtt										
férfiak	[illegible]	107.506	2.348	696.774	274	570	141	134	1.237	1,218.601
nők	[illegible]	111 757	1.862	697.827	140	26	36	12	1.492	1,223.782

Felekezetek	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
					Országosan					
Róm. kath.										
férfi	2,047.831	635.025	628.260	3.439	1.260	90.801	40.293	24.860	54.072	3,525.841
nő	2,116.805	690.464	699.817	3.416	1.199	91.507	40.566	25.690	43.907	3,713.371
Gör. kath.										
férfi	88.573	523	45.008	489.036	183.966	51	1.222	5	15.038	823.422
nő	90.757	581	53.121	481.404	191.295	22	927	3	14 068	832.178
Kel. gör.										
férfi	9.963	573	419	804.076	436	435	207.350	—	14.402	1,037.654
nő	9.093	575	352	799.637	355	402	202.959	—	13.688	1,027.061
Ág. evang.										
férfi	158.882	195.841	214.077	625	25	64	48	9.866	1.414	580.842
nő	150.888	205.842	230.480	581	14	28	55	10.436	1.323	599.647
Ev. ref.										
férfi	1,074.786	12.519	5.183	519	26	10	17	15	5.025	1,098.100
nő	1,091.275	12.080	5.622	405	11	7	13	9	5.141	1,114.563
Unitárius										
férfi	30.470	48	28	98	1	—	—	—	342	30.987
nő	30.117	54	18	116	1	—	—	—	324	30.630
Izraelita										
férfi	223.795	112.665	6.376	2.556	570	136	46	16	1.474	347.635
nő	227.414	120.823	6.994	2.803	582	130	43	12	1.036	359 837
Egyéb fel.										
férfi	2.847	451	405	192	20	29	825	—	729	5.498
nő	3 378	525	481	163	21	20	740	—	900	6.228
Együtt										
férfiak	3,637.147	957.645	899.756	1,300.541	186.304	91.526	249.802	34.762	92.496	7,449.979
nők	3,719.727	1,030.944	996,885	1,288.525	193.478	92.116	245.303	36.150	80·387	7,683,515

Fajnépenkint 1000 lélekre nézve ‰-okban kifejezve:

Felekezetek		magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.
					Túl-a-Dunán					
Róm. kath.	férfi . . .	358	386	402	—	—	490	148	349	490
	nő . . .	363	406	391	—	—	506	140	362	429
Gör. kath.	férfi . . .	—	—	—	—	—	—	4	—	6
	nő . . .	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Kel. Gör.	férfi . . .	—	—	—	—	—	2	354	—	26
	nő . . .	—	—	—	—	—	2	351	—	25
Ág. evang.	férfi . . .	32	85	98	—	—	—	—	142	5
	nő . . .	31	88	100	—	—	—	—	147	4
Ev. ref.	férfi . . .	87	5	—	—	—	—	—	—	2
	nő . . .	86	5	—	—	—	—	—	—	3
Unitárius	férfi . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Izraelita	férfi . . .	21	13	5	—	—	—	—	—	5
	nő . . .	22	14	4	—	—	—	—	—	4
Egyéb fel.	férfi . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	férfi . . .	498	489	505	—	—	492	506	491	534
	nő . . .	502	511	495	—	—	508	494	509	466

Felekezetek		magyar	német	tót	román	rutén	horvát	szerb	vend	egyéb nyelv
A felvidéken										
Róm. kath.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
Gör. kath.	férfi	[illegible]	—	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	—	[illegible]	—	[illegible]	—	—	—	[illegible]
Ev. gör.	férfi	—	—	—	—	—	[illegible]	—	—	—
	nő	—	—	—	—	—	[illegible]	—	—	—
Ág. evang.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Ev. ref.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Unitárius	férfi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Izraelita	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	—
Egyéb val.	férfi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Együtt	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]
Az alvidéken										
Róm. kath.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
Gör. kath.	férfi	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
	nő	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
Ev. gör.	férfi	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
	nő	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
Ág. evang.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Ev. ref.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Unitárius	férfi	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő	—	—	—	—	—	—	—		—
Izraelita	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
Egyéb val.	férfi	—	—	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	—	—	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Együtt	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	[illegible]
Túl-a-Királyhágón										
Róm. kath.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
Gör. kath.	férfi	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
Ev. gör.	férfi	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	[illegible]
Ág. evang.	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
Ev. ref.	férfi	[illegible]		[illegible]	—	—	—	—	—	[illegible]
	nő	[illegible]	4	4	—	—	—	—	—	[illegible]
Unitárius	férfi	[illegible]	—	—	—	—	—	—	—	—
	nő	[illegible]	—	—	—	—	—	—	—	—
Izraelita	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	3
	nő	[illegible]	[illegible]		[illegible]	—	—	—	—	4
Egyéb val.	férfi	—	—	[illegible]	—	—	—	—	—	12
	nő	—	—	[illegible]	—	—	—	—	—	13
Együtt	férfi	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	514
	nő	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	—	—	—	—	486

Felekezetek		magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.
		Országosan								
Róm. kath.	férfi . . .	279	320	332	1	3	498	82	353	314
	nő . . .	288	348	370	1	3	497	83	365	256
Gör. kath.	férfi . . .	12	—	24	190	485	—	2	—	87
	nő . . .	13	—	29	188	505	—	2	—	82
Kel. gör.	férfi . . .	1	—	—	310	1	3	418	—	84
	nő . . .	1	—	—	308	1	2	411	—	80
Ág. evang.	férfi . . .	22	98	109	—	—	—	—	137	8
	nő . . .	21	104	122	—	—	—	—	145	7
Ev. ref.	férfi . . .	146	6	2	—	—	—	—	—	28
	nő . . .	149	6	3	—	—	—	—	—	29
Unitárius	férfi . . .	4	—	—	—	—	—	—	—	2
	nő . . .	4	—	—	—	—	—	—	—	1
Izraelita	férfi . . .	30	57	4	1	1	—	—	—	8
	nő . . .	30	61	5	1	1	—	—	—	5
Egyéb fel.	férfi . . .	—	—	—	—	—	—	1	—	4
	nő . . .	—	—	—	—	—	—	1	—	5
Együtt	férfi . . .	494	481	471	502	490	501	503	490	535
	nő . . .	506	519	529	498	510	499	497	510	465

A felekezeti arányszámok vidékenkint erősen hullámzanak.

Ezer magyar közül az országos átlagban 567 *r. kath.*, mely szám a felvidéken 618-ra, Túl-a-Dunán 721-re növekszik, de már az alvidéken 509-re s Erdélyben 347-re apad; a *g. kath.* magyarok hányada átlagban 26, Erdélyben csak 19, de az alvidéken 33, s a felvidéken 37; *kel. görög* vallású magyar átlag csak 2 van 1000 közt, ugyanannyi jut az alvidékre. másüvé egy sem jut, kivéve Erdélyt, hol az arányszám 11; az *ág. ev.* magyarság aránya átlag 43, — Túl-a-Dunán 53, a felvidéken 37, az alvidéken 38, Erdélyben 27; *ev. ref.* 1000 magyar közül átlag 295, — de Erdélyben 484, az alföldön 345, a felföldön 335, mig Túl-a-Dunán csak 173; az *unitárius* magyarság arányszáma átlag 8, — de Erdélyben 75, egyebütt elenyészik; magyar *zsidókra* átlag 60 arányszám jut, mely Túl-a-Dunán leszáll 43-ra, Erdélyben 37-re; de a felvidéken s az alföldön egyaránt 73-ra növekszik, — amott a nők vannak többen, emitt a férfiak.

Ha nem a fajnép arányában számítjuk ki a felekezet hányadát, hanem úgy fordítjuk meg a kérdést, hogy egy-egy felekezetben mennyi a fajnépek hányada, akkor a magyar fajra nézve, országos átlag szerint, a következő eredményt kapjuk:

Felekezetenkint 100 lélek közül

		r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb faj
magyar	férfi	188	53	5	134	486	494	316	243
	nő	198	55	4	128	493	489	321	288
	Együtt	286	108	9	262	979	983	637	531

Táblázataink a felekezet számbeli hullámzását *valamennyi fajnépre* nézve pontosan feltüntetik. Mi most nem követjük e hullámzást tovább.

Feladatunk az iskolák felé szólít, hogy lássuk a népesség betűtudásán az oktatási eredményeket: fajnépek, korévek s felekezetek szerint egyaránt.

1. A betűtudás fajnépek szerint abszolut számokban.

	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
					Túl-a-Dunán (11 megyében).					
Ír és olvas										
férfi .	606.035	199.003	5.219	29	11	40.909	3.822	16.431	3.274	874.733
nő .	501.282	178.573	3.795	11	1	29.394	2.273	11.011	1 693	728.033
Csak olvas										
férfi .	12.870	3.555	192	—	—	2.129	47	1.574	51	20.418
nő .	69.500	22.951	715	2	1	8.301	199	4.906	97	106.672
Se ír, se olvas										
férfi .	319.368	80.273	3.647	224	3	39.580	5.942	15.975	3.367	468.379
nő .	376.906	96.563	4.295	232	5	47.420	7.177	19.805	3.328	555.731
Az összes										
férfiak } közül	938.273	282.381	9.058	253	14	82.618	9.811	33.980	6.692	1,363.530
nők } közül	947.688	298.087	8.805	245	7	85.115	9.649	35.722	5.118	1,390.436
					A felvidéken (20 megyében).					
Ír és olvas										
férfi .	407.951	87.344	393.419	175	13.911	614	85	186	5.818	909.503
nő .	347.754	86.727	313.490	31	8.679	283	33	74	3.064	760.135
Csak olvas										
férfi .	15.255	2.192	43.221	4	3.449	7	2	5	205	64.340
nő .	63.937	8.106	127.538	2	6.190	15	1	2	367	206.158
Se ír, se olvas										
férfi .	275.696	41.610	353.943	247	84.797	460	47	143	10.372	767.312
nő .	320.660	53.690	441.513	173	95.666	543	25	92	10.189	922.551
Az összes										
férfiak } közül	698.902	131.146	790 583	426	102.157	1.081	131	334	16.395	1,741.155
nők } közül	732.351	148.523	882.541	206	110.535	841	59	168	13.620	1,888 844
					Az alvidéken (16 megyében).					
Ír és olvas										
férfi .	950.396	287.540	55.477	135.461	9.591	3.796	94.451	232	18.864	1,555.808
nő .	809.100	264.091	47.802	44.909	4.414	2.092	52.227	148	11.872	126.655
Csak olvas										
férfi .	13.027	1.836	1.813	1.752	1.768	22	526	3	191	20.938
nő .	56.921	14.601	6.563	1.156	1.407	106	1.563	3	544	82.864
Se ír, se olvas										
férfi .	655.397	146.786	40.477	465.875	72.500	3.439	144.742	79	20.652	1,549.947
nő .	789.599	193.885	49.312	544.182	76.975	3.936	181.769	97	21.179	1,860.934
Az összes										
férfiak } közül	1,618.820	436.162	97.767	603.088	83.859	7.257	239.719	314	39.707	3,126.693
nők } közül	1,655.620	472.577	103.677	590.247	82.796	6.134	235.559	248	33.595	3,180.453
					Túl-a-Királyhágón (16 megyében).					
Ír és olvas										
férfi .	186.507	78.338	785	123.127	41	348	89	121	3.302	392.748
nő .	134.800	70.505	275	60.600	7	15	29	8	1.792	268.031
Csak olvas										
férfi .	15.895	1.515	54	4.686	2	1	1	—	32	12.186
nő .	18.324	7.105	91	3.084	—	—	2	—	62	28.668
Se ír, se olvas										
férfi .	188.750	27.653	1.509	568.871	231	221	51	13	26.368	813.667
nő .	230.944	34.147	1.496	634.143	133	11	5	4	26.200	927.083
Az összes										
férfiak } közül	381.152	107.506	2.348	696.774	274	570	141	134	29.702	1,218.601
nők } közül	384.068	111.757	1.862	697.827	140	26	36	12	28.054	1,223.782

A betűtudás fajnépek szerint

	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összesen
				Országosan.						
Ír és olvas										
férfi .	2,150.889	652.225	454.900	258.882	23.554	45.667	98.447	16.970	31.258	3,732.792
nő .	1,792.936	599.896	365.362	105.551	13.101	31.784	54.562	11.241	18.421	2,992.854
Csak olvas										
férfi .	47.047	9.098	45.280	6.442	5.219	2.159	576	1.582	479	117.882
nő .	208.682	52.763	134.907	4.244	7.598	8.422	1.765	4.911	1.070	424.362
Se ír, se olvas										
férfi .	1,439.211	296.322	399.576	1,035.217	157.531	43.700	150.779	16.210	60.759	3,599.305
nő .	1,718.109	378.285	496.616	1,178.730	172 779	51.910	188.976	19.998	60.896	4,266.299
Az összes										
férfiak } közül	3,637.147	957.645	899.756	1,300.541	186.304	91.526	249.802	34.762	92.496	7,449.979
nők } közül	3,719.727	1,030.944	996.885	1,288.525	193.478	92.116	245 303	36.150	80.387	7,683.515

Ugyanez viszonyszámokban *fajnépenkint 1000 lélekre* kiszámítva.

		magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összes.
					Túl-a-Dunán.						
Ír és olvas	férfi . .	322	343	296	—	—	245	198	236	280	318
	nő . . .	267	308	212	—	—	175	115	157	143	264
Csak olvas	férfi . .	6	6	7	—	—	12	2	22	4	7
	nő . . .	37	38	36	—	—	50	9	70	8	39
Se ír, se olvas	férfi . .	169	139	205	—	—	236	310	229	289	170
	nő . . .	199	166	244	—	—	282	366	286	276	202
Együtt	férfi . .	497	488	508	—	—	493	510	487	573	495
	nő . . .	503	512	492	—	—	507	490	513	427	505
					A felvidéken.						
Ír és olvas	férfi . .	286	313	235	—	65	319	—	—	193	250
	nő . . .	244	310	187	—	40	148	—	—	102	210
Csak olvas	férfi . .	10	9	25	—	16	3	—	—	7	18
	nő . . .	44	29	76	—	29	8	—	—	12	57
Se ír, se olvas	férfi . .	192	149	212	—	399	238	—	—	346	211
	nő . . .	224	192	265	—	451	284	—	—	340	254
Együtt	férfi . .	488	569	472	—	480	560	—	—	546	479
	nő . . .	512	531	528	—	520	440	—	—	454	521
					Az alvidéken.						
Ír és olvas	férfi . .	291	317	276	115	57	284	199	—	259	247
	nő . . .	247	291	237	31	26	155	110	—	163	196
Csak olvas	férfi . .	4	2	9	1	10	1	1	—	2	3
	nő . . .	17	16	32	6	8	1	3	—	4	13
Se ír, se olvas	férfi . .	200	161	201	393	436	258	304	—	282	246
	nő . . .	241	213	245	459	463	296	383	—	290	295
Együtt	férfi . .	495	480	486	509	503	543	504	—	543	496
	nő . . .	505	520	514	491	497	457	496	—	457	504

A betűtudás fajnépenkint

		magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	vend	egyéb ny.	összes.
					Túl-a-Királyhágón.						
Ír és olvas	férfi . .	244	357	190	88	—	—	—	—	57	161
	nő . . .	176	321	60	44	—	—	—	—	30	110
Csak olvas	férfi . .	6	7	10	3	—	—	—	—	—	5
	nő . . .	30	32	20	2	—	—	—	—	1	12
Se ír, se olvas	férfi . .	244	127	365	408	—	—	—	—	460	333
	nő . . .	300	156	355	455	—	—	—	—	452	379
Együtt	férfi . .	494	491	565	499	—	—	—	—	517	499
	nő . . .	506	509	435	501	—	—	—	—	483	501
					Országosan.						
Ír és olvas	férfi . .	293	328	239	100	63	248	199	240	181	247
	nő . . .	244	301	192	41	35	173	111	159	108	198
Csak olvas	férfi . .	7	4	24	2	13	12	1	22	2	7
	nő . . .	28	26	72	1	20	45	4	69	6	28
Se ír, se olvas	férfi . .	195	150	211	400	414	239	304	228	351	238
	nő . . .	233	191	262	456	455	283	381	262	352	282
Együtt	férfi . .	495	482	474	502	490	499	504	490	534	492
	nő . . .	505	518	526	498	510	501	496	510	466	508

Országos átlagban a népesség *nagyobb fele* (1000 közül 520) *nem tud betűt.* Az analfabeták közt a *nők* vannak többségben; a betűhöz tudók közül a férfiak csak közel negyed, s a nők alig ötödrészét teszik a népességnek. Jelentékeny hányada a nőknek, s egy töredéke a férfiaknak *csupán olvasni* tanul meg. Hasonló jelenségek *valamennyi fajnépnél* ismétlődnek, — de az arányszámok hullámzanak.

Legtöbb betűhöz tudó van a *németek* közt (1000 közül 629). Itt a nők sem maradnak messze a férfiak mögött. De az arány betűtudók és analfabéták közt vidékről-vidékre változik. Legműveltebbeknek az erdélyi szászok mutatkoznak (1000 közül 678 ír és olvas), aztán jönnek a túl-a-dunai hienczek és svábok (651 hányaddal), majd a felvidéki német (623), végre az alvidéki sváb (608). Betűtudó nők a férfiaktól aránylag legmesszebb Túl-a-Dunán maradnak el, — sőt a távolság a két nem közt még az erdélyi szászoknál is elég tetemes.

Írástudásban a *magyar* mindjárt a német után következik (1000 magyar közül *átlag* 537 a betűtudó). Aránya az alvidéken 538-ra, a felvidéken 530-ra, Túl-a-Dunán 589-re emelkedik, — de *Erdélyben leszáll 420-ra.* Itt a csupán olvasni tudó nők meghaladják az erdélyi átlagot, sőt az országost is; ellenben az analfabeták aránya meglepő nagy Erdély talaján (544, közte 244 férfi és 300 nő).

Országszerte csak ez a két nép emelkedik ki, az átlagból. A *többi fajok közt az analfabeták száma túlnyomó.*

Csak a *tót* népnél forog fenn különös kivétel esete. E nép *átlagos* többsége, mely sem nem ír, sem nem olvas (1000 tót közül 473) csupán

relativ többség, mert elég nagy hányad jut azokra, kik nem írnak, *de olvasnak* (96). Annál feltűnőbb, hogy a tótok elemi műveltségének mérlege a *felvidéken*, tehát *saját nyelvvidékükön*, *romlik* (itt az analfabeták arányszáma 477-re rug), ellenben az alföldön s Túl-a-Dunán, hol a tótok a *magyarság közt élnek* nyelvszigeteiken, az *írástudók emelkednek többségre náluk is* (az alföldön 513, Túl-a-Dunán 508 arányszámig).

Az *analfabeta többségek* haladvány sora fajnépenkint országos átlagban a következő: 1000 vend közül 510, horvát közül 523, szerb közül 681, egyéb ny. (főleg czigány) közül 703, román közül 856, és orosz közül 869. Saját vidékén az orosz nép mérlege (a felvidéken) javul, s az analfabeták száma leszáll 850-re, — ellenben a *szerb mérleg* az alvidékre, s a *román mérleg* Erdélyre nézve még az *átlagnál is rosszabb állapotot mutat*: amott 687, emitt 863.

Lássuk az *iskolák hatását* e viszonyokra a népesség *korosztályai* szerint.

2. A **betűtudás korosztályok szerint** abszolut számokban.

		0—6 év zsenge kor	7 - 15 serdülő kor	16—40 virágzó kor	40—60 java kor	60 éven túl késő kor	Ismeretlen kor	Összesen
				Túl-a-Dunán.				
Ír és olvas	férfi .	2.102	225.008	400.472	191.740	55.116	295	874.733
	nő . .	2.136	216.461	360.336	119.529	29.265	306	728.033
Csak olvas	férfi .	50	2.555	6.733	7.117	3.952	11	20.418
	nő . .	64	4.650	39.113	45.278	17.476	91	106.672
Se ír, se olvas	férfi .	217.842	76.685	79.667	62.363	31.650	172	468.379
	nő . .	218.251	83.570	113.446	96.019	44.047	398	555.731
Együtt	férfiak	219.994	304.248	486.872	261.220	90.718	478	1,363.530
	nők .	220.451	304.681	512.895	260.826	90.788	795	1,390.436
				A felvidéken.				
Ír és olvas	férfi .	2.215	255.757	434.660	172.257	44.180	434	909.503
	nő . .	2.245	243.670	383.985	104.165	25.648	422	760.135
Csak olvas	férfi .	94	9.833	25.348	21.534	7.498	33	64.340
	nő . .	123	15.824	97.885	70.687	21.480	159	206.158
Se ír, se olvas	férfi .	304.804	135.785	169.590	112.418	44.309	406	767.312
	nő . .	305.556	146.712	251.848	159.128	58.607	700	922.551
Együtt	férfiak	307.113	401.375	629.598	306.209	95.987	873	1,741.155
	nők .	307.924	406 206	733.718	333.980	105.735	1.281	1,888.844
				Az alvidéken.				
Ir és olvas	férfi .	3.913	422.933	752.646	297.112	78.491	713	1,555.808
	nő . .	3.799	385.656	615.658	184.940	45.999	603	1,236.655
Csak olvas	férfi .	96	3.219	8.449	6.397	2.772	8	20.938
	nő . .	92	4.730	32.772	31.777	13.432	61	82.864
Se ír, se olvas	férfi .	530.950	271.791	420.358	242.010	83.905	933	1,549.947
	nő . .	531.758	913.343	591.101	316.609	106.495	1 628	1,860.934
Együtt	férfiak	534.959	697.943	1,181.453	545.516	165.168	1.654	3,126 693
	nők .	535.649	703.729	1,239.531	533.326	165.926	2.292	3,180.453

A betűtudás korosztályok szerint

		0—6 év zsenge kor	7—15 év serdülő kor	16—40 év virágzó kor	40—60 év javakor	60 éven túl késő kor	Ismeretlen kor	Összesen
				Túl-a-Királyhágón.				
Ír és olvas	férfi .	996	115.595	179.673	75.797	20.471	216	392.748
	nő . .	921	97.094	126.894	34.251	8.722	149	268.031
Csak olvas	férfi .	35	2 546	4.260	3.740	1.591	14	12.186
	nő . .	24	2.659	10.738	10.609	4.607	31	28.668
Se ír, se olvas	férfi .	201.973	142.263	253.989	158.087	56.851	504	813.667
	nő . .	201.275	159.007	325.118	180.930	59.989	764	927.083
Együtt	férfiak	203.004	260.404	437.922	237.624	78.913	734	1,218.601
	nők .	202.220	258.760	462.750	225.790	73.318	944	1,223.782
				Országosan				
Ír és olvas	férfi .	9.226	1,019.293	1,767.451	736.906	198.258	1.658	3,732.792
	nő . .	9.101	942.881	1,486.873	442.885	109 634	1.480	2,992.854
Csak olvas	férfi .	275	18.153	44.790	38.785	15.813	66	117.882
	nő . .	303	27.863	180.508	158.351	56.995	342	424.362
Se ír, se olvas	férfi .	1,255.569	626.524	923.604	574.878	216.715	2.015	3.599.305
	nő . .	1,256.840	702.632	1,281.513	752.686	269.138	3.490	4,266.299
Együtt	férfiak	1,265.070	1,663.970	2,735.845	1,350.569	430.786	3.739	7,449.979
	nők .	1,266.244	1,673 376	2,948.894	1,353.922	435.767	5.312	7,683.515

Ugyanez viszonyszámokban (1000 lélekre kiszámítva).

		0—6 év zsenge kor	7—15 év serdülő kor	16—40 év virágzó kor	40—60 év javakor	60 éven túl késő kor	Ismeretlen kor	Összesen
				Túl-a-Dunán.				
Ír és olvas	férfi .	$4._{79}$	370	401	367	304	232	318
	nő . .	$4._{86}$	355	361	228	161	240	264
Csak olvas	férfi .	$0._{12}$	4	7	14	22	8	7
	nő . .	$0._{15}$	8	39	87	96	72	39
Se ír, se olvas	férfi .	$494._{55}$	126	79	120	174	135	170
	nő . .	$495._{53}$	137	113	184	243	313	202
Együtt	férfiak	$499._{46}$	500	487	501	500	375	495
	nők .	$500._{54}$	500	513	499	500	625	505
				A felvidéken.				
Ír és olvas	férfi .	$3._{60}$	317	319	269	219	201	250
	nő . .	$3._{65}$	302	282	163	127	196	210
Csak olvas	férfi .	$0._{15}$	12	18	34	37	15	18
	nő . .	$0._{19}$	19	72	110	106	74	57
Se ír, se olvas	férfi .	$495._{60}$	168	124	176	220	189	211
	nő . .	$496._{81}$	182	185	248	291	325	254
Együtt	férfiak	$499._{35}$	497	461	479	476	405	479
	nők .	$500._{65}$	503	539	521	524	595	521
				Az alvidéken.				
Ír és olvas	férfi .	$3._{61}$	302	311	275	237	180	247
	nő . .	$3._{37}$	275	254	171	139	153	196
Csak olvas	férfi .	$0._{09}$	2	3	6	8	2	3
	nő . .	$0._{09}$	3	14	29	40	15	13
Se ír, se olvas	férfi .	$495._{94}$	194	174	225	254	237	246
	nő . .	$496._{70}$	224	244	294	322	413	295
Együtt	férfiak	$499._{64}$	498	488	506	499	419	496
	nők .	$500._{36}$	502	512	494	501	581	504

A betűtudás korosztályok szerint

		0—6 év zsenge kor	7—15 év serdülő kor	16—40 év virágzó kor	40—60 év javakor	60 éven túl késő kor	Ismeretlen kor	Összesen
				Túl-a-Királyhágón.				
Ír és olvas	férfi .	2.46	223	200	164	134	130	161
	nő . .	2.27	188	141	74	57	89	110
Csak olvas	férfi .	0.03	4	4	8	10	8	5
	nő . .	0.05	5	12	23	30	18	12
Se ír, se olvas	férfi .	498.43	274	282	341	374	300	333
	nő . .	496.71	306	361	390	395	455	379
Együtt	férfiak	500.97	501	486	513	518	438	499
	nők .	499.03	499	514	487	482	562	501
				Országosan.				
Ír és olvas	férfi .	3.65	306	311	273	229	184	247
	nő . .	3.60	283	262	164	127	163	198
Csak olvas	férfi .	0.10	6	8	14	18	8	7
	nő . .	0.12	8	32	58	66	37	28
Se ír, se olvas	férfi .	496.01	187	162	213	250	222	238
	nő . .	496.52	210	225	278	310	386	282
Együtt	férfiak	499.76	499	481	500	497	414	492
	nők .	500.24	501	519	500	503	586	508

Országos átlagban az *analfabeták* száma a kisdedkortól a 40-ik évig csökken, s aztán emelkedik. Világos, hogy az ifjabb nemzedékek a tanultabbak, mert ezek tankötelezettség alatt álltak, s a legifjabbak ma is ott állnak. Főleg a férfiakra nézve tűnik ez ki: 1000 zsenge korú közül 992 se írt, se olvasott, s ebből 496 fiúgyermek; serdülő korukban ez arány leapadt 187-re, fiatalságuk tartama alatt leszállt 162-re, s csak 40 éven túl növekedett föl 213-ig, hogy a vénség éveiben 250-ön elérje a klimaxot. Nem így a nőknél; ezek tanulékonysága a 16-ik korévnél véget ér, ezen túl nem járják többé az iskolát, s az írástudatlanok aránya 210-ről emelkedni kezd, hogy az aggkorig 310 fokozatig folyvást emelkedjék.

A férfiakra nézve ugyanez állapot ismétlődik minden vidéken; a nőkre nézve csak a Túl-a-Dunán látunk kivételt: ott az írástudatlan nők aránya a 40 éves korig csökken, mint a férfiaké, s csak az élet delén túl emelkedik. Bizonyos, hogy ez az iskolák műve, s valószinű, hogy Túl-a-Dunán jobbak az iskolák, mint egyebütt.

Legkedvezőtlenebbek a viszonyok *Túl-a-Királyhágón.* Ott a *betűhöz tudók* arányszáma a 15-ik korévnél eléri a tetőfokot (1000 lélek közül 411), a javakorúaknál leszáll közel a felére (238), s az aggoknál az országos áltagnak mélyen alatta marad (191). Az *analfabeta férfiak* arányszáma a 15-ik korévig 274, a virágzó korúaké 282, a javakorúaké 341, az aggoké 374; az *írástudatlan nők* arányszáma ugyane korosztályoknál 210-en indul és 395-ön zárul (1000 lélek közül).

De lássuk az *egyházak hatását* az elemi ismeretek elterjedésére. Kell, hogy az jelentékeny legyen, mert épp elemi iskoláink legtöbbje felekezeti jellegű.

3. A betűtudás felekezetek szerint abszolut számokban

	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb fel.	összesen
				Túl-a-Dunán.					
Ír és olvas									
férfi	621.972	174	3056	88.927	122.968	253	37.051	332	874.733
nő	503.970	57	1747	78.249	107.093	180	36.361	376	728.033
Csak olvas									
férfi	16.729	3	26	1.154	2.371	1	131	3	20.418
nő	89.497	5	49	6.864	9.802	10	376	69	106.672
Se ír, se olvas									
férfi	379.664	152	4.696	30.965	42.358	55	10.387	102	468.379
nő	450.300	86	5.899	35.834	49.709	37	13.710	156	555.731
Együtt									
férfiak	1,018.365	329	7.778	121.046	167.697	309	47.569	437	1,363.530
nők	1,043.767	148	7.695	120.947	166.604	227	50.447	601	1,390.436
				A felvidéken.					
Ír és olvas									
férfi	558.049	36.099	276	131.773	110.056	66	73.105	79	909.503
nő	450.411	25.534	148	118.694	97.354	41	67.871	82	760.135
Csak olvas									
férfi	47.395	6.114	33	8.012	2.246	—	539	1	64.340
nő	154.939	14.534	20	26.105	9.370	—	1 180	10	206.158
Se ír, se olvas									
férfi	490.154	128.515	374	57.388	57.834	13	33.003	31	767,312
nő	587.819	148.606	315	67.802	71.154	14	46.802	39	922.551
Együtt									
férfiak	1,095.598	170.728	683	197.173	170.136	79	106,647	111	1,741.155
nők	1,193.169	188.674	483	212.601	177.878	55	115.853	131	1,888.844
				Az alvidéken.					
Ír és olvas									
férfi	703.688	52.199	197.294	108.804	370.842	655	119.890	2.436	1,555.808
nő	601.668	26.368	80.914	96.712	328.649	423	99.852	2.069	1,236.655
Csak olvas									
férfi	9.460	3.354	1.301	1.742	4.430	3	566	82	20.938
nő	51.096	4.689	988	6.240	18 540	8	1.012	291	82.864
Se ír, se olvas									
férfi	549.928	221.105	481.685	49.635	196.572	271	49.556	1,195	1,549.947
nő	676.710	243.225	582.667	56.211	231.739	241	68.497	1.644	1,860.934
Együtt									
férfiak	1,263.076	276.658	680.280	160.181	571.844	929	170.012	3.713	3,126.693
nők	1,329.474	274.282	664.569	159.163	578.928	672	169.361	4.004	3,180.453
				Túl-a-Királyhágón					
Ír és olvas									
férfi	70.074	56.772	69.466	74.194	89.829	16.567	14 901	945	392.748
nő	50.122	25.132	37.047	67.887	64.661	11.535	10.692	955	268.031
Csak olvas									
férfi	3.155	2.016	2.748	1.642	2.336	185	102	2	12.186
nő	11.270	1.367	1.948	7.371	5.854	660	154	44	28.668
Se ír, se olvas									
férfi	75 573	316.919	276.699	26.606	96.258	12.918	8.404	290	813 667
nő	85 569	342.575	315.319	31.678	120.638	17.481	13.330	493	927,083
Együtt									
férfiak	148.802	375,707	348.913	102.442	188.423	29.670	23.407	1.237	1,218.601
nők	146.961	369.074	354.314	106.936	191.153	29.676	24 176	1.492	1,223.782

A betűtudás felekezetek szerint

	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb fel.	összesen
					Országosan				
Ir és olvas									
férfi	1,953.783	145.244	270.092	403.698	693.695	17.541	244.947	3.792	3,732.792
nő	1,606.171	77.091	119.856	361.542	597.757	12.179	214.776	3.482	2,992.854
Csak olvas									
férfi	76.739	11.487	4.108	12.550	11.383	189	1.338	88	117.882
nő	306.802	20.595	3 005	46.580	43 566	678	2.722	414	424.362
Se ír, se olvas									
férfi	1,495.319	666.691	763.454	164.594	393.022	13.257	101.350	1.618	3,599.305
nő	1,800.398	734.492	904.200	191.525	473.240	17.773	142.339	2.332	4,266.299
Együtt									
férfiak	3,525.841	823.422	1,037.654	580.842	1,098.100	30.987	347.635	5.498	7,449.979
nők	3,713.371	832.178	1,027.061	599.647	1.114.563	30.630	359.837	6.228	7,683.515

Felekezetek szerint 1000 lélekre kiszámítva

		r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit	izr.	egyéb fel.	összesen
					Túl-a-Dunán					
Ír és olvas	férfi . .	303	—	200	368	369	—	379	322	318
	nő . . .	246	--	112	323	320	—	371	362	264
Csak olvas	férfi . .	8	—	1	5	7	—	1	2	7
	nő . . .	43	—	2	28	29	—	3	66	39
Se ír, se olvas	férfi . .	180	--	303	128	126	—	106	99	170
	nő . . .	220	—	382	148	149	—	140	149	202
Együtt	férfiak .	491	—	504	501	502	—	486	423	495
	nők . .	509	—	496	499	498	—	514	577	505
					A felvidéken					
Ír és olvas	férfi . .	244	100	236	322	316	—	329	—	250
	nő . . .	197	71	127	290	277	—	305	—	210
Csak olvas	férfi . .	20	17	28	19	6	—	2	—	18
	nő . . .	68	40	17	63	27	—	5	-	57
Se ír, se olvas	férfi . .	214	358	321	140	168	—	149	—	211
	nő . . .	257	414	271	166	206	—	210	—	254
Együtt	férfiak .	478	475	585	481	490	—	480	—	479
	nők . .	522	525	415	519	510	—	520	—	521
					Az alvidéken					
Ír és olvas	férfi . .	272	95	147	345	322	400	353	320	247
	nő . . .	233	37	61	303	286	268	294	277	196
Csak olvas	férfi . .	3	6	1	5	3	1	1	8	3
	nő . . .	19	8	—	20	16	4	3	38	13
Se ir, se olvas	férfi . .	212	407	358	152	172	171	147	143	246
	nő . . .	261	447	433	175	201	156	202	214	295
Együtt	férfiak .	487	508	506	502	497	572	501	471	496
	nők .	513	492	494	498	503	428	499	529	504

A betűtudás felekezetek szerint

		r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb fel.	össze-sen
Túl-a-Királyhágón										
Ír és olvas	férfi . .	237	76	100	356	237	279	310	347	161
	nő . . .	169	33	54	324	170	194	224	350	110
Csak olvas	férfi . .	10	3	3	7	6	3	2	—	5
	nő . . .	38	2	2	35	15	11	3	16	12
Se ír, se olvas	férfi . .	256	426	393	127	254	218	178	106	333
	nő . . .	290	460	448	151	318	295	283	181	379
Együtt	férfiak .	503	505	496	490	497	500	490	453	499
	nők . .	497	495	504	510	503	500	510	547	501
Országosan										
Ir és olvas	férfi . .	270	88	131	342	314	285	346	330	247
	nő . . .	222	47	58	306	270	198	304	302	198
Csak olvas	férfi . .	10	8	2	10	5	3	2	6	7
	nő . . .	42	12	1	40	20	11	4	28	28
Se ír, se olvas	férfi . .	207	402	370	140	177	215	143	136	238
	nő . . .	249	443	438	162	214	288	201	198	282
Együtt	férfiak .	487	498	503	492	496	503	491	472	492
	nők . .	513	502	497	508	504	497	509	528	508

Országos átlag szerint az *irástudóké a többség* a következő felekezetekben: *ág. ev.* (1000 közt 648), — az *izr.* (1000 közt 650), — a *kisebb* felekezetek u. m. a nazarenus, baptista stb. (1000 közt 632), s az *ev. ref.* (1000 közt 584). *Relatív* többségben vannak az irástudók a *róm. kath.* egyházban (1000 közül 492), mert az irástudatlanok arányszáma itt: 456, míg azoké, kik csupán olvasni tudnak: 52, — s az *unitárius* egyházban (1000 közül 483), hol az irástudatlanok arányszáma 503. *Irástudatlanoké a többség* az unitárius egyházban (503), a görög keletieknél (808), s a görög katholikusoknál (845). Csekély hullámzással ugyanily viszonyokat találhatni *vidékenkint*. A *Királyhágón innen* a legtöbb felekezet körében túlemelkednek az átlagon a betűtudók. Erről meggyőznek a következő adatok. Vidékenkint és felekezetenkint 1000 lélek közül (férfiakat és nőket összefoglalva):

	Ír és olvas	*Analfabeta*	
Túl-a-Dunán	750	246	izr.
	691	276	ág. ev.
	689	246	ev. ref.
	684	376	egyéb f.
	549	400	r. kath.
	312	685	k. gör.
	—	—	g. kath.
	—	—	unit.

	Ir és olvas	*Analfabeta*	
a felvidéken	634	359	izr.
	612	276	ág. ev.
	593	246	ev. ref.
	441	471	r. kath.
	363	592	k. gör.
	171	772	g. kath.
	—	—	unit.
	—	—	égyéb f.

	Ír és olvas	*Analfabeta*	
az alvidéken	668	327	unit.
	648	327	ág. ev.
	648	349	izr.
	608	374	ev. ref.
	597	357	egyéb f.
	505	473	r. kath.
	208	791	k. gör.
	132	854	g. kath.

	Ir és olvas	*Analfabeta*	
Túl-a-Királyh.	697	287	egyéb f.
	680	278	ág. ev.
	534	461	izr.
	407	513	ev. ref.
	406	546	r, kath.
	354	513	unit.
	154	841	k. gör.
	109	886	g. kath.

A számon tartott nyolcz felekezet közül a *legtöbb betűtudó* s a legkevesebb irástudatlan a protestáns egyházak s az izraelita felekezet kebelében fordul elő. Sor szerint az *első* helyet Túl-a-Dunán s a felvidéken az izraeliták, az alvidéken (főleg Budapesten) az unitáriusok foglalják el, — míg Erdélyben az első hely az «egyéb felekezetek» czím alá foglalt örmény katholikusoknak jut. A *második* hely mind a négy országtájon az ág. evangélikusoké, a *harmadik* hely Túl-a-Dunán s a felvidéken

az ev. reformátusoké, — míg az Alföldön és Erdélyben az izraelitáké. A *negyedik* helyre Erdélyben s az Alföldön az izraeliták, Túl-a-Dunán az «egyéb felekezetek» (ez esetben nazarénusok), s a felvidéken a róm. katholikusok jutottak. *Legtöbb az analfabeta* s legkevesebb az irástudó sor szerint az erdélyi, alföldi és felvidéki g. katholikusok közt, — *mögöttük* következnek mind a négy országtájon a kel. gör. egyház hívei, — *ezeket követik* a r. katholikusok Túl-a-Dunán, a felvidéken s az Alföldön, az unitáriusok pedig Erdélyben. *Közepes* helyet a két véglet közt Túl-a-Dunán s az alvidéken a nazarénusok, Erdélyben a r. katholikusok foglalnak el. Mindenesetre feltünő jelenség, hogy a leggazdagabb, legrégibb és iskolákkal legdúsabban felszerelt római katholikus egyház területén az oktatási eredmény csak közepes, — ellenben a protestáns iskoláké vezet, s az orthodox egyházaké úgy szólva kritikán alul jár. Még feltünőbb, hogy az ország négy vidéke közül Túl-a-Dunán mutatkoznak a legszebb, Erdélyben a legszomorúbb eredmények.

Mennyire fejlődött a betühöz való érzék s az irástudás vidékenkint népünkben, azt a *posta-statisztika* pontosan megmondhatja. Főbb adatait ide iktatjuk.

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Levelek 1000 drbja	Táviratok drbja	Esett személyre levél	távirat
Túl-a-Dunán	$36.308._3$	667.629	$13._6$	$0._2$
Paloczföldön	$17.391._0$	293.497	$14.^2$	$0._2$
Alföldön	$87.409._2$	2,235.369	$20._8$	$0._5$
Székelyföldön . . .	$4.154._2$	81.866	$7._8$	$0._1$
Együtt	$145.212._7$	3,278.361	$16._8$	$0._2$
Tót vidéken	$28.716._9$	513.886	$13._7$	$0._2$
Orosz »	$5.337._4$	98.412	$8._1$	$0._1$
Román »	$28.028._0$	625.881	$8._5$	$0._1$
Szász »	$2.793._2$	59.947	$12._5$	$0._2$
Sváb »	$1.346._9$	20.760	$14._9$	$0._2$
Szerb »	$6.424._8$	151.320	$10._9$	$0._2$
Együtt	$72.647._2$	1,470.206	$10._6$	$0._2$

Látszik, hogy a magyar vidékek levél- és telegrammforgalma a többi vidékeknek kétszeresét teszi. Az adatoknak két hijja van: 1. csak az *érkező* állomások levélforgalmáról szólnak, holott sokkal fontosabb volna ismerni a *feladó* állomásokét, a honnan a levelek és telegrammok érkeznek, és a hol a levélírók tömege él; 2. nem tesznek különbséget hivatalos és magánlevelek közt, holott az irástudás elterjedésének megítélésénél a hivatalok levelezése mellékes, a magánfeleké pedig mértékadó.

Áttérünk a kultura intézményes berendezéseire: az *iskolákra* s az *egyesületekre.*

II.

A közoktatásügyi statisztika anyagát a következő táblázatokba foglaltuk össze.

Tanintézetek.

Nyelvvidékek szerint	Felső egyet. jogakad.	Felső pap-nevelő	Közép gymn.	Közép reál	Szakiskola gazdasági	Szakiskola bányászati	Szakiskola ipar-keresk.	Szakiskola művész	Szakiskola katonai	Szakiskola bábaképző	Szakiskola óvóképző	Tanítóképző férfi	Tanítóképző nő	Népiskola	Kisdedovó	Emberbaráti	Börtön isk.
Magyar tájon:																	
Túl-a-Dunán	1	8	23	6	10	1	86	3	2	—	1	6	5	3.139	355	18	10
Palóczföldön	2	6	12	3	6	2	66	1	1	—	1	4	2	1.671	329	10	7
Alföldön	5	13	53	10	12	1	186	21	3	4	14	14	13	3.524	657	50	10
Székelyföldön	—	—	9	1	2	—	18	—	—	—	1	2	—	668	113	3	—
Együtt	8	27	97	20	30	4	356	25	6	4	17	26	20	9.002	1.454	81	27
Tót vidéken	3	12	25	4	3	—	77	—	2	1	1	9	3	2.783	299	14	7
Orosz »	1	1	4	1	2	—	14	—	—	1	—	2	—	902	80	2	2
Román »	1	12	22	5	9	2	86	5	2	2	2	11	3	3.498	282	15	3
Szász »	—	—	5	3	2	—	13	—	—	—	1	—	—	298	77	1	1
Sváb »	—	—	1	—	1	—	2	—	—	—	—	1	—	80	7	—	—
Szerb »	—	—	3	—	1	—	13	—	—	—	—	—	—	371	102	—	—
Együtt	5	25	60	13	18	2	205	5	4	4	4	23	6	7.932	847	32	13
Összesen	13	52	157	33	48	6	561	30	10	8	21	49	26	16.934	2.301	113	40

Tanulók.

Nyelvvidékek szerint	Népiskolai	Ovodát járó	Középiskolai gymn.	Középiskolai reál	Egyet. és jogakademiai	Tanítóképzői férfi	Tanítóképzői nő	Szakiskolai tanulók gazd.	Szakiskolai tanulók ipar keresk.	Szakiskolai tanulók műv.	Szakiskolai tanulók katonai	Szakiskolai tanulók óvóképző	Börtön iskolai
Magyar tájon:													
Túl-a-Dunán . . .	436.880	29.531	5.631	1.583	102	462	364	268	12.217	185	464	19	924
Palóczföldön . . .	192.681	19.524	3.647	722	197	266	152	396	7.406	215	200	75	852
Alföldön	620.401	72.764	16.695	3.933	5.886	965	1.355	658	41.309	3.050	719	1.826	1.459
Székelyföldön . .	75.261	6.460	2.095	142	—	118	—	93	2.037	—	—	32	—
Együtt . .	1,325.223	128.279	28.068	6.380	6.185	1.811	1.871	1.415	62.969	3.450	1.383	1.952	3.235
Tót vidéken . . .	338.121	21.278	6.388	1.038	343	466	229	91	9.706	—	184	80	869
Orosz » . . .	79.448	6.314	1.334	179	102	173	—	128	1.443	—	—	—	123
Román » . . .	349.854	17.822	5.837	1.430	726	1.020	253	260	11.990	582	259	66	401
Szász » . . .	34.619	4.739	1.081	512	—	—	—	57	2.106	—	—	13	342
Sváb » . . .	14.777	630	122	—	—	—	—	103	198	—	—	—	—
Szerb » . . .	91.674	8.927	613	—	—	—	—	30	2 422	—	—	—	—
Együtt . .	908.493	60.010	15.375	3.159	1.171	1.959	482	669	27.865	582	443	159	1.735
Összesen . . .	2,233.716	188.289	43.443	9.539	7.356	3.470	2.353	2.084	90.834	4.032	1.826	2.111	4.970

Népoktatási intézetek.

Nyelvvidékek szerint	Iskolák száma	Elemi iskola	Felső nép iskola	Polgári iskola	Felsőleány iskola	Ezek közül felekezeti: állami	községi	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	Magán	Egyesületi
Magyar tájon:																
Túl-a-Dunán	3.139	3.090	3	45	1	95	342	1.738	—	35	324	448	1	131	20	5
Palóczföldön	1.671	1.643	3	22	3	56	77	802	40	—	278	334	—	38	12	34
Alföldön	3.524	3.414	9	87	14	173	608	863	317	333	176	800	2	181	50	21
Székelyföldön	668	654	4	10	—	78	135	155	74	50	10	129	26	2	4	5
Együtt	9.002	8.801	19	164	18	402	1.162	3.558	431	418	788	1.711	29	352	86	65
Tót vidéken	2.783	2.732	3	43	5	234	153	1.485	267	—	315	137	—	144	44	4
Orosz »	902	893	2	6	1	197	26	83	469	—	—	122	—	2	3	—
Román »	3.498	3.447	6	42	3	445	391	189	902	1.176	157	172	7	20	22	15
Szász »	298	295	—	3	—	34	5	8	27	109	111	1	—	1	1	1
Sváb »	80	80	—	—	—	7	2	59	—	—	9	—	—	3	—	—
Szerb »	371	362	2	7	—	35	162	58	5	86	5	4	—	6	6	4
Együtt	7.932	7.809	13	101	9	952	739	1.882	1.670	1.371	597	436	7	176	76	24
Összesen	16.934	16.610	32	265	27	1.354	1.901	5.440	2.101	1.789	1.385	2.147	36	528	162	89

Néptanitók s az oktatási nyelv.

Nyelvvidékek szerint	Tanitók száma	Okleveles	Nem képesített	Magyarul oktatni tud	Magyarul oktatni nem tud	Az oktatási nyelv: csak magyar	német magyar	tót magyar	román magyar	orosz magyar	horvát szerb magyar	egyéb és magyar	csak német	csak tót	csak román	csak orosz	csak horvát szerb
Magyar tájon:																	
Túl-a-Dunán	4.805	4.459	346	4.780	25	2.554	368	23	—	—	104	11	59	—	1	—	11
Palóczföldön	2 430	2.139	291	2.417	13	1.372	13	253	—	6	—	—	1	26	—	—	—
Alföldön	7.191	6.921	270	7.121	70	2.731	72	62	265	3	37	—	56	19	170	1	107
Székelyföldön	1.051	1.001	50	1.031	20	539	1	—	33	—	—	—	8	—	87	—	—
Együtt	15.477	14.520	957	15.349	128	7.196	454	338	298	9	141	11	124	45	258	1	118
Tót vidéken	3.960	3.307	653	3.494	466	1.094	105	864	—	50	—	—	9	553	—	108	—
Orosz »	1.056	940	116	997	59	530	—	32	15	203	—	—	—	—	38	84	—
Román »	4.882	4.163	719	3.813	1.069	908	129	6	367	1	57	—	149	2	1.840	—	32
Szász »	570	521	49	412	158	50	1	—	—	—	—	—	111	—	135	—	—
Sváb »	150	150	—	147	3	34	34	—	—	—	7	—	4	—	—	—	1
Szerb »	927	901	26	903	24	131	94	5	29	—	83	6	—	1	14	—	8
Együtt	11.545	9.982	1.563	9.766	1.779	2.747	363	907	411	254	147	6	273	556	2.027	192	41
Összesen	27.022	24.502	2.520	25.115	1.907	9.943	817	1.245	709	263	288	17	397	601	2.285	193	159

Kisdedóvó intézetek.

Nyelvvidékek szerint	Államiak	Állami segélylyel községiek	Állami segélylyel egyesületiek	Állami segélylyel magán jell.	Községiek	R. kath.	G. kath.	Kel. gör.	Ág. ev.	Ev. ref.	Izr.	Egyesületiek	Magán jell.	Alapítványiak	Oktatási nyelv magyar	Oktatási nyelv magyarral vegyes	Oktatási nyelv más nyelvű
						felekezetiek											
Magyar tájon:																	
Túl-a-Dunán	10	5	9	—	219	56	—	—	1	—	—	11	24	20	340	15	—
Palóczföldön	13	24	—	3	256	14	—	—	—	1	—	11	2	5	313	10	6
Alföldön	42	10	19	10	451	46	—	6	—	4	2	36	28	3	613	44	—
Székelyföldön	2	55	—	—	25	25	—	—	1	1	—	1	—	3	111	2	—
Együtt	67	94	28	13	951	141	—	6	2	6	2	59	54	31	1.377	71	6
Tót vidéken	61	6	11	8	119	35	—	—	—	—	1	42	13	3	229	43	27
Orosz »	34	4	7	—	29	5	—	—	—	—	—	1	—	—	75	5	—
Román »	81	19	6	4	103	8	9	7	11	2	—	17	15	—	193	46	43
Szász »	34	—	1	—	1	—	—	2	34	1	—	—	4	—	36	41	—
Sváb »	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2	6	1	—
Szerb »	12	2	1	—	73	2	—	3	—	—	—	8	1	—	72	30	—
Együtt	223	31	26	12	326	51	9	12	45	3	1	69	34	5	611	166	70
Összesen	290	125	54	25	1.277	192	9	18	47	9	3	128	88	36	1.988	237	76

Kisdedóvókba jártak.

Nyelvvidékek szerint	Növendékek száma fiú	Növendékek száma leány	Növendékek száma együtt	Intézetek szerint állami kisdedovókban	Intézetek szerint tiszta magyar oktatási nyelvű kisdedovókban	Intézetek szerint magyarral vegyes oktatási nyelvű kisdedovókban	Intézetek szerint egyéb oktatási nyelvű kisdedovókban	Rendes óvókba jártak	Egész évi menedékhelyre	Nyári menedékhelyre
Magyar tájon:										
Túl-a-Dunán	14.163	15.368	29.531	727	28.356	1.175	—	16.612	3.590	9.029
Palóczföldön	9.420	10.104	19.524	1.048	18.799	587	138	9.640	1.445	8.439
Alföldön	34.512	38.252	72.764	4.123	69.235	3.529	—	49.409	7.655	15.700
Székelyföldön	3 201	3 259	6.460	121	6.312	103	45	1.341	62	5.057
Együtt	61.296	66.983	128.279	6.019	122.702	5.394	183	77.002	13.052	38.225
Tót vidéken	10.404	11.174	21.578	4.838	18.717	1.805	1.056	16.710	835	4.033
Orosz »	2.796	3.518	6.314	2.893	6.014	300	—	4.549	536	1.229
Román »	8.454	9.368	17.822	4.308	14.785	1.094	1.943	11.801	739	5.282
Szász »	2.143	2.596	4.739	2.101	2.210	2.529	—	1.680	328	2.731
Sváb »	821	309	630	31	486	144	—	630	—	—
Szerb »	4.299	4.628	8.927	966	6.368	2 559	—	7.993	934	—
Együtt	28.417	31.593	60.010	15.137	48.580	8.431	2.999	43.363	3.372	13.275
Összesen	89.713	98.576	188.289	21.156	171.282	13.825	3.182	120.365	16.424	51.500

Az iskola-kötelesek 1897-ben.

Nyelvvidékek szerint *gyar* tájon	*Tanköteles* gyermekek száma 6—12 év	13—15 év	*Népokt. intézetbe jár* elemi	ált. ismétlő	felsőbb nép és polgári	Közép iparos tanoncz vagy alsófokú kereskedelmi
᷊úl-a-Dunán	352.954	145.835	322.071	108.941	5.868	15.428
alóczföldön	161.893	68.663	144.586	44.796	3.299	9.554
lföldön	582.508	256.012	490.307	111.605	17.489	37.785
Székelyföldön . . .	77.769	32.066	59.221	14.794	1.246	2.968
Együtt	1,175.124	502.576	1,016.185	280.136	27.902	65.735
t vidéken	293.822	127.189	256.553	76.547	5.021	13.907
osz »	97.027	37.253	62.062	16.421	965	2.355
mán »	383.617	162.839	271.802	71.866	6.186	14.741
ász »	30.144	14.426	27.182	6.959	478	2.911
áb »	11.395	4.254	11.235	3.542	—	314
erb »	79.470	31.028	67.531	22.987	1.156	2.801
Együtt	895.475	376.989	696 365	198.322	13.806	37.029
Országosan	2,070 599	879.565	1,712.550	478.458	41.708	102.764

Nyelvvidékek szerint *agyar* tájon	*Nem járt iskolába* szám szerint	°/₀	*Tankötelesek közül magyar anyanyelvű* összes tankötelesek közül		iskolába járók közül	
Túl-a-Dunán	46.481	$9_{.32}$	359.790	$72_{.13}$	325.010	$65_{.16}$
Palóczföldön	28.321	$12_{.29}$	183.559	$79_{.61}$	158.621	$68_{.79}$
Alföldön	181.334	$21_{.63}$	629.438	$75_{.06}$	502.298	$59_{.90}$
Székelyföldön . . .	31.606	$28_{.78}$	84.901	$77_{.29}$	63.915	$58_{.19}$
Együtt	287.742	$17_{.15}$	1,257.688	$75_{.89}$	1,049.874	$62_{.58}$
ót vidéken	68.983	$16_{.39}$	96.371	$22_{.89}$	81.607	$19_{.83}$
rosz »	52.477	$39_{.09}$	47.545	$35_{.40}$	33 931	$25_{.96}$
omán »	181.861	$33_{.35}$	94.236	$17_{.22}$	72.793	$13_{.30}$
tász »	7.040	$15_{.80}$	8.094	$17_{.93}$	7.268	$16_{.30}$
váb »	558	$3_{.57}$	3.453	$22_{.07}$	3.276	$22_{.71}$
zerb »	16.023	$14_{.51}$	19.125	$17_{.30}$	17.142	$15_{.51}$
Együtt	326.942	$25_{.69}$	268.824	$21_{.13}$	216.017	$16_{.98}$
Országosan	614.684	$20_{.86}$	1,526.512	$51_{.74}$	1,265.891	$42_{.90}$

Ez anyagnak a *népoktatásra* vonatkozó részéhez néhány észrevételt ell tennünk. Az adatok, melyeket nyelvvidékek szerint csoportosítottunk, z 1897-ki állapotot mutatják be. Azóta a magyar közoktatásügyi politika ›kat változtatott, kezdeményezett, s a bajokból sokat megszüntetett vagy nyhitett. De ha aktuális értéke csorbult volna is az itt vázolt képnek, őbb tanulságai nem évülhettek el.

Tekintettel az *analfabeták* roppant számára, mely egészben 52, sőt serdülő korúaknál is 40 százalékát teszik a népességnek, — e téren ıég sok feladat áll az ország előtt. A népiskolák száma ugyan 17 ezer, e ha figyelembe veszszük a több iskolával bíró városokat és nagyközségeket, valamint a több felekezetű s így több iskolát is fentartó kisözségeket, — az intézetek száma a tényleges szükségletnek, mely évrőlvre nőni fog, bizonynyal alatta marad.

Tényleg iskolába jár $2._3$ millió gyermek, a népiskoláknak ennyit e kell fogadniok. Egy intézetre átlag jut 138—140 tanuló; sok intézet

van, mely egy tanteremnél többel nem rendelkezik. A tantermek elégtelen számára és nagy zsufoltságára vall a tanítók száma: 27 ezer, a miből megállapíthatni, hogy a legtöbb intézetnek egy tanítója s átlag egy tanítónak 80—90 tanulója van. Még nehezebb helyzet állna elő, ha tankötelezettségüknek az iskolakerülő gyermekek is eleget tennének, a kik szám szerint 614 ezeren vannak, s arányszámuk országosan 20%, magyar vidéken 17%, egyebütt 25%.

E bajon fokozatosan segítni fog az ezer állami iskola, melyet a kormány a millennium óta évről-évre fölállít. Az állami intézetek czélszerű berendezés, hazafias szellem és helyes pedagógiai irány dolgában megannyi erős sánczművek a nemzeti kultura védelmére.

Mily nehéz az ily intézet helyét megválasztani, látszik az állami kisdedóvók példáján. Ez intézetekből csaknem négyszer annyi állíttatott fel nem-magyar, mint magyar vidékeken, s az eredmény az, hogy az intézetbe járók száma ott alig kétannyi, mint itt; ellenben az összes óvodások száma magyar vidéken kétszer annyi, mint egyebütt.

Oktatási nyelv és magyarul oktatni tudás dolgában a viszonyok mindegyre javulnak. A népiskolák nagyobb felében, a községiek és felekezetiekben is, a tanítás *tiszta magyar:* 7200 intézetben magyar vidéken, 2700-ban egyebütt. *Magyarul vegyes* az oktatás 1251 intézetben magyar vidéken, 2088 intézetben egyébütt. E tagozatok arra vallanak, hogy a magyar nyelvvidék nyulványai átterjednek sokfelé más vidékekre, és sok községben erős magyar minoritás létezik. A 17 ezer iskola közül 14½ ezerben — egészben vagy részben — magyar a tanítás nyelve. Alig 3½ ezer iskola van, hol az állam nyelve mellőztetett a katedráról; ezek közül *magyar vidékre esik 542* a magyar nyelvterület felé terjedő más ajkú földnyulványokon, vagy nyelvszigeteken, s nem magyar vidékre 3089 a magyar etnikai élettől távol fekvő területeken.

A kulturális fejlődésre iskoláinknál nem kisebb befolyása van az *egyesületi életnek.* Igyekszünk erről is áttekinthető képet nyújtani.

Az egyesületek.

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	Politikai kör	Társas-kör	Olvasó-kör	Közmű-vel. kör	Felekez. kör	Gazda-kör	Iparos-kör	Kereskkör	Munkás kör	Dalos-kör	Népkör	Össze-sen	Hely-ségben
Túl-a-Dunán .	4	132	219	39	82	41	86	36	4	47	—	690	264
Palóczföldön .	2	61	54	14	11	20	21	10	3	28	—	224	75
Alföldön . . .	95	369	411	107	89	94	175	46	92	120	31	1.629	373
Székelyföldön .	1	13	35	2	2	6	5	6	—	14	—	84	36
Együtt . . .	102	575	719	162	184	161	287	98	99	209	31	2.627	748
Tót vidéken . .	1	88	42	16	37	41	18	9	2	32	—	286	110
Orosz » . . .	—	13	18	9	4	6	—	3	—	9	—	62	24
Román » . . .	1	91	91	29	3	48	55	19	6	65	36	574	133
Szász » . . .	—	14	6	4	—	9	10	5	—	9	2	59	14
Sváb » . . .	—	4	2	2	—	3	—	—	—	1	—	12	5
Szerb » . . .	1	40	44	2	2	11	7	2	1	10	6	126	63
Együtt . . .	3	250	203	62	46	118	90	38	9	126	44	989	349
Összesen . .	105	825	922	224	230	279	377	136	108	335	75	3.616	1097

E táblázatot a Koczányi Béla szerkesztette (Kassa, 1897) czímjegyzék alapján állítottuk össze. A jegyzék — mint a szerkesztő is elismerte — nem teljes: hiányzanak belőle azok a társulatok, melyek czélja valamely gazdasági vállalkozás, továbbá az összes közjótékonysági, betegápoló és segítő egyesületek, végre a tűzoltó- és sport-körök. Az adatok így is a társas összetartozás intézményeiben *szocziális* életünk képét tárják elénk.

Ily társas egyesület van országszerte 3616, a mik 1097 helység közt egyenetlenül oszlanak meg: a városokra nagy hányad jut belőlük, kisebb községekre nagyon csekély. Maga Budapest 1000-nél több egyesülettel bír, a vidékre tehát aránytalanul kevés marad, számos megyében társadalmi organum csak a megye középpontján van; a megyejárások nagyobb felében egyetlen társaság sem létezik.

Magyar vidékeken 2627, a többi vidékeken 989 kör állt fenn az összeírás évében. Amazok legtöbbje olvasó, emezek többsége társaskör. Amott legtöbb egyesület az Alföldön van: 1629, emitt román vidéken: 444.

A *politikai* körök túlnyomólag 48-as népkörök, melyeknek talaja főleg az Alföld. A szorosabb értelemben vett *társas*-kör rovatába foglaltunk minden kaszinót, tekintet nélkül polgári, népi, vagy — gyakran czímükben is kifejezett — úri jellegükre. Az *olvasókörök* többnyire kaszinók is, de fő czéljukat könyvtáruk fejezi ki. Ez utóbbiak száma általán több, mint a kaszinóké; feltünő kivétel e szabály alól: a paloczföld, a tót vidék, a szász föld s a mosoni sváb föld. *Közmívelődési* rovatczím alá vettük az összes tudományos és ismeretterjesztő egyesületeket; *felekezetinek* tekintettünk minden kört, akár irodalmi, akár ipari, akár egyetemes czélokat szolgál, de felekezeti jellegű, — számuk meghaladja Túl-a-Dunán s a tótságban a közmívelődési társulatokét. Feltünő, hogy az *iparos* körök száma mennyire felülmulja a *gazdakörök* számát — a székely föld, a tót és orosz felvidék s a sváb és szerb róna kivételével — csaknem mindenütt; pedig a kath. legényegyesületek, felekezeti jellegüknél fogva, nincsenek ide számítva. A *nemzetiségi* szinezetű köröket — társas-, olvasó-, dalos- vagy gazdaköri jellegükhöz képest a megfelelő nyelvvidékek rovatában sommáztuk. Megjegyzendő, hogy a torontáli (szerb) olvasó- és gazdakörök legtöbbjét svábok alkotják. A *munkáskörök* talaja az Alföld az ő nagy városi képződményeivel. *Daloskör*e van bőven minden vidéknek; ez ország, ha egyebe nem volna is, dallal tele van.

Áttérünk arra a fontos kérdésre, hogy iskolák és egyesületek menynyiben mozdították elő a fajnépek érintkezését, s mindenek fölött a *magyar államnyelv terjedését.*

Erről szól a következő *két táblázat*, melyek egyikéből az tünik ki, hogy a *magyar faj* mily arányban tanulja meg *más népek nyelvét,* — másikában az látható meg, hogy a *többi népek* mily arány szerint tanulják meg az *államnyelvet.*

1. A magyar fajnépesség nyelvismerete.

Nyelvvidékek szerint		Csak magyarul beszél	Anyanyelvén kívül beszél még németül	tótul	románul	oroszul	horvátul	szerbül	vendül	egyéb nyelven	Összesen	Más nyelvet beszélő 1000 magyar közül
Magyar tájon:												
Túl-a-Dunán	férfi .	791 219	110.472	9.651	258	8	10.596	1.682	2.321	1 037	136.025	99.47
	nő . .	821.842	94.651	8.504	163	12	9.032	1.159	1.780	787	116.088	84.99
Paloczföldön	férfi .	368.796	31.125	42.751	155	124	19	34	8	1.939	76.155	55.40
	nő . .	396.480	30.154	41.991	121	87	14	16	18	1.760	74.161	54.93
Alföldön	férfi .	1 204.026	178.883	44.391	22.624	1.560	308	13.493	97	7.203	268.559	196.34
	nő . .	1,269.436	161.531	39.920	17.814	1 400	209	8.913	119	6.289	236.195	172.79
Székelyföldön	férfi .	190 219	5.246	128	18.325	109	2	20	—	851	19 681	14.30
	nő . .	192.848	3.287	106	8.333	104	4	7	—	853	12.694	9.94
Együtt	férfi .	2,554.260	325.726	96.921	36.362	1.801	10.925	15.229	2.426	11.030	500.420	365.93
	nő . .	2,680.606	289.623	90.521	26.431	1.603	9.259	10.095	1.917	9 689	439.138	321.19
Tót vidéken	férfi .	128.370	31.371	38.026	169	193	3	21	1	800	70 584	51.61
	nő . .	139.794	29 172	33.409	110	134	9	11	5	838	63.688	46.56
Orosz vidéken	férfi .	61.232	8.464	3.911	2 851	9.170	7	10		245	24 158	17.66
	nő . .	66.978	8 231	4.023	2.007	8.802	3	2	2	247	23.317	17.65
Román vidéken	férfi .	112.504	33.253	843	70.139	20	20	491	. .	840	105.606	77.33
	nő . .	134.022	30.680	649	58.565	15	8	436	3	799	91.155	66.66
Szász vidéken	férfi .	10.513	2.614	19	5.682	—	—	—	- .	14	8 329	6.90
	nő . .	15.099	2.113	22	4.175	1	—	1	—	11	6.323	4.03
Sváb vidéken	férfi .	6.595	4.333	48	4	1	41	2	—	5	4.434	3.34
	nő . .	6.871	2.835	24	1	—	24	—		8	2.887	2.11
Szerb vidéken	férfi .	34.466	8.145	188	1.528	4	321	5.344	—	146	15.676	11.46
	nő . .	38.051	6.933	139	685	3	192	3.725	—	121	11.798	8.84
Együtt	férfi .	353.680	88.180	43.035	79.873	9.388	392	5.868	1	2 050	228.787	167.90
	nő . .	400.815	79.964	38.266	65.543	8.955	236	4 175	10	2.019	199.168	145.66
Országosan	férfi .	2.907.940	413 906	139 956	116.235	11.189	11.317	21.097	2.427	13.080	729.207	533.99
	nő . .	3.081.418	369.587	128.787	91.974	10.558	9.495	14.270	1 927	11.708	638.306	466.78
1000 lélekből a												Az összes magyarokból 1000
magyarok közt	férfi .	395.27	56.26	19.03	15.79	1.58	1.54	2.86	0.33	1.78		494.34
	nő . .	418.85	50.23	17.51	12.80	1.43	1.39	1.94	0.27	1.60		505.09

2. *Magyarul beszél a többi fajnépek közül.*

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:		Német	Tót	Román	Orosz	Horvát	Szerb	Vend	Egyéb nyelvű	Összesen	1000 más ajkú közül
Túl-a-Dunán	férfi .	82.796	5.709	192	11	18.674	3.028	9.165	3.212	122.787	113.93
	nő . .	52.802	4.578	182	5	9.652	1 379	3.118	2.286	74.002	68.66
Palóczföldön	férfi .	9.355	34.466	47	227	44	27	37	1.639	45.842	42.53
	nő . .	9.377	26.642	39	205	27	13	24	1.300	37.627	34.91
Alföldön	férfi .	81.916	42.060	34.997	1.385	1.072	23.574	64	7.288	192.356	178.47
	nő . .	67.724	32.361	22.866	1.066	644	13.589	40	5.147	143.437	133.11
Székelyföldön	férfi .	3.362	76	15.428	13	9	4	—	2.938	21.830	20.95
	nő . .	2.885	35	11.689	2	—	5	—	2.738	17.354	16.10
Együtt	férfi .	177.429	82.311	50.664	1.636	19.799	26.633	9.266	15.077	382.815	355.18
	nő . .	132.788	63.616	34.776	1.278	10.323	14.986	3.182	11.471	272.420	252.78
Tót vidéken	férfi .	25.832	44.101	69	1.072	69	33	4	1.408	72.588	67.34
	nő . .	23.575	26.565	30	660	32	13	2	987	51.864	48.12
Orosz vidéken	férfi .	9.167	2.937	2.533	14.082	10	3	—	388	29.120	27.03
	nő . .	7.988	2.549	1 331	9 010	5	3	2	263	21.151	19.63
Román vidéken	férfi .	35.836	2.357	51.716	61	97	2.621	15	5.871	98.574	91.46
	nő . .	26.719	1.693	29 664	24	31	1.439	4	4.480	64.054	59.44
Szász vidéken	férfi .	13.015	34	4.351	3	8	12	1	495	17 919	16.63
	nő . .	9.174	11	2.018	2	2	5	—	219	11.431	10.60
Sváb vidéken	férfi .	7.543	113	—	—	867	1	—	63	8.587	7.97
	nő . .	3 614	75	—	—	399	1	—	39	4.128	3.83
Szerb vidéken	férfi .	17.471	772	2.064	6	258	6.740	3	1.364	28.678	26.60
	nő . .	10.120	414	667	1	106	2.546	1	616	14.471	13.43
Együtt	férfi .	108.864	50.314	60.733	15 224	1.309	9.410	23	9.589	255.466	237.01
	nő . .	81.190	31.307	33.710	9.697	575	4.007	9	6.604	167.099	155.03
Országosan	férfi .	286 293	132.625	111.397	16.860	21.108	36.043	9.289	24.661	638.281	592.19
	nő . .	213.978	94.923	68.486	10.975	10.898	8.993	3.191	18.075	439 519	407.81
Egy-egy fajnépből 1000 lélek közt	férfi .	143.97	69.92	43.02	44.39	114.94	72.79	130.99	142.67	—	Az összes fajnépekből 1000: 82.08
	nő . .	107.60	50.05	26.45	28.89	59.34	38.36	47.99	104.55	—	56.39

Ha összehasonlítjuk a két táblázatot. első sorban az tűnik fel. hogy más népek nyelvét átlag 1.36 millió magyar megtanulja. viszont az államnyelvet csak 1.47 millió más ajkú polgártársunk tanulta meg. — vagyis az *összes magyarok* százalékában *1000 magyar* közül 275.56. s az *összes más ajkúak* százalékában 1000 más ajkú közül 138.60; a nők ott is. itt is kevésbbé. mint a férfiak.

A *magyarok* főleg *németül* tanulnak meg: 1000 magyar közül 106.49. míg tótul csak 36.54: románul 28.29. szerbül átlag 4.30. oroszul 2.35. horvátul 2.83 s egyéb nyelven 3.35. — nő majd annyi. mint férfi. Ha a *más nyelven is beszélő magyarok* közül 1000 lelket vidékenkint szétosztunk: 184.36 jut Túl-a-Dunára. hol sok a német. s vannak szép számmal vendek horvátok, tótok és szerbek is. — 109.32 jut a palóczföldre, hol elég sok a tót s a német, — 369.13 esik az Alföldre svábok. tótok, románok és szerbek szomszédságában. — 23.63 a székely földre román és szász szomszédok közé (itt 32 ezer tanult meg más nyelvet 383 ezer közül: 21 ezer a románt. 8 ezer a németet!) Azonkívül jut tót vidékre 98.19 tótok és németek közt. 34.71 orosz vidékre oroszok. tótok. németek és románok közt, 143.89 román vidékre. 10.71 a szász. 5.35 a szász, 20.10 a szerb vidékre.

Viszont a *más ajkúak* közül 1000–1000 lelket véve alapul, magyar nyelven beszél 251.57 német, 119.77 tót, 69.47 román. 83.33 orosz. 174.22, horvát, 111.15 szerb. 175.98 vend és 247.42 egyéb nyelvű. Ez arányokból látható, hogy az egyes fajnépek közt a magyar nyelv iránt *legfogékonyabb a német*, legkevésbbé az a román. Az összes más ajkúak közül, kik magyarul megtanultak 607.36 esik magyar. 392.64 más vidékre, — legtöbb az Alföldre (311), legkevesebb a mosoni svábságra (11).

Az arányszámok persze nagyot változnak vidékenkint. még inkább megyénkint. De ennek kiszámítása nagyon messze vezetne.

Annyit megállapíthatunk az adatokból. hogy a nyelvtanításban az iskolának is, az életnek is van része. sőt úgy látszik. hogy az élet nagyobb mester az iskolánál minden nyelv irányában. mert nagyobb a kényszerítő ereje. mint az iskola disciplinaris hatalma. A magyar ott tanul meg más nyelveket. más népek is leginkább ott tanulnak meg magyarul. a hol kénytelenek vele.

III.

Sietünk ez anyag utolsó csoportjához. mely az *élethajó töröttjeire* vonatkozik.

A kereseti viszonyok tárgyalásánál a *közköltségen eltartottak* czíme alatt már volt róluk szó: a *koldusokról* s a *rabokról*. Most összefoglaljuk. a mit a statisztika felőlük följegyzett.

A koldusok

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	alamizsnás 14 év alatt férfi	alamizsnás 14 év alatt nő	alamizsnás 14 év felett férfi	alamizsnás 14 év felett nő	segélyes 14 év alatt férfi	segélyes 14 év alatt nő	segélyes 14 év felett férfi	segélyes 14 év felett nő	intézeti 14 év alatt férfi	intézeti 14 év alatt nő	intézeti 14 év felett férfi	intézeti 14 év felett nő
Túl-a-Dunán	297	312	1.958	2.649	54	40	255	362	404	386	749	451
Palóczföldön	188	180	840	1.363	17	6	38	66	137	335	581	384
Alföldön . .	538	487	2.423	3.321	157	110	293	524	860	721	1.793	1.358
Székelyföldön	115	128	441	559	—	1	4	17	8	51	32	77
Együtt	1.138	1.107	5.662	7.892	228	157	590	969	1.409	1.493	3.155	2.270
Tót vidéken .	442	471	2.414	3.690	26	18	113	256	357	216	606	511
Orosz » .	157	114	586	606	1	—	10	2	59	34	124	23
Román » .	270	260	1.150	1.473	32	17	80	140	208	276	605	249
Szász » .	24	8	99	130	—	—	3	1	—	10	47	101
Sváb » .	10	13	101	112	1	—	11	18	—	4	44	73
Szerb » .	56	80	254	270	2	—	9	9	—	65	15	40
Együtt	959	946	4.604	6.281	62	35	226	426	624	605	1.441	997
Országosan .	2.097	2.053	10.266	14.173	290	192	816	1.395	2.033	2.098	4.596	3.267

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	A rabok férfi	A rabok nő	Együtt a rabok és koldusok férfi	Együtt a rabok és koldusok nő
Túl-a-Dunán . .	2.340	235	6.057	4.435
Palóczföldön . .	1.144	568	2.945	2.902
Alföldön	5.156	475	11.220	6.996
Székelyföldön . .	234	41	834	874
Együtt . .	8.874	1.319	21.056	15 207
Tót vidéken . . .	2.758	251	6.716	5.413
Orosz » . . .	899	40	1.836	819
Román » . . .	3.116	122	5.461	2.537
Szász » . . .	158	19	331	269
Sváb » . . .	7	1	174	221
Szerb » . . .	472	26	808	490
Együtt . .	7.410	459	15.326	9.749
Országosan . .	16.284	1.778	36.382	24 956

E táblázat nyers anyagát a foglalkozási statisztika példatárából állítottuk össze.

Az *anyagi élet hajótöröttjei* ott három csoportba osztvák: intézetben ápoltakra, segélydíjasokra és alamizsnásokra. Az első csoport járt még a legjobban; a társadalom biztos támogatását nyugodtan élvezheti. Oda tartoznak a felnőttek közül a szegényházak lakói, 14 év alatt az árvaházak s egyéb emberbaráti intézetek védettjei, ha alapítványi helyen ingyen ellátásban reszesülnek. Ezek alig számíthatók a koldusnépességhez. Elég tűrhető a sorsuk a házi szegényeknek is, kik jótevőikre szintén bizton számíthatnak, s a helyhatóság minden segélykiosztásnál első sor-

ban szintén rájuk gondol, — ők sem tagjai a züllés s a nyomor rongyaiban tengődő koldus társadalomnak. Ez a külön osztály az utczán él, rendőri felügyelet alatt, mindenkivel hadi lábon s mindenek szánalmára rászorulva. Testi fogyatkozások, betegség, a mi legtöbbjét munkaképtelenné tette, de van köztük olyan is, ki a szánalomgerjesztés iparát számítással űzi, hogy ne kelljen dolgoznia. Országszerte 24 ezer felnőtt és 4 ezer gyermek koldus van, a felnőttek többsége nő, a gyermekek többsége fiú. Magyar vidéken él $2._1$ ezer kolduló gyermek, és $13._5$ ezer kéregető felnőtt, — nem magyar vidékre jut amazokból $1._4$ ezer, emezekből $10._8$ ezer; — a gyermekekből legtöbb az alföldre, a *felnőttekből legtöbb a tót vidékre, főleg nő*, nyilván olyanok, kiket a *kivándorlók itt hagytak* a nyomor s a züllés martalékául.

Az *erkölcsi élet hajótöröttjeiről* a puszta létszám nem ád elég tájékoztatást. Igénybe vettük tehát az orsz. statisztikai hivatal szivességét, hogy felhasználhassuk a *bűnügyi statisztika* nyers anyagának *részleteit* a 90-es évek egyikéről. Szives készségeért e helyt mondunk köszönetet.

A rendelkezésünkre bocsátott adatkincs az 1895. évben ítélettel befejezett bűnügyek sommázatát *törvényszékenkint* tartalmazta. Mi a törvényszéki székhelyek földrajzi fekvéséhez s a birósági terület fajnépességi viszonyaihoz képest csoportosítottuk az anyagot *nyelvvidékek szerint.* Az eredményt öt táblázatban adjuk:

1. Az elítéltek anyanyelve.

Nyelvvidékek szerint	magyar	német	tót	román	orosz	horvát	szerb	egyéb nyelvű
Magyar tájon								
Túl-a-Dunán . .	2.727	374	5	1	—	113	54	49
Palóczföldön . .	1.572	37	255	17	—	—	—	5
Alföldön . . .	6.247	299	99	390	6	5	59	32
Székelyföldön .	534	11	—	116	—	—	—	—
Együtt . . .	11.080	721	359	524	6	118	113	86
Tót vidéken . . .	1.249	315	2.528	—	—	—	—	14
Orosz » . . .	253	18	15	46	230	11	—	10
Román » . . .	618	295	17	2.190	—	5	113	33
Német » . . .	115	88	6	125	—	18	58	7
Szerb » . . .	219	141	8	106	1	16	399	4
Együtt . . .	2.454	857	2.574	2.467	231	50	570	68
Országosan . .	13.534	1 578	2.933	2.991	237	168	683	154

2. Az elítéltek hitfelekezetre.

Nyelvvidékek szerint	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb fel.
Magyar tájon								
Túl-a-Dunán . .	2.600	4	27	228	303	20	141	—
Palóczföldön .	1.283	50	3	155	323	—	72	—
Alföldön . . .	4.000	407	354	400	1.368	11	597	—
Székelyföldön .	249	91	59	13	198	40	11	—
Együttt . .	8.122	552	443	796	2.192	71	821	—

Az elitéltek hitfelekezetre

Nyelvvidékek szerint	r. kath.	g. kath.	kel. gör.	ág. ev.	ev. ref.	unit.	izr.	egyéb fel.
Tót vidéken . .	3.096	249	5	340	195	1	219	1
Orosz » . . .	93	306	13	6	82	1	82	—
Román » . . .	421	782	1.550	133	258	25	101	1
Német » . . .	142	35	151	51	13	3	21	1
Szerb » . . .	334	1	498	27	4	—	30	—
Együtt . . .	4.086	1.373	2.217	557	552	30	453	3
Országosan . .	12.218	1.925	2.660	1 353	2.744	101	1.274	3

3. Az elítéltek nemre és családi állapotra

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	férfi	nő	együtt	nőtlen, hajadon	házas	özvegy	gyermekke bír
Túl-a-Dunán .	2.851	472	3.323	1.520	1.613	172	1.685
Palóczföldön .	1.653	233	1 886	904	921	59	875
Alföldön . . .	6.124	1.013	7.137	3.405	3.461	240	3.133
Székelyföldön .	571	90	661	268	364	28	299
Együtt . .	11.199	1.808	13.007	6.097	6.359	499	5.892
Tót vidéken . . .	3.231	875	4.106	1.753	1.958	389	2.224
Orosz » . . .	522	61	583	232	325	25	304
Román » . . .	2.986	285	3.271	1.328	1.782	155	1.405
Német » . . .	387	30	417	136	268	12	227
Szerb » . . .	804	90	894	280	572	40	517
Együtt . .	7.930	1.341	9.271	3.729	4.905	621	4.677
Országosan .	19.129	3.149	22.278	9.826	11.264	1.120	10.569

4. Az elítéltek életkorra

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	16 év alatt	16—20 év	21—30 év	31—40 év	41—50 év	51—60 év	60 fölött
Túl-a-Dunán . . .	114	582	1.172	638	489	224	104
Palóczföldön . .	69	384	689	364	222	114	44
Alföldön	201	1.230	2.785	1.588	812	374	147
Székelyföldön . .	16	88	258	141	99	36	23
Együtt	400	2.284	4.904	2.731	1.622	748	318
Tót vidéken . . .	88	482	1.863	933	515	181	44
Orosz »	9	67	231	153	73	34	16
Román »	58	489	1.238	806	434	180	66
Német »	8	59	111	130	67	31	11
Szerb »	16	106	342	223	124	58	25
Együtt	179	1.203	3.785	2.245	1.213	484	162
Országosan . .	579	3.487	8.689	4.976	2.835	1.232	480

5. Az elítéltek műveltsége

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	analfabeta	csak olvas	ír és olvas	magasabb művelts.	*Az elítéltek vagyoni helyzete* vagyonos	csekély vagyonú	vagyontalan
Túl-a-Dunán . . .	983	67	2.227	46	363	317	2.643
Palóczföldön . .	863	6	994	23	213	115	1.558
Alföldön	2.589	177	4.242	129	588	638	5.911
Székelyföldön . .	355	5	300	1	40	110	511
Együtt	4.790	255	7.763	199	1.204	1.180	10.623
Tót vidéken . . .	2.212	401	1.450	43	482	444	3.180
Orosz »	421	4	151	7	75	56	452
Román »	2.120	32	1.083	36	317	395	2.559
Német »	154	3	254	6	86	17	314
Szerb »	381	4	482	27	102	193	599
Együtt	5.288	444	3.420	119	1.062	1.105	7.104
Országosan . .	10 078	699	11.183	318	2.266	2.285	17.727

6. A büntetések neme és az elítéltek száma

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon	halál	fegyház	börtön	fogház	államfogház	pénzbüntetés
Túl-a-Dunán	1	331	959	1.799	25	208
Palóczföldön	—	127	630	1.025	21	83
Alföldön	1	527	2.141	4.045	51	372
Székelyföldön	--	70	201	359	3	28
Együtt	2	1.055	3.931	7.228	100	691
Tót vidéken	—	321	1.334	2.326	11	114
Orosz »	—	71	208	267	2	35
Román »	1	372	1.171	1.558	12	157
Német »	—	30	144	227	5	11
Szerb »	—	124	315	414	4	37
Együtt	1	918	3.172	4.792	34	354
Országosan	3	1.973	7.103	12.020	134	1.045

6. A bűncselekmények

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Hatóság elleni erőszak	Alkotm elleni izgatás	Pénzhamisítás	Szemérem ellen	Kettős házasság	Gyilkosság
Túl-a-Dunán	199	—	—	61	1	17
Palóczföldön	74	—	—	8	—	3
Alföldön	380	—	63	79	10	24
Székelyföldön	43	–	11	7	—	2
Együtt	696	—	74	155	11	46

A bűncselekmények

Nyelvvidékek szerint	Hatóság elleni erőszak	Alkotm. elleni izgatás	Pénzhamisítás	Szemérem ellen	Kettős házasság	Gyilkosság
Tót vidéken	290	14	—	24	—	5
Orosz »	39	—	—	8	—	—
Román »	249	7	—	44	2	17
Német »	25	—	—	8	—	3
Szerb »	59	—	—	8	—	5
Együtt	662	21	—	92	2	30
Országosan . . .	1.358	21	74	247	13	76

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon :	Szándékos emberölés	Gyermekgyilkosság és kitétel	Magzatelhajtás	Párviadal	Súlyos testi sértés	Halált okozó testi sértés
Túl-a-Dunán	76	9	23	25	538	65
Paióczföldön	55	9	4	21	585	48
Alföldön	112	18	18	51	955	87
Székelyföldön	15	—	2	3	234	20
Együtt	258	36	47	100	2.312	220
Tót vidéken	95	24	18	3	660	73
Orosz »	12	3	—	2	138	21
Román »	96	8	7	11	821	116
Német »	2	—	3	5	84	5
Szerb »	61	1	11	4	210	17
Együtt	266	36	39	25	1.913	232
Országosan	524	72	86	125	4.225	452

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon :	Lopás	Rablás és zsarolás	Sikkasztás, hűtlen kezelés	Csalás	Gyujtogatás	Hamisítás	Egyéb bűntett	*Összesen*
Túl-a-Dunán . . .	1.138	51	112	53	37	142	776	3.323
Palóczföldön . . .	532	21	35	8	23	48	412	1.886
Alföldön	2.616	140	450	137	59	242	1.696	7.137
Székelyföldön . . .	142	6	22	1	10	18	125	661
Együtt . . .	4.428	218	619	199	129	450	3.009	13.007
Tót vidéken	1.263	84	81	37	59	134	1.242	4.106
Orosz »	142	13	24	6	5	49	121	583
Román »	959	80	89	17	28	150	570	3.271
Német »	107	12	18	7	9	26	103	417
Szerb »	214	12	30	12	7	43	200	894
Együtt . . .	2.685	201	242	79	108	402	2 236	9.271
Országosan . .	7 113	419	861	278	237	852	5.245	22.278

[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]		[illegible]				
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]	[illegible]							
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	—	—	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	—
[illegible]	[illegible]	—	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Vidékenkint 100 bűnügy közt a *büntett* volt:

Nyelvvidékek szerint	Állam ellen: Hatóság elleni erőszak	Állam ellen: Alkotmány elleni izgatás	Állam ellen: Pénzhamisítás	Erkölcs ellen: Szemérem ellen	Erkölcs ellen: Kettős házasság
Tót vidéken	7.06	0.34	—	0.59	—
Orosz »	6.69	—	—	1.37	—
Román »	7.61	0.21	—	1.35	0.06
Német »	5.99	—	—	1.92	—
Szerb »	6.59	—	—	0.89	—
Együtt	7.15	0.23	—	0.99	0.02
Összesen	6.10	0.09	0.33	1.11	0.06

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Testi épség ellen: Gyilkosság	Szándékos emberölés	Gyermekgyilkosság és kitétel	Magzatelhajtás	Párviadal	Súlyos testi sértés	Halálos testi sértés
Túl-a-Dunán . .	0.51	2.29	0.27	0.69	0.75	16.19	1.95
Palóczföldön . .	0.16	2.91	0.48	0.28	1.11	31.02	2.55
Alföldön	0.34	1.57	0.25	0.25	0.72	13.38	1.22
Székelyföldön . .	0.30	2.27	—	0.30	0.45	35.40	3.03
Együtt . .	0.35	1.98	0.28	0.36	0.77	17.77	1.70
Tót vidéken . . .	0.12	2.31	0.59	0.44	0.07	16.07	1.78
Orosz » . . .	—	2.06	0.51	—	0.34	23.67	3.60
Román » . . .	0.52	2.94	0.25	0.22	0.33	25.10	3.55
Német » . . .	0.72	0.43	—	0.72	1.20	20.14	1.20
Szerb » . . .	0.56	6.82	0.11	0.23	0.45	23.50	1.90
Együtt . .	0.32	2.87	0.39	0.42	0.27	20.64	5.50
Összesen . .	0.34	2.86	0.32	0.39	0.56	18.97	2.03

Nyelvvidékek szerint *Magyar* tájon:	Vagyon ellen: Lopás	Rablás és zsarolás	Sikkasztás, hűtlen kezelés	Csalás	Gyujtogatás	Hamisítás	Egyéb büntett
Túl-a-Dunán . . .	34.24	1.53	3.37	1.60	1.11	4.27	23.37
Palóczföldön . . .	28.21	1.10	1.85	0.43	1.21	2.55	21.85
Alföldön	36.65	1.96	6.31	1.92	0.83	3.39	23.76
Székelyföldön . .	21.49	0.90	3.33	0.15	1.51	2.72	18.91
Együtt . .	34.04	1.68	4.76	1.53	0.99	3.46	23.14
Tót vidéken	30.76	2.05	1.97	0.90	1.14	3.26	30.24
Orosz »	24.36	2.23	4.12	1.03	0.86	8.41	20.75
Román »	29.31	2.44	2.72	0.52	0.86	4.59	17.45
Német »	25.66	2.88	4.32	1.68	2.15	6.24	24.70
Szerb »	23.94	1.34	3.27	1.34	0.78	4.81	22.37
Együtt . .	28.96	2.17	2.61	0.85	1.16	4.33	24.12
Összesen . . .	31.92	1.86	3.87	1.25	1.06	3.82	23.54

A táblázatokat *64 törvényszéki terület* bűnügyi statisztikájáról szóló adatoknak nyelvvidékek szerint való összefoglalásával állítottuk össze. A magyar *Dunántúlhoz* számítottuk a győri, kaposvári, komáromi, nagykanizsai, pécsi, soproni, szegzárdi, székesfehérvári, szombathelyi, veszprémi és zalaegerszegi, — a *Palóczföldhöz* a balassagyarmati, ipolysági, egri, kassai, miskolczi és rimaszombati, — a magyar *Alföldhöz* a békésgyulai, debreczeni, kecskeméti, nagyváradi, nyiregyházai, budapesti, pestvidéki, sátoralja-ujhelyi, szabadkai, szatmári, szegedi és szolnoki, — a *Székelyföldhöz* a csikszeredai, székelyudvarhelyi, marosvásárhelyi, és kézdivásárhelyi törvényszékek területét. *Tót vidék* alá foglaltuk az aranyosmaróti, beszterczebányai, eperjesi, lőcsei, nyitrai, pozsonyi, rózsahegyi és trencséni, — *orosz* vidék alá a beregszászi és máramarosszigeti, — *román* vidék alá az aradi, beszterczei, deési, dévai, erzsébetvárosi, gyulafehérvári, karánsebesi, kolozsvári, lugosi, nagy-szebeni, temesvári, tordai és zilahi, — *szerb* vidék alá a nagybecskereki, nagykikindai, pancsovai és ujvidéki, végül *német* vidék alá a brassói, zombori és fehértemplomi törvényszéki területeket.

Az adatkincsből levonunk néhány tanulságot.

Gonosztevésre az összes korosztályok közt a *21—30 év látszik a legcsábítóbb időnek.* Ebben a korban vívják az emberek az élettel döntő harczaikat, — íme itt esik el a legtöbb: a pályaválasztás után, a családalapítás kezdetén. Ez életkorig a bűnös cselekedetek száma kimutathatólag rohamosan növekszik, s aztán évtizről-évtizre lassan leapad. Bűnös aggok jóval kevesebben vannak, mint bűnbe eső gyermekek. S így van ez következetesen *minden vidéken.*

Bűnbe túlnyomólag *anyagi zavarok* döntenek. A bűntények fele anyagi haszonért követtetik el, s a bűnösök óriási többsége ($22._2$ ezer közül $17._7$ ezer) teljesen vagyontalan. Átlag a csekély vagyoniak közt is több a bűnös, mint a vagyonosak közt. De látunk példákat, hogy a vagyonos elítéltek száma felülmulja a csekély vagyonúakét. Ilyen a magyar vidékek közt a Túl-a-Duna s a palóczföld, egyéb vidékek közül a tót, orosz, főleg a német vidék (ez utóbbi csoportban 17 csekély vagyonú elítéltre 88 vagyonos esik).

A *műveltség* általán csekély befolyással látszik lenni a bűnügyek számára, s ha van, befolyása nem előnyös. Jelen esetben is a bűnösök erős többsége ($11._1$ ezer) ír és olvas, $0._3$ ezernek *magasabb műveltsége* van s csak 10_0 ezer teljesen műveletlen. Ennek nem mond ellent az orosz és román vidéki elítéltek túlnyomólag analfabeta volta, mert ott a népesség nagy többsége is olyan.

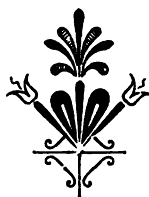
Nemre a bűnösök nagy többséggel férfiak, a nők az elítélteknek átlag alig 14%-át teszik. Legkevesebb a bűnös asszony német ($7._{20}$) és román ($8._{71}$) vidéken, — legtöbb a tótságban ($21._{31}$). Látszik, mennyi bajt zúdít a tót népre a kivándorlás. Kereső férfi eleme megfogy, községei kiürülnek, asszony népe harczol a létért, belőle kerül a legtöbb kereső nő, a legtöbb koldus asszony, s a legtöbb rab asszony.

Családi állapotra a bűnösök többsége minden vidéken házas, sőt a legtöbb vidéken gyermekes is (ez utóbbi csoporthoz persze minden családi állapotú hozzá tartozhat, mert lehetnek özvegyül törvényes, s amúgy törvénytelen gyermekei.

Fajra az elítéltek többsége magyar (60%), — a többi fajnépességhez tartozók csak a maguk nyelvvidékén vannak többségben, kivéve az oroszt, melynek elítéltje orosz vidéken is csak 39%, míg a relativ többség ott is magyar: 43%.

A *bűncselekvények* közül az *államelleniek* átlag $6._{52}$%-ot tesznek ki. Hatóság elleni erőszak főleg román és tót, alkotmány ellen való izgatás kizárólag tót és román vidéken fordult elő, pénzhamisítás pedig csak az alföldön és székelyföldön. Az *erkölcs ellen* való bűntények közül a szeméremellenes cselekmények túlsúlylyal német, kettős házasságok [illegible] tek. Feltűnő, hogy a legtöbb gyilkosságra a német, szándé[illegible]sre a palócz, gyermekgyilkosságra a tót vidék mutatta a [illegible] t. Magzatelhajtás és párviadal miatt a német, súlyos testi [illegible] nán, halált okozó testi sértés miatt orosz vidéken folyt le a legtöbb bűnper. Lopások, sikkasztások és csalások dolgában az alföldre, rablás és gyujtogatás dolgában német, hamisítás dolgában orosz, egyéb bűntettek dolgában tót vidékre jutott az esetek többsége.

Messzebb menő következtetéseket a kriminális statisztika egyes példáiból vidékekre és népességekre vonni nem szabad, nem is lehet. De a gyakran ismétlődő tipikus példáknak bizonynyal megvan a néprajzi jelentőségük, s nemcsak a jogászt vagy a moralistát, hanem etnografust is kell, hogy érdekeljék a testi épség ellen való vétkekben a tempara-mentumosabb s a vagyon ellen elkövetett bűnökben a spekulativ irányú természet elfajulásai.

Záró szavak.

Elérkeztünk a határkőhöz. Szükségét érezzük, hogy innen még egy pillantást vessünk a hosszú útra, mely immár mögöttünk fekszik.

A dolgozat nagyobb terjedelművé nőtt, mintsem terveztük, s mégsem fejezhettük ki szándékaink szerint benne mindazt, a mit a feladat

olna.

ndításakor az a czél lebegett előttünk, hogy Magyar-

viszonyairól *összefoglaló képet* nyujtsunk a közön-

lályozott az *adatok tömege*, mely úgy földrajzi, mint néprajzi vonatkozásaiban mindeddig *ismeretlen* volt a *nagy közönség előtt*. Nem tehettünk egyebet, mint *egy alapmunka széles keretében* közzé tenni az *egész anyagot*, hozzá fűzve *összefoglaló részeihez a legszükségesebb kommentárokat*.

E nagy keretben az előtért szükségkép az adatok tömegei foglalják el, — az író egyénisége háttérbe szorult. Kénytelenek voltunk minden tekintetben az anyaghoz alkalmazkodni; ez határozta meg munkánk határait, vizsgálódásunk irányát, ez vetette föl az összes kérdéseket s meg is felelt rájuk. A mi dolgunk csupán abból állt, hogy az adatokat áttekinthetőkké tegyük, a kérdéseket érthető sorrendbe foglaljuk s a tanulságokat világosan levonjuk.

Mint *minden alapmunka*, jelen könyv is főleg arra szolgál, hogy általában *forrásmunkának*, részleteiben *segédkönyvnek* használtassék. Hasznát vehetik a közigazgatás s az egyházak tisztviselői minden hatáskörben, — a hadsereg törzs- és vezérkari tisztjei mindenütt, honnét ujonczot szednek, s minden vidéken, mely valaha harcztér lehet, — a közgazdasági és kultur-egyesületek valamennyi országtájon, és minden honpolgár, kit hazánk fajnépességi viszonyainak mai képe és jövő alakulása érdekel. Arra törekedtünk, hogy a mit a dolgozat anyagában *kiki keres* és tanulságaiból levonni kiván, azt könnyen és gyorsan megtalálhassa: első sorban a *saját vidékét, helységét, vármegyéjét*, s a messzebb vidékek közül, a mikhez legtöbb érdeke köti. A *teljes anyagot* összefüggő *egészében* a szaktudomány művelőinek s a cselekvés emberei közül azoknak szántuk, kik gondolatkörükkel az *egész ország közéletét* átfogják.

Feladatunkat annak a módszernek alkalmazásával és kipróbálásával igyekeztünk megoldani, a mit a könyv bevezető czikkében bőven megismertettünk: *összekapcsoltuk a népszámlálási eredményeket a földrajz-*

Záró szavak.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 030

